E. III
18/m

I: opuscula
4 leaves,
120 pp.,
75 pp.,
84 pp.

II: Epistolae duodeviginti
12 pp., 42 pp.

III: 8 and 96 pp.
Epistolae duae

110

37615/D

1) Opuscula miscellanea. Venice 1762. With printed ornament on t.ps.
2) Epistolae anatomicae duodeviginti. Bassano. 1764
3) Epistolae anatomicae duae. Venice 1762. With printed ornament on t.p.

JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI
P. P. P. P.
OPUSCULA MISCELLANEA
QUORUM
Non pauca nunc primum prodeunt,
TRES IN PARTES DIVISA.
PARS PRIMA.

VENETIIS,
MDCCLXIII.
Ex Typographia Remondiniana.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

ILLUSTRI VIRO
ANATOMICO ET BOTANICO SUMMO
PHYSIOLOGO DOCTISSIMO ET EXPERIENTISSIMO

ALBERTO
v. HALLER

PRÆSIDI SOCIETATIS REG. SCIENT. GOTTING.
SODALI ACAD. REG. SCIENT. PARIS. REG. CHIR. GALL.
IMPER. BEROLIN. SUEC. BONONIENS. BAVAR.
SOCIET. SCIENT. BRITANN. UPSAL. BOT. FLOR. HELVET.
IN SENATU SUPREMO BERNENSI DUCENTUMVIRO

OB TANTA IN REM PHYSICAM ET IN SE MERITA
GRATO OBSEQUIOSOQUE ANIMO

D. D.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

PARTE HAC PRIMA

CONTINENTUR

NOva Inſtitutionum Medicarum Idea. pag. 1
De via atque ordine in tradenda publice Medicina, & Anatome ſervato Epiſtola. pag. 8
Procemia quædam Anatomicarum Prælectionum. pag. 10
De Anatomicis Euſtachii Tabulis Epiſtola. pag. 19
De Glandulis Epiſtola. pag. 24
De Lacrymalibus Ductibus, eorumque Obſtructione Epiſtola. ibid.
De Lumbricis Epiſtola. pag. 25
De Acu intra Veſicam intruſa, & de Excreſcentia Membranæ Adipoſæ Epiſtola. pag. 27
De Calculis Felleis Epiſtola. pag. 28
De Venæ Cavæ Varicibus Epiſtola. pag. 31
De Veſicæ Calculis a Fr. Jacobo Beaulieu Patavii exſectis, & de Caſu Corneliæ Bandiæ Epiſtola. ibid.
In locum Vitruvii Medicum Epiſtola. pag. 33
De iis quæ a Valſalva in Bononienſi Academia Inſtituti Scientiarum recitata fuerant, Epiſtola. pag. 35
Experimenta circa Aquam calcis vivæ. pag. 36
Reſponſum Medico-Legale circa Obſtetricum judicium de Mulieris Virginitate. pag. 37

Re-

Reſponſum Medico-Legale alterum ſuper ſeminis emittendi impotentia. pag. 43
Reſponſum Medico-Legale tertium. An poſt ſeptem a conceptione menſes infans naſci poſſit vitalis, & perfectus? pag. 45
In A. Corn. Celſum, & Q. Ser. Samonicum Epiſtolæ decem. pag. 47

JO.

JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI
NOVA
INSTITUTIONUM
MEDICARUM
IDEA.

ILLUSTRISSIMIS, ATQUE EXCELLENTISSIMIS VIRIS

HIERONYMO VENERIO
EQUITI, AC ÆDIS D. MARCI PROCURATORI,

MARINO GEORGIO,
JOANNI FRANCISCO MAUROCENO
EQUITI

Senatoribus Ampliſſimis, & Triumviris Litterariis

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

QUod facere Architecti neque inconſiderati, neque indociles ſolent, antequam ædificia, præſertim magna, & longi temporis, atque laboris, exſtruere incipiant, ut eorum formam in publico expoſitam, meliorem, dum adhuc licet, ex aliorum reddere judiciis conentur, idem ego & paucis ante menſibus feci, & nunc quoque facio, VIRI AMPLISSIMI. *Cum enim Inſtitutiones quaſdam Medicas olim animo concepiſſem novas illas quidem, &, niſi fallor, formando illi perfecto Medico quem omnes optamus, apprime utiles, ſed eaſdem tantæ operæ, & tam diuturnæ, vix ut illis perſcribendis tota hominis vita ſufficere poſſe videatur; ne ad eas, inexploratis aliorum ſententiis, aggrederer, quo primum die mihi licuit* AUGUSTISSIMI SENATUS, *atque adeo Veſtro Beneficio in hoc Florentiſſimo Gymnaſio verba facere, in magna hominum doctiſſimorum frequentia earum ideam & quaſi formam propoſui. Et quanquam per temporis quo ſcripſi, ac multo magis quo dixi, neceſſariam brevitatem, partim quoque per ipſam formæ naturam atque rationem neque omnia exponere quæ ſentio, neque ea ipſa quæ expoſui, ita exprimere potui atque explicare, ut non ſine aliquo timore eſſem, ne alicubi in rebus, alicubi in rerum cauſis mancus quodammodo, & ſubobſcurus, præſertim minus attentis, viderer, ſæpius item aut vanus promiſſor rerum, nemini, nedum mihi, poſſibilium, aut eorum qui laudandi hic illic Auctores fuerant, diſſimulator ingratus; ea tamen fuit univerſæ illius Concionis cum in diligenter audiendo benignitas, tum in judicando æquitas, ut ea omnia neceſſaria eſſe brevitatis illius incommoda, non futuri Operis vitia, exiſtimaverit. Quinimmo ex præſtantiſſimis illis hominibus, quorum ut doctrinæ, ſapientiæque, ita prudentiæ, atque candori plurimum tribuo, non pauci fuerunt qui me non ſemel hortati ſint, ut eandem Orationem typis mandarem, credo quo, non hujus tantum Gymnaſii, ſed omnium Eruditorum antequam Operi admoverem manum, ſententias perſpicerem. Quorum ego hominum conſiliis non modo deeſſe nolui, ſed ut ſatis ſpatii habeam & ad cognoſcenda aliorum judicia, & ad formam hanc quam propono, judiciorum eorum ope, meiſque ulterioribus meditationi-*

bus, hoc addendo, iſtud demendo, illud immutando, perficiendam, conſtitui initium Operis in quintum, vel ſextum annum differre: quo intervallo (ne omnia inchoare videar, nihil abſolvere) in Adverſaria Anatomica Altera *ſubciſivi temporis partem impendam, ut eorum editio, de qua annis ſuperioribus, occupatus in medicina facienda, ne cogitare quidem potui, paulo ante primos Inſtitutionum libros habeatur. Atque hæ ſunt,* VIRI AMPLISSIMI, *rationes omnis ejus temporis quod mihi a Munere aſſignato vacabit. Quas ſi cæteris, & inprimis ſi* VOBIS *probari intelligam, eas porro ſequar, & conſtanter ſervabo; ſin minus, alias quas magis* VOBIS *placere ſentiam, inibo. Nam qui ab* SENATU AUGUSTISSIMO, *atque adeo a* VOBIS *in hanc ſim nobiliſſimam Sedem honeſtiſſimis conditionibus vocatus, homo ſim omnium ingratiſſimus neceſſe eſt, ſi quidquam aliud dies noctesque quam ſatis* VOBIS, *& Reipublicæ facere contendam. Quæ etiam cauſa eſt cur me a Veſtris Laudibus vel in hoc aptiſſimo contineam loco, quod eas nimirum* VOBIS *ſcio mereri quidem placere, audire autem non placere. Itaque ſermonem omitto quo neque illuſtrior, neque uberior, neque optatior contingere mihi poteſt, de Magnificentia, de Conſilio, de Gravitate, de Conſtantia, de Fide, de Innocentia, de Magnitudine Animi, deque iſtis cæteris ſummis atque incredibilibus Virtutibus quibus magno uſui Reipublicæ & privati, & in Magiſtratibus, domi, foriſque & ſæpe fuiſtis, & aſſidue eſtis, quaſque ob Virtutes Veſtra iſta, ut Maxima, & Sapientiſſima, ſic eadem Juſtiſſima cæterarum* RESPUBLICA *cum in vos Honores ampliſſimos contulit, tum majores conferre meditatur. Tantum per eximiam Veſtram in tuendis, augendiſque Litteris Curam, atque Prudentiam, ac ſingularem iſtam, dignamque &* VOBIS, *& Familiis Veſtris Inclytis illis, ac Vetuſtiſſimis Benignitatem illud* VOS *oro, ut quo me vultu (quæ Veſtra fuit Humanitas) excepiſtis, eodem & meum hoc litterarium munuſculum excipiatis. Valete.*

Patavio Poſtridie Kalendas Junias MDCCXII.

JO. BAPTISTÆ MORGAGNI

O R A T I O

Habita in Gymnaſio Patavino XVI. Kal. April. A. CIↃ IↃCC XII. cum primum ad Theoricam Medicinam Ordinariam publice profitendam accederet.

SI ad tradenda Medicinæ Præcepta Magiſtrorum valet auctoritas, in celeberrimo hoc Gymnaſio ab nobiliſſimis Viris traduntur; ſi uſus, à peritiſſimis; ſi ingenia, ab ſolertiſſimis; ſi facundia, ab eloquentiſſimis; ſi ſtudia denique, ab diligentiſſimis, & cum omnia ſuis Auditoribus officia, tum maximam ſedulitatem præſtantibus. Quæ ſunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ quantam vos pro veſtra humanitate in me eſſe, volueritis, uſus mediocris, ingenii vero, &, ſi ulla eſt in me, facundiæ minime voluntati parium; nam Auditoribus quidem meis ſi minus reliquis facultatibus ſatisfacere potuero, at officiis certe, & ſedulitate me ſpero ſatis eſſe facturum. Quæ hic & ſemper habitæ fuerint, & nunc habeantur cum de Scientiis cæteris, atque Artibus, tum de Re Medica Prælectiones, qua gravitate, qua facultate, qua copia, neque dico, neque ſi maxime vellem, dicere tamen pro dignitate ſatis poſſem; hoc tantum dico, nihil me unquam legiſſe, nihil audiviſſe quod mihi de Theorica Medicina ſubtilius dici videretur, nihil de Practica peritius, nihil illuſtriore auctoritate de exemplis, nihil de controverſiis gravius, nihil acutius, nihil de tota re medica ornatius. Quo mihi difficilius contingit impoſitum hic Medicinæ tradendæ munus; nam & poſt eos, & inter eos tradenda eſt Præceptores ex quorum Prælectionum recordatione plus utilitatis, & voluptatis, quam non modo ex meis, ſed ex cujuſquam Prælectionibus capere poſſitis. Sed mos eſt gerendus, non modo Ampliſſimis Rei Litterariæ TRIUMVIRIS, quorum magnitudinem erga me meritorum nulla unquam delebit oblivio, ſed etiam omni Auguſtiſſimo VENETORUM SENATUI, cujus ego honeſtiſſimo de me judicio, benigniſſimoque Conſulto nullo modo deeſſe poſſum; deeſſe autem? immo vero etiam non ea ratione reſpondere, ut omnes intelligant, me ſummis opibus eniti, & quam maxime poſſim, contendere, ut Beneficia in me Sua recte poſita, & ratione collocata eſſe videantur. Et cogitanti quidem mihi, ac omnes animo ad novum aliquod utiliſſimum opus, atque pulcherrimum vias, adituſque repetenti nihil denique viſum eſt dignius novo quodam genere Medicarum Inſtitutionum, quod antequam planius quale ſit, dico, neceſſe eſt quemadmodum olim in ejus venerim cogitationem, proponere. Quod quidem ſic faciam, ut tria illius præcipua capita, itemque eorum utilitates, difficultates, auxilia eâdem operâ ediſſeram. Id cum breviter fecero, atque ita quæ de illis Inſtitutionibus generatim ſunt dicenda, expoſuero, tum longiorem aliquanto, & tripartitam orationem ingreſſus, quæ de ipſis ſigillatim, ſed per ſumma capita, tradi poſſunt, explicabo.

2. Cum in quavis Facultate nemo poſſit perfectus exiſtere qui id ipſum non ſpectet, & ad ſumma contendere non laboret, tum vero idem in Medicina contingere neceſſe eſt. Non hic pono, liberum eſſe humano ingenio ad conſummatam, & numeris omnibus abſolutam medendi artem pervenire; hoc enim alias in loco videndum eſt; ſed qui ad eandem ſe conferunt, illis ad ſummam eſſe tendendum, id pono. Cum enim vel ex hiſce ipſis qui in quavis arte primas appetunt, raros videamus ad ſecundas, tertiaſque provectos, in hac certe cui non minus difficultatis, quam utilitatis, dignitatiſque, inſitum eſſe confitemur, in imo ſubſiſtat neceſſe eſt quiſquis ad ſumma non enitatur. Hac de cauſa illud primum viſum eſt mihi, eſſe Medicum ad ſpem ſummam inſtituendum, talemque informandum qualis adhuc fortaſſe fuerit nemo. Præterea animadverti, qui Medicas Inſtitutiones ſcripſerunt, quos mihi quidem videre contigerit, eos ita omnes ordiri quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ ſummam in arte medica manum imponerent, ſive contemnentes tanquam parva quæ prius diſcimus, ſtudia, ſive non ad ſuum pertinere officium opinati, quando diviſæ profeſſionum vices eſſent, ſeu, quod proximum vero, nullam ingenii ſperantes gratiam circa res, quamvis neceſſarias, procul tamen ab oſtentatione poſitas, ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta. Mihi vero nihil arti Medicæ alienum exiſtimanti ſine quo optimum Medicum non poſſe fieri, fatendum eſt, nec ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initiis, perveniri, viſum quoque eſt oportere ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit majoribus locus, deſcendere, nec aliter quam ſi Medicus traderetur educandus, ſtudia ejus ab infantia formare, & per omnes quæ modo aliquid Medico futuro conferant, artes ad ejus operis ſummam perducere. Illud noviſſime occurrebat, ſatis eſſe non putandum eximio inprimis quem inſtituendum poſuimus, Medico ægrotantium lectulis aſſidere, ſed præterea inſerviendum eſſe poſteritati, quæ is ſcire potuerit, quæque artis gratia inquirere, candide illa, atque ſimpliciter in omnium ſæculorum notitiam proferendo, tum Reipublicæ obtemperandum, in Scholis modo atque in Gymnaſiis artis rationem aperiendo, in foro alias atque in judicio de veneficiis, de prodigiis, de vulneribus, de aeris, ciborumve ſalubritate reſpondendo. In quibus, atque in aliis pariter hujuſmodi rebus cum nemo queat recte atque ordine ſe ſe gerere qui ad eaſdem non ſit inſtitutus, hæc quoque omnia Medicis Inſtitutionibus comprehendenda eſſe videbantur. Sic igitur colligebam, & perfectum Medicum, & per cun-

ſta ab infantia uſque ſtudia; & ad omnia quæ in ipſum cadere poſſunt, officia diligenter eſſe informandum.

3. Quæ cum colligerem, non ego iſtas quæ ſunt in uſu, Inſtitutiones abjiciebam (probo enim; ne quis forte ſecus exiſtimet; & valde utiles eſſe, profiteor) retinebam potius, retentiſque omnia quæ dixi, addebam, ut Medicus tandem inſtitueretur ille perfectus, & quo ne cogitatione quidem & mente excellentior confingi poſſit. In quo non multum illud verebar, ne ſi id quod vellem, efficere, eumque Medicum quem cupio, inſtituere valerem, retardarem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nollent quod ſe aſſequi poſſe diffiderent. Nam par eſt, omnes omnia experiri qui res magnas, & magnopere expetendas concupiſcunt. Quod ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis forte deficeret, dum teneret modo eum curſum quem poſſet, non evaderet ille quidem in ſummum, multos tamen infra ſe videret. At ſumma aſſequi arduum eſt, & nemo eſt aſſecutus. Ante omnia, ſufficit ad exhortationem ſtudiorum, non capere id rerum naturam, ut quidquid non eſt factum, ne fieri quidem poſſit; namque omnia quæ magna ſunt atque admirabilia, tempus aliquod quo primum efficerentur, habuere, & quidquid eſt optimum, ante non fuerat. Accedebat, tot nos præceptoribus, tot adjumentis inſtructos eſſe, ut poſſit videri nulla forte naſcendi ætas felicior, quam noſtra, cui docendæ cum tota antiquitas, tum vero inprimis noviſſima tempora elaboraverunt. Quibus nunc addere æquum eſt veſtrum iſtud acre, & excellens ingenium, & egregiam iſtam, ac præclaram indolem, Adoleſcentes ſtudioſiſſimi, quos propterea unos ex omnibus ad bene medendum maxime natos aptoſque reputo, ut vel ex vobis ſummus ille quem opto, Medicus, vel ex nemine fortaſſe omnium expectandus eſſe videatur.

4. Sed cum illud, ut dico, minus timerem, ne ab aliis magna nimium exigere judicarer, illud contra verebar maxime, ne nimio plus de me polliceri, & jactare me intolerantius viderer, ſi forte ſuſciperem tradere tantam rem, quantam, non modo facultate conſequi, ſed etiam animo complecti longe eſſet difficillimum. A quo quidem conſilio etſi ego tam aberam, quam qui maxime, ut qui de me, meiſque viribus, ut a principio dixi, ſemper ita ſenſerim, & adhuc ſentiam, ex quo tamen die allatum eſt, me ſumma hujus Immortalis Reipublicæ liberalitate in hoc omnium locupletiſſimum optimarum Artium, atque Scientiarum Domicilium vocari, ex eo die mihi ſum viſus id poſſe eniti, non perficiendi quidem ſpe, ſed adumbrandi voluntate. Quod ipſum profecto magnum erat onus, & perquam grave, atque adeo non hiſce humeris ſuſcipiendum, niſi illud occurriſſet, nuſquam tot Socios, nuſquam tales conſiliorum Adjutores, qui tantum onus magna ex parte verbis, exempliſque allevarent ſuis, quot, qualeſque in doctiſſima hac, & ornatiſſima Civitate, me eſſe reperturum. Cum enim Medicus ſit mihi educandus eloquentia excultus, in dialecticis eruditus, in mathematicis, & philoſophia exercitatus, juris divini, atque humani non inſcius, rei anatomicæ, reique herbariæ, omniſque materiæ medicæ ſcientiſſimus, univerſæ demum medendi rationis peritiſſimus, mihique propterea cum Magiſtris earum Artium, Doctrinarumque nobiliſſimis multi ſint ſermones conferendi, multa ſint ab illis poſtulanda, multa ſumenda; ubi hæc omnia commodius quam in hac Urbe, conſequi poſſim, non video. Ubi enim terrarum eloquentia ornatius, dialectica acutius, matheſis nervoſius, philoſophia probabilius, divina, atque humana jura incorruptius? ubi corporis humani, ubi ſtirpium, ubi rerum naturæ hiſtoria diligentius? ubi denique cautius, ubi præclarius, ubi felicius omnis Medicinæ ratio, viæque traduntur?

5. Quo magis confidentiæ notam, & offenſionem effugere poſſe videor, præſertim cum tot præter tantoſque Socios atque Adjutores, Duces Auctoreſque ſummo judicio, & auctoritate nactus ſim duos, quorum veſtigia, non preſſa leviter, perſequenti apparent, ſed fixa atque alta ſe ſe ita oſtendunt, ut aberrare non ſinant. Quid? quod, non certam modo, apertam, directam, ſed munitam quoque viam hi duo reliquerunt, verba nempe, ſententias, præcepta inſtituti mei tam propria, tractandiſque rebus tam apta, ut ego iiſdem non ſolum verbis, atque ſententiis, ſed perpetua interdum oratione, parce ad materiam hanc meam detorta, non uti non poſſim: quod vel in hac ipſa Præfatione non latere vos, certo ſcio. Cujus a me facti non eſt expectanda deprecatio (quanquam quis hanc ultro confitenti negaret veniam?) ſed gratia potius habenda eſt, quod non commiſerim, ut vel minus idonea oratione, vel compellationum inepta, atque odioſa aſſiduitate uterer, in quorum alterutro peccandum alioquin erat, optimis videlicet occupatis. Nam ut inſtitutum animo complexus ſum meum, nullas paulo notiores aliarum quoque Artium Inſtitutiones omittenti, quin excuterem, & cum meis contenderem, brevi poſt tempore uſu venit, ut M. T. Ciceronis, & M. F. Quintiliani libros oratorios in manus ſumerem, & diligentius conſiderarem. Dici non poteſt, quantum ipſe mihi ſim gratulatus, quantumque id gaviſus, quod in tantorum Præceptorum veſtigia incurriſſem; uterque enim (quod vos minime ignoratis) Oratorem omni ex parte perfectum inſtituunt, alter vero etiam ad ejus ſtudia prope ab incunabulis formanda, atque regenda ſe ſe demittit. Itaque cum in binis inſtituti mei capitibus eos Auctores nactus eſſem, quorum graviſſima auctoritate tueri illa poſſem, modo, atque ordine luculentiſſimo exponere, oratione autem locupletiſſima etiam ornare; tertium, quod relinquebatur, caput de Medico ad cuncta quæ in ipſum cadere poſſunt, officia informando, hoc vero adjectum cæteris videbatur tum eorum gratia, & ſuæ utilitatis admitti poſſe, tum eadem ratione tractari, quam in tradendis illis prioribus didiciſſem. Quod quidem & cœpi facere, & porro quantum mea valebit infirmitas, ſum facturus.

6. Expoſui quod primum pollicitus ſum, Auditores, quidquid generatim ad inſtitutum pertinet meum; nunc ſequitur, ut quale ſit, per ſingula rerum capita ediſſeram ſic quidem, ut quæ noſtri Alumni ſint partes antequam Medico Præceptor tradatur, poſtquam erit traditus, & ex quo eidem ægrotantes tradentur, oratione tripartita proponam: quæ ſi me intelligitis ut breviſſime poſſum, planiſſimeque præſtare, vos, quæſo, benigne, ut facitis, & diligenter attendite. Poſtquam principio demonſtravero, quæ puer animi, quæque corporis debeat bona præ ſe ferre, quo de puero ſpem Medici capere quam optimam poſſint, hanc vero tantam ſpem & expectationem neminem poſſe, niſi virum bonum, explere, illud primum conſequetur, ut puerum doceam frangendis cupiditatibus, & conformandis moribus operam dare, fine ſibi propoſito, cujus cauſa nihil non faciat, & quo omnem rationem referat, DEO. Strictim deinde attingenda erit cum iſtis omnium communibus, contritiſque præceptis homine ingenuo, liberaliterque educato dignis prima illa puerilis inſtitutio, qua ſic ſatis græce, luculenter autem ſciat latine. Hic fere de Præceptorum electione ſermo erit aliquanto longior inſtituendus, deque eorum moribus, atque officiis, utque his mutuo diſcipulum deceat reſpondere. Non illos pudeat fateri neſcire quæ neſciant; pudeat potius quæ unos ſe exiſtiment ſcire, ea non candide communicare. Perſpicue doceant, atque diſtincte. Ingeniorum diſcrimina intelligant, & ut cujuſque natura feret, in hoc frenis, in eo calcaribus uti ſciant. Diſcipulos ſive domi, ſive in publico exerceant, jejuna concertatione verborum digladiari, nunquam ſinant, neque eos educent contentionis cupidiores, quam veritatis. Hæc, & alia hujuſmodi quæ in Præceptorum delectu ſpectari cupio, cum ſatis oſtendero, tum quæ ipſos Præceptores prima omnium præſtare diſcipulis malim, demonſtrabo. Quorum hæc fere ſumma eſt. Ut infantiæ falſas opiniones, & præjudicia ex animo evellant. Ut fallaciis ſenſuum detectis, & erroribus maxime omnium communibus & pervagatis, contra hos inpoſterum muniant. Ut nullius in verba, ne in ſua quidem, jurare doceant. Non vetuſtatem, non novitatem, non conſuetudinem admirari & ſequi, ſed unam, ubi ubi fuerit, veritatem. Hanc illos facile non aſſequi qui facile & e veſtigio pronunciant, quique potius argumenta numerant, quam expendunt. Attamen non eſſe homini turpe ſe deceptum fateri; turpe eſſe, cum monitus fuerit, non fateri. Sed cum multo quidem & ſæpius, & facilius promptiſſimi homines, & præfidentes labantur, quam dubitantes, & hæ-

& hæſitantes, eſſe tamen ubi in hanc quoque partem peccetur, vel nimia videlicet cunctatione, vel ſcientiæ omnis, & veritatis deſperatione.

7. His cum præceptis diſcipuli animus imbutus fuerit, tum auctor ero, ut ea tradantur axiomata, quæ poſſint pluribus addiſcendis poſtea Facultatibus inſervire. Quorum non pauca cum ſint penitus in media Matheſi retruſa atque abdita, ad hanc ut primus gradus fiat, hortabor. Cujus quidem elementa, arithmeticam deinde, & geometricam partem, mechanicam quoque, & ſtaticam, tum geographicam, hydroſtaticam, opticam, dioptricam, & aſtronomicam præ cæteris commendabo. His autem ſic erudiri puerum velim, ut quæ ad ipſas attinent, experimenta, quaſque haberi in ipſis obſervationes continget, illo ſemper comite, atque adjutore habeantur. Idemque in Chymicis, idem in Botanicis, atque Anatomicis etiam laudabo, quarum nempe elementa artium jam tum puero tradenda cenſeo, ejuſque avidæ, & prope vacuæ memoriæ eam vim nominum innumerabilem qua abſterreri ſolet adulta ætas, mature ingerendam. Et illa quidem puer ratione non obſervationes modo, & experimenta addiſcet, ſed quæ præterea in hiſce excogitandis ſolertia, in capiendis dexteritas, in confirmandis ſedulitas, in tradendis fides requiratur. His tot inſtructus adjumentis utilius multo, atque facilius cognoſcet quæ ab acutiſſimis hominibus in tota ſunt naturali Philoſophia cogitata; quorum quæ probabilia magis fuerint, verique ſimillima, ea demum ſub rerum hiſtoriis cumulatiſſimis, & ut fieri poterit, accuratis ita proponantur, ut liberum ſit probabiliora in dies, ut fit, occurrentia reponere; neque tamen philoſophica illa commentatio idcirco invertatur, & commutetur univerſa. Neque interea admovere aurem negligat divinarum Legum, & humanarum peritis: quos ſi palam audire non audeat, quod eorum Facultatibus noſtra hæc medendi vis ne minima quidem ſocietate conjuncta eſſe videatur; ſubauſcultando tamen mihi excipiat eorum voces, & procul quid ajant, attendat; multos enim Medico incidere caſus in quibus id juvet non neglexiſſe, cum ante a me indicatum eſt, tum alio loco demonſtrabitur. Jam vero Dialecticis, & Rhetoribus dare operam licebit: quas a me doctrinas neque inconſulto, nec ſine Auctore graviſſimo in hoc tempus differri, tum planum fiet, cum quam illas emendatas velim, quam ſerias, quam actuoſas, declarabo. Sed ut homines labore aſſiduo, & quotidiano aſſueti cum feſtorum dierum cauſa, aut voluntate ſua ab opere interdum feriantur, ad pilam ſe, aut ad diſcum, aut ad metulas conferunt, aut etiam novum ſibi ipſi aliquem excogitant in otio non inertem ludum, ſic noſter cum ab ſeverioribus illis ſtudiis quaſi colligere ſe ſe volet atque reficere, ſubciſiva hæc tempora haud alià in re utilius poſuerit, quam in Philologia, & in Critica Facultate.

8. Locus hic erit nonnullorum querelis, & monitionibus occurrendi: me jam jamque memoraturum, quam multa & magna, & difficilia ſint medentibus neceſſaria, horum induſtriam in plura ſtudia non bene diſtraxiſſe, vel ſi mea ratione ad alia iſta perſequenda ſatis ſpatii relinquatur, me tamen nimis duras leges primis ætatibus impoſuiſſe ſic ut a me potius abſterritæ a Medicina cognoſcenda, quam excitatæ, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjecturæ eſſe videantur. Quibus ego monitoribus ſic reſpondebo: qui vulgari iſta & quotidiana facultate ſit contentus, eum noſtras Inſtitutiones nihil onerare, nihil diſtinere, nihil morari, quin quantum ex ipſis videbitur, ſibi ſumat, cætera eximio illi Medico & abſolutiſſimo quem informamus, relinquat. Hujus intereſſe maxime qua mentis acie medicam rationem ſit aſpecturus, eadem rerum omnium vim naturamque prævidiſſe. In his tamen artibus non doceri a me tantum temporis, & laboris impendere, quantum ii qui ipſarum tractatione delectati nihil in vita ſint aliud acturi; ſed ex iis tantum arripere, & curſim guſtare, quantum illi ſatis ſit qui ad alium uſum ſit translaturus. Nec tempus illi nimis breve futurum, qui parce ipſum, ut nos docebimus, & ſapienter diſpenſaverit, præſertim neque tardi, neque ſegnis ingenii, qualem quidem inſtituimus, juveni, neque uno utenti, ſed pluribus eodem tempore Præceptoribus. Nam illud quoque demonſtrabimus, non confundi animum, ac fatigari quibuſque in diverſum tendentibus diſciplinis, ſed ſicut in cibis, horum apta diverſitate reficimur, unius aſſiduitatem faſtidimus, ita in uno eodemque ſtudio ingenium langueſcere, plurium certa mutatione recreari.

9. Quæ cum ita eſſe, oſtenderimus, nihil, opinor, erit cauſæ cur non id quoque Medico futuro præcipiamus, ut inter hæc ipſa diverſa ſtudia, jam nunc ea omnia ex ipſa Medicina prædiſcat quæcunque poterunt illis cum ſtudiis non difficile copulari. Nam cum illis quos ante diximus, Philologis, Mathematicis, Grammaticis operam dabit, quid prohibet, aut ab his libros utriuſque linguæ explicari qui ſint de re medica præclare, & eleganter conſcripti, aut ab illis alteris in Opticis, atque Dioptricis quæ ad oculorum pertinent morbos, paulo uberius exponi, aut denique ab illis prioribus Antiquorum pondera, atque menſuras, balnea, artemque gymnaſticam potiſſimum indagari? Hæc ergo, & hujuſmodi alia quæ noſtro liceat quaſi aliud agenti de rebus Medicis prænoviſſe, a me diligenter indicabuntur.

10. Poſt quæ velut novum erit ſumendum exordium, & (quæ altera hujus orationis pars eſt) ad Medici officia tranſeundum, ac primum quando tradendus Medico Præceptori ſit adoleſcens, dicendum. Secundum hoc, breviter diſquiretur, an ſummo protinus optimoque ſit tradendus. Monebimus, ne quis ſe allici patiatur magnificis eorum Magiſtrorum pollicitationibus, qui intra ſex menſes, (quod olim Theſſalum illum Medicum, & huic propiorem memoriæ Paracelſum feciſſe, accepimus) medendi rationem ſe tradituros univerſam, promittant. Porro qui empiricam Artem, non rationalem, profiteantur, hos quoque minime tironibus eſſe audiendos. Quinam deinde Scriptores, & qua ſinguli ſint ratione prælegendi. Quis in unaquaque Artis dictanda regula, præceptiſque ſit modus; neque enim quaſi quaſdam leges immutabili neceſſitate conſtrictas medendi ſtudioſis eſſe ferendas, ſed ex quibus pro variis cauſis, temporibus, ætatibus, & cæteris quæ ſunt hujuſmodi, conditionibus aliqua mutare uſus, ſtudium, conſilium, &, quod eſt caput, prudentia poſſit. Illud vero etiam atque etiam monebimus, ut diligentiſſime Præceptor videat quo ſua quemque natura maxime impellere videatur; operæ namque pretium faciet, ſi ad cujuſque ingenium ita ſuam inſtitutionem accommodet, ut de præfidenti audacique animo tantum detrahat, quantum diffidenti, & nimis timido adjiciat.

11. Hic tandem ad Inſtitutiones iſtas communes & pervagatas aggrediemur. Quæ quidem perquam breviter a me perſtringentur, non quo illa non probem quæ tot, tantique medendi Artifices, & Doctores reliquerunt; ſed cum illa pateant, in promptuque ſint omnibus (extant enim innumerabiles de iiſdem libri neque abditi, neque obſcuri) neque ea tractatione meâ aut copioſius explicari, aut planius exprimi poſſint, nemo a me expectabit, ut opinor, ut in re nota & pervulgata multus velim & ineptus audire. Siqua igitur in illis Inſtitutionibus aut addenda, aut mutanda, aut vero omittenda, præſertim de expertorum Magiſtrorum conſilio, videbuntur, hæc paulo uberius memorabimus, reliqua perbreviter attingemus. In quibus profecto erit Medicinæ etymon, & quid illa ſit, aut quis ejus finis, atque utilitas, ſitne ars, & ex quo genere, & quæ ſit ei ſubjecta materies. Sed plura aliquanto verba faciemus de illius origine, factiſque progreſſibus, deque ſpe futurorum, de primis Auctoribus, & de Sectis, & qui in unaquaque familiam ducant.

12. Poſtea vero quam res illas, deque theoreticis methodis nonnulla tradiderimus, Artemque omnem Medicam in quinque diviſam eſſe partes, cum ex his primam percurremus, tum quædam ad Anatomen, utilitatemque ipſius ſpectantia non reticebimus. Hinc alteram, quæ de Morbis eſt, partem dialectice tradendam eſſe, negabimus; medice vero, & firme, & perſpicue ſic ut melius tertiæ, quæ eſt de Signis, inſervire poſſit, docebimus. Quartæ autem, quæ Servatrix eſt, parti cum hiſtoriam medicam ventorum accurate ſcriptam, tum de vita producenda libellum commode adjungenda commemorabimus. Sed in nulla tandiu quam in ea quæ Curatrix eſt, quinta parte im-

morabi-

morabimur. In qua primum de medendi methodo verba faciemus, iis nempe capitibus unde omnia ad omnem curationem præſidia ducuntur. Tum de re herbaria, de pharmaceutica, de chymica: quo in loco non pauca hortabimur, & aliqua ex parte ſuſcipiemus: Ut tironibus præcepta, cautioneſque tradantur, quæ in quibus dandis medicamentis ſint attendenda, quæ proſpicienda, quæ vitanda; tum vero quæ quibus mixtis novæ, & inexpectatæ vires oriantur. Ut genere indicationum univerſo nova quadam methodo in ſpecies certas partito, ut nulla, quantum fieri licebit, aut omittatur, aut redundet, ſua ſingulis ſpeciebus remedia aſſignentur & ſimplicia, & permixta, & prompta, & conquiſita, quanquam ſimplicia, & prompta magis, ſed tamen permixta etiam, & conquiſita, omnia autem uſu probata, ſic ut ſimul ac poſita ſit indicatio, habeant tirones quo ſe referant unde ſtatim expetita poſſint medicamenta depromere. Ut neque de ſpecificis, quæ vocant, remediis, quæ utinam tot haberemus quot haberi dicuntur, neque de novis, & incognitis ſileatur, ſed viæ rationeſque tradantur quibus utrorumque natura & vires inveſtigentur. Poſtremo ut de medicamentorum numero, deque ponderum ratione finienda, hoc eſt, de formulis remediorum ſcribendis fideliter, ac dilucide præcipiatur.

13. Hæc in tradendis Inſtitutionibus proponemus. Erunt & quæ in tradendis cujuſque Morbi Curationibus proponamus. Et primum quem ordinem præſtet ſervare, & quam viam tenere. An longiorem hanc, ſed celebratam magis & tritam. An breviorem illam, & compendiariam, in qua pleriſque morbis in certa genera contractis, ut puta Doloris, Inflammationis, Defluxionis, & hujuſmodi aliorum, tum communia in genus unumquodque, non vero in morbos ſingulos ſingula medendi genera præcipiuntur. Deinde negabimus, ullius morbi naturam, & cauſas ſine reſpondentibus cadaverum diſſectionibus, curationem vero ſine cautionibus, præceptiſque peculiaribus eſſe proponendam. Præterea diſpiciemus, facturi ne operæ pretium ſint qui ſeparatim tradere inſtituant de morbis qui fluidas tantum afficiunt partes, quique tantum ſolidas, & qui utraſque; tum de acutis, & longis; tum de penitus alicui parti inſidentibus, & diſtantia ac diverſa membra in conſenſum trahentibus; tum de ingenitis, & in his hereditariis; de implicitis, & in his inter ſe pugnantibus; de ſe ſe in morbos alios vertentibus; de redeuntibus; de vernis, æſtivis, autumnalibus, hibernis; de ſenilibus tandem; virilibus, juvenilibus; nam pueriles quidem, itemque muliebres jamdiu ſeparatim tractari video; artificum autem morbos, & cuique vitæ generi peculiares ab reliquis neque ita pridem, & magna cum laude ſejunctos eſſe, cum uſpiam, tum vero hic potiſſimum non ignoratur. Nec dubium eſt, eos quoque morbos qui ab animi affectibus oriuntur, ſeorſum eſſe proponendos, omnes vero qui ad Chirurgiam pertinent, longe eſt evidentiſſimum. Sed ut de his morbis omnibus tradendum erit, ſic de rebus etiam duabus, quarum altera illos præcedere, altera ſubſequi non raro ſolet, minime erit reticendum, de parvis morborum initiis, horumque remediis, & de illis qui tarde ex morbis convaleſcunt, quam mature confirmandis.

14. Quoniam vero cuncta hæc medicinæ præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad vim medendi valent, niſi illis firma quædam facilitas, ſeu medicus habitus acceſſerit; hunc autem conſequimur legendo, audiendo, obſervando, colloquendo, cogitando, ſcribendo, imitando, &, quod unum tandem plurimum poteſt, medendo; idcirco de his omnibus ex ordine præcipiemus. Et primum qua in parte medicinæ quis præter cæteros ſeu vetuſtus, ſeu novus Auctor excellat: quid in hiſce ipſis cavendum; ut æquus animus, ut liber non minus ad lectionem, quam ad reliqua quæ percurremus, ſit afferendus. Hinc quos audire, quos ſectari conducat. Quid, & qua ratione, & quo etiam in loco obſervandum. Urbes namque celeberrimas malim pharmaceuticis, chymiciſque tabernis inſtructiſſimas, & in quibus publice a medicis, non tantum pluribus, ſed alia aliis in facienda medicina ſequentibus, alia vitantibus, ægrotantium corpora manu, pharmacis, victus ratione curentur, denatorum cadavera incidantur. Neque his modo, etſi magna, & permulta ſunt, eſſe tamen contentus poterit ſummus ille quem formo, Medicus, niſi præterea longe lateque peregrinetur; in caſtris verſetur, & cum hæc omnia legerit, audiverit, obſervarit, doctis cum amicis, & æqualibus conferat, atque ita ſe exerceat, ut quæ ſibi mox agenda ſint ad ægrorum lectulos, jam nunc exercitatione quaſi ludicrâ prædiſcat, & meditetur. Cujus ita exercitationis præcepta dabo, ut eam maxime comprobem in qua ex Hippocraticis morborum popularium, aliiſque hujuſmodi accuratis hiſtoriis cujuſque ægrotantis caſum uno ſociorum articulatim proponente, medicam cæteri, ut mos eſt, conſultationem inſtituant, tum quæ ipſi præceperint, atque prædixerint, cum Auctoris tandem curatione, & ægrotationis illius exitu ſtudioſe contendant: quod cum in morbis pleriſque omnibus, tum in his præcipue quorum vi ſubita ante æger confici, quam imparatus Medicus meditari ſat poſſit, etiam atque etiam commendabo. Dies præterea nullus ſit cujus certa pars in acerrima atque attentiſſima cogitatione non ponatur. Ea cogitatione pridie lecta, audita, obſervata, diſputata verſare atque agitare, ex verſatis autem atque agitatis dubia excipere, & memoranda oportebit, illa ulterius excutienda, hæc penitus memoriæ tradenda; utraque continuo in adverſaria conjicienda.

Poſt hæc de optimo medendi genere tantum dicere conabimur, quantum noſtro adoleſcenti ſatis ſit ad unum aliquem tum ex iis qui fuerunt, tum ex his qui ſunt adhuc, Medicis quem imitetur, eligendum. Quem tamen quoniam ita ſibi proponere ad imitandum debet, ut longe illum multumque ſuperare nitatur, idcirco protinus de cauta imitatione verba faciemus.

15. Quibus abſolutis, ac nonnullis hoc loco interjectis de Aſſiſtentis Medici officiis, de medendi Poteſtate, ac ejus Inſignibus promerendis, & de prudentia, cæteriſque virtutibus ad artis uſum neceſſariis, aliquando ad curandos ægros (quæ poſtrema hujus orationis pars erat.) mittemus illum quem inſtituimus, Medicum ſic tamen, ut certas quaſdam admonitiones, quaſi comites, adjungamus. Et illud primum videndum erit: quod ſit incipiendi medicinam facere tempus, ad medicum quidem quod attinet, num illud quod ætas denique affert, an illud potius quod ob ſtudium, & diligentiam interdum quoque præcurrit ætatem; quod autem ad morbos pertinet, illud certe quo morbi faciles, & tutiſſimi dominantur. Hinc quæ in ſuſcipiendis curationibus ſint obſervanda, quæ in excogitandis, quæ in adhibendis. Non ea mihi convellere adorietur quæ non poſſint removeri; levamen tantummodo hic promittet, & interitus prolationem. Non plures mihi ægrotantes ſuſcipiet, quam quibus ſingulis ſumma cura poſſit conſulere. Nihil in his paulo notabilius dimittet quod non ſuæ meditationi ſubjiciat, nihil quod in ephemeridem ſuam non referat. Nunquam ægrotantes, atque domeſticos aptis, cautiſve prædictionibus, Chirurgorum autem famulos, obſtetrices, pharmacopolas, cæteroſque miniſtros, artis, & muneris quemque ſui eminenti præſtantique peritia in officio non retinebit. Hæc præterea admonebitur. Ne quid noceat. Ut ab levioribus, quandocumque liceat, auxiliis ordiatur. Ut perraro ad remedia vehementia decurrat, annis præſertim primis; ſed quam poterit mitioribus, atque paucioribus ſit contentus. Ne ſtatim plerumque mutet, ſi quæ non ſtatim profuere; contra aliquando aliud continuo, atque aliud experiatur. Quonam quieſcere præſtet tempore; quonam movere. Quonam imitari, aut ſequi naturam; quonam morari, vel anteire. Quonam ſit, aut non ſit tritis Artis præceptionibus utendum. Quid agendum in novis morbis, quid in latentibus; & ad tempus incognitis. Quando denique, & qui ſint in conſilium adhibendi, & quemadmodum Conſultationes & coram, & per litteras inſtituendæ.

16. Hæc cum fuero exſecutus, non hic Medicum quem fingo, deſeram, ſed per omnia quæ quidem cadere in ipſum poſſunt, munera atque officia deducam. Non de Medici Conducti, non de Archiatri, non de Collegiis adſcripti, non de Profeſſoris publici officio ac partibus reticebo. Quanquam ita hoc loco interpellari me poſſe intelligo, quaſi hæc omnia ut complexurum me verbis ſpero, ſic facultate eſſe jam complexum exiſtimarem. Ego vero, cujus tantum ab

omni

omni arrogantia ingenium, voluntaſque abhorrent, quantum debent; debent autem maxime; etſi ab nemine æquo, & intelligente homine ita interpellari me poſſe, ſcio propterea quod & quo, & quibus fretus adjumentis intendam, ſatis eſt ante declaratum; tamen ſi quis forte ſic interpellet; is ſibi hoc perſuadeat, velim, me non multo ſecus facturum, cum de Medico abſolutiſſimo, cunctiſque ejus partibus diſputabo, ac facerem, ſi eſſet mihi de Pictore dicendum: negarem enim, poſſe eum ſatisfacere in tabulis, niſi recte lineamenta deſcribere, niſi cui pigmento quod pigmentum deceat apponere, didiciſſet; neque ea cum dicerem, me eſſe pictorem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter ea cum attigero, non quid ego, ſed quid ille poſſit eximius, quem cupio, Medicus, ſi modo quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut vero ſi eſſe poſſet, haud ſcio an feliciter, certe diligenter adumbrabo.

17. Nunc ad vos, Auditores æquiſſimi, doctiſſimique, & ad inſtitutum revertens meum; quoniam uſu Medicis non raro venit, ut non modo a privato quoque homine, ſed a Magiſtratibus utriuſque Fori conſulantur partim de ſuperſtitione, de miraculis, de faſcinatione, de mutilatis, de monſtris, de notis virginitatis, de jejunii, & ſacrarum precum ex formula recitandarum, vel audiendarum, & conjugalium tandem legum obſervandarum poteſtate; alias de aere, aquis, rebuſque cibariis, de peſte, & contagione, de legitimo partus tempore, de amentia, de ictibus, & vulneribus; de veneficiis, de morbis denique vel ſimulatis, vel redhibitioni locum facientibus, vel tormenta quæſtioneſque prohibentibus; quoniam, inquam, de his omnibus ſæpe Medici reſponſum quæritur; Noſtrum ego, ut ſcite illud dare, & prudenter poſſit, certis quibuſdam præceptionibus informabo: quas ſi ignoret, alterutrum, quandocumque conſultus fuerit, neceſſe erit, aut tempus habeat cognoſcendis non ſolum rebus quæ in quæſtione verſentur, ſed multis præterea, & variis, & ab noſtra penitus Facultate ſejunctis, aut videatur ſibi in novum terrarum orbem eſſe delatus.

18. Sed hæc omnia quæ noſtro hactenus laudavimus Medico, ut multa ſint, ut præclara, ut reipublicæ conducibilia, finibus tamen anguſtis ſane & exiguis continentur, ſi cum ea laude utilitateque conferantur quam ſcientia affert, digna, & profutura tradendi litteris, ac memoriæ cunctorum hominum ſempiternæ. Quamobrem non ante noſtris Inſtitutionibus finem faciemus, quam diligenter videamus, quæ ſint Medico potiſſimum, & quemadmodum ſcribenda. Illud autem primum ponemus: cum minime poſſit is quem ſæpe diximus, Medicus perfectus & abſolutus exiſtere, niſi Medicina, quantum valent hominum vires, ipſa perficiatur, illius maxime intereſſe, quæcumque egerit, nedum ſcripſerit, huc tendere & ſpectare univerſa, ut ea quæ Arti deſunt, cumulatiſſime adjiciantur. Namque, ut propoſitum non aſſequatur, falſa tamen deprehendendo, & vera detegendo, multa Arti, multa ſibi & ſubſidia addet, & ornamenta comparabit. Sed cum illi primum removenda ſint omnia quæcumque obſtant, & impediunt, hæc a me diligenter indicabuntur, & in his univerſalium, abſtractarumque ab rebus meditationum velut præcox, & multo major quam utile ſit rebus publicis, conſectatio, propter quam laudabilis ille mos & aphoriſmos, & hiſtorias, & obſervationes ſimplices, ac nudas ſcribendi longo eſt intervallo prætermiſſus, tum imprudens illa ratio res longe abſtruſiores, aut etiam majores inveſtigandi, quam ut hominum poſſint ſenſu, aut cogitatione comprehendi, quarum utinam notitiam aliquam habere poſſemus; ſed domina Natura eſt. Porro cum ex hiſce rebus quarum tractationes deſideramus, non paucas ante indicaverimus, ubi de vulgatis Inſtitutionibus, deque Morborum Curationibus locuti ſumus, nonnullas hic addere ſatis erit, & primum rectam cauſarum quibus morbi continentur, inquiſitionem. Quæ quoniam nulla aptius via, quam morboſorum & cadaverum ſectionibus, & fluidorum obſervationibus indagantur, de his recte inſtituendis, ſeligendis, digerendis verba faciemus: quas cum ad cæteras, tum vero inprimis ad dignoſcendas infantium ægrotationes commendabimus, ut quibus natura ſuos poſſe indicare morbos negavit, illos ars, quaſi opportuna, & amica interpres, ne deficiat. Hæc præterea deſiderabimus. Ut Medicus quiſque det operam, ne in civium ſuorum morbis, patriæque idoneo medendi genere hoſpes ſit, & ſi qua valetudinum, ſi qua præſidiorum genera cum rara ſint, aut pene ignota cæteris gentibus, ſuæ tamen regioni ſint frequentiſſima, ea litteris prodat, & memoriæ poſteritatis propaget. Ut in ea quam inſtitui poſſe diximus, de longis morbis tractatione, in quibus quidem curandis multo plus ſane quid Medicus, quam quid valeat fortuna, perſpicitur, quo in morbo quæ ſit aptior ægrotantibus regio, diligenter commemoretur. Ut non minus de novis remediis, quam de novis morbis, deque his inclinatis, utque ſic dicam, ſeneſcentibus, de non ita bene tractatis, de neglectis, atque omiſſis, de abditis, & cognitu difficilibus non difficulter cognoſcendis, de illis demum qui vulgo inſanabiles exiſtimantur, & eorum tamen, quandocumque ſucceſſerint, curationibus tradatur. Quibus, atque aliis præterea hujuſmodi quæ in Inſtitutionibus enumerabimus, ſi diverſarum, & pugnantium, in Artis præſertim activa parte, ſententiarum conciliatio accedat, interea poſſit ferri tolerabilius cumulatæ Artis perfectionis deſiderium.

19. Sed quidquid Medicus ſcribere inſtituet, mihi quidem & latina, & eleganti, & preſſa moderate, non redundante ac ſuperfluente, oratione conſcribet; latina, ut pluribus longe lateque intelligatur; eleganti, ut vel faſtidii, vel melioris alieno ſub nomine paraphraſis; non ſuperfluente, ut vel tædii, vel epitomes metuenda Auctoribus pericula effugiat. Et hæc quidem generatim. Sigillatim vero trademus de ſcribendis Medico Præceptionibus, Meditationibus, Hiſtoriis, deque his ſæpe utili, aptaque delineatione Figurarum, de Criticis, & Apologeticis Scripturis, de bonis libris ex peregrina, aut barbara in linguam latinam convertendis, de antiquis denique tum incertis dignoſcendis, tum mendoſis reſtituendis.

20. Poſtremo quod ceſſandi tempus capere, & quæ, hoc capto, præſtanti ſummoque Medico noviſſima ſtudia conveniant, in extrema Inſtitutionum noſtrarum parte diſputabitur. Sed, ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me benigne, attenteque audiendi, quid in tota hac parte ſim habiturus, malo in veſtris cogitationibus relinquere, quam in oratione mea ponere.

21. Atque de eximio Medico inſtituendo edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt. Quæ tametſi ſtrictim quaſi per tranſennam prætereuntes aſpexiſtis, primum nihilominus vos hortabor, diligentiſſimi Adoleſcentes, ut ſi illam præclaram, & eximiam ſpeciem Perfecti Medici adamaſtis, tantum illi conſequendæ, operæ ſtudiique navetis, quantum me ſedulitatis, & officiorum omni tempore in vos conferre, ſentietis. A vobis autem, quos & ſingulos, & univerſos præcipuo ſemper honore proſequar, Collegæ Sapientiſſimi, illud majorem in modum peto, ut, ſi arduum quod inſtitui, & perdifficile Opus non improbatis, mecum ſuſcipere ne gravemini. Sin vos, alios longa vita, & in ſtudiis conſumpta, partim uſus rerum maximarum docet, me ab impari onere abſterrere, veſtris monitis, conſiliiſque parebo, contentus, ideam Operis primis tantum lineis deſcriptam exhibuiſſe, quam alii olim me longe meliores, non (quod ego polliceri poſſem) paulo diſtinctius adumbrare, ſed implere, informare, & numeris omnibus abſolvere fortaſſe conentur. Quod ſupereſt, a TE etiam atque etiam quæſo, JOANNES CORRARI, Generis Splendore, & Virtutum omnium quæ in Virum Principem cadunt, Præſtantia Ornatiſſime, hujuſque Præclariſſimæ Urbis Præfecte, ac Proprætor Meritiſſime, ut pro Tua iſta patria, & domeſtica Humanitate orationi des veniam meæ, quod cum Tua tempora, tum publica, quibus ea tribuis, commoda paulo diutius ſit morata. DEUM vero Optimum Maximum precor, ut ſi Auguſtiſſimo VENETORUM SENATUI, Ampliſſimiſque Rei Litterariæ TRIUMVIRIS, a quibus hoc mihi eſt Munus honeſtiſſimum, graviſſimumque concreditum, ſi iis, inquam, me videt gratias quidem agere tantas non poſſe, quantas debeo, ſed tamen quantas maximas poſſum capere, & nunc habere, & eſſe habiturum, dum vivam; tum faxit, ut mihi dignæ Munere, dignæ TRIUMVIRIS, dignæ SENATU hæ, quas hodie cœpi, Perfecti Medici Inſtitutiones proveniant.

JO. BAPT. MORGAGNI DE VIA ATQUE ORDINE AB SE IN TRADENDA PUBLICE MEDICINA ET ANATOME SERVATO EPISTOLA.

Joannes Baptiſta Morgagnus Antonio Larber, nuperrime ad dignitatem Archiatri Baſſanenſis eveᴄto, S. P. D.

QUando non ſatis tibi eſt, cariſſime Antoni, quæ ſive in Noſocomio, ſive in Theatro doceo, aſſidue annis ſuperioribus, cum hic degeres, audiviſſe, ſed & ea cognoſcere cupis quæ, antequam naſcereris, de Re Medica primum, tum de Anatomica hic publice tradere conſueſſem; utinam ſatis facere poſſem voluntati tuæ. Verum quî poſſim? cum ex tempore, ut probe noſti, dicere ſolitus, vix ſumma quædam Exercitationum capita ſcriptis commiſerim. Dices, at viam ſaltem, atque ordinem quem tenebas, fac ſciam. Si hoc es contentus; paucis accipe.

Qui libri hic eſſent more Majorum a Theoricæ Medicinæ Doctoribus interpretandi, non ignoras, Prima Fen Primi Canonis Avicennæ, Galeni Ars Medica, Hippocratis Aphoriſmi. Duos ego primos non tam mihi eſſe traditos ad interpretandum, cenſebam, quam ad argumenta capienda eorum quæ ab homine veri, & auditorum utilitatis ſtudioſo tractanda eſſent, & expendenda. Itaque ubi illius, & hujus Auctoris ſententiam breviter, & quantum fieri per me poſſet, perſpicue expoſueram; continuo illuc tranſibam, ut fuſius inquirerem, de iiſdem quas olim Avicennas, aut Galenus ſcripſerat, rebus quid ille, aut hic alter eſſet poſt nova tot inventa, & experimenta ſenſurus,

ſi foret hoc noſtrum fato dilatus in ævum.

Sic mihi occaſio dabatur quæ poſteri ſecus, & cur docuiſſent, proponendi, & ex pluribus, variiſque inter ſe collatis ſententiis quæ veri ſimilior videretur, ingenue, modeſteque indicandi. Ex Avicennæ igitur libro argumenta hauriebam, ut ſingula Phyſiologiæ capita, ex Galeni autem libello, ut reliquas exponerem Inſtitutionum Medicarum Partes. In quibus memini, cum de Signis agerem, & de Urinis præſertim, ac Pulſibus, ſic me inſtruxiſſe diſcipulos, ut quæ ſunt ante illarum inſpectionem, aut horum explorationem ſcienda, & quæ dum inſpiciuntur, aut explorantur, animadvertenda, & quæ demum poſt inſpectionem, aut explorationem deducenda, partite, accurateque docerem. Sed neque in cæteris Inſtitutionum Partibus quod in ipſa potiſſimum Phyſiologia feceram, alios quoſdam, non longos quidem, ſed dilucidos, utileſque tractatus interſerere non omittebam. Itaque efficiebam, ut cum denique ad eum annum veniſſem, quo erant Aphoriſmi Hippocratis interpretandi, brevis eſſe poſſem in theoricis explicationibus, quippe ab iis quæ ſuper Galeno, & Avicenna jam tradideram, pendentibus, ut paucis indicare verbis, atque applicare ad Hippocratis doctrinam liceret: unde, cohærente docendi ordine, ſimul per illa hæc illuſtraretur, ſimulque per hanc illa confirmarentur.

Sed cum ſicuti in duos illos Auctores, ita in Hippocratem jam præfatus, de ſingulis tria oſtendiſſem, quis fuiſſet Scriptor, qualis eſſet liber, & qua ratione interpretandus; de hac præſertim, quod ad Hippocratem attineret, ſic ſtatueram, primum omnium videndum eſſe, quo ad ejus fieri poſſet, ut quæ revera ejus eſſent, aut non eſſent verba, variantibus interdum lectionibus, dignoſceremus. Qua in re non parum quidem, poſt Galenum, doctiſſimis illis Interpretibus tribuebam, qui avorum noſtrorum tempore floruere, ſed multo plus Cornelio Celſo, ut cui in Romanis Bibliothecis vetuſtiorum codicum fuiſſet copia, nec diligentia in latine reddendis aphoriſmis quam plurimis defuiſſet, nemini tamen plus, quam ipſi Hippocrati, quotieſcumque aliis in libris (id quod ſæpe accidit) eadem quæ in hoc, & fuſius aliquando, clariuſque, propoſuiſſet. Quin etiam in hoc ipſo libro, nec raro, accidere cenſebam, ut Auctoris ſententia, alios cum aliis aphoriſmis conferendo, eluceret. Quam non modo ob cauſam, verum inſuper ut interpretatio brevior fieret, inſtitueram uno propoſito aphoriſmo, cæteros qui ad genus idem rerum ſpectarent, quaſi corollaria, ſubjicere. Quod faciendi ut Sectio ipſa Prima commode mihi occaſionem præbebat; ſic ex ejus aphoriſmis continuo tibi exempla dabo.

Cum enim ſecundus de alvi fluxibus ſit, & vomitibus; illo explicato, quicunque toto libro de illa, aut de hac evacuatione ſunt, primum ſpontanea, tum a Medico inſtituta, quo meliori poterant ordine a me diſpoſiti, proferebantur. Sic & tertius aphoriſmus, ut eſt ad miſſionem ſanguinis referendus, ita alios de effuſione ſanguinis non a Medicis ſolum, ſed etiam ab natura ipſa facta, ut porro proponerem, ſuadebat. Cum vero ad quartum perveneram, qui de tertio quaſi fonte remediorum, victus ratione, ſcriptus eſt; reliquos producebam ad eandem pertinentes. Nec deerant in ſecundo, & decimo tertio quæ de ætatibus, & quæ de anni temporibus mentionem injiciendo, ad Sectionis tertiæ aphoriſmos explicandos viam aperirent, ut neque in duodecimo quæ urinas, & ſudores memorando, alios atque alios exponendi anſam præberent, & cum his jungendi qui ad criſes æſtimandas attinent, & qui ad prædicendas. Jam vero intelligis, cum in aphoriſmum inciderem, qui ad bona, aut mala in morbis indicia, aut ad morborum durationem, recidivam, ſucceſſiones, curationem, aut ad certum quoddam morborum genus ſpectaret, quid mihi de cæteris ejuſdemmodi aphoriſmis faciendum cenſerem. Reliqua addere omitto, quippe ad eandem normam.

Interea autem dum hæc in Gymnaſio, & domi auditores docerem meos, ſi quid forte daretur otii, aut illas, quas necdum vulgaveram, anatomicas obſervationes cum Veterum, & Recentiorum Scriptis conferre pergebam, aut Novæ (quod pariter promiſeram) Inſtitutionum Medicarum Ideæ non oblitus, quæ me ad earum libros perſcribendos juvare poſſent, colligebam, donec quarto anno in tradenda Medicina inſumpto, docere Anatomen juſſus ſum, vix menſium trium ſpatio dato, non tam ad me, quam ad alia, in primiſque ad Profectorem aſſidua exercitatione, meoque exemplo, ut plura quæ hic oſtendi, aut ſic oſtendi non conſueverant, adminiſtrare poſſet, diligenter parandum. Itaque procemium illud, a te aliquando apud me lectum, quo ſum prima die in Theatro uſus, non magis procemium fuit, quam veraciſſima excuſatio. Eamque continuo, & poſtridie demonſtrationes ſunt conſecutæ Elementorum Anatomes illas ob cauſas quas in Alteris Adverſariis (*a*) indicatas vides. Id inſtitutum ſemper deinceps retinui, ut quotannis, ſi non in Theatro, at domi, aut in Noſocomio antea oſtenderem, explicaremque Elementa illa, quam totius humani corporis anatomen docerem. Illis præterea poſt demonſtrata curſim oſſa, doctrinam de articulis addebam, & vaſorum, nervorumque, ut per collum, thoracem, ventrem feruntur, ſuis in ſedibus oſtenſionem, haud ignorans, quantum præſtet ſimul univerſa demon-

(*a*) Animadv. 1.

demonſtrare priuſquam aut truncata, & diviſa in partes, ſuis cum viſceribus proponantur, aut, ſi non diviſa, tabulæ, uti ſolebant, agglutinata, & ſicca, ut neque ſingulorum ſedes, neque ſitus, neque habitus inſpicientibus appareat. Sed hæc omnia, quippe a me ad hoc uſque tempus nunquam omiſſa, vidiſti ipſe, atque alia inſuper, nempe cum veritus, ne quædam ſatis poſſim in Theatro oſtendere, in Noſocomio præmonſtro.

Ordinem quoque in Anatome tradenda animadvertere potuiſti a me fermè conſervari Veslingianum. Accidit tamen prioribus illis annis aliquando, ut propter idoneorum cadaverum inopiam coactus ſim, ne tempus lege præfinitum elaberetur, longe alium ordinem ſequi, ſic tamen, ut omnia connexa atque apta inter ſe viderentur. Itaque ab Oſſibus nonnunquam, interdum a Fœtu, non ſemel a Capite initium duxi. Quin ſecundo anno, cum proſpicerem, tempus mihi ad docendum datum tot non ſuffecturum Exercitationibus, quot habere conſuevi, experiri volui, an breviori ordine poſſem omnia comprehendere. Igitur a Cerebro, & Spinali Medulla incipiens, per nervos ad ſingula tum organa ſenſuum, tum motus inſtrumenta ducebar, hæcque non externa ſolum, verum etiam interna, ut quæ edendæ voci, quæ ſanguini in gyrum agendo, quæ conficiendis, diducendiſque alimentis, quæ recrementis eliminandis, quæ hominum generi propagando inſerviunt; quid multis opus eſt? ad ſingulas partes, atque adeo particulas totius corporis novo hoc neque ineleganti, neque ita prolixo, ſed laborem non mediocrem, nimiamque animi attentionem requirente, hoc, inquam, ordine perveniebam. Quamobrem eo ſemel uſus, alterius illius qui a corde per arterias ad partes ſingulas ferret, periculum facere nunquam volui. Sed cum denique nec anguſtiæ temporis, nec cadaverum inopia me amplius prohibuerunt quem tum auditoribus faciliorem, tum mihi etiam commodiorem eſſe ordinem, cenſerem, eum ſequi; ab illo quem dixi, hic poſt Veslingium uſitatiore, non diſceſſi.

Neque eandem tamen in ejuſdem argumenti Exercitationibus rerum diſtributionem quotannis placuit inſtituere, neque eaſdem ex earundem Partium hiſtoria animadverſiones, eademque monita ſeu theorica, ſeu practica deducere; ſed quantum quidem potui, ſemper nova quaſi veſte hiſtoriam indui: hiſtoriamque ipſam auxi ſubinde, aut illuſtravi. Quæ ut præſtarem, magno mihi adjumento fuerunt non meæ dumtaxat obſervationes, verum etiam alienæ. Has enim, ex recens editis libris deprompta meis auditoribus proponere conſuevi, Auctoribus diſerte indicatis, atque laudatis; quamvis non omnes ſemper probare, aut accipere poſſem obſervationes, vel quod repetitæ non reſpondiſſent, vel quod necdum ſatis ſpatii ad repetendum habuiſſem. Aſſenſum autem cohibuiſſe, me nunquam pœnituit, cum annis inſequentibus tutius aut confirmare liceret, aut non meis tantum, ſed & aliorum iteratis fruſtra experimentis, deſerere.

Ex his omnibus intelligis, qui factum ſit, ut cum de eodem quotannis humano corpore idem ego, eodemque in Theatro ſepties jam, & quadrageſies ſermonem habuerim; frequens ſemper Theatrum fuerit, iis quoque, ut noſti, ad audiendum redeuntibus, quorum non pauci annis jam multis continenter interfuiſſent. Intelligis pariter, cur nunquam mihi grave, imo potius gratum fuerit, quod illorum plures, alii aliis annis, ſingula conati ſint verba ſcribere docentis; non, ut prudentiores, ſibi res tantummodo, ſententiamque adnotare. Nam etſi illorum ſedulitas hunc habuit exitum, ut cum perſæpe non a verbis modo, ſed ab ſententia quoque aberraſſent, eorum ſcripta, quæcunque mihi oblata ſunt, pro approbatione quam ſperaverant, ingenuum a me judicium illud retulerint, quod mea manu eorum chartis Virgilii verbis uſus, allinendum eſſe, cenſui,

Non ſum adeo informis; nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare;

etſi, inquam, res ipſis ex voluntate non ſucceſſit; omnibus tamen quæ alio anno ſcripta fuerant, cum ſcriptis cæterorum annorum conferentibus manifeſtum eſſe potuit, quanto aliter ſingulis annis meas habuerim Exercitationes.

Quod ut fieret, haud raro inſuper cauſæ accedebant quæ ex parte id poſcerent, ut puta, alia ac plerumque ſolet, viſcerum, muſculorum, vaſorum ſedes, aut alia forma, aliuſve numerus: in quæ nunquam incidebam, quin mihi, aut aliis an idem videre, an ſæpe, & quibus in corporibus accidiſſet, continuo referrem, & ſiquid forte deeſſet, unde id ſuppleri potuiſſet in viventibus. Neque aliter me gerebam, ſi non ab ortu, ſed a morbo aliquo, rariore præſertim, mutatæ Partes occurrebant. Verum hæc partim, cum adeſſes, audiviſti, partim in libris invenies meis. Alia autem fortaſſe in ſchedis extant, ut quæ præfanda, aut attexenda iis Exercitationibus fuerunt quibus intereſſe placuit Ampliſſimis Viris qui pro Auguſta Venetorum Republica huic præerant Civitati. Ea vero, quantum memini, cum vix aliud ſint, quam meritæ aut laudationes, aut gratiarum actiones; minime ad id pertinent quod ex me quæris curioſene magis dicam, an amanter? quam nimirum viam in docendo tenuerim. Utcunque autem illæ ſcriptiunculæ ſe habent meæ; veniens huc aliquando poteris, ſi forte volueris, in magno, quem apud me ſæpe vidiſti, acervo chartarum quærere, in quibus videlicet quidquid pro re nata properanter ſcriptitavi, nec relegi unquam, nec amplius relegam. *Annus enim octogeſimus*, ut olim M. Varronem (*b*), ita nunc *admonet me*, *ut* longe alias *ſarcinas colligam ante quam proficiſcar e vita*. Quam dum tibi hac mea longiorem precor, ſimul precor & feliciorem. Vale.

Dabam Patavii Kal. Martiis CIↃ IↃCC LXI.

(*b*) Rer. Ruſtic. l. 1. c. 1.

JO. BAPT. MORGAGNI QUÆDAM PRÆLECTIONUM ANATOMICARUM PROŒMIA.

Cum primum ad Anatomen tradendam in Theatrum veniſſet XII. Kal. Februarii CIƆ IƆCC XVI.

ANtequam de Re Anatomica oſtendam ea, quæ ante omnia oſtendenda arbitror, ſatisfaciam iis, qui forte ex voce, vultu, geſtu, toto habitu corporis nunc mirantur, quid cauſæ ſit, quamobrem initio dicendi commovear etiam vehementius, quam mea ferre conſuetudo videatur.

Primum hæc novi loci nova ſpecies terret oculos, tum vero magis terret animum illa cogitatio, in eo me Gymnaſio ad Anatomen tradendam aggredi, quo in Gymnaſio Andreas Veſalius, Realdus Columbus, Gabriel Falloppius pene intermortuam apud omnes multis ante ſæculis Doctrinam Anatomicam non modo in priſtinam dignitatem reſtituerunt; ſed ad multo etiam ampliorem provexerunt: Ex ea ipſa ſede ingredi me dicere de Anatome, ex qua ſede Hieronymus Fabricius, Julius Caſſerius, Adrianus Spigelius Anatomici Nobiliſſimi non minus hoc Theatrum laudatiſſimis Diſſertationibus, quam univerſum terrarum orbem gloria magni nominis impleverunt; Ex ea, inquam, ſede, ex qua, forte adſunt aliquot grandes natu, qui Joannem Veslingium audiverint, at quem Virum! Ex qua denique; ut de intermediis Profeſſoribus Clariſſimis ſileam; audiverunt omnes eum qui me proxime anteceſſit, Michaëlem Angelum Molinettum eruditiſſimum, ac diſertiſſimum Virum, & ad hunc locum apprime factum; ut plus voluptatis ex ſola ejus orationis ornatiſſimæ recordatione, quam ex omni meo ſermone, capi queat.

Porro me illud etiam perturbat, quod cum his tot, tantiſque, quibus ſuccedo, Anatomicis non modo ætate, ingenio, auctoritate, gratia, ſed ne ipſa quidem exercitatione ſim comparandus. In hac enim Re primum mediocriter ſum verſatus: deinde ſiquem uſum habui, dum intermiſſis diſſectionibus, medicinam aut apud Cives meos facio, aut hic doceo, tot me anni non minus quam ſcalpellorum meorum aciem, retuſum atque hebetem reddiderunt.

Accedit id quo gravius afficior; atque adeo vehementius angor, quæ res mihi, & cæteris ab omni alio adjumento deſtitutis, incredibili ſubſidio una ſolet eſſe, diligentia, nec ea quidem me juvari in præſentia poſſe. Nam cum diligentia, niſi tempus, & ſpatium datum ſit, nihil valeat; tum ego neque ſatis habui temporis, & quantulumcunque habui, id prope omne coactus ſum aliis atque aliis, & neceſſariis quidem, rebus tribuere.

Quibus ut omnibus valde ſolicitor, ſic illo demum conturbor maxime, Anatomen, non ut olim, eſſe adhuc paucarum ſcientiam Partium, atque magnarum, ut vel ſine aſſidua exercitatione, ſine juſta diligentia tradi poſſit; ſed ex illis certis, & pervulgatis finibus noſtra potiſſimum, & patrum memoria, tenuiſſimis, ſed iiſdem utiliſſimis, incrementis quotidie adauctam, prope in immenſum excreviſſe; ut ſi Veſalius iterum, & Falloppius exiſtant, ſi Fabricius, ſi Caſſerius huc redeant, non poſſint tamen, niſi uſu quotidiano freti, datoque longo ad comparandum ſe tempore, tantam vim novarum & particularum, & utilitatum pro dignitate hujus loci, & recentioris Anatomes docere.

Hæ omnes cauſæ ſi, ut notiſſimæ ſunt, ita mihi uni cognitæ, cæteris autem eſſent ignotæ; non modo perturbarer magis; ſed oratio me ipſa deficeret. Nunc illud me recreat, atque confirmat, quod & in hunc locum adduxit, hæc quæ expoſui, omnia omnibus nota, teſtata, manifeſta & eſſe, & fuiſſe. Itaque ſiqui nihilominus me hortati ſunt (hortati ſunt autem plures & Proceres Summi, & Profeſſores Graviſſimi) ut vel in his tantis anguſtiis temporis huc venire ne dubitarem; ſi nihilominus de hac re Ampliſſimi Litterarii Triumviri ad Senatum referre voluerunt; ſi nihilominus Auguſtus Senatus ita cenſuit; perſpicuum, opinor, eſt, non ea demum in præſentia a me expectari quæ deberem; ſed ea tantum quæ poſſim.

Quo magis æquum verumque eſt Benignitati erga me Publicæ, tribus intra quatuor hoſce annos honeſtiſſimis Senatus Conſultis, hoc autem præſertim noviſſimo teſtatæ, non modo immortales gratias & agendo, & habendo, ſed prompte, ut jubeor, alacriterque parendo, reſpondere.

Siquid tamen perturbationis reliquum eſt, id omne paulatim eximit præſentia eorum a quibus tam benigne, attenteque audior. Agnoſco enim (quod a principio haud ſatis poteram) agnoſco, inquam, magis magiſque ora, oculoſque ſingulorum. Intueor Profeſſores, doctrina multum, & eloquentia, non minus tamen humanitate præſtantes. Intueor Viros, intueor Adoleſcentes & Cives, & Exteros qua ſanguine, qua dignitate, qua litteris, qua virtutibus ornatiſſimus. Hi quod in Gymnaſio hoc florentiſſimo aſſidue verſantur, homini favent, cujus, ſi minus reliquas facultates, at ſedulitatem certe, & officia in ſe perſpexere. Cæteros autem qui in hac Nobiliſſima, & Præſtantiſſima Urbe orti, educatique ſunt, & Viros, & Juvenes honeſtiſſimos eadem, ut accipio, eſſe voluntate & benevolentia in exterum, & prope adhuc ignotum hominem, nihil certe aliud cogit, niſi vis quædam, & conſenſus incredibilis inſitæ, vel potius innatæ benignitatis: quam ut ſponte ſua Patavini Cives erga me ſuſceperunt, ſicut ſemper retineant, cunctis grati, & obſequentis animi ſignificationibus operam dabo.

Quod ſupereſt, Sapientiſſimum humani corporis Conditorem veneror Deum, ut ſi me non Novitatem, non Vetuſtatem, ſed unam, ubi ubi invenero, Veritatem ſecuturum; ſi rejectis inanibus, & hiſtorica divini ejus Operis enarratione indignis, verborum calamiſtris, perſpicua, & omnium, horumque in primis Juvenum captui accommodata oratione, & methodo uſurum; ſi neque in longis, & hic ſupervacuis controverſiis tempus contriturum, neque ulla alia in re quidquam oſtentationi, ſed omnia publicæ utilitati, quæ ex una fideli, & plana ſubtiliſſimi ejus Operis demonſtratione exiſtit, daturum; ſi ita, inquam, animatum me videt; tum faxit, ut quod nunc incipio, bene, fauſte, fortunate, feliciter abſolvam.

Proœ-

Procemium ad Prælectionem de Oculo

eodem anno habitum poſtridie Idus Februarii coram Viris Ampliſſimis JOANNE A LEGE *Prætore &* JOANNE PISAURO *Equite Præfecto Patav.*

QUando ita erga me benefici eſtis, Moderatores Ampliſſimi, ut quod pro officio, cujus omnes partes in hac Nobiliſſima Civitate gubernanda ſancte, & diligenter expletis, præſtare aliis mei Ordinis hominibus conſueviſtis, id pro veſtra ſumma benignitate largiri mihi volueritis; oro, atque obſecro, ut quantum interſit inter me, atque eos ad quos audiendos alias in hoc Gymnaſium veniſtis, vobiſcum ipſi reputetis. Primum enim cum eorum nonnulli ætate, omnes ingenio, & eloquentia longe ſuperiores ſint; tum ego in eas anguſtias temporis compulſus ſum, tot ſimul, tantiſque aliis rebus, & iis quidem neceſſariis, diſtentus, noviſſime hoc tot dierum continenti labore defeſſus, ut ſi vel par illis eſſem, inferior tamen viderer, neceſſe foret. Accedit, quæ in eorum orationibus ſummopere placuerunt, ea mihi ne imitari quidem licere. Aliud enim eſt in Scientiam aliquam, Facultatemve præfari; aliud eſt eandem tradere. Illic decet genus orationis ornatum illud, & comptum, ad laudandum, ad hortandum, ad delectandum accommodatum, Illic ſive novum mavis, ſive elegans, ſive grave, ſive contractum, ſive amplum, id licet argumentum ſeligere. Hic vero ſi quis eadem conſectaretur; ineptis gratum fortaſſe faceret: ſani quidem homines longe alia requirerent, primum ne ab demandato officio diſcederet, tum ut lucido ordine, perſpicuis verbis, minus quoque interdum latinis, modo traditæ Scientiæ propriis, commendatis ſibi Adoleſcentibus inſerviret, poſtremo ut ſuam potius Facultatem novis obſervationibus, quam placendi artem novis rationibus augeret. Quæ quoniam vobis, Graviſſimi Senatores, quantum pro veſtro ingenti utilitatis publicæ ſtudio grata atque accepta, tantum pro veſtra eximia Sapientia cognita & perſpecta eſſe, ſcio; idcirco non confirmare verbis, ſed reipſa, quoad mediocritas quidem hæc mea poterit, præſtare conabor.

Igitur de Organo Viſus dicturus, ejus omnes partes in exteriores divido, & interiores, utque ordo, quem ſequor, diſſectionis poſtulat, incipio primum a primis.

Procemium ad Prælectionem de Corde

habitum anno CIƆ IƆƆ XVIII. *coram Viro Ampliſſimo* FRANCISCO GARZONIO *Præfecto, & Proprætore Patav.*

QUod Theatrum hoc Anatomicum præſentia tua, atque adeo illius, cujus geris perſonam, Principis majeſtate non indignum cenſueris, id Summo Viro Parenti tuo, Moderator Ampliſſime, acceptum refero. Ab illo enim, ut non modo Graviſſimus Senator eſt, verum etiam Hiſtoricus, ſi quis alius, hac noſtra ætate eruditiſſimus, haud ſemel acceperis; Pompejum quoque, & Tiberium, in ſua Republica principes, audire Athenienſes, & Rhodios Profeſſores, tum etiam Romanos Conſules Severum, atque Boethium adeſſe iis quæ a Galeno in Urbe habebantur, diſſectionibus conſueviſſe. Quod autem eo potiſſimum die huc venire volueris, quo de Corde dicendum eſſet; hoc vero a tui animi magnitudine eſſe, video, qua domi foriſque, ut Veneti, ac Bergomenſes præclare norunt, ut hæc modo Nobiliſſima Civitas experitur, nihil unquam, niſi optimum, niſi eximium, niſi præſtantiſſimum, es conſectatus. Et tanta quidem inter cæteras Partes Corporis præſtantia, atque utilitas cordis eſt, ut ſi illæ ſervari, ſi nutriri, ſi vivere, ſi denique ſuis quæque fungi muneribus debent; corde procul dubio carere non poſſint, a quo videlicet ſanguinem jugiter compulſum, & in gyrum actum per vias ab ipſo corde *in omnes*, ut inquit Tullius, *partes corporis pertinentes* jugiter accipiant. Quem admirabilem circuitum, eximiamque adeo cordis utilitatem ut clarius breviuſque cognoſcas, illis de viis, hoc eſt de arteriis, & venis primum, tum de ipſo corde verba faciam.

Procemium ad Prælectionem de Conformatione Fœtus

habitum anno CIƆ IƆCC XIX. *coram Viris Ampliſſimis* DANIELE DELPHINO *Equ. Prætore, &* FRANCISCO MAUROCENO *Equ. Præfecto Patav.*

QUod multum, ac ſæpe optaveram, ut quando Auguſto Venetorum Senatui pro ejus ſummis in me beneficiis coram, publiceque gratias agere non poſſem, at iis ſaltem quibus plurimum deberem, Senatoribus aliquando poſſem; id mihi cum Præſtantiſſimæ hujus Urbis felicitate, tum ipſorum benignitate incredibili contigiſſe, maxime lætor. Nam tuo primum, Daniel Delphine, Eques, Senator, ac Prætor Ampliſſime, conſilio, gratiæ, auctoritati non ea modo omnia debeo quæ Munificentiſſima veſtra Reſpublica in me contulit ex quo in Florentiſſimum hoc Gymnaſium vocavit; ſed hoc ipſum quoque debeo quod vocavit.

Tibi vero, Franciſce Maurocene, Eques, Senator, ac Præfecte Ampliſſime, quantum debeam, hinc facile intelligitur, quod ex quatuor intra hos paucos annos Senatus Conſultis perhonorifice de me factis, cum poſtremum propter ſingularem, atque adeo inuſitatam munificentiam longe ſit omnium honorificentiſſimum; de eo faciendo ad Senatum retulit, quod per ſe eſt magnum, & antequam de re alia referret, quod eſt majus, & ſua ipſe ſponte, quod eſt maximum, Michael Maurocenus Frater tuus, Vir Graviſſimus, Triumvir Litterarius. Gratias igitur ago, quæ agi unæ poſſunt pro tantis in me beneficiis, publice, & quanta maxima poſſum voce prædicando, per quos acceperim: Quanquam id dum facio, non tam vobis gratias agere, quam gratificari mihi videor. Neque enim magna accepiſſe magnum eſt; ſed per Magnos, & magni judicii Viros accepiſſe, id vero magnum eſt. Quod quidem judicium, omnibus maxime verendum, ego præ cæteris, ut par eſt, in præſentia formidarem, ſi in me ornando augendoque ingenium, aut doctri-

nam, aut eloquentiam forte ſpectaſſent. Sed cum omnibus, mihique in primis manifeſtum ſit, nihil in me aliud, niſi id quod eſt, laborem, diligentiam, ſtudium, & promptam ſemper, ac ſupra vires paratiſſimam hiſce optimis Adoleſcentibus inſerviendi voluntatem Summos hujuſmodi Viros, Publici Commodi, ſiqui alii, ſtudioſiſſimos permovere potuiſſe; non eſt mihi dubitandum, quin ſatis ipſis facturus ſim hodierna, cui perbenigne intereſſe voluerunt de conformatione Fœtus Diſſertatione. In hoc enim longe omnium abditiſſimo, ac difficillimo argumento id unum a me ſpectari, & cunctis viribus quæri, perſpicient, ut quæ certa, quæ probabilia, quæ incerta, quæ falſa ſint, ea & ſcire, & diſtinguere in poſterum Adoleſcentes noſtros, tum perſpicua oratione, tum fideli demonſtratione doceam.

Principio Diſſertationem hanc divido in partes tres. In quarum prima de initio, in altera de progreſſu, in tertia de complemento conformationis Fœtus loquar.

Proœmium ad Prælectionem de Aure

habitum anno CIƆ IƆCC XXVI. *coram Viro Ampliſſimo* DOMINICO RUZZINO *Prætore, & Proprætore Patav.*

PRæſentia quidem tua, Moderator Ampliſſime, mihi ſemper jucundiſſima, atque honorificentiſſima, tantam lætitiæ voluptatem affert, quantam hæc tam benigna erga me voluntatis ſignificatio debet afferre. Sed hoc mecum doleo, quod inopinatus adventus tuus nullam mihi facultatem relinquat ea pro dignitate præſtandi quæ omnino debere me, ſentio. Primum ut tibi immortales gratias agam, quod adventu hoc tuo me, & Anatomicum Theatrum mirifice honeſtaveris. Deinde ut tuam iſtam eximiam adverſus omnes, & hoc præſertim Gymnaſium, clementiam, beneficentiamque maximopere dilaudem, qua nimirum proxime ad illum accedis Deum, quem non religione modo, verum etiam vitæ integritate, juſtitia in omnes, providentia, iſtiſque cæteris virtutibus colis, quæ cum antea in longe graviſſimis, ampliſſimiſque Reipublicæ adminiſtrationibus ſpectatæ, probatæque ſunt, tum modo in hac Præſtantiſſima Civitate gubernanda mirum quendam, &, niſi experiremur, incredibilem in modum elucent. Noviſſime, ut de Summo Viro, cujus ipſe imago es, Carolo Ruzino Equite, atque Ædis D. Marci Procuratore, Patruo tuo illa non omittam vel quæ tot, ac tam variæ Nationes, apud quas in maxime illuſtribus legationibus fuit, unanimes fatentur, vel quæ Gymnaſium hoc noſtrum & ſæpe alias, & nunc feliciter ejus Prudentiæ, Sapientiæque commiſſum, una omnium voce deprædicat, vel quæ ipſe præ cæteris debeo, qui; ut alia, neque ea mediocria, ſileam; graviſſimo in primis ejus judicio in hac ſum nobiliſſima ſede collocatus. Cui ſi unquam judicio aliqua ex parte reſpondere me poſſe cupii, ſe audiente potiſſimum cupio, ſi non ingenio, eloquentia, doctrina, quæ omnia in me ſentio quam ſint exigua, at induſtria, ſtudio, diligentia huic mihi commendatæ ſtudioſiſſimæ Juventuti inſerviendo: cui quam heri pollicitus eram, elegantiſſimi, ejuſdemque utiliſſimi Organi Auditus anatomicam hiſtoriam, te annuente, ac auſpicia tua ſemper fauſta, & felicia præbente, protinus exponam.

Proœmium ad Prælectionem de Oculo

habitum anno CIƆ IƆCC XXVIII. *coram Viro Ampliſſimo* ANTONIO LAURETANO *Patav. Prætore & Proprætore.*

MOrientibus oculos operire, rurſuſque in rogo patefacere, Quiritium magno ritu ſacrum fuiſſe, litteris a C. Plinio mandatum eſt: ejuſque ritus cauſas cum ipſe quaſdam indicavit, tum alias alii homines eruditiſſimi quæſiverunt, in primis autem Vir Nobiliſſimus, & domi foriſque maximis in magiſtratibus ſpectatiſſimus, idemque Patriciorum nemini ſua tempeſtate doctrina, aut ingenio inferior, Avus tuus, Moderator Ampliſſime, Joannes Franciſcus Lauretanus, qui eas eſt cauſas juſta Academica Diſputatione perſecutus. Immortalis vero Reſpublica veſtra, quæ Romanæ quantum diuturnitate imperii, tantum ſapientia, & inſtitutorum gravitate antecellit, multo potioribus cauſis permota, ritum illum veterem ad communem, quam ipſa unice ſpectat, utilitatem traduxit, cum Rei Anatomicæ Profeſſoribus imperavit, ut quotannis publice in hoc ſuo celeberrimo Gymnaſio cum cæteris corporis partibus mortuorum oculos aperirent. Nulla in noſtro hoc ritu ſuperſtitio; imo vero omnia ejuſmodi, ut illius, quem ipſa unum ſui dominum agnoſcit, Dei religio ſanctiſſima confirmetur, cum tam exiguas in particulas tanta ſolertia, ac providentia tot, tamque admiranda concludere nemo, niſi Deus ipſe, potuerit. Summa autem in his cognoſcendis jucunditas, & par denique jucunditati conjunctum eſt emolumentum. Nam ſi cuique nihil eſt oculis carius, nihil utilius; certe ea perſpicere, quibus incognitis, neque a morbo defendi, neque curari oculi queant; id vero longe utiliſſimum cenſeatur, neceſſe eſt. Quæ omnia ita, an ſecus ſe habeant, facile erit ex noſtra hac Exercitatione dijudicare, ſive eæ ſpectentur exteriores partes, quas, reſerando oculos, primo; ſive interiores, quas, diſſecando, ſecundo loco demonſtrabimus.

Proœmium ad Prælectionem de Corde

habitum anno CIƆ IƆCC XXIX. *coram Viris Ampliſſimis PAULO DONATO Prætore, & FRANCISCO CORRARIO Præfecto Patav.*

DEcimus ſeptimus eſt annus ex quo aggredienti mihi tum primum ad docendum in hoc Gymnaſio, benigne affuit, & Publica, ac ſua feliciſſima Auſpicia præbuit is qui Inclytæ huic Urbi Præfectus, Proprætorque tunc præerat, Senator Graviſſimus, atque omnibus, quæcunque in Virum principem cadunt, virtutibus ornatiſſimus, Socer idem, ac Frater veſter, Moderatores Ampliſſimi, Joannes Corrarius. Cujus ego ut eximiam atque incredibilem erga me benignitatem memori animo ſemper recolam, ſic acerbam omnino jacturam ut moderatius jam ferrem, hujus fecit fortuna Civitatis, vos Rectores nactæ, Summo illi Viro non tantum affinitate, & cognatione quam proximos, ſed Prudentia quoque, Juſtitia, Conſtantia, Religione, Magnanimitate quam ſimillimos, in hoc autem Gymnaſium, in ſtudioſam hanc Juventutem, in me ipſum, quod res oſtendit, ſic animatos, ut pro uno mihi duo revixiſſe Patroni, atque adeo Patres benigniſſimi videantur. Quo fidentius, atque alacrius exponam ea quæ de Corde audire voluiſtis, argumento vobis illo quidem auditoribus digniſſimo, ſi modo ipſe ejus gravitatem doctrina, utilitatem ingenio, pulchritudinem eloquentia adæquarem. De quo tamen ut ſaltem dilucide ſermonem habeam; principio hanc Exercitationem tres in partes diſtribuo. In quarum prima de natura cordis, in altera de ſtructura cordis, in tertia de effectu cordis verba faciam.

De natura cordis tres vetuſtiſſimas, eaſdemque maxime inter ſe diſcrepantes doctiſſimorum hominum ſententias invenio, Stoicorum, Medicorum, Anatomicorum. Stoici enim fere omnes, in primiſque Chryſippus, naturam cordis in eo poſitam eſſe, cenſebant, ut ipſum animus eſſet, aut certe animo ſedem præberet. Hos; ut de Græcis aliis ſileam; ſecuti Latini, ſapientes homines cordatos appellitabant, ut Ennius, qui *Egregie* inquit, *cordatus homo catus Ælius Sextus*, inſipientes autem contra excordes, & vecordes, ut Tullius docuit Tuſculanarum Quæſtionum libro primo. *Aliis*, inquit, *cor ipſum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordeſque dicuntur*. Hinc illud Juvenalis Satyra ſeptima --- *læva in parte mamillæ Nil ſalit*. Hinc Cæſar accepte, haruſpice triſtia, & ſine corde exta nunciante, negavit, ut apud Suetonium eſt, *pro oſtento habendum, ſi pecudi cor defuiſſet*. Verum adverſus hoſce, atque alios, quos ſciens prætereo, & res ipſa pugnat; neque in corde, ſed in cerebro ea Medici, atque Anatomici animadvertimus, quæ ſedi conveniant mentis animi, & diu eſt, cum Hippocrates id a vero alienum eſſe, præmonuit in extremo libro qui inſcribitur de Morbo Sacro. *Dicunt quidam, quod corde ſapimus. --- Verum hoc non ita ſe habet. --- Cor quidem, & præcordia* angorem, & gaudium *maxime ſentiunt; ſapientia tamen non participant; ſed omnium horum cerebrum cauſa eſt*. Hæc Hippocrates, aut certe priſcus, ac gravis Auctor, & dignus qui pro Hippocrate habitus ſit.

Medici autem plerique omnes fere ad patrum noſtrorum memoriam, non animi, ſed vitalis caloris ſedem, & fontem cor eſſe, docuerunt, vere illi quidem in parte, ſi cordis effectum ſpectemus. Sed fateri cogimur, quamvis propemodum inviti, Galeno, incomparabili alioquin Magiſtro rerum complurium optimarum, plus æquo tribuiſſe ſcribenti, ſi in cor viventis beſtiæ digitus inſeratur, eximium quendam, atque adeo urentem calorem percipi, nec veteres Doctores modo, ſed etiam ex novis haud ita paucos, qui cætera ejus, confidentius perſæpe, dogmata contemnentes, flammulam tamen neſcio quam, aut fermentum quoddam, ſanguinis concitans ebullitionem, in cordis penetralibus commenti ſunt. Nam hæc de cordis natura inculcantes manifeſtiſſimo in errore deprehendit Joannes Alphonſus Borellus, non Galenum ingenio vincens, ſed certioribus, quibus Galenus uti non potuit, ad dimetiendum calorem inſtrumentis, thermometris. Hiſce enim in viventium animalium corda immiſſis, nihilo majorem ibi, quam in cæteris viſceribus, calorem invenit, quod teſtatur præclari Operis de Motu Animalium Parte altera, Propoſitione 96, & 221.

Denique tertia eſt de natura cordis ſententia, ea quoque multo vetuſtiſſima, ut quæ primum fuit aut ab Hippocrate ipſo, aut a perantiquo illo ac diligenti Anatomico propoſita, cujus inter Hippocratis Scripta liber extat de Corde. *Cor*, inquit, *muſculus eſt valde fortis*, confirmata autem eſt ab Latinorum Hippocrate, Cornelio Celſo in contracta illa anatome, quam libro quarto de Medicina capite primo nobis reliquit. *Cor*, inquit, *eſt natura muſculoſum*. Ab hac diſcedere ſententia mea me Facultas non ſinit, Anatome.

Nam &c.

Proœmium ad Prælectionem de Aure

habitum anno CIƆ IƆCC XXXII. *coram Viro Ampliſſimo ANDREA DELPHINO Prætore Patav. & Propræfecto.*

DIonyſium illum majorem, Syracuſanorum tyrannum, ferunt, latomiis, quas ad incluſorum civium cuſtodiam, & pœnam habebat maximas, ita ſuas ædes inædificandas curaſſe, ut cuniculus, auris inſtar ſingulari opere, artificioque perfectus, ex eo carcere in ſuum uſque cubiculum pertineret, ne qua vox, ne quis gemitus adeo ſubmiſſus edi a miſeris poſſet, quin continuo ipſe præclareque inaudiret, eodem ad hominum calamitates augendas elaboratiſſimo opificio abuſus, quod natura invenerat ad allevandas. Quanto aliter in dominatu utuntur qui ſe non tam dominos eſſe, quam patres, atque, ut Homerus loquitur, paſtores populorum, meminerunt! Hi quando aure illa carent Syracuſana, per quam omnes miſerorum ærumnas audiant; at aures ſuas perbenigne cunctorum inopum querelis præbent; ſic tamen præbent, ut adjuvare velint omnes, neminem lædere. Itaque, ut verius dicam, ita alteram aurem querenti præbent, ut alteram ei viciſſim de quo quis queritur, ſervent integram. Quem quoniam ſapientiſſimum aurium uſum ſi uſquam alibi, certe in hac tanta clementia, & manſuetudine Veneti Imperii, eximia ſemper cum juſtitia conjuncta, admiramur; lætor plurimum, Prætor, & Propræfecte Ampliſſime, Andrea Delphine, ſic accidiſſe, ut ejus potiſſimum præſtantiſſimi humani corporis organi, quo tu in primis in hujus Nobiliſſimæ Civi-

Civitatis gubernatione; ſi quis unquam alius, egregie uteris, admirabilem pulcherrimamque ſtructuram, te pro tua ſumma erga me, & hoc Gymnaſium benignitate audiente, & ſpectante, demonſtrarem. & cæt.

HÆc de Organo in poſtrema quidem hujus mei curriculi Exercitatione propoſito, inter pulcherrima tamen, atque utiliſſima non poſtremo, habui quæ dicerem. Cum autem multis jam annis humani corporis anatomen in hoc Theatro docuerim; jure videor poſſe contendere, nunquam felicius incepiſſe, quam anno quarto, nunquam felicius, quam hoc decimo ſeptimo, abſolviſſe. Nunc abſolventi ipſe pro tua eximia benignitate adeſſe voluiſti, Moderator Ampliſſime. Tunc incipienti, pro ſua erga me nihilo minori beneficentia adeſſe voluit Vir Summus, Parens tuus Daniel Delphinus: quem ſi ſapientiſſimum Senatorem, Equitem Splendidiſſimum, Legatum, & Oratorem eloquentiſſimum, Prætorem æquiſſimum, eundemque vigilantiſſimum fuiſſe, dixero; me multa tamen, & magna omiſiſſe, non modo nihil audienti tibi gratificatum eſſe, fateantur omnes qui aut ipſum viderunt, aut qualem in te imaginem ſui reliquerit, vident. Et quanquam ad hanc tu imaginem tam pulchram, tamque præſtantem, jam tum ornamenta maxima addideras, eaque tua, ſcientiæ illius ac *virtutis*, quæ, Tullio auctore, *præſtat cæteris omnibus*, --- *Rei militaris*, cum bellator fortiſſimus, cum Præfectus navium conſtantiſſimus toties Inclytam Patriam, atque adeo Italiam omnem, non conſilio tantum, ſed dextra quoque, & ſtrenuis factis juviſſes; tamen non tuam magis, quam Patris gloriam tuis ipſe laudibus, atque honoribus amplificaveras; ut dubium ſit, plus ſplendoris ex eo Parente in te Filium, an ex te Filio in eum Parentem redundaverit. Tanto igitur Viro, & de me, ſi quis alius, omni tempore præclare merito, dolebam tum pro ejus tot, tamque illuſtribus in me beneficiis pares agere gratias non poſſe. At quanto magis doluiſſem, ſi animo proſpexiſſem, quam nova, quam multa vel mortuo eſſem in dies magis, magiſque debiturus. Ut enim quæ ab illo accepi, ipſo terris erepto, debeo tibi, ſic quæ a te, illi.

Procemium ad Prælectionem de Fœtu

habitum anno CIƆ IƆCC XXXIV. *coram Viro Ampliſſimo* NICOLAO VENERIO *Præfecto Patav. & Proprætore*,

CUM multa, & magna ſunt quæ Anatomicæ Facultati debet genus humanum; tum illud fortaſſe eſt maximum, quod ſæpe fœtum, jam jam in mortua parente immoriturum, hujus ventre, uteroque, illa præmonſtrante, aperto, ſibi præter ſpem conſervatum, in communem vitæ ſocietatem acceperit. Vetuſtiſſimum, ut ego opinor, hoc Anatomes donum eſt, atque heroicis notum temporibus, quibus Æſculapium filium ex interemptæ Coronidis utero Apollo extraxiſſe ferebatur. Neque enim Medicum qui id primus præſtitiſſet, alium eſſe potuiſſe, quam Deum, in animum inducebant: quin etiam omnes ſic in lucem deinceps eductos eidem Numini conſecrabant, quod & erudite, ut ſolebat, Virgilius his verſibus ſignificavit,

Inde Lycum ferit, exectum jam matre perempta;
Et tibi, Phœbe, ſacrum, caſus evadere ferri
Quod licuit parvo,

& diſerte in eum locum confirmavit Servius: qui & illud addidit, *Cæſarum etiam familiam ideo ſacra retinuiſſe Apollinis, quia qui primus de eorum familia fuit, execto matris ventre procreatus eſt; unde etiam Cæſar dictus eſt*: quanquam, quod Servius minime ignorabat, placuit aliis, & in his Sexto Pompejo Feſto, non inde *Cæſares* dictos eſſe, ſed *Cæſones*, utrolibet autem modo C. Plinio, qui duos ſummos Viros ea ratione ſervatos Romanæ Reipublicæ ſcripſit, *Scipionem Africanum priorem*, & *Manlium* qui Carthaginem cum exercitu *intravit*. Quod ſi priſci illi homines pro Deo habuerunt qui princeps viventem fœtum ex ſecto mortuæ parentis utero in lucem protraxit; quo tandem honore afficiendos cenſuiſſent qui extrahere vivum ex viva, & poſt cæſum uterum nihilominus victura, inſtituerunt! Factum id primum ſub initium ſæculi XVI. & deinceps, ut Franciſci Roſſeti, & Caſpari Bauhini conjuncta Scripta commonſtrant: & cum matri pariter, ac filio moriendum aliter fuiſſet; utriuſque interdum, aut certe, idque ſæpius, alterius vitæ ea ratione conſultum eſt. Sic legi, Eduardum VI. Anglorum Regem ex viva parente fuiſſe exſectum, quem tamen non huic modo, quæ poſt duodecim interiit dies, ſed & patri Henrico fuiſſe ſuperſtitem, conſtat. Mirum! Sed id mirum magis, tam ſero humanitatis cauſa fuiſſe tentatum, quod immanitas tot ante ſæculis auſa fuerat. Namque ut mittam, monſtrum illud fœminæ quam Ariſtoteles in Ethicis memorat mulierum *gravidarum ventres reſcindere*, atque inde fœtus comedere *conſueviſſe*; certe non incognitum Lucano fuit, Veneficas id in Theſſalia factitaſſe quod his verſibus deſcripſit,

Vulnere ſic ventris, non qua natura vocabat,
Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.

Quid? quod, ſicuti legiſſe memini, ejuſdem ſceleris apud Euſebium accuſatur Maxentius, nec minus impius Cæſar, Julianus apud Caſſiodorum, & Tribunus ille Pollentianus apud Marcellinum, qui omnes ſcilicet, diſſecto vivæ mulieris ventre, fœtuque extracto aut manes excire, aut in jecore infantis (horrendum hoſtiæ genus!) futura quærere, malis inſtigantibus geniis, conati ſunt. Sed nos quantum teterrimas artes deteſtari, atque execrari, tantum ſalutares commendare, atque excolere debemus: & ea fœtuum cadavera, quæ ab his ipſis, dum prodeſſe hominibus niterentur, accepimus, ita rimari, & ſcrutari ſingula, ut viciſſim optimas artes aut promovendo, aut certe illuſtrando, quantum in nobis eſt, adjuvemus. Quod cum ſæpe alias, tum in hac præſertim de Fœtu Differtatione dabo operam ut faciam, cui tu, Moderator Ampliſſime, pro tua ſingulari erga me, & hoc Gymnaſium benignitate intereſſe voluiſti.

HÆc habui quæ de Fœtus conformationis initio, progreſſu, & complemento proponerem. Quod argumentum etſi ob maximam difficultatem, & laborem, perraro in Theatris Anatomicis tractari ſoleat; ego tamen tuis fretus, Moderator Ampliſſime, auſpiciis ſemper fauſtis ac felicibus, non formidavi. Pro quibus, cæteriſque Benefactis in me tuis quantum debeam, non eſt, ut verbis explicare me poſſe, ſperem. Hoc tamen dicam. Ego Hieronymi Venerii, Equitis, ac Templi Marcii Procuratoris, Summi domi, foriſque Viri, Patrui tui eximiæ erga me cum ſemper, tum præſertim cum Litterarius Triumvir fuit, Benignitati, ac Munificentiæ tantum deberi a me, ſentiebam, ut nemini unquam me plus eſſe debiturum, putarem. Attamen ex quo tu ad hanc Præfecturam integerrime, magnificeque gerendam, ex quo ad hoc Gymnaſium fovendum, ornandumque, ex quo denique ad Theatrum hoc præſentia ipſa tua illuſtrandum veniſti; utri plus debeam, non video: hoc video, utrique me quoad vivam, tantum eſſe debiturum, quantum alii, prope dixerim, præterea nemini.

Proœ-

Proœmium ad Prælectionem de Anatomes Elementis.

CUm duæ ſint Methodi quibus Doctrinarum Magiſtri utuntur; Analytica, & Synthetica; illud inter omnes conſtat, in Doctrinis quidem inveniendis Analyticam, in tradendis Syntheticam eſſe adhibendam. Hoc uſque adeo verum eſt, ut vel hæc Facultas noſtra, quæ, ut nomen ipſum oſtendit, in reſolvendo verſatur; recte tamen, ut ego animadverti, atque ordine tradi nequeat, niſi a Compoſitam Methodo initium ducamus. Nam ſi Partes humani corporis, ut ex fibrillis omnes conſtant, ita ex fibrillis ad unum eundemque modum diſpoſitis omnes conſtarent; non tamen antea quid Partes quæque eſſent, intelligi poſſet, quam quid ipſæ fibrillæ ſint, expoſitum eſſet. Quanto ergo minus quid ſint Partes intelligetur, cum fibrillæ haud una, ſed multiplici ratione diſponantur! Itaque ſive hanc ob cauſam, ſive ob eam quam anno illo propoſui quo primum ad Anatomen tradendam aggreſſus ſum, non prius de ulla humani corporis Parte, quam de Anatomicis Elementis ideſt de Simplicioribus Particulis, dicendum eſt, quæ videlicet nihil aliud ſunt, niſi fibrillæ alio, atque alio modo diſpoſitæ.

Proœmium ad Prælectionem I. de Fœtu.

ETſi mos, atque adeo inſtitutum meum poſtularet, ut ab Anatomes Elementis initium ducerem; ne tamen humani Fœtus cadaver, fruſtra annis ſuperioribus perquiſitum, heſterna autem die ne opinanti quidem oblatum, interjecto aliquot dierum ſpatio forte putreſcat, ab ejuſdem Fœtus anatome invitus propemodum incipio: Quanquam hoc initium ejuſmodi eſt, ut non modo non eſſe omnino præter rationem; ſed quodammodo etiam optandum fuiſſe videatur. Nam ſive Naturæ veſtigia ſectamur; inde laudabile eſt incipere, unde & ipſa incipit; ſive aliarum Doctrinarum reſpicimus methodum; nonnullæ, in primiſque Geographia, tunc recte atque ordine traduntur, cum quæ ſingula mox diligentius oſtendenda ſunt, ea principio in exiguam tabellam contracta ante oculos ſtatuuntur.

Sed cum Partium quæ ad Fœtum pertinent, aliæ ſint extra Fœtum, aliæ intra Fœtum; nos qui diſſectionis ordinem ſequimur, dicemus primum de primis. Atque utinam prægnantis mulieris uterum, & cum hoc integra humani Fetus involucra diſſecare liceret; ſic enim longe facilius & mihi eſſet dicere, & vobis intelligere. Sed quando eo ſubſidio deſtituimur; juvabit ſaltem Veteres illos Facultatis noſtræ Parentes imitari, quos ex ipſis nominibus quæ Partibus, ad Fœtum extrinſecus attinentibus, impoſuere, ſatis conſtat, prægnantes animantium brutarum uteros, & nominatim ovillos, diſſecare conſueviſſe. Quod ita quidem faciemus, ut ſubinde tamen moneamus, quid inter hunc ovillum, & humanum conceptum interſit. Sic neque omnino ea deſiderabitis ad quorum normam cogitationes veſtras conformetis, nec tamen propterea cum iis errabitis qui multa in hac præſertim Anatomes parte temere a brutis ad homines tranſtulere.

Proœmium ad Prælectionem I. de Oſſibus.

SI qui ſunt qui forte mirentur, me ne hoc quidem anno a communibus corporis integumentis, ipſoque abdomine, unde cæteri Diſſectionum Magiſtri ſolent, tradendæ Anatomes initium ducere; ii, quæſo, tandem aliquando ſuam iſtam admirationem auferant, & idoneum, ſi poſſunt, cadaver præbeant. At ſi illud forte mirantur, me donec ejuſmodi cadaveris copia fiat, non potius domi ſedere, quam huc ad ea quæ poſſim, de Re Anatomica oſtendenda venire; ſane aut incredibilem eorum quæ demonſtranda ſunt, numerum, aut anguſtias temporis mihi ad docendum publice dati animadvertere non videntur. Ego vero hæc mecum aſſidue reputans, non modo plura, quæ in hoc quidem loco quotannis omnia demonſtrare perdifficile eſt, & in his Anatomica Elementa Tironibus quibus neceſſaria omnino ſunt, ſuperiori menſe in meis ædibus præmonſtravi; verum inſuper quo primum die huc prodire mihi more inſtitutoque Majorum conceſſum eſt, hunc ipſum diem amittendum eſſe, non cenſui, ut ſi minus vobis, Auditores humaniſſimi, meam, quam vix mediocrem eſſe ſentio, facultatem probare poſſem, at promptiſſima ad inſerviendum voluntate ſatisfacerem. Igitur quæ Partes deeſſe Anatomico nunquam poſſunt, ab iis Partibus Oſſibus videlicet, initium capio, idque eo minus illibenter, quod hanc quoque viam tradendæ Anatomes neque utilitate, neque ratione, neque magnis potiſſimum exemplis carere, video. Siquidem nonnullis inter Recentiores, pleriſque autem inter Veteres Summis Anatomicis, & in his Deceſſoribus etiam meis Præſtantiſſimis, Andreæ Veſalio, Realdo Columbo, &, ſi intime rem ſpectes, Adriano Spigelio eadem methodus, incipiendi nimirum ab his fulcris, & fundamentis reliquarum Partium uſque adeo placuit, ut ab ipſis ſuos quiſque libros anatomicos ſint exorſi.

Proœmium ad Prælectionem I.

LOnge aliud Anatomicis, atque Pictoribus, deſcribendi humani corporis initium eſt. Hi enim a capite; nos autem a corporis centro incipimus, a Ventre nimirum, in quo centrum corporis eſt ſtatuendum. Et Galenus quidem libro ſecundo de Hippocratis, & Platonis Decretis centrum corporis in umbilico agnoſcendum eſſe, cenſebat: quod & Latinorum Doctiſſimis videtur placuiſſe; nam Tullius Ennam urbem, quæ in centro Siciliæ eſt, Siciliæ umbilicum, & Plinius lacum Reatinum, qui in centro Italiæ eſt,

eſt, Italiæ umbilicum nominarunt. Marcus tamen Varro libro ſexto de Lingua Latina centrum corporis ad pubem conſtituere malebat: recte, ut puto, omnes, ſi illos figuræ, Varronis autem aſſeclas gravitatis centrum ſpectaſſe, ponamus. Gravitatis enim centrum, in humano corpore experimento habito, pubem inter, & clunes ab Joanne Alphonſo Borello inventum eſt, ut tradit Parte prima egregii Operis de Motu Animalium. Figuræ autem centrum in homine, manibus pedibuſque expanſis, reſupino ab Joanne Riolano, ope magni circini in ipſo umbilico deprehenſum eſt. Utcunque id eſt; ſemper humani corporis centrum in ipſius Ventrem cadit, ut ex hujus finibus, & partitionibus quas a priore facie, & ab oppoſita exponam protinus, omnes planiſſime cognoſcetis.

Procemium ad Prælectionem III.

QUibus verbis Lactantius undecimum ſuum de Opificio Dei caput, iiſdem ego hodiernam Diſſertationem exordior. „ Sequitur neceſſario, ut „ de internis quoque viſceribus dicere incipiam: qui„ bus non pulchritudo, quia ſunt abdita; ſed utili„ tas incredibilis attributa eſt. „ Hoc ideo exordio utor, ut ſiquis forte ex Tironibus novum hunc viſcerum aſpectum horreret; proponendæ utilitatis exſpectatione retineatur. Nam cibus, potuſque quo primum deſcendant, quo in loco ex iis chylus conficiatur, qua via demum, atque ratione aut hic confectus, aut quod ſupereſt, disjungantur, & ſeorſum meent; nimirum hæc omnia ex ventriculi, inteſtinorum, & meſenterii anatome perſpicue cognoſcentur.

Procemium ad Prælectionem I. A. CIƆ IƆCC XLIV.

DIogenem ferunt, cum inhumatum ſe projici, juberet, Amici autem id eo ſe facturos negarent, ne ab avibus, feriſve laceraretur; at vos hunc baculum propter me ponite, dixiſſe, quo illas abigam, & cum illi at quî poteris? neque enim ſenties, tum ipſum, quid igitur mihi earum laniatus oberit, nihil ſentienti? Mihi vero etſi Diogenis propoſitum non durius modo, ut M. Tullio hæc referenti viſum eſt, ſed etiam inhumanum; jure tamen deriſus Amicorum timor videtur. Atque utinam metus ejuſcemodi e vulgi animis evelli poſſet, ne inepte adeo vel nobis obſtaret divinam humani corporis fabricationem oſtenſuris, nec cogeret in his tantis anguſtiis temporis ob idonei cadaveris defectum, illius Partem initio proponere præcipuam quidem ex octo illis, in quas cum de Oſſibus univerſis in Noſocomio ageremus, non ita pridem diviſimus; ſed unam duntaxat Partem, eamque, ſi daretur optio, in alium locum rejiciendam: Quanquam dabo operam, quantum potero, ne ordinis hæc neceſſaria mutatio Doctrinæ officiat, atque ideo hodierno die eadem unde, cum licet, incipere ſolitus ſum, vel in capite demonſtrabo communia totius corporis integumenta. Quæ meo quidem judicio omnino ſunt duo, Cutis, & Membrana Adipoſa. Nam quod Celeberrimus objecit Amicus, ne Cuticulam rejiciamus; id qua ratione diſſolvatur, alias a me vobis oſtenſum eſt.

Procemium ad Prælectionem de Cerebro A. eodem.

DIu multumque olim inter Philoſophos eſt diſputatum, quamnam potiſſimum corporis partem mens incoleret. Nam Xenocrates, Platonis diſcipulus, per totum corpus ſparſam diſcurrere, contendebat. Chryſippus autem in Corde habitare, cenſebat. Alii vero malebant in Cerebro, Platonem ſequentes. Hæc tamen diſputatio non ita demum abſtruſa, ac difficilis erat, ut ſi non verum, at veri certe ſimilitudinem, ſiquis paulo acrius attenderet, huic attingere non liceret. Itaque Lactantius Firmianus cum eorum qui pro Cerebro ſtabant, rationes expendiſſet, eamque potiſſimum „ quod ſenſus omnis, ideſt „ audiendi, & videndi, & odorandi minima membra „ in capite ſint locata, eorumque omnium viæ non „ ad pectus, ſed ad cerebrum ferant; hi, inquit, „ aut non multum, aut fortaſſe non errant. „ At longe difficilior eſt his temporibus inter Anatomicos alia hac de re diſputatio. Cum enim Cerebrum potiſſimum eſſe animæ locum, non negent; in quænam præſertim Cerebri particula is videatur ſtatuendus, diſquirunt. Et mihi quidem, non uni tamen, nec primo, in ea præ cæteris parte videtur poſſe ſtatui quam appellant Corpus Calloſum. Huic conjecturæ (neque enim; ut Lactantii ejuſdem verbis utar; rem „ ſic eſſe affirmo, quod eſt inſipientis in re dubia fa„ cere „) huic, inquam, conjecturæ quantum tribuendum ſit, exiſtimare omnes poteritis, ſi quæ de Cerebro, de Medulla, de Nervis continuo oſtendam, diligenter, ut veſtræ eſt conſuetudinis, attendatis.

Procemium ad Prælectionem de Lingua &c. A. eodem.

GUſtandi facultatem multi, inprimiſque ex Veteribus, aliis ac Linguæ, Partibus & nominatim Palato tribuerunt. Hinc illud Horatii,

Fervida quod ſubtile exſurdant vina palatum.

Hinc illud Ovidii,

Sic nova Dulichio lotos guſtata palato.

Hinc alia & Tullii, & aliorum, quæ non vacat referre. Sed contra is, cujus ſæpe verbis hoc anno utor, Lactantius. „ Quod attinet, inquit, ad ſapo„ rem capiendum, fallitur quiſquis hunc ſenſum pa„ lato ineſſe, arbitratur. Lingua eſt enim qua ſapo„ res ſentiuntur, nec tamen tota. „ Haud ſane potuit melius. Nam facili, at certo conſtat experimento, fruſtra ſal ipſum non modo palato, verum etiam inferiori linguæ faciei affricari; quod hujus ſuperiori faciei impoſitum, dummodo non ſicca ſit, continuo ſentitur. Erit igitur nobis in hac tantum linguæ facie guſtus organum inquirendum; ſi prius tamen, ut ſoliti ſumus, & par eſt, docuerimus &c.

Proœmium ad Prælectionem I.

CUm multæ, & magnæ hominibus ex Re Anatomica utilitates exiſtunt; tum nulla præſtantior, quam quod eſſe Deum, ejuſque providentiam, confirmat. Senſit id olim ille in primis qui ſæpius locos graves ex Philoſophia egregie tractavit M. Tullius. Itaque in altero eorum voluminum quæ inſcripta ſunt de Natura Deorum, Quinctum Lucilium induxit ſatis multa verba facientem de ea quæ tum nota erat, humani corporis fabricatione, quo ſic *facilius*, ut ait, *intelligeretur*, *a Diis immortalibus hominibus eſſe proviſum*. Idemque ſenſerunt alii alia ætate, ſed hac noſtra præſertim Eruditiſſimi Viri, qui ut longius provectam Anatomen invenerunt, ſic multo & plura, & mirabiliora indidem ſumpſerunt, per quæ apud ſuos quiſque cives male natas in quorundam intimis mentibus de Deo immortali, deque ejus providentia dubitationes evellerent. Cujuſmodi medicinæ etſi nulla, ut opinor, apud noſtram, pluresque Nationes alias neceſſitas eſt; vos tamen juvabit, optimi Juvenes, Anatomes cognitionem quaſi antidotum præcepiſſe, quo mature veſtros iſtos religioſos animos adverſus externa infandarum opinionum venena magis magiſque firmetis.

Principio, eximium opus humani corporis quibuſdam quaſi velis obtectum eſt. Quæ continuo ſic detrahentur, ut ſingulorum natura, atque utilitas oſtendatur, &c.

Proœmium ad Prælectionem I.

SIqui forte adſunt qui ignorent, quot ab Summo Opifice Deo intra humanum corpus abdita ſint, aut quam mirifica ſtructura, & quam multiplici uſu præſtantia; ii nunc iſta ipſa quæ extrinſecus circumpoſuit, integumenta, eorumque fabricationem, & cauſas attendant: facile conjicient, quot, & quanta expectare in interioribus illis debeant, cum horum quæ extima ſunt, admirabilem conſtructionem, & prope innumeras utilitates cognoverint. Hæc autem ſunt &c.

Proœmium ad Prælectionem I.

SI quam frequenter Hippocratis doctrinam, & facta laudamus; tam diligenter utraque ſcrutari, imitarique vellemus; profecto in Re Medica ut nihil Studiis Anatomicis antehabendum agnoſceremus, ſic nullam horum partem eſſe negligendam, confiteremur. Nunc etſi Hippocrates in eo libro qui inſcribitur de locis in homine, diſerte docuit, *naturam corporis* eſſe *principium ſermonis in arte Medica*; fuerunt tamen qui ſcriberent, non ad ſtructuram, ſed ad temperaturam corporis id attinere; non mehercule ſcripturi, ſi vel ea ſolum attendiſſent quæ continuo ſubjecit Hippocrates. *Natura corporis*, inquit, *principium ſermonis in arte Medica, primum perforata eſt qua parte audimus. ---- Quidquid autem per membranam in cerebrum pervenerit, id liquido & clare auditur. ---- In naribus mollis laxitas, velut ſpongia. ---- In oculos venulæ tenues -- ex cerebro per ambientem membranam feruntur. ---- Membranæ autem tres ſunt quæ oculos cuſtodiunt. Superna quidem craſſior, media tenuior, tertia tenuis*. Nolite expectare ut referam cætera quæ de cerebri meningibus, quæ de venis in omne corpus pertinentibus, quæ de tendinibus, quæ de oſſibus, quæ de articulis perpetua oratione perſequitur. Satis ea ſunt quæ retuli, ut intelligatis, ſtructuram corporis, Hippocrate auctore, eſſe principium ſermonis in arte Medica.

Verum, credo, in eo uno loco, & ea dumtaxat quæ indicavi, ex univerſa Re Anatomica nobis commendavit Hippocrates! Ipſe vero in libris de genitura, de natura pueri, de carnibus, de octimeſtri partu, de natura oſſium vel multo plura de Anatome tradidit, quam eæ inſcriptiones polliceantur. Atque ut libros alios ſciens prætercam; quid egit in libro de corde, quid in libello de corporum reſectione, niſi ut Anatomen ſæpe etiam diligentius, quam iis temporibus ſperandum videbatur, doceret? Quin etiam ſcripſit librum de glandulis, ut mirari non oporteat, cur duo ſummi noſtra memoria Medici, verique ejus imitatores Malpighius, & Boerhaavius *ſpongioſam*, quam ipſe tradiderat, glandularum *naturam* ſuis illuſtrare opuſculis, & confirmare perrexerint. Quod ſi Bellinus, vel potius Falloppius noſter, & Euſtachius, magni & ipſi Medici, glandiformes in renibus papillas propoſuerunt, nempe ſunt Hippocratem ſecuti, qui *habere etiam renes glandulas*, ſcripſerat. Nec vero is qui iterum, ac ſæpius mihi merito eſt laudandus, Malpighius, cum aut glanduloſam cerebri, aut veſiculoſam pulmonis, aut denique fibroſam lienis & celluloſam ſtructuram oſtendit, ſua potius, quam Hippocratis, inventa vulgavit. Hic enim cerebrum inter *alias glandulas* retulerat, pulmonem *antroſum*, & *veluti ſpumam* eſſe, dixerat, lienem vero eſſe *fibroſum*, & *ſpongiformem*, affirmaverat: & niſi in ſubtiliſſimis diſſectionibus fuiſſet verſatus; nunquam certe tanta aſſeveratione id quod verum eſſe in Elementorum Anatomes explicatione oſtendimus, docere potuiſſet, *minimam corporis partem omnia habere quæcunque & maxima*. Quid? ſi nunc de ovo incubato, ſi de comparata reliqua avium, atque etiam quadrupedum confectione, ſi de ipſa plantarum anatome eadem olim inchoaſſe Hippocratem demonſtrem quæ denique abſolvit Malpighius. Sed nimirum temperabo orationi meæ, quippe cui nihil aliud in præſentia propoſitum eſt, niſi ut appareat, nullam iis qui Hippocratis exemplum ſequuntur, Anatomes humani corporis partem eſſe prætermittendam, totque illos, tantoſque Medicos, qui nihil in ea ſibi negligendum putarunt, aut cum Hippocrate inſimulandos, aut cum Hippocrate eſſe laudandos.

In quorum ego, ut ſoleo, veſtigiis inſiſtens, Anatomicam Doctrinam, quod Superi bene vertant, tradere aggredior. Principio humanum corpus divido in partes octo, caput, collum, thoracem, ventrem, artuſque ſuperiores, & inferiores. Nec me moratur plerorumque conſuetudo, collum in diviſione corporis non ponentium, ſed capiti, aut thoraci tribuentium. Satis enim mihi eſt vetuſtiſſimos ſequi Anatomicos, & in his Hippocratem, & hunc imitatum Ariſtotelem,

Morgagni Opuſc.

lem, qui collum, ut ego, a capite, & thorace diviſerunt. Enumeratæ autem Partes cum alia ſingulæ peculiaria habeant, alia univerſæ communia; ego peculiaria in hac quidem prima ſchola non attingam; communia expediam. Communia ſunt præter ea quæ paulo ante commemorabam, Anatomes Elementa, vobis in Noſocomio præmonſtrata, iſta corporis totius involucra, Cutis, & Membrana Adipoſa. Cutis ipſa quoque *membrana* eſt, auctore Hippocrate libro de Carnibus. Facta autem eſt ad hunc modum &c.

Proœmium ad Prælectionem I.

PArtes ex quibus conſtructa ſunt animantium corpora, aut vivas, aut mortuas Anatomici diſſecamus; mortuas autem vel morbo vitiatas, vel ſecundum naturam ſe habentes. Vivas incidimus, cum in canibus lymphæ, & chyli vias oſtendimus, aut cum, ſecto nervo, illico perire in membris quæ adibat, movendi, ac ſentiendi facultatem, demonſtramus, aut alia agimus ejuſcemodi: Mortuas autem, & morbis vitiatas, ut cum in Noſocomio hoc ipſo menſe viri, fortiſſima apoplexia confecti, cerebrum vi effuſi, ut conjeceramus, ſanguinis dilaceratum patefecimus: Denique & ſecundum naturam ſe habentes: quod cum ibi in partibus quibuſdam fecimus corporis humani, tum hic faciemus in omnibus. Primi illius Anatomes generis utilitas eſt uſus, actioneſque Partium, & quod conſequitur, ſymptomatum in ægrotantibus ſignificationes deprehendere. Alterius morborum loca, cauſaſque ipſos continentes. Tertii hujus non ſolum vitæ, & ſanitatis ſedes ex mirifico Sapientiſſimi Conditoris opificio cognoſcere; verum inſuper doctrinam haurire, ſine qua duo illa ſuperiora Anatomes genera non poſſunt inſtitui: quis enim uſum, & actionem quærat earum quas ignoret, Partium? aut quis vitiatas eſſe, intelligat, qui ut ſecundum naturam ſint, non didicerit? Quamobrem ſi utilia ſunt duo illa priora genera, quæ certe ſunt perutilia; utiliſſimum hoc tertium erit, quo non prævio, nulla eorum eſſe poſſit utilitas. Quo magis omnes decet, eos autem qui Medicis ſtudiis ſe addixerunt, oportet attente ac diligenter quæ ad hoc attinent genus, accipere. Id quo facilius fieri a vobis poſſit, optimi, mihique cariſſimi Adoleſcentes; polliceor, me ordine omnia traditurum, & ex nimio, ut ſunt apud quoſdam, numero ad quam pauciora potero, contracturum. Itaque communia ipſa, a quibus continuo incipiendum eſt, univerſi corporis Integumenta cum haud pauci diſſectionum Magiſtri quatuor eſſe, docuerint, nonnulli etiam quinque; ipſe primo loco duo, haud amplius, eſſe oſtendam: tum de Cute dicam: poſtremo de Membrana Adipoſa.

Proœmium ad Prælectionem I.

ETſi ea quam tradere aggredior, Doctrina Partium humani corporis nullam afferret utilitatem, niſi ut morborum ſedes peculiares cognoſceremus; eſſet tamen a vobis in primis, optimi Juvenes, qui Chirurgicis, Medicis, Phyſicis ſtudiis operam datis, maximopere expetenda. Nec vero abſterrere vos debet ingens noſcendarum Partium numerus. Namque ut hæ quamplurimæ ſint; non plures denique, imo pauciores ſunt, quam ipſi morbi; neque enim ulla unius, ſed unaquæque complurium morborum eſt ſedes. Quod ſi res etiam contra ſe haberet, Partiumque numerus vel ſtellarum quæ diſtincte hactenus cognitæ ſunt, numerum adæquaret; num propterea minus alacri animo vos eſſe deceret in iis addiſcendis quæ intra vos ſunt, quam Aſtronomiæ ſtudioſi in iis quæ longe adeo ſunt disjuncta? Illi vero comprehenſas animo ac memoria habent ſtellas; ut alias quæ poſt Flamſteedii Catalogum ſunt animadverſæ, omittamus; minimum ter mille, nullo alio ſubſidio adjuti, quam ordinis. Eorum enim Magiſtri omnem illum qui initio abſterrere poterat, ſtellarum numerum in errantes, & cælo infixas diviſerunt, tum has in quinquaginta quas vocant, conſtellationes tribuerunt, denique conſtellationes ipſas diſtinxerunt in partes, quarum ſingulis plures ſive primæ, ſive alterius magnitudinis ſtellas certa lege ac diſtributione aſſignarunt, tantum difficultatis detrahentes, quantum ordinis addiderunt. Quos ſi ego partiendo, ordinandoque imitabor; non dubito, quin vos quoque pari in multo minori rerum copia adjumento inſtructi, illorum auditores facile percipiendo, & fideliter retinendo æmulemini. Igitur, quod bene vertat, primum omnium humanum corpus divido in partes octo; &c.

Proœmium ad I. Prælectionem.

FAcultatem tradere aggredior, evidentia, utilitate, dignitate ipſa præſtantem. Nihil enim docet quod non oculis ſubjiciatur, quod non plurimum juvet ſive ad philoſophandum, ſive ad medendum, quod denique non Divini operis pars ſit longe elegantiſſimi, atque abſolutiſſimi, humani corporis. Hoc Sapientiſſimus ille Fabricator, vel in ipſa extima ſuperficie continuo agnoſcendus, involucris omne circumtexit iis, unde mihi protinus incipiendum eſt. Quæ vos ſingulari attentione, atque adeo ſumma admiratione eſſe digna, ob hanc etiam cauſam cenſebitis, quod cum homini non tegumentum modo præbeant, ſed commoda afferant inſuper re magna, genere varia, numero multiplicia; duo tamen, ut oſtendam, haud amplius, ſunt, Cutis, & Membrana Adipoſa.

Procemium ad I. Prælectionem.

ETſi vulgo ab indoctis, utinam ne ab nonnullis quoque Doctis, nihil requiri aliud video ad Anatomen perficiendam, niſi ut quæcunque in humano corpore adhuc latent, ea tandem omnia retegantur, in lucemque proferantur; tamen longe alia mihi ſententia eſt cogitanti, haud melius de hac Facultate eſſe meritos qui vera, & neceſſaria addiderunt, quam qui falſa, & ſupervacanea detraxerunt. Namque ut ad eam accedat quam optamus omnes, & quærimus, abſolutionem perfectionemque; ſcilicet ad verum accedat oportet; ad verum autem perinde accedit, ſive aliquis adjiciat vera, ſeu demat falſa: quorum ut alterum ſæpenumero felicitatis eſt, alterum ſagacitatis, ſic utrumque ſingularis etiam induſtriæ eſt, ac diligentiæ. Sed nos rerum Inventores ſuis quemque laudibus poſtea ornabimus. Nunc utroſque, ſed eos primum qui a vero aliena, aut certe ſupervacua rejecerunt, in iſtis ipſis, unde initium nobis tradendæ Anatomes ducendum eſt, communibus revera totius corporis integumentis ſequamur. Hæc &c.

DE ANATOMICIS EUSTACHII TABULIS

AD ILLUSTRISSIMUM, ET CELEBERRIMUM VIRUM

D. JO. MARIAM LANCISIUM

Intimum Cubicularium, & Archiatrum Pontificium

JO. BAPTISTÆ MORGAGNI

EPISTOLA.

VEL triginta octo Tabularum conſpectu, quas ab Euſtachio olim promiſſas, nunc vero poſt multorum irritas perquiſitiones, CLEMENTIS XI. Pontif. Max. Beneficio a tua ſolertia demum repertas, ad me (quæ tua eſt humanitas) mittis, vel quod eas tuis auctas, ornataſque Adnotationibus exituras eſſe, ſcribis in Bibliothecæ, quam ſelectiſſimorum voluminum copia in publicum commodum inſtruxiſti, imminente ſub proximas Kalendas dedicatione, magno me, Doctiſſime Lanciſi, gaudio, & incredibili quadam voluptate perfundis. Quod autem addis, cupere Te vehementer, ut quæ in his Tabulis propria Euſtachii, & peculiaria (ſint licet ab aliis poſt ipſum prodita) extare cognovero, de his omnibus Te diligenter, nullaque interpoſita mora certiorem faciam, utrum difficilius ſit negare, an efficere, multum dubito. Nam & negare ei, quem plurimum colam, cuique me obſtrictiſſimum eſſe, confitear, ea præſertim cupienti, quæ, ſicuti ad Hiſtoriæ Anatomes ex hiſce Tabulis illuſtrationem, ita ad beneficii celebrationem pertineant, per ſe collati in publicum ab eo Principe, cujus non modo geminæ, ampliſſimæque poteſtati, ſed & ſummæ erga me, meoſque omnes beneficentiæ longe plus debeam, quam hominem homini debere fas ſit, durum id mihi, & quod nequaquam poſſim, videtur: & id ſuſcipere in his temporis anguſtiis, atque in his tot, & domi urgentibus, & in publico impendentibus occupationibus, quod intra juſtum tempus, & otio affluens pro dignitate præſtare non poſſem, & præterea quæ hujus, aut illius Anatomici inventa creduntur, ea ad Euſtachium referre aggredi, hoc vero perdifficile eſſe ſentio, eique maxime, qui, cum non poſſit prodeſſe omnibus, neminem ſaltem velit offendere, & qui, ut jamdiu noſti, haud mediocriter vereatur

Laudes Egregii Principis, & tuas
Culpa deterere ingeni.

Quoniam tamen ſapienti cuique homini pulchrum potius, atque optandum videri debet, eadem quæ Euſtachius, ſublata omni plagii ſuſpicione, obſervaſſe, ac cum tanto Anatomico diviſam inventionis gloriam habere; & quoniam veſtrum, Lanciſi ornatiſſime, beneficium, ſi, qui digne poſſunt, his ſolis celebrare liceat, timendum eſt, ne, quod ab omnibus laudandum eſſet, id nullum habeat laudatorem; idcirco ſtatim, ut jubes, morem gero, non omnia, quæ alias poſſem, ſed præcipua eorum, quæ haſce Tabulas inſpicienti in mentem nunc veniunt, ad Te ſcribens, nullam aliam habitura gratiam, niſi celeritatis.

Sed antequam incipio, quo tempore, & in quem potiſſimum finem hæ fuerint Tabulæ æri inciſæ, conſtituere neceſſe eſt. Hæc enim duo non modo ad eas intelligendas, verum etiam ad ea, quæ in ipſis peculiaria Euſtachii ſunt (ſicut Tu cupis) dignoſcenda plurimum adjuvant. Igitur quicunque ſunt in ejus Opuſculorum lectione verſati, ii certe non ignorant, id ſibi Euſtachium in omni ſive hominum, ſive brutorum diſſectione præ cæteris propoſuiſſe, ut oſtenderet, magis in Galeni Accuſatores, quam in Galenum ipſum reprehenſionem cadere, eo maxime tempore pervulgatam, quod non hominis, ſed brutorum anatomicam deſcriptionem tradidiſſet. Nimirum tunc omnium manibus terebantur Andreæ Veſalii de humani Corporis fabrica libri, accuſationem illam tertio quoque verbo non ſine acrimonia ingeminantes; & in iis propoſitæ & deſcriptiones, & Tabulæ, ut eleganter traditæ, & affabre delineatæ, ſic paſſim diligenter quoque, & fideliter ad humani corporis normam exactæ judicabantur. Etſi vero poſt annos circiter viginti, ex quo Veſalii Tabulæ prodire cœperunt, extitit Romæ Realdus Columbus, qui nonnullos in eo ipſo, quod memoravimus, genere Veſalii errores in ſuis libris de Re Anatomica reprehendit, & paulo poſt Gabriel Falloppius, Gymnaſii hujus noſtri decus, & lumen, edito aureolo Obſervationum Anatomicarum libello multo plura Veſalii errata deprehendit; ab neutro tamen eorum ullæ Tabulæ editæ ſunt, quæ pro faciibus illius Tabulis ſufficerentur. Quæ cum ita ſint, quæcunque in Veſalii Tabulis, aut deſiderata, aut perperam efficta, in his Euſtachii Tabulis addita, & emendata inveniemus, primæ horum omnium delineationis honorem eſſe ad Euſtachium referendum; neminem puto negaturum, ut qui duobus poſt editas Falloppii Obſervationes annis, atque adeo ante novas cujuſque Tabulas teſtatus eſt in Opuſculorum Anatomicorum Præfatione, has ſuas editioni paratas habere.

An vero, ut delineationis, ſic quoque inventionis eorum omnium primam liceat Euſtachio gloriam adjudicare, diligentius eſt inquirendum. Non enim propterea quia duobus, ut dictum eſt, annis poſt vulgatum egregium illum a Falloppio libellum teſtatus ſit, ſe ſuas Tabulas abſolviſſe, continuo credendum eſt, non abſolviſſe multo antea & illas, & Anatomica Scripta, ſive edita, ſive adhuc deſiderata. Nam quo anno Falloppius Obſervationes edidit, eodem Pinus ad librum de Renibus Adnotationes colligebat, & ſcripſiſſe Euſtachium *non modo de Renibus, verum etiam de cæteris aliis humani Corporis partibus* aſſerebat; ut in ejus ad lectorem Epiſtola, & initio ſtatim Adnotationum habemus. Præterea examen Oſſium, eique adnexum de motu Capitis Opuſculum, eo tempore fuiſſe perſcripta, quo necdum Falloppii Obſervationes videre Euſtachius potuiſſet, ex adſcripto die facile colligitur. Sed quoniam Epiſtolam de Auditus Organis poſt Falloppii Obſervationes ſcriptam eſſe, non modo ex adſcripto item die, verum quoque ex non uno ejus loco, de Stapede videlicet, ac de Cochlea, ſatis conſtat; in libello autem de Dentibus (ut modo cap. 32. de Renibus prætermittam) atteſtante etiam Pino in Adnotationibus, Falloppii ſententiæ nec ſemel, nec obſcure impugnantur, & præterea Falloppius in Præfatione ad Obſervationes, has ante annos quatuor a ſe ſcriptas ad Petrum Mannam, teſtatur; his de cauſis unice ad annum, quo Tabulæ ſunt æri inciſæ, inquirendum veniamus; nam & de his potiſſimum quærimus, & ſi conſtabit, has ante ſcriptas a Falloppio Obſervationes fuiſſe paratas, plerorumque etiam, quæ & Scriptis, & Tabulis communia ſunt, inventorum gloria Euſtachio aſſeretur.

Itaque mitto quod in Præfatione ad Opuſcula hic affirmat, *ſex, & quadraginta Tabulas æreas multo prius* ſe editurum fuiſſe, niſi ab ætate, valetudine, & fortunarum imbecillitate fuiſſet prohibitus. Mitto etiam, quod in Præfatione ad ſuas in Erotianum Adnotationes, & ad Libellum de Multitudine ſcribit, ſe ſuas *Obſervationes, & inventiones Anatomicas jam pridem ære incidendas mandaviſſe*; edere autem ſuperſedere, quia nonnullos (ideſt Veſalium, ut liquet ex iis, quæ ſequuntur) Opuſculis *a ſe anno proximo ſuperiore publicatis* vehementer audiverit commotos fuiſſe, ideoque ſe aliquandiu expectare, donec ipſi, ſi quid velint; reſcribant, ne novas ſubinde appendices ſuis ſcriptis adjungat. Neque locum afferam ex Epiſtola de Auditus Organis, ubi de Stapedis inventore diſſerens, ſe, inquit, neque edoctum, neque monitum ab aliquo, *multo antequam ipſi ſcribant*, id oſſiculum noviſſe, Romæque non paucis oſtendiſſe, *atque in æs incidendum curaſſe*. Qui autem id ſcripſerat, ex collatis utriuſque locis apparet, Falloppium fuiſſe in Obſervationibus, ubi negat, anno 1548. fuiſſe Romæ quemquam, qui Stapedis notitiam haberet. Igitur *multo ante* hunc annum altera ſaltem Tabularum, in quibus hoc Oſſiculum oſtenditur, fuiſſe videtur inciſa. Locum potius afferam, in quo & de Tabulis nuper inventis, & de his quidem univerſe Euſtachius ita loquatur, ut annum ſimul, quem quærimus, diſerte prodat. Is, quantum modo memini, unicus extat in in libro de Renibus cap. 16. *Hujuſmodi*, inquit, *diſpenſatio, unioque venarum* (nempe venæ ſine pari cum emulgente altera, aut cum proxima aliqua vena) *qua ratione, quotve modis a me ſit obſervata, Tabulæ huic tractationi annexæ* (ideſt octo, quas tunc edidit) *apertiſſime oſtendent; & niſi fallor, non ſecus eas inſpicienti ante oculos ponent, ac ſi diſſectioni noſtræ intereſſet: in qua harum venarum conſenſum ita conſuevi oſtendere: quippe qui multis ante annis perſpectus mihi ſit, & cognitus, quemadmodum noſtræ Anatomicæ Tabulæ* (ideſt hæ, quæ ſunt nunc inventæ, & in his XXVI., & XXVII., nam ſi eaſdem illas, de quibus modo dixerat, innuiſſet, non noſtræ Anatomicæ, ſed eædem Tabulæ dixiſſet; hæ igitur) *anno ſalutis milleſimo quingenteſimo quinquageſimo ſecundo ære inciſæ patefaciunt: ut dicere audeam, non minus memet mihi in ea, quam præſentibus, ſpectantibuſque omnibus ſatisfacere*. Eſſe autem has nuper inventas Tabulas multo ante illas octo æri inciſas, petito ex XIII. Tabula argumento infra confirmabo. Si ergo anno 1552. hæ Tabulæ fuerunt inciſæ, prima laus Euſtachio deferri poteſt non tantum delineationis, ſed & inventionis eorum omnium, quæ in Veſalii ſupplementum, vel emendationem, ut in his Tabulis, ita in Falloppii Obſervationibus, immo & in Columbi libris, ad eundem modum occurrunt; ut quæ Opera aliquot annis poſt illas Tabulas perfecta ſunt, illæ quidem annis poſt quinque, hi vero ut minimum tribus, ut ex Columbi ad Paulum IV. Pont. Max. Epiſtola colligo.

Quod ſi aliquis ex Falloppii Præfatione argumentum capiat, nonnulla ejuſdem inventa, ut ad quamplurimos, ſic & ad Euſtachium potuiſſe multo ante illius Obſervationum editionem permanare; ego quoque ex Euſtachii Opuſculo de vena ſine pari Antigram. XI. argumentum viciſſim capiam, nonnulla hujus inventa perferri ad Falloppium potuiſſe, per eorum videlicet ſermones, aut ſcripta, quibus, ut Euſtachius inquit, *ſtudium erat aliorum inventa pro ſuis edere . . . . exploratoribus* (apud hunc) *etiam ſtipendio conductis*: ad quem locum recte intelligendum, haud ſcio, an juvet illud Antigramma conferre cum his, quæ in Falloppii Obſervationibus, & in harum Examine a Veſalio edito, occaſione Venæ ſine pari narrantur; illud quidem ſcio, hunc Veſalii locum Fabricio ab Aquapendente e memoria excidiſſe, cum in Opuſculo de Venarum Oſtiolis *mirari ſe*, ſcripſit, *quomodo hæc ad ſuam uſque ætatem tam priſcos, quam recentiores Anatomicos adeo latuiſſent, ut non ſolum nulla prorſus mentio de ipſis facta eſſet, ſed neque aliquis prius hæc vidiſſet, quam* A. D. 1574. Sed hæc obiter. Ad Euſtachium noſtrum redeamus: cujus, ut vides, Lanciſi Ornatiſſime, ego gloriæ plurimum faveo; ſic tamen faveo, ut multa pro Falloppio noſtro reponi poſſe, non diffitear; primum quod, cum nemo negare poſſit, ejus obſervationes anno 1561. prodiiſſe, num Euſtachii Tabulis ante hoc tempus ſumma impoſita fuerit manus, illi ipſi poſſunt in dubitationem vocare, quibus mecum illi credere placeat, A. 1552. eaſdem inciſas fuiſſe; deinde quod ex Epiſtola Euſtachii de Auditus Organis proclive ſit conjicere, quod ab eo de Cochlea, & de Canalibus Semicircularibus in II. Figura XLV. Tabulæ pictum eſt, id poſt lectas Falloppii Obſervationes eidem Tabulæ, qua locus vacabat, adjectum eſſe. Verum cætera mittamus, & tandem aliquando ad has Tabulas inſpiciendas veniamus.

Quarum tres priores quoniam ſi quid habent, in quo moremur, id infra opportunius commemorabimus, idcirco has interim ſeponentes, ad XII. ſtatim pergamus. In qua cæteris Figuris prætermiſſis, iiſque præſertim (ut ſemper) quæ in octo Tabulis vulgatis occurrunt, III. potiſſimum, atque VII. contemplemur. Igitur in III. & veſiculas ſeminales, & deferentium vaſorum cum iiſdem conjunctionem, & duos ſeminis in capite, ut vocant, gallinaceo meatus, omnia perſpicue quidem, atque eleganter picta conſpicimus, quæ ſane fruſtra in Veſalii Tabulis perquiruntur, ut qui has veſiculas primum vidit in Falloppii Obſervationibus deſcriptas. Cæterum ad veſicularum ſedem oſtendendam ab anteriore quidem parte undecimam XI. Tabulæ Figuram, a poſtica autem VII. hujus Tabulæ Euſtachius inſtituit. In qua præterea Figura eas veſicæ fibras monſtrare voluit, quas cap. 19. de Renibus *conſpicuas, craſſas, ac fere carneas*, dixit, *quæque adeo variæ quoquoverſum diſtribuuntur, ut intuentibus multarum tunicarum ſpeciem habere videantur*. Sed & in Tabulæ X. Figura I. exteriore pariter ſublata ventriculi tunica, ita ejus circulares fibras oſtenderat, ut Williſii induſtriam in Tabula III. ventriculi concinnanda præverterit.

In Tabula vero proxima XIII. illud primum diſſimulare non poſſum, vaſis urinarii intra renem dexterum ramificationem tum dimenſionibus, tum figura non ita ad verum accedere, ut quæ in pervulgata Tab. V. delineatur: ex quo nimirum in ea opinione confirmor, longe prius has Tabulas eſſe inciſas, quam octo vulgatas: quarum ſi ejuſdem V. Tabulæ Figura I. idem oſtendi credis, quod XI. Tabulæ Figura X., hanc quoque multo rudiorem, atque ideo priorem eſſe confiteberis. Cæterum & his ramificationibus, ſive, ut alii vocant, pelvis tubulis, & renum canaliculis, & horum in papillas iis tubulis exceptas unione fuiſſe ab Euſtachio & Bellinum, & Malpighium occupatos, non eſt opus hic memorare. Illud potius addam: hæc

eadem,

eadem, quæ Euſtachius, Falloppium quoque in Obſervationibus attigiſſe. Clitoridem vero, & ejus crura, atque muſculos, quæ ſimiliter Falloppius in eodem libro deſcripſit, primum certe delineata, & in hac XIII. Tabula, & in ſequenti conſpicimus. Sed quod ad ligamenta uteri rotunda attinet, quæ Veſalius muſculos, Falloppius autem proceſſus nerveos eſſe docuerunt; Noſter in hac Tabula non modo ab utroque diſſidet, ſed Swammerdamii nihil fere aliud, niſi minutiſſimas arteriolas, & venulas illa eſſe tradentis, & Figuram, & explicationem prævenit, addens præterea ex cruralibus nonnullos ramuſculos, ut & in ſequentis Tabulæ Figura I. ad quam priuſquam tranſeo, in hac XIII. illud denique obſervandum judico: vel ſpermaticorum, & hypogaſtricorum vaſorum ad latera cervicis uteri unionem minime Noſtrum latuiſſe.

In Tabulæ XIV. Figura I. nequaquam partium exiguitas Euſtachium prohibuit, quin ſe illud quoque ſcire ſatis oſtenderet, ab ani ſphinctere fibras per cunni latera deduci verſus hujus ſummam partem, atque clitoridem. In Figuris autem III., & IV. cum ipſius caveæ uteri longe accuratior figura obſervanda eſt, quam ea, immo & conſequentia tempora propemodum ferrent; tum vero in primis manifeſtum Tubæ Falloppianæ in uterum tranſitum ſpectare oportet. Figuræ autem ad fœtum, & ejus involucra pertinentes, collatis homine, & brutis, Veſalii in his rebus lapſum evidenter coarguunt.

Verum his, aliiſque prætermiſſis, recta ad Tabulas XVII., & XVIII. veniamus. Et primum in illius Figura II. præter medullaris ſubſtantiæ per cerebellum in arboris, & ramorum modum diſpoſitionem, juvat obſervare duo ſaltem genera proceſſuum cum cerebello commiſſorum, nempe & eos inferiores, ex quibus Varolius poſtea a ſe primum, ut credebat, animadverſis, ſpinalem medullam ex parte componi, monſtravit, quod ex hac Tabula non latuiſſe Euſtachium, conſtat; & eos ſuperiores, qui a Teſtibus in cerebellum, ut Williſio videtur, protenduntur. Ad horum initium origo Patheticorum nervorum, de qua a Veſalio ignorata Falloppius quoque in Obſervationibus locutus eſt, hic evidenter conſpicitur. Eam noſter in examine oſſium, antequam Falloppium legere potuiſſet, jam ſcripto, Fabio Amicio indicare voluerat, dum inter eorum commemorationem, quæ ut admirabilia ipſi oſtenderat *excitare*, inquit, *te nervi etiam debebant, nam ut mittam nunc illos, qui prope cerebri nates oriuntur* (nempe hos, quos hic delineat, Patheticos) *& alios, qui juxta ſpinam procedunt, ac tres quoque propagines ſexti jugi nervorum cerebri a medulla ſpinali principium ſumentes* (quos porro eſſe in ſequenti Tabula delineatos, mox oſtendam) *nonne ſoluto, &c.* Denique in hac eadem II. Figura operæ pretium eſt obſervare, medullam ſpinalem non ut a Veſalio, ſemper magis, atque magis quo magis a calvaria recedit, attenuatam proponi, ſed ibi craſſiorem, atque pleniorem unde magni artuum oriuntur nervi: quod item a Falloppio animadverſum, & ante hunc in Caroli Stephani libris pictum, nunc paſſim in accuratiorum Recentiorum figuris ſpectatur. Figuram vero IV. dum inſpicimus, proderit ante oculos habere Anatomiæ Cerebri Clar. Ridley cap. 7., in quo plexum choroidem tradit *ab utroque latere eſſe duplicem, quod hactenus a nemine fuerat obſervatum*; ponit ſcilicet (ut hic Euſtachius, qui hæc ad poſteriora reflexa pingit.) alteram plexus partem a latere, alteram autem in medio inſtar latæ expanſionis nates, & teſtes, & glandulam pinealem obvolventem. Quod autem Ridleyus in eodem cap. præter venas a Williſio deſcriptas, duas ſemper ſe dicit reperiſſe *anterioribus* ejuſdem plexus extremitatibus occurrentes, fortaſſe id eſt, quod in III. hujus Tabulæ Figura monſtratur. Figuram vero VI. Tabulæ XVII. ſi videre homines potuiſſent, cum Varolius ſuum de circumductione, ſeu reflexione Opticorum nervorum, & vera eorundem origine inventum propoſuit, non id ad Fabricium ab Aquapendente pertinere, odioſe contendiſſent, ſed Euſtachio deberi evidenter oſtendiſſent.

Quid porro, Lanciſi Doctiſſime, de Tabulæ XVIII. Figuris omnibus dicemus, in quibus nihil fere eſt, quod non noſtra hæc potius, quam Euſtachii deceat tempora? Diligentiam ſane, qua ſunt paratæ, accuratiſſimam vel minimæ res teſtantur, & in his duæ illæ, ut Williſius appellat, candicantes glandulæ pone infundibulum conſtitutæ, quæ in nulla harum quinque Figurarum deſiderantur. In I. autem, & III. Figura (ut ſingulas conſideremus) occurrunt illæ, quas ſupra Euſtachium vocaſſe diximus *tres propagines ſexti jugi nervorum cerebri a medulla ſpinali principium ſumentes*, nos vero juxta communes his temporibus appellationes, quas in hac Epiſtola retinemus, radices vocamus nervi Spinalis ad par vagum acceſſorii: quem ante Williſium *jampridem* (inquit Ridleyus cap. 16.) obſervaverat, imo delineaverat, atque deſcripſerat Vidus Vidius. Cæterum ex his Euſtachii Figuris & cui debeatur, & Vieuſſenium in prima ejus origine deſcribenda magis, quam Williſium, aut Ridleyum, ad Euſtachii obſervationes accedere, facile colligitur: quis autem ad verum magis accedat, hic quidem non judico. Ut vero mittam de nervorum, & in primis quinti paris ramificationibus, quæ in hac Tabula proponuntur, dicere; facere tamen non poſſum, ut in I. Figura prætereant non modo portionem duram paris Auditorii a Veſalio ignoratam, ſed & hujus primum poſt inflexionem, quam in Aquæ ductu ſubit, cum chorda tympani a pari quinto proveniente unionem, & demum cum hoc eodem pari conjunctionem (de qua alii aliter) delineari, de quibus pleriſque rebus ut noſter in Epiſtola de Auditus Organis verba fecerat, ſic quod ſpeciatim ad memoratæ chordæ originem, & finem attinet, multo quam Falloppius, diligentius propoſuerat. Nunc miſſis cæteris, in Figuræ II. conſideratione moremur, & in ea nervos vulgo intercoſtales dictos inſpiciamus, qui neſcio an ſint illi, qui, ut ſupra dictum eſt, *juxta ſpinam procedere* ab Euſtachio admirabiliores ſuas obſervationes Amicio commemorante dicebantur. Nam etſi iidem nervi ſuperioribus, & æqualibus Anatomicis non erant ignoti ad vertebrarum thoracis, & lumborum latera; ad latera tamen vertebrarum cervicis eoſdem Veſalius videre non potuerat; itaque ceu ab octavo pari infra cervicem enatos propoſuerat. Ipſe autem Falloppius etſi videtur ubi olivare ſuum corpus, ſive plexum deſcribit, aliquam majorem gemini prædicti nervi habuiſſe notitiam; non tamen ejus veram cognovit originem. Imo Williſius in Nervorum deſcriptione cap. 5. *Origo*, inquit, *ejus nondum ſatis detecta fuit; nam a pleriſque Anatomicis pro ramo paris vagi perperam ſumitur.* Hæc autem origo ex ea ſaltem parte, quæ ad nervum ſexti paris attinet, manifeſtiſſime in hac Figura II. demonſtrata eſt. In qua præterea & plexus plures, & origines, ac diſtributiones nervorum obſervantur, quas ſane res non dico ex Veſalii ſolum Tabulis, ſed & aliorum, qui ſunt illum ad recentiorum uſque tempora conſecuti, partim nullo modo, partim non ſatis licebat addiſcere. Quæ ſigillatim recenſere nunc mitto, quoniam ſentio, in his duabus Tabulis conſiderandis (quæ alioquin omnium videntur conſideratione digniſſimæ) aliquanto, quam vellem, me prolixiorem fuiſſe.

Sed viciſſim breviorem multa eſſe me cogunt in ſequentibus uſque ad XXXVIII. Tabulis conſiderandis; primum quod in earum aliis nulla quidem nunc occurrunt ita digna conſideratione; deinde quod de aliis, & nominatim de illis duodecim, quæ muſculos exhibent, Te minus ſollicitum eſſe, ſcribis: denique quod earum aliqua haud pauca habet, quæ in octo jamdiu editis Tabulis etiam ſunt. Attamen ut intelligas, has quoque, de quibus nunc loquor, Tabulas me inſpexiſſe, pauca in paucis conſiderabo. Igitur in Tabulæ XXVII. Figuris II., & IV. eæ mutuæ vaſorum meſaraicorum ad modum arcuum communicationes ita perſpicue, & eleganter expreſſæ, ut nunquam meminerim melius, ſatis teſtantur Euſtachii in his quoque vaſis exercitationem, quam in Antigram. 8. de Vena ſine pari ſubindicaverat. Ad ea autem, quæ in pluribus ſuorum Opuſculorum locis de nonnullarum venarum, & in primis venæ ſine pari diſtributione, variiſque communicationibus tradidit, facilius intelligenda, & nonnullæ hujus Tabulæ Figuræ, quæ in octo prioribus Tabulis aut nullo modo, aut ob loci anguſtias decurtatæ proponuntur, & ipſa quoque ſuperior Tabula XXVI. vehementer utiles ſunt.

In Tabula autem XXIX. primus omnium Euſtachius

Occipi-

Occipitales muſculos pinxit, ut quos Falloppius a reliquis omnibus Anatomicis ſcribit eſſe prætermiſſos. Eoſdem quoque pingit in XXXI. XXXII. & XXXIV., in quibus ut & in XXX. muſculos præterea exhibet, qui ſupra, & qui pone auriculam ſunt conſtituti, de quibus Falloppius idem pariter animadvertit.

Tabula XXXV. Maſtoidæos muſculos & duplicem ſingulos habere originem, & ſic in duos utrinque dividi poſſe, ut Euſtachius adverſus Veſalium in Opuſculo de Motu Capitis ſcripſerat, dilucide oſtendit; quemadmodum ea, quæ adverſus eundem de duobus Capitis muſculis, quos Complexos vocant, in proximis ſuperioribus periodis attulerat, a Tabula XXXVII. confirmantur. In qua Tabula exiguus ille, qui ex anteriore ani ora dependet, muſculus num is ſit, qui muſculus urethræ ſine pari a nonnullis Recentioribus appellatur, alii viderint.

Porro Tabula XXXVIII. præterquam quod de muſculis intercoſtalibus interioribus illud oſtendit, quod Euſtachius Antigrammate ultimo de vena ſine pari indicavit, quod ſcilicet, *ad radices coſtarum non pertingant*, ſi cum Tabulæ XLI. Figuris VIII. & XIII., ut par eſt, conjungatur, ea præſertim demonſtrat, quæ de duplici utrinque muſculo, quem Longum colli vocitant, hujuſque in caput implantatione, & de duobus præterea, vel tribus prætermiſſis a Veſalio muſculorum paribus, quæ caput movent, poſt nuper indicatum Opuſculi de Motu Capitis locum ab Euſtachio tradita fuerunt. Quæ quidem omnia una cum his Tabulis, unaque cum illis, quæ paulo ſupra de capitis, & primarum vertebrarum ligamentis docuerat, conferri diligenter velim cum iis, quæ de duobus earundem partium ligamentis, & de quinque paribus muſculorum diverſis capitis motibus inſervientibus a Dupræo Chirurgo Gallo propoſita ſunt, quorum ſumma una cum Epicriſi, & quaſi Vindiciis Cl. Cowperi, & Figuris utriuſque in Actis Eruditorum Lipſienſibus A. 1699. exhibetur. Sic enim ſcio fore, ut nonnulla ex iis, quæ ibi, ut ignota omnibus ſunt propoſita, Euſtachium non latuiſſe intelligatur.

Tabulæ XXXIX. inferiores Figuræ primum omnium Euſtachium emendaviſſe teſtantur id, quod a Veſalio in oculorum muſculis oſtendendis peccatum fuerat.

In XL. autem Tabula ea inprimis exhibentur, quæ Euſtachius in Examine Oſſium a ſe præſtita commemorabat. *Nonne*, inquit, *ſoluto prius oculo in ſingulas ſui membranas, quod vix animus capere poteſt, foramen nervi viſorii Tibi, & aliis, vel multis reclamantibus, ante oculos ſexcenties expoſui?* Oſtenditur quoque id, quod in libri de Multitudine cap. 32. affirmaverat, nempe venas, & arterias *a cerebro per intimiorem nervi viſorii ſubſtantiam trajici, ac inde in retinam oculi tunicam diſpenſari, tum accuratam ſectionem, tum firmam rationem oſtendere*. Illud præterea in Figuris II. III. VI. XI. obſervandum eſt, vaſa per choroidem, non ut in retina anteriora verſus, ſed poſteriora verſus prorepentia, & fibroſam ipſius choroidis ſtructuram monſtrari.

Sed ad Tabulas XLI. & XLII. tranſeamus, in quarum pleriſque Figuris inſpiciendis dicere non poſſum, Lanciſi ornatiſſime, quantam ceperim voluptatem, dum & eorum, quæ in priſtinam in Anatomica hiſtoria ſedem reſtituere, & eorum, quæ inter diverſas Anatomicorum deſcriptiones ſeligere ante hos ſeptem annos in meis primis Adverſariis Anatomicis conatus ſum; in quæcunque, inquam, eorum in duabus hiſce Tabulis Euſtachius incidit, idem mecum vel de rerum dignitate, vel de hiſtoriæ ſelectu cenſuiſſe evidenter intelligo. Atque utinam per magnarum rerum tunc adhuc inveniendarum copiam, & quarum magnam ipſe partem detexit, ad ea deſcendere tam accurato Anatomico licuiſſet, quæ nobis quaſi ex magna meſſe perpaucæ ſpicæ, non neglectæ quidem, ſed elapſæ, improboque adeo labore raris, & plerumque abſtruſis in locis legendæ, relicta ſunt: profecto non dubito, quin ex iis quoque, quæ a me non tanquam reſtituta, aut ſelecta; ſed ut primum inventa propoſita ſunt, plura eſſent, quorum inventionis diviſam cum tanto Anatomico gloriam haberem. Nunc ex his, quæ deprehendiſſe viſus ſum, unum ex omnibus, & levius quidem, eſt illud, quod de veris hyothyroidum, & ſternothyroidum muſculorum terminis monui; quos paſſim fere ut in Veſalii Figura, in Tabula XLII. num. 3. ab Euſtachio, ut cum ſuis conferri poſſet, allata, pictos, deſcriptoſque animadverteram. Itaque meam & deſcriptionem, & Figuram cum Euſtachii V. & XII. in Tabula XLI. ſatis convenire, vehementer gaudeo. Cum autem mihi & cricoidis cartilaginis capitula, & medium epiglottidis ligamentum, & præſertim laryngis ventriculos, de quibus paſſim Recentiores ſilebant, & obſervare contigiſſet, & reſtituere placuiſſet; mirum nunc in modum gaudeo, a graviſſimo hoc Anatomico nihil horum eſſe prætermiſſum, ut qui prima in VII. XLII. Tabulæ, alterum in V. facile adumbrat: ventriculi autem dexteri orificium certe in XI. Figura demonſtrat. Cumque pariter inter diverſas Anatomicorum ſententias, & circa epiglottidis muſculos depreſſores, & circa cricoarytænoidæorum poſticorum ortum, atque tendentiam, & circa arytænoidæorum ſtructuram, & in primis circa Thyroidææ glandulæ duplicitatem id mihi ſeligendum viſum eſſet, quod diſſectiones propriæ docuiſſent; admodum lætor, Euſtachium mecum facere, qui in XLII. Tabulæ Figura I. nullos epiglottidis depreſſores agnoſcat, qui in eadem, & in II. cricoarytænoidæos, & arytænoidæos juxta meam deſcriptionem delineet, & qui demum in V. & VIII. Figura XLI. Tabulæ, non modo unam mecum thyroidæam proponat, ſed in cunctis ejus conditionibus ita conveniat, ut ne illam quidem appendicem omittat, quam ab ea ſurſum per thyroidis faciem perſæpe protendi adnotaveram. Ad quas Euſtachii figuras, ſuas, ſi adhuc viverent, emendare illi demum poſſent, qui ad meas emendare neglexerunt: quanquam plura, etiam ubi maxime diſſimulant, a me ſumpſerint, & plura ad mea Adverſaria emendaverint; ut eorum Anatomiæ utramque editionem conferentibus planum erit, quæ utinam ſemper bene intellexiſſent. Sed nolo cum umbris hominum, præſertim & laude alioquin dignorum, & mihi non omnino ingratorum luctari. Itaque præſtat in his ipſis V., & VIII. Euſtachii Figuris, quemadmodum & in XI. illud præterea obſervare, ut Veſalii in linguæ muſculis defectus egregie emendetur; utque præterea in ſequentis Tabulæ Figura V. linguæ glandulæ, ſicut in hujus VIII. nonnullæ tracheæ glandulæ non omittantur. Porro ſi Cl. Amiciſſimoque Valſalvæ & XI., & XIV. hujus Tabulæ Figuras, & præterea IV. & VI. ſequentis Tabulæ cum laudatiſſimis ſuis V. & VI. Tabulis comparare placuerit, non dubito, quin ſicut intelligat, præcipuum in his ſuum Uvulæ, & Pharyngis continuitatis inventum Euſtachio ipſi ignotum fuiſſe, ita agnoſcat lubens, nonnulla tamen ex reliquis eundem quoque non omnino latuiſſe; illam vero, quæ a me in Epiſtola ad ipſum data reſtituta ex Falloppio eſt, Stylopharyngæi muſculi in cornua oſſis hyoidis, & in ſupernam oram cartilaginis ſcutiformis implantationem in XLI. Tabulæ Figura XI. ſubindicari.

Porro quæ in proximis Tabulis ad ſceletorum pedes ex organo auditus oſtenduntur, eorum ab Euſtachio nonnulla inventa, fere omnia primum fuerunt delineata. Cæterum in ſceleto Tabulæ XLIII. *contextus ille elegantiſſimus, quem ſpuriarum coſtarum cartilagines invicem efficiunt, & quem* a Veſalio *oſcitanter prætermitti*, Euſtachius dixerat in Oſſium Examine, conſpici poteſt. Hic ipſe eſt, quem, quamvis paſſim ab aliis omiſſum, Verheyenius in altera Anatomiæ ſuæ editione diligenter memoravit, atque depinxit. Illud quoque in ſceleto hujus, & proximarum Tabularum obſervatione dignum eſt, quod os ſacrum, non ut a Veſalio, ſex partibus conſtans, & quinque ante, & retro foraminibus utrinque pertuſum pingitur; ſed quinque conſtans partibus, & quatuor utrinque foraminibus pervium, quale ſcilicet *magna ex parte in hominibus eſſe ſolet*, ut in eodem Opuſculo animadvertit Euſtachius. Hæc tamen, & ille, quem modo diximus, cartilaginum contextus in Tabulis etiam Caroli Stephani utcunque rudibus, & antiquis occurrunt.

De his tandem, quæ ſunt poſtremæ, duabus Tabulis, illud primum in univerſum cenſemus, pleraſque earum

earum Figuras, ut & XIII. Tabulæ XLI. iis potiſſimum illuſtrandis inſervire, quæ in memorato nuper Opuſculo pro Galeno contra Veſalium ab Noſtro afferuntur: quod (ut cætera prætermittam) primo ſtatim aſpectu in ultima quidem Tabula Figura XVIII., treſque illi proximæ ſatis monſtrant; in quibus illæ, quæ in eodem Libello traduntur, oſſium ſterni, ejuſque cartilaginis varietates accurate exhibentur: in Tabula autem XLVI. idem plures illæ, diſſimileſque calvariæ atteſtantur. In quarum porro pleriſque obſervo peculiare illud Foraminulum pro vena a Falloppio cum duræ matris finibus egregie deſcripta, quam nunc Occipitalem recte appellant, non deſiderari.

Hæc habebam, de quibus Te, Vir Doctiſſime, ſtatim ut juſſiſti, certiorem facerem, Sus, ut ajunt, Minervam. Erant præterea in his Tabulis dubia quædam, & ſubobſcura, de quibus aliquid ſcribere fortaſſe poteram; ſed nolui divinare. De his vero, atque aliis, quæ aut ſcientes prætermiſimus, aut forte etiam in his tantis anguſtiis temporis haud ſatis vidimus, fortaſſe olim, ſi quid otii dabitur, in ea, quam concepimus, Anatomicorum Inventorum Hiſtoria ſcribemus. Quam quoniam ea ſcripta Euſtachii adjuvare plurimum poſſent, quæ adhuc latent, oro Te, obteſtorque, ut ſicuti has Tabulas; ita & ea ſcripta e latebris eruere, atque producere aggrediaris. Ea namque Euſtachius cum in Opuſculorum Præfatione *propediem ſe eſſe editurum* promiſiſſet, anno proximo in Præfatione ad ſuas in Erotianum Adnotationes, & in Libellum de Multitudine, *parata eſſe*, & in ejuſdem Libelli cap. 15. *jam abſoluta eſſe*, indicavit. Quæ vero de ipſis, deque ſua in illis diligentia ſperanda eſſent, cum iiſdem in locis, tum in Præfatione ad opuſcula docuit, his *multo* illa *utiliora* pronunciare non dubitans. Magnitudinem quoque Operis eodem in loco ſatis oſtendit, dum *ne tantum Opus multo prius aggrederetur ad imprimendum, a fortunarum ſuarum imbecillitate ſe deterritum* ſcribit: quod ſane de Tabulis potiſſimum non eſſe accipiendum, illud probat, quod oſtendimus, jam ante annos decem illas æri inciſas fuiſſe. Quanquam & ejus Operis magnitudinem, & ſervatam in eo ſcribendi rationem ex eo quoque æſtimare licet, quod ea Syngrammata, & Antigrammata, quæ de duabus tantum venis, ſine pari, & profunda brachii, edidit, non pauca quidem, ſed parvam tamen, ſi reliquis omnibus reſpondere debent corporis partibus, totius Anatomes particulam, ea, inquam, *ex eo libro, quem de Diſſenſionibus Anatomicis ſcripſerat, accepiſſe ſe*, dicit in ea, quam illis præfixit, Epiſtola. Eum autem Librum illa ipſa ſcripta eſſe, quæ nunc quærimus, memorati ſuperius loci aperte ſignificant. Neque aliquis credat, nihil in iis ſcriptis contineri, quod ab his Tabulis, quæ una videlicet prodire debebant, non oſtendatur. Non enim his Tabulis omnia Euſtachium complexum eſſe, quæ *ex infinitorum pene hominum, atque animantium* ſectione didicerat, multa indicio eſſe poſſunt. In quanam earum, quæſo, extat *mirum* illud *naturæ artificium, ab aliis Anatomicis* (quod ſciret) *minime animadverſum, in pleriſque duræ cerebri membranæ finibus* ipſi notum, ut innuit cap. 14. lib. de Multitudine? In quanam ſatis extant *quædam corpora permixta, in multis animalis partibus, præſertim vero in cruribus occurrentia, quæ in aliquot nervorum, venarum, atque arteriarum ſurculos, detracta membrana eos ſuccingente, facile ſolvuntur*, quæ a ſe *in gratiam Galeni publice oſtenſa* ibidem ſcribit cap. 32.? In quanam *innumerabiles pene nervorum propagines: quæ quidem* ut *viſum ſibi eſſe*, ibidem dicit cap. 33. *in corporibus ſecandis obſervaſſe, in cutem non ita frequenter inſeruntur, ut quiſpiam fortaſſe arbitratur; ſed ut plurimum in tenuiſſimas fibras diſſectæ, adipis ſubſtantia terminantur*? Quænam porro Tabula ſatis monſtrat quæ *de duplici peritonæo, & de vaſorum ſeminalium in ſcrotum ingreſſu* (longe aliter profecto atque Veſalius) *docuiſſe ſe*, dicit in Oſſium Examine? Quænam denique, ut alia nunc omittam, aut *nervum viſorium in eo animali* (quod Malpighius poſtea manifeſtavit) *in innumeras rugas complicatum, & inciſa tunicula ambiente in amplam membranam totum explicatum*, aut thoracicum ductum luculenter in equo deſcriptum Antigram. 13. de vena ſine pari; quænam, inquam, Tabula (nam quædam earum etiam ex brutis nonnulla exhibent) hæc oſtendit?

Eſt ergo ſperandum, ſi ea ſcripta tandem aliquando proferantur in lucem, multa alia in iis inveniri poſſe, quæ hæ Tabulæ non complectantur. Quæ cum ita ſint, Optime Lanciſi, perge porro, & quod præclare cœpiſti, feliciter perfice. Apud eoſdem Pini hæredes quemadmodum Tabulæ deliteſcebant, ita quoque hæc Scripta latere poſſe conjicio. Fuit enim ab Euſtachio Pinus ita *in ſocietatem laborum* vocatus, ut aliqua ex parte, quæ in iis etiam Scriptis conſignatæ erant, Obſervationes ad ipſum pertinerent. Itaque Pinus ut in Epiſtola ſuo in Hippocratem præmiſſa Indici eas Tabulas (quemadmodum ſolertiſſime obſervaſti) promittere potuit, quaſi ut ſuas; ſic in Adnotationibus ad cap. 1. Libri de Renibus, vivente, & vidente Euſtachio, *nonnulla de renum finibus a nobis animadverſa*; aperte ſcribere non dubitavit. Sed ſive hæc, ſive alia placeat inquirendi via, quæ Tibi & ſpectatæ ſolertiæ, & non vulgaris eruditionis Viro vel multiplex deeſſe non poteſt, noli, quæſo, in aliud tempus differre; ſed quo die tuo, atque adeo meo CLEMENTISSIMO DOMINO tuam iſtam novam Bibliothecam ingredienti Euſtachii Tabulas offeres tuis Adnotationibus exornatas, ne dubita commune hoc alterum litteratorum hominum votum pro ea, qua eoſdem, & litteras, litteratiſſimus ipſe reſpicit, dignatione, & pro ea, qua Tu polles & gratia, & eloquentia, aperire. Ego, ſi Noſtrum novi DOMINUM, ſpe bona, certaque ſum plenus, ultro ipſum ſua auſpicia, & auctoritatem eſſe iterum promiſſurum. Quibus, ſi, ut nuper in Tabulis, ita nunc in Euſtachii Scriptis inveniendis feliciter, ſicut voveo, uteris, non plus ille, dum viveret, aut Divo Cardinali Borromæo, qui *ſuo favore non indignum putabat*, aut Ampliſſimo Urbini Cardinali, *cui inſerviebat, & cujus domi alebatur*, non plus, inquam, vivens illis debuit, quam SANCTISSIMO PONTIFICI, & ejuſdem Præſtantiſſimæ Urbis decori maximo, atque immortali, nunc mortuus erit debiturus. Vale.

Dabam Patavii XIII. Kal. Novembris MDCCXIII.

DE GLANDULIS EPISTOLA.

CLARISSIMO, ATQUE ERUDITISSIMO VIRO

PETRO ANTONIO MICHELOTTO

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

QUod ſcribis, celebrem illam Experientiſſimi Littrii de Renum fabrica Obſervationem explicari ita poſſe, ut iis qui cum Malpighio *veſicularem* ſtructuram in Glandulis non agnoſcunt, minime adverſetur, ſi videlicet ovales illos membraneos ſacculos a quibus prima ſecretoria vaſcula exoriebantur, quippe quos ſanguine turgentes ipſe Littrius deſcribit, pro arteriarum extremis accipiamus; ea de re quid ego viciſſim ſentiam, vel potius alios ſentire putem, ſic habeto. Primum minima diverſi generis vaſcula, quod Littrius idem adnotavit, ad eos ſacculos perveniebant; igitur ipſæ quoque arteriolæ. Num igitur veri eſſe ſimilius, exiſtimabimus, minimarum arteriarum extrema multo ſuis ſurculis majora, hoc eſt ſacculos ipſos fuiſſe; an vero hoſce nihil fuiſſe aliud niſi ovales membraneas veſiculas, hoc eſt Glandulas, in quarum cavum in eo rerum ſtatu facile demum ſibi viam vi cruor feciſſet? Ponamus tamen, eos ſacculos reapſe extrema arteriolarum fuiſſe, incredibilem in modum dilatata. Nempe prima illa ſecretoria vaſcula ex arteriis, nulla interjecta veſicula, exoriebantur. Attamen cum illa in majores veſiculas confluerent, ex his autem alia vaſcula ad papillas pertinentia, atque ideo vere excretoria prodirent; illud ſemper relinquitur, inter excretoria Glandularum vaſa, atque arterias, veſiculas interponi. Hic fortaſſe inquies, Vir Clariſſime, id alii viderint qui negarunt; nos autem, hoc ſepoſito, illud unum attendamus: ſi vaſcula illa prima ſecretoria ex arteriarum extremis in iſtas veſiculas humorem convehunt; igitur ſine veſicularum ope ſecretionem haberi. Ego vero ut iſtud concederem; non illud tamen continuo darem, ad Glandularum ſtructuram veſiculas non requiri. Movent enim me, ut par eſt, graviſſimi Anatomici Malpighii innumeræ, eædemque ſemper ſibi conſtantes obſervationes; movet iſta luculenta Cl. Littrii confirmatio, qui Glandulas ſine veſiculis non invenere. Hæ igitur in Glandulis requirantur, neceſſe eſt. Sive enim alios humores decuit non continenter, ſed per vices ex Glandulis excerni, quemadmodum lotium videmus haud jugiter e corpore expelli, ejuſque rei cauſa urinariam veſicam eſſe conſtructam; ſive alios oportuit intra Glandulas mora perfici, quamobrem videlicet multi cenſent, veſicam felleam creatam eſſe; nimirum interjectis, intra ipſas Glandulas, vaſa inter ſecretoria, atque excretoria veſiculis obtineri id facile potuit. At enim hæc ſtructuræ pars in glandulis eſt, inquies, ſecundaria, non potiſſima; non enim humores ſecernit; ſed ſecretorum aſſervationi, aut perfectioni ſubſervit. In hoc vero, ubi eos ſacculos reapſe id fuiſſe, crederemus, quod hujus diſputationis cauſa poſuimus, me, atque adeo etiam illos a quorum partibus hactenus locutus ſum, non difficile, ut opinor, aſtipulantes haberes. Hoc, inquis, mihi ſatis eſt. Ego autem gaudeo. Vale.

D. Patavii VIII. Kal. Octobres CIↃ IↃCC XVIII.

DE LACRYMALIBUS DUCTIBUS ET EORUM OBSTRUCTIONE EPISTOLA.

J. B. Morgagnus S. D. Dominico Anelio Chirurgo Experientiſſimo.

QUod meam & amicitiam, & tuo ſuper libro ſententiam quæris; primum ſic habeto, me, natura, & inſtitutione ita eſſe factum, ut honeſtos, ſolerteſque homines, in quibus te eſſe video, ultro & mea ſponte, non modo provocatus, amare ſoleam. Tum libri tui cum duæ potiſſimum ſint partes, altera in tollendæ Lacrymalis Fiſtulæ ratione poſita, altera in Ductuum Lacrymalium deſcriptione; ego vero ex iis ſum qui cum Hippocrate primam laudarent vel quando ſucceſſu caruiſſet; ita enim illa excogitata, & propoſita eſt, ut dum conatum agnoſcis veterem curandi rationem cum cæteris rebus, tum in primis lenitate vincendi, & inſtitutum probes, & prudentiam non deſideres. Nam quis eum non probet qui inſtituit, non viam quidem Naturæ ignotam, ut ſolent, & novam parare; ſed ab ipſa Natura apertam, a morbo autem obſtructam reſerare? Quis item ejus prudentiam non commendet qui id ipſum ſuadeat ubi intelligatur, huic eſſe inſtituto locum? Sunt enim præter eos quos excipis, caſus interdum eæ viæ ita occluſæ, ut ego in muliere olim viderim alterum de duobus meatibus in quos puncta lacrymalia producuntur, & eum quoque in quem ambo illi meatus deſinunt, majorem tubum conglutinatis a ſummo ad imum parietibus penitus clauſos, ut non jam ductus, ſed ſolida ligamenta eſſe viderentur.

Igitur tuam curandæ lacrymalis fiſtulæ rationem laudo. Deſcriptionem etiam lacrymalium ductuum laudarem tuam, niſi cum te laudarem, me ipſum laudare credi poſſem, qui ante hos ſeptem annos in Adverſariis Anatomicis, eandem, aut certe (quando omnia rurſus perquirere, & conferre non vacat) fere eandem propoſui. Imo quæ in datis ad te litteris non nemo ſcripſit, *Ductus lacrymales in homine, eorumque uſus, & operandi modum vel ipſi pridem Galeno perſpectos, & a priſcis pridem Italiæ Anatomicis deſcriptos, & a Recentioribus elucidatos fuiſſe: --- Galenum hujuſmodi canales, & puncta minime latuiſſe: --- Fuiſſe qui poſt Galenum longo tempore puncta illa, & canales lacrymales non obſervarint, ut crediderint a Stenonio primum inventa: --- In hiſce canalibus nullam eſſe valvulam, nullum impedimentum; eſſe ita liberos in toto decurſu ſuo, ut collyria ab oculis in nares, imo & in oris cavitatem percolaſſe; Galenus obſervaverit*

(licet

(licet exiguo, vel nullo id foret ad lacrymalium ulcera interna emolumento) ſummumque ab oris cavitate, compreſſis naribus, ad canales lacrymales compelli, indeque per puncta lacrymalia emitti, præſertim a tabaccifugis, obſervent nonnulli: ---- Ductum ad nares patentiorem, eſſe anguſtiorem dumtaxat in ipſo ſuo extremo fine, & orificio; hæc nimirum pleraque omnia ex meis ſunt Adverſariis deſumpta.

In quibus poſtquam adſcriptis Galeni, & Falloppii verbis oſtenderam, neque illum puncta lacrymalia, & horum uſum, eumque aditum qui ab illis eſt ad nares uſque perpetuus, latuiſſe; & Falloppium præterea meatus ab illis punctis in communem ſinum convenientes, aperte, & nominatim propoſuiſſe, atque ideo non oportuiſſe, Stenonem vix plura tradentem, & eos qui illum ſequuntur, hæc inter noviter inventa connumerare; tum, quoniam neque hæc pleriſque Anatomicis ſatis viſa, & ab iis omnibus quos memoravimus, potius indicata, quam diligenter deſcripta eſſe, animadverteram; his de cauſis non verbis tantum, ſed & iconiſmo (quod ante me, quod ſciam, fecerat nemo) ita eorum deſcriptionem inſtitui, ut ſingillatim quæ de lacrymalibus punctis, quæ de duobus meatibus in quos ea producuntur (quos tu videlicet limacis cornua appellas) quæ de ampliore tubo in quem ambo deſinunt, & quæ demum de tubi ejuſdem contracto fine, atque orificio (quod tu ductus lacrymalis punctum excretorium vocas) in pluribus cadaveribus obſervaveram, ea qua ſumma potui, brevitate, perſpicuitate, & fide exhibuerim. Præterea cum non modo errorem coarguiſſem eorum qui puncta lacrymalia omnino in cadaveribus ſenſum fugere, docuerunt; verum etiam tradidiſſem, præter extremorum anguſtias nullam valvulam eſſe qua per hanc omnem quæ a punctis lacrymalibus ad naſum eſt; viam ſurſum, deorſumve permeantia impediantur, quamobrem videlicet obſervationem Galeni de collyriis emunctis, aut exſcreatis, aliamque de tabaccifugis explicavi; hoc ſtatim adjeci monitum, *quarum rerum meminiſſe haud omnino inutile fortaſſe erit his, qui earum viarum affectionibus medicinam facere ſtuduerint*. Igitur vides, me tuam laudare non poſſe deſcriptionem, quin laudem meam.

Tollendæ vero fiſtulæ rationem laudo, ut quam tuam vere totam agnoſco. Illud ego quidem ex eadem anatome erueram monitum ex qua tu rationem tuam eruiſti. Sed præterquam quod libens fateor, me de ſpecillis, deque ſiphunculis curationis gratia immittendis nihil unquam cogitaſſe; neminis admonitione egeo, ut intelligam, niſi tu ſolertia, & dexteritate ſingulari, exemplo primus præiviſſes, moniti illius mei exiguum, vel nullum hactenus futurum uſum fuiſſe. Itaque tibi gratias ago tum meo nomine, cujus tu monitum non omnino fuiſſe inutile, oſtendiſti, tum eorum quoque omnium qui tenuiſſimarum particularum anatomen, etſi nonnulli recentioribus Medicis (quaſi vero a celeberrimis inter veteres Medicis, & nominatim, ut ſupra indicatum eſt, a Galeno, & a Falloppio exculta illa non fuiſſet) ceu inutilem objiciunt, &, ſi Superis placet, exprobrant, mecum tamen cenſent, vel ad opem ægris præſtandam non modicam utilitatem afferre. Quod reliquum eſt, velim tibi perſuadeas, ſignificationem benevolentiæ, & opinionis de me tuæ mihi fuiſſe jucundiſſimam, idque ut intelligas, me operam omni tempore daturum. Vale.

D. Patavio XIII. Kal. Februar. CIↃ IↃCCXIV.

DE LUMBRICIS EPISTOLA.

Clariſſimo Doctiſſimoque Viro

ANTONIO VALLISNERIO

P. P. P.

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

QUod ſerius ad Te mittam alteram Lanciſii Illuſtriſſimi Viri de Lumbrico Lato Diſſertationem, duabus de cauſis factum eſt. Nam qui libenter apud te legerim illam ejus primam in rem eandem Diſſertationem, quæ cura eſt tui, imo noſtri Antonii Pacchioni Clariſſimi Hominis ad te allata, multo libentius hanc legi alteram, & relegi, quam mecum ipſe Auctor voluit, ut eſt erga me ſumme humanus, & perbenignus, communicare. Qua in Diſſertatione cum illa me tenuerunt, quæ in Scriptis cæteris Viri Celeberrimi tenere ſolent, quod in tantis ejus occupationibus ſic præclare tamen, ſic copioſe, & docte conſcripta ſit, tum illud mirifice me illexit, quod in ea ſuper Lati Vermis natura, non quod Medicorum prope omnium conſenſus docet, ſed quod anatome, quod ratio, & major veri ſimilitudo, confirmetur. Eo ſi more, inſtitutoque Majores uti voluiſſent in tot aliis, quæ de reliquis etiam Vermibus mirifica, & ſingularia tradidere; num putas, Ornatiſſime Antoni, Scriptorem ex illis gravem, & diligentem (ut modo cæteros prætermittam) ſerio fuiſſe teſtaturum (a), ſe quatuor lumbricos teretes ſpithamæ unius longitudine in ipſo trunco venæ Portæ comperiſſe, quo ſcilicet per anguſta venarum meſaraicarum orificia ex inteſtinis uſque olim, ut ipſe arbitrabatur, prorepſerant, eoſque ſe Clariſſimo Viro Præceptori ſuo monſtraſſe; hunc autem *poſtero die in publico Theatro anatomico omnibus Medicinæ Doctoribus, & Studioſis pro miraculo aſpiciendos propoſuiſſe*? Tales ego vermes (ſi vermes forent) in nulla non vena, arteriave reperiſſem; quin & in præcordiis quorundam equorum multiplices lacertas vidiſſem; nam & videbantur, neque deerant qui de abdito equorum morbo, & ſubito interitu earum morſus cauſarentur. Quantum igitur Malpighio debemus, aliiſque ſolertibus, qui de Cordis polypo ſcripſerunt, Viris, vel quantum tibi, qui ſicuti es Naturalis Hiſtoriæ conſultiſſimus, quæ in quibus locis vivere animantia nequeant, docere ſoles, quod a falſis vaſorum ſanguinis vermibus non fallamur, tantum poſthac Lanciſio debebimus, quod a vermiformibus inteſtinorum polypis non amplius decipiemur.

2. Neque vero nos ſolum Medici, qui rerum nempe naturam ex hac parte melius ſcrutati, poſſumus idcirco majores Medici, ut Celſus (b) quidem arbitratur, exiſtere; ſed ægri quoque Lanciſio debent, quibus videlicet ob eam rem medicinam fieri multo aptius poſſe, ſcio, te, & Medicos pleroſque alios certis de cauſis non dubitare. Quibus animadverti cauſis hanc etiam addi rationem poſſe, quod ſiquis modo aliquam dejiciat ejuſmodi Faſciam, & nihil in ea ſit quod vermis

(a) Spigel. de Lumbr. Lato c. 5. (b) De Medic. in Præfat.

mis caudam, vel caput, vel extremam certe utramque partem repræſentet; nunc quidem non eſt profecto neceſſarium, ægrum propterea terreri, aut valentiore medicina vexari, qua ſcilicet relictæ intus lumbrici partes ejiciantur: quod utrumque fieri neceſſe erat, cum Faſcia certi generis animal, certæque formæ, non concreſcens fortuito corpus, eſſe credebatur. Quo etiam tempore Medici (*c*) non deerant nobiliſſimi, qui Faſciarum aliquot latitudine cum longitudine earum collata, ex ea quam invenerant, proportione, hujus poſtea exortæ Faſciæ, vel illius latitudine inſpecta, quanta pars intus reſtitiſſet, colligere docerent, ex hoc vero quanta pharmacorum vi eas oporteret reliquias ex inteſtinis deturbare, ſcite illi quidem, & ingenioſe, ſed non ſine ægrotantium periculo, certe non ſine moleſtia, quæ ut eſſe ſupervacanea, ut non habere uſum poſſit, nunc arguere ex tuis, & Lanciſii Diſſertationibus licebit.

3. Hic inquies, tu ergo præter polypoſa ejuſmodi corpora alios Latos Vermes agnoſcis nullos? vel nihil ea te movent, quæ paſſim apud Medicos Auctores ſuper Latis Vermibus ſcripta inveniuntur, quare non quidem inanimi, ſed motu, vitaque præditi credendi ſint? Ego vero, Antoni Doctiſſime, primum illud ſcire me, fateor, ſuper natura Lati Lumbrici ſententias circumferri potiſſimum duas, vel quod is vermis unus ſit, vel quod ſeries ſit vermiculorum, catenatim inter ſe cohærentium: quarum ſententiarum ſicuti primam longe aliam eſſe, atque alteram, agnoſco; ita longe aliud de hac quam de illa, & ipſe ſentio, & te arbitror ſentire. De Lato igitur uno Verme plures quidem extant obſervationes; ſed quæ partim ab ejuſmodi Auctoribus habitæ ſunt, quorum imperiti oculi ſuperiorem uteri cervicem a vagina, & quæ ſunt ſimilia, diſcernere, nedum vermis unus ſit, an plurimorum ſeries, internoſcere non valent; partim vero ita proponuntur, quantum ego quidem legi, & in præſentia memoria teneo, ut ex earum lectione id colligere neceſſe non ſit quod ab earum Scriptoribus intenditur, eos & vermes, & vermes ſimplices, non vero pluribus coagmentatos, extitiſſe. Multa enim eorum quæ afferri ſolent, quamobrem & vermes, & vermes ſimplices fuiſſe videantur, cum per Lanciſium oſtenduntur vel polypo, vel intermiſtis etiam polypo vermiculis convenire, tum vero idem proclive eſt & de illis confirmare, & de aliis inſuper oſtendere quæ in rem eandem proferri poſſent: quo in numero præſertim ſunt (*d*) ſonitus natantis quaſi piſcis, & cauda aquam diverberantis, eminus quoque de ventre ægrorum exauditus, manu autem ventri impoſita perceptus motus ſicuti fœtus in utero concluſi, exeuntis denique Faſciæ, jamque adeo dimidii cubiti longitudine extra inteſtina propendentis, facta eodem unde prodierat, reverſio, quod tamen factum quamvis Hippocrates indicaverit, vel potius quicunque ille fuit qui librum de Morbis quartum (*e*) conſcripſit, Spigelius (*f*) quidem tradidiſſet conſtanter, vellem, non vero alibi ab ſe viſum, alibi a quadam muliercula narratum. Earum itaque rerum cauſæ afferri tot poſſunt, & tam diverſæ, ſive intus concluſorum flatuum motui, ſive motui inverſo convulſorum inteſtinorum, ſive demum cohærentium vermiculorum ſeriei id omne placeat aſſignari, nihil ut cogat vel vivum propterea, vel unum certe lumbricum agnoſcere. Quod porro addit Spigelius (*g*) ejus Faſciæ partem acetario ſumpto dejectam eſſe, itemque ab eſu acetarii Faſciæ ejuſdem fruſta depelli annis inſequentibus conſueviſſe; id vero neceſſe non eſt factum dicere propterea quod acetum lumbricis, ut indicatum eſt a Majoribus, adverſetur, cum acidi liquoris ſpicula, calore præſertim acta, & concitata, polypoſa queant corpora perrumpere, atque diſſolvere, quod commodùm ab Lanciſio in hac quam mitto, Diſſertatione poſitum eſt.

4. Etſi vero ita ego ſentio, Latos pleroſque Lumbricos aut non veros, aut non ſimplices vermes exiſtere; cave tamen credas, Vir Clariſſime, fieri meo judicio non poſſe, ut Latus aliquis Lumbricus qui verus, idemque unus ſit, inveniatur. Nam neque eſt quidquam quod me ita cogat exiſtimare, & certos quoſdam planos ac oblongos vermes aliquando in canibus adnotavi: quorum vermium quoniam te ſcio deſcriptionem expetere; hanc verbis quam potero pauciſſimis adſcribam. Itaque intra canum inteſtina corpora obſervavi quædam, ex ſubſtantia flexili quidem, ſed denſa, & compacta, lævia, albida, exanguia, palmum circiter longa, digiti auricularis dimidium lata, craſſa autem perparum, ſed qua etiam parte latiora ſunt, tenuia, plana, depreſſa. Sunt enim in medio latiora, utrinque autem magis magiſque quo propiora extremis fiunt, extenuantur ſic, ut in acumen quaſi deſinant. Lateris utriuſque ora crebris eſt, ac paribus utrinque inciſuris ſulcata, relictis intervallis majoribus qua corpora latiora ſunt, minoribus qua extenuantur, idque tam certa lege atque ordine, ut cum quodvis corpus plurimorum quaſi triangulorum ſeries eſſe videatur, quorum ſit vertex ſingulorum proximæ ſingulorum baſi commiſſus, quodvis certiſſime triangulum quanto majus eſt, tanto latiori corporum parti, quanto minus, tanto extremis ſit propius. Quamobrem ſi per notam aliquam & vulgatam lumbricorum imaginem hæc velim corpora qualia ſint, monſtrare, & ob oculos ponere; non per aliam facere id aptius poſſim, ac per eam parvulam quam ex Cornelio Gemma Spigelius (*h*), ex Spigelio autem cum alia inſuper imagine, rebuſque perpluribus Sennertus (*i*) deſcripſit. Cum qua tamen imaguncula nolim putes ea corpora ex omni parte convenire, multo minus hæc ſeriem eſſe vermiculorum inter ſe cohærentium, aut eſſe denique non lumbricos, ſed polypos. Nam neque uſpiam mihi corpus quodquam tam eſſe unum viſum eſt, quam hæc corpora viſa ſunt: & quamvis viva, & ſe moventia invenire adhuc non potuerim; plures tamen, eæque graves, ſunt cauſæ, quamobrem eſſe polypos, non exiſtimem. Primum quod cateſlus in quo illa primo obſervavi, cum incredibili quadam ſiti, & fame correptus, iteratis demum ſubitis quibuſdam paroxyſmis, & veluti deliquiis (quæ ſunt ſane omnia inter vermium notas) peremptus eſſet; mihi illius viſcera, & omne corpus quam potui diligenter ſcrutanti, præter ingentem eorum corporum in Tenuibus inteſtinis congeriem, aliud mali exhibuit nihil. Præterea conſtans ille ordo, atque certiſſimus, quo & inciſuræ, & intervalla diſponuntur, & in ſingulis corporibus peculiaris eadem conformatio non motui quidem inteſtinorum periſtaltico, non interioribus eorum anfractibus, quemadmodum incerta, rudis, & pene informis Faſciarum plurium adumbratio, ſatis recte, ſi quid ego hic judico, aſſignari poſſent. Quæ enim certa, & conſtantia ſunt, ea certam quoque, & conſtantem habeant cauſam, neceſſe eſt; cauſæ autem prolatæ duæ vel recrementis, præſertim durioribus, interlabentibus, vel polypoſis aliis corporibus interjectis, dici non poteſt, quam crebro queant fruſtrari, & quam facile prohiberi, quo minus eadem lege, atque ordine deſcribant & inciſuras, & intervalla, & definitum verſus corporum utrumque caput latitudinis decrementum, eaque non modo ab uno corporum latere, ſed pariter, & convenienter ab utroque, non modo aliquot in corporibus, ſed in univerſis, non modo uno in cane, ſed in cunctis; nam certe in cunctis, quotquot ſcilicet ea corpora ineſſe vidi, conſimillima obſervavi. Quibus omnibus de cauſis, aut ego quidem plurimum fallor, aut nihil vero propius eſt, quam quod ea corpora certa eadem, & præfinita ratione, qua lumbrici quoque cæteri, pronaſcantur.

5. Hæc ut rudia ſint, & imperfecta, tamen quoniam tibi placuit ut haberes, morem geſſi, & ſcriptitavi, eo quidem ſegnius, quo minus digna videbantur quæ in tuas manus pervenirent. Hæc enim (ut ad initium revertar) altera mihi cauſa extitit ſerius mittendi egregiam Lanciſii Diſſertationem, quacum ſcripſeras ſcilicet, te ſuper his rebus quas tecum Patavii locutus eram, longas a me litteras expectare. Tu primum da operam, ut valeas, deinde, ne Diſſertationes laudatiſſimi Viri, ne tuas Vermium expectatiſſimas Obſervationes diutius publicæ invidere utilitati videaris.

D. Venetiis Poſtrid. Kal. Septembr. CIↃ IↃCC VIII.

DE

(*c*) Spigel. l. cit. (*d*) Idem ibid. c. 7. & 15. (*e*) n. 27.
(*f*) libro cit. Confer diligenter cum c. 17. caput 15. & 7. in primis. (*g*) Ibid. c. 15. & 14. (*h*) libro cit.
(*i*) Pract. l. 3. P. 2. S. 1. c. 5.

DE ACU INTRA VESICAM INTRUSA, ET DE EXCRESCENTIA MEMBRANÆ ADIPOSÆ EPISTOLA.

Illuſtriſſimo atque Ampliſſimo Viro

D. D. LUCÆ SCHRÖCKIO

CÆSAREÆ NATURÆ CURIOSORUM ACADEMIÆ PRÆSIDI MERITISSIMO

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

IMpoſitum nobis graviſſimum ex hac Prima Sede Anatomes tradendæ munus, non modo Novas Inſtitutiones Medicas, ſed ipſa quoque Adverſaria Anatomica altera, & quidquid ſcriptitare cœperamus, de manibus excuſſit. Hinc factum eſt, ut quamvis nuperrime per Melchiorem Otthum Scaphuſianum, & nunc item per Caſparem Mullerum Hamburgenſem, egregios Viros, meique amantiſſimos Auditores, quoſque adeo ambos, cum ille pro Syndico, hic autem pro Rectore, noſtro Gymnaſio præfuiſſent, manu mea Philoſophicis, & Medicis Inſignibus ornavi; ut quamvis, inquam, occaſio mihi oblata ſit aliquot ad te noſtras Obſervationes mittendi; ſeligendi tamen, ſcribendique tempus non habuerim. Attamen cum Mullerus, a quo tibi hæ reddentur Litteræ, aliique ex Inclyta hac mea Natione Germanica mihi in memoriam reduxerint Obſervationes duas, non ita pridem, nonnullis eorum inſpectantibus, a me habitas; atque ut has ſaltem ſcribam; hortati ſint; eas ex tempore huc adſcriptas habebis. Quas ſi æqui bonique facies, complures alias, cum plus otii dabitur, mittemus. Vale.

D. Patavii XVII. Kal. Aug. MDCCXVI.

OBSERVATIO

Acus intra veſicam intruſæ.

ANte hos duos annos Puella, tum primum pubeſcens, crinalem acum ex orichalco intra veſicam intruſerat. Hæc non, ut pleræque ſolent, commenta eſt, devoratum imprudenter acum eo deſcendiſſe, ſed quod erat, ſimpliciter faſſa eſt, incaſſum tamen, quia ſerius. Poſtea enim quam incredibili, præſertim in reddenda urina, dolore, & difficultate cruciata fuerat, tumor in altero Ilium acceſſerat, maturuerat, ruptus erat, jamque ſatis patentem fiſtulam reliquerat, per quam purulenta urina ita magis magiſque in dies ferebatur, ut demum fere nihil lotii de meatu urinario egrederetur. Itaque Puella extrema tabe conſumpta eſt.

Hæc cum mihi, & Antonio Valliſnerio, Viro Clariſſimo, meique amiciſſimo, Puellæ Chirurgus narraſſet, facile impetravit, ut ſibi Cadaver diſſecturo adeſſe vellemus. Diſciſſo abdomine cum nihil effuſi humoris in ventre appareret, ut veſica penitus in conſpectum daretur, juſſi, commiſſuram oſſium pubis diduci, & alterum ſpecillum per fiſtulam demitti, alterum per urethram ſubdi: utrique, & præſertim inferiori, quo minus veſicam ſubirent, prædurum corpus obſtabat. Quod, diſſecta veſica, grandem, & oblongum Calculum eſſe vidimus, hinc urethræ inhærentem eamque obſtruentem, inde veſicam, ut erat contracta, & ut videbatur, craſſefacta, propemodum opplentem. Nec tamen Calculo acus, ut ſolet, ſecundum longitudinem inerat; ſed eidem acumine, & tertia quaſi parte e tranſverſo infigebatur; reliquæ partes duæ cum præfixo capitulo intra fiſtulam, de qua ſupra dictum eſt, hiantem in latere veſicæ, deliteſcebant. Calculo exempto, animadverſum eſt, purulentam ſubeſſe materiam, hujuſque partem compreſſis viſceribus ſuperioribus in veſicam ex ureteribus defluere, ita dilatatis, ut Aortæ truncum facile æquarent. Eadem materia ureteres, eadem renes quoque redundantes diſſecando invenimus, & ſubnigro colore infectos, quo colore tum veſica, tum fiſtula intrinſecus fœdabantur.

Illud hic potiſſimum admirationem habere poteſt, qui factum ſit, ut cum altero acus extremo veſica pertundenda fuerit, non tenuiore, & acuminato, ſed craſſiore, atque adeo capitato pertuſa ſit. Crediderim, acum ad eumdem modum in hac Puella ſitam fuiſſe, ad quem in Dublinienſi illa, a Probyo curata (*), nimirum ut acumen ad os iſchium ſpectaret; quo oſſe obſtante, & renitente, capitulum per veſicæ ſe contrahentis latus, & proximi abdominis imam partem ſibi viam vi fecerit, eodem ferme loco, quo Probyus ad extrahendam acum ſectionem inſtituit. Quod ſi quis idem hic facere, priuſquam accreviſſet calculus, aggreſſus eſſet, nullo is quidem negotio per ipſam fiſtulam acum educere potuiſſet; non facile tamen, ut opinor, Puellam ſervaſſet, cujus veſicam, ureteres, & Renes diutius, & ſæpius inter initia cohibitæ Urinæ copiam ea vi dilatando, diſtrahendoque laceraſſe, exiſtimo, ut ex illo tempore ſemper tabo, ac pure manaverint.

(*) Vide Tranſact. Angl. Menſ. Januar. 1700. pag. 455. vel Acta Erudit. Lipſ. A. 1701. Menſ. Maj. pag. 230.

OBSERVATIO
Excreſcentiæ Membranæ Adipoſæ.

MUlieri quinquaginta, opinor, annos natæ, prægrandis tumor omoplatam dexteram occupabat. Is ante annos quatuordecim in ipſis communibus corporis integumentis ſine ulla manifeſta cauſa ex parvulo inceperat, & diu paulatimque ſic increverat, ut poſt abſciſſionem pondo librarum quaſi novem inventus ſit. Nec durus quidem erat, nec alio colore, ac reliquæ partes forent, niſi qua Venæ vehementer tumidæ ſub ipſa cute diſcurrebant. Quarum una cum noctu dirupta forte eſſet, magnam vim ſanguinis, dormiente Muliere profudit. Eo autem facilius dirupta eſt, quod proxima deorſum pendentis tumoris pars ima jam exulcerari ſponte cœperat. Cum igitur dolori, quo ad mediam tantum claviculam, tumore cutem deorſum trahente, fatigabatur, ulceris moleſtiæ, & puris, cujus defluxu minime tumor decreſcebat, graveolentia acceſſiſſent, Mulier Chirurgum, ut ſibi adjutrices manus præberet, exoravit. Hic vero cum non ignoraret fruſtra a quodam ante aliquot annos eundem tumorem alte apertum fuiſſe, ne gutta quidem humoris effluente, totum ſibi tumorem ad ipſam baſim excidendum eſſe, facile intellexit. Qua re non minus caute, quam feliciter perfecta, non ita longo pro ſectionis amplitudine interjecto tempore, cicatricem induxit.

Cum ad me, qui abſciſſionis auctor fueram, tumorem detuliſſet, vix baſi inſpecta, quod ante conjectura præſagiveram, oculis ipſis uſurpavi: nihil tumore, niſi adipoſos ſacculos, comprehendi. Cute craſſefacta, cum ſubnexis Vaſis ſanguiferis, detracta, undique in conſpectum venere membranei ſacculi, digiti pollicis craſſitudine nonnihil inflexi, ſed tamen ſecundum tumoris longitudinem poſiti, cylindri figuram, magnam partem referentes, & ab incluſa pinguedine ex albo flaventes, quorum parietes vaſcula ſanguifera perreptabant. Eos Sacculos proclive erat reſolutis digito membraneis vinculis ſejungere, itemque ſingulos in plures alios minores diducere, hos autem denique in minimos, intra quos exiguæ, & innumeræ veſiculæ adipe diſtentæ, adhibito præſertim microſcopio, facile apparebant. Hæc erat omnis tumoris ſtructura. Cujus cum partem ſuppoſito igne liquari juſſiſſem, perpaucis membranis colando abjectis, ejuſdem rationis adipem habuimus, cujus ex ſaniſſimi cujuſque hominis Adipoſa membrana habere ſolemus.

Hæc cum ita ſint; haud difficile eſt intelligere, hunc tumorem ab Adipoſæ membranæ Sacculis excitatum eſſe, primum cedente (quæcunque ea cauſa fuerit) cute, laxatis, deinde juvante ipſo, quo diſtrahebantur pondere, mirum in modum diſtentis. Neque huic *Excreſcentiæ Adipoſæ Membranæ* admodum diſſimilem (ſi duritiem excipias) tumorem illum fuiſſe, crediderim, quem Scapulæ alterius Mulieris innatum Blaſius deſcribit in Obſervationum Medicarum Rariorum Parte I. Obſerv. III. vel quem Jo. Philippus Ingraſſias in calce libri ſui de Tumoribus ſe, inquit, *in Scapulis dumtaxat ortum vidiſſe, nec vere carnem, ſed adipem in eo contentam inſpexiſſe.* Ego tamen memoria teneo, A. 1704. cum Bononiæ eſſem, ejuſdem generis, ac ſtructuræ tumorem vidiſſe, de nate Viri cujuſdam a Cl. Valſalva excíſum. Figura is, & magnitudine pueri caput æquabat, nec lata quidem baſi, ſed arcto, ejuſdemque tamen ſtructuræ petiolo cum Adipoſa membrana cohærebat.

DE CALCULIS FELLEIS EPISTOLA.

AD EUNDEM.

QUod munuſculum iſtud meum Tibi gratiſſimum fuiſſe, ſcribis, agnoſco tuam, Vir Ampliſſime, humanitatem, cum illa etiam ex meis Scriptis, quæ non a me quidem, ſed ab Amicis publica luce non indigna credita ſunt, minime contemnis, ſed qua ſoles benignitate excipis, eoque mihi animos addis ad nonnulla augenda, atque illuſtranda, quæ in duabus illis *Epiſtolis Anatomicis* edita fuerunt, ad Rem noſtram potiſſimum Naturalem, ac Medicam pertinentia; velut ea quæ in I. Epiſtola de calculis ſcripſi veſiculæ felleæ. Igitur ut præclarius intelligas, quanti referat id, quod monui, in experimentis circa ipſos capiundis non eſſe omittendum animadvertere, veteres ſint, an recentes; accipe quid ſemel, iterum, tertio acciderit mihi: inde enim patebit, non modo inter veteres, & recentes, ſed vel inter recentes, ac recentiſſimos magnum intercedere diſcrimen poſſe.

Ante hos duos annos III. Kal. Decembres in hujus Urbis Noſocomio Cadaver Mulieris incidebamus egregii coloris, atque habitus, quam ſexageſimum ferme annum agentem thoracis inflammatio ſuſtulerat. In fellea cyſti multo quam ſoleat, breviore, intra paucam, flavamque bilem lapilli inerant, minimum, triginta ſupra trecentos: ex quibus ſeptem & viginti majuſculi, ſic tamen ut maximus ſit infra Ciceris magnitudinem, reliqui minores, atque adeo plerique minimi. Majorum color is eſt qui ſaponis vilioris, cæterorum qui minus vilis, ut cum omnes ad ſubviridem inclinent colorem, eo magis ad atrum vergant, quo majores; eo magis ad pallidum, quo minores: Sed & quaſi unguinoſum quendam ceu confricati ſaponis lævorem, quantum in nullis aliis vidiſſe memini, ad hunc uſque diem retinent: ac bini, terni, quaterni, plures adhuc inter ſe leviter cohærentes ſpectantur. Quas ob res, aliaſque, ipſorum peculiares, non ita miratus ſum, quod vel tunc, bile adhuc madentes, vel paucis poſt diebus, vel tribus jam interpoſitis menſibus in aquam dejecti, continuo ad imum laberentur, neque inde ſe ſe attollerent. Menſe tamen fere jam quarto animadverti, ex majuſculis duos neque ſtatim, & multo tardiore motu a ſumma ad infimam aquæ partem delapſos. Anno exinde interjecto, placuit quinque ſeligere alios alia magnitudine, quos in aquam projicerem; Hi ſtatim ad fundum univerſi corruerunt. Inde protracti, cum poſt horas admodum duodeviginti idem tentarem, tres quidem, duo videlicet majores, & minimus confeſtim ſubſedere; ſed ex reliquis duobus, qui mediocri erant magnitudine, alter in ſummo pauliſper ſubſtitit, alter etiam paulo diutius, donec aqua digito commota protinus ad imum deſcendit, hos poſtremos ſingulos ſingulæ deorſum comitatæ ſunt bullulæ, quas eorum lateri adhærentes, vidi ex quo primum aquam tum attigerunt. Denique his ipſis diebus viſum eſt ex qualibet magnitudine alios in aquam projicere, alios

nulla

nulla addita vi projectionis, leniter in ſumma aqua collocare. Ex his ne unus quidem inventus eſt qui deſcenderet; ſed omnes tandiu in eodem loco perſtiterunt, quamdiu ſicca fuit eorum ſuprema facies. Ubi vero digito depreſſos aqua ſemel operuerat, vel aquæ gutta, aut deſuper projecta, aut etiam ſine projectione admota ſupremam faciem attigerat, extemplo ad imum decidebant. Ex illis autem, quos in aquam dejeci, minimi omnes illico fundum petierunt, ſed majorum quidam poſteaquam aliquanto ſpatio deſcenderant, inde emiſſa bulla, cum hac ad ſummum recurrebant, mox vel ipſa evaneſcente, vel arcte ſemper cohærente ad fundum ruebant. Tunc etiam, ſi aquam manu in gyrum agerem, ita ut omnes dimoverentur, ex majoribus unus potiſſimum, cui paulo grandior bulla adhærebat, præ cæteris aſcendere nitebatur, & tardiſſime omnium ſubſidebat. Quæ ſi non cuncta, certe aliqua oſtendunt, eſſe inter veteres, ac recentes Calculos non leve diſcrimen poſſe.

Id vero manifeſtius cognoſces ex his, quæ protinus ſubjiciam. Nonnulli enim ex meis Diſcipulis ſuperiore anno XII. Kal. Januarii Virum diſſecantes nequaquam ictericum, ſed ob fractam cervicem femoris ante duos menſes in idem Noſocomium delatum, ibique ex ſuperveniente catarrho mortuum, cum in veſicula ipſius fellea, craſſioribus tunicis compacta, calculos quatuor deprehendiſſent, non ita parvos, eoſque prorſus nigricantes, niſi quod aliquot in locis, unde extima abſceſſiſſe quam tenuiſſima lamella videbatur, medius inter viridem & cæruleum, quem in aliis calculis vidiſſe non memini, apparebat color, cumque ad me domum poſtridie attuliſſent, integros duos, jam ruptos reliquos, ego vero illico in plenam aquæ pelvim jeciſſem; tunc quidem ſine mora ad fundum omnes collapſi ſunt. Verum menſibus inde vix tribus, cum integri illi duo forte ſub manum rediiſſent, eoſque in aquam conjeciſſem; eodem illo veſtigio temporis ſe in ſummum ambo reſtituerunt, ibidemque ad duodecimam horæ partem conſtiterunt: quo ſpatio bullulis emiſſis pluribus, tandem in imo ſubſederunt. Non eſt meæ fidei diſſimulare, inde tum extractos, horiſque interjectis fere viginti in aquam iterum projectos, quamvis nihilo tardius ſe in ſupremum locum retulerint, in hoc tamen longe breviore, immo quam breviſſimo tempore ſubſtitiſſe. Verum illud eſt attendendum, cum in hoc quoque experimento & priuſquam fundum peterent, & dum peterent, bullas edidiſſent, mox de aqua protractos altas utrumque fiſſuras oſtendiſſe, ab altero etiam fragmentum abſceſſiſſe; ut quantumvis ſine ullo efferveſcentiæ ſonitu, idem utrique accidiſſe videretur, quod lapidibus in calcem excoctis, cum in aquam dejiciuntur. Quod multo evidentius nuper fuit, cum eum videlicet qui unus reſtabat utcunque integer, ad alia, atque alia experimenta adhiberem. Nam cum ſummæ aquæ ita impoſuiſſem, ut facie qua fiſſus erat, aquam non attingeret, cumque ibi tandiu perſtitiſſet, donec re ſatis ſpectata, totum ipſe digito mergerem, ac tum demum ſubſediſſet, mox autem extractus, & vel aquæ ad eumdem modum impoſitus, vel poſtquam extrinſecus madorem abſterſeram, in illam projectus, ſemper ſine mora deſcendiſſet, bullaſque ex ima ad ſummam aquam emergentes dediſſet; animadverti in omnibus jam faciebus fiſſuras tot novas, ut qui antea paulo etiam rudiorem attrectationem ferebat, jam jamque ad levem attactum in fragmenta abiturus, ut reapſe mox abiit, videretur.

Sed poſtremo loco eam, Vir Clariſſime, obſervationem adſcribam, ex qua conſtet, quantum vel recentes calculi poſſint ab recentiſſimis differre. Anno eodem XVI. Kal. Aprilis in ſæpe memorato Noſocomio fœminam ſecabamus annos aliquot natam ſupra ſexageſimum. Ne hæc quidem, regio erat infecta morbo, neque undecim totos quos ibi egerat, dies ulla alia fuerat de re conqueſta, niſi de gravi capitis ictu, ob quem ipſum ex hac vita migravit. Cum ea quæ in *I. Epiſtola Anatomica*, cum aliis de rebus, tum præſertim de jecinore, ejuſque veſicula tradita erant, nova (id quod ſæpe fecimus) demonſtratione confirmaremus; in eadem veſicula, bile ſemiplena, quæ vivida quaſi auri pigmenti flavedine quæcunque attingeret inficiebat, lapillos invenimus decem alios aliis minores, ſed omnes ſic ſatis magnos: qui ibi continuo in aquam projecti, extemplo ad fundum univerſi deciderunt, in eoque permanſerunt. Neque id nobis permirum accidit, quippe qui ſingularem quendam in ipſis colorem ſpectabamus (qualem etiamnum oſtendunt, ubi quis eorum ſuperficiem madefaciat) ſubnigrum videlicet, aureis hic illic maculis, lineiſque diſtinctum, atque ita eleganter ſplendidum, ut nihil magis, quam res peculiari artificio pictas, & vernice, ut vocant, Sinarum perlitas repræſentarent. Illud potius mirum fuit, quod poſtridie ejus diei cum amplius non maderent variumque illum (niſi quod minime ſplendent) referrent colorem, quem in tegumentis videmus librorum, quos ita uti apud Gallos ſolent, compingunt, in aquam conjecti, nonnulli quidem non ſecus ac pridie, in imo manſerunt, plerique autem e veſtigio ad ſummum redierunt: neque tantum ibi conſiſtebant, verum etiam quantumvis manu ad imum compellerem, ſtatim atque amovebam manum, ſupremum locum repetebant: eoque id magis mirum erat, quod inter eos, qui innatabant, & qui ſubſidebant, nullum ſeu coloris, ſeu figuræ animadverti diſcrimen poterat, ſed ne magnitudinis quidem, cum in utriſque majores, minoreſque promiſcue conſpicerentur. Proximis diebus idem experiri non vacavit, donec poſt ſeptimum jam diem cum forte periculum facerem, ne unum quidem inveni calculum qui ad fundum uſque deſcenderet, ſed univerſi e medio ipſo deſcenſu victa projectionis vi, ſeſe in ſummum referebant: neque manu cogi poterant ut ſub aqua diutius eſſent, quam manus ipſa, qua ſublata, illico in priſtinum locum ſe agebant. Eadem anno poſt toto, eadem his ipſis diebus quotieſcunque experiri placuit, ſpectavi. Ex his calculis egredi bullas nunquam videram, cum diligentius, ac propius attendens in iis quæ anno exacto, & quæ noviſſime cepi, experimentis, longe plurimas, ſed viſum ob parvitatem ferme effugientes bullulas animadverti, calculorum ſuperficiei quæ ſub aqua natabat, adhærentes, interque has, nonnullas aliquanto majores. Quas tamen cum omnes abſterſiſſem, ſic ut nulla amplius bullula iterum mergendo conſpiceretur; non minus quam antea, in ſumma aqua perſtabant calculi, neque minus prompte, cum manu deprimerentur, eodem redibant. Viſum tunc eſt eos omnes ſeu flaveſcentes, ſeu plumbeos, ſeu fuſcos, ſeu demum nigros, quos in *I. Epiſtola* commemoravimus, in aquam projicere. Et omnes quidem in ſummum ut ſemper alias, ſe ſe illico reſtituerunt, ibidemque permanſerunt; bullas tamen non omnes, ſed aliqui dumtaxat, eaſque longe pauciſſimas ſibi adhærentes oſtenderunt. Quæ etſi leviora videri poſſunt, tamen nolui prætermittere, ſi cuipiam forte pertinere exiſtimarentur, vel ad cauſas cur alii aliis calculis facilius, aut difficilius innatent, vel ad ſingulorum ſtructuras, & augeſcendi rationes penitus indagandas.

Has vero ipſas ob cauſas quidquid in propoſitis generibus tribus ſive extrinſecus, ſive intrinſecus ſpectando, ſive ad flammam admovendo obſervavi, reticendum eſſe, non puto, præſertim cum in hoc quoque experimento nonnulla aliter in recentibus, aliter in antiquis obſervaverim. Igitur de tot Calculis ne unus quidem formam habuit regularem, neque ad ovalem, aut ad ſphæricam acceſſit, ſed magna pars ad eam potius, quam in *Epiſtola* indicavi; immo ex minimis illis primi generis, quos fuiſſe plurimos, ſcripſi, plerique nil magis referunt, quam communis ſalis particulas, ſic, ut non longe abeſſe a cubi, nedum a cuboidis figura videantur. Ex iiſdem minimis, ut plures inter ſe leviter, cohærentes vidi, ita quærere placuit nuper, an forte arctius conjuncti majuſculos illos, quos una reperi, compoſuiſſent: quæ res ad calculorum generationem, aut certe incrementum intelligendum prodeſſet. Verum majuſculis diſſectis, nulla ejuſmodi compoſitionis veſtigia deprehendi; quin immo hunc certum vidi ſtructuræ modum, ut ſub perpetuo, firmoque cortice obſcurioris coloris, ſtratum ſuccederet flavum, ipſum quoque perpetuum, niſi quod ex innumeris conſtabat, ac confertiſſimis lineolis, centrum verſus contendentibus, quod denique non durius aliquod corpuſculum, ſed nucleus non ita parvus occupabat ex concreta bile, quæ fla-

vo quidem illo ſtrato obſcurior, non cortice erat, cortice autem mollior. Quod ſi lapilli majuſculi nihil niſi minimi fuiſſent inter ſe nexi; eam certe quam deſcripſi ſtructuram, hic illic interruptam vidiſſem faciebus, ac duro cortice minimorum: quem videlicet cum ſecarem, ſatis craſſum pro mole inveni, & facile; ut ſiccatus humor oculi cryſtallinus ſolet; in lamellas circumjectas nucleo diſſilientem; nucleum autem ipſum propter parvitatem non licuit, niſi ſubobſcure conſpicere, neque flavum illud ex lineolis ſtratum agnoſcere. Quæ tamen cum in aliis pluribus præclare viderim, ut in III. etiam *Adverſariis* (*a*) indicatum eſt, immo in iis quoque calculis quam luculentiſſime pateant quos ſupra tertio loco propoſui; illis enim ampliſſimum id ſtratum eſt, oblongiſque lineolis ab alba corticis lamina quæ extimæ ſubeſt ad nucleum uſque biliofum pertinet, qualem in iis *Adverſariis* deſcripſi; profecto ob hanc, aliaſque præterea cauſas haud alienum eſt a veri ſimilitudine, eaſdem fortaſſe ne in minimis quidem calculis omnino deeſſe, præſertim cum in iis, quos inter majuſculos, & minimos media magnitudine inveni, calculis biliofus jam ſeſe nucleus ſatis oſtendat, nonnullis hic illic quaſi punctis diſtinctus ſplendentibus, quibus ut majuſculi, & tertii generis calculi ſecus atque illi quos in *Adverſariis* commemoravi, ſuos quiſque nucleos habent diſtinctos. Huc illud addendum eſt, me in aliis omnibus, ſi nigros excipias, quos ad hanc diem ſecui, cyſtis felleæ calculis, biliofum nucleum, ſingulorum moli reſpondentem, inveniſſe minorem in parvis, in grandioribus magnum, in mediis inter utroſque mediocrem, eumque (id quod magnopere eſt attendendum) molliorem, dum recentior eſſet, ac plane humidum.

Quæ omnia vereor, ne quem forte illuc impellant, ut cogitet, per cortices, quantumvis impervii videantur, bilis fortaſſe particulis ſatis patentes, atque adeo per eadem illa aut alia eorum, non abſimilia, unde aer in bullas prodit, foramina novam uſque, & uſque bilem grandeſcente calculo, ſeſe immittere, ac corticem primum, deinde inter lineolas illas trajectam, has quoque deinceps, noviſſime in centrum corrivata, nucleum etiam ipſum, eodem univerſa tempore, in dies augere: neque enim fortaſſe corticis firmitatem, ac duritiem vel minimis in calculis deprehenſam, vetare, quominus hic novis ſe ſe inſinuantibus, ipſumque augentibus bilis particulis dilatetur, nucleoque magis, magiſque augeſcenti locum det, quando puerorum quoque, & adoleſcentum oſſa, non teneriora illo ſunt, & novis tamen intruſis oſſeis additamentis ita laminas diſtendunt ſuas, ut creſcenti in dies medullæ ampliorem intra ſe caveam parent. Hæc etſi mihi, nihil hic, niſi quæ vidi, affirmanti, neque refutare, neque probare neceſſe eſt; hoc tamen dicam, mea quidem ſcripta ipſa per ſe ſatis indicio eſſe, me ex quo primum in felleis calculis laminas laminis circumjectas adnotavi, in eam opinionem veniſſe, has extrinſecus aliam poſt aliam ſuperinduci ab adhærentibus in dies novis ex bile particulis nucleo videlicet primum, laminis deinceps ſingulis, ut quælibet a nucleo ad ſuperficiem ex ordine conſequuntur: quam augeſcendi rationem ea nimirum indicabat, quæ, ut tute ſcis, Vir doctiſſime, non abſimilis iis in calculis apparet, qui in aliis animantium cavis, ac nominatim ventriculo, veſicaque urinaria, circum vel herbæ cauliculum, vel intruſam, relictamque acum, aut turundam, aut aliud ejuſmodi lamellatim concrevere. Ab hac opinione etſi non ſum temere diſceſſurus; non tamen facile adduci poſſum, ut credam, cum intra hos ferme triginta annos tot calculos viderim e tot veſiculis felleis, ſive meis, ſive Amicorum manibus exemptos; fuiſſe omnes recens genitos, antiquum nullum: vel ſi alii antiqui fuerint, alii novi, neque ſint perviæ humori lamellæ ſingulæ, nec recentibus incrementis dilatabiles; non quærendum eſſe, quæ cauſa igitur alia ſit, qua nucleus in novis pariter, & antiquis calculis, mollis, atque adeo humidus conſervetur, & quare iis nucleis, qui magni ſint, plures pro rata portione, craſſioreſve laminæ accreſcant, iis vero pauciores, tenuioreſve qui parvi. Quod quidem an repetendum ex eo ſit, quod grandeſcentibus fortaſſe calculis lamellæ hic illic diffringantur (ut certe in majoribus non paucis, fere ad extimum uſque corticem diffractas vidi, concreta bile, qualis in nucleo eſt interſtitia fracturarum opplente) lamellæ autem diffractæ & bili vias ad augendum nucleum, & huic locum ad creſcendum amplificent, atque ea lamellarum infractio an bilis ipſius effectus ſit ſe ſe prius per lamellarum foraminula inſinuantis, & augere nucleum nitentis; non ante auſim conſtituere, quam occaſionem nactus ſim, ſæpius, ut ſoleo, in multis aliis præterea calculis, & grandioribus præſertim, quam quos ad hoc tempus inciderim, has omnes, aliaſque inſuper obſervationes iterandi, & quid conſtans, quid frequentius, quid rarius ſit, animadvertendi.

Nunc vero; ut illuc jam redeam unde videor diverti ſſe, etſi paulo ante nigros calculos excepi, non ideo feci, quod non iiſdem ferme rationibus hos creſcere exiſtimem, ſed quod nucleum contineant, qui habitu, & colore minus evidenter biliofus eſſe videatur; Nam ut alios olim, ita hos etiam quatuor, de quibus ſupra dictum eſt, ſub nigro cortice nihil niſi materiam complecti video raram, ac friabilem, ipſoque cortice in his ſaltem quatuor nigriorem, nonnulliſque hic illic punctis ſplendentibus diſtinctam. Quam una cum cortice recentem adhuc cum ad flammam appoſuiſſem, ardere quidem, & levius crepitare, ſed neque ſcintillare, neque in guttas liquari, neque flammam ſervare, & quod pennæ combuſtæ olent, redolere, animadverti: quæ ad eundem modum omnia his quoque diebus comperi, niſi quod concepta flamma, quam breviſſimum tamen ad tempus, ſervabatur. Ex iis autem calculis, quos primo loco deſcripſi, eadem hodieque & majores, & mediocres, & minimi obſervanda præbent, quæ unus ex majoribus olim præbuit, cum vix e veſicula extractus, a me flammæ eſſet admotus. Scilicet crebro cum crepitu ſcintillas edunt, reſinoſum haud ingratum odorem effundunt, toti in guttas colliqueſcunt; flammam tamen non concipiunt, neque in flamma ipſa ardent; quod in nullis aliis cyſtis felleæ calculis, non recentibus præſertim, ad hoc tempus obſervavi. Nam eorum quos tertio loco propoſui, fragmentum memini poſtridie quam de veſicula educti fuerant, quamvis ad flammam crepitando ſcintillaret, in guttaſque, ingrato cum odore, liquefieret, flammam tamen eo quidem tempore non concepiſſe. Verum cum hæc ſcriberem, quælibet illius ejuſdem calculi fragmenta alia, cum reliqua omnia, de quibus modo dixi, ad eundem adhuc modum præſtarent, non tantum flammam conceperunt, ſed præclariſſimam, ſi quod aliud unquam, & ad finem uſque conſtantiſſimam aluerunt.

Quæ ſi omnia perpendere, & conferre inter ſe voluerimus, nimirum magis, magiſque apparebit, uſque adeo verum eſſe quod in *I. Epiſtola* (*b*) ſcripſimus, ſub conſimili calculorum facie, & colore diſſimilem poſſe compoſitionem latere, ut hanc uni iidemque calculi ſpatio temporis interdum mutent. Sive enim aqueis paticulis magna ex parte evaneſcentibus, ſive alia id nova internaque cauſa ferente, nigri illi certe aliquanto, hi autem poſtremi longe magis idonei facti ſunt tempore ad alendam flammam, eademque ratione minus etiam facti ſunt graves, ut nigri ſic ſatis diu, hi poſtremi ſemper in ejus aquæ ſummo innataverint, cujus olim continuo ad fundum ruebant. Hoc autem poſito, minus mirum eſt, illos contra, quos primo loco deſcripſimus, vel longiore interjecto ſpatio in aquam projectos, non æque innatare potuiſſe, cum flammam alere nunquam potuerint: quam certe nondum vidimus ab ullo calculo non ſervari, quem conſtanter in aqua natare videremus.

At cum ſint tamen innumeræ compoſitiones ut morboſæ bilis, ſic calculorum, qui ex ea gignuntur; nihil facile de hiſce in univerſum pronunciabimus: ſed quod ad hanc diem fecimus, id porro facere pergemus, ut quidquid in ſingulis obſervaverimus, hoc ſatis ſit nobis cum aliis communicare, ſperantes, fore ut ſic ipſi, eorumque natura magis, magiſque dignoſcantur, neque Medicis, qui hæc norint, accidat, ut ob

(*a*) Animad. 28. (*b*) n. 43.

ob unum, aut alterum, quod nonnunquam forte deſit, nec diu fortaſſe defuturum, indicium, quantumvis maxime celebratum, bilioſos aliquos, dejectos ex alvo calculos, temere negent eſſe bilioſos; ſed cæteras, idcirco a nobis ſemper adjectas, attendant notas, & nimis præceps judicium cohibeant. Hanc ſi ſpem noſtram haud prorſus inanem Tu, Vir ſapientiſſime, eſſe cenſueris; tum hæc in medium proferre poteris: ſin autem; apud Te premes, neque minus me tamen amabis, & valebis.

D. Patavio Idibus Decembris CIƆ IƆCC .XVIII.

DE VENÆ CAVÆ VARICIBUS EPISTOLA.

ERUDITISSIMO VIRO

ANTONIO COCCHIO

MEDICO EXPERIENTISSIMO

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

Utinam is eſſem, Vir Doctiſſime, quem Tu pro ſingulari Tua humanitate facile putas, ut triſte Tibi, ac bonis omnibus Conſultiſſimi Lanciſii deſiderium meis poſſem reſponſis lenire. Haud equidem inficias iverim, me in quærendis per Anatomen ut bonæ, ita etiam adverſæ valetudinis cauſis non levem ab ineunte ætate operam poſuiſſe. Veruntamen hic noſter mediocris uſus neque eſt cum longa Experientiſſimi Viri exercitatione comparandus, & ſi vel maxime eſſet, non ea tamen nobis incredibilis vis ingenii, non ea ſumma eruditio, non denique tot alia ſuppetunt quæ ille ad habitas ab ſe obſervationes in abditis retruſiſque rebus veſtigandis adjungebat. Quæ ſane omnia, ſi qua alia, certe a te propoſita diſquiſitio poſtulat, atque adeo flagitat. Cavæ namque venæ penitiſſime latent, & cum dilatantur, eæ facile affectiones vel anteceſſere, vel (quod tu egregie obſervaſti) ſubſequuntur, ut minime omnibus proclive judicem ipſam illarum dilatationem aut in ægrotantibus per propria ac peculiaria ſigna ab reliquis internoſcere, aut in denatis inter tot alia, quæ Anatomici oculos, manuſque morantur, vitia animadvertere.

Quamobrem factum eſſe, exiſtimo, ut quamvis morbus iſte fortaſſe rarus adeo non ſit; perraræ tamen ejuſdem Obſervationes legantur: quæ cum præterea non ea diligentia qua opus eſſet, conſcriptæ ſint; vix nobis uſui eſſe poſſunt. Quo magis in tantis tenebris tuos, Vir Eruditiſſime, præclaros conatus admiror, atque commendo, auctorque ſum, ut obſervando, meditandoque rem tandiu obſcuram magis magiſque illuſtrare pergas. Fructum ſane capies iſtius operæ non contemnendum. Cum enim homines plerique in gulam, cæteraſque voluptates multo ſint brutis animantibus propenſiores, magniſque præterea curis, animique affectibus obnoxii; quas videlicet ob cauſas ſanguifera vaſa tum multo, & erodente ſanguine opplent, tum eodem ſæpius remorante diſtendunt; neque tamen circum extremos venarum Cavarum truncos tam validum circumvolutum habeant muſculum, quam bruta nonnulla, in quibus rubicundi inſigniſque ſphincteris inſtar eſſe, obſervavi; nihil hercules facilius fieri videtur poſſe, quam ut trunci illi, ad quos quidem (ut recte animadverſum abs te eſt) effœtus, crudiſque adhuc, & craſſioribus ſuccis onuſtus ſanguis appellit, in magnos interdum varices dilatentur. Quos ſi Medici perſanare nequeant; at eos ut dignoſcere ſaltem, & diutius a ruptione per inſtitutam, quoad licet, phlebotomiam, per blanda, & in his vulneraria, medicamenta, per aptamque in primis victus rationem tueri poſſint, maximopere optandum eſt.

Vides igitur, Experientiſſime Cocchi, quantæ ſuſceptum a te laborem utilitati fore, cenſeam, quantoque propterea opere a te petam, ut quod egregie incepiſti, præclare abſolvas. Mihi ſane, quod me potiſſimum ſelegeris quicum tua iſta optima ſtudia communicares, gratiſſimum fuit: idque ut intelligas, omni erga te officio omni tempore curabo. Vale, & me, quod facis, ama.

D. Patavii Poſtridie Kal. Julias CIƆ IƆCCXX.

DE VESICÆ CALCULIS A FR. JACOBO BEAULIEU PATAVII EXSECTIS, ET DE CASU CORNELIÆ BANDIÆ EPISTOLA.

Clariſſimo Regiæ Pariſienſis Academiæ Scientiarum Sodali

SALVATORI MORANDO

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

Cupienti mihi quacunque in re poſſim, præſtare me gratum non modo univerſis, ſed etiam ſingulis Regiæ iſtius Academiæ Sodalibus, nihil facere jucundius potuit Petrus Antonius Michelottus Medicus Doctiſſimus, meique amantiſſimus, quam mihi per litteras ſignificare quæ Tu, Vir Clariſſime, ſcire averes de veſicæ calculis, Patavii exſectis a Jacobo Beaulieu, quotnam videlicet, ac quo exitu, atque id genus alia. Proclive eſt mihi ex parte aliqua in re hac, utinam æque in cæteris, ſatisfacere. Memoria enim teneo, cum Venetiis eſſem anno 1708. veniſſe illuc Patavio Dominicum Gulielminum, quocum Præſtan-

ſtantiſſimo Viro magna mihi erat amicitia, eumque in ſermonibus, ut fit, narraſſe, reliquiſſe ſe graviter ex veſicæ calculo ægrotantem Variſcum Zambellium Patricium Venetum, affecta ætate hominem, febricitantem, attritis viribus, eoque corporis habitu, ut Thomas Alghiſius, nobilis ea tempeſtate apud Florentinos Lithotomus, curari poſſe, deſperaſſet. Alghiſio autem domum reverſo, adveniſſe nuper ex Inſubria Eremitam quendam Gallum, qui deſperatam ab Alghiſio curationem ſe ſuſcepturum promitteret. Num, inquam, ille eſt Eremita de quo Doctos Homines alios aliter ſcribentes legimus, nimirum hinc Joannem Meryum in peculiaribus Obſervationibus, inde vero Mauritium Reverhorſtium in Epiſtola quæ apud Ruyſchium inter Problematicas eſt XIV.? Qui hæc non ſecus atque ego, perlegiſſet, facile rediit in memoriam Gulielminus, pollicituſque eſt, ſi is eſſet quem ſuſpicarer, ubi Patavium rediiſſet (rediturus autem erat poſtridie) me continuo certiorem facturum. Quid quæris? Is ipſe erat. Quo diligentius quid ageret, & quo exitu ageret, inquirendum exiſtimavimus. Nam etſi Zambellii Conſanguinei, Amicique quis eſſet edocti, multoque etiam magis Medici vehementer timebant; contra Æger, dolorum, & vigiliarum pertæſus, animum obfirmaverat, ut Eremitæ manibus ſe ſe committeret. Curationis exitum, qui longe feliciſſimus fuit, probe memini. Cætera quæ tunc Gulielminus ad me ſcripſit, & coram poſtea confirmavit, longa dies facit, ne pariter queam ſingillatim meminiſſe.

Aloyſius tamen Martinius, quo Zambellius Pharmacopola utebatur, cum ſectioni interfuerit, & quæ Eremitæ medicamenta ſuppeditaverit, adſcripto quibuſque die, ex officinæ ſuæ libris præclare ſciat, priuſquam hæc ad te ſcriberem, a me diligenter interrogatus, pro certo affirmavit, Eremitam neque Ægrum vinxiſſe, neque dolore ullo, qui animadverſione dignus eſſet, cruciaſſe, niſi cum antequam ſecaret, catheterem in veſicam demiſit. Sulcatus hic eſſet, an non, haud poteſt meminiſſe. Sed horum meminiſſe ſe, dicit, ad medium potius, & recta, quam ab latere, & oblique ſectionem factam majori ſcalpello ancipiti, & magna ex parte faſciola obducto, ſecundum catheteris ductum adhibito: ex eaque ſectione vix aliquid ſanguinis effluxiſſe; tum forcipe immiſſa, arreptum lapidem cito, nec ſine vi quadam, fuiſſe extractum, magnum, & cui firmiter caruncula quædam adhærebat: tamen intra quindecim circiter a ſectione dies vulnus ad cicatricem fuiſſe perductum, neque Ægrum amplius, quo ad vixit (vixit autem ad quinquennium) moleſtiæ, aut incommodi quidquam ad veſicam eſſe paſſum; ſed longe alio morbi genere deceſſiſſe. Quæ ut magis mireris; ſcias, ſupra ſexageſimum annum fuiſſe natum cum ei calculus exſectus eſt, colorem autem vulneris (id quod ad me Gulielminum ſcripſiſſe, memini) primis diebus ad lividum inclinaſſe, magno cum omnium metu.

Si forte quæ remedia adhibita ſint, quæris; accipe fideliter deſcripta ab die quo ſectio inſtituta eſt, qui dies fuit X. Kal. Junias ad diem uſque earundem Kalendarum; neque enim poſtea quidquam a Pharmacopola petitum eſt: quæ res ipſa curationis celeritatem confirmat. Sic igitur ejus libri habent.

Die 23. Maji An. 1708. Ungu. roſat. Meſues ℔j. *Terebinthinæ Ven.* ℥j. *Boli Armen. Orient. p. p.* ʒj. ſ. *Spir. vin. rectif.* ℥x.

Die 24. Ol. hyperic. ℥ij.

Die 25. Cerati Diachyl. ʒjjj. *Aloes, & Myrrhæ pulveris.* ℥iv. *Spir. vin. rectif.* ℥x.

Die 27. Cerati Gratiæ Dei ʒvj. *Ol. hyper.* ℥viij. *Terebinth. Ven.* ℥viij. *Aloes, & Myrrhæ pulveris.* ʒvj. *Ungu. roſ. Meſ.* ℔j.

Die 30. Myrrhæ pulveris. ℥j. ſ. *Aloes pulveris.* ℥j.

Die 31. Cerati Diachyl. ℥iv.

Die 1. Jun. Cerati Diachyl. ℥iij.

Quibus remediis Eremitam ad vulnus quoque pauperis pueri circiter ſeptennis, quem biduo poſt Zambellium in hujus ædibus eadem omnino ratione ſecuiſſe, & mediocri educto calculo, pari felicitate perſanaſſe, & tunc audivi, & idem qui huic quoque alteri ſectioni interfuit, Pharmacopola confirmavit.

Præter has duas, aliam nullam, quod ſciam, in hac, aliiſve proximis habuit Urbibus, ut in quibus credo ob certam vinorum, & aquarum naturam rarius calculo homines laborant; quæ etiam cauſa fortaſſe fuit, cur cito hinc Eremita diſceſſerit. Habes de ipſo quæcunque ſcio.

Eſt viciſſim quod ſcire ipſe ex te velim. Thomas Bartholinus in primum Actorum Hafnienſium Volumen quandam conjecit Obſervationem ſub num. CXVIII. de fœmina Pariſienſi, quæ ex ſpiritus vini abuſu *flammam* ipſa per ſe *conceperit*, ex qua *tota in fumum, & cineres abierit, excepto cranio, & digitorum extremis*. Quod ego quidem eo difficilius credebam, quod is cujus verbis illud Bartholinus retulit, Matthæus Jacobæus pronior ad credulitatem videbatur, cum vel eas legebam quæ ſub ipſius nomine proximæ præcedunt, Obſervationes. Sed quoniam Eruditi ex noſtratibus Viri, qui Corneliæ Bandiæ, Cæſenatis Matronæ, nuperum caſum a primo incredibilem, re autem vera iſtius, ut videtur, non ita diſſimilem, vulgatis Opuſculis explicare ſunt conati, iſta Jacobæi Obſervatione, quaſi certiſſimo exemplo altero nituntur; quam gratiſſimum mihi feceris, ſi forte iſtic aliqua veſtratis caſus memoria ſupereſt, quidquid veri de ipſo inveneris (quod tuo commodo quærere poteris) reſcribendo (*). Nam aut verus fuit, aut ab iis qui Jacobæo narrarunt, confictus. Confícti novum mihi argumentum erit, ſi Docti omnes apud Vos Homines ignoraverint; neque enim ſimile veri eſt, rariſſimum, ne dicam incredibilem, ejuſmodi caſum in Litteratiſſima Civitate accidiſſe, & neminem animadverſione dignum, &, quod conſequitur, litterarum monumento aliquo cenſuiſſe. Si contra verus; minus hunc noſtrum, quem ut verum fuiſſe, inter omnes conſtat, ſic quæ cauſa effecerit, non conſtat; minus, inquam, hunc noſtrum mirabor, quando abs te certior factus fuero, jam pridem apud Vos quoque non multarum horarum ſpatio incogniti cujuſdam ignis vi mulieris corpus ferme totum, atque adeo ipſa oſſa in cinerem fuiſſe converſa. Vale, Vir Clariſſime, & meis verbis Sodales omnes Præſtantiſſimos avere jube.

D. Patavii poſtridie Kal. Januarias CIↃ IↃCC XXXII.

Cum hæc ſcripſiſſem; forte accepi, Eremitam in hoc Noſocomio Chirurgis junioribus exſecandi calculi rationem in cadavere virili oſtendiſſe. Ex eorum qui interfuerunt, numero ſpectatus nunc Chirurgus Philotheus Thomaſius, a me interrogatus, affirmat, ſulcatum catheterem immiſiſſe, & ſecundum hujus ſulci ductum rectam, & valde oblongam ſectionem cultello non ancipiti peregiſſe. Quam antequam inchoaret, cutem alterius lateris perinæi in medium vi protraxiſſe, & in ſic protracta ſectionem inſtituiſſe ita, ut poſtea remiſſa cute, & in ſuum locum redeunte, vulneris orificium fere ſeſquidigiti intervallo a medio perinæo diſtaret. Hoc quoque volui ne neſcires. Iterum Vale.

IN LO-

(*) *Et menſibus aliquot interjectis, diſerte reſcripſit, ab ſe tum gallicos libros pervolutando, tum Eruditiſſimos Viros interrogando fruſtra eſſe quæſitum, & nihil prorſus quod Jacobæo aſtipularetur, inveniri uſquam potuiſſe.*

IN LOCUM VITRUVII MEDICUM EPISTOLA.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS

S. P. D.

ORNATISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO MARCHIONI

JOANNI POLENO

MATHESEOS PROFESSORI CELEBERRIMO.

Mittis ad me, Vir Clariſſime, M. Vitruvii locum ex Libro I. *de Architectura* Cap. VI. in quo poſtquam plateas & angiportus improbavit ventorum flatibus ita patentes, ut apud multos, & Mitylenæos nominatim, animadverterat, tum nonnullis interjectis, hæc ſubjicit, ut ab Iocundo quidem edita habemus: *Vitia autem ſunt, quæ difficulter curantur, in regionibus quæ ſunt ſupra ſcriptæ, hæc, gravitudo, arthretis, tuſcis, pleuritis, phthiſis, ſanguinis ejectio, & cætera, quæ non detractionibus, ſed adjectionibus curantur*. Qua de lectione quid mihi videatur, quæris eo diligentius, quod aliter ſcripta plerorumque iſtorum vitiorum nomina in principe editione, atque adeo in codicibus calamo exaratis legiſti. Ego vero ut obſequar voluntati tuæ, quo nihil mihi eſſe poteſt jucundius, illud primum cenſeo, in quatuor poſtremis nominibus, unum modo, idque manifeſtum, typographi quidem eſſe erratum, quod *tuſcis* pro *tuſſis* deſcripſit. Sic etiam quod editio princeps habet *pleureſis*, *thiſis*, codices autem *tiphiſis*; nimirum evidentius eſt, quam ut cuiquam, non modo tibi Viro Eruditiſſimo, oſtendi debeat, hæc indoctis atque oſcitantibus librariis accepta eſſe referenda, ſive *phthiſis* cum Iocundo, ſive *ptyſis*, de quo mox videbimus, ſcribendum credas.

II. Verum ut in poſtremis nominibus Iocundum probo, aut certe non improbo; ſic contra vereor, ne cum *arthretis* reſcripſit, quantum a veſtigiis codicum, primæque editionis, tantum a Vitruvii ſententia receſſerit. Quid enim *arthretis*, ſive, ut ſcribere voluit, *arthritis* loci habeat inter vitia iſta cætera, ad thoracem, pulmones, aſperam arteriam, & proximam, ad ſummum, pituitariam membranam attinentia, eademque ſæpe inter ſe adeo connexa, ut Cœlius Aurelianus libro *Morborum Chronicorum* II. (*a*) *influxioni* ex ordine ſubjiciat *Tuſſiculam*, *Sanguinis fluorem*, & *Phthiſicam Paſſionem*? Influxionis autem nomine & *coryzam*, & *branchon*, & πτύσιν complectitur, hoc eſt & gravedinem, & raucitatem, & ad pulmones factam defluxionem; cum Aretæus (*b*) quidem πτύσεως nomine *ſpuitionem* acceperit, ut ſanguinis, guttatim, aut non ex partibus ſaltem quæ infra os ſunt, erumpentis: nam ſi ex his erumperet; tum ἀναγωγὴ, id eſt *rejectio* vocabatur. Quam ſanguinis ejectionem cum Vitruvius diſerte memoret; a veri ſimilitudine non abhorret, ptyſin quoque, hoc eſt ejus exſpuitionem memoraviſſe, aut; ſi hanc vocem, ut Aurelianus, intelligas; ad pulmones factam defluxionem. Utravis certe non modo ante ſanguinis ejectionem melius ponitur, quam phthiſis; ſed præterea ejuſmodi eſt, ut in certis quibuſdam *regionibus difficulter curetur*; nam phthiſis, vel inter initia, utique in omnibus difficulter curatur: quamquam in iis multo difficilius quas Vitruvius deſcribit. Cave autem credas, ſi phthiſin ſcripſit, inveteratam confirmatamque deſignaviſſe; quis enim, aut qua in regione curaret? Sed quamvis illis in civitatibus ea vitia *ideo difficulter medicari*, dixerit, *primum quod ex frigoribus concipiuntur: deinde quod defectis morbo viribus eorum, aer agitatus ex ventorum agitationibus extenuatur, unaque a vitioſis corporibus detrahit ſuccum, & efficit ea exiliora;* tamen defectas vires intellige non a phthiſi, ſed ab alio aliquo cæterorum morborum, qui, ut ſit, & ſua ipſe enumeratione indicat, phthiſis initium antecerterit, diuque ægros maceraverit. Sane priores illos morbos quam non recentes intelligat, illud argumento eſt, quod eos, id eſt ipſam quoque pleuritidem, *non detractionibus* ait, *ſed adjectionibus curari*.

III. Cæterum ſive *ptyſis* reſcribas, ſive *phthiſis* cum Iocundo retineas; utralibet vox quam iſtum in locum conveniat, vides. Contra, articularis morbus, ſive ut is edidit, *arthretis* neque ita convenit, & a vulgata ante ipſum ſcriptura diſcrepat. Nam princeps editio ſic habebat: *gravitudo arteriarum, ac tuſſis*; codices vero alii quidem: *gravitudo arteriace, tuſſis*: alii *gravitudo arteriacæ tuſſis*. Erat autem *arteriace*, ſic ſine alio quopiam nomine poſitum, recentioribus quidem Medicis, arteriæ medicamentum, ut Galenus docet initio libri VII. *de compoſitione medicamentorum localium*, quo in libro plurimas ejuſmodi *Arteriacas* deſcribit: eaque ſignificatione ab latinis quoque Rei Medicæ Scriptoribus *Arteriace* uſurpata eſt, ut apud Scribonium (*c*), Celſum (*d*), Plinium (*e*), Marcellum (*f*) videmus. Quo quidem modo cum in propoſito Vitruvii loco non poſſe accipi, conſtet; quærendum eſſet, an pro raucitate poſſet, quo intellectu mirifice conveniret, ſi modo exemplum aliquod idonei Auctoris haberemus qui ſic accepiſſet. Verum ne *Arteriacon* quidem ſic a Paulo abſolute, ut ajunt, poſitum credo; tametſi Proſper Alpinus (*g*) Vir cæteroquin doctiſſimus id videatur ſignificare. *Si humor diſtillans ex capite (Paulo auctore) in nares decumbat, affectum facit, qui Græcis* κόρυζα, *& Latinis gravedo dicitur: ſi in fauces & palatum, Græcis* κατάῤῥουν, *& noſtris deſtillationem vocatam inducit: ſi guttur & aſperam arteriam, ut etiam membranam interiorem, quæ hanc integit, exaſperaverit*, βράγχον, inquit, & ἀρθηρίακον *Græcis itidem vocatum, atque Latinis vocis raucitatem: demum ſi in aſperam arteriam, & in pulmones fluxio irruat, tuſſim excitat*. Favere utique Alpino videtur Andernacus, qui illa Pauli verba ex libro VII. *de Re Medica* cap. XXVIII. latine ſic reddidit: *rauca vox efficitur, vocaturque malum Græce* βράγχον, *&* ἀρτηρίακον, *Latinis raucitas*. Janus tamen Cornarius, qui ſuam Pauli interpretationem poſt Andernacum emiſit, ſic potius credidit interpretanda: *raucoſa vox fit, & raucedo, & arteriaca affectio appellatur*. Ac certe Joannes Gorræus (*h*), & Joannes item Scapula (*i*), cum hunc eundem uterque locum ex Paulo indicent (hujus enim græco exemplari, cum hæc ad te continuo reſcriberem, carebam) neuter; ſine

(*a*) Cap. 7. (*b*) De Cauſ. & Sign. Acut. Morb. l. 2. c. 2. (*c*) Compoſit. Med. 74. & 75.
(*d*) De Medicina l. 5. c. 25. n. 17. (*e*) Natur. Hiſt. l. 20. c. 19. & l. 33. c. 7. (*f*) De Medicam. c. 14.
(*g*) De Medicina Method. l. 10. c. 12. (*h*) Defin. Med. ad Ἀρτηριακῶν. (*i*) Lexic. Græco - Lat.

adjuncto nomine appellativo ; ἀρτηριακὸν , ſed ambo pariter ad hunc modum ſcribunt ἀρτηριακὸν πάθος.

IV. Igitur ſi *arteriace* , aut *arteriaca* per ſe arteriæ aſperæ affectionem non ſignificat, ſed aut medicinam , aut indefinite rem quampiam , ad arteriam hanc attinentem ; illud ſequitur ut videamus , an cum alter. utra earum vocum conjuncta, quas inter in Vitruvii loco poſita eſt, commodam poſſit ſignificationem habere . Et primum , ſi legamus *arteriaca tuſſis*, aut *arteriacæ tuſſes*; erit ſententia haud aliena ab iis quæ olim quoque de tuſſis diſcriminibus Medici non ignorabant. Nam & tuſſire quibus a jecore aqua inter cutem incepit, animadvertit Hippocrates (*k*), Galenus autem (*l*), id repetendum eſſe, duxit ab *jecoris mole incidente præcordiis*, ac *faciente anguſtiam in pulmone*, & nonnulli fuerunt, eodem teſtante Galeno (*m*), qui *lumbricos inteſtinorum*, *cum ad oſtiolum ventriculi repentes*, *ipſum mordeant*, *aridas tuſſes excitare* , dicerent ; ut vel hinc pateat, non omnino accipienda eſſe quæ ab Ettmüllero (*n*), multæ alioquin lectionis Viro , ſcripta ſunt, negante, *de Tuſſi ex ſtomacho orta ullum Practicorum aliquid habere*, *præter Lindanum*. Sed hæc alias ; nunc vero quod dicere inſtitueram , cum veteres etiam Medicos , ex iis aliiſque ejuſmodi locis appareat, quaſdam cognoviſſe tuſſes, quarum præcipua cauſa in arteria aſpera non eſſet ; apparet ſimul, quarum cauſam in illa arteria potiſſimum eſſe conſtaret, eas vero arteriacas tuſſes, ut ab hepaticis, ſtomachiciſque, atque aliis ejuſcemodi diſtinguerentur, vocari potuiſſe.

V. Quod ſi tibi hæc forte paulo ſubtiliora quam pro captu , non Medici , ſed Architecti, eſſe videantur; age, *gravitudo arteriaca* lege, aut potius quod ipſa habet princeps editio , *gravitudo arteriarum*, id eſt gravedo aſperæ arteriæ. *Solent* enim, id quod Turnebus (*o*) admonuit, *& Latini quædam efferre interdum non inſcito ruſticoque ſermone numero multitudinis*, *quæ frequentius ſingularia ſunt* , *ut* arterias *pro* arteria aſpera *dicunt* , non tam , ut aliquis videtur credere , quia reapſe plures ſunt, cum mox truncus dividatur in ramos, quam quia ſic ipſi amant loqui , ut cum M. Cato (*p*), quem etiam Turnebus produxit , *ſi lienes*, inquit , *turgent*, *& ſi cor dolet*, *& ſi jecur*. Sed Latinos *arterias*, pro *arteria aſpera* dixiſſe, prolatis Plinii locis oſtenderem , ut puta cum ſcripſit (*q*): mentam *arterias humidas ſiccare*, *ſiccas aſtringere*, niſi idem Turnebus occupaſſet productis ex Tranquillo (*r*), & ex eo quem duodecim in verſibus quater ſic locutum animadverti, Auctore ad Herennium (*ſ*) hiſce: *aſtante Phonaſco*, *qui moneret*, *parceret arteriis*: & *ictus fit*, *& vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione*. Gravitudo autem idem , opinor , Vitruvio fuit quod gravedo , qui pariter cum acredinem fortaſſe & ſalſedinem dicere potuiſſet , maluiſſe videtur dicere (*t*) *acritudinem* , & (*u*) *ſalſitudinem*, quorum hoc deinde Plinio in iſto ipſo capite quo de menta verba fecit , illud vero placuit A. Gellio eo in loco quem mox producemus. Porro gravedinem non modo abſolute dictam invenio , ut apud Celſum (*x*), atque adeo apud optimos Scriptores latinos , verum etiam *gravedinem capitis*, *gravedines oris*, *gravedinem ventris* apud Marcellum (*y*) quidem, & iis in locis ubi nonnunquam ſenſum potius , ut fere apud Aurelianum (*z*), ponderis cujuſdam ſignificare videatur, non tamen ſemper; ut mirum admodum non eſſet, ſi arteriarum quoque gravitudinem , id eſt aſperæ arteriæ gravedinem Vitruvius ſcripſiſſet.

VI. Quod ſi hac ſententia non ſcripſit; alterutrum relinquitur , ut aut alia ſcripſerit, aut aliam vocem . Quanam autem alia gravitudinem ſignificatione dixerit, quam gravitatis? Hoc enim licuiſſe indicat A. Gellius (*a*). *Sicut*, inquit, *nihil quicquam intereſt*, *ſuavitudo dicas*, *an ſuavitas*, *ſanctitudo* , *an ſanctitas*, *acerbitudo* , *an acerbitas*, *acritudo* , *an* (*quod Accius in Neoptolemo ſcripſit*) *acritas*: *ita nihil rationis dici poteſt* , *qui neceſſitudo & neceſſitas ſeparentur*. Et ſane Apicius (*b*) *gravitudinem* dixiſſe videtur pro *gravitate*, cum rationem docuit qua *ſine ructu*, *& gravitudine teneriores ſentiantur* cucumeres, qui aliter, ut Plinius (*c*) ait, *vivunt hauſti in ſtomacho in poſterum diem*, *nec perfici queunt*. Attamen ut perſæpe de ſtomachi , aut capitis, interdum vero & de pectoris, ſive pulmonum gravitate ægrotantes queri audias ; ita aut perraro, aut nunquam audies , legeſve de ipſius arteriæ aſperæ gravitate querentes . Quid , inquiet aliquis, ſi totius corporis gravitatem intelligamus? Minime id vero . Hæc enim inter ſigna potius futuræ ægrotationis a Medicis, & nominatim a Galeno (*d*), quam inter ægrotationes ipſa numeratur : aut ſi ægrotatio eſt ; non ita diuturna eſt, nec difficilis curatu: denique a Galeno eodem (*e*) inter eas corporis affectiones refertur quæ vacuatione indigent. Vitruvius autem, ut ſupra memoratum eſt, ſermonem iſtic habet de morbis qui & *difficulter* , nec *detractionibus* , *ſed adjectionibus curantur*. Huc illud accedit quod ſi *gravitudo* pro totius corporis gravitate accipiatur ; non amplius apparet , quid voce illa proxima faciamus *arteriace*, aut *arteriarum*.

VII. Igitur ad illud alterum redeundum eſt , ut quæramus , num forte non *gravitudo*, ſed vox alia quæpiam a Vitruvio poſita ſit, quam librarii depravarint . Petrus Victorius (*f*) cum *gravidinoſos* pro *gravedinoſos* apud Nonium , ut etiam in ſcriptis libris melioribus M. Tullii, in Catulli autem , *gravido* pro *gravedo* animadvertiſſet ; *videtur*, inquit, *gravido dicta eſſe*, *ut libido*, *formido*, *cupido* . Quod ſi ita eſt, ſique etiam Vitruvius non *gravedo* , ſcripſit, ſed *gravido*; intelligis , quam proclive librariis fuerit , quid *gravido* eſſet, non aſſequentibus, reponere *gravitudo*.

VIII. Aut ſi neque hoc , neque omnino id totum placet *gravedo arteriarum*; videamus tandem , an ex iſta codicum , primæque editionis ſcriptura ; *hæc*: *gravitudo arteriacæ* , aut *arteriarum* , extundi aliquid poſſit quod minus diſpliceat. Quid igitur , ſi ita legamus ; *hæc*: *raucitudo arteriæ*, aut *arteriarum*? Quid , ſi ; *hæc*; *ravitudo*, nulla propemodum ſcripturæ mutatione , eademque tamen ſententia? *Ravim* enim , ut Feſtus (*g*) eſt auctor, *dicebant pro raucitate*, *unde & verbum ravio*: quo Plautus in *Pœnulo* (*h*) uſus eſt ; & *ravus* etiam , ut Barthius (*i*) in Sidonio interpretatur *ravos cantus*. Idem Barthius in Eligii verbis ; *linguam meam taviditatis ligatam nexibus abſolvet* , legendum conjiciebat *raviditatis*: quanquam verum fortaſſe fuit *tarditatis*, præſertim cum illa antecedant ; *more infantium balbutientium quaſi imperfecta verba formare* . Itaque , ut ad propoſitum redeam , *ravitudo arteriæ* idem Vitruvio eſſet quod Scribonio (*k*) *raucitas arteriæ*; ſi modo illam vocem *ravitudo* probare auderes ſine idonei Scriptoris auctoritate: quanquam ut *mollire* habemus, & *mollitudo*; *parire* (nam & ſic Veteres, atque in iis Ennius, declinabant (*l*) & *paritudo*, ſic non eſt adeo fortaſſe abſonum , ut cum Plautinum verbum extet *ravire*, *ravitudo* quoque dici potuiſſe videatur : aut ſiquis malit , derivari a *molli mollitudinem*, non ſecus atque a *gravi gravitudinem*, vel certe ab *ampli amplitudinem*, a *magni magnitudinem* ; idem pariter ab *ravi* poterit *ravitudinem* derivare.

VIIII. Sed dum tibi , Vir Doctiſſime, obſequi ſtudeo, jam ſatis pro mediocritate hac mea in omnem partem videor propoſitum Vitruvii locum verſaſſe. Tu ſingula acerrimo examinabis judicio tuo . Ego , ſiquid forte in his inveneris quod non omnino diſpliceat , gaudebo. Vale, & me, ut amas, ama:

D. Forolivii Kalendis Sextil. CIↃ IↃCC XXXVII.

DE IIS

(*k*) Prognoſt. n. 8. (*l*) Comment. 2. in Progn. n. 3. (*m*) Comment. in l. 6. Epid. Sect. 2. n. 17.
(*n*) Prax. l. 1. Sect. 14. c. 3. art. 3. (*o*) Adverſar. l. 10. c. 19. (*p*) De Re Ruſt. c. 157. n. 7.
(*q*) Nat. Hiſt. l. 20. c. 14. (*r*) In Neron. c. 25. (*ſ*) L. 3. (*t*) L. 8. c. 3. (*u*) L. 1. c. 5.
(*x*) De Medicina l. 4. c. 2. n. 4. & alibi. (*y*) De Medicam. c. 1. 14. & 16.
(*z*) Acutor. Morb. l. 2. c. 24. l. 3. c. 20. & Chronicor. l. 2. c. 14. l. 5. c. 10. (*a*) Noct. Attic. l. 13. c. 3.
(*b*) De Re Culin. l. 3. c. 4. (*c*) Nat. Hiſt. l. 19. c. 5. (*d*) Art. Medicin. c. 82.
(*e*) De curandi rat. per ſangu. miſſ. c. 4. (*f*) Var. Lect. l. 4. c. 8. (*g*) De verbor. veter. ſignific. l. 16.
(*h*) Act. 3. Sc. 5. (*i*) Adverſar. l. 29. c. 4. (*k*) Compoſ. Med. 74. (*l*) Apud Priſcian. de octo partib. orat. l. 10.

DE IIS QUÆ A VALSALVA IN BONONIENSI ACADEMIA INSTITUTI SCIENTIARUM RECITATA FUERANT AD CELEBERRIMUM AC PRÆSTANTISSIMUM VIRUM A SECRETIS ACADEMIÆ EJUSDEM EPISTOLA.

Joannes Baptiſta Morgagnus Franciſco Mariæ Zanotto Suo S. P. D.

QUod & recens veſtrum (nec ſane id primum) perhonorificum de me judicium, & mea perpetua atque conſtans in vos, & Valſalvam noſtrum obſervantia, ac potius pietas flagitabant, diligenter feci, mi Zanotte, ut mihi a vobis commiſſa præclariſſimi Viri Scripta perlegerem, & cum cæteris ejus ſchedis, cumque iis, quæ ipſe in hominum, beſtiarumque diſſectionibus obſervata habeo, ſemel, atque iterum, ac ſæpius conferrem. Id facienti haud una cauſa viſa eſt, quamobrem ea ſcripta nec ſine aliis ejuſdem ſchedis, nec ſine multis adnotationibus, nec ſine expolitione aliqua divulganda eſſe, exiſtimarem. Quæ quoniam res quantum temporis & ſingulæ, & univerſæ poſtulent, vides; intelligis nimirum id unum reſtare, ut illud alterum interea conficiam mandatum veſtrum, ut quæ nunc perficere ſcripta non poſſum, eorum ſaltem brevem quamdam, & contractam epitomen ad vos mittam, quam in actis edatis.

Tres omnino ſunt Diſſertationes, quas apud vos habuit Valſalva. Prima in partes quatuor eſt diſtributa. Quarum cum prior ligamentorum coli inteſtini numerum, fines, naturam, uſus perſequatur; hæc autem aliorum etiam Anatomicorum, meaque præſertim opera ſatis hoc tempore vulgata ſint; protinus ad alteram partem tranſeo, qua; ut in reliquis; minus adhuc nota deſcribuntur, *ſinus* videlicet, *arteriæ magnæ*.

Hoc nomine Valſalva appellat certas quaſdam illius arteriæ partes, quibus in partibus extrorſum magis ejus parietes curvari animadvertit. Hæ quatuor ſunt. Tres in ipſo arteriæ initio, ſingulæ ſingulis ſemilunaribus valvulis, quibus fere opertæ ſunt, reſpondentes. Quarta his major, in toto illo tractu eſt, qui inter ſupremos priorum fines, & commune initium dexterarum arteriarum ſubclaviæ ac carotidis intercedit.

Tertio loco ea propoſuit, quibus trahebatur ad ſuſpicandum, nervos, quos cæteri credunt, & vocant *a ſpinali medulla ad par vagum Acceſſorios*, eſſe, & vocari oportere, *a pari vago ad medullam ſpinalem Recurrentes*. Illa autem ſunt ab his petita, quæ ad eorum nervorum utroſque fines conſpexit: hinc videlicet continuatos eſſe cum pari vago; illinc vero eos eſſe ultimarum eorum propaginum (ſi cum ortis ex medulla nervis conferantur) naturam, figuram, inſertiones, ut hæ propagines rami potius, quam radices, eſſe videantur.

Noviſſime docet, eos, qui intra oculorum orbitam ſunt muſculos, omnes; ſi minorem obliquum demas; interiore extremo nervo optico ſic affigi, ut non modo in ipſum inſerantur, ſed præterea ſuis inter ſe junctis, ac circumductis fibris anulum efforment, quo arcte eumdem nervum circumcirca complectantur. Eum *anulum* vocat, *nervi optici moderatorem*: ut alterum *nervi oculorum motorii anulum moderatorem* appellat; videlicet qui ab nonnullis ex iis muſculis factus huic alteri eſt nervo circumjectus; quamquam luculento ſtructuræ modo non eſt cum priore anulo comparandus.

Alteram Diſſertationem de quibuſdam oculorum affectionibus ſcripſit & ſecundum, & præter naturam, ſed potiſſimum præter naturam. Primum quidem expoſuit, quæ ſibi viderentur cauſæ, cur ii de quibus modo dictum eſt, muſculi ſic nervo optico ſint affixi. Cum enim exteriores fibras recta in ipſum inſerant nervum, hujus, inquit, longitudinem contracti minuent, remiſſi augebunt, atque ita ipſum vel laxabunt, vel tendent, motumque ſpirituum vel languidiorem, ſegnioremque, vel contra vehementiorem efficient, & celeriorem. Cumque interioribus fibris, quaſi anulo quodam non modo tendineo, ſed etiam carneo eumdem nervum arcte comprehendant; ut anulo modo conſtricto, modo relaxato nervum magis, minuſve compriment, ſic minor, majorve Spirituum copia in nobiliſſimam irruet oculi tunicam. Quam etſi retinam appellant, fibris tamen non in retis modum implicitis, ſed radiorum inſtar a centro ad ambitum diſcurrentibus docet eſſe compactam. Pro varia autem illa Spirituum affluentia variam quoque eſſe retinæ tenſionem, & hanc variis conſpiciendarum rerum conditionibus accommodari oportere exiſtimat.

Quod ſi anulus nervi optici moderator communibus cæterorum muſculorum morbis tenetur, ut puta reſolutione, aut diſtentione; gravia inde in retinam vitia provenire, non dubitat, in his amauroſim, & rerum, quæ nuſquam ſunt, quaſi ante oculos obverſarentur, perceptionem. Utriuſque exemplum, & a diſtentione quidem, haberi cenſet in duabus, quas producit, obſervationibus.

Hinc eo tranſit, ut judicium interponat ſuum in celebri controverſia de natura, ac ſede ejus ſuffuſionis, quæ vulgo acu deprimi ſolet. Negat, ſe ullam unquam potuiſſe diſſecando invenire membranam, quæ pupillæ opponeretur. Præterea, ſi ejuſmodi membrana ſuffuſio eſſet; neque ita facile, nec ſine vehementi dolore, nec ſine magna oculi ipſius læſione acu deprimi poſſe, contendit, propterea quia iridi, ac ciliaribus adhæret proceſſibus: Sed & illud incommodi ut plurimum conſequi oportere, ut brevi iterum renaſceretur, ad eumdem videlicet modum, quo renaſci membraneas cæteras *excreſcentias* videmus, quarum omnes fibras proximis partibus adhærentes penitus exſtirpare non liceat. Denique haud ſatis intelligi, cur ſuffuſionis maturitas eſſet a Chirurgo expectanda, nam certe membrana quo plus temporis daretur, eo durior, atque compactior fieret, ac minus facile acui cederet.

Contra autem ſi humorem cryſtallinum morboſum factum ſuffuſionem eſſe ſtatuas; proclive eſſe intelligere, quanti referat maturitatem expectare. Nam ut alia morboſa facta atque inutilia ipſa denique natura a ſano ſeparat, ſic illum humorem omnino inutilem redditum, ſuis tandem nexibus ita ſolvere, ut acu facillime, tutiſſimeque dejici queat. Nimirum ſibi in ejuſmodi oculorum diſſectione aliquando acci-diſſe, ut ad levem contrectationem cryſtallinus humor ſecederet. Minimo quoque negotio ſeceſſiſſe, cum oculum vel recte ſe habentem aliquot dies in aqua maceraſſet. Quæ cum ita ſint; ipſe quidem ſicuti in curatione auctor eſt, non modo ut maturitas expectetur, ſed ut pluribus ante depreſſionem diebus ſubinde oculus emolliente aliquo latice foveatur, ſic in ſuffuſionis ſede conſtituenda cum iis facit, qui in cryſtallino humore omnino eſſe ponendam, cenſuerunt, præſertim cum ſuæ quoque obſervationes cum his, quæ illi deprehenderunt, conſentiant. Scilicet in viro, cui ſuffuſio leviſſima adhuc erat, nihil aliud vitii comperit, niſi leviſſimam humoris utriuſque cryſtallini cum flavo colore opacitatem conjunctam. In altero autem, cui dexteri oculi ſuffuſio ſatis deprimi non

non potuerat; eumdem humorem invenit a ſuperiore tantum parte ſolutum, opacum, & pallefcentis margaritæ colore, nullum autem in oculo ſiniſtro, in quo cum ſuffuſio nullo pacto deprimi potuiſſet, acu fuerat dirupta, hoc quidem exitu, ut ſiniſter oculus haud prorſus inutilis tandem fieret, quippe dirupto, dimotoque, ut potuit, humore illo opaco; contra oculo dextero, in quo is dimotus non fuerat, omnino inutili. Quoniam autem in hujus viri oculo dextero, & in prioris utroque humorem cryſtallinum opacum quidem, & hoc vel illo colore infectum, duriorem tamen non invenit, propterea ut in ejus opacitate, alienoque colore *ſuffuſionem*, ſic in duritie cum colore glauco, & opacitate conjuncta *glaucoma* eſſe ponendum, exiſtimabat.

Denique in tertia Diſſertatione conatus eſt rem diu ab omnibus Anatomicis fruſtra optatam, perquiſitam. que, videlicet *Renum ſuccenturiatorum excretorios ductus*, horum finem, & quod conſequitur, illorum *uſum* retegere. In multis igitur avium generibus, ſed luculentius in gallo tum gallinaceo, tum indico repeririſſe ſe, ait, ſingula, quæ ſemen deferunt vaſa ante e ſingulis renibus ſuccenturiatis, quam e ſingulis teſtibus enaſci. In vipera autem, & fluviali teſtudine eos eſſe inter eoſdem renes, & teſtes nexus membraneos, ut veriſimile ſit, per hos ſimilia decurrere vaſcula ab illis renibus exorta. Sed & olim in virili quodam grandiore Cadavere, vidiſſe ſe, & præſtantiſſimum Medicum Hippolytum Franciſcum Albertinum propagines quaſdam a ſæpius memoratis renibus ad teſtes demiſſas, quæ neque nerveæ, neque ſanguiferæ, neque lymphaticæ, ſed potius alius cujuſdam naturæ eſſe canales videbantur. Et hæc quidem in Maribus.

In eorum vero, quæ ſupra commemoravi, animantium, & murium fœminis non modo connexa inter ſe ovaria, & renes ſuccenturiatos ſe comperiſſe, verum inſuper, nexus hoſce in gallinis quidem, fluvialibus teſtudinibus, ac muribus inſtar filamentorum, propaginum, vel corporum vaſiformium vidiſſe. Itaque cenſere ſe, renes ſuccenturiatos inter generationis organa eſſe referendos. Huc autem pertinere tum quæ de lumborum, & naturalium conſenſu a Medicis ſunt adnotata, tum habitum a ſe olim in Cane experimentum. Huic enim paucis ab ortu menſibus cum hinc teſtem dexterum, inde vero ſiniſtrum renem exſecuiſſet, aptamque vulnerum curationem adhibuiſſet; laxum ſemper corporis habitum fuiſſe; neque unquam catellas iniiſſe, ſed ne catullientibus quidem blanditum eſſe animadvertit. Nimirum ut a dextris evulſus teſtis, ſic a ſiniſtris ren ſuccenturiatus, aut cum rene exſectus, aut certe in nervis, vel ſanguiferis, aut excretoriis ductibus læſus, ut putabat, ſterilitatem attulerat.

Hactenus, mi ſuaviſſime, ac doctiſſime Zanotte, priori parti ſatisfeci epiſtolæ tuæ. Nunc illud reſtat ut porro alteri ſatisfaciam, in qua amantiſſimis, & honorificentiſſimis æque ac in priore, verbis oſtendis, quam gratum vobis futurum ſit, huic ſi epitomæ Diſſertationum Valſalvæ quidpiam addam de meo, quod pariter actorum veſtrorum libro inſeratis. Ego vero, niſi totus in eo eſſem, ut quidquid temporis a publicis, privatiſque occupationibus eripio, id omne in Valſalvæ noſtri pene innumeris, ut noſti, iiſdemque cum inter ſe maxime disjunctis, tum ſæpe mancis, & perobſcuris ſchedis ſeligendis, digerendis, expoliendis, illuſtrandis collocarem; libentiſſime darem operam, ut tantæ iſti, ac tam benignæ voluntati veſtræ ſi minus doctrina, atque ingenio, at ſtudio certe, & diligentia, quibus quidquid poſſum, ſi quid tamen poſſum, me debere, fateor, reſponderem. Quod ſi hoc erga amicum mortuum ſupremum officium, aut minus eſſet per ſe honeſtum, aut non vobis quoque gratiſſimum, aut non plures, quantum animo proſpicio, annos me eſſet occupaturum; ſane vel ipſum intermittere, vel eo abſoluto, vobis ſatisfacere tamen poſſem. Verum cum hæc omnia contra ſe habeant, neque aliud aut nunc inchoare, aut brevi polliceri mihi liceat; neceſſe eſt, ut quam olim, atque adeo peradoleſcens de pluribus Uvulæ & pharyngis muſculis ad Valſalvam epiſtolam ſcripſi, hanc (neque enim aliud iſtiuſmodi in præſens habeo) ad vos mittam, vel potius remittam. Hæc enim illa ipſa epiſtola eſt, quam cum prima Adverſaria apud vos recitarem, quam cum altera, quam cum tertia ſcriberem, commemoravi, quam ſæpe a me haud pauci Anatomici cum Itali, tum externi requiſiverunt, quam Valſalva unus habebat, &, ſi ſua perficere potuiſſet, cum ipſis erat editurus, quam denique, eo vita functo, mox inter ejus ſchedas diligenter quæſitam invenit vir egregius Fauſtus Stagnius J. C. Sororis ipſius filius, ac Joanni Antonio Stancario rei medicæ, atque anatomicæ profeſſori conſultiſſimo utriuſque, ut ego petieram, ſubſcripto nomine tradidit ad me mittendam. Eam ipſam igitur, qualiſcumque eſt, ad vos remitto, quam cum veſtris actis divulgetis, ſi tamen idem vobis de ea videbitur, ac Valſalvæ videbatur. Hoc unum te oro, ut omnes, quicumque eam epiſtolam, aut hanc epitomen lecturi ſunt, etiam, atque etiam moneas, ſi qua in alterutra, aut in utraque forte videantur vel non ſatis perſpicua, vel non ſatis abſoluta, ne ſtatim nos arguant, ſed judicium in illud uſque tempus ſuſtineant, cum univerſa Valſalvæ Scripta, meis aucta neque paucis, neque brevibus adnotationibus, edentur. Sunt enim, & vero, ut probabimus, jam diu ſunt, quæ ipſi per nos addamus, ſunt quæ illuſtremus, ſunt quæ in medio relinquamus, ſunt etiam quæ revocemus. Quod reliquum eſt, abs te, mi Zanotte, majorem in modum peto, ut præclariſſimis, doctiſſimiſque Sodalibus, quantas maximas potes meo nomine gratias agas, & cum tibi perſuadeas, me ipſis, tibique pro iſtis veſtris erga me ſingularibus ſtudiis obſtrictiſſimum fore, dum vivam, tum omnibus confirmes, ſi meam obſervantiam, pietatemque conſtantiſſimam ad hunc diem perſpectam habent, ut paria, aut eo ampliora in reliquum tempus officia expectent. Vale.

D. Patavio VIII. Kal. Februar. MDCCXXIV.

MORGAGNI EXPERIMENTA CIRCA AQUAM CALCIS VIVÆ

ut Volumine I. Commentariorum de Bononienſi Scientiarum Academia referuntur a Cel. Viro Franciſco Maria Zanotto.

Legerat Morgagnus commentarium Burleti, qui extat in Pariſienſis Academiæ actis anni milleſimi ſeptingenteſimi, ubi Burletus tradit, aquam calcis vivæ lacti admixtam, impedire, ne lac coaguletur. Animadverterat pariter, Ettmüllerum editionis Venetæ noviſſimæ, ubi de lapide calcario agit, contra ſic ſcribere: aquam calcis vivæ lacti infuſam brevi poſt hoc ipſum coagulare, atque ad grumeſcentiam diſponere. Placuit ergo ei in hac tanta ejuſmodi hominum diſſenſione rem ad experimenta revocare; præſertim quia Burletus ſummopere ægris commendat aquæ calcis potionem, quæ cum lactis æquali pondere commixta ſit. Immo in his ipſis, in quorum ſtomacho periculum eſt ne lac cogatur, caveri id docet, ſi lac eidem aquæ admixtum propinetur.

Itaque anno milleſimo ſeptingenteſimo ſexto menſe Janua-

Januario aquam calcis ſibi diligenter parari juſſit, voluitque ut calx in aqua communi horas ad viginti relinqueretur, eaque eſſet harum proportio, quam Burletus aliquando, Batavi fere ſemper ſequuntur; ut quater aqua, aut quinquies calcem pondere ſuperaret. Triginta poſt diebus cyathos tres ſumpſit: in uno aquæ, quam dixi, pauxillum juſtæ vaccini lactis, ejuſque recentis, portioni adjecit, in altero pares ex utroque partes commiſcuit, in tertio denique lac merum conferendi poſtmodum gratia adſervavit. Hos cyathos horas tres ipſas immotos, atque in temperato aere tenuit. Poſt ſingulos invertit leniter, ſi quid grumefactum haberent: nihil habebant; immo vel nullum prorſus diſcrimen obſervatum eſt, vel ſi quod eſt obſervatum, id certe fuit, quod cum Burleto maxime faceret; quippe illud lac liquidius viſum eſt, cui aqua calcis, & potiſſimum cui plus aquæ calcis admixtum fuerat. Cum id experimentum Morgagnus cepiſſet in ea, quam dixi, aquæ & calcis proportione, voluit idem rurſus capere etiam in proportione alia. Pridie ejus diei, cum experimentum quod diximus, ſumtum eſt, aquam calcis parari juſſerat ea proportione, ut ſepties aquæ pondus calcem ſuperaret, hanc namque proportionem ut plurimum Burletus tenet. Cum ergo hanc aquam haberet in manibus, protinus in uno cyatho æquas hujus lactis portiones commiſcuit, in altero unam lactis, & binas aquæ. Cumque experimentum eodem modo, ut ante feciſſet; res pariter ceſſit eodem modo.

Non his contentus Morgagnus, quoniam experimenta hæc ſumſerat in liquoribus, ut erant, frigidis, conſtituit periculum facere etiam in tepidis. Aquam ergo calcis utrumque genus cum paribus lactis portionibus tepidam cum tepido admiſcuit. Poſt unam & dimidiam horam cyathos invertens leviter, labentes inde liquores diligenter inſpexit. Idem qui ante exitus. Nec vero cum mixta hæc ſingula in ſuos quæque cyathos poſt rurſum invertiſſet, diſcrimen in his ullum intra quatuor, immo neque intra duodeviginti horas animadvertere licuit Laurentio Bonazzolio præſtanti Anatomico, & Phyſico diligentiſſimo, apud quem tum adoleſcentem, ſibique amiciſſimum, experimenta hæc omnia Morgagnus ceperat.

Videbantur hæc vel diligenti cuivis Philoſopho poſſe ſatisfacere. Sed ut moroſi ſunt docti homines, & ipſi ſibi permoleſti; Morgagno non ſatisfaciebant, niſi experimentum ſumſiſſet etiam in aqua calcis eo modo parata, quem Ettmüllerus uno in loco proponit, ubi aquam calcis deſcribens, fieri eam dicit per calcis decoctionem. Paucis ergo interpoſitis diebus, calce in communi aqua, eouſque decocta, dum hæc, quæ ſeptupla affuſa erat, quintupla fere evaſiſſet; poſt horas circiter vigintiquatuor decentis vaccini lactis, & aquæ hujus portiones æquas in una ampulla, in altera ejuſdem aquæ unam, lactis quatuor partes commiſcuit. Idem fuit qui ante exitus. Namque cum has ampullas in temperato aere collocaſſet, & horas fere quatuor immotas tenuiſſet; nullum coagulum obſervatum eſt, immo ne octo quidem ipſis poſt horis mutatio ulla facta, obſervantibus id præter Bonazzolium, duobus etiam Academicis aliis, qui pro ſingulari neceſſitudine aſſidue cum Morgagno erant, Heraclito Manfredio, & Beccario.

Morgagnum utique non fugit varium calcis, & aquæ, & lactis genus, & variam pariter miſcendorum proportionem, nec non & ipſum diverſum aerem in cauſſa eſſe poſſe, ut alia aliis obſerventur; ſed quis eſt tamen, qui in illorum, quæ diximus, experimentorum conſtantia tenere ſe poſſit, quin de Ettmülleri ſententia nonnihil dubitans, ad Burletum potius inclinetur? Cui cum Morgagno, ut cæteris de rebus convenit, ſic etiam de aquæ calcis ſapore, quem, ſingulas, quas adhibuit, aquas Morgagnus guſtans, primo acrem invenit, tum ſtypticum, poſtremo dulcem, quemadmodum Burletus ipſe tradiderat.

Non hic illud prætermittam, quod guſtanti Morgagno accidit, quodque ne ipſe quidem in eo ſermone quem ſuper hac re in Academia habuit, cenſuit prætermittendum; nam quamvis primum nullius fere momenti videatur, ſi diligenter tamen conſideretur, erit re ipſa non inutile. Cum primo digitum in aquam immerſum, uti fit, ad eam guſtandum ori admoviſſet, atque linxiſſet; nullum, aut ferme nullum ſaporem ſenſit, ſic ut aquam dilutam nimis atque inertem paratam eſſe, judicaverit. Sed cum negarent qui præparaverant, in ſuſpicionem veriſſimam adductus eſt, ideſt tantulam illam aquam, quæ extremo digito adhæreſceret, ſaliva fortaſſe ita dilui potuiſſe, ut ſapor ejus prorſus obtunderetur. Protinus ergo ex cochleari juſtam ejuſdem aquæ guſtavit portionem; continuo illi, quos dixi, ſapores & manifeſto, & valide ſe prodiderunt. Id Morgagnus illorum cauſa dictum voluit, qui in liquorum judicandis ſaporibus proclivi iſta, & conſueta in digito guſtandi ratione utuntur; quæ ratio & illos facile in errorem inducere poteſt, qui liquores deſcribunt, & illos, qui expoſitos ab aliis ſapores negant, & illos demum, qui in praxi variam liquorum vim, & efficaciam guſtu æſtimant. Videant ergo hi omnes, ne quid temere interdum judicent.

JOANNIS BAPTISTÆ MORGAGNI

ſuo, & Collegarum nomine ſcribentis

RESPONSUM MEDICO-LEGALE

---

circa Obſtetricum Judicium de Mulieris Virginitate.

QUæritur ex Nobis in univerſum, & pro veri dumtaxat ſtudio, ſit ne incertum admodum Obſtetricum judicium de Virginitate Fœminæ, cujus naturalia recognoverint vel poſt uſum Balnei aquæ calidæ.

Nos itaque, poſt maturam deliberationem, pro veritate reſpondentes, illud principio conſtituimus, ſecundum maxime communem a longo jam tempore inter Doctores noſtros Sententiam, nullum certum Virginitatis ſignum vel in ipſis Fœminarum locis inveniri. Nam *Paulus* quidem *Zacchias in Quæſtionibus Medico-Legalib.* ante hos centum annos editis cum *lib.* 4. *tit.* 2. *quæſt. prima num.* 14. ſtatueret *Virginitatis nullas dari certas, & inſeparabiles notas*, jam tum affirmavit; *acceptiſſimam eſſe hanc concluſionem Recentioribus omnibus*; & cum plures nominatim, indicatis eorum locis, laudaſſet; *quamplurimos alios doctiſſimos Medicos data opera præterire* ſe, dixit. Eorum autem qui poſt Zacchiam floruerunt, quæ Sententia fuerit, ſatis oſtendit *Gaſpar a Reyes*, qui *in Elyſio Jucundarum Quæſtionum Campo quæſt.* 39. *num.* 39. eandem illam, quam & ipſe probavit, *Concluſionem omnium Medicorum Votis confirmatam* eſſe, ſcripſit. Denique ætate hac noſtra Jo: Bohnius, cujus verba profert *Martinus Schurigius in Congreſſus Muliebris Conſideratione Phyſico-Medico-Forenſi ſect.* 2. *cap.* 1. *n.* 23., cum vel recentiſſimos, quibus idem placuit, addidiſſet, *alios infinitos* ſe omittere profeſſus eſt, qui cum his ſentiant.

Et

Et nobis liceret plures addere: Sed duorum, qui ante Zacchiam ſcripſerant, in eademque Sententia fuerant, malumus quædam tantummodo verba producere, præſertim cum ambo in Gymnaſio hoc noſtro ſumma cum laude Medicinam docuerint, alter vero non ſuo tantum, ſed & univerſi *Collegii Medicorum Patavini nomine*, in hac ipſa controverſia reſponderit. Igitur *Hieronymus Capivaccius* breviſſimum Tractatum, quem *de ſignis Virginitatis* inſcripſit, ita concluſit: *Quamobrem defloratio, vel natura tegi, vel arte ita occultari poteſt, ut interdum etiam Periti Medici, & Obſtetrices fallantur. Hieronymus autem Mercurialis* ſuo illi, atque adeo Collegii reſponſo, quod *in Conſultationum Medicinalium tom. 2. conſult. 66.* finem in hunc modum fecit: *Quamobrem omnino putamus, nulla uſque adeo certa utriuſque ſexus Virginitatis haberi indicia, quin poſſint tam Vir, quam Fœmina vitiati Virgines apparere tum concumbentibus, tum Medicis, atque Obſtetricibus.* Utriuſque Sententiam, & ex parte rationes majori emphaſi ſecutus eſt alter, qui & ante Zacchiam ſcripſerat, graviſſimus apud Bononienſes Rei Medicæ Profeſſor Julius Cæſar Claudinus. Hic enim *in Reſponſionibus Medicinal.* inter ea, quæ interjecit quadrageſimæ, & quadrageſimæ primæ, diſerte pronunciavit, *tutam Virginitatem aſtruere tum Medicis, tum Mulieribus Obſtetricibus, niſi Divino Spiritu ſuffultis, fuiſſe denegatum:* Adeo perſpicue illud probaverat, quod oſtendendum ſuſceperat, nimirum iis Fœminas artificiis *circa Muliebres partes uti poſſe, quæ ſæpiſſime ſunt in cauſa, ut undequaque Periti Medici, ne diceret imperitæ Obſtetrices, nullis, niſi nugis innixæ, ea ratione decipiantur, ut eas, quæ deflorationem multis ab hinc menſibus (annis dici poterat) paſſæ fuerunt, hanc non ſubiiſſe deponant, atque hoc eo magis, quoniam malitioſis Mulierum artibus natura ipſa favere poteſt.*

Ex his, quæ hactenus prolata ſunt, illud evidentiſſime conficitur ſecundum authoritatem quidem tot, tantorumque Doctorum, ſi certa Virginitatis ſigna nulla ſunt, neminem, & ne peritiſſimum quidem Medicum pro certo agnoſcere ipſam poſſe. Quanto erga minus id poterunt Obſtetrices neque ſolertia, neque doctrina, neque anatomica exercitatione, neque uſu ipſo ullo pacto cum Medico iſtiuſmodi comparandæ? Nec enim idcirco uſu ſaltem præſtare credendæ ſunt, quod Fœminarum genitalia quotidie tractent. Tractant utique, ut laudatus Bohnius admonet (apud eumdem *Schurigium in Parthenologia ſect. 3. cap. 7. num. 3.*) *ſed gravidarum, & parturientium tantum, & quidem negligenter ſatis*, non Virginum, ut Excellentes Medici, in Re Anatomica, & Chirurgica exercitati. Quod ſi ne uſu quidem ſunt cum his conferendæ, tanto minus ſolertia ſunt, & doctrina, quæ aut nihil unquam de incertitudine ſignorum Virginitatis legerunt, aut ſi quæ forte aliquid legerunt, quot tamen, & quam varias ob cauſas incerta, & fallacia ſint, propter ſcientiarum ignorationem ſatis aſſequi non potuerunt: & ne ipſa quidem fortaſſe, quæ duo præ cæteris laudantur, & inculcantur, ſigna ambo intelligere valuerunt.

Sunt autem hæc, anguſtia ad orificium vaginæ, & membrana, quæ peculiariter Hymen appellatur. Cauſæ vero ob quas eſſe hæc ſigna fallacia poſſint, a Nobis quidem in tria genera dividuntur. Aliæ enim ſunt ab arte, aliæ a morbo, aliæ a natura. Quæ ſingula genera dum exemplis illuſtrabimus, ſimul id, quod auctoritate probatum eſt, ratione, & obſervationibus confirmabitur, non poſſe a Medicis Virginitatem, ne per hæc quidem, quæ præcipua ſunt, duo ſigna cognoſci, ſimul alterum elucebit, multo minus ab Obſtetricibus, vel poſt uſum balnei aquæ calidæ.

Anguſtia igitur ad orificium vaginæ; ut primum de primo ſigno dicamus; ſublata etiam ab aliis cauſis, ut a partu, non modo a Virili concubitu, reſtitui arte poteſt, iis videlicet adhibitis, quæ vim habent adſtringendi. Quæ propterea cum *Ludovicus Mercatus* proponit *de Mulierum affection. lib. 4. cap. 14*, hoc caput ad hunc modum inſcribit: *De Virginali adſtrictione a partu comparanda. Avicenna* autem (nam & veteres, & recentiores puerperarum cauſa, multa ejuſcemodi oſtenderunt) inter alia, quæ proponit *lib. 3. Canonis fen. 20. tract. 1. cap. 47.* unum habet, quod *facit*, inquit, *redire Virginitatem conſtringendo*. Nec vana eſſe pollicitos, obſervationes docent, *Philippi Hoechſtetteri* in primis, qui *Obſervationum Medicinalium Decade 3. in Scholio ad caſum 5.* teſtatur, cum Mulier inſcia, in aqua inſediſſet, in qua radix fuerat decocta ſymphyti majoris, ejus Maritum ipſam, *jam Matrem, ſubito Virginale Clauſtrum recepiſſe, miratum eſſe.* Quin *Zacchias Quæſt. citatar. lib. 3. tit. 2. quæſt. 7. num. 1.*, & alibi agnoſcit, ope ejuſmodi auxiliorum eam anguſtiam reſtitui, *quæ non modo naturalem cohærentiam ante violatam Virginitatem adæquet, ſed etiam longe exuperet*, cujus rei videmus apud *Rodericum a Caſtro de univerſa Muliebrium Morborum Medicina part. 1. lib. 1. cap. 3. Nicolum* eſſe auctorem, *viſas nimirum jam eſſe Mulieres, quæ poſt partum, iis adhibitis remediis, ita clauſæ redditæ ſint, ut non potuerint coitum exercere.* Sed præter adſtringentia medicamenta, a Medicis accepta, auſa eſt quarumdam Fœminarum malitia id, quod ob ea, quæ infra dicentur, hic prætermitti non poteſt, aliis etiam uti, quæ non adſtringendo, ſed tumefaciendo coarctent. *Aliquæ*, inquit *Fortunatus Fidelis in Medico-legalibus* rebus Auctor gravis *de Relat. Medicor. lib. 3. cap. 1. Aliquæ etiam Tithymalli lacte, aut alterius non abſimilis plantæ, panno lineo excepto, atque in cervicis uteri collum impoſito internam illius ſuperficiem adeo in tumorem attollunt, ut non ſolum arctas Veneris vias amatoribus præbeant, ſed ſanguinem etiam educant.*

Sed & morbus; quod erat alterum cauſarum genus; dilatatum vaginæ orificium, adeo contrahit, ut vix, ac ne vix quidem a Viro amplius pervadi queat. *Severinus Pinæus de Virginitatis notis lib. 1. cap. 5. in pluribus*, ait, id ſe *vidiſſe* Mulierculis propterea quia *rhagades, dura, & magna cicatrix, aut ſcirrhus* in ambitu vaginæ *orificii ſupervenerant, a quibus quidem hoc anguſtius redditum fuerat.* Quod ſane multo ante Pinæum, Medici viderant, & in his *Cornelius Celſus*, qui *lib. 7. de Medicina cap. 28.* Fœminarum *naturalia* nonnumquam, inquit, *inter ſe glutinatis oris concubitum* non admittunt. *Idque interdum evenit exulceratione in his partibus facta, & per malam curationem his oris ſaneſcendo junctis.* Exulcerationem autem hanc ſæpius his quidem ſæculis, ex venerea lue, alias ex variolis, combuſtione, vulneribus, urinæ, *aut muliebris fluoris acrimonia*, aliiſve ejuſmodi cauſis originem ducere, etſi male curetur, anguſtiores locos relinquere, neminem latet, qui Medicorum, Chirurgorumque aut munus objerit, aut ſaltem obſervationes verſaverit. Nihil autem prohibet, quominus anguſtia hæc ad ipſum vaginæ orificium contingat, & tanta dumtaxat relinquatur, quanta in virginibus ſolet, vixque, ac ne vix quidem ab ea, quæ naturalis eſt, internoſci queat. Hæc quadantenus indicat Hippocratis locus *lib. 1. de Morbis Muliebribus*, qui locus etſi de exulceratione ſit, quæ difficilem partum conſequitur, tamen & ad alias exulcerationes transferri jure optimo poteſt: *Si vero*, inquit, *puerperæ aliqua pudendi pars obturata fuerit: Jam enim etiam hoc cognovi: ſi ulceratum fuerit os pudendi*, ubi ſane ulceratum fuerit, in partu a pueri exitu violatum, & ſic ad extremum concludit: *Ea ulcera ſanare oportet veluti in reliquo corpore, & ad cicatrices perducere. Locus autem levis, & concolor reddatur.*

Denique ſi quid aliud, natura ipſa, quod tertio loco oſtendendum eſt, multifariam ſane efficit, ne in vitiata Muliere vaginæ orificium dilatatum unquam fuiſſe videatur. Et primum per conſtitutionem a primordiis, ſive per ipſum quoque in hac controverſia attente ſpectandum, totius Corporis, uterive temperamentum. Sic enim in *Antarctico ſolo fœminas etiam poſt plurimos partus*, non modo poſt plurimos concubitus, *integrum virginaleque Corpus præſeferre, itaut puerperæ nulla re differant ab ipſis Virginibus*, ex *Americo Veſputio* refert *Riolanus Anthropographiæ lib. 2. cap. 35.*, qui cum illud vix poſſet credere; *attamen* inquit, *cum ex Toupinambutiorum regione* (ea quoque eſt in *Braſilia*, hoc eſt in eadem *America Meridionali*, quæ omnis *a Petro Bertio* in *Breviario totius Orbis Terrarum* vocatur *Antarctica*) cum ex ea igitur regione *Fœmina annos 25. nata valde impudica, quæ viros ad coitum invitaret, in hanc Urbem Pariſiorum adducta fuiſſet, poſt ejus obitum Pudendi orificium ad-*

modum

modum anguſtum deprehendi. Verum non de ſolis Americanis, ſed de Mulieribus in univerſum loquebatur *Zacchias*, cum diſerte affirmavit *conſil.* 41. *numer.* 3., *nonnullas ex Fœminis utero tam anguſto, & exucco dotari, ut etiamſi millies in die exagitentur, tamen ne veſtigium quidem compreſſionis ſervare ſoleant*. *Marcus* autem *Antonius Ulmus* in Libro, qui inſcribitur: *Uterus Muliebris, ſect.* 1. *cap.* 11. generatim *inter notas Uteri calidi, & ſicci* non minus poſuit appetentiam Veneris, & quidem *acrem, & conceptionem non adeo facilem, & ſtrigoſa*, hoc eſt *gracilia, Corpora*, & alia hujuſmodi, quam *pudendum Calens, anguſtum, ſed non multæ Carnis, Breve, neque Humectum*. *Quod ſi igneo, & ſicco temperamento natura certam inſuper addat ætatem, tanto aptiores Fœminas reddit, ut vel ſæpius repetitæ Veneris veſtigia ne ſervent*. Ætas enim, quod idem *Ulmus ſect.* 2. *cap.* 5. *Guainerii* auctoritate confirmat, quemadmodum facit, cæteris paribus, ut *Puellæ*, ſive quæ ſunt in *prima menſtruationis ætate*, calidæ dicantur, & humidæ; eſto magis humidæ; ſic facit, ut *Adoleſcentiores, & Conſiſtentes*, ſive, quæ ſunt in ſecunda, & tertia menſtruationis ætate, illæ quidem *calidæ, & ſiccæ*; *Calidæ tamen magis*; hæ vero *frigidæ, & ſiccæ*; *ſiccæ quamvis plus* habeantur; ut conſtet, temperamenti etiam uteri, ſiccitatem ſecundum dogmata in iis, quæ magis adoleverunt, intendi.

Hæc autem ſecundum recentiorum quoque Medicorum doctrinam, fere omnia vera inveniuntur. Nam quo minus ſeri a primordiis in ſanguine redundat, eo minus deinceps illius reſtat, quo magis a plena adoleſcentia, & matura juventute particulæ explicantur activæ, & fervidæ, humidas aqueaſque diſſipantes. Quamobrem genitalia quoque non tenera, ſed firma, fibræque eorum non flaccidæ, aut laxæ, ſed robuſtæ magis, magiſque, & valentes, neque dilatationi facile cedunt, & ſi quando forte aliquantum ceſſerint, quiete poſtea interjecta, ad priſtinam redeunt contractionem. Conſtat autem ex Anatome, vaginæ orificium cingi fibris carneis illius muſculi, quem ab ejus conſtringendi officio ſphincterem vaginæ appellamus: qui quidem muſculus, etſi non in cunctis, adeo prævalidus ſit, ut quod Michael Alberti (apud *Schurigium Parthenolog. ſect. cit. cap.* 5. *num.* 8.) veraciter ſcripſit = *Fœminarum quædam illa facultate gaudeant, ut mediante muſculo ſphinctere vaginæ, ſub clitoride ſito, rigidius vaginam conſtringere poſſint; In adultis tamen, vividioribus præſertim atque ſiccioribus, ſatis utique, ut reliqui earum muſculi, validus eſt*; quin nulla fere mulier eſt, in qua niſi, aut plurimi, aut difficiles partus laxaverint, ita non vigeat, ut longi temporis quiete interpoſita, ſuas iterum in conſtringendo vaginæ orificio vires exerat. Poſt diuturnam enim a Venere abſtinentiam (id, quod in hac controverſia peculiari animadverſione dignum eſt) ita ſolet vaginam contrahere, ut propterea *Joannes Benedictus Sinibaldus Geneanthropeiæ lib.* 4. *Tract.* 1. *cap.* 14. diſerte hæc ſcribere potuerit = *Videre eſt Viduas, quæ fidem Viris poſt funera ſervant, adeo circa muliebria coarctari, ut ſi alteri deinde ſocientur, vas præ anguſtia, & ſimphyſi fere virgineum præſtent*. Quin *Zacchias citato conſil.* 41. *num. eod.* 3., non idem modo jam docuerat, ſed & ejuſmodi Viduarum quaſdam *non ſecus ac ſi tum primum devirginarentur, ſanguinem in coitu effundere* = non obſtante etiam, quod plures filios fuerint enixæ, haud temere affirmaverat, quando apud laudatum *Gaſparem a Rejes quæſt.* 41. *num.* 9. habemus, vel = *Poſt partum aliquibus evenire, ut deſinentibus lochiis rurſus virginalem arctitudinem etiam naturaliter acquirant*. Quod ſi hæc in iis, quæ filios ediderant, quanto facilius, ut infra commemorabimus, in iis, quæ nunquam pepererunt? Et ſi deſinentibus lochiis, hoc eſt paucas poſt hebdomadas, virginalis arctitudo reſtituta eſt; quanto magis poterit, menſibus, & annis poſt venereos congreſſus interjectis reſtitui?

Hactenus, quæ cauſæ, ſive ab arte, ſive a morbo, ſive a natura profectæ, fallax reddere poſſint primum virginitatis ſignum, quod ab anguſtia orificii vaginæ repetitur, oſtenſum eſt. Nunc ſignum alterum, quod ab Hymene deſumitur, quæ cauſæ efficere incertum poſſint, eo brevius indicaremus, quod hæ fere omnes ad unum genus, hoc eſt ad naturam referuntur, niſi prius quid non ſit Hymen, & quid ſit, tum deinceps quot, qualeſque ſecundum naturam varietates patiatur, neceſſario eſſet demonſtrandum. Neque enim cum Obſtetricibus errandum eſt, quæ pro Hymene, ut adverſus illas *Paræus* animadvertit *Operum lib.* 23. *cap.* 42., membranam habent quamdam (id quod ipſæ ignorant) præter naturam, cui ſedem *nonnullæ affingunt primo in pudendi limine, aliæ in media cervicis uteri via, aliæ in extrema ad uteri interius orificium*. Qui hæc illas primum docuerunt, videntur utique *Pauli Æginetæ* loco perperam intellecto, ſe atque illas mirum in modum decepiſſe. Nam cum initium *capitis* 72. *lib.* 6. ſic vertendum non dubitarent, quemadmodum poſtea *Andernacus* convertit: *Genitales Mulierum partes clauduntur interim ex natura, interim ex acceſſorio, morbo quodam præcedente, alias in imo, alias in ſummo ore, ſæpe etiam in medio ſpatio, idque aut ſecundum naturam, aut ex obſtructione. Quod autem foramen interſepit intercluditque, vel caro, vel membrana eſt*: Cum igitur ſic acciperent, neque de quibuſdam tantum Mulieribus, neque de morbo per chirurgiam curando Auctorem loqui, animadverterent; ex perpaucarum morbo ſtructuram omnium ſecundum naturam commenti ſunt, cum tamen *Paulus* non κατὰ φύσιν hoc eſt non ſecundum naturam, ſed κατὰ σύμφυσιν, hoc eſt ex *concretione*, ſcripſiſſe videatur, ut *Cornarius* monuit in *Dolabell.* in hunc locum; aut ſi ſcripſit ſecundum naturam, haud aliud, quam a *nativitate* ſignificet, quemadmodum apud Aetium, ab eodem Cornario latine redditum, hæc eadem, quæ Paulus, docentem habemus *lib.* 4. *ſerm.* 4. *cap.* 96. Ea ut putamus, prima triplicis ejuſmodi erroris, tamdiu, & tam pervagati cauſa fuit.

Quamvis autem *Realdus Columbus*, Profeſſor exercitatiſſimus *de re Anatom. lib.* 11. *cap.* 15. monuerit, iſtiuſmodi membranam *raro adeſſe*, & *lib.* 15. inter ea, *quæ raro in Anatome reperiuntur, poſt innumera Corpora* cum alibi, tum in hac, & Piſana, Romanaque Academia a ſe diſſecta, *ter dumtaxat, illam inveniſſe* ſe, ſcripſerit: Quamvis Paræus Chirurgus celeberrimus, citato capite teſtatus ſit, ipſam ſemel tantum licuiſſe ſibi obſervare, quam alioquin fruſtra *in pleriſque virgunculis omnis fere ætatis a trimatu ad duodecimum uſque annum, quarum ſibi ex Noſocomio Pariſienſi plena copia erat, ſtudioſe exquiſiverat*: Quamvis *Andreas Laurentius Hiſtor. Anatom. hum. Corporis lib.* 7. *cap.* 12. & *quæſt.* 13. prodiderit, *puellas ſe, & abortivos fœtus vidiſſe quamplurimos, in quibus membrana illa non aderat, quin etiam trimeſtres, & trium, quatuor, ſex, ſeptem annorum Virgines diligenter obſervaſſe, & ſpecillo ad Uteri os internum uſque immiſſo, nihil quod reſiſteret inveniſſe*: quamvis M. *Antonius Ulmus libro, & ſect. citatis cap.* 7. confirmaverit, cum in ejuſmodi abortivis fœminis, & in natis a partu uſque ad ſeptennium diligentiſſime quæſiviſſet, *ſe nullam unquam animadvertere potuiſſe Membranam hujuſmodi, Hymen vocatam, quin ejus neque veſtigium: grandiores etiam diſſecuiſſe Virgines; nihil promoviſſe*: denique ut alios brevitatis cauſa omittamus; quamvis *Jo. Bapt. Silvaticus* in egregio libro, quem inſcripſit *de iis, qui morbum ſimulant deprehendendis cap.* 9. memoriæ litterarum mandaverit, cum ad quamdam ejuſmodi graviſſimam in Principe Fœmina controverſiam dirimendam *ex pluribus Italiæ Urbibus plures accerſiti Illuſtres Medici* eo deveniſſent, *ut ſenſus tactus medio rem plane determinandam eſſe ſancirent Virginibus Xenodochio expoſitis diverſæ ætatis multis, propriis digitis exploratis; nequeunte in tanto Virginum numero rem plane non manifeſtari, abſente præſertim omni fraudis, ac malitiei ſuſpicione, & ex improviſo facta exploratione; ex hac nihil quicquam in iis omnibus Virginibus, earumve aliqua adeſſe, innotuiſſe, quod talem membranam, vel etiam obſcurius repræſentaret*: Quamvis igitur hæc omnia ita ſe habeant, & meridiana luce clarius ſit, ejuſmodi membranam, & in quam pauciſſimis inveniri, & cum invenitur, eſſe omnino præter naturam, & quod conſequitur, ſi Obſtetrices, illa quam jactare ſolent peritia, atque experientia eſſent in Virginum, quas numquam fere, & in Mulierum, quas raro extra partum inſpiciunt, naturalibus internoſcendis, turpes illos

los errores, primas omnium abjicere debuiſſe; tamen & apud Paræum *affirmabant, poſſe ſe certo Virginem a corrupta dignoſcere, hujus membranulæ integræ, vel ruptæ, & violatæ argumento*. Quamobrem citato ipſe capite hæc continuo ſubjecit: *harum obnunciationibus, dum nimium creduli Judices fidem adhibent, ſæpe in errorem impelluntur*: Et *Vincentius Alſarius Crucius de quaſitis per Epiſtolam in arte Medic. centur.* 4. cum poſt illos, quos modo laudavimus, ſcriberet, ne idem *Italæ Obſtetrices* facere pergerent, verebatur. Si, inquit, *Obſtetrices Mulieres ad hanc ſolam membranam vim proprii Judicii dirigunt, quam recte id faciant, & quanta ob id Judicibus ſit illis adhibenda fides, ex huc uſque diſcuſſis unicuique conſtat*.

Et ſane ſi Pariſienſes illæ, quæ tamen in obſtetricandi arte cenſentur doctiores, adeo in errore verſabantur; quid de Noſtratibus non erat timendum? Quarum de plerisque jure meritoque illa dici poſſent, quæ leguntur apud *Schurigium* in laudatæ *Parthenologiæ ſect. 3. cap. 7. num. 4. & 5.* = *Antiquiores quidem Obſtetrices Medicæ fuerunt, & ſcientificæ, quæ non ſolum inſiſtebant in obſtetricatu, ſed omnes Mulierum curabant morbos, & Philoſophiam, & medicinam diſcebant, & libros intelligendi, & componendi compotes evaſerunt. Nunc autem ſolum ſciunt fœtum ab utero recipere, umbilicum abſcindere, & faſciis puerum involvere, quia ſic viderunt. Itaque nunc in Germania ob tantam Obſtetricum ignorantiam fidemque ideo ſuſpectam, ipſis ſolis numquam a Magiſtratu inſpectio Mulierum, atque relatio committitur, ſed tantummodo Medicis ideo aſſociantur, ut ipſorum juſſu partes pudendas dilatent, aliaque mandata faciant*. Quod ſi pleraſque noſtratum Obſtetricum relationes legamus, aut potius, quoniam his ſæpe ab aliis aut correctis, aut dictatis utuntur, ſi cum pleriſque earum loquamur, & quid in ejuſmodi inſpectionibus obſervaverint, paulo attentius percuntemur; mirum quæ ſæpius monſtra, & portenta audiamus. Virginitatis quidem clauſtrum, parteſque ipſum conſtituentes integras, illibatas, intactas, cohærentes, connexas, unitas, clauſas inveniſſe ſe, dicunt. At ſi quid, aut ubi illud Clauſtrum, & quæ, qualeſque hæ partes ſint, roges; tunc enim vero aut nihil præterea reſpondent, aut ea reſpondent, unde aut veteres illos, aut alios, interdum etiam graviores, de natura, & ſede Hymenis, errores ipſarum facile intelligas. Nam quæ antiqua illa ſomnia de clauſis Virginum locis, aut altius, aut inferius per panniculum, ſive illiuſmodi membranam nonnunquam inaudiverunt, aliæ quidem ex vaginæ tubo ſuperius concluſo Virgineum Clauſtrum comminiſcentes, hoc quemdam, ſi ſuperis placet, tubum ſive canalem eſſe ajunt; aliæ autem ſecundum pervulgata olim verba, quæ *Ulmus* citato cap. 7. retulit, & confutavit, *Nicoli Florentini, ante deflorationem Os Matricis eſt velatum Panniculo*, pannum, aut centonem, aut etiam velum quoddam eſſe, dictitant: quod velum aliquæ, ſive ut ſagaciores appareant, ſive ut aliquid Anatomicæ doctrinæ, (ſed commentitiæ, atque obſoletæ) audiviſſe videantur, *rarum eſſe inſtar retis* confirmant; neque enim aliter in hac tanta Anatomes luce adhuc intelligunt, *qui per illud Virginibus menſtrua penetrent*.

Quæ vero non ex auditu, ſed ex lectione ſibi magis ſapere videntur, quid Hymenis nomine, & quanto cum errore intelligant, ex *Zacch. colligere eſt lib. cit. 4. tit. 2. q. 2. n. 3. Hymenem*, inquit, *etiam ſe obſervaſſe aliquando teſtatur Mercurius in libro della Commare 1. cap. 2., qui tamen valde errat in ejus Membranæ deſcriptione; vult enim per illam Nymphas ſimul conjungi, quod adeo abſurdum eſt, ut nihil ſupra, quemadmodum ex Doctorum Anatomicorum ſcriptis facile legenti patere poteſt*. Et certe ſi hoc aliquando eſt; præter naturam omnino eſt. Huc tamen potius referenda crediderimus, quæ de annexis alligatiſque Clauſtro Virginali Membranis, ſive pelliculis, & de earum integritate, & unione ſæpe ſolent Obſtetrices dictitare, quam ad Membranulas, *Severini Pinæi Carunculas* conjungentes. Mercurium enim ſuum interdum legunt, italico ſermone hæc de *Nymphis*, aut *Hymeneo* capite indicato affirmantem: *mentre ſtanno congionte inſieme, ſono ſegno della Virginità, e quando nella congiunzione con l' homo ſi rompono, o ſeparano, ſpeſſe volte con molto ſangue, danno ſegno della Virginità perduta*. *Pinæi* autem librum *de Virginitatis Notis* nec viderunt, nec, ſi vidiſſent, intelligere potuiſſent: quamquam ne ipſius quidem de Hymene Sententia accuratiori reſpondet Anatomiæ; nam, ut noſtrum aliquis dilucide alias oſtendit, Caruncularum ad vaginæ orificium aliæ nullæ ſunt, antequam Hymen diſrumpatur, ut quæ ejus fortuitæ reliquiæ ſunt; aliæ vero ſunt quidem, ſed ultra Hymenem locatæ, ut ab hoc differant, ipſoque præſente ab extrinſecus inſpicientibus videri non poſſint. Verum; ut ad Obſtetrices redeamus; mirandum non eſt, ſi quæ non eſſe probavimus, ea pleræque videre ſe, ajant; nam & Zacchias *laudato conſilio* 41. *num.* 1. ſua etiam tempeſtate id conſueviſſe animadvertit. *Quo ad diſgregationem*, inquit, *pellicularum Uteri, ut illæ ajebant, certum eſt illa potius, ut ſecundum communem muliercularum modum quid dicerent, quam ut quicquam in Virginia in rei veritate circa eas agnoſcerent, ſic fuiſſe loquutas; cum pateat, pelliculam illam Hymenem dictam, de qua multa Obſtetriculæ deblaterant, in Virginibus naturaliter conſtitutis nullo modo reperiri*.

At ſi illa, ut oſtenſum eſt, nullo modo ſecundum naturam reperitur, num forte nulla præterea alia reperitur? Reperitur vero; niſi quid vitiaverit; ſecundum ordinariam naturalis ſtructuræ normam in eodem ſemper loco, hoc eſt in ipſo vaginæ orificio, ex eademque interna duplicata ejuſdem Vaginæ tunica fere circumcirca ita ſe attollente, ut foramen, per quod ſanguis menſtruus, atque adeo craſſiora, prodeant, relinquatur, nec obducti panni, aut veli, ſed annuli fere, aut ſemilunulæ ſimilitudo repræſentetur. Ejuſmodi autem figura diſerte deſcripta, aut luculenter delineata eſt magno conſenſu a Summis Anatomicis, ab aliiſque, qui iiſdem lectis, aut inſpectis, accuratius quæſiverunt, primum videlicet a celeberrimis Scriptoribus, qui in hac noſtra Academia diligentiſſimi fuerunt diſſectionum Magiſtri, *Gabriele Falloppio in Obſervationibus Anatomicis*, *Julio Caſſerio* in Tabul. Anatomic., quæ ad uterum gravidum, & Fœtum ſpectant VIII. ad Litt. Q. *Adriano Spigelio de hum. Corpor. Fabrica libr. 8. cap. 19.*, *Franciſco Plazzono de Partibus generationi inſervientib. lib. 2. cap. 5.* *Joanne Veslingio Syntagm. Anatom. cap. 7.*; aliiſque, deinde ab iis, qui horum obſervationes propriis confirmarunt, *Joanne Riolano Anthropograph. cap. cit. Dominico Panarolo Jatrologiſmor. Pentec. 5. Obſ.* 50. & in adjectis figuris ad litt. I. Q. & T. *Joanne Swammerdamio* in *Uteri Muliebr. Fabrica* adjectiſque Iconibus II. & III. ad litt. G., & IV. ad A., Iſbrando Diemerbroeckio Anatomiæ *lib. 1. cap. 26.*, atque aliis pluribus: noviſſime ab omnibus, quicumque, & hoc tempore, & paulo ante apud quaslibet eruditiores Nationes in re Anatomica magis claruerunt, ut apud Batavos a *Friderico Ruyſchio in Obſervat. Anat-Chir. Obſ. 22. & 23.*, reſpondentibus Figuris ad litt. D. apud Anglos a *Gulielmo Cheſeldeno Anat. Of. the humibody lib. 4. cap.* 2; apud Gallos ab *Jacobo Benigno Winslowio Expoſit. Anatom. traité du bas Ventre num. 653.*, apud Germanos a *Laurentio Heiſtero Compend. Anatom. num.* 234. & *Not. 30.*, & denique apud Noſtrates; ut alios in præſentia ſileamus; ab Joanne Dominico Santorino *Obſervat. Anatom. Tab. 2. Fig. 1. ad litt. E.* Cum his noſtræ omnes, longo annorum curſu perſæpe, & diligenter habitæ, obſervationes conſentiunt.

Quæ igitur cauſa fuit, cur ab illis, quos antea memoraveramus, Doctiſſimis Viris non fuerit hic verus Hymen animadverſus? Non una videlicet cauſa, ſed plures, duæ autem præcipue, altera, quod non omnibus Virginibus, neque omni ætate, ut poſtea dicemus, æque aut magnitudine, aut firmitudine conſpicuus eſt; altera, quod pannum illi, & occludens velum quærebant; non annulum: cujuſmodi animi diſpoſitiones quanto impedimento ſint verum inquirentibus, nihil oſtendere magis poteſt, quam quod propterea accidit *Regnero Graafio Anatomico* alioquin ſolertiſſimo, ſtructuræque Muliebrium genitalium Scriptori celeberrimo. Cum enim animo imbibiſſet eorum Sententiam, qui Hymenem docuerant in ſola Orificii Vaginæ coarctatione conſiſtere, tametſi membraneus annulus, aut Semilunula in Virginibus, quas diſſecuit, non deſiderabatur; quandoquidem id ſatis ambæ ejus Tabulæ, huic rei dicatæ, commonſtrant II. quidem *ad litt.*

E. E. E.

E. E. E. & W. ad b. b. b., & ipſi in Virgine ſecundum naturam ſe habente *membranoſus quidam circulus tantum*, videndum ſe præbuit, tamen in eodem, in quo hoc ſcripſerat *cap.* 5. *Tractatus de Mulier. Organis generationi inſervientibus*, quod caput eſt de *Hymene*, ex ſuis ipſe Obſervationibus, & Tabulis concluſit, *præter Vaginæ Orificii coarctationem naturaliter nullum reperiri Virginitatis munimentum*: uſque adeo in obſervando inter ſe differunt videre, & agnoſcere! Quod ſi aliqui igitur Anatomici exercitatiſſimi verum Hymenem, ab aliis antea deſcriptum, ipſi vident, nec tamen præ opinione præjudicata eumdem agnoſcunt; num forte Obſtetrices, quæ nec deſcribentes legerunt, nec oſtendentes viderunt, verum ipſas Hymenem ſine ulla dubitatione agnituras cenſebimus? Quid ſi huc ea aliquando accedant, quæ etiam veri Hymenis præſentiam fallax reddere Virginitatis ſignum poſſint? Nonne laudati Crucii verba æquum erit noſtra facere: *Noſtra igitur Sententia eſt in caſu propoſito, nullam prorſus adhibendam eſſe fidem Mulierculis illis, quando licet Medici doctiſſimi idem ſentirent, lente nihilominus, & niſi magna cum præmeditatione eorum opinio amplectenda eſſet. Signa etenim, quæ ab arte eliciuntur, & per quæ aliquis Virginitatem ſeu præſentem, ſeu jam ablatam dignoſcere poſſet, adeo incerta ſunt, atque fallacia, ut qui ex illis ſolis quicqudm certi aſſerere contendat, craſſæ ignorantiæ, ac temeritatis notam ſubiturus omnino ſit.*

Cauſæ autem cur vel Hymen ipſe fallere aliquando inſpicientes poſſit, &, quamvis Peritos in errorem inducere, ab alia ejus, quam paulo ante indicabamus, in aliis Fœminis ſecundum naturam magnitudine, aut firmitudine ſunt repetendæ. Namque ut primum de magnitudine dicamus; manifeſtum eſt, ut cæteræ partes corporis, partiumque foramina, naſi exempli cauſa, aut oris, non omnibus ad eumdem modum, ſed aliis anguſtiora, aliis latiora contigerunt, ſic & Hymenis foramen pluribus a natura amplius obtigiſſe. Illud quoque non minus evidens eſt, ut foramina cætera proportione, dum augetur corpus, & ipſa augeri, ita hoc etiam, de quo loquimur ætate creſcente amplificari: quæ res tum communi inſpectione anatomica, tum etiam Hymenis Iconibus ex Puellis, & maturis Virginibus accurate deſcriptis confirmatur. Sic in *laudatis Graafii Tabulis* videre eſt, quanto id foramen jam majus ſit in Puella ſexenni, quam in recens nata, & quanta poſtea amplitudine pateat in Virgine 24. annorum. Si igitur hæc utraque in quibuſdam Fœminis cauſa conveniat; fieri utique poterit, ut ſine Hymenis, aut ulla, aut notabili laceratione ineantur, præſertim ſi Viri penis non ſit ex craſſioribus, nec Vir ipſe in congreſſu ex violentioribus: qualia de hac ipſa re idem ſentientes, attenderunt *Claudinus*, & *Spigelius Reſponſ. & cap. citatis*, atque ante ipſos *Capivaccius Tractatu memorato*, ubi ait, *maxime ſi virile pudendum non admodum vaſtum, muliebre autem peramplum ſit*, & hunc ſequutus *Zacchias lib. & tit. citatis quæſt.* 1. *num.* 31. Accedere præterea poteſt alia amplitudinis cauſa, certum ab ortu, aut ab ætate temperamentum, quo Virgo acrius in Venerem feratur. Quam cauſam *capite citato* Graafius ſubindicat. Oſtenſurus enim, cur non *omnes Virgines primo coitu ſanguinem emittant*, hinc incipit, quod Vaginæ oſculum, hoc eſt, ut vidimus, non agniti ab ipſo, Hymenis foramen *præ avido coeundi, concipiendique deſiderio in grandioribus ſucceſſu temporis dehiſcat*. Amplitudo igitur faciet, ne laceretur, & quod conſequitur, ne ſanguinem, lacerationis ſignum, effundat. Sed & Riolanus *capite indicato*, ætate præſertim, atque aliis quæ paulo ante innuimus, ſpectatis, effuſuram ſanguinem tunc negavit, ſi *Virgo ſit paulo annoſior, utpote annum* 20. ſupergreſſa: quod ipſum ante docuerat Zacchias *ſæpius citata quæſt.* 1. *num.* 20. quæſtione autem proxima 3. *n.* 9. & 10., minus conſpicua eſſe in Virginibus concubitus ſigna poſt eum annum, aſſeveraverat.

Itaque etiam Gaſpar a Rejes *laudata quæſt.* 39. *nu.* 22. *inter præcipuas* cauſas, cur ſanguis haud raro tunc a Virginibus non emittatur, primo loco *ætatem* poſuit, rationemque inſuper addidit, utpote *quæ* (ætas) *& partes illas laxiores reddit, & duriores*. Sed quando de laxitate, hoc eſt de foraminis amplitudine jam vidimus, de annuli ipſius, in quo foramen eſt, duritie, ſive firmitudine videamus. Quamquam cum ſupra oſtenderimus, quid naturalis conſtitutio, & ætas valeant in circumjectis Orificio Vaginæ fibris, ſicclorlbus, eoque firmioribus, & robuſtioribus reddendis, ea protulimus, unde intelligi ultro liceat, quantum eædem cauſæ facere ad majorem quoque annuli duritiem, & firmitudinem poſſint; ſeparatim tamen de cauſis iſtis ſingulis quædam adjiciamus. Et primum minime dubitandum eſt, quin ab naturali conſtitutione aliis firmior, aliis mollior, aliis craſſior, aliis tenujor, ut cæteræ quoque partes, obtigerit. Quare non difficile eſt conciliare Falloppii, & aliorum diſſenſum. Ille enim membranam hanc *nerveam, non autem carneam eſſe in citat. obſerv.* docuit; Veſalius autem *de hum. corporis Fabrica lib.* 5. *cap.* 15., quem in primis ſequitur Riolanus *capite citato*, carneam eſſe, affirmaverat. Nimirum, & nos in aliis annulum ad nerveæ magis, quam ad carneæ Membranæ naturam accedentem, in aliis contra; itemque in aliis magis, in aliis minus compactum, craſſumque deprehendimus: in nonnullis etiam eſt adeo craſſus, atque compactus, ut vel Chirurgica ſectione, quemadmodum apud *Zacutum Luſitanum lib.* 2. *de Praxi Med. Admir. obſerv.* 143., & *Ruyſchium laudata Obſerv.* 22., atque alios, inſtante partu, ſit aperiendus, vel certe viris craſſiore præſertim pene inſtructis, non leve, antequam ſubeatur, negotium faceſſat. Igitur ſi quando & foramen amplum mediocre Viri genitale non difficile admittat, & annulus inſuper ex craſſiore, & compactiore ſubſtantia ſit, & quæ ad nerveam accedat; non facillime utique lacerationem patietur. Quorum utrumque, atque alia præterea complexus eſt *Mercurialis*, cujus verba ex *cit. Conſultatione*, hic juvat producere. *Contingere poteſt*, inquit, *ut foramen illius membranæ natura, ſive arte amplum effectum, penem ſaltem ſine ruptura, & ſanguinis profuſione admittat: quod Virgo ſimiliter facere poteſt adſtrictoriis medicamentis, quippe quæ membranam illam condenſantia, duram, & fractu difficilem præſtant. Quinimo haud inconvenit, ut ab ortu naturæ ejuſmodi velamen ſit denſum, atque contumax effectum.*

De ætate autem (quæ ſi quid aliud in tota hac quæſtione ſemper maximopere attendenda eſt) quod Hymenem craſſiorem faciat, & magis renitentem, cum ratione intelligitur, tum obſervatione oſtenditur, *Spigelii* in primis, qui *cit. cap. Hymenem ſe in maturis Virginibus craſſiorem reperiiſſe: in junioribus debiliorem, mollioremque*, teſtatur. Ejuſmodi, credimus, certiſſimæ obſervationes, & quod ex ipſis ultro conſequitur, jure meritoque fecerunt, ut quemadmodum Michael Bernardus Valentinus *in Novellis Medico-Legalib. caſu* 8. refert apud Schurigium *ſect.* 3. *Parthenologiæ cap.* 6. *in quodam caſu reſponderit Facultas Medica Lipſienſis, quod nonnulla quidem aut læſæ, aut integræ Virginitatis ſigna a Medicis allegentur*; *attamen cum eadem in Adultis valde dubia, & incerta ſint, hinc ad quæſtionem, an per inſpectionem infallibilia, vel ad minimum valde probabilia indicia inveniri poſſint? Nil certi determinari, & decidi poſſit.*

Quod ſi repetitis ſæpius congreſſibus tandem aliquando Hymen ex parte aliqua rumpatur; num forte ita ab ullo demonſtratum eſt, *numquam amplius reſarciendi ſpem remanere*, ut, velimus, nolimus, *Sinibaldo* hoc contendenti *cit. lib.* 4. *tract.* 2. *cap.* 2. manus dare neceſſe ſit? Certe id ipſe non probavit auctoritate ſive Hippocratis, diſciſſum nervum conſolidari; ſive Galeni, foramen membranæ coaleſcere, negantis. Nam neque hujus locus *lib.* 1. *de Semine cap.* 6. inſpiciendus, de membranis eſt diſruptis, ſed de naturaliter perforatis; Neque Hymen proprie nervus eſt: imo, ut ſupra indicavimus, membrana eſt ad carneam haud raro accedens naturam. Membranam autem, ſi qua alia, proprie dictam, quæ Tympani Auris nuncupatur, vel ipſam *Valſalvæ* experimentis conſtat *Tract. de Aure Hum. cap.* 5. *num.* 5., ſi perrumpatur, nullo adhibito medicamento, in *priſtinam integritatem reſtitui, & quidem ſine leviſſimo ductæ cicatricis ſigno*. Quanto ergo hanc magis, quæ Hymenis annulum efficit, coaleſcere poſſe, quis credat, cum videlicet, *Diemerbroeckio cap. citato* id docente, *fibris carnoſis* ſit *intertexta*, additis præſertim remediis, quibus *Silvaticus cap.* ſupra

pra indicato *facillimum* exiſtimabat *partium illarum ſymphyſim*, *ſive coaleſcentiam recuperare*, ſive quibus *Agrippa*; ut in ſæpius memorato Capite Riolani legimus; ſcribit *cap. 6. Libri de vanitate ſcientiarum*, *Virginitatem reparari poſſe reſarcinato Hymenæo*, aut remedio adhibito omnium præſtantiſſimo, longa a venere abſtinentia; *Natura enim* (verba ſunt ipſius Sinibald. *tract.* 1. *cap.* 14.) *dum quieſcit, partium unitatem reſtituit*. Huic eidem remedio tantum tribuebat *Severinus Pinæus* præcitati Opuſculi *lib.* 1. *cap.* 6., ut hæc ſcriberet: *quia ſic accedit quies Partium, ſi earum quædam ab invicem recenter ſolutæ parum diſſideant, eædem procul dubio reuniuntur, & integritati priſtinæ reſtituuntur, itaut gravida eſſe poſſit; cui etiam virginitatis notæ iterum appareant*. Pinæo autem non modo aſtipulatur Zacchias *tit. cit. quæſt.* 3. *num.* 5., verum etiam *ſanguine*, qui ex laceratis partibus effluit, *mediante adeo invicem temporis ſpatio denuo cohæreſcere, affirmavit, ut majorem interdum anguſtiam præ ſe ferant, quam ante amiſſam virginitatem facerent*. Et ſane qui *in Viduis*, *quæ longo poſt tempore ad ſecundas Nuptias accedunt*, ſi non majorem, at camdem ſaltem cum *Gaſpare a Rejes cit. quæſt.* 41. *pudendarum partium clauſuram aliquando inveniri ponat*; multo is facilius, quam in illis, quæ etiam peperiſſe ſupra dicebantur, viduis tum credet, tum intelliget, qui fieri potuerit, ut in duabus aliis Mulieribus, quæ peperiſſe non dicuntur, & in quibus *dolus nullus ſubeſſe poterat*, hæc adnotaverit idem Zacchias ſuperiore *quæſt.* 1. *num.* 26. *Vidi ego*, inquit, *quæ a coitu diu ob Mariti abſentiam, vel infirmitatem abſtinens, cum de novo concumberet, ſanguinem effunderet; & pudiciſſimam Viduam novi, ſecundo nubentem, ſanguinem effudiſſe; cum primum ſecundo Viro conjungeretur: biennio autem viduitatem, & cœlibem vitam ſervaverat*: ut veriſimile aliquibus videri poſſit, in his laceratum antea Hymenem firmiſſime tam longo intervallo, biennii præſertim, coaluiſſe. Verum hæc dicta volumus, ne Sinibaldi Sententiam quiſpiam, niſi antea diligenter examinaverit, temere, & pecudum more ſequatur.

Nam alioquin, ſatis nos ſupra oſtendiſſe, credimus, poſſe hymenem, aliquando veneris uſu non rumpi propterea quia a Natura amplius foramen annuli ſubſtantia renitens, & durior comprehendat. Quid vero, ſi cedens, & mollior? Ne ſic quidem ſemper neceſſe eſt, ut rumpatur. De quinque enim caſibus, in quibus ſine Hymenis diſruptione poſſe Virgines notitiam Virorum habere, *Plazzonus* noſter citato capite ſtatuebat, primum eo referri poſſe, cenſemus, ut annulus cedat. *Si Virgo membranam obtineat tranſverſe inciſam, non foramine rotundo præditam; tunc*, inquit, *non fit ruptio, ſed tantum dilatatio*. Nimirum quia ſic Membranæ (tunc minus quam ſolet, annuli ſimilis) partes ambæ, per rimam, dummodo hæc ſit longior, diviſæ, facilius peni permittunt tranſitum. Quod ſi etiam rima non in tranſverſum, ſed in longum ducta ſit; non minus idem accidere videtur poſſe: quin res inſuper confirmari *Obſervatis Anatomico-Practicis Gerardi Blaſii*, qui cum Hymenem *qualem in deflorata non una obſervavit fig.* IX. *Tab.* II. exhibeat; in ea Membrana, non foramen rotundum, ſed oblongam rimam, repræſentat.

Sed quæcumque obſervationum *Blaſii* cauſa fuerit; illud certum eſt, quod maxime attendi volumus, in *deflorata non una* Hymenem ab ipſo inventum eſſe. Quod ſi Hymen, qualis ab eo delineatur ex hujuſmodi Mulieribus, comparetur cum Hymene, qualem *ex Nubili Virgine, & Infantibus Veslingius V. & VII.* figura indicati *cap.* propoſuerat; continuo apparebit, ne Peritum quidem Anatomicum, nedum rudem Obſtetricem, vitiatæ Mulieris Hymenem ab Hymene Virginis in ejuſmodi caſibus poſſe internoſcere. At enim *Blaſius* rem ſatis ſua illa figura non expreſſit: certe enim monuit, in defloratis *inæqualem admodum eſſe circulum Hymenis, & quaſi ſerratum*; quod ea figura non oſtendit. Vero. At ſi vel maxime inæqualem, ſerratumque delineaſſet; num forte magis inæqualem, magiſque ſerratum potuiſſet, quam in memoratis Graafii Tabulis delineatum videmus? Harum tamen Icones, ex Virgine, itemque ex Puellulis ſunt omnes, ut diximus, deſcriptæ. Manifeſtum eſt igitur, in defloratis quibuſdam Hymenem ſic remanere, ut poſſit, tum Medicos, tum Chirurgos, tum Obſtetrices decipere; niſi quis forte illis credat has Mulierculas anteferendas ob exercitationem, quam ſæpe jactare non dubitant ſuam in Virginum quoque ipſarum Naturalibus inſpiciendis; quaſi vero Medici, & Chirurgi non multo ſæpius, atque accuratius, & in viventibus ad curationem, & in mortuis præſertim ad anatomen illa inſpicerent. Sed quanta in Obſtetricibus hujuſmodi exercitatio, & peritia ſit, cum multa alia, tum illud in primis commonſtrat, quod Fœminei Sexus Fœtus pro maribus quotidie habent clitoridem pro pene, turpiſſimo errore, accipientes, quandocumque illi aut antea per abortum ejiciuntur, quam ex naturæ inſtituto prominere clitoris deſinat, aut quamvis maturi, hanc eamdem tamen etiam tum habent extantem, quos ipſos non dubitant (id, quod ob conſequentia gravius eſt, & ſæpius accidiſſe omnes ſciunt) in Sacro Baptiſmo Maſculorum nominibus appellandos, cum Fœminæ ſint, Eccleſiæ exhibere. Quod utique non contingeret, ſi vel levem particularum, ex quibus loci Fœminei conſtant, notitiam haberent.

Verum, ut ad cæteros *Plazzoni* caſus redeamus, quos ſupra fere omnes attigimus; ultimus reſtat, qui ad mollitudinem attinet, lubricitatem, & laxitatem, qua ipſa Hymen in concubitu integer, illæſuſque ſervari poteſt, *tempore* videlicet *Menſtruorum*, *aut non longe poſt; tunc enim partes illæ relaxantur, & penis facile intromittitur*. Hunc autem modum a Pinæo olim, citato *cap.* 6. animadverſum, & duabus obſervationibus comprobatum, eorum videlicet, qui Virgines Uxores eo tempore ineuntes facillime, eaſdem, reſiccatis partibus, vix tandem poſt magnos, repetitoſque conatus inire potuerunt; hunc igitur modum, etſi facile eſſet aliis confirmare obſervationibus, *Zacchiæ* in primis memorata *obſerv.* 143. nec difficile rationibus illuſtrare; Nobis tamen hic ſatis fuerit indicaviſſe, cum quia notior eſt, *ut qui eventu frequentior eſſe ſoleat*, quemadmodum vere Zacchias loquitur *lib. & tit. ſæpius cit. quæſt.* 3. *num.* 5. tum præſertim quia æquo longiores eſſe nolumus, quando & plura hactenus ſcripſimus, & quædam alia neceſſario addere jam debemus.

Cum enim, vel hac dumtaxat indicata, aliiſque prætermiſſis, ſatis multas produxerimus cauſas, quibus duo præcipua Virginitatis ſigna, nimirum anguſtia ad orificium Vaginæ, & membrana Hymen, apud peritiſſimos etiam Medicos dubia, apud obſtetrices autem, quæ pleraſque illarum, ne audiverunt quidem unquam, fallaciſſima reddantur; oſtendendum adhuc ſupereſt, vel poſt uſum Balnei aquæ calidæ; de quo cum quod ſatis ſit in hanc Sententiam ſubjecerimus, ſcribendi finem faciemus. Nos quidem non præterit, quam antiquus ſit ejus balnei uſus ante muliebrium Genitalium inſpectionem, & quem in finem inſtitutus. Neque id ignorari a quoquam poteſt, qui vel ſextam dumtaxat *Sac. Rotæ Romanæ Deciſionem* legerit in illa earum *Deciſionum Centuria*, quæ ob materiæ affinitatem in calce *Operum* Zacchiæ *Medico-legalium* addita eſt. Sub illius enim *Deciſionis num.* 9., commemoratur, *Hoſtienſem voluiſſe, quod mulier debeat prius lavari cum aqua calida, & ibi diu retineri ad diſſolvendum medicamenta, quæ eſſent appoſita, ut ibi dicit Abbas*. In ea autem aqua, quid præterea ſit incoquendum ad locorum anguſtiam arte factam, vel facilius retegendam, alii poſtea docuerunt, & in his *Codronchius* in extremo *cap.* 11. *Methodi teſtificandi*, hiſce verbis: *Conniventia vero, & adſtrictio medicamentis facta, poterit deprehendi, ſi cum quibuſdam laxantibus, & calefacientibus muliebria loca foveantur*. Quibus in verbis Zacchias, qui Codronchium ſequitur, pro *calefacientibus* legiſſe videtur, nec ab re quidem, *emollientibus*, qualia etiam enumerat *lib.* 3. *tit.* 2. *quæſt.* 7. *num.* 5. *ut Malvam, Biſmalvam, Violas, Brancham Urſinam, Betam, Fœnugræcum, Semen Lini, Melilotum, & hujuſmodi*: recte quoque admonet, *animadvertendum eſſe, quod non illico a lotione, veritatis experimentum ſumendum eſt, ſed poſt convenientem locorum exſiccationem, quoniam immediate poſt fomenti adhibitionem, abſque dubio loca relaxata, & patentia comperientur: Sed ſi exſiccari permittantur, ſi Virgo Fœmina ſit, invicem cohærent, & naturalis conſtitutio evidenter apparet, ſin ſimulata ſit Virginitas, a collutione ariditas, contractio, & corruga-*

tio

tio locorum ceſſat, *& ea patentia remanent manifeſte corruptionem demonſtrantia*. Illud tamen eſt de hoc *Zacchiæ* loco diligenter attendendum: quod ait, ſi Virgo Fœmina ſit; id ita non accipiendum eſſe, quaſi abſolute diceretur: alioquin egregius auctor ſibi non conſtaret, quippe qui poſtea *lib.* 4. *tit.* 2. *quæſt.* 1. præter illam *Concluſionem* quam initio laudavimus, hanc etiam conſtituit *num.* 24. *Quibuſcumque ſignis*, *quæ Virginitatem incorruptam atteſtari poſſunt*, *præſentibus*, *Virginem eſſe incorruptam*, *certo firmari non poteſt*. Illo igitur modo citata *quæſt.* 7. loquutus eſt, cum ad illud dumtaxat reſpiceret, de quo Sermonem ibi inſtituerat, *medicamentis adſtringentibus*, quantumvis *validis*, *ac potentibus* ad Virginalem anguſtiam ementiendam *non eam uſam eſſe Mulierem*, in qua poſt illud experimentum *loca invicem cohærent*, *& naturalis conſtitutio evidenter apparet*.

Et ſane nihil aliud oſtendi eo experimento poteſt, dummodo tamen, ne aqua, & illuc, & tandiu pervenire Muliebri aliqua non difficili fraude prohibeatur, quo quidem niſi perveniat, atque id tandiu donec alte impactas diuturno, & ſæpius iterato uſu, validiſſimorum medicamentorum adſtringentium particulas penitus ſolverit, atque eluerit, fruſtra id tentamen ſuſceptum ſit. Quid vero ſi paulo ante balneum uſa eſſet Mulier adſtrictoriis medicamentis, aut oleoſis, aut oleis quibuſdam exceptis? Videmus enim *Sinibaldum* eodem, quod antea laudaveramus, *cap.* 14. *tract.* 1. *lib.* 4. inter cætera, quæ ad Mulierum naturalia adſtringenda commendavit, *optima inſuper fore* dixiſſe *linimenta ex oleo maſtichis*, *cotoneorum*, *& myrtillorum*. Neque ignoramus, qua ratione certa quædam unguenta, ſive ut vulgo appellantur *Manteche* apparari poſſint, quæ loca, quibus adhibentur, reſtringant. Num forte adſtringentes particulas aqua, aut incocta aquæ emollientia auferre tunc poterunt, quas oleum protegat, & pinguedo? Sed, & Symphyti majoris eximias in coarctando vires, quas ex producta Hoechſtetteri obſervatione ſupra confirmavimus, ex eadem novimus, non aqua, ſed aceto fuiſſe victas. Quid? Quod non omnes adſtringentibus, ſed quædam etiam, ut ex *Fortunato Fideli* oſtendimus, tumefacientibus ſe coarctant, quorum vis non ſuperficie tenus ſe continet, ut prompte aqua poſſit elui. Verum faciamus cauſas omnes per quas ars conſtringit, tolli aqua poſſe; at certe illas per quas morbus conſtringit, ut ſcirrhum, aut duram, magnamque cicatricem, aqua non tollet. Nec vero eas anguſtias tollet, quas natura ipſa, vel tutata eſt, vel mox, aut longo ſaltem poſt intervallo reſtituit per ſiccius a primordiis, itemque ab ætate temperamentum, adjectaſve Sphincteris vires ſive per ſe majores, ſive, quod frequentius, diuturna a veneris uſu abſtinentia corroboratas, nullo autem unquam partu laxatas. Denique nec Hymenis tollet integritatem, quam nec certum eſt longiſſima quiete non poſſe a natura, vel ſine ullo cicatricis veſtigio reparari; certum eſt autem, poſſe a natura in concubitu ipſo ſervari, propterea quod Hymen, ſive a peculiari Corporis conſtitutione, ſive ab ætate, ſive a temperamento, foramine ſit ampliori, atque etiam ex ſubſtantia ſit ob duritiem, denſitatem, craſſitiem magis reſiſtente, vel foramine ſit inſculpto ad modum oblongæ rimæ, ut propterea, aut etiam ob adjectam interdum lubricitatem cedendo, facilius ſine ruptura potuerit mediocrem penem tranſmittere. Quales enim in Virgine incorrupta, poſt ejuſmodi balneum, convenientemque exſiccationem, & Hymen, & anguſtia apparent, tales quoque in ea, quæ ſic quidem, ut diximus, corrupta ſit, eædem appareant, neceſſe eſt. Neutra enim eas habet ab adſtrictoriis medicamentis, ſed utraque ab ipſa natura.

Quæ omnia, cum ita ſint: primum illud plane intelligitur, qui factum ſit, ut obſtetrices, quippe horum pleraque, non modo non attendentes, ſed prorſus ignorantes, perſæpe in Virginitate dignoſcenda & olim deceptæ ſint, & adhuc decipiantur. Quapropter in Juris Pontificii libris *a Gaſpare a Rejes* laudata *quæſt.* 29. *num.* 31. productis, illud diſerte ſcriptum eſt: *Sæpe fallitur oculus*, *& manus obſtetricum*. Sacra autem *Romana Rota* apud Zacchiam quæſtione illa ſæpius a Nobis citata 1. *ante num.* 1. *obſtetricum judicium eſſe fallax*, teſtatur: atque; ut omittamus, quæ *de incertis fallacibuſque* ipſarum relationibus admonuerunt *Fidelis*, *& Paræus* locis cit., & hic inſuper in *Tractatu de renunciationibus*; Schurigius certe in ſæpius memoratæ *Parthenologiæ ſect.* 3. *cap.* 7. *num.* 5. ex *Teichmeyero*, *& Augenio* certiſſima exempla profert tum *peritæ olim creditæ* obſtetricis, quæ Magiſtratui teſtata eſt *illibatam* illam *atque integram* eſſe Virginem, quæ poſt aliquot hebdomadas peperit, tum ſex *probatæ famæ* ſeu peritiæ obſtetricum, quæ *juvenculam quamdam*, *quæ ſeptem antea menſibus puerum pepererat*, *Virginem intactam judicarunt*.

Deinde ex illis omnibus, quæ ſupra a nobis producta ſunt, hoc *evidentiſſime* conſequitur, ut ſine ulla prorſus dubitatione, *unanimes cenſeamus*, *obſtetricum judicium de Virginitate Fœminæ*, *cujus naturalia*, *vel poſt uſum Balnei aquæ calidæ recognoverint*, *admodum incertum eſſe*.

JO. BAPT. MORGAGNI

ſuper ſeminis emittendi impotentia

RESPONSUM

MEDICO-LEGALE ALTERUM.

MAndatis obſequens Reverendiſſimi Propræſulis attente perlegi primum quidem *Poſitiones* Dom. Mariæ . . . . ., & *Reſponſiones* Dom. Hieronymi . . . . .; deinde *Relationem* Præſtantium quatuor Medicorum, eamque accurate perpendi. Nunc reſtat, ut juratus ſententiam, qualis ea cunque ſit, aperiam meam *de impotentia Viri*, I. *an ipſa exiſtat*. II. *an perpetua*, *vel medicabilis*. Quod ſicuti faciam eo veri ſtudio, quo natura, & inſtitutione ſolitus ſum, & quod Deo, & Eccleſiæ ſemper, ac præſertim in graviſſima Cauſa, debeo; ita eo brevius rem expediam, quo copioſius Docti iſti Medici, omnia diligenter perſequentes, expoſuerunt.

Et ſane quod ad I. attinet, ex ipſis Viri quo de loquimur, *Reſponſionibus* adeo perſpicue oſtenderunt, neſcire ipſum, quid viris accidat cum ſemen emittunt, &, quod conſequitur, nunquam emiſiſſe, ut jure hinc conficere potuerint, abſolutam ſeminis *impotentiam* in ipſo *exiſtere*, eamque a natura. Quid enim reſponderi ad hæc poſſit? Num ideo neſcire, quid cæteris accidat, quia ex illis ſit quibus ſemen *effluit cum nulla*, ut Zacchias loquitur, *voluptate*? At ex illis non eſſe, demonſtrat eorum deſcriptio apud eundem Auctorem Quæſt. Med. Leg. l. 9. t. 3. q. 2. n. 10. (negantem præterea, eum affectum *remediabilem ullo modo eſſe*, *ſi a natura ſit*). In illis enim *nulla erectio fit*, *aut modica*, *& quæ ad opus non ſufficiat*, *& cum qua ſemen*, *& quidem ex ſe effluit*; in

noſtro autem illa non deficit; ſed nihil effluit, ne tot quidem, ut ipſe fatetur, *extra vas* adhibitis incitamentis. At enim de eo ambigit, an ſaltem effluxerit *intra vas*. Verum hoc minus facile fuiſſe, oſtendunt laudati Medici: quibuſcum facit Romanus Archiater, Sinibaldus Geneanthropiæ l. 3. tr. 3. cap. 7. ego autem addo, me quidem legiſſe, eſſe aliquos, ut citata quæſt. n. 20. ipſe quoque refert Zacchias, *qui in venere exercenda ſemen emittere non poſſunt, quod tamen vel in ſomnis, vel in manſtupratione emittunt*; ſed contra de iis qui cum in prima poſſent, in ſecunda non poſſent, a me quidquam eſſe lectum, non meminiſſe.

Multo autem minus reſponderi poteſt, eſſe noſtrum ejus viri ſimilem, qui etſi nihil quod ſub ſenſus caderet, emittebat, ſeminis tamen partem maxime neceſſariam qua virginem gravidam feciſſe, opinabantur, hoc eſt ſpirituum ingentem vim copiamque emittebat. Namque, ut omittam, hanc opinationem, quam ingenii, credo, oſtentandi cauſa quidam poſtea aliqua defenſione non indignam putarunt, fuiſſe a Romano, Bononienſi, & Mediolanenſi Medicorum Collegiis reprobatam; dicebatur vir ille poſt tantam ſpirituum emiſſionem *ſenſibus fere omnibus deſtitutus, humi concidere, & poſt unam venerem, per menſem libidinis incitamentis & carnis igniculis vacare conſueviſſe*, ut in memorato Sinibaldi Opere legitur l. 1. tr. 3. cap. 6.: quarum rerum nullam in noſtro caſu eſſe video.

Atque hæc non aliam ob cauſam attigi, niſi ut appareret, nihil ſolidi adverſus illa poſſe regeri, quæ ab laudatis quatuor Medicis aſſumpta ſunt, ut inde, & recte quidem, concluderent, abſolutam ſeminis emittendi impotentiam eſſe in iſto Viro, eamque a natura. Recte, inquam: neque enim ſi ea impotentia abſoluta, & a primordiis non eſſet, ſed *reſpectiva*, ut appellant, adventitia, & ex accidenti, fieri potuiſſet, nullo prævio ante pubertatem accidentis ejus indicio, ut ad annum uſque circiter trigeſimum nunquam ſemen vel poſt tot, ac tanta, ac tam diuturna incitamenta emiſiſſet.

Ex hac ipſa impotentiæ ejuſmodi confirmatione, de cujus *impotentiæ exiſtentia* I. loco videndum fuerat, illud quoque eluceſcit quod II. loco ſequitur examinandum, ſitne ea futura *perpetua*, an *medicabilis*. Nam quæ ſpes nobis eſſe poſſit illam tollendi, quam tot anni, & variæ, ac meliores ætates, ac talia denique incitamenta, non dico tollere, ſed ne imminuere quidem ex parte aliqua potuerunt? Humores certe, & partium quoque ipſarum nonnulla debilitas temporis longitudine, ætatumque varietate, ac partium exercitatione mutantur. Non igitur in humoribus, aut in levi partium debilitate pervicax iſta, & conſtantiſſima impotentia conſiſtit. Reliquum eſt igitur, ut in partium aliquarum, aut ſaltem particularum, ipſis neceſſario inſervientium, defectu, aut prava figura, ſitu, occluſione, aut aliis ejuſmodi vitiis conſiſtat. Quæ ſi vitia ſub ſenſus caderent; alicujus, & occluſionis præſertim tollendæ ſpes eſſe poſſet. Sic qui ob pupillam imperviam, aut ob ſuffuſionem cæci naſcuntur, aut ſurdi ob auditorium meatum ea quæ demi poſſit, materia obſeſſum; hac ſolertis, & Rei Anatomicæ non ignari Chirurgi auxilio detracta, ſuffuſione autem deturbata, pupilla denique, id quod in Anglia perfectum eſt, idoneo intra oculum immiſſo inſtrumento adaperta, audiendi, videndique ingenita impotentia ſolvuntur. Neque aliter qui podice, aut urethræ orificio occluſo in lucem eduntur, apta inciſione eam qua carebant, obtinent recrementa egerendi poteſtatem. In iſto autem Viro cum vitium nullum exterioribus in partibus occurrat; neceſſe eſt, interiores teneat, aut ſi exteriores, ad harum particulas ſpectet intimas illas, minimaſque, ſed eo magis officientes, quo minores ſunt; minimis enim, & ſenſum fugientibus ſtructuris maxima pleraque opera noſtris in corporibus perficiuntur. Eas autem ſtructuras mutare, aut partes quæ deſint, ſupplere unus eſt qui poſſit Præpotens noſtri Conditor Deus: Ars certe ulla non poteſt.

Et vero qui poſſit quæ ne ſtructuras quidem illas ultimas cognitas habeat, imo quæ neſciat, in qua potiſſimum de tot partibus, & quod vitium ſit unde iſta exiſtat impotentia? *Cujus autem rei non eſt certa notitia*, ut in Præfatione ad libros Medicinæ ſuos ajebat Cornelius Celſus, *ejus opinio certum reperire remedium non poteſt*: in iſto autem uſu ne probabile quidem, cum partes in quibus procul dubio res ea eſt, neque paucæ ſint, & pateant ſimul plures, pauciores ve tot vitiis, tamque inter ſe diſcrepantibus, in eoque tamen convenientibus, ut iſtam afferre impotentiam valeant, ideoque faciant, ut quæcunque conjectura veniat in mentem, continuo alia, atque alia ſe offerant, quarum cui plus tribuas, minime videas; illud videas, prudentis eſſe hominis, id quod Docti iſti Medici fecerunt, ſequi, ut aſſenſum omnem cohibeas.

Nec vero ſola ratio indicat, impotentiam iſtam eſſe inſanabilem, ſed & auctoritas idem confirmat Medicorum, paſſim, ut notiſſimum eſt, fatentium, *Organicos* morbos vel adventitios, nedum congenitos, vinci non poſſe. Quin imo graviſſimus in his rebus Auctor Paulus Zacchias in eadem quam ſemel atque iterum ſupra laudavimus, Quæſtione n. 13. de ipſo hoc morbo, de quo ſcribimus, verba faciens, diſerte docet, tunc etiam quando non ab organorum ſtructura, ſed a frigiditate pendet, *ſi* quidem *a natura ſit, in prima juventute, calore in vigorem properante, fortaſſe aliquod remedium, licet non ſine difficultate, eſſe admiſſurum; ſed poſt corporis totale augmentum ſi perſeveret, extra omnem ſpem ſanationis fore*.

Præterea ipſa quoque experientia, quantum ego novi, necdum oſtendit, hunc quo de agimus, morbum poſſe humana Arte ſuperari. Non pauca vidi, multa audivi, plurima legi: nec unquam tamen accidit, ut quæ a natura eſſet, emittendi ſemen impotentiam fuiſſe victam, cognoſcerem. Plura quidem ſcripta ſunt a Medicis exempla eorum qui emittere ſemen non poterant. Sed alii, ut ſupra quoque indicatum eſt, extra concubitum emittebant, quales a vetuſtioribus Medicis Aetio, Rhaſi, atque Avicenna, & ab eo inſuper qui hos citat, Marcello Donato de Medica Hiſtoria Mirab. l. 4. cap. 18. proponuntur. Alii in concubitu, ſi non ſemen, at flatus ſive per urethram, ſive per anum extrudebant, quorum hos Aetius, & Amatus Lucitanus deſcribunt, ab Donato ibidem laudati, illorum autem unum Zacutus de Praxi Medica Admirab. l. 2. Obſ. 121. Alii, quos memorat Petrus Foreſtus Obſervationum Medicinal. l. 26. Obſ. 18. in Schol. cum *nuper* a nuptiis *utrum nimis concalfacti, vel nimio amore incitati, ſemen minus ejaculari poſſent, poſtea animo ſedatiores, id optime fecerunt*: præterea autem neque hi, neque illi de quibus proxime dictum eſt, id impedimenti a natura habuiſſe ſcribuntur, &, ſi vera fateri volumus, non videntur.

Nec certe habuerunt alii, quos recenſent Paulus Ammannus Miſcellan. Nat. Cur Dec. 1. An. 2. Obſ. 185.; Frider. Chriſtianus Cregutus eorund. Miſcellan. Dec. 3. An. 5. & 6. Obſ. 287.; & Nicolaus de Blegny Zodiac. Medic. Gallic. An. 2. M. Mart. Obſ. 4. Nam Scriba de quo hic loquitur, *plurimos antea ſuſceperat liberos*, cum denique propter carunculam ſeminalem tumefactam, & induratam, ſemini, quod ipſum quoque poſtea induruit, omnino exitus præcluſus eſt. Scriba autem alter, de quo Ammannus, hanc impotentiam *per integrum annum* dumtaxat pertulerat, cum ſemen ſuis in vaſis cohibitum, ſibi per tria foraminula exitum aperuit in ima dextera ventris parte, credo ex vaſe quod illac tranſit, ſemen ipſum a teſte ad Veſiculam deferente. Vir denique a Creguto propoſitus, cum in adoleſcentia ſemen emittere potuiſſet, id poſſe deſierat poſt immanem, quam ſæpiſſime perferre coactus fuerat, frigoris vehementiam. Nec tamen ab impotentia hac, quantumvis adventitia, eorum quiſquam potuit liberari; quanquam omnes per veneream palæſtram in qua erant aſſidui, aliquis etiam ultra annos undecim id conarentur, & ultimus, in prima adhuc virilitate, remediis inſuper; nam de cauſa externa conſtabat; uteretur. Sed minime hoc loco omittendum eſt ſapientis Medici Creguti judicium, qui *affectum eſſe incurabilem, quia per longas nimis moras invaluerat, ſtatim* pronunciaverat. Quod ſi hoc in adventitio; quanto in eo magis qui ſit a natura?

Adven-

Adventitium pariter fuiſſe, exiſtimo in utroque illorum, qui a Caſparo Wolphio memorantur apud Schenckium Obſervation. Medic. l. 4. ubi de Coitu Obſ. *6.* ſi *teſtium durities*, propter quam primus *ſemen nunquam excreverat*, poſt ortum; ſic enim fere ſolet; advenerat, ſique alterius *ſimilis* in ea quoque duritie *caſus* fuit: quemadmodum & in eo de quo legiſſe olim videor in Diſquiſit. Corp. Hum. Jo. Maur. Hoffmanni, ob ſcirrhum teſtium confirmatum ne tantillum quidem ſeminis ejaculante. Verum ſive in aliquo horum durities teſtium a primordiis fuit, ſive non fuit; neminem ipſorum ob ſua iſta impotentia ſolutum legimus.

Una ex omnibus, quas vidiſſe meminerim, iſtius generis hiſtoria reſtat; nam altera quæ ex Felice Platero profertur Obſervation. l. 1. ubi de Actus Venerei Defectu, ne id quidem certum proponit, an verax eſſet querela uxoris de marito ſe *citra ſpermatis effuſionem* exercente. Una igitur illa eſt Georgii Wolffgangii Wedelii apud Thomam Bartholinum in Act. Medic. Hafn. Vol. 2. Obſ. 44. Textor erat in venereo congreſſu validus vel præter modum, *nulla* tamen, *licet maxime urgeret*, *ſubſequa ejaculatione*. Huic tandem *poſt* quendam *morbum interjecto quodam tempore*, & *poſt ingentem conatum* ea impotentia ſublata eſt. Igitur niſi ille morbus fortuito interveniſſet; ne hic quidem ſanatus eſſet. Nec tamen conſtat, impotenſne eſſet a natura, cum illud tantum conſtet, *per quinque annos ſic fuiſſe*.

Quæ cum ita ſint, exemplisque omnibus, quæcunque mihi ad hoc tempus cognita ſunt, diligenter perpenſis, nullum occurrat, quo abſolutam, & quæ certe a natura eſſet, emittendi ſemen impotentiam, aut per ſe, aut Medicæ Artis ope victam fuiſſe, cognoſcamus; imo ſæpius etiam adventitiam, quæ ad longum duraſſet tempus, fuiſſe inſanabilem, perſpiciamus; profecto non video in caſu propoſito quæ ſpes eſſe poſſit ſanationis.

Quapropter, ut eandem concludam; ſicut ipſis Dom. Hieronymi *Reſponſionibus* innixus, ſemen emittendi *impotentiam*, eamque abſolutam, & a natura, in eo *exiſtere*, ita ratione, auctoritate, & experientia fretus, eandem *perpetuam* fore, *nec* humana Arte *medicabilem*, juratus reſpondeo, quatenus Medicæ Facultatis natura ſinit, & mea in hac Facultate mediocritas.

JO. BAPT. MORGAGNI
RESPONSUM

Medico-Legale Tertium

An poſt ſeptem a conceptione menſes infans naſci poſſit vitalis, & perfectus?

Quæritur ex me ſic in univerſum, num fieri nullo modo poſſit, ut poſt ſeptem a conceptione menſes infans naſcatur non vitalis modo, ſed & numeris omnibus abſolutus. Ego vero neque rationem, neque experientiam obſtare, reſpondeo, quin poſſe, affirmemus.

Non rationem. Neque enim in tanta horum temporum luce anxie attendunt ſapientiſſimi Medicorum aut numeros quoſdam Pythagoricos, a quibus *Antiquos illos celebres nimis falſos fuiſſe*, jam tum diſerte ajebat Fortunatus Fidelis, cum ſub initium præteriti ſæculi de ſeptimeſtri, & octimeſtri partu ſcriberet libro 3. de Relationibus Medicorum; aut ægrotationes neſcio quas certis geſtationis temporibus matribus, & fœtibus communes; aut, ne longum faciam, alia ejuſcemodi: quæ omnia cum alii antea, tum præſertim noſtra memoria nervoſe confutavit Vir Cel. Heiſterus in ampla Diſſertatione Medico-Forenſi, qua contra Zacchiam, & qui cum eo faciunt, oſtendit, hominis *partui* nullum certum tempus in univerſum tribui poſſe: quod a Vetuſtiſſimis traditum, & ab Augenio duobus libris de eodem argumento editis comprobatum, Gaſpar quoque a Rejes in Elyſio Jucundar. Quæſt. Campo quæſt. 90. n. 9. & Diemerbroeckius Anatom. l. 1. cap. 25. Franciſcus Verde in Obſervationib. Phyſicolegal. Obſ. 4. aliique cenſuerant.

Pro cauſa autem, atque ratione celerioris, aut ſerioris ſecundum naturam partus cum ſpectandum potiſſimum ſit celerius fœtus incrementum, & robur, & quod hujus varietatis cauſa præcipua eſt, parentum quoque, & matris inprimis vigor varius & conſtitutio; nihil prohibet, quin ſi parentes juventute, & viribus floreant, & multa vel extrinſecus faventia conveniant, ex tot fœtibus aliqui aliquando poſſint maturi jam eſſe partui poſt menſem ſeptimum, vivaceſque, & numeris omnibus abſoluti prodire. Et ſane Fidelis libro citato quid ipſe *diligenter obſervaſſet*, in medium proferens, *qui ſeptimo menſe utcunque nati ſunt, fere omnes*, inquit, *exiguo*, & *niſi bene valida formatrix facultas fuerit*, *quaſi imperfecto corpore eduntur*, *quique nondum juſtum naturæ robur aſſecuti fuiſſe videri poſſent*. Si fere omnes; non omnes igitur; ſed ii quibus non bene valida formatrix facultas fuit; non quibus fuit, hoc eſt, ut ſupra primus hic Medico-Legalis Doctrinæ Magiſter loquitur, non quibus *validum fuit parentum robur*, *certaque locorum fœcunditas*. Poſſim huc alios ſupra laudatos Auctores addere, iiſque adjungere quæ Mauriceau in Tract. *delle malattie delle donne gravide*, ubi & præcocium pro ſolis, & ſoli varietate fructuum exemplo utitur, & quæ edidit in Pandectis Medico-Legalibus Parte 1. Sect. 1. Caſu 26. Mich. Bern. Valentinus ſub litt. D. Sed ſatis eſt Gaſparem a Rejes cit. quæſt. n. 10. indicare; qui inſuper ex analogis cauſis repetendum, egregie ſentit, nec magis eſſe admirandum, quod aliqui interdum pueri ante conſuetum tempus gignere, & puellæ aliquæ tenellæ adhuc concipere potuerint.

Nec vero nobis magis obſtat, imo vel magis favet ipſa Experientia. Non me quidem fugit, Ariſtotelem ſolitum eſſe objici, quaſi, ut quidam, & in iis Zacchias Quæſt. Medico-Legalium l. 1. tit. 2. quæſt. 3. n. 64. mancos omnes, mutilos, imbecillos, aut certe ſignum aliquod habentes imperfectionis ſeptimeſtres naſci, docuiſſet. Sed nec vacat hic quærere, num omnes omnino comprehenderit, neque illi graviorem hac in re, & contrariam Hippocratis auctoritatem opponere, qui ſub initium libri *de Septimeſtri Partu*, eorum quoſdam *omnium participes eſſe*, ſcripſit, *quorum etiam perfectiſſimi participes exiſtunt*, ſive, ut fideliſſimus ejus Interpres loquitur Proſper Martianus in adnotatione ad eum locum, *omnium ſunt pleniſſimi*, & *robuſtiſſimi*, ſed *ejuſmodi perfectionem etiam hi participant magis*, *qui ſuperſtites manent*, & *educantur*. Ultro concedam cum Heiſtero Diſſert. cit. cap. 3. n. 1. & 4. ſeptimeſtres plures eſſe imbecillos, quippe a matribus morbo affectis, pluresque imperfectos, quippe non eodem & proprio, & parentis robore auctos quo ii de quibus nobis ſermo eſt, expreſſoſque, & ejectos potius, quam editos: nec mirum, cum etiam ex novimeſtribus minime deſint ob eaſdem cauſas aut imbecilli, aut minus perfecti. Verum cum hæc conceſſero; viciſſim negari mihi non patiar id quod in præſentia ſatis eſt, & experientia convincit,

eſſe

eſſe tamen aliquos contrariis de cauſis poſt ſeptimum menſem & robuſtos, & undique abſolutos. Valentinus Seſt. cit. Caſum producit 31. infantis, quem juvenis virgo nupta die 4 Novembris pepererat die 17. Junii inſequentis *partibus*, *& numeris abſolutum omnibus*. Quem tamen conſulta Facultas Medica Lipſienſis pronunciavit, *omnino pro ſobole legitima mariti*, *& in ſpecie pro partu ſeptimeſtri habendum eſſe*. Præterea Martinus Schurigius in *Embryologia Hiſtorico-Medica* Seſt. 4. cap. 1. §. 18. profert Cl. Viri Goelickii *Medic. Forenſ. Specim.* locum, in quo pro certiſſimo refertur, *matronas honeſtiſſimas*, *famæque integerrimæ tempore puerperii de novo imprægnatas*, ut nullus ſubeſſe poſſit in menſium computatione error, *ſeptimo menſe partum omnibus numeris abſolutum*, *& ſucceſſive ad virilem conſiſtentiam evectum*, *in lucem edidiſſe*. Huc adde quæ idem Schurigius ibidem protulerat ex Sylvii, & Valentini obſervationibus, fuiſſe familias, ipſis probe notas, *in quibus omnes liberi erant ſeptimeſtres*, & præſertim unam in qua *hoc in tertio gradu* Sylvius *obſervavit factum*. Quæ res in tertium gradum protrahi non videtur facile potuiſſe, niſi proles & robuſta, & perfecta edita eſſet. Sciens prætereo alia vel multo antiquiora exempla, apud eundem, alioſque legenda. Nam ſatis mihi eſt, id non ſemel factum fuiſſe, quod oſtendendum ſuſcepi fieri poſſe.

Facilius autem poſſe fieri, intelligetur, quo diutius fœtus in utero manſerit, velut ii de quibus quæritur, poſt ſeptem menſes in lucem editi. Sive enim ſic accipiamus uti hactenus accepimus, ut ad finem ſeptimi menſis ſint nati, ſive, idque multo magis, inchoato jam octavo; minor, atque minor difficultas ſe objiciet, quo plus temporis cauſis datum fuerit fœtum perficientibus. Et ſane in citata Valentini Sectione Caſu 32. Reſponſum producitur Facultatis Medicæ Lipſienſis, in quo hæc leguntur, *unanimiter Medici tradunt*, *quod quo magis infans circa finem ſeptimi naſcatur*, *eo quoque* ſit *perfectior*. Præter cæteros autem diſerte id tradiderat Sennertus *Inſtitution. Medicinæ* lib. 1. cap. 10. cujus verba ſi diligentius perpendantur; præclare intelligetur, cum quoſdam ſeptimeſtres vitales agnoſcit, nec eos tamen ex ipſis qui *quocunque modo aliquid imperfectionis* adhuc *obtineant*; ſequi igitur neceſſario, ut ipſe quoque nonnullos ſeptimeſtres admittat, in quibus nulla omnino perfectio, atque abſolutio deſideretur. Idem vel illis temporibus quantum jam accederet ad intelligendum, inanes cauſas proferri, cur octavo menſe editus infans vitalis eſſe non poſſet, ex iis quæ deinceps ſubjicit, manifeſto apparet. Noſtra autem ætate quantum id, olim pervulgatum, dogma apud Doctiſſimum quemque abjectum jaceat, laudati ſupra Auctores oſtendunt Diemerbroeckius, Valentinus, Heiſterus, Schurigius; ut nihil attineat aut contra ea quæ initio indicavimus, infirma ejus quoque dogmatis fundamenta indicare, aut magnum veterum, & recentium exemplorum numerum, quæ contraria experientia pro nobis ſufficeret, apud Augenium *de hominis partu* lib. 1. cap. 16. aut apud Schenckium *Obſervation. Medicar.* lib. 4. ipſumque Diemerbroeckium, & Schurigium indicare, præſertim cum ſcribentibus nobis Tabellarii diſceſſus inſtet, nec plura liceat, in his tantis anguſtiis temporis hoc reſponſum a mediocritate noſtra Quærentibus adjicere.

JO.

JO. BAPTISTÆ MORGAGNI

IN

A. CORN. CELSUM,

ET

Q. SER. SAMONICUM

EPISTOLÆ DECEM

AD JO. BAPTISTAM VULPIUM

Publicum in Patavino Gymnasio Prosectorem, et deinde Anatomes Professorem Emeritum.

Doctiſſimo, atque Ornatiſſimo Viro
D. LAURENTIO HEISTERO
ANATOMICO NOBILISSIMO,

Antea in Altorfina, nunc vero in Regia atque Ducali Julia Helmſtadienſi Academia

PROFESSORI CELEBERRIMO

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

VIDE, *amor quid poſſit*, PRÆSTANTISSIME LAURENTI. *Cum Jo. Baptiſta Vulpius duos, inter Latinos, vetuſtiſſimos, atque eruditiſſimos Medicinæ Scriptores, A. Cornelium Celſum, & Q. Serenum Samonicum quam emendatiſſime, ornatiſſimeque edere ſtatuiſſet; in animum induxit, ut in ea quoque re meis conſiliis, & monitis uteretur; quaſi vero quantum in Medicina, atque Anatome, in quibus fateor mediocriter me eſſe verſatum, tantum pariter in Philologia, cujus excolendæ ne tempus quidem unquam habui, ſtudii, atque operæ poſuiſſem. Ego vero qui illum propter ſuaviſſimos mores, ſummam adverſus me pietatem, & eximios quos in Re Anatomica, & quæ ab hac, magna ex parte, pendent, Chirurgica, ac Medica habet progreſſus, quantum ipſe me amat, tantum redamo, ubi video, conceptam de me opinionem ex ejus animo evelli non poſſe, morem denique me geſturum, & quidquid per anguſtias temporis, cæteraſque occupationes meas poſſim, in duas Epiſtolas, ſingulas in Auctores illos ſingulos ſcriptas, & ad ipſum datas, conjecturum eſſe, polliceor. Quas poſtquam ipſe perlegit, ecce tibi altera amantiſſima illa quidem, ſed gravis tamen, atque inexpectata, efflagitatio. Quæ enim ita ad illum ſcripſeram, ut ſiquid forte minus inutile judicaret, hoc uteretur, reliqua premeret; ille contra, omnia non dubitavit tanquam egregia (ſic enim pro ſuo in me ſtudio loqui ſolet) ac luce digniſſima prædicare; edi ut permitterem, inſtare; ſimul Jo. Antonium Fratrem ſuum Virum Cl. & ejuſmodi quidem rerum æſtimatorem elegantiſſimum, ſed tamen eodem erga me amore tranſverſum actum, adhibere. Quid verbis opus eſt? in eum denique locum adductus ſum, ut vel utrumque minus amare, hunc etiam non tanti facere, quanti merito ejus magno facio, viderer, vel ut manus ipſis dare, & quod flagitabant, promittere cogerer. Vix id promiſeram, cum Tuorum erga me Meritorum,* VIR CELEBERRIME, *venit in mentem, quæ tanta nimirum, atque ita omnibus nota ſunt, ut ſiquid hoc tempore in manus hominum emitterem, quod in Tuo Nomine non-appareret, ingratiſſimus omnium non injuria exiſtimarer. Itaque conſtitui, ut quando a Vulpio meas edi Epiſtolas illis cum Scriptoribus neceſſe eſſet; eæ ante a me, ſeorſum ederentur, Tuoque Inclyto Nomini inſcriberentur. Equidem ſcio, quantum, & quid a Te acceperim; quantulum autem, & quid Tibi referam, video. Verum cum ſubit, Te in primis ex iis eſſe qui mihi tantum tribuerint, quantum ipſe nunquam agnoſcam; facile in eam ſpem venio, ut quoniam me; quæ Tua Humanitas eſt; non minore, quam Vulpii Fratres, amore proſequeris, non minus amanter de his Epiſtolis; quales eæ cunque ſunt; judices, quam ipſi judicaverint. Vale,* VIR DOCTISSIME, *& veteris illius quem ne nominare quidem volo, Obtrectatoris ſecurus, Nobiliſſimam iſtam Academiam, atque adeo omnes omnium Medicorum, Chirurgorum, Anatomicorum Scholas egregiis, quod facis, voluminibus ornare perge.*

D. Patavio X. Kal. Quinctiles. MDCCXXI.

SUM-

SUMMO EIDEM VIRO
D. L. HEISTERO

SERENISS. BRUNSVIC. ET LUNEBURG. DUCIS CONSILIARIO AUL. ATQUE ARCHIATRO, ET MEDICINÆ, CHIR. AC BOTAN. PROFESSORI EXIMIO

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

QUæ me cauſæ ante hos undetriginta annos impulerunt, ut priores illas in A. Cornelium Celſum, & Q. Serenum Samonicum Epiſtolas ſcriberem, ſcriptaſque edi tandem ſinerem, antea vero quam cum iis Auctoribus prodirent, ſeorſum in Tuo Illuſtri Nomine apparere vellem; eædem cauſæ fecerunt nuper, ut Epiſtolas alias adderem, & quamvis non ut exirent; id quod ipſæ non uno loco oſtendunt; conſcriptas, vulgari tamen ad extremum vetare non poſſem: eædemque cauſæ nunc faciunt, ut quando in omnium manus hæ quoque Epiſtolæ venturæ ſunt, in Tuas prius venire velim, VIR CELEBERRIME, *ne hoc alterum, quantumvis leve, publicum certe, & ingenuum deſit meæ conſtantiſſimæ amicitiæ, & Tuorum tot erga me Meritorum non immemoris animi teſtimonium. Igitur quam libenter olim primas; quæ Tua fuit Humanitas; accepiſti; nunc accipe univerſas. Hoc a Te: ab* DEO *autem Immortali illud peto, ut Te mihi Amicum Optimum, Cultoribus vero utiliſſimarum Facultatum, quas tantopere egregiis libris auxiſti, & augere pergis, eximium Magiſtrum quam diutiſſime ſervet incolumem.*

D. Patavio Poſtrid. Non. Quinctil. MDCCL.

AD A. CORN. CELSUM

EPISTOLA PRIMA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUanquam te deficere nihil, puto ad A. Cornel. Celſum, & Q. Serenum Samonicum pari induſtriæ, & diligentiæ laude edendos atque a V. Cl. Fratre tuo Corn. Nepos, & C. Valerius Flaccus non ita pridem editi ſunt; tamen quando meam quoque ſententiam, & monita aſſidue poſtulas, atque adeo flagitas, non committam, mi Vulpi, ut tanto iſti deſiderio tuo ipſe videar defuiſſe. Et primum quod ad Celſum attinet (nam de Sereno alias ſcribam) illud recte ſtatuiſti, ut eam præ cæteris editionem ſequaris quam Vir, dum viveret, Eruditiſſimus procuravit Th. J. Almeloveenius. Cujus mei hac de re judicii rationem afferam, ſi prius de iis quæ in illa editione propoſita ſunt, tum Vita, tum Elogiis Celſi pauca admonuero. Cum Joannes Rhodius, a quo Vita illa ſcripta eſt, ignorare non deberet, Epiſtolas duas, alteram ad J. Calliſtum, alteram ad P. Natalem immerito in Marcelli volumine, Corn. Celſi præferre nomen propterea quia prior certe Scribonii eſt, quod luculenter ab eodem ipſo Rhodio in alio (*a*) eſt libro demonſtratum; utraque autem vel ipſo (ut nunc cætera omittamus) dictionis genere ita a ſcriptis Celſi diſcrepat, ut id qui non videat, nihil ille prorſus videat; cum hæc, inquam, ita eſſent; non intelligere me, fateor, qua tandem ratione ſibi licere crediderit Rhodius, Vir alioqui pereruditus, illarum Epiſtolarum, perinde ac ſi Celſi eſſent, teſtimonio paſſim uti ad ea quæ de hujus vita proponit, comprobanda. Qua de Rhodii inconſtantia, atque adeo prolapſione tantum abeſt ut Almeloveenius Lectores monuerit; ne Amanuenſium quidem Rhodii, aut Typographorum Hafnienſium in illo Opuſculo deſcribendo gravia quædam ac manifeſta correxit errata, ut ubi Largii Deſignatiani (ejus videlicet cujus Epiſtolam Marcellus exhibet) nomen in *Largii deſignationi* non ſine totius ſententiæ incredibili depravatione mutavere, vel ubi Celſum Roma oriundum aperte monſtrare, ſcribunt ipſius lib. 5. cap. 21; in lib. autem 7. cap. 26. ipſum prodere, pharmacorum (eorum, inquam, pharmacorum quæ *præbuiſſe* dicitur) artificioſam miſtionem ſe accurate intellexiſſe: quæ nempe capita licet ita diligenter perlegas, ut ne littera quidem una te fugiat; quod tamen ad propoſitum faciat; reperies nihil.

Hos autem locos, & præſertim poſtremum eo magis emendare oportebat, quod nullum præterea aliud verum ac luculentum Celſi ipſius teſtimonium protulit Rhodius, quo illud ſaltem, ipſum non legendo tantum (quod plures putarunt) atque exſcribendo, ſed obſervando etiam, ſuumque judicium interponendo, in re medica verſatum eſſe, probaret: mirum ſane in eo qui tot annos in relegendo Celſo conſumpſerit, cum Iſ. Caſaubonus tres ejuſmodi locos in Scholiis annotaverit ſuis, quæ Scholia edidit (*b*) Almeloveenius, alioſque ipſe animadverterim, de quibus totidem, exempli cauſa proponere ſatis eſt: (*c*) *Ego ſic reſtitutum eſſe neminem memini*: & (*d*) *Neque audiendi ſunt, qui oſſe nudato, diem tertium expectant, ut tunc excidant: ante inflammationem enim tutius omnia tractantur*: & (*e*) *In omni fiſſo fractove oſſe, protinus antiquiores medici ad ferramenta veniebant, quibus id exciderent. Sed multo melius eſt ante emplaſtra experiri.*

Elogia autem, & Teſtimonia de Celſo nulla potius afferri oportuit, quam aut ita concepta, aut ita pauca, ut in iſta editione allata ſunt, tanquam illud quod Egnatio (*f*) excidit, certiſſimum eſſet: *Cornelii Celſi Fabius, quod ſciam, ex veteribus tantum meminit*. Quid enim? An non Columellæ proferri plures poterant loci, unde intelligeretur, & quam late fuſa rerum ſcientia, & qua elegantia, & qua auctoritate, & qua fama, & quibus temporibus, & quot etiam, ex parte, volumina Celſus ſcripſiſſet? velut ubi (*g*) *Cornelium Celſum* vocat *non ſolum agricolationis, ſed univerſæ naturæ prudentem virum*, aut ubi (*h*) de Apibus negat *quicquam præcipi poſſe elegantius quam a Celſo jam dictum ſit*, aut ubi (*i*) his verbis utitur: *quamvis doctiſſimi Viri* (Celſi) *auctoritatem reverebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi*: aut his (*k*): *Julius Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi auctores*: itemque (*l*): *Celſus, & Atticus, quos in re ruſtica maxime noſtra ætas probavit*: denique (*m*): *ut Carthaginenſem Magonem ruſticationis parentem maxime veneremur; nam hujus octo & viginti memorabilia illa volumina ex ſenatuſconſulto in latinum ſermonem converſa ſunt; non minorem tamen laudem meruerunt noſtrorum temporum viri Cornelius Celſus, & Julius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinque libris complexus eſt.*

Quos quidem libros quinque ad rei tantum ruſticæ diſciplinam pertinuiſſe, tum ea oſtendunt quæ antecedunt, ac ſubſequuntur, tum id confirmat quod in Vita Celſi tradidit Rhodius, videlicet antiquorum quæ calamo ſcripta ſunt, ejus de re medica exemplarium hanc communem eſſe inſcriptionem: *A. Cornelii Celſi Artium Liber VI*, quam quidem & in Gudiano obſervavit Vir Cl. Jo. Alb. Fabricius (*n*), & Manutii ſuis in editionibus fideliter repræſentarunt, quos nimirum ſecutus eſt H. Stephanus, ſed his verbis: *Operis ab eo ſcripti de artibus pars ſexta*. Et quintam quidem fuiſſe eos libros de re ruſtica, ex primis ipſis ſextæ verſibus ſatis intelligi, recte ab eruditis hominibus eſt adnotatum. Quo autem ordine eſſent partes reliquæ locatæ, & quot in libros diſtributæ, & num ſexta ultima eſſet, de his nihil videor legiſſe quod pro certo habere poſſimus. Conjectura enim eſſet, neque illa ſatis firma, ſi quis id jungens quod modo dictum eſt, cum ordine in pervulgato eo (*o*) Fabii loco obſervato: Corn. Celſus *rei militaris, & ruſticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquit*, colligeret, quartam Operis partem fuiſſe de re militari. Conjectura quoque eſt docta hæc quidem, & quam cum altero (*p*) Fabii loco, de iis quæ Celſus ad *Scepticorum* exemplum *non parum multa* ſcripſit de Philoſophia, valde conſentire, animadverto;

(*a*) *Not. in Scribon. pag.* 11. (*b*) *ad pag.* 118. *lin.* 22. (*c*) *lib.* 7. *cap.* 7. *p.* 426. *l.* 16.
(*d*) *lib.* 8. *c.* 2. *p.* 509. *l.* 24. (*e*) *Ib. c.* 4. *p.* 517. *l.* 6. (*f*) *in Epiſt. Dedic. Celſi.*
(*g*) *de Re Ruſt. lib.* 2. *c.* 2. (*h*) *l.* 9. *c.* 2. (*i*) *Ib. c.* 6. (*k*) *l.* 3. *c.* 17. (*l*) *l.* 4. *c.* 8.
(*m*) *l.* 1. *c.* 1. (*n*) *Suppl. Biblioth. Lat. lib.* 2. *c.* 4. & *Bibl. Ibid.* (*o*) *Inſtit. Orat. l.* 12. *c.* 11.
(*p*) *Ibid. l.* 10. *c.* 1.

to; ſed tamen conjectura eſt, quam laudatus Fabricius propoſuit, cum (q) *de hoc noſtro Celſo videtur*, inquit, *accipiendum quod S. Auguſtinus præf. libri de hæreſibus ait, opiniones omnium Philoſophorum qui varias ſectas condiderunt uſque ad tempora ſua ſex non parvis voluminibus Celſum quendam abſolviſſe*. Ad quatuor autem quas nominavimus, partes de re ruſtica, medica, militari, & philoſophica, ut ſine dubitatione aliæ duæ doctis ab hominibus adduntur, de arte videlicet rhetorica, & de jure civili; ita ſuſpicari aliquos poſſe, video, an non aliæ inſuper adjici debeant. Neque hoc tamen dico ob librum de herbis jure ac merito longe alii Scriptori attributum, aut quod Celſum peculiares libros ſcripſiſſe cenſeam de arte veterinaria, quanquam Rhodius in ejus Vita poſtquam libros cæteros memoravit, hæc habeat: *Veterinariam quoque conſcripſiſſe autor eſt Mercurialis lib. 4. cap. 2.* Moveret quidem me mei eruditiſſimi Civis auctoritas; ſi locum quem ad iſtum modum indicavit Rhodius, alium eſſe putarem ac illum qui in Prælectionibus Patavinis, lib. 4. cap. 2. ſic legitur: *Scripſerat enim Celſus de medicina brutorum*. Nam hoc negare poteſt nemo qui modo Celſi verba legerit (r): *amurca ad tertiam partem decocta, vel ſulphur pici liquidæ miſtum, ſicut de pecoribus propoſui, hominibus quoque ſcabie laborantibus opitulantur*. Quin etiam Columellam pluribus in locis (ſ) ad varios boum, oviumque morbos propoſita a *Celſo* remedia laudantem invenio. Veruntamen ut Robertus Conſtantinus (t), atque adeo noſter Almeloveenius (u) eo Celſi loco nihil aliud ſignificari, docuerunt, niſi quod tradiderat in libris de re ruſtica; ita ex his etiam Columellæ non video qui confici poſſit, peculiares alios de medicina veterinaria libros a Celſo fuiſſe conſcriptos, cum ea omnia inter rei ruſticæ præcepta (quod & ipſe Columella, & Cato fecerunt) opportune tradi potuerint, neque aliter accipere neceſſe ſit verba Mercurialis. Non veterinariam igitur peculiaribus libris complexum eſſe Celſum, ſuſpicor, ſed alias ex iis artibus quas indicat Quintilianus (x). *Marcus*, inquit, *Cenſorius Cato idem orator, idem hiſtoriæ conditor, idem juris, idem rerum ruſticarum peritiſſimus*. -- *Quam multa, imo pene omnia tradidit Varro? Quod inſtrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam Cornelius Celſus mediocri vir ingenio, non ſolum de his omnibus conſcripſerit artibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquerit*. Notiſſimi quot, & quam varia argumenta tractata ſint a Varrone; nam etſi libri ejus plerique perierunt, inſcriptiones tamen ſunt nobis ab antiquis Scriptoribus conſervatæ, quas tanquam in tabella Cl. Fabricius (y) exhibuit: in primis, ut totius erat antiquitatis peritiſſimus, rem hiſtoricam eſſe Varronem perſecutum, nemo ignorat: quod Catonem quoque illum Cenſorium feciſſe, conſtat, & Quintilianus iſto in loco diſerte confirmat. Num ergo Celſum, etſi nihil præterea aliud ſcripſiſſet, Hiſtoriam ſaltem attigiſſe, non ſuſpicabimur? Sed ne diutius in his quæ minus ſunt certa, hæreamus; ad ea quæ certiſſima ſunt, reliqua de Celſo Columellæ Teſtimonia, atque Elogia redeo: quæ inter, eo magis quæ protinus afferam, omiſſa adhuc (quod ſciam) fuiſſe miror. quod deperditorum ejus de re ruſtica librorum Fragmenta quædam in nonnullis præſertim eorum videntur eſſe ſervata. Nam lib. 1. cap. 8. *Ejuſmodi*, inquit, *villicum* (illiteratum, ſed tenaciſſimæ memoriæ) *Cornelius Celſus ait, ſæpius numos domino, quam librum afferre, quia neſcius literarum vel ipſe minus poſſit rationes confingere, vel per alium propter conſcientiam fraudis timere*. Lib. 2. cap. 9. *Nam quod ait Celſus, ubi mediocris eſt fructus, optimam quanque ſpicam legere oportet, ſeparatimque ex ea ſemen reponere*. Lib. 3. cap. 2. *Albuelis* (vitis) *utilior, ut ait Celſus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in jugo: in ſumma arbore, quam in ima, ferax & materiæ frequentis, & uvæ*: atque iterum: *Prudentis magiſtri eſt -- illud in totum præcipere, quod & Celſus ait --: Nullum genus vitium cenſerendum eſſe, niſi fama; nullum diutius conſervandum, niſi experimento probatum*. Lib. 7. cap. 2. *Igitur id pecus* (ovillum) *quamvis molliſſimum ſit, ut ait prudentiſſime Celſus, valetudinis tutiſſimæ eſt, minimeque peſtilentia laborat*. Capite autem 3. ejuſdem libri: *Nam melior eſt* (agnus) *autumnalis verno, ſicut ait veriſſime Celſus*. Lib. 8. cap. 13. Anſer *autem non ubique haberi poteſt, ut exiſtimat veriſſime Celſus, qui ſic ait: Anſer neque ſine aqua, nec ſine multa herba facile ſuſtinetur, neque utilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi vero flumen, aut lacus eſt, herbæque copia, nec minus juxta ſatæ fruges, id quoque genus nutriendum eſt: quod etiam nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris*. Lib. 9. cap. 1. *Quam rationem* (reparandi apes ex juvenco perempto) *diligentius proſequi ſupervacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti* (an *amitti*?) *ut ſic requirendum ſit*. Sed cum ex aliis præterea Columellæ locis, ac præſertim ex fine memorati noviſſime capitis & ſententias Celſi, & quid de his Columella cenſuerit, cognoſcere poſſimus; tamen eos quos protuli, dignos præter cæteros judicavi qui minime in Almeloveenii editione omitterentur.

Porro neque Plinius ſilentio erat prætereundus, qui toties Celſum inter Auctores (& quidem non Externos) quos ſecutus eſt, retulit in primo Naturalis Hiſtoriæ libro, atque alibi etiam, ut libro 10. cap. 53. & (quod Almeloveenius non ignoravit) in calce capitis quarti, libri 20. ubi ex Celſo diſerte nominato remedium adverſus podagram attulit, quod in libro hujus habemus quarto, cap. 24. Nam alium quendam Plinii locum ex lib. 14. c. 2. *Græcinus, qui alioqui Cornelium Celſum tranſcripſit*, non contemno quidem; ſed tamen non tanti, quanti facere Erudi- (*) pag. 238. lin. 27. ti nonnulli Homines videntur, facio. Etſi enim Julium hunc Græcinum (hunc, inquam, ipſum Juſti etiam Lipſii (z), atque Henrici Savillii (a) judicio) & ab Seneca (b) haud ſemel laudatum, & a Corn. Tacito (c) inſigni illo elogio ornatum invenio: *pater Julii* (Agricolæ) *Julius Græcinus ſenatorii ordinis, ſtudio eloquentiæ, ſapientiæque notus, iiſque virtutibus iram Caji Cæſaris meritus; namque Marcum Sillanum accuſare juſſus, & quia abnuerat, interfectus eſt*; ut ad Celſi laudem non mediocriter pertineat quod ab ejuſmodi Viro credatur eſſe tranſcriptus; haud facile tamen cenſuerim, aliud voluiſſe Plinium ſignificare, niſi quod ſuper helvenaca, de qua ibi loquitur, vite Celſi ille judicium deſcripſerit. Neque enim, aliter ſi eſſet, aut Plinius ipſe (d) inter eos Scriptores quorum auctoritatem in libris 14. 15. 17. 18. ſecutus eſt, præter Celſum, Græcinum quoque nominaſſet, atque adeo in libri 16. Indice hunc, Celſo omiſſo, memoraſſet, aut Columella (e) ſæpe adeo ſententiam Julii Græcini nominatim laudaſſet, atque ipſa, ut videtur, verba, quæ pro Græcini Fragmentis haberi fortaſſe poſſunt, plerunque retuliſſet; imo ipſum, non Julii Attici, quod facit, (f) ſed Cornelii Celſi *velut diſcipulum*, ſcripſiſſet, *duo volumina ſimilium præceptorum de vineis* edidiſſe. Utcunque id eſt; hæc

(q) *loc. cit.* (r) *l. 5. c. 28. p. 358. l. 31.* (ſ) *l. 6. c. 5. 12. 14. & l. 7. c. 5.* (t) *in Adnotat. ad Celſ.*
(u) *in Scholiis in Celſ.* (x) *Inſtit. Orat. lib. 12 c. 11.* (y) *Biblioth. Lat. l. 1. cap. 7.*
(*) *Hi numeri, & qui pariter in margine deinceps apponentur, paginas, & lineas deſignant in Celſi editione Patavina, & cæteris quæ ex Almeloveeniana deſcriptæ ſunt.* (z) & (a) *in Agricol. Taciti.*
(b) *De Benef. l. 2. 21. & Epiſt. 29.* (c) *in Jul. Agricolæ Vita.*
(d) *Nat. Hiſt. l. 1.* (e) *de Re Ruſt. Vid. l. 3. c. 2. 3. 12. & l. 4. c. 3. 28.* (f) *Ib. l. 1. c. 1*

hæc veterum Auctorum teſtimonia antiquam Celſi famam, atque etiam (quod vel ex iis intelligi poteſt quæ de Græcino modo attigimus) ætatem ipſam indicantia, iſtic omnia prætermittuntur.

Unus Quintiliani locus, cum proponi plures poſſent, & in his aut ubi (*g*) Celſum de eloquentiæ præceptis *accurate* ſcripſiſſe, judicat; aut ubi (*h*) eundem *eruditum* appellat *virum*; aut ubi (*i*) inter *pauciſſimos eloquentes*, quos in philoſophia *literæ Romanæ tulerunt*, ipſum dilaudans, *ſcripſiſſe*, ait, *non parum multa*, *ſcepticos ſecutum*, *non ſine cultu*, & *nitore*; unus, inquam, profertur Quintiliani locus, iſque Celſo cum haud multum æquus, tum qui etiam quam revera ſit, multo paſſim iniquior videatur non attendentibus videlicet, *mediocri virum ingenio* ibi (*k*) Celſum dici, ubi contentione quaſi quadam facta, Scriptores omnium longe ingenioſiſſimi, & in his Homerus, Plato, Ariſtoteles, M. Tullius, collaudantur.

Quid vero de iis dicemus quæ multa ex Verderio ſine ulla animadverſione proponuntur? In aliquo Celſus Hippocratis verbo latine reddendo aliquid interdum humani paſſus ſit; num propterea continuo pronunciandum erat, *Hippocratem*, & *Græca pene omnia parum feliciter vertiſſe*? An non erat potius animadvertendum, quanto ille, quam nos, Hippocratis ætati propior fuit, tanto fidelioribus atque integrioribus Hippocratis exemplaribus uſum eſſe? ut niſi quid aliud omnino obſtet, non ex noſtris exemplaribus Celſi verſionem reprehendere, ſed ex Celſi verſione noſtra emendare exemplaria iis præſertim in locis deceat qui aliter in aliis antiquis codicibus ſcripti ſunt: quod me quidem, cum Hippocratem publice interpretarer, aliquando, & fortaſſe haud incommode, facientem annis ſuperioribus audiviſti. Sed *denique apud Celſum*, inquit, *obſervationes quædam ſunt ludicræ*. Quæ tandem? *Si nimirum ægrotus ſummis digitis extrema parietum evellat*, *hoc eſt lapillos ex muro exradicet* (Celſus (*l*) ita habet: *ſi qua minuta eminent, carpat) ſignum mortis eſſe*; quaſi vero iſtiuſmodi obſervationem aut Celſus de Hippocrate (*), de illo, inquam, Hippocrate, quem felicius (ſi Diis placet) vertiſſe oportebat, non accepiſſet; aut qua ratione, cauſaque vera eſſe poſſit, explicare Medici prorſus neſcirent. Sed jam ad ipſos Celſi libros veniamus.

Hos cum ego libros ante multos annos ruri diligenter perlegerem, exemplari uſus parvulo ex iis Lugdunenſibus quorum uno ipſum quoque Joſephum Scaligerum uſum eſſe, ex Lindenio cognoſces; memini me ducentos minimum locos ex iis quos corruptos eſſe, intelligebam, conjectura (neque enim aut ulli, calamo, aut alii, formis deſcripti, quos conferrem, ibi erant libri) conjectura, inquam, ductum emendare, vel ut verius dicam, quo emendari modo poſſent, inter legendum divinare voluiſſe. Quas divinationes cum poſtea aliquando cum excuſis libris conferrem, non ante ſenſi, me actum egiſſe, quam libellum a Lindenio procuratum in manus ſumerem. Hic enim Vir diligentiſſimus, & magnis ad Celſum reſtituendum ſubſidiis inſtructiſſimus quæ ego ſuſpicione attigeram, ea prope omnia ex veterum librorum auctoritate, & Virorum Summorum conjecturis ſelectiſſimis repoſuerat. Quorſum hæc? inquies. Nempe ut intelligas, me Almeloveenii, qui Lindenium fere ſecutus eſt, editionem probantem, non temere, ſed facto periculo, atque inſtituta cum aliorum libris comparatione judicare. Et vero ut certis in locis, quorum aliquot in hac Epiſtola indicabo, minime de ea Lindenii editione Thomæ Bartholini (*m*) judicium improbem; in pleriſque tamen eorum qui a me ſunt diligenter perpenſi, non video eſſe cur verear ne non ſit cæteris anteferenda. Huc adde quæ Almeloveenii ſedulitas, ac ſolertia adjunxit, & in his quæ ad locos vel incertæ ſcripturæ commonſtrandos, vel obſcuros illuſtrandos, vel memorabiles indicandos, comprobandoſve in calce tum ſingularum pagellarum, tum libri univerſi adſcripſit. Quibus omnibus in rebus etſi hominis exercitatiſſimi eruditionem, diligentiam, egregiamque de ſtudioſis lectoribus bene merendi voluntatem jure laudo, atque commendo; noli tamen credere, ſic illum, meo quidem judicio, peregiſſe omnia, nihil ut reliquerit induſtriæ tuæ. Imo ſic habeas, velim: prope innumera adhuc ſupereſſe quæ adjici poſſint, hujuſque rei conjecturam facias ex iis quæ has mihi litteras alia inter ſtudia, atque occupationes ſcribenti in memoriam videris eſſe redacta.

Nam ut a poſtremis incipientes, ad priora demum revertamur; hæc memorabilia, ac digna ſunt certe quæ extenſo quaſi digito Lectoribus oſtendantur: jam tum Celſum lib. 3. cap. 19. primum fortaſſe ex omnibus quos nunc de re medica habemus, Scriptoribus (quæ enim huc Rubeus (*n*) profert ex Hippocrate, ne aliter accipienda ſint, vereor) primum, inquam, nutrientium, ut vocant, Clyſterum uſum, & opportunitatem litteris mandaviſſe; *Ultimum*, inquit, *auxilium eſt*, 158, c. *in alvum ptiſanæ vel alicæ cremorem ex inferioribus partibus indere*, *ſiquidem id quoque vires tuetur*: Jam tum lib. 6. cap. 7. in *gravis auditus* 376, 2. curatione monuiſſe, *aurem ipſam conſiderare oportere*, ſi forte appareat *ſordium coitus*: haſque, ante, ubi opus ſit, emollitas, auriculari *ſpecillo eximendas eſſe*: Jam tum; idque paulo infra; ſcripſiſſe: *purgare aurem oportere*, & *ſpiritum* 377, 7. *continere*, *donec inde humor aliquis exſpumet*: Jam tum lib. 7. cap. 26. id in urethræ inciſione præcepiſſe, quod & alibi, velut in jugularium venarum ſectione, aliquando haud inutile eſſe poſſe, animadverto: ſcilicet primum cutem *quampurimum attrahendam*, deinde urethra inciſa, & hæren- 474, 32. te in ea calculo exempto, *tum cutem remittendam*; *ſic enim fieri*, *ut inciſum colem integra pars cutis contegat*, & *urina naturaliter profluat*: Jam tum eodem in libro, capite autem 16. docuiſſe, tum craſſius inteſtinum perforatum *interdum glu-* 452, 15. *tinari*, tum *ſi anguſtius vulnus* abdominis *eſt*, & 27. *quam ut prolapſa inteſtina commode refundantur*, *incidendum eſſe*, *donec ſatis pateat*: quod quidem monitum meminiſti ut præ cæteris inculcaverit hac ætate nimium lentis, ac meticuloſis Chirurgis Experientiſſimus Vir Abr. Cyprianus (*o*). His locos adde quos Redius (*p*) confirmavit, atque illuſtravit ſive de Serpentum veneno, ſive de Hirundinibus, & chelidonia. Celſus namque in extremo ſexto capite libri ſexti earum quas ibi memorat, Avium *acies*, inquit, *extrinſecus læ-* 369, 23. *ſa*, *interpoſito tempore in antiquum ſtatum redit*, *celerrimeque hirundinis*. *Unde etiam locus fabulæ factus eſt*, *per parentes id herba reſtitui*, *quod per ſe ſaneſcit*. Idemque lib. 5. cap. 27. *Venenum*, inquit, *ſerpentis -- non guſtu*, *ſed in vulnere nocet*. 309, 22. *-- Ergo quiſquis exemplum Pſylli ſecutus*, *id vulnus exuxerit*, & *ipſe tutus erit*, & *tutum hominem præſtabit*. *Illud interea ante debebit attendere*, *ne quod in gingivis*, *palatove*, *aliave parte oris ulcus habeat*. Neque tandem is prætermittendus eſt locus, quo nos uti conſuevimus, ut quid priſci Anatomici inteſtini cæci appellatione ſignificarint, Celſi etiam auctoritate oſtendamus. Nimirum lib. 4. cap. 1. craſſius, inquit, inteſti- 184, 31. num *a dextra parte incipiens*, *in ſiniſteriorem pervium* & *longum eſt*, *in dexteriorem non eſt*; *ideoque cæcum nominatur*.

Atque hi quidam ſunt ex multis locis quos ut memo-

(*g*) *Inſtit. Orat. l.* 3. *c.* 1. (*h*) *l.* 9. *c.* 1. (*i*) *l.* 10. *c.* 1. (*k*) *l.* 12. *c.* 11. (*l*) *l.* 2. *c.* 6. *p.* 55. 9.
(*) *Præn. n.* 4. (*m*) *Diſſert. IV. de libris legend.* (*n*) *Annot. in Celſ.* (*o*) *Epiſt. ad Millington.*
(*p*) Oſſerv. int. alle Vipere, & Eſper. int. a coſe natur.

memorabiles indicare poterat Almeloveenius; nunc duos (haud amplius) ex non paucioribus adſcribam, quos quidem poterat declarare. Nam quod
153,6. lib. 3. cap. 18. ſcriptum eſt: *Confert etiam aliquid ad ſomnum ſilanus juxta cadens*, quot tandem ex ſtudioſis Adoleſcentibus putas intellecturos quid ſit iſte *ſilanus*, cum eruditus Vir Jo. Cæſarius (*q*) vocis inſolentia permotus, ſe pro ipſa *ſaliens rivus* repoſiturum fuiſſe, fateatur, niſi in ea verba forte incidiſſet unde incipit Sex. Pomp. Feſti (*r*) liber ſecundum Aldi partitionem duodeviceſimus: *Tullios alii dixere eſſe ſilanos, alii rivos*: quæ & G. Valla viderat, ac Silanum pro rivo expoſuerat. Et Ronſſeus (*ſ*) quidem eadem quæ Cæſarius, habet: idemque ſenſerat, ac tradiderat Pantinus (*t*). Ego vero cum Feſti verba relego: *Tullios alii dixere eſſe ſilanos, alii rivos, alii vehementes projectiones ſanguinis artuatim* (Joſ. Scaliger, aliique legunt *arcuatim*) *fluentis, quales ſunt Tiburi in Aniene. Ennius in Ajace. Ajax miſſo ſanguine tepido Tullii efflantes volant*; ut ſuſpicor, quædam librariorum incuria eſſe omiſſa, aut ſaltem vel depravata, vel in non ſuum locum tranſpoſita; quid enim illa: *quales ſunt Tiburi in Aniene*, ad ſanguinem? ita minus miror, R. Conſtantinum (*u*) legere, non *Tullios alii dixere eſſe ſilanos*, ſed *Tubulos alii dixerunt eſſe ſalientes*, & *ſaliens* in Celſo ſcribendum credere pro *ſilanus*. Porro Joſephus Scaliger in ſuis in Feſtum Caſtigationibus hæc notat: *Silani; Gloſſario ſilvani. Silvanus*, Κρουνός, hoc eſt fons aquæ ſaliens: ac pariter in iis Notis quæ ex editione Feſti Romana, Caſtigationes Scaligeri conſequuntur, hæc habentur: *In antiquo Lexico Latino Græco*, Silvanus *exponitur* Κρουνός, *& ita fortaſſe legendum tum hic, tum apud Cornelium Celſum*: qua in opinione Jacobum quoque Cujacium (*x*), & Hieronymum Columnam (*y*) fuiſſe, non ignoro: & certe in Philoxeni Gloſſis: *Silvanus*, vel *Silbanus*, Κρουνός ſe etiam legiſſe, oſtendunt Gerardus Joannes Voſſius (*z*), & Robertus Keuchenius (*a*). Hæc etſi ita ſunt; tamen illa viciſſim haud ſunt ignoranda, non modo hos duos quos noviſſime laudavimus, Viros, & præterea Jo. Jacobum Hofmannum (*b*) pariter cenſere, in Gloſſis, atque adeo in Feſto legendum eſſe *Silanus*, & *Silanos*; ſed & reapſe Turnebum (*c*) in Petri Danielis Aureliani latino Onomaſtico perantiquo, in membranis ſcripto, ſic inveniſſe: *Silanus tubus*; ac Lambinum (*d*) in Vocabulario Latino-græco cujus ipſi Puteanus copiam fecerat: *Silanus*, Κρουνός. Neque Conſtantinus (*e*) ipſe negat, *Tullios* etiam, & *ſilanos* in Feſto legi; imo hæc ſcriptura in omnibus quæ adhuc viderim, excuſis Feſti exemplaribus habetur. Huc adde ex iis Fabulis (*f*) quæ ſub C. Julii Hygini nomine circumferuntur: *cum* (fuſcinam) *eduxiſſet, tres Silani ſequuti ſunt, qui ex Amymones nomine Amymonius fons appellatus eſt*; quinetiam ex divina illa Athenienſis Peſtilentiæ deſcriptione Lucretiana (*g*):

Multa ſiti proſtrata viam per, proque voluta
Corpora ſilanos ad aquarum ſtrata jacebant
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquai;

ſic enim poſt Aldum, ut probe noſti, rejecta Marulli emendatione, & Pii ſcriptura, qui *ſic amnis*, & *ſola amneis* pro *ſilanos* poſuerant; vetuſtis, emendatiſque libris auctoribus, Viri Doctiſſimi edidere, ex quibus Lambinus, (*h*) Giſanius (*i*), Creechius (*k*) hunc etiam ipſum de quo agimus, Celſi locum in eandem ſententiam produxerunt, nec Munckerus (*l*) in allatis Hygini verbis exponendis, aut Voſſius in Etymologico Linguæ Latinæ (*m*) (ubi, ut opere in longo, haud miror quod pro Mythologico Hygini citet P. *Aſtronomicon*) prætermiſit. Neque vero omiſſus eſt ab iis quos ſupra nominavi, Hofmanno (*n*), & Keuchenio (*o*), aut denique a Samuele Piſcio (*p*): quinimo ab his duobus diſerte adſcriptum eſt, *ſilanum* eſſe hic a Celſo poſitum pro *rivulo ſuſurrante decidentium leniter aquarum*; ut mihi illud Virgilianum (*q*) in memoriam reduxerint:

-- *levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro*,

multoque etiam magis illos Poëtarum aliorum locos ad quos Celſus potuit reſpexiſſe, ut hunc Horatii: (*r*)

Fonteſque lymphis obſtrepunt manantibus
Somnos quod invitet leves,

illumque inprimis Ovidii (*ſ*), qui in Somni ipſius domo, ac penetralibus deſcribendis, nullo modo ſibi eſſe *rivum* prætermittendum exiſtimavit,

-- *per quem cum murmure labens*
Invitet ſomnos crepitantibus unda lapillis.

Verum ante eos omnes a quibus ut nonnulla alia quæ ſupra indicavi, ita hunc Celſi locum in iſtiuſmodi ſententiam productum eſſe, comperi, produxiſſe invenio L. Gr. Gyraldum in eo *Dialogiſmo* (*t*), in quo a Barbulejo ſuo ex ſe quæſitum eſſe, propoſuit, *quid ſibi vellet hæc inaudita vox Silanos*; ipſe vero *antiquam vocem eſſe Latinam, & tubos aquarum ſignificare, & fiſtulas*, oſtendit. Cæterum ad hujus vocis antiquitatem comprobandam fuit aliquando cum pertinere fortaſſe, crederem, *Silanorum* cognomen, Romæ in Junia Gente celeberrimum; ſed poſtea vidi, tum Antonium Auguſtinum (*u*) id ipſum deducere a *Silo*, Sergiorum, & Liciniorum cognomine, ſignificante, ut Feſtus (*x*) eſt auctor, naſum ſurſum verſus repandum, tum noſtræ hujus vocis originem ex arabica *Silan*, quod eſt *fluxus aquæ*, a Thoma Erpenio (*y*), quocum faciunt Hofmannus (*z*), & Voſſius (*a*), derivari. Quæ omnia cum ita ſint, neque aliquis; quod ſciam; in antiquis Celſi codicibus aliud quam *ſilanus*, legiſſe ſe, ſcripſerit, quam quidem vocem inprimis, ac præterea in optimis quibuſque editionibus conſtanter video eſſe ſervatam; ut nihil in Celſo mutandum, ita Lectores monendos cenſeo quid eruditiſſimi Homines de hoc vocabulo, ejuſque ſignificatione tradiderint.

Non ita difficile, nec tamen æque omnibus facile erit conjicere quid ſibi Celſus voluerit libro 5. in fine capitis 21. quod eſt de Peſſis. *Si concidere*, inquit, *vitio locorum mulier ſolet, cochleæ* 271, 15.
cum teſtis ſuis comburendæ, conterendæque, deinde his mel adjiciendum eſt. Si non comprehendit, adeps leonina ex roſa mollienda eſt. Si enim hæc ita juncta; ut in pleriſque editionibus; legantur, tanquam aut unum ad morbum, aut unum ad peſſum ſpectarent; cogitare poteſt quiſpiam num forte ea verba *ſi non comprehendit* hoc ſignificent: ſi mulier quæ vitio locorum concidit, nihil percipit; vel an ſic etiam ſint accipienda: ſi mel contuſis cochleis adjectum eas non ſatis, ut alibi Celſus loquitur, cogit; quo videlicet modo tum Scribonius (*b*), *hæc omnia*, inquit, *ſive contuſa, ſive creta diligenter, melle Attico deſpumato comprehendantur*; & alio in loco (*c*), *deinde cæteris miſcentur, quæ & ipſa recipere debent tantum mellis, quantum ſatis erit ad comprehendenda & continenda ea*; tum Vegetius (*d*), *quæ diutiſſime trita, melle optimo adjecto comprehendantur*:

(*q*) *Comment. in Celſ.* (*r*) *de Verb. Signific.* (*ſ*) *Enarration. Celſ.* (*t*) *Annotation. in Celſ.*
(*u*) *Adnot. in Celſ.* (*x*) *Obſervation. l. 11. c. 2.* (*y*) *in Ennii Frag. ex Ajace.* (*z*) *loco infra cit.*
(*a*) *In Frontinum de Aquæd. ad illa verba*: compluribus ſalientibus aquis inſtruxit urbem.
(*b*) *Lexic. Univerſal. ad vocem* Silani. (*c*) *Adverſ. l. 28. c. 6.* (*d*) *Comment. ad Lucr. lib. 6.*
(*e*) *loc. cit.* (*f*) *Fab. 169.* (*g*) *De Rer. Nat. l. 6.* (*h*) *loc. cit.* (*i*) *Conlectan. Lucret.*
(*k*) *Not. ad Lucr. l. 6.* (*l*) *Not. ad Hygini Fab. 169.* (*m*) *ad vocem* Silanorum. (*n*) (*o*) *loc. cit.*
(*p*) *Lexic. Antiquit. Roman. ad vocem* Silanus. (*q*) *Bucolic. Eclog. 1.* (*r*) *Epod. 2.*
(*ſ*) *Metamorph. l. 11.* (*t*) *Dialogiſm. 18.* (*u*) *De Familiis Roman., in Junia.*
(*x*) *De Verbor. Signif. l. 17.* (*y*) *Annot. in Lexic. Arabic. Raphelenz.* (*z*) (*a*) *locis cit.*
(*b*) *Compoſ. Med. Comp. 70.* (*c*) *Comp. 106. Sic & 88. & 227.* (*d*) *Art. Veterin. l. 4. c. 27.*

tur : vel denique erit fortaſſe qui ſic opinetur: feciſſe hic Celſum quod ubi (*e*) præcepit de extrahendis calculis fœminarum, aperte fecit, ut ad Virgines etiam reſpiceret; his igitur non eos peſſos, quos nimirum *non comprehenderent*, ſed tantummodo e leonina adipe, roſa mollita, inunctiones, vel ſi mavis, quæ nunc vocitant *naſcalia* imperaviſſe. Ego vero ut duas illas priores explicationes multis de cauſis quas enumerare neceſſe non eſt, minime probare me poſſe, fateor; ſic ne hanc quidem tertiam tueri velim, propterea quod ſi id Auctor ſpectaſſet; certe (ut alia ſileam) in ſuperioribus quoque peſſis nonnullis adverſus morbos cunctis fœminis pariter communes proponendis, Virginum rationem habuiſſet: neque vero habendam ipſi fuiſſe in toto hoc capite, is intelliget qui peſſorum nomine nihil hic niſi *naſcalia* præ-
170, 15. cipi, animadvertet. *Earum*, inquit, *hæc proprietas eſt: medicamenta compoſita molli lana excipiuntur, eaque lana naturalibus conditur*. Quoniam igitur ſic connexorum ut propoſuimus, Celſi verborum nulla ſatis placet ſententia; an melior poſſit exiſtere videndum eſt ex iiſdem in duas, ut ab Lindenio, & Almeloveenio factum eſt, particulas ita ſejunctis, ut ſingulæ ad ſingulos tum morbos, tum peſſos indicandos pertineant. Cumque omnis vel in ſic disjunctis obſcuritas oriatur ex illo verbo *comprehendit*; etſi hoc non ſatis illuſtratur ſynonymo quod in ora libri ſui adſcripſit R. Conſtantinus, συλλαμβάνεται, propterea quia non pauciora ferme ſignificat hoc apud Græcos, quam *comprehendit* apud Latinos; mihi tamen cauſam præbuit ſuſpicandi, an ut apud illos non tantum ſignificat *complectitur*, *capit*, *percipit*, &c. verum etiam interdum *concipit*, qua videlicet ratione ab Ariſtotele poſitum invenitur lib. 2. de Generat. Animalium; ſic Celſus, Græcos hic imitatus, eadem ſcribat ſignificatione, *comprehendit*; ut hæc ejus ſententia ſit: Si mulier non concipit; adeps leonina, oleo roſaceo emollita, ac lana molli excepta, ſubjicienda eſt: quæ ſane explicatio magis probabitur ab iis qui cum meminerint, non modo apud recentiores aliquos Auctores, pinguedinem leonis ad juvandam venerem commendari; verum ipſum quoque Aetium (*f*) ex eodem oleo in fellis veſicula leonina ſervato peſſum, ſeu potius *naſcale* ad conceptionem adjuvandam propoſuiſſe: tum minime ignoraverint, æqualem ferme Celſo Scriptorem Columellam (*g*) in re quidem haud ita abſimili ſcripſiſſe: *brumæ temporibus aliquando inſita vitis comprehendit*: & vitis truncus inſitus *cum comprehendit*; hoc eſt cum indito ſurculo coaluit intime ſic ut ipſum jam alat: quæ omnia eo fuſius expoſui quod ex iis quæ adhuc conſului, Lexicis, aliiſque ejuſdemmodi libris plane intelligerem, quoſdam hujus verbi ſignificatus ex iis eſſe quæ doctorum alioqui Hominum, & in his rebus verſatiſſimorum magnam quantumvis diligentiam fugerunt.

Jam vero ex innumeris prope locis quorum incertam ſcripturam commemorare poterat Almeloveenius, hos paucos habe. Lib. 2. cap. 29. in quo cibi, ac potiones quæ alvum movent, traduntur, me non præterit, Nicolai illius qui Florentiæ primus omnium quos non ego modo, ſed & Viri noverint longe Eruditiſſimi Thomas Bartholinus (*h*), Almeloveenius noſter, & Jo. Albertus Fabricius (*i*), primus, inquam, Celſum deſcripſit formis, atque etiam L. Ant. Juntæ, ac Manutiorum libros poſt mulſum, vinumque dulce, vel ſalſum hæc habere: *aqua*: *tenera omnia tepida*: *dulcia*: *pinguia*: hancque ſcripturam hactenus probare Almeloveenium, ut cum Lindenio ſcribat: *aqua*, *omnia tenera*, *tepida*, *dulcia*, *pinguia*. At-
106, 29. tamen in proximo capite 30. quod propter Operarum incuriam apud Almeloveenium inſcribitur 25. in quo contra, quæ alvum adſtringunt, proponuntur, nunquam ego poſt aſperum & vinum, & defrutum legi: *aqua vel tepida vel præ-* 107, 31.
frigida, *dura*, *id eſt*, *ea quæ tarde puteſcit*, *ideoque pluviatilis potiſſimum*, *omnia dura*, *macra*: hæc, inquam, ſuperiori loco perſpicue oppoſita nunquam legi, quin vehementer dubitarem, an non magis in ipſo probanda eſſet altera ſcriptura, quam Cæſarius, Pantinus, Stephanus, Rubeus, atque alii ſequuntur: *aqua tenera*, *omnia tepida*, *dulcia*, *pinguia*; ut aqua videlicet *tenera* opponatur *duræ*, ſicut a Rubeo (*k*) explicatum eſt; aut certe utramque ſcripturam; quod factum video a Conſtantino, & Ronſſeo; eſſe cenſerem proponendam. Initium quoque ſectionis 16. capitis 28. libri 5. cum hoc habeat Nicolaus: *Scabies vero eſt durior cutis rubicundus*; Junta autem, Cæſarius, Pantinus, Stephanus, aliique tria poſtrema verba ita ſcribant: *durior cutis rubicundior*; Manutii vero: *humor cutis rubicundus*; Conſtantinus denique ad libri oram: *tumor durior cutis*. *Alii*, *durities cutis*; Ronſſeus autem: al. *humor durior c. r.* al. *durities cutis*; cum igitur uſque adeo hic varient codices; equidem haud improbaverim quod Almeloveenius, miſſis cæteris aut manifeſte vitioſam, aut minus probabilem ſententiam habentibus, ultimum cum Lindenio 338, 2.
ſelegerit, & ſcribere maluerit: *Scabies vero eſt durities cutis rubicundior. ex qua puſtulæ oriuntur*; erat tamen de tanta iſta varietate Lector monendus tum ne pro certo crederet, Celſum ita ſcripſiſſe, tum ut inquireret, quo igitur modo ſcripſiſſet, an ſic, exempli cauſa: *Scabies vero eſt aſpritudo cutis rubicundior*, *ex qua puſtulæ oriuntur*. Ut enim mittam, verbi *aſpritudo* veſtigia quædam fortaſſe in illo *durior* relicta eſſe, quod pleræque, & in his vetuſtiſſima, editiones ſervarunt; certe in ejus quæ proxime antecedit, ſectionis principio cum hæc de puſtulis Celſus ſcripſiſſet: *Earum plura genera ſunt*. *Nam modo circa* 336, 8.
totum corpus partemve aſpredo (*aſpritudo* ex optimis, vetuſtiſque exemplaribus quæ Rhodius (*l*), & Conſtantinus (*m*) nominant, legendum eſt) *quædam fit*, *ſimilis his puſtulis &c. eæque modo rubent*, *modo colorem cutis non excedunt*; cum, inquam, Celſus hæc ſcripſiſſet; a veri ſimilitudine non prorſus abhorret, jungere cum illa ſectione hanc quæ ſequitur, eo quod exempli cauſa propoſuimus, initio voluiſſe, eoque magis quod paulo poſt id initium, *Quo aſperior eſt*, inquit, 338, 9.
quoque prurit magis, *eo difficilius tollitur*. Verbis autem opus non eſt, ut intelligatur, aut libro 6. cap. 14. (quod perperam Almeloveenii Operæ 16. fecere) in quo de Uvæ morbo ſermo eſt, omittere non decuiſſe, veterem librum a Conſtantino, & Ronſſeo in ſuorum margine deſcriptum, cujus auctoritate, proxima iis quæ afferemus protinus, verba in ſuam ſedem reſtituta ſunt; non *ſucco* habere, ſed *ſuccus* in hoc loco:
Chelidoniæ quoque ſucco per cochlear illita uva ma- 389, 30.
xime prodeſt: Aut libro eodem, cap. 6. in ex-
trema fere ſectione 1. cum illis verbis: *In ipſum* 350, 30.
vero oculum primo die, *niſi immodica inflammatio eſt*, *nihil recte conjicitur*; alteram quoque, librorum videlicet Nicolai, Juntæ, Manutiorum, Stephani, Conſtantini, ſcripturam, quæ a Ronſſeo, aliiſque præterea ſaltem in ora adſcripta eſt, proferre conveniſſe: *niſi modica inflammatio eſt*; præſertim cum hæc continuo ſequantur: *ſæpe enim potius concitatur eo pituita quam minuitur*:
Aut lib. 7. cap. 2. ad illa verba: *ſi ægrum fluens* 410, 5.
alvus exercuit, *neque per alimenta quicquam corpori accedit*; indicandum fuiſſe: Manutios tamen; quos cum dico, Egnatium quoque ipſum dico; pro *exercuit*, legiſſe *exhaurit*, Stephanum autem *exhauſit*; quam quidem ſcripturam, magis profecto cum proximis quæ modo allata ſunt, ver-

bis

(*e*) *l. 7. c. 26. p. 481, 27.* (*f*) *Tetrab. 4. Serm. 4. c. 32.* (*g*) *de Re Ruſtic. l. 4. c. 29.* (*h*) *Diſſert. IV. de libris legend.* (*i*) *Bibl. Lat. l. 2. c. 4.* (*k*) *Annot. in Celſ.* (*l*) *in Lexic. Scribon.* (*m*) *Adnot. in Celſ.*

bis ipſo loquendi genere congruentem, Conſtantinus quoque, ac Ronſſeus adnotavere: Aut eodem libro 7. cap. 12. ſect. 1. quæ eſt inſcripta *de Dentibus*, poſt ea verba quibus docemur tum cognoſcere, in eorumne evulſione aliquid ex oſſe cui inhærent, fractum ſit, tum fracti oſſis particulam, inciſa etiam, ſi opus ſit, gingiva, vulſellæ ope eſſe extrahendam; quæ porro ſubji-
444, 16. ciuntur: *Quod ſi fractum ſtatim non eſt, ſed intumeſcit extrinſecus maxilla, ut os hiare non poſſit*; non ſine iis legi oportuiſſe quæ ipſorum loco ſunt tum in pervetuſto Nicolai libro, tum in illis quos Junta, & Cæſarius edidere; quorum quidem verborum præcipua pars eſt a Conſtantino, Ronſſeo, aliiſque in margine propoſita: *Quod ſi factum ſtatim non eſt, indureſcit extrinſecus maxilla, ut is hiare non poſſit*; hoc eſt, ſi fracti oſſis particula educta ſtatim non ſit: Aut denique libro 8. cap. 10. ubi de membris, ut repo-
532, 15. nantur oſſa, extendendis, hæc habentur: *Sub qua* (inflammatione) *& difficile, & periculoſe vis nervis adhibetur. nam diſtentionem nervorum vel cancer ſequitur; vel certe, cum mitiſſime agitur, pus*; duo fuiſſe non omittenda, alterum, plerorumque libros non habere: *cum mitiſſime agitur*, ſed *ut diutiſſime alatur*, Manutiorum: *ut mitiſſime alatur*, Conſtantini ſcriptum calamo: *agatur*; ut proclive ſit ſuſpicari, ſcripſiſſe Celſum: *ut mitiſſime agatur*; alterum, in iiſdem omnibus, imo ipſius quoque Lindenii libro non *diſtentionem* nervorum legi, ſed *diſtentio*.

Verum in hiſce aut omnibus, aut certe fere omnibus locis erunt fortaſſe qui minus neceſſarium fuiſſe judicent variantem ſcripturam indicare. Quid vero de iis cenſebunt quos protinus memorabo, in quibus, nulla alia commonſtrata ſcriptura, eam Lindenius, atque Almeloveenius ſine ulla dubitatione unam ediderunt quam aut nullo pacto aut minus profecto laudabiliter tueri poſſimus? Libro enim 3. ſic capitis 18. initium propoſuerunt: *Et febrium quidem curatio expoſita*
148, 14. *eſt. Superſunt vero alii corporis affectus, qui huic ſuperveniunt, ex quibus eos, qui certis partibus aſſignari poſſunt, protinus jungam. Incipiam ab inſania*. Ego vero qui in aliis omnibus quæ adhuc videre licuit, Celſi exemplaribus conſtanter legerim: *eos, qui certis partibus aſſignari non poſſunt*; vixque meminerim, Conſtantinum, atque Ronſſeum, nullo tamen antiquo codice citato, & in ipſo tantum margine ſuorum librorum, iſtud *non* eſſe delendum, indicaviſſe; quî Noſtri & reapſe deleverint, & deleviſſe ſe, reticuerint, plurimum miror. Nam ſi quis forte dicat; quid ergo? Num inſania, lethargus, apoplexia, paralyſis, comitialis, cardiacus, aut regius morbus (de quibus videlicet ſermonem habendi ab iſtis verbis Corn. Celſus initium capit) affectus igitur ſunt qui certis partibus aſſignari non poſſunt? ego etſi illum ad Pantini Annotationes poſſem rejicere, ex quibus qua ratione id negare Celſo licuerit, intelligeret; non tamen faciam; ſed hoc unum reſpondebo, non quid aliis, & his noſtris potiſſimum, ſed quid Celſi, aliorumque latinorum rei medicæ Scriptorum temporibus apud ipſos in uſu eſſet, ac conſuetudine, eſſe ſpectandum. Serenus certe Samonicus (*n*) lethargi, & comitialis, ac regii morbi; Plinius autem Valerianus (*o*) & horum, & cæterorum qui ſunt paulo ſupra nominati, curationes ſeorſum, extraque aliorum qui certis partibus aſſignantur, ordinem propoſuerunt, quanquam uterque a capite orſus, & deinceps thoracem, imum ventrem, artuſque ipſos perluſtrans, ante poterat in ſuis quemque ſedibus, ſiquas eorum certas eſſe, cenſuiſſet, nullo negotio collocare. Quorum Scriptorum aliquis forte auctoritatem contemnat; ipſius autem Celſi contemnere quî poſſit? Hic vero ſi, ut Lindenius, atque Almeloveenius proponunt, eos de quibus loquimur, affectus certis partibus aſſignari poſſe, ſcripſiſſet; qua tandem ratione ſtatim atque ipſorum tractationem cum libro tertio abſolverat, hoc uti libri quarti initio (quod quidem omnes ad eundem pariter modum exhibent, & in his Lindenius etiam, ac Almeloveenius)
potuiſſet: *Hactenus reperiuntur ea genera morbo-* 182, 7.
rum, quæ in totis corporibus ita ſunt, ut iis certæ ſedes aſſignari non poſſint: nunc de his dicam, quæ ſunt in partibus. Operæ quoque pretium eſt animadvertere quomodo ipſi eodem in libro quar-
to capitis 21. finem ediderint: *Neque alienum eſt,* 255, 18.
fovere inferiores partes aqua, decocta ex verbenis comprimentibus, ex iiſdem aliqua cataplaſmata imo ventri inguinibuſque circundare; præcipueque ex aceto. Vitare autem oportet rutam, & ne ſupinus dormiat. Nempe igitur Celſus in nimia ſeminis profuſione (de hac enim agit in eo capite) rutam quam cæteri laudarunt Medici, ipſe improbaverit? Vi enim ſua; in Scholiis inquit Almeloveenius; nimium extinguere ſemen poſſet. At quanto veri ſimiliora ſcripſiſſet, ſi indicata plerorumque librorum ſcriptura: *præcipueque ex aceto rutam vitare, etiam* (alii habent: *&*) *ne ſupinus obdormiat*; Lectores monuiſſet, paulo aliter duntaxat interpungendo & librarios potuiſſe hunc locum corrumpere, & nos poſſe reſtituere, ſi videlicet (quod factum eſſe, nuper vidi etiam in Conſtantini editione, & ad eundem fere modum in Ronſſei Enarratione) ſcribamus: *Neque alienum eſt cataplaſmata imo ventri inguinibuſque circumdare, præcipueque ex aceto rutam: vitare etiam, ne ſupinus obdormiat*. Non difficilius eſt, præſertim alia aliorum librorum ſcriptura animadverſa, locum reſtituere, quem libro 5. in ca-
pitis 27. initio comperies: *Sequitur, ut de his* 307. 6.
(vulneribus) *dicam, quæ morſu fiunt, interdum hominis, interdum ſimiæ, ſæpe canis, nonnunquam ferarum, aut aliorum animalium, aut ſerpentium. Omnis autem feræ morſus habent quoddam virus*. Quæ poſtrema verba cum in libris editis ab Nicolao, itemque a Manutiis ad hunc modum ſcripta ſint: *Omnis autem fere morſus habet quoddam virus*, imo a Manutiis ſcriptum ſit *ferè*; miror, Almeloveenium hos potius non eſſe ſecutum, præſertim qui hic laudet Panaroli Pentec. 2. Obſervationem 32. (legendum eſt 42.) quæ eſt *de Mulieris morſu venenato*, cui addere ex Hildano (*p*) alias potuiſſet idem oſtendentes, morſum videlicet hominis aut eſſe virulentum, aut certe; ut Plinii (*q*) verbis utar; *inter aſperrimos* non injuria numerari. Quæ etiamſi non ita ſe haberent, neque Serenus Samonicus (*r*) qui reſpexiſſe ad hunc Celſi locum videtur, ſcripſiſſet:

Sive homo, ſeu ſimilis turpiſſima beſtia nobis
Vulnera dente dedit, virus ſimul intulit atrum;

Celſum tamen ipſe per ſe iſtam ſibi ſcripturam aſſereret. Cum enim poſt ea de quibus agimus, verba, hæc continuo ſubjecerit: *Itaque ſi vehemens vulnus eſt, cucurbitula admovenda eſt*; hæcque, ut tota reliqua prima ſectio, de omnibus univerſe morſibus ſint neceſſario accipienda; neque enim alioqui de hominis, ac ſimiæ morſibus, velut eſt pollicitus, in toto hoc capite verba faceret; neceſſe profecto eſt, ut non modo omnis feræ, ſed etiam omnium animalium morſum fere virus quoddam inferre, poſuerit, quod videlicet cucurbitula ſit extrahendum. Idem quoque Celſus quid de duobus aliis locis cenſendum ſit, ſatis ſuperque demonſtrat. Nam quod
ab Noſtris editum eſt libro 8. cap. 1. *Primo ve-* 505, 5.
ro duo, radii & brachii, oſſa juncta paulatim dirimuntur, rurſuſque ad manum coeunt, modo craſſitudinis mutato. Siquidem ibi radius plenior, cubitus admodum tenuis eſt; non ſine vitio eſſe iis omnibus apparebit qui paulo ante, hæc ſcripta eſ-
ſe, animadverterint: *Quæ res ſedem brachio præ-* 504, 29.
ſtat. quod conſtat ex oſſibus duobus, iis nimirum

quæ

(*n*) *de Medicina Præc.* (*o*) *l. 2. c. 58. & ſeq. & l. 3. c. 7. & ſeq.* (*p*) *Cent. 1. Obſ. 84. 85 & Cent. 4. Obſ. 87.*
(*q*) *Natur. Hiſt. l. 28. c. 4.* (*r*) *De Medic. Præc. cap. de Hominis, ac Simiæ morſu.*

quæ illico nominat, ut in eo quoque de quo ſermo eſt, loco, ac deſcribit Celſus, *radio* videlicet, ac *cubito*; ut manifeſtum ſit, cum brachium ipſum conſtet ex radio, non oportuiſſe ſcribere: *duo radii, & brachii, oſſa;* ſed vel ſatis fuiſſe: *duo brachii oſſa*, vel ſi nominanda erant: *duo, radii & cubiti, oſſa*, omnino ſcribere oportuiſſe: utrum enim a Celſo reapſe ſcriptum ſit, haud ſatis liquet ex ſcriptura, in aliis omnibus quæ adhuc vidimus, exemplaribus in hunc unum modum depravata: *duobus radiis brachii oſſa*. Alter locus in eodem pariter libro occurret, capite autem 5. quod de Naſo fracto eſt, ubi & Lin-
522, 21. denius, & Almeloveenius hæc edidere; *Sin, quod intus inditum eſt, lædit; ſicut maxime fit, ubi interior cartilago perfracta eſt, exercitatæ nares eadem tantummodo habena continendæ ſunt*. Ubi tamen, non *exercitatæ*, ſed *excitatæ nares*, ipſe Celſus indicat, eſſe legendum, ut qui non modo alibi, atque adeo etiam paulo infra eodem verbo
523, 20. eadem ſignificatione eſt uſus, ſed & paulo ſupra de fracta naſi cartilagine in ſuam ſedem reponenda verba faciens, *quicquid*, inquit, *e cartilagine*
522, 1. *concedit* (libentius legerem: *concidit*, cum cæteri quos conſului, libri conſtanter habeant: *Quicquid in cartilaginem incidit*) *excitandum leniter eſt, aut ſubjecto ſpecillo, aut duobus digitis utrinque compreſſis:* mox quæ in nares injicienda ſint, docet, quæ deſidere cartilaginem, non ſinant, item quæ extrinſecus habena circundanda ſit quæ nares ſic excitatas, contineat: poſt quæ videlicet ea continuo ſubjicit de quibus loquimur, verba. Sed & in cunctis quos ad hoc tempus inſpeximus libris, non *exercitatæ*, ſed *excitatæ nares* ſcriptum eſt: quod utinam ſignificaſſet Lectoribus Almeloveenius; hac quippe ſcriptura commonſtrata aut illam alteram rejeciſſent, aut ſaltem quid Celſus revera ſcripſiſſet, amplius ſibi in ejuſdem, ut nos fecimus, aut in aliorum etiam ſcriptis ſtatuiſſent eſſe quærendum. Quod quidem in locis nonnullis facturos ſcio in quibus Vir ille ad iſtum alterum modum ſe geſſit, ut puta cum lib.
234, 3. 4. cap. 21. ad illa verba: *Id faciunt etiam albæ violæ*, hæc adnotavit: *Mercurialis Variar. Lect. L. 1. c. 3. videtur* olivas *legiſſe*. Illud tantummodo minus placet, quod hæc ita adnotet, quaſi vero præter Mercurialem nemo omnium id legiſſet: cum ego contra in nullo adhuc libro: *albæ violæ*, ſed in omnibus invenerim: *albæ olivæ*: quæ quoniam; ut ibi oſtendit Mercurialis meus tum ex ipſarum natura, tum ex Medicorum auctoritate; adſtringendo utiles ſunt; ſane hic videntur convenire ubi & *gummi*, & *paſſum* laudantur, quocum videlicet Celſus ipſe *oleas albas* in eo capite (*f*) conjunxit in quo ea quæ alvum adſtringunt, propoſuit. Multoque etiam minus dubito, quin doctus Lector noſtri conjecturam non ſequatur quam ad initium adſcripſit capitis 5. libri 3. Cum enim Celſus de Diaria Febre ſermonem inſtituens, hæc habeat: *Igitur ſi* (febris)
123, 32. *ſemel tantum acceſſit, deinde deſiit, eaque vel ex inguine, vel ex laſſitudine, vel ex æſtu, aliave ſimili re fuit, ſic, ut interior nulla cauſa metum fecerit;* Almeloveenius, pro *inguine*, *malim*, inquit, ſanguine, *vel* ingluvie, *quomodo enim ex inguine poſſet oriri febris? dein* (Celſus) *enumerat cauſas externas, quas inter inguen cenſeri non poteſt*. Verum enimvero ſi has inter cenſeri inguen non poteſt; qua, quæſo, ratione *ſanguis* ipſe cenſeretur? Certe autem inter cauſas externas cenſetur ictus, vel alia ejuſmodi ipſi etiam pedi vis illata a qua & inguinis tumor, & hujus ſocia diaria febris exiſtit: ſic enim ex inguine diariam oriri febrem, ita manifeſtum eſt, ut minime oportuiſſet, Almeloveenium quærere, *quomodo ex inguine poſſet oriri febris?* præſertim cum ipſe Hippocrates in Epidem. (*t*) ſcripſerit: *Ex bubonibus febres omnes malæ, præter diarias*: eandemque prorſus in Aphoriſmo (*u*) ſententiam retulerit, cujus poſtremam partem a Galeno (*x*), Oribaſio, (*y*), Philotheo (*z*), Liebautio (*a*), Heurnio (*b*) ad eundem atque a me modum explicatam eſſe, ſcio, per externas ſcilicet, evidentesve cauſas, inguinis tumorem, ac diariam febrem excitantes. Recte igitur illud fecit Almeloveenius, quod in hoc loco nihil in Celſi verbis mutavit: quod utinam in pluribus aliis faceret; quamvis ipſo præeunte Lindenio; noluiſſet: dici enim haud poteſt, mi Vulpi, quoties, & quot Viri longe etiam doctiſſimi, & in reſtituendis Veterum ſcriptis exercitatiſſimi, cum medicinam afferre ſe crederent, quantum ex integro, ſanoque reſecuerint.

Hoc autem quod in aliis improbo, ne ipſe admittam; etſi poſtremo hoc loco dubitationes, quinetiam divinationes quaſdam communicare tecum ſtatui in aliquot Celſi locos, in quibus Almeloveenius nihil quidquam ſubeſſe vitii, judicare ſe, oſtendit; hæc tamen velim ſic accipias, ut ad te, alioſque quibus præſertim codicum Celſi vetuſtiorum copia eſt, ad inquirendum, conferendumque excitandos, non ad aliquid in Celſo præmature immutandum a me adſcripta eſſe, exiſtimes. Et primum libri 3. caput 27. nunquam me perlegere potuiſſe, fateor, quin mirarer vehementer, in illud unum idemque caput, in quo de apoplexia, paralyſi, aliiſque nervorum affectionibus actum eſſet, ea quoque ad extremum con- 181, 6.
jici quæ ad Suppurationes pertinent, quæ in aliqua interiori parte oriuntur, atque adeo ſuſpicarer, poſtrema hæc omnia aut alicunde avulſa, eodem eſſe reponenda, aut ſaltem in peculiare, ac penitus diviſum caput ſecernenda. Libris autem Celſi, editiſque in ipſum Commentariis, quæ adhuc licuit, conſultis omnibus, non modo veſtigium ullum antiquæ diviſionis, ſed ne unum quidem reperire Scriptorem potui qui in eadem dubitatione fuiſſet, præter Ronſſeum (*c*), qui, *addubito*, inquit, *vehementer num quæ hic ſubſequuntur, antedictis cohæreant: mihi certe fini 22. capitis annectenda videntur, quod eodem capite de tabidis, & pulmone ſuppuratis agit*. Neque minus propemodum dubito; quamvis nec Ronſſeum, nec alium aliquem habeo præeuntem; quin pariter in libri 4. caput 20. quod eſt *de Vulvæ*, hoc eſt de Uteri, *Morbo*, temere a librariis contruſa fuerint quæ in illius calce leguntur de Nimia Urinæ Profuſione; quaſi vero hoc mali viros nunquam, ſed mulieres tantum corriperet, ut propterea inter peculiares earum morbos ita præſertim, nulla ſcilicet de viris mentione facta, a Celſo referri potuiſſet. Verum ad alia, ut puto, errata librariorum veniamus. In libri ejuſdem 4. capite 1. ſcriptum eſt: *atque hæc quidem juncta ſunt. Re-* 183, 32.
nes vero diviſi: qui lumbis ſub imis coxis inhærent, a parte earum reſimi, ab altera rotundi. Mitto, pro *diviſi* alios omnes quos inſpexi, libros, & recte fortaſſis, habere *diverſi;* duo vero quorum primum vix tandem in Manutiorum libris, alterum in nullo adhuc reperi, prætermittere non poſſum; ſic enim legendum credo: *qui lumbis ſub imis coſtis inhærent, a parte earum rotundi, ab altera reſimi:* qua in lectione, tibi præſertim adeo in Anatome exercitato, probanda, non eſt ſane cur laborem; quid enim eſſe manifeſtius poteſt, quam Renes ne ima quidem ſui parte ſummas coxas, hoc eſt innominata oſſa, attingere; ſub imis autem coſtis poſitos eſſe: neque ea reſimos eſſe parte qua coxas, vel coſtas ſpectant, ſed rotundos; contra qua alter alteri obvertuntur, non rotundos eſſe, ſed reſimos? In capite ejuſdem libri quarto ſect. 2. ubi inter ea quæ aſthmati, atque orthopnœæ communia ſunt, hoc primum legimus: *quod propter anguſtias, per* 198, 14.
quas ſpiritus evadit, ſibilum elidit; videndum cenſeo, an non potius oporteat legere: *ſibilum edit*.

Nam

(*ſ*) *l. 2. c. 30. p. 107. 27. 31.* (*t*) *l. 2. ſect. 3.* (*u*) *ſect. 4. aph. 55.* (*x*) *Commentar. 2. in Aph. Hipp.* (*y*) *Comment. in Aph. H.* (*z*) *Comment. in Aph. H.* (*a*) *Schol. in Aph. H.* (*b*) *Enarrat Aph. H.* (*c*) *Enarrat. Celſ.*

Nam quid ſit *ſpiritum elidit*, quomodo vel ipſe alibi (*d*) locutus eſt Celſus, ſatis id quidem; quid autem ſit *ſibilum elidit*, haud ſatis videor intelligere. Quod ſi igitur legamus: *ſibilum edit*; commentarii loco eſſe poterit quod Caſſius Medicus (*e*) in Problemate habet 22. *Cur*, inquit, *difficulter ſpirantes ſibilo non abſimilem vocem reddunt? Quoniam morbus ipſe eſt præcluſio, atque compreſſio inanium pulmonis fiſtularum: per anguſtum autem foramen dum fertur ſpiritus, talis redditur ſonus.* Velim etiam hæc attente conſide-
237, 26. res in ejuſdem libri capite 24. *Quidam* (podagrici, chiragricive) *cum toto anno a vino, mulſo, venere ſibi temperaſſent, ſecuritatem totius vitæ conſecuti ſunt. idque utique poſt primum dolorem ſervandum eſt, etiamſi quievit. Quod ſi jam conſuetudo ejus facta eſt, poteſt quidem aliquis eſſe ſecurior his temporibus, quibus dolor ſe remiſit: majorem vero curam adhibere debent hi, quibus id revertitur. quod fere vere autumnove fieri ſolet.* Quanam, quæſo, ratione poſtrema hæc accipiemus? Num *hi quibus id revertitur*, ii ſunt quibus dolor reverti ſolet? At quid attinebat his majorem curam imperare, quaſi ille aliquis quem ſecuriorem eſſe juſſit, non pariter ex iis eſſet quibus conſuevit reverti dolor? Certe de utriſque dicit: *ſi jam conſuetudo ejus facta eſt*. Num igitur *hi quibus id revertitur*, erunt ii quos jamnunc revertens dolor reapſe invadit? At multo minus id attinebat monere; nam quis, reapſe invadente dolore, majorem neſcit curam eſſe adhibendam? Quid ergo eſt? Una ego litterula omiſſa has tantas huic loco offuſas tenebras eſſe, puto. Si enim legamus, non *hi*, ſed *his*, aut etiam (nam *ii* lego in vetuſtiſſimo libro ab Nicolao typis deſcripto, quem porro ſecutus eſt Junta) *iis*, *quibus id revertitur*; perſpicua profecto, & Celſo digna, & cum ſuperioribus, ac conſequentibus verbis apta, & cohærens exiſtit ſententia, hæc videlicet: Quibus dolor primus deceſſit, ii ſibi diu, atque omnino temperent, neceſſe eſt, ut ne amplius revertatur. Quibus autem ſæpius dolor reverſus eſt, eorum aliquis minus quidem ſibi temperet, licet his anni temporibus quibus dolore ſolutus eſſe conſuevit; at contra iis temporibus quibus ſolet redire, id eſt vere utplurimum, atque autumno, iis, inquam, temporibus ſibi podagrici omnes magis temperent, neceſſe eſt; nimirum quia niſi majori temperantia conſueto morbo occurratur, majus tunc periculum eſt ne redeat.

Sed ut hoc in loco unam a librariis omiſſam litteram; ſic in altero unum, aut plura eſſe ab ipſis addita verba, crediderim. Libro enim 5. cap. 25.
279, 10. ubi legimus: *Quinetiam ſilveſtris papaveris, cum jam ad excipiendam lachrymam maturum eſt, manipulus, qui manu comprehendi poteſt, in vas demittitur, & ſuperinfunditur aqua, quæ id contegat, atque ita coquitur*: exiſtimaſſem forſitan, Celſum ita ſcripſiſſe, ut Scribonius Largus (*f*): *faſciculus, quantum manu comprehendi poteſt*; niſi continuo primum illud verbum rurſus poſuiſſet: *Ubi*, inquit, *jam bene manipulus is coctus eſt*. Itaque cum papaveris manipulus idem ſit ac quod manu comprehendi poteſt, ideoque & Ovidius (*g*), & Plinius (*h*), & Palladius (*i*), ut manipulum ſignificarent, ille quidem dixerit:

Arentiſque roſæ quantum manus una prehendat;

alter vero: Mercurialis herbæ *quantum manus capiat*; poſtremus autem: *buxi folia, quantum manus ceperit*; videtur profecto Celſus poſt illa: *papaveris, cum jam ad excipiendam lachrymam maturum eſt*; vel ſcripſiſſe: *quantum manu comprehendi poteſt, in vas demittitur*, vel potius: *manipulus in vas demittitur*; ſic ut ea verba: *qui manu comprehendi poteſt*, explicationis cauſa in ora alicujus veteris libri adſcripta, imperitia librariorum inter ipſius Celſi verba recepta ſint: quod quidem & in aliis deſcribendis Auctoribus haud raro accidiſſe, notum eſt, & ſæpe in noſtro hoc contigiſſe, cum Lindenius (*k*) animadvertit, tum Rhodius (*l*), nonnullis prolatis exemplis, indicavit. In loco autem quem protinus afferam ex ejuſdem libri 5. capite 28. ſect. 2. quæ eſt de Carcinomate, nihil quidem aut additum, aut omiſſum eſt; & verborum tamen ſolum mutata diſtinctione, ſententia miſere depravata eſt. Poſtquam enim ejus de quo ibi agitur, morbi plura genera, vel plures, ſi mavis, gradus ſunt memorati, hæc ſubjiciuntur: *Tolli nihil, niſi κακοήθες* 317, 31.
poteſt: reliqua curationibus irritantur. Et quo major vis adhibita eſt, eo magis quidam uſi ſunt medicamentis adurentibus. Sic autem verba hæc diſtinguenda ſunt: *Tolli nihil, niſi κακοήθες poteſt: reliqua curationibus irritantur; & quo major vis adhibita eſt, eo magis. Quidam uſi ſunt medicamentis adurentibus.* Diſtinctionem hanc comprobant quæ continuo ſequuntur: *quidam ferro aduſſerunt: quidam ſcalpello exciderunt. neque ulli unquam medicina profuit: ſed aduſta protinus concitata ſunt, & increverunt, donec occiderent*: & reliqua, quæ eo nimirum omnia pertinent, ut oſtendant, vitia iſta curationibus, ſicuti poſitum eſt, præſertim vehementioribus, adhibitis exaſperari. Res ut perſpicua, ut facilis ſit, vides; tamen ex omnibus quos ad hunc diem hujus diſtinctionis confirmandæ gratia conſului, libris, vix unum, Roberti videlicet Conſtantini, invenire potui in quo ad eundem fere modum diſtincta ſint verba.

Haud multo gravior in deſcribendo Celſo plerorumque error hujus pariter ſententiam mutat in lib. 7. cap. 18. ubi inter cæteras notas quibus Enterocelen dignoſcamus, hæ quoque ſic proponuntur: *frigore omni (tumor) contrahitur, calore diffunditur; eſtque tum ſcrotum & rotundum,* 457, 14.
& tactu leve. Hic vero eſſe ſcribendum: *tactu læve*, ipſe per ſe Auctor indicat, qui paulo ſupra inter ſigna quibus nos docuit Epiplocelen ab Enterocele diſtinguere, *tactu vero*, inquit, *tumor inæqualis eſt*. Hujuſmodi autem errorem haud notaſſem; ſed ut Operarum Almeloveenii, ſane vel in ipſa A. 1713. *editione*, quam *correctiorem* eſſe, in libri fronte confirmant, & qua mihi una ad hoc tempus datum eſt uti, non valde diligentium, ſicuti multis in locis collato Lindenii exemplari (quod a te ſedulo fieri, velim) animadverti; ut Operarum, inquam, Almeloveenii, fortuitum lapſum prætermiſiſſem, niſi etiam in Lindenii; Lindenii autem? imo vero Juntæ quoque, Manutiorum, Cæſarii, Stephani, Conſtantini, Ronſſei, aliorumque exemplaribus animadvertiſſem, cum tamen in primo illo, Nicolai videlicet, itemque in Pantiniano ſcriptum ſit: *læve*. Sed & in his, & in cæteris omnibus, quos modo memoravi, libris fruſtra quæſivi qua ratione intelligere melius poſſem quod legimus in proximo capite 19. *Miniſter autem ſiniſtra manu com-* 460, 30.
prehenſo ſcroto, ſurſum verſus eum debet extendere, & quam maxime ab inguinibus abducere; omnes enim ii libri pariter habent: *cum*, vix Conſtantino, ſed in ora, ſcribente: *eam*, aut *id*, quam videlicet poſteriorem voculam, aut aliam nullam in vetuſtiorum librorum aliquo me invenire poſſe, ſperaveram. In aliis autem verbis quæ in ejuſdem 6. libri capite occurrunt 26. ſect.
1. *Nonnunquam etiam prolapſus in ipſam fiſtulam* 474, 26.
(id eſt urethram) calculus, qui ſubinde ea extenuatur, non longe ab exitu inhæreſcit; in his, inquam, verbis ne Conſtantinus quidem id exhibuit quod quærebamus. Nam quod in margine ad vocem *ea* adnotavit: *urina, vel ſubaudi*, nimis id longe petitum videtur, cum vox *urina* non ita prope poſita ſit: neque præterea urina extenuat hærentem calculum, ſed auget; vel ſi extenuat, cur igitur extenuatus ſic inhæreſcit? Ego vero

(*d*) *l.* 5. *c.* 28. *p.* 316. 10. (*e*) *Med. Quæſt. & Probl.* (*f*) *Compoſ. Med. Comp.* 83. (*g*) *de Medicam. Faciei.*
(*h*) *Nat. Hiſt. l.* 25. *c.* 5. (*i*) *de Re Ruſt. l.* 11. *tit.* 14. (*k*) *Epiſt. ad Lect.*
(*l*) *in Scribon. Compoſ.* 4. & 104.

pro *qui* ſperabam vel *quia*, vel *quà* in libro aliquo poſſe inveniri, ut Celſus hoc diceret: quia; vel qua parte ſubinde urethra extenuatur; propterea; vel ea in parte calculus inhæreſcit. Videndumque eſſe, cenſebam, num forte huc pertineret quod Aretæus (*m*) vidiſſe ſe, dicit; poſtquam enim ſcripſit: *Secunda porro calamitas eſt, cum per colem calculus tranſmittitur. Nam ſi amplior ſit, quam urinæ iter (Græci urethram vocant) capere poſſit; in eo multum temporis hæſitat, &c.*; tum hæc ſubjicit: *Ægerrime autem tortuoſi calculi exeunt: quoſdam enim & hamatos vidi, in meatibuſque adnatas quaſdam duritias.* Sed & ſecundum naturam ſolere urethram contrahi in ipſo primo, ſive exteriore ſuo orificio in ipſis etiam, ut noſti, fœminis obſervavimus (*n*): quod eo potiſſimum memoramus, quia ubi Celſus in proxima hujus capitis ſectione 4. de minori fœminarum calculo verba facit, cum cæteri quos inſpeximus, libri; niſi prorſus memoria nos fallit; omnes ſic habeant: *Ergo & per ſe ſæpe excidit, & ſi in primo quod eſt anguſtius inhæret, eodem tamen unco ſine ulla noxa educitur*; ibi Almeloveenii, ac Lindenii exemplaria, omnino abjecta (quam bene alii viderint) illa voce:
481, 23. *primo*, hæc exhibent: *& ſi in urinæ itinere, quod eſt anguſtius, inhæret.* Porro ambo; ut ad alium locum veniamus; in ejuſdem capitis ſectione 2. quæ eſt de calculis e veſica extrahendis, hæc in
480, 6. ipſo fine habent: *Quocunque autem modo cervix ea parte ſecta eſt, leniter extrahi, quod aſperum eſt, debet.* Haud equidem diffiteor, hunc locum in aliis omnibus quos conſului, libris manifeſto eſſe vitiatum; ſic enim in cunctis legitur: *Quocunque autem modo cervix ea parte facta eſt*; Attamen cum proxime ſcriptum fuerit, non qua parte, ſed quo & ferro, & modo cervix veſicæ ſit aperienda; ſemper ego, potius in *ea parte*, quam in *facta* ſubeſſe vitium exiſtimavi, & hac propterea ratione eſſe tollendum: *Quocunque autem modo cervix patefacta eſt*; præſertim cum ſupra Auctor de ejuſdem cervicis ſectione ad hunc ipſum modum locutus ſit: *Cum vero patefacta eſt* (hoc eſt cervix; hæc enim proxime antecedunt; *rupta cervice, quam habuiſſet inciſa*) *in conſpectum calculus venit.* Non me præterit, Almeloveenium, quamvis omnibus quos vidi, libris, atque adeo ipſius etiam Lindenii, repugnantibus, qui nempe conſtantiſſime habent: *Cum vero patefacta eſt*; ſcribere eo in loco maluiſſe; *Cum via perfecta eſt*; tamen & ipſe, idem locutionis ge- 478, 12.
nus in eadem re ante paucos verſus in Celſo ſervavit; nam poſt illa: - *plaga facienda eſt, qua* 477, 32.
cervix aperiatur; donec urinæ iter pateat ſic, ut plaga paulo major, quam calculus ſit; continuo hæc ſubdit: *Nam qui metu fiſtulæ (quam illo loco ὑρορυάδα Græci vocant) parum patefaciunt; &c.*

Eſſent alii loci in quos meas; quales eæ cunque ſunt; divinationes proferre poſſem; ſed quia jamdudum ſentio, me juſtum longe eſſe prætergreſſum epiſtolæ modum; unum tantummodo, eumque ad rem noſtram anatomicam pertinentem, attingam, quem locum ne ipſi quidem Paawio (*o*), Anatomes, ut tute ſcis, haud ignobili Doctori ſuſpectum fuiſſe, mirum eſt. Libro igitur 8. cap. 1. in maxillæ inferioris deſcriptione hæc habentur: *Verum ipſius maxillæ partes extremæ* 501, 7.
quaſi bicornes ſunt. Alter proceſſus intra latior, vertice ipſo tenuatur, longiuſque procedens ſub oſſe jugali ſubit, & ſuper id temporum muſculis illigatur. Alter brevior, & rotundior &c. Etſi in nullo eorum quæ ad hoc tempus vidi, exemplarium aliam quam hanc ipſam inveni ſcripturam; non poſſum tamen non credere, Celſum potius ita ſcripſiſſe: *Alter proceſſus infra latior, vertice ipſo tenuatur.* Si enim res id pateretur, ut ſcribere potuiſſet: *Alter proceſſus intra latior, extra tenuatur*; nihil immutandum eſſe, cenſerem; nunc igitur cum & res ipſa, & quod non obſcure oppoſitum eſt: *vertice ipſo tenuatur*, requirant, ut illud ante poſuerit: *infra latior*; non video cur unius litterulæ mutatione ut vitiari hic locus a librariis, ita a nobis reſtitui non poſſit. Hanc tamen, aliaſque omnes quas in hac epiſtola propoſuimus, ſive divinationes, ſive dubitationes, velim tibi perſuadeas, nihili nos & in præſentia facere, & ſemper eſſe facturos, niſi ab Doctiſſimis Viris, & longe magis quam nos Anatomici, in emendandis ſcriptis Veterum exercitatis probentur. Quod ſi forte unam modo, aut alteram haud prorſus cenſerent eſſe improbandam; ſatis magnum nobis videremur earum fructum cepiſſe; cum quæ de Xenophonte, cujus e libris quædam menda auferebat, Muretus (*p*), ea nos de Celſo etiam dicere, nequaquam dubitaremus: *Nihil eſt tam puſillum quod non avide accipi debeat, quod quidem ad tam politum, tamque utilem Scriptorem pertineat. Parvum eſt, quod afferimus; ſed magnus is, quem adjuvamus.* Vale.

Patavii Poſtrid. Idus Decembr. MDCCXX.

EPISTOLA ALTERA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

SI vales, bene eſt; ego quidem valeo. In hac vetuſta Alexandri Paduanii, Medici olim Doctiſſimi, Bibliotheca Celſi noſtri exemplar inveni, calamo in membranis deſcriptum. Quod ut paulo attentius inſpexi, cœpi ſuſpicari, haud veram fortaſſe eſſe additam illam ab Henrico Stephano inſcriptionem: *Aurelii Cornelii Celſi de re medica libri octo, operis ab eo ſcripti de artibus, pars ſexta.* In fine enim IV libri in hoc quidem codice ſcriptum eſt: *Artium Aurelii Cornelii Celſi liber. VIIII. Idem medicinæ liber. IIII. explicit feliciter*; hiſque numeris proportione reſpondent qui ad plerorumque inſequentium librorum calcem adſcripti ſunt; ut ſi hanc rationem ſequamur, manifeſto appareat, octo hos de re medica libros, quos, ut alias ad te ſcripſi, quinque de re ruſtica antecedebant, non ſextam operis ab eo ſcripti de artibus, verum ſecundam omnino partem fuiſſe.

Ex illis autem quæ iiſdem meis ad te litteris oſtendi, minus mihi in Almeloveenii editione probari, nonnulla ſunt in quibus hunc etiam codicem inveni ab ea diſcrepantem, mecumque facientem. Neque enim ut illa habet (*pag.* 148. *lin.* 17.) *aſſignari poſſunt*; ſed *aſſignari non poſſunt*: non (234, 3.) *albæ violæ*, ſed *albæ olivæ*: non (307. 11.) *feræ morſus habent*; ſed *fere morſus habet*: non (350, 30.) *niſi immodica inflammatio*; ſed *niſi modica inflammatio*: non (410, 5.) *fluens alvus exercuit*; ſed *fluens alvus exhaurit*: non (444, 16, 18.) *Quod ſi fractum* .. -- *ut os*; ſed *Quod ſi factum* -- -- *ut is*: non (474, 27.) *qui ſubinde ea extenuatur*; ſed *quia ſubinde ea extenuatur*: nec denique (522, 23.) *exercitatæ nares*, ſed *excitatæ nares*.

Verum hæc omnia etſi minime contemnenda ſunt; nullo tamen pacto videntur mihi cum eo uno quod continuo exponam, comparanda. Memoria, opinor, tenes quod ad te ſcripſeram, non modo de Almeloveeniana, ſed de omnibus quas vidiſ-

(*m*) *De Sign. Diut. Morb. l. 2. c. 3.* (*n*) *Adverſ. Anat. IV. Anim. 24.* (*o*) *Comment. in Celſ. l. 8.*
(*p*) *Var. Lect. l. 3. c. 15.*

vidiſſem, Celſi editionibus verba faciens, minime videlicet a me dubitari, *quin in libri* 4. *caput* 20. *quod eſt* de Vulvæ, *hoc eſt de Uteri*, Morbo, *temere a librariis contruſa eſſent quæ in illius calce leguntur de nimia urinæ profuſione*; *quaſi vero hoc mali viros nunquam, ſed mulieres tantum corriperet, ut propterea inter peculiares earum morbos ita præſertim, nulla ſcilicet de viris mentione facta, a Celſo referri potuiſſet*. Accipe nunc quid ex hoc codice didicerim; intelliges enim, non ſolum conjecturam illam meam (quod levius eſt) veram fuiſſe, ſed hoc inſuper quod graviſſimum, & inexpectatum omnino eſt, in his Celſi libris, quos nemo (quod ſciam) non integerrimos unquam putavit, unum aut alterum caput deeſſe. Igitur in eo quod diximus, capite, ubi Lindenii, & Almeloveenii editiones hæc habent (*pag.* 234. *lin.* 1.) *Si maligna purgatio eſt*, *ſubjicienda ſunt* * *coercentia*. *Id faciunt etiam albæ violæ*, *nigrum &c.*; codex poſt illa verba, *ſubjicienda ſunt*, non modo ingentem habet lacunam quidquid reliqui eſt in ea pagina obtinentem, & in proximæ demum paginæ initio, *coeuntia*. *id faciunt etiam albæ olivæ*: *& nigrum &c*; ſed contra eam lacunam eadem manu in ora ſcriptum eſt: *Deſunt in vetuſtiſſimo exemplari duo folia*. Hic ex me quæres, in iis duobus foliis quid ſcriptum a Celſo fuiſſe, exiſtimem. Ego vero etſi nequaquam dubitarem, quin abſoluto primum quem inſtituerat, ſermone de morbis qui cum ad uterum ſpectent, ſunt mulierum peculiares, tum ad eos tractandos veniſſet quos ad proximas, ſed utrique ſexui communes partes, & nominatim veſicam referret, de cujus videlicet doloribus omnes, quantum memini, editiones, iis dumtaxat quas Lindenius, & Almeloveenius procurarunt, exceptis, hic ipſum exhibent ante loquentem quam de nimia urinæ profuſione verba faciat; etſi, inquam, hæc conjectura aſſequerer; tamen hujus ipſius codicis adjumento comperi quæ eſſent hic a Celſo reapſe tractata. Cum enim libris ſingulis ſingulos peculiares Indices præponi, animadvertiſſem, capitum argumenta ex ordine commonſtrantes, ſubiit eum conſulere qui libro huic quarto præfixus eſt, ſi forte in ea parte integer eſſet quæ pars in libro deſideratur. Hæc igitur, quam quidem ex minime interrupta numerorum ſerie integerrimam judicavi, ad hunc modum ſe habet.

CX. Vulva exulcerata eſt.
CXI. De Veſica.
CXII. De calculis in veſica.
CXIII. In omni dolore veſicæ.

Quæ cum ita ſint, cumque numerus CX. in ora codicis eo in loco adſcribatur, ut reſpondeat illis verbis (apud Almeloveenium pag. 233. lin. 26.) *Si vero vulva exulcerata eſt*; numerus autem CXIII. contra hæc ferme ſcriptus ſit (*p.* 234. *l.* 7.) *Præter hæc in omnibus veſicæ doloribus* (*veſicæ* enim in codice legitur; non, ut apud Almeloveenium, *vulvæ*) hinc præclare, quot, & quæ deſiderentur, intelligis, in eo loco, in quo aut nihil, aut unum, vel pauca certe verba deeſſe, Viri Exercitatiſſimi, atque Doctiſſimi exiſtimabant. Is enim qui primus Celſum formis deſcripſit, Nicolaus, & Lucas Ant. Junta ſic ediderunt: *ſubjicienda ſunt coeuntia*; Joannes autem Cæſarius, Gulielmus Pantinus, Henricus Stephanus, & Balduinus Ronſſeus: *ſubjicienda ſunt coercentia*. Vix Manutii in utraque editione, interjecta ad hunc modum lacuna, propoſuerunt: *ſubjicienda ſunt*, * *coeuntia*. Quæ lacuna ſic contracta deinde fuit a Roberto Conſtantino, ut non aliquot, ſed unum fere verbum deſiderari, oſtenderet, hoc videlicet modo: *ſubjicienda ſunt* * *coercentia*, præſertim cum hæc in libri margine appoſuerit * *menſes evocantia*, quaſi ita nihil deeſſe, crederet, poſtremumque verbum *coeuntia*, ab aliis in *coercentia*, ab ipſo in *evocantia* mutatum, ad ſermonem de uteri vitiis pertineret, quod reapſe ad caput pertinet vel de veſicæ doloribus, vel de calculis in veſica, enatiſque inde noxis per medicamenta videlicet, ac victus rationem, & frequentiora Chirurgiæ auxilia oppugnandis; nam quæ curatio aut iis a quibus urina non redditur, aut calculoſis, *cum aliter*, ut Celſus ipſe ait, *ſuccurri non poteſt*, a Chirurgo adhibenda ſit, libro docet 7. capite 26.

Nunc illud, opinor, expectabis, ut ſcribam, an conjecturam aliam aliquam meam ejuſdem codicis auctoritate comprobaverim. Neque enim ignoras, præter ea quæ in mea ad te Epiſtola attigi ut inter ſcribendum ſuccurrerunt; plura adhuc eſſe quæ mihi quidem in Almeloveenii editione diſpliceant. Igitur cæteris in aliud tempus rejectis, unum in præſentia memorabo quod ſimul ad latinam linguam, ſimul ad rem noſtram anatomicam pertinet. Almeloveenius in libri octavi capite primo (*pag.* 504. *lin.* 22.) Lindenium, ut ſolet, ſecutus, hæc edidit: *Superius autem humeri caput rotundius, quam cætera oſſa, de quibus adhuc dixi, verticillati ſcapularum oſſi inſeritur, ac majore parte extra id ſitum nervis deligatur*. Manutii autem in utraque editione ad hunc modum propoſuerant: - *verticillatis ſcapularum oſſibus parvo exceſſu inſeritur*: *ac majore parte ex tranſitu nervis deligatur*. Cum his Conſtantinus fecit; quanquam in margine adnotavit: *parvo exceſſu* deeſſe in antiquo Codice, alioſque legere *inceſſu*. Et Joannes quidem Cæſarius, atque ante hunc Lucas Ant. Junta duas illas voces omiſerant, cætera ut Manutii, edentes; niſi quod pro *verticillatis* poſuerant, *verticulatis*. Qua in re ſocios habuerunt Gul. Pantinum, Henr. Stephanum, Bald. Ronſſeum, qui tamen *parvo exceſſu* non omiſerunt; etſi Ronſſeus in libri ora, eſſe qui omitterent, & qui non *verticulatis*, ſed *verticillatis* ſcriberent, indicavit. Ronſſei ſcripturam ſecutus eſt Paawius, qui in commentario ad hunc locum ſuo vocare Celſum, ait, *ſcapularum oſſa verticulata*, *aut quia cervicibus prædita*: *aut a verticillis exſtantium coracoidis & ſpinoſi proceſſuum*; verum enimvero quænam in his proceſſibus partes ſint quas *verticilla* vocemus, non docuit. Hanc ego tantam in eodem loco deſcribendo varietatem cum attenderem; pro ea qua ſolet peritia prudentiaque facere exiſtimavi V. Cl. Jacobum Facciolatum, cum ſe vehementer dubitare, mihi oſtenderet, eſſetne inter latinas voces facile recipienda *verticillatus*, quam nimirum qui Lexicis inſeruere, hoc uno Celſi loco incertiſſimæ procul dubio ſcripturæ niterentur. Cum vero idem miraretur, cur Almeloveenius *verticillati ſcapularum oſſi*; non *verticillato*, aut *verticillatis ſcapularum oſſibus*; edidiſſet; ac præterea ex me quæreret, an potius *vertebratis* (quæ Pliniana vox eſt libro 11. c. 37.) *ſcapularum oſſibus* hic legendum eſſe, cenſerem; memini me in ea quæ paulo ſuperius (*pag.* 503. *lin.* 23.) de ſcapularum oſſibus ſcripta ſunt a Celſo; hunc enim in manibus habebamus; continuo oculos conjeciſſe, & Viro Doctiſſimo reſpondiſſe, mihi vero omnino videri, *vertici lati ſcapularum oſſis* eſſe legendum. Hæc enim illis de oſſibus tradiderat Celſus: *a cervice duo lata oſſa utrinque ad ſcapulas tendunt*: *noſtri ſcutula operta*; ὠμοπλάτας *Græci nominant*. *Ea in ſummis verticibus ſinuata, ab his triangula, paulatimque latescentia ad ſpinam tendunt*: ex quibus licet intelligi, eam horum oſſium partem, quam Anatomici ſolent *ſcapulæ cervicem* vocitare, Corn. Celſum nomine *verticis* appellaviſſe, ſive quod eam *ſummam* eſſe illo in oſſe, crediderit; ſive quod ut in *triangulo* oſſe oppoſitam baſi, vel ut locum ſpectaverit in quo humeri caput vertitur, qua videlicet ratione Polorum uterque (quos alii pariter cardines vocant ab eorum ſimilitudine circa quos valvæ convertuntur) a Virgilio 1. Georgic. *vertex* eſt dictus. Cum igitur ſcapulæ, ſive ut Celſus loqui mavult & in hoc capite (*pag.* 504. *l.* 3. *ac l.* 11.) & ad finem tum ſeptimi (*p.* 526. *l.* 6.) tum octavi (*pag.* 528. *l.* 6.) & ſub initium tum undecimi (*p.* 542. *l.* 33.) tum quintidecimi (*pag.* 548. *l.* 22.) *lati ſcapularum oſſis* ſinuatam cervicem paulo ante appellaverit *verticem*

cem; quid veri eſſe ſimilius poſſit, quam ut porro traditurus, cui parti ejuſdem oſſis, humeri caput inſeratur, ad hunc modum ſcripſerit: *vertici lati ſcapularum oſſis inſeritur*; præſertim cum in eo Librarii, dictata verba excipientes, perſæpe labi conſueverint, ut ex duabus vocibus unam facerent, & primam conſequentis vocis litteram ad præcedentis etiam poſtremam addentes, duplicarent, unde facillime nova hæc vox *verticillatis* effingi potuit. Nunc quam in codice ſcripturam offenderim, tibi fideliter deſcribam: *parvo exceſſu vertici latis ſcapularum oſſibus inſeritur. ac majore parte: & tranſitu nervis deligatur*. Illud quidem minime eſt diſſimulandum, in verſuum intercapedine auſum eſſe aliquem nonnulla addere, videlicet ſuper ultimam *vertici* litteram, litterulam *s*, & ſuper *&*, particulam alteram *ex:* quo de utroque additamento ſi forte quæris, quid ego ſuſpicer; ſic habeto. Primum mihi tum codicem, ac ſupra deſcriptas & Almeloveenii, & cæterorum lectiones, tum ipſam anatomen reſpicienti veri ſimillimum videri, ita a Celſo ſcriptum fuiſſe: *vertici lati ſcapularum oſſis parvo exceſſu inſeritur, ac majore parte extra ſitum, nervis deligatur*; neque enim (quod tu optime noſti) ſumma pars humeri ita in ſcapulæ cervicem, ut ſumma pars femoris in oſſis innominati acetabulum conditur; ſed *parvo* tantum *exceſſu*, ideſt ejus capitis quod ab interiore latere extuberat, portione immiſſa, *majore parte extra ſita* eſt, quam etiam ob rem *nervis*, ideſt ligamentis atque tendinibus, ne facile excidat, *deligatur*. Cum ergo Librarii voces illas *extra ſitum* deſcribendo, ita vitiaſſent, ut alii *& tranſitu*, ut Scriptor codicis, alii *ex tranſitu*, ut plerique, quibuſcum facere codicis Emendator maluit, ſcriptum reliquerint; nonnulli denique, in quibus Lindenius, & Almeloveenius, integro ea in parte exemplari uſi, priores voces reſtituerunt, niſi quod perſpicuitatis addendæ cauſa, minus, ut puto, neceſſariam voculam *id* interjecere. Verba autem illa, *parvo exceſſu* etſi ad rem fideliter tradendam, neceſſaria ſunt, iiſque perbelle reſpondent quæ ſequuntur, *majore ex parte*; cum tamen aliquo in codice, ut ſupra diximus, omiſſa eſſent, minus mirandum eſt quod in hoc invenerim alium in locum tranſpoſita, unde Emendatori occaſio data eſt exiſtimandi, ea cum inſequenti voce *vertici* eſſe conjungenda, quam propterea in *verticis* mutare maluit, haud animadvertens, unde factum eſſet, ut pro *lati* ſcriptum eſſet *latis*, & ne vox hæc minime cohæreret cum voce *oſſi*, hanc in *oſſibus* eſſe mutatam; cum tamen non modo alii codices, quibus auctoribus Lindenius, & Almeloveenius ediderunt, *verticillati ſcapularum oſſis*, aliquanto meliorem in parte indicare poſſent ſcripturam; ſed ipſe etiam Celſus, cum videlicet non de utroque, ſed de alterutro oſſe humeri hic loquatur, inſitum ſcribere non *latis oſſibus*, ſed *lato oſſi*, vel; quod eodem recidit; vertici *lati* ſcapularum *oſſis*, debuerit. Verum meas haſce conjecturas tanti facies, quanti volueris; illud mihi ſatis eſt a te diligenter attendi, in hoc codice non *verticillatis*, ſed evidentiſſima certiſſimaque diviſione legi *vertici latis*. Hac de re V. Cl. Jac. Facciolatum certiorem facito, & meis verbis ſalvere jubeto. Vale.

Dabam Kal. Sextilib. MDCCXXI. Forolivii.

EPISTOLA TERTIA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUæ nudiuſtertius duo tibi pollicitus ſum, alterum ut quæ nuper Venetiis animadverti, ſuperiorem Epiſtolam meam cum manu exarato Celſi exemplari conferendo, ſignificarem, alterum ut V. Cl. Jacobi Facciolati ad quoſdam Scriptoris ejuſdem locos Animadverſiones XV. longe doctiſſimas cum meis nonnullis exiguis illis quidem, ſed tamen a te efflagitatis, additamentis mitterem, ea his ipſis litteris ambo præſtabo.

Igitur exemplar id Celſi chartaceum eſt, illudque ipſum eſt quo apud Clericos Regulares (*Tolentinos* ibi vocant) ſe uſum eſſe, tradidit Rhodius (*a*); nam alterum, idque membraneum (*b*), quod ibidem in Divi Antonii Bibliotheca, plurimis vetuſtiſſimis codicibus inſtructa, verſaverat, in hujus incendio periit; quem caſum hoc ægrius fero quod quæ illo ex codice excerpſerat Rhodius, ea pariter cum Th. Bartholini (*c*) Bibliotheca conflagrarunt. Itaque cum Veneto hoc codice quidquid ex Forolivienſi adnotaveram, cum diligenter contenderem, etſi loca ſane haud ita pauca inveni diſcrepantia; ea tamen octo quæ ſuperioribus deſcripſi litteris, uſque adeo (ſi demas ſeptimum, cujus mihi lectio dubia fuit) mirifice vidi in his quidem verbis in quibus ab Almeloveenio diſſenſi, inter ſe congruentia, ut cum in poſtremo, quem non ſatis accurate exſcriptum forte ad te miſeram, pro *excitatæ* perperam in illo codice ſcriptum ſit *excitat*, ſic in Veneto quoque ſit ſcriptum; verba autem illa ad tertium locum pertinentia: *omnis autem fere morſus habet quoddam virus*, vetuſta quidem, ſed non eadem tamen manu, pariter (quod obſervatione dignum cenſeo) utroque in codice addita ſint.

Sed jam illuc tranſeo quo properare te, ſcio, ad eam videlicet ingentem lacunam libri IV. Quid quæris? Longe ea in Veneto codice major eſt. Nam inter illa: *Si maligna purgatio eſt, ſubjicienda ſunt*, atque hæc: *coeuntia. Id faciunt &c.* quæ nimirum verba tot Editiones conjunxere, albæ grandes paginæ relictæ ſunt quatuor cum dimidio. Et ne quis caſu intermiſſas putet; hic quoque in margine eadem qua cætera, manu ſcriptum eſt: *Deſunt in vetuſtiſſimo exemplari duo folia;* Indicis autem huic libro præpoſiti quæ pars lacunæ reſpondet, ac iis quæ proxime antecedunt, & conſequuntur, ita nimirum ſe habet.

CII. Vola (legendum *Vulva*, vel *Volva*) *exulcerata eſt*,
CIII. De Veſica,
CIIII. De Calculis in veſica,
CV. In omni dolore veſicæ.

Vides, mi Vulpi, in iis quæ præcipua hic ſunt, ut mirum in modum utrumque conveniat exemplar.

Reſtat locus ille de humeri, & ſcapularum oſſibus. Sic autem inveni ſcriptum: *parvo exceſſu vertici latis ſcapularum oſſibus inſeritur: ac majore parte extranſitu nervis deligatur*. Non eſt meæ fidei quidquam, tecum præſertim, diſſimulare: quin etiam Perhumanum ac Eruditum Virum, ampliſſimæ eorum Clericorum Bibliothecæ Præfectum, qui mihi hæc omnia inſpicienti deſcribentique officioſiſſime aderat, rogavi, ut id recognoſcere mecum vellet quod protinus ſubjiciam. Scilicet inter *vertici*, & *latis* ſubobſcurum quoddam (qualia in eo exemplari alibi quoque deprehenduntur) veteris lituræ veſtigium eſt, quaſi litterula fuiſſet eraſa; eo tamen illud in loco eſt, ut littera *l* fuiſſe omnino non poſſit, ſed brevior quæ-

(*a*) Vid. Catalog. Auctor. ad Rhodii Scribonium. (*b*) Ibid. & in Notis ad Compoſ. 20. Scribon.
(*c*) Vid. Diſſert. Th. Bartholini de Bibliothecæ Incendio.

quædam inſtar litteræ *s*, ut mihi, *verticis* in hoc etiam codice ſcriptum facile fuiſſe; *verticillatis* certe non fuiſſe videatur.

Venio nunc ad eas de quibus initio dixi, Animadverſiones, quæ quidem a Viro Doctiſſimo ſcriptæ ſunt cum ut aliquot Celſi loca illuſtrentur, tum vero maxime ut dictiones aliquæ expendantur, quas optimi latinitatis Magiſtri tanquam certas Celſo tribuunt, ejuſque auctoritate in linguam latinam inducunt. Has quoniam ante quatuor hos menſes mihi perlegerat, cum Forolivienſi, & Veneto codice pleraſque contuli, quot videlicet memoria comprehenderam, collaturus omnes, ſi quod nuper, atque adeo modo venit in mentem, id principio veniſſet, ut earum omnium exemplum ab Humaniſſimo Viro peterem, quod tecum in eorum commodum qui ſive Cornelii noſtri, ſive linguæ latinæ ſunt ſtudioſi, communicarem. Eas huc fideliter adſcribam, & fere ſingulis quæ mihi adnotata ſint in Codicibus, probatiſve Editionibus, aut Enarratoribus, ſubjiciam.

I. Lib. 1. *Præfat. pag.* 7. *l.* 11. Eorum poſituram, colorem, figuram, magnitudinem, ordinem, duritiem, mollitiem, lævorem, confractum. *Loquitur hic Celſus de partibus corporis humani: nec video, quem locum habeat* Confractus, *quæ vox, ſi Latina eſt, fracturam ſignificat. Quinque editiones longe optimæ, quæ apud me ſunt, Florentina princeps* 1478. *utraque Aldina* 1528. & 1547. *Gryphiana* 1542. & *Henrici Stephani* 1567. *habent* contactum, *quæ vox certiſſimæ Latinitatis eſt, & ſenſum reddit idoneum. Non dubito, quin Almeloveenius, præſtanti judicio vir, probatis codicibus uſus ſit: ſed hic aliquis diligentiam ſaltem illam deſiderabit, quæ variantes lectiones complectitur, & ceteroquin Tranſalpinis ingeniis familiariſſima eſt. Hanc ſiquis ex noſtris damnavit unquam, in quo accuſari ſolemus, ideo damnavit, quod ſæpe vertitur circa levia. Ceterum cum aliquid hujuſmodi contra vulgatas editiones in libros inducitur, tum vero non utilis modo, ſed prorſus neceſſaria eſt; præſertim ſiquid inducatur ita novum, ut nullo præterea locupletis Auctoris teſtimonio confirmari poſſit. Talia enim non ad unum aliquem Scriptorem pertinent, ſed ad communem totius linguæ rationem, qua de agitur. Exemplo eſſe poſſunt cum aliæ voces, quas deinceps recenſebo, tum hæc ipſa* Confractus, *quæ Celſi auctoritate in egregium Baſilii Fabri Theſaurum allata eſt, & reliquis Latinis fidei non dubiæ adnumerata.*

Editiones aliæ quinque, ideſt Juntæ, Cæſarii, Pantini, Conſtantini, Ronſſei, habent *contactum*; manifeſtum enim Operarum errorem puto quod in Juntina legatur *cortactum*. Illud mirum eſt, Ronſſeum in libri margine addidiſſe: *Per lævorem, & contactum, aſperitatem intelligit, & quod illi eſt contrarium*; quando Conſtantinus hæc adnotaverat: *Contractum (lege Contactum) exponunt aſperitatem vel ſcabritiem. Sed quis unquam ita uſurpavit? in manuſcripto legitur* contractum. *Itaque* confractum *pro aſpero & confragoſo (quod lævigato opponitur) repono*. Hieronymus autem Rubeus in ſuis ad Celſum Annotationibus, cum hæc ferme ipſa Conſtantini verba, Auctoris nomine diſſimulato, retuliſſet, iſtiuſmodi emendationem atque interpretationem *ſatis ſibi probabilem videri*, negavit, hæcque ſubjunxit: *Forte autem quia quod contractum eſt, explicato & ob id lævi opponitur, per* contractum *poterit aſperum intelligi*. Videtur igitur maluiſſe *contractum*, quam quidem vocem in Veneto etiam codice invenimus. Hæc tamen eo dumtaxat protulimus, ut tu, mi Vulpi, intelligeres, Conſtantinum non veterum exemplarium auctoritate, ſed conjectura ductum, ex *contractum* illam qua de agitur, vocem elicuiſſe, & huc primum induxiſſe, *confractum*.

II. Lib. 1. *c.* 3. *ſect.* 2. *pag.* 28. *l.* 15. Somnus plenus, & non multum nimis longus. *Celſi ipſius* αὐτόγραφον *producat oportet, qui velit nobis perſuadere, hoc genus conſtructionis latinum eſſe. Quinque Editiones modo allatæ ita habent:* ſomnus & plenus, & non nimis longus.

Idemque omnino habent aliæ præterea quinque Editiones quas ſupra memoravimus.

III. Ibidem ſect. 7. *pag.* 31. *l.* 30. Humidant autem corpus labor &c. *Hic quoque in quinque Editionibus meis aliter legitur:* Humidum autem corpus efficit labor, &c. *Miror autem, ex quo codice verbum hoc* Humido *exierit, & non modo in Celſum, ſed & in Baſil. Fabri Theſaurum irrepſerit ad augendum latinum ſermonem. Ego vel inter barbara, vel inter dubia referendum crediderim.*

In hoc etiam loco noſtræ Editiones nihil diſcrepant a quinque illis quæ in Animadverſione indicantur.

IV. Lib. 3. *c.* 21. *pag.* 163. *l.* 34. Utilis quotidianus, aut altero quoque die poſt cibum vomitus eſt. *Quinque Editiones meæ habent:* Alterno quoque die. *Itaque Petrus Danetius in ſuum Lexicon ad Uſum Delphini novam hanc vocis* Alternus *Conſtructionem inducit. Sed latino ingenio ſatis apparet legendum* altero, *undecumque tandem Almeloveenius acceperit.*

Ne hic quidem noſtræ diſcrepant Editiones. Conſtantinus tamen, atque Ronſſeus in libri ora adſcripſerant, *altero*. Idque receptum eſt a Lindenio, cujus nimirum Editionem cum pleriſque aliis in locis, tum in iis certe omnibus qui hiſce Animadverſionibus XV. expenduntur, fideliter expreſſit Almeloveenius.

V. Eodem lib. 3. *c. ult. ſect.* 2. *pag.* 180. *l.* 1. In lectulo leniter ſatis diu corpus perfricandum eſt; deinde retento ſpiritu in ipſa exercitatione potius ſuperiores partes movendæ. *In omnibus libris duo hæc membra ita dividuntur, ſed vereor, ut ſatis recte: nam* ſpiritus retentio *non videtur locum habere in ea exercitatione, qua ſuperiores partes moventur, cujuſmodi eſt pilæ ludus, & ſimilia, ut colligitur ex hoc eodem Celſi capite ſect.* 3. Pila, ſimilibuſque ſuperiores partes dimovendæ. & *ex lib.* 1. *cap.* 6. Opus eſt pila, ſimilibuſque ſuperiores partes exercere. *Igitur aliter dividendum puto, & ita legendum:* In lectulo leniter ſatis diu corpus perfricandum eſt, deinde retento ſpiritu: in ipſa exercitatione potius ſuperiores partes movendæ. *Id eſt lenis fricatio ſatis diu adhibenda eſt, deinde vehementior per ſpiritus retentionem, qua uti athletas conſueviſſe, cum fricantibus intercepto ſpiritu obnitebantur, ſcribit Plutarchus de tuend. Valet. Hujus fricationis meminit etiam Cælius Aurelianus de tard. paſſ. l.* 3. *c.* 1. In lenimento vero ſi paſſio tardaverit, erit adhibenda reſumptio geſtatione, vocis exercitio, deambulatione, unctione, fricatione corporis retento ſpiritu. *Etiam verba* In ipſa *laborant mendi ſuſpicione; nam in omnibus editionibus meis eſt* Ab ipſa; *quod genus conſtructionis aliquanto rarius eſt, ſed tamen latinum. Sic Cicero in Bruto c.* 16. Græcus ab omni laude felicior. *Idem ibid. c.* 43. A Philoſophia, a Jure Civili, ab Hiſtoria inſtructior. *Avienus fab.* 31. Auſus ab exiguo fallere dente bovem. *Senſus igitur eſt: per exercitationem, ſeu in ipſa exercitatione curandum eſſe, ut ſuperiores potius partes, quam inferiores agitentur. Porro autem ſuperiores partes, quæ pila exercentur, ſunt cervix & brachia. Hinc Athenæus* Δειπν. *l.* 1. *c.* 12. *in hoc ludo maxime commendat* τὸ κατὰ τοῦ τραχήλου μῦς ῥωμαλέον, *id eſt robur cervicis, quod acquiritur per multiplicem ejus flexionem.*

In verbis Celſi ſupra allatis ex ſect. 3. *hujus capitis, in quo hactenus verſati ſumus, animadvertendum eſt verbum* Dimoveo *pro ſimplici* moveo, agito, exerceo: *neque enim ſimilia exempla facile occurrent.*

Forolivienſis codex propoſita verba ſic dividit: *perfricandum eſt, deinde retento ſpiritu ab ipſa exercitatione &c.* Venetus autem ſic: *perfricandum eſt: deinde, retento ſpiritu ab ipſa exercitatione &c.* Illum Juntæ Editio repræſentat; hunc, Pantini. Sed quas Cæſarius, Conſtantinus, ac Ronſſeus procurarunt, eæ vero ſic habent: *perfricandum eſt, deinde retento ſpiritu, ab ipſa exercitatione &c*;

quod

quod niſi caſu atque incuria factum eſt; dubium iis Viris fuiſſe, oſtendit, ad perfricationem, anne ad exercitationem illa eſſet retentio ſpiritus referenda. Quamvis enim Cælius Aurelianus in libro etiam 4. *Chronion*, c. 7. *fricationem cum retentione ſpiritus* imperet, imo noſter quoque Celſus, etiam in hoc ipſo libro 3. c. 21. (*pag.* 162. *lin.* 14.) *ſuperiores maxime partes ſic*, ajat, eſſe *perfricandas*, *ut ſpiritum æger ipſe contineat*, in proximo autem capite 22. (*p.* 172. *l.* 1.) *ipſum ſe*, *ſuppreſſo ſpiritu perfricare*, jubeat; tamen & idem Cælius lib. 3. c. 2. non modo *unctionem ac defricationem*, ſed *& eos motus* imperat, *qui magis humeros valeant exercere*, *retento ſpiritu*, & idem Celſus lib. 4. c. 2. ſect. 3. (*p.* 190. *l.* 24.) *exerceri*, jubet, *retento ſpiritu*, capite autem 4. (*p.* 201. *l.* 8.) *ſpiritu retento currere*. Quid ergo eſt? Mihi quidem totum hunc locum, & quæ conſequuntur, perpendenti, vel ipſo (ut cætera prætermittam) aurium judicio multo magis placet ita dividere, uti in Animadverſione propoſitum eſt.

Voces autem illas, *ab ipſa*, non modo in Codicibus, ut oſtenſum eſt, verum etiam in meis omnibus Editionibus inveni. Ronſſeus quidem in margine admonuit, eſſe obliterandas, ſecutus, opinor, Conſtantinum, qui tamen id dumtaxat de præpoſitione *ab* monuiſſe videri poteſt. Sed, *in ipſa*, nemo; quod ſciam; aut ſcripſit, aut ſcribendum eſſe, docuit ante Lindenium.

Cæterum quo rariora apud alios idoneos Scriptores exempla occurrunt verbi *dimoveo* pro ſimplici *moveo*, *agito*, *exerceo* uſurpati, eo crebriora apud Celſum videor inveniſſe. Nunc tria quæ ſuccurrunt, adſcribam; tu alia perquires. Lib. 1. c. 6. (*pag.* 37. *lin.* 20.) *neque ambulatione quamvis leni dimoveri*. Lib. 2. c. 14. (*p.* 90. *l.* 11.) *manus dimovendæ ſint*. L. 4. c. 7. (*p.* 212. *l.* 8.) ægrum *intra domum tantum dimovere*.

VI. Lib. 4. *c.* 16. *pag.* 226. *l.* 15. Quidquid aſſumptum eſt, inconfectum protinus reddunt. *Animadverſione digna eſt vox* Inconfectus, *quæ elegantem hoc loco ſignificationem habet; ſed tamen non debuit in Juncherianum Latinitatis Theatrum cum certis referri; nam nec alibi occurrit, & hic Editiones meæ magno conſenſu habent* Imperfectum. *Quæ quidem lectio non admodum mihi probatur; attamen eſt hujuſmodi, ut indubitata poſtulantibus negotium exhibere debeat.*

Meæ quoque omnes Editiones habent, *imperfectum*. Quod in Codicibus etiam vidi; non *inconfectum*.

VII. Lib. 7. *c.* 7. *ſect.* 1. *pag.* 422. *l.* 1. Superinungi collyrio debet ex iis aliquo, quo lippientes oculi ſuperinunguntur. *Ad verbum* Superungo *in Theatro Juncheriano, & Fabri Theſauro affertur locus hic. Revera codices variant: & ſiquidem Scribonius Largus compoſ.* 29. *ſcripſit* ſuperunctum, *non eſt temere huic verbo auferenda Romana Civitas. Tutius tamen adhibetur* ſuperinungo, *quod hic habent meliores libri, quod repetitur a Celſo l.* 6. *c.* 6. *ſect.* 1. *quod uſurpat etiam Largus compoſ.* 27. *Non eſt prætereundum, verba hæc Celſi, quæ duo membra complectuntur, in Theatro Juncheriano partim ad Celſum, partim ad Largum referri, ut verbum* Superungo *bina auctoritate nitatur. Sed vix credibile eſt, quam multa in lexicis excudendis peccentur ab Operis.*

Editiones omnes meæ & *ſuperungo*, & *ſuperinungo* exhibent in hoc uno loco. Sic enim proponunt: *ſuperungi collyrio debet ex iis aliquo, quo lippientes oculi ſuperinunguntur*. Juntina tamen, quam utraque Manutiorum imitata eſt, ſic habet, *ſuper ungi -- ſuper inunguntur*. Codices quos in altero forte loco inſpexi, quem Animadverſio quoque memorat (*l.* 6. *c.* 6. *ſect.* 1.) in eo quidem congruunt quod ambas voces in unum jungunt; ſed hoc tamen diſcrepant quod Forolivienſis habet, *ſuperinungi*; Venetus, *ſuperungi*. Pariter apud Largum, ut non modo Compoſ. 27. lego *ſuperinungantur*; ſed etiam Comp. 26. *ſuperinungere*; ſic Comp. 29. in quatuor meis Editionibus, & his quidem Cratandri A. 1529; Manutiorum A. 1547; Stephani A. 1567; Rhodii A. 1655. conſtanter lego, *ſuperunctum*.

VIII. Eod. lib. 7. *c.* 7. *ſect.* 8. *pag.* 428. *l.* 1. Sub ipſis pilorum radicibus angulo immittenda eſt, ut ea tertiam partem palpebræ tranſvehat. *Non puto, vocem hanc ultimam retineri poſſe, quamvis etiam in Fabri Theſaurum poſtrema editione recepta fuerit. In Gryphiana, & aliis quibuſdam legitur* tranſuat, *quod conſonum eſt verbis paulo poſt ſequentibus*: Quidam ajunt, acu tranſui juxta pilos exteriorem partem palpebræ oportere. *Acus autem, & quodlibet inſtrumentum acui ſimile tranſuere dicitur, quoties perforat, tametſi filo careat. Siquis pro* tranſvehat *pugnare velit; is oſtendere debebit, verbum hoc neutrorum more uſurpari poſſe. In eodem Fabri Theſauro habetur &* Traveho, *quod firmatur Varronis auctoritate tanquam certa ex lib.* 2. *R. R. c.* 7. Flumen travehundum eſt. *Verum in Editione Veneta principe, & in Aldina leg.* Trajiciendum.

In Forolivienſi codice legimus, *tranſvehat*; in Veneto, *tranſueat*. Illius ſcripturam habent Editiones Juntæ, Cæſarii, Stephani; hujus ambæ Manutiorum. Pantinus tamen, Conſtantinus, Ronſſeus ediderunt, *tranſuat*; hic etiam, in margine adſcripſit, *tranſeat*.

IX. Eod. lib. 7. *c.* 9. *pag.* 440. *l.* 8. Quod etſi in levi mutilatione &c. *Per hunc unum Celſi locum vox* mutilatio *inter latinas obrepſit, & in Juncheri Fabrique Theſauro ſine ulla controverſia ſedem poſuit. At mihi dubia erit, donec certiore auctoritate firmetur. Hic enim quinque Editiones meæ habent*: Quod in levi mutatione &c.

Idem habent quinque aliæ meæ; quanquam Conſtantinus, atque Ronſſeus in libri ora ſcripſerunt, *mutilatione*. Quam ego vocem in neutro codice inveni; ſed in utroque, *mutatione*.

X. Eod. lib. 7. *c.* 12. *ſect.* 2. *pag.* 445. *l.* 14. Ἀντιάδες autem a Græcis appellantur. *Græci dicunt* Ἀντιάδας (*vel* παρίσθμια, *ut eſt apud Pollucem lib.* 2. *c.* 4. *ſect.* 201.) *faucium tumores poſt hypoglottida utrinque prominentes, ab* ἀντιάζω, adverſus ſum, *quod hic morbus rebus glutiendis adverſetur, vel ut docent Grammatici*, ἀπὸ τȣ̃ φαίνεσθαι ἀντίας ἀλλήλαις κατὰ τὴν διάνοιξιν τȣ̃ σόματος, quod appareant invicem oppoſitæ aperto ore. *Baſilii Fabri Theſaurus recepit hanc vocem inter latinas, fortaſſe quod in Florentina Celſi Editione* 1478. *latinis literis ſcripta ſit. Verum Typographus ille Græcis typis carebat, ideoque non hanc ſolum, ſed omnes Græcas voces latinis formis expreſſit. Affertur etiam in eo lexico lex* 14. *tit.* 1. *lib.* 21. *Digeſt. Sed ibi quoque optimæ Editiones, imo omnes, quas ego vidi, habent* ἀντιάδες *per Græcas litteras.*

Idem dicendum de voce Rhizagra, *quæ in ſuperiore hujus capitis ſectione græce ſcribitur, ſed in Fabri Theſauro latinam formam induit. Eſt autem* ῥίζαγρα *forceps ad evellendas dentium radices a* ῥίζα radix, *&* ἄγρα captura. *Cælius Aurelianus* dentiducum *appellat de tard. paſſ. cap.* 4. *prope finem. Quidam codices pro* ῥίζαγρα, *habent* ῥίζα.

Eadem, opinor, cauſa, quæ Nicolaum in Ed. Florentina, coegit Juntam in Veneta A. 1524. edere, *antidyades*, idque non ſine manifeſto errore, & *rizan*. Cæſarius tamen, Pantinus, Conſtantinus, Ronſſeus cum primam illam vocem græcis litteris propoſuiſſent, hanc latinis ſcripſere, *rhizan*, quanquam duo poſtremi in margine græcis litteris addiderunt, ῥίζαγραν.

XI. Eod. lib. 7. *cap.* 27. *pag.* 486. *l.* 6. Idemque humor clyſtere intus adigetur. *Hic & Auctor Theſauri linguæ latinæ, & Petrus Danetius cum legiſſent* adjicietur, *quemadmodum ſaue habent quinque Editiones meæ, retulere inter latinas conſtructiones* Adjicere intus: *qui quidem modus indiget certiore auctoritate. Fortaſſe confirmari poteſt ex Columel. de Arbor. c.* 24. Truncum findito, & in fiſſuram cuneum pineæ tedæ adjicito. *Verum cum eandem ſententiam iiſdem pene verbis expreſſam repetat Columella l.* 5. *c.* 10. *moneo, Aldinos & Gry-*

& Gryphianos Codices in hoc ſecundo loco habere adigito; *quod placuit & Commelino. Attamen in Veneta principe 1472. utrobique legitur* adjicito.

In Juntæ, Cæſarii, & Pantini Editionibus eſt; *adjicietur*. Idemque eſt in ea quam procuravit Ronſſeus, qui tamen in margine appoſuit, *injicietur*. Hoc ante ipſum fecerat Conſtantinus, qui edidit, *adjiciatur*.

XII. Lib. 8. c. 1. pag. 504. l. 24. Verticillati ſcapularum oſſi inſeritur. *Veneta princeps, & utraque Aldina habent*: Verticillatis ſcapularum oſſibus inſeritur. *Gryphiana, & Henrici Stephani* Verticulatis, *aliæ* Vertibulatis. *Quam varietatem idcirco ſignificandam exiſtimo, quia* Verticillatus *affertur tanquam vox certæ fidei in Lexico ad Uſum Delph. & in Juncheriano Latinitatis Theatro. Hanc ego cum ferre non poſſem, nec tamen rationem ejus ablegandæ ſatis idoneam invenirem, adfuit opportune Jo. Baptiſta Morgagnus, Vir cum in Anatomicis, tum in omnibus litterarum ſtudiis præſtantiſſimus, mihique omnem ſollicitudinem exemit, morbo detecto, remedioque adhibito, de quo Vid. ejus II. in Celſum Epiſtolam.*

XIII. Eodem lib. 8. c. 3. In capite hoc deſcribitur Terebra illa, quæ Abaptiſta Terebella *dicitur ab Interprete Galeni. Hinc deceptus Auctor Calepini Paſſeratiani, & eo duce Andreas Stubelius, vir ceteroquin mirifice induſtrius, & de poſtrema Theſauri Fabri Editione meritus optime, duas has voces* Abaptiſtus, *&* Terebella *inter latinas receperunt. Uterque autem affert Celſum lib. 3. c. 23. ubi hac de re prorſus nihil.*

Ad hanc quidem XIII. Animadverſionem non eſt quod addam. Sed ex ſuperiore erat quod demerem, ſi aliis hæc miſſurus fuiſſem quam tibi, qui ut eodem es animo adverſum me, ita quod Vir Doctiſſimus, Amiciſſimuſque de me, benevolentia, opinor, deceptus, ſcripſit, non difficile approbabis. Equidem etſi talem eſſe me, valde cuperem, qualem vos creditis; æque tamen gratum eſt uſque adeo a vobis amari, ut is vobis eſſe videar. Sed ad rem ipſam redeamus.

XIV. Eodem lib. 8. c. 4. pag. 520. l. 3. Collocanduſque is loco intepido. *Si ita legendum eſſet, novam vocem* Intepidus *in latinis numerare oporteret, & quidem numeratur in Theſauro Fabri* 1717. *At Gryphii, & Stephani Editio præpoſitionem* in *ſeparat a* tepido. *Et ſane non video, quomodo qui calvariæ fractura laborat, collocandus ſit in loco non tepido, cum tepor fracturis omnibus, maxime vero iis, quæ caput lædunt, ſaluberrimus ſit. Qua de re legendus hic noſter hoc eodem libro cap. 10. ſect. 7. & Hippocrates aphor. 17. & 18. ſect. 5. Non eſt igitur tanta vis inferenda ſimul Medicinæ, ſimul latinæ linguæ, ſed reponendum cum Gryphio,* collocanduſque is loco in tepido; *vel cum Stephano,* collocanduſque is in loco tepido.

Gryphio adde Cæſarium, Pantinum, Ronſſeum, Paawium, qui ad eundem modum ediderunt; Stephano autem Conſtantinum. Non me fugit, in Juntina, & Manutiorum utraque Editione legi, *intepido*. Sed non ratio modo, atque experientia, verum etiam Codices ambo adverſantur. Nam Forolivienſis habet, *is loco in tepido*; Venetus autem, *loco is in tepido*.

XV. Eod. lib. 8. c. 7. pag. 526. l. 2. Intra quod quæque oſſa confervent. *Verbum* Conferveo *quod alioqui latinum eſt, & uſurpatur a Palladio de re ruſt. lib. 1. tit. 35. apud Celſum tamen non ita bene habitat, ut oppugnatoribus careat. Hic enim quinque Editiones meæ habent* conferuntur. *Rurſus repetitur eodem libro c. 10. ſect. 1.* Quo os quodque confervet. *Et ſect. 7.* Inter ſe oſſa confervere. *Sed hoc ſecundo loco alii legunt* cohærere, *alii* coaleſcere, *ut ipſe quoque Almeloveenius monet; in priore autem reliquæ Editiones meæ habent* conſervet, *non ſine aliqua ceterorum verborum varietate. Ego quidem malo* confervet, *idque omnino retineo; ſed tamen locus non vacat turbis. Baſil. Faber in ſuo Theſauro cum poſuiſſet verbum* Conferveo *tanquam certum, verbis item certis confirmare conatus eſt ex eodem cap. ductis* Confervent oſſa mota aut ſoluta: *quæ quidem ipſiſſima in Celſo non ſunt; attamen apparet ex illis conflata eſſe,* ſi quando vero oſſa non conferbuerunt, quia ſæpe ſoluta, ſæpe mota ſunt. *Verum præteritum* conferbui, *& ſimilia non magnam tribuunt auctoritatem ceteris temporibus eorum verborum, ex quibus oriuntur, cum fere ſola in uſu ſint, ut inchoativis inſerviant, cujuſmodi eſt* Confervesco, *& alia id genus.*

Cum quatuor Celſi loca in Animadverſione proponantur; accipe quemadmodum pleraque in Codicibus, omnia autem in meis Editionibus deprehenderim. In primo uterque Codex pro *confervent* habet *conſervantur*; Editiones meæ omnes *conferuntur*, niſi quod Conſtantinus in libri ora hæc apponit: *συμφύονται, confervent l. 2. c. 10.* ubi legendum *l. 8.* Alter autem locus in Codicibus ita ſcriptus eſt: *quod quoque os conſervet*. In Juntina, & ambabus Manutiorum Editionibus ad eundem proponitur modum. Nec cæteræ diſcrepant, niſi quod ante *quoque* habent *os*, & Conſtantinus hæc in margine adnotat: *quo os quoque conſervet*; ubi legendum eſt, *confervet* (*ut & cap. 10. Si oſſa non conferbuerint*) *pro quo dixit c. 7. oſſa conferuntur, i. quaſi ferrumine conglutinata coaleſcunt.* Porro tertius locus, quem in Codicibus inſpicere oblitus ſum, ab Junta quidem, a Manutiis ſemel atque iterum, ab Stephano ipſo ſic editus eſt, ut habeat, *confervere*; Cæſarius autem, ac Pantinus ſcripſerant, *cohærere*, quod a Ronſſeo quoque, & Conſtantino factum eſt. Sed cum Cæſarius ad oram adjecerit, *coaleſcere*; Ronſſeus etiam, *confervere*; Conſtantinus (id quod maxime eſt animadvertendum) ſic adjecit; *confervere, Cod;* ſignificans nimirum, ſe id in Codice aliquo comperiſſe. Locus denique ultimus non modo in cunctis Editionibus meis habet, *conferbuerunt*, verum etiam in Codice Forolivienſi; nam in Veneto ſcriptum eſt, *confervêre*, in margine autem ſic omnino: *aliter; confrebruerunt*. Quem quidem ad locum nomen poſſes addere *ſpongiæ* illius, ut Plinius ait, *aquarum dulcium*, quam *Confervam* appellabant Latini, propterea quia fractis oſſibus conferruminandis utiliſſimam experiebantur, ut idem Plinius conſcripſit lib. 27. c. 8. niſi quæ de verbo *Confervesco* in Animadverſione admonita ſunt, utriuſque vocis originem dubiam redderent.

Habes ſedulitatis meæ ſpecimen, quale id cunque eſt, in hiſce levibus, & ex tempore fuſis Additamentis. Sed in XV. Animadverſionibus ſpecimen habes ſummæ peritiæ, atque ſolertiæ qua multo plures ejuſdemmodi Animadverſiones ad ſingulos fere Latinos Scriptores Vir Cl. confecit. Quo inſtituto ut nihil utilius eſt ad barbaras a latinis vocibus, dubias a certis diſtinguendas; ita ipſum hortari, orare, flagitare par eſt, ut Animadverſiones illas univerſas quamprimum edat: quod etſi cum modeſtiam ejus, & occupationes plurimas ſpecto, haud ita facile exiſtimo; attamen cum viciſſim incredibile juvandi ſtudium attendo quo incenſus & præclaras omnes Artes, & Latinam linguam, qua illæ ferme continentur, ſi quis alius, hac ætate exornavit, tum vero facillimum puto. Vale.

Patavii Prid. Nonas Decembr. MDCCXXI.

EPISTOLA QUARTA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUod Horatius (*a*) patrono ſuo,

Spectatum ſatis, & donatum jam rude, quæris,
Mæcenas, iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem eſt ætas, non mens;

idem ſi Amico dicerem tibi, undetrigeſimo poſt anno iterum a me flagitanti, ut ſuper Cornelio Celſo, & Sereno Samonico aliquid ſcribam; ignoſcere, mi Vulpi, huic ætati, hiſque occupationibus deberes meis. Nam quæ olim fudi, ſi forte laudata ſunt, ut ais, ab laudatiſſimis Viris, ſi alibi recuſa, ſi aliis addita illorum Auctorum editionibus; nempe gratia habenda eſt eorum qui fecerunt, humanitati; mihi autem ſatis eſſe oportet, in alienis magna ex parte ſtudiis periculo facto, rem quondam non prorſus infeliciter ceſſiſſe. Hæc igitur quæ commemoraſti, me tardant; non movent. Illud movet potius quod adjeciſti, ſi ſcribere nolim adſciſcendæ laudis cauſa; at cauſa ſcribam injuſtæ cujuſdam & tuæ, & meæ reprehenſionis depellendæ. Extitiſſe enim quoſdam eruditiſſimos quidem illos, ſed in re una apertiſſima clariſſimaque adeo caligantes Viros, ut reos nos faciant alienæ culpæ, & quæcunque in Celſo, & Samonico edendis, Almeloveenius, & Conſtantinus peccarunt, aut peccaſſe illis videntur, eorum omnium rationem a nobis repetant: quaſi vero aut tu in libri fronte quorum editionem repræſentares, ſiluiſſes, ſed cura, & ſtudio tuo de integro concinnatam promiſiſſes, aut ego hoc forte pollicitus eſſem, vel potius recepiſſem. Equidem, quod ad Celſum attinet; nam de Samonico necdum vidi; memini ipſe, magna, ut in re minime expectanda, admiratione obſtupefactum, duobus & viginti ab hinc annis in Exercitatione quadam Schulzii (*b*) hæc legere: *adſcribam ſingula loca, ut ſe in Celſi editionibus recentiſſimis, cura Almeloveenii, Wedelii, & Morgagni in lucem publicam datis ea offerunt*. Narrabo tibi: ſomniare primum mihi videbar, minime intelligens, quî poſſet a Viro docto id mihi tribui, quod omnes ſcirent non eſſe meum. Mox autem cum ita tribui, animadverterem, ut prolatis ex ſuperioribus editionibus iiſdem locis, non obſcure mihi quoque dica ſcriberetur, quæ Lindenio ſcribitur, cujus editionem ſecutus eſt Almeloveenius; enimvero cenſui, rem tacite non eſſe ferendam, præſertim cum iis de locis quid mihi eſſet viſum, nuſquam aperuiſſem; imo III. in Celſum Epiſtola (*c*) ante Schulzium, id reticentem, oſtendiſſem, quemadmodum in prioribus editionibus, atque adeo in manu ſcriptis codicibus ii loci legerentur, aliumque Plinii de Conferva, quem locum Schulzius (*d*) produxit poſtea, indicare non omiſiſſem. Veruntamen cum hæc ante omnium oculos proſtarent, nec fugere quenquam poſſet, quid tu in Epiſtola ad Lectorem tua, quid ipſe in I. ad te mea ſcripſiſſemus; multo magis Schulzio, quam mihi, cogitandum eſſe, intellexi, quid in ſua illa Exercitatione poſuiſſet, ſatiſque mihi eſſe duxi oblata forte occaſione (*e*) amice hominem commonefacere. Nunc vero quando tu ais, non defuiſſe poſt illum qui rationem Patavinæ editionis a me repoſceret, jamque a Celſo ad Samonicum quoque, non diſſimilem, noſtrûm accuſationem eſſe traductam; faciam vel tua cauſa, vel mea quod facile alioquin non eram facturus, & de utroque Auctore ita ſcribam, ut nemo in poſterum diſſimulare jam queat, ſcire ſe, quid in nobis poſſit, & quid non poſſit jure improbari.

Atque ut a Celſo initium ducam; neſcio quo adverſo Rei Medicæ, & bonis litteris fato acciderit, ut cum tot homines doctiſſimi, & diligentiſſimi ſuos in eum labores contulerint; nemo unus adhuc extiterit a quo ejus editionem numeris omnibus abſolutam haberemus. Quid Scaliger, Walæus, Mentelius, Holſtius, Vorſtius, Dacquetus aggreſſi eſſent, minime ignoras, qui ſingulos, ubi de promiſſis Celſi editionibus in Prolegomenis verba fiunt, ibi iterum commemorandos curaſti: neque te fugit, quid in ſuis, ibidem recuſis, Præfationibus tum Lindenius, tum Almeloveenius ſe præterea habere, ſignificaverint, quod Celſo addi poſſet, ſive obſervationum, ſive variantium lectionum, ſive Lexici præſertim, adeo ab omnibus deſiderati. His vetuſtiorem Paawium accenſe, qui, ut pauca edidit capita, ſic totum Celſum eadem *ratione explicatum, lociſque plurimis emendatum* ab ſe editum iri, ſpem fecerat (*f*), non ſecus ac Lommius (*g*) antea, cum librum Celſi primum Commentariis ornaſſet. Sed, ut Nicolaum Blancardum (*h*), eique ſurreptas adnotationes omittam; Rhodium præ cæteris addito, & Thomam Bartholinum, quos non ſine magno dolore propterea nominamus, quod incendio abſumptorum utriuſque laborum venit in mentem: qui cujuſmodi fuerint, ea ſatis indicant quæ hic in Diſſertatione *de Bibliothecæ Incendio*, ille autem in Præfatione attigit ad Scribonium, & vel magis quæ in calce ejus libri ſive in Lexico Scriboniano, quod ſimilis in Celſum deſiderium refricat, ad plurimas voces adnotavit, ſive in Catalogo commemoravit reſtitutorum Auctorum (*i*), unde emendationes Celſi plures colligere is poterit qui jacturam illam tantam nobis reparandam ſuſcipiat. Suſceperant autem duo noſtra ætate egregii Viri, Jo. Henr. Schulzius, cui, ut ut meritus eſt de me, doctrinæ, & eruditionis laudem libens tribuo non vulgarem, & ante illum Jo. Jacobus Bajerus, qui edito in eam rem Schediaſmate ſex potiſſimum, in ejuſmodi editione ſummopere optanda, capita, in quibus ſibi eſſet elaborandum, propoſuit. Sed utroque e vivis erepto, quis illis in pulcherrimi, & utiliſſimi, ſed ejuſdem diuturni, & difficillimi, operis procuratione ſucceſſerit, adhuc ignoramus.

Quæ cum ita ſint; quanam interea Celſi editione uti poterunt ſtudioſi adoleſcentes? Num veterum illarum aliqua, ubi ſemibarbara ipſa litterarum forma, & vocum compendia creent legentibus difficultatem, creberrimi autem ſive librariorum, ſive typographicarum operarum errores tertia propemodum quaque linea obtruſerint ea quæ aut intelligi nequeant, aut, ſi intelligantur, nihil quod ad rem faciat, ſignificent? Atenim in iſtis ipſis erroribus veſtigia nonnunquam reſtant unde vera conjiciatur ſcriptura. Fateor: ſed a ſagacibus, & doctis, & ea in re exercitatis viris; non ab adoleſcentibus, de quibus eſt a nobis ſermo inſtitutus. His enim ſi loci occurrant in quibus, exempli cauſa; ne ab iis quos Schulzius protulit, omnino recedamus; habent priores editiones *os conſervet*, aut *oſſa cœperunt*; aqua ibi hæreat, neceſſe eſt, minime aſſequentibus, *os conſervet*, aut *oſſa conferbuerunt* eſſe legendum. Apparet igitur, fore ipſis longe utiliores editiones illas

(*a*) *l.* 1. *Epiſt.* 1. (*b*) *de Oſſib. Conſerventib.* §. 1. (*c*) *n.* XV. (*d*) §. 22. (*e*) *Epiſt. Anat.* 9. *n.* 30.
(*f*) *Præf. in Comment. ad ea capita.* (*g*) & (*h*) *Vid. Fabric. Bibl. Lat. Supplem. T.* 1. *l.* 2. *c.* 4.
(*i*) *ad vocem* C. Celſus.

illas quæ nitide ac perſpicue exhibeant verba, ut ſunt ab hominibus eruditiſſimis reſtituta. Qui certe quo diutius, quo plures, quo majoribus ſubſidiis inſtructi in id operam contulerint ſuam, eo credibilius eſt, propius ad verum acceſſiſſe. Atqui Lindenius præeuntibus tot Viris doctiſſimis qui longo annorum ſpatio, alii edendo, alii illuſtrando, alii emendando, omnes aliquid præſtiterant unde Celſi libri meliores fierent, ultimus ſucceſſit, eorumque omnium uſus laboribus, ad hos ſtrenue adjunxit ſuos. Quæ igitur eſſe cauſa poterat, cur tu aliam adoleſcentibus noſtris, quam Almeloveenii, editionem dares, qui Lindenianam non modo, ut diximus, ſecutus eſt; ſed & alia inſuper adjecit? Certe idem quod tibi „ Germanis quoque conſilium fuit, qui ſemel, atque iterum, præfante Viro Cel. Georgio Wolfango Wedelio, idemque Batavis, qui non ſolum antea, ſed, ut audio, etiam poſtea quam tu feciſti, Almeloveenii exemplar, ut Helvetii quoque, recuderunt.

At Lindenius *nimis audax in Celſo refingendo*, conjecturas *in textum temere intulit*, *ſana & belliſſima ſæpe veteri ſcriptura eliminata*: ſic enim Schulzius (*k*) *temerarias*, ut loquitur, Lindenii *mutationes* exagitat. De quo tandem homine hæc ſcribuntur? Nempe de illo qui, ut nunc mittam dicere, qua doctrina, diligentia, auctoritate fuerit; certe quot, & quibus in Celſo emendando ſive calamo exaratorum, ſive typis deſcriptorum codicum adjumentis uſus ſit, diſerte, & ſigillatim expoſuit, in quibus nec quæ Walæus paraverat, nec Scaligeri ipſius emendationes, adnotationeſque defuere. Quid igitur? ſi codices illi vetuſtiores eam quam repoſuit, ſcripturam habuere; num temere conjecturas intruſiſſe propterea cenſendus eſt, quod in ſex editionibus quas Schulzius conſuluit, aliter legatur? Atenim quæ Conſtantinus in margine ſuæ editionis adnotaverat *ſive ſcriptis codicibus*, *ſive conjectura ductus*, *ſive declarandi auctoris cauſa*, in *textum* recepta ſunt. Num omnia? an ea quæ codices alii confirmabant? Quod cum dico, non id volo, nunquam Lindenium nimis ſuis, aut doctorum hominum conjecturis indulſiſſe; ſed hoc volo, niſi codices quibus ille eſt uſus, antea inſpiciamus; idem ab eo factum eſſe in omnibus in quibus nobis forte videatur, locis pronunciari non oportere. Interea autem credere æquum eſt ſpectatiſſimo Viro profitenti, ſe quædam, *ſed admodum pauca*, idque cum res aperte poſtularet, *ex ingenio tentaviſſe: in cæteris, ubi ſui ſibi libri & ingenioſæ ſummorum virorum conjecturæ non prælucerent* (vide, quæſo, ut conjecturas cum libris conjungit) nihil mutaſſe: *gloſſemata offendiſſe plura; nullum tamen præter unum, auſum eſſe de medio tollere; quia nullum huc præeuntem habebat librum*. Quod ſi dum Celſum *pluſquam bis mille locis*; ſic enim ad Patinum ſcripſit; *corrigeret*, in multis; aut, ſiquis malit, etiam in plurimis libri ipſum, & conjecturæ fefelliſſent; non erat tamen de audacia & temeritate libere adeo accuſandus. Sed quos locos egregie reſtituerat; bene multos autem, ut alias ad te ſcripſi, reſtituit; illi erant grato animo accipiendi: in quibus autem humani aliquid paſſus videretur; hos vero ſatis erat ſine contumelia indicare. Quod & nos alias fecimus ad te ſcribentes, & nunc faciemus, & ab aliis fieri cupimus; ut ſtudioſi Juvenes interea ſciant, ubi minus tum Lindenii, tum Almeloveenii editionibus fidendum ſit, donec, collata multorum opera, illa tandem exiſtat abſolutiſſima, quam omnes optamus, & quam hiſce libenti animo præferemus.

Unum eſt utique in Lindenio minus probandum, quod fortaſſe ne ipſe quidem erat facturus, niſi parva coegiſſet, quam omnino voluit, libri forma. Scilicet aut nihil in Celſi contextu mutandum erat, ſed quid, & quomodo mutandum crederet, in ora dumtaxat libri adnotandum: aut ſaltem, ſi mutare mallet, in eadem ora, quid antea legeretur, ſignificandum. Quarum tu rationum longe meliorem, id eſt primam, in Patavina editione, flagitantibus nobis, ſecutus es, etſi erant forte in noſtris Epiſtolis nonnulla quæ tibi pro tua erga nos benevolentia non indigna viderentur quæ in textum acciperes. Quod tuum, meumque adeo factum, & quidquid præterea in ea editione a te præſtitum Lectoribus indicaſti, & quæ ego in eas Epiſtolas conjeci, ſicui improbanda exiſtimentur; non dubito autem, quin multa in meis deprehendi poſſint jure improbanda; æquo animo feremus: noſtra enim ſunt illa; non editio, quæ ſive bona, ſive mala eſt, Almeloveenii certe eſt.

Nunc quando æquis, & iniquis ſatis eſſe factum, puto; ut non horum tantummodo cauſa, ſed tua in primis has Litteras aggreſſum eſſe ſcribere, intelligas; meam I. ad te Epiſtolam in manus ſumam, ejuſque conſervato ordine, primum quidem de Celſo ipſo nonnulla, deinde vero de his ejus libris multo plura adjiciam, quæ & tibi ſatis eſſe nunc poſſint, & evidentius oſtendere, num is ſim qui in Lindenii, aut Almeloveenii verba juraverim, an is potius qui antiquos codices ſeu calamo, ſeu formis deſcriptos obſervem, ubi cum ratione conſentiant.

Aurelius, an *Aulus* Cornelii noſtri prænomen fuerit; ſi veterem, neque ejus temporibus ita ut poſtea, facile neglectam, attendas Romanorum conſuetudinem, duarum gentium nomina in uno homine haud conjungentium, neque ex nomine prænomen facientium; haud difficile videbitur dijudicare. At ſi libros fere omnes ſive excuſos, ſive ſcriptos inſpicias; hærebis, cum *Aurelium* magno conſenſu habere videris. Nam quod Daniel Clericus (*l*) affirmat „ inveniri in omnibus manu ſcriptis hunc titulum, *A. Cornelii* „ *Celſi*, & unam dumtaxat eſſe editionem, eamque Aldi Manutii, quæ mutet *Aurelium* in „ *Aulum* „ hæc neſcio quomodo Viro alioquin diligentiſſimo exciderint, Rhodium ibi præſertim laudanti in Scribon. Larg. Compoſ. XCIV. & in Celſi Vita. Etſi enim in hac, aliud ſpectans, Rhodius eſſe veterum codicum communem hanc inſcriptionem, ait, *A. Cornelii Celſi*, non ſecus ac modo vel magis in compendium illam contrahens, eſſe, dixerat, in vulgatis Lugdunenſibus omnibus *A. C. C.*, at certe ad Compoſitionem illam Scribonii diſerte hæc ſcripſit: Celſi libri *hactenus Aurelii nomen ubique præferunt: quod initio unica littera A. Prænominis nota ſignatum, diverſa ratione exprimi potuit. Inde quidam ad V. C. Caroli Moroni editionem Aldinam Celſi præfixit* Auli *appellationem*. --- *Quis vero ille fuerit, quave id factum autoritate, incertum eſt. Aldum Manutium characteris indicio putat multiſcius noſter Leo Allatius*: cui pariter ſic emendandum, ut Joſepho quoque Scaligero, viſum eſſet. Itaque intelligis, quod Celſi librarii primum ſcripſiſſent *A.* ex hac littera poſteriores feciſſe *Aurelii*: nec Manutii editionem a typis, ſed ab Aldi manu in illo Moroni exemplo habuiſſe *Auli*. Hieronymus tamen Rubeus, qui ſuas in Celſum Adnotationes abſolverat anno 1607., hoc earum initium fecit: *Vetus codex Vaticanus manuſcriptus inſcriptionem libri ſexti ſic habet*. Auli Cornelii Celſi liber ſextus, idemque Medicinæ primus. *Quod Auli prænomen, eo magis in Cornelio Celſo placet, quod* Aurelii *Romanæ familiæ nomen fuit*, Aulus *autem Corneliæ prænomen*: quod ſicuti ex Livio in illuſtribus quibuſdam Corneliis oſtendit, ſic ex Faſtis producto L. Cornelio Celſo Conſule, ne Celſi quidem cognomen in gente Cornelia fuiſſe inuſitatum, commonſtrat. Vides igitur, quot, & qua-

(*k*) *Exercit. cit.* §. 3. & 4. (*l*) *Hiſt. de la Medec.* P. 2. *l.* 4. S. 2. c. 4.

les auctores habeas, ſi *Auli* forte prænomen præferas. Nam quod nonnulli, præeunte Viro cæteroquin eruditiſſimo, legendum putant apud Caſſiodorum (*m*), non *Cœlii Aurelii de medicina*, ſed *Celſi Aurelii;* te ibi, credo, cum aliis potius, & nominatim cum Daniele Clerico (*n*), *Cælii Aureliani* eſſe lecturum.

Etſi vero ex Romanis gentibus familiæ plures ab Urbe in Colonias migrarunt; ego tamen nihil prohibere, imo pleraque convenire, video, ut Celſum noſtrum Romæ potius, quam alibi, & natum eſſe, & vixiſſe, opiner. Sic autem loquor propterea quia ſi alterutrum petas ut ipſius, aut aliorum idoneo teſtimonio confirmem; non facile poſſim. At Romanum, id eſt non externum fuiſſe, non Plinii ſolum alias indicata auctoritate, aut geminata M. Fabii (*o*) teſtificatione, ſed & Celſi ipſius compluribus locis oſtendam, ut ubi (*p*) *noſtri*, inquit, *anginam vocant*: *apud Græcos nomen, prout ſpecies eſt*; aut ubi (*q*), *noſtri ſcutula operta*; *ὠμοπλάτας Græci nominant*. Idemque confirmant quæ initio poſuit cap. 18.
392, 29. l. 6. atque; ut alios alibi omittam; tres loci uno
456, 11. in capite pariter 18. lib. 7.
28.
Non eodem autem ſæculo ſcripſiſſe quo vive-
458, 1. bat Aſclepiades (floruit hic ætate Magni Pompeii (*r*), & ſuprema in ſenecta obiit (*ſ*) il-
85, 7. la indicant ex cap. 12. lib. 2.: *quod ab Aſclepiade quoque ſic vituperatum, ut tamen ſervatum ſit, video plerunque ſeculo noſtro præteriri*. Scripſiſſe tamen, ut tardiſſime, ante Claudii imperium, ex iis intelliges quæ alias (*) de Julio Græcino attigimus, qui Celſum tranſcripſerat, a Cajo autem Cæſare interfectus eſt. Quot autem ſcripſerit ante Claudium annis, conjicere poterunt qui forte ſciant, quo anno Gallio pater, ſive is ad quem ab L. Seneca fratre liber miſſus eſt *de Vita Beata*, ſive alius fuerit, ſua de eloquentia præcepta emiſerit; priorem enim *patre Gallione* ſua Celſum edidiſſe, auctor eſt M. Fabius (*t*), aut certe quo anno Medici nobiles Caſſius, & Themiſon, aut quo non mediocres Chirurgi Tryphon pater, & Evelpiſtus, & Meges, quos omnes Celſus (*u*) *nuper* extitiſſe ajebat, e vita migraverint. Quod vero Paawius (*x*), aliique, & in his aliqui etiam qui ætate noſtra ſcripſerunt, Celſum Neronis quoque temporibus vixiſſe, non dubitant; ut potuiſſe, concedam; non tamen, niſi antiquorum auctoritate probatum videam, pro certo affirmabo. Sed quod *major*, ut eſt apud Rhodium (*y*), *eruditorum pars uſque ad Trajani tempora vitam produxiſſe*, cenſent; veniam mihi dabunt Viri cæteroquin eruditiſſimi, qui non plurimis ab hinc annis id ſine ulla dubitatione acceperunt, ſi dixero, M. Fabium (*z*), qui Domitiano imperante, ut ipſi egregie norunt; ſcribebat, ne inter ætatis quidem ſuæ Auctores, nedum inter *viventes*, quorum ſe *parcere*, ait, *nominibus*, Celſum poſuiſſe: ut verear, ne plus æquo dederim, cum Celſum potuiſſe in vivis eſſe Neronis temporibus, paulo ante non negavi.

Medicuſne fuerit, an non fuerit, adhuc apud aliquos dubium eſſe, video. Qui, ſi hoc volunt, non ita exercuiſſe medicinam, ut qui mercedis cauſa ſolent, ſed tamen ut in gravioribus caſibus ab amicis, & a pauperibus ſe pateretur adiri, & conſuli; Rubeum (*a*) ſecum, & Lindenium (*b*) facientes habebunt, atque adeo, velut ego animadverto, Celſum ipſum. Qui ſi quæſtum ſectus, huc illuc curſare conſueſſet, non facile pronunciaſſet (*c*), *ab uno medico multos non poſſe curari, eumque, ſi artifex eſt, idoneum eſſe, qui non multum ab ægro recedit. Sed qui quæſtui ſerviunt, quoniam is major ex populo eſt, libenter amplecti ea præcepta, quæ ſedulitatem non exigunt*. Hæc ſi ponant; vix aliquid invenient cur Medicum fuiſſe, non credant. Quod enim tot alia, & tam varii argumenti ediderit; non inde conficitur, *univerſæ naturæ*, ut ipſum Columella (*d*) vocabat, *prudentem Virum* Medicinam præ cæteris non adamaſſe; de qua profecto accurate adeo ſcripſit, ut cum cætera ejus opera ætatem non tulerint; hoc unum ſagax poſteritas conſervarit. Quin ex illa multiplici, variaque ſcriptione viſum Rubeo (*e*) eſt, reſponſionem eſſe petendam adverſus grave alterum eorum argumentum qui Medicum fuiſſe, inficiantur, permoti videlicet Plinii (*f*) auctoritate, qui in Auctoribus non externis etſi Medicos ſeorſum non ponit; tamen cum Medici nomen adjungat pluribus, Cornelio Celſo nunquam adjungit. Scilicet ideo non adjunxiſſe, Rubeus credidit, quia non de Medicina tantum Celſus ſcripſiſſet. Quod ut non contemno, ſic illud potiſſimum addendum cenſeo, fortaſſis non tam Plinium ſpectaſſe quod quiſque ſcripſiſſet, quam quod, & quatenus exercuiſſet. Sic igitur cum (*g*) Opilium, exempli cauſa, & Granium, & Cæcilium *Medicos* dixit, Celſum autem, iiſdem locis nominatum, non magis dixit, quam Catonem Cenſorium; non ideo fecerit quod hi rogati de medicina non reſponderent, ſed quod eam non, ut illi, vulgo exercerent qui propterea apud omnes Medici erant appellationem conſecuti. Sed neque hanc Plinius unquam addit iis quos ſæpe adeo ſimul nominat (*h*), Sextio Nigro, & Julio Baſſo, quos tamen Auctores inter aſſeclas Aſclepiadis memorat Daniel Clericus (*i*), qui nihil, quantum memini, habet de aliis illis tribus Medicis Scriptoribus Opilio, Granio, & Cæcilio. Quod ſive Plinius fecit, quia Niger, & Baſſus non magis quam Celſus, eſſent in medendo occupati; rationem veram invenerimus, cur Celſum non appellaverit Medicum; ſive caſu & incuria quadam fecit; non eſt igitur, cur ex ſimili ejus ſilentio Celſum non fuiſſe Medicum, inferatur.

Quanquam ſilentium Plinii obſtare non poteſt, cum Celſus quis ipſe fuerit, per ſe loquatur. Diu eſt cum graviſſimi Viri, & in his Rubeus (*k*), animadverterunt, inter diſcrepantes illuſtrium Medicorum ſententias ſuam, niſi Medicum, non potuiſſe interponere, qui non doctrina modo, ſed uſu & obſervatione excelleret. In eamque rem quoſdam Celſi locos produxit Rubeus, quorum aliquo uſus eſt etiam Caſaubonus in Scholiis quæ alias laudavimus. Tunc quoque alios addidimus: quorum primum quoniam occupaverat Clericus (*l*), cujus Hiſtoria non erat in manibus, cum ſcriberemus; idcirco pro uno apponemus plures. (*m*) *Itaque iſtud* (de vomitu loquitur) *luxuriæ cauſa fieri non oportere, confiteor: interdum valetudinis cauſa recte fieri, experimentis credo. Commoneo tamen, ne quis, qui valere & ſeneſcere volet, hoc quotidianum habeat.* (*n*) *Neque ignoro, quoſdam dicere, omne auxilium neceſſarium eſſe increſcentibus morbis, non cum jam per ſe finiuntur. Quod non ita ſe habet. Poteſt enim &c.* Sic etiam in aliis controverſiis, ubi diſſidentes cæterorum conſuetudines propoſuerat, hæc ſubjecit: (*o*) *Ego tum hoc puto tentandum, cum parum cibus, ſemel & poſt febrem datus, prodeſt.* (*p*) *Tutius tamen eſt &c.* (*q*) *Quid igitur eſt? Multa in præcipiti periculo recte fiunt, alias omittenda.* (*r*) *Sed id ſupprimere ſanguinem poteſt; ulcera ipſa ſanare non poteſt. Melius huic rei licium eſt.* (*ſ*) *Ego experimentis quemque in ſe credere debere exiſtimo, calida potius, an frigida uta-*

(*m*) *Divin. Lect. c.* 31. (*n*) *l. cit. S.* 1. *c.* 5. (*o*) *Inſtit. Orat. l.* 3. *c.* 1. & *l.* 10. *c.* 1.
(*p*) *l.* 4. *c.* 4. *p.* 196, 6. (*q*) *l.* 8. *c.* 1. *p.* 503, 24. (*r*) *Vid. Plin. Nat. Hiſt. l.* 26. *c.* 3. (*ſ*) *Ibid. l.* 7. *c.* 37.
(*) *Epiſt.* 1. (*t*) *cit. c.* 1. *l.* 3. (*u*) *Præf. p.* 18. 23. & *p.* 4, 2. & *l.* 3. *c.* 4. *p.* 119, 18. & *l.* 7. *Præf. p.* 406, 7.
(*x*) *ante cit. Comment. initium.* (*y*) *in Celſi Vita.* (*z*) *loc. cit.* (*a*) *loc. indic.* (*b*) *Epiſt. ad Patin.*
(*c*) *l.* 3. *c.* 4. *p.* 120, 21. (*d*) *de Re Ruſt. lib.* 2. *cap.* 2. (*e*) *loc. cit.* (*f*) *Hiſt. cit. l.* 1.
(*g*) *Ibid. ad l.* 28. & 29. (*h*) *Ibid. ad l.* 20. & *ſeqq.* (*i*) *Hiſt. cit. P.* 2. *l.* 3. *c.* 11. (*k*) *loc. cit.*
(*l*) *P.* 2. *l.* 4. *S.* 2. *c.* 4. (*m*) *l.* 1. *c.* 3. *p.* 30, 9. (*n*) *l.* 2. *c.* 14. *p.* 89, 6. (*o*) *l.* 3. *c.* 11. *p.* 140. 23.
(*p*) *Ibid. c.* 14. *p.* 144, 4. (*q*) *Ibid. c.* 18. *p.* 150, 18. (*r*) *l.* 4. *c.* 4. *p.* 200, 10. (*ſ*) *Ibid. c.* 19. *p.* 230, 15.

utatur. (*t*) *Sed nihil melius eſt, quam &c.* Quis ſanus hæc, atque alia iſtiuſmodi pronunciaret, quem lecturi ſcirent uſu & obſervatione non pollere? Certe Medici quoque hæc ſunt: (*u*) Alvi lumbricos *interdum latos, qui pejores ſunt; interdum teretes videmus.* (*x*) *Et plerique quidem* eorum, quibus, ut loqui poſſint, linguæ frænum inciſum eſt, *ubi conſanuerunt, loquuntur. Ego autem cognovi, qui, ſucciſa lingua, cum abunde ſuper dentes eam promeret, non tamen loquendi facultatem conſecutus eſt.* (*y*) *Si cutis integra eſt, & os læſum eſſe, ex dolore colligimus, &c.* & (*z*) *majore cura* in calvaria perterebranda *agendum eſt, --- ut quandocunque os perrumpitur, ſentiamus.* Quis enim *ſentiamus*, & *colligimus*, & alia ejuſdemmodi, niſi Medicus, diceret? aut quis alius an lingua ſatis ſucciſa eſſet, ex facili, ſed certo, indicio cognoviſſet? aut latos interdum videre conſueſſet vermes, quos non pauci Medici, etiam valde exercitati, nunquam viderunt?

Hæc, atque alia de eodem genere (ut rerum aptiſſimum ordinem (*a*), & ſibi ubique conſentaneum ſcriptorem omittam) non illi, opinor, attenderunt qui nihil eſſe hos Celſi libros exiſtimant, niſi præcepta ex Græcis Medicis collecta, & ab ipſo, ut loquuntur, conſarcinata, decepti fortaſſe una vocula, qua nonnunquam uſus eſt, ut cum propoſiturus non omnes, quas poſſet, Compoſitiones, (*b*) *contentus his ero*, inquit, *quas accepi velut nobiliſſimas*, & alibi (*c*), ubi de obſcœnarum partium vitiis ſcripturus, *ut omnia, quæ ſalutaria accepi, comprehenderem*; quaſi vero *accipere* nunquam id quod *capere*, id eſt etiam *eligere*, ſignificare poſſet, aut qui ſuum inter varias aliorum ſententias interponere judicium ſoleret, nihil quidquam ab aliis deberet accipere! Quanto aliter egregii medendi Magiſtri de Celſo judicarunt! quorum plures in ejus Vita nominavit Rhodius, initio ducto a Minadoo, qui Celſum, *dedita opera, ab aliis prætermiſſa proferre ac illuſtrare voluiſſe*, cenſuit. Ad illos omnes, alios adde, in his Paawium (*d*), qui *præſtantem Medicum* fuiſſe, *Anatomicum, & Chirurgum, hos ejus libros teſtari abunde*, confirmat; Hildanum (*e*) autem in primis, qui ex ipſis Celſi accuratis, & perſpicuis deſcriptionibus ſatis apparere, non dubitat, vel eam quæ manu auxiliatur, medicinam exercuiſſe; fieri enim non poſſe, ut tam difficilia ad deſcribendum non ante perfecerit qui ſic deſcripſerit. Mihi vero etſi Celſum Chirurgorum operibus attente interfuiſſe, & credibilius videatur, & ſatis ſit; ex iſto tamen Hildani judicio mirari ſubit quandam aliorum de his Celſi libris opinationem, ab ea quidem quam modo rejeci, longe diverſam, ſed non minus a veri ſimilitudine abhorrentem. Cum enim ex iis quæ ſupra indicata ſunt, plane perſpexiſſent, non exſcriptoris, ſed Medici eximii hæc eſſe volumina; eo animum induxerunt ut dicerent, græce ab aliquo conſcripta, latine a Celſo fuiſſe reddita, minime animadvertentes, res difficillimas explicatu non niſi ab egregio doctrinæ ejuſdem magiſtro, tam proprie ubique, tamque dilucide ex una in alteram linguam potuiſſe converti: ut quam ſcientiam tribuere Celſo nollent, nihilominus in ipſo agnoſcere cogantur. Quanquam tantus ille Medicus quem comminiſci malunt auctorem, quonam modo uni Celſo notus, cæteris incognitus eſſe potuiſſet eo tempore? neque enim priſcus aliquis, tot Medicorum qui modo vixerant, inſtituta, ſententiaſque nominatim commemoraſſet. Quod pariter adverſus illos dictum puta qui ab Latino quopiam Medico ſcriptum Opus ſibi Celſum ſubjeciſſe, vel magis illiberaliter exiſtimarent: quam fraudem ſtylus inſuper coarguiſſet diſſimilis ejus quo antea editos ſcripſerat libros, ut puta de Re Ruſtica, quorum quidem fragmenta eundem utrobique oſtendunt ſcriptorem. Denique iſtas omnes quas attigimus, opinationes una funditus convellit animadverſio, non potuiſſe videlicet in hominem ſanum cadere, ut ſe eorum, quæ facile conſtare poſſet non ſua eſſe, auctorem inſcriberet, non Medicus præſertim in Re Medica; de qua continuo ab doctis, indoctiſque, ut fit, interrogatus, ſuam ſimul inſcitiam, ſimul impudentiam retegeret.

Celſum *profeſſione fuiſſe Scepticum*, idque *dixiſſe Quintilianum*, Paawius (*f*) credidit. Sed Quintilianus eo loco (*g*) quem Paawius indicat, cum pauciſſimos illos memoraret qui latinis litteris eloquenter tractaverant Philoſophiam, ibi quidem *ſcripſiſſe*, ait, *non parum multa Cornelium Celſum, Scepticos ſecutum, non ſine cultu ac nitore*. Ubi autem quæ de Rhetorica ediderat Celſus, attingit, aut ubi hunc, dicit (*h*), *rei quoque militaris, & ruſticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquiſſe*; hic vero nec quos ſecutus ſit, indicat, & Lindenius (*i*) vere in hos de Medicina libros meliora quæque cujuſque Sectæ, delectu habito, congeſſiſſe, &, quod conſequitur, Eclecticum egiſſe, cenſet. Sed neque in cæteris illis ſcriptis fuiſſe Scepticum, credo, cum rerum quas in iis tractavit, naturam, & capiendum ex præceptis fructum attendo, qui nullus in rhetores, aut duces, aut denique agricolas ex perpetua dubitatione proveniſſet, aut cum librorum Celſi fragmenta relego, qui ad rhetores, aut ad agricolas attinebant; nam in ea quæ ad duces ſpectabant, necdum incidi, legitima quidem & certa. Ut enim legitima ſint quæ in ſuos *de Re Militari* libros retuliſſe Vegetium, non dubito, quippe profeſſum (*k*), *fideliſſime ſe dicturum quæ Cato --- ſcripſit: quæ Cornelius Celſus, quæ Frontinus perſtringenda duxerunt*; tamen, ſicut aliquis hinc conjiciat, ſummatim illa attigiſſe Cornelium, ita quiſnam poſſit quæ Vegetius ex eo deſcripſerit, pro certo internoſcere? Incerta igitur prætermitto. Spuria autem nihil moror. Cujuſmodi in primis erat ille mutilus *de Arte dicendi* libellus, quem non tam miror viſum olim Sixto Popmæ, aliiſque poſtea, & in his Danieli Clerico (*l*) opuſculum eſſe Celſi noſtri, quam a Viro Eruditiſſimo, qui iterum edidit hoc ſæculo ſub ejuſdem Celſi nomine, haud agnitum eſſe vel ex ipſis primis verbis non modo ad Celſum referri non poſſe, ſed illa eadem eſſe Julii Severiani *præcepta artis Rhetoricæ*, quæ modo ex editione Rhetorum Antiquorum Pithœi, ex aliiſque recenſuerat. Ea igitur fragmenta dico, qualia ex rhetoricis Celſi libris, exempli gratia, apud Fabium (*m*) ſunt, aut qualia, præter illud quod a Philargyro (*n*) ſervatum videbis, ipſe tibi apud Columellam alias (*) indicavi ad rem ruſticam pertinentia: cujus *diſciplinæ totum corpus* Celſum *quinque libris* complexum eſſe, tunc (* *) ſatis oſtendi; ut nihil jam attineat longe aliam Clerici (*o*) interpretationem diſcutere. In veris igitur utrorumque Celſi librorum fragmentis nihil quod Scepticum oleat, a me adhuc inventum eſſe, confirmo. Invenio quidem in his *de Medicina* libris, præſertim autem in Præfatione, haud prorſus immemorem eorum quæ, Philoſophum agens, docuerat, hactenus a Scepticis ſtare, ut rerum obſcuras cauſas ſcientia comprehendi poſſe, neget: quæ res in Quintiliano eam quam paulo ante produxi, lectionem comprobat adverſus illos (*p*) qui, mendoſis codicibus uſi, legerunt ibi *Sextius* pro *Scepticos*. Sed in aliis, vel Præfationis

(*t*) *l.* 6. *c.* 4. *p.* 345, 14. & *l.* 7. *c.* 7. *p.* 437, 32. (*u*) *l.* 4. *c.* 17. *p.* 227, 21. (*x*) *l.* 7. *c.* 13. *p.* 446, 17.
(*y*) *l.* 8. *c.* 8. *p.* 528, 22. (*z*) *Ibid. c.* 3. *p.* 512, 11. (*a*) *Vid. Lommii Præf. in Celſ.*
(*b*) *l.* 5. *c.* 17. *p.* 248, 27. (*c*) *l.* 6. *c.* 18. *p.* 393, 5. (*d*) *loc. cit.* (*e*) *Præf. ad Lithotom.*
(*f*) *loc. cit.* (*g*) *Inſtit. Orat. l.* 10. *c.* 1. (*h*) *Ibid. l.* 12. *c.* 11. (*i*) *in Præf. ad Celſ.* (*k*) *l.* 1. *c.* 8.
(*l*) *c.* 4. *cit.* (*m*) *Inſtit. cit. l.* 2. *c.* 15. (*n*) *ad Virgil. Georg. l.* 4. *v.* 1. (*) *Epiſt.* I.
(* *) *Ibid.* 24. (*o*) *c.* 4. *cit.* (*p*) *Vid. apud Burmann. ad eum Fabri locum.*

nis ejuſdem, locis, rationi, & ſenſibus Celſus fi-
13, 11, dens, adeo non dubitat; ut rerum naturæ con-
18. templatione *aptiores* fieri, *majoreſque* Medicos,
20, 6. arbitretur, mortuorum autem diſſectionem eſſe ipſis *neceſſariam*, pronunciet; quarum utramque Empirici eſſe ſupervacuam, dictitabant. Quid autem magis Scepticum decuiſſet, quam illam Empiricorum dubitationem tueri, num interiora videlicet corporis per diſſectionem notiora ſint, *quia poſſit fieri, ut patefacta, & detecta mutentur?* Utor autem ipſis apud Ciceronem illorum verbis in eo libro qui inſcribitur *Lucullus*: quanquam & Celſus iſtam eorum, quam repudiavit, opinationem bono in lumine collocaverat, eadem fide, qua Medicos Rationales paulo ante induxerat ſummis laudibus Anatomen exornantes: quorum verba qui ætate hac protulit, ut quo in pretio apud Celſum eſſet Facultas noſtra, intelligeretur, is minime attendit, non ibi ſuam a Celſo, ſed in extrema demum Præfatione proponi ſententiam, ut Eclecticum decebat, utrinque ſeligentem ea quæ ſibi magis probarentur.

Eandemque rationem ſecutus, univerſam Medicinam, quæ ſeu victu, ſeu medicamentis, ſeu manu auxiliatur, primus omnium, quod Vir eruditiſſimus Lindenius (q) ſciret, *redegit in ſyſtema, & corpus methodo conſtitutum*; ſummo veri ſtudio, ſummaque prudentia, & æquitate. Veri amorem ſatis oſtendit laudata ab ipſo (r) in Hippocrate *ſimplex veri erroris confeſſio*, præcipueque in Re Medica, *ne qui decipiantur eadem ratione, qua quis ante deceptus eſt*: prudentiam autem, & æquitatem cum illa (ſ): *veriſimile eſt, id a quoque prætermiſſum, quod ipſe non cognoverat: a nullo id quod non viderat, fictum*, tum hæc (t): *oportet autem neque recentiores viros in his fraudare, quæ vel repererunt, vel recte ſecuti ſunt; & tamen ea, quæ apud antiquiores aliquos poſita ſunt, authoribus ſuis reddere*. Omitto de eodem genere alia, ad conformandos cum legentium, tum ſcribentium mores ſpectantia; ne plura contra ac pollicitus ſum, de Celſo, quam de his ejus libris, videar ſcribere: quanquam intelligis, quæ de illo memoravi, non parva ex parte ad hos quoque pertinere.

Ex quibus cum alias obſervatus ordo poſtulet, ut jam de plurimis locos aliquos indicemus, peculiari ſive mentione, ſive illuſtratione dignos; id eo libentius faciendum eſt, quo minus illorum pœnitet quæ de duabus tunc (*) ſcripſimus vocibus, *ſilanus*, & *comprehendit*. De illa enim poſtea vidimus doctiſſimum etiam Virum Petrum Victorium (u) idem vel in Celſo ſtatuiſſe; Marcum autem Ciceronem quid altera non modo in ſtirpibus, ſed in ipſis quoque animalibus interdum ſignificet, ibi ſatis docuiſſe ubi (x) de ſemine utrorumque ſcripſit, *ſi inciderit in concipientem, comprehendentemque naturam*. Nunc, ſiquis alius, tum mentione, tum illuſtratione dignus oc-
13, 29. currit ille Præfationis locus: *ætate noſtra quædam, ex naturalibus partibus carne prolapſa & arente, intra paucas horas expiravit; ſic ut nobiliſſimi medici neque genus mali, neque remedium noverint*. Quid enim memorabilius, quam *morbus*, ut ipſe ait, *novus*, id eſt quem ſi alii ante Celſum Scriptores adnotaſſent, novus ejuſmodi Medicis non accidiſſet? Quid autem magis declarationem requirat, quam morbus hic, de quo apud Celſi Interpretes, quotquot vidiſſe meminerim, ſi unum excipias Rubeum, altum ſilentium eſt, apud reliquos autem Medicos varia, & diſcrepans explicatio? Cui diſſidio anſam fortaſſe dederit ſcriptum in nonnullis editionibus *quidam* pro *quædam*, & adnotatum a quibuſdam in libri ora *hærente* pro *arente*, cum multo plures tamen, & antiquiores ex meis, & cum ipſis membraneus codex Foroliviensis haud aliter habeant atque ex Almeloveenio propoſui. Sed & naturales partes, ſive, ut alibi Celſus loquitur, (y) *naturalia*, aut (z) *naturale*, ipſi quidem id quî fœminæ ſunt, ſignificant, rarius autem, ſed tamen aliquando (a) etiam viriles partes, nunquam vero, quod meminerim, ea loca per quæ non aliud ejicitur, quam alvi excrementa, ut neque Columellæ; in avibus enim hæc genitalibus quoque communia ſunt; & ſiquando in jumento (b) pro obſtructo Recto inteſtino *obſeſſos naturales exitus* dixit; non aliter, opinor, dixit, ac de obſtructis naribus dicere potuiſſet. Præterea, ſi per anum, aut per inguen aliqua inteſtini pars ſplendidæ illi perſonæ procidiſſet; neque novus, neque incognitus fuiſſet morbus. Vides enim, ut alia præteream; de procidente ano, & de inteſtini devolutione in ipſa inguina, & deorſum, tanquam de pervulgatis morbis, verba ſuo loco (c) a Celſo eſſe facta. Vides ſimul, ubi de ano prolapſo, ibi quoque de ore vulvæ procidente, & de utriuſque fungo eundem ſcripſiſſe; ut neque de ullo ani vitio, neque ita extrorſum prolapſi, ut carnis ſpecie appareret, inteſtini, neque de prolapſu uteri in vulgus cognito, neque de aliqua ejus vaginæ, ut appellant, excreſcentia propoſitus caſus, præſertim intra paucas horas funeſtus, poſſe accipi videatur. Quod ultimum Rubeo (d) quoque objicio, molam fuiſſe, cenſenti, multoque illud magis, ut alia ſileam; quod quem morbum ab Hippocrate, nec ſine curatione, ait, fuiſſe deſcriptum, hunc, ejuſque remedia prorſus ignorare nec Medici illi nobiliſſimi, nec Celſus potuiſſet, in Hippocratis lectione mirum in modum verſatus. Quid ergo eſt? Aut ego quidem plurimum fallor, aut non aliud fuit, quam uteri inverſio, quemadmodum olim hunc Celſi caſum a me, Anatomen docente, explicatum eſſe, memineris. Inverſus enim uterus, ex naturalibus prolapſus, nihil magis, quam carnem, refert: brevique, ob commemoratas ab Ruyſchio (e) cauſas, *gangrænam concipit*. Hoc fuit, cur aruiſſe Celſus dixerit, qui in gangræna (f) *ſiccam & aridam carnem* deſcripſit. Gangrænam autem inverſi uteri *mors*, ut Ruyſchius ait, *ſtatim ſubſequitur*, id eſt, ut Boerhaavius (g) explicat, *intra tres horas* ab inverſione: quod cum eo convenit quod Celſus dixit, *intra paucas horas*. Remedium, ut noſti, unum eſt, ſi illico uterus ſuam in ſedem blande reponatur: neque ſic tamen omnes ſervantur. Quo magis fortunatam, quæ adhuc vivit, Matronam fuiſſe, cenſeo, cui ſtatim ab difficili partu cum ſe invertens uterus procidiſſet, Chirurgus autem qui adſtabat, tibi probe notus, incognitæ rei novitate perculſus, continuo ad me, conſilii cauſa, accurriſſet, ego vero ipſi oſtenſam illico Ruyſchianam inverſi uteri præclaram delineationem (h) audirem ſuo caſui tam ſimilem eſſe, quam ovum ovo; recurre, inquam, ſed quanto ocyus potes, ad mulierem, ſi forte ſervari adhuc poſſit, cauteque ad hunc modum age. Fecit ille, ut ſolet, diligentiſſime, & quamvis horulam circiter extra ſuam ſedem fuerit uterus, fœmina tamen generoſiſſima perſanata eſt. Non ſic felici eſſe licuit puerperæ, ab Lentilio (i) deſcriptæ; neque enim dubito, quin propendens ex naturalibus globoſum corpus ſanguinolentum uterus fuerit, quippe ſaccus ex carne ſpongioſa, ſeſquipollicem craſſa, glabra intus veſtitus tunica, id eſt membrana ſecundum naturam exteriore, quacum non miror ſi annexa uteri vincula non invenit, ut quæ in puerpera inferiora tenent, & quod conſequitur, inverſo utero, ſuperiora, quo uſque nec Chirurgi ferrum, nec digiti, prohibentibus mortuæ conſanguineis, potuerant pervenire. Nec vero mirandum

(q) *Epiſt. ad Patin.* (r) *l. 8. c. 4. p. 515, 7.* (ſ) *l. 7. c. 14. p. 448, 11.* (t) *l. 2. c. 14. p. 88, 2.*
(*) *Epiſt. I.* (u) *Explic. ſuar. in Ciceron. Caſtig. ad Epiſt. l. 3. ad Q. Fr. p. 599.* (x) *De Nat. Deor. l. 2.*
(y) *l. 4. c. 20. p. 233, 8. l. 5. c. 21. p. 270, 17. l. 7. c. 26. p. 481, 28. ibid. c. 28. p. 488, 26.*
(z) *ibid. c. 26. p. 474, 22.* (a) *l. 4. c. 21. p. 235, 5. l. 7. c. 18. p. 455. 21.* (b) *de Re Ruſt. l. 6. c. 30.*
(c) *l. 6. c. 18. p. 402, 31. l. 7. c. 17. p. 456, 23. & ſeqq.* (d) *Annot. in hunc Celſi locum.*
(e) *Obſ. Anat. Chir. 10.* (f) *l. 5. c. 26. p. 301, 8.* (g) *Prælect. ad Inſtit. Med. n. 685.*
(h) *Obſ. cit. Fig. 12.* (i) *Eph. N. C. D. 2. A. 2. Obſ. 151.*

dum eſt, quod doctus ille Vir; quanquam rem
conjecit; aut quod alii Medici, nedum Chirurgi,
ut Ruyſchius (*k*) narrat, id quod erat, conti-
nuo non agnoverint, ſed pro mola, aut tumore
alio acceperint. Aſpectus enim inverſi uteri nimis
eſt rarus. Quod ſi hæc in tanta Anatomes luce;
quid Celſi tempore? Cujus meam interpretatio-
nem eo minus a vero alienam eſſe, putaverim,
quod non aliam eſſe video quam nuper attigit
Vir Illuſtris Albertus Hallerus (*l*).

Quanto longior fui in primo Celſi loco expli-
cando, tanto ero brevior in altero, qui in ex-
521, 15. tremo eſt capite quarto libri 8. *Omnibuſque* per-
tuſæ calvariæ *locis cicatrix commode inducitur*,
excepta frontis ea parte, quæ paululum ſuper id
eſt, quod inter ſupercilia eſt. Ibi enim vix fieri
poteſt, ut non per omnem ætatem ſit exulceratio:
quæ linteolo, medicamentum habente, contegenda
erit. Almeloveenius, qui nihil ad ſuperiorem lo-
cum, ad hunc adnotavit, poſt *ut* deeſſe *non* in
editione Pantini. Deeſt vero & in aliis noſtris,
etiam antiquioribus. At minime deeſt in mem-
braneo codice, quem quoties indicabo, tu Foro-
livienſem intelligito. Neque in illis, opinor,
deerat unde accepit Lindenius: quem qui redar-
guunt, hic nobis commode ſine illa particula Cel-
ſum interpretentur. Cæterum illam hujus obſer-
vationem Almeloveenius poterat lectoribus expli-
care, Paawio (*m*) ſaltem, quem alioquin ſæ-
pius nominat, indicato: Cauſam enim vidiſſent
recte ab hoc conferri in reſpondentes ei frontis
loco Sinus Pituitarios: qui tamen cur id faciant,
non recte declarat. Satis autem declaravit poſtea
Verheyenius (*n*) propter aerem, cum ſpiritus
ducitur, redditurque, illac ultro citroque mean-
tem, aut certe illuc tendentem, præclaro etiam
exemplo addito, quo infelix Celſi prædictio non
confirmatur modo, ſed augetur.

Facta calvariæ, & Paawii mentio Celſi quoſ-
dam locos quos Paawius (*o*) explicavit, in me-
moriam redigit, & eos primum qui attinent ad
futuras. Harum, Celſus ait (*p*), *neque certum*
numerum eſſe, ſicut nec locum quidem. Et de lo-
co, præter quam quod Hippocratem (*q*) ſecu-
tus eſt, diſerte id docentem, mox quoque ſuo
peculiari exemplo (*r*) confirmat, Sagittalis vi-
delicet; ſic enim vocant; aliquando ad naſum uſ-
que productæ. De loco autem ſimul, & numero
vel ea tantummodo ſatis oſtendunt, quæ indica-
vit Paawius, oſſicula prope occiput interdum con-
ſpicua, peculiaribus ſuturis concluſa, Wormiana
appellant; ſed antiquioribus adeo cognita, ut
olim Euſtachius (*ſ*) delineaverit. Quæ cum ita
ſint, cumque ne varietates quidem futurarum
Celſum fugerint; quid fuiſſe dicemus cauſæ, cur
in earum quæ ut plurimum ſunt, enumeratione,
& deſcriptione obviam omnibus futuram Coro-
nalem prorſus omiſerit? Ego, ſi quid judico, in
Paawii ſententiam eundum arbitror, exiſtiman-
tis, nonnulla hic periiſſe. Multo autem facilius
fieri potuit, ut perpaucos verſus, poſt quartæ fu-
turæ deſcriptionem, quintam proponentes, libra-
rii temere tranſilierint, quam ut aliquot capita
libri IIII. ut alias (*) oſtendi, tota intercide-
rint injuria temporum. Sed ut Paawii judicio,
de quo fuerant ab Almeloveenio admonendi le-
ctores, facile in hoc loco aſſentior; ſic in aliis
vellem pariter poſſe aſſentiri, velut in futura ter-
tia. Hæc, Lambdoides nominata, ſic antea apud
Celſum legebatur deſcripta (*t*): *tertia ad aures*
per verticem tendens, occipitium a ſummo capite
diducit. At Paawius, non *ad aures*, ſed *ad late-*
ra, judicat eſſe legendum; poſt Lindenium aſti-
pulante Almeloveenio. Ego vero cum in meis re-
liquis decem editionibus, ſi unam Cæſarii exci-
pias, in qua, errore operarum evidentiſſimo, le-
gitur *ad nares*, idem inveniam quod in membra-
neo codice, *ad aures*; aſſenſum ſuſtineo: quem,
etſi codex alius proferretur qui haberet *ad late-*
ra, nihilominus ſuſtinerem. Neque enim alterum
illud rejicere neceſſe eſt. Tendere enim ad aures
futura dicitur; non pervenire; quemadmodum
lata ſcapularum oſſa infra dicentur *ad ſpinam ten-* 503, 27.
dere, quam certe, ut noſti, non aſſequuntur: &
ſi tendere non aliud hic quam pervenire, ſigni-
ficaret; plura non deeſſent capita in quibus ea
futura ubi ad temporum oſſa ventum eſt, ſe qua-
ſi dividere, & in unguem exterius commiſſa, in-
ter proceſſus Maſtoidis radicem, & os ſyncipitis
ad auriculam pergere videatur. Is proceſſus; ut
alterum longe aliter ac Paawius, interpreter Celſi
locum; eſt *craſſiſſimum* illud *in capite os* quod 499, 25.
poſt aurem eſt, qua capillus, ut veriſimile eſt, ob
idipſum non gignitur, craſſitudine videlicet oſſis
ſatis muniente eam partem capitis, quæ, ut jam
ad poſteriora accedit, ſic protegi magis debuiſ-
ſet, quam anteriora. Verum, utcumque id eſt;
ſcio enim, a priſcis etiam aliter; quod & Pa-
awius indicat; potuiſſe explicari; illud in quo
diſſentire ab ipſo cogor, hoc eſt quod os de quo
Celſus loquitur, eam eſſe credit oſſis temporum
partem, quæ *adeo tenuis eſt, etiam tranſparens*
uti ſit; quaſi Celſus, id quod Paawius miratur,
craſſiſſimam non dixiſſet, tum ſine capillis, &
poſt aurem.

Non obſcure quoque paulo infra miratur Paa-
wius. Ubi enim Celſus ait: *Foramina, intra ca-* 500, 9.
put, maxima oculorum ſunt; deinde narium; tum
quæ in auribus habemus; ille ad hæc ultima hoc
adſcribit: *multo tamen capacius quod occiput oſten-*
dit foramen. Fateor. Sed Celſus, qui hanc oſſium
deſcriptionem non ob aliam cauſam ſuſcepit, niſi
quo facilius accipi poſſent quæ de agendis a Chi- 498, 28.
rurgo circa oſſa erat protinus ſcripturus, alia
hic foramina ſibi attendenda, diſerteque memo-
randa eſſe, non cenſuit: diſerte, inquam: nam
ſicuti quæ de futuris omnibus dixit, ſatis eſſe,
credidit, ut inde oſſa, quæ non ſigillatim no-
minabat, intelligerentur; ita ex eo quod de *ſpi-*
næ medullæ cerebro commiſſa attingere mox debe- 502, 4.
bat, foramen per quod e capite hæc intra verte-
bras deſcenderet, intellectum iri, non dubitavit.
Atque ut perſpicere omnes poſſent, quæ forami-
na prætermitteret, ea ſibi non eſſe incognita;
idcirco fortaſſe illa interjecit de *multis & tenui-* 500, 24.
bus intimorum oſſium capitis *foraminibus*, per
quorum alia olfaciendi, per alia autem audiendi
facultas eſt, eaque interjecit verborum vi, ut ve-
tuſtius ſubviſorum canalium auris Semicircularium
monumentum non habeamus, quemadmodum a
me alibi (*u*) animadverſum eſt.

Sunt in thoracis etiam oſſibus quædam alia ad-
verſus Paawii ſive accuſationes, ſive dubitationes
explicanda. Os pectoris, quod *στέρνον*, Græcos
(*x*) ſecuti, vocitamus, & quod Celſus aliis in
locis (*y*), græcam vim latine imitatus, *pectus*
dixit; quanquam hanc pectoris ſignificationem
necdum in Lexicis adnotatam video; id igitur os
cum Celſus (*z*) ajat *a faucibus incipere*; ibi
Paawius, *niſi legamus* a jugulo, *non video*, in-
quit, *qui erroris excuſari poſſit Celſus. quid enim*
ſterno cum faucibus intercedit? univerſa colli lon-
gitudo intermedia viſitur. Non attendit profecto
Paawius, fauces ad imam uſque laryngis cartila-
ginem pervenire: quæ cartilago in eo qui ſecun-
dum naturam frequentiſſimus, & prope aſſiduus
eſt, capitis, & colli poſitu fere ſummæ reſpon-
det parti oſſis pectoris, aut certe non multo ſu-
pra eſt. Non eſt igitur cur verba in quibus meæ
cunctæ editiones, & codex omnino conſentiunt,
pro-

(*k*) *Obſ. cit.* (*l*) *ad cit. Boerh. n. not. hh.* (*m*) *Comm. in Celſ. in fin.* (*n*) *Anat. corp. hum. l. 1. tr. 4. c. 16. ad fin.*
(*o*) *Comm. ad c. 1. l. 8.* (*p*) *l. 8. c. 1. p. 499. 12.* (*q*) *de Cap. Vuln. n. 2.* (*r*) *p. 499. 20.*
(*ſ*) *Tab. 36. Fig. 3.* (*) *Epiſt. II. §. Verum hæc.* (*t*) *p. 499. 15.* (*u*) *Epiſt. Anat. I. n. 92.*
(*x*) *Vid. Ruff. Epheſ. de corp. hum. part. Appellat. lib. alter. 1. c. 11.*
(*y*) *l. 8. c. 7. p. 526. 6. & c. 8. p. 528. 6.* (*z*) *Ibid. c. 1. p. 503. 13.*

propterea mutemus? Conſentiunt quoque in 503, 23. proximo loco ubi legimus *a cervice duo lata oſſa utrinque ad ſcapulas tendunt*, Paawius autem legendum propemodum cenſet *ad claviculas*, haud animadvertens, ſcapulas ibi accipi pro corporis regione: quas autem ſcapulas nunc vocitant Anatomici, duo illa eſſe lata oſſa, quorum deſcriptionem Celſus recte incipit a ſuperiore, non, ut Paawius facit, ab inferiore, & reliqua illa parte qua *velut innatant*; *quoniam niſi in ſummo nul-* 503, 30. *li oſſi inhæreſcunt*: quæ Celſi verba eo tibi libentius commemoro, quod peculiarem horum fere dumtaxat oſſium proprietatem deſignant, quæ fundamenti inſtar ex parte iis eſt quæ de horum oſſium motibus ſcite Recentiores expoſuere.

Noli tamen credere, me in illis pariter a Paawii ſententia recedere, quæ in Celſo non injuria notavit, ut cum poſteaquam metacarpo *quinque oſſa* 505, 29. tribuit *ad digitos tendentia*, continuo ipſos digitos, ab illis ortos, *ex oſſibus ternis conſtare*, docuit, *omniumque eandem rationem eſſe*. Scilicet hæc, atque alia ejuſmodi, etiam quæ Paawius non advertit, ut exempli cauſa, cruris os quod vocamus fibulam, altero quod tibiam dicimus, 507, 7. *brevius* eſſe, hallucinationes ſunt, magno Viro, & iis temporibus ſcribenti, eo facilius condonandæ, quod plurima ſimul recte tradidit, & in iis quædam, velut obiter indicatum eſt ſupra, non iis temporibus expectanda; ut illud mihi ſatis cum Clerico (*a*) non conveniat, nihil in hoc Celſi capite primo libri 8. niſi *generalia*, reperiri.

Quod caput tantummodo, indicari a quibuſdam, miror, ut rationem reddant, cur Celſum inter Anatomicos Auctores ponant; quaſi alterum, de interioribus, caput non ſcripſiſſet, & nihil præterea tradidiſſet de oculis, nihil de teſticulis: quæ plerique ſilent, de anatomica illius ſcientia verba facientes; qui autem memorant, quo in numero Enarratores quoque ſunt, aut non ſatis explicant, aut quædam, etiam immerito, ut opinor, redarguunt, velut cum de teſtium natura ſcribens (*b*), *dependere* hos, ait, *ab inguinibus per ſingulos nervos, quos* κρεμαςῆρας *Græci nominant*. Hic Rubeus (*c*) *animadvertendum eſt*, inquit, *nervos non eſſe, e quibus ab inguinibus teſtes dependent; ſed muſculos*. Confirmat Clericus (*d*) „, quem Celſus appellat nervum, eſſe mu„ ſculum „. Nempe utrique impoſuit Anatomicorum poſterior conſuetudo, tenuem quandam muſculoſam expanſionem qua Vaginalis tunica comprehenditur, cremaſterem teſtis muſculum appellantium; cum Celſus, temporum ſuorum morem ſecutus, non eum muſculum, ſed, niſi me omnia fallunt, vas indicet ſemen deferens, quod craſſiuſculo nervo ſimile, intra illam tunicam cum arteriis & venis ad teſtem pertinet. Poſſum id non una ratione oſtendere. Ruffus enim Epheſius, quem ſub Trajano vixiſſe, Clericus (*e*) agnoſcit, etiam tum ſcribebat hæc (*f*) quæ a Craſſo noſtro in hunc modum latine reddita ſunt: *nervus quoque cum arteria concavus ad teſtem pervenit, qui Suſpenſor a noſtris dici poteſt: Cremaſtera Græci nuncupant*. Quin Columella, qui ipſis temporibus Celſi floruit, cum memoravit (*g*) *teſtium nervos, quos Græci* κρεμαςῆρας *ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent*, niſi id quod nos diximus, intellexiſſet, non juſſiſſet certe, in vitulorum caſtratione *extremam partem teſtium adhærentem prædictis nervis relinqui*; neque enim teſtes, ut illis ſeminis vaſis, ita cremaſteribus adhærent muſculis. Quid? quod Celſus ipſe ſatis per ſe docet, quid illo nomine ſignificet. Nam primum, ni vaſa hæc voluit, quæro abs te, quo ergo alio nomine hæc indicavit? omiſiſſe enim haud potuit qui præter tunicas, *vel multas* illas *membranulas* diligenter pro- 456, 3. poſuit, quæ *venas*, *& arterias*, *eoſque nervos comprehendunt*. Deinde ea quæ de his nervis infra dicit; multa autem dicit, & ſæpenumero, ut tanto magis ſcire interſit de quo loquatur; omnia cum explicatione conveniunt noſtra, plura autem evidentiſſime diſcrepant ab aliena, ut puta cum *ſub ima*, id eſt Vaginali, *tunica circa ipſum teſticu-* *lum nervumque ejus*, aut cum *inter imam tunicam* 459, 2. *& ipſum teſticulum, nervumque ejus*, *ramicem*, ait (*h*), *oriri*, aut denique cum (*i*) teſticulum, curationis cauſa, tantiſper e ſcroto, dum ea perficitur, digito depromptum, mox ubi de tunica & media, & ima tantum ſit abſciſſum, quantum eſt opus, eundem, inquam, teſticulum *purgatum* docet *per ipſam plagam cum venis, & arteriis, & nervo ſuo demittendum eſſe* in priſtinam ſedem. De oculorum autem anatome cum quædam explicare conatus ſim in Epiſtolis Anatomicis (*k*), in quibus nonnullos quoque attigi (*l*) ex iis locis quibus mox Celſus quæ ſentiret de inſanabili, aut ſanabili Suffuſione, propoſuit; nihil eorum hic repetam. Sed protinus ad ea tranſibo quæ de humani corporis interioribus ab eodem tradita ſunt.

Quanquam illud initio dubium eſt, ex humanorum revera corporum, an ex beſtiarum diſſectione hæc quæ ſcribit (*m*), deprompta ſint. Ex hominum credas, ſi totum relegas quem in extrema Præfatione indicavimus, locum. *Incidere mortuorum corpora*, inquit, *diſcentibus neceſſarium.* 20, 6. *Nam poſitum & ordinem noſſe debent. Quæ cadavera melius, quam vivus & vulneratus homo, repræſentant. Sed & cætera quæ in vivis cognoſci modo poſſunt, in ipſis curationibus vulneratorum --- uſus ipſe monſtrabit*. Nulla hic certe, neque ſupra, niſi de homine, mentio eſt, ne tum quidem cum de iis pariter ſermo eſt quæ in vivis dumtaxat quæri poſſunt: adeo illo tempore vereri Medici, quod aliqui hoc noſtro non ſunt veriti, videbantur, ne a diſſimilibus beſtiarum corporibus deciperentur. Sed contra, ubi morum ejus & inſequentium diu ſæculorum veniat in mentem averſorum adeo ab humani cadaveris inciſione; non facile exiſtimabis, quæ Celſus tradidit, ſi quidem ab intima non diſcrepent hominis ſtructura, aliunde quam ex vulneratorum inſpectione, multo autem magis ex Herophili, & Eraſiſtrati librorum, qui tunc extabant, lectione fuiſſe deſumpta. Si vero ex ipſis Celſi deſcriptionibus dignoſcere aveas, hominum, an belluarum interiora proponat; rurſus ibi, nec ſemel, hæreas. Hominis enim hæc, exempli cauſa, videntur: lien 183, 28. *longitudinis craſſitudiniſque modicæ*: & *vulva in* 185, 32. *mulieribus, niſi ubi gravidæ ſunt, non multo major, quam ut manu comprehendatur*. At bruti alicujus animantis illa: *jecur in quatuor fibras di-* viditur: & *orbes* tenuioris inteſtini *per membra-* 183, 24. *nulas ſinguli cum interioribus connectuntur*: neque 184, 24. enim, niſi ex obvia animante aliqua, canis ſimili, meſaræum ſpectaſſet, *membranulas* dixiſſet, aut certe adipem, unde craſſeſcerent, his innaſci, non ſiluiſſet, qui id in omento non erat taciturus. 185, 12. Apparet igitur, ex beſtiis quædam eſſe deprompta: quibuſcum tamen alia ex homine videntur admixta. Nam ſi ejuſdemmodi animalis cujus propoſuit meſaræum, lienem quoque propoſuiſſet; certe *modicæ* eſſe *longitudinis*, non ſcripſiſſet. Cujuſmodi animal reſpexerit oportet Balduinus Ronſſeus (*n*), qui ad eum Celſi locum hæc adnotavit: *Vide, ne non hic mendum ſit, atque legendum* latitudinis craſſitudiniſque modicæ. *ſiquidem cum ſplenis innata figura ſit oblonga, non dixeris eam longitudinis craſſitudiniſque modicæ*. Longior certe vel in homine eſt lien, quam latus: ſed tanto brevior, ſi cum quadrupedum pleriſque compares; ut laudandus, non emendandus, ſit Celſus, qui modicæ in homine longitudinis ſcripſit.

Quod vero ad alterum attinet, quod produximus,

(*a*) *Hiſt. de la Medec. P. 2. l. 4. S. 2. c. 5.* (*b*) *l. 7. c. 18. p. 455, 29.* (*c*) *Annot. in hunc loc.*
(*d*) *cap. cit. not. 25.* (*e*) *Hiſt. cit. P. 3. l. 2. c. 3.* (*f*) *Oper. cit. l. 1. c. 32.* (*g*) *de Re Ruſt. l. 6. c. 26.*
(*h*) *c. 22. p. 470, 1.* (*i*) *c. 19. p. 461, 4. & 27.* (*k*) *Epiſt. 17. n. 23.* (*l*) *Epiſt. 18. n. 33. & Epiſt. 19. n. 7.*
(*m*) *l. 4. c. 1.* (*n*) *Enarrat. in Celſi libr.*

ximus, uteri exemplum, etſi Cl. Vir Noortwykius
(*o*) optaret, ut figuram Celſus deſcripſiſſet, quo
certius ſciremus, humanum ab eo uterum fuiſſe
propoſitum; non tamen, humanum propoſuiſſe,
inficiatur. Doctiſſimi autem Viri, qui de egre-
gio Noortwykii libro in Eruditorum Actis (*p*)
retulere, ſatis indicii dant, quo eorum inclinet
ſententia, in proximis Celſi verbis illa attenden-
186, 1. tes, vulva, *recta tenuataque cervice*, *quam cana-
lem vocant*, --- *ſuper rectum inteſtinum progreſſa*.
Quod enim cervix *tenuata* ſit, ajunt, *humanæ
magis*, *quam brutorum*, *vaginæ convenire*: multo
autem magis quod *ſuper*, non, ut in brutis, ſub
recto inteſtino progrediatur: quanquam in brutis
quoque idem poſſe dici, fateantur, ſi ſupino, ut
fit in diſſectionibus, corporis ſitu ſpectentur: &
Noortwykius admonuerit, non *tenuataque*, ut ab
Almeloveenio editum eſt, ſed *continuataque* in
tribus antiquioribus editionibus ſcriptum eſſe. Sa-
ne & in meis omnibus, & in codice ad hunc mo-
dum ſcriptum erat; ut is ſit unus ex iis locis in
quibus Lindenium decuiſſet variantem ſcripturam
commemorare. Sed etſi mihi totum hoc Celſi ca-
put legenti pleraque videntur potius ut in ſtante
homine, quam ut in ſupino, poſſe intelligi, præ-
ſtat tamen ut ab his de quibus dubitare licet,
jam ad certiora tranſeamus.

Et primum linguam noſtram anatomicam voci-
bus aliquot augeamus, quæ ea ſignificatione qua
apud Celſum in hoc capite, aut alibi ſunt, in
meis quidem latinis Lexicis non reperiuntur. Quam
in mulierum genitalibus vaginam appellitamus,
eam *canalem* vocatam eſſe, paulo ante viſum eſt.
In virilibus autem quam glandis coronam dici-
mus, hæc a Celſo lib. 7. c. 25. *circulus glandis*
472, 5. & 17. nominabatur. Quod frænum ibidem vocitamus,
472, 26. & 32. recte a nobis dici, productis ex eodem capite lo-
cis, proclive eſt demonſtrare, nec minus recte,
incluſum in utero fœtum poſſe qui velit, vocare
infantem, non Poeta, aut Scriptore alio inferio-
271, 10. ris temporis, ſed Celſo ipſo auctore cap. 21. lib.
5. & toto capite 29. lib. 7. (*q*). Sed cum utrum-
que horum in aliquod tandem Lexicon relatum
eſſe, animadvertam; illud potius addam, quem
nos funiculum umbilicalem, Lexica autem quæ-
dam cum Tertulliano umbilicalem nervum appel-
492, 28. lant, eum a Celſo capite eodem 29. *umbilicum*
nominari. *Siniſtra manu*, inquit, mortui in utero
infantis extractionem perficiens Medicus *leniter
trahere umbilicum debet ita*, *ne abrumpat*, *dextra-
que cum ſequi uſque ad Secundas*. Verum, ne lon-
gius te abduci, dicas, a propoſito capite I. libri
quarti; alias voces alio differo, & ad caput illud
redeo, ut in eo quaſdam conſideremus. Pulmo,
ne, corde, jocinore, liene, renibus deſcriptis,
Ac viſcerum quidem hæ ſedes ſunt, inquit. *Sto-*
184, 2. *machus vero &c.* atque hinc incipit ventriculi,
inteſtinorum, veſicæ, & uteri deſcriptionem. Non
igitur hæc; ſed illa tantum viſcera ſunt? An poſt
viſcerum vox aliqua deeſt, ut puta *ſuperiorum*?
ſic enim alibi (*r*), *ſeptum id*, *quod tranſver-
ſum a ſuperioribus viſceribus inteſtina diſcernit*.
Sed num renes viſcera ſunt ventriculo ſuperiora?
Huc adde, præter ea quibus in Præfatione uſus
7, 18. eſt, verba: *qua parte quodque viſcus*, *inteſtinum-
ve ſit*; huc, inquam, adde, quod cum illarum
quas primo loco nominavimus, partium curatio-
nes abſolvit (*ſ*), *A viſceribus ad inteſtina ve-
niendum eſt*, inquit, ſicque ad reliquarum cura-
tiones progreditur. Manifeſtum eſt igitur, has
reliquas noluiſſe Celſum accipere viſcerum nomi-
ne. Cur autem noluit? Id vero eſt obſcurum,
niſi forte, ut alios olim, in ea quis comminiſca-
tur fuiſſe ſententia, quam ex vetere Scholiaſte pro-
tulit Riolanus, (*t*) *exta vitalia eſſe ſeptem*, *lin-
guam*, *cor*, *hepar*, *lienem*, *pulmonem*, *& duos re-
nes*. De præcordiorum autem vocabulo; ſi nul-
lum, niſi hoc, caput ſpectemus; ſatis in Lexicis,
ſuperque dictum videri poteſt. Sin pleroſque alios
Celſi locos; ſignificatio apud nos frequentiſſima,
& a Plinio Valeriano (*u*) diſerte expoſita, hy-
pochondriorum, aut plane deſideratur, aut mi-
nus dilucidis, quam Celſi, comprobatur exem-
plis, ut cum ait (*x*): *ſi præcordia ejus ſine ullo
ſenſu doloris æqualiter mollia in utraque parte ſunt*:
quod ſi paulo tumidiora ſunt, *tamen digitis cedunt*,
& non dolent: aut cum (*y*) *ad ſpinam reducta
præcordia*, aut (*z*) *præcordia ſurſum contracta*,
aut; ne in re apertiſſima longior ſim; cum quæ
Hippocrates de hypochondriis ſcripſerat, ea ipſe
non obſcure in latinum ſermonem convertens, de
præcordiis ſcribit.

Contra, ſi pleroſque alios Celſi locos attenda-
mus; arterias ab ipſo quoque, ut fere a priſcis
ſolebant, venarum dumtaxat nomine deſignatas
fuiſſe, exiſtimabimus: at ſi hoc, aliaque ejuſdem
capita, in primiſque quintum libri 7. & decimum
libri 2. perlegamus; non id ipſi magis, quam
Hippocrati, perpetuum fuiſſe, perſpiciemus. Nam
& in eo de quo ſatis vidimus, capite *circa gut-
tur venas grandes* memorat, *itemque arterias*, & 182, 17.
in illo quinto magnopere cavendum dicit, *ne ner-* 416, 27.
vus, *ne vena major*, *ne arteria incidatur*, in eo
autem quod noviſſime indicavimus, decimo, cum
de mittendo ſanguine verba faciat, *juncta eſt*, in-
quit, *vena arteriis*, *his nervi*. Continuo autem
cum graves ibi indicet noxas quæ compunctos ner- 81, 19.
vos ſequuntur; *at arteria inciſa*, inquit, *neque
coit*, *neque ſaneſcit*. Quo loco adnotandum eſt,
nec Celſum tamen, nec quos inſequentibus libris
commendat, tot Medicos, aut Chirurgos, quan-
tum ex iiſdem libris apparet, aneuryſmatis inje-
ciſſe mentionem, imo plus quam ipſe, Hippocra-
tem non dixiſſe, ſi quidem *venam ſanguifluam*
libro quem Almeloveenius hic laudat, I. de Mor-
bis pro arteria accipiamus; nam in iis quos ci-
tat, Aphoriſmis neque de arteria, neque de ve-
na quidquam eſt. Aretæus vero, qui idem quod
Celſus, ſcripſiſſe dicitur ab erudito alioquin Me-
dico, Jo. Bapt. Silvatico in ea quam inſcripſit
de Aneuryſmate, Tractatione, non antiquior, ut
ipſe putat, Celſo fuit, neque eo quod deſignatur,
capite (*a*) de alia arteria, quam de Aſpera, lo-
cutus eſt, cum credere non poſſet, ſi in angina
incideretur, poſſe coire. Quantum igitur ex ea
Silvatici Tractatione, & ex Ingraſſiæ, Medici do-
ctiſſimi, Jatropologia (*b*) perſpici poteſt, nemo
ex iis qui ſuperſunt, ante Galenum Scriptoribus
de aneuryſmate verba fecit. Quod vero ad venas
attinet, quæ Celſo auctore, ſecari poſſunt, non
illo uno loco ſtandum eſt quo paulo ante dixerat,
non ubique mitti poſſe ſanguinem, *ſed in tempori-
bus*, *in brachiis*, *juxta talos*. Nam alibi (*c*) 80, 30.
jubet, *ex naribus*, alibi (*d*), *ex fronte*, alibi
(*e*), *ex fronte*, *vel naribus*, alibi (*f*), ex *iis*
quoque *venis*, *quæ ſub lingua ſunt*, ſanguinem
mitti. Juſſiſſet fortaſſe, ex podicis etiam ve-
nis, ſi hirudines, ſive, ut loqui jam tum cœpe-
rant, ſanguiſugas probaſſet, quæ ut in legitimis
Galeni ſcriptis, ſic pariter in Celſi (*g*), longe
alia de cauſa, quam ut medicinæ inſtrumentum
ſint, memorantur: quanquam Themiſoni, qui
Celſum, nedum Galenum, ætate præceſſerat,
multo aliter viſum eſſet, ut recte eſt a Cle-
rico (*h*) animadverſum. Eſt etiam ubi Celſus
docuit (*i*) *inter verticem ac frontem* ---- *ve-
nas incidere*, *& ſanguinem mittere*: qui locus ob
id etiam erat a me adnotandus, quod antequam
id doceret, jam tum probe ſcire ſe, oſtendit
(*k*), ex venis ad oculos pertinentibus alias
eſſe,

(*o*) *Uteri hum. gravid. Anat.* P. 1. §. 36. (*p*) *A.* 1745. *M. Jun. P.* 1. (*q*) 490, 3, 31. & 491, 9, 17, 19, 27. & 492, 25, 31. (*r*) *l.* 7. *c.* 4. *p.* 412, 31. (*ſ*) *l.* 4. *c.* 11. *p.* 217, 27. (*t*) *Anthropogr. l.* 2. *c.* 21. (*u*) *de Re Med. l.* 2. *c.* 15. (*x*) *l.* 2. *c.* 3. *p.* 49, 22. (*y*) *l.* 5. *c.* 26. *p.* 280, 6. (*z*) *Ibid. p.* 288, 3. (*a*) 7. *l.* 1. *de Acut. morb. curat.* (*b*) *l.* 1. *err.* 4. (*c*) *l.* 4. *c.* 2. *p.* 188, 31. (*d*) *l.* 6. *c.* 6. *p.* 363, 13. (*e*) *Ibid. p.* 367, 28. (*f*) *l.* 4. *c.* 4. *p.* 197, 8. (*g*) *l.* 5. *c.* 27. *p.* 314, 13. (*h*) *Hiſt. de la Medec.* P. 2. *l.* 4. *S.* 1. *c.* 1. (*i*) *l.* 7. *c.* 7. *p.* 437, 22. (*k*) *Ibid. p.* 435, 27.

eſſe, *quæ inter calvariam & cutem ſunt*, alias, *quæ inter membranam cerebri & calvariam*: *ſuperiores* autem illas *per tempora oculos rigare; inferiores, per eas membranas, quæ ab oculis ad cerebrum tendunt*. Hanc autem non minus veram, quam ſubtilem, anatomicam obſervationem prorſus neceſſariam eſſe, cenſuit ad diſcrimen intelligendum eorum quibus utilis, & quibus inutilis futura eſſet ea curatio, non ſine errore quidem aliquo, præſertim niſi hic quoque venarum nomine arterias putes ſignificaſſe, at exemplo illuſtri in eo Auctore quem ſubtilibus diſſectionibus adverſari credunt, quanti hæ contra in exercenda medicina ab illis faciendæ ſint qui uti ſciant.

Habes aliquot, ut ſcribenti occurrerunt, locos ſive mentione, ſive explicatione, ſive utraque dignos. Nec me fugit, eſſe alios prope innumeros, qui ad vina, ad aquas, ad edulia, ad medicamenta, ad ferramenta, ad tela, ad morbos, ad Auctores, ad alia pertinent quæ in Celſi opere ſic memorantur, ut aliquam illuſtrationem requirerent. Sed ego epiſtolam, non librum, ſcribere aggreſſus ſum. Quæ quoniam ſentio quam præter opinionem excreverit; cætera quæ ad variantem ſcripturam, & ad meas de hac dubitationes, ac divinationes attinent, in alias Litteras conjiciam: quas propediem expectabis: & valebis.

Patavii MDCCXXXXVIIII. XVIII. Kal. Januar.

EPISTOLA QUINCTA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUo magis memoria repeto, quot, & quam ſæpe, & quam aperte in Almeloveeniana Celſi editione minus probaverim Epiſtolis illis tribus quas duodetriginta ab hinc annis ſimul cum ea voluiſti in publicum prodire; eo magis miror, mi Vulpi, exiſtere aliquem potuiſſe qui perinde ac ſi a me curata, aut omni ex parte laudata eſſet, quidquid ſibi in ea diſpliceret, id mihi objiceret non obſcure, ne dicam, exprobraret. Ego vero, cum ſint illæ Epiſtolæ in omnium manibus, minime opus eſſe duco ſingula in quibus ab Almeloveenio diſſenſi, numerando percenſere, præſertim cum tot ſint, ut nihil aliud illæ niſi quædam fere perpetua ab eo diſſenſio, eſſe videantur. Satis eſt duo quæ univerſe dixi, commemorare, alterum (*a*): *recte illud fecit Almeloveenius, quod in hoc loco nihil in Celſi verbis mutavit: quod utinam in pluribus aliis facere; quamvis ipſo præeunte Lindenio, noluiſſet*: alterum (*b*): *ex innumeris prope locis quorum incertam ſcripturam commemorare poterat Almeloveenius, hos paucos habe*. Quod ſi feciſſet; longe facilius mihi tunc fuiſſet, & nunc eſſet quas mutationes haud probarem, & quas tamen viciſſim probarem, invenire.

Scripſi enim alias id quod ſuperioribus etiam Litteris confirmavi, loca eſſe in ejus editione quæ bene ac ſapienter mutata ſint. Nunc, exempli cauſa, pauca alia proferam ex uno dumtaxat
505, 24. capite libri 8. Locus eſt cap. 1. de latis ſcapularum oſſibus, quæ, ut in meis omnibus editionibus (Lindenianam ſemper excipio, quam eſt ſecutus Almeloveenius) ſummo conſenſu legebatur, ab Romanis *ſcoptula operta* nominabantur: idque nomen, hujus unius loci auctoritate in latina Lexica invectum fuerat. Sed Caſaubonus, ut in Scholiis habes ad hunc locum, aperte admonuerat, *iſtam lectionem procul dubio mendoſam eſſe, cum nunquam alibi hæc vox* ſcoptulum *reperiatur*. Vocem autem *ſcutulum* apud idoneos Auctores inveniri, cum vel ex Lexicis ipſis conſtet, cumque duo iſta oſſa & forma ſic ſatis, & officio, ſcapulas videlicet protegendi, referant parva ſcuta ſub tegumentis, & muſculis quibuſdam quaſi latentia; Lindenius tum rationem quidem certe, tum optimos, quibus non carebat, calamo exaratos libros, ut opinor, ſecutus, *ſcutula operta* repoſuit. Atque ut intelligas, me non temere ſic opinari; in Forolivienſi codice *ſcutula* inveni; ille autem Venetus, quem apud Clericos Regulares noſti a me olim inſpectum eſſe, etſi minus antiqua manu ſcriptum nunc habet *ſcoptula*, ſic tamen habet, ut mihi quidem viſus ſit olim *ſcutula* habuiſſe. A qua voce num quondam ortam vulgarem illam quam memorat Paawius (*c*), horum oſſium appellationem cenſebimus, *ſcutorum cordis*, quippe vitalia a tergo munientium? Recte quoque Paawius (*d*), & ante ipſum Conſtantinus (*e*) admonuerant, cum aliæ editiones habeant *in ſinus*, aliæ *in ſinu*, legendum eſſe *in ſinum* eo loco primi hujus capitis quem propterea ſic edidit Lindenius, *ex manu duo exigui proceſſus* 505, 27. *in ſinum radii conjiciuntur*. Neque enim radius, quod probe ſcis, niſi unum habet ſinum quo carpi quidem officula duo excipiat. Nemine autem; quod ſciam; niſi evidentiſſima ratione, & optimo fortaſſe codice, præeunte, egregie reſcripta a Lindenio ſunt in eodem capite verba hæc: *alterum os ab exteriore parte ſuræ poſitum* 507, 5. *eſt: quod ipſum quoque ſura recte nominatur*; cum editiones omnes, quotquot conſului, ſic proponerent: *quod ipſum quoque ſupra*, falſa omnino ſcriptura & inepta; nam neque ſupra, hujus oſſis nomen poſitum fuerat, nec *recte* a ſe poſitum Celſus ipſe dixiſſet; noxia præterea & noſtræ anatomicæ, & Latinæ linguæ. Ob hoc enim præſertim mendum Lexica, quæ ad hoc tempus inſpexi, fere omnia carent hoc ſuræ ſignificatu, quo ſuræ os, fibulam dictum, ipſum quoque recte a Latinis ſuram nominatum fuiſſe, conſtat. Conſtat, inquam: neque enim illa vox *quoque*, eo loco a Celſo poſita, aliud poſſe ibi reponi, quam *ſura*, oſtendit, una litterula quæ temere irrepſerat, detracta. Confirmat hæc locus alter, minus, ut videtur, animadverſus, atque perpenſus, libro eodem, cap. 11. recedit *in brachio*, 542, 33. *radius a cubito; & in crure, tibia a ſura*.

Vides, ut uno in capite mutationes tres adnotaverim, quæ non poſſint, ut opinor, facile reprehendi. Erunt, præter eas quas ſcio, aliæ quoque ejuſdemmodi & in eo capite, & in cæteris, ſiquis inquirat: id quod mihi in præſentia faciendum non putavi, ne forte præter modum viderer addictus iis, quibus potius quæ in tam longo, tamque difficili opere humanitus exciderunt, ea mihi cum alias, tum modo præſertim adnotanda hinc illinc ſuſcepi, modeſte tamen, ut hominem decet ſuæ conſcium tenuitatis, nec aliud, niſi veri ſtudium, & adoleſcentum utilitatem ſpectantem. Itaque ut magis appareat, & quo animo ad id aggrediar, nec vana dixiſſe paulo ante; dabis veniam, ut unam aliam eorum mutationum adjiciam, in qua ſimul pro merito poſſim laudare, ſimul gradum facere ad cætera quæ dixi, adnotanda. Eſt ea mutatio initio ipſo unius ex proximis ejuſdem libri octavi capitibus, videlicet quarti: *Igitur, ubi calvaria percuſſa, proti-* 514, 4. *nus requirendum eſt, num bilem is homo vomuerit; num oculi &c.* Hic non modo antea legebatur, *ubi calvaria pertuſa*: ſed cum eſſent nonnulli qui

(*a*) Epiſt. I. (*b*) Ib. (*c*) Comm. in hoc Celſi caput. (*d*) Ibid.
(*e*) in libri ora ad hunc loc.

ſi qui legerent *percuſſa*; Paawius (*f*) extiterat qui repugnaret propterea quia iſta de quibus Celſus quærendum eſſe, dicit, non poſſunt de ejus
514, 9. ſententia, ut proxima oſtendunt verba, niſi oſſe fracto, evenire. Sed non attendit Paawius quæ
514, 16. paulo inferius ſubjiciuntur: *At ſi nihil horum ſecutum eſt, & jam poteſt dubitari, an os fractum ſit &c.* quæ, ſi pertuſam poſuiſſet eſſe calvariam, non erat Celſus additurus. Quod cum perpenderet, ut opinor, Lindenius, ſciretque, admonente Conſtantino (*g*), haud deeſſe codicem qui doceret, legendum eſſe *percuſſa*; hanc vocem; ſi quid ego judico; ſapienter repoſuit. Almeloveenius autem vel ſapientius fecit, qui non ſolum eandem vocem accepit, ſed inſuper lectores monuit, cunctas editiones habere *pertuſa*. Hoc vero illud eſt quod ad mutationes omnes, multoque magis ad eas potuiſſe facere oportuiſſet, in quibus loci ſcriptura ſic varia eſſet, ut alii aliter, non improbabili ratione adducti, conjicere poſſent eſſe legendum.

Namque; ut ab levioribus incipiamus; ſuboffendi aliquis fortaſſe poteſt, cum apud Celſum
214, 4. legit libro 4. cap. 8. aut lib. 3. cap. 21. *In initio*,
166, 21. aut *In ſequentibus diebus*; quæ operarum incuria excidiſſe, crederem, niſi utrumque in Lindenii quoque editione eſſet, hoc vero ad eundem mo-
173, 24. dum etiam poſtea ſcriptum viderem capite 23. Si igitur hæc non inconſulto ſunt facta; admonendus tamen erat lector, in plurimis editionibus ſcribi *Inſequentibus*, in omnibus autem, & in codicibus, quantum mihi licuit videre, *Initio*. Multoque erat magis admonendus, tametſi illa Empiricorum verba in Præfatione ſic edantur: *Ob*
12, 16. *hæc, ne mortuorum quidem lacerationem neceſſariam eſſe. Quæ etſi non crudelis, tamen fœda ſit, cum aliter pleraque in mortuis ſe habeant, &c*; non deeſſe tamen editiones in quibus ita iſtud membrum legitur; *quæ etſi non crudelis, tamen fœda ſit*; ut inter præcedentia, & inſequentia interjici, non cum his ultimis conjungi, ſtatim ab omnibus intelligatur. Poteſt etiam non planiſſima alioquin, utrolibet legatur modo, ibi magis obſcurari ſententia injecto verbo alius apud alios ſignificationis, *dimoveat*, ubi Celſus lib. 1. cap.
36, 22. 5. eum qui gravedini ſit opportunus, vitare hanc poſſe, ad eum modum docens inducitur, *ſi caput in ſole protegit, ne incendatur, neve ſubitum ex repentino nubilo frigus dimoveat*. Hic autem & membraneus codex, & omnes quæ apud me ſunt, editiones maximo conſenſu habent *id moveat*. Etſi vero eodem capite paulo ſuperius codex, & editiones inter ſe non conſentiunt; & ille tamen, & hæ diſcrepant ab eo quod edidit Almeloveenius,
36, 15. *poſt cibum aut contentio, aut fatigatio animi*. In codice enim eſt *agitatio animi*; in editionibus *cogitatio animi*. Quæ ſi indicata eſſent; credo, non defuturum fuiſſe qui codicem ſequi mallet.

In duobus autem quos continuo proferam, locis ſi idem factum eſſet; tanto magis futurum fuiſſe qui ab Almeloveenii exemplari diſcederet, certo ſcio. Eſt uterque locus libro 8. Alter cap.
526, 1. 7. *niſi duæ partes ejus temporis, intra quod quæ-*
642, 11. *que oſſa conſervent, tranſierint*. Alter cap. 10. *nonnunquam autem recte quidem oſſa conferbuerunt, ſuperincrevit vero nimius callus*. Igitur cum ad primum ego III. ad te Epiſtola (*h*) adnotaſſem, in duobus codicibus pro *conſervent* legi *conſervantur*, in editionibus autem meis omnibus *conſeruntur*; ſexto fere poſt anno extitit Schulzius (*i*), qui actum agens, & vel quandam meam typographorum Conſtantini emendationem tacitus deſcribens, eo tranſivit, ut Lindenium acriter damnaret, quod non retinuerit *conſeruntur*, quo in verbo *veteres in univerſum omnes conſenſiſſent*, & quo Celſus *ſenſu non diſſimili* uſus eſſet, cum de artu-
215, 28. bus lib. 4. cap. 22. hæc ſcripſit: *articulis inter ſe conſeruntur*. Ad me non attinet, cui hic nec ſeritur, nec metitur, illud excutere, an revera omnes veteres in eo verbo conſenſerint, quando duo, quos inſpexi, codices non ita conſentiebant, neque an ſicuti oſſa in artubus, recte dixit Celſus, inter ſe articulis conſeri, nimirum mutuo ſe excipientia, & ſubeuntia, ſic non minus recte potuerit dicere, ea conſeri, cum fracta, quodam interjecto quaſi glutine, cohærent. Si id agerem; quærere poſſem, ubinam Celſus, ut hoc ſignificaret, eo verbo uſus ſit? cum glutinari quidem, coire, & præſertim confervere tunc oſſa, dixerit. Quin, ut idem quod propoſito loco ſcripſerat, rurſus capite 10. enunciaret; hæc, ſi codices, & editiones, velut tibi eadem III. Epiſtola (*k*) expoſui, inſpiciamus, hæc, inquam, habuit verba, *donec duæ partes ejus temporis, quod quoque os*, vel *quod os quoque conſervet, complcantur*. Quæ quidem verba ſi egregie, præmonente Conſtantino, & Schulzio ipſo (*l*) confitente, ſi egregie, inquam, ſic a Lindenio intellecta atque edita ſunt, ut nunc legamus *quo os quodque con-* 534, 27.
ferveť; quærere, ſi viveret, Lindenius poſſet, collato hoc loco cum ſuperiore, cur ſi ubi codices habebant *conſervet*, recte edidit *conferveť*, cur, inquam, ubi habebant *conſervantur*, non laude, non excuſatione, ſed contumelia dignus ſit, quod ad eundem modum emendaverit? Sed Lindenium tueri in præſentia, ut dixi, ad me non attinet, qui illud exemplis oſtendendum ſuſceperim, quam præſtitiſſet, ut quidquid mutaret, de eo lectores admoneret, quo facilius quiſque poſſet quam lectionem mallet, eam ſequi. Itaque non improbo omnino diſſenſum Schulzii, multoque minus ejus laudabilem voluntatem id illuſtrandi quod a Celſo bis dictum retuli de expectando donec *duæ partes* tranſeant ejus temporis quo os quodque confervet. Quæri enim poſſe, duas quintas, an ſeptimas, paucis, quotas voluerit partes? Si igitur eſt qui duas tertias ſignificari, non intelligat; huic ex Hippocraticis monumentis (*m*) locum exhibet unde id colligat: qui locus ab Almeloveenio indicari potuiſſet. Libens quoque laudo; ut alia quæ infra memorabo, prætercam; lectionem quam ſcite excogitavit alterius, ſupra deſcripti, loci, in quo apud Almeloveenium legi-
tur *oſſa conferbuerunt*, nulla adnotata ex editionibus, & codicibus varietate. Schulzius autem cum 542, 11.
in ſuis ſex editionibus; ad quas meas adde reliquas, & membraneum codicem; animadvertiſſet, ſcriptum eſſe *cœperunt*; ex hoc manifeſte vitiato hic verbo effici poſſe, cenſuit, *coierunt*, verbum a Celſo pro *conferbuerunt*, ſi alios ejus attendamus locos, hic veriſimiliter uſurpatum. *Conferbuerunt* autem non ideo rejicit, quod huc non conveniat; neque enim ignorat, ſcripſiſſe Celſum
ſuperiore pagina *oſſa non conferbuerunt*, & *inter* 541, 14, & 31.
ſe oſſa confervere: imo ob hoc ipſum rejicit; non eſt enim, inquit, ab elegantia Celſi expectandum, ut unam eandemque loquendi formulam *tam exiguo intervallo, toties repetat*. Mallem, ſuam nobis lectionem probaſſet ex levi ſcripturæ diſſimilitudine inter *cœperunt*, & *coierunt*, quam ex accuratiori iſto formulas variandi ſtudio: quod ſæpe a Celſo, ut magnum decebat, & perſpicuitatis amantem Scriptorem, neglectum eſt: mirorque, Schulzium, cum exempla illa e decimo ipſo ca-
pite mox proferret, *os coire*, & *cum cæteris coeant*, 540, 9, & 14.
non attendiſſe, quatuor, nec totos, verſiculos eſſe inter utrumque interjectos, cum ſexdecim, & quatuordecim intercedant in exiguo illo, ut ipſi viſum eſt, intervallo: ut ſileam, cum Celſus dixiſſet de oſſibus quæ interdum non recte *inter ſe confervent*, maxime proprium videri poſſe, ut eodem uſus verbo, hæc illis opponeret: *nonnunquam autem recte quidem oſſa conferbuerunt*.

(*f*) Comm. in hunc loc. (*g*) in ora ad hunc loc. (*h*) p. 64, 4. (*i*) Exercit. de Oſſib. Conſervent. §. 1. & 2. (*k*) p. 64, 9. (*l*) Exerc. cit. §. 3. (*m*) l. de Fract. n. 6.

Utcunque id eſt; optandum fuerat, ut qua felicitate & perſpicuitate Schulzius ex *cœperunt* fecit *coierunt*, eadem ex *contactum*, quod in cunctis quibus tunc utebar, editionibus, ſive ex *contractum*, quod in codicibus legi, III. ad te Epiſtola (*n*) adnotaveram, elicere potuiſſet vocem aliquam, Celſo uſitatam, & ad propoſitum facientem, quam in perdifficilem alioquin locum reciperemus. Ipſe autem *confrutum* nobis excogitavit. Intelligis, me de iis verbis dicere quæ, conjectura adductus, quod tunc oſtendi, Roberti Conſtantini, ſic in Præfatione edidit Almelo- 7, 12. veenius, *duritiem*, *mollitiem*, *lævorem*, *confractum*: *proceſſus deinde ſingulorum & receſſus*, videlicet humanorum viſcerum ſecundum naturam ſe habentium. Igitur ut Schulzio (*o*) demus, quæ fortaſſe non omnes continuo darent, ſicuti a deferveo *defrutum*, ita a conferveo potuiſſe fieri *confrutum*: deinde ex iis quæ, ut erat doctiſſimus, e compluribus Græcis Scriptoribus operoſe congeſſit, illa effici quæ ipſi viſa ſunt, & huc redeunt tandem, ut Latini *confervere* dixerint non de oſſibus modo, ſed *de quavis parte ſolida, quæ appulſu fluidarum augetur, vel nutritur* propterea quod cum ea quoque *ſuccus nutritius conferveat*; ut hæc, inquam, omnia demus; non tamen idcirco *omnino*, ut ipſe, *perſuaſum* habebimus, hic a Celſo *confrutum* fuiſſe ſcriptum: quæ vox neque apud ullum alium extat, quod ſciamus, Latinum Scriptorem, nedum apud Celſum uſquam, neque eo in loco intelligitur quomodo ad rem faceret. Loquitur enim Celſus; quod Schulzius (*p*) agnoſcit; *non de præternaturali ſtatu, ſed maxime naturali*: in hoc autem quid ſit iſtud *confrutum*, peculiariter, ut cætera illa, ab Anatomicis adnotandum, neque ipſe declarat, nec ego aſſequor. Nam ſi eſt bona bene nutritorum viſcerum habitudo; ſatis illa ex *colore*, *magnitudine*, aliiſque ibi a Celſo enumeratis cognoſcitur; ut prætercam quod aliis viſum eſt, eo in loco vocem deſiderari quæ non minus ipſa *lævori*, quam *mollities duritiei*, & *receſſus proceſſibus*, opponatur: quanquam in noſtris, quæ recte ſe habeant, interioribus non facile video quid aſperi obvium ſit, ubi eam partem quæ in thorace eſt, excipias arteriæ illius quæ propterea aſpera nominatur.

Verum ut hic locus ob vitiatum fortaſſe in codicibus verbum (*q*), anſam præbuit doctis hominibus aliquid audendi, & inuſitatas voces excogitandi; ſic alii in quibus nihil, quod ſciam, vitii fuerat, cur Lindenio dederint mutandi occaſionem, dicere non poſſim qui ejus codices non inſpexerim: illud poſſum, multo minus locos iſtos alios, niſi variantibus lectionibus indicatis, fuiſſe mutandos. Libro 8. cap. 4. ubi verba ſiunt de aſperitate quæ in percuſſa calvaria ſpecillo occurrit, dubitante Chirurgo, a ſuturis, an a fracto oſſe illa ſit, in meis omnibus editionibus, & membraneo ipſo codice legebatur *os aperire tutiſſimum eſt*. Ibi Lindenius, quaſi veritus ne hoc quod de nudando oſſe dicitur, acciperetur, ut 515, 17. Paawius (*r*) facere inceperat, de terebrando, ſic mutavit, *os deoperire*. Idem profecto mox voluerat Celſus, cum, aliquando poſt vehementiorem 515, 22. ictum, ſcripſit, *quamvis ſpecillo nihil invenitur, tamen aperire commodius eſt*. *At ſi ne tum quidem rima manifeſta eſt &c.* Hic vero nihil mutavit Lindenius. Quod ſi primo etiam loco feciſſet; in Lexica receptum non eſſet verbum *deoperio*, ex hac quidem Celſi, ſi modo Celſi eſt, auctoritate. Sed illud, ſi non æque priſca, aliqua tamen tuetur auctoritas. Vox autem *carpus* ita producitur, ut quæ neminem præter Celſum auctorem habeat, qui lib. 3. cap. 6. ſcripſerit, *ejus carpo* 129, 23. *manum admovere*. Non facile autem illam producturum fuiſſe, credo, qui & codicem, & editiones meas omnes habere, ſciret, non *carpo*, ut Lindeniana, ſed *corpori*, & Conſtantini eſſe explicationem, non lectionem, quod in ejus libri ora adjectum eſt *carpo*: *aut thoraci*. Sane Celſus non carpum, ſed primam palmæ partem dixit lib. 8. c. 1. *In manu vero prima palmæ pars ex multis* 595, 20. *minutiſque oſſibus conſtat*: qui locus illud quoque docet, non *manum* dumtaxat *explicatam aut dilatatam*, ut tradi video, *palmæ* vocabulo ſignificari. Etſi vero pro latina voce *corpori* non latinam *carpo* ſubſtitui, plerique difficilius patientur; non tamen facillime ſinent, in latinæ locum reponi alteram, quamvis latinam, & a Celſo ipſo alibi in uſum vocatam, præſertim ſi illa quæ extrudatur, ejuſmodi ſit, ut, niſi caveamus, ejus interire paulatim memoria queat. Urinæ in mulieribus iter Celſus, quod dixerat lib. 4. cap. 1. virili eſſe *brevius & plenius*, id eſt minus anguſtum, ut libro 7. cap. 26. ſimul eſſe *rectius*, addit, ſic eadem uſus diligentia, ne Chirurgi ad lotium manu emoliendum fiſtulam in illud demiſſuri, aliquando, ut noſtra ætate etiam contigit, turpiter decipiantur, docet non ſolum ubi ſemper, ſed inſuper quem ſæpe in modum ſe oſtendat illius finis, *Mammulæ ſimile*, inquit, *inter imas oras ſuper naturale poſitum* eſt. Et ſic quidem codex, & editiones omnes habent quæ apud me ſunt. Almeloveeniana autem habet *carunculæ* 474, 21. *ſimile*, eadem certe ſententia, & voce non minus latina. Sed vox *mammula* rurſus in periculum adducitur, ne, quemadmodum in Varronis libris (*ſ*) expuncta fuerat, niſi Viri doctiſſimi ex codicibus antiquis reſtituiſſent, ita libris etiam Celſi eliminetur. Eodem quoque in eadem editione ſententia redit lib. 8. cap. 10. ubi poſtquam traditum eſt, in ſuppuratione eo dimittendum eſſe ferrum *qua parte maxime tumebit locus*, hæc adduntur; 530, 20. *Si nuſquam tumor ſe oſtendit; ubi maxime pus ſubſit, ſic intelligemus &c.* Qui tamen noverint, in meis omnibus editionibus, & codice quoque ſic legi: *Si nuſquam caput ſe oſtendit*, iidem fortaſſe hoc malent, præſertim ſi ſciant, ad Plinium (*t*) docentem, quæ furunculos diſcutiant, *priuſquam capita faciant*; ſive, ut alibi (*u*) loquitur, *ſi nondum caput fecerint*, adnotaſſe Dalechampium (*x*), videlicet *ſi nondum in acutum faſtigium ſublati fuerint*, *ſi nondum in acuminatum verticem extuberaverint*. Ex qua capitis apud Latinos ſignificatione illa orta apud noſtrates videtur conſuetudo, ut tumores quibus id accidit, ipſi dicant *venire a capo*. Celſus eodem intellectu alibi (*y*) ſcripſit; ſuppurationes *in exteriorem partem feruntur, & acuuntur*.

Plinii facta mentio cujuſdam me admonet; quem ipſe laudavit (*z*), loci Cornelii noſtri. Is eſt lib 2. cap. 33. *herba muralis* (*parthenium* 109, 15. *vel perdicium appellant*.) Quæ ſic, ut Almeloveenius, Editores, qui apud me ſunt, cæteri propoſuere, uno excepto, Viro apprime docto, Joanne Ruellio. Hic enim Celſi libros, ab ſe emendatos, typographo dedit qui Pariſiis A. 1529. vulgavit ſimul cum Scribonio, ut gratus in litteris fatetur, huic præpoſitis, ad ipſum Ruellium ſcriptis. Ruellius igitur iſta herbæ muralis nomina quæ Almeloveenius inter uncos incluſit, non latinis, ſed græcis & litteris, & terminatione excudenda curavit. Quod cum judicio adductum ſuo, tum libris calamo exaratis, quibus abundaſſe legi, in primis permotum, feciſſe, puto, quando ego quoque in membraneo codice non aliter ſcripta ea nomina animadverti. Accedit ipſius Celſi duplex in eodem capite exemplum, qui latinis herbæ ſanguinalis, & ſolani vocabulis cum græcis litteris alia quæ apud Græcos in uſu erant, adjecerit; non apparet, cur in herba murali idem facere non debuerit,

præ-

(*n*) *p.* 53, 12. *&* 33. *Edit. Patav.* (*o*) *Exerc, cit.* §. 10. *& ſeqq.* (*p*) §. 24.
(*q*) *de quo tamen vid. Epiſt. VIII. infra melium.* (*r*) *Comm. in hunc loc.* (*ſ*) *de Re Ruſt. l. 2. c. 3.*
(*t*) *Nat. Hiſt. l. 22. c. ult.* (*u*) *Ibid. l. 26. c. 12.* (*x*) *ad cap. 12. cit.* (*y*) *l. 2. c. 8. p. 67, 7.*
(*z*) *Hiſt. cit. l. 21. c. 30.*

præſertim cum alibi quoque eandem ſervaverit
conſuetudinem , ut capite 25; ne alia quæram
711, 17. exempla ; libri 5. in *herba ſolari* , ſervaturus quo-
383, 34. que , ut opinor , libro 6. cap. 10. in *radice ea* ,
quam dulcem appellant , niſi ut erat unicuique lon-
ge notiſſima , minime opus fuiſſet græco etiam
nomine , præſertim quod ipſa ſignificationis vi
nihil diſcreparet a latino , deſignare ; quapropter
ex verbis illis apud Scribonium (*a*) : *glycyrrhizæ
ſucci (eſt autem radix dulcis)* quatuor hæc ulti-
ma ideo neglexiſſe Marcellum , quod *gloſſa eſſet* ,
Rhodius (*b*) non dubitat ; *neque enim res adeo
facilis*, inquit , *interpretationem poſtulabat*. Si igi-
tur græce hic illa nomina adſcripſit Celſus ; vi-
derint , quo jure faciant qui *parthenium* & *perdi-
cium* inter latinas voces referunt ex Celſi quidem
auctoritate , cum interea *herbam muralem* , & *ſo-
larem* , *&* *radicem dulcem* ejuſdem , ut poſſent ,
exemplis non confirment . Id viderint pariter qui
hunc locum ita ediderunt , uti deſcripſimus : nam
præter græcas litteras , & terminationem , vox
Græci , quæ in proximis exemplis non omittitur ,
deſideratur . Sed altera ex parte objici poteſt
is quem indicavi , Plinianus de Celſo locus .
*Parthenium , alii leucanthen , alii tamnacum vocant .
Celſus apud nos , perdicium & muralium* . Non
eſt , mi Vulpi , tempus ut hinc ad Rem Herba-
riam divertam , neque ut , Plinii verba emendare
conatus , actum fortaſſe agam . Sed quantum ex
Dalechampii editione , qua melior , cum hanc Epi-
ſtolam ſcriberem , non erat in manibus , & ex iis
quæ in ejuſdem margine adſcripta huc ſunt ,
ego quidem poſſum conjicere ; Plinius potius eſt
ex Celſo , quam Celſus ex Plinio , emendandus :
apud quem alibi quoque (*c*) cum alter ex hoc
Celſi capite profertur locus , *ſtrichnon* latinis lit-
teris deſcriptum video , quam vocem Celſi Edi-
tores , niſi ſiqui forte græcis carebant typis , græ-
cis litteris ſcripſere . Quod ſi ad Plinium , quo-
tieſcunque aliquid ex Celſo ; quod non ſæpius ta-
men facit ; nominatim producit , hujus adnotata
fuiſſent verba ex iis videlicet qui extant , libris ;
interciderunt enim qui ad Rem Ruſticam attine-
bant , ad quos videntur referenda quæ producta
ſunt lib. 10. cap. 53. , aut ſi ad Celſum indicata
ſemper eſſent loca quibus ejus ſententia a Plinio
laudatur ; fortaſſe alter ad alterius ſcripturam me-
liorem reddendam opis aliquid afferre potuiſſet .
Verum ad Almeloveenium ut redeam , vel po-
tius redire videar ; neque enim reapſe digreſſus
ſum , cum hæc attigi quæ de vocibus aliter ab
Ruellio , aut apud Plinium ſcriptis , ad Celſum
poterat adnotare ; debebat certe de mutato primo
verbo capitis 1. lib. 7. lectores admonere . Lege-
bant ibi ante Lindenium omnes quos inſpeximus ,
Luxata : quam vocem , ut accipi quidem ſolet ,
res ipſa evidenter reſpuit ; agitur enim de ſugillatis ,
& contuſis : tum Celſus , an quod vetuſtatem olere
crederet ? Catoni , ejuſque antiquorum verborum
ſtudioſo Criſpo Salluſtio & *luxatum* , & *luxum* reli-
quit : & quanquam ii qui mox ſcripſerunt , *luxa-
re* , & *luxatum* rurſus in uſum revocaverint ; ipſe
tamen fugit ſtudio tanto , ut libro 8. non modo
initio capitis 2. ſed & capite 11. & quatuordecim
quæ ſequuntur , cum de luxatis oſſibus ſemper
ageret , nunquam hoc verbo , ſed aliis , & pluri-
bus potius , ne eo uteretur , uſus ſit . Nam *de lo-
co* , aut *ſedibus ſuis moveri* , *excidere* , *elabi* , *pro-
labi* , *loco ſuo non eſſe* , *expelli* , *propelli* , *procide-
re* , *delabi* , *incidere* , *recedere* , *promoveri* , *labi* ,
prorumpere , *prodire* oſſa , dixit , & pleraque ho-
rum verborum repetere etiam ſæpe maluit , idque
exiguo intervallo , quam ſemel , oſſa luxari , ſcri-
bere : ut niſi aliæ eſſent quæ alias (*d*) proferen-
tur , hæc una animadverſio ſatis oſtenderet , non
eſſe a Celſo inſcriptiones iſtorum capitum *De Oſ-
ſibus luxatis* : *De Maxilla luxata* , & cæteras ejuſ-
demmodi . Recte igitur videtur feciſſe Lindenius ,
quod primum illud ſuſtulit verbum *Luxata* : for-
taſſe etiam hoc recte , quod pro illo reſcripſit
Vexata , non modo quia leviſſima mutatione , ſed
& quia Conſtantino , imo quodam Conſtantini co-
dice non diſſentiente , id fecit . Ille enim huc ad-
ſcripſerat : *contuſa ſcriptum inveni : itemque ve-
xata , quod plane non diſplicet , ſi pro contuſis ſu-
matur , ut apud Gell.* Hic vero loco quodam ſua-
rum *Noctium* (*e*) , quem hic deſignari puto ,
ſic habet : *qui fertur , & raptatur , atque huc , at-
que illuc diſtrahitur , is vexari proprie dicitur* . Ve-
rum hinc ſequitur , vexationem poſſe quidem
eſſe ſugillationis cauſam ; non ipſam tamen eſſe
ſugillationem . Nec quidquam de ſuo , quo hic
uteremur , Macrobius (*f*) addidit , cum hæc , at-
que alia ex Gellio innominato deſcripſit . Celſo
æqualis Auctor , Scribonius (*g*) rem magis illu-
ſtraſſet , ſi quos *ex ictu , caſu , --- contuſione* do-
lentes memorat , *nec minus arbore alta delapſos* ,
*vel ſcalis devolutos , excuſſos a rheda vel curriculo ,
atque ita tractos* , non illos *manifeſta cauſa vexa-
tos* , ſed ſimpliciter *vexatos* dixiſſet , neque aliis
ex occulta cauſa laborantibus oppoſuiſſet . Celſus
autem ipſe , qui ſugillationem lib. 5. cap. 18. ſic 256, 27.
deſignaverat , *ſi facie contuſa , livor ſubcruentus eſt* ,
capite autem 23. *colliſa corpora vel per ictus , vel* 274, 33.
ubi ex alto deciderunt , memoraverat , & cap. 26. ,
nec ſemel , eadem ſignificatione *colliſum* ſcripſe-
rat , aut *colliſa* , & lib. 2. c. 10. *ſi ex ſuperiore* 284, 20.
parte aliquis decidit , ſi contuſus eſt &c. cur non 294, 2, 8.
hic *Contuſa* , aut *Colliſa* dixit ; ſed *Vexata* ? Ob 304, 28.
has igitur , atque alias quæ in aliquorum animis 79, 30.
inſidere poſſent , dubitationes , ut ſi forte *luxata*
hic crederent Celſo aliud , quam apud alios ſo-
leat , ſignificare , tum etiam ne priuſquam opti-
mi non unius codicis auctoritate res , quæ ratione
non poſſet , confirmaretur , alii eſſent qui *vexata*
pro contuſis accipi jam poſſe , Celſo auctore , non
dubitarent ; ob hæc , inquam , omnia quid antea
ſcriptum eſſet , non videbatur reticendum .
Sic etiam admonendi erant lectores , apud omnes ,
quantum nos quidem vidimus , lib. 4. cap. 2. pro
capillitio legi *capillo* , aut , ſicut in codice a Con-
ſtantino inſpecto , *capillis* ; cum tamen noſter co-
dex *capillo* habeat ; in iis verbis , *ſub quo nomi-*
ne , capitis , *nunc ſignifico eam partem , quæ ca-* 186, 20.
pillitio tegitur ; ne ad unum quod ex Apulejo (*h*)
proferri video , exemplum inſuper Celſi addi poſ-
ſe , pro certo exiſtimaretur . Sic & inferius il- 188, 7.
los omnes habere , non *ſpongiam concavam , ſub-
inde aqua frigida expreſſam* , ſed *in aqua frigida
expreſſam* , idque melius aliquanto ; nam verius
fortaſſe fuit *ex aqua* ; ſic enim cap 24. *ſpongia
impoſita , quæ ſubinde ex oleo , vel aceto , vel aqua* 239, 11.
frigida exprimitur : libro autem 6. cap. 6. non
tanto finis minus expeditior eſt , ſed *minus expe-* 365, 1.
ditus eſt : & ſane comparativo aliquando *magis*
adjunctum legi ; *minus* nec legiſſe memini , nec ,
ſi rationem attendas , potui . Utrobique autem
codex cum editionibus conſentit . Denique in
eo loco libri 7. cap. 19. *Neque tamen nimium ex
ea tunica rurſum relinquendum eſt* , indicandum 461, 24.
erat , editum fuiſſe ab illis omnibus id quod in
codice , *ſurſum relinquendum eſt* . Nam etſi quæ
proxime præcedunt , *Sed non a ſumma inguinis
plaga , verum infra paulūlum ea abſcindenda* , utrum-
libet legere permittunt , placetque ibi *rurſum* di-
ci pro *e contrario* ; decebat tamen , non ignorari ,
Celſum fortaſſe ipſum quoque ita *ſurſum* poſuiſſe ,
ut motum non ſignificaret locum verſus .
Quin etiam ubi non tanti referebat , quid an-
tea legeretur commemorare , minime id erat præ-
termittendum , ut libro modo citato 7. cap. 13.
in his verbis , *Medio tumor una linea inciditur* ,

(*a*) *Compoſ. Med.* 86. (*b*) *Not. ad cit. Compoſ.* (*c*) *l.* 27. *c.* 13.
(*d*) *Epiſt. VII. §. Sed ut plenius* . (*e*) *l.* 2. *c.* 6. (*f*) *Saturn. l.* 6. *c.* 7.
(*g*) *Compoſ. Med.* 101. (*h*) *Metam. l.* 2.

447, 28. ſcriptum fuiſſe in meis omnibus libris (quibus &
codicem addes) *Medio tumore*, Pinziano excepto,
cujus lectionem *tumor* qui in margine adnotarunt
Conſtantinus, & Ronſſeus, recte quidem fecerunt,
quippe cum Celſus alibi, ut puta libri hujus cap.
409, 27. 2. ſcripſerit, *majores ſinus --- duabus aut tribus*
lineis incidendi ſunt; ſed idem tamen cap. 9. etiam
ſcripſit, *ab interioribus ejus angulis lineas tranſ-*
440, 17. *verſas incidere*: Ut cap. 3. cum laudantur, puris
jam redditis ulceribus, *cibi potioneſque corpori fa-*
411, 30. *ciendo aptæ*, hanc utique lectionem dignam eſſe
quæ hic probetur, ubi de carne producenda agi-
tur; nec tamen extra librorum marginem, quos
duo iidem Viri procurarunt, uſquam extare, quod
ſciam; ſed pro ea fuiſſe *corpori reficiendo* : Ut in
Præfatione ad librum eundem hunc 7. ea verba:
406, 21. *ſed* Chirurgus *perinde faciet omnia, ac ſi nullus*
ex vagitibus alterius affectus oriretur; apud omnes,
ſi Cæſarium, & Pantinum excipias, ſic legi, *per-*
inde faciat : & ſane his nullo alio interpoſito ver-
bo, ea præponuntur, *non ut clamore* ægri *motus*,
vel magis, quam res deſiderat, properet, vel mi-
355, 5. *nus, quam neceſſe eſt, ſecet*: Ut lib. 6. cap. 6. ubi
nunc ſcriptum vides, *alvum duci, longioremque*
inediam induci, neceſſarium eſt, fuiſſe olim ſcri-
ptum in meis editionibus cunctis id quod in codi-
ce, vel aurium ipſarum judicio, melius, *inediam*
191, 2. *indici*: Ut lib. 4. cap. 4. pro illis *caput leniter do-*
let, quæ Pinzius quoque, & Junta, & Cæſarius
habent, reliquos, ut codex, habere *leviter*, quem-
528, 30. admodum & Celſus alibi apud Almeloveenium i-
181, 16. pſum loquitur lib. 8. cap. 9. *is locus leviter indo-*
leſcit: Denique ut lib. 3. c. 27. ubi editum nunc
eſt, *quicquid eſt puris, exeat*, in illis omnibus
exemplaribus pro *exeat* fuiſſe *excedat*, ſi unum Cæ-
ſarii demas, in quo erat *excidat*, errore fortaſſe
operarum, facili, nec hic quidem ſententiam mu-
tante, ut contra nonnullis aliis locis animadver-
ti, velut extremo capite 9. libri 8. Ubi enim le-
531, 7. gitur, *ſi quid ex vertebra excidit, aut aliquo mo-*
do fractum eſt, quaſi ibi ageretur etiam de Spinæ
luxatione, cum de fractura ſolum agatur, ibi co-
dex, & Pinzii, Juntæ, & Manutiorum ambæ edi-
tiones ſic habent, *ſi id quod ex vertebra excedit,*
aliquo modo fractum eſt; in cæteris eſt *excidit*,
in quarum aliquibus, ut Conſtantini, & Ronſſei,
deeſt *quod*, tametſi ex libri ora conſtet, in vete-
ri codice non defuiſſe. Itaque mutato *excedit* in
excidit, inepta primum ſententia, deinde haud in-
telligibilis facta eſt: quæ res Lindenium coegit,
ut pro *id quod* ederet *quid*, & particulam *aut*
adjiceret; ſic autem rurſus quidem intelligibilem
ſententiam reddidit, ſed ab Auctoris mente, niſi
ego fallor, plurimum diſcrepantem. Hoc enim
voluiſſe Celſum, arbitror, ſi aliquo modo fra-
ctus eſt vertebræ alicujus proceſſus, is videlicet
qui magis eſt injuriis expoſitus, nimirum poſte-
rior. Proceſſum autem ut deſignaret, hic dixit *id*
quod ex vertebra excedit, quemadmodum ultimo
hujus libri capite dixit *quod excedit*, ut ſignifica-
558, 10. ret nudi oſſis eminentem partem, primo autem
capite os calcis *quadam parte ſinuari, quadam ex-*
507, 17. *ceſſus*, id eſt proceſſus, *habere*: quæ hoc libentius
adnotavi, quia iſto modo, & ſignificatione in
Lexicis non inveni.

Jam vero in eodem primo capite libri 8. quæ-
dam juvat animadvertere. Et primum ubi nunc
legis, *Sed ea foramina, quæ a ſummis ad intimas*
500, 19. *nares ſimplicia ſunt*, magno antea probandoque
conſenſu legi conſueverat, *a ſummis ad imas*.
506, 5. Illa autem multo inferius, *Ima vero ſpina in co-*
xarum oſſe deſinit, optime fortaſſe, ex conjectura
Conſtantini, edita ſunt, cum ſcriptum ſit *deſidit*
in cunctis editionibus, ſi Manutiorum utramque
excipias, quæ, & membraneus codex habent *diſ-*
cedit. Conſtantinus tamen ſic adnotaverat *deſi-*
det vel *deſinit*, minus a codice recedens in *deſi-*
det: quanquam illa vox *diſcedit*, vel potius *deſi-*
dit; ſi quod ſupra dixerat Celſus, *parum deſiden-* 502, 10.
tes ſinus, attendamus; indicare videtur aliquid de
Sacri oſſis concavitate, in qua, hactenus extube-
rans, ſpina repente ſubſidit. Cujus omiſſionem
oſſis minus in Celſo notaſſet Paawius (*i*), ſi
hæc ſuſpicatus eſſet, aut etiam ſi in deſcriptione
oſſis coxarum Sacrum quoque comprehendi, ani-
madvertiſſet; ex dextero enim & ſiniſtro unum,
idque tranſverſum os Celſus non faceret, ſi, ut
pectinem, ita Sacrum etiam os excluderet.
Superius vero ubi deſcripti ſunt dentes, & recte
puto ab Almeloveenio hæc ferme omnia eſſe pro-
poſita; *utrinque fere maxillares quini ſunt, præ-*
terquam in iis, in quibus genuini, qui ſero gigni 501, 21.
ſolent, non increverunt, & recte ſimul quæ Paa-
wius maluerat, eſſe indicata: qui cum *quaterni*,
ut omnes, legeret; mirum non eſt, ſi *non* in
jam mutaret, haud mutandum amplius ex quo,
antiqui apud Conſtantinum codicis auctoritate,
ab Lindenio reſcriptum eſt *quini*. Legebant præ-
terea omnes *in quibus tres ultimi*, ubi penultimam
voculam primus, quod ſciam, expunxit Paawius,
egregie quidem, re ipſa videlicet, ac membraneo,
quod laudare ſolitus ſum, exemplari conſentienti-
bus; in eo enim ſic inveni, *quibus hi ultimi*:
quam poſtremam, quæ apud omnes eſt, vocem
neſcio cur mutaverit Lindenius. Ad dentes quo-
que ea pertinent, *cum toto oſſe quod ſuperiores* 501, 5.
dentes excipit. Sic enim Lindenius, Conſtantini
editionem, & quod in margine alii habent, ſecu-
tus, edidit; nemine admonente, cæteros tamen
habere *exigit*, quod in codice etiam video; &
Celſum ipſum non uno loco, ut non multo infra,
ab utroque latere proceſſus duos exigunt, & mox, 502, 3.
deorſum verſus proceſſus exigunt, & lib. 3. c. 28.
radices altius exigunt, vim hujus verbi, non ſatis 502, 12.
fortaſſe in Lexicis repræſentatam, expreſſiſſe: & 335, 1.
quamvis ad hunc ultimum Celſi locum adnotet in
Scholiis Almeloveenius, tribus exceptis Editori-
bus, alios maluiſſe ex codicibus *adigunt*, ſe vero
ex Columellæ conſuetudine *agunt*, vel *exſerunt*;
tamen ſic habeto, præter illos tres, apud me ſe-
ptem alios eſſe Editores, qui *exigunt* retinuere,
vix duobus in margine commemorantibus *adigunt*,
Columellam (*k*) autem vites ſcripſiſſe & *mate-*
riam, & *uvas duplices*, & *complures exigere*. Sed
quædam videtur nonnullorum eſſe quaſi conjura-
tio de verbo iſto *exigo* e Celſi libris exigendo.
Nam ecce tibi etiam Paawius, qui in eo quem
primum de tribus produximus, loco pro *exigunt*,
lego, inquit, *exſerunt*, nullo, quem laudet, co-
dice, nulla, quod ſciam, editione aſſentiente.
Sed nimirum cum alter altero in loco retineat
exigunt; non ſatis apparet, cur in utroque non
debeant retinere. Jam vero in iis quæ conti-
nuo ſequuntur, quidquid a Paawio, aut ab Lin-
denio mutatum eſt, videamus. Ea ſunt : *Verte-*
bræ, mediæ perforatæ, qua ſpinæ medulla cerebro 502, 4.
commiſſa deſcendit : latera quoque inter duos pro-
ceſſus tenuibus cavis pervia, per quæ a membrana
cerebri ſimiles membranulæ deducuntur. Codex ve-
ro, omneſque editiones meæ pro *latera quoque in-*
ter, habent *circa quoque per;* pro *pervia* autem,
quod ſic mutavit Paawius, habent *perviæ*. Sed;
ut alia omittam; qui de particula *per* in alias,
ut *inter*, aut, ſicuti Conſtantinus, & Ronſſeus
in libri ora, *ſubter* mutanda cogitarunt, non vi-
dentur animadvertiſſe, quemadmodum, in cervice
præſertim, per cavos a ſuperiore facie proceſſus me-
ninges, & nervi exeant, ut neque, ſi hic ea par-
ticula mutanda ſit, capite quoque 14. mutari opor-
tere, ubi ſummo omnium, atque adeo ipſorum
etiam conſenſu ſcriptum eſt, vertebras non poſſe
excidere, *niſi & medulla, quæ per medium, &*
duabus membranulis, quæ per duos a lateribus pro- 548, 8.
ceſſus feruntur, & nervis qui continent, ruptis. In-
terea

(*i*) *Comment. ad locum prox. ſuper.* (*k*) *de Re Ruſt. l. 5. c. 6. & l. 3. c. 2. & 6.*

terea juvat animadvertere; cum Celſus vincula, & tendines, ut ſolet, nervorum nomine hic deſignet, pro veris autem nervis nihil niſi membranas memoret, a cerebri videlicet membrana deductas; utroque loco cum iis facere videri qui his temporibus vim eorum quos nervos proprie appellamus, in horum meningibus, non in ſubſtantia ipſa nervea, agnoſcunt, præſertim cum de oculo quoque verba faciens lib. 7. cap. 7. tunicas quidem ſcleroticam, & choroidem ajat
432, 16. *extenuatas & in unum coactas per foramen, quod inter oſſa eſt, ad membranam cerebri pervenire, eique inhæreſcere*; ſubſtantiam autem, quam conveſtiunt, nervi Optici, prorſus negligat. Sed ne eſſe nimius videar in exemplis, ad eam Facultatem quam profiteor, attinentibus; rurſus ad alia quæ alio pertineant, redeamus.

Utinam quod lib. 7. cap. 30. fecit Almeloveenius, id ſemper facere potuiſſet. Ibi enim cum ſermo ſit de podicis venis ſanguinem fundentibus,
494, 19. etſi edidit *ut omnia vaſa quaſi capitula conſpicua ſint*; tamen cum monuerit, eſſe qui aliter legant, excitavit ad editiones alias, ipſoſque codices inſpiciendos. Quarum illæ, exceptis Manutianis, in quibus eſt *omnes venæ*, cum apud me habeant, non ſine manifeſto errore, *omnia vela*, codex autem *omnia vena*; proclive eſt attendenti, de iiſdem venis ſcripſiſſe Celſum cap. 18. ſu-
401, 22. perioris libri *ora venarum tanquam capitulis quibuſdam turgentia*; proclive eſt, inquam, in Conſtantini inclinare ſententiam, qui pro *vela* adſcripſerat *venarum*, ut legatur *omnia venarum quaſi capitula*. Sed eodem libro 7. cap. 26. ubi poſt ſigna calculi veſicæ ſpinoſi in cervicem de-
479, 24. lapſi, cum Lindenio edidit Almeloveenius, *neque adhibenda manus, niſi id conſiſtit*, nec de varietate lectionis admonuit; quotus quiſque erit qui ſuſpicetur, in cunctis iiſdem editionibus, Manutianis quoque, & præterea in membraneo codice, &, quod probe memini, etiam in altero illo Veneto legi *niſi id conſtitit*: quam lectionem illud confirmat quod ſupra inculcatum fue-
477, 5. rat, *ne curandum quidem, niſi cum hoc*, nempe calculum deſcendiſſe in cervicem, *indiciis ſuis cognitum eſt*. Quamvis autem infra ubi poſt ſectionem præcipitur, ut ſiquis exiguus ſuperſit calculus, potius relinquatur, hæc ſubjiciuntur,
480, 31. quia *longa inquiſitione veſica læditur, excitatque inflammationes mortiferas; adeo ut quidam non ſecti, cum diu fruſtraque per digitos veſica eſſet agitata, deceſſerint*: quamvis, inquam, noſter codex habeat *quidam non ſecuti*; non reticendum tamen fuerat, editiones, quotquot aqud me ſunt, ad unam omnes negantem particulam haud habere; ut ſiqui mallent, id quod a primo poſtulare videtur locus, has ſequi, poſſent. Multo autem minus id fuerat ſupra negligendum, cum hæc
477, 16. propoſita ſunt, *Manus ſiniſtra calculum compellit deorſum digitis, donec ad cervicem pervenitur. In quam, ſi oblongus eſt, ſic compellendus eſt, ut ne pronus exeat: ſi planus, ſic, ut tranſverſus ſit: ſi quadratus, ut duobus angulis ſedeat: ſi altera parte plenior, ſic, ut prius ea, qua tenujor ſit, evadat*. Namque ut hæc ſint ad eorum normam quæ in libri ora adſcripſerat Conſtantinus; tamen Conſtantinus ipſe edidit, uti plerique, *ſiniſtræ digiti deorſum eum compellunt*, uti omnes autem, *ut pronus exeat*: quæ duo ſic etiam in codice leguntur. Nec ratio quam attulit pro nova ſcriptura *ut ne pronus*, ſic placere omnibus videtur poſſe; ut Lindenio placuit. *Jacens ovum oblongum pronum eſt*, inquit Conſtantinus: *ſtans erectum*. *Pronus calculus minime, aut vix extrahi poſſet*. Imo ovi exemplum adverſatur; neque enim per id foramen per quod jacens traduci poteſt, traduci poterit erectum; itaque Celſus ovi ſimilem calculum, id eſt altera parte pleniorem, altera tenujorem, non erectum, ſed pronum educi, voluit, cum dari operam juſſit, ut prius ea parte qua tenujor ſit, evadat. In cæteris autem quæ his interjecta deſcripſimus, num recte omnia interpretetur Conſtantinus, alii viderint; res enim ſane digna eſt de qua quæratur. Nos vero, cum in iis nihil prorſus a communi ſcriptura alienum animadvertamus; ad alios Celſi locos in quibus ea mutata eſt, tranſimus.

Libri igitur octavi capite 10. ubi in oſſis artuum fractura cui carnis quoque vulnus acceſſerit, fragmentum eſſe, docet, manu in ſuam ſedem recondendum, *ac, ſi id manus facere non* 539, 34.
poteſt, vulſellam, quali fabri utuntur, injiciendam eſſe acutæ oſſis prominentis cuſpidi, ab ea parte, qua ſima eſt; ut ea parte, qua gibba eſt, eminens os in ſuam ſedem compellat; admonendum omnino fuerat, pro *acutæ oſſis prominentis cuſpidi*, quæ neſcio ex quo exemplari accepta ſint, longe aliud alios legere conſueviſſe. Codex enim, & Pinziana, & Juntina editio ibi habent *recte ſe habendi capiti*, id eſt *habenti*, ut plerique poſtea ediderunt; nam aliqui *habenti capite*, unus Cæſarius *habente capite* propoſuerunt. Recte autem ſe habens caput, videtur hic extremum oſſis, cujus oſſis fragmentum prominet, firmum, & idoneum ad ſuſtinendum vulſellæ illius quaſi vectem, ſignificare: quale non fore, ſi in acutam deſinat cuſpidem, tum ratio docet, tum Hippocrates (*l*) in re non ita diſſimili, his verbis confirmat: *Si vero ſuperna oſſis pars immutata fuerit, ac confracta, ut vecti adhibendo locus non ſit commodus; ſed acutum quid prominet; tunc oſſe ſcalpendo deraſo, ſecuram vecti ſedem facere oportet*. Acutam autem cuſpidem in fragmento quod reponi debet, intelligi hic non poſſe, ea quæ modo ſcripſerat Celſus, oſtendunt, ſi fragmentum *acutum eſt, ante acumen ejus, ſi longius eſt, præcidendum; ſi brevius, limandum, & utrumque ſcalpro lævandum*. Libri quoque ejuſdem caput 12. quod eſt de maxilla luxata, cum ad comprobandum, quanti referat, poſt ejus repoſitionem liquidiore cibo uti, ſic deſinat, *adeo ut ſermo quoque frequens, motu oris tempo-* 546, 18.
rum nervos lædat; non tamen ad eundem modum verba hæc in libris cæteris leguntur. Omnes enim, & codex pariter ſic habent, *adeo ut ſermo quoque frequenti motu oris per nervos lædat*. Quod qui ſciat, is fortaſſe ſuſpicetur, minus hæc eo pertinere quo indicavit Conſtantinus, cum ad marginem reſcripſit *motu, oris nervos perlædat*, non ſatis, ut videtur, animadvertens, num hoc verbum apud idoneos Scriptores legatur, aut qui ſint oris nervi, aut denique num eorum læſionem hic præcipue ſpectare conveniat; minus, inquam, hæc verba eo pertinere ſuſpicetur, quam ne articuli maxillæ, in ſuam ſedem nuper repoſitæ, cum quiete egeant, ſermone lædantur, quippe maxilla, inter loquendum, pro vario oris motu per ſuorum identidem muſculorum tendines coagitata. Sic fuiſſet ſuſpicionibus aliis locus lib. 6. cap. 6. ii, cum illa de luſcioſis propoſita ſunt, *inungi oportet ſanguine jocinoris* (*maxime hircini*; 369, 4.
ſin minus caprini) *ubi id aſſum coquitur, excepto*; indicatum ſimul eſſet, Manutios tamen pro *ſanguine* ſcripſiſſe *humore*, plures autem, in quibus Cæſarius, Conſtantinus, Ronſſeus, in libri ora ediſſe alios *ſanie*, alios *humore*, alios utrumque. Extitiſſet enim profecto aliquis, cui alterutra harum vocum magis, quam *ſanguine*, placuiſſet, ſicque Pantinum, a quo Celſus propterea arguitur, eluſiſſet. Pantinus enim in ſua ad hunc locum Adnotatione, cum Dioſcoridem (*m*) produxiſſet, a quo adverſus ejuſmodi vitium *caprini jecoris aſſi ἰχώρ commendatur*, & Plinium (*n*), *qui pro Dioſcoridis ichore ſaniem vertit* (quaſi Dioſcoridem ante Plinium ſcripſiſſe, conſtaret) *Celſus* vero, inquit, *minus bene, ſanguinem interpretatur*. Et mihi quidem Trallianum (*o*) quo-

(*l*) *l. de Fract. n.* 35. (*m*) *l.* 2. *c.* 39. (*n*) *l.* 28. *c.* 11.
(*o*) *De ſingul. corp. part. vitiis &c. l.* 1. *c.* 23.

quoque, ut Ronſſeus hic in Enarratione admonet, animadvertenti in eodem caſu laudantem, ſi ex hircino jocinore, *dum aſſatur, ichora colligamus, & inde lumina perungamus*, veniſſet in mentem, ut ex *humore*, quod verbum in codice quoque inveni, *ichore* in Celſo reſcriberem, ſi vox *ichor* ut in Lexicis ex ejus lib. 5. cap. 26. ſect. 20. producta eſt; ſic ibi latinis, non græcis, litteris ſcripta haberetur.

Loci duo ſunt libro 4. alter c. 9. alter 11. Ille ad hunc modum ab Almeloveenio proponitur:
215, 25. *oleæ ex muria duræ; lactucæ intinctæ in aceto*. Omnia ex Lindenio ſunt præter illud *duræ*. Ediderat enim *dura*, ut omnes, qui ex Rei Ruſticæ Scriptoribus probe ſcirent, quid eſſet muria dura. Itaque operarum inſcitia id factum crederem; niſi certior fierem, in prima quoque Almeloveenii editione ſcriptum eſſe ad eundem modum. Sed & omnes, ut codex pariter, poſt *dura* habent *tinctæ in aceto lactucæ*: ut quamvis alibi ſcriptum
103, 31. eſſet *oleæ albæ ex dura muria, eædem aceto intinctæ*; tamen nihil mutandum, non monito lectore, fuiſſe videatur, præſertim cum Lindenius ipſe
516, 31. lib. 8. cap. 4. in Celſo retineat, *ſpongia ſubinde*
218, 27. *in aceto tincta*. Locus alter eſt: *Admovendumque naribus pulegium ex aceto, vel polenta vino aſperſa, vel mentha, vel quod ſecundum naturam eſt*. Qui minime ignoret, in pleriſque editionibus legi *vel mentha, ſi nondum matura eſt*, adſcribente Conſtantino *nempe materia*, fortaſſe hoc malit. Qui vero animadvertat, non fuiſſe opus hoc addere, cum illa imperata ſint, *ſi adhuc ſub. cruda ſunt, quæ vomuntur*, ſimulque ſciat, in codice, & in pervetuſta Pinzii editione, & Juntæ, & Manutiorum utraque ſcriptum eſſe, *vel menta ſecundum naturam eſt*, is, fieri poteſt, ut dictum accipiat de mentha, ut per ſe eſt, non ut pulegium ex aceto, neque ut polenta vino aſperſa. Ibi etiam ubi geſtationum leniſſima genera, & inſtrumenta propoſuerat Celſus lib. 2. cap. 15. dixeratque, *Si nihil horum eſt, ſuſpen-*
91, 25. *di lectus debet, & moveri*; quod auxilium erat
153, 8. libro proximo cap. 18. in phreneticis, capite au-
179, 2. tem 27. in iis qui reſolutam haberent partem corporis, laudaturus; cum illa continuo adjiciuntur: *Si ne id quidem eſt, at certe uni pedi lecti fulcimentum ſubjiciendum eſt, atque ita lectus huc & illuc manu impellendus*; ibi igitur ſi adnotatum eſſet, ab aliis ſcribi *uni pedi lecti funiculus ſubjiciendus eſt*, tanto conſenſu, ut neque in codice, neque in editionibus meis omnibus aliter legatur; aliquis fortaſſe ſcripturam hanc probare maluiſſet, tanquam magis poſt illa quæ præcedere diximus, congruentem, ut cum ſuſpenſus omnibus pedibus haberi lectus non poſſet, at uno haberetur. Cæterum fulcimentum quoque, uni pedi ſubjectum, cum pariter præter illum quem ſecundum lineam diagonalem habet oppoſitum, reliquos pedes ſuſpenſos ſervet; eundem præſtare uſum poteſt, præſertim ſi ejuſmodi ſit quale cunis ſupponitur ut manu huc & illuc agitentur. Quod ob lectorum *fulcra* illa *mobilia* dico quæ ad eundem uſum ab Antyllo, & Aetio memorata, ad hunc ipſum modum interpretatur Mercurialis meus (*p*): qui cætera geſtationum ſimilium genera apud priſcos Medicos uſitata, omniumque utilitates explicans, hoc quo *uni pedi lecti funiculus ſubjiciebatur*, ait Vir eruditiſſimus, *primum* (*quod ipſe ſciat*) *inter Medicos Celſum monſtraviſſe*. Libro etiam 4. cap. 4. cum in gravedinis, aut diſtillationis initio hæc præcipiun-
191, 24. tur, *Ambulatione tantum non acri, ſed recta utendum eſt*, haud ab re fuiſſet monere, hactenus omnes ſcripſiſſe *tantum acri, ſed tecta*, niſi quod Ruellius, & Stephanus *recta* ediderunt. Inſuper Rubeus (*q*), cur acris, & tecta eſſe debeat, oſtendit, & Celſi commemoravit loca, quibus aeris inæqualitate maxime ea ipſa concitari incommoda, docuit lib. 1. c. 2. & 5. Attamen eo- 22, 16.
dem cap. 2. *melior*, univerſe dicitur, *eſſe* ambu- 36, 19.
latio *ſub divo, quam in porticu*, & *recta, quam* 23, 9.
flexuoſa, & cap. 4. quibus caput infirmum eſt, 34, 29.
iis commendatur *multum ambulare; ſed, ſi licet, neque ſub tecto, neque in ſole*. Neſcio, an quidquam, ſaltem ejuſcemodi, dici poſſit pro eo loco libri 1. cap. 3. *Si aſſidua oſcitatio urget*; cum 26, 27.
ibi nemo; quod ſciam; id legerit, ſed omnes *fatigatio*, quam vocem ut ea quæ præcedunt, ac ſequuntur, requirunt, ſic Thriverius (*r*), & Pantinus (*ſ*) non niſi ea poſita ſententiam Celſi explicarunt. Nam quod lib. 2. cap. 7. nunc editum eſt ſecus atque in iis quos vidi, omnibus, *Suppuratio vero pluribus modis excitatur*, 64, 20.
pro *pluribus morbis*, quæ lectio ſatis cum proximo utrinque Auctoris ſermone congruit; tamen Conſtantinus in margine adſcripſit, *legi* etiam *modis*. Et quamvis in iis verbis lib. 6. cap. 18. *Sive autem hoc modo* cutis (de præputio ſer- 393, 33.
mo eſt) *victa erit, ſive nunquam repugnaverit*, legendum potius *unquam* cum Pinzio, Junta, Cæſario, Ruellio videatur propterea quod ſupra poſitum eſt, *reduci eam cutem, aut rurſus induci* 393, 11.
non poſſe; tamen de hoc amplius videndum eſt, cum reliqui, & codex habeant *nunquam*.

At tanto magis diſcrepant in loco altero ejuſdem capitis: *Quod ſi ex ictu teſticulus ali quidem* 399, 12.
deſiit, fere quoque pus increſcit; ut minus oporteat mirari, editum eſſe ad hunc modum quo repugnantia dici videntur. In codice enim ſcriptum eſt, *ſi ex ictu alii deſit*, in editionibus, *ſi ex ictu teſticulis aliquid deſit*; ſed in horum aliis mox vocula deſideratur *pus*, quæ in aliis, & in codice eſt. Denique Conſtantinus, & qui hunc in libri oris plerunque ſequitur, nuſquam nominat, Ronſſeus novam lectionem, nec omnino contemnendam, adnotarunt, *ſi ex ictu teſticulis aliquid hæſit, fere quoque pus increſcit*. Ad eoſdem teſticulos, tres attinent loci cap. 18. lib. 7. hic minime prætermittendi. Primus eſt: *teſticu-* 455, 25.
li ſimile quiddam glandulis habent; nam ſanguinem non emittunt, & omni ſenſu carent: dolent autem in ictibus & inflammationibus tunicarum, quibus hi continentur. Codex quidem, meique omnes libri pro *glandulis* habent *medullis*, cui lectioni plerique credent iſta ipſa favere quæ vidiſti continuo ſequi. At duo quos noviſſime laudavi, in margine adſcripſerunt *glandulis*, Galeno aſtipulantes: cujus etiam gratia Rubeus (*t*) hanc vocem mavult. Verum mox gravior eſt dubitatio: nam *ſi omni ſenſu carent* teſticuli; quomodo in tunicarum ictibus *dolent*? Certe hæc dubitatio in eam non cadebat, quam omnes antea ſequebantur, ſcripturam, *dolent autem ---- tunicæ, quibus hi continentur*. Paulo inferius hæc alia occurrunt: membranulæ *inter duas* teſtium *tunicas* 456, 5.
ſuperioribus partibus tenues patulæque ſunt. Hic vero legebant cuncti *leves parvulæque ſunt*. Quæ res, cur id ita mutatum ſit? Locus hoc oſtendet tertius, qui, non ita multis interjectis verſiculis, ad hunc modum proponitur: rupto in inguinibus peritonæo, *pondere eo devolvitur aut* 456, 23.
omentum, aut etiam inteſtinum: atque ibi reperta via, paulatim ab inguinibus in inferiores quoque partes niſum, ſubinde nervoſas tunicas, & ob id, quod dixi, patentes diducit. Verum hic quoque, ut Manutii ediderint *niſum*, & Conſtantinus in margine *ob id* deleverit; ipſe tamen, & cæteri ſic exhibuerunt, *demiſſum, ſubinde nervoſas tunicas, & ob id ejus rei patientes diducit*. At in extremo proximo capite 19. etſi in verbis illis, *Inflammatione inciſi ſcroti finita, propter nervos propiore cataplaſmate, dein cerato utendum eſt*; 464, 22.
etſi, inquam, antea legebatur *priore cataplaſmate*, & ſane unum, atque alterum paulo ſuperius propoſitum fuerat; tamen, ne aliud dicam, is ſaltem, quem tibi ſæpius nomino, Conſtantinus monue-

(*p*) *Art. Gymn. l. 3. c. 12. & l. 6. c. 11.* (*q*) *Annot. ad hunc loc.* (*r*) (*ſ*) *Comment. in hunc loc.*
(*t*) *Annot. in hunc loc.*

monuerat, *propiore* plane *legendum, ut & vetus*
Codex oſtendit. Sic idem ad eum locum cap. 29.
492, 17. *At ſi pes alter* intus emortui fœtus, *juxta re-*
pertus eſt, alter retro cum corpore eſt, quicquid
prolapſum eſt, paulatim abſcindendum eſt, adno-
tavit, revera in vetere exemplari eſſe *prolapſum*;
cum in omnibus quidem meis ſit *protractum*.
Pariter ad ejuſdem libri 7. caput 3. Conſtanti-
nus adſcripſerat, codicem habere *calloſæ* in his
411, 5. verbis, *ſi, antequam ſinus carne impleatur, oræ*
colloſæ fiunt, ubi apud me omnes habent *carno-*
ſæ, idque optime, ut puto, cum ea continuo ſe-
quantur, *illa quoque ipſa carne hebete, nec firma*.
Hinc vero intelligis, quanti retuliſſet in his et-
iam locis quorum alia alicubi occurrebat ſcriptu-
ra, quid a cæteris ſcribi conſueſſet, non omiſiſ-
ſe. Quanto igitur minus omitti hoc debuit, ubi
nuſquam quod ſciamus, ea quæ proponitur, oc-
409, 12. currebat? velut proximo ſuperiore capite, *At ſi*
431, 1. *nervi juxta ſunt, ignis alienus eſt; ne diſtendan-*
tur & membrum debilitent: aut capite 7. *deinde*
melle inungendum a quarto die, vapore aquæ cali-
dæ fovendum, inungendumque medicamentis ad ci-
catricem perducentibus. Hic enim etſi codex ha-
beat *ut quarto*, alii autem *& quarto*, alii, &
melius, ut videtur, *at quarto*; nemo tamen ha-
bet *a quarto*. Ibi vero ut alii non re, ſed verbis
diſcrepent in eo quod eſt etiam in codice, *ignis*
alienus eſt; omnes certe in hoc conveniunt, ut
ſcribant, *ne vel diſtendantur hi, vel membrum de-*
bilitent; præclare autem noſti, poſſe horum al-
terutrum ita fieri, ut alterum non ſequatur.

Et, ne diutius in libro hoc uno 7. hæreamus;
vide, quæſo, libri 2. caput 12. ubi catharticis,
quia ſtomachum fere lædunt, in febricitante im-
85, 6. probatis, hæc ſubjiciuntur. *Plerunque vero alvus*
lotionibus ducenda eſt. quod ab Aſclepiade quoque
ſic vituperatum, ut tamen ſervatum ſit &c. Aſcle-
piadem cathartica quidem vituperaſſe; quod &
29, 7. quo in volumine ab eo factum, Celſus quoque
ſupra dixerat; indicatus ab Almeloveenio Plinii
locus (*u*) oſtendit, *Arguit & medicamentorum*
potus ſtomacho inimicos; ſed clyſteres etiam vi-
tuperaſſe, non oſtendit. Et quanquam aliqui in
Celſo hic legunt, *vituperatum*; fere omnes tamen
legunt *temperatum*, quod codex quoque habet,
85, 9. & quæ mox adduntur, confirmant, *Eſt autem ea*
moderatio, quam is ſecutus videtur, aptiſſima, ut
neque ſæpe &c. Confirmat pariter Celſi alter lo-
cus, quem huc attinere, adſcriptis ad ejus oram
118, 10. numeris Almeloveenius ſignificavit: *Aſclepiades*
medicamenta ſuſtulit; alvum non toties, ſed fere
tamen in omni morbo ſubduxit. Alvum autem du-
cere, aut ſubducere a Celſo hic dici pro eo quod
eſt per clyſterem exonerare, cum illud indicat
84, 14, quod id oppoſuit, & opponit propinatorum me-
27. dicamentorum actioni, non ſecus atque ubi ſcri-
240, 12. pſit, *vel alvi ductione uti, vel lacte purgari*; tum
præſertim Lindenius, & Almeloveenius non du-
bitant, qui a prima memorati capitis parte quæ
de Dejectione per medicamenta eſt, totam hanc
alteram ſeparantes, huic inſcriptionem præpo-
ſuerunt *De Alvi ductione*. Quæ altera pars etſi
quædam habet quæ ad clyſteres dumtaxat non
videantur attinere, ſi hodiernam ſpectes frequen-
tiorem conſuetudinem, aut eos etiam, quibus in-
86, 9. terdum vel tunc utebantur, *ex pura aqua*; cur
enim tot ſervanda quæ Celſus jubet? tamen tota
ad clyſteres pertinere ab Rubeo (*x*) exiſtima-
tur, nec minus ab Lindenio, & Almeloveenio,
ut qui hujus partis id quod deſcripſi, initium fe-
cerunt, *Plerunque vero alvus lotionibus ducenda*
eſt: quid enim aliud eſſe hic ipſis lotiones poſ-
ſunt, niſi clyſteres, quos plures Italorum hodie-
que, & Galli haud abſimili ſolent nomine ſigni-
ficare? Nollem vero, a græca vocabuli clyſteris
origine, nedum ab hac ſequiorum temporum in
eo deſignando conſuetudine illos fortaſſe adductos
fuiſſe, ut huc eam vocem inferrent *lotionibus*;
pro qua plures quidem ſcribebant *potionibus*, ea
quæ paulo ante animadvertimus, non attenden-
tes; ſed Pinzius, Junta, Ruellius, & in utra-
que editione Manutii idem quod in codice eſt,
potius, unde *potionibus* videtur factum, ut hinc
tandem ab Lindenio *lotionibus*. Quam ego vo-
cem, minime, quemadmodum oſtendi, apud Lin-
denium neceſſariam, cum hic antea apud nemi-
nem viderim, neque eo quidem ſignificatu, niſi
in aliquo forte Lexico, idque ex hac Lindenii,
& Almeloveenii lectione, offendiſſe meminerim;
idcirco potiſſimum hunc locum diligentius conſi-
deravi. Sed quod ad alterum attinet, quem
Aſclepiadis facta mentio ad memoriam redegit ex
libro eodem 2. ſub finem capitis 6. *quod Aſcle-* 57, 13.
piades ſciens, funeri obvius inclamavit, eum vi-
vere, qui efferebatur; ſatis eſt certiorem te face-
re, neque in ullo meorum librorum extare *ſciens*,
& in cunctis pro *inclamavit*, eſſe *intellexit*; ut
propemodum credam, huc aliquid translatum ex
illis Apuleii (*y*) verbis, *confeſtim exclamavit,*
vivere hominem, in ejuſdem videlicet caſus nar-
ratione, quem neſcio cur duo eruditiſſimi Viri
pro fabula habere videantur, cum ad illam Apu-
leii narrationem, hoc Celſi, & geminum Plinii
(*z*), Aſclepiadi alioquin parum æqui, teſtimo-
nium accedat: & ut fraus ſubeſſe potuerit, ſic
nihil repugnet quominus vel ſine ullo dolo id po-
tuerit accidere, præſertim cum Plinius ajat, illi
funeri Aſclepiadem *occurriſſe ignoto*, ſi qua col-
luſionis ſuſpicio fuiſſet, non omiſſurus.

Sed ad Celſum ut redeam; capite etiam 10.
libri ejuſdem conſtantem hanc inter omnes ſcri-
pturam invenio: *Quod ſi vehemens febris urget,*
in ipſo impetu ejus ſanguinem mittere, hominem
jugulare eſt. Expectanda ergo remiſſio eſt. Si non
decreſcit, ſed creſcere deſiit, tunc quoque, quam-
vis pejor, ſola tamen occaſio non omittenda eſt.
Præclarus hic ordo, & præclara ſententia; ut
mirer, ſic mutatam nunc eſſe, ut legamus, *Ex-* 80, 14,
pectanda ergo intermiſſio eſt: ſi non decedit, cum
creſcere deſiit: ſi neque remiſſio ſperatur, tunc quo-
que &c.; quaſi remiſſio non ſatis opponeretur
impetui, & quaſi in febre quæ non decedat, non
ante videndum eſſet, an decreſcat, quam an ſal-
tem creſcere deſinat. Non diſpliceret lectio quæ
proximo libro 3. proponitur cap. 11. *ei febris*
remiſſioni credendum eſt, quæ etiam immoratur, & 140, 29.
jactationem fervoremque corporis, quem ζέσιν Græ-
ci vocant, minuit; ſi modo editiones veteres, co-
diceſve eandem haberent. Sed quotquot illarum
apud me ſunt, & codex quoque hîc mire inter
ſe conveniunt, in omnibuſque ſic legitur, *fœto-*
remque quendam oris, quem ὄζην Græci vocant,
minuit: quam græcam vocem ex hoc quidem ipſo
Celſi loco in Theſaurum ſuum (*a*) retulit Hen-
ricus Stephanus, in ſuumque Lexicon (*b*) Joan-
nes Scapula: eandemque Rhodius, ut ex iis quæ
ad Scribonium adnotavit (*c*), manifeſtum eſt,
procul omni dubitatione in Celſo erat editurus.

Nec vero minus illa omnia exemplaria conve-
niunt in verbo *aqua* omittendo, quod lib. 5. cap. 318, 27,
28. nunc legimus in eo loco, *adjiciendusque ei*
pulvis ex contrita teſta, ex aqua, qua faber fer-
rarius tingere candens ferrum ſolitus eſt, aut in 522, 26.
habendo *tum is locus* pro *tumens locus* libro 8.
cap. 5. aut denique capite 9. in vocula *ſed præ-*
termittenda, ubi nunc legimus, *ſed abunde eſt ea-* 528, 31.
dem, quæ ſupra ſcripta ſunt, facere; niſi quod
codex ab editionibus in eo diſcrepat, quod omiſ-
ſo *tum*, habet *is locus*, & quod iſtud *ſed* non
omittit. Contra autem in eodem codice ne unum
quidem eſt verbum ex his quæ finem faciunt ca-
pitis 7. lib. 3. *Si quis autem in hujuſmodi febre,* 135, 31.
ardente, leniter tuſſit, is neque vehementi ſiti
conflictari, neque bibere aquam frigidam debet,
ſed eo modo curandus eſt, quo in cæteris febribus
præ-

(*u*) *Nat. Hiſt. l. 26. c. 3.* (*x*) *Annot. in hoc caput.* (*y*) *Florid. l. 4.*
(*z*) *Nat. Hiſt. l. 7. c. 37. & l. 26. c. 3.* (*a*) (*b*) *in* ΟΖΩ. (*c*) *Not. ad Compoſ. 40.*

præcipitur. Quod ideo a me adnotandum cenſui,
quia Ronſſeus cum ad hunc locum enarrandum
perveniſſet, ſuſpicatus eſt, *periodon hanc a ſciolo
quodam aſſutam potius, quam a Celſo ita pronun-
ciatam; præſertim quando Tinzianum exemplar
eam omittat*. Et certe in eo non eſt, neque in
Florentino, ſi probe memini, neque in Juntino.
Suſpicio autem Ronſſei ex illo ipſo Aphoriſmo
(*d*) nata eſt, quem Almeloveenius quaſi cum
deſcriptis verbis congruentem, in pagellæ ima
ora indicavit, *Quibus plurimum ſiccæ tuſſes levi-
ter irritantes in febribus ardentibus fiunt, non mul-
tum ſiti infeſtantur*. Si igitur hoc verum eſt, ut
Galenus quoque (*e*) explicando confirmat; *fru-
ſtra Celſus moneret*, inquit Ronſſeus, *hoſce non
gravandos vehementi ſiti, nec propinandam frigi-
dam, quod per ſe ipſi ---- ſiticuloſi ---- non ſint,
& fauces affectæ frigidam non admittant*. Utcun-
que id eſt; hæc reticere non debebat Almelovee-
nius, ut neque eos qui illa Celſo verba adſcri-
bunt, non ita ut ipſe edidit, proferre, ſed *levi-
ter tuſſit* pro *leniter*, &, ſi Cæſarium excipias,
pro *conflictari* ſcribere *conflictatur*, qua ratione
ab Hippocratis aphoriſmo iſta non diſcreparet
ſententia.

Non me præterit, ex his atque aliis quos pro-
ducere poſſem, locis non paucos eſſe ejuſmodi,
ut quemadmodum propoſiti ſunt ab Almelovee-
nio, ita pluribus ſint placituri. Verum neque
ego ideo produxi quod omnes; ut quidam certe;
diſplicerant mihi; ſed tantummodo ut cognita le-
ctionum varietate intelligeres, quanto melius il-
le facturus fuiſſet, ſi eam plerunque lectoribus
indicaſſet, quorum alii, ut varii ſunt hominum
ſenſus, aliter fortaſſe legere maluiſſent. Præter
eos tamen locos, ſunt alii in quibus non video,
quomodo Almeloveenii ſcriptura ab ullo facile
probari poſſit. Quos, ne hæc nimium longa
Epiſtola fiat, in alteram differemus. Vale.

Patavii MDCCXXXXVIIII. XII. Kal. Januar.

EPISTOLA SEXTA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Accipe jam quos nudius quintus promiſi, lo-
cos. Quorum tanto magis referebat varian-
tes lectiones ab Almeloveenio indicari, quanto
illa quam ipſe potiſſimum ſecutus eſt, minus cæ-
teris, niſi me fallit opinio, placere poteſt. Ini-
tio autem duo proferam quæ pro fortuitis ejus
operarum hallucinationibus haberes, niſi ad eun-
dem modum Lindenius utrumque edidiſſet, ſecun-
66, 24. dum vero Cæſarius quoque. Libro 2. cap. 8. *Ex
veſica dolenti, ſi purulenta urina proceſſit, inque
82, 34. eo læve & album ſubſedit*: & cap. 11. *In æneum,
linamentum ardens conjicitur*. Dixerat autem mo-
do Celſus de cucurbitula *ænea*, & *cornea*, & mox
de *cornea* dicturus eſt iterum; ut manifeſtum ſit,
non ad paulo ante poſitum genus *æneum*, & *cor-
neum*, ſed ad proxima eſſe reſpiciendum: & ſa-
ne, una illa Cæſarii editione excepta, decem meæ
reliquæ, & codex habent hic *æneam*, ut illic o-
mnes *inque ea*. Sed ejuſmodi una in litterula ty-
pographorum errores, ab iis quas nominavi, edi-
tionibus in Almeloveenianam traducti, facile, ut
fit, doctiſſimorum illorum hominum oculos effu-
gere potuerunt. Neque ipſe aliam ob cauſam hic
indicavi, niſi ut ab iis ad graviorem, eadem, ut
puto, ratione illapſum, tranſirem. Eſt in brevi
42, 3. Præfatione, memorato lib. 2. antepoſita: *Non
quod non omni tempeſtatum genere, omnis ætatis,
omnis habitus homines &c.* Duo hic verba *omni
tempore*, poſt tria illa prima collocanda, in Jun-
tæ, deinde in Cæſarii editionibus omiſſa, in Lin-
deniana pariter, & Almeloveeniana deſiderantur;
ſed non in codice, cæteriſque meis editionibus.
Quin mirum eſt, Almeloveenium, cum indica-
tum a Pantino (*a*) olim, & Conſtantino (*b*)
Hippocratis Aphoriſmum (*c*), quem Celſus hic
ſpectavit, adſcriberet, non ſenſiſſe, duo iſta po-
tiſſimum requiri hic verba: quanquam ſatis id
Celſus ipſe præmonſtraverat, qui, cum modo
41, 33. ſcripſiſſet, ſibi exponendum, *quæ tempora anni,
quæ tempeſtatum genera, quæ partes ætatis, qua-
lia corpora* quibus morbis ſint, aut non ſint op-
portuna, idque præſtet capite continuo inſequen-
te, eadem quadripartita diviſione, eodemque or-
dine conſervatis; non poterat ſane in propoſitis,
quæ ei diviſioni, & ordini reſpondere debebant,
verbis, cum res poſteriores tres poneret, primam
omittere. Ad eundem modum, ſed gravius pro-
pter obſcuratam ſententiam, peccatum eſt lib. 8.
505, 23. cap. 1. in oſſiculorum carpi deſcriptione: *oblonga
omnia, & triangula, ſtructura quadam inter ſe conne-
ctuntur, cum invicem ſuperior alterius planities
ſit*. Quis, obſecro te, ſex ultima hæc verba quid
ſibi velint, ſatis intelligat? Pleræque autem edi-
tiones, & codex quoque ſic habebant, *cum invi-
cem ſuperior alterius angulus, alterius planities ſit*:
quo quidem modo cum Celſi apertiſſima ſenten-
tia fiat; credas facile, neminem hic, niſi Alme-
loveenii typographum, eſſe accuſandum, qui duo
neceſſaria verba *alterius angulus* tranſilierit. Sed
hunc abſolve, qui ab Lindenii typographo in er-
rorem adductus eſt, iterum hunc etiam, qui a
Pantini, & Pantini denique typographum, qui,
niſi vetuſtius erratum eſt, a Cæſarii typographo
deceptus fuit: hoc unum mirare, tot, tamque
doctos homines non ſenſiſſe.

Quis autem Lindenio, & Almeloveenio impo-
ſuerit, neſcio, ut pluribus aliis quos continuo
producam, locis ea prætermitterent quæ minime
erant prætermittenda, & in codice utique cun-
ctiſque meis undecim editionibus leguntur. Lib.
4. cap. 1. renes *& venoſi ſunt, & tunicis ſuper* 184, 1.
conteguntur. Poſt tria prima, totidem omiſſa ſunt
verba *& ventriculos habent*; quaſi Hippocrates
(*d*), quem Celſus inferius quoque ſequitur, ubi
a renibus ſingulas venas, colore albas, ſcribit, *ad* 185, 14.
veſicam ferri, non ita eſſet locutus, *etiam ipſi*
renes *ventriculos habent*, & mox, *enaſcuntur ex
rene ipſo venæ in veſicam*. Nempe Anatomes pa-
rentes Græci, ut alibi (*e*) de laryngis ventri-
culis adnotavi, appellare caveas ſæpenumero ſole-
bant ventrium, aut ventriculorum nomine, quo-
rum conſuetudinem in corde, & cerebro adhuc
retinemus. Libro eodem cap. 2. Cynicus ſpaſmus 189, 2
cum acuta febre oritur. Niſi poſt ſecundam vo-
cem præterita eſſet vox *fere*; minus a vero diſta-
ret ſententia. Libro autem 5. c. 26. *malum vul-* 284. 8.
*nus eſt, quodcunque in alis, vel feminibus, vel
inanibus locis, vel inter digitos eſt*. Si poſt ver-
bum *locis* hæc quoque interjicerentur *vel in arti-
culis*; non miraretur lector, omnia perpendens
quæ infra (*f*) de difficultate bene curandi arti-
culos vulneratos traduntur, horum vulnera non
fuiſſe cum cæteris illis commemorata. Nec, niſi
quædam omiſſa eſſent, inferius miraretur, in hæc
incidens: *Hæ graviſſimorum vulnerum curationes* 304, 26.
*ſunt. Sed ne illa quidem negligenda, ubi interior
pars colliſa eſt*: quis enim monitore egeat, ut
ſciat, interiorum partium colliſiones haud eſſe
negligendas? At Celſum non viſcus aliquod, ſed
partes quæ proxime cuti ſubſunt, hic deſignaſſe,
facil-

(*d*) 54. *Sect.* 4. (*e*) *Comment. in eum Aphor.* (*a*) *Comment. in hunc loc.* (*b*) *Adnot. in marg. ad eund. loc.*
(*c*) *S.* III. 19. (*d*) *de Oſſ. nat. n.* 8. (*e*) *Adverſ. Anat.* 5. *Animad.* 43. (*f*) *Sect.* 28. *hujus cap.*

faſcillime intellexiſſent omnes qui ſic legiſſent,
ubi integra cute, interior pars colliſa eſt. Et
quoniam hæc ad Chirurgos ſpectant ; duo quo-
360, 25. que alia ejuſcemodi loca ſubjiciamus. Libro 6.
cap. 6. ubi oculorum ulcera *aut ſupercreſcentia* ,
aut ſordida , *aut certe vetera eſſe conſueviſſe* di-
cuntur; poſt *ſordida*, hæc deſunt *aut cava*. Sta-
tim enim quomodo *ſupercreſcentia* reprimantur ,
ſordida autem purgentur, Celſus docet: colyriis
autem ad id utilibus propoſitis , antequam di-
cat, qua ratione *vetuſtis ulceribus* ſuccurrendum
361, 32. ſit , *cava ulcera* quî commodiſſime impleantur ,
396, 13. oſtendit. Eodem libro cap. 18. ſi Celſus præ-
cipit , cum propter colis ulcera *glans excidit* ,
ſub eo *caſu cutem ipſam circumcidendam eſſe*, &
niſi id fiat, quæ incommoda , & pericula inſtent ,
diſerte mox docet; apparet certe , inter hæc non
poſſe legi , ſub eo caſu cutem *eſſe ſervandam*;
imo deſiderari particulam *non*, quæ ſententiam
ut in contrarium vertat, ſic cum propoſito con-
gruentem faciat .
Sed omitti aliquid incuria poteſt : addi vero ,
niſi de induſtria , fere non poteſt ; ut qui ad-
dit , nec quæ aliorum ſcriptura eſſet, ignorare
queat, & ſciat, quanti referat eam indicare .
Quod ſi feciſſet Almeloveenius; haud dubito ,
quin libro 2. cap. 24. ubi inter ea quæ ſtoma-
cho apta ſunt, ab ipſo, cum Lindenio, primum
203, 29. ponuntur *murices*, *purpuræ*, *cochleæ*, quaſi vix
ſeptem verſiculis interjectis hæc eadem inter illa
non eſſet iterum poſiturus, haud, inquam, du-
bito quin ii qui ſcirent, in omnibus quæ apud
me ſunt, editionibus, ſi unam Ruellii excipias,
ipſoque in codice , ſecundo dumtaxat loco iſta
legi, primum illud ſupervacuum additamentum
repudiarent. Sed nec Ruellius, nec codex, nec
decem reliquæ editiones quidquam eorum habent
quæ non apparet quid coegerit his tribus aliis
67, 24. locis adjicere. Libro eodem cap. 8. *Longe opti-*
mum eſt in tabe , *febrem omnino non eſſe: ſecun-*
dum eſt, tantillam eſſe, ut neque tantulum cibum
impediat, neque crebram ſitim faciat. Iſtud *tan-*
tulum, quod adjectum eſt , ne Hippocrates qui-
dem indicat in ea prædictionum parte (g) quæ
tota ibi, ipſo quoque ordine conſervato, a Cel-
ſo latine reddita eſt. Probat enim, in tabeſcen-
te *febrem non invadere*, *ut ne a cœnis prohibea-*
403, 16. *tur*, *neque ſitiat*. Libro 6. extremo capite 18.
Si hac ratione ulcus *non tollitur*, *vel aliis medi-*
camentis ſimilibus , *vel vehementioribus ; ferro*
adurendum eſt. Legebatur antea *vel medicamentis*
vehementioribus , *vel ferro adurendum eſt*. Quæ
interjecta ſunt , *aliis ſimilibus* , cum ſuperflua
ſunt ; quid enim tunc a ſimilibus ſperandum eſt?
tum Auctoris ſententiam mutant, qui, cum ei
ulceri modo impoſuiſſet medicamenta quædam ex
iis quæ inter *adurentia* commemoraverat (h); ſi
hæc inutilia ſint , pergendum porro in aduſtione
præcipit, ſed vel medicamentis ex eo genere va-
lidioribus, vel ferro candente. Libro 7. cap. 5.
poſtquam traditum eſt, quatenus plaga aut am-
plianda ſit, aut facienda , ut telum, corpori in-
hærens, aut ab ea parte, qua venit, aut ab ea ,
in quam tetendit, extrahatur , hæc ſequuntur :
416, 26. *In ſumma autem utraque parte iſta habenda cura*
eſt, *ne nervus*, *ne vena major*, *ne arteria inci-*
datur. Sed num ſumma dumtaxat pars tunc in-
ciditur? aut ejuſmodi nervus, & vaſa num in
ſumma tantum ſunt parte? Certe ſi addita non
eſſet iſta particula *In* ; neque hæc poſſent ob-
jici, & Celſi hic eadem ac ſæpe alibi, locutio fo-
446, 13. ret, *magna cura habita*, *ne venæ*, *quæ juxta ſunt*,
351, 13. *violentur: magna cura habita*, *ne qua vena incida-*
441, 20. *tur: ſummaque cura quod ita ſutum eſt, tuendum &c.*
Verum alia quoque eorum quæ minus bene
aut omiſſa, aut addita videantur, exempla habe-
bis inter ea , ad quæ jam tranſeo, non felici-
ter mutatorum verborum. Quo in numero haud

ſcio an recenſeam quod libro 5. eſt cap. 28. *Præ-* 337, 14.
ter hæc, *is*, *qui tam robuſtus eſt*. Nam etſi hæc
ad verba illa continuo attexuntur, *ſi lactens puer*
ita affectus eſt, unde patet, quæ graviora auxi-
lia ſequuntur, requirere ut legamus *is* , *qui jam*
robuſtus eſt ; tamen litterulæ unius mutatio non
tam conſilio, quam caſu, accidere potuit, idem-
que Cæſarii quoque , & Pantini typographis
contigiſſe. Non æque facile crediderim, duas
alias , quamvis unius pariter litteræ, mutatio-
nes fortuito eſſe factas libro 7. cap. 19. & 20.
Prima eſt in *confectis* pro *conjectis*: altera in *ſi-*
niſtro pro *miniſtro*. Primus locus ita editus eſt:
tunicam extra collocare oportet; *deinde eam* ---- 462, 34.
incidere ſic, *ut intrare duo digiti*, *index & me-*
dius poſſint: *his deinde confectis*, *incidenda reli-*
qua pars tunicæ , *& inter digitos ſcalpellus im-*
mittendus eſt. Vides, ut, niſi antea ſcriptum ſit,
conjectis digitis, non poſſe præcipi, ut inter di-
gitos ſcalpellus immittatur. Locus alter ſic pro-
ponitur: *eaque tunica eodem modo duobus hamis* 466, 21.
excipitur ſic, *ut a ſiniſtro teſticulus eatenus conti-*
neatur, *ne per vulnus exeat*. Certe autem ſi inci-
ſo inguine, tunica excipienda ibi eſt duobus ha-
mis eodem modo , id eſt ſi *juxta ipſas oras* eſt 466, 6.
apprehendenda ; neuter hamus poterit teſticulum
in ſua ſede continere, ne ſi inſtrumentum quidem
eſſet ad eam rem idoneum. At Chirurgi mini-
ſtrum, qui non raro his duobus ultimis libris ,
& ad aliquid præſertim ſimile præſtandum ſupe- 460, 30.
riore capite memoratur, quis poſſe dubitet? Ap-
paret igitur, quanto melius *conjectis*, & *miniſtro*
legatur in codice, meiſque omnibus editionibus.
In quibus pariter, niſi ſiquam nominatim exci-
piam, ea credito ſcripta eſſe, quæcunque recen-
tibus mutationibus deinceps opponam. Libro 6. 404, 7.
cap. 19. *excipiuntur fico pingui leviter cocta &*
melle. Legebatur ſummo conſenſu, *cocto ex mel-*
le. Non improbo *cocta*: quanquam in re contro-
verſa tantum conſenſum veterum exemplarium in-
dicatum fuiſſe , mallem . *Ex* vero in *&* muta-
tam non probo : quæri enim poteſt, quemadmo-
dum, aut quo ex humore coctam ficum voluerit
Celſus, niſi legas *ex melle*.
Hæc quæ modo notata ſunt, ſi ea quoque ca-
ſu mutata eſſe , credideris ; non valde repugna-
bo . Utinam vero idem credi poſſet de iis quæ
ſequuntur. Libro 1. cap. 2. Exercitatio *ſem-* 22, 34.
per antecedere cibum debet: *in eo qui minus labo-*
ravit, *& bene concoxit*, *remiſſior*: *in eo*, *qui aſ-*
ſuetus eſt, *& minus concoxit*, *amplior*. Contra
autem antea legebatur, *in eo*, *qui minus labora-*
vit, *& bene concoxit*, *amplior*: *in eo* , *qui fatiga-*
tus eſt, *& minus concoxit*, *remiſſior*. Utra lectio
probanda ſit, productis rationibus diſputare nihil
attinet , quando Celſus paulo ante docuit, *qui* 22, 2.
parum concoxit, *quieſcere debere*. Celſo eodem
auctore , non difficile eſt judicare in iis quæ ſcri-
pſit de gravedine lib. 4. cap. 4. num recte edita
ſint cum alia , tum hæc præſertim : Gravedine
levata , *ſi nares magis pallent* , *balneo utendum* 191, 31.
eſt; --- deinde cum cibo pleniore vinum bibendum.
Etſi ad hunc modum & Cæſarius, & Ruellius ,
& codex habent ; manifeſtum eſt tamen , le-
gendum eſſe , ut in reliquis editionibus , *ſi na-*
res magis patent. His enim mox ea opponit
Celſus : *At ſi nares æque clauſæ videntur*. Qui 192, 1.
etiam cum *vinum bibendum* præcepit levato vi-
tio, & naribus jam magis patentibus, ſatis oſten-
dit , in iis quæ paulo ante poſita ſunt , inci-
piente gravedine, *protinus abſtinere a ſole*, *a bal-* 192, en
neo, *a venere debemus* ; poſt *balneo*, male omiſ-
ſum eſſe *vino*, quod in codice , cunctiſque legi-
tur editionibus . Sed & pluribus aliis locis
utra lectio retinenda ſit, Celſus ipſe commonſtrat.
Ubi enim lib. 3. cap. 21. nunc editum eſt, exi-
gua hydropicis potio *optima eſt*, *quæ urinam mo-* 162, 29.
vet. *Alvum moliri cibo melius eſt*, *quam medica-*
 mento,

(g) *l.* 2. *a.* 12. (h) *l.* 5. *c.* 8.

mento, cum ſcriptum eſſet olim non *Alvum*,
verum *Sed id ipſum*; hoc, videlicet ſed urinam
movere, ea comprobant quæ continuo ſequuntur:
Si tamen res coget, ex his aliquid, quæ id præ-
ſtant; erit decoquendum, eaque aqua potui danda.
Videntur autem hanc facultatem habere iris, nar-
dum, crocum, cinnamomum, caſſia, id eſt caſia,
myrrha, balſamum, galbanum, atque alia, in
quibus ut quædam ſint quæ alvum etiam mo-
vent; pleraque tamen non eam movent, ſed uri-
301, 8. nam. Libro 5. cap. 26. Gangrænæ ulceri *pro-*
xima cutis plerunque ſubnigris puſtulis impletur;
deinde ei proxima, vel pallida, vel livida, fere-
que æruginoſa & ſine ſenſu eſt. Deterior in inflam-
matione eſt. Quanto melius antea legeretur; mit-
to *rugoſa* pro *æruginoſa*; at certe *Ulterior*; nam
Alterior in Pinziana, & Juntina editione mendum
manifeſtum eſt; pro *Deterior*, præclare apparet
ex iis quæ Auctor ipſe ſtatim ſubjicit, *omniaque*
ea ſimul ſerpunt: ulcus in locum puſtuloſum: pu-
ſtulæ in eum, qui pallet aut livet: pallor aut li-
vor in id, quod inflammatum eſt: inflammatio in
267, 24. *id, quod integrum eſt, tranſit.* Libro 6. cap. 6.
Suffuſio, *oculi pupillæ, qua cernit, ſe opponit*.
Olim vero; ſi Cæſarium, & Pantinum excipias,
apud quos perperam erat *oculi pituitæ*; longe me-
lius ſcribebant *oculi potentiæ*, confirmante Celſo
433, 5. lib. 7. cap. 7. ubi ſuffuſionem, ait, *interiori*
potentiæ ſe opponere: quod *potentiæ* vocabulum,
hoc quidem ſignificatu, miror in iis quæ apud
me ſunt, Lexicis non inveniri. Eodem capite
7. ubi de humorum curſu ad oculos verba fiunt
per ea vaſa, quæ alia Epiſtola (*i*) memoravi-
mus aut *inter calvariam & cutem*, aut *inter*
membranam cerebri & calvariam repentia, legi-
435, 32. mus nunc, *Poteſt autem adhiberi remedium his*,
quæ ſupra os fluunt, non poteſt his quæ ab oſſe.
At legebant quondam, *non poteſt his quæ ſub oſ-*
ſe, ut non præcedentia ſolum, quæ modo com-
memorabamus, ſignificant, ſed & ea quæ mox
addit Celſus, confirmant. Raſo enim capiti adhi-
bitis quæ humoris curſum ſuſpendunt, *ſi ſicci*
436, 7. *oculi eſſe cœperunt, apparet*, inquit, *per eas ve-*
nas, quæ ſub cute ſunt, irrigari: ſi nihilominus
madent, manifeſtum eſt, ſub oſſe deſcendere. In
his autem quæ continuo ſequuntur: *ſi eſt tumor,*
ſed levior, duplex vitium eſt, id eſt per viam
utramque humor fertur; in his, inquam, pro *eſt*
tumor, de quo nulla fuerat injecta mentio, *eſt*
humor legebant. Quam vocem infra quoque, uno
excepto Cæſario, habebant, ubi viginti interje-
426, 31. ctis verſiculis, nunc ita ſcriptum eſt, *venas ex*
quibus ad oculos tranſiret; ut niſi ſcias, olim edi
conſueviſſe, *ex quibus humor*; quid tranſiret,
nuſquam appareat. Vide inſuper eodem capite
num placere poſſint quæ in unguis oculi curatio-
ne ad hunc modum proponuntur: Caruncula la-
424, 4. chrymalis, *ſi vehementius unguis ducitur, ſequitur*
quoque ac decidit. Si abſciſſa eſt, &c. Quo enim
modo, ſi decidit, abſcindi adhuc poteſt? Erat
autem antea hæc ſcriptura, *ſequitur. Ideoque de-*
cipit: ac ſi abſciſſa eſt, &c.
Sunt & alia capita hujus libri 7. in quibus no-
væ mutationes vel proximis pariter Celſi verbis
improbantur. Capite 4. Linum, per ani fiſtu-
lam bipatentem trajectum, & utroque capite li-
414, 20. gatum, *bis in die, ſoluto nodo, ducendum eſt*
ſic, ut ſubeat fiſtulam pars, quæ ſuperior fuit.
Sed quidnam cogit bis in die nodum ſolvere?
Num quod linum aliter ſic duci non poſſit? At
414, 14. præceptum modo fuerat, *ut laxe cutem, quæ ſu-*
per fiſtulam eſt, teneat. Num ut antequam pu-
treſcat, recens aliud linum alligari ad vetus poſ-
ſit, & pro hoc in fiſtulam trahi? At ejus rei
414, 23. cauſa mox ſcribitur, ſatis eſſe, ut *tertio quoque*
die nodus reſolvatur. Quid ergo eſt? Nempe
olim, non *ſoluto*, ſed *ſalvo nodo* ſcriptum erat
vel apud Pinzium, & Juntam, etſi hi, per ope-
rarum incuriam, *ſalvo modo* ediderunt. Capi-
te etiam 2. niſi quid me fallit in Celſi ſenten-
tia atque ordine intelligendis; mutata ſunt quæ-
dam præter rationem. Videtur enim hæc vel-
le, ut ex incipientibus abſceſſibus materia eo
congeſta, inciſa cute, & cucurbitula ter admo-
ta, extrahatur: fieri tamen nonnunquam poſſe,
ut cucurbitula nihil agat, propterea quod eam
materiam ſua illa tunica concludat, quam Me-
ges quidem (haud multo aliter ac plures hoc
tempore de folliculo cenſent cyſticorum tumo-
rum) non proprie tunicam vocari, agebat, quia
nervoſa non eſt, ſed callus eſt qui pus vetuſtius
conſequitur; verum aliquando eſſe vel prius quam
pus conficiatur, eoque cucurbitulæ tunc obſta-
re interjectu ſuo, ne ex incipiente abſceſſu ma-
teriam educat. Quæ ſi ita ſunt; non modo il-
la; quod quidem manifeſtius eſt; perperam ſunt
poſita, *cucurbitulam accommodare oportet; quod* 408, 5.
quicquid illud malæ corruptæque materiæ coiit,
extrahat pro *quæ quicquid illuc*; ſed hæc inſuper,
Neque tamen fas eſt, nihil a cucurbitula agere. 408, 10.
Interdum etiam fit, ut quicquid abſcedit, vela-
mento ſuo includatur, loco eorum, *Neque tamen*
fas non eſt nihil cucurbitula agere. Interdum enim:
itemque hæc, *tum pure quoque maturiore, hæc* 408, 23.
tunica *interdum eſſe conſuevit*, cum antea lege-
rent, *maturior hæc*, aut, quod eſt in codice,
maturius hæc; & quanquam in alio Conſtantinus
adnotet fuiſſe, ut tres quoque editiones habent,
maturiore; non hic tamen agitur de pure celerius
confecto, ſed de materia ex qua conficeretur,
extrahenda, niſi celerius tunica perfecta eſt qua
illa concludatur.
Sed & capite 5. ejuſdem libri ſeptimi, & ca-
pite 26. alia ſunt, quorum mutationes haud fa-
cile probes. In hoc, Medicus *ſiniſtræ manus duos* 476, 27.
digitos, indicem & medium, leniter prius unctos
oleo, ſimul in anum ejus demittit. Scribebant
olim, *leniter prius unum, deinde alterum in anum*
ejus demittit, & longe quidem melius. Agitur
enim de puero cui calculus e veſica excidendus,
ſatis doloribus circa ea loca cruciato, quos cur,
duos *ſimul* digitos immittendo, Medicus plus
æquo augeat, nulla cauſa eſt. Cum vero ad
nimiam ſanguinis profuſionem, quæ evulſo cal-
culo interdum accidit, compeſcendam, ſi inuti-
lia ſint alia, *agglutinanda cucurbitula* proponitur 482, 20.
& in genibus, & coxis, & ſuper pubem; ſcite
licet, ſcriptum antea fuiſſe, non *& in genibus*,
ſed *& inguinibus*: quin Celſum pariter adverſus
nimias mulierum purgationes *cucurbitulas*, vel 233, 34.
cute inciſa, inguinibus admoveri, voluiſſe; qua
autem ratione, & quatenus, Rorarium (*k*), &
Rubeum (*l*) explicaſſe: quæ ſiquis in eo caſu
non probet (quanquam de ſcriptura, non de
ratione hic quærimus) is neque admotam geni-
bus cucurbitulam in hoc probabit. Capite au-
tem 5. cum legeretur, *Latum vero telum ſi con-*
ditum eſt, eodem videlicet modo quo paulo an-
te, *Nihil tam facile in corpus, quam ſagitta*, 417, 4.
conditur; non apparet unde ſumptum ſit quod
pluribus verbis nunc ita editum videmus, *Latum*
vero telum ſi aliquis intus in carne habuerit; niſi 417, 32.
forte ex libro aliquo in quem pro duobus Celſi
verbis longum gloſſema e margine in contextum
irrepſiſſet. Infra etiam ubi traditum eſt, qua
ratione extrahendum ſit telum quod oſſi inhæ-
ſerit, cum illa adduntur, *ſi* nihilominus *morabi-*
tur, excuti quoque cum aliquo ferramento poterit; 418, 33.
non video, cur antiqua lectio mutata ſit, *ictum*
aliquo ferramento. Minuſque video libro 6.
cap. 6. quid ſibi velint ea verba, *poſthæc cibo* 353, 22.
paulo pleniore, quam ex operum conſuetudine uti,
cum hæc quæ prius erant, præclare intelligam,
ex eorum dierum conſuetudine. Proximo capi-
te 7. poſtquam præceptum eſt, quid agendum
ſit, ubi cruſta, qualis ſuper ulcera innaſcitur,
intra auris meatum conſpecta eſt, hæc modo ſub-
jiciuntur: *Atque ubi cruſta ex auricula procidit;* 376, 8.
eluen-

(*i*) *IV.* (*k*) *Contradict. Celſ. V.* (*l*) *Annot. ad eum locum.*

eluenda eſt aqua tepida; quo facilius ea per ſe diducta oriculario ſpecillo protrahat. Olim autem erant hæc, in quibus nihil diſpliceat: Atque ubi cruſta a corpore jam recedit, eluenda auris aqua tepida eſt, quo facilius ea per ſe diducta, oriculario ſpecillo protrahatur. Capite 18. levis qui-
194, 26. dem mutatio eſt in iis verbis, At Eraſiſtrati compoſitio, aut Cratonis, recte ſuper purulenta naturalia imponitur; una enim littera detracta ex Aut factum eſt At. Sed tamen cum ea quæ proxime præcedunt, ipſa quoque purulentis naturalibus imponenda proponantur: ſi Aut ita diſplicebat, ut alia particula ſubſtituenda videretur; non quæ adverſaretur, ſed quæ conjungeret, potius erat ſeligenda, qualem; exempli cauſa, in libri ora Conſtantinus, & Ronſſeus indicaverant, Ac, & optime quidem, niſi vocalis ſequeretur. Verum
194, 28. in his quæ continuo legimus: Folia quoque oleæ ex novem cyathis coquuntur, manifeſtum eſt, humoris vocem deſiderari: quam alii omnes habent, ex novem cyathis vini ſcribentes, ſi Cæſarium excipias, cujus quoque operæ ex incuria, ut opinor, prætermiſerunt.

Sed non ob incuriam factum credo, ut lib. 4.
236, 19. cap. 22. nunc quidem ſic legamus: Ultimum eſt, & in uteri quoque morbis efficaciſſimum, tribus aut quatuor locis ſuper coxam, cutem candentibus ferramentis exulcerare. Nam etſi non idem modo Cæſarius, ſed & ante ipſum Pinzius, & Junta hic habeant uteri; reliqui tamen, & codex habent veteribus. Loquitur autem hic Celſus de coxarum dolore, de quo proximo etiam capite 23. quo agit de dolore genuum, hæc videtur
237, 10. docuiſſe, Omnes autem ejuſmodi dolores, ubi inveteraverunt, vix citra uſtionem finiuntur. Libro 5. cap. 26. inter ſigna vulnerati cordis hoc
285, 25. ponitur, ſudores frigidi, malique odoris, tanquam in ægroto corpore oriuntur. Sed vox illa ægroto, quæ pleriſque ibi placere non poteſt, in nulla alia, quod ſciam, editione eſt. Vix a Conſtantino, & Ronſſeo in libri ora adnotatur, ſic tamen, ut hæc ſequantur, melius irritato, nam in vetuſto cod. irrotato. Unde factum eſt quod uterque eorum, & Cæſarius antea, & Ruellius, & Pantinus, aliique ediderunt, in rotato. Verum illa ipſa vox irrotato facile orta eſt, una haud intellecta litterula, ex vera, ſi quid ego judico, quæ in codice noſtro, & Manutiorum utraque, & Stephani editione eſt, irrorato, niſi forte mavis ex duabus, quas Pinziana, & Juntina habent, in rorato. Utrolibet autem modo corpus ſignificatur, levi tenuique ſudore, quaſi rore, aſperſum, qualis, ut puto, ſudor infra quoque
287, 16. inter notas percuſſi ventriculi indicatur, ſudores tenues oriuntur, per quos extremæ partes frigeſcunt. Ejuſdem libri caput 28. qua parte abſceſſuum curationes proponit, non unum habet examine dignum. Sed; ut modus aliquis ſit; hic quoque non omnia perſequemur. Satis hæc eſſe
327, 8. poterunt, Eadem aut hæc in minoribus quoque abſceſſibus ---- recte fiunt. Eademque omnium curatio: tantummodo diſtat. Crediderim quidem, typographorum negligentia mutatum eſſe autem in aut; eademque crederem ex tantum modo factum eſſe tantummodo, niſi duas illas voces in unum pariter conjunctas viderem in Juntæ, Cæſarii, Pantini, Conſtantini, & Ronſſei editionibus, niſi quod hi duo ultimi in margine ſaltem disjunctas exhibuerunt, ut ratio poſtulat, & Codex, & Pinzii, Manutiorum, Ruellii, Stephani editiones proponunt.

Hic tamen diſcrepantia erat. Sed in ea lectione quam mox laudabo, cum quotquot mihi ſunt editiones, & codex ipſe convenirent; haud ſane video, qua cauſa permoti Lindenius, & Almeloveenius in alia omnia abierint. Libro 3. cap. 5. locus eſt tanto dignior quem diligenter conſideremus, quod vel ex eo uno intelligi planiſſime poteſt, Celſum, quamvis non vulgo, medicinam exercuiſſe. Diſſenſionem proponit Medicorum de 125, 1.
tempore alendi ægros, ſi febris aſſidua ſit, nec levior unquam fiat. Qui alunt matutino tempore, his illud objicit, inſequi tempus meridianum, a quo omnis æger fere pejor fiat. Tranſit deinde ad alia tempora his verbis, apud Almeloveenium quidem: quæ, etſi plura ſint, tamen omnia deſcribam, neceſſe eſt. Igitur alii veſpere 125, 14.
tali ægro cibum dant. Sed, cum eo tempore fere peſſimi ſint, qui ægrotant, verendum eſt, ne, ſi quid tunc moverimus, fiat aliquid aſperius. Ob hæc alii differunt ad mediam noctem, decurſo jam graviſſimo tempore, eodemque longiſſime diſtante. Securius vero datur antelucanis horis; quibus omnes fere maxime dormiunt: deinde matutino tempore; quod natura ſua leviſſimum eſt. Dicet hic aliquis, & jure dicet, cum cibum dare matutino tempore ob inſequens meridianum improbaverit paulo ſuperius; quomodo nunc probat? Deinde, quomodo antelucanis præſertim horis? quibus cum omnes fere maxime dormiant, expergefaciendi eſſent importuniſſime, nec ſine detrimento. Accipe nunc cæterorum lectionem: longe aliam Celſi fuiſſe videbis ſententiam, quæ neque propoſitis difficultatibus obnoxia ſit, & medicinam ipſum exercuiſſe, evidenter oſtendat. Ob hæc ad mediam noctem decurro, id eſt finito jam graviſſimo tempore, eodemque longiſſime diſtante, ſecuturis vero antelucanis horis, quibus omnes fere maxime dormiunt, deinde matutino tempore, quod natura ſua leviſſimum eſt. Vides, ut ſibi conſtet excellens Medicus, qui ea tempeſtate cum rarius quam noſtra, cibum caperent ſani, multo autem rarius ægri, tempus quidem ſpectabat quo cibum daret, ſed illa ſimul quæ datum eſſent inſecutura. Animadverterat enim; ut ejus verbis ex ſuperiore capite utar; non di- 123, 5.
duci tam celeriter cibum poſſe, ut tempore proxime ſequenti, in ægris præſertim, jam ſatis diductum eſſet. Secundum hæc tradit, quid ſecus ac alii, ipſe facere conſueviſſet. Quo ejus luculentiſſimo teſtimonio, ut Medicum fuiſſe, oſtenderem, in ea qua id quærebam, Epiſtola (m) non ſum uſus, quia necdum, quomodo hæc ejus verba oporteret legere, demonſtraveram.

Sed ſumma quoque & codicis, & eorum quos laudavi, aut omnium, aut fere omnium erat conſenſio in quibuſdam aliis locis quos mutavit Lindenius. Qui, quoniam ad ægros ſpectant juxta propoſitam normam alendos, hic indicabuntur. Capite igitur, quod modo deſignabam, quarto libri 3. ſic edidit: Interdum enim pejo- 121, 18.
res dies pares fiunt; & opportunius poſt febrium acceſſiones cibus datur. Omnes loco febrium habebant eorum, aut earum. Recte habuiſſe, mens Celſi oſtendit improbantis hic priſcorum conſuetudinem, ad hunc modum paucis ante verſiculis propoſitam, ſic ægros nutriebant, ut dierum im- 121, 9.
parium acceſſiones expectarent: deinde poſtea cibum, quaſi levioribus acceſſionibus inſtantibus, darent: itaque niſi legamus poſt eorum, id eſt dierum parium, acceſſiones; ſententiam Celſi corrumpimus. Infra pariter ubi eodem capite nunc ſcriptum eſt, ſatius eſt, principia cibi a de- 123, 5.
cedente febre, quam reliquias ab incipiente excipi. Ita ſi longius tempus ſecuturum eſt, quam integerrimo dandus eſt: ſi etiam breve, antequam ex toto integer fiat; bene omnes pro ſecuturum ſcribebant ſecundum, id eſt felix & opportunum integritatis tempus, &; ſi Juntam, & Cæſarium excipias; ſi breve, etiam antequam pro ſi etiam breve, antequam.

Quoniam hactenus vix quidquam notavimus in libro 8. quidquid ex hac Epiſtola reliquum eſt, in eum impendamus. Qui cum maxima ex parte huc redeat, ut oſſa proponat aut vitiata, aut fracta, aut de loco mota; in his ſingulis ca-

(m) IV.

lis caſibus pertractandis verba aliqua comperiemus aut aliter, aut alibi fuiſſe ab Almeloveenio ſcribenda. Quod ad vitiata igitur oſſa attinet; ſunt capite 2. & 3. quædam ita nunc edita, ut dubitare poſſis, an ſint retinenda; nonnulla autem ſic, ut pro certo ſcias, eſſe mutanda. Quæ ut dignoſcamus; Celſi ordinem ſervare juvat.
508, 1. Vitiatum os, docet, *primo fere pingue fieri, deinde vel nigrum, vel carioſum.* Quod autem pingue eſt, ſemel iterumve ſatis eſſe admoto ferra-
508, 10. mento adurere, *ut ex eo ſquama ſecedat.* Erat in omnibus quæ apud me ſunt, editionibus; *ut ex eo ſtatu ſecedat:* in codice evidenti mendo, pro *ſtatu* erat *ſtava:* Conſtantinus in margine adſcripſerat *recedat*. Lindenius ſic emendavit, ut primo loco poſuimus, multo probabiliore ſcriptura, non tamen certa; nam & *teſta* Celſus; ſic enim etiam ſolet; poterat, non *ſquama*, ſcripſiſſe. Pergit deinde Celſus ad nigredinem, & cariem, curationem utriuſque in ſummo oſſe tradens, & notas ſubjiciens, per quas ſeorſum tum illius, tum hujus finem in oſſe cognoſca-
508, 30. mus, tunc etiam cum *dubium eſt*, quam alte utralibet deſcenderit; quo loco, & quidem apud alios quoque, majori diviſionis ſigno appoſito poſt voculam illam *eſt*;, ſpatioque inſuper relicto, male in duas ſententiam videbis fuiſſe disjectam. Et cariei quidem finem magis, minuſve profundum monſtrari, docet, a tenui ſpecillo magis, minuſve deſcendente; Cum expectas, ut de nigredine quoque doceat; ecce continuo hæc
509, 1. legis, quaſi ad cariem ipſam ſpectantia: *Colligi idem poteſt etiam ex dolore, & ex febre, quæ ubi mediocria ſunt, illa alte deſcendiſſe non poteſt. Manifeſtior tamen adacta terebra fit. nam finis vitii eſt, ubi ſcobis nigra eſſe deſiit.* Sed nonne
511, 31. Auctor, cum inferius ſcribit, *ſive autem nigrities, quam terebra detexit, ſive caries, quam ſpecillum oſtendit &c.*; ſatis indicat, hæc de terebra ad nigredinem attinere? Eſt igitur omnino ea ſcriptura reſtituenda, quam in codice video, & in cunctis editionibus: *Nigrities colligi quidem poteſt etiam ex dolore &c.* Hanc in illam mutari juſſerat Paawius (*n*), *corruptiſſimam* judicans, quia nigritiem ex ſymptomatibus colligere non eſt opus, quippe quæ *conſpicitur, neque latere poteſt*; haud animadvertens, non de nigredine quæ in ſummo oſſe eſt, ſed de profunda illa hic quæri, de qua, ut Celſus dixerat, *dubium eſt.* Verum ut hoc loco non erat Paawio obtemperandum; ſic altero quidem erat. Is
509, 15. in proximo eſt. *Sin autem nigrities eſt, aut ſi caries ad alteram quoque partem oſſis tranſit, oportet excidi. Idem quoque in carie ad alteram partem oſſis penetrante fieri poteſt.* Etſi in his codex, & editiones cunctæ; niſi quod habent, *Atque idem in carie quoque*; mire conveniunt; ratio tamen clamat, huc ex libri ora gloſſema irrepſiſſe: neque ille tantus & calamo, & typis ſcriptorum librorum conſenſus aliud oſtendit, niſi jam diu eſſe cum irrepſit. Cur enim continuo, & inutiliter bis idem diceretur? imo cur ſimul idem præciperetur, & Medici arbitrio relinqueretur? neque enim, ut libri, ita hæc conveniunt inter ſe *oportet excidi*, & *fieri poteſt*. Itaque gloſſema eſſe, non dubitarunt Conſtantinus, & Ronſſeus, & poſt hos Paawius. Sed illi delendas eſſe quatuor illas voces *eſt, aut ſi caries*: hic autem, iis relictis, totam alteram partem, *Idem quoque &c.* tollendam cenſuit. Ego cum hoc facio.

Cæterum non, ut hic, ita etiam altero in loco ratio codici, & editionibus repugnabat, ubi ab Almeloveenio de ſpecillo, cariem explorante,
511, 23. ſcriptum eſt, *depreſſum in id foramen, quod infra ſolidam ſedem habet, & renitens aliquid invenit, & madens exit*, omiſſis ante *renitens* voculis duabus, quas habent omnes, *ob id*. Si cauſam quæris; nempe Paawio viſæ erant *ſenſum turbare*, proptereaque cum præcedente vocula & delendæ. Ubi etſi mihi aliter videtur; tamen levius fero non ſecus ac cum paulo ante in Paawio legendo ſic hallucinatus eſt Almeloveenius, ut pag. 511. quod ille recte admonuerat de *ac ſi* linea 14, ipſe tranſtulerit ad *At ſi* linea 4. Gravior interea, ut qui ſententiam prorſus vitiet, in una dempta litterula error eſt, qui in Cæſarii, & Ronſſei editiones, non in cæteras, ne Lindenii quidem, neque in codicem irrepſit. Quem ut errorem planius oſtendam; alter qui præcedit, indicandus eſt: uterque autem poſtulat, ut hic quoque Celſi ordinem commemoremus. Os, cum altius vitiatum eſt, docuerat, ut vidimus, eſſe excidendum. Excidi autem, ſi vitium poteſt anguſto modioli ambitu comprehendi, circumacto modiolo, docuit. Sin latius eſt; terebra, & ſcalpro. Terebra enim, ſecundum Almeloveenii ſcripturam, *foramen fit in ipſo* 511, 6.
fine vitioſi oſſis atque integri: deinde alterum non ita longe, tertiumque, donec tactus is locus, qui excidendus eſt, his cavis cinctus ſit. Quæres hic, quid ſignificet iſta vox *tactus*? Nempe incuriam operarum ſignificat; operarum, inquam, non Almeloveenii, non Lindenii, tametſi hic quoque ſic habet, ſed operarum Cæſarii, in cujus editione anno ab hinc ducenteſimo, & quod excurrit, ita ſcriptum eſt pro *totus* quod & ſententia requirit, & codex habet, & editiones reliquæ omnes quæ apud me ſunt. *Tum*, pergit mox Almeloveenius, *exciſorius ſcalper ab altero* 511, 11.
foramine ad alterum malleolo adactus id, quod inter utrumque medium eſt, excidit; ac ſi ambitus ſimilis ei fit, qui in anguſtiorem orbem modiolo imprimitur. Utro modo vero &c. Quibus verbis ſi litterulam addas, & pro *ac ſi* reſcribas *ac ſic*; plana fient omnia atque aperta. Quem errorem ſi typographo pariter imputare velis; facile aſſentiar: nec vero, quamvis ſententiam, ut dixi, omnino pervertat; aut ipſum, aut qui eum præcedit, hic eram memoraturus, niſi ab una in alteram editionem animadvertiſſem aut tranſiiſſe, aut longo poſt tempore ſe ſe iterum intruſiſſe. Haud diſſimile quidpiam accidit paulo ſuperius, capite eodem 3. ubi nunc legimus: *Si nigrities eſt, angulo ſcalpri ſinus exiguus ſit,* 510, 21.
qui clavum modioli recipiat, ut, eo inſiſtente, circumactus modiolus delabi non poſſit: deinde his habena, quaſi terebra, convertitur. In his enim verbis non modo per typographorum negligentiam *ſit* factum eſt ex *fit*, quod omnes habebant; ſed & *his*, quod in Pinzianam, & Juntinam editionem incuria intruſerat, reliquæ autem editiones, & in iis Lindeniana quoque, ſic emendatum protulerant *is*, modiolus videlicet; *his*, inquam, rurſus in Almeloveenianam ſe retulit. Quæ de carie paulo ante attigimus, locum alterum ad memoriam revocant, qui tametſi non ad 8. ſed ad 5. attinet librum, non eſt hic a nobis prætereundus. Ibi igitur cap. 28. ubi de ſpecillo in fiſtulam demiſſo, & os jam contingente verba fiunt, hæc ſunt: *ſi dila-* 329, 21.
bitur ſpecillum, nondum caries eſt: ſi non dilabitur ſede, qua innititur, caries quidem, verum adhuc levis eſt. Antea ſcribebant omnes, *ſi non labitur, ſed æquali innititur*, idque egregie. Nam etſi Conſtantinus, & Ronſſeus in margine adſcripſerint *ſede qua*; monſtrat tamen Celſus, utra verior ſcriptura ſit, cum ad deſcripta verba hæc continuo attexit, *ſi inæquale quoque & aſperum ſubeſt, vehementius os exeſum eſt.* Scilicet voluit ſecundo loco, cariem quidem eſſe, ſed hactenus, ut ſpecillum labi non ſinat, cæterum levem adeo ut os æquale videatur.

Satis de vitiatis oſſibus. Nunc, ut pollicitus ſum, de fractis. Ad hæc pertinent ex libri, ad quem redeo, octavi capite quarto propemodum extremo

(*n*) *Comm. in hunc loc.*

521, 8. tremo verba illa de curatione fractæ calvariæ : *Ubi bene res cedit, incipit ab ipſa membrana, vel ſi os eo loco duplex eſt, inde quoque caro increſcens id, quod inter oſſa vacuum eſt, replet*. Non dubito, quin pro *caro increſcens id, quod*, malis communem lectionem *caro increſcere, eaque id quod*.
525, 9. Capite autem 7. ubi legis, *ſi maxilla tranſverſa fracta eſt* (*ſub quo caſu fere dens ſuper proximum dentem excidit*) tametſi Cæſarii quoque, & Ruellii editiones; atque adeo codex habent *excidit* ; res tamen ipſa poſtulat, ut cæteris potius aſtipulemur, qui habent *excedit*. Sed hic neutiquam prætermittendus eſt locus, ad fracta artuum oſſa per-
541, 30. tinens parte ultima capitis 10. *Solent tamen interdum adverſa inter ſe oſſa conſervere : eoque & brevius membrum, & indecorum fit*. Hic vero eſt ubi Schulzius (*o*) in illos aſperius invehitur, qui *temeraria mutatione*; ſic enim loquitur ; *adverſa oſſa* ediderunt, ubi veteres *omnes* habebant *diverſa*. Omnes autem ei ſunt, qui ſex quas laudat, editiones procuraverant. Quinque ego alios addo; nec tamen an reliqui pariter, quibus nunc careo, omnes habeant *diverſa*, pro certo ſcio : eſſe poſſe qui non habeat, ex codice apparet, in quo lego *tranſverſa*, quemadmodum & alios, quos non nominat, ſed indicat Rubeus (*p*), legiſſe, non ignoro. Quid in ſuis codicibus Lindenius, illius mutationis auctor, legerit, neſcio. Attamen Schulzio libens aſſentior improbanti iſtam lectionem *adverſa*. Aſſentior quoque anteferenti alteram illam *diverſa*. De ratione autem qua explicat, cur abjiciat primam, tueatur alteram, magna ex parte diſſentio. Nam diſcere cupientem quid Celſo ſint *adverſa oſſa*, rejicit ad caput 5. libri hu-
521, 30. jus. Ibi autem oſſa narium *adverſa fracta* illa intelligenda eſſe, patet, quæ ab adverſo, non ab laterali, ictu fracta ſint; itaque oſſi opponuntur,
ibi. & quod *a latere fractum, ictumve* ſit : quæ res quan-
522, 30. tum ad propoſitum faciant, non video. Scire etiam aventem, quid ſint *diverſa*, attendere jubet, Celſum propoſita parte capitis 10. tradere inſtituiſſe *communes curationes, ad humeros, brachia, crura, femina, digitoſque confractos pertinentes ; reſpexiſſe* igitur *ad illos caſus, ubi in cubito vel crure utrumque os fractum eſt, minuſque curioſe omnia in reponendis & continendis oſſibus facta ſunt : ex quo accidere poteſt, ut ulna cum radio, vel tibia cum fibula, hoc eſt oſſa diverſa coaleſcant*. Ego vero illud primum dico, qua parte propoſitum Celſi eſt communes etiam humeris & feminibus curationes docere, ea parte peculiares brachii vel cruris, quas ſuperius abſolverat, iterum attingi, præſertim nec brachio, nec crure commemorato, non potuiſſe. Deinde dico, quos Schulzius ponit caſus me neque apud Tagaultium, neque apud Paræum, neque apud Fabricium noſtrum, neque; ut alios omittam; apud Cel. Heiſterum, ubi conſultiſſimi hi Viri, neque minus in Celſi lectione, quam in Chirurgia diutiſſime verſati, de oſſium brachii, aut cruris fractura agunt, legere meminiſſe : ut quamvis ex parte queant contingere; rari ſint, oporteat, cum Celſus non ita rarum deſignet ſuum; *Solent enim*, inquit, *interdum &c.* Quid ergo eſt? Non 5. hujus libri capite, ſed prima parte capitis hujus 10. qua plura quoque communia Celſus docuit, locus erat, cum eo quo de agimus, comparandus; ut ſimul quid ipſi eſſent oſſa *adverſa*, & eſſe poſſent *diverſa*, ſimul hic verba eſſe de crebro caſu, nec ſolum ad brachii, aut cruris oſſa attinentem, perſpiceretur. *Si* fracta oſſa *non adverſa, ſed obliqua jun-*
532, 4. *guntur* (*quod fit ubi loco ſuo non ſunt*) *membrum id altero latere brevius eſt, & muſculi ejus tument*. Loquebatur ibi de oſſibus necdum repoſitis, non modo necdum conferventibus. Si ergo accidat, ut ſic conferveant, quod ſolitum interdum accidere ſive Chirurgi, ſive ægri culpa, vel nimis notum eſt; ſua quoque curatio, oblongis omnibus oſſibus communis, Celſo non erat hic omittenda. Quam ita ſubjicit, ut *frangi rurſus* 541, 34.
oſſa, & dirigi debere, dicat; non transferri : quemadmodum mox quoque dicit, *ab ea parte*, 542, 7.
in quam os ſe inclinat, involutam lana regulam eſſe objiciendam. Adverſa igitur inter ſe oſſa confervere non aliud Celſo eſt, niſi ita conſervere, ut naturalem quodque directionem conſervent, non ut fractarum partium aliam alio inclinent. Non ſcripſit igitur hic *adverſa*; ſed id quod adverſis oppoſitum eſt. Quod ut ſignificaret, *obliqua*, ut vidimus, ſupra dixerat. In codice hic, ut dictum eſt, non ſecus ac alii olim, *tranſverſa* reperi : quod & obliquitatem interdum non maximam ſignificat, ut cum febricitantes ſues, Columella (*q*) ſcripſit, *obſtipas tranſverſa capita ferre*, quod poſtea ſic expreſſit Plinius (*r*), *index ſuis invalidæ --- caput obliquum in inceſſu*. Potuit tamen Lindenius in alio codice invenire *adverſa*; ſive quod inſcitiâ librariorum, præcedens negativa vocula deeſſet, ſive quod tenuis quæ eam repræſentaret, notula, atramento diffugiente, evanuiſſet: nec prohibet quidquam credere, potuiſſe hic Celſum ſcribere, ut alibi feciſſe vidimus, *non adverſa*. Veruntamen ſi plerique optimi codices inter ſe hic, ut editiones, conveniant, & *diverſa* habeant; hoc potius ita accipiemus, ut in longe aliam ac Schulzius, ſententiam euntes, aliam oſſium, quæ conferbuerint, partem alio verſam inclinatamque ſignificari, exiſtimemus.

Reſtat, ut de oſſibus loco ſuo motis verba faciamus. Capite 19. hujus, a quo non recedimus, libri octavi primum quidem *in manuum digitis* 552, 31.
totidem fere luxationum caſus, eademque ſigna eſſe dicuntur, quæ in ipſis manibus. Dictum autem fuerat cap. 17. manum *in omnes quatuor partes* 551, 29.
prolabi, id eſt in priorem, aut in poſteriorem partem, aut in utrumlibet latus, & quæ his ſingulis conveniant caſibus, curationes adjectæ. Cum eadem igitur in digitis quoque expectes ; de eorum curatione hæc ſolum invenis : *Super menſam* 553, 1.
tantummodo intendi debent, qui vel in priorem vel in poſteriorem partem exciderunt ; tumque palma compelli : ut ita in locum, unde lapſus eſt digitus, reſtituatur. At qui in latus alterutrum procidierunt, ii qua ratione curandi ſunt? Monſtrant editiones omnes meæ, quæ nimirum ſummo conſenſu pro novem iſtis ultimis verbis, hæc habent, *atque id quod in latus elapſum eſt, digitis reſtitui*, id eſt Chirurgi digitis, ut opinor, non palma : quamobrem ſuſpicatus ſum aliquando, Celſum non *atque*, ſed *at* ſcripſiſſe, certe in codice ſic eſt, *ad id quod in latus elapſum eſt*. Verum hoc levius. Nunc ad primum, unum, atque alterum duntaxat exemplum addam, utrumque luculentum, utrumque ex capite 20. libri hujus ; ſed alterum ex initio, ex fine alterum. Primum eſt : *Cum de* 553, 9.
humeris dixerim ; de his quoque, quæ in cruribus ſunt, videri poſſum dixiſſe : ſiquidem in hoc caſu quædam ſimilitudo eſt femori & humero, tibiæ & cubito, pedi & manui. Dixerat Celſus proximis ſuperioribus quinque capitibus de prolapſis humero, cubito, manu, & quæ in hac ſunt, palma, & digitis. Cur igitur de humeris, ajat duntaxat, ſe dixiſſe? aut quomodo humeris non modo femora, ſed & tibiæ, & pedes reſpondeant? hæc enim omnia, ut diſerte explicat, *crurum* nomine hic accepit. Num igitur ut nominata hac una parte totos artus inferiores, quod neſcio an alibi uſquam fecerit, hic certe ſignificat; ſic etiam humerorum appellatione totos ſuperiores deſignavit? Sane hoc loco aliquid ejuſmodi commiſceremur, neceſſe eſſet; quanquam non ad hunc modum loqui ſolitum ſciremus, ut cum ſupra, cap. 1. *per omnia femur humero, crus vero bra-* 507, 1.
chio

(*o*) *Exerc. de Oſſib. confervent.* §. 4. (*p*) *Annot. ad hunc loc.* (*q*) *de Re Ruſt. l.* 7. *c. c.* 10.
(*r*) *Nat. Hiſt. l.* 8. *c.* 51.

chio ſimile eſſe, ſcripſit; niſi & codex, & editiones, quotquot apud nos ſunt, ſic hujus 20. capitis initium proponerent, *Cum de his dixerim; de his quoque*, ſive, ut habet Stephanus, *de iis quoque, quæ in cruribus ſunt, videri poſſum dixiſſe.* Qua ratione ut vocula *his* oſſa omnia artuum ſuperiorum, ſic vocula *iis* omnia pariter inferiorum comprehendit. Tandem ut ex capite hoc extremo alterum exemplum proferamus; tres certe
555, 15. ultimi ejus verſiculi, *Poteſt tamen conditus, articulus medius aut ſummus canaliculo aliquo contineri*, neutiquam poſſunt femoris oſſi convenire, de quo uno in ſuam ſedem reponendo, in eademque continendo verba facta ſunt eo capite. Et vero neque codex, neque ex meis omnibus editionibus ulla eſt, quæ tres eos alibi verſiculos habeat, quam poſt totidem ex quibus caput conſtat 24. quod ad caput, quippe de luxatis digitis pedis, attinere poſſunt verba de articulo medio, aut ſummo. Sed cum digiti qui in manu ſunt, ſinguli articulos habeant ternos, quot non habent ſinguli qui ſunt in pede, & quod præſertim attendendum eſt, his longiores ſint, multoque illos crebrius, quam hos, movere conſueverimus; mirari aliquis poſſit, cur eum canaliculum Celſus non illis potius quam his continendis propoſuerit capite 19: quod ſi feciſſet; non fuiſſet opus hic
557, 4. iterare ubi in digitis pedis *nihil ultra fieri*, præcipit, *quam quod* præceperat in manus digitis. Quærere inſuper aliquis poſſet, quare cum cruri, aut femori continendis, ſi fracta quidem, non ſi luxata ſint, canalem adhiberi juſſerit parte 5. capitis 10; in digito fracto canaliculum non laudaverit particula illa proxima *6.* brevi adeo, ut typographi in altera Manutiana editione, prioris alioquin conſimillima, pene accepiſſe videantur pro inſcriptione partis 7. Quod ſi is quæreret, quaſi ad breviſſimam hanc particulam verba illa quæ propoſuimus, ſuſpicaretur eſſe adjicienda; plura eſſent per quæ ab ejuſmodi ſuſpicione poſſet dimoveri: ſed unum ſatis eſt, quod articulus medius aut ſummus *conditus* dicitur, eadem videlicet ſignificatione, qua capite 23. *condi* dicun-
556, 26. tur luxata plantarum oſſa; *iiſdem modis, quibus in manibus, prodeunt, iiſdemque conduntur*, id eſt reponuntur: articuli autem nomine hic junctura non accipitur, ſed os quod jungitur; quæ ſignificatio in artu quidem, non in articulo, a Lexicorum Scriptoribus memoratur. Quæ cum ita ſint; conjicere poſſe mihi videor, Lindenium a codice fortaſſe aliquo admonitum, ad caput potius 19. attexenda verba propoſita credidiſſe, eoque a capite 24. disjunxiſſe, ejus autem amanuenſium incuriâ ad caput 20. adjuncta eſſe.

Hæc, mi Vulpi, habui quæ duabus Epiſtolis ad te ſcriberem ſuper locis pluribus, quæ mihi Almeloveenianam Celſi editionem inter ſcribendum volutanti, & cum libris ſeu typis, ſeu calamo deſcriptis conferenti, hic illic forte occurrebant digna in quibus alia ſcriptura aut indicata eſſet, aut etiam propoſita. Ut hæc, ſic alia, opinor, nec pauca fortaſſe, deprehendere potuiſsem, ſi minus fuiſsem aliis ſtudiis, & occupationibus diſtentus. Sed vel ea quæ notavi, ſatis ſuperque eſſe potuerunt ſcire aventibus, quid ego de iſta editione ſentiam. Neque tamen in Lindenium hanc culpam confero, quod marte, ut dicitur, ſuo tot mutaverit, multoque etiam minus, quod mutando, plura vitiaverit, quam emendaverit. Me enim illa quam modo dicebam, collatio docuit, bene multa, quæ ab ipſo primum invecta crederes, in quibuſdam antea editionibus, aut codicibus fuiſſe: plurima autem ne intelligi quidem potuiſſe, niſi emendationibus, quas ratio, & facilitas ipſa commendat, ab eo ſæpius, ut videtur, ſelectis, quam excogitatis, feliciter reſtituta haberemus. In ejus igitur editione, ut ab Almeloveenio ornata eſt, cum & plurima ſint, ut dico, & in parte etiam oſtendi, bene emendata, & plurima quoque, præter reſpondentes Celſi locos, numeris ad latus adſcriptis indicatos, tum pagellis plerique, tum volumini univerſo, non ſine legentium utilitate, ſubjecta: cumque in cæteris editionibus, ſi eadem trutina examinarentur, non pauciora ſaltem; ne dicam multo plura; emendationem requirerent; quis merito arguere te poſſit quod non aliam nunc Cominianis formis deſcribendam cures interea dum aliqua tandem melior exiſtat. Et ſane poſtquam ex eadem officina eandem emiſiſti editionem, cum ſemel, iterum, tertio apud exteros Celſus prodierit; ſecundum Almeloveenii editionem ſemper audio prodiiſſe. Utinam Viri docti, quibus codicum optimorum copia ſit, ea in medium conferant, unde lumen accendatur ad illam, aliis non temere detractis, aliis adjectis, aliis mutatis, aliquando perficiendam. Nam certe, quo magis conſidero, novæ mihi ſubinde oriuntur dubitationes, quæ, ſi codicum ſubſidio abundarem, fortaſſe ad verum propius veſtigandum perducerent. Nunc per ſe vix uſui ſunt. Nam ut vitiatum ſuſpicer locum aliquem, faciunt; ut videam, quomodo reſtituere poſſim, non faciunt: & tametſi videre mihi aliquid interdum videar quod a veri ſimilitudine non abhorreat; id tamen proponere vix audeo conjecturæ nomine, aut divinationis, vel potius conatus divinandi. Cujuſmodi igitur futura eſſent, intelligis, quæ promiſeram; ut ægre ferre non debeas, ſi jam ſatis longam Epiſtolam nolui facere his quæ melius apud me latebunt, multo longiorem. Vale: & librum, quem ad Samonicum, & ad me attinere, dixeras, quam primum mitte.

Patavii MDCCXXXXVIIII. VII. Kal. Januar.

EPISTOLA SEPTIMA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

NEgas, mi Vulpi, te prius librum, quem eras pollicitus, eſſe miſſurum, quam dubitationes acceperis, & divinationes, quas promiſeram. Accipe, quando ita vis, qualeſcunque ſunt, & quotquot, & quocunque ordine ſuccurrent protinus ſcribenti. Sed cave, ne tot ſint, ut te pœniteat voluiſſe, neve, ſi juſtæ Epiſtolæ, tuique deſiderii modum forte tranſivero, tu muſſitans, me ſimilem propemodum cantorum cenſeas (*a*).

> *Omnibus hoc vitium eſt cantoribus, inter amicos*
> *Ut nunquam inducant animum cantare, rogati:*
> *Injuſſi, nunquam deſiſtant.*

Hæreo primum in quodam loco lib. 2. cap. 7.
tum in ſuperioribus partibus ſit abſceſſus: ac ſi in- 65, 1.
ter ipſa initia ſanguis e naribus non fluit, circa aures erumpit. Cauſa dubitandi eſt, quia cum ea quæ hæc præcedunt, & quæ ſubſequuntur, ex uno eodemque loco Hippocratici Prænotionum libri (*b*), ipſo rerum conſervato ordine, ſumpta agnoſcam, neque indidem accipi videam quæ illis interjecta hic deſcripſi, neque ſatis cum his convenire, intelligam, ut putant aliqui, certum quendam Coacarum Prænotionum (*c*) locum, in quo de ſanguine quidem e naribus, ſed poſt parotidis eruptionem fluente, verba fiunt; quærendum ſupereſt, unde igitur ſumpſerit Celſus, & cur hoc loco

(*a*) *Horat. Serm. l. 1. Sat. 3.* (*b*) *n. 6.* (*c*) *apud Holler. Sect. 2. l. 1. A. 21.*

loco interjecerit; niſi quidem huc temere e ſua ſede translata ſint, quæ ſententia Ronſſei (*d*) fuit. Verum id dum quærimus, ſcriptura ipſa noſtræ officit perquiſitioni. Verba enim illa, *ſanguis e naribus*, neque in noſtro codice, neque in ulla ex his quæ ante oculos ſunt, editionibus invenimus: & vix Conſtantinus, & Ronſſeus in libri ora ſcribunt *initia*, aut *viſcera*, cum in contextu omnes ſcribant *ipſa ulcera*; alii autem *non fluit*, alii *non fuit*, quod & vetuſtior ex meis editionibus, & codex habet, hicque inſuper *viſcera*; ut mihi aliquando in mentem venerit legere, *ac ſi inter ipſa viſcera non fit, circa aures erumpit*, abſceſſus videlicet. Quod etſi, quemadmodum poſtea animadverti, placuerit etiam Pantino (*e*); tamen, ut in loco aliter adeo ab aliis ſcripto, eſſe amplius perpendendum cenſeo.

Commemorata ſententia Ronſſei de eo loco paulo ſuperius transferendo, ad memoriam redigit dubitationem quandam meam, num alius ſit forte de ſede ſua deturbatus. Indicia enumerans Celſus lib. 3. cap. 6. ex quibus Medicus febricitare ægrum, cognoſcat, non videtur mihi omnium, ut nunc quidem legimus, ultimum illud facere potuiſſe,
130, 8. *ſi venæ non æquis intervallis moventur*; cum hæc continuo eſſet adjuncturus: *Ob quam cauſam medicus neque in tenebris, neque a capite ægri debet reſidere; ſed illuſtri loco adverſus eum, ut omnes notas ex vultu quoque cubantis perſpiciat*. Quod ſi illud ex arteriarum ictibus percipiendum ſignum perpaucis ante verſibus ſcriptum fuiſſe, concipiamus; nempe ultimæ erunt illæ notæ, poſt quas ſtatim poſſint illa recte ſubjici, *Ob quam cauſam*, & cætera quæ deſcripſimus.

Sed leve hoc præ iis quæ lib. 8. cap. 1. in deſcriptione articulorum dubito ſuperiorum vertebrarum, ſive rei obſcuritas tantummodo, ſive & vitium quodpiam verborum eſt. Illuſtrare conemur locum, non perbrevem, hactenus ſaltem, ut minus difficile poſſit intelligi, an a verborum depravatione, id quod credibilius eſt, oriatur ob-
502, 8, ſcuritas. 1. *Omneſque vertebræ (exceptis tribus ſummis) a ſuperiore parte in ipſis proceſſibus parum deſidentes ſinus habent: ab inferiore alios deorſum verſus proceſſus exigunt*. 2. *Summa igitur protinus caput ſuſtinet, per duos ſinus receptis exiguis ejus proceſſibus*. 3. *Quo fit, ut caput deorſum parvis tuberibus exaſperetur*. 4. *Secunda ſuperioris parti inferiori inſeritur*. 5. *Quod ad circuitum pertinet, pars ſumma anguſtiore orbe finitur. Itaque ſuperior ſecundæ circumdata in latera quoque caput moveri ſinit*. 6. *Tertia eodem modo ſecundam excipit*. & perpaucis de cervicis mobilitate interjectis, 7. *Jamque vertebra tertia tubercula, quæ inferiori inſerantur, excipit*. 8. *Cæteræ proceſſibus deorſum ſpectantibus in inferiores inſinuantur, ac per ſinus, quos utrinque habent, ſuperiores accipiunt*. Locum omnem cum brevitatis, tum perſpicuitatis cauſa in octo particulas diviſi. In prima igitur, quæ verba uncis intercepta ſunt, num a Celſo eſſe, credemus? aut ſi a Celſo, ita prorſus ab eo ſcripta? Nam ſi vertebræ tres ſummæ ſuperioribus carent ſinibus, itemque proceſſibus inferioribus; quomodo prima vertebra ſinus habet, ut in 2. particula eſt, quibus capitis proceſſus recipiat? & quomodo tertia vertebra tubercula quæ inferiori inſerantur, exigit? ſic enim oſtendam in particula 7. eſſe legendum. Jam vero particula 3. non ita uti ex Almeloveeniana deſcripſi, in cæteris exſtat editionibus, ſed ad hunc modum, *Quo fit, ut caput ſurſum deorſum verſus tuberibus exaſperetur*; niſi quod Juntæ editio, & Manutiorum utraque, & Ruellii habent *verſum*, quibuſcum & codex, & vetuſtior editio omnino conveniunt. Paawius (*f*), qui *verſus* legeret, perperam huc intruſam ratus voculam *ſurſum*, quia *deorſum verſus proceſſus ſolummodo exſerit caput*, hanc ſuſtulit. Sed retinenda eſt, opinor, legendumque cum vetuſtioribus *caput ſurſum deorſum verſum*, ut attollendi inclinandive capitis motus intelligatur: quem recte Celſus ſine articulis illis fieri non poſſe, indicat, quos proxime 2. particula memoraverat, ſicuti motus capitis in gyrum, ſive in latera cui ſtructuræ debeatur, mox 5. particula eſt traditurus. Veruntamen in hac, de qua loquimur, 3. num aliquid redundat, aut aliter legendum eſt? Nam ſi nihil aliud ſcripſiſſet, niſi *Quo fit, ut caput ſurſum deorſum vertatur*, aut *verti poſſit*; jam ſatis omnia expoſita eſſent; *tubera* enim, quibus, additum eſt, caput *exaſperari*, iidem nempe *exigui ejus proceſſus* ſunt, de quibus proxime dictum erat; ut minime opus fuiſſet, a Lindenio huc inſeri illam inſuper vocem *parvis*, quam apud alios non invenio, & quam ſupervacuam Celſus fecerat, cum *exigi proceſſus* dixerat. Cæterum etſi alii fuerint, ut Conſtantinus, & Ronſſeus in libri ora indicant, quibus poſt *verſus* addere verbum placuit *moveatur*; ii tamen continuo *&* quoque addiderunt, & reliqua retinuerunt. Ego præter ea quæ antiquiores libri mutanda eſſe, docuerunt, nihil muto; quid dubitem, tantum indico. In particula tamen 4. mutare nihil auſim, tametſi & codex, & editiones omnes meæ magno conſenſu ab ea diſcrepent. Habent enim: *Secunda ſuperiori parti inferiore. Quod ad &c.* ſcriptura, ut vides, aperte adeo mendoſa, ut Paawius (*g*) huc adſcripſerit, *quis ſenſus? nullus ſane. lego*, ſecunda ſuperiori parti inferioris. *ut mens ſit, ſecundam vertebram jungi ſuperiori parti inferioris vertebræ. nulla tum obſcuritas*. Nulla utique. Sed neque erat, cur id Celſus traderet, quod omnes haud aliter eſſe poſſe, per ſe intelligerent: neque erat, cur necdum abſoluto ſermone de vertebris duabus primis, mentionem injiceret de tertia, præſertim cum hæc quomodo ſecundam excipiat, mox eſſet 6. particula indicaturus. Præterea in Paawii lectione verbum deeſt, neque in iis quæ proxime antecedunt, aut ſubſequuntur, quidquam eſt unde illud ſubaudias. Quamobrem longe melius ab Lindenio videtur factum, qui litterulas illas Paawii duas (*i*), & (*ſ*) ſejungens, reſcripſit *ſuperioris* parti *inferiori*, verboque *inſeritur*, quod Conſtantinus in codice legi admonuerat, accepto; particulam hanc 4. complevit. Verum hinc oriri poteſt dubitatio, an quod hac 4. ſic dictum eſt, ſupervacuum ſit propter ea quæ ſtatim ſubjiciuntur particula 5. de vertebra prima circumdata ſecundæ, &, quod conſequitur, de ſecunda igitur ſuperiori inſerta. Nec diſſimulare poſſum, aliquando mihi veniſſe in mentem ſuſpicari, an non 4. particula, mendoſe adeo, ut vidimus, ſcripta, e librorum margine in contextum irrepſiſſet; cum dici non poſſit, quam apte poſt tertiam quæ de capitis inclinatione, aut erectione eſt, ſtatim ſequeretur 5. quæ ad circumverſionem attinet ejuſdem capitis, addito uno, haud amplius, verbo, *ſecundæ* videlicet ante *pars ſumma*. Sed quid de particula dicemus 6? Traditur in 5. modus quo prima vertebra excipit ſecundam, nimirum hujus ſummæ parti circumdata, quæ in anguſtiorem dentiformem proceſſum finitur. Continuo autem in 6. additur, *Tertia eodem modo ſecundam excipit*. Num ſecunda igitur ab ima etiam parte alterum ejuſmodi proceſſum exigit, cui tertia ad eundem modum circumdetur vertebra? Multo quam hæc aut emendare, aut dilucide explicare, facilius videtur reſtituere particulam 7. *Jamque vertebra tertia tubercula, quæ inferiori inſerantur, excipit*. Nam etſi plures, nec contemnendæ editiones ſic habent; vetuſtior tamen, & illæ pariter quas ſupra laudavi in particula 3. & præterea Henrici Stephani editio, & membraneus codex, & rei ipſius natura docent, pro *excipit*, reſcribendum eſſe *exigit*. Quo enim pacto fieri poſſit, ut tubercula inſerenda vertebræ inferiori, id eſt quartæ, excipiantur a tertia, id eſt tertiæ inſerantur? Imo hæc a tertia emittuntur in quartam: idque adeo ex Anatome; quod præclare noſti; manifeſtum eſt, ut quamvis particula 8. quam

ob hanc

(*d*) *in Enarr. hujus loci*. (*e*) *Comment. in hunc loc.* (*f*) *Comm. in hunc loc.* (*g*) *Ibid.*

ob hanc unam tantummodo cauſam protuli, in-
dicare videatur, a quarta vertebra incipere pro-
ceſſuum inferiorum in ſubjectas emiſſionem; tamen
(niſi etiam diſcrimen forte aliquod Celſo fuiſſet
inter proceſſus, & tubercula, per quod rem ex-
plicare quis poſſet) multo levior mihi repugnan-
tia hæc videretur, quam in uno eodemque verſu
dicere, eadem tubercula & alio inſeri, & hic ex-
cipi.
Expoſui fuſe dubitationes meas, earumque cau-
ſas, in deſcriptione vertebrarum. Nunc illas preſ-
ſius indicabo, quæ ad clavicularum, ut Paawius
ipſe (*h*) exiſtimat, deſcriptionem ſpectant. Lo-
cus eſt eodem 1. capite aliquanto inferius, ubi
latorum ſcapularum oſſium figura, & adhæſione
503, 34. propoſitis, hæc ſcribuntur: *At a ſumma coſta &c.*
Deſcribitur hic os *quod ſuſtinet jugulum*, ſive *in*
quo jugulum *inſidit* exteriore *capite*. Non poteſt
igitur eſſe clavicula; hanc enim Celſus non ſolum
526, 23. alibi, ut hujus libri 8. capite 8, *jugulum* vocat,
ſed & hic, nec deſcribere tamen incipit ante ver-
504, 6. ba illa, *Id ipſum recurvum &c.* Quodnam igitur
os eſſe iſtud, dicemus, quod primo loco propo-
nit? Exterius certe juguli caput nullo alio oſſe,
niſi eo quod nunc Scapulæ appellant Spinam, ſu-
ſtinetur. Si pergens igitur latum os ſcapularum
deſcribere, hic de ejus Spina Auctor loquitur,
cui Spinæ quidem pleraque ejus verborum conve-
niunt; quomodo ait, *a ſumma coſta* fere *media*
hoc *os excreſcere*, primum tenue, deinde eo ple-
nius latiuſque, *quo propius lato ſcapularum oſſi fit?*
Ut enim pro *ſumma coſta* non accipias, quam his
duabus iiſdem vocibus non multo ſuperius deſigna-
503, 3. vit, duodecim coſtarum ſupremam; ſed unum de
503, 26. tribus ſcapulæ lateribus; nam *triangulam* eſſe, di-
xerat, certe a ſummo illorum, quod coſtam ſu-
periorem vocamus, Spina non oritur, ſed a baſi,
multoque ſuperius, quam ubi hæc media eſt.
Deinde Spina, quæ a ſcapula oritur, & per ipſam
pergit, parſque ejus eſt, num propior fieri ſca-
pulæ ipſi diceretur? Scriptum oportuit, *quo pro-*
pius vertici lati ſcapularum oſſis fit, ut veram
agnoſceremus deſcriptionem. Sed & deſcriptio ju-
504, 10. guli ipſius cum ſic finiatur *& cum lato oſſe ſca-*
pularum, infra caput ejus, nervis & cartilagine
connectitur; quid tandem verbis illis deſignat, *in-*
fra caput ejus? Nam ſive caput, ſummum ver-
ticem ſignificat ſcapulæ, ſive ipſum juguli exte-
rius caput; vox *infra* quomodo cum vero conve-
niat, non eſt facile divinare. Et ſunt quidem ali-
qua in his ſpinæ ſcapulæ, & claviculæ deſcriptio-
nibus, quæ aliter in Almeloveenii, aliter in cæ-
terorum editionibus, ipſoque codice leguntur.
Sed nihil juvant ad has mihi dubitationes exi-
mendas.
Nec plus juvant varietates aliæ in iis quæ pau-
lo ſuperius, ut modo indicabam, de coſtis ſcri-
503, 3. pta ſunt. *Infra cervicem vero ſumma coſta contra*
humeros ſita eſt. Inde ſeptem inferiores uſque ad
imum pectus perveniunt. Equidem video, accipi
non poſſe lectionem hanc, cum, aliquot interje-
503, 16. ctis verſibus, hæc ſequantur, *Sub coſtis vero ſu-*
perioribus, quinque &c. Sic enim coſtæ cum ſum-
ma illa uno in latere eſſent tredecim. Verum
haud ſatis video, quomodo ſine aliqua hæſitatio-
ne accipiam id quod ante Lindenium legebant,
Inde undecim inferiores. Nam ſi univerſæ coſtæ ibi
continuo deſcribuntur; cur de inferioribus quin-
503, 18. que mox ſcribitur, *ipſæ quoque paulatim in carti-*
laginem verſæ? quod profecto ſupervacuum eſſet,
cum modo de omnibus ſcriptum eſſet, *paulatim*
503, 10. *in cartilaginem degenerant.*
Sed non de oſſium fabrica tantum, neque hæ
tantum dubitationes fuere, quas, vel codice,
meiſque editionibus inſpectis, mihi ex animo non
potui eximere. De plurimis huc aliquot adji-
ciam. Libro 3. cap. 22. poſtquam inter levia phthi-
ſis initia, cibi primo acres, deinde lenes, tum in
vicem modo hi, modo illi propoſiti ſunt; hæc
ſequuntur, *adjiciendaque quædam ex media mate-* 170, 25.
ria, præcipue vero ex prima, cerebellum, vel pi-
ſciculus, & his ſimilia. Quo referrem illud *ex*
prima, cum minime appareret; quid antea ibi
legeretur, quæſivi. Omnes aut *ex apruna*, aut,
ſicuti Pantinus (*i*) admonuit, *ex aprugna* ha-
bent; codex *ex pruna*. Sed quodnam *ex pruna*;
ſi tamen ſic affari, voluiſſet; cerebellum indicaſ-
ſe Cornelium, dicas? non aprugnum certe, quan-
do lib. 2. cap. 18. aprum valentiſſimæ materiæ eſſe, 96, 28.
docuit, nec vulgo ea copia aprini cerebri eſt, quæ
cæterorum quos phthiſicis laudavit, ciborum. Suis
quidem cerebellum minus valentis eſſe materiæ,
ex agno autem, *hædove totum caput*, dixit., *in* 98, 27.
media materia poni poſſe. Itaque ex quonam ho-
rum, aut his ſimilium cerebrum ſumendum eſſet,
ſcripſiſſe, puto, idque nomen in mendo latere;
niſi forte malis, revera *ex pruna* ſcripſiſſe; cere-
bellum autem cum ex media materia, quam ſupra
explicaverat, accipiendum eſſe, diceret, animalis
nomen adjicere ſupervacuum exiſtimaſſe: quanquam
& codex, & editiones, cum ita habeant, *præci-*
pueque vel ex, priori magis conjecturæ favere
videantur. Libro 7. cap. 2. planiſſima illa qui-
dem ſunt de ſuppuratis: *Sed cætera etiam ſubcru-* 409, 15.
da aperiri poſſunt; inter nervos ultima expectanda
maturitas eſt, quæ cutem extenuet, eique pus jun-
gat, quo propius reperiatur. Verum quæ conti-
nuo ſequuntur, non item. *Jamque alia rectam*
plagam deſiderant, ut in carne: alia vero vehe-
menter cutem extenuant, in quibus tota ea ſuper
pus excidenda eſt. Si editiones inſpicio; omnes ha-
bent *Itemque* pro *Jamque*, & *extenuat* pro *exte-*
nuant: nulla *ut*. Sed pleræque habent *aliam re-*
ctam, perpaucæ *alia rectam*. Codex cum his per-
paucis convenit; ſed in eo diſcrepat ab omnibus,
quod pro *tota* habet *tuto*. Verum per has lectio-
num varietates nihil proficere mihi videor, ut ne-
que per Conſtantini, adſcriptas in margine, con-
jecturas. Fieri enim poſſe, exiſtimo, ut Celſus
poſtquam dixit de prorſus maturis, verba fecerit
de ſubcrudis, & quod conſequitur, magis de car-
ne, quam de cute incidenda: repetita autem eſſe
per librariorum incuriam quæ de extenuata cute
dixerat. De cute vero tota excidenda ſi hic quid-
quam præcepiſſet; non videtur paucis poſt verſi-
bus de eadem re ad hunc modum fuiſſe ſcriptu-
rus, *Eſt etiam in rerum natura, ut cutis latius* 409, 31.
excidenda ſit. Quod ſi non *tota*, ſed *tuto ſuper*
pus excidenda, imo forte incidenda ſcripſit; ni-
mirum hoc quoque ad ultimam illam maturitatem
pertinebat. Vides igitur, cujuſmodi ſint quæ huc
intruſa putem pro illis quæ nequidquam in codi-
ce, & tot aliis exemplaribus quæſivi.
Nec felicior fui in ejuſdem libri 7. capite 26.
Namque ubi emoliri manu urinam oportet, cum
hæc legerem: *Homo tum reſupinus eo modo, quo* 474, 11.
in curatione calculi figuratur, ſuper ſubſellium aut
lectum collocandus eſt; non mediocriter miratus
ſum, probe gnarus, quam moleſta, & ſimul ut
minus hic neceſſaria ea figura ſit, quæ in calculi
curatione a Celſo ipſo inferius proponitur. Mul- 476, 3.
to autem magis miratus ſum, ubi meis editioni-
bus, & codice inſpectis, ſummo conſenſu in o-
mnibus pro *in curatione calculi* ſcriptum reperi *in*
curatione ani: in qua alienam omnino a propoſito
requiri figuram, manifeſtum eſt, neque eam a
Celſo uſquam fuiſſe deſcriptam. Itaque aut no-
men alterius curationis hic poſuit, aut ab ejus
manu non ſunt iſta, *eo modo, quo in curatione*
ani figuratur.
Libro etiam 8. cum in extremo capite 7. ani-
madvertiſſem, iis quorum maxilla fracta eſt, non
modo humidum cibum diu præſcribi, ſed hæc
inſuper addi, *etiam, cum tempus proceſſit, in la-* 526, 14.
gano ſimilibuſque aliis perſeverandum eſſe, neque
quicquam edendum, donec ex toto maxillam callus
firmaverit; alterutrum ſuſpicatus ſum, aut Cel-
ſum tria iſta verba *neque quicquam edendum* non
ſcripſiſſe,

(*h*) *Comment. in hunc alterum loc.* (*i*) *Annot. in hunc loc. qui ipſi eſt c. 23.*

ſcripſiſſe, aut, ſi ſcripſit, aliud quodpiam interjeciſſe quod a librariis præteritum ſit, ut puta *durius*, aut aliud ejuſcemodi, nempe ad hunc modum, *neque quicquam durius edendum*. Nam laganum, ut tenue eſſet, quantum ex Acrone (k) intelligimus, *comedebatur* certe, quod & ipſe Acron diſerte ait; non potabatur. Quonam igitur modo qui in lagano perſeverandum eſſe, diceret, idem negaret, quicquam edendum? Cum quotquot habeo editiones conſulerem; nulla omnino fuit in qua tria illa verba invenirem. Sed codex ita prorſus habet, uti Lindenius, quem commentum non eſſe quæ addidit, hic quoque locus indicio eſt. Quanquam igitur eo inclinat animus quo indicant editiones, præſertim cum Celſi ſententia, vel tribus iis verbis demptis, eadem ſit; tamen cum Scriptoribus liceat interdum aliqua inculcare, verbaque illa non modo in noſtro, ſed ut apparet, in aliis etiam, quæ Lindenius viderit, ſcriptis exemplaribus legantur; me potius juvat pendere animi, quam fortaſſis contra fidem vetuſtiorum, quibus careo, meliorumque codicum quidpiam pronunciare.

Magis autem hæreo in ejuſdem libri capite 10. ubi de fracti humeri curatione verba fiunt. Neque enim hæc eſt ſine aliqua obſcuritate, quæ ſi a depravatis dumtaxat vocibus oriretur; aliquanto minus difficile eſſet eam diſcutere: ſed vereor, ne præterea quidpiam deſit, ut in faſciæ quæ ſecundo loco ponitur, deſcriptione, in aliiſque fortaſſe. Fruſtra autem codicem, & libros formis deſcriptos inſpexi. Variat quidem ſcriptura; ſed non ibi ubi ſperabam. A tergo ægri miniſter ſub ea de qua modo dicebam, faſcia, *porrecto, ſi dexter humerus ducendus eſt, dextro, ſi*
535, 16. *ſiniſter, ſiniſtro brachio, demiſſum inter femina ejus, qui curatur, baculum tenet: medicus ſuper eam faſciam, de qua tertio loco dixi, plantam injicit dextram, ſi ſiniſter, ſiniſtram, ſi dexter humerus curatur &c;* medicus enim adverſus, humiliuſque ſedet, eaque tertia faſcia, amplexa imum ægri humerum, deorſum pendet capitibus ibi inter ſe vinctis. Pro *porrecto*, pro *plantam*, pro *humerus curatur*, in editionibus cunctis invenio *correpto*, in aliis autem *planam*, in aliis *palmam*, & rurſus in cunctis *humerus ſumatur*. Codex apud Conſtantinum pro hac ultima voce habet *ſinuatur*; noſter magis evidenti mendo *ſuratur*. Sed cum uterque habeat *planam*; noſter, qui manifeſto errore pro *correpto* habet *correcto*; habet contra pro *baculum*, quod ab omnibus ſcribitur, planiſſime *brachium*: quæ lectio tanto minus negligenda eſt, quod de baculo nullum antea, aut poſtea in hac curatione verbum eſt; *brachium* autem legi animadvertimus in hoc ipſo Celſi loco in Veſalii Chirurgiam (l) relato. Nec *plantam*, ab Lindenio hic poſitam, facile rejiciendam puto. Idcirco enim videtur tertia faſcia *deorſum* fuiſſe *demiſſa*, ut eam planta injecta *premat medicus*, ſicuti mox Celſus loquitur; potius, ni fallor, *trahat* dicturus, ſi manu voluiſſet. Manu autem ut poſſet utraque medicus fracti humeri partes in ſuam ſedem compellere, quemadmodum & res exigit, & ſuperius ipſe in
532, 32. univerſum docuerat; propterea planta uti maluerit ad faſciam premendam. Sic etiam cap. 15. ut ambabus manibus reponi luxatus humerus poſſet; medicum juſſit vel genu uti; ſi modo Lindenius
548, 25. recte illa edidit, *humerum genu ſub ala ejus cogere*, quomodo in antiquo libro manu exarato legi, docuerat Conſtantinus. Qui tamen dum confirmari hanc lectionem credidit cap. 20. de luxato femore, an hallucinatus ſit, videas, ex ver-
555, 2. bis illis, *rotundum aliquid ſuper inguen ponendum, ſubitoque ſuper id genu adducendum eſt eodem modo eademque de cauſa, qua idem in brachio fit;* neque enim a Celſo ibi deſignari, crediderim,

Morgagni Opuſc.

ut Conſtantinus ibidem putat; caput hoc 15. de humero, ſed potius caput 16. quod proprie eſt de brachio, & in quo ſane hæc ſcripſerat, *rotun-* 551, 11.
dum aliquid a lacerti parte ponendum eſt, & ſuper id repente cubitus ad humerum impellendus eſt; ut genu capite 20. ægri ſit, non medici, cujus quidem eſt in quadam repoſitione humeri apud Hippocratem (m), in qua medicus, præter manus, genibus quoque, & capite nititur. Veruntamen lectio, a Conſtantino producta, ejuſmodi eſt ſaltem ut intelligi facilius poſſit, quam quæ eſt in noſtro codice, ad eundemque prorſus modum in Pinzii, Juntæ, Manutiorum editionibus miſere depravata. Sed ad caput 15. ut redeam; etſi quæ de quibuſdam in eo verbis cenſeam, non reticui; quæ præterea tamen deſiderem, ſupra indicavi.

Proferam denique ex lib. 5. cap. 19. num. 11.
locum illum: *Sunt autem quædam emplaſtra, qui-* 262, 24.
bus utriuſque rei facultas eſt; quæ, niſi ſingula habenda ſit, meliora ſunt. Cum hærerem in ea voce *ſingula*, dubius, an Celſus, ſic præſertim, illa uti voluiſſet; vel magis hæſi, dum attentius legens quæ ſequuntur, eaque cum ſuperioribus, & mox adjectis contendens, non invenire viſus ſum ita preſſe, apteque ſcripta, ut Celſus ſolet. Et ſane editiones cæteras conſulens, deeſſe illa vidi quæ ſequuntur; ſed tamen & ipſas, & codicem vitio non carere. Habent enim, *quæ ſi ſingula habenda ſunt, meliora ſunt*, ſtatimque illuc tranſeunt, *ſed in copia &c.* Cui vitio ſi Conſtantinus mederi voluit ex ingenio per ea quæ in margine adnotavit, quorum parte uſus eſt poſtea Lindenius; morbum quidem magis cognoviſſe mihi videtur, quam ſuſtuliſſe: ſin codice aliquo uſi ſunt; vereor, ut ejuſmodi fuerit, qualem ipſe verſare & ſcrutari vellem: quanquam vitia interdum adeo antiqua ſunt, ut ad ea tollenda ſatis opis ne a vetuſtiſſimis quidem, optimiſque exemplaribus habere liceat. Quod cum poſſem tibi non uno exemplo demonſtrare, eo quod ſequitur, oſtendam.

Cum æſtate A. 1742. in Patriam receſſiſſem meam, nec horas vellem pomeridianas illas fervidiſſimas perdere; Celſi codicem, quem alias, ut ſcis, nonnihil verſaveram, petii; ut quidquid a Pinziana editione diſcreparet, in hujus oris perſcriberem. Hæc editio, A. 1497. Venetiis habita, & qua nunc apud me nulla alia vetuſtior eſt, eo gratior in dies mihi fit, quo magis convenire ipſam in pleriſque cum principe Florentina, intelligo, cum plura quæ ex hac adhuc ſervo, excerpta confero: eſtque eadem *Celſus* ille *Pinzianus*, quem adeo laudabat Schulzius (n). Celſus autem Forolivienſis calamo in membranis ſcriptus eſt A. 1451; ut quanquam ab editione illa in non paucis differat, non tamen unquam miratus ſim, quod in difficilioribus locis non idem mihi auxilium tulerit, quod a multo antiquioribus libris ſperaſſem, ut neque tunc in quodam Præfationis loco, necdum mihi, ut verum fatear, ſatis perſpicuo, multo autem minus in Almeloveenii editio-
ne, in qua ſic legitur: *Nam ne uterum qui-* 71, 25.
dem, ut nihilominus aerem contineat, ſpirante homine poſſe diduci. Certe enim venter, ſpirante animali (quod vel proxima verba non negant) imo diutius vitam trahente, in experimentis anatomicis aperitur; non ita quidem, ut aerem nihilominus contineat: ſed quis hoc requirat? aut ſic objiciat, quod per ſe omnibus manifeſtum eſt, fieri nullo pacto poſſe? Itaque in nulla ex meis editionibus ita is locus deſcriptus eſt; ſed in cunctis ad hunc modum, *Nam uterum quidem qui minus ad rem pertineat ſpirante homine poſſe diduci.* Verum ut communis hæc lectio neque inſequen-

M tibus

(k) *in Horat. l. 1. Sat. 6.* (l) *l. 2. c. 8.* (m) *l. de Artic. n. 2.*
(n) *Epiſt. ad Thomaſium, præfixa Exercit. de Oſſib. conſerv.*

tibus verbis repugnet, nec vero, nec illud requirat, aut objiciat quod ſic non eſſet objiciendum; tamen id ponit quaſi minus ad propoſitam diſputationem pertinens, quod evidens eſt ad ipſam pariter valde attinere. Ea enim erat diſputatio quæ non minus ad hæc ſpectaret, quæ alvo, quam ad illa quæ thorace includuntur, vivo animali, examinanda. Cum propterea hæſitarem; fruſtra codicem illum cum Pinziana editione contuli: id enim quod modo tibi deſcripſi, ut in hac, ita in illo pariter ſcriptum erat. Quid optabilius eſſe poterat, quam videre, quomodo legeretur is locus in eo codice, *quicum nullum inter omnes Italiæ membranas ætate vel emendatiori ſcriptione comparandum* eſſe, cenſuerat Jo. Rhodius (*o*)? Hujus voti me ultro compotem fecit Vir Humaniſſimus, idemque græce, latineque Doctiſſimus Antonius Cocchius Mugellanus in adjectis ad etruſcam ſuam de Anatome Diſſertationem, ad me perbenigne miſſam. In illis enim, inter egregia cætera, lectiones aliquot proferens ex vetuſto illo Mediceo, quem Rhodius tantopere laudaverat, codice, eam quoque produxit quam præ omnibus optabam. Sed cum ea nihil prorſus diſcrepet a communi; jam æquum eſſet fortaſſe, ut me tardiorem in percipiendo, aut faſtidioſiorem in accipiendo faterer: quod & facerem libens, niſi animadverterem, pleriſque pariter Editoribus non planiſſimam eſſe viſam propoſitæ ſcripturæ ſententiam. Cujus rei indicium eſt, quod legendum credidere *qui minus*, & interrogandi notam ? in fine appoſuere; quaſi ita aliquanto captu facilior redderetur. Cum vero difficultatem ne ſic quidem tolli, exiſtimaret Conſtantinus; eo decurrit, ut in libri ora adſcriberet, *Nam ne uterum*. Quam adnotationem retinuit Ronſſeus, credo ob eandem cauſam, Lindenius autem in contextum recepit, aliaque mutavit ex codice aliquo, an ex ingenio? minus feliciter certe, ut oſtenſum eſt, ſed non obſcura ſignificatione difficultatis, quam offenderent in communi lectione ſatis commode intelligenda.

Cave tamen credas, optimos ejuſcemodi codices; etſi non omnibus in locis meliora quærenti reſpondeant; non magno alibi eſſe uſui ad veram lectionem aut ex quibuſdam quaſi veſtigiis indagandam, aut etiam plane aperteque reperiendam. Exemplis utrumque comprobabo, ab eodem Cocchio propoſitis. Legitur, ut in Manutiorum, aliorumque complurium, ſic etiam in Almelo- 554, 8, veenii editione lib. 8. cap. 20. *Neque tot genera machinamentorum quoque, ad extendendum in hoc caſu femur, Hippocrates, Andreas, Nileus, Nymphodorus, Protarchus, Heraclides, faber quoque quidam reperiſſent, ſi id fruſtra eſſet*. Quid cogebat Celſum, ut poſt tot, taleſque Viros, obſcurum fabrum memoraret? Nihil certe. Itaque laudanda videtur editio princeps, & Ruellii, & ante hanc, Pinzii, & Juntæ editiones, & ſiquæ aliæ nihil habent de fabro, cum cæteræ meæ omnes habeant, & codex Forolivienſis, & quinque alii Florentini, eodem ſæculo ſcripti XV. Sed fuitne in codicibus vetuſtioribus quidquam ex quo perperam lecto iſtud extiterit de fabro commentum? In vetuſtiſſimo illo, inter *Heraclidem*, & *reperiſſent* hæc ſcripta fuerant, *quid qua vi*. Admonet autem non minus opportune, quam docte, Cocchius, locum hunc Celſi videri ex loco expreſſum Heraclidis Tarentini, extante adhuc apud Galenum (*p*): quod eo facilius credo, quo ſæpius video, Heraclidem illum a Celſo memorari, & quo ſimiliorem utriuſque loci ſententiam agnoſco. Heraclides vero cum Medicos clariſſimos nominet, in iiſque Hippocratem, Nileum, & Nymphodorum; de fabro nihil, ſed hujus loco, habet, ut Cocchius vertit, *aliique quidam*. Quibus ex vocibus, a Celſo veriſimiliter ſcriptis, neque ut fabrum, ſed ut claros alios Viros, quos Heraclides nominatim laudaverat, ſignificaret, num illæ ſint natæ *quid qua vi*, Criticorum erit exiſtimare.

Vidiſti, ut optimus codex indicia præbeat ad veram, aut certe veri ſimilem ſcripturam indagandam. Nunc accipe, quemadmodum plane eam aperteque exhibuerit. Libro 7. cap. 26. ubi Celſus docet, qui via ferro facienda ſit, per quam calculus e veſica eximatur, hæc legebantur: *juxta anum incidi cutis plaga lunata uſque ad cervicem* 477, 27 *veſicæ debet, cornibus ad coxam ſpectantibus paululum: deinde ea parte, qua ſtrictior ima plaga eſt, etiamnum ſub cute, altera tranſverſa plaga facienda eſt, qua cervix aperiatur*. Cumque omnia quæ apud me ſunt, exemplaria in iis præſertim verbis conveniant, *qua ſtrictior ima plaga eſt*; horum loco in pervetuſto illo codice ſcriptum fuerat, *qua reſima plaga eſt*. Noſti, qua ſignificatione, non ſatis fortaſſe in Lexicis expreſſa, utatur Celſus voce illa *reſima*, cum renes dicit lib. 4. cap. 1. *a parte* altera *reſimos, ab altera rotun-* 183, 34 *dos*. Hic autem vides de plaga *lunata* verba fieri, novamque hanc, vel potius vetuſtiſſimam omnium ſcripturam aperte docere, tranſverſam plagam ad lunatam illam ab ea parte eſſe addendam, a qua extant ejuſdem cornua. Verſamur, ut vides, in re gravi, & ad eam rationem extrahendi calculi pertinente, quam inter cæteras præſtantiſſimam multis de cauſis oſtendit idoneus, ſiquis alius, harum rerum exiſtimator, Heiſterus (*q*): qui præterea ex eadem ortam eſſe, non dubitat (*r*), *Methodum*, ut vocant, *Lateralem*, nunc maxime celebratam, confirmatque (*ſ*) teſtimonio Ravii, qui de hac methodo, Raviana etiam dicta, interrogatus, ſæpe reſpondit, *legite Celſum*.

Atque utinam Cl. Cocchius, ut has variantes lectiones propoſuit, illamque inſuper, quam & nos, admoniti a Forolivienſi codice, & cunctis editionibus, & re ipſa, in extrema ſuperiore Epiſtola (*t*) attigimus; utinam, inquam, ſic etiam reliquas omnes adjungere potuiſſet, quas, Celſum totum cum ſcriptis libris conferendo, jam diu habet adnotatas: magno certe beneficio cum omnes politiſſimi, utiliſſimique Auctoris ſtudioſos, tum me præſertim, qui jam pridem ejus humanitati multum debeo, hoc etiam nomine obſtrinxiſſet. Nam ego uno qualicunque codice uſus, vix audeo ex iis quæ animadverſa habeo, quæpiam proferre, veritus, ne aliter in aliis antiquioribus, & præſtantioribus libris legatur. Exempli enim cauſa, libro 1. cap. 2. ubi ambulatio *me-lior* eſſe dicitur *in umbra, quam parietes aut vi-* 23, 11 *ridaria efficiunt, quam quæ tecto ſubeſt*, pro illa voce *viridaria*, quæ in meis omnibus eſt editionibus, in codice inveni *viridia*. Quod paulo fidentius memoro, quia in alio quoque codice ſic legi, ex mea Pantini editione intelligo, cujus libri duo primi, & tertii priora capita cum olim; a quo neſcio; collata fuerint cum veteri aliquo exemplari, & variantes lectiones inde habeant in oris calamo deſcriptas, inter has hic habent *paries, aut viridia*. Differre autem, crediderim, viridia a viridariis, quod hac voce non niſi loca herbis & arboribus virentia, illa vero loca eadem aliquando, alias autem arbores plantæve ipſæ virentes videntur ſignificari. Sic Catanæus (*u*) in minoris Plinii verbis illis, *ambit hunc ambulatio preſſis varieque tonſis viridibus incluſa*, accipiendum cenſuit *viridibus* pro *arboribus ſemper virentibus*. Nec certe Vitruvium (*x*) aliter exiſtimes accipere potuiſſe, cum ſcripſit: *Media vero ſpatia, quæ erunt ſub divo inter porticus, adornanda viridibus videntur*. Neque enim viridariis dicere voluit, quæ ipſa ſunt loca, ſeu

(*o*) *Præfat. in Scribon, & Diſſert. de Acia c. 6.* (*p*) *in Hippocr. de Artic. Comment. l. 4. n. 42.*
(*q*) *Diſſert. de Lithot. Celſi præſtantia.* (*r*) (*ſ*) *Ibid. n. 52.* (*t*) *p. 167, l. 35.*
(*u*) *Comment. in l. 5. Epiſt. 6.* (*x*) *de Architect. l. 5. c. 9.*

ſeu ſpatia; ſed arboribus, quibus *hypethræ*, id eſt ſubdiales, ambulationes includerentur, ut ſic *haberent* etiam a viridibus *ſalubritatem*, & in urbium obſidionibus, ut aliquanto inferius ait, ſuccilis arboribus apertæ, lignorum neceſſariam copiam ſufficerent civitati. Quis autem Senecam (*y*), credat, cum in Africani majoris villa *ciſternam* dixit *ædificiis ac viridibus ſubditam*, viridaria intellexiſſe? cum ciſterna, ut ædificiis & arboribus poſſet, viridariis ſubdita eſſe non poſſet; neque enim hæc ſatis convenirent cum cæteris quæ mox ſubjiciuntur, *ſub hoc ille tecto tam ſordido ſtetit, hoc illum pavimentum tam vile ſuſtinuit.* At enim Macrobius (*z*) cum *viridia* non pro appoſito, ut in viridibus pratis, ſed pro poſitivo ponitur, ut in illis, *formoſa facies viridiorum*, docuit, & in genitivo caſu ſic finiri, & *ipſam loci viriditatem ſignificare*. Fateor, qui ſupra dixerim, non ſemper arbores virentes deſignare. At certe non viriditatem ipſam loci apud laudatos Auctores ſignificat; id quod propoſito meo eſt ſatis: ut minime mihi quærendum ſit, qua ſignificatione in Phædri (*a*) verſiculo ponatur,

Perambulante læta Domino viridia;

quanquam ubi de ambulando per Romanos xyſtos ſermo eſt, poſſet alicui in mentem venire, ut ſecundum Plinii, & Vitruvii productos locos explicaret. Multo autem minus hic quæram, ſintne *viridia* ad eundem modum accipienda in ſcriptis veterum Juriſconſultorum. Qua de re memini multa mecum olim erudite, ut ſolebat, verba feciſſe Herculem Franciſcum Dandinum Comitem (qui huic Gymnaſio, mihique in primis, moriens, magnum tot ejus virtutum deſiderium reliquit) cum differre, ipſe quoque, ſed alia ratione, *viridia*, & *viridaria* conjiceret, quamobrem alios fuiſſe *viridiarios*, alios *topiarios*, exiſtimabat, nec *viridaria* dicta etiam *viridiaria*, niſi ex imperitia librariorum, qui *viridia* non intelligentes, alias in *viridaria*, nonnunquam littera ultima *i* non deleta, in *viridiaria* mutaſſent: quæ in eum quem ultimum edidit librum (*b*) fuſe retuliſſe, non dubito. Illud dubito, ne forte etiam in Celſo noſtro ob eandem cauſam ejuſdemmodi mutatio contigerit, & ex *viridia*, quæ ubi de ambulatione agitur, adeo convenire vidimus, factum ſit *viridaria*.

Ex iis quæ in Forolivienſi codice animadverti, hoc quoque eſt. Libro 2. cap. 12. ubi Almelo-
86, 8. veenius hæc edidit, *immittenda in alvum eſt, ſi levi medicina contenti ſumus, pura aqua; ſi paulo valentiori, mulſa; ſi leni, aqua, in qua fœnum græcum, vel ptiſana, vel malva decocta ſit: ſi reprimendi cauſa, ex verbenis;* ſupra illa verba, *ſi leni, aqua* (quæ in eo codice, ut in meis omnibus editionibus, ita ſunt, *ſi leni, ex aqua*) ſupra illa igitur ſcriptum eſt *leniendi cauſa*, in margine autem *molliendi cauſa*. Quæ an gloſſemata, an variantes, ut ſæpenumero in eodem codice, ex aliis deſcriptæ lectiones ſint, non facile dixerim; ſed tamen dixerim, apte his reſpondere, quæ mox ſequuntur, *ſi reprimendi cauſa, ex verbenis*. Quo loco, ſi ex me quæras, quid Celſo verbenæ ſint; noli expectare, ut cum Almeloveenio reſpondeam *quævis herba*, quaſi fœnum græcum, vel malva non eſſent herbæ, vel herbæ omnes reprimerent; neque, ut cum aliis virgulta ſemper virentia, & jucundo odore, aut alia denique, magis ad Auctores alios, quam ad Celſum explicandum attinentia. Se ipſe Celſus interpretatur hoc eodem libro cap. 33. cum inter reprimentia ponit verbenarum contuſa cum teneris caulibus folia; *cujus generis*, inquit, *ſunt*
109, 30. *olea, cupreſſus, myrtum, lentiſcus, tamarix, liguſtrum, roſa, rubus, laurus, hedera, punicum malum:* & uno verſu interpoſito, *aqua calida, in qua verbenæ coctæ ſunt, quas ſupra propoſui*. Eæ autem omnes num ſemper vireant, aut jucundo odore ſint, vides.

Sed, ut plenius deſiderio tuo ſatisfaciam, audendum jam eſt, & ſine cortice natandum, id eſt ſine ullo codicum adjumento, veræ ſimilior ſcriptura, ſi non divinanda, conjecturis ſaltem, aut certe ſuſpicionibus perquirenda. A facilioribus incipiamus. Celſum quidem ipſum libros ſuos in quædam capita diviſiſſe, manifeſtum eſt illa ejus loca attendentibus (*c*), quæ in extrema ſua Præfatione indicavit Lindenius. Ita vero Celſum diviſiſſe, ut nunc videmus, aut eas quas legimus, inſcriptiones capitis præfixiſſe, ſi quis crederet; is quæ ego, ſcripta exemplaria inſpiciendo, eam protinus opinionem deponeret. Longe enim alias, eaſque haud raro ineptas, & diviſiones, & inſcriptiones animadvertens, a Celſo illas eſſe non poſſe, ſtatim perſpiceret. Huc adde, non eaſdem eſſe in cunctis codicibus partitiones. Quarum rerum omnium ſpecimen habebis in II. & III. in Celſum Epiſtola ad te noſtra, ſi particulam illam Indicis quam in II. (*) ex Forolivienſi codice deſcripſi, cum ea contuleris quæ in III. (**) eſt ex Veneto, utramque autem cum ea parte quæ illis reſpondet in libro cujuſcunque editionis quarto. Cum enim editiones apparari cœptæ ſunt, tunc primum, ut opinor, cogitatum eſt de aptiore & diviſione in capita, & lemmatum his præponendorum ſententia aut ſeligenda, ſiquo in codice minus forte inepta erat, aut de integro excogitanda: itaque non in cunctis editionibus eædem ubique diviſiones ſunt, eædemque inſcriptiones. Hæc attigi, primum ut mecum laudes Lindenium, ſi quid ſcite in lemmate aliquo emendavit, velut in eo quod antepoſitum capiti 1. libri 8. ſic in meis editionibus legebatur, *De poſitu, & figura totius humani corporis*, quando non hæc eo capite Celſus docuit, ſed ejus *oſſium poſitus figuraſque*, ut ipſo 498, 29.
capitis initio promiſerat. Recte igitur Lindenius fecit, quod a Conſtantino adſcriptam in margine vocem *oſſium* illi addidit inſcriptioni. Deinde illa attigi, ne mireris, ſi fidentius dixero, e lemmate
capitis 27. libri 7. *De cancro, qui exciſa veſica* 485, 11.
naſcitur, quamvis & codex, & omnes apud me editiones ſic habeant, verbum eſſe tollendum *exciſa*, aliudque, ut, exempli cauſa, *inciſa* ſubſtituendum. Quis enim, niſi mortuo, veſicam excidat, id eſt ſcalpelli ope detrahat?

Faciles quoque, tametſi non in lemmate aliquo, ſed in ipſo Auctoris contextu, eæ mutationes videri poſſunt, quæ una in litterula conſiſtunt, ut ſi libro 6. ſub finem capitis 6. in illis verbis, quæ iiſdem editionibus, & codici ſunt communia,
recognitis omnibus, quæ medici quoque prodiderunt, 370, 7.
pro *quoque* reſcribamus *quique*: neque enim ipſe medicus non erat, nec remedia, quæ tam longo capite tot, & tam varia propoſuerat, fere omnia a medicis non fuerant prodita.

Ubi vero ſub initium capitis 17. lib. 5. hæc edidit Almeloveenius: *In hoc autem volumine eas*
compoſitiones *explicabo, quæ vel deſiderari in prio-* 248, 27.
ribus potuerunt; vel ad eas curationes pertinent, quas protinus hic comprehendam ſic, ut tamen quæ magis communia ſunt, ſimul jungam. Si qua ſingulis, vel etiam paucis commodata ſunt, in ipſorum locum differam; recte quidem fecit, quod in *paucis* ſequi maluit Lindenium, quam cæteros qui magno conſenſu habent *parvis*, ne Pantinos quidem, & Conſtantino, & Ronſſeo exceptis, quorum tamen primus in Adnotationibus, hi autem in libri ora Lindenio præluxerant; ſed illud haud bene, quod ſcripſerit *commodata*, qua in voce Almeloveenii typographos erraſſe,

(*y*) *Epiſt.* 86. (*z*) *Saturn. l.* 1. *c.* 4. (*a*) *l.* 2. *Fab.* 5. *v.* 14.
(*b*) *Interpret. de Servit. Prædior.* (*c*) *pag.* 387, 19. & 531, 14. (*) *pag.* 41, 1. *Edit. Pat.*
(**) *pag.* 51, 7.

raſſe, crederem, niſi eandem in Lindenii, & Pantini editionibus, imo in hujus quoque Adnotationibus offendiſſem, cum reliqui omnes ediderint *accommodata*, codex habeat *accommoda*. Hic tamen, illique omnes cum habeant *in ipſorum locum*; ego qui hæc non videam alio poſſe, quam ad curationes, referri, malim *in ipſarum locum*.

Jam vero ad paulo majoris momenti ſuſpiciones
129, 30. progrediamur. Libro 3. cap. 6. hæc legimus. *Ac protinus quidem ſcire* oportet, *non febricitare eum, cujus venæ naturaliter ordinatæ ſunt, teporque talis eſt, qualis eſſe ſanis ſolet : nec protinus etiam ſub calore motuque febrem ſe ſe concipere : ſed ita, ſi &c.* Et in eo quidem ab Almeloveenio diſcrepant pleræque editiones, & codex, quod habent *non protinus autem* ; ſed in cæteris mire omnes conveniunt, niſi quod Pantinus, offenſus ultimis verbis, in Adnotationibus credit *ſe ſe* in *potuiſſe* mutandum, Conſtantinus autem & Ronſſeus leviori mutatione in margine adſcribunt *poſſe*. Mihi vel hac levior placeret, id eſt *eſſe*, legeremque *febrem eſſe, concipere*, quomodo Celſus
5, 17. ipſe alibi dixit, *urinam in veſicam deſtillare, con-*
6, 27. *cipiunt*, & *ego eundem quidem hominem poſſe omnia iſta præſtare, concipio &c.*

Libro 2. initium capitis 14. apud Almeloveenium eſt ad hunc modum.
27, 28. *De frictione vero & geſtatione adeo multa Aſclepiades, tanquam inventor ejus, poſuit in eo volumine, quod Communium Auxiliorum inſcripſit, ut, cum trium tantum faceret mentionem, hujus & vini & geſtationis, tamen maximam partem in hoc conſumpſerit*, id eſt in frictione, ut vel ea demonſtrant quæ de hac una & continuo, & toto capite ſequuntur. Igitur cum Celſus dicat, *in hoc*, & *hujus*, & *inventor ejus*, nec de geſtatione verba facere incipiat, niſi capite 15; aut me omnia fallunt, aut duæ illæ voces *& geſtatione*, temere in primum verſum irrepſerunt, idque a longo jam tempore, cum in cunctis meis editionibus, & codice legantur. Ronſſeus in libri ora habet *equitatione*, ex eo, credo, quod in pleriſque erat editionibus, *hujus*, *& equi*, *& geſtationis*, quaſi equitatio ad geſtationem non pertineret, ad quam diſerte retulit Plinius (*d*), melius tamen paucis, & in his Manutiis *aquæ* pro *equi* ſcribentibus; ſic enim ediderant, *vini*, *& aquæ*, *& geſtationis* ſive ex codicibus quibuſdam; nam Forolivienſis ita prorſus habet, ut in margine Ronſſeus, *vini. ſ. & aquæ*, *& geſtationis*, ſive etiam Plinium (*e*) reſpexerunt. Is enim de Aſclepiade hæc ſcripſerat, cum propoſito Celſi loco conferenda, *quinque res maxime communium auxiliorum profeſſus, abſtinentiam cibi, alias vini, fricationem corporis, ambulationem, geſtationes*. Quibus ex verbis etſi Muretus (*f*) delenda cenſuerat illa duo, *alias vini*, haud animadvertens, ſic illas res *quinque* non fore; tamen ob hanc ipſam cauſam nihil mutandum eſſe, credidit Dalechampius (*g*), niſi *alias* in *aliquando*; neque hoc ipſum neceſſario, ut opinor. Nam quod Plinius infra ſubjicit : *Trahebat præterea mentes artificio mirabili, vinum promittendo ægris, dandoque tempeſtive, tum frigidam aquam*, æque congruit cum ſuperioribus, ſive *alias* legas, ſive *aliquando*. Sed quomodo Plinium *quinque* communia Aſclepiadis auxilia, & Celſum *tria tantum* fuiſſe, dicentem conciliabimus? Fruſtra Plinianam Harduini editionem conſului, quam poſt miſſam ad te V. Epiſtolam, nactus, ut libenter vidi pleraque eorum quæ de collatione utriuſque Auctoris deſideraveram, non omittentem, ita ſperabam hujus quoque nodi ſolutionem præbituram. Quæ cum me ſpes fruſtrata eſſet ubi ad ea Plinii verba is quo de agimus, adnotatur Celſi locus; capita alia inſpexi in quibus aut de Aſclepiade, aut de frictione, & geſtatione ſermo eſt. Sed non modo nihil quod me juvaret, inveni; verum inſuper ad caput 4. libri 28. non prætereundam operarum hallucinationem offendi. Græcus enim Hippocratis locus, ut Galeni (*h*) ætate in libro κατ' ἰητρεῖον legebatur, qui locus ut ad frictionem attinet, ſic omnino erat iis Celſi verbis, quibus expreſſus eſt, ſubjungendus not. 5. Sect. 14; ad alia Celſi verba, quæ de geſtatione ſunt, not. 8. non ſecus ac ſi ille pariter ad geſtationem ſpectaret, adjunctus eſt. Nos vero eam quam propoſuimus, repugnantiam qua tandem ratione tollemus, ut cum Plinius quinque, Celſus tria tantum communia Aſclepiadis auxilia fuiſſe, ſcripſerit? Sic fortaſſe, ut dicamus, Celſum de illis quæ in memorato ab ipſo volumine poſuerat Aſclepiades, Plinium de cæteris quoque eidem uſitatis mentionem feciſſe. Utcunque id eſt; cum Celſus tria dumtaxat memoret, ex quibus unum frictionem fuiſſe, demonſtravimus, alterum autem geſtationem fuiſſe ex conſenſu omnium hanc diſerte in tribus illis enumerantium, veri ſimilius eſt; ſatis perſpicue apparet, *hujus*, id eſt frictionis, optimam ſcripturam eſſe, bonam *geſtationis*, dubiam vero auxilii ejus quod inter utramque a Celſo poſitum eſt, ſic tamen ut vox *aquæ* prævaleat, ſi codicem, qui hanc habet, & editiones, in quibus aut eandem legimus, aut ex ea corruptam *equi*, attendere velimus; vox autem *vini* ab iis qui fruſtra eadem quæ a Plinio, a Celſo quoque dicta vellent, in codices aliquos intruſa videatur.

Ut igitur voces illas duas *& geſtatione* in ejus capitis initium, ſic totidem ſuſpicor irrepſiſſe in
proximum caput 15. ubi nunc legimus: *Geſtatio-* 91, 21.
num leniſſima eſt navi, vel in portu, vel in flumine; vel lectica, aut ſcamno : acrior vehiculo : vehementior, in alto mari navi. Intelligis, me de iſtis poſtremis dicere duabus vocibus: quanquam de *navi*, pridem ab Almeloveenio ipſo notata, quin gloſſema ſit, dubium eſſe non poteſt. At ego ſuſpicor, non unum eſſe, neque Celſum, poſtquam *in alto* ſcripſerat, *mari* adjiciendum cenſuiſſe. Suſpicionem autem minus improbabis meam, ubi animadverteris, alio ordine in cæteris editionibus, ipſoque codice locum iſtum proponi conſueviſſe, ut geſtationes quæ navi fiunt, minime disjungerentur, ſic videlicet: *Geſtationum leniſſima eſt navi vel in portu, vel in flumine: vehementior in alto mari navi*; unde hæc duo ultima verba auferre non modo licet, ſed & juvat. Non me fugit, quid Lindenium moverit, ut antiquum ordinem mutaret, nimirum ne quæ ſequebatur geſtatio *vel lectica, aut ſcamno*, ea videretur non minus vehemens dici, quam quæ navi in alto. Verum ſi hoc attendendum; illud quoque attendendum erat, eo quem ipſe maluit, ordine vehementiorem dici geſtationem navi in alto, quam vehiculo, quaſi vero geſtatione in alto tunc utendum fuiſſet cum mare ventorum vi maxime eſſet agitatum: itemque dici leniſſimam, ut navi in flumine, quæ vel lectica fiebat, vel ſella, quarum motus, quippe pluribus geſtantibus, creberrime inæqualis ſit & diſſimilis, neceſſe eſt. Non tamen negaverim, ut aliquid temere addi, ſic & omitti inter *alto*, & *lectica* potuiſſe. Verum minus mihi facile eſt conjicere quod omnino verbum omiſſum ſit, quam quæ ſint addita, ſuſpicari.

Sic & voces alias duas, & has quidem ex librariorum incuria redundare, crediderim ſub initium capitis 29. lib. 7. *Sed ante omnia vulvæ na-*
tura mirabilis, cum in multis aliis, tum in hac 489, 28.
re quoque facile cognoſcitur. Oportet autem ante omnia &c. Quis enim tantam in diſertiſſimo Scriptore inopiam verborum fuiſſe, exiſtimet, ut duo illa verba *ante omnia*, nulla adductus ratione, tam brevi intervallo iteraverit? Ut bene illa conveniant ſecundo loco, ubi ordine præcipere Auctor incipit quidquid fieri oportet ad maturum partum, intus emortuum, manu educendum; certe primo illo non apparet, cur ponantur. Cum enim difficultatem ejus operis propoſuerit; continuo

(*d*) *Nat. Hiſt. l.* 28. *c.* 4. (*e*) *Ibid. l.* 26. *c.* 3. (*f*) *Variar. Lect. l.* 14. *c.* 16.
(*g*) *In marg. ad hunc loc.* (*h*) *Vid. de Sanit. tuen. l.* 2. *c.* 3.

tinuo ſpem unam dat, eamque in uteri natura mirabili quæ occaſionem præbet cauto & perito Chirurgo primum unum digitum, deinde & alterum, & ſic deinceps totam manum per illas anguſtias inferendi. Namque ex intervallo ſubinde os uteri dehiſcit: qua occaſione utendum, ut magiſter quiſque obſtetricandi ſpectatiſſimus vel nunc præcipit, ſicque deinceps expectandum *donec iterum id os aperiatur*; ita enim legere malo, quam cum Lindenio, adſcripta in margine a Conſtantino, & Ronſſeo ſequente, *os adaperiatur*,
490, 8. cum ſit in codice *ad os aperiatur*, ut in omnibus quoque, mihi notis, editionibus, excepta principe Florentina, ex qua a me olim excerpta nunc inſpiciens, gaudeo, in his idem prorſus quod in mentem venerat, reperire.

Fortaſſe ob eandem veterum ſcribarum indiligentiam, quædam alia iterata ſunt verba in citati
477, 26. libri 7. capite 26. *Cum jam eo* calculus *venit, ut ſuper veſicæ cervicem ſit, juxta anum incidi cutis plaga lunata uſque ad cervicem veſicæ debet*. Veterum dixi; nam hic quoque tum in codice, tum in meis omnibus editionibus eadem illa repeti video, quamvis cætera paulo aliter, nempe ad hunc modum proponantur, *ut incidi ſuper veſicæ cervicem juxta anum cutis plaga lunata uſque ad cervicem veſicæ debeat*, niſi quod in codice eſt *debet*, quod in libri ora Conſtantinus, & Ronſſeus malunt, *ut* illud delentes, tanto melius hæc quidem quam Lindenius, quod ſi calculus ſuper veſicæ cervicem ſit, necdum ad eum pervenit locum, ut ſecundum inculcata hoc capite a Celſo præcepta aggredi Medicus ſectiones debeat. Ante hanc enim vel modo præceperat, ut calculus digitis compellatur deorſum donec ad cervicem perveniat, in eamque impellatur. Itaque ubi mox dicit, *Cum jam eo venit*, perſpicuum eſt, hoc velle, Cum jam in cervicem venit; ut abſonum ſit addere *ut ſuper veſicæ cervicem ſit*, ſupervacuum autem videri poſſit dicere, *ſuper veſicæ cervicem* eſſe incidendam cutem, quando plaga lunata juxta anum debere dicitur *uſque ad cervicem veſicæ* pervenire, aut ſi illud minus ſupervacuum ſit, vox ſaltem *veſicæ* ſecundo hoc loco ſit minime neceſſaria.

Utcunque id eſt; a non abſimili operarum ſocordia cum factum eſſe, conjeciſſem, ut in cunctis a me verſatis editionibus duo alibi verba eſſent repetita; meam conjecturam poſtea confirmatam vidi non illibenter. Locus eſt lib. 8. ſub initium capitis 7. ubi quædam de variis caſibus attinguntur, qui oſſi, dum frangitur, poſſunt in-
524, 34. cidere. *Quinetiam aliquando plura fragmenta a fragmento fiunt. Sed in aliis quidem oſſibus ex toto ſæpe fragmentum a fragmento recedit*. Vides, quibus de verbis dicam, nempe *a fragmento*, quæ ut ſecundo loco neceſſaria ſunt, ſic primo vel tunc redundare mihi viderentur, ſi *e fragmento* ſcriptum eſſet, quod nuſquam legi. Et fuiſſe quidem alios antea quibus diſplicuiſſent, ex Conſtantini marginibus intelligebam, qui adnotatum habent, *Quidam ſegmento*; nec tamen quid iſti ſpectaſſent, percipiebam. Verum cum denique in Forolivienſi codice duo illa verba prorſus deeſſe primo quidem loco, animadverti; ſic enim ſcriptum eſt, *plura fragmenta fiunt*; tum vero ad meæ conjecturæ pleniorem confirmationem nihil aliud optandum cognovi, niſi ut cum eo codice plures alii, in primiſque optimi, conſentirent.

Quamobrem etſi alias duas ſuſpiciones meas ab eodem codice demum inveni confirmatas; nolui tamen eas magis quam ſuperiorem, ei codici acceptas referre non modo quia ipſæ quoque multo mihi antea in mentem venerant, quam ejus varietates codicis omnes adnotarem, verum etiam quia uni codici, neque ei optimo, non multum tribuo, in re præſertim quæ minus eſt in veteribus ejuſmodi libris attendenda, velut hæc de duabus prima, quæ nimirum pendet a diſtinctionum notulis, inter verba interjectis. Paulo ſupra finem ejuſdem capitis 7. in omnibus quæ apud me ſunt, editionibus ad hunc modum ſcriptum eſt, *coſtæ, ſpina coxarum, os tali, calx*; ad eundemque modum iterum paulo ſupra finem inſequentis capitis 8. eadem verba proponuntur, niſi 526, 7.
quod eo capite 8. *coxarum* loco, quam vocem 528, 7.
retinent Lindenius, & Almeloveenius, reliqui habent, codice non diſcrepante, *coſtarum*. A quibus hic duo vides poſſe requiri, coſtarum ſpina quid ſit? & quare a coſtis diſtinguatur? ſcribunt enim *coſtæ, ſpina coſtarum*: cum a duobus illis prioribus unum modo requiri poſſit, idque reliquis capite quidem 7. commune, ſpina coxarum quid ſit? neque enim Celſus cum libri hujus 8. capite 1. oſſa omnia ſigillatim propoſuit, in iiſque coſtas, & os coxarum; illis, aut huic ſpinam tribuit; ne quis forte quia poſteri ſummam hujus partem utrinque ſpinam vocarunt, eam, credat, capite 7. intellexiſſe. Quid ergo eſt? *Coxarum* ego utroque loco ſcribendum opinor; *ſpina coxarum* neutro. Sed verba ita diſtinguenda, *coſtæ, ſpina, coxarum os, tali, calx*; aut, ſi mavis, *coxarum os, os tali*; vel *coxarum os, talus*; ſic enim ſingula hæc oſſa alibi nominat Celſus. Qui inter cætera oſſa, quæ ibi cap. 8. memorat, fere immobilia, id eſt non æque mobilia, ac humeri, brachii, femoris, cruris, digitorum oſſa, de quorum curationibus eſt poſtea acturus, coxarum os prætermittere non debuit, nec vertebras; has autem ſpinæ nomine, ut ſolet, hic quoque intellexiſſe, initium, & finis proximi, quod ſequitur, 9. capitis ſatis oſtendunt. Hæc cum eſſem conjectura perſecutus; codice inſpecto, diſtinctionis notas inveni, non inter *coxarum*, & *os*, ſed inter *ſpina*, & *coxarum*, & inter *os* & *tali*, quemadmodum ſuſpicione præceperam.

Antequam alias hujus generis ſuſpiciones adjiciam; alteram illam indicabo, quam a codice comprobatam vidi. Libro 6. cap. 18. *Anus quo-* 399, 19.
que multa, tædiique plena mala recipit, nec a ſe multum abhorrentes curationes habet. Cum hæc primum legi; credibile viſum eſt, non ita olim ſcriptum fuiſſe, ſed potius *nec inter ſe multum abhorrentes*, quomodo Livius (*i*), exempli cauſa, dixerat *abhorrent inter ſe orationes*. Et veſtigia quidem ejus ſcripturæ in cunctis meis editionibus deprehendi, in quibus videlicet legitur *nec in ſe*; licet Conſtantinus, & Ronſſeus in libri margine adnotaverint *necnon in ſe multum abhorrendas*, lectione minime iis, quæ ſequuntur, curationibus conveniente, quas ſi perlegas, pleraſque agnoſcas nullam aſperitatem, multam ſimilitudinem inter ſe habere. Suſpicionem denique codex luculentiſſime confirmavit, in quo perſpicue ſcriptum reperi *inter ſe*.

Redeo nunc ad eos locos, in quibus ſuſpicor, ob pravam verborum diſtinctionem ſententiam eſſe corruptam. Libro 2. cap. 29. inter ea quæ al-
vum movent, ponuntur *uvæ recentes pingues, minutæ aves, cochleæ &c.* Capite autem inſequen- 106, 21.
te inter ea quæ contra adſtringunt, recenſentur
dura ova; magiſque, ſi aſſa ſunt: minutæ aves, merula, palumbes; magiſque, ſi in poſca decocta eſt. Num eædem igitur minutæ aves alvum & 107, 15.
adſtringunt, & movent? Hæc repugnare, ſenſit Ronſſeus (*k*), commentuſque eſt, primo loco teneras & nuper excluſas, elixaſque; altero ſiccas, & adultas, & aſſas; quaſi Celſus ſi ita intellexiſſet, per ſe declarare non conſueſſet. Quod & de Pantino (*l*) dictum volo, qui teneras, duraſque diſtinxit; cum facilius poſſet, quam Ronſſeus, mutatis primo loco inter verba notulis, tollere, ut mihi videtur, repugnantiam, ad hunc modum, *uvæ recentes, pingues minutæ aves*. Dixi autem facilius, quam Ronſſeus; hic enim ne dubitavit quidem, quin pingues uvæ eſſent intelligendæ, ſicque in Enarratione ſua explica-vit.

(*i*) *Hiſt. l. 38. haud ita procul a fine*. (*k*) *Enarrat. in hos loc.* (*l*) *Comment. in primum loc.*

vit. At Pantinus (*m*) utrum mallemus, optionem dederat, *pingues* de uvis, an de avibus dictum accipere. Ego vero non dubitandum crediderim, quin de avibus ſit accipiendum. Pinguedo enim proprie in animalibus dicitur, & *caro*
106, 27. *pinguis* mox diſerte a Celſo in iis quæ alvum movent, commemoratur. Cæterum cum alii ſic verba diſtinxerint, ut Almeloveenius, alii ambigue, ut Pantinus; vix tandem unum Conſtantinum animadverti ita, uti ego conjeci, diſtincta edidiſſe.

Verum ne hunc quidem inveni qui alia quædam ita diſtingueret, quemadmodum mihi diſtinguenda videntur, libro 5. cap. 26. ubi Celſus ſub nomine cancri, vulneribus ſupervenientis, gangrænam fere & ſphacelum deſcribit. Nam quod Almeloveenius quæ Pantinus (*n*), & Ronſſeus (*o*) huc adſcripſerant, magis attendens, quam quæ Conſtantinus; indicat, quaſi huc attinentes, Galeni locum, & Hildani Obſervationem; nempe uterque horum ibi de tumore verba faciunt, quem hodieque omnes cancrum appellant, non de affectionibus quas Celſus hoc quidem nomine complecti ſolet, nimiæ vulnerum inflammationi, aut conſtrictioni, ut antequam
300, 15. deſcribat, ipſe ait, ſuccedentibus; ſic enim cum ſæpe alibi, tum præſertim ibi locutus eſt, ubi generatim vetuit nimis arctas fieri deligationes,
533, 23. *ſiquidem id, quod adſtrictum eſt, alienatur, & cancro opportunum eſt*, & ubi ſpeciatim in oſſis fractura quacum ſit vulnus conjunctum, tanto
539, 7. laxiores faſcias laudavit, *quanto facilius & alienari & occupari cancro vulnus poteſt*. In illa igitur deſcriptione hæc etiam ſunt, *ex nigro ul-*
300, 29. *cere humor pallidus fertur, malique odoris eſt, & caro intus corrupta: interdum etiam nervi ac membranæ reſolvuntur, ſpecillumque demiſſum deſcendit &c.* Nemo autem cæterorum eſt qui vel majoris diſtinctionis notam inter *corrupta*, & *interdum* non interponat; ſi Manutios, & Stephanum excipias: quanquam nemo ibi *caro intus corrupta* habet; habent vero *carunculæ corruptæ*, vel, ut codex, *carunculæque corruptæ*, quod ego melius exiſtimo, quia ante duos treſve verſiculos cum de hoc ulcere dictum eſſet *caro ejus corrupta eſt*; ineptum fuiſſet idem iterare. Sic igitur reſcribendum ſuſpicor, *ex nigro ulcere humor pallidus fertur, malique odoris eſt: carunculæque corruptæ, interdum etiam nervi ac membranæ reſolvuntur &c.* id eſt putrefactæ excidunt.

Eſt etiam ubi depravatam ſententiam credas non tam quod verba non bene diſtincta ſint, quam quia tranſpoſita. De quo ut exiſtimare poſſis; ex lib. 3. cap. 6. non brevem locum deſcribam, neceſſe eſt, ad tempus attinentem quo po-
123, 30. tio febricitantibus eſt concedenda. *Ac ne illud quidem ab Heraclide Tarentino dictum, ratione caret: ubi aut bilis ægrum, aut cruditas male habet, expedire quoque per modicas potiones miſceri novam materiam corruptæ. Illud videndum eſt, ut, qualia tempora cibo leguntur, talia potioni quoque: ubi ſine illo datur, deligantur, cum ægrum dormire cupiemus: quod fere ſitis prohibet. Satis autem convenit, cum omnibus febricitantibus nimius humor alienus ſit, tum præcipue eſſe fœminis, quæ ex partu in febres inciderunt*. Hic igitur manifeſtius eſt, quam ut admonitione mea egeat, non aliam, niſi minoris diſtinctionis notulam, inter *quoque*, & *ubi* fuiſſe ponendam. Illud aliquam attentionem requirit, ut ſuſpicemur, ſuo non eſſe loco ea verba, *cum ægrum dormire cupiemus: quod fere ſitis prohibet*. Hæc enim, ſive ad iſtum modum legantur, ſive ipſis particula, *aut*, ut in codice, meiſque libris omnibus, præponatur, non bene ibi collocata eſſe videbuntur iis qui animadverterint, tempora illa non tunc duntaxat eſſe deligenda, cum ægrum dormire cupiemus, ſed tunc etiam cum materiam novam corruptæ miſceri, volemus. Quorum utrumlibet addita quidem iſta particula *aut* ſignificabit, ſed in alium tranſlata locum ſimul cum verbis inſequentibus. Tantum igitur abeſt, ut eam particulam, quod Conſtantinus, & Ronſſeus in margine indicant, expungendam credam; ut ſententiam ſic reſtitui poſſe, exiſtimem, *Ac ne illud quidem, ab Heraclide Tarentino dictum, ratione caret: ubi aut bilis ægrum, aut cruditas male habet, expedire quoque per modicas potiones miſceri novam materiam corruptæ, aut cum ægrum dormire cupiemus; quod fere ſitis prohibet. Illud videndum eſt &c.* Quod ſi forte malis, nulla tranſlatione verborum facta, mutare tantummodo *aut* in *ut*; etſi tranſlationem magis probem; non pertinaciter repugnabo: ſatiſque mihi erit, locum, quemadmodum hactenus legebant, vitio non caruiſſe.

Age nunc veniamus ad alterum in quo manifeſtius eſſe videbitur vitium, neque, ut puto, ſine verborum tranſpoſitione facile tollendum. Libro 4. ſub initium capitis 13. hæc ſunt. *Sed* 221, 25.
prior, morbus videlicet Ileus, modo ſupra umbilicum, modo ſub umbilico dolorem movet. Fit in alterutro loco inflammatio: nec alvus, nec ſpiritus infra tranſmittitur. Si ſuperior pars affecta eſt, cibus: ſi inferior, ſtercus per os redditur: ſi utralibet, metus eſt. Adjicitur periculo, ſi vomitus bilioſus, mali odoris, aut varius, aut niger eſt. Vides, num ubi ſtercus per os jam redditur, poſſit vomitus eſſe, niſi mali odoris? numve periculum, quod jam ſummum eſt, his adjectis augeatur? Certe Aphoriſmus ipſe, (*p*), quem, tanquam huc attinentem, indicat Almeloveenius; ſi rationem, & Galeni (*q*) interpretationem attendamus; periculum in Ileo prænunciat ex eo vomitu, non qui vomitum ſtercoris, aut ſtercori ſimilium excipiat, ſed qui hunc præcedat. In Ileis, inquit Galenus, *vomitus non ſemper adeſt, ſed quando exitiales ſunt: & ſi vehementius diſtorquentur, ſtercus eis aſcendit:* & mox, *Hæc vero mihi fieri videntur ab inteſtinis in quibus paſſio talis exiſtit, a ſe expellere ſtercus appetentibus, quando longitudine temporis cœpit moleſtare.* Quam alteram ex Galeno deſcripſi particulam ob eam etiam cauſam, ut intelligeres, quanto melius in producto Celſi loco, ubi nunc legitur, *ſi utralibet, metus eſt*, legeretur antea ab omnibus, *ſi utrumlibet vetus eſt*, quod & codex habet. Itaque locum ſic reſtitui poſſe, conjicio, ſi poſt *tranſmittitur*, continuo ſcribamus. *Adjicitur*, vel; quoniam in codice eſt, *accidit*; *Accedit periculo, ſi vomitus bilioſus, mali odoris, aut varius, aut niger eſt. Si ſuperior pars affecta eſt, cibus; ſi inferior, ſtercus per os redditur; ſi utrumlibet vetus eſt;* videlicet ſi in ſuperiore, aut in inferiore parte inveteravit affectio. Ad eundem enim modum Celſus de dyſenteria infra loquitur cap. 15. *Si pluribus diebus nihil remedia illa ju-* 225, 26.
verunt, vetuſque jam vitium eſt. Verum ad alia veniamus, vel potius revertamur.

Cum enim ſupra mentionem facerem immobilium quorundam, id eſt minus inter ſe, ſecundum naturam, mobilium oſſium, quæ Cornelius noſter extremo capite 8. libri 8. nominaverat; in memoriam redii, quid eſſem olim ſuſpicatus in verbis illis, quibus inter initia capitis 11. ejuſdem libri, oſſium motus præter naturam, id eſt luxationes, ita diſtinxit. *Moventur oſſa ſedibus* 542, 30.
ſuis duobus modis. Nam modo quæ juncta ſunt, inter ſe dehiſcunt: ut cum latum os ſcapularum ab humero recedit; & in brachio, radius a cubito; & in crure, tibia a ſura: —— modo articuli ſuis ſedibus excidunt. Quem ſecundum modum ſigillatim inſequentibus proponit capitibus, de maxilla luxata, &, quod ad ſuſceptum ſermonem maxime attinet, de luxato humero, aliiſque ejuſmodi. Hinc autem ſuſpicio oritur, in iis quæ produximus, verbis non *ab humero*, ſed *ab jugulo* potius eſſe legendum. Jugulum enim, id eſt clavicula, ita cum lato ſcapularum oſſe junctum eſt,

(*m*) Ibid. (*n*) Annot. in hunc loc. (*o*) Enarrat. in eund. loc. (*p*) 10. Sect. 7. (*q*) Comment. in hunc Aphor.

eſt, ut cum tibia fibula, aut, ſi mavis, cum
ulna radius, non ita ut cum lato eodem oſſe hu-
merus, qui & per articulationem jungitur, ma-
ximos quoſque motus permittentem, & cum re-
cedit ab illo oſſe, ſive, quod eodem redit, cum
illud os ab ipſo recedit, non huc res attinet, ſed
alio, videlicet ad caput, quod peculiariter exta-
re dixi, de luxato humero. Quæ animadverſio
non tantum ad id valet, ut vitiatam hic eſſe
ſcripturam, opinemur (fruſtra explicante Con-
ſtantino de acromio, quod oſſiculum perraro in
adultis invenitur, nec inter oſſa a Celſo propo-
nitur) ſed ad illud quoque, ut paulo inferius
ab Lindenio egregie emendatam intelligamus.
Cum enim & editiones omnes, & codex ipſe, ut
ab humero habent, ſic perperam quoque habe-
rent *mollibus*, vel etiam, ut in Conſtantini, &
Ronſſei margine, *molibus*; nihil melius reſcribi
543, 10. potuit, quam *mobilibus* in iis verbis, *Quorum
vitandorum cauſa, facienda eadem ſunt, quæ in
oſſibus mobilibus læſis*. Quid enim huc *oſſium mo-
libus*, vel *oſſibus mollibus*, aut *mollioribus*? nam
hoc malebat Conſtantinus. Hic enim, ut fibulæ,
& radii diſerte propoſita exempla oſtendunt, de
oſſibus agitur immobilibus, aut certe minus mo-
bilibus: hiſque Celſus læſis, adhibenda eadem eſ-
ſe, docet quæ læſis mobilibus.

Simile vitium, ſimilique ratione emendandum,
irrepſiſſe in primum caput libri hujus 8. ſuſpica-
501, 1. beris, ubi legeris, *Maxilla vero eſt molle os*.
Nemo enim hoc dicat, nedum Celſus, qui ſter-
num, duritie cum maxilla non conferendum, os
503, 13. tamen eſſe *valens ac durum*, iſto eodem capite
dicturus eſt. Atenim codex, & editiones, quot-
quot inſpicimus, habent *molle*. Nimirum, cre-
do, ut *mollibus* habebant in loco ſuperiore, no-
tula quæ compendium vocis *mobilibus* ſignifica-
ret, a librariis olim non intellecta, aut minus
animadverſa: cujuſmodi ob cauſam Veterum
duo treſve ediderant infra, capite 4. ut Alme-
loveenius quoque ibi adnotavit, *membrana mol-
lis ac ſui coloris*, ubi edendum fuiſſe *membrana
520, 31. mobilis ac ſui coloris*, ſatis illa oſtendunt quæ
continuo his opponuntur, *membrana immobilis,
nigra &c.* Unum eſt, quantum video, quod mi-
hi, pro *molle* hic *mobile os* repoſituro, objici
poſſit, nempe tribus, nec totis, interjectis ver-
501, 4. ſiculis, de eadem maxilla hæc addi, *ſolaque ea
movetur*, ſupervacuis verbis, ſi modo ea mobi-
lis dicta eſſet. Attamen haud plane ſupervacua
fortaſſe videbuntur, ſi quid continuo ſequatur,
attenderis. Hoc enim ait Celſus, *ſolaque ea mo-
vetur. Nam malæ cum toto oſſe, quod ſuperiores
dentes excipit, immobiles ſunt*. Aliud autem eſt
dixiſſe, mobile os maxillam eſſe, ſtatim atque de
ea ſermo fieri cœptus eſt, nempe cæteris illis
capitis partibus quæ omnino immobilibus com-
pinguntur oſſibus, ad eum uſque locum deſcri-
ptis: aliud eſt, nonnullis de ea jam dictis, op-
portune admonere, maxillam de qua verba fiunt,
illam eſſe quæ ſola movetur; ne quis forte re-
rum ignarus, maxillæ nomine deceptus, puta-
ret, ſuperiorem quoque a Celſo mobilem dictam
fuiſſe. Nam ſuperiorem etiam, a Romanis ma-
xillam fuiſſe appellatam, ipſum malæ nomen in-
dicio eſt, quod ex maxilla contractum eſſe,
jam diu eſt cum docti homines de M. Tullio
(r) didicerunt. Quod nomen etſi Plinius (ſ)
tradidit, in homine tantum habere locum; non
tamen ſcripſit, haud licitum eſſe in homine quo-
que ſuperiorem maxillam dicere: imo licere,
exemplo docuit ſuo, cum remedia adverſus *ma-
xillarum dolores, tumoreſve* propoſuit (t). Cel-
ſus igitur, ne quis dubitare poſſet, utram maxil-
lam mobilem eſſe, dixiſſet; cum illud addidit;
tum ſuperiorem, niſi forte ſimul cum inferio-
re, nuſquam, quod meminerim, alio quam ma-
larum, nomine deſignavit: quin a malis aper-
te, ut hic, maxillam, videlicet inferiorem, di-
ſtinxit, quemadmodum capite 7. hujus libri vi-
debis in illa certorum oſſium enumeratione, *ma- 526, 5.
xilla, malæ, jugulum &c.* quam conſtantem ejus
conſuetudinem haud ſcio, an alii ſatis adnota-
verint.

Locus eodem capite primo brevis eſt, ſed in
quo de pluribus dubitatur. *Super hos quoque mu- 499, 28.
ſculos, qui tempora contegunt, os medium, in ex-
teriorem partem inclinatum, poſitum eſt*. Sic cum
Lindenio Almeloveenius. Sed qui eos præceſſe-
rant, quotquot inſpexi, & cum his non codex
modo quem memorare ſolitus ſum, ſed & Vene-
tus, ut quædam quæ olim ex eo excerpſi, mihi
adhuc oſtendunt, habent ad hunc modum, *ſub
his quoque muſculis, qui tempora connectunt*: in
cæteris autem conveniunt codices, non editio-
nes. Nam vel princeps, & Pinziana *inclinatam*
habent, nedum reliquæ, præter editionem Ronſ-
ſei, in qua tamen aliud diſcrimen animadverto;
ſcripſit enim *in interiorem partem inclinatum*,
quam lectionem Paawius (u) ſequitur. Quibus
de muſculis Celſus loquatur, manifeſtum eſt: quo
de oſſe, ambiguum, eoque magis, quod varia adeo
profertur ſcriptura. De qua etſi in muſculis mi-
nus controverſiæ eſt; ea ipſa tamen a vera for-
taſſe longius abeſt, quam putant. Qua enim,
quæſo, ſignificatione tempora *connectere* iſti di-
cuntur muſculi quos Temporales vocitamus? Dif-
ficultas hæc, credo, Conſtantinum, & Ronſſeum
impulit, ut in libri ora adſcriberent *contegunt*.
Quam tamen Paawius vocem reſpuit, tanquam
Celſo minus familiarem, oblitus; ut renum, &
omenti deſcriptionem (x), & locos alios præ-
teream, ab hoc capite diſtantes; hujus ipſius ini-
tio ſcripſiſſe illum, *cerebri membranam contegit*, 498, 33,
in eademque pagella paulo ſupra, *os contegat*, 14, &
& *erit contegendum*; ut intra duodecim, aut tre- 15.
decim verſus ter uſus ſit. Eſt igitur Celſo ma-
xime familiaris. Sed tamen dubito, num uſurpa-
verit hoc loco, an potius, quam *contegunt*,
ſcripſerit *continent*. Quo id auctore? inquis,
Nempe eodem Celſo, quem animadverti, cum
hos muſculos indicaret hujus ipſius libri alio lo-
co, qui & in codice, & in editionibus ſine ulla
cujuſquam dubitatione uno eodemque modo legi-
tur, ita ſcripſiſſe, *inter muſculos, qui tempora* 517, 4.
continent. Utinam Celſi ipſius auctoritate uti
poſſem ad cætera pariter quæ in verbis propoſi-
tis dubia ſunt, veri ſimiliori ratione dirimenda,
quæ ab illo nimirum pendent omnia, quod os
intellexerit? Et a primo quidem id eſſe videtur
quod latine a jugi ſimilitudine ſatis bene voca-
mus Jugale: quamvis enim hanc jugalis ſignifica-
tionem in Lexicis non videamus adnotatam; Cel-
ſus tamen *Jugale appellari poſſe ab eadem ſimili-* 500, 33.
tudine, a qua id Græci ζυγῶδεις appellant, infra
docet, ubi id os memorat, ac deſcribit. Quod
attendens Paawius, negat, propoſito loco de eo
oſſe Celſum loqui, quo paulo poſt ex inſtituto
ſit locuturus, & quod præterea non *ſub* his mu-
ſculis ſit, ſed ipſis impoſitum. Cui ſecundæ
animadverſioni tantum videtur tribuiſſe Linde-
nius, qui de Jugali hic dici, crederet, ut pro-
pterea fortaſſe, pro *ſub his* ediderit *ſuper hos*,
mutatione libris omnibus quos viderimus, ut ſu-
pra indicatum eſt, repugnante, & minime ipſi
neceſſaria; ſtante enim homine, eſt Jugale os
infra totos ferme eos muſculos. At Paawius
proceſſum petroſum opinatus eſt hoc loco indi-
cari: quam opinationem, cum Celſus nihil uſ-
quam attigerit eorum quæ non niſi aperta calva-
ria, poſſunt de hac conſpici; examinare non eſt
operæ. De Conſtantini autem opinione, quam
ex libri ora conjicimus, ubi pro *os medium* po-
ſuit *os malarum*, ſatis eſt, ſecundum Paawii pri-
mam animadverſionem, hoc quærere, quid atti-
nuerit hic ſcribi quod paulo poſt nihilominus
erat ſcribendum? Nam ſi *juxta* aurem *finiri* Ju-
gale *os* tradetur, *quod tranſverſum a genis tendit*; 500, 35.
inde

(r) *in Oratore.* (ſ) *Nat. Hiſt. l.* 11. *c.* 37. (t) *Ibid. l.* 21. *c.* 20. *& l.* 23. *c.* 2. *&* 7.
(u) *Comment. in hunc loc.* (x) *l.* 4. *c.* 1. *p.* 184, 2. *& p.* 185, 10.

inde ſatis intelligi poterat, *ſub* Temporalibus *muſculis os malarum, in exteriorem partem inclinatum, poſitum eſſe*. Quid igitur eſt? Fortaſſe, nihil a ſcriptis libris recedendo, vox illa *medium*; quam quo referamus, ſi de oſſe Jugali ſermo ſit, haud ſatis apparet; de parte illa calvariæ accipienda eſt quæ, ſub his muſculis latens, contra medium fere ipſorum in exteriorem inclinatur partem. Cum enim hic Celſus calvariæ latus deſcribat, ſuturam videlicet ſquamoſam, & os quod proxime poſt aurem craſſiſſimum eſt; a veri ſimilitudine non abhorret, cavere voluiſſe, ne quis forte, ut æquatum exterius videt ab his muſculis capitis latus, ſic ob ignorationem eorum craſſitudinis putet, ſubjectam quoque calvariam ipſorum eſſe ſuperficiei parallelam: itaque illud caventem, ibi os extrorſum inclinari, ubi ſedem relinquat majori eorum craſſitudini, docuiſſe: dixiſſe autem, *ſub* his muſculis, quia hiſce obtegitur, non ſecus atque alibi (*y*) cor, dixit, *ſub ſiniſteriore mamma ſitum*. Verum ex his omnibus quæ ſuper uno iſto loco a me ſcripta ſunt, noli aliud magis attendere, quam quod, Celſo auctore, conjeci de verbo *continent* pro *connectunt* ſubſtituendo.

Ejuſdem auctoritate ductus, nonnullas alias ſuſpiciones, dum infra legerem hoc ipſum caput, ſubortas, mihi jam demere conabor. Humerus,
504, 13. inquit, *extremis utrinque capitibus tumidus, mollis, ſine medulla, cartilaginoſus*. Nulla hic mendi ſuſpicio. Nam quod duas illas voces *ſine medulla* Paawius (*z*) *omnino delendas* eſſe, pronunciat, quia hoc os, ſicuti mox Celſus ipſe agnoſcit, *medulloſum* eſſe, conſtat; delendæ eſſent aliæ quoque, id eſt *mollis*, & *cartilaginoſus*, quia durum eſſe, manifeſtum eſt, neque id Celſus negat. Sic enim pergit, *medius teres, durus, medulloſus*. At vero omnia ſunt retinenda; prima, quia de *extremis capitibus*; cætera, quia de *medio* inter extrema oſſe diſerte dicuntur: utraque autem, ſi eæ inter ſe conferantur oſſis partes, ſatis vera ſunt. Suſpicio autem oritur ex iis quæ continuo ſequuntur, *leniter cavus, in priorem & interiorem; gibbus, in poſteriorem & exteriorem partem*. Certe intelligis, hæc, ſicuti Lindenius, & Almeloveenius edidere, cum ipſius oſſis figura non convenire. Sed neque conveniunt quæ pro his omnibus meæ cunctæ habent editiones. In aliis enim ſic legas, *leniter gibbus & in priorem & poſteriorem, interiorem, & exteriorem partem*: in aliis autem, quibuſcum Pinziana, & codex ipſe conſentiunt, *leniter gibbus & in priorem, & in exteriorem partem*; quaſi vero aut ab nulla parte eſſet cavus, quod primæ indicant; tunc autem preſſius Celſus ſcripſiſſet, leniter gibbus in omnem partem: aut præter priorem, & exteriorem, duæ partes reliquæ non eſſent hic commemorandæ, quod cæteræ ſignificant editiones; tunc autem Celſus hæc ſtatim non ſubjeciſſet, *Prior autem pars eſt, quæ a pectore eſt: poſterior, quæ ab ſcapulis: interior, quæ ad latus tendit: exterior, quæ ab eo recedit*. Si Celſo igitur, & re ipſa ducibus, locus ille a librariorum facillima in ejuſmodi præſertim verbis deſcribendis hallucinatione eſt vindicandus; non inde, opinor, ejus initium unde Lindenius, ſed unde omnes reliqui, faciendum eſt, reſcribendumque magna ex parte, ut primi illi, *leniter gibbus in priorem & poſteriorem & interiorem; cavus in exteriorem partem*.

Sed etſi tam varia, ut vidimus, apud varios ſcriptura vitium ipſa in eum locum irrepſiſſe, indicabat; non eſt tamen cur alteri plurimum fidamus, in quo ſcribendo mire omnes conſentiunt. Eſt eodem capite primo, ubi femina, id eſt fe-
506, 20. morum oſſa, *ab exteriore parte gibba* dicuntur. Sunt autem; idque procul omni dubitatione; a priore, ſi re ipſa, & verborum paulo ante propoſita declaratione ſtandum eſt, quam Auctor *ad omnes articulos pertinere*, etiam *in ulterioribus*,
504, 21.
diſerte admonuit. Crediderim igitur, ſcripſiſſe, *a priore*, aut, ſi minus recedere a communi lectione velis, *ab anteriore*: aut ſi forte *ab exteriore* ſcripſit non tam quia inde quoque, in nonnullis præſertim corporibus, nonnihil gibba ſint, quam ut Hippocrati obſequeretur; non omiſiſſe tamen *a priore*, ut ſimul id quod multo evidentius eſt, ſimul ipſum ſequeretur Hippocratem (*a*), cujus hæc verba ſunt, *conſiderare oportet, quod femur gibboſum magis eſt ad externam partem, quam ad internam, & magis ad anteriorem, quam poſteriorem*.

Mendum quoque alterum mihi eſſe videtur in extrema eorundem feminum deſcriptione. *Atque* 506, 25.
in eo inferiora quoque capita media ſinuantur, quo facilius excipi a cruribus poſſint. Scire enim velim, quorſum pertineant duæ iſtæ voculæ *in eo*. Nihil enim ſingulari numero præcedit, quo referas. Noviſſima autem hæc fuerant, *tum infra introrſus leviter tendunt, quo æqualius ſuperiora membra ſuſtineant*. Igitur aut eæ voculæ inducendæ ſunt, ut modus quo præcedentia iſta dicuntur, in ſubſequentibus ſervetur, aut videndum eſt, an forte ex *ideo* deſcribentes fecerint *in eo*, potueritque Celſus ita ſcribere *ideo*, *quo*, ut notum eſt, eadem mente ſcriptum eſſe a M. Tullio (*b*) *eo*, *quo*, & *idcirco*, *quo*.

Verbum *ſinuantur*, quod in iſto ultimo erat loco, locum alterum ad memoriam reduxit ejuſdem capitis, ubi oſſa brachii proponuntur. Brachii autem nomine haud accipio humerum quoque, de quo jam vidimus; tametſi, Celſo ipſo auctore, non aliis modo, me poſſe, crederem,
qui cum ſupra hic ſcripſit, *paululum motu bra-* 504, 10.
chii moveri jugulum, non videtur humerum quoque non intelligere potuiſſe. Accipio, quod ipſe multo ſæpius, eam artus ſuperioris partem quæ inter humerum eſt, & manum. Ejus igitur partis oſſa deſcribens Celſus, cum radium propoſuiſſet ſuperius tenuem, cubitum autem ibi pleniorem, ampliuſque quam radius, cum extremo humero commiſſum, deinde radium a cubito paulatim diremptum: *rurſus*, ait, *ad manum coeunt*, 505, 7.
modo craſſitudinis mutato. Siquidem ibi radius plenior, cubitus admodum tenuis eſt. Dein radius in caput cartilaginoſum conſurgens, in cervicem ejus inſinuatur. Cubitus rotundus in extremo, parte altera paululum procedit. Gravis ſuſpicio in ea cadit, *in cervicem ejus inſinuatur*. Nam primum quæ eſt cubiti cervix? aut ubi a Celſo indicata eſt? Deinde quomodo radius in imum cubitum inſinuatur, ſi cubitus ibi in radium, ut probe noſti, ſe inſinuat? Denique cum ſummam radii partem *leniter cavam* eſſe, a Celſo non fuerit præ-
termiſſum; quomodo in ima tanto ampliorem 504, 32.
omittere ſinum potuiſſet? aut ſi omiſiſſet; qui mox poſſet illum, ubi de manu verba facit, non ſecus ac ſi propoſitus antea eſſet, commemorare? Primam enim manus partem deſcribens, duo ejus
proceſſus, inquit, *in ſinum radii conjiciuntur*. 505, 27.
Augetur ſuſpicio editionibus inſpectis, quæ ante Lindenium, a quo notata illa verba accepit Almeloveenius, prodierant. Nam Cæſarius quidem, & Pantinus *in cervicem*, at cæteri *in verticem* (niſi quod Conſtantinus *in vertice*) *in verticem*, inquam, *ejus* ediderunt, quod in codice quoque eſt: in eodemque, ut in editionibus quæ apud me ſunt, prorſus omnibus, verbum ſequitur quod quærebam, nimirum pro *inſinuatur* habent *ſinuatur*. Quid tamen adhuc iſta faciemus voce *cervicem*, aut *verticem*, aut denique *vertice*? De cervice enim diximus, cur hic agnoſcere non poſſimus. Verticem autem ut pro infima radii parte dici potuiſſe, non negaremus, exemplo inducti,
quod infra animadvertimus in oſſibus digitorum; 505, 32.
illa tamen adjecta vox *ejus* non digna ibi Celſo videretur, ſive ad radium velles referre, ſive ad radii caput. Satis enim fuiſſet ſcribere, *in vertice ſinua-*

(*y*) *l.* 4. *c.* 1. *p.* 183, 11. (*z*) *Comment. ad hunc loc.* (*a*) *l. de Fractur. n.* 24.
(*b*) *ad Attic. l.* 8. *epiſt.* 9. & *l.* 1. *epiſt.* 16.

ſinuatur. Si quid ego ſuſpicer, quæris; a te peto, ut propoſitum locum attente relegas, & Celſi mentem in deſcribenda alterna illa ſuperius atque inferius radii, & cubiti mutatione perpendas. Continuo idem quod ego, ſuſpicaberis, ut radium quem in ſummo tenujorem, quam cubitum, dixerat, in imo dicit eſſe craſſiorem; ita quoque eundem quem illic oſtenderat multo minus, quam cubitum, ad juncturam pertinere, hic contra, unum ferme cum manu committi, oſtendere debuiſſe, & quod conſequitur, tradere, cubiti loco radium ipſum ſinuari. Quod præclare fecerit, ſi, ut puto, ſcripſerit *in vicem ejus*, id eſt cubiti, *ſinuatur*. Ita autem ſcribere potuiſſe, cum aliorum; tum Celſi ipſius commonſtrant exempla. Quorum hoc, propoſito ſimillimum, & maxime geminum, eſt libro 4. cap. 7. *Sed hic vinum ſorbere, ut ſupra præcepimus, morbus ipſe non patitur: in vicem ejus, cremor ptiſanæ ſumendus eſt.* 211, 5.

Suſpiciones alias; quaſi non nimis multas jam protuliſſem; huc additurum, opportune litteræ interpellant tuæ. Quæ quoniam non breves ſunt, & multa, ut video, de Celſo, nec levia, proponunt; cùm perlectæ fuerint, reſpondebo. Has interim accipe, & quæ de Samonico expecto, fac mittas, & valeas.

Patavii Poſtrid. Kal. Januar. MDCCL.

EPISTOLA OCTAVA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Litteras perlegi tuas, quibus ex me plura quæris: illud primum, & gravius, quid ſentiam de non ita paucis, quas deſcriptas miſiſti, in Corn. Celſum Adnotationibus. Dicam, ut ſolitus ſum, ingenue. Ab una eademque manu mihi profectæ non videntur. Sunt enim plures ex quibus aut acumen ingenii elucet, aut doctrina multiplex, atque eruditio, aut linguarum peritia non vulgaris, ut ſi has a magno quamlibet Viro eſſe, dicas, non difficile aſſentiar. At ſunt viciſſim aliæ ab illis adeo diſcrepantes, ut prope pœniteat legiſſe. Quod ne temere dictum ſuſpiceris; relege quas indicabo.

In Celſi Præfatione hæc de Medicis Rationalibus verba ſunt, *eum mederi poſſe arbitrantur, qui prius illa ipſa, qualiter eveniant, perceperit*. Pro hoc ultimo verbo ſubſtituitur in Adnotatione *præceperit*, hoc addito *Unde præcipere animo, præſumere*; quaſi Celſus ipſe nec præpoſuiſſet *prius*, neque ita ſatis ſignificaret, qui illa ante didicerit. Lib. 1. cap. 3. *Qui vomere poſt cibum volet, ſi ex facili facit, aquam tantum tepidam ante debet aſſumere*. Adnotantur hæc, *Non tantum, ut alii, reponendum. Nam hic græciſſat, proque ὡς tanquam ponit*. Credas fortaſſe, vetuſtiſſimas editiones habuiſſe *tanquam*; noviſſime autem aliquos fuiſſe qui mallent *tantum*. Et tamen, ſi ex inſpectis a me tot editionibus tres excipias; cæteræ omnes, & vetuſtiores in primis, & codex habent *tantum*, quæ vox an huc magis conveniat, oſtendunt quæ continuo ſequuntur, *ſi difficilius; aquæ vel ſalis, vel mellis parum adjicere*. Vides, ut *adjicere* opponatur illi *tantum*. Quin etiam, duobus verſiculis interjectis, hæc leges, *deinde aquam tepidam, ut ſupra ſcriptum eſt, bibere*. Sed gravius quiddam tentatur in verbis illis ex cap. 15. lib. 3. *dandaque opera eſt, ne qua cruditas in quotidianam id malum vertat*; quartanam videlicet febrem. Hæc enim apponitur Adnotatio, *ne qua cruditas quotidiana in malum vertat*, ut cum dicitur *Hoc tibi vertet in malum*: non *ſe vertet*. Utrum tandem iſta adverſus codicis, & editionum conſenſum propoſita mutatio eſt, quod Celſus ita loqui, ut Plautus, Virgilius, & Cicero ipſe, non poſſet? an quod ibi non deberet, ubi de quartana in quotidianam facile mutanda verba facit? Hæc enim continuo ſubjicit, *Nam quartana neminem jugulat: ſed ſi ex ea facta quotidiana eſt, in malis æger eſt*. Imo *ne qua cruditas quotidiana* iſto loco dicere non debebat, tum ne quis crederet, niſi quotidiana cruditas ſit, ex quartana fieri quotidianam non poſſe, tum quia ægrum, ſupra juſſerat, *tertio die abſtinere*, hic vero quomodo in cibo aſſumendo ſe debeat gerere, non quotidie, ſed quo die febris expectatur, oſtendit. Libro 7. cap. 26. ubi is miniſter qui puerum, jam novem annos, nondum quatuordecim excedentem, ſic contineat, ut oportet, dum ei calculus extrahitur e veſica; ubi igitur is miniſter debere eſſe dicitur *homo prævalens & peritus*, verbum *prævalens* Adnotatio mutat in *prudens*. Quid ita? *Nam ſæpe al in veteribus codicibus pro d legitur*. Fac, ſæpe ita legi. Num ſemper, num hic ita lectum eſſe, credemus? ubi non prudentia modo, quæ ſatis hic quidem voce illa *peritus* ſignificatur, verum etiam vires adeo requiruntur, ut mox admoneat Celſus, ſi pueri qui curatur, robuſtius ſit corpus, tum unius loco, miniſtros eſſe oportere *duos valentes*, qui contineant, imo ſemper a lateribus alios *duos valentes*, qui unum illum, aut eos duos *labare non ſinant*. Magis ſane quam in his qui puerum continent, in eo miniſtro prudentia requiritur, cujus manibus altera alteri impoſita mulieris venter premitur, ut infantis mortui caput ad os uteri compellatur. Neque tamen a Celſo inſequente cap. 29. aliis quam his, deſignatur verbis, *valens homo, non imperitus*.

Margin references, left column: 6, 32. (beside "bus verba ſunt, eum mederi poſſe arbitrantur,"); 30, 14. (beside "didicerit. Lib. 1. cap. 3."); 146, 20. (beside "verbis illis ex cap. 15. lib. 3."); 146, 5. (beside "poſſe, tum quia ægrum"). Right column: 476, 2. (beside "ubi igitur is miniſter"); 476, 10. (beside "tere duos valentes"); 476, 22. (beside "a lateribus alios duos valentes"); 492, 10. (beside "valens homo, non").

Aliæ autem ſunt Adnotationes, nec eæ paucæ, quibus non tam verba Celſi mutantur, ut in ſuperioribus, quam per cauſam gloſſematum omnino tolluntur, velut in ipſa Præfatione. *Nam famem facilius fert adoleſcens, quam puer: facilius in denſo cælo, quam in tenui: facilius hieme, quam æſtate: facilius uno cibo, quam prandio quoque aſſuetus: facilius inexercitatus, quam exercitatus*. 19, 20. Quid hic gloſſematis? Nempe in duabus illis vocibus *quoque aſſuetus*, quæ *gloſſema eſſe ineptum* dicuntur. Verum ſi tollantur, quæ membri illius ſententia erit? Sic etiam lib. 3. cap. 5. cum oportere, ait Celſus, *cibum quam maxime ſemper ab acceſſione futura reducere: &, hoc ſalvo, dare quam integerrimo corpore;* illud, *hoc ſalvo*, non dubitatur quin *ſuperfluum ſit, & gloſſema*. 126, 19. Eſt vero adeo neceſſarium, ut, ſi demas, Auctoris præceptum longe aliud appareat. Neque enim id vult, nec fieri poteſt, ut febricitanti cibum ſemper demus, cum eſt integerrimo corpore, verum ut integerrimo quidem demus, ſed tunc dumtaxat, cum integritas tot horas manſura eſt, quot omnino ad cibi diductionem requiruntur, antequam nova incipiat acceſſio. Hoc enim, ut ſuperiore capite adverſus Aſclepiadem, & Themiſonem conſtituit, non illud, Celſo præcipuum eſt: itaque, hoc ſalvo, illud tunc denique non recuſat. Poſt hæc, duo leviora videbuntur: ſed cum in eundem librum cadant; alia hic potius, quam ipſa, omittam. Alterum ad caput attinet 13; alterum ad 18. In primo legimus, *Si res inveteraverit*. In altero, *Si vero conſilium inſanientem fallit*. 143, 15. Ad primum hæc adnotantur, *Abundat res. Sic tamen loquebantur Plauti tempore, ſed non Celſi*. 155, 3. Ad alterum, *inſanientem* pronunciatur *gloſſema eſſe*. *Nam elegantiſſime dici, raro hoc fallit*.) Non eſt nobis quærendum in primo, num ſic amplius non loquerentur Celſi tem-

tempore; neque in ſecundo, an omiſſa voce *inſa-
nientem*, hærerent lectores, pauliſper ſaltem. Cel-
ſus ipſe hoc eodem libro cap. 21. certe ſcripſit,
161, 22. *Neque eum res fefellit*; niſi huc quoque, adver-
ſus codicis, & editionum fidem in ſententia ob-
firmati, duo contendamus irrepſiſſe gloſſemata:
ſicque alia in alios, qui produci poſſent, Cor-
nelii noſtri locos, ut puta ubi ſub Operis finem
557, 32. legitur, *cum jam vetus res eſt* pro vetus morbus
521, 8. eſt, aut alibi, *Ubi bene res cedit*, & *Balneum ra-*
166, 27. *rum res amat*, & *neque enim ſemper concoctionem*
795, 29. *res expectat*, &c. Sed quis tandem erit modus?
Si jam ſic in alienis ſcriptis nimis ingenioſi eſſe
velimus; ad multo pauciora verba redibunt anti-
quorum libri, eorumque ſententiæ ex dilucidis
ſæpe obſcuræ fient, & ex abſolutis aliquando im-
perfectæ.

Eſt viciſſim ubi Adnotationum Auctorem mal-
les ingenium exercuiſſe ſuum, quam Celſum, quem
aliqua tueri æqua interpretatione decebat, præ-
220, 6. propera feſtinatione damnaviſſe, ut libro 4. capi-
te 12. quod de morbo *ventriculi* ſcripſit, qui κοι-
λιακὸς *a Græcis nominatur*. Statim decurritur ad
notam hanc apponendam: *Comiſcuit* colicum *cum*
κοιλιακῷ *Celſus*. *Facilis enim eſt lapſus*. Quid?
ſi proximo, quod ſequetur, capite diſerte non
ſcripſiſſet, inteſtini plenioris morbum (de quo
221, 22. eſt caput 14.) κωλικὸν *nominari*. Altera additur
nota, *Hallucinans hæc ſcripſit*, *quia cum alvum
nihil reddere dicat in hoc morbo* (*quod falſum eſt*,
& *videtur de colico intelligendum*) *tamen paulo
poſt aſtringentia præſcribit*. *Ex quo apparet*, *me-
dicum non fuiſſe Celſum*. Ego vero medicum non
fuiſſe, opinor, qui hoc ipſi objecerit. Vidiſſet
enim, poſtquam ventrem tandiu *liquaverat*, quan-
diu in *longo* morbo opus eſſet, debuiſſe tandem
ſub finem morbi juſtum robur ventri ipſi redde-
220, 34. re, idque *paulatim facto tranſitu*, non ad valida
aſtringentia, ſed ad *aſſam carnem valentem*, & ad
pluviatilem aquam decoctam, timentem videlicet,
226, 26. niſi ventrem denique confirmaret, *ne vitium con-
trarium oriretur*, ut loquitur capite 16. Cæterum
quo magis omnibus manifeſtum eſt, & ſemper
fuit, deſcriptum hic, & curatum a Celſo mor-
bum longe alium eſſe ac qui ſolet a Medicis Cœ-
liaca paſſio nominari; eo æquius erat, exemplo
221, 20. adductos quod inſequens caput proponit, Ilei,
primum inquirere, an forte qui ante Celſum de
Medicina ſcripſerant Græci non eundem quem po-
ſteriores, morbum eodem nomine deſignaſſent; aut
ſi eundem, an interdum tamen alium quoque:
deinde, ſi nunquam alium quam poſteri, ſignifi-
caſſent; tum vero cogitare, an librarii, ut tot
alia nomina, græca præſertim, in deſcribendo
vitiarunt, ita aliud a Celſo fortaſſe ſcriptum, in
κοιλιακὸς mutaſſent. Rubeus (*a*) eſt certe lau-
dandus, qui cum alium omnino morbum ac quem
alii hoc nomine ſolent, a Celſo hic proponi,
videret; tum quis eſſe poſſet, quæſivit, tum ple-
roſque redarguit, qui *cum* hoc *non animadvertiſ-
ſent*, *injuria Celſum toto hoc fere capite reprehen-
derunt*. Sed Adnotationum quas miſiſti, plu-
res non ea æquitate ſcriptæ ſunt. Itaque ad locum
lib. 2. cap. 4. quem ſtuduerant Interpretes alii vel
explicare, vel reſtituere, de quibuſdam in urina
52, 22. *quaſi filis*, hoc adnotatur, *Falſum eſſe Celſum ſa-
tius eſt dicere*. Qua ratione cito quidem nodi in-
ciduntur; non ſolvuntur. Neque aliter cum
Celſo agitur ad caput 1. ejuſdem libri. Nam quod
44, 6. ſcripſerit, *urinæ difficultas*, στραγγουρίαν *quam ap-
pellant*, non quæritur, num forte in codice vetu-
ſtiſſimo cum græcæ vocis prima ſyllaba δυς, atra-
mento diffugiente, intercidiſſet, ſciolus aliquis
longe aliam ac Celſus ſcripſiſſet, temere ſuffece-
rit. Continuo ſic pronunciatur, *Fallitur Celſus
in* στραγγουρίας *interpretatione*, *quæ proprie Latinis*
ſubſtillum, *non* ſtillicidium) adduntur que in hanc
ſententiam quæ apud Mercurialem (*b*), & Meur-
ſium (*c*) legeris ex Feſto, & Catone, qui *o-
mnium*, *qui nunc extant*, *antiquiſſimus linguæ La-
tinæ auctor* dicitur ab Adnotationis Scriptore.
Quem ego potius oblitum credam addere *proſa
oratione*, quam ignorare potuiſſe, Plautum, &
Terentium extare, quorum uterque ante Cato-
nem, & primus quidem luſtris non ita paucis eſt
mortuus; ut æquior in eum ſim, quam ipſe in
Celſum fuit. Qui tametſi hic, & alibi illud for-
taſse magis ſpectaſset, ſtranguriam quam ibi ex
Hippocratis ſententia memoraret, ſine urinæ dif-
ficultate non fieri; quamobrem credo, quæ in E-
pidemiis (*d*) de ſtranguria poſita ſententia fue-
rat, eandem in Aphoriſmis (*e*) legi de dyſu-
ria; tametſi igitur Celſus id magis ſpectaſſet,
quam ipſam vim, & naturam vocis; hanc
tamen vim certe quidem ita expreſſit aliquan-
do, & præſertim proximo capite ſeptimo,
Aphoriſmum vertens 80. Sect. 4. ut στραγγουρίην
ſic reddiderit, *ſi urina paulatim deſtillat*. 61, 8.
Sed magnus Vir, & qui multa adeo ex græ-
cis latina fecit, tam facile, in re quam igno-
rare haud poterat, non fuiſſet, opinor, damna-
tus; ſi qui damnavit, antea, ut bonum inter-
pretem decet, ejus libros ſæpe, attenteque per-
legiſſet: quod non feciſſe, cum ex iis quæ ſub-
inde ſcripta ſunt ſupra, tum magis ex his quæ
ſum additurus, intelliges.

Libro 3. cap. 6. *quando æger melior ſit*, inquit 129, 2.
Celſus. Hæc, inter cætera, adnotantur, *Cicero*,
meliuſcule mihi eſt. *Celſus diceret*, ſum meliuſcu-
lus. *Vid. cap. XX. p. 159. l. 9.* Ibi vero iterum
legitur, *ſi æger melior eſt*. Qui magis Celſum
verſaſſet; non hunc locum, ſed alterum indicaſ-
ſet ex cap. 22. *Qui meliuſculus eſſe cœpit*. Li- 171, 33.
bro 2. cap. 12, *ſi reprimendi cauſa*, *ex verbenis*.
Adnotatio ſic habet, *Tallos herbarum intelligit* 86, 12.
Celſus per verbenas: *ut videbis poſtea variis locis*.
Tu vero an bene, an ſatis Celſi mens ita expli-
cetur, ex illo uno quidem, ſed præ cæteris at-
tendendo, loco ſcies, quem Litteris protuli ſu-
perioribus (*f*). Sic pariter ex alia Epiſtola
(*g*) intelliges, num probare liceat conjecturam
ad verba illa, quæ recte olim cap. 28. lib. 5. le-
gebantur, *ſi non labitur* ſpecillum, *ſed æquali in-
nititur*, ſic adnotatam, *Vel* labitur ſede quali. 329, 22.
Conjectura eſt, *quia ſedem poſtea in eo ſignificatu
ſumit*; quaſi non continuo id Celſus opponeret,
quod, ut lectionem antiquam confirmat, ſic ejuſ-
modi conjecturis refragatur, *ſi inæquale quoque &
aſperum ſubeſt*. Sed hoc ea Epiſtola ſatis explica-
vimus. Itaque præſtat ad alteram Adnotatio-
nem tranſire. Inter alia quæ lib. 4. cap. 8. utilia
hepaticis remedia traduntur, *pini flos* legitur.
Pini flos, ſcribitur in Adnotatione, *i. e.* cha- 214, 17.
mæpitys, *quia non audet dicere* pinum *ſimpliciter*,
ne intelligatur arbor. *Propterea Virgilius*: Et ſem-
per florida pinus. *Ubi male P. Bembus* πικρὶς *pro*
pinus *correxerat in Culice in fine*. *Adde quod Dio-
ſcor. dicit* ἡπατικοῖς *prodeſſe chamæpityn*. Si alie-
nas lites mihi facere placeret meas; quærerem,
ut priuſquam ita damnaretur Bembus, quocum
modeſtius olim egerat Petrus Victorius (*h*),
unde iſta Virgilii interpretatio petita eſt; quære-
rem, inquam, ut chamæpityn ſemper florere,
oſtenderetur: nam Bembus quidem, Theophraſti
(*i*), aut certe Plinii (*k*) teſtimonio, oſtende-
re poterat, *toto anno florere* picridem ſuam. Sed
tamen ſi ibi Virgilium, ut in verſu quoque illo
altero (*l*)

Ipſe thymum, *pinoſque ferens de montibus altis*,

ſi Virgilium, inquam, darem, pini vocabulo de-
ſignaſſe chamæpityn; quod vel olim inter Viros
doctiſſimos controverſum, atque adeo a Salmaſio
(*m*) pernegatum eſſe, ſcio; non hinc profecto
ſequeretur, quam herbam Poeta vocaſſet pinum,
eandem

(*a*) *Annot. in hoc cap.* (*b*) *Prælect. Patav. l. 3. c. 32. & alibi.* (*c*) *Not. in Caton. de Re Ruſt. c. 156.*
(*d*) *l. 2. S. 6.* (*e*) *S. 6. Aph. 36.* (*f*) *Epiſt. VII. 4.* (*g*) *VI.* (*h*) *Variar. Lect. l. 25. c. 5.*
(*i*) *de Hiſt. Plant. l. 7. c. 11.* (*k*) *Nat. Hiſt. l. 21. c. 17.* (*l*) *Georg. l. 4. v. 111.*
(*m*) *Plinian. Exerc. in Solin. c. 23.*

eandem Celſum, non jam pinum, ſed *pini florem*
vocare potuiſſe. At enim Celſus non auſus eſt di-
cere pinum ſimpliciter, & humilis iſta pinus he-
paticis prodeſt. Audio. Sed mitto quærere, cur
non dixerit potius pinum humilem, aut pinum
florentem? Hoc unum quæro, cur non auſus ſit
dicere chamæpityn? Certe ſi Adnotationum Au-
ctor diligentius Celſum verſaſſet; noviſſet præ-
243, 28. clare, libro 5. cap. 4. non dubitaſſe ſcribere, *py-
rethrum, chamæpitys, uva taminia*, quam vocem
chamæpitys, ſive eam latinis, ſive græcis potius,
ut tot alias, litteris ſcripſerit Celſus, cum omnia
habeant apud me exemplaria, ne illo quidem ex-
cepto, quod calamo deſcriptum eſt; ſuſpicari non
oportet, obſcuro *pini floris* nomine hic eandem
herbam, quam perſpicuo poterat, ſignificare vo-
luiſſe. Nam quod hæc hepaticos juvet, ita
verum eſt, ut tamen ipſa quoque major pinus
iiſdem utilis ſit, auctore non ſolum Dioſcoride
(*n*), ſed inter alios, hoc vetuſtiores, apud Cæ-
lium Aurelianum (*o*) Diocle ipſo, *quem inter
priſcos maximoſque medicos* Celſus (*p*) poſuit.
At hi, inquis, pini folia laudabant; non florem:
quem neque laudare poterant, quippe cum pinus
nullum ferat; ut propterea Conſtantinus hic le-
gendum cenſuerit *lini flos*. Ego vero qui de lini
flore, aut foliis nihil ejuſmodi invenire adhuc po-
tui litterarum memoriæ mandatum; ſi quid hic
eſſet mutandum, multo mallem *pini folia*, quam
lini flos. Prius autem quam mutemus, cogitan-
dum eſt, potuiſſe Celſum cum iis facere quos ex
Theophraſto (*q*) commemorat Cæſalpinus (*r*),
hæc ſcribens, *præter fructum, amentum fert* pinus
deciduum, quem aliqui florem putant. Quin Cæ-
ſalpinus ipſe florem amentaceum ferre, non ne-
gat: Cælius autem (*ſ*) cum veteres Medicos,
generatim ait, *viridis pini decoctionem* hepaticis
dediſſe; certe amenta iſta non excepit. Verum
hæc tu videris. Interea ad aliquanto graviora ve-
niamus.

50, 13. Libro 2. cap. 3. *Pejor cita alvus eſt*, inquit
Celſus. *ſed ne hæc quidem terrere protinus debet,
ſi matutinis temporibus coacta magis eſt, aut ſi
procedente tempore paulatim contrahitur, & rufa
eſt, neque fœditate odoris ſimilem alvum ſani ho-
minis excedit*. Nihil huc aliud adnotatur, niſi
quod ad vocem *coacta* pertinet. *Coacta. Martia-
lis: Nec* (ſic) *deſiderio coacta ventris, Gutta
pallia non fefellit ulla*. Quid hæc de catella (*t*),
deſiderio exonerandi ventris impulſa, attinent ad
minus liquida alvi recrementa? Hic enim manife-
ſtum eſt, reſpexiſſe Celſum ad locum illum ex
Coacis Prænotionibus haud ita procul a fine,
*Alvi egeſtio optima eſt mollis, cohærens ac compa-
cta, ſubfulva, non valde graveolens*, ſive etiam ad
alterum conſimilem ex libro Prænotionum (*u*):
nec dubitare quiſquam poteſt quem non pigeat
quæ de juſta copia, horaque conſueta egeſtionis,
& de lumbricis ſimul ejectis in utroque loco ſub-
ſequuntur, cum iis conferre quæ propoſita Celſi
verba proxime antecedunt, aut ſequuntur ad tres
iſtas eaſdem res ſpectantia, & eadem quidem ſen-
tentia. Igitur a Celſo, nihil hic niſi quæ ege-
runtur, attendente, *alvus coacta* opponitur *alvo*
229, 12, *liquidæ*. Satiſque erat libri 4. caput 19. quod de
27. ventris fluxu eſt, perlegiſſe, ut pateret, hic al-
vum coactam alvum minus liquidam ſignificare:
quanquam hoc illis etiam verbis confirmatur quæ
continuo ſequuntur, *aut ſi procedente tempore pau-
latim* alvus *contrahitur*: demonſtratur autem evi-
dentiſſime loco altero ex capite 8. hujus libri 2.
67, 27. *Alvus in hac valetudine* (tabe adhuc ſanabili)
*ea tuta eſt, quæ quotidie coacta, eaque convenien-
tia his, quæ aſſumuntur, reddit*. Quod enim hic
dicitur de ipſis recrementis, ibi, ut idem ſignifi-
caretur, de alvo dictum eſt.

Hæc ſcripſeram, cum in aliam incidi Adnota-
tionem, ex qua locum iſtum ultimum lectum qui-
dem eſſe, nec melius tamen explicatum cognovi.
Neque enim aliter exponitur ac primus ille, nem-
pe ad hunc modum: Coacta *ergo* alvus *erit hic
quæ* cogitur *excernere, ut infra* (eodem cap. 8.)
quæ vix excernit: locus autem qui indicatur, re-
vera de alvo eſt quæ cogitur excernere in iſchia-
dicis, *alvuſque niſi coacta non reddit, idque, quod*
excernitur, mucoſum eſt. Sed quid hic ad priorem 75, 19.
locum de tabeſcente? in quo alvus *coacta, eaque
convenientia* reddere dicitur. Num *coacta* ad al-
vum referemus vi apertam? quando *convenientia*
non niſi ad egeſta referri poſſunt; interjecta au-
tem *eaque* prohibent alio *coacta* referre, quam
quo *convenientia*. Verum quid verbis opus eſt?
Utrumque locum ex libro 2. Prædictionum Cel-
ſum deſcripſiſſe, cætera oſtendunt. Is autem qui
ad tabeſcentem attinet, ejuſmodi eſt (*x*), *Ven-
ter autem egerat quotidie, & id, quod egerit, ſit
durum* (ἴσω σκληρόν) *copia pro ratione ciborum in-
geſtorum*. At qui de iſchiadicis eſt (*y*), *quibus
alvus non egerit, niſi ad neceſſitatem coacta* (εἰ μὴ
πρὸς ἀνάγκην) *& prodit ipſis multus ſtercoraceus
mucus*. Celſo igitur aliud in alio loco latine red-
dendo ſpectandum fuiſſe, intelligimus, ideoque
alterum ex altero loco non eſſe explicandum. Mul-
to autem minus ex loco qui ad iſchiadicos ſpe-
ctat, illum interpretari decet quem primum ex
cap. 3. produximus, & ex Coacis Prænotionibus, 50, 13.
aut ex Prænotionum libro acceptum diximus.
Nam *coacta* ex ξυνεστηκὸς, aut συνεστηκὸς videtur ex-
preſſum, quod *cohærens* reddiderunt. Prætereaque
manifeſtum eſt, Celſum de *cita* jugiter *alvo* lo-
quentem, cum mane *coactam magis* dixit, minus
quidem liquidam intelligere potuiſſe, adeo autem
duram factam, ut cogi debeat ad egerendum, non
potuiſſe.

Videamus porro, num alibi hæ Adnotationes
Celſum felicius interpretentur: & primum in alio
loco ubi ad Hippocratem pariter videtur reſpe-
xiſſe. Libro 1. cap. 3. *Ubi amari ructus cum do-
lore & gravitate præcordiorum ſunt, ad hunc* (vo-
mitum) *protinus confugiendum eſt*. Hæc adno-
tantur, *Amari ructus i. e. acidi*, ὀξυρεγμίαν *Græci
vocant. Lucil. exhalans acidos e pectore ructus*.
Nullum eſt dubium, quin ructus acidi a Græcis
ſic appellentur, imo *apud Hippocratem atque alios
medicos nihil pene eſt notius*, ut vere ait Mercu-
rialis (*z*), quam ſic vocari. Illud dubium eſt,
qua ratione quos Celſus *amaros* dixit, nos *acidos*
intelligamus, præſertim ſi, ut eidem Mercuriali
(*a*), & Almeloveenio viſum eſt, ſpectaverit hic
Aphoriſmum 17. Sect. 4. quo Hippocrates vomi-
tum præcipit *cordis morſum*, & *oris amaritudi-
nem* patienti. Nec vero probabiliorem credide-
rim interpretationem alterius loci ex libro 3. cap.
20. Cum lethargicos alii excitare identidem ſtu-
derent admotis iis quæ ſternutamenta evocarent,
aut fœdo moverent acrique odore; extiterat qui-
dam Tharrias, inſequenti etiam capite nomina-
tus, qui contenderet, expectandum eſſe dum le-
thargus cum febrili acceſſione remitteret; tunc
enim, niſi æger expergiſceretur, eſſe ob has cau-
ſas excitandum, ut excerneret aliquid, & ſume-
ret: *Itaque eos, qui ſubinde excitant, ſine uſu ma-* 159, 3.
le habere. Huc ea adſcribuntur, *Græciſmus eſt*
ἀπείρως ἔχειν, *imperitos eſſe*. Mihi vero magis con-
gruens cum iis quæ ſequuntur, & minus contume-
lioſa in cæteros Medicos placet interpretatio, ut in-
telligam, hoc Tharriam dixiſſe, qui identidem æ-
grum excitare conarentur, eos hunc ſine utilitate
vexare. *Neque enim*, ut ibidem mox legimus, *vi-
gilando melior fit; ſed per ſe, ſi melior eſt, vigi-
lat*. Notius eſt autem, quam ut confirmari a me 159, 8.
debeat, *uſum* perſæpe utilitatem ſignificare: nam

(*n*) *de Med. Mat. l. 1. c. 74.* (*o*) *Morb. Chron. l. 3. c. 4.* (*p*) *l. 7. c. 6. p. 418, 4.*
(*q*) *Vid. Hiſt. cit. l. 3. c. 6.* (*r*) *de Plant. l. 3. c. 52.* (*ſ*) *cap. cit.* (*t*) *Vid. Martial. l. 1. Epigr. 110.*
(*u*) *n. 9.* (*x*) *n. 12.* (*y*) *n. 45.* (*z*) *Prælect. in Aph. 1. S. 6.* (*a*) *in Aph. 17. S. 4.*

male habere quin idem hic valeat, ac moleſtia &
incommodo afficere, dubitare nemo poteſt, cui
vel Celſi unius non ſit ignota conſuetudo, tot
aliis locis quos ſciens prætereo, non aliter,
130, 23. quam libri ejuſdem 3. capite 6. ſcribentis, *qua*
mole (ſatis multæ veſtis) *plerique ægros in ipſo*
impetu febris, potiſſimeque ubi ardens ea eſt, ma-
le habent.

Eſt etiam ubi Adnotationes aliquæ obſcuræ mi-
hi videantur, velut ea quæ ad vexatiſſimum il-
lum Præfationis attinet locum (*b*), ubi, inter
cætera, ab Anatomicis, ſpirante etiam tum ani-
mali, in hujus interioribus animadvertenda, oc-
7, 13. currit vox illa *confractum*, ſive, ut alii antea edi-
derant, *contactum*, ſive, ut Schulzius ſibi per-
ſuaſit, *confrutum*, ſive demum, ut in aliqua edi-
tione, & in Conſtantini erat codice, & in Ve-
neto, & Forolivienſi, *contractum*: quæ vox cur
Rubeo placeret, alias ad te ſcribens (*c*), com-
memoravi. Auctori quoque placet Adnotatio-
num. Sed cauſam, id eſt explicationem haud ſa-
tis intelligo. Sic enim habet, *Ruell.* contractum.
Σύμπτωσιν *vocat Hippocr. Aph. 3. lib.* 1. *compreſ-*
ſum, contracturam: contractum *ergo legendum*.
Quid enim ſibi vult per interiorum *compreſſum*,
& *contracturam*, quod non ſatis complectantur
duæ præcedentes, inter cæteras, voces *figuram*,
magnitudinem? Reddunt quidem latine, ut noſti,
plures Interpretes græcam illam aphoriſmi vocem
compreſſiones, alii, ut Mercurialis, quem, ut ci-
vem, libenter nomino, *collapſiones*, ſed omnes
eadem quam aphoriſmus requirit, ſententia, ut
effectum videlicet inſtitutæ a Medico evacuatio-
nis. Sed quid hæc ad Celſi propoſitum, de eo
interiorum ſtatu qui maxime ſecundum naturam
ſit, ibi ſermonem habentis? Obſcura igitur Ad-
notatio eſt. Quod ſi exemplum aliud aliquod
quam concidentium ab evacuatione vaſorum, pro-
duxiſſet; conarer fortaſſe rem ad eum modum ex-
plicare, qui mihi, iſtam vocem *contractum* in
codicibus reperienti, in mentem venerat aliquan-
do, nec forſitan præter rationem. Scilicet
cum inter iſta omnia quæ Celſus, ſive potius
apud Celſum Rationales Medici conſideranda eſſe,
ajebant in vivi animalis interioribus, nihil de
horum motibus inveniamus, cumque de eorun-
dem Medicorum ſententia modo oſtenſum eſſet,
quanti referat ſcire, an concoctio fiat quod *at-*
6, 11. *teratur cibus in ventre*, ut docebat Eraſiſtratus,
an aliter, ut alii; item quæ ad *ſpiritum traben-*
6, 1. *dum* attinent, & *emittendum*, ad *venas modo*
6, 5. *ſubmittentes ſe, modo attollentes*, ad alia ejuſce-
modi; ob has cauſas non improbabile videri poſ-
ſit, *contractum* inter cætera poſitum eſſe ea men-
te, non ut interiora collapſa, ſed ut alternam
eorum contractionem ſignificet, per quam cor
ſanguinem in vaſa impellit, ſeptum tranſverſum
ad dacendum ſpiritum juvat, ventriculus deni-
que, & inteſtina, dum periſtaltico motu cien-
tur, ſive, ut loquitur M. Cicero (*d*), *tum ad-*
ſtringuntur, tum relaxantur, etiam *terendo* ſic *ci-*
bo, faciunt, ut *omnia cocta* ſint *atque confecta*.
Sed hæc obiter. Ad minus obſcuras Adnotatio-
nes redeamus.

Apertiſſimæ illæ ſunt, quibus aliquis redargui-
tur, ut ea quam venæ, paulo ante pro arteriis
poſitæ, ad memoriam redegerunt. *Male Conſtan-*
tinus pro venæ *reponit* arteriæ.) Nihil mutavit
Conſtantinus, ut qui probe ſciret, priſcis, & in
his Celſo in more fuiſſe, ut ſæpius pro arteriis
dicerent venas. Explicat tantum. *Venæ hic, i.*
arteriæ. Si æque paucis poſſem; inquirerem
hic, jure, an injuria Celſum quoque ipſum mo-
do in remediorum materia, modo in aliis quæ
pariter ad Medicum ſpectant, libere aperteque
aliæ Adnotationes reprehendant. Verum ſatis ſit
tibi quod ſupra in aliqua attigi de eo genere.
Sed minus tamen dedecuiſſet, in iis rebus tantum
Auctorem ab eo notari qui in iiſdem longe excel-
leret. Quod ne hîc facile credamus, nonnullæ ex
his faciunt Adnotationes. Libro 5. cap. 18.
in Cteſiphontis malagmate partem Celſus ponit
nitri quam ruberrimi. Hoc adnotatur, *Mirum,* 258, 20.
qui dicat ruberrimum eſſe nitrum, cum viride ſit,
& in ollas indatur, ad caules viridiores efficiendos.
Non mihi opus eſt quærere, quo colore eſſet ni-
trum quocum olera coquebantur, ut *ſmaragdina*
fierent, quemadmodum loquitur Apicius (*e*); &
Columella (*f*), Plinius (*g*), Martialis (*h*)
indicant: illud certe erat album, quod teneris et-
iamtum braſſicæ plantis, tritum deſuper ſpargebat
Palladius (*i*), *ut ſpeciem pruinæ candentis imi-*
taretur; ſic enim poſtea, *virore ſervato*, coque-
bantur. Satis eſt; ut de Plinio (*k*) nihil dicam,
qui nitrum in Ægypto, ſcripſit, & *rufum exire*
a colore terræ, aphronitrum autem probari, ut
ſit *colore pene purpureo*; ſatis, inquam, eſt quid
de nitro ipſo tradiderint Medici tres, inter anti-
quos nobiliſſimi, & omnium manibus verſatiſſi-
mi, commemorare. Hippocrates igitur libro de
Internis Affectionibus (*l*) mentionem facit *nitri*
Ægyptii rubri torrefacti; nitri item *rubri* libro de
Natura Muliebri (*m*), & libro 2. de Morbis
Muliebribus (*n*), &, ne alios perquiram locos,
libro etiam de Fiſtulis (*o*), ubi *nitrum rubrum*
aſſari, jubet. Dioſcorides de Medica Materia
libro 5. cap. 8*2*. non id modo quod Plinius, ha-
bet de optimi aphronitri *colore pene purpureo*;
ſed quod ad nitrum ipſum attinet, *præferri* hoc,
ait, *leve, roſeo colore, aut candido*. Galenus
denique libris de Compoſitione Medicam. ſecund.
loc. *nitrum rubrum* memorat in Compoſitionibus
Ariſtarchi (*p*), Tryphonis Gortyniatæ (*q*),
Critonis (*r*), & Andreæ (*ſ*). Nec plura quæ-
ro ex his tribus, aut ex aliis, qui poſtea florue-
runt, Medicis: tametſi Oribaſium (*t*) memini
de nitro eadem quæ Dioſcorides, ſcripſiſſe; Avi-
cennam (*u*) *album, aut purpureum, aut roſeum*
prætuliſſe; Auctorem denique Hiſtoriæ Simplicium
Medicamentorum (*x*), quæ ſub Serapionis no-
mine circumfertur, *alibi colore roſeo, rubrove, ali-*
bi candido, cineritioque commemoraſſe: nec Re-
centiores (*y*) deeſſe, qui etiamnum in Ægypto
prope Nilum quaſdam nitri *ſtrias* efloreſcere,
confirment, *nunc rubeſcentes, nunc blande cærule-*
ſcentes, & (*z*) *nitrum nativum Alexandrinum*
roſei coloris eſſe, ejuſdem Neapolitanum. Mirum
eſt igitur, non jam apud Celſum memorari ni-
trum quam ruberrimum; ſed mirari aliquem, quod
memoretur. Neque minus admiratione dignum
eſt quod adſcribitur ad initium capitis 21. libri
4. ubi occaſione captata ex *nimia*, de qua Celſus 235, 5.
loquitur, *ſeminis profuſione*, ſive gonorrhœa pro-
prie dicta, hoc de altera illa adnotatur, qua ex
lue venerea non ſemen, ſed pus, aut aquoſa quæ-
dam emittuntur, *Ea vero me auctore, vocari pot-*
eſt fiſtula. Scilicet effluxus, qui fiſtulæ effectus
eſt, hoc auctore, fiſtula eſſet: ipſa autem fiſtu-
la, quæ gonorrhœas illas graviores aut neglectas,
aut male curatas demum conſequitur aliquando,
in omnibus eſſet ex ea lue gonorrhœis vel leviſ-
ſimis, ac recentiſſimis.

Quæ omnia cum ita ſint; reſcribere ad illum
poſſes qui deſcriptas ad te iſtas Adnotationes mi-
ſit, quaſi *a viro divino* profectas, bene actum fuiſ-
ſe cum Celſo, quod earum Auctori, quicunque
is tandem ſit, alias ejuſdemmodi addere non li-
buerit. Neque enim, iſta quidem ratione, *huic*
Augiæ ſtabulo expurgando magis ipſe par fuiſſet,
quam cæteri, qui huic operi, tit ſcribis, ſatis li-
center pronunciantur *minime pares*. Duos illos di-
co, qui, ut ais, nominantur, doctos & acutos
Vi-

(*b*) *Vid. Epiſt. III. & V.* (*c*) *Epiſt. III.* (*d*) *de Nat. Deor. l. 2.* (*e*) *de Re Culin. l. 3. c. 1.*
(*f*) *de Re Ruſt. lib. 11. c. 3.* (*g*) *Nat. Hiſt. l. 31. c. 10.* (*h*) *Epigr. l. 13. 17.*
(*i*) *de Re Ruſt. l. 3. t. 24.* (*k*) *Ibid.* (*l*) *n. 29.* (*m*) *n. 29.* (*n*) *n. 120.* (*o*) *n. 20.*
(*p*) *l. 5. c. 1.* (*q*) *l. 9. c. 2.* (*r*) *Ibid. c. 3.* (*ſ*) *l. 10. c. 2.* (*t*) *Medic. Coll. l. 13.*
(*u*) *Canon. l. 2. tr. 2. c. 84.* (*x*) *l. 6. c. 53.* (*y*) *Vid. apud Ettmull. Not. ad Ludov. Diſſ. 1. de Remed. &c.*
(*z*) *apud eund. in Schrod. Mineralog. c. 23.*

Viros, quos cum hoc præmium referre video diuturnæ operæ, ut profeſſi erant, in Celſo poſitæ; dicere non poſſim, quam gaudeam, me aliis ſemper occupationibus ab eadem ſuſcipienda provincia fuiſſe avocatum, & dies vix paucos flagitanti tibi tribuere potuiſſe, quibus curſim nonnulla, ut hic illic forte occurrebant inter ſcribendum, attingerem; non ex propoſito, Celſi libros emendarem. Quod ſi mihi propoſuiſſem; alia atque alia, optimorum codicum præſertim, ſubſidia comparaſſem: atque, ut cæteris caruiſſem; at certe diligentius aliquanto caviſſem, ne quæ mutanda non eſſent, mutarem; ne quæ demenda non eſſent, demerem; ne Celſum damnarem potius, quam interpretarer, aut ſaltem excuſarem; ne eorum quæ alibi ſcripſit, aut in ſcribendo ſpectavit, oblitus, aliud quam quod præclare ſenſit, ipſi tribuerem; ne quid mihi vellem, eſſet obſcurum; denique ne Celſum iis in rebus accuſarem, in quibus ipſe quaſi hoſpes videri poſſem; aut ſi forte in horum aliquod prolaberer; ut modeſte id, & dubitanti ſimilis facerem; non præfidenti feſtinatione pronunciarem. Quæ vitia, ut oſtenſum eſt, cum alia in alias, tum ultimum præſertim in omnes fere cadit, quas perpendimus, Adnotationes. Invenies fortaſſe & alias alia aliqua animadverſione dignas: quanquam mihi feſtinanter, & ne omnes quidem, percurrenti, plures, ut initio dixi, viſæ ſunt iſtarum diſſimiles adeo, ut facile poſſint ad longe alium Auctorem attinere, eumque Lindenio fortaſſe antiquiorem: certe alteruter ab altero videri poteſt quædam ſumpſiſſe; cum iidem interdum loci ad eundem modum legantur in illius editione recte emendati. Sunt etiam nonnulla in his Adnotationibus aliam ob cauſam ſupervacua, ſive quia res per ſe clara ſatis eſt, ſive quia ad alios Scriptores magis, quam ad Celſum, attinent quæ adnotantur. Vides igitur, quo delectu eſſet opus, ſi miſſis ad me Adnotationibus uti velles.

Cætera quæ ex me quæris, brevi poſſunt reſponſione expediri. Scire enim aves, num alia præſtet ad Celſum addere præter ea quæ multa de ſimilibus Auctorum locis, pauca autem de variantibus lectionibus, paginis ſubjecit Almeloveenius, aut ex ſuis, aliorumve adnotationibus conjecit in Scholia. Ego vero ſcire ex te aveo, quot, quantiſve ſit voluminibus Celſi editionem Bibliopola adornaturus. Neque enim uno aut altero vel majoris formæ ea omnia comprehenderet quæ addi poſſunt. Noli autem credere; ut de ſimilibus Auctorum locis primum dicam, quæ non indicari, ſed fuſe produci, velles; modico hæc poſſe volumine contineri. At ea ſaltem, dices, proferantur quæ ex libris Hippocratis, aut qui ſub Hippocratis nomine extant, Celſus videtur accepiſſe. Cave exiſtimes, non plura eſſe, quam quæ collegit Henricus Stephanus. Ne Aphoriſmos quidem omnes, huc attinentes, pervidit: itaque alii a Viris doctis additi ſunt, quos ipſe omiſerat. Præter Aphoriſmos autem quot alios tandem excuſſit libros? iſtoſque alios quam accurate? Quære, exempli cauſa, locos quos ſupra indicavi; num collegerit, facile intelliges.

De variantibus autem lectionibus ſic habeto, vel codices optimos, non modo vetuſtiſſimas editiones, crebris, & ſæpe manifeſtiſſimis ſcatere mendis: eſſe autem immenſi laboris ſeligere in ſingulis exemplaribus quæ utilia proponas, cum in mendis ipſis indicia nonnunquam lateant verioris ſcripturæ, ut ſi certa quædam menda omittas; doctos non ſatis adjuves: ſi nulla omittas; immani omnes inutilium verborum copia obruas.

Huc adde miras inter ſe varietates, & codicum numerum, & legendi, ob vetuſtam litterarum formam, & compendia vocum, difficultatem, & itinerum impendia ac moleſtias; niſi ſi velles alienis oculis, & diligentiæ credere, quæ in ipſarum quas in manibus habemus, editionum lectionibus ut ſæpenumero fallat, periculo a nobis facto, compertum eſt. Crederes autem non modo in hoc, ſed in delectu quoque illo ut plurimum oporteret, qui infirmiſſima ſis valetudine.

Reſtat ut dicam de Scholiis. Jam noſti quæ ad Celſum explicandum, emendandumve olim ſcripſerint Cæſarius, Thriverius, Pantinus, Lommius, Rorarius, Conſtantinus, Ronſſeus, Rubeus, Paawius, Rhodius, alii. Si omnia omnium edantur; quæ libri moles? nam fuſius aliqui ſcripſerunt. Deinde quot inutilia admixta ex inanibus hypotheſibus? Seligendum igitur. At quos omittes? Num qui prolixiores fuerunt? At in his quoque ſunt ſua bona: nec qui brevitatem ſecuti ſunt, idcirco non plura habent prætermittenda, vel quia non bona, vel quia a Lindenio jam in contextum recepta. Itaque intelligis, aut ex omnibus eligenda utiliora, aut omnia quæ omnes ediderunt, eſſe recudenda. Quorum alterum eſt longi temporis, gravis laboris, peracris inprimis judicii, quod ſine aſſidua animi contentione adhiberi non poteſt; alterum inutile magna ex parte, & mole ipſa odioſum ac permoleſtum.

Quid ergo mei conſilii eſt? Nempe quod initio fuit, ut typographo auctor ſis eandem quam prius, Almeloveenii editionem repræſentandi, imo omnia, quæ ab Almeloveenio non ſunt, omittendi. Num tuas etiam, inquis, Epiſtolas? Imo illas maxime, necui amplius anſam præbeant Patavinas mihi Almeloveenii editiones tribuendi. Satis, ſuperque illæ Epiſtolæ hic, atque alibi e typographorum officinis prodiere, non ad id ſcriptæ, ſed ut privatim poſtulationi ſatisfacerem tuæ. Neque aliud mihi fuit propoſitum has quoque alias fundenti potius, quam ſcribenti: aut ſiquando aliud fuit; tunc fuit, cum ſcirem necdum, quot in folia poſſent excreſcere, nec ſpes deeſſet recognoſcendi, quæ nunc vix eſt relegendi. De prolixitudine ipſe quid ſentiam, paulo ante dixi. Edentur alias ſeparatim, ſi tanti eſſe videbuntur, nec tempus deerit recenſendi, & ad pauciora redigendi; noſti enim, nulla re nos fieri in ſcribendo longiores, quam temporis anguſtiis. Peto igitur abs te, mi Vulpi, majoremque in modum contendo, ut has quinque Epiſtolas apud te premas. Quod ſi in Præfatione tamen dicendum cenſueris, & ſcriptas eſſe, & qua impellente juſtiſſima ratione ſint ſcriptæ, aut ſi certo quopiam earum loco, ſpeciminis cauſa, uti volueris; non repugnabo. Vale.

Patavii IV. Idus Januar. MDCCL.

IN Q. SERENUM SAMONICUM

EPISTOLA PRIMA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUoniam longiſſimas illas in Celſum litteras (*) quas ſuperioribus diebus ad te ſcripſimus, longas tibi videri, negas; multo etiam quam expectas, longiores in Samonicum nunc ſcribemus.

Quærenius autem, quænam ex hujus quas adhuc vidimus, editionibus dignior ſit quam potiſſimum ſequaris: aut ſi nullam ejuſmodi invenerimus; quid tibi faciendum cenſeamus, ſimpliciter candideque (quod & ſolemus ipſi, & tu flagitas, mi Vulpi) admonebimus. Qui Samonicum formis deſcripſerit ante Aldum majorem, vel potius; quoniam hic erat jampridem mortuus; ante Franciſcum Aſulanum, Andreæ ſoceri ejus filium, nec Keuchenius (*a*) invenit, nec ipſe vidi. Itaque mirandum non eſt, ſi ut in primis fere cunctis conatibus uſu venit, non pauca in illa editione deſiderentur. Neque vero hoc eo dico, quod aut illa omnium prima fuerit, aut ſex illi, & viginti verſus quos in calce exhibet, imponere amplius cuipiam poſſint. Nam hi in reliquis deinceps pleriſque editionibus, ut Samonico indigni, & jure quidem, notati ſunt; ab Humelbergio autem etiam omiſſi: & cum, ipſo confitente Aſulano, *in aliis impreſſis codicibus deſiderarentur*; apud alios igitur ante ipſum Typographos (qua de re videbimus poſtea) prodiiſſet Samonicus, neceſſe eſt. Sed tum eo dico, quod antea; ſi Egnatio (*b*) credimus, viro ſane peritiſſimo, & quem, ut in Celſo, ita in Sereno quoque emendando operam ſuam Aſulano commodaſſe, vix dubito quoties ejus in utrumque Auctorem ad Gonzagam Epiſtolam relego; uſque adeo negligenter editus fuerat Samonicus, ut *legi vix poſſet*; tum quod bene multa ab Aſulano in ipſo edendo facta eſſe, animadverti quæ aut nullos, aut paucos certe invenerunt imitatores. In ipſo enim Procœmio, Apollinis, atque Æſculapii invocationem ſuſcepti argumenti propoſitioni antepoſuit; in capite autem de *hydropiſi* pleroſque verſus longe alio dedit ordine diſpoſitos, ac paſſim habentur: quod & alibi, non tamen tot in verſibus, fecit, & nominatim, nec ſine cauſa, in cap. de *profluvio cujuſque ſanguinis*. Sed & verſus omiſit, aut certe non agnovit aliquot, ut in cap. de *hemitritæo: Coralium, atque* &c. & in cap. de *ſubitaneo dolore: Sic lacerat*, & duos qui continuo ſequuntur, verſus. Quibus quidem omnibus de rebus hic non judico; illud tantum animadverto, in hiſce verſibus ſine ulla admonitione omittendis ſocium, aut imitatorem (de extraneis nunc loquor; ſemper autem de iis ſolum quos ipſe viderim) ſocium, inquam, aut imitatorem nullum habuiſſe præter Cæſarium, niſi quod Humelbergius quoque priorem illum verſum omiſit; in iis autem tranſponendis, nullum pariter, ſi Humelbergium excipias, qui tamen non ſemper ad eundem prorſus modum tranſpoſuit. Sed neminem invenit præter Sororis eoſdemque Aldi majoris Filios qui (id ſemel hoc in loco dixiſſe ſatis ſit) Avunculi editionem ſunt omnino ſecuti, qui verſus quoſdam, ab ipſo agnitos, reciperet, ut in fine cap. de *fellis vomitu*, ubi cæteri longe alium habent verſum,

Quæ capulas quoque producit medicina ſalubris,

atque alterum in cap. de *vulneribus quibuſcunque* &c. cujus videlicet hoc dedit initium:

Cum magna humanæ ſint pondera conditionis:
Tam multæ innumeri ſpecies mihi vulneris adſunt.

Verum ut ad alia veniamus; cum hunc verſum in cap. de *ſubitaneo dolore, febre*, &c. Aſulanus ſic ediderit:

Nec ſpernendus adeps, dederit quem beſtia Melus;

quamnam, quæſo, beſtiam eſſe *Melum*, dicemus? Melis quidem, vel Mæles quod animal ſit, ex Varronis (*c*), Gratii (*d*), Pliniique (*e*) verbis conjici poteſt. Quibus & quendam locum M. Val. Martialis (*f*), cum Scriverio, Gronovio, & Schrevelio is facile addet qui Raderi (*g*) cenſuram, & Rutgerſii (*h*), ac Salmaſii (*i*) obſervationes in eundem locum perpenderit. Nam indicata ab aliis Frontini verba, atque alterum Plinii locum de Mele invenire ſe, diſerte negavit Aldrovandus (*k*), & ante ipſum Geſnerus (*l*), qui *nec memini*, inquit, *authoris nomen, qui hæc tanquam ex illis citat*. Hic vero fuerat ille idem Pontifex Sypontinus (*m*), quem paulo ante (*n*) ſcripſerat, non primum, ut is Pontifex opinabatur, ſed poſt Aggregatorem (videlicet Jacobum de Dondis Patavinum) alioſque, docuiſſe, Melem id animal eſſe quod nunc *Taxum* vocant. Qua quidem in ſententia eſſe fere omnes eruditos homines, agnovit Salmaſius (*o*); quanquam ipſe ex verbis Varronis longe aliud cenſuit. Ego vero etſi animadverti, quid Salmaſio, cujus & nomen, & diſſenſionem modeſte diſſimulat, reſponderi poſſe, crediderit Janus Ulitius (*p*), ac præterea quomodo alter ſcrupulus qui ab Jano iplo ob Plinii verba injectus eſt, haud difficile eximi poſſit, ſi non modo cum Aldrovando (*q*) Natalis Comitis (*r*), aliuſve Poëtæ verſiculos, ſed cum Geſnero eas quoque narrationes audiamus quibus Plinius, de quo agitur, potuit, ut tot aliis, ſive jure, ſive injuria fidem habere; tamen ne a propoſito longius abeam, huc redibo ut affirmem: *Melis* quodnam ſit animal, ex antiquorum Auctorum verbis conjici poſſe; eſſe autem animal, neminem qui aut illos, aut Caprum etiam Grammaticum (*ſ*); ne de Solino (*t*) quidquam dicam; vel curſim legerit, ignorare. At *Melus* non modo quale ſit, ſed ne id quidem quod animal ſit, neminem ex idoneis latinæ linguæ Scriptoribus legiſſe memini qui doceret. Itaque cæteri in eo verſu habent *Melis*, atque adeo Humelbergius (*u*) Melis, ſive Taxi adipem in quodam medico libello ad eundem iſtum de quo Serenus loquitur, uſum commendari affirmat, quod

(*) *Epiſtolam videlicet I.* (*a*) *Prolegom. ad Samonic.* (*b*) *Epiſt. Dedic. in illa ipſa editione A. 1528.*
(*c*) *Rei Ruſt. l. 3. c. 12.* (*d*) *Cynegetic. verſ. 402. & fortaſſe etiam 340.* (*e*) *Nat. Hiſt. l. 8. c. 38.*
(*f*) *Vid. Epigr. 37. lib. 10. ex Muſeo P. Scriverii, item ex edit. Corn. Schrevelii, & Not. in idem.*
(*g*) *Comment. in idem Epigr. quod ipſi eſt 35.* (*h*) *in Not. in idem Epigr. Edit. Schrevel.*
(*i*) *in iiſd. Notis, & in Plinian. Exercit. in Solini caput 52.* (*k*) *De Quadruped. digit. vivip. l. 2. c. 11.*
(*l*) *Hiſt. Animal. l. 1. ubi de Mele ad litt. E.* (*m*) *Comment. linguæ lat.* (*n*) *loc. cit. ad litt. A.*
(*o*) *loc. cit. in Solinum.* (*p*) *Comment. ad cit. Gratii verſum 402.* (*q*) *loc. cit.* (*r*) *De Ven. l. 4.*
(*ſ*) *De verbis dubiis.* (*t*) *Polyhiſt. c. 52. ex Edit. Salmaſ.* (*u*) *Comment. in Sereni c. 47.*

quod etiam in libro Æſculapii neſcio cujus proditum eſſe, teſtatur Geſnerus (*x*). Atque ego iſtiuſmodi errorem, ut fortuitum Operarum lapſum, neglexiſſem, niſi animadvertiſſem, in Filiorum Aldi editione retentum eſſe, & præterea alio in loco ubi *Melis* erat ſcribendum, uti quidem a Cæſario, Conſtantino, Keuchenio ſcriptum eſt, & a poſtremo (*y*) etiam ſic ſatis oſtenſum, eſſe ab Aſulano, iiſdemque Manutiis ſcriptum *pellis*, in cap. videlicet de *rejectione cibi* &c.

Ovorum cinis, aut cochlearum, aut denique pellis.

Quid porro dicemus de Mithridatis Antidoto deſcripta in cap. de *venenis prohibendis*? Sic Aſulanus:

Antidotus vero multis mithridatia fertur
Conſociata modis: ſed Magnus ſcrinia regis
Cum raperet victor, vilem deprehendit in illis
Syntheſin, & vulgata ſatis medicamina riſit.
Bis denum rutæ folium, ſalis & breve granum,
Juglandeſque duas, terno cum corpore ficus
Hæc oriente die parco conſperſa lyæo
Sumebat, metuens dederat, quod pocula matri.

Mitto, ab Humelbergio ſcribi: *quæ pocula matri*; a cæteris: *quæ pocula mater*; in codice Conſtantini quod ipſe, & H. Stephanus ad oram adnotarunt: *quæ pocula tutor*. Mitto, poſtremam hanc ſcripturam ab iis præſertim probari oportere qui meminerint, apud Juſtinum (*z*) (quod & ab eodem Conſtantino (*a*) indicatur) ſcriptum eſſe, Mithridatis pueri Tutores *veneno eum appetiviſſe*; idque ipſum *metuentem*, *antidota ſæpius bibiſſe*. Illud tantummodo quod habet Aſulanus: *terno cum corpore ficus*, congruere nego cum iis quæ alii de iſta ipſa *Syntheſi* tradidere. Æmilius enim Macer (*b*), ubi de Rutæ virtutibus ſcribit,

Obſtat, inquit, *pota*, *mero*: *vel*, *cruda comeſta*, *venenis*.
Hoc Mithridates rex Ponti ſæpe probavit,
Qui rutæ foliis viginti cum ſale pauco,
Et magnis nucibus binis, cariciſque duabus
Jejunus veſci conſurgens mane ſolebat.

Hic vero nolim, exiſtimes, his verſibus, atque adeo ipſi de *Herbarum Virtutibus* Poëmati quod ſub Æmilii Macri nomine circumfertur, plus forte a me tribui, quam par ſit. Quinimo cum ſæpe alias ex me quæſiveris, de hoc Macro, ejuſque ætate quid ſentiam; dabo hic operam, quando in ejus Poëmatis mentionem incidimus, ut percontationi tuæ cumulatiſſime ſatisfaciam.

Et primum cave exiſtimes, ulla ex parte aſſentiri me poſſe Raphaeli Volaterrano (*c*), Georgio Pictorio (*d*), Thomæ Bartholino (*e*), qui Poëtæ illius eſſe crediderunt de quo Ovidius (*f*):

Sæpe ſuas volucres legit mihi grandior ævo,
Quæque nocet ſerpens, quæ juvat herba, Macer.

Nam *quod præſens opus non ſit Macri illius Ovidiani*, *vel ex eo elucere*, *quod hic noſter Plinium*, *multis ſæculis Ovidio juniorem*, *pleriſque in locis citat*, recte olim animadvertit Joannes Atrocianus (*g*); recte, inquam, ſi id unum excipias quod *multis ſæculis* Ovidio juniorem credidit Plinium, qui anno ab Ovidii morte ſexto, vel ſeptimo natus eſt; majorem enim Plinium, non quem Valerianum vocant (nam hunc a Macro citari, ajunt Daumius (*h*), & Fabricius (*i*) intellexiſſe, cum ex eo apparet quod reapſe majoris Plinii ſcripta pleriſque in locis hujus Poëmatis laudantur, quod L. Gr. Gyraldus (*k*), Andreas Tiraquellus (*l*), & Ger. Jo. Voſſius (*m*) ex parte agnovere, ſæpius autem oſtendit Georgius Pictorius (*n*), tum hinc liquet maxime quod illo ipſo in loco Atrocianus contendit, non ab eo qui aliquot poſt ſeniorem Plinium ſæculis, ſed ab eo qui cum ſeniore ipſo Plinio facile vixerit, hoc Poëma ſcriptum fuiſſe. Scilicet illius Macri eſſe, affirmat, ad quem minoris Plinii Epiſtola (*o*) extat, eo argumento permotus quod in hac Plinius *adhortatur illum ad ſimile quid elaborandum*. Qua rurſus in re Atrociano adſtipulari me poſſe, nego. Neque id eo dico quod eas Plinii litteras perlegens, *nihil tale*, ut Voſſius (*p*), *invenerim*; nam clauſulam quidem inveni, ab Atrociano ipſo productam, in qua Plinius illas ſuas litteras ſperat eum ad quem ſcribit, non tantum ad legendos libros Avunculi, *verum etiam ad ſimile aliquid elaborandum poſſe æmulationis ſtimulis excitare*: quod tamen infirmiſſimum eſſe argumentum, fateor; nec Voſſius fortaſſe aliud voluit. Neque eo potiſſimum dico quod illa ipſa Epiſtola, ut plerique habent libri, non ſit *Macro* inſcripta, ſed *Marco*, quem Antoninum fuiſſe, uti Catanæus (*q*) exiſtimat, licet ſuſpicari. Sed eo dico quod noſter hic Macer non Palladium (*r*) modo, aut Galenum (*ſ*), verum etiam, quod vel olim a Tiraquello (*t*) adnotatum eſt, Oribaſium (*u*) ipſum laudet, quem Juliani Cæſaris Medicum fuiſſe, conſtat. Quid? quod Strabi quem (ut Daumium (*x*) quoque obſervaſſe, video) diſerte nominat (*y*), Strabi, inquam, de Liguſtico ſententiam ita memorat, ut cum manifeſtum ſit de Monacho illo Strabo, Gallo, ut vocant; revera Germano (*z*), hoc eſt Walafrido Fuldenſi verba fieri a quo iſta ipſa propoſita eſt in brevi eo Poëmate (*a*) quod inſcribitur *Hortulus*; tum intelligatur facile, jam diu hunc Hortulum vulgatum fuiſſe, quando a noſtro ſcriptum eſt:

-- -- -- -- *nec me legiſſe recordor*
Ullum, qui Strabi ſermonibus aſtipuletur.

Itaque ne iis quidem poſſum Eruditiſſimis Hominibus aſſentiri qui Macrum hunc noſtrum iis accenſent Scriptoribus qui inter ſecundi, & quinti ſæculi initium floruere, præſertim cum ipſi quoque cum Jo. Trithemio (*b*), Ger. Jo. Voſſio (*c*), Olao Borrichio (*d*), & Jo. Alberto Fabricio (*e*), nono ſæculo vixiſſe Strabum, & recte id quidem, agnoſcant; Nam quod Atrocianus (*f*), & Pictorius (*g*) hunc vixiſſe ajunt *ſub Ludovico Imperatore*, *anno* 1340. & quod hujus rei teſtem Atrocianus laudat Trithemium, nempe uterque in eo lapſus eſt ut pro Ludovico I. vel II. Ludovicum V. intelligeret; Trithemius certe etſi in eo eſt hallucinatus quod (*h*) Walafridum alium a Strabo eſſe, credidit; illum tamen circa A. 700; hunc vero alio in loco retulit ad A. 840, in alio autem ad 860, ut Voſſius (*i*) animadvertit, qui cur malit ad A. 860. cum alibi (*k*) ſtatuat deceſſiſſe A. 849. non ſatis video; illud contra video unde illa aut Trithemii, aut librariorum (eorum etiam dico quos ſecutus ipſe eſt) inconſtantia oriri facile potuerit, ſcribentium modo DCCCXL, alias autem DCCCLX, altera videlicet harum poſtremarum litterarum in alterius locum temere, ut fit, in deſcribendo tranſpoſita. Utcunque hoc eſt; paulo minus dedecuiſſet Pictorium falli cum Wolfgango Juſto (*l*) qui Strabum circa A. ſtatuit 1163. quam cum Trithemio perperam intellecto, Anno 1340. viventem agnoſcere eum Scriptorem quem ab ſuo iſto Ovidiano; ſi Diis placet; Macro laudatum eſſe, perſpiciebat. Errorem ſane haud multo graviorem admiſiſſet quam ubi (*m*) *Avicennam ſequi*, *&* (*n*) *Avicennæ ſubſcribere* hunc Ma-

(*x*) *loc. cit. ad litt. G.* (*y*) *Not. ad Samonic.* (*z*) *Hiſtor. l.* 37. (*a*) *Adnot. margin. ad Samonic.*
(*b*) *De Herbar. virtutib.* (*c*) *Comment. urban. l.* 17. (*d*) *Epiſt. ad Lect, Macro ab ipſo edito præfixa.*
(*e*) *Diſſert. de Medicis Poetis apud Broukhuſ. in Tibull. l.* 2. *El.* 6. *verſ.* 1. (*f*) *Triſt. l.* 4. *El.* 10.
(*g*) *Præf. ad ſua Comment. in Macrum.* (*h*) *Epiſtola ad Th. Reineſium, quæ eſt* 4. *inter Reineſii Epiſt.*
(*i*) *Biblioth. Lat. l.* 4. *c.* 12. (*k*) *De Poetar. Hiſtoria Dial.* 4. (*l*) *De Nobilit. c.* 31. *n.* 230.
(*m*) *De Poet. Lat. c.* 2. (*n*) *Scholiis in Macrum.* (*o*) *l.* 3. *Epiſt.* 5. (*p*) *loc. cit.*
(*q*) *Comment. in eam Epiſt.* (*r*) *ubi de Roſa.* (*ſ*) *ubi de Urtica, de Atriplice, de Coriandro, de Cepis, de Peonia.*
(*t*) *loc. cit.* (*u*) *ubi de Sabina, & de Aloe,* (*x*) *Epiſt. ad Reineſ. cit.* (*y*) *ubi de Liguſtico.*
(*z*) *Vid. Trithem. loco mox citando.* (*a*) *c.* 12. (*b*) *De Eccleſiaſt. Scriptorib. c.* 269.
(*c*) *De Poet. Lat. c.* 6. *De Hiſtoric. Lat. l.* 2. *c.* 33. (*d*) *De Poet. Lat. Diſſ.* 2. *n.* 75.
(*e*) *Suppl. Bibliot. Lat. l.* 4. *c.* 12. (*f*) *Comment. ad Macri caput de Liguſtico.*
(*g*) *Schol. in id. c. quod eſt* 25. (*h*) *Vid. Voſſ. de Hiſtoric. Lat. loc. cit.* (*i*) *De Poet. Lat. loc. cit.*
(*k*) *De Hiſt. Lat. loc. cit.* (*l*) *Chronolog. Medic. apud Linden. de Script. Med.* (*m*) *Schol. in c.* 3. (*n*) *&* 45.

Macrum, docuit, quem mille ante Avicennam fuiſſe annis, affirmare ipſe non dubitaverat.
Quod ſiquis forte ad hæc omnia idem reſpondeat quod Atrocianus (*o*) : *poſſe hunc librum immutatum eſſe in aliquot locis*; ego vero idem ab eo petam quod æque libenter ab illis peterem qui cum Hadriano Junio (*p*), Antonio Morillono (*q*), Iſraële Spachio (*r*), aliiſque, Trotulæ (ſic enim inſcribitur) *de Mulierum Paſſionibus* librum Erotis, Juliæ liberti medicique, opus eſſe, putant; tametſi non modo poſtremi capitis, quod unum videlicet ut noviſſime magna ex parte adjectum notavit Rhodius (*ſ*), ipſe *ſtilus Juliæ ætate multo poſteriorem demonſtret*, ſed vel in Prologo, primoque ipſo capite laudatus Galenus, capite 20. Trotula ipſa laudata, capite *61. nobiles* illæ *Salernitanæ*, imo cum earum fuco ex *breſilio fruſtatim inciſo mulieres Sarracenæ* memoratæ, & denique; ne innumera, cum poſſim, tranſcribam; capite 62. *aquæ vitæ de vino meliore deſtillatæ* facta mentio longe aliam ætatem apertiſſime commonſtrent; ut multo malim credere Thomæ Bartholino (*t*), qui libri Auctorem non Erotem illum, ſed *Doctorem Salernitanum* fuiſſe, affirmat. Quem igitur ad modum ab illis peterem ut his omnibus in locis quos ſubdititios eſſe contendant, neceſſe eſt, alium revera atque in reliquo univerſo fere libro ſtylum oſtenderent; ſic in Macro quem quiſque locum additum ajat, eum ut ſtyli nota diſcrepare a cæteris, demonſtret, rogabo. Quod ſi facere non poſſit; non igitur quæcunque aut ob ea quæ dicta ſunt, aut ob ea quæ ſubjicere liceret de radicibus *Galangæ*, ac *Zedoar*, facile non ante Arabicæ Scholæ tempora medicamentorum numero adjectis, & ab noſtro (*u*) tamen inter

-- *ſpecies illas quas jam cunctis prope notas*
Uſus medendi fecit,

nominatim propoſitis, aut ob rationem ſyllabarum male in carmine; idque non raro; ſervatam, ut hunc ne *ſincerum* quidem *verſificatorem* fuiſſe, J. C. Scaliger (*x*), cujus judicium probant Voſſius (*y*), & Broukhuſius (*ʒ*), diſerte pronunciaverit, aut denique ob ipſius barbaras, ab eodem etiam Scaligero (*a*) notatas, voces; non, inquam, omnia quæ ob hæc atque ejuſmodi alia antiquiori cuipiam Macro tribuere nequeat, continuo ſuppoſita, aut adulterata eſſe, contendat. Sed cum mecum animadverterit id quod attendiſſe oportebat Pictorium (*b*) *phraſi quid donantem*, jactantemque, *neminem hactenus verborum lenocinio curatum* eſſe, cum, inquam, mecum animadverterit, primum illum celebrem Poetam Macrum *humilem* quidem, Fabio (*c*) judice, ſed tamen *elegantem in ſua materia* fuiſſe, tum ab iis qui in verborum certis ætatibus apud certos Populos uſitatorum cognitione verſati ſunt, quo demum tempore, & quo etiam in loco vixiſſe hic Macer videatur, barbaris productis vocabulis quibus vulgo hanc, vel illam appellari ait modo herbam, modo ægrotationem; ſciſcitetur.
Et Daumius quidem in ſcripta ad Reineſium Epiſtola (*d*) *quando*, inquit, *Pſeudomacer hic vixerit, doceat Catalogus Sigeberti Gemblacenſis*. Ego vero (niſi forte iſte Catalogus alius eſt a *libello de Illuſtribus Viris*, quod hujus ipſius libelli caput 171. haud facile credere me ſinit) nequaquam video qua ratione docere id poſſit. Caput enim 13. in quo nihil niſi hoc legimus: *Macer ſcripſit metrico ſtilo de viribus herbarum*, cum ſubjiciatur capiti duodecimo quod eſt de *Epiphanio Scholaſtico*, præponatur autem quartodecimo quod eſt de *Paulino Nolano*, quos tamen; contra, hunc (*e*) quidem A. 420, illum (*f*) vero circa A. 570, vel ſaltem 540. claruiſſe, accepimus; certe nihil magis oſtendit, quam vere animadverſum eſſe a Voſſio (*g*), *temporum ſeriem ſæpius ab Sigeberto neglectam eſſe in ordine quo Scriptores ſuos collocat*. Itaque ſi quid hac in re docet ille Catalogus, id unum docet quod paulo poſt indicabo. Porro Olaus Borrichius (*h*) poſt editam illam Daumii Epiſtolam, & poſt annum ſcribens 1675; hunc, inquit, Macrum *ante V. ſæcula vixiſſe, exiſtimant*. Quod ego temporis intervallum multo facilius augendum, quam minuendum eſſe puto ex quo hæc apud Voſſium (*i*) legi: *Hunc Macrum variis in locis ſequi amat Schola Salernitana: imo quandoque integros ex eo verſus exſcribit: uti ex iis videre eſt quæ utrique prodita de abſynthio, hyſſopo, & aliis*. Equidem in ejus Scholæ opuſculo peculiare de abſinthio caput non invenio; re tamen vera non modo eadem hemiſtichia, integroſque adeo, & plures quidem ſæpe verſus in iis capitibus reperio quæ utroque in libello inſcripta ſunt de Hyſſopo, Malva, Ruta, Violis, Urtica, Enula, Naſturtio, verum inſuper in his quæ de Cepis, Cerefolio, Pulegio, Chelidonia, Porro inſcribuntur, ne unum quidem verſiculum ab Salernitana Schola editum video qui totidem fere verbis apud hunc Macrum non legatur; ut mirum ſit, nihil de re hac apud eos quos habeo, ſive Macri Enarratores Atrocianum, atque Pictorium (nam Cornarium non vidi, multoque minus quos Daumius (*k*), & Reineſius (*l*) memorant, Simonem de Loviz, & Guillermum Gueroaldum) ſive Salernitani opuſculi Interpretes Arnoldum Villanovanum, Joannem Curionem, Jacobum Crellium, nihil, inquam, de re hac; quod meminerim; me legiſſe. At vero Zacharias Sylvius, in cujus denique ejuſdem opuſculi editione animadverſum id vidi (*m*), præclare docet (*n*), *Joannem de Mediolano* iſtud ipſum opuſculum, nomine atque auctoritate omnium Salernitanæ Scholæ Magiſtrorum ornatum, comprobatumque, non ante undecimi ſæculi poſtremos annos ſcripſiſſe. Veri autem ſimilius eſſe, intelliges, hunc ex Macro, quam ex hoc Macrum mutuatum eſſe quidquam, ſi utriuſque libellum, eaque potiſſimum quæ primo nominavimus, capita inter ſe comparaveris. Quod ſi illud præterea animadverteris, Macri librum in Sigeberti Catalogo non modo haud longe ab initio, ſed & iis tantummodo quæ paulo ante exſcripta ſunt, verbis; non ut recentiorem decebat; fuiſſe memoratum; Sigebertum autem, quod ejus Chronicon (*o*) indicat, & qui huic additamenta adſcripſit, confirmat, annis poſt undecimum ſæculum ſane paucis eſſe mortuum; multo proclivius tibi erit exiſtimare, libellum Macri non modo ex opuſculo quod eo ſæculo exeunte ſcriptum eſt, quidquam accipere non potuiſſe, ſed facile ante idem ſæculum undecimum prodiiſſe. Quæ cum ita ſint, cumque hic Macri liber ob ea quæ de Zedoaria, & Galanga, præſertim autem de Strabo qui nono ſæculo jam medio deceſſerat, ea quam propoſuimus, ratione memorato, ſupra a nobis dicta ſunt, ante finem ſæculi ejuſdem noni facile ſcribi non potuerit; relinquitur ſane ut decimo fere ſæculo conſcriptus eſſe videatur. Cæterum ejuſne Scriptori nomen *Macro Florido*, ut Gueroaldus (*p*) indicat, an potius fuerit *Odoni*, ut ſe *in codice quodam antiquiſſimo vidiſſe*, teſtatur Gaudentius Merula (*q*), quem ſequuntur Paulus Colomeſius (*r*), & Janus Broukhuſius (*ſ*), an ve-

(*o*) *loc. cit.* (*p*) *Animadverſ. l. 6. c. 1.* (*q*) *Ibid.*
(*r*) *Vid. apud Linden. de Script. Medic. in Append. ubi de Gynæcior. libris editis Argentor.* 1597.
(*ſ*) *in Scribonium pag.* 11. (*t*) *Diſſert. 6. de libris legend.* (*u*) *Vid. ubi de Pipere, de Galanga, de Zedoar.*
(*x*) *Hypercritic. c. 5.* (*y*) *De Poet. Lat. c. 2.* (*ʒ*) *in Tibull. l. 2. El. 6. verſ. 1.* (*a*) *loc. cit.*
(*b*) *Epiſt. cit. ad Lect.* (*c*) *Inſtitut. Orat. lib. 10. c. 1.* (*d*) *quæ 4. eſt inter Reineſ. Epiſt. ad Daumium.*
(*e*) *Vid. Tritbem. de Sriptorib. Eccleſ. c. 117.* (*f*) *Confer quæ ibi de hoc Epiphanio habet Sigebertus cum iis quæ de eod. ſcribebat Divin. Lect. c. 17. Caſſiodorus, & quidem* ſenex *ut in Præf. prope fin.*
(*g*) *Vid. apud Blount Cenſur. Celebr. Authorum ubi de Sigeberto ex Baillet.* (*h*) *De Poet. Lat. Diſſ. 2. n. 75.*
(*i*) *De Poet. Lat. c. 2.* (*k*) *in Epiſtola ad Reineſ. quæ 9. eſt inter Reineſii Epiſt. ad Daumium.*
(*l*) *Epiſt. 8. ad Daumium.* (*m*) *Vid. ad cap. 58. & in marg. cap. 51. & ſeq.* (*n*) *Ibid. in Præfationis cap. 3.*
(*o*) *ad A. 1113.* (*p*) *Vid. Daumii Epiſt. cit. quæ 9. eſt &c.* (*q*) *De Gallor. Ciſalpin. Antiquit. lib. 1. c. 11.*
(*r*) *Opuſcul. Κειμήλ, literar. c. 6. & Animadverſion. in Gyraldi Dialog. 4. de Poetar. Hiſtoria.*
(*ſ*) *in Tibull. l. 2. El. 6. verſ. 1.*

an vero *Odobono*; quemadmodum is qui paucis, ut ſolet, verbis plura de Macro collecta habet, indicavit Fabricius (*t*), alii viderint. Mihi certe; ut in viam aliquando e diverticulo redeam multo quam initio putabam, longiore, quanquam quod tibi ſatisfaciendi cauſa facio, nimium mihi videtur nunquam; quicunque tandem Auctor hic fuerit, & quacunque ætate ſcripſerit; non is certe fuiſſe, neque eo videtur ſcripſiſſe tempore, ut ejus unius auctoritatem opponere deceat Aſulano, qui Serenum in celebri Mithridatis Antidoto deſcribenda edidit tres, non duas, caricas memorantem.

Itaque ſcire licet, Plinium quoque Valerianum (*u*) hæc habere: *Rutam venenis reſiſtere*, - *docuit & Rex Ponticus Mithridates, qui cum fratris ſui timeret inſidias, rutæ folia viginti cum duabus nucibus juglandibus, & totidem caricis, admixto ſalis grano, quotidie jejunus accepit*. Sed & alio in loco (*x*) ſcripſerat: *Pompejus Magnus, Mithridate devicto, in ſcrinio ejus invenit ipſius manu ſcriptam compoſitionem, qua ipſe præſumpta adverſus omnia veneficia in totum diem tutum ſe incolumemque præſtabat, in qua nuces juglandes duæ, ficus ſiccæ duæ, rutæ folia viginti, ſalis granum unum, in unum contunduntur, & devorantur a jejuno.* Verum præſtat antiquioris Plinii (*y*) verba deſcribere, ad quæ videtur ipſe Samonicus in eo de quo agimus, loco reſpexiſſe: *In ſanctuariis Mithridatis maximi regis devicti, Cn. Pompejus invenit in peculiari commentario ipſius manu compoſitionem antidoti, e duabus nucibus ſiccis, item ficis totidem, & rutæ foliis viginti ſimul tritis, addito ſalis grano: & qui hoc jejunus ſumat, nullum venenum nociturum illo die*. Et ſane in cæteris quos inſpexi, Sereni exemplaribus pro *terno cum corpore ficus*, ſcriptum eſt, *totidem cum corpore ficus*: quam ſcripturam aliquis forte in eo minus probet quod præter *totidem ficus*, quod ſatis erat dixiſſe, illud quoque addat *cum corpore*, quod videtur redundare, atque adeo ſuſpicetur, ſic potius eſſe legendum: *gemino cum corpore ficus*; ſed quid faciamus? Illam ipſam ſcripturam in optimis etiam libris vidit Keuchenius. Ne nimius ſim; unum, haud amplius, in Aſulani libro notabo. In capite enim de *ventre molliendo* ſic illi quatuor pene ultimi verſus eduntur:

Quodque ſatis melius verbis dicemus Horati.
„ *Mitulus, & viles pellent obſtantia conchæ:*
„ *Sed cochleas prius urtica, aut furfure paſci*
„ *Purior hinc guſtus noxa ſine moverit alvum*:

At vero in tertio verſu poſt *prius*, voculam *eſt*, quam in cæteris libris vidi, melior tum carminis, tum ſententiæ poſtulat ratio. Eidem autem, atque illi etiam qui conſequitur, verſui non video cur geminos iſtos ſemicirculos ad dextrum marginem, quaſi & ii Horatii eſſent, appoſuerit Aſulanus. Sed illud contra & video, & probo, cur in vero Horatii verſu ex optimorum hujus Poetæ exemplarium auctoritate (quorum quatuor indicat Cruquius (*z*), eandem ſequens cum Vetere Horatii Interprete (*a*), Lambino (*b*), Chaborio (*c*), aliiſque) ſcripſerit *Mitulus*, quo in loco Cæſarius, Conſtantinus, Stephanus atque alii præterea, habent *Mugilis*.

Neque vero hic unus eſt Samonici locus qui melius in Aſulani quam in aliorum ſcriptus ſit libris. Nam in cap. de *podagra depellenda*, ubi Cæſarius ſine ulla dubitatione ſcribit:

Sunt quibus appoſita ſiccatur hirundine ſanguis,

Conſtantino, Stephano, aliiſque nonnullis vix in libri ora alteram, quæ vera eſt, ſcripturam adnotantibus, Aſulanus certe, quem hic poſtea imitatus eſt Humelbergius, & laudavit Keuchenius, ſcripſit *hirudine*: quod quidem verbum & ſententia poſtulat, & Plinius (*d*) quem ſubinde Auctor ſequitur, ſatis indicat, cum, hirudines, inquit, *multi podagris quoque admittendas cenſuere*. Sic & in cap. de *ſerpentium morſibus* &c. ſcribit Cæſarius:

Quem nocuit ſerpens, fertur caput illius apte
Vulneribus jungi, ſanat quem ſauciat ipſa.

Utque Sariſſæa curatus Telephus haſta:
Proderit & caulem cum vino haurire ſabuci.

Atque illud quidem verbum *Sariſſæa* Conſtantinus; Stephanus, & Keuchenius eſſe corruptum, ſenſerunt; ſcripſerunt tamen, *Utque Lariſſæa*, quaſi vero aut alia anteceſſiſſet ſimilitudo, aut cum inſequenti verſu hic eſſet jungendus, aut denique id pati in iſtiuſmodi carminum genere natura ſyllabarum poſſet. Aſulanus autem, quem merito poſtea hic deſcripſit Humelbergius, optime ſcripſerat: *Ut Lariſſæa*. Sed cum alia plurima afferri poſſent, hæc ad diligentiam Aſulani demonſtrandam ſatis ſit attuliſſe.

Nunc de Joanne Cæſario verba faciam, ſi prius tamen oſtendero, cur ante hunc de Aſulano verba fecerim. Me quidem non fugit, Epiſtolam quam Cæſarius editis ab ſe Celſo, & Sereno præpoſuit, datam eſſe *pridie Calendas Aprilis* A. 1527., videlicet anno ante quam eoſdem illos Auctores edidiſſet Aſulanus, cujus nimirum editio *Menſe Martio* A. 1528. abſoluta eſt. Attamen cum prima Cæſarii editio hunc ipſum, non priorem illum annum præ ſe ferat; non potui hanc illis accenſere quæ ante Aſulani editionem habitæ ſunt, quarum duas, & ambas quidem Venetas, memorat Eruditiſſimus Vir Jo. Alb. Fabricius (*e*), alteram A. 1488, alteram 1502. Sed & cauſa inſuper acceſſit, cur Aſulanum Cæſario hic anteponere maluerim. Cum enim & idem Fabricius (*f*), & Almeloveenius (*g*), & qui ante utrumque ſcripſit, Lindenius (*h*), & qui hunc emendavit, Mercklinus primam quæ *apud Aldum* habita eſt, Celſi editionem, & eam quidem *ex emendatione Bapt. Egnatii*, Anno ſtatuant 1524. *Venetiis in folio*; Epiſtola autem Egnatii emendato ab ſe Celſo præfixa, Serenum quoque, ut initio diximus, una cum Celſo eſſe editum ab Aſulano, hoc eſt apud Aldum, ſive in Ædibus Aldi, clariſſime oſtendat; alterutrum ſane fateamur, neceſſe eſt, vel Aſulanum eſſe Cæſario præponendum, vel Doctiſſimos illos Viros pro ea quam ſcripſerunt, alteram quam omiſerunt, Celſi editionem, & hanc quidem Anno 1524. *Venetiis in folio* habitam, videlicet apud *Lucam Ant. Juntam*, omnino ſcribere voluiſſe. Ego ſane, ut verum loquar, habitam iſto anno apud Aldum, non modo in hac litteratiſſima Civitate reperire ipſe non potui, ſed neque Venetiis potuit Medicus ſuo magno merito in primis Clarus Petrus Ant. Michelottus, neque Bononiæ Zanottus meus Philoſophiæ Profeſſor Elegantiſſimus, neque Florentiæ cum jampridem, Humaniſſimus Juvenis, optimis ſtudiis atque artibus inſtructus G. Joſephus Georgius, tum vero etiam nuper Eruditiſſimus Vir, idemque Conſultiſſimus Medicus Antonius Franc. Bertinus, neque Romæ Cæleſtinus Gallianus Abbas, & Profeſſor virtute, doctrinaque Ornatiſſimus, neque Neapoli per Amicos Jo. Bapt. Verna Eques Præclariſſimus, ſingulari in Medicina & facienda, & ornanda ſtudio, uſu, diligentia, neque Mediolani Vir Præſtantiſſimus, & in Re tum Medica, tum Hiſtorica apprime verſatus Bartholomæus Curtius, neque demum Auguſtæ Taurinorum Jacobus Cicogninus illa in Aula Medicus, & Conſiliarius Spectatiſſimus. Quid? quod Eximium Par Zenorum Fratrum, D. Petrus Catharinus C. R. S; & Apoſtolus CAROLI VI. Invictiſſimi Cæſaris Hiſtoricus, ac Poeta, Viri cum omni litterarum genere præditi, tum in perraris librorum editionibus, & Manutiorum inprimis, pernoſcendis exercitatiſſimi, hanc ſibi unquam notam fuiſſe, mihi per litteras quærenti, ſine ulla dubitatione pariter negarunt. Sed & ſibi cognitam negarunt illam quoque alteram Celſi editionem quam, inter cæteros Antiquos Medicos, Aldi Filii habuiſſe ſcribuntur A. 1549, cum eam tamen quam hi biennio ante habuerant, æque mecum facile agnoſcant: & tu præterea, mi Vulpi, in ea qua uteris; ejuſdem Auctoris Anno 1657, Anno, inquam, 1657. ab Lindenio procurata, Samonicum noſtrum deeſſe, vides. Quid ergo eſt? Num qui ſecus ſtatuunt, aliquid humani, in tam difficile præſertim, immenſoque Opere paſſos eſſe, exiſtimabimus?

(*t*) *Bibl. Lat. l. 4. c. 12.* (*u*) *De Re Med. l. 4. c. 3.* (*x*) *lib. 3. c. 53.* (*y*) *Natural. Hiſtor. l. 23. c. 8.*
(*z*) *Comment. in Horat. Satyr. l. 2. Satyr. 4. verſ. 28.* (*a*), (*b*), (*c*) *In Horatium ad eund. verſ.*
(*d*) *Natur. Hiſt. l. 32. c. 10.* (*e*) *Bibl. Lat. lib. 3. c. 5. & in Supplem. ad idem caput.* (*f*) *l. 2. c. 4.*
(*g*) *in Indice Editionum Celſi, ſuæ Celſi editioni addito.* (*h*) *De Scriptis Medic.*

Quid vero; ſi forte illi in manibus habuiſſent, vel etiam haberent quæ nos invenire non poſſumus? Ego ſane adhuc malui judicium ſuſtinere. Itaque in præſentia, non me quidem, ſed ipſis, quemadmodum oſtendi, auctoribus, Aſulano poſtpoſitum habes Cæſarium.

Qui ſi revera poſt Aſulanum ſuam in edendo Samonico operam poſuit; multo magis mirandum eſt, pluribus ipſum in locis, etiam ubi Aſulanus egregie ſe geſſerat, eſſe lapſum: quod cum ex his quæ hactenus dicta ſunt, intelligitur, tum magis ex iis quæ ſequentur, intelligetur. Sed & præter ea quæ cum Aſulano omiſiſſe, aut certe non agnoviſſe, ſupra diximus, alia inſuper ſine ulla admonitione omiſit, ut in cap. de *hydropiſi* verſus quatuor, videlicet *Appoſituque* &c. *Qui ſubito* &c. *Aut hujus* &c. cum eo qui proxime conſequitur. Neque tamen non plura habet digna profecto quæ laudentur. Sed nos ſingula dumtaxat genera attingemus. Initium capitis de *uva faucibus* &c. ſic edidit Aſulanus:

Ægreſcunt teneræ fauces, cum frigoris atri
Vis ſubiit: vel cum ventis agitabilis aer
Vertitur: atque ipſas flatus gravis inficit undas.

Quid ad fauces, ſi ventus gravis inficit undas? Cæſarius igitur pro *undas*, *undis* propoſuit: quem Humelbergius quadantenus ſecutus, ſcripſit *unda*, atque ita rem explicavit, ut primum a Poeta diceret indicari noxas quæ faucibus ab aquilonari aeris conſtitutione afferuntur, mox vero quæ ab auſtrina, ejuſque verba ad hunc modum eſſe interpretanda: „ *Ipſas*.) „ Scilicet fauces & partes vicinas. *Flatus*.) Ven„ tus „ addere poterat *gravis*, & interpretari *auſtrinus*, quando ab Horatio (*i*) *plumbeus auſter* eſt dictus) „ Inficit unda.) Hoc eſt, humiditate afficit „ & humectat. „ Mihi vero longe ſimplicior interpretatio huc videtur poſſe convenire, videlicet ut ſignificari intelligamus nocentem faucibus vim primum frigidioris aeris, deinde vero ejuſdem in quoslibet vehementiores, & propterea noxios ventos compulſi, ut *flatus gravis* ſit ipſe vehemens, & noxius ventus qui fauces afficiat, lædatque ſuis *undis*, hoc eſt crebris, undarum in modum, percuſſionibus ac pulſibus, ſive, ut Lucretius (*k*) loquitur, *impetibus crebris*, qui & ventos eodem in loco (*l*) cum fluminibus comparavit, atque alibi (*m*), *aeris magnum mare*, imo diſerte (*n*) *aerias undas* dixit: quæ hic eo memoro, ne forte alicui mirum ſit quod Poeta noſter aeri undas tribuerit, quas Virgilius cæteroqui haud obſcure & (*o*) fumo, & facile (*p*) Cytoro quoque monti tribuit, cum utrumque *undantem* dixit, quin diſerte, ſalutantium turbæ, cum (*q*) *ſalutantum undam* ſcripſit, atque adeo M. etiam Tullius ipſis comitiis, cum (*r*), *illæ*, inquit, *undæ comitiorum*, *ut mare profundum*, *& immenſum*, *ſic efferveſcunt quodam quaſi æſtu*, *ut ad alios accedant*, *ab aliis autem recedant*. Quid multis opus eſt? cum vel Medicorum Scriptorum vetuſtiſſimus, idemque graviſſimus Hippocrates (*ſ*) jam olim Sereno præiverit, non minus diſerte, quam vere docens, *ventum aeris fluctum*, *&* *undam exiſtere*. Non ignoro, in libris Conſtantini, & Stephani pro *undas*, quod perperam habent, & pro *Vertitur*, ſubſtitui in ora *auras*, & *Verritur*, atque hanc ſcripturam ut repertam in *libris chirographis*, laudare Keuchenium. Veruntamen hanc, & Cæſarii ſcripturam a doctis, & intelligentibus Viris tum inter ſe, tum pluribus cum libris antiquiſſimis conferri velim: utram maluerint, & ego probabo. Illud interea ignorare te, nolo, cum hæc, atque adeo totam epiſtolam ſcripſiſſem, in eo Sereni exemplari quod Venetiis A. 1488. ſupra diximus, eſſe vulgatum, omnium quæ deſcripta ſunt typis, facile primo, cujus mihi nec opinanti copia a Cajetano Fratre tuo Viro humaniſſimo, eruditiſſimoque facta eſt, me eandem quam Cæſarius repræſentavit; hujus loci ſcripturam inveniſſe. Quod ſi quemadmodum pro *undas*, *undis*, ita etiam pro *inficit*, *afficit*, aut *impetit* inveniſſem; nihil præterea eſſet quod de propoſita a me interpretatione dubitarem. Cæterum illud quoque in Cæſarii libro dignum eſt laude quod notulæ hic illic adjectæ ſint, quarum certe aliquæ & optimæ ſunt, & illuſtrandis ſubobſcuris Poetæ locis admodum utiles. Præterea Vita Samonici addita eſt, breviſſima illa quidem, ſed quam tamen poſtea & Conſtantinus, & Stephanus ſuo quiſque libro adjunxerunt. In hac quid deſideretur; quoniam Humelbergius quidquid in ipſa ſcriptum eſt, in Epiſtolam tranſtulit quam Sereno a ſe Commentariis ornato præfixit; idcirco quando temporis ordo poſtulat, ut de Humelbergio ipſo jam dicam, protinus indicabo.

Igitur Humelbergius, & ii quos modo laudabam, Doctiſſimi Viri non dubitant, Q. hunc noſtrum Serenum Samonicum illum eruditiſſimum fuiſſe Scriptorem quem libro Saturnal. IΠ. (*t*) (addere poterant & II. (*u*)) laudat Macrobius, & de quo hæc habet Spartianus in Caracallo; *Cædes deinde in omnibus locis*, *& in balneis factæ*: *occiſique nonnulli etiam cænantes*, *inter quos etiam Sammonicus Serenus*, *cujus libri plurimi ad doctrinam extant*. Neque tamen cum hoc ponant, illud vident in controverſiam vocari poſſe quod pariter affirmant, eundem Gordiani Junioris, hoc eſt Secundi præceptorem fuiſſe, de quo hæc ſcribit non Ælius quidem Spartianus, ut Humelbergius putat, ſed Julius Capitolinus (*x*): *Sereno Sammonico*, *qui patri ejus amiciſſimus*, *ſibi autem præceptor fuit*, *nimis acceptus*, *& charus uſque adeo ut omnes libros Sereni Sammonici patris ſui*, *qui cenſebantur ad LX. & duo millia*, *Gordiano minori moriens ille relinqueret*: *quod eum ad cælum tulit*. *Siquidem tantæ bibliothecæ copia & ſplendore donatus*, *in famam hominum*, *literarum decore pervenit*. Quibus ex verbis ut conſtat, duos fuiſſe Serenos Samonicos, Patrem videlicet, ac Filium, quorum hic Gordiani Secundi præceptor fuit; ita illud dubium relinquitur, fueritne hic idem ac Scriptor Caracallæ juſſu interfectus. Siquidem quin eſſe potuerit, ætas quidem Secundi Gordiani non repugnat, quem tunc annis plus viginti fuiſſe natum, ex hiſtoriarum monumentis ſubducta ratione haud difficile eſt demonſtrare. At tanta illa Bibliotheca, eruditiſſimo Scriptori conveniens, quæ ejus quidem patris fuiſſe dicitur, & quam ab homine inter cœnam repente occiſo cuipiam nominatim relictam eſſe, ita veriſimile non eſt, hæc vero an repugnent, eſt ætiam atque etiam conſiderandum. Utcunque id eſt (nam quid ego de Samonico noſtro ſuſpicer, infra oſtendam) certe Iſ. Caſaubonus (*y*), Ger. Jo. Voſſius (*z*), Jo. Jacobus Hofmannus (*a*), Rob. Keuchenius (*b*), Ludov. Morerius (*c*), & Jo. Albertus Fabricius (*d*) non modo Samonicos; quod L. Greg: Gyraldus (*e*), Wolfg. Juſtus (*f*), Conr. Geſnerus (*g*), Ant. Riccobonus (*h*), Hermannus Conringius (*i*) non fecere; duos proponunt; ſed Filium præceptorem Gordiani, Patrem autem ut cæterorum quæ deperdita ſunt, Operum, ita hujus etiam Poematis auctorem fuiſſe, exiſtimant. Keuchenius inſuper (*k*) eos arguit qui Serenum Samonicum a Caracalla interemptum ab Sereno illo non diſtinguunt quem inter Poetas Lyricos haud obſcure poſuit D. Hieronymus (*l*), cum de Davide hæc ſcripſit: *David Simonides noſter*, *Pindarus*, *& Alcæus*, *Flaccus quoque*, *Catullus*, *& Serenus*, *Chriſtum lyra perſonat*. Et vero non facile eſſent hallucinati, ſi quomodo Servius in Commentariis utrumque laudans, illum atque hunc aliter appellaverit, animadvertiſſent; nam illum quidem *Samonicum* (*m*), aut *Serenum Samonicum* (*n*), hunc vero *Serenum* (*o*), aut *Serenum Lyricum* (*p*), vocaſſe, video. Verum id

(*i*) *Satyr. l. 2. Sat. 6. verſ. 18.* (*k*) *De Rer. Nat. l. 1. verſ. 294.* (*l*) *verſ. 281.* (*m*) *l. 5. v. 277.*
(*n*) *l. 2. v. 151.* (*o*) *Æneid. l. 2. v. 609.* (*p*) *Georgic. l. 2. v. 437. in quem Vid. Servii Comment. & Not. Farnab.*
(*q*) *Ibid. verſ. 462.* (*r*) *Pro Planc.* (*ſ*) *De Flatib. num. 5. Vid. Edit. Marinell.* (*t*) *cap. 9.* (*u*) *c. 12. 13.*
(*x*) *in Gordianis.* (*y*) *Not. in Capitolini Gordianum Junior.*
(*z*) *De Hiſtoric. Lat. l. 2. c. 2. De Poet. Lat. c. 4. De Philoſophia c. 12.* (*a*) *Lexic. Univerſ.*
(*b*) *Prolegom. ad Samon.* (*c*) *Dictionaire Hiſtorique.* (*d*) *Biblioth. Lat. lib. 3. c. 5.*
(*e*) *De Poetar. Hiſtoria Dial. 4.* (*f*) *Chronol. Medic. apud Linden. de Script. Medic.* (*g*) *Biblioth. Epitom.*
(*h*) *In Fragm. Vet. Hiſtoric. auct. ubi Samonici Vita; Vid. apud Voſſ. de Hiſtoric. Lat. loc. cit. & Fabric. Bibl. Lat. loc. cit.*
(*i*) *Introd. in Art. Medic. c. 3. n. 17.* (*k*) *In Prolegom. citat.*
(*l*) *In Epiſt. ad Paulinum quæ prima eſt in Tom. 3. Edit. A. 1565.* (*m*) *Comment. in Virg. Georg. l. 1. verſ. 30.*
(*n*) *Ibid. ad v. 102. 103.* (*o*) *Comm. in Æneid. l. 4. v. 291. l. 9. v. 762. l. 12. v. 923. &c.* (*p*) *Ibid. l. 2. v. 15.*

non vidiſſe Humelbergium, mirandum non eſt, quando ne eos (q) quidem ſatis perſpexiſſe invenio, qui Auctorum quos Servius in Commentariis laudat, Indicem concinnarunt. Cæterum Humelbergius cum eundem illum Serenum Samonicum hunc Serenum pariter eſſe, putat, cujus *opuſcula citant pluribus in locis multi, ceu Nonius Marcellus, Martianus Capella* (r), *& alii*, videlicet præter Servium, Fortunatianus (ſ), Diomedes (t), atque is quem Humelbergius ipſe diſerte nominat, Terentianus (u); cum id, inquam, putat; certe aut eundem, aut ei perſimilem errorem errat. Aut enim Septimium Afrum, & Lyricum hunc Serenum unum eundemque Poetam eſſe (qua de re mox dicam) ſuſpicari poſſumus, aut ſecus. Si eundem; nempe error quoque idem eſt. Si alterum; errorem poſſe etiam eſſe non abſimilem, ex eo intelligitur Sidonii loco (*), quem Doctiſſimus Fabricius (x) ſemel, atque iterum indicavit: *noverint, - ſententiam meam - ſine M. Varrone, ſine Sereno, non Septimio, ſed Sammonico, - non poſſe damnari*. Etſi enim me non fugit, hunc locum ita editum eſſe a Pio, vel certe ab Henrico Petro (y): *- ſine Sereno, ſine Septimi, ſine Sammonico -*; video tamen, & Petrum Colvium (z), & Joannem Savaronem (a) priorem illam ſcripturam poſtea probaſſe, imo omnes Colvii libros eandem habuiſſe: quam Sirmondus (b) quoque ſecutus eſt. Porro ut Joannes Savaro (c), Septimium iſtum Serenum, Septimium Afrum eſſe, non dubitat; quem Terentianus (d) laudat non uno loco, præſertim vero his verſibus:

Dulcia Septimius qui ſcripſit opuſcula nuper,

&

Septimius docuit quo ruris opuſcula libro;

ſic interdum ſuſpicatum eſſe me, fateor, Serenum illum cujus verba producit Nonius (e), eſſe fortaſſe eundem poſſe propterea quod illa nonnunquam (f) ex Sereni *ruralibus*, alias (g), ex Sereni *opuſculis* proferre ſe, dicit. Illud accedebat quod etſi Crinitus (h) ſingulas ſingulorum Vitas conſcripſit; perſimilia tamen de utroque prodidit. Hinc enim Aulum Serenum de veterum Grammaticorum ſententia *inter Lyricos* referri; inde Septimium Afrum vel propter eos verſus in Jani laudem, quos Terentianus (i) produxit, *imitatum eſſe Callimachum*, ſcripſit, qui videlicet Poëtæ Lyrici munus ſuſcepit in *hymnis Deorum*: hinc rurſus Aulum Serenum *Poëmata ſcripſiſſe vario, & multiplici carmine*; inde Septimium Afrum *vario, ac multiplici genere carminum uſum eſſe*. Neque prænomen adverſabatur, cum inter vetera *Epigrammata* (k), & *Poëmata* (l) nonnulla *A. Septimio Sereno* tribui, non ignorarem. Sed ne hæc nos a propoſito res abducat; eam, Crinito, & cæteris adſtipulantes, miſſam faciamus, ut illud pariter quod a L. Gregorio Gyraldo (m) ſcriptum eſt, qui cum præter Lyricum iſtum A. Serenum, ac Samonicum Serenum, Q. inſuper Serenum agnoſceret, hunc ipſum Q. Serenum (non Samonicum Serenum) hujus de Medicina Poëmatis ſtatuebat Auctorem: qua in re qui Gyraldum ſequatur, invenio neminem.

Igitur; ut de Poëmate ipſo verba faciamus; in hoc edendo Humelbergius non modo cum Aſulano ea tranſpoſuit, atque omiſit de quibus ſupra dictum eſt; ſed præterea in cap. de *rejectione cibi &c.* verſus ſine ullo monito prætermiſit duos: *Ovorum cinis* &c. cum eo qui proxime conſequitur, & totidem in cap. de *quartanæ typo*, videlicet *Aut facilem* &c., ac inſequentem. Sed & in ſcriptura quam ſequeretur, eligenda ita eſt aliquando hallucinatus, ut in cap. de *ictibus ſcorpii* &c. adverſus cunctos morſus parvorum animalium, inter quæ araneos & ipſe enumerat, hæc ediderit:

Exiguo piperis cerebrum conſpergito melis,
Quo lita ſaneſcunt depulſo membra dolore;

cum tamen non modo ante ipſum & Aſulanus, & Cæſarius non *melis*, ſed *galli* ſcripſiſſent, a qua ſcriptura ne unus quidem; quantum ego vidi; receſſit eorum qui poſtea Serenum vulgarunt; verum & Plinius (n), quem nimirum Auctorem cum alibi non obſcure, tum multo hic apertius deſcripſit Samonicus, idem indicaret, nec; quod magis mirandum eſt; hoc ipſe ignoraret Humelbergius, ut qui Plinii verba profert in commentario ad hunc locum ſuo: *Contra omnium* (araneorum) *morſus remedium eſt gallinaceum cerebrum cum piperis exiguo potum in poſca*.

Melius tamen multis in locis ſe geſſit. Illi enim capiti cujus inſcriptionem Aſulanus ſic edidit: *Felli vomitu, vel phthiſi arcendis*, Cæſarius autem, quem cæteri quos vidi, ſequuntur, ſic: *Felli, vomitui, vel phthiſi arcendis*; ita hanc ille emendatam præpoſuit: *Fellis vomitui, & phthiſi arcendis*, & recte quidem; neque enim ibi vomitum, niſi uno in verſiculo, Serenus imperat, quod Aſulanus non attendit, neque vomitum quemcunque curandum ſuſcipit, quod cæteros attendiſſe oportebat; ſed bilis redundantiam, ſæpius, ut notum eſt, ventriculum afficientem & ad vomendum concitantem, tum dejectoriis, tum vomitoriis etiam medicamentis tollere in animo habet. Cum hac autem Humelbergii inſcriptione congruere animadverti antiquum Keuchenii librum, in quo primus hujus capitis verſus ſatis bene, ut mihi quidem videtur, ita erat ſcriptus:

Lutea ſi creſcunt, & fundis noxia fella;

cum omnia quæ inſpexi, formis deſcripta exemplaria pro *fundis* habeant *cunctis*: quam communem ſcripturam ipſe etiam probat Keuchenius, quam bene, ii judicent qui & ea perpenderint quæ modo expoſuimus, & Poëtam in ſuperioris capitis fine, in hujuſque initio converſa ad Lectorem oratione hunc ipſum alloqui, animadverterint. Tres etiam capitis de *carbone* poſtremos verſus ita ſcriptos dederat Cæſarius, quem deinde omnes quos ego vidi, ſecuti ſunt:

Allia vel piperi parce commiſta linuntur
Pythagoræ cognata levi condita cumino.
Proderit & madida fermentum polline turgens.

Equidem Aſulanus qui diſtinctionis notam, non poſt *cumino* poſuerat, ſed poſt *Proderit*, facile hunc locum omni ex parte reſtituiſſet, ſi inter primum quoque, atque alterum verſum diſtinctionis notam ſtatuiſſet. Id autem ab Humelbergio, & jure quidem; ſi quid ego judico; factum eſt. Nam qui utrumque verſum conjungunt, Allia Pythagoræ cognata intelligant, neceſſe eſt, quod ultro confitetur Cæſarius, hac adſcripta notula: *cognata, id eſt, familiaria in cibo. Vide Laërtium in Vita Pythagoræ*. Sed hi non videntur animadvertiſſe, Horatium ad quem hic reſpicit Poëta, cum facete ſcripſit (o):

O quando faba Pythagoræ cognata, -

id, veteri ejus Interprete (p) confirmante, cui Chabotius (q), aliique Enarratores, quotquot memini conſuluiſſe, aſſentiuntur, id, inquam, propterea dixiſſe quod Pythagoras; ut Bondii (r), atque adeo Lambini (ſ) verbis utar, *a faba abſtinuit, quaſi ſibi cum ea cognatio aliqua eſſet, veritus ne in fabam aliquam animus paternus immigraſſet*. Non me latet, Ariſtotelem (t), M. Tullium (u), Plinium (x), Laërtium (y); ut propiores nobis Scriptores (z) omittam; alias etiam cauſas iſtius Pythagoræ conſuetudinis attuliſſe, imo a Gellio (a) contraria Ariſtoxeni verba producit tradentis, *nullo ſæpius legumento Pythagoram eſſe uſum, quam fabis*, quo-

(q) *Vid. in Edit. Virgil. A. 1646. apud Abr. Commelinum hunc Indicem in* Serenus Sammonicus.
(r) *De Nupt. Philolog. & Mercur. l. 5. ubi de Elocutione.* (ſ) *Vid. apud Gyrald. Dial. cit. & Voſſ. de Poet. Lat. c. 8.*
(t) *De Oratione l. 3.* (u) *De Literis* &c. *& Metris.* (*) *In Epiſt. ad Polem. Carm. 13. ſubjecta.*
(x) *Bibl. Lat. loc. cit. & Suppl. ad eund. locum.* (y) *Vid. Edit. Baſil. A. 1542.*
(z) *Vid. Edit. Pariſ. A. 1598. & Not. ad hunc locum.*
(a) *Vid. hujus Edit. 2. Pariſienſem A. 1609, & Comment. ad hunc locum.* (b) *Vid. hujus Editionem 2.* Sidonii *A. 1652.*
(c) *Vid. tum loc. cit. tum Comment. ad Carm. 9. Sidonii.* (d) *in cit. Opere.* (e) *de Propriet. Sermon.*
(f) *ubi de Indiſcr. Generib. ad vocem* Mercatus. (g) *Ibid. ad vocem* Labium, *& ubi de Contrar. Gener. ad vocem* Vagas.
(h) *De Poet. Lat. c. 78. 82.* (i) *in Opere cit.* (k), (l) *Vid. Fabricii Bibl. Lat. l. 4. c. 1.*
(m) *De Poetar. Hiſtoria Dial. 4.* (n) *Natur. Hiſt. l. 29. c. 4.* (o) *Satyr. l. 2. Sat. 6. verſ. 63.*
(p), (q), (r), (ſ) *In Horat. ad eund. verſ.* (t) *Lib. de Fabis apud Laert. de Vita Philoſoph. l. 8. in Pythagora.*
(u) *De Divin. l. 1.* (x) *Natur. Hiſt. l. 18. c. 12.* (y) *loc. cit.* (z) *Windet. de vita funct. ſt.* (a) *Noct. Attic. l. 4. c. 11.*

quoniam is cibus & ſubduceret ſenſim alvum, & lævigaret. Attamen aut hæc non efficiunt; ut certe non efficiunt; quominus Horatio Poetarum more liberum fuerit eorum potius ſententiam ſequi (quorum etiam ab eodem Plinio (*b*) eſt facta mentio) qui a Pythagora damnatam fabam tradiderunt, *quoniam mortuorum animæ ſint in ea*; atque ita a Cæſario contra atque adnotavit, & ab reliquis oſtendendum eſt, alliis quoque ipſis Pythagoram, & quidem ob eandem cauſam, abſtinuiſſe: quo de cibo in tota ejus Vita nihil quidquam habet Laërtius. Aut ſi Horatio magis placuiſſe, dicerent, ut ſequeretur Ariſtoxenum, & propterea fabam Pythagoræ cognatam dixiſſe, quod ea plurimum veſceretur; quanquam hæc inelegans eſſet, ut verum fatear, & ab Horatii urbanitate abhorrens ejus verborum interpretatio; meam tamen, atque adeo Humelbergii ſententiam æque ac ſuam probabilem eſſe, non confiteri non poſſent, qui eos de quibus agitur, Sereni verſus ita diſtinguimus;

Allia vel piperi parce commixta linuntur.
Pythagoræ cognata levi condita cumino
Proderit, & madido fermentum polline turgens;

ut perinde ſit *Pythagoræ cognata* dixiſſe, ac ſi dixiſſet: *Faba* proderit vel ad diſcutiendam, mitigandamve inflammationem, quæ Humelbergii interpretatio eſt, vel ad *reſeranda*, ut paulo ante Serenus ipſe ait, *adoperta*: quid multa? ut idem ſit ac illud quod ſcribit in cap. ſequenti:

Mollis odorato faba jungatur coriandro,
Proderit appoſitu, mollitque, aperitque tumorem.

Quod autem pro *faba* Serenus dixerit *Pythagoræ cognata*, minus ii mirabuntur qui ut fuerit Horatii ſtudioſus, & quam libenter ejus verba in hunc ſuum librum tranſtulerit, animadvertent. Nam quod in cap. de *jecoris, & lateris* vitiis poſuit;

Si latus immeritum morbo tentatur acuto,

ex illo videlicet Horatii (*c*) eſt:

Quod latus, aut renes morbo tententur acuto;

& quæ in cap. de *hydropiſi*:

— acerbus
Creſcit hydrops. —
Unguine quo frangit vires langueris aquoſi,

ex illis (*d*)

Creſcit indulgens ſibi dirus hydrops.
— & aquoſus albo
Corpore languor.

In capite autem de *ventre molliendo*, præter id quod ultro, ut vidimus, confitetur, illud:

Potibus & duris reſtricta morabitur alvus,

ex illo (*e*) eſt:

— ſi dura morabitur alvus;

& denique quod in cap. de *iſchia* &c.

Ennius ipſe pater, dum pocula ſiccat iniqua,

ex illis (*f*):

Ennius ipſe pater nunquam, niſi potus, ad arma
Proſiluit dicenda. —

& (*g*)

Siccat inæquales calices:

Quæ duo poſtrema, ut tertium quoque, ante me Keuchenius animadverterat.. Sed ad Humelbergium redeamus, qui in eo pariter laudandus eſt, quod primum verſum capitis de *ſerpentium morſibus* cum Aſulanus ita ſcripſiſſet:

Cuſpide non quiſquam, longe neque cæde lariſſæ;

Cæſarius autem ſic reſcripſiſſet: *longæ neque cæde cariſſæ*; egregie ipſe pro *cariſſæ* (quod verbum qui ſciat cum Voſſio (*h*) quid Lucilio apud Feſtum (*i*), & quid in Philoxeni, & Iſidori Gloſſis ſignificet, nihil huc pertinere, ſciet) *ſariſſæ* edidit. Sed multo etiam magis laudandus eſt, quod ſubobſcurum ſæpe Scriptorem Commentariis illuſtravit, quod ad rem medicam attinet, ut erat captus temporum illorum, ſane eruditis, neque cætera indoctis, utinam haud raro non ſupervacaneis, aut minus prolixis; vel quando eſſe prolixa voluit, variantes potius ſcripturas (quas, ut Aſulanus, ac Cæſarius, omiſit) quam dilucidi etiam cujuſque verbi interpretationem complectentibus.

Ab utroque hoc vitio longiſſime refugit Rob. Conſtantinus, qui & variantes ſcripturas, & breviſſimas ad plurimos locos notulas in ora editi ab ſe Samonici adſcripſit. In harum tamen nonnullis Vir alioqui Doctiſſimus eſt hallucinatus, ut cum ad eos verſus in cap. de *vulneribus ferro &c.*

Si vero infrenus manat de vulnere ſanguis,
Purpura torretur conchyli perlita fuco;
Hujus & atra cinis currentem detinet undam;

cum, inquam, ad tria poſtrema verba verſus poſtremi hæc adnotavit: *Hic affectus* διαβήτης *de quo Celſus lib. 4. cap. 20.* Perſpicuum namque ex ipſo primo verſu eſt per *currentem undam* nihil hic aliud a Poëta ſignificari quam quod paulo infra per *nimios reſerati vulneris amnes*, præſertim cum ea continuo ſequantur:

Verrucæ quoque deſectæ frenare cruorem
Dicitur ambuſtus tyrio de vellere pulvis.

Nihil igitur ad hunc locum in quo de ſanguinis profluvio agitur, urinæ pertinebat profluvium. Sed neque opus erat urinam in altera notula memorare; quam appoſuit ad eum locum ex cap. de *ſerpentium morſibus*;

Carduus eſt nondum doctis fullonibus aptus,
Ex illo radix &c.

Nam poſtquam illud egregie adnotavit: *Carduus fullonum; labrum veneris,* δίψακος; haud bene hæc ſubjecit: pro nondum doctis, *leg. nondum tactis, nempe Podagra. Plin. lib. 28. cap. 6. Virilis urina podagris medetur, argumento fullonum, quos ideo tentari eo morbo negant*; ſiquidem *nondum* haud cum *doctis*, ſed cum *aptus* jungendum eſt, ut intelligamus, non perfecti, aut ſicci, quali videlicet fullones utuntur, ſed immaturi adhuc, & viridis illius cardui radicem eſſe adhibendam: quod & Humelbergius ſine ulla dubitatione intellexit, & præterea cur fullones *docti* dicantur, exponere ſe ſatis poſſe, exiſtimavit. Non erat igitur cur enarratione præſertim tam longe petita vulgatam ſcripturam Conſtantinus ſolicitaret. Sed multo illud gravius, quod in totius voluminis calce octo & ſeptuaginta verſus, quorum primus eſt:

Quod natum Phœbus docuit, quod Chiron Achillem;

poſtremus autem:

Quotque hic ſunt verſus, tot agant tua tempora Janos;

quod hos, inquam, verſus cæteris Samonici adjungendos eſſe, indicavit; hanc enim ipſis inſcriptionem præpoſuit: *Vindiciano attributum Carmen, videtur eſſe Sereni Peroratio, finiſque Poematis.* Verum; ut alia prætermittam; duo certe in hoc Carmine decebat ipſum animadvertere quæ ipſius judicio vehementer repugnant. Alterum, Carmen hoc de libro eſſe in quo multo plura quam in Sereni Poëmate, & nominatim peregrina ac pretioſa, remedia copioſe proponuntur;

Denique reperies iſthic quod lucis in ortu
Indus, Arabs, Syrus, Perſes, diveſque Sabæus
Vicino ſub ſole legunt, quod præbet Orontes,
Eximium ignoto mittit quod Nilus ab ortu,
Decerptum foliis, ramo, cute, cortice, virga,
Quodque ab Edymis (leg. *ab Idumæis*) *vectum*
Seplaſia vendunt;
Et quicquid confert medicis Lalagea cataplus;

cum contra Samonicus, qui, ut vere ait Turnebus (*k*), *medicinam morborum parabilem verſibus lepidis conſcripſit*, nihil libentius, aut ſæpius facere videatur quam ut remedia proponat, ſicut Plinius (*l*) loquitur, *parata vulgo, inventu facilia, & ex quibus vivimus*, atque adeo quæ *quotidie pauperrimus quiſque cœnat*: & judicium inſuper hac de re, inſtitutumque ſuum non uno in loco profiteatur, ut cap. de *ventre molliendo*:

Multos præterea Medici componere ſuccos
Conſuerunt; pretioſa tamen cum veneris emptum;
Falleris, fruſtraque immenſa nomiſmata fundes;

& cap. de *jecoris, & lateris vitiis*:

Quid referam multis compoſta Philonia rebus?
Quid loquar antidotum variis? quis iſta requirat?
At nos pauperibus præcepta feramus amica.

Alte-

(*b*) *loc. cit.* (*c*) *Satyr. l. 2. Sat. 3. verſ.* 165. (*d*) *Carm. l. 2. Od. 2. verſ.* 13. 15. 16. (*e*) *Satyr. l. 2. Sat. 4. verſ.* 27.
(*f*) *Epiſt. l. 1. Epiſt. 19. verſ. 7.* (*g*) *Sat. l. 2. Sat. 6. verſ.* 68. (*h*) *Etymologic. Lingu. Lat. ad vocem* Cariſſa.
(*i*) *De Verbor. Signific. l. 3.* (*k*) *Adverſ. lib. 17. c. 18.* (*l*) *Natur. Hiſt. lib. 24. c. 1.*

Alterum quod a Conſtantino animadverſum eſſe oportebat, eſt, de vi carminum ad medendum quam diſpar huic, atque illi Auctori ſententia fuerit. Equidem non negaverim, vana haud raro, & riſu excipienda remedia Serenum propoſuiſſe, tranſverſum videlicet actum ab ea quæ ejus temporibus invaluerat, credulitate ac ſuperſtitione, vel potius ne ignoraviſſe, aut omiſiſſe videretur quæ tum maxime probabantur. Hoc etiam addam, me poſtquam ea legeram quæ ad pleraſque abigendas febres de collo ſuſpendenda eſſe, docuerat, olim eſſe ſuſpicatum, num hanc forte damnationis ipſius cauſam prætendiſſet Caracalla, a quo videlicet *damnatos eſſe. & qui remedia quartanis, tertianiſque collo annexa geſtarent*, Spartianus (*m*) docuit; quanquam hunc Hiſtoricum accuratius poſtea perlegenti, revera neque horum, illiuſque damnationis tempora congruere, & tanquam Getæ fautor, Samonicus interemptus eſſe videatur. Attamen quid de vi carminum vere ipſe cenſeret, ſatis in fine capitis de *Quotidiana* demonſtravit:

Multaque præterea verborum monſtra ſilebo:
Nam febrem vario depelli carmine poſſe,
Vana ſuperſtitio credit, tremulæque parentes.

Contra in iis verſibus quos hujus ipſius Poëmatis perorationem eſſe, exiſtimat Conſtantinus, quam fidenter, quam magnifice inania iſtiuſmodi anilia remedia celebrantur!

Gramine ſeu malis ægro præſtare medelam,
Carmine ſeu potius: namque eſt res certa ſaluti
Carmen, ab occultis tribuens miracula verbis.

Quod ſi ex me quæras, cujuſnam igitur Auctoris, & cujuſnam libri ſit iſta peroratio; non Vindiciani, ſed ejus ipſius in cujus Operis calce legitur, Marcelli eſſe, reſpondebo, a quo videlicet illi ſuo de Medicamentis libro inſtar clauſulæ additam fuiſſe, eo minus dubito, quo magis ob multa vel pretioſa, vel ſuperſtitioſa remedia, magna in ipſo cum laude propoſita, eidem video convenire. Alii autem quod Vindiciani Comitis Archiatrorum Epiſtolam, a Marcello ante ſuum librum poſitam, continuo Marcelli ipſius liber cum poëtica iſta peroratione conſequitur, hæc propterea fortaſſe Vindiciani eſſe, putaverint, cum tamen ex Marcelli Epiſtola ad Filios, loco Præfationis univerſo Operi præfixa, proclive eſſet cognoſcere, & librum, & perorationem ipſam eſſe Marcelli, utpote qui apertiſſime hanc indicat, cum, *Verſiculis*, inquit, *quoque luſimus migmatum & ſpecierum digeſtione compoſitis. Non quod ſit dignum aliquid in carmine, ſed ut lectorem, ſcutatoremque hujus operis & poema pelliciat, & exoptatio blanda conciliet, quod opuſculum in infima parte hujus codicis collocavi & ut ſermone noſtro opera hæc ſolertia noſtra compoſita claudantur, & nugas noſtras multiplex foliorum celet objectus.* Hæc ideo pluribus verbis egi, quod animadverti, me hac de re non a Conſtantino ſolum diſſentire, verum etiam a Viro noſtræ ætatis eruditiſſimo, qui *Carmen*, inquit, *Sereni extrema parte truncum eſſe videtur, itaque pedibus eo in ſententiam Roberti Conſtantini, qui verſus in calce libri Marcelli Empirici de medicamentis, conjectura minime abſurda, ſed veriſimillima habet pro peroratione poematis Sereniani.* Ego vero ut de eo lubens Doctiſſimo Viro aſſentior, quod aliquid facile in extrema præſertim parte hujus Poëmatis deeſſe videatur; non propterea tamen video, cur hoc verſibus ſupplere debeamus quos Marcellus & ſuos eſſe, indicavit, & ita ſcripſit ut ſuo magis quam Sereni Operi conveniant. Sane quæ duo ab eodem quoque Celeberrimo Viro ante iſta verba ſunt poſita, alterum, *Sereni carmen Heroicum, præcepta de medicina parvo pretio parabili ad curandos præcipuos humani corporis morbos complecti*, alterum, quæ *in his ſuperſtitioſa nonnulla ex more illius ætatis* Serenus admiſcuit, ita admiſcuiſſe, ut *plura forte tranſcriberet, quam crederet*; hæc, inquam, duo num duobus cum locis conveniant quos ſupra ex ea Peroratione produxi, ipſe omnium optime pro eo quo pollet, acri judicio, & veri ſtudio exiſtimabit; ego quod ipſe exiſtimaverit, ſequar.

Verum etſi hoc, & quæ ſupra indicata ſunt, in Conſtantino minus probo; non ideo tamen egregiam quam in Sereno emendando, illuſtrandoque poſuit, operam meritis laudibus fraudabo. Certe in brevibus de quibus dictum eſt, notulis haud raro veram, Aſulano, Cæſario, Humelbergio incognitam, ſcripturam attigit, interdum etiam, iis qui vel Doctiſſimum Keuchenium fugere, Veterum locis eandem comprobavit, velut cum ad eos verſus ex cap. de *prurigine, papulis, & ſcabie*:

Ergo lutum prodeſt membris adhibere fricatis,
Quod facit ex aſino ſiccatus corporis humor;

hoc primum adnotavit: *ſiccatus*, Alii *ſaccatus*; egregie quidem, ut jam Turnebus (*n*) præſenſerat ex Arnobii (*o*), imo ex ipſius reſtitutis Lucretii (*p*) verbis, ubi de pueris in ſomniis lectum permingentibus:

Totius humorem ſaccatum ut corporis fundant.

Porro ab Sereno ſcriptum eſſe *ſaccatus*, cum alii indicant ipſius verſus in quibus vel Lucretii (*q*) verba libenter uſurpat, ut in cap. de *ſolutione ventris*:

Tam varii caſus mortalia ſæcla fatigant;

ut in cap. de *uva & faucibus*:

-- -- clamor fracto cum forte ſonore
Planum radit iter, &c.

vel Lucretium ſtudioſe admodum laudat, ut in cap. de *conceptione*:

Hoc poterit quartus magni monſtrare Lucreti;

tum veteres & Keuchenii, & aliorum libri manifeſte confirmant. Deinde Conſtantinus hanc ita comprobavit, illuſtravitque ſcripturam: *Plinius lib. 28. c. 18. tradit, aſininam urinam cum ſuo luto illitam hominis ſcabiem ſanare*: qui Conſtantini, atque adeo Plinii locus Keuchenium fugerit, neceſſe eſt, non facile alioqui ad hos Samonici verſus ſcripturum: *De aſinino lotio nihil tale, quod ſciam, apud medicos*: quanquam etiam apud Plinium Valerianum (*r*) hoc legitur: *Urina aſini cum ſuo luto impoſita* (ſcabiem) *ſedat*.

Verum de Keuchenio ipſo mox plura. Nam de Henrico Stephano, de quo jam ex ordine dicendum eſt, hoc tantum ſatis eſt indicare, ita ipſum Conſtantini editionem in Samonici verbis, & variantibus lectionibus ad eundem modum proponendis eſſe ſecutum, ut ſi cæteras etiam in ora notulas adjeciſſet, lac lacti ſimilius non eſſet. Certe quam pauciſſima omnino fuere in quibus diſcrepare, animadverti. Ex his unum quod ſententiam plurimum mutat, neque apud ullum alium adeo fidenter receptum comperi, adnotabo. Initium capitis de *podagra* ſic habent Aſulanus, & Humelbergius:

Quædam ſunt rabidæ medicamina ſumma podagræ;

Cæſarius autem, & Conſtantinus haud magna, quod ad ſententiam attinet, varietate *digna* ſcribunt pro *ſumma*. Illud ſententiam omnino mutat quod ab eodem Conſtantino, ut varians ſcriptura, in margine adnotatum eſt: *Quædam haud ſunt* pro *Quædam ſunt*. Iſtam autem ipſam ſcripturam recipit Stephanus, ſcribitque unus; quod viderim; omnium:

Quædam haud ſunt rabidæ medicamina digna podagræ;

ſive quod in libris calamo ſcriptis ſic invenerit, ſive quod aliter nullam eſſe Poëtæ ſententiam, judicaverit; nec fortaſſe injuria; hæc enim continuo ſequuntur:

Cui ter tricenas ſpecies Epidaurius ipſe
Dixit ineſſe Deus, requiem tamen indere morbo
Fas erit, & triſtem ſaltem mulcere dolorem;

nam ſi quædam eſſe, dixiſſet ſive digna, ſive ſumma podagræ medicamenta; cur nihil aliud quam aliquam ſaltem doloris quietem, & mitigationem promitteret? Quod ſicui forte Stephani ſcriptura minus placet; is igitur aut quomodo communem explicet, videat, aut aliam aliquam perquirat; ut exempli cauſa, ſi Poëta non *Quædam*, ſed *Quænam* ſcripſiſſet, atque ita quærendo, quænam vel digna, vel ſumma poſſint eſſe podagræ medicamenta, nulla videlicet iſtiuſmodi eſſe, indicaſſet. Cæterum quæ ſive in verbis, ſive in Vita Sereni deſcribendis tum in Stephano, tum in Conſtantino ipſo deſiderari poſſint, plura quæ cum de Aſulano, Cæſario, & Humelber-
gio

(*m*) *In Caracalla.* (*n*) *Adverſar. l. 17. c. 18.* (*o*) *Adverſus Gent. l. 2.* (*p*) *De Rer. nat. l. 4. verſ. 1022.*
(*q*) *Vid. l. 1. verſ. 21. & alibi paſſim, tum ejuſd. lib. verſ. 645. & l. 4. verſ. 531. 532. 536. &c.*
(*r*) *De Re Medica l. 3. c. 38.*

gio diceremus ; exempla attulimus ad illos quoque pertinentia, ſatis ſuperque præmonſtraverint.

Unus de quo ſcribam, reſtat Keuchenius Vir multum; ut verum fatear; in græcorum, latinorumque cujuſque generis Scriptorum lectione verſatus, antiquo etiam Sereni exemplari, calamo exarato, inſtructus, necnon illo quod Gryphianis formis deſcriptum eſt, aliiſque fortaſſe quibus nos caremus, nonnullis (hæc enim inter Sereni Editiones in Prolegomenis memorat) fere omnibus tamen eo tempore editis, ut videri a Conſtantino potuerint. Sed viciſſim quæ Conſtantinus, Stephanus, Aldique Filii procurarunt, eo in loco ne nominat quidem; Humelbergii autem Commentarium ſe necdum videre potuiſſe, diſerte fatetur: quinetiam quem primo loco memorat, apud Aldum, hoc eſt a Franciſco Aſulano, editum Samonici librum an viderit, aut certe an adhibuerit, non ſatis conſtat. Videtur enim vidiſſe ex iis quæ aliquando notat, ut ad caput de *veſica, & calculo;* num vero adhibuerit, ii judicent qui nobiſcum animadverterint, in Notis ad ſextum verſum ex cap. de *ictibus ſcorpii*:

Magna quod exiguis perimantur ſæpe venenis,

ſcribere ipſum, ſe *neſcire cur eruditi viri non auſi fuerint* membra *pro* ſæpe *reponere*; vel in quarto verſu ex cap. de *lumbis & renibus ſanandis*:

Aut pice cum melli --

recte quidem pro *melli*, *molli* reſcribendum eſſe, exiſtimare; ſed de hac emendatione hæc ſubjicere: *Nihil verius ea lectione, quam nos primi reſtituimus*; cum tamen Aſulanus & in verſu illo priore *membra*, & in hoc altero *molli* ad eundem prorſus modum ad quem Keuchenius emendat, revera ſcripſiſſet. Sed ſive Aſulani, aliorumque de quibus dictum eſt, librorum ope caruerit, ſive contra, uſus ſit; certe illis tot aliis eruditionis præſidiis ornatus Prolegomena ad Serenum copioſa ſcripſit, & bene docta, in quibus poſtquam ſuperſtitioſæ Medicinæ nugas, & deliramenta erudite detexit, atque exagitavit, tum de Sereni ipſius Vita longe melius quam cæteri, de quibus ſupra dictum eſt, loquitur; nam eorum omnes quos indicavimus, errores declinat, & Veterum de Sereno teſtimonia accurate & collecta, & deſcripta proponit. Neſcio tamen cur de ipſo dixerit: *Superſtitioſam* (medicinam) *paſſim, Tralliani, Aetii, Myrepſi, Marcelli, cæterorumque medicorum exemplo immiſcet*; quaſi vero qui aliis poſt ipſum ſæculis extitere, horum Serenus permoveri exemplo potuiſſet: quod eram fortaſſe præteriturus, niſi etiam in Notis ad caput de *Splene* hæc inveniſſem: *Forte antidoton ex iis remediis variam a Nicolao Myrepſo mutuavit Serenus*; ab homine videlicet qui cum Meſuen citet (ſ), ſeculo duodecimo florentem, novem ſaltem ab Sereni ætate interjectis ſæculis ſcripſerit, neceſſe eſt.

Neque item præclare video, quamobrem Keuchenius, non minus quam cæteri quos ſupra dixi, Sereni Vitam cum ejus Poëmate edidiſſe, illum omiſerit Lampridii locum in quo Alexandri Severi luculentum de Samonico apparet judicium: *Latina*, inquit Lampridius (*t*) (hic enim ſequor typis editorum exemplarium inſcriptionem; non ignarus alioqui eorum quæ hac de re Iſ. Caſaubonus (*u*), & Cl. Salmaſius (*x*) monuere) *Latina cum legeret* (Alexander) *non alia magis legebat quam De officiis Ciceronis, & De republica. Nonnunquam & oratores & poetas, in queis Serenum Sammonicum, quem ipſe noverat & dilexerat, & Horatium.* Quæ tamen verba cum ego diligenter perpendo, & cum iis confero quæ de eodem Alexandro aut ipſe habet Lampridius (*y*), *vixiſſe* videlicet *annis XXIX.*, aut etiam Herodianus (*z*), *tum duodecimum attigiſſe annum*, cum factus eſt Conſul cum Heliogabalo; ex his nimirum, aliiſque Hiſtoriæ monumentis comperio, quinquennem, aut etiam quadrimum fuiſſe Alexandrum, cum Geta, hujuſque partium ſtudioſus Samonicus a Caracalla interfecti ſunt. Num ergo id ætatis puerum, etiamſi conſtaret, in eodem loco ubi Samonicus, tum fuiſſe, jam tum eruditiſſimum illum Scriptorem & noviſſe, & dilexiſſe, credemus? An quando id minus veri ſimile eſt; conjiciemus potius, Poëtam iſtum Serenum Samonicum, de quo loquitur Lampridius, non Patrem; ut Iſ. Caſaubonus (*a*) videtur credere; ſed Filium fuiſſe, cum hunc annos aliquot paternæ cædi ſuperſtitem ponere, nihil vetet, & quæ Spartianus (*b*), Arnobius (*c*), Macrobius (*d*), Sidonius (*e*), Servius (*f*) de libris Samonici, ut videtur, Patris aut memorant, aut proferunt, hæc quidem ſoluta oratione ſcripta ſint, illa vero ad doctum quidem atque eruditum Philologum, Hiſtoricum, aut etiam Mathematicum, non propterea tamen Poëtam, ſpectare videantur. Quod ut omni ex parte veri ſimile eſſe, intelligas; primum quæcunque Macrobius (*g*) ex Samonico & nominatim ex ejus libris Rerum Reconditarum produxit, ea cum verſibus comprehenſa non eſſe, conſtet; tum quod indicavit Arnobius (*h*), ad illos eoſdem libros pertinere, Voſſius (*i*) exiſtimat. Deinde cum ex cæterorum locis pleroſque in Prolegomenis Keuchenii, nonnullos in hac etiam Epiſtola habeas; ne ulli præterea ſuperſint quos ad perpendendum requiras, ex iis quos ille omiſit, duos inſuper, alterum Sidonii, quem Doctiſſimus Fabricius (*k*) indicat, Servii alterum, quem nondum vidimus apud eos qui de Samonico locuti ſunt, adſcribemus. Et Sidonius quidem in Epiſtola (*l*) ad Leontium memorat *Julium Firmicum, Sammonicum, Saturninum in libris matheſeos peritiſſimos conditores;* quanquam Joannes Savaro (*m*) admonet, *MS. optimæ notæ hos non agnoſcere, ſed Julianum Vertacum, Follonium Saturninum*, qui quidem Mathematici quinam fuerint, & quomodo alterius nomen ſit emendandum, his, inquam, Savaro de rebus quid cenſeat, alibi (*n*) proponit. Servii (*o*) autem locus mihi quidem certior eſt: *Miracula*, inquit, *de hac inſula* (Thule) *feruntur; ſicut apud Græcos Cteſias, & Diogenes, apud Latinos Sammonicus dicit.* Quæ omnia cum ita ſe habeant; minus mirum eſt, ea quæ produximus, Lampridii verba a Keuchenio eſſe prætermiſſa, ut qui facile ad Samonicum non Patrem, ſed Filium pertinere, exiſtimaverit, quem Poëmatis de quo agebat, Auctorem non putabat. Qua utraque in ſententia diſerte oſtenderunt ſe eſſe Jo. Jac. Hofmannus (*p*), & hunc ſecutus Lud. Morerius (*q*), in primis autem Ger. Jo. Voſſius (*r*). Hic tamen de Samonico, Filio, *ecquid*, ſcripſerit, *haut*, inquit (*ſ*.), *ſat ſcio*. Sed Deſid. Eraſmus (*t*) Lyrica ſcripſiſſe, non dubitavit, atque adeo Serenum illum eſſe, cenſuit, quem inter Lyricos ab D. Hieronymo laudatum eſſe, ſupra dixi: cui ſententiæ ætatem quidem eorum a quibus Serenum Lyricum nominatum eſſe, ſcio, adverſari non opinor, quando Terentianus, quem eorum omnium antiquiſſimum eſſe, conſtaret, ſi Præfectus ille Syenes fuiſſet a M. Valerio Martiale (*u*) memoratus, iſne fuerit, an ille potius ad quem Longinus ſuum illum aureum librum (*x*) ſcripſit, vel apud Eruditiſſimum Fabricium (*) incertum eſt. Ego vero ut nihil in ejuſmodi re affirmaverim; ita ſuſpicor, quando Samonicum quidem Patrem fuiſſe Poëtam, non conſtat, Filium autem fuiſſe, ex producto Lampridii loco intelligi poteſt; ſuſpicor, inquam, hoc de Medicina Poëma Filii potius, quam Patris eſſe credendum. Non me præterit, ita ab aliis poſſe accipi Lampridii verba, ut *Serenum* referant non ad proximam vocem *poetas*, ſed ad priorem illam *oratores*: neque tamen ignoro, L. Gr. Gyraldum, cum duobus in locis (*y*) iſtis ipſis Lampridii verbis uteretur, utrobique *orationes* (quam quidem vocem etiam in Pall. ambobus Codicibus vidit Gruterus (*z*)) *orationes*, inquam, non *oratores* legiſſe; ut

non

(*ſ*) *De Compoſ. Medicam. Sect. 32. c. 17.* (*t*) *in Alex. Severo.* (*u*), (*x*) *in Notis ad hanc Vitam.*
(*y*) *in ead. Vita.* (*z*) *Hiſtor. l. 5.* (*a*) *in Notis ad Spartiani Caracallum.* (*b*) *in Caracallo, & Geta.*
(*c*) *Adverſ. Gent. l. 6.* (*d*) *Saturnal. l. 2. c. 12. 13. l. 3. c. 9.* (*e*) *in Epiſt. ad Polem. Carm. 13. ſubjecta &c.*
(*f*) *Comment. in Virgil. Georgic. l. 1. verſ. 102. 103. &c.* (*g*) *loc. cit.* (*h*) *loc. cit.* (*i*) *De Hiſtoric. Lat. l. 2. c. 2.*
(*k*) *Bibl. Lat. l. 3. c. 5.* (*l*) *in qua eſt Carm. 22.* (*m*) *Comment. ad hunc Sidonii locum.*
(*n*) *Comment. ad Sidonii Epiſt. 11. l. 8.* (*o*) *Comment. in Georgic. l. 1. verſ. 30.* (*p*) *Lexic. Univerſal.*
(*q*) *Dictionaire Hiſtor.* (*r*) *De Philoſophia c. 12.* (*ſ*) *De Hiſtoric. Lat. l. 2. c. 2.*
(*t*) *in Scholiis in Epiſt. ſupra cit. D. Hieron. ad Paulinum.* (*u*) *Epigr. l. 1. 87, 86. Scriverio.* (*x*) *De Sublimi &c.*
(*) *Biblioth. Lat. l. 4. c. 7.* (*y*) *De Poetar. Hiſtoria Dial. 4. ubi de Sereno Samonico, & Dial. 5. ubi de Alexandro Mammææ.*
(*z*) *Not. in Lampridii Alex. Severum.*

non obſcure Ciceronis orationes intelligere, & ad hunc modum verba diſtinguere ſe, oſtenderit: *non alia magis legebat quam de officiis Ciceronis, & de republica, nonnunquam & orationes; & poetas in queis Serenum Sammonicum, quem ipſe noverat, & dilexerat, &c.* Verum hanc totam rem alii viderint; ego enim ita propono, ut judicium potius exquiram aliorum, quam interponam meum.

In Notis autem ſane eruditis quibus Samonicum ornavit, illuſtravitque Keuchenius, mallem aliquando ut minus ſuo tum ingenio, tum veteri exemplari indulſiſſet. Nam quod ad poſtremum verſum capitis de *fellis vomitu, & pthiſi*:

Carne aſinæ, ſevoque capræ medicina ſalubris;

hæc adnotavit: *Scribo;* Lacte aſinæ. larte *diſertim in avito. nec enim aſinæ caro, ſed lac phthiſicis ab antiquis medicis præſcribitur;* primum illud attendiſſet, oportebat, in cæteris vetuſtis libris in quibus id verbum *aſinæ* eſt; quantum etiam ex Conſtantini, & Stephani ſilentio agnoſcimus; conſtanter ſcribi *Carne*: tum vero Plinium Valerianum (*a*) docuiſſe: *Carnes aſini ex jure ſumptas phthiſicis prodeſſe*: & ante hunc, majorem Plinium (*b*) hæc tradidiſſe: *Phthiſicis medentur, jecur lupi ex vino, macræ ſuis fœminæ herbis paſtæ lardum, carnes aſininæ ex jure ſumptæ: hoc genere maxime in Achaja curant id malum*; quem locum Plinii ſpectaſſe Samonicum, oſtendit etiam adipis ſuilli mentio in proxime ſuperiore verſu facta, in hoc autem ipſo ſevi caprini, quod videlicet pauciſſimis interjectis verbis a Plinio adverſus phthiſin memoratur. Ad eos etiam verſus capitis de *ſolutione ventris*:

Proderit & pueris quos dentis origo fatigat,
Caſtaneas coxiſſe muces, & ſorba vetuſta;

hæc notat: *Forte legendum*: quos ventris origo fatigat. ventris *integre ſcriptum invenio in veteri avito*: & infra: *Scribo - ex avito libro: -* ſorba peruſta. *id eſt, in ſole ſiccata*. Verum in aliis; quod ſciam; antiquis exemplaribus neutrum invenitur. *Vetuſta* autem ſorba pro ſiccatis & a Sereno hic accipi, & ſatis intelligi, ignorare Keuchenius non potuit qui ad illum alium hujus capitis verſum:

Aut ceraſi victum longo jam tempore pomum;

hæc ſcripſerat paulo ante: *Pomum ceraſi* longo tempore victum, *ille ſiccatum vocat, quod alvum adſtringat*. Nam quod ad illam alteram lectionem attinet, ſcire luculentius vellem, quid ſit, aut quomodo ſit interpretanda *ventris origo*: niſi ipſe ultro ſubjeciſſet, vulgatam ſcripturam *etiam poſſe defendi, nec debere immutari: quos dentis origo fatigat*; & ſic explicaſſet: *iis igitur, quibus jam primuli dentes ſuboriuntur, & quos dentium origo fatigat, præſcribuntur hic ad dyſenteriam & alvum ſiſtendam caſtaneæ coctæ &c.* Non tamen ediſſerit, cur in hoc capite in quo alioqui agitur de alvi fluxu, dentientes pueri memorentur. Memorantur autem, quia in peculiaribus eorum morbis qui; ut Hippocratis (*c*) verbis loquar; *jam dentire incipiunt, alvi profluvia* potiſſimum numerantur. Laceſſitis (*d*) enim ob gingivarum pruriginem, atque dolorem vicinis ſalivæ canaliculis, ac glandulis, tanta hujus copia provenit, & a puerulis, ut pote exſpuere neſcientibus, in ventriculum, & inteſtina demittitur, ut his propterea laxatis, ſæpius non *dyſenteria*, ſed diarrhœa ſeroſa oboriatur: quæ etſi illud affert commodi ut ſic plurimis ſtimulantibus particulis una ejectis, nervorum diſtentiones, & comitialis morbus facilius arceantur ſecundum ea quæ ab ipſo etiam Hippocrate (*e*) obſervata ſunt: *quibus in dentitione alvus amplius ſubducit, minus convelluntur, quam quibus parum*; attamen ſi omnem denique modum tranſeat, non eſt dubitandum (quod tu minime ignoras, & Paulus (*f*) indicat) quin ſit tantum a Medico minuenda, & cohibenda, quantum ſatis ſit ne vires ita dejiciat, ut vitam ipſam in diſcrimen adducat. Denique; ne longior ſim; ad verſus ex cap. de *nervis inciſis, & dolentibus, atque contractis*;

Aut Baccho madefacta Ceres cum fronde cupreſſi,
Quo poteris potu recreare rigentia membra;

illud quidem recte adnotavit: *perperam ſunt, qui τὸ potu ad compoſitionem referunt*; ut enim in ſuperioribus ſeptem verſibus non de potandis, ſed de extrinſecus adhibendis remediis ſermonem fieri, oſtendunt aut voces quibus Poeta uſus eſt, aut ipſorum remediorum natura, & Medicorum qui iiſdem ſunt uſi, conſuetudo; ita in his quoque fieri, tum duo hæc, tum nexus, tum Poeta ipſe commonſtrat, qui eaſdem prorſus res cum etiam (præeunte utrobique Plinio (*g*)) in cap. de *podagra* laudet, ſic proponit:

Trita cupreſſus ibi Baccho jungetur acerbo,
Panibus & teneris, cohibebitque addita queſtus;

addita enim illic idem eſt atque *impoſita*, qua ratione in cap. de *lumbis* &c. dictum eſt de ſacculis:

Quos vix paſſuris urentes addito membris,

& in cap. de *fracturis*:

Conveniet cerebrum blandi canis addere fractis,

hoc eſt oſſibus. Quæ cum ita ſint; tantum abeſt ut in his de quibus agimus, verſibus non ſcribendum ſit *fotu* pro *potu*, quod contendit tamen Keuchenius, quamvis illud ſit *in ora Gryphiani codicis*, & alterius parvuli quem nos habemus, Lugdunenſis *impreſſum*; ut nihil aptius poſſe fieri appareat, quam ſi illam ſcripturam cum Humelbergio recipiamus, præſertim cum & ingratum concurſum vocum *poteris potu* ſic vitemus, & quarto ante hunc verſu Serenus ſine controverſia ſcripſerit:

-- tali recreabis languida fotu.

Nam in explicatione quidem quam ad retinendum *potu* profert Keuchenius: *non eo potu membra recreanda, ſed potu rigentia debere accipi, quod multos egit tranſverſos. ex potu enim rigor & vitium nervorum: nam nervis - inimiciſſimum eſt vinum nimium potum*; magis ipſius ingenium laudo, quam Samonici genium, & veræ ſcripturæ ſpeciem agnoſco.

Neque hæc tamen ita accipias velim, quaſi in Keuchenii Notis plurima eſſe viciſſim bona atque egregia, & Eruditiſſimo Viro digna, negarem. Sunt enim: neque aliter pluribus in locis ſcripſiſſe Samonicum, credo, atque a Keuchenio conſtituitur, velut in verſu capitis de *lumbricis* ſecundo cum ſcribendum ſtatuit:

-- interno cum viſcere tænia ſerpens;

non ut omnes libri typis editi habent, *tinea ſerpens*. Movet enim me liber ejus vetuſtus cum iis in hoc conveniens quorum ſcripturam in ora adnotarunt Conſtantinus, ac Stephanus, movetque præterea lex carminis, quæ *tænia* requirit, *tinea* reſpuit; nam qui ſecus ſentiunt, hoc certe ambiguæ, ut oſtenſum eſt, ſcripturæ loco antiquius non proferunt exemplum; quando conſtat, Horatium (*h*) contra ſcripſiſſe:

-- aut tineas paſces taciturnus inertes,

& (*i*)

Blattarum, ac tinearum epulæ. --

Vel cum ejus capitis quod inſcribitur: *Ægris ſomno adſciſcendo*, verſum ſextum a pleriſque ita ſcriptum:

Proderit & magnum capiti ſubſternere fulcrum;

ſed cujus tamen aliæ quatuor circumferuntur lectiones, quarum unam ſequitur Aſulanus, reliquas in ora exhibet Conſtantinus, ipſe, ultima harum ſelecta, ſic reſtituit:

Proderit, ut Magi, capræ ſubſternere fella;

cum & vetuſtus ejus liber magna ex parte hanc repræſentaret ſcripturam, & locus Plinii (*k*), a Conſtantino quoque indicatus, eandem mirifice comprobet: *Magi, felle capræ - ſub pulvino poſito, ſomnum allici, dicunt*. Verum & has, & ejuſmodi alias quas veras eſſe, agnoſcit, ſcripturas, in quibus illæ quoque ſunt de quibus ſupra oſtenſum eſt, *hirudine* pro *hirundine*: *ſaccatus* pro *ſiccatus*: *ſariſſæ* pro *cariſſæ*, ſi in edito ab ſe Samonico nolebat exhibere; cum tamen certe aut in ora adſcribere, aut aliquo inter ipſa verba poſito ſigno ſuis quamque locis indicare debuiſſet, omnes ibi omnino prætermiſit magno ſane cum Lectorum incommodo, qui niſi cunctas non ita aut breves, aut paucas perlegerint Notas, poſt ipſum Poema, atque adeo Prolegomena, in ulteriore libri

(*a*) *De Re Medica l. 1. c. 61.* (*b*) *Nat. Hiſt. l. 28. c. 17.* (*c*) *Aphoriſm. Sect. 3. 25.*
(*d*) *Vid. etiam Ettmull. de Morb. Infant. Art. 18.* (*e*) *De Dentitione n. 2.* (*f*) *De Re Medica l. 1. c. 9.*
(*g*) *Natur. Hiſt. l. 24. c. 5.* (*h*) *Epiſt. lib. 1. Epiſt. 20. verſ. 12.* (*i*) *Satyr. l. 2. Sat. 3. verſ. 121.*
(*k*) *Nat. Hiſt. l. 28. c. 19.*

libri parte ſeorſum editas; quid Keuchenius in ea re egerit, aut ſenſerit, prorſus ignorent, neceſſe eſt.

Hæc cum ita ſint; vides profecto, mi Vulpi, Viros Doctiſſimos a quibus, hactenus a nobis recenſitæ, Sereni Editiones ſunt procuratæ, peculiaria ſingulos in ſingulis ut bona præſtitiſſe, ſic vitia quædam declinare non potuiſſe. Igitur, niſi forte aliam aliquam invenias ex iis quas nondum inſpexiſſe me, fateor, & in his Baſileenſem cum brevioribus Pictorii commentariis, Lugdunenſem a Molinio, Pariſienſem a Pithœo, Lipſienſem ab Rivino, Lugduno-batavam ab Lindenio (minus enim nobiles, etſi novi, imo aliquas etiam vidi, hic tamen memorandas peculiariter, non putavi) aut alio præterea aliquo quem ignorem, Docto ejuſmodi Viro accuratam, quæ; etſi tempus quo pleræque earum habitæ ſunt, & Conſtantini de Moliniana ipſa judicium id facile ſperare non ſinat; ad illam tamen quam quærimus, & optamus, perfectionem propius accedat; niſi, inquam, talem ex reliquis invenias; neceſſe nimirum eſt, ut ex ſingulis aliqua, ex nulla omnia petendo, iſta qua polles, tum ſolertia, tum diligentia non mediocrem operam ponas in Sereni Vita, Elogiis, Fragmentis, ac Poemate, itemque in Notulis quæ aut ſelectas variantes ſcripturas, aut neceſſarias interpretationes exhibeant, apparandis. Et Vitam quidem, Elogia, ac Fragmenta ex Keuchenii potiſſimum Prolegomenis, Notulas autem aliquas ex Cæſario, multo plures ex Humelbergio, & Keuchenio, non paucas tamen ex ipſo etiam Conſtantino ſumere poteris, a quo & variantes lectiones pleraſque mutuaberis: hujuſque brevitatem tibi ad imitandum propones. Cujus quidem librum quem Almeloveenius (l) ait eſſe *rariſſimum*, & propterea fortaſſe in Prolegomenis omiſit Keuchenius, niſi in veſtra iſta lectiſſima Bibliotheca habeatis, ex mea ſumes. Daboque inſuper, ſi volueris, pleraſque variantes Sereni lectiones, a me inter legendum, ex ipſo Conſtantini, & cæteris quæ vidiſſe me, dixi, exemplaribus collectas. Hæ tibi in ipſo Poemate deſcribendo, & notulis addendis non erunt inutiles; ſed longe erit utilius ſingulos ex quibus collegi, libros inſpicere.

Quod ſi præterea ex me quæras, de certis quibuſdam Sereni locis ipſe quid ſentiam; illud primum admonebo quod & ex parte intelligitur ex iis quæ ſupra ſunt, & Keuchenius (m) his verbis teſtatus eſt: *Quædam ejus capitula in membranis aliter comparent, ac editionibus; quædam ipſo lemmate corrupta ſunt, ut paſſim docuimus. Verſus interdum omiſſi, vel amiſſi, ut ex aliis manuſcriptis apparet, quibus olim excutiendis Pithœus, Barthius, cæterique doctiſſimi correctores præfuere. Voces etiam & ſyllabæ contra veterum auctoritatem contractæ, vel productæ.* Quinetiam paulo poſt ſubjicit, ſe *colligere*, ex *arbitrio deſcribentium literionum Autorem hunc corruptum, aut emendatum fuiſſe; quod & primam anſam dedit tot innumerorum errorum & incredibilium lectionum.* Huc adde quæ ſimilia memorat Doctiſſimus Fabricius (n): In Sereni Carmine, *quoniam pluries olim deſcriptum eſt & interpolatum, incredibilem lectionum varietatem offerunt MSti Codices, teſte Ritterſhuſio ad Oppianum, & Barthio XXVI. 27. Adverſar.* Equidem pertinaciter non contenderim, Samonicum, quamvis Eruditiſſimum Virum, aliquo in loco aut memoria labi, aut pati aliud humani potuiſſe, præſertim ſi ipſe idem fuit qui in Fragmento de piſce acipenſere quod nobis eſt a Macrobio (o) ſervatum, uſque adeo prolapſus eſt, ut minorem Plinium cum majore apertiſſime confuderit, quod Joſ. Scaliger (p) primus, quod ſciam, notavit. At labi tamen in parvo hoc Poemate ſæpe adeo, ac graviter potuiſſe ut ita hoc ſcripſerit, quemadmodum nobis imperitiſſimi librarii ſcriptum dedere, quis credat? Cum igitur peſſime ab his eſſe habitum, conſtet; experiri nos decet aliquanto etiam liberius quam in Celſo, aut alio qui ad nos minus depravatus pervenerit, faceremus, an forte illi adjumenti aliquid afferre poſſimus. Et ſane Franciſcum quoque Aſulanum, atque adeo ipſum, ut credibile eſt, Egnatium nonnullos omiſiſſe verſus; plures autem alios alium in locum tranſtuliſſe, ſupra vidimus. Ego vero qui & Egnatium, & me novi, etſi nunquam tantum mihi ſumerem, id ut facerem; tamen ea in re quid ſuſpicer communicare tecum non dubitabo. Et primum duos illos verſus qui tum in cap. de *lumbricis* prius, tum etiam paulo poſt in cap. de *veſica*, &c. habentur:

Ergo cinis cornu cervini proderit hauſtus,
Vel nepetæ tritum ex vino, vel lacte capellæ,

alterutrum in locum eſſe ſuſpicor ab oſcitantibus librariis intruſos; neque enim ſolet Samonicus cum idem rurſus proponit remedium, iiſdem verbis, multoque minus iiſdem verſibus, ſed longe aliis proponere, cujus rei nonnulla exempla ſupra ſunt a nobis forte producta, cum de Humelbergii, Conſtantini, & Keuchenii Editionibus ſcriberemus. Hi autem duo verſus primo certe in loco egregie ſunt poſiti propterea quia quæcunque in ipſis laudantur, ſolida quidem ad pellendos, necandoſve lumbricos ex Scribonii (q), Plinii (r), & Dioſcoridis (ſ) auctoritate; fluida vero admixta, alterum ad necandos, alterum ad alliciendos ad necantia, lumbricos ex plerorumque Medicorum conſuetudine (quorum de opinionibus, & auctoritatibus in hac Epiſtola non judico) in uſum trahuntur. Veri ergo ſimile eſt, in alterum potius locum fuiſſe intruſos, idque eo credibilius eſt quod cum in priore conſtanter, ad eundemque modum a cunctis quos vidimus, libris exhibeantur; in altero ſane aliter a Cæſario, aliter ab Aſulano proponuntur ſic tamen ut appareat magis emendandi conatus, quam emendatio; nam verba pleraque, & in his illud quod præcipue iſtuc convenire non videtur, retinent, hoc eſt *nepetæ*. Animadvertendum enim eſt, ſermonem iſtic haberi de urinæ profluvio, & incontinentia curandis:

Quondam etiam nimio præceps urina fluento
Irrigat exuvias, obſcœnoque inficit hymbri;

Num igitur credibile eſt, continuo verſus conſequi in quibus nepeta proponatur, herba videlicet urinam ciens, ut ab ipſo Dioſcoride (t), quem Plinius Valerianus (u), aliique Rei Medicæ Auctores ſequuntur, olim ſcriptum eſt; an potius, iis ſublatis, hunc continuo ſequi oportere:

Tum leporis cerebrum ex vino potare decebit;

certe cum de nepeta nihil ejuſmodi ex priſcis auctoribus produci, meminerim; hoc apud Plinium (x) legi poteſt: *urinæ incontinentiam cohibet - cerebrum leporis in vino.*

At verſus aliquot auferre, fortaſſe aliquibus videatur audacius; num ergo & transferre? Quod ſi hoc etiam videtur; ipſi igitur nobis ediſſerant, cur in cap. de *phreneſi*, & *capite purgando*, illum verſum:

Ceritum ſæpe horrendi medicantur odores,

hic protinus ſubſequatur:

Atque ideo ſanos etiam curarier eſt par;

quid enim ſanis cum Ceritis? de quibus Nonius Marcellus (y): *Ceriti, & larvati male ſani.* Hæc minime cohærere, ſenſerunt qui pro *ſanos* reponendum eſſe *inſanos*, cenſuere; ſed ab his tamen erat animadvertendum, neminem dubitare quin curandi ſint inſani, neque adeo Samonicum ineptum eſſe potuiſſe, ut id ſibi probandum eſſe, exiſtimaret: præterea ſi inſanos *etiam* curandos legamus, haud obſcure conſequi id ipſum quod vitare voluerunt, hoc eſt ſanos quoque eſſe curandos. Hæc cum ita ſint; illud ego attendendum cenſeo, caput hoc, ut inſcriptio etiam oſtendit, in duas diviſum eſſe partes, quarum prima inſanos curare, altera caput purgare, ſive ſanos ab inſania defendere, hoc eſt, ut nunc vulgo loquuntur Medici, præſervare docet; itaque illum de Ceritis verſum ad primam partem, alterum in quo *ſanos* ſecundum magis communem lectionem retinendum puto, ad alteram partem exiſtimo pertinere, ſic tamen ut duo verſus qui caput hoc claudunt, inter utrumque collocentur, ut legamus videlicet:

Ceri-

(l) *in Præfat. ad C. Celſum.* (m) *in Prolegom. ad Samonicum.* (n) *Biblioth. Lat. l. 3. c. 5.*
(o) *Saturnal. l. 2. c. 12.* (p) *Animadverſion. in Chronologica Euſebii ad MMCXXV.* (q) *Compoſit. Med. Comp. 141.*
(r) *Nat. Hiſt. lib. 28. c. 14.* (ſ) *de Mat. Med. l. 3. c. 36.* (t) *Ibid.* (u) *De Re Med. l. 4. c. 22.*
(x) *Nat. Hiſt. l. 28. c. 15.* (y) *De Propriet. Serm.*

Ceritum ſæpe horrendi medicantur odores.
Non ſemper præſens dolor eſt ſanabilis: ergo
Cura magis prodeſt venturis obvia morbis;
Atque ideo ſanos etiam curarier eſt par.
Purgatur cerebrum manſa radice pyrethri, &c.

Vides ut omnia nunc cohæreant, ut nihil incongruum, abſurdumve legatur. Sunt & alia in aliis capitibus, & nominatim in eo quod inſcriptum eſt: de *profluvio cujuſque ſanguinis*, quæ in meliorem, ut puto, ordinem digeri poſtulant: ſed quoniam poſtulant, non flagitant; idcirco iis miſſis, id unum monebo, plura eſſe capita quæ a ſuis ſedibus avulſa alio temere eſſe translata videantur, & præſertim duo illa, inter ſe colligata, quorum primum inſcribitur: *Ægris ſomno aſciſcendo*, alterum: *Lethargiæ expellendæ*; quæ videlicet, nullo interjecto, ſubjici oportuiſſe poſtremo eorum capitum in quibus de Febribus actum eſt, ideſt capiti de *hemitritæo*, ipſum primi initium indicare videtur:

Non ſolum miſeros teterrima febris adurit,
Sed ſuper, optato pergit viduare ſopore.

Et de transferendis verſibus ſatis.

Nunc duo vel tres ex his qui depravati ſunt, locis quomodo legendi ſint, conjiciamus. In cap. de *conceptione, & partu* locus eſt qui ut vitiatus ſit, alia apud alios, neque ulla tamen ſatis aut perſpicua, aut recta ſcriptura oſtendet omnibus qui ſingulos conſuluerint. Eum ita edidit Humelbergius:

Ut menſes olim minus octo moratus in alvo
Irrumpat thalamos & nexus ſolvat inertes,
Pulegio admixto venit embryo nectus aceto.

Hunc autem locum ex Humelbergio potiſſimum deſcripſi, quod poſtremum verſum, ita apud reliquos non proſtantem, cum in ſuo veteri exemplari legi, doceat Keuchenius, & in ora a Gryphio, & Tornæſio adnotatum ſciam, & de promovendo ac faciliori reddendo fœtus exitu, qua de re in ſuperioribus, & conſequentibus verſibus ſermo eſt, diſerte agere, videam; non ita facile rejiciendum eſſe, arbitror. Sed ut hunc verſum ab Humelbergio accipiendum, ita priores duos ex aliorum librorum auctoritate, aliqua ex parte mutandos cenſeo; alioqui enim quæ tandem eſſet iſta ſententia: Ut veniat, venit? Cum ergo Cæſarii, ac Tornæſii libri in primo habeant: *At qui olim menſes*, & ad hanc proxime accedentem ſcripturam ſequantur Conſtantinus, Stephanus, Keuchenius, qui videlicet habent: *Aut qui olim menſes*; ſecundum autem verſum & hi omnes, & ipſe quoque Aſulanus ita ſcriptum exhibeant:

Irrumpit thalamos, & nexus ſolvit inertes;

cum hæc, inquam, ita ſint; cur non conjiciamus, totum iſtum locum ad hunc fere modum poſſe reſtitui:

At qui olim menſes minus octo moratus in alvo,
Dirupit thalamos, & nexus ſolvit inertes,
Pulegio admixto venit embryo nectus aceto.

Sic rationem ſuperioribus propoſitam verſibus qua vivi fœtus partus juvetur, conſequitur ratio qua & mortui: hæcque de veterum Auctorum ſcriptis, & nominatim Plinii, quem Samonicus, ut ſæpius diximus, ſectari ſolet, depromta; Plinius (z) enim hæc de pulegio tradiderat: *ex melle & aceto, - defunctos partus ejicit*. Tota autem ſententia hæc eſt: eo medicamine expelli fœtum qui ante juſtum tempus dirupit quidem ſua clauſtra, & ligamina, membranas videlicet circumjectas, harumque per placentam cum utero nexum, quod hæc omnia inertia, hoc eſt minus valida forent; ipſe tamen ab invalida matre cum paulo poſt pelli non potuerit, ſic intra uterum mori coactus eſt. Quod ſicui forte minus placeat *Irrumpit* in *Dirupit* mutare; ad eundem tamen modum explicare ſententiam poterit, ſi quidem *irrumpo* proprie ſignificet *penitus frango*, ut ab nonnullis Doctiſſimis Viris traditum eſt qui in hanc rem Lactantii (a) verba protulerunt: *ſummum igitur inter ſe hominum vinculum eſt humanitas: quod qui irruperit, neſarius & parricida exiſtimandus eſt*. Sed cum ego non modo in meo Lactantii exemplari quod quidem ex vetuſtis illis eſt quorum editionem Romæ procuravit Epiſcopus Alerienſis (b), verum & in duobus aliis quorum alterum ibidem ſexennio, alterum Venetiis biennio ante meum illud editum fuerat, non *irruperit* eo in loco legerim, ſed *diſruperit*; idcirco minus veritus ſum conjicere, *Irrumpit* (cujus verbi alioqui ambiguam apud Serenum ſcripturam libri illi veteres oſtendunt ex quibus Conſtantinus, & Stephanus in ora adnotarunt, *Erumpit*) aut in *Dirupit*, aut ſiquis forte ita malit, in *Perrumpit* eſſe mutandum: quanquam & iſtud ipſum *Erumpit* retineri fortaſſe poteſt propter illud M. Catonis (c) de Braſſica: *Eadem tumida concoquit, eadem erumpit*. In poſtremo etiam Sereni capite quod eſt de *hæmorrhoidibus*, cum ad eundem omnes modum priores duos verſus conſtanter proponant:

Excruciant turpes anum ſi forte papillæ,
Agreſtis radix prodeſt ſuper addita porri;

in tertio vehementer diſcrepant; nam Cæſarius ſic habebat:

Ni violet, ſanat juglandis fragmine clauſa.

At vero Stephanus, & Conſtantinus ad oram ſcribunt:

Ni violent, ſanant juglandis fragmina clauſas;

imo Conſtantinus, ſic, inquit, *lege*. Contra Keuchenius hanc quidem etiam profert ſcripturam; ſed & illud continuo ſubjicit: *Nihil mutandum*. Aſulanus vero, & Humelbergius etſi inter ſe, & multo magis ab his omnibus diſſidentem ſcripturam olim dederant, ita mihi quidem ad veram acceſſiſſe videntur, ut ex utroque aliquid ſumendo, omnino fortaſſe reſtituere hunc locum poſſimus. Igitur ita ſcripſit Humelbergius:

Ne violet ſanum, juglandis fragmine clauſa;

ut melior quam ex ſuperioribus, ſententia exiſtat, ſcilicet agreſtis porri radicem adverſus cæcas hæmorrhoides, quas turpes papillas vocat Serenus, aperiendo, prodeſſe, ſi apponatur, excepta tamen dimidiato juglandis nucis putamine, eoque cohibita ne proximas temere rodat partes, ſive, ut noſtri loquuntur, excoriet; ad quod videlicet exemplum alii etiam Medici, & in his Sennertus (d), monent: *cauſtica, - glandium calice, vel alia capſula, ne vicinæ partes ſimul adurantur, hæmorrhoidibus apponi debere*. Neque aliam fere quam Humelbergius, ſententiam Aſulanus ipſe propoſuerat, niſi perperam diſtinguendo verba, ſic obſcuraſſet:

Ne violet, ſana, in juglandis fragmine clauſum.

Utroque igitur inſpecto, ita hunc verſum reſcribendum eſſe, conjicio:

Ne violet ſana, in juglandis fragmine clauſa;

ſic enim ab illo *ſanat*, aut *ſanant*, quod cæterorum libri habent, minus quam Humelbergius, recedemus, & viciſſim ab illo *clauſa*, vel *clauſas*, minus quam Aſulanus. Et fuit quidem aliquando cum quærerem, an iſtud *clauſum*, quod habet Aſulanus, jungendum forte eſſet cum eo quod continuo ſequitur:

Sal niveum ſumes, -

eaque tota quam expoſui, de radice agreſtis porri ſententia accipienda potius eſſet de ſale hoc candido, quod *Bethicum*, ut Serenus ſubjicit, appellabant. Sed cum de iſto ſale Bethico, ſive Bætico (nam ſecundum Turnebi (e) judicium, & obſervationem idem eſt) cum, inquam, de iſto ſale Bætico inquirerem; vix hæc apud Plinium (f) reperiebam: *Ad medicinæ uſus, antiqui Tarentinum* (ſalem) *maxime laudabant: ab hoc quemcunque e marinis, ex eo genere ſpumeum præcipue: jumentorum vero & boum oculis, Tragaſæum, & Bæticum*. Nam quod Humelbergius ad hunc ipſum ſalem pertinere, tradidit, quæ apud Plinium (g) de illo extant, qui *glebis pene translucentibus cæditur*, videlicet ei *jampridem palmam a pleriſque Medicis inter omnia ſalis genera perhiberi*; nempe animadvertiſſe non videtur, ipſum vero *in Hiſpania citeriore Egclaſtæ cæſum* fuiſſe, ideoque eſſe Bæticum, hoc eſt qui ex ulteriore Hiſpania peteretur, non potuiſſe. Cum igitur in Bætico ſale exulcerandi facultatem non modo celebrari, ſed ne attingi quidem apud Auctores invenirem: contra autem, agreſte porrum ea vi

(z) *Nat. Hiſt. l. 20. c. 14.* (a) *De Divin. Inſtit. l. 6. c. 10.* (b) *A. 1474.* (c) *De Re Ruſt. c. 157.* (d) *Medic. Pract. l. 3. Part. 2. Sect. 2. c. 13.* (e) *Adverſ. lib. 22. cap. 24.* (f) *Natur. Hiſt. l. 31. c. 7.* (g) *Ibid.*

ea vi pollere; & notum ſit, & Galenus ipſe (*h*) tradiderit; *adeo* enim, inquit, *eſt calidum, ut illitum cataplaſmatis modo, exulceret*; quin Serenus id potius monitum de radice eiuſdem porri adſcripſiſſet, vix amplius dubitavi. Denique etſi minus libri variant in his verſibus duobus ex cap. de *infantibus dentientibus*:

Aut teneris cerebrum gingivis illine porci.
Aut leporis niveum bibitur cum lacte caprino;

ſic enim a Cæſario, Humelbergio, Conſtantino, Stephano, Tornæſio, Keuchenio conſtanter ſcribuntur; tamen, niſi ego vehementer fallor, minus eſt inelegans quod ſcripſerat Aſulanus:

Aut leporis niveo bibitur cum lacte caprino;

quid enim? an porci de quo in priore verſu dicitur, album non eſt cerebrum? Si tamen quæras, an cenſeam, lac caprinum vocari *niveum* a Samonico potuiſſe, & revera hoc in loco fuiſſe vocatum; vocari quidem potuiſſe, inficias non ibo; hic autem revera vocatum eſſe, haud ita facile affirmabo. Cum enim tertio ante hos verſu humanos dentes niveos dixerit, caprinum etiam lac niveum dicere potuiſſe, neque tamen fortaſſis; ne ſummam verborum inopiam in re minime neceſſaria oſtenderet; dixiſſe, contendam. Quod ſi *cerebrum*, quod aliter dicere non licebat, potius iteraſſet, ſcripſiſſetque: *Aut leporis cerebrum*; id ſane multo æquius videtur ferri potuiſſe. Proxima etiam illa vox *bibitur* ejuſmodi eſt, ut de ipſa dubitare poſſimus. Haud equidem ignoro, Dioſcoridem (*i*), & hunc ſecutum Galenum (*k*) tradidiſſe, leporinum cerebrum *affrictu, aut cibo facilem infantibus dentitionem præſtare*; quorum utrumque poſtea etiam ab Oribaſio (*l*), poſtremum vero tantum ab Aëtio (*m*) memoratum eſt. Plinius (*n*) tamen, quem ſæpius noſter ſolet Poeta deſcribere, & quem revera hic deſcripſiſſe videntur indicare cum laudati ab utroque *dentes qui equis primum cadunt, adalligati*, tum vero maxime, conjuncta lactis caprini mentio; nihil aliud, quod ſciam, de illius cerebri uſu ad dentitionem adjuvandam docuit, niſi *lacte caprino, aut cerebro leporum perunctas gingivas, faciles dentitiones facere*: quem ita Plinius Valerianus (*o*) ſecutus eſt, ut ad dentitionem dixerit, *lacte caprino, & leporis cerebro gingivas perfricari*. Sed nec Sextus ipſe Platonicus (*p*), quem fuiſſe, putant, Chæronenſem illum M. Antonini doctorem, nec Paulus (*q*), nec Actuarius (*r*), neque, ut plures alios ſciens prætercam, noſtris ipſis temporibus Ettmullerus (*ſ*) aliter in pueris dentientibus leporini cerebri uſum laudarunt, quam ut ipſum gingivis illineretur, atque adeo hic poſtremus vel ſic adhibiti nimiam vehementiam timuit, & propterea quando, & quomodo illinendum ſit, docuit. Verum utcunque hoc eſt; ob illum certe Plinii locum ſæpius ſuſpicatus ſum, non *bibitur*, ſed *linitur*, aut *linito* a Samonico ſcriptum eſſe. Sed quoniam neque ſine veterum exemplarium auctoritate meæ mihi placent conjecturæ, & ſi tibi forte pro eo quo me proſequeris, ſtudio placerent; ſatis tamen multa ſcripſiſſe, imo omnes juſtæ Epiſtolæ terminos jam diu mihi prætergreſſus eſſe videor; plures alios qui depravati ſunt, locos omittam, & verbis Adriani Turnebi (*t*), Viri de antiquis Scriptoribus, & nominatim de noſtro Samonico egregie meriti, finem denique ſcribendi faciam; *Nos Medicum male habitum his vel fomentis lenire, vel medicamentis ſanare conabamur: ſunt & in eo multa alia ulcera, quibus vel Pæon, vel Chiron manum admoveat; majorem enim opem, quam noſtram, deſiderant. Interim quædam a nobis in eo reduvia curata erit, ſi modo curata dici poſſit; nam ne id quidem affirmare auſim.* Vale.

Patavii Nonis Januar. MDCCXXI.

EPISTOLA ALTERA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Vidi his diebus quæ undeviginti ab hinc annis ad Samonicum præfatus eſt, adnotavitque Vir præclara eruditione, & famæ celebritate ornatiſſimus Petrus Burmannus (*a*). Quæ utinam ſicuti ad me nunc miſiſti, ita mittere potuiſſes, cum is viveret; non tam ut perpaucis, in quibus a me diſſenſit, ſatisfacerem, quam ut gratias agerem de reliquis plurimis, in quibus pro ſua humanitate mihi voluit aſſentiri. Noſti enim, quam multa, quam varia non de poemate ſolum, ſed de vita etiam, ſtudiis, fatiſque Samonici, de ejuſque editionibus longa illa, quam vulgari voluiſti, Epiſtola complexus ſim. Cum totam ille perlegerit, & pene totam in ſuis cum Præfatione, tum Adnotationibus articulatim commemoraverit; accipe, ad quam pauca redeant illa, de quibus ipſi aliter ac mihi viſum eſt.

Igitur in Præfatione cum ad Samonici editiones ordine recenſendas pervenit; ab illa orſus, qua antiquiorem nec ipſe vidit, Veneta nimirum A. 1488. cujus mihi copiam factam eſſe ab egregio Viro Fratre tuo, in Epiſtola (*b*) non reticui, poſtquam duas, treſve alias memoravit, hæc habet: *Juntinam deinde Celſi, majoris formæ A. 1524. Morgagnus in Epiſtol. pag. 77. perperam pro Aldina Viros doctos accepiſſe credit, quaſi & illa Serenum comprehenderet, cum biennio poſt Aldi ſocer Aſulanus Celſo demum adjecerit Serenum.* Non hæc deſcripſi, quod hic ille a me diſſentiat; ait enim, credidiſſe me, ab iis perperam acceptam eſſe: cui meæ ad ſic opinandum non obſcuriſſimæ propenſioni ne ipſe quidem refragatur. Sed, ut hæc planiſſime intelligas, Epiſtolæ paginam illam relege, quæ in Patavina editione (*c*) eſt 18.; nam Burmannus editionem tertiam indicat, qua utebatur, habitam apud ſuos Hagæ Comitum; illam igitur, & quæ proxima præcedit, & 2. quoque paginam relege (*): perſpicies continuo, nihil ea quæ Burmannus dicit, ab iis quæ ego dixeram, diſcrepare, niſi quod a me ſcriptum fuerat, non biennio poſt; ſed A. 1528. neque Aldi ſocerum; ſed Franciſcum Aſulanum, Andreæ *ſoceri ejus filium*, Serenum edidiſſe: neque me credere factum perperam a Viris illis doctis; ſed etſi ita videatur, me tamen an perperam factum ſit, *malle judicium ſuſtinere*. Quarum rerum neque eſt cur me pœniteat, neque ulla earum eſt quam impugnet Burmannus: quamvis caſu neſcio quo acciderit ipſi, ut cum ea vellet quæ ego ſenſeram, indicare, paulo aliter referret. Cur ergo, inquis, iſta ejus verba deſcripſiſti? Ob ea videlicet, quæ continuo ſubjecit: *Ibidem etiam contendit Morgagnus, Aldinam priorem Cæſarii Hagenoenſi editione debere haberi, cum tamen utramque in calce legas prodiiſſe A. 1528. menſe Martio. Joannis vero Cæſarii dedicatio, oblata Comiti a Stoelberg, notam temporis habet pridie Kal. Apriles A. 1527. ita ut certe Cæſarius hanc Colonia miſiſſe ad Typographum Hagenoenſem Johannem Soterium videatur, ante annum, quam per cunctationes Typographi exiret in lucem.* Ego vero neque iſta ignoravi; quin pagina illa 17. (**) diſerte protuli; ſed cum de editione, non de præpoſita epiſtola, ageretur, tempore ſtandum eſſe, credidi quo illa abſoluta, non quo hæc ſcripta eſſet; neque tamen contendi, editionem Venetam eſſe priorem habendam

(*h*) *De Simplic. Medic. Facult. l. 6. ad vocem* Ampeloprasſon. (*i*) *De Mat. Med. lib. 2. c. 18.*
(*k*) *De Simpl. Med. Fac. lib. 11. ad voc.* Cerebrum leporis. (*l*) *De loc. aff cur. l. 4. cap. 63.* (*m*) *Tetrab. 1. Serm. 4. c. 9.*
(*n*) *Nat. Hiſt. l. 28. c. 19.* (*o*) *De Re Med. l. 1. c. 42.* (*p*) *De Medic. ex Animal. c. 2.* (*q*) *De Re Med. l. 1. c. 9.*
(*r*) *Medic. l. 6. c. 7.* (*ſ*) *In Schroder. de Animal. Claſſ.* 1. *& de Morb. Infant. Artic.* 18. (*t*) *Adverſ. l. 17. c. 18.*
(*a*) *in Edit. Poetar. Latin. Minor.* (*b*) *pag. 267. 7.*
(*c*) *illa quidem qua ſimul cum Samonico prodiit; in præſenti enim, ideſt Edit. Patav. II. eſt pag.* 263. (*) *hic* 246. (**) *hic* 262.

dam Hagenoenſi, niſi ſi Veneta, ut Viri illi docti affirmaverant, jam A. 1524. prodiiſſet: imo ſic omnem ea de re ſermonem concluſi (*d*): *Itaque in præſentia, non me quidem, ſed ipſis, quemadmodum oſtendi, auctoribus, Aſulano poſtpoſitum habes Cæſarium.* Quæ cum ita ſint, cumque, ut paulo ante vidimus, ego a Viris illis doctis diſcedere Burmanno viſus ſim; haud ſatis ſcio, cur eidem adverſus Cæſarium pro ipſis contendere videri potuerim.

Mox pergit ad alteram Cæſarii editionem. *Primam hanc editionem*, inquit, *deinde repetiit Jo. Soter Salingiaci A.* 1538. *quam male quoſdam conſuluiſſe, & pro ipſius Cæſarii editione habuiſſe, in notis ad cap. XLVI. v.* 830. *oſtendi.* Ibi autem me, alioſque, ait, non hanc alteram, ſed primam illam inſpicere debuiſſe; attendendas enim *illas* eſſe editiones, *quæ ab ipſis viris doctis ſint curatæ, antequam illis aliquid vitii adſcribamus.* Vera monet Vir Præſtantiſſimus. Sed tamen quomodo primam illam curare ipſe potuit Cæſarius, quem falſus eſt Colonia ad Hagenoenſem typographum miſiſſe, tanto locorum intervallo disjunctum? Deinde quomodo primam illam, cujus hic inſpiciendæ non eſt copia, potuiſſem ego conſulere, aut credere, aliter habere, qui ex Cæſarii editione quidquid alii proferrent, in ea pariter quam ego verſabam, ad eundem modum invenirem? Denique ſiqua gravioris momenti in editione hac notavi, non ejuſmodi certe ſunt, ut typographorum incuriæ facile imputanda eſſe videantur. Nec ſane mihi aliud diſerte objici a Burmanno, video, niſi quod, ut in aliis aliquot eſt editionibus, ſic in hac quoque animadverterim ſcriptum eſſe *cariſſæ* pro *ſariſſæ*, quod in prima, ait, legi editione. Crederes, hanc omni iſtiuſmodi vitio carere, niſi, quæ verba eodem in capite poſt verſus perpaucos notaveram (*e*), *Utque Sariſſæa*, hæc eadem Burmanni Adnotatio indicaret in prima ipſa Cæſarii editione retineri. *Ineptum vero eſt*, inquit, *Cæſarii & Victorii*, utque fariſſæa, *quod non intelligo*. Sed tu, mi Vulpi, vel hinc intelligis, non eſſe igitur primam Cæſarii optimam illam, quam in Epiſtola quærebamus, editionem. Propoſitum enim hoc erat noſtrum, quid boni, quid contra eſſet in ſingulis animadvertendo, diſpicere, (*f*), *quænam dignior* eſſet *editio*, *quam potiſſimum ſequereris.* Cujuſmodi nullam cum invenerimus; conſilium denique noſtrum fuit (*g*), ut *ex ſingulis aliqua, ex nulla omnia petendo*, novam apparares: quod niſi anguſtiæ illæ temporis permitterent; at ſi vires & valetudo poſtea ſuppeterent, ſuccedentibus annis faceres, & ſi rata fuiſſent hæc noſtra vota, jam feciſſes.

Meum autem illud conſilium hoc loco ideo commemoravi, quia Burmannus, qui Epiſtolam certe perlegerat meam, ejus rei prorſus oblitus videtur, ubi paulo infra ventum eſt ad Roberti Conſtantini, & Henrici Stephani editiones. *Certe*, inquit, *Conſtantini editionem* Henr. Stephanus *ita expreſſit, ut recte judicet Morgagnus, lac lacti ſimilius non eſſe, ſi unum vel alterum excipias locum. Quod cum recte viderit, mirari ſubit idem inſtitutum in ſua editione, quam nuper Patavii prodidit, ſecutum, & Conſtantini veſtigia tam diligenter ſervaſſe, ut ne quidem ab aberrationibus ejus ſibi caverit, cujus exemplum cap. XXX. v.* 577. *videri poterit, ita ut hæc repetita modo Conſtantini editio jure vocari poſſit.* Novam hercle, & difficilem obſervationem! quando tu, anguſtiis temporis excluſus, & notularum brevitate ac copia allectus, ex illa Patavinam editionem ita deſcribi voluiſti, ut aperte, & in fronte ſtatim ipſa liqueret omnibus, eſſe *ex Editione Lugdunenſi A.* 1566. *Rob. Conſtantini, cum hujus Notis, variiſque lectionibus*, non ſecus ac Celſo, conjunctim edito, præfigi juſſeras, deberi ipſum *curæ, & ſtudio Th. J. ab Almeloveen.* Tuque idem optime omnium noſti, num ullam ego editionis utriuslibet Auctoris Patavinæ lineolam, nedum pagellam antea, aut dum typographus excuderet, non dico emendaverim, ſed viderim. Quin etiam ſcis, annuiſſe me, ut Epiſtolas in illos Auctores ſimul ederes meas, ea conditione ſi reciperes, etſi tibi forte propoſitæ aliquæ a me emendationes neceſſariæ viderentur, tamen in eorum contextu ne litterulam quidem te eſſe propterea mutaturum: quam fidem non modo ſervaſti, ſed etiam a te mihi datam in præpoſita editioni Epiſtola omnibus prædixiſti. Quam igitur meam ſomniant aut Celſi, aut Samonici editionem? Num quam procuraverat Conſtantinus, me daturum emendatam in ea Epiſtola promiſi, in qua tibi ne ejus quidem repetendæ conſilium dedi?

Satis etiam ſuperque oſtendit, ut opinor, Epiſtola eadem, in qua non ſemel indicandum a me fuit, quid carminum legibus repugnaret, oſtendit, inquam, num tandem, licet inter poetas nomen non profitear meum, adeo iis in legibus hoſpes ſim, ut quantum flagitii Conſtantini operæ commiſiſſent in his duobus verſibus, non ſentirem,

Pulegiumve potens, & agreſte jungatur anethum. (*h*)
Græcos hyoſcyamon propria ſcito dicere lingua; (*i*)

nec ſtatim reſcriberem *jugatur. Græcus. ſcit*; præſertim cum, etſi duo poſteriora membra in Henrici quoque Stephani, & Roberti Keuchenii editiones irrepſiſſent, primum autem etiam in plures, inter quas, ipſo indicante Burmanno, illa eſt, quam male! non conſului, Cæſarii prima; aliæ tamen eſſent in manibus quæ tribus hiſce vitiis carerent. Quæ quanto evidentiora ſunt, tanto magis adducere ipſa Burmannum debebant ad ſuſpicandum ſaltem, Patavinam editionem non eſſe meam; non ad ſcribendum in primo: *quam ſcabiem nec* me *depuliſſe*, *ſecurum ſemper editionis Conſtantinianæ*, quaſi in tot ejus locis, qui ſe in Epiſtola conſiderandos forte obtulere, nihil unquam reprehendiſſem: in duobus autem alteris: ſe *de Keuchenio non mirari, ſed ſtupere, ipſum Conſtantinum, &* me, *qui eum exprimo ſemper, etiam in vitioſiſſimis locis*, hic *nec duplex vitium animadvertiſſe.* Relinquebatur, ut illa quoque objiceret mihi, quæ in Conſtantini editione cur minime notaverit, haud ſatis ſcio, nempe in verſu (*k*)

Sal niveum ſumes, Baticum quod nomine dicunt,

ſecundam tertii pedis ſyllabam omnino ſine diphthongo ſcribendam fuiſſe: nam etſi, quocumque modo ſcribas, facile corripi non poſſit; certe ſi diphthongum habeat, jam nullum ſupereſſe diſputationi locum, neminemque fore cui dubium ſit, quin ſic, oporteat produci: Verſum autem (*l*)

Atque palato agitat retinenſque, vomenſque,

toto uno pede mutilum, evidentiſſime claudicare: quo quidem pede apud pleroſque non careat, adverbium *pariter* inter *agitat*, & *retinenſque* interjicientes, aut aliter, non mancum, edentes. Hæc certe, & ſiqua alia a Conſtantini typographis peccata ſunt, eadem ratione, qua ſuperiora, mihi poterat aſſignare Burmannus! Verum ut illa quæ immerito aſſignavit, hic mihi prætereunda non fuere, ne ſilentio agnoſcere & probare viderer; ſic id omne facile condonandum eſt Viro & meritiſſimo, & mortuo, &, quod caput eſt, erga me, ut cætera præclare oſtendunt, egregie animato.

Nam quod in Præfatione reliqua, de me addit ſive Keuchenii editioni in iis quæ bona habet, *laudem non exiguam* tribuente, ſive in neglectis quibuſdam neceſſariis ſubſidiis hominis *ſecuram ſupinitatem* notante; in hoc mecum facit vel magis quam ipſe vellem, qui multo, ut debebam, lenius id indicavi (*m*); in altero ſatis aſſentitur, cum bona illa Keuchenium ex avi ſchedis, qui ſpectatus Archiater fuerat, ait, deſcripſiſſe. In Adnotationibus autem, cum perſæpe proferat quid ipſe in Samonico legerim, explicaverim, diſſeruerim; aut non improbat, aut diſerte probat, aut lectores ad meam Epiſtolam rejicit: & ſiquid forte aliter, ut in rebus ejuſmodi, aliquando mavult; ea ratione mavult qua mox videbis. Locos enim omnes in quibus a me nominatim diſcrepat, huc adſcribam. Qui cum pauci admodum

(*d*) *pag.* 264, 35. (*e*) *pag.* 262, 5. (*f*) *pag.* 245, 8. (*g*) *pag.* 296, 20. (*h*) *c.* 30. *v.* 15. *Burmanno autem* 577.
(*i*) *c.* 20. *v.* 20. (*k*) *c. ult. v.* 4. (*l*) *c.* 9. *v.* 13. (*m*) *p.* 285, 29.

dum ſint; alios addam in quibus mihi viciſſim nonnulla haud ſatis placent quæ ipſe propoſuit. Sic modeſta aut illius a me, aut mei ab illo diſſenſione Poeta noſter fortaſſe illuſtrabitur. Cujus hic ordinem ſervare præſtat, quam aut illum quo in Epiſtola uſus ſum, aut quo in his Litteris uti poſſem, ſi locos vellem in quibus aut a me Burmannus diſcrepat, aut ego ab illo, ſeparare.

Igitur capitis VI. quod inſcribitur *Prurigini, papulis, ac ſcabiei arcendis*, initium apud pleroſque omnes ad hunc modum ſe habet,

Illotus ſudor, vel copia nobilis eſcæ
Sæpe gravi ſcabie correptos aſperat artus.

Producit Burmannus Conſtantinum, qui indicaverat, pro *copia*, legi poſſe *inopia*: *ubi una producta inter tot breves more Græco;* item eſſe alios, a quibus *copia* retinetur, pro *nobilis* legentes *inutilis*. Producit deinde Keuchenii locum, qui cum hiſce ultimis faciebat. Denique Scaligerum, qui ad marginem codicis pro *nobilis* adleverat *noxilis*. Tum hæc ſubjicit: *Sed caret auctoritate vox illa* noxilis. *forte* nec copia nobilis eſcæ. *ut deficiente victu mundiore, ex vitioſo alimento ſcabiem oriri dicat.* Mihi vox *nobilis* videtur omnino expungenda; neque enim mundiorem dumtaxat victum ſignificaret, ſed etiam exquiſitiorem, quomodo, exempli cauſa, a Plinio (*n*) dicitur *Turdus inter ſaxatiles* piſces *nobilis*, & *apud antiquos piſcium nobiliſſimus habitus acipenſer*. Pauperibus autem, pro quibus ſcribebat Samonicus (*o*), neque copia eſt ciborum hujuſmodi, nec quibus eſt, aut non eſt, idcirco ſcabies oritur; ut mihi æque *copia*, ac *inopia*, ſive *nec copia nobilis eſcæ* aliena hic eſſe videatur. Contra vero *copia inutilis eſcæ*; quod non carere vidimus doctis approbatoribus, quibus Henricus Stephanus addendus eſt, ut qui de duabus Conſtantini notulis priore omiſſa, alteram in libri ora appoſuit; huc pulchre attinet, ſi eam vocis *inutilis* vim ſpectemus, qua apud idoneos latinos Scriptores haud raro invenitur. Neque enim tantummodo pro eo quod nulli uſui eſt, poſuerunt, ſed etiam pro noxio, & pravo: idque ex iiſdem conſtat exemplis quæ in iis ipſis Lexicis proferuntur, in quibus vis tamen hæc altera non traditur. Lege enim Plinium (*p*); ut ejus complures alios omittam locos; ubi *ſtomacho* ſcripſit *inutiliſſimum*, aut Hirtium (*q*), ubi *inutiliter adminiſtrari*, aut Varronem (*r*), ubi *bibitur inutilius*; res ipſa oſtendet, ita dici, ut ab eodem Varrone (*ſ*) apum reguli plures dicuntur *inutiles fieri propter ſeditiones*, &, ne ab noſtris Medicis recedamus, ut a Cornelio Celſo (*t*) *cum omnibus inutilis eſſe* dicitur *poſt cibum aut contentio, aut fatigatio animi, tum his præcipue, qui vel capitis, vel arteriæ dolores habere conſueverunt*, itemque ubi remedium proponit (*u*), *ſi fungos inutiles quis aſſumpſit*. Copia igitur inutilis eſcæ copia erit ciborum pravorum, quales videlicet ſunt *ſalſi, acres, & qui facile corrumpuntur;* utor enim Sennerti (*x*) verbis, quibus hæc continuo ſubjecta ſunt: *hinc pauperes, qui pravis illis cibis utuntur, frequentius ſcabie infeſtantur.*

Ad proximum caput VII. de *Phreneſi*, ubi ſcriptum eſt verſu quarto *Sive meri guſtus*, cum adnotaſſet Burmannus hanc explicationem Pictorii, meri *hic pro ſtomacho accipitur*; non miror quod mox addidit: *Pictorii explicationem* τȣ̃ meri *non intelligo*. *Meri* enim eſt nomen, quo Arabes, & qui diu ſecuti ſunt Arabes barbaro, & ſemibarbaro ſermone Medici ſtomachum, id eſt gulam, ſignificabant. Alienum autem adeo eſt quod hic Pictorio venit in mentem, videlicet quod ab Samonico de vino dictum eſt, id de ſtomacho dictum eſſe, deinde vero ſi de ſtomacho dictum eſſet, Arabico nomine tunc dici aut potuiſſe, aut decuiſſe; ut excuſandus ſit Burmannus, ſi tam abſurdam explicationem non eſt aſſecutus.

Sed nec ego ſatis aſſequi poſſum, quid ipſum Burmannum cogeret, ut de addenda vocula cogitaret in verſu tertio capitis XIIII. de *Dentium vitio*,

Cum Baccho violas decoxeris, ore teneto.

Adſcribit enim, *An* in, *vel* ex Baccho, *ut ſolent loqui Medici*. Certe autem Scribonius in *Medicis Compoſitionibus* (*y*) non aliter atque hic Serenus, locutus eſt: *omnia contuſa cribrata, melle Attico decocta, & roſæ aridæ aqua decoctæ:* aut ne mihi ob ea quæ ſequuntur, aut antecedunt, nodus ibi in ſcirpo quæratur; mittamus, obſecro, alios Medicos, &, quemadmodum alibi locutus ſit hic ipſe noſter Poeta Medicus, videamus. Sic igitur capite de *Podagra* (*z*),

Aut nitidum ranæ decoctum viſcus olivo,

capite autem, quod inſcripſerunt *Vulneribus ex re dubia curandis* (*a*), modo prorſus gemino, nedum conſimili ejus in quo hæſitat Burmannus,

Aut hederam Baccho decoctam, & ſemen anethi.

Me quidem cui non animadverſam credebat in aliis verſibus multo evidentiſſimam inſcitiam operarum, plus nimio offenderet una ex illis intruſa voculis, ſi legeremus *Cum in Baccho*, aut *Cum ex Baccho*. Utcunque enim verſus conſtaret; aures tamen ferre non poſſent. At factum bene quod in verſu illo de *Podagra* ne locus quidem ſit quo contrudi poſſit alterutra.

Age nunc tranſeamus ad caput in quo paulo diutius moremur. Verſus enim habet quos in Epiſtola (*b*) conſideravi. Eſt proximum XV. cujus hoc initium eſt,

Ægreſcunt teneræ fauces, cum frigoris atri
Vis ſubiit, vel cum ventis agitabilis aer
Vertitur, atque ipſas flatus gravis inficit undas.

Burmanno primum illa diſplicent, *frigoris atri*. *Neſcio*, inquit, *quo modo non placet illud epitheton: nec quis atrum frigus dixerit, ſcio:* artum *vocari, ut adſtrictum, poſſe credo. ſed rectius* acris, *quod penetrabile alii Poetæ dicunt, præferrem.* quum frigoris acris vis ſubiit. *ita Lucretius IV. 261.* acre ferit frigus.) Hanc ego partem non agitaveram: nec ſane diſplicere ita poterat illud *atri*, appoſitum, ſi quod aliud, huic Poetæ perſæpe uſitatum, & frigori ſatis conveniens, ſive ut infeſtum, noxiumque ſpectetur, ſive ut eo acrius, quo cum atriore, latente videlicet ſole, conjunctum eſt die, ſive demum ut cutem livore inficit, quo intellectu *atrum* ab Horatio (*c*) dictum eſſe venenum, Viris doctis placet, ſicut a Virgilio quoque, nec ſemel, cujus hemiſtichium (*d*), *membris agit atra venena* Samonicus tranſtulit in poema hoc ſuum (*e*). Servius certe, ejuſdemmodi explicans Virgilii locos (*f*), ſic dixiſſe *atrum*, itemque *nigrum* venenum, ait, *ut pallida mors* dicitur, *vel triſtis ſenectus*, nimirum *quia nigri ſunt homines poſt venenum:*

At enim quis frigus *atrum* dixerit, non ſuccurrit. Sed neque, ut video, quis *artum*: quo de verbo hic quidem, nihil dico, ut neque de ingrato illo terminationis ejuſdem in tribus continuatis vocibus ſono, *frigoris acris vis*; quando Burmannus ipſe alio videtur inclinare; hæc enim continuo addit: *forte tamen* Auctor *ſcripſerit*, quum frigoris artus vis ſubiit, *cum vis frigoris ſubiit membra humana. ita cap. IX. & VI. ſed judicet lector.* Utor permiſſo: & fauces quas frigidus aer ſubjerit, hic aperte adeo ſignificari, dico, ut non oporteat huc artus induci, quos frigus pervaſerit, de quibus videlicet jam ſatis ſupra IX. illo capite actum erat. Nihil igitur hic muto.

Atque utinam ne in fine quidem tertii verſus quidquam mihi viſum eſſet in Aſulani, & quorundam aliorum ſcriptura mutandum. Nam etſi quam præferebam, ea in aliis libris extabat; tamen diu eſt cum per me intellexi, longe melius eſſe cum primis *undas* legere, quam cum aliis, *unais*. Subpudet me; ut verum tibi fatear; tarditatis meæ, quæ in re apertiſſima adduxit ut quærerem, *quid ad fauces, ſi ventus gravis inficit undas?* Ut excuſari me, cupio; ſic libens excuſatum volo Burmannum, qui non ita abſimili, ſi finem ſpectes, interrogatione utitur: *denique licet jam ventus inficeret mare* (*ut ita Lucret;* ſcri-

(*n*) *Nat. Hiſt, l. 32. c. ultim. & l. 9. c. 17.* (*o*) *Vid. Epiſt. I. p. 279, 29.* (*p*) *Hiſt. cit. l. 22. c. 24.*
(*q*) *de Bello Alex. c. 65.* (*r*) *de Re Ruſt. l. 3. c. 5.* (*ſ*) *Ibid. c. 16.* (*t*) *De Medic. l. 1. c. 5.*
(*u*) *Ibid. l. 5. c. 27. n. 17.* (*x*) *Medic. Pract. l. 5. P. 1. c. 27.* (*y*) 120. & 230. (*z*) *XLII. v. 16.*
(*a*) *LXIII. v. 8.* (*b*) *p. 265, 15.* (*c*) *Carm. l. 1. Od. 37.* (*d*) *Georg. l. 2. v. 130.*
(*e*) *c. XLVI. de Serpent. morſ. v. 15.* (*f*) *ad Æneid. l. 2. v. 221. & l. 4. v. 514.*

ſcribere autem voluit *Lucan ; V.* 564. niger inficit horror terga maris) *an inde*, inquit , *faucibus hominum ægritudo naſceretur ?* Scilicet oblitus uterque noſtrum , Samonicum pro pauperibus ſcripſiſſe , haud animadvertit id quod ipſis præ cæteris frigida tempeſtate accidit , quippe ſimul magis ex corporis labore incaleſcentibus, ſimul caventibus minus , qualem ſtatim non modo aerem hauriant , ſed & potionem. Res omnibus notiſſimas placet eloqui Ettmulleri (*g*) verbis, qui inter cauſas externas, quibus fiunt vel ipſæ faucium inflammationes , *ſunt*, inquit , *in ſpecie ſubitaneum frigus inſpiratum*, *aut potus nimis frigidus poſt nimiam ac intenſam corporis incaleſcentiam* . Serenus igitur cum primam faucium ægritudinis cauſam, hauſtum ore præfrigidum aerem indicaſſet ; tum alteram memorat , præfrigidum potum : quem *undarum* nomine, quo aquam perſæpe ſolet , pauperum potionem, deſignat, undarum autem , quas *flatus gravis* , id eſt ventus nimio frigore noxius , hoc ipſo vitiat , cum propemodum gelidas reddit . Vel nimis igitur apparet , quid ad fauces ægras faciendas undæ attineant, quas ejuſmodi ventus infecerit , & quam longe a Poetæ ſententia abeſſent undæ illæ aut aeris , quas ego comminiſcebar, aut maris, quod alter ; ut pro *undas* retineret *auras* ; commemorabat , flatum huc denique neſcio quem *peſtilentem* inducens quo auræ inficiantur . Quæ tamen interpretatio ſi a doctis Viris probabitur ; non eam difficilius huic meæ ſecundæ anteponam , quam ſecundam hanc antepoſui primæ. Cæterum pluribus, quas , ut ſemper alibi , ita hic quoque Burmannus valde laudabili , & perutili diligentia producit , variantibus lectionibus una addenda eſt , quam prope ducentos ab hinc annos, tanquam *vetuſtiorem*, *& magis probatam* , Medicus doctiſſimus ſequebatur Jo. Philippus Ingraſſias (*h*). Legebat enim pro *undas* , *uvas* , id eſt uvulam, Animadvertit tamen, non modo Celſum , Scribonium , alioſve , ſed & paulo inferius , hoc ipſo capite , Samonicum eadem ſignificatione non *uvas* , ſed *uvam* ſcripſiſſe ; ut mihi quidem minime appareat, cur aliter primo loco ſcribere , aut emphaſim illam adjungere in pronomine *ipſas* debuiſſet , quod pronomen, ſi *undas* , ut vel tunc alii , legas ; habeat locum : ſi *uvas*; non habeat.

Tertiam, quam Samonicus profert, cauſam faucium ægritudinis, *rabidum clamorem*, ipſe illuſtrat Hortenſii exemplo ;

ſic eſt Hortenſius olim
Abſumptus : cauſis etenim confectus agendis
Obticuit , cum vox domino vivente periret,
Et nondum extincti moreretur lingua diſerti .

Hic Burmannus . *Erravit forte Serenus de verbis Ciceronis*, in libro videlicet qui inſcribitur Brutus , *ſic Hortenſii vox extincta fato ſuo eſt , noſtra publico.* Nam Cicero *de immaturo obitu ejus , quo eloquentiæ ejus finis eſt factus , potius agere videtur* , inquit ; intempeſtivo autem dicere voluit , Rei nimirum Publicæ ; neque enim *eſſe poteſt mors immatura ſeni ;* Hortenſius autem *quarto & ſexageſimo anno* eſt mortuus , cum *perpaucis ante mortem diebus* Bruti *ſocerum defendiſſet Appium* : quæ omnia ex eodem M. Tullio (*i*) habemus . Hinc vero , ut laudatus a Burmanno indicaverat Baylius (*k*) , ratio petitur qua coarguatur Serenus . Hortenſius enim , voce orbatus, quomodo *pro Appio Claudio dicere paulo ante mortem* (*l*) potuiſſet ? Scilicet hæc quæ in uno eodemque Ciceronis libello ſunt , eruditus Vir Serenus non viderit ! præſertim cum eorum quædam parvo intervallo ab iis verbis disjuncta ſint, quibus forte verbis ipſe deceptus exiſtimatur. Atqui non dixit , Hortenſium diu fuiſſe ſine voce : potuitque hic in ea ipſa Appii defenſione, non ſecus ac L. Craſſus in actione contra Philippum (*m*) , morbum contrahere quo abſumptus eſt , & quem a vocis privatione inchoatum credere nihil vetat ; ut dies aliquot ante mortem , quamvis cæteris vigeret facultatibus , loqui tamen , cauſaſque orare non poſſet . Qui dies ut perpauci fuerint , tot certe fuerint, neceſſe eſt, ut Appius poſtquam , in judicio etiam ambitus , abſolutus fuit , qua de re Tullius in duodecima ad ipſum Epiſtola (*n*) videndus eſt , potuerit, ut proxima docet Epiſtola, *non ſolum auctoritate orationis , ſententiaque ſua , ſed etiam opera , conſilio , domum veniendo , conveniendis* Amicis Tullii , *nullum onus officii cuiquam reliquum feciſſe* , cum de Supplicationibus eidem Tullio decernendis agi debuit, actumque eſt. Quas poſteaquam non ſine magna difficultate, & diligentibus prenſationibus decretas eſſe , Ciceroni ſcripſit M. Cœlius Epiſtola undecima (*o*), tum denique Epiſtola duodecima , *Hortenſium tunc animam agere*, ſignificavit. Quarum, & duarum , quas ad Appium miſſas diximus, Epiſtolarum non eſſe, ut aliarum alibi , perturbatum ordinem , attenta earum lectio oſtendit : quem contra perverſum eſſe in duabus agnoſcimus, ad Atticum ſcriptis (*p*) . Cum enim ex ſeptima appareat, Ciceronem necdum Rhodum veniſſe , ex ſexta intelligitur , ei jam eſſe nunciatam Hortenſii mortem ; de qua tamen ſibi, cum Rhodum veniſſet , allatum eſſe , initio ejus libri (*q*) ſcribit qui paulo ante citatus eſt . Sed hæc fortaſſe alias . Nunc enim ſatis eſt pro Sereno aliquid reſpondiſſe . Pro quo & illud addi licet , non tot demum ſæcula ab Hortenſii morte ad ipſum interceſſiſſe , ut veriſimile ſit, non potuiſſe etiam tum memoriam ſupereſſe inter Romanorum doctiſſimos , quo revera fato , & quomodo tantus Orator abſumptus eſſet .

Caput XIX. ut plura habet quæ in Epiſtola attigimus, ſic & plura obtulit Burmanno , quorum in aliis nobiſcum faciat, in aliis diſcrepet. Nobiſcum facit ; ſi errorem operarum illius corrigas ; in capitis inſcriptione ſic legenda, *Fellis vomitui, & phthiſi arcendis.*

In primo autem verſu diſcrepat : quem cum plerique ſic legerent,

Lutea ſi creſcunt, & cunctis noxia fella ;

credidi , & credo ob eas cauſas quas tunc propoſui (*r*), longe melius fore , ſi ex libri antiqui fide pro *cunctis* reſcribamus *fundis* , id eſt rejicis. Non improbat hæc Burmannus . Addit hoc tantum : *mihi* præ cunctis noxia *non diſplicet ;* ſic enim & aliqui legebant. Vides , hoc illi condonandum, qui Medicus non eſſet. Nam inter tot bilis genera , quorum viginti quatuor, & *famoſa* quidem, numerat , deſcribitque Sanctorius (*ſ*) , luteam non eſſe præ cunctis noxiam , quis ex Medicis ignoret ?

Sed ab initio capitis veniamus ad finem , qui ad phthiſim ſpectat , & pleriſque omnibus eſt ad hunc modum,

Proderit & veteris ſevi pila ſumpta ſuilli .
Carne aſinæ, ſevoque capræ medicina ſalubris .

Pro ultimo hoc verſu illum quem in Epiſtola (*t*) notavimus, unus ferme ediderat Aſulanus,

Quæ capulas quoque producit medicina ſalubri.

Quo in verſu cum libri calamo ſcripti (quorum inſpiciendorum nulla mihi , ut ſcis , copia fuerat) ſic variarent, ut alii *Quæ* , aut *Quas* , aut *Quo* , itemque alii *capulas* , aut *ſcapulas* , aut *ſcapulis* , aliique *producet* , aut *perducit* , alii denique *ſalubris* , *ſalubres* , *ſalutis* haberent ; Burmannus ex conjectura a veri ſimilitudine non longius remota , adſcripſit , *forte* quæ ſcapulas quoque perducit medicina ſalubris : addiditque, *perducere* eſſe *unguere* , *tractare* , *fricare* . Sed cum Serenus (*u*) *corpus* quidem, *frontem*, *artus*, *locos* , ſæpe dixerit , *fucco*, aliiſve eſſe *perducendos*, nonnunquam (*x*) & *lanam ſuccidam* , & ranæ *ſaniem*, aliudve *membris* , aut *corporibus* eſſe *perducendum* , nunquam tamen , quod nunc meminerim , ſuccum ipſum , aliudve, dixerit , corpus, artuſve perducere ; fortaſſe melius quis reſcriberet ,

Quo ſcapulas quoque perduces , medicina ſalubris ;

ut ad præcedentem verſum duo ultima hæc verba referrentur .

Et

(*g*) *Prax. l. 1. S. 18. art. 2.* (*h*) *de Tumor. p. n. tr. 1. c. 1.* (*i*) *Philipp. 2. & in Bruto .*
(*k*) *Lexic. Critic. in Hortenſio .* (*l*) *Cic. in eod. Bruto .* (*m*) *Id. de Oratore l. 3.* (*n*) *ad Familiar. l. 3.*
(*o*) *Ibid. l. 8.* (*p*) *l. 6.* (*q*) *Brut.* (*r*) *p. 273, 27.* (*ſ*) *Comment. in 1. Fen l. 1. Can. Avic. qu. 82.*
(*t*) *p. 247, 18.* (*u*) *c. 5. 39. 34. 46. 49. 40.* (*x*) *c. 25. 35. 43. 60.*

Et ſic quidem ubi hic verſus retinendus videatur . Sin autem is potius quem propoſuimus ſupra , ut pleræque habent editiones ; tum vero non tam id quod Keuchenius reponendum crediderat ; *Lacte aſinæ*, quam ea quæ pro lectione hac Burmannus addidit , ſunt a nobis conſideranda . Hic enim primum fatetur quidem, perperam negaviſſe Keuchenium, aſininam carnem phthiſicis olim fuiſſe a Medicis datam, ſiquidem hoc in Epiſtola (*y*) demonſtratum eſt : *non tamen extra veri ſpeciem eſſe*, ait, *Keuchenii lectionem ; nihil enim hodie familiarius eſt Medicis*; quo loco præſtitiſſet teſtimonia proferre de priſcorum conſuetudine. Imo *quia* , inquit , *caro tam aſini , quam aſinæ prodeſt, hic vero* aſinæ *legatur* , lac *præferendum videtur* ; quaſi vero cenſere non potuiſſet Samonicus, aſinæ carnem magis, quam aſini , convenire eadem ratione qua aſinæ lac magis convenit , quam vaccæ . Certe libro 2. ex iis qui inter Hippocraticos inſcripti ſunt *de Victus Ratione*, poſtquam de plerorumque animalium , & in his , de aſininis quoque carnibus, ſigillatim (*z*) verba ſunt facta , generatim traditur (*a*), animalia *maſcula fœmineis eſſe ſicciora*; & notius eſt quam ut hic debeat memorari, paſſim in Medicorum præſcriptionibus inter hæc , atque illa diſcrimen attendi. Sed in Epiſtola (*b*) indicatum præterea a me fuiſſe , memineris , quare Samonicus hic eum Plinii ſpectaſſe locum videatur in quo de aſininis carnibus in phthiſi proficuis, non de lacte, ſermo eſt. Si tamen *lac* in hoc verſu , vel *lacte* nominandi caſu, ut vetuſtiores ſolebant , cum Burmanno legendum eſſet ; alia inſuper mutatione opus foret , quam ex conjectura quadam minus difficilem reddit , quaſi cum *ſevomque* antiquo more fuiſſet ſcriptum, librarii hinc feciſſent *ſevoque* . Ego, etſi has conjecturas laudo ; tamen *ſcabri quid in conſtructione* , in quibuſdam præſertim Auctoribus, malim, quam plura mutare.

Capita explicans duo , XXIV. & XXXIV. quorum alterum eſt de *Præcordiis ſanandis* , alterum de *Profluvio cujuſque ſanguinis* , in ſingulis ſingulas aliorum interpretationes Burmannus offendit, quæ ipſi dubitationem afferant. Prima interpretatio Pictorii eſt , qui ad verba illa quarti verſus (*) *nondumque tepentia* , adſcripſit , laudante Keuchenio , *id eſt tepido calidiora* . Hoc vero *an poſſint ſignificare* , *dubito* , inquit Burmannus , *cum* tepere *minus ſit τῷ calere* . Quod exemplis confirmari poſſe , indicat , minime ; aut ego fallor ; neceſſariis . Comparate enim illa , non ſimpliciter, efferuntur ; itaque in tepore ipſo calor eſt, ſi cum frigore conferas. Sed hæc levia. Dubitatio autem altera ejuſmodi eſt , quam Burmanno accidere poſſe, non crediidiſſem ; certe nollem accidiſſe. Serenus ſcripſerat (*c*),

Menſtruus immenſo ſi profluit impete ſanguis ,
Succida lana malos remoratur ſubdita curſus .

Ad verbum hoc *ſubdita* adnotavit Conſtantinus , *in peſſo*. Refert id Burmannus, & continuo hæc addit, *Neſcio , an non pertineat ad v. 655.* (*d*) *ut ſit pro* ex paſſo , *vel ad v. præced. pro* immenſo . *certe non capio hanc notam* . Verum , ut Medicus non eſſet ; qualem tamen eſſe decebat Sereni interpretem ; at certe quotus quiſque Philologus non perlegit Cornelium Celſum ? qui toto eo , non breviſſimo, capite (*e*) quod inſcripſerunt *de Peſſis*, tum quid eſſent *ea*, docuit , *quæ fœminis ſubjiciunt* . *πεσσοὺς Græci vocant* , tum variis adjectis exemplis oſtendit . Quin etiam Philologi ipſi hæc attigerunt : neque in *Variis* Mureti *Lectionibus* caput (*f*) deeſt, quo ſententia confutatur Marcelli Virgilii , hinc *peſſulum* in Eunucho Terentiana (*g*) dictum putantis, quod Poeta ad hos reſpexiſſet , de quibus loquimur , peſſos . Cæterum quid magis humanum eſt, eoque facilius excuſandum, quam non omnium quæ legerimus , meminiſſe, præſertim ſi quis tot, & tam varia legerit, ut Vir longe eruditiſſimus, Burmannus : qui ex ſua multiplici, aſſiduaque lectione benigne nimis conjecturam faciens de mea , credidit in adnotatione ad caput XLII. ipſa quoque , ſi Superis placet, Juriſconſultorum volumina, vel quæ apud Batavos ſuos prodeunt , a me verſari potuiſſe : qui ne illa quidem , niſi tu mitteres , eram viſurus quæ de mea in Samonicum Epiſtola ab hinc annos undeviginti ibi ediderat ipſe Burmannus . Sed adnotationem illam videamus.

Jam noſti , ut capitis modo memorati verſus primos quatuor perpendens,

Quædam ſunt rabidæ medicamina digna podagræ ,
Cui ter tricenas ſpecies Epidaurius ipſe
Dixit ineſſe deus; *requiem tamen indere morbo*
Fas erit , *& triſtem ſaltem mulcere dolorem* ;

noſti, inquam , ut primum verſum cum ultimis non cohærere , exiſtimaverim (*h*) , neque immerito factum eſſe ab iis qui propterea legendum cenſuerunt , *Quædam haud ſunt*. Noſti etiam , ut ſicui forte ſic legere minus placeret, huic alterutrum faciendum dixerim, ut aut priſtinam ſcripturam commode explicaret, aut novam aliam perquireret, *ut, exempli cauſa, ſi Poeta non* Quædam, *ſed* Quænam *ſcripſiſſet* , *atque ita quærendo*, *quænam vel digna* , *vel* (quod alii legebant) *ſumma poſſint eſſe podagræ medicamenta* , *nulla videlicet iſtiuſmodi eſſe* , *indicaſſet* . Burmannus quid ſuper exemplo hoc ſcripſerit, mox dicam : prius autem, quomodo ſcripturam priſtinam maluerit explicare. Primum igitur ait, *Serenum non videri ſibi negare, tolli poſſe omnem podagram*, *ſed tantum* , rabidæ (*id eſt* quæ ad ſummum venit) *eſſe quædam medicamina apta* , *quæ ſi non tollant* , *mulceant tamen &c*. Sed ipſius *rabidæ* cum remedia , Serenus ajat, eſſe *digna* , ſive, ut codex, & Vetus editio , aliæque a me laudatæ habent , *ſumma* ; quonam modo illuc ſtatim deſcendat, ut *tamen* (*tamen*, inquam) dicat , quietem *ſaltem*, & mitigationem ſperari poſſe ? Hæc erant nimirum quæ videbantur, & adhuc videntur non cohærere. Senſit hoc, credo, ipſe Burmannus . Itaque *elegantiorem* , *&* , *ut putat* , *veriorem lectionem* ſubjicit , *qua omnes æſtus de hoc loco componantur* . Levi & ipſe mutatione legit, *Quædam ſint* , tumque interpretationem hanc eſſe poſſe, non dubitat, ut *dicat Poeta, licet quidam jactent circumforanei agyrtæ* , *eſſe quædam medicamina* , *quæ rabidam podagram tollere poſſint*, *putem ego* , *illa minime univerſum depellere poſſe morbum* , *nec tamen ideo deſtituere pedibus laborantem fas eſſe cenſeo* , *ſed poſſe quibuſdam remediis mulceri & leniri dolorem* . Nunc poſtquam hanc tibi , in qua ipſe nihil hæſitat , interpretationem deſcripſi, miraberis fortaſſe magis, ſi dixero , cur hæc maluerit quam ea quæ , exempli dumtaxat cauſa , indicaveram . Ea , inquit, *aliquantulum coacta & dura mihi apparent*.

Quod dictum multo etiam magis miraberis , ubi non me , ſed Scaligerum , Virumque alium eximium ſpectaſſe dixero , ut auctores exempli illius . Hæc enim modo ante judicium id ſuum ſcripſerat : *Scaliger olim in ora Codicis Voſſiani correxerat* , Quænam ſint. *Etiam Morgagnus in Epiſtola conjicit* , Quænam ſunt ? *Quod neſcio*, *an debeat monitori alii* : *certe potuit videre Ampl. Bynkershoekii Obſervationes juris* , *in quarum libro III. cap. 1. vir Ampliſſ. legit per interrogationem*, *quæ negantis vim habet*, Quænam ſunt rabidæ medicamina digna podagræ ? *Id eſt nulla ſunt*. Quam gaudeo, in eadem me , in quæ duo ejuſmodi Viri inciderant antea, forte incidiſſe; tam ægre fero, id cum ſcriberem, ignoraſſe : neque enim tantummodo , ut ſolitum me eſſe, omnes ſcitis , acceptum illis retuliſſem ; ſed præterea non dubitanter , nec exempli cauſa, ut feci, attigiſſem , imo ut eorum auctoritate confirmatum & amplexus ipſe quidem eſſem , & tibi fidenti animo propoſuiſſem. Cæterum eidem monitori , cui debuit Scaliger, & poſt Scaligerum Bynkershoekius, ego quoque , id quidquid eſt , debeo, nimirum attentæ propoſitorum verſuum conſiderationi : nec video , cum ſecundus quidquam debere non dicatur primo , cur ego ſuſpicione aſpergar , quaſi illud deberem ſecundo ; cujus a me libros, perſan-

(*y*) *p.* 291, 1. (*z*) *n.* 9. (*a*) *n.* 12. (*b*) *p.* 291, 17. (*) *c.* 24. (*c*) *v.* 13. *in cap.* 34. (*d*) *id eſt* 23. *ibid.* (*e*) 21. *in l.* 5. (*f*) 9. *in l.* 11. (*g*) *Act.* 3. *Sc.* 5. (*h*) *pag.* 284, 22.

ſancte jurare poſſem, nunquam eſſe viſos, ſi id tanti eſſet, aut me ipſe non probe noſſes.

Quod vero id quod illis verum, mihi non improbabile viſum eſt, id, inquam, coactum, & durum Burmanno videatur, haud aliter levem reprehenſionem hanc feram, quam cum legi ante annos aliquot in egregio Eruditiſſimi Gunzii de vulgo dicto Plinio Valeriano Libello inſcriptionem capitis IX. in eaque hæc, *De Macro error Barthii, Daumii, Fabricii, & Morgagnii*. Gratiam enim habui Gunzio, quod *in ejus me* erroris *ſocietatem, tanquam in equum Trojanum includere cum principibus*, ut Cicero (*i*) ait, voluiſſet: quanquam perlecto eo capite, magis quidem agnovi ejus erga me humanitatem: ſed quis meus fuiſſet error, ſatis cognoſcere non potui. Res ad eandem Epiſtolam attinet, de qua Burmannus, & expediri verbis poteſt non ita multis, quæ hic tibi deſcribam, Gunzii primum, deinde meis. Ille ſic: Daumius reſcripſit Reineſio, *citatum hunc auctorem* (Plinium Valerianum) *ſub Plinii nomine fuiſſe a ſpurio Macro, quod, licet non nominet, videtur tamen accepiſſe a Barthio, idem prodente, ſed, quod audacter dicam, ſine ulla veriſimilitudine. Quoties enim Plinium citat poeta* (ſpurius ille Macer) *utut quæſiveris, nihil, ſpondeo, ſimile in toto noſtri auctoris* (Plinii Valeriani) *opere inveneris. Mirum igitur eſt, Daumii, ut videtur, auctoritate imponi ſibi paſſos eſſe Fabricium, & Morgagnium Epiſt. in Celſ. & Seren. Samon. p. 67. Hag. Com.* quæ pagina 7. eſt in Patavina editione (*). Ego vero, ut ibi oſtenderem, quo de Plinio locutus eſſet Atrocianus, cum a Macro illo Plinium *pleriſque in locis* citari, dixit; hæc ſcripſeram, *majorem enim Plinium, non quem Valerianum vocant* (*nam hunc a Macro citari, ajunt Daumius, & Fabricius*) *intellexiſſe* Atrocianum, *ex eo apparet quod reapſe majoris Plinii ſcripta pleriſque in locis hujus Poematis* ſpurii Macri *laudantur*. Num igitur quod ait Daumius, ſecutus ſum? an potius evidenter ivi in alia omnia? Scilicet ne forte Plinii nomine falli crederer; quod Daumius, & Fabricius tradiderant, non erat mihi reticendum. Ne vero a propoſito aberrarem; ab eorum ſententia mihi erat diſcedendum; quod & feci, commemoraturus libenter vel iſtam ipſam, ſi tunc facta eſſet, Gunzii ſponſionem, ut quæ propoſitum non modo non infirmare, ſed & confirmare poſſet meum. Neque enim Atrocianus, & ego cum diximus *pleriſque in locis*, ad alia reſpeximus, in quibus forte Plinium Valerianum laudaret Macer; imo haud aliud dicere voluiſſe Atrocianum, &, quod conſequitur, me quoque ejuſdem verbis utentem, quam *multis in locis*, ex ipſo illius propoſito, quod mox in Epiſtola explicavi, tam planum eſt, quam quod planiſſimum. Quod vero ea vox *pleraque* non majorem ſemper partem, ſed & multa dumtaxat, aut non pauca ſignificet; oſtendi, ſi quis dubitaret, non uno liceret exemplo, illo præſertim Cornelii Nepotis (*k*), quem idoneum in primis fuiſſe latinitatis auctorem, nemo inficiabitur: *Timothei autem moderatæ ſapientiſque vitæ cum pleraque poſſimus proferre teſtimonia, uno erimus contenti*. Sed jam ad Burmannum revertamur.

Qui ex eodem capite de *podagra* hæc interpretans, (*l*)

Seminecisve hirci reſerato pectore calces
Inſere,

cum explicationes indicaſſet recte docentium, hoc velle Samonicum, ut in apertum hirci pectus ſtatim podagricus pedes immittat; hujuſmodi ſuſpicionem propoſuit. *Sed*, inquit, *ſuſpicionem movet Plin. Valer. III. 14. qui* pellibus vituli marini calceandos pedes *cenſet, cui conſentit Marcellus, an non & hic de pedibus non in ipſam pectoris hircini aperturam immittendis, ſed de calceandis poſſe capi. ſed tunc potius* indue, *quam* inſere *dixiſſet*. Imo non dixiſſet *ſeminecis*, cujus vocis oblitus videtur Burmannus, cum locum dare cœpit iſtiuſmodi ſuſpicioni. Non tamen hic quidquam propter eam oblivionem mutavit.

Sed capite XLIX. quod eſt de *Quartana*, miraberis & viciniorum vocum oblitum, & ea de cauſa, magis communem, magiſque veram, ut opinor, lectionem facile mutantem. Verſus hi erant, (*m*)

Sume tribus digitis apprenſum ſemen anethi,
Tantundem marathri, mulſum nec deſit aceti,
In cujus cyatho prædicta ſalubriter hauris.

Ipſe autem ultimi verſus initium ſic edidit, ut extabat apud pauciores, *Uno ſed cyatho*, hæc addens, *quod confirmat Plinii Valer. d. l.* (*id eſt III. 5.*) *certe illud* cujus *quo referas, non video*. At nos referimus ad iſtas ipſas proximas voces *mulſum aceti*, quemadmodum & rei natura, & ipſe præmonſtrat Samonicus, cum aut capite de *fellis vomitu* (*n*) quædam alia bibenda dicit *cyatho diluta gari*, aut capite de *hydropiſi* (*o*)

In geminis calidi cyathis potanda Lyæi.

Quid? quod indicatus Plinii Valeriani liber capite non 5. quod ad Tertianam febrem ſpectat, ſed 6. quod ad Quartanam, non magis repoſitam a Burmanno, quam illam quæ antea apud pleroſque erat, ſcripturam confirmat. In extremo enim eo capite hæc leges, quæ cum propoſitis Samonici verſibus prorſus conveniunt, *Semen anethi tribus digitis comprehenſum, & fœniculi tantumdem, & aceti mulſi cyathus unus potui datur*. Sumpta autem ſunt indidem, unde iſta Sereni, ex Tlepolemo, aut ex libro XX. majoris Plinii, capite 17. pariter extremo. *Tlepolemus ad quartanas trinis digitis ſeminis aniſi & fœniculi uſus eſt, in aceto & mellis cyatho uno*: quæ verba etſi ut Keuchenius protulerat, ita refero, neque dubito, quin alterutro in libro ſit aliquid emendandum; tamen eodem quo dixi, ſpectare, ſatis intelliges, eoque magis, ſi quod ad Plinium adnotavit Harduinus, attendas, Sereni *vetuſtiores libros omnes manu exaratos* hic habere *aneſi*, ex quo fortaſſe amanuenſes fecerint *anethi*; facilius autem hoc credes, ſi animadvertas, in Keuchenii codice fuiſſe *aniſi*. Unde igitur factum dicemus, ut lectionem potiſſimum illam emphaticam *Uno ſed cyatho* a Plinio Valeriano confirmari, Burmannus crediderit? Certe quod ille ſcripſit *cyathus unus*, haud plus, minuſve ſcripſit quam Celſus (*p*), exempli cauſa, cum ait, *vini auſteri cyathus*; itaque ſatis apud Samonicum idem intelligebatur a legentibus *In cujus cyatho*.

Denique ad octavum verſum capitis LIII. quod de *fracturis* inſcribitur,

Aut veteri Baccho capræ fimus inde petulcæ,

cum hæreat Burmannus, & *fimus neutro genere quis dixerit, ſe neſcire*, fateatur, imo ſic corruptum fuiſſe, agnoſcat, verſum quoque vigeſimum ſecundum capite XXXII; mirari ſubit, cur non Scaligerum ſecutus ſit, a quo ita emendatum fuiſſe, ait, *fimum inde*. Nam quod ipſe addit, *ſed primæ ſyllabæ modus repugnat*, nihil eſt, nec Scaliger poterat ignorare. Neque id eo dico quod Samonicum meminerim *fimi primam ſyllabam alibi produxiſſe*, ut ad caput XXXII. adnotavit Keuchenius, quod nec meminiſſe Burmannum, credo, ibi hanc Keuchenii, quam profert, adnotationem neque laudantem, neque rejicientem. Sed eo dico, quod non mutato illius ſyllabæ modo, Scaliger potuit reſcribere *fimum inde*, neglecta ecthlipſi, facile arbitratus, non dedecere in Sereno, qui Lucretii adeo, ut in Epiſtola (*q*) vidimus, ſtudioſus fuit, quod hic, neque ſemel, poſt Ennium, & Lucilium, feciſſet, ut cum ſcripſit (*r*),

Nam quod fluvidum eſt, e lævibus atque rotundis.

(*ſ*) *Sed dum abeſt, quod avemus, id exſuperare videtur.*

(*t*) *Semina, ſeque ſimul cum eo commiſcuit igni.*

Sed in re pervulgata opus non eſt exemplis pluribus,

Pauca

(*i*) *Philipp. 2.* (*) *in illa alia quidem; in hac enim eſt p. 251.* (*k*) *Vit. exc. Imp. 13.* (*l*) *v. 9.* (*m*) *v. 10* (*n*) *cap. XIX. v. 3.* (*o*) *cap. XXVII. v. 7.* (*p*) *De Medic. l. 4. c. 4. p. 201, 25.* (*q*) *p. 283, 14.* (*r*) *de Rer. Nat. l. 2. v. 465.* (*ſ*) *Ibid. l. 3. v. 1095.* (*t*) *Ibid. l. 6. v. 275.*

Pauca hæc ſunt illa in quæ forte inc/di, cum alia quærerem, id eſt locos omnes, in quibus a me Burmannus diſſentiret. Si tantum fuiſſet temporis, ut Adnotationes ſingulas poſſem attente perlegere; fortaſſe & alia animadvertiſſem, nec dubito, quin longe plura alterius generis, nempe non approbatione ſolum, ſed & ſumma laude digniſſima. Sereni in primis contextum univerſum, & quid in eo, & cur mutatum, perlibenter alias conſideraſſem. Nunc vero a cæteris, quibus diſtringor, ſtudiis gravioribus vix nactus pauxillum hoc laxamenti quod ſatis eſſet ad ea curſim adnotanda, & ſcribenda quæ hactenus legiſti, ſentio, mi Vulpi, animo me potius, quam opera, ſatisfacere potuiſſe voluntati tuæ. Habes igitur Epiſtolam in Samonicum earum non diſſimilem, quas in Celſum non ita pridem accepiſti. Quamobrem ſi de hac feceris quod de illis rogavi ut faceres; erit id mihi quam gratiſſimum. Vale.

Patavii XIIII. Kal. Februar. MDCCL.

Lecturi poterunt interea hæc ſaltem ſic emendare.

Pag. 4. col. 2. lin. 37. Præceptor - Præceptori p. 10. c. 2. l. 33. tiſſimus - tiſſimos p. 12. c. 2. l. 35. ſe - te p. 15. c. 1. l. 6. Compoſit m - Compoſitiva p. 20. c. 1. l. 62. in libro - libro p. 26. c. 1. l. 76. me - meo p. 27. c. 1. l. 41. devoratum - devoratam p. 30. c. 1. l. 41. corrivata - corrivatam p. 32. c. 2. l. 7. quoque - quoque uſum credo p. 37. c. 2. l. 3. decentis - recentis p. 38. c. 1. l. 41. erga - ergo l. ult. *en* - *fen* c. 2. l. 46. etſi - & ſi p. 39. c. 1. l. 26. dogmata - Veterum dogmata p. 40. c. 2. l. 56. *humi* - *hum*. p. 43. c. 2. l. 72. feminis - feminis emittendi p. 45. c. 1. l. 12. ob - ab c. 2. l. 16. eandem - tandem p. 74. c. 2. l. 36. dimittendum - demittendum p. 95. c. 2. l. 19. quo - de quo

PARTIS PRIMÆ FINIS.

JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI
P. P. P. P.
OPUSCULORUM
MISCELLANEORUM
PARS ALTERA.

VENETIIS,
MDCCLXIII.

Ex Typographia Remondiniana.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

ILLUSTRI VIRO

FRANCISCO MARIÆ ZANOTTO

IN BONONIENSI GYMNASIO
PROFESSORI DOCTISSIMO ET ELOQUENTISSIMO
INSTITUTO SCIENTIARUM A SECRETIS
FACULTATIBUS OMNIBUS QUAS TANTUM MUNUS POSTULAT
ORNATISSIMO

PROPTER IMMORTALIA IN EAS FACULTATES ET IN SE
MERITA
GRATO OBSEQUIOSOQUE ANIMO

D. D.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

PARTE HAC SECUNDA

CONTINENTUR

De Proſpero Alpino Epiſtolæ duæ. pag. 7

De Philologo Ravennate, & de Angelo Bolognino Epiſtola. pag. 9

De Vita, & Scriptis Dominici Gulielmini Commentariolum. pag. 12

De Vita, & Scriptis Antonii Mariæ Valſalvæ Commentariolum. pag. 14

De genere mortis Cleopatræ Epiſtolæ duæ. pag. 21

De Ordinario Frontini Conſulatu Epiſtolæ duæ. pag. 23

De quadam librorum M. Varronis particula, ut legitur in Veteri Codice, Epiſtola. pag. 28

In Vitruvii locum, ad tempus quo is ſcripſit, attinentem, & in alterum Veteris Auctoris Compendii Architecturæ Epiſtola. pag. 32

Lau-

Laudationes habitæ olim a Morgagno, cum Gymnaſiarchas, alioſve Doctoris Inſignibus exornaret. pag. 33

In Scriptores Rei Ruſticæ Epiſtolæ quatuor. pag. 36

DE PROSPERO ALPINO
EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

CLARISSIMO VIRO

D. HIERONYMO DAVIDI GAUBIO

IN ACADEMIA LUGD. BAT. CHEMIÆ PRÆLECTORI DOCTISSIMO

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

MUltorum ego Præſtantiſſimorum Virorum qui cum in aliis, tum præſertim in hoc Gymnaſio, ſcriptorum fama claruerunt, imagines mihi comparavi, quæ *non ſolum pictorum artificio*, ut ait M. Tullius (*a*), *delectent, ſed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum*. Et vero ſatis explicare verbis nequeo; ut me tibi indicem; quantum ad labores ſtudiorum inflammer, cum Jacobi Sylvii, Julii Cæſaris Arantii, Conſtantii Varolii, Caſpari Bauhini, Joannis Riolani, Marcelli Malpighii, &, ne ab Deceſſoribus meis longe abeam, cum Andreæ Veſalii, Realdi Columbi, Gabrielis Falloppii, Hieronymi Fabricii ab Aquapendente, Julii Caſſerii, Adriani Spigelii, Joannis Veslingii, Antonii Molinetti, Dominici de Marchettis oculos, ora, vultuſque intueor, aut cum Hieronymum Mercurialem, Hieronymum Capivaccium, Joannem Thomam Minadoum, Bernardinum Tomitanum, atque alios, aliis etiam Litterarum ſtudiis illuſtres Viros lineamentis quemque ſuis, & coloribus expreſſos, quaſi vivos, & præſentes, circumſpicio.
Sed tot inter tabulas quibus muſeum hoc ornatur meum, imago, quam requiris, Proſperi Alpini deſideratur: nec mirum, quando is qui duodetriginta haud amplius annis a Proſperi obitu Vitam ejus inter *Illuſtrium Virorum Elogia* (*b*) Patavii edidit, Tomaſinus, nuſquam videtur eximii Profeſſoris imaginem inveniſſe, aliter inter cæteras quas plerorumque propoſuit, non omiſſurus. Haud me fugit, Paulum Freherum (*c*), cum Alpini Vitam ex Tomaſino, unde & Mercklinus (*d*), & noviſſime Vir Cl. Papadopolus noſter (*e*), aliique, repeteret, effigiem illius quandam protuliſſe; verum unde hanc tanto poſt tempore petierit, ignoramus.

Has mihi ob cauſas propemodum deſperanti, & Tuæ tamen honeſtiſſimæ voluntati inſervire maxime cupienti, fors fortuna hic tandem apud Sculptorem quendam obtulit quod ſedulo per Amicos in aliis etiam vicinis Urbibus inquirebam. Pictor nobilis Leander Baſſanus, ut non minus amicitia erat, quam vicinitate, cum Proſpero conjunctus, hunc ex Ægypto ad ſuos tunc primum revertentem, ad vivum pinxerat tanta quidem arte, & elegantia, quanta ſummo Artifici, ſummoque Amico ſummi Viri imaginem poſteris relicturo conveniebat. Hanc ipſam tabulam feliciter nactus, continuo ejus exemplum per Jo. Baptiſtam Cromer, quo ego diligentiſſimo Pictore in Anatomicis quoque Iconibus hic ſum uſus, fideliter deſcribendum curavi. Id cum his litteris accipies.
Sed ne forte quæras, unde ſciam quæ de tabulæ Auctore, & de eo quo picta eſt, tempore ſupra affirmavi; en tibi quæ in tabulæ tergo majoribus litteris olim ſcripta, adhuc leguntur.

AN. A VIRGINIS PARTU MDLXXXVI.
MEN. FEBRUARIO
LEANDER BASSANUS PROSPERI
ALPINO MEDICO QUUM STATIM
EX ÆGYPTO BASSANUM
VENERIT GRATO ANIMO
EFFIGIEM ITA EGREGIE
GALIDAM OB AMICITIAM
PINXIT
AN. SUÆ ÆTATIS
XXXXI.

Deſcripta hæc habes cum ipſis, quæ inveni, mendis, & lituris, quas inter illa eſt attentione digna, quod cum An. CIↃ D LXXXVI. M. Februario ætas Proſpero tri-

ro tri-

(*a*) In Verrem l. 4. (*b*) Tom. 2. (*c*) Theatr. Viror. erudit. Cl. P. 3. (*d*) Linden. Renov.
(*e*) Hiſt. Gymn. Patav. Tom. 1. l. 3. S. 2. c. 23. n. 108.

ro tributa eſſet annorum XXXXI; merito primum illud X deletum eſt, quando inter omnes conſtat, die 23. Novembris A. CIↃ D LIII. fuiſſe natum, & quod conſequitur, annum tunc vix compleviſſe 32. Verum ut a tergo quædam, ut diximus, deletæ, ita in ipſa tabula poſt illud tempus quædam litteræ additæ ſunt, videlicet inſcriptiones appictorum librorum, niſi forte illo jam tempore magna ex parte ſcriptos habuiſſe, credamus, quos aliquot certe poſt annis emiſit.

Et quoniam ut Alpini imaginem ſcio, ſic quoque de ejus Vita aliquid te editurum eſſe, credo; perpauca quæ in eam rem animadverſa habeo, ſubjiciam. An Mater ejus etiamtum viveret, cum de vitæ genere deliberavit, an Medicinam ipſe fecerit Melphis, an e vita exceſſerit die 5. Februarii A. CIↃ IↃC XVII. quorum alia ab aliis tradita video, non modo vehementer dubito; ſed unde horum pleraque per errorem accepta ſint, ſcio. Tomaſinus certe qui mortuum ſcripſerat A. ſuperiore, eodem quo natus fuerat, die, cum deinde in librum manu exaratum, quem & ego vidi, forte incidiſſet, quo in libro ponitur inſequenti anno mortuus eo quo dixi, Februarii die; ſive eorum oblitus quæ antea tradiderat, ſive ei libro, unde quamplurima ſumpſit, magis credens, hunc, cum de Gymnaſio Patavino (*f*) ſcriberet, ſecutus eſt. Utri Tomaſini loco major fides habenda eſſet, cum dubitarem, neque aliter facile liqueret; in mentem venit, ut volumina inſpicerentur, in quibus publice in hac Urbe quis quo die, qua ætate, quo morbo deceſſerit, ex ordine perſcribitur, ſi forte id inſtitutum ab initio uſque ſæculi XVII. receptum fuiſſet. Receptum fuerat. Inventum eſt igitur quod primum ſcripſerat Tomaſinus, Proſperum Alpinum, Rei Herbariæ Doctorem, die 23. Novembris A. CIↃ IↃCXVI. annos natum tres & ſexaginta, poſt ſemeſtrem ægrotationem obiiſſe. Itaque obortus in re graviſſima quod ad Alpini Vitam attinet, error, aut certe dubitatio omnis ſublata eſt. Cæterum Tomaſinus quæ in Elogiis omiſerat, poſteriore illo Scripto (*g*) ſupplevit, ut A. CIↃ IↃ LXXXXIII. Proſperum hic publice docere cœpiſſe, & noviſſime annuo præmio florenorum DCCL. docuiſſe, perhiberet.

Hæc habui quæ de Alpino Patre curſim ad Te ſcriberem, Vir Clariſſime, ſi forte hinc aliquid ſubſervire tibi poſſet novam laudatiſſimi ejus Operis editionem pro ſingulari tua ſolertia, eruditione, diligentia apparanti. Tu meam Tibi quem æque humanitas, ac doctrina commendat, inſerviendi voluntatem æqui bonique facies, & Viro Summo Hermanno Boerhaavio, cujus a Te benignam ſalutationem accepi, etiamſi proximis ipſe diebus reſcripſi, tamen meis verbis ſalutem plurimam dices. Vale.

D. Patavii Kalendis Octobris CIↃ IↃCC XXXII.

EPISTOLA II.

Eidem.

CUM Tuæ mihi Litteræ, ad quas noviſſime reſpondi, redditæ ſunt, Alpini imaginem requirentes; continuo Tomaſini Elogia in manus ſumpſi, ſperans fore, ut in quibus Alpini Vitam a me lectam eſſe, meminiſſem, in iis effigiem quoque invenirem. Cum hæc nuſquam eſſet, nullumque ejus appareret indicium; protinus Freheri Theatrum inſpexi, cumque in eo rudem quidem, ſed tamen quandam reperiſſem; vehementer mirabar, undenam illam, niſi ex Tomaſini Elogiis ex quibus Alpini Vitam excerpſerat, petiiſſet. Itaque eadem iterum Elogia a capite ad calcem pervolutavi, nec prius quærendi finem feci, quam mihi ſum viſus intelligere, in iis non modo non eſſe, ſed ne eſſe quidem poſſe. Cum enim imagines cæteræ in ipſis eſſent paginis impreſſæ, in quibus Elogia deſcripta ſunt, paginarum autem, nuſquam abruptus, conſtaret numerus; nulla profecto imago potuiſſe excidere videbatur. Igitur Alpini effigiem a Tomaſino inventam non eſſe, cum ego, & Amici crederemus; quæſivi ipſe, & tandem aliquando repertam alibi, cum ſuperiore epiſtola ad te miſi.

Vix miſeram: ecce Vir Doctus, familiaris meus, qui menſes aliquot hinc abfuerat, ex itinere ſalutatum me venit, cumque ex aliis, ut fit, ſermonibus in alios, & in eum denique incidiſſemus, ut inventam nuper Baſſani tabulam qua Alpinum ſibi amiciſſimum præclare pinxerat, commemorarem; quæſivit ille, num alia eſſet ab ea imagine quam propoſuiſſet Tomaſinus. Ubinam? inquam. Ille vero, in Elogiis. Tum ego meum horum exemplum, pro perfecto mihi a peritiſſimo Bibliopola venditum, nitidum adhuc, & pene novum, proferri juſſi, in quo cum ille neque inveniret, neque inveniri poſſe, cerneret; nihil unquam ſibi fuiſſe longius, dicere, quam ut domum rediret, ac in exemplo ſuo quæreret. Redit, quærit, invenit, ad me mittit. Exemplum, ut libri qui ſemel, haud amplius, editus ſit, prorſus, cætera quidem, mei ſimile, in eo autem diſſimile, quod imagines aliquot, ſerius, ut opinor, ab Auctore inventas, habet extra inſtitutum paginarum ordinem aſſutas. Ex iis effigies Alpini eſt, non, ut a me miſſa, ætate florentis, ſed ſenis, quam Freheri Sculptores deſcribentes, incredibilem in modum, ut alias plurimas, depravarunt in meo quidem Theatri exemplo; ſic enim loquar, neceſſe eſt, nequa iterum Bibliopolæ fraus, & fallacia eo me forte inducat, unde animus abhorret maxime, ut aut negligens, aut mendax fuiſſe videar. Quæ me cauſa impulit, ut ſtatim has alteras litteras ad Te darem, Vir Clariſſime, teſtes apud Te futuras meæ fidei, meæque, Tuo fortaſſe propoſito non inutilis, ſedulitatis. Vale, & hominem qui ſuos ultro agnoſcit, indicatque errores, vel hoc ipſo nomine amare perge.

D. Patavio Pridie Nonas Octobr. CIↃ IↃCC XXXII.

(*f*) l. 4. (*g*) l. 1. c. 34. & l. 3. c. 14.

DE

DE PHILOLOGO RAVENNATE ET DE ANGELO BOLOGNINO EPISTOLA.

ORNATISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

D. D. JOANNI ASTRUC Medico, & Profeſſori Regio

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

LItteras Tuas, Vir Præſtantiſſime, die 14. Februarii ad me datas, quis apud ſe diu retinuerit, pervolutaverit, novoque addito, italice inſcripto, integumento ad me demum miſerit, neſcio: illud ſcio, ante hos paucos dies mihi redditas, gratiſſimaſque fuiſſe, quippe datas a Medico, & Scriptore Nobiliſſimo, eodemque, quod vel ipſæ oſtendunt, longe humaniſſimo. Atque utinam is eſſem quem pro Tua iſta credis humanitate, & ſicuti Tractatus Tui de Morbis Venereis præclaræ laudes ad nos pervenerunt, ſic etiam ipſe Tractatus perveniſſet; tunc ſane ita uti ego non minus quam Tu, vellem, Tua omnia perſequi, & conficere Mandata poſſem. Nunc vix de Philologo quidem Ravennate quæ requiris, pleraque, de Angelo autem Bolognino perpauca licet ſignificare; nam de Jo. Antonio Roverello, & de Jacobo Cataneo non plura mihi ſunt nota, quam Tibi.

Philologi igitur illius de lue venerea Opuſculum, quod fruſtra a te adhuc quæſitum ſcribis, in Bibliotheca mea eſt, ita inſcriptum, ut ex *Lindenio Renovato* tu, & Cl. Mangetus (*a*) deſcripſiſtis, niſi quod pro *Hyſan*, *Hetechen*, *Caravalgii alter*, Philologus edidit *Huyſan*, *Hetechen*, *Caravalgii alvar*. Eſt autem editio hæc mea quæ apud Lindenium noviſſima indicatur, *Venetiis apud Petrum de Franciſciis*, *Tertia Impreſſio*. *MDLXXV.* in 8.° conſtatque ex foliis octo, & chartis duabus. Quam ab Auctore ipſo curatam non ſolum integumentum libri oſtendit, in quo aureis litteris ſignificatur, dono, ab eodem miſſum fuiſſe, ſed & ex Epiſtolis duabus, libro præfixis, altera commonſtrat, qua *Comiti Guidoni Rangonio*, cujus ſe *Alumnum* profitetur, hanc *Impreſſionem Tertiam* . . . . . . *cognominis gratia*, *reconſecrare voluit*.

Huic eidem Rangonio Dialogum olim dicaverat, quem ab nemine adhuc vidi inter Philologi libros commemoratum, *de optuma hominum felicitate contra Ariſtotelem*, *& Averoim*, *ceteros necnon philoſophos*; ipſe autem habeo *impreſſum Mutinæ per Antonium Rocociolum Anno Dominicæ Incarnationis M. D. XXI. Die XXXI. Octobris* in 4.° libellum ex tribus foliis cum dimidio. Huic quoque Dialogo Epiſtolæ præfixæ ſunt duæ, ad Rangonium prima, ad *munificentiſſimum Senatum* altera, *generoſum Collegium viginti quatuor*, *& duodecim viros urbis Ravennæ*: ex quibus, ut mandatis ſatisfaciam tuis, nonnulla juvabit adnotaviſſe. In altera *cariſſimam ſui genitricem antiquam Ravennam* fatetur, ſeque ab ipſa ad capeſſenda præclara ſtudia, auro adjutum videtur ſignificare. In prima autem Rangonium in caſtra ſecutum ſe, indicat. *Me præſente*, inquit, ... *Firmum*, *& Reate Piceni nobiliſſimas urbes a gravi Yberorum obſidione non pluribus mille peditibus*, *equitibuſque trecentis*, *imo Reate ſolum quinquaginta equitibus liberaſti*. Hoc etiam addit: *Tu denique aſtrologiam*, *reliquaſque diſciplinas ita calles*, *ut nemini ſecundus locus admittatur*. Quibus ſi illud adjunxeris, quod cum huic Dialogo ita ſuum nomen præſcripſiſſet, *Thomæ philologi Janothi Ravennatis*; in quibuſdam poſtea emiſſis libellis, velut in eo qui inſcribitur *De Vita Principis*, *& Venetorum commoda ſemper*, *Conſilium*, ad hunc modum, quem infra vel poſt ejus mortem ſervatum oſtendam, ſe nominavit *Thomam Philologum Rangonum Ravennatem*; ex his videlicet proclive erit intelligere tum quod ipſi patrium cognomen fuerit, tum quod a Rangonio, ut videtur, acceperit, tum quare ejus ſe, ut diximus, *Alumnum*, & *cognominis gratia* Opuſculum ipſi de lue venerea *reconſecrare* profiteretur.

Quod cum fecit, jam Comes Rangonius perſenex erat, ut qui a Petro Bembo ſub initium libri XII. *Rerum Venet. Hiſtor.* ſtrenuum ejus A. 1511. militare facinus recenſente, *magni animi adoleſcens* vocatur. Ipſe autem Philologus qua ætate tunc eſſet, in prima quam eidem Opuſculo præponi, dixi, Epiſtola aperte docet. Auguſtino enim Gadaldino, cui latinam tot Galenicorum librorum interpretationem debemus, id ab eo Scriptum petenti, mittere ſe, ait quæ *longo ſuo fere octogenario ſecundo rerum uſu percepta* habebat. Quos ſi annos ex illius tertiæ editionis anno 1575. ſubducas; invenies natum annis circiter ſeptem ante finem ſæculi XV. Nec vero Opuſculum de quo loquimur (ſic anno illo iis certe auctum quæ in extremo ſunt, & Epiſtola ad Gadaldinum, alibique indicantur) Philologo ultimum fuit. Nam *Conſilium* quod paulo ante memoratum eſt, habeo *excuſſum Venetiis MDLXXVII. Die Martis XI. Junii*. Quam editionem ne forte poſt Auctoris mortem iteratam ſuſpiceris ſecundum eam quam apud Lindenium unam vides A. 1558; ſcire licet *Sereniſſimo* Venetorum *Principi D. D. Sebaſtiano Venerio* a Philologo ipſo oblatam, qui & *Auream Sacratiſſimam Roſam* commemorat, munus Gregorii XIII. Pont. Max. ad Venerium principatus initio delatum: quæ nempe in eum annum incidiſſe 1577. poſtquam III. Nonas Junii Mocenicus Princeps deceſſerat, confirmat Andreas Maurocenus libro XII. *Hiſtoriar. Venetar.*

Equidem hæc ſcio cum *Hiſtoria Gymnaſii* noſtri, ante hos tredecim annos edita (*b*) & apud Mangetum (*c*) exſcripta, non conſentire. Nam poſtquam annos circiter viginti Medicinam Venetiis feciſſet Philologus, Patavii ab A. 1496. ad belli uſque Cameracenſis initia, hoc eſt ad A. 1509. ſcribitur docuiſſe: ab A. autem 1520. (ſive potius, ſi Tomaſinum (*d*) ſequimur, 1521.) ſuffecto ipſi in tradenda publice Aſtrologia Friderico Delphino, quod reliquum vitæ fuit, exercendæ Patavii Medicinæ dediſſe, ubi octogenario major obiiſſe dicatur A. 1559. ſed verius eſſe, eum ſuperſtitem fuiſſe ad A. 1556. neque ante annum ſequentem prope nonagenarium deceſſiſſe. Quæ tamen an iis quæ a nobis producta ſunt, argumentis certiſſimis, apertiſſimiſque ſatis infirmentur, ipſe judicabis. Ego præterea ex ejus libris, non Patavii, ſed Venetiis ſenem Medicinam feciſſe, intelligere mihi videor, ubi & ſacram Ædem in celeberrimo loco, non *D. Julianæ*, ut nonnulli ſcribunt, *ædificavit an.* 1554; ſed D. Juliani, (*e*) conlata pecunia inſtauravit,

(*a*) Biblioth. Scriptor. Medic. (*b*) Tom. I. l. 3. 52. c. 10. (*c*) Biblioth. cit.
(*d*) De Gymnaſ. Patav. l. 3. c. 39. (*e*) Sanſovin. Venetia deſcr. l. 1.

vit, nobili uſus Architecto Jacobo Sanſovinio, quod ad Ædis frontem attinet, in qua Philologi ſtatua ex ære viſitur, & hæc leguntur: *Thomas Philologus Ravennas Phyſicus; ære honeſtis laboribus parto, ædes primum Paduæ virtuti, poſt has, Senatus permiſſu, pietati erigi fecit. Illas animi, has etiam corporis monumentum. An. Mundi VI. MDCCLIIII. Non. Octobr. Jeſu Chriſti MDLIIII. Urbis MCXXXIIII.* Ex his liquet, ante eum annum 1554. ædificaviſſe ædes Patavii, de quibus non uno loco meminit Tomaſinus (*f*), ad ſtudioſorum Juvenum uſum.

Ex aliis autem quæ in eodem illo Templo leguntur, ante finem certe ſæculi XVI. obiiſſe, intelligimus; ſed quo anno, haud apparet. Deſcribam tibi, ut apud Franciſcum Sanſovinium (*g*) ſive diligenter, ſive, ut videtur, oſcitanter Typographi repræſentarunt. A dextris quidem Aræ majoris ſic: *D. O. M. Thomæ Philolog. Rang. Raven. Phyſ. Eccleſ. & Fab. Proc. Opt. merito R. Commentarii.* A ſiniſtris autem ſic: *MDIIC. In ſpem reſurr. futuræ, & immort. gloriæ perpetuum monumentum ex teſt. P.*

Cæteris tamen quæ de Philologo in eadem *Hiſtoria* leges *Gymnaſii Patavini*, his minime repugnantia, non eſt cur ipſe in præſentia repugnem. Hæc tantum addo: Numiſmata circumferri ejuſdem imagine ſignata (*h*), ipſumque Equitis ornamentis auctum fuiſſe; *Eques* enim in ejus quod ſemel atque iterum memoravimus, *Conſilii*, itemque in *Microcoſmi*, & Opuſculi de quo agimus, inſcriptionibus appellatur.

Nunc, quando ad ejus Vitam quæ attinebant, ut tu præoptabas, meaque ad præſens memoria tulit, ſatis attigimus; ad ipſum Opuſculum redeamus. Id decem primum habet Capita.

Primum eſt *de mali Galleci* (ſic enim ſemper, & in fronte quoque libri ſcribit, quod deſcribentes non attenderunt, *a Gallaicis, ſeu Gallecis Hiſpaniæ populis,* nomen repetens) *ortu, & nomine*. Quo in Capite credit, hujus morbi deſcriptionem apud Veteres etiam Medicos inveniri. Tempus autem quo Capita hæc ſcripſit, aperte ſignificat, non poſt annum fuiſſe 1547. nec ante 1515. his verbis: *Chriſtianiſſimus autem nunc vivens Franciſcus primus*.

Capite II. *Mali Galleci Eſſentia, Cauſa, & Diffinitio* proponitur, quæ eſt ejuſmodi, *Gallecus morbus eſt compoſitus ſeu Diabolicus varia humorum corruptione:* qui cum per contagium communicatur, non ſolum concubitu, ſed & veſtibus, cibo, potu, oſculo, lacte, aeris ab infecto coinquinati inſpiratione contrahitur.

III. *Gallecæ Luis Signa*. Hæc ponuntur *quinque, ipſum ſemper, ſed non inſimul*, ſequentia, dolores videlicet, tubera, puſtulæ, ulcera, macies cum pallore quodam.

IV. *Prognoſticon.*

V. *Sanandi modi, aut cura*, & primum Diæta, & Chirurgia.

VI. *Primus Sanandi Modus, Evacuatio*: ubi Pharmacia, in qua improbat eos qui hunc morbum *vehementibus primo curant, quoniam*, ut modo dixerat, *Morbus hic perpaucos interimit*.

VII. *De ligno ſancto, ac Regio, an autem a Priſcis cognitum quæritur*, & Ebeni ſpeciem eſſe, ſtatuitur.

VIII. *De ligno Indiæ* eodem, ubi ejus deſcriptio, ſelectus, vires, & variæ ex eo formulæ, & præparationes.

VIIII. *Aqua Ligni fit hoc modo*, traditurque ratio conficiendi ejus Decoctum primum, & ſecundum.

X. *Præparatio ante Aquæ* modo dictæ *Potum*, ubi & regimen in ſumenda, multo ſeverius, quod ad alimenta attinet, quam ætate hac noſtra: nec ſolum tamen vere, & autumno, ſed & aliis anni temporibus *infinitos* a Philologo hac ratione fuiſſe curatos, legimus.

Hactenus in prima editione. Cum autem *ſupervenisſet poſtea Galleci . . . ſignum 6. . . anno*, ut ait, *a Chriſto 1538. vel circa*, & clariſſ. medicus Veronenſis Gajonus *diminutum* Auctorem cenſuiſſet, *quod nihil dicere voluiſſet de caſu pilorum contingente in morbo iſto*, eorum *tempeſtate*, *propter ulteriorem aduſtionem acquiſitam in materia a qua Lues ipſa cauſatur: quod accidens tunc fere omnes infeſtare videbatur*; ideo Philologus 2. *impreſſione . . . librum perfecit* ſuum. Ac primum agens de *Depilativa*, linimentum, lixivium, unguentumque deſcripſit, tunc a Medicis ad præcavendum pilorum defluvium in uſum adducta, tum ubi pili cecidiſſent, quid faciendum, indicavit.

Quoniam vero *ſeptimum demum etiam* tunc *comparuerat ſignum, . . . dentium caſus* (ut *alia deinceps, ſi vixerimus diu nos ipſi*, inquit, *ſed rationabilius poſteri viſuri ſunt ſimpthomata*) idcirco *de Dentativa* etiam addidit quod ſibi eſt viſum: & quia *dentes in adultis deperditi* non *renaſcuntur amplius*; attigit quæ ſunt facienda, ne cadant: ut illa quoque, *An vocis ſempiterna ac perpetua amiſſio octavum eſſe poſſit Galleci morbi ſignum*: An *Unguium caſus in pluribus Romæ contingens, Venetiis, ac ubique locorum multis, 9. valeat eſſe ſignum*. Denique An *Ulcera Meri*, hoc eſt Pharyngis, *Amigdalarum, Epiglottidiſque decimum*. Mirum eſt, quod Bubones vix ſemel, idque obiter cap. XIX. Gonorrhœam autem nuſquam, quod animadverterim, ne anno quidem 1575. hunc tertio, ut diximus, libellum edens, memoraverit. Certe Falloppius duodecim ante annis librum conſcribens *de Morbo Gallico* (*i*), indicavit, hanc obſervari cœptam circa A. 1549. defluvium autem pilorum A. 1533; ut neque in hoc cum Philologo conveniat. *Agitur jam*, inquit Falloppius, *30. annus quo hoc pilorum defluvium incepit, non ſunt 15. anni quibus obſervata eſt Gonorrhœa gallica;* nam Bubones quidem etſi a primis illis hujuſce Luis Scriptoribus commemoratos non memini, a pluribus qui ante Falloppium ſcripſerunt, propoſitos legi. Sed hæc, atque alia tu melius.

Secundum illa, Philologus *de Cina* ſermonem inſtituit, natale ſolum, delectum, vires, aliaque ejuſmodi proponens, & denique ejus aquæ, ſive decocti conficiendi modos plures, & regimen. Interjicit autem inventum, ut ait, ſuum tertiæ conficiendæ aquæ ſive ex China, ſive ex Sarſa, ſive ex ligno Indiæ, ſi poſtquam ſecunda parata eſt, tantundem aquæ, quantum in ſuperioribus, addatur, & ad quartæ duntaxat partis conſumptionem decoquatur, eaque ad membrorum potiſſimum ablutionem ſervetur. Nec reticet alias formulas, & præparationes, interque has, ut in ligno Indico fecerat, docet, quibus, & quomodo pro aqua vinum ſit ad decoctionem adhibendum, aut addendum, aut China contuſis uvis adjicienda, aut denique ex decocto, aqua, aut vino parato, humor ſit per deſtillationem eliciendus. Hunc autem *Sublimatum* vocat. Ex his intelliges, quod cupiebas, quid ſibi illis velit, quæ in Opuſculi inſcriptione poſuit, verbis *aquæ, vini, ſublimati*.

Quibus abſolutis, hæc ſubjicit, unde cognoſcas, cur, & quando de China, deque Sarſa quæ ipſi nota erant, addiderit Opuſculo huic ſuo. *Accedit modo Clariſſ. Doctorum modeſta repetitio, qui labore inſigni authorum quorumcunque galleci morbi ſex & 40. Scripta impreſſa ſimul recollecta, cum Jordane typographo ornatiſſimo, aliiſque pluribus ingenioſiſſimis viris, Aloyſioque Luiſino rogantibus, ne quid egregio & magno huic volumini deeſſet: De (* ſic *) cinæ, ſpartæ parillæ, duarum ſtirpium, ultimo, præſenti tempore a medicis cognitarum hiſtoriam, vires, & operationes . . . . ederem, & ſententiam meam proderem. A quibuſdam licet viris doctiſſimis nonnulla de his fuerint ſcripta, & ultimo Falloppii eximii, & eminentiſſimi Fracanciani, ut ajunt, abſolutiſſima in lucem impreſſioni data, quibus plurimum tenetur ætas noſtra . . . . Verum enim cum ſeneſcentes addiſcamus, ſcientiæ & artes additione compleantur, & juniores ſemper ſint perſpicaciores, cumque præfatos lectione, & experimentis multis præceſſerim annis, ... quicquid ſenſerim ſcriptis meis jamdiu impreſſis De galleco morbo, ligno vel indico, cynna, & ſarſa pardiglia. Poſtea Hetechen. Ultimo, de caravalgio alvar, novis mirabilium virtutum planta* (ſic) *expromere, & lumini dare decrevi*.

Et

(*f*) Oper. cit. l. 1. c. 61. & l. 4. ad A. 1577. (*g*) l. cit. (*h*) Monument. Viror. Illuſtr. Galliæ Togatæ l. 2. c. 4.
(*i*) c. 25.

Et continuo de Sarſa eadem, proportione, tradit quæ de ligno Indiæ, Chinaque tradiderat, niſi quod in aqua fere, hoc eſt confecto in aqua decocto, ſubſiſtit.

Tum *de Huyſan beata radice* hæc habet. *Species duæ. Aſſumuntur ambæ a graviſſimis diſpoſitionibus præter naturam, inſignique languore correptis. Infunditur horis vigintiquatuor Huyſan libra una, ſeu duæ. Eaque, humiditate virtutum plurimarum ſufficienter acquiſita, contundatur, & exprimatur ſuccus velut ſpuma alba; expreſſus vaſculi parvi* (ſic) *aurora, calidus, ac ſero potatus. Ex quibuſdam cum ſaccharo. Ex aliis cum melle. Ex quibuſdam ſolus ad placitum, ac pro temperie captus, ventrem bis, vel ter in die commovet, humoremque requiſitum educit.* Hinc decocta Huyſan proponit tria, ſcilicet ad *medietatis*, ad *tertiæ partis*, ad nullam conſumptionem. Cæterum de hac radice in extremo libro illud indicat, *ab inſulis Indiæ occidentalibus, ab Hiſpanis nuper compertis*, afferri. Habes quod cupiebas de *Huyſan*. De reliquis, cum ad libri finem pervenerimus, accipies.

Nam poſtquam Auctor ſcriptis, ut videtur, ab initio Capitibus ea omnia interjecit quæ memoravimus, continuo redit ad Capita reliqua.

XI. Eſt *Tertius ſanandi modus*, *unctio*, videlicet *ex argento vivo*, *ſaliva hominis* extincto. Quæ melius, aut ſecus addantur, aliaque perſequitur.

XII. *Quartus ſanandi modus*, *Cerotum*, ſcilicet ex eodem argento.

XIII. *De Unctionis, ac Ceroti accidentibus*, quibus qua ratione occurrendum, docet.

XIV. *Quintus ſanandi modus Suffumigium* ex cinnabari, quod in quibus non tentandum, & quomodo interdum mane illo; ſero, innunctione uti conveniat, oſtendit.

XV. *Sextus ſanandi modus*, *præcipitatum*, cum priora inutilia fuerint, exhibendum.

XVI. *Reliqui ſanandi modi, inventi, ac futuri*, quorum neutros commonſtrat.

XVII. *De doloribus*, id eſt qua ratione in his ſuccurrendum.

XVIII. *Puſtularum cura.*

XIX. *Tubera*, *apoſtemata dura, vulgo gummas, reſolvemus, maturabimus, & aperiemus.*

XX. *Ulcerum cura*, in qua tamen Auctor monet, ſe *rectius antiquiſſima quoque Ulcera, ac nullo diutius medicamento curata, ſolo Mollitivo melle liquefacto roſeo*, imo etiam *abſque melle eo, tantum petiis cooperta cicatrizaviſſe, ac perfectæ ſaluti* per decocta exhibita *reſtituiſſe magno cum decore.*

XXI. *Delentur Maculæ*, quæ nimirum *Puſtulis, ac Tuberibus, Ulceribuſque cicatrizatis, remanent.*

XXII. *Modus vivendi poſt curationem ſani.*

Ad extremum addit *Empiricum illuſtre novum* 1575. *menſe Februarii acceptum*. Eſt autem decoctum corticis ligni ſancti in vino paratum, & ſine ſeveriori regimine exhibitum. Denique, ut pollicitus fuerat, *de Caravalgio Alvar, Planta quidem nova e Portugalia nuper allata*, cujus ſcobs unguento ex mercurio addenda ſit ſecundum formulam quam latine reddi tam proponit, verbum potius, quam verba facit. Sic etiam de *Semine Indo*, *Hetechenque decocto*, indidem unde Huyſan diximus, nuper advectis cum *Radice Mechoacan*, & *Terræ planta eſcuerzonera*. Nam de illo Semine hoc tantum habet: *Semen Indum Anno* 1574. *Adeo laborioſum, ut vomitum ſimul ac ventris profluvium timoroſum ingenti cum vitæ diſcrimine promoveat, pluresque enecaverit, corpuſque totum adeo perturbet, ut qui ſolum granum unum voraverint, ferme perierint*. De Hetechen autem hæc: Eſt lignum, *quod quidem ſpinoſum eſt, mediocriter craſſum, phenicei coloris, quo Afri utuntur, ex Joanne Aphricano, ſuis in hiſtoriis, velut ſcribit Fracantianus medicus cl.* (cujus videlicet verba ex libro *de morbo Gallico* (k), tum præcedentia, tum inſequentia, ſine ulla fere, aut levi mutatione, ſua facit.) *Cum autem ad nos medicamenti uſus, aliorum velut ſuperiorum, non juſtius pervenerit, idcirco dum certi nihil afferre poſſim; ſicut nec de radicibus quibuſdam, quibus in Galleco, ſimili vel morbo utuntur mulieres in inſula ſancti Thomæ;* de his, aliiſque pluribus, inquit, ſi vixero, eadem methodo qua de ligno Indiæ, China, Sarſa, *Antimonio etiam prætermiſſo ſui inſigni diſcrimine, explicabo*; ut quod in libri fronte de Antimonio promittitur, non fuiſſe præſtitum, appareat.

Habes, Vir Clariſſime, ſi non accuratam illam Opuſculi analyſim quam requirebas, at certe unde obſcura, & tibi, ut ſcribis, plane ignota ejus vocabula declarentur. Nunc de Angelo Bolognino perpauca, ut promiſimus, ſubjiciemus magis ut veram ejus patriam, quam ut primam editionem cognoſcas ejus librorum *De Cura Ulcerum exteriorum*, & *De Unguentis, quæ communis habet uſus practicantium hodiernus in ſolutæ continuitatis medela*. Nam etſi alii aliud tum de ejus origine, atque adeo de ipſo cognomine, tum de anno quo primum iſta vulgavit, litteris mandaverunt; non ita mihi adhuc facile de hoc eſt, ut de illis utique eſt, certi aliquid conſtituere.

Wolfgangus Juſtus, quantum intelligo ex *Lindenio Renovato*, hæc olim de eo ſcripſerat A. 1556: *Angelus Bolignimus Bononienſis. Docuit Chirurgiam ex Avicenna Bononiæ Anno Chriſti* 1506. Lindenium ſequitur, ut fere ſolet, Cl. Mangetus (l), niſi quod *Bolignimus*, an *Bologninus* fuerit, incertus eſt, quemadmodum & in *Hiſtoria Chirurgiæ Antiqua* (m) incertus fuerat Vir Doctiſſimus Andreas Ottom. Goelickius. Sed Jo. Nicolaus Paſqualis Alidoſius in italico libro A. 1623. Bononiæ edito, inſcriptoque *I Dottori Bologneſi di Teologia, Filoſofia, Medicina &c.* hæc de illo habet: *Angelo Bolognini* 1508. *Fù lettore di Chirurgia fin' al* 1517. *Sciriſſe* de cura ulcerum, & de unguentis communibus in ſolutione contin. Et de lue venerea *del* 1516. Bernardinus autem Scardeonius in eximio Opere *de Antiquitate Urbis Patavinæ* (n) ſicuti, quod ad cognomen attinet, idem quod Alidoſius, ita, quod ad Angeli Patriam, longe aliud quam ille, & cæteri quos laudavimus, jam docuerat, quippe anno ſcribens 1559. *Claruit*, inquit, *in hac ipſa arte Chirurgica & Angelus Bologninus ex Plebe Sacci municipio Patavino, vir magni ingenii, & in ea parte rei medicæ, quam ab opere manuum Chirurgiam Græco vocabulo appellamus, peritiſſimus. Is aliquandiu artem hanc publice Bononiæ docuit: ſed parvo contentus, & ocio patrio delectatus, in patriam ſe recipiens, intra municipii ſui fines poſtmodum ſe ſe continuit: & quamvis dignis ſtipendiis, & honoribus a multis civitatibus vocaretur, patrium tamen ſolum, quamvis tenue, cum quacumque nobili civitate commutare neglexit*. Non eſt dubium, quin graviſſimus Hiſtoricus vera ſcripſerit, præſertim cum Patavii (o) natus A. 1478. denatus autem A. 1574. eodem quo Angelus in propinquo oppidulo vivebat, tempore & ipſe vixerit; ut in his nec fallere, nec falli potuerit.

Quamobrem merito cæteri Scardeonio aſtipulati deinceps ſunt Patavini Scriptores, & in his Angelus Portinarius, cujus volumen *de Felicitate Patavii* (p) eadem lingua, eodemque anno vulgatum eſt quo librum ſuum Alidoſius emiſit, deceptus, opinor, ut plerique alii, *Bolognini* cognomine, quod Gentis nimirum eſt Bononiæ in primis nobilis, & perveterae. Quod ſiquis propterea Angeli Majores inde olim profectos, in his regionibus conſediſſe, ſuſpicetur; fortaſſe vera ille conjiciet: ſin Angelum Bononiæ natum eſſe contendat; ne initium quidem libri ejus de Unguentis ſatis attendiſſe videatur. *Cum in florentiſſimo Bononienſi Studio*, inquit, *a Senatu Bononienſium ſtipendio adductus fuerim*: quæ ſane verba Bononienſis civis non videntur; hic enim in patrio Gymnaſio patrii Senatus juſſu profiteri, neque eo *adductum* ſe, dixiſſet. Angeli autem noſtri, an conſanguinei potius alicujus ſoboles fuerit is Angelus J. C. qui Patavii quidem ſibi, & poſteris, in oppido autem ipſo Plebis Sacci Avo Sepulchrum ſic inſcribendum curavit, illud (q) *Futura conſiderans Angelus Bologninus Le-*

(k) c. 10. (l) Biblioth. cit. Script. Med. (m) n. 141. (n) l. 2. Claſſ. 9.
(o) Vid. Papadopol. Hiſt. Gymn. Patav. Tom. 2. l. 2. c. 25. n. 113. (p) l. 7. c. 6.
(q) Vid. Salomonii Urbis Patav. Inſcript. pag. 331. n. 37.

gum Doctor ex q. Evangeliſta Art. Doct. P. M. D. LXXV. ſibi & poſteris, hoc vero (*r*) *Joan. avo Evang. fil. D. Bologninis Medic. Doito. Angelus Bolog. Ju. Vt. Dot. poſuit* 1588. alii viderint: ego ob eam dumtaxat cauſam hæc protuli, ut quo ex municipio noſter fuiſſe a Scardeonio ſcriptus eſt, ex eodem poſtea videas alium extitiſſe Angelum *Bologninum*, non *Bolignunum*. De noſtri igitur & cognomine, & Patria non ſolum, verum etiam quod in hac ante A. 1559. deceſſiſſe, & quo primum anno Bononiæ fuiſſe, quo ad ſuos rediiſſe videatur, ſi Scardeonio qui illa, & ſi Alidoſio qui hæc optime omnium noviſſe poterant, fidem habeamus, ſatis conſtat.

Utinam de primo etiam anno quo libros illos ſuos edidit, conſtaret. Verum Scardeonius, qui *ediſſe opus non aſpernandum*, ſcripſit, eadem videlicet quæ ex Alidoſio commemoravimus, nominans, non aliud addidit, niſi ea *omnia primo Venetiis, poſtmodum & Baſileæ impreſſa fuiſſe anno Domini MDXXXVI*. In *Hiſtoria Gymnaſii* noſtri (*ſ*), ex qua alia malim accipias, velut Angelum *Medicæ artis adoream* in hoc *promeruiſſe*, & *annum ejus emortualem ignorari*, verba illa Scardeonii ita accipi videntur, ut ſi dixiſſet *Vivo ipſo edita ſunt an. MDXXXVI. non ſemel hæc opera*. Mihi autem ſecus videntur intelligenda. Nam neque eo anno aliam, quam Baſileenſem illam editionem invenio, quæ apud Lindenium commemoratur, & mihi alia in manibus eſt, de qua ab iis qui de Bolognino loquuntur, nullam mentionem factam memini, Venetiis anno ſuperiore habita per Jo. Patavinum, & Venturam de Ruffinellis in 8° Leoniceni quoque, Matthioli, Friſii, Hutteni, Almenarii Opuſcula complectens, quæ ad Luem Veneream attinent, ad ejuſve curationem. Sed hæc præter libros *de Cura Ulcerum*, & *de Unguentis*, peculiarem Bolognini librum non continet de ea Lue; niſi forte ejus nomine intelligunt caput illud extremum, cæterorum ſane multo longiſſimum, in quo de *mercurialibus* unguentis ſcripſit: neque alia contineri video iis editionibus quæ ab Lindenio, & qui eum ſequuntur, ſive propoſitæ ſunt, ſive omiſſæ; nam & illam ubi de Bolognini quidem ſcriptis verba faciunt, prætermiſerunt, quæ in *Theſauro Chirurgiæ*, collecto a Petro Uffenbachio, Francofurti habita eſt A. 1610. typis Nicolai Hoffmanni in fol.

Verum ut ad vetuſtiſſimas editiones redeamus; vidiſti ſupra, Vir Clariſſime, quandam ab Alidoſio indicari perfectam A. 1516. quæ eadem atque illa videtur eſſe quæ apud Lindenium primo loco ponitur, *Papiæ apud Bernhardinum de Garaldis* 1516. *in fol. cum diverſis varii argumenti Auctoribus*. Hanc tamen primam omnium fuiſſe, facilius crederem, ſi Bolognini unius ſcripta, ut fere in primis fit editionibus, non aliorum quoque, protuliſſet; neque indicia præterea quædam eſſent, illa antea, & ſeorſum quidem, prodiiſſe. Laudatum utique Goelickium (*t*) tradidiſſe, video, Bologninum *in Academia Bononienſi* Chirurgiam *publice docuiſſe, atque adeo circa annum* 1506. *ſcriptis ſuis innotuiſſe eruditis*. Libellus tamen *de Unguentis* poſtea exierit, neceſſe eſt, quando Auctor inter ejus initia oſtendit, ſe in illa Academia Chirurgiam profitentem, ſtudioſorum, ac Doctorum *ingeminatis in dies precibus* adductum, eum libellum conſcripſiſſe, hoc eſt poſt annum 1508. quo ipſum Bononiæ docere cœpiſſe, Alidoſius, ut vidimus, indicavit. Accedit, miſſum eſſe librum ad Franciſcum Caballum, qui, ut in præfixa Epiſtola cæteris laudibus eſt ornatus, ita Rem Medicam Patavii ex prima ſede tum exponere dictus eſſet, ſi fuiſſet ſcripta Epiſtola ante annum 1509. ex quo Brixiam in Patriam ſe recepiſſe Caballum, accepimus (*u*). Videtur igitur poſt initia Cameracenſis belli vulgatus, & ſeparatim quidem, atque adeo poſt editionem libri de Ulceribus, quippe carminibus peculiaribus illi adjectis, quibus id Angeli de *medicaminibus ſecundum opus* commendatur.

Libro autem de Ulceribus in editione eadem quam mihi in manibus eſſe, dixi, præpoſita Epiſtola eſt ad Franciſcum Gonzagam Mantuæ Principem, qua ex Epiſtola intelligitur, Auctorem, cum *ſuperioribus annis in maritima Venetorum claſſe primum, deinceps in Epidauri urbe degeret, chirurgum publico ſtipendio gerens*, hunc librum inchoaſſe horis ſubſecivis, cumque eundem *nuper Venetiis abſolviſſet, & emittere deſtinaſſet*, Franciſcum ſibi *Principem inviċtiſſimum occurriſſe, cui illum .... dedicaret*. Hinc conſtat, prodiiſſe eum librum antequam Angelus in Bononienſem Academiam vocaretur, quippe unde, ut ex Scardeonio didicimus, in patriæ perpetuum otium ſeceſſit. Prodiit igitur ante annum 1508. Sed quo tandem anno, & quo in loco, mihi quidem adhuc incompertum eſt.

Habes, Vir Doctiſſime, quæ de Thoma Philologo, & de Angelo Bolognino confeſtim potui reſcribere, gaviſurus plurimum, ſi non ex rebus, quæ paucæ, & tenues ſunt, ſed ex mea ad Tibi inſerviendum promptitudine, atque alacritate quanti Te merito faciam, quantumque me Tibi debere, ſentiam, pro Tua ſumma Rei Medicæ Peritia, ac Doctrina, pro Tuaque perbenigna de me opinione, exiſtimaveris. Vale, & Facultatem noſtram utiliſſimis, iiſdemque eruditiſſimis ſcriptis ornare perge.

D. Patavii Poſtridie Kal. Quinctiles.
CIϽ IϽCC XXXVIIII.

DE VITA ET SCRIPTIS DOMINICI GULIELMINI COMMENTARIOLUM JOAN. BAPT. MORGAGNI.

MAjores Dominici Gulielmini Novariæ orti, Cravineam, quod in Valle Antigorii eſt oppidum, migraſſe perhibentur. Hinc certe Avum centum circiter annis ante tranſiiſſe Bononiam, conſtat, & in ea Urbe conſediſſe.

Bononiæ Dominicus natus eſt V. Kal. Octobr. A. D. MDCLV. Principio plura genera Doctrinarum attigit; tum vero ad quæ magis ſe ferri natura intellexit, ad illa duo totum ſe contulit, Mathematicam Scientiam, & Medicam Artem, uſus in utraque nobiliſſimis Præceptoribus Geminiano Montanario, & Marcello Malpighio.

Annum agens XXI. Mathematica illuſtrare cœpit editis duabus *Volantis Flammæ Epitropeiis*. Quibus porro *de Cometarum Natura, & Ortu Diſſertationem*, ac *Obſervationem* addidit *Solaris Eclipſis*. Has duo ſunt conſecuta Volumina de *Aquarum Fluentium Menſura*, totidemque *Epiſtolæ Hydroſtaticæ*: quibus nunc tertia adjungenda eſt ex Berolinenſibus Miſcellaneis; & is demum quem Italice ſcripſit, *de Natura Fluminum* liber.

Quam vero iis ſcriptis de ſua in Mathematicis præſtantia opinionem excitaverat, opere (quod difficilius eſt) confirmavit. Joanni Dominico Caſſino, Aſtronomo-

---

(*r*) Vid. ejuſd. Agri Patav. Inſcript. pag. 299. n. 32. (*ſ*) l. cit. 2. c. 15. n. 64. (*t*) loco ſupra cit.
(*u*) Vid. cit. Hiſt. Gymnaſ. Patav. Tom. 1. l. 3. S. 2. c. 10 n. 48.

nomorum hujus ætatis facile Principi, in Bononienſi illa celebratiſſima Meridiana Linea inſtauranda comes fuit. Padum autem flumen (ut de reliquis ejus Operibus ſileamus) a Placentiæ Mœnibus, quibus magis magiſque imminebat in dies, objectis Molibus repulit.

Nec vero tanto Mathematico præmia, atque honores defuere. Nam Patria XXX. annos natum procurationi Fluminum, & totius Provinciæ aquariæ præfecit, paucisque interjectis annis in Publicos Mathematum Profeſſores retulit. Ipſum Kalendarium, ut ibi poſitum eſt in more, conficere, ipſum Hydrometriam primum omnium docere, in his denique cunctis, aliiſque præterea Muneribus ipſius abſentis rationem haberi, & conſervari perpetuo voluit, ex quo ſcilicet ab Ampliſſimo Venetorum Senatu Patavium honeſtiſſimis conditionibus evocatus, in Stephani Angeli Mathematici Perilluſtris locum ſuffectus eſt A. D. MDCXCVIII.

Itaque jam nulla in Italia fere tota paulo difficilior Mathematica Conſultatio accidebat, quin ejus ſententia a Magiſtratibus, Viriſque Principibus expeteretur. Hinc Mantuam, hinc Cremonam, hinc Mutinam, hinc alio ſæpe accerſebatur. Parmenſium autem Dux præſertim poſt illud, de quo antea dictum eſt, ad Placentiam Opus feliciter abſolutum, & plurimi fecit, & propria auro, gemmiſque exornata imagine donavit. Cum vero Ferdinandus de Abdua, & Franciſcus Barberinus Cardinales ab Innocentio XII. Pont. Max. legati eſſent, ut de illis cognoſcerent, quæ inter Bononienſes, & Ferrarienſes jam diu ſunt, controverſiis circa Rheni in Padum derivationem; Dominicus non modo ſuorum apud illos cauſam egit, ſed ab utroque vehementer probatus, juſſus eſt pro ſua peritia, & fide de Aquis etiam Ferrarienſis Agri, & Ravennatis referre. Nec dubium eſt, quin ea quæ ſunt ab illo propoſita perplacuerint, quamquam ob graviſſimas quas hic referre non attinet, cauſas illæ quidem nondum compoſitæ ſunt lites. Ab ſapientiſſima autem Venetorum Republica alias in Illyricum miſſus eſt ad Caſtri Novi munitiones inſtaurandas, alias in Forojulienſem Provinciam ut rapidum amnem, Palmæ proximum, & quaſi impendentem, a munitiſſimo oppido arceret. Quam ſæpe vero de rebus hujuſmodi conſuleretur, quamque item charus haberetur, dici facile non poteſt; nec Venetis quidem ſolum, quamquam his plurimum, ſed & Reipublicæ Lucenſi, & Hetruſcis Principibus, & optimo Ingeniorum Æſtimatori, ac Patrono Clementi XI. Pont. Max. ut a quibus omnibus, & præterea a ſuis Civibus magnis eodem tempore propoſitis præmiis, & honoribus paulo antequam e vita diſcederet, eſt vocatus.

Neque in eo Mathematicæ tantum Scientiæ, ſed & Medica Doctrina ſpectabatur. Emiſerat namque Italice ſcriptas *Conſiderationes ex Figuris Salium erutas*. Latine autem, *de Sanguinis Natura & Conſtitutione Exercitationem*, *pro Theoria Medica adverſus Empiricam Sectam Prælectionem*, *de Salibus Diſſertationem & de Idearum vitiis, correctione, & uſu ad ſtatuendam, & inquirendam Morborum naturam Exercitationem*; qui fere omnes Libri rurſus Batavorum Typis deſcripti ſunt. Annumerari his poſſent Epiſtolæ ſex ad *G. Deſnoues* Italico ſcriptæ ſermone, ſed Gallico tantum editæ. Annumerari autem omnino debet *Sympoſium Medicum, ſive Quæſtio Convivalis de uſu Mathematum in Arte Medica*; nam etſi *Joſephum Donzelinum Antonii Filium Coſſentinum* auctorem præfert, ego tamen certum compertumque habeo, tam illam eſſe Gulielmini, qui ſub ficto nomine latere tum voluit, quam quod maxime. His ut fere Contemplatricem Medicinæ Partem ornavit, ſic aliis viciſſim libris Activam erat ornaturus. Huc enim priores illi tendebant, nimirum ut viam quaſi munirent acceſſuris ad Libros *de Febribus*, & *de Methodo Medendi*, quos quidem affectos reliquit. Perfectæ autem plures ſuperſunt Diſſertationes, apud Filium aliæ, aliæ apud Alexandrum *Bonis* Medicum Venetum, optimis cum ſcientiis, tum moribus ornatiſſimum, hiſque nominibus Gulielmino cariſſimum, & in iis *de Materiæ Affectionibus* duæ. De *Principio* autem *Sulphureo* novem, & *de Æthere* unica, quas vivens adhuc emitti juſſerat, poſt ejus mortem prodiere, eodem Alexandro *Bonis* curante & ſe atque earum Scriptore dignam Præfationem addente.

Annum agens XXII. a præclariſſimis Philoſophorum, Medicorumque Bononienſium Collegiis Doctor renunciatus, Medicinam domi, foriſque cum laude fecit, eoque etiam nomine in comitatu Virorum Principum fuit.

In Anatomico Scholæ Bononienſis Theatro ſolemnem humani Corporis diſſectionem adoleſcens non ſine honore adminiſtraverat. Poſtea in cuſtodiendo præclaro Ulyſſis Aldrovandi Muſeo Ovidio Montalbano ſucceſſor eſt datus; Librorum quoque cum philoſophicorum, tum Medicorum factus eſt Cenſor. In Patavino autem Gymnaſio primarium Medici Theorici locum ab A. MDCCII. poſt diſceſſum Pompeii Sacci Parmenſis Medici clariſſimi pro ſua, & illius Gymnaſii dignitate, quæ eſt ampliſſima, tenuit.

Porro ejus conſilium ſæpe in Morbis difficillimis requirebatur: conſtatque, a Magno Hetruriæ Principe amplis, ut ſibi Medicus eſſet, fuiſſe præmiis, & honoribus invitatum.

Tanti autem Mathematici, & Medici famam non Italiæ modo, ſed Europæ univerſæ fines peragraſſe, ex eo præſertim agnoſci poteſt, quod non in Patrium tantum, ſed & in externos Cœtus Doctorum Hominum celeberrimos eſt lectus, Cæſareum N. C. Germanicum, Regioſque item Pariſienſem, Londinenſem, & Berolinenſem.

Acerrimo fuiſſe ingenio, & non deteriore judicio, etſi ſcripta ſatis oſtendunt; non alienum tamen eſt addere, qualem in ſcriptis, talem quoque in omni ſermone ſe præbuiſſe. Negare ſolebat Montanarius, præclariore, aut promptiore ingenio noviſſe quenquam; Alter vero Præceptor Malpighius quanti ipſius judicium faceret, cum ſæpe alias, tum præſertim vita excedens oſtendit, Poſthumi Operis editione illi, & Sylveſtro Bonfiliolo Viro clariſſimo commendata.

Ad hæc, atque alia quæ Natura dederat, animi bona ſingularis induſtria, & labor aſſiduus acceſſerunt. Nunquam non illum inveniſſes aut legentem aliquid, aut commentantem, aut ſcribentem, aut domi, & in Publico docentem, idque ea diligentia, & copia, & acumine, & quod ſemper eſt caput, ordine, ut ex ejus Diſcipulis nominare poſſem plures, nihil a tanto Præceptore degenerantes, niſi cum plures nominaſſem, plures tamen ſuperfuturos eſſe, intelligerem. A publico docendi officio non illum poterat affecta valetudo, non ex recenti itinere languor avertere. Sed neque in graviſſimo, quo confectus eſt, morbo Amicorum monitis, precibuſve potuit adduci, ut Libros ſeponeret, quos pulvino ſubditos, illis diſcedentibus ſumebat in manus.

Cæterum in Amicos officioſus, in Præceptores pius, in bene de ſe meritos quoſque gratus, modeſtus præterea, æquus, unoque verbo moribus optimis, & honeſtiſſimis fuit, ut hac etiam de cauſa fieret, ut qui illo familiariter uterentur, hi longe cariſſimum haberent, quo ex numero Patricii Veneti duo non ſunt nobis prætermittendi, Sebaſtianus Fuſcarenus Eques, ac ædis D. Marci Procurator, dum viveret, Ampliſſimus, Meritiſſimuſque, & Chriſtinus Martinellius Vir Doctiſſimus, & Bonorum omnium Fautor ſummus.

Statura fuit procera, amplo corpore, atque robuſto, ſed noviſſime, credo ob aſſiduas lucubrationes, nonnihil incurvo; Nigros habuit, vegetoſque oculos, nigra, denſa, magna, & contracta ſupercilia, colorem ſublividum, vultum vero natura adductum, & tamquam ad ſeveritatem compoſitum, ut primo aſpectu longe aliter atque erat, aſper auſteruſque putaretur. Valetudine uſus eſt proſpera, niſi quod adoleſcens pulmone ſanguinem rejecit, conſequente neque brevi, neque periculo vacua ægrotatione, ſupremis quoque annis lumborum, inprimiſque faucium rheumate frequenter laboravit.

Cauſamque adeo noviſſimæ ægrotationis ex gravedine contraxit, quæ poſtquam tribus interjectis menſibus remiſerat, iterum ineunte Majo recruduit. Huic cum febris non ſine quibuſdam Mentis alienationibus, aliiſque gravioribus ſymptomatibus acceſſiſſet, viſus tamen æger rurſus levari, & fortaſſe erat convaliturus.

rus.

rus. Sed vires a ſævo, longoque morbo infirmatas ſanguis e naribus eodem die ſemel, atque iterum profluens ſic dejecit, ut dum ad excipiendum ſanguinem pelvim poſceret, & ſe in cubitum reponere niteretur, extemplo deficeret IV. Idus Jul. A. D. MDCCX. ætatis LIV. ſuper menſes IX. ac dies XV.

Aliquot ante illum diebus quæcunque ex noſtris ritibus, quos ſemper caſte religioſeque ſervaverat, impendente morte fieri ſolent, ea omnia ſanƈte perfecerat. Nec vero ſupremum boni prudentiſque Patris familias neglexit officium, ſcripto herede Joſepho, quem ex Conſtantia Joannetta Cive Bononienſi Uxore obſequentiſſima, tulerat, filio, eoque cum ipſa Uxore, communique altera Filiola & Matre, quam grandævam admodum reliquit, Viris graviſſimis, amiciſſimiſque commendato; nam duæ quas ex eadem Conſtantia tulerat, majores Filiæ inter ſacras Virgines ſe receperant.

Patavii, qua in urbe deceſſit, in Æde S. Maximi humatus fuit, quadrato impoſito lapide in quo inſcriptum eſt.

HIC JACET
DOMINICVS GVGLIELMINI
BONONIENSIS
IN PATAVINO GYMNASIO
PVBLICVS THEORICÆ MEDICINÆ
PROFESSOR PRIMARIVS.
OBIIT DIE XII. IVLII. ANNO MDCC. X.
ÆTATIS SUÆ LIV.

Felix autem Abbas VIALE Vir doƈtiſſimus, atque integerrimus, & quo erat Patavii cum Gulielmino conjunƈtior nemo, juſtum ex albo Marmore Monumentum in celeberrimo loco ſtatuit ad S. Antonii Templum, qua hoc fere Meridiem ſpeƈtat.

DE VITA, ET SCRIPTIS ANTONII MARIÆ VALSALVÆ

COMMENTARIOLUM JOAN. BAPT. MORGAGNI.

ANtonius Maria Valſalva; ſi magnos Anatomicos Inventis metimur; nemini ſua ætate ſecundus fuit: ſi ſolertia, ſtudio, labore, eximiaque humani corporis ſcientia; vix aliquos ſibi habuit pares. Nam quicunque in ejuſmodi judiciis, non, ut vulgus, fortunam, ſed induſtriam potiſſimum, & hac partam rerum doƈtrinam ſpeƈtare ſolent, hi ſi Valſalvæ vitam cognoſcant, & ad ea quæ natura tribuerat, quot, quantaque a pueritia ad extremum tempus adjumenta addiderit aſſiduæ exercitationis ſciant, & quæ ſive meditando, ſive Medici, Chirurgique partes ſuſtinendo, præclara ediderit ſigna excellentis cujuſdam in Re Anatomica facultatis, non ignorent; ſane illa tempeſtate anteferendum ipſi neminem, perpaucos comparandos putabunt. Sed ab initio eſt ordiendum.

Forum Cornelii, quod ſequioribus ſæculis *Imola* cœptum eſt nominari, in eo Ciſpadanæ Galliæ traƈtu quem nunc *Romandiolam* vocant, urbs eſt, impoſita Æmiliæ viæ: qua ex urbe tum ſuperioribus, tum noſtris temporibus Viri extitere generis nobilitate, virtute, doƈtrina ornatiſſimi. In ea Antonius eſt natus anno Æræ Chriſtianæ CIϽ IϽC LXVI. XV. Kal. Februarii, patre Pompejo Valſalva, matre Catharina Toſia. Familia Toſia, inter Forocornelienſes nobilis, in ea Matrona finem habuit. Paternæ autem ſtirpis initium olim, & agnomen fuerat ex Valſalva, quod ſupra Forum Cornelii erat caſtrum ad ſiniſtram Vatreni fluminis. Nam verum quidem ejus ſtirpis nomen eſt Finia. Certe cum Tuſſignani eſſet, quod propter eundem amnem, ſed aliquanto inferius, eſt oppidum, id nomen geſſiſſe, apparet ex diplomate, in membrana ſcripto, quo ſtrenuus Miles Joannes Baptiſta Finius (is ex majoribus Pompeji fuerat) Alidoſiæ gentis ſtemmate donatus eſt. Id ſtemma, ſi quod aliud, Forocornelienſibus notum propterea quia his Alidoſii centum annis amplius imperitaverant, in vetuſto apud ipſos Valſalvæ proavorum ſepulchro inſculptum viſitur. Quibus, poſteriſque eorum ſtirpis nomen, ut fit, obſolevit; agnomen ſervatum eſt.

Antonii Parentes qua ipſi erant in Deum pietate, in homines comitate, eadem filium imbuerunt. Acceſſit cura & diligentia Virorum, ſimul in conformandis primæ ætatis moribus, ſimul in litteris præmonſtrandis excellentium, Patrum e Societate Jeſu, quorum beneficium, tanto pluris æſtimandum, quanto illi a gravioribus in quibus ſumma cum laude verſantur, ſtudiis ad id officii ſe demittunt, cum pauci admodum, poſtquam ex ephebis exceſſerunt, videantur agnoſcere; memori ipſe quoad vixit, & grato animo eſt proſecutus. Erat in puero ingenium docile, acutum, aptum ad quaslibet artes optimas ſic tamen, ut ad quam potiſſimum ferretur, non obſcure ſignificaret. Gaudebat enim avicularum, aliorumque animalculorum diſſeƈtionibus, eorumque exta curioſius quam pro illa ætate, rimabatur: quam ego præſignificationem, non in Veſalio (*a*) tantum, ſed in aliis quoque pueris fuiſſe, ſcio, qui, cum adoleviſſent Anatomiæ penitus ſe dediderunt.

Quibus rebus fiebat, ut de eo Parentes, Amicique bene ſperarent, atque adeo talem futurum confiderent, ubi Magiſtrorum acceſſiſſent præcepta, qualem & noſtrates, & externæ Scholæ ſuſpexerunt. Hac mente Bononiam eſt miſſus. Quod in Gymnaſium ut venit, non magis vetuſtate, & fama illuſtre, quam Doƈtoribus nobile; haud diutius quærendum fuit adoleſcentulo, mirabili diſcendi cupiditate flagranti, quibus ſe traderet erudiendum. Longe enim præſtabat omnes in philoſophicis diſputationibus, in herbarumque cognitione Vir probitate antiqua præditus Lælius Trionfetti. Ab hoc utraſque doƈtus eſt. Ea autem quæ de Matheſi attigit, a Petro Mengolo, acutiſſimo & ſubtiliſſimo homine, itemque ab Geminiano Rondellio, qui faciliore fuit ingenio, & ad obſcura quæque Euclidis dilucide tradenda faƈto. At Rei Medicæ, &, quod præcipue quærebat, Anatomicæ præceptorem

(*a*) Vid. Freher Theatr. Viror. erud. clar. Part. 3.

ptorem habuit qui iis temporibus principatum hujus ſcientiæ tenebat, Marcellum Malpighium. Ad hunc quoniam ob graviſſimas quibus diſtinebatur, ſtudiorum occupationes, & diuturnos, quos eæ requirebant, ſeceſſus, non ſemper aditus patebat; aliis etiam doctoribus utebatur, in hiſque Paulo Salano Medico, præſertim vero Joanne Galeatio Manzio Medico & Chirurgo experientiſſimo, nec non cæteris qui in magnis illis Valetudinariis ſive medicaminibus, ſive manu, ſive etiam utriſque medicinam faciebant.

His omnibus operam dabat aſſiduus, impiger, laborioſus. Idem ubi de ſuperiore loco a majoribus natu de iis quas memoravi, Facultatibus ſermo haberetur, aut in contrarias partes diſputaretur, audiendi ſtudioſiſſimus. Idem in diſputationibus quæ inter æquales haberentur, alias reſpondendo, alias contra ea quæ propoſita eſſent, dicendo, exercitatiſſimus. Itaque tantum in illis omnibus progreſſum fecit, ut magna cum laude anno CIↃ IↃC LXXXVII. ab Ampliſſimis Bononienſium tum Philoſophorum, tum Medicorum Collegiis in albo Doctorum conſcriptus fuerit.

Sed poſteaquam iſtam quam expoſui, ſtudiorum rationem animadvertit magna ex parte magis ad veri ſimilitudinem, quam ad verum perdiſcendum valere; ſe ipſe reprehendit, & obſervationibus potius, ut Malpighius monuerat, quam diſputationibus, quærere abdita Naturæ conſtituit. Igitur ad eam exercitationem qua in ægrotantibus morborum notas, progreſſum, exitum, & remediorum vires diligenter attenteque adnotabat, alteram adjunxit, ut in iiſdem mortuis quæ partes quod vitium haberent, accuratiſſime perſcrutaretur. Quoniam autem hæ quid ab recte ſe habentibus diſcreparent, intelligere non poterat, niſi qua ratione ſint eædem ſecundum naturam conſtitutæ, cognitum penitus & perſpectum haberet; perſecare, & rimari quæcunque viſcera, & membra cœpit, quæ ſana quidem eſſe conſtaret; neque hominum modo, ſed & cæterorum quæ noſtra terra fert, animalium, ſiquod forte, ut haud raro uſu venit, occurreret in quo clarior aliqua, & apertior ſtructura eſſet. Ex ſtructura enim actiones Partium, atque utilitates, ex his autem ſignificationes eorum quæ in ægrotantibus videmus, intelligi non dubitabat. Quamobrem ut facilius aſſequi illas poſſet; vivas quoque ſibi diſſecandas eſſe beſtias, & multa ac varia in iis capienda experimenta, animadvertebat. Hæ fuerunt cauſæ cur iis potiſſimum ſtudiis ſe daret, ad quæ natura etiam, ut ſupra docui, propenſus erat.

Quanta autem induſtria, aſſiduitate, contentione ſe dederit, hæc ſunt teſtimonia. Illo ipſo anno CIↃ IↃC LXXXVII. jam renem cani exſecare ſciebat ſic ut hic viveret. Quot autem ſive in canibus, ſive in aliis animantibus, cum viverent, pericula fecerit, aut quæ in occiſis adnotaverit, quot hominum cadavera inciderit, quot in Partibus aut quæ ſecundum naturam ſunt, aut quæ contra ſe habent, ſit rimatus, cum prope innumeris in chartis ſcripſerit; non minorem tamen numerum conſciis videtur prætermiſiſſe, perſæpe medicis occupationibus impeditus, nonnunquam morbis prohibitus: quos neque paucos, neque leves ex iſtis ipſis graveolentium corporum diſſectionibus eo facilius contrahebat, quod cum reliquis vigeret ſenſibus, ob incredibilem teterrimi odoris patientiam naribus tandem captus fuerat. Sed ea erat cupiditate eoque ſtudio per anatomen proficiendi, ut quamvis acutis propterea conflictatus ægrotationibus, extremo in diſcrimine fuerit primum anno CIↃ IↃC LXXXXII. iterum circa annum CIↃ IↃCC. quamvis antea ad tantam maciem, gracilis per ſe juvenis, redactus eſſet, ut accedente tuſſicula, & ſalſi ad fauces humoris defluxu, nemo eſſet Medicorum qui non tabidum mox fore, metueret, nemo Amicorum qui non rogaret, ſibi ut tandem parceret, inſtitutumque periculoſum dimitteret; tamen ne poſt hæc quidem diſſectionum finem fecerit: imo quotieſcumque occaſio data eſt, quo annis ſuperioribus, eodem & inſequentibus incredibili mentis ardore ad verum inquirendum actus, dies noctesque inter cadavera eſt verſatus.

Atque hoc loco non eſt prætereundum quod vel tum fecerat, cum olfaciendi ſenſu apprime uteretur. Eſt enim ejuſmodi, ut ex eo uno conjici poſſint cætera quæ perpeti non dubitabat, ut ſuo illi ſtudio indulgeret. Ex ſummo cadaveris femore exſecuerat quidquid longi dirique morbi fuerat ſedes; exſectumque domum miſerat, ut fere ſolebat, quo diligentius examinaret. Cum totus in eo eſſet, pleriſque jam ſatis inſpectis, ſubito in proximam urbem ad Viri primarii curationem accerſitus, quod reliquum erat in aquam, ſubinde mutandam, conjicere, & in reditum differre cogitur. Serius quam ſperaverat, Bononiam reverſus, nihiloſecius quæ reliquerat in manus ſumpſit: neque antea poſuit quam plane intelligeret, fruſtra ſibi operam eſſe ſumptam, niſi is nervus qui omnium eſt craſſiſſimus, quomodo ſupra infraque exſectam partem ſe haberet, pro certo cognoſceret. Quid faceret? Erat æſtas ſumma, tempeſtas fervidiſſima, dies autem jam decimus tertius poſtquam cadaver ſepultum fuerat. Auſus eſt tamen de eo eruendo veſpillones appellare. Negantibus cæteris, vix unum blandis precibus, magnoque præſertim pretio exorat. Protrahitur luridum, informe, taboque diffluens cadaver. Graveolentia abſterritus intoleranda recedit veſpillo. Sed intrepidus accedit Valſalva: quæ vult inquirit ac perſequitur, nec abſiſtit prius, quam ſatis ſibi ſuperque faciat. Multa ego audivi, multa legi de Veſalio (*b*), de Ruyſchio (*c*), de aliis qui ſupra quam credi poſſit, Anatomen adamarunt. Incredibilia, cum eſſent juvenes, auſos illos, & perpeſſos, non nego. Hoc nego aut unquam, aut certe cum viri eſſent facti, nactique jam magnam in Anatomicis rebus, & Medicis, ac Chirurgicis ſcientiam, auctoritatemque, pertuliſſe.

Sic enim Valſalva diſſectionum fuerat ſtudio incenſus, ut cætera non omitteret quæ egregio in Medico, Chirurgove requiruntur. Quorum pleraque ſupra ſunt a nobis commemorata. Ad ea acceſſerat ſingularis cura in remediorum materia, eorumque natura, & facultatibus cognoſcendis: ob eamque cauſam quæ cautiores prodiderunt Chymici, non neglexerat. Quibus in rebus ut facile, multumque proficeret, intima amicitia fecerat, quam adoleſcens cum aliquanto adultiore conjunxerat Petro Molinellio, quem multo doctiſſimum fuiſſe rerum illarum, vere videor poſſe contendere, neque minus experientem Medicum, & in optimi cujuſque Medicinæ Scriptoris voluminibus noſcendis æque ac perlegendis verſatum. Utebatur etiam intime Hippolyto Franciſco Albertino, qui in medendo ut ſagax, diligens, cautuſque fuerit, cum ejus Opuſcula (*d*), quamvis perpaucula, ſatis oſtendant; hic nihil attinet docere. Hi, ſiqui alii, inter ſe, & cum Valſalva conjuncti, ut pleriſque hujus intererant diſſectionibus, ſic viciſſim ſuas cum eo animadverſiones, obſervationeſque communicabant; vel potius tres una eaſdem, iis quidem annis, inſtituebant, ſimul in Valetudinariis, ſimul domi illud omne tempus tribuentes ſtudiis optimis, quod alii plerique juvenes in pravis, aut inutilibus conſumebant.

Etſi hæc, ut diximus, ita ſe habebant; tamen cum inter cæteras Valſalvæ exercitationes illa præcipue emineret, qua jam pleriſque præſtabat Medicis, Anatomia; effugere non potuit, primis illis temporibus, nonnullorum miſtas cum laudibus obtrectationes, ut præclaris Viris perſæpe accidit, qui aut Philologiæ, aut Matheſis, aut Rei Chymicæ, aut Herbariæ excellentem ſcientiam cum Medicina conjunxerunt, ſed Anatomes in primis; quod uſu evenit vel illi quem paulo ante nominavimus, Andreæ Veſalio, ad hunc modum deſcribenti *peſſimum*, ut loquitur Corn. Tacitus (*e*), *inimicorum genus, laudantes*. „ Si quem, „ inquit (*f*), aliqua ab ipſis ignorata cognoſcere „ animadvertant; illum quidem eorum peritum fa„ tentur eſſe: cæterum (quod ipſi nomine tantum „ ſunt) medicum eſſe negant; quaſi is demum medi„ cus foret, qui nihil minus quam medicus vere cenſendus

(*b*) Vid. ejus Epiſtolam de Rad. Chyn. (*c*) Vid. ejus Adverſ. Anat. Dec. 2. in fin.
(*d*) Vid. cum Bonon. Inſt. Sc. Acad. Commentar. (*e*) Vit. Agric. (*f*) Epiſt. cit.

„ ſendus ſit: & perinde ac ſi abſolutior in aliqua me-
„ dicinæ ſubſervientium diſciplinarum diligentia, ad
„ reliquam medicinæ cognitionem obeſſet. „ Quorum voculæ, non minus quid ipſi ignorent, quam in quo alii excellant, prodentes, cum parum cæteris, tum nihil Valſalvæ offecerunt: quin e contrario effecerunt, ut fama ejus magis in dies magiſque creſceret, diſſectionum autem accuratiſſimarum utilitas in Medico, Chirurgoque clarius eluceret.

Illis enim fretus, primus, Bononiæ, in membrorum amputationibus, ad ſanguinem compeſcendum, atrociſſimum ignis auxilium rejecit; arterias obligavit; primus ſurditatem poſſe interdum manu curari, oſtendit: primus chirurgica plura inſtrumenta, pluribuſque ex partibus conſtantia, ad multo pauciora, & ſimpliciora contraxit. Cumque non tam ex aliorum commentariis, quam ex proprio, in re præſenti, judicio Chirurgiam exerceret; hanc in ægrotantibus propemodum ſingulis, non ad certam quandam & immutabilem normam, ſed ad peculiarem cujuſque caſum accommodabat: atque, ut maximi erat tum conſilii, tum animi; celeriter quæ opus erant, & excogitabat, & perficiebat, manu æque promptus atque ingenio. Hinc illa quæ ſæpe alii, & præſtantes quidem Viri, fruſtra conati, in deſperatis reliquerant, nova ipſe arte, nec, poſtquam vidiſſes, difficili, confecit ex ſententia; ut veriſſimum ei teſtimonium dederint Noſocomii Incurabilium Conſervatores, cum mortuo poſuerunt monumentum in quo ſcriptum eſt, apud eos quoque fuiſſe, & quidem *per V. luſtra, Chirurgum miris curationibus beneficentiſſimum*.

Magnus itaque in Re Chirurgica Valſalva fuit: nec minor in Medica. In hac ab illa; in utraque ab Anatomica ſummopere adjuvabatur. Quæ enim Medicus latentia curat, ſubinde haud alia ſunt, quam quæ Chirurgus ante oculos poſita; tumores, inflammationes, abſceſſus, alia iſtiuſmodi. Vidiſſe perſæpe aperta juvat ad abdita melius intelligenda. Sedem vero, & ſiqua indicia abſtruſiora ſunt, quid certius doceat, quam Anatome, quæ in qua parte quod viſcus ſit, & poſt certa ſigna quod vitium inveniri ſoleat, oſtendit? Huic acceptum referre decet quod Valſalva de præſentibus veriſſime judicaret; de futuris non minus vere conjiceret. Nam quo in viſcere, quave in hujus parte quæ eſſet labes, ſæpius, ægro etiam tum vivo, pronunciavit; neque ea res illum fefellit. Sæpe etiam accidit, ut cum mortis cauſam in cadavere quæſituri, aperire pectus inſtituiſſent, ipſe interveniens, cum quæ in vivente fuiſſent notæ, accepiſſet, afferri ſerram continuo juſſerit, atque intra calvariam id oſtenderit, quod pectore includi, exiſtimaverant: contra, alias ut cum illam ſecare vellent, recludendum eſſe pectus, moneret; in hoc enim, ut reapſe mox invenerunt, ſuis ex receptaculis ſanguinem erupiſſe. Quarum prædictionum etſi Bononiæ illæ maxime pervulgatæ ſunt quæ in ſummorum Virorum diſſectionibus contigere; complures tamen pleroſque fugerunt, olim inter diſcipulos in Valetudinariis habitæ eadem ſcientia, minori gloria.

Quod ſi vera eſt, ut ſane in morbis ſanabilibus plerumque eſt, Hippocratis (g), aut certe vetuſtiſſimi Auctoris ſententia, *Medicum* qui *ſuffecerit ad cognoſcendum, ſufficere etiam ad ſanandum*; poſt ea quæ expoſui, non neceſſe habeo referre, quot illi fuerint quorum cum jam nulla ſpes ſalutis relinqueretur, Valſalva in tempore vocatus, partim in priſtinum reſtituerit; partim ſi ab interitu prorſus retrahere non potuit, at hoc certe retardato, quoad licuit, ſervarit, partim inſtanti periculo ſæpius depulſo, longe plures, quam ſperaverant, annos in vivorum numero ſic retinuerit, ut quam minime multa veſtigia graviſſimorum morborum manerent. Dederat autem præcipuam operam, uti in chirurgicis, ſic in medicis (quod utinam omnes imitaremur) ut qui morbi vulgo inſanabiles habentur, eorum attentius primordia vel per anatomen obſervaret, ſi forte aliquos inveniret quorum aut initiis occurrere, aut augmenta intercipere, aut impetus tardare poſſet. Eaque in re quid præſtiterit, neque illuſtrius, neque felicius proferri a me poſſe exemplum credo, quam quod, ineunte ſæculo, princeps inſtituit, dilatationes intimarum arteriarum (ἀνευρύσματα vocitant) priuſquam majores fiant, curare ea ratione, quam Albertinus (h), ejus, ut ante dictum eſt, ſtudiorum conſcius, tandem propoſuit annis ſuperioribus, ipſeque, & alii apud Bononienſes Medici ſuis deinceps ad eundem modum reſpondentibus experimentis comprobarunt.

Talis cum eſſet; ſuis Valſalva dignam meritis famam eſt adeptus in doctiſſima Civitate. Jam tum juveni ſe, ſuorumque ſalutem crediderant Viri ſummi, alii litteris, alii dignitate, omnes genere, prudentiaque illuſtres. Ut crevit ætas, atque auctoritas; idem fecerunt multo plures, prioribus pares, nonnulli & majores, in his Thomas Ruffus, & Jacobus Boncompagnus S. R. E. Cardinales, quorum hic ſacris, ille etiam cæteris præerat Bononiæ rebus. Nobile erat Valſalvæ nomen, laus maxima: eaque erat omnium, Medicorum quoque, de illo opinio, ut magni ejus conſilium, magni ejus opera in rebus difficillimis æſtimaretur, nec ſolum inter Bononienſes, ſed etiam inter omnes quæ ejus opem expertæ ſunt, Civitates, Mantuam, Parmam, Placentiam, Ravennam, Forum Cornelii, & Livii, Faventiam, Ariminum, Fanum Fortunæ, Urbinum, atque alias, quo ad primarios viros, fœminaſque, ad Dynaſtas, ad Præſules, ad S. R. E. Cardinales, gravioribus implicitos morbis accerſebatur. Nam qui, atque unde conſultum venirent, aut ſibi per litteras auxilium peterent, nec facile, & poſt ea quæ retuli, ſupervacaneum eſt memorare.

Quas ob res, ob editumque de Aure Humana librum, quo de libro poſt dicemus, quam Bononienſibus charus, quam Exteris notus, quam utriſque admirabilis fuerit, indicio eſſe poſſunt quæ utrique & privatim, & publice in hunc contulerunt. Nihil ei detraxit inter illos viventi quod alienæ erat civitatis. Nam non modo, ut ſupra indicatum eſt, amplo Incurabilium Noſocomio Chirurgum præfecerunt, non modo Inclytæ Scientiarum Inſtituti Academiæ Præſidem iterum, ac tertium præpoſuerunt; ſed & multo antea alio in Cœtu ad aliud Munus admitti poſſe, magno omnes conſenſu cenſuerunt, non quod civis eſſet, ut lex jubebat, ſed quod ſcientia, & fama illuſtris eſſet, ut lex ſinebat: eſſe enim illud fortunæ; hoc virtutis. Quod vero non ad privatam, ſed ad publicam rem pertinebat; Civitatis ſalutem, & annonam ejus potiſſimum ſpectatæ fidei, peritiæque Senatus Ampliſſimus commendavit, illam ſub initium ferme ſæculi, cum litteræ, & merces ex regionibus afferrentur nomine peſtilentiæ ſuſpectis, ne niſi rite perpurgatæ acciperentur; hanc duodecim poſt annis, quo tempore neceſſarium, ſiquod aliud, ad colendos agros animalium genus, boves communibus, & contagioſis morbis abſumebantur, ne latius horum vis ſerperet, & quoad ejus fieri poſſet, infringeretur. Neque tunc ſolum, quid de Valſalva ſentiret Summus Civitatis Ordo præclare oſtendit, cum utrique illum rei præfecit, aut cum Honorarium Anatomes Profeſſorem declaravit; ſed tunc præſertim cum anno CIↃ IↃC XCVII. tantum illi honorem habuit, ut unum ex omnibus delegerit qui in celeberrimo Gymnaſio & humanum corpus incideret, quod a plurimis antea quidem, & ab ipſo quoque, ſed nec quotannis, neque ex publico decreto factum, & ſingulas inciſas partes, cum vellet, ex peculiari officio oſtenderet, additis apud Theatrum Anatomicum, illique attributis ædibus ad id officium aptiſſimis; quæ ante ipſum conceſſa fuerant nemini.

Hæc Bononienſes. Cuncta autem Italia, atque adeo Europa quanti eum faceret, inde apparebat, quod ex eruditis Medicis Bononiam venientibus nemo erat qui ipſum videre, adire, alloqui prætermitteret, nemo qui cum vidiſſet, non id in præcipuis ſuæ peregrinationis fructibus poneret. Ex cæteris qui ire illuc non poterant, ut quiſque erat ingenii, & ſtudiorum fama clarior, ita alii epiſtolis ſaltem colere, alii miſſis quos vulgaverant, libris, alii cum inter docen-

(g) De Arte n. 20. (h) Vid. Opuſc. cit.

docendum, aut ſcribendum de ejus inventis ſermo incideret, honeſtiſſima commemoratione præclarum de eo judicium patefacere non omittebant. Itaque etſi Bononia nunquam ille pedem extulerat, niſi aut eo quo diximus, medendi cauſa profectus, aut cum ſemel Patavium venit, idque anno CIↃ IↃC XCVI. cognoſcendi cupidus, qua hic ratione eo tempore traderetur Anatomia, aut cum inſequenti anno Florentiam, anno autem CIↃ IↃCC XXI. Venetias ſe contulit, utroque Patriciorum Bononienſium gratia, quos ægrotantes conſiliis adjuvaret ſuis; nihilo tamen ſe-[illegible]s nulla erat uſquam docta Civitas, Gymnaſium [illegible]m, in quo non æque ac Bononienſibus, eſſet no-[illegible] in quo ſine dubio magnus intelligentium omnium ſententia non haberetur. Qua conſtanti fama, & ſuo ipſa judicio, quod maxime facit auctoritatem, permota Regia Societas Londinenſis dignum ſe, & præceptore Malpighio Anatomicum in ſuum numerum adlegit.

Cum cæteri, cum etiam tam procul a nobis disjuncti hæc in Valſalvam conferrent; fieri non poterat, ut ipſum negligerent Forocornelienſes ſui. Nam etſi eſt hoc fere commune vitium in multis civitatibus, ut magna invidia magnæ gloriæ comes ſit; tamen quædam ſunt, & certe illæ noſtræ ſunt, fautrices ſuorum, ſeque eorum laude ornari, dignitate augeri, nec falſo, arbitrantur. Talem ſe Valſalvæ Patria præbuit, ſumma ipſum omni tempore exiſtimatione, ſummoque amore complexa. Itaque præcipuum ei honorem detulit, ut ex iis eſſet, qui nobili præſunt Magiſtratui Pacificorum. Neque hoc contenta, majora obtulit, & ſuper hæc, honorarium, publice dandum in annos ſingulos, ſi quidem ad ſuos remigraret. Ille etſi pius erat in Patriam, ut qui maxime, etſi talem de ſe opinionem civium ſuorum, benevolentiamque habebat chariſſimam; tamen, gratiis actis, eo beneficio uti noluit, non tam ne ſibi non conſtare videretur qui majoribus, & plura pollicentibus civitatibus negaverat, quam ne parum gratus adverſus illam a qua & doctrinam, & famam acceperat, & multis in ſe collatis honoribus ante fuerat occupatus. Credo etiam magis illud ſpectaſſe; ut ſapientem decebat Virum, & longe in poſterum proſpicientem; ſe charitati in Patriam inſervire melius poſſe, ſi in eo quidem morem Patriæ non gereret. Nam ſi paruiſſet; cives fortaſſe aliquos ex iis qui tum vivebant, ſervaſſet, paulo poſtea nihilominus interituros.

Sed contra ea, ſi remaneret Bononiæ; ſe ſuæ videbat univerſæ Civitatis gloriam aucturum laude nominis, quoad ipſa, & litteræ eſſent, nunquam intermoritura. Idem majores, idem æquales Clariſſimos Viros intuitos eſſe, & conſecutos. Neque enim Joannem illum quem *ab Imola* vocitant Juris Conſulti, neque Alexandrum Tartagnum, neque poſt hos M. Antonium Flaminium, neque eum qui memoria noſtra floruit, Jo. Bapt. Zappium in Patria aut patronos, aut poetas agendo, ſed Patavii, ſed Bononiæ, ſed Romæ in magnis Gymnaſiis, magniſque in Urbibus docendo, ſcribendoque, illos in ſummis Legum Doctoribus, hos in eximiis Poetis, utroſque in maximis Fori Cornelii ornamentis eſſe habitos, atque haberi.

Itaque domicilium quod ſibi ab adoleſcentia Bononiæ conſtituerat, ad extremum uſque tempus ſervavit, cum eoque facultatem ſtudiis obſequendi ſuis, quam in litteratiſſima, & frequentiſſima Civitate ſibi magnam dari, expertus fuerat. Bibliothecam quidem inſtructam habebat libris neque paucis, & ſelectis, qui præſertim ad Philoſophicam, ad Medicam, ad Chirurgicam, ad Anatomicam Rem attinerent. Tamen ſiqui forte eſſent præterea ſibi opus aliquando; erat ubi aut pretio, aut prece confeſtim, & facile compararet. Erant ibidem Amici & doctiſſimi, & conjunctiſſimi: quanquam juvenis amiſerat duos, Valerium Zanium, Comitem, & Patricium, eruditione, prudentiaque, ſua tempeſtate, cum paucis, & Marcellum Malpighium, Anatomicum, ut ante dictum eſt, cum nemine comparandum. Zanius eum non ſecus dilexerat, ac filium: quod grato ipſe animo prædicabat, referens interdum pro re nata quæ a Sene graviſſimo acceperat, cum de Deo religioſe, de hiſtoria erudite, de moribus ſapienter, identidem ſecum pro intima familiaritate verba faceret. Malpighius autem, cujus perſæpe præcepta, & monita eodem animo commemorabat, alacritatem addiderat ornandi ſpartam medicam, atque anatomicam ſolertia illa, ac diligentia, quam in adoleſcentulo jam tum admiratus, quoad ſuperfuit, vel Romæ laudare nunquam deſtitit: quod ex ejus, & Pacchioni ad Valſalvam litteris perſpectum habemus. Sed illuc redeamus. Erant Valſalvæ apud Bononienſes, præter omne genus librorum, Amici plures eruditiſſimi, atque experientiſſimi. Erat magnus, ut in urbe ampla, & tribus præſertim non mediocribus Valetudinariis inſtructa, ægrotantium, & cadaverum numerus, ut & novas inſtituere, & inchoatas poſſet obſervationes perficere. Cujus rei nullam unquam occaſionem prætermittebat, ſemper aliquid ejuſmodi mente agitans, nec obvia tamen deſpiciens; velut cum in Valetudinariis ambulans, quaſi aliud agens, jacentium decubitum aſpectumque adnotabat, ex hiſque tantummodo, eorum periculum, atque exitum conjiciens, mox interrogando, & cætera tum, & deinceps animadvertendo experiebatur, falſam, an veram (id quod ſæpius) conjecturam feciſſet. Qua facili, ſiqua alia, & in medio poſita, exercitatione ſe multum olim profeciſſe, confirmabat, ut ſæpe vel in iis de quibus Medici ſecuri fuiſſent, ſuſpicari primus, nonnunquam & prædicere potuiſſet quæ minime fuerant expectata. Ad hanc, atque ad alias diſcipulos hortabatur exemplo ſuo; quorum copia, a longinquis etiam civitatibus, nullo ipſi tempore Bononiæ defuit: quæ haud ſcio an una ex præcipuis ibi permanendi cauſis fuerit Viro, quamplurimos poſſet juvandi, & præclara ſtudia propagandi cupidiſſimo.

Et ſane ex ejus Schola, tanquam ex equo Trojano, complures prodierunt illuſtres Viri, quos nominare ſingulos & longum eſt, &, ſiquem forte invitus prætercam, odioſum. Illud ſatis fuerit dixiſſe; eorum alios floruiſſe, & florere in Medicina facienda, alios etiam in tradenda, alios Archiatros, alios Publicos Profeſſores, alios munere utroque nobiles, nonnullos denique editis ſcriptis, ſi non illuſtres, at certe non ignotos. Neque hos ſolum, & quos itidem Bononiam, tanquam ad mercaturam optimarum artium, profectos, aut Amici, aut primarii Viri commendaverant, libenti animo erudiebat; verum etiam ſiquos cum paupertas premeret, ingenium, & docilitas ſublevabant. Nec vero hoc ſemel fecit, ſed ſæpius; maxime in adoleſcentibus duobus, quos, laudatum in Fabricio ab Aquapendente exemplum (*i*) referens, cum famulos accepiſſet, Chirurgos, nec vulgares, dimiſit. Sed & aliquot Obſtetrices iis præceptionibus informavit, quibus faciles partus ex difficilibus redderent, in qua ipſe facultate excellebat, nulla alia re impulſus, niſi ut per eas complures matres, filioſque ſervaret, utroſque corpore, hos etiam animo ſummum alioqui detrimentum facturos.

Magna quoque capiebatur miſeratione eorum qui morbis ſimul, & inopia conflictarentur, præſertim ſi honeſto eſſent loco nati. Hos, medicinæ cauſa acceſſitus, quibus rebus indigebant, ex ſua re familiari, non modo ex ſua arte, adjuvabat, ſolitus alioquin & apud ditiores hanc eo, quo utinam omnes, ingenuo animo & liberali exercere. Neque enim lucrum, ſed ſuam exiſtimationem ſpectabat, qua nihil, ſecundum Deum, habebat charius. Hanc in eo agi arbitrabatur, ſi quem morbum plane inſanabilem eſſe ſciret, ejus ut ſanabilis curationem ſuſciperet; item ſi in quo aliquid a remediis ſperaſſet, his nequicquam uſus, porro pergeret: quorum utrumque ſemper eſt abominatus; ſed ægris, vel potius quorum intererat, admonitis, ſe quidem, cum per eos licuit, continuo ſubduxit. Erat utique in Valſalva cum ſumma humanitas, tum mira comitas: at polliceri quod præſtare non poſſet, id vero non liberalis, ſed levis, atque adeo perfidioſi hominis exiſtimabat. Idem in nitendo quod ſemel non ſine ma-

(*i*) Vid. Tomaſin. Elog. illuſtr. Viror. Tom. I. in Caſſerii Elogio.

magna ratione admiſiſſet, tanta erat cura, atque conſtantia, nulli ut diligentiæ, & ſtudio parceret, nihilque intentatum relinqueret. Nam etſi, ut cautum Medicum decebat, ſemper illud, ſicuti in ejus quadam ad Principem Virum epiſtola eſt, Hippocraticum (k) ſpectabat, *ne quid noceret*, eoque ſimplicioribus, cum poterat, & tutioribus, & uſitatis, neque multis adeo remediis uti conſueverat; & plura tamen, & validiora auxilia non ignorabat, & in chirurgicis præſertim operibus magno, ut antea dictum eſt, erat animo, atque intrepido, nunquam tamen præcipite, aut incauto, ut qui omnia quæ incidere poſſent, ante proſpexerat: quanquam, etiam adverſus necopinata quo animo eſſet, tunc ſatis oſtendit, cum in ſuis ædibus commentantem fulmen propemodum perſtrinxit. Tantum enim ab eo abfuit, ut animo caderet; continuo numquid forte alicui domeſticorum fulmen nocuiſſet, numquod incendii initium uſquam reliquiſſet, ſuperiores, inferiores, omnes partes ædium adeundo, ſic quæſivit, ut ſi ipſe, qui prope ambuſtus erat, nullo periculo fuiſſet, magis poſtea conſideratione diſcriminum quibus vita noſtra obnoxia eſt, quam re præſenti perturbatus.

Hæc Valſalvæ ſtudia, hunc animum facies commendabat, alta amplaque fronte, nigris oculis ac vividis, decenti naſo, ore parvo, labris rubentibus, cætera colore inter candidum, & rubicundum; ſereno vultu, ſed non ſine gravitate; ad hæc, congruentibus membris omnibus, ſtatura non magna, ſed figura venuſta: ſatis firmæ ad laborem ferendum vires; ſtabiles manus, eædemque, cum opus eſſet, promptæ atque expeditæ: corpus agile; niſi quod extremis ſex ſeptemve annis prægravante pinguedine tardabatur. Nam qui gracilis, ut ſupra indicatum eſt, ad virilem ætatem pervenerat, ſenſim deinde pingueſcens, honeſtam primum dignitatem, ſed poſtremo ultra modum obeſus, moleſtiam, morbos, ipſamque adeo, quam & præviderat, & prædixerat, mortem eſt nactus.

Principio, tuſſis qua annis quoque ſuperioribus, ſed remiſſius, vexatus fuerat, augeri, & cum tanta faucium ſiccitate ac ſiti conjungi, ut noctu præſertim, magnam aquæ vim abſumere cogeretur: hinc noctu vigiliis urgeri, interdiu dormitatione: ad hoc, qui non multi cibi, vini autem vel minus multi fuiſſet, jam illum pene ſine modo appetere, aquam autem, ut dixi, vel præter modum. Ex his, ut morbus morbum parere ſolet, aut augere, pinguedo creſcebat; ſtomachus infirmabatur: itaque anno ante quam decederet, ad cætera incommoda ciborum vomitus a prandio acceſſit, noctu autem vehemens nonnunquam dolor laxioris inteſtini quod κόλον nominant; ut noctibus quatuor continentibus quaternas horas torqueretur. Hoc tamen morbo & alias fuerat olim cruciatus: qua re magis, quam difficultate ejus ab renum dolore internoſcendi, factum cenſeo, ut ex his ſemel laborans, ex eodem ſe inteſtino laborare crediderit, donec arenoſa urina alium eſſe morbum oſtendit, ſed inter initia perſæpe adeo ſimilem prioris, ut Galenus (*l*) quoque cum altero tentaretur, alterum eſſe, exiſtimaverit quoad uſque dejectio humoris quem vitreum dixerat Praxagoras, errorem ſuſtulit.

Quo magis præceptum illud omnibus a Medicis ſervari debet; id quod Valſalvæ nocte intempeſta non licuit; ne ſuorum ipſi morborum ſint judices, cum duo ſummi Anatomici & Medici ſic cavere non potuerint, ne alter in alterum errorem inciderent; cujus ſimplicem confeſſionem ſibi uterque credidit convenire ſive Hippocratis more (*m*), aliorumque, ut Celſus (*n*) ait, *magnorum virorum, & fiduciam magnarum rerum habentium*, ſive etiam, quæ mea omni tempore ſententia fuit, quod longe majori laude ingenuitas digna ſit, quam hallucinatio, præſertim ejuſmodi, reprehenſione. Sed ad poſtremos Valſalvæ morbos revertamur.

Hi quorſum eſſent evaſuri, jam plura antea indicia fuerant. Nam etiam inter conſulendum Medici animadverterant ſomniculoſum, nonnunquam & ſtertentem, ſic tamen, ut cum reſponderet, non videretur dormiviſſe. Mihi vero non tam id diſplicuit, cum forte anno eodem CIƆ IƆCC XXI. conſilia pro Fœminis primariis conferremus Venetiis primum; Faventiæ iterum, quam linguæ difficultas quædam in explicando ſermone, levis illa quidem, ſed mihi tamen, longo intervallo audienti, ſatis manifeſta; ut ex eo tempore & vereri ipſe, & Amicis prænunciare, quantumvis fruſtra, non deſtiterim quod anno accidit CIƆ IƆCC XXIII. proſtridie Kal. Februarias. Nam cœnato, ſecumque, ut ſolebat, commurmuranti, & quaſi aliquid commentanti repente os diſtortum quid immineret, domeſticis præmonſtravit. Admonitus, tantum adhuc aberat a mentis læſione, ut eos qui aderant, ne animo deficerent, neu perturbarentur, ſed ſibi ut quam quiſque poſſent, opem ferrent, hortatus, accerſitis Medicis, & Sacerdotibus, illis quidem ut ſanguinis non una detractione contenti rurſus mitterent, ſi videretur, ſignificaverit; his vero, Sacra miniſtrantibus, ea omnia religionis & pietatis ſigna dederit, quæ vitam anteactam decerent, donec graviore morbi vi, quem ἀποπληξίαν vocant, ingruente, eadem nocte vivere deſiit. Sic Valſalva vix major ſeptem & quinquaginta annis natus, quo morbo liberaverat plures, & quo de morbo præclara animadverterat, eo ipſe morbo ereptus fuit.

Elatus eſt, pro dignitate hominis, honeſto funere, conditúſque in ſacra Æde quæ ab Divo Joanne in Monte Bononienſibus appellatur. Quanta omnium de vivo opinio, quantumque mortui deſiderium fuerit, vel ex monumentis cognoſci potuit, quæ ipſi intra eum quo deceſſit, annum, aut certe non poſt multo, raro exemplo quinque ſunt poſita, ab aliis aliud, aliiſque verbis, ſed eadem omnia & laudis, & voluntatis ſignificatione: unum ſepulchro proximum, idque ab Æditimis, Canonicis Regul. Lateran., alterum, de quo ſupra commemoravi, in Noſocomio Incurabilium ab hujus Conſervatoribus; tertium, & quartum, adjecto ejus e nobili marmore ſimulacro, ſingulari opera atque arte perfecto, illud, Senatoribus auctoritate, & ſapientia præſtantibus quibus Inſtituti Scientiarum procuratio demandata eſt, id jubentibus; in magnificis ædibus eidem Inſtituto aſſignatis; hoc in celeberrimo Gymnaſii loco ab utraque Alma Univerſitate *Artiſtar.* quod potiſſimum, quoniam ita factum atque exornatum eſt, ut quatuor de quibus in hac Vita expoſuimus, Valſalvæ præcipua ſtudia non minus inſcriptis verbis, quam circum addita haud inelegant pictura repræſentet; idcirco ære deſcribendum; & cum hoc noſtro Commentariolo conjungendum curavimus (*). Noviſſimum, nec ſine ſimulacro id quoque, Forocornelii in eo loco ſtatutum eſt, quem in locum, ſi quid ſibi in Patria accideret, Valſalva ſuum inferri corpus deſtinaverat, in Divi Dominici Templo, recens inſtaurato. Poſitum eſt autem ab uxore, Fœmina lectiſſima, Helena Linia, pene una ſuperſtite Familiæ ſuæ, apud Bononienſes veteri, & Senatoriæ.

Quæ quantum viro, dum hic viveret, obſequens fuerit, cura patefecit ejus voluntati vel poſt obitum ſatisfaciendi. Cum enim hoc illum ſciret in animo habuiſſe, ut, ſe mortuo, ſua chirurgica inſtrumenta omnia, quæ nec ita pauca erant, nec vulgari induſtria atque artificio fabrefacta; Noſocomio cederent Incurabilium; Academiæ autem Inſtituti Scientiarum ſuum Anatomicum Muſeum, cum ob alia, tum maxime ob admirabilem illam, primamque omnium, univerſi auditus organi una in aure præparationem, a Viris etiam Principibus expetitum: cum igitur id ſciret; nec prece, nec gratia, nec præmio adduci potuit, ut aliis quam quibus vir indicaverat; non juſſerat; cuncta illa traderentur: tanti apud eam, viri quoquo modo cognita voluntas fuit.

Hanc anno duxerat CIƆ IƆCC X. ex eaque liberos ſex procreaverat, mares duos, fœminas quatuor. Sed virilem ſexum non reliquit; in prima enim pueritia

utrum-

(k) De Morbis Vulgar. l. 1. Sect. 2. Vid. & Galeni Comment. 2. in eund. l. (*l*) De Loc. aff. l. 2. c. 5.
(*m*) De Morbis Vulgar. l. 5. n. 14. (*n*) De Medicina l. 8. c. 4. (*) Vid. in Veneta Operum Valſalvæ Editione

utrumque amiſerat filium. Filiarum quoque ultima non diu patri ſuperſtes fuit. Vivunt reliquæ. Quarum priorem nuptum dedit mater Ludovico M. Monteſanio Capraræ J. C. nobili civi Bononienſi: altera, & tertia ſolemniter vovere Deo virginitatem maluerunt. Has omnes Valſalva habuit hæredes non tam magni patrimonii, quam maximæ gloriæ. Illi enim augendo; etſi indiligens paterfamilias non fuit; multo minus operam dederat, quam ſcientiæ, & virtuti, &, quæ harum comes eſt, laudi nominis amplificandæ.

Inter omnes conſtat, qui ejus & mentem, & conſuetudinem probe cognitam habuerunt, multo eum maximam vitæ partem, ut verum inquireret, ac publica commoda promoveret, in diſſectionibus conſumpſiſſe. Namque in auris dumtaxat anatomia ſedecim ipſos annos fuit, diſſectis ejus rei cauſa humanis capitibus amplius mille. Hinc *Tractatus* extitit *de Aure Humana*, qui unus maxime apud Philoſophos, Medicos, atque Anatomicos Valſalvam illuſtravit, poſt Bononienſem editionem A. CIↃ IↃCC IV. apud Conſtantinum Piſarium, Trajecti ad Rhenum iterum A. CIↃ IↃCC VII. in officina Guilelmi Vandevvater, Genevæ autem tertium A. CIↃ IↃCC XVI. ſumptibus Crameri, & Perachonii, a typographis deſcriptus, & tamen a multis jam annis in tabernis librariis proſtans raro adeo ut nunc quartum prodire debuerit, cum tres poſthumæ Anatomicæ Diſſertationes, novum aſſidui Valſalvæ laboris, atque induſtriæ ſpecimen, primum ederentur. De quibus, & de eo Tractatu cum illa huc addidero, quæ nulla ratione omitti poſſunt; finem ſtatim ſcribendi faciam.

Diſſertationes Valſalva recitaverat in ea quam ſæpius memoravi, Inſtituti Scientiarum Academia, primam quidem anno CIↃ IↃCC XV. XVI. Kal. Jun. alteram vero anno CIↃ IↃCC XVII. circiter Idus Decembris; tertiam denique anno CIↃ IↃCC XIX. item pridie Idus Decembris. In prima ſermonem habuit de laxioris inteſtini Vinculis, de Sinibus arteriæ Magnæ, de nervis ab Spinæ Medulla ad par Vagum accedentibus, deque Annulis tum Viſoris, tum Motoris oculi nervi moderatoribus. In altera de quibuſdam oculorum affectionibus, & ſecundum, & præter naturam, inque his poſterioribus de Suffuſione. In noviſſima de excretoriis Ductibus, atque uſu Renum Succenturiatorum. Gratia erat in plerisque his rebus cum novitatis, tum vero etiam utilitatis. Itaque magno aſſenſu, & laude ab iis qui aderant, auditæ, mox fama apud cæteras Academias pervulgatæ ſummam omnibus editionis expectationem commoverunt.

Nec abnuebat Valſalva: ſed illis valetudinis tardabatur incommodis, quibus, ut ſupra demonſtratum eſt, iis ipſis annis tentari cœperat. Icones erant conficiendæ, quæ cum prima Diſſertatione proponerentur. Neque enim tertiam ſcripſerat, quæ curam eandem requirebat, cum de edendis obſervationibus illis ſuis cogitationem ſuſcepit, nonnunquam animi pendens, an adjectis ad eas aliis, longe alio pertinentibus, omnia reſcriberet, decemque in capita digereret: quæ res ipſa quoque afferebat moram. Sed tertia addita Diſſertatione, hoc conſilium prorſus abjecit: & Diſſertationes ut recitaverat, ita cum Academiæ, cui tradiderat, Commentariis edendas ſtatuit. Dum horum editio neceſſariis de cauſis diutius extrahitur; utrumque accidit eorum quæ in iiſdem ſunt a Viro Clariſſimo Franciſco M. Zanotto diſerte, ut ſolet, commemorata (*o*), ut ſuas Valſalva Diſſertationes, aliquid in his expoliendi, & perficiendi cauſa, ab Academia repeteret, utque antequam redderet, ſupremum obiret diem. Secuta ſunt illa quæ ab Zanotto protinus ſubjiciuntur, vere, cum narrat; perhumaniter, cum exiſtimat, omnia ſcribente, judicium de me & Hæredum Valſalvæ amicum, & tantæ Academiæ, honeſtiſſimum: miſſio ad me non modo earum Diſſertationum, ſed & chartarum Valſalvæ omnium, quæcunque ad ejus ſtudia attinerent, poſtquam & cunctæ ita ut ipſe omnino volui, numeratæ fuerant, & ſingulæ obſignatæ; ſic autem volui ob illas cauſas quæ in earum chartarum reſtitutione afferentur, nunc facile intelliguntur: denique confectio Epitomes Diſſertationum illarum, a me neque ita multo poſt, ad Academiam miſſæ, quæ cum ejus Commentariis (*p*) edita eſt.

Quoniam vero in ea ad Zanottum Epiſtola qua illam ſum quanta maxima potui, brevitate Epitomen complexus, eſſe cauſas ſcripſi, cur Diſſertationum editio mihi neceſſario eſſet in longinquum tempus differenda; quo in judicio utinam deceptus eſſem; hic fuſius exponendum eſt, quæ mihi, & quot difficultates obſtiterint non tam in re perficienda, quam in conſilio capiendo qua eam potiſſimum ratione perficerem. Chartæ fuerant ad me allatæ maximo numero, quædam inter ſe nexæ, fere omnes ſolutæ, aliæ ad aliam rem attinentes, pleræque autem ita ſcriptæ, ut ſibi ſcribere occupati homines, memoriæ dumtaxat cauſa, ſolent, imperfectis ſententiis, interdum & verbis, nec ſine compendiariis notis; nonnullæ etiam, diffugiente atramento, vix legendæ. Perlegi omnes labore improbo, quem tamen nota Valſalvæ manus & conſuetudo ſublevabat. Inter legendum, quæ prorſus inutiles viderentur, ſepoſui: cæteras, quæcunque aliquid haberent quod ad Diſſertationes, ad Tractatum, aut denique ad Anatomen quoquo modo attinere poſſet, certo ſingulas adſcripto numero mihi notatas, iterum ac ſæpius relegi donec quaſi indice ſeorſum confecto, quid in qua charta extaret, facile, cum vellem, & ſcire liceret, & reperire. Feci idem in Virorum Doctorum litteris, quæ erant plurimæ, ad Valſalvam ſcriptis, ſiquam vidi ad ejus aut obſervationes, aut vitam illuſtrandam ex parte aliqua eſſe utilem. Sic tandem etſi plurima inveni quæ ad eorum diſſectiones pertinent, qui ex vulneribus, aut ex certis aliis quibuſve morbis interierunt, complures etiam obſervationes, & quædam experimenta, longe alio, magnam partem, quam quo voluiſſem, ſpectantia, quarum rerum omnium eæ quæ nunc uſum nullum habuerunt (nam multæ habuerunt) ut alias habeant, ſi vita ſuppetet, operam dabo; tamen quæ potiſſimum quærebam, ea multo fuerunt mea ſpe, & voluntate pauciora.

Illud magis miratus ſum, vel quædam defuiſſe quæ olim mihi, atque aliis palam Valſalva dixerat ab ſe animadverſa, aut obſervata, ſive, quod malim credere, multa chartis committere prætermiſerat, ſive etiam interciderunt; ut certe exemplum intercidit ejus Tractatus ampliſſimis oris conſpicuum, in quibus videlicet poſſet, ſiquid addendum, detrahendum, aut mutandum videretur, commode adnotare. Cujus ego exempli hoc magis recordor, quod cum duo, haud amplius, ad eum modum facienda curaſſet, ſibi alterum ſervavit, mihi alterum continuo dedit; rogans ut idem in meo facerem, quod in ſuo ipſe eſſet facturus. Tale igitur ejus exemplum ut ſumma conquiri diligentia juberet, etiam atque etiam petere non deſtiti ab illius ſororis filio Fauſto Stagnio J. C. & Canonico Forocornelienſi, ſpectata in avunculum pietate Viro, qui & chartas ejus omnes magna cum cura ipſe collegit, & quæcunque de ejus vita minus cognita mihi erant, miſſo bene longo, italice ſcripto, commentario me docuit. Cum in Stagnio, ea de re viciſſim a me admonito, non minor eſſet, quam in me, cupiditas exempli illius inveniendi: cum ſæpius non per alios modo, ſed per ſe ipſe quæſiviſſet, neque ullum pene quærendi finem feciſſet; illud nuſquam extitit. Qua de re hic commemorandum putavi, ut ſi unquam forte alicunde id prodeat, facile ab omnibus agnoſcatur, meuſque hic labor, Valſalvæ voluntate cognita, felicius ab aliquo ſuppleatur.

Nam voluiſſe Valſalvam, ut in Diſſertationibus, ita etiam in Tractatu quædam mutare, alia tueri, vel ex ſchedis ipſius conſtat; quæ vero potiſſimum, & qua ratione, vix uſquam omnino conſtat. Una enim, haud amplius, charta eſt, in qua diſerte adnotaverat, quid & quemadmodum in prioribus dumtaxat paginis Diſſertationis tertiæ ſibi mutandum conſtituiſſet. Itaque magnum mihi onus laboris, atque officii

(*o*) Vid. Titul. Anatomic. (*p*) Vid. Opuſcula.

officii ſuſcipiendum putavi, ut quibus de rebus in ejus Tractatu, & Diſſertationibus verba fiunt, iis de rebus primum quid alii & ante, & poſt ipſum in eandem, aut in contrariam ſententiam prodidiſſent, deinde quid ipſe, quid ego obſervaſſemus, attento animo, & libero ab omni partium ſtudio conſiderarem, ut ſic denique conjicerem, quæ ipſe ſibi, ſi viveret; atque utinam viveret; tuenda, quæ mutanda poſſet exiſtimare. Quæ omnia etſi neque brevis temporis fuerint, neque modicæ difficultatis; nihil tamen difficilius mihi accidiſſe, fateor, quam aut poſtrema illa conjicere, aut cum conjeciſſem; quod tandem mihi conſilium capiendum, quidve faciendum, conſtituere. Nam cum alia eſſent, eaque plurima, quæ jure mihi laudari, & defendi poſſe; alia vero quæ aliquanto ſecus ſe habere viderentur: num propterea conſtare ſatis, crederem, illa eadem futura fuiſſe quæ Valſalva ſervaret; hæc eadem quæ deleret? Quid? ſi me aliquid fugeret; multa autem poſſe, confiteor. Quid? ſi obſervationes, quantumvis ſæpe a me iteratæ, non ad eundem ſemper modum reſponderent: id quod in aliis, neque ita raro, accidiſſe animadverti. Num mihi nihiloſecius tantum ſumerem, ut quaſi ipſe Valſalva eſſem, quaſi omnia quæ ille, perſpecta haberem, quaſi aliter atque a me, res nunquam ab eo potuiſſent, aut ab aliis poſſent inveniri; in ejus Scriptis non omnia conſervarem; ſed alia mutarem, alia tollerem?

Contra ea, hæ ſubibant animum cogitationes. Quid? ſi ut mihi, ita forte aliis & videatur, & deprehendatur in his rebus. Quid? ſi has ipſas Valſalva fuerat mutaturus. Num his conſervatis, officio ipſi debito? num veri ſtudio? num publicæ utilitati ſatisfaciam? Simul veniebat in mentem, quam ipſe fuiſſet veri diligens, ut verum ſemper conſueſſet rebus aliis omnibus anteponere, quantum eſſet veritus quidquam quoquo modo confirmare, quod, non dico num verum eſſet, dubitaret, ſed tantummodo non per ſe ſciret. Cujus animi ſpecimen non unum dedit; ſed hoc maxime, neque a me, neque hoc loco prætereundum. Cenſor fuerat ab Academia anno CIↃ IↃCC VI. conſtitutus cum Viro Clariſſimo Joanne Antonio Stancario, ut mea Prima *Adverſaria* Anatomica uterque ante editionem, quæ certis de cauſis differri non poterat, examinarent, &, ſi videretur, approbarent. Cum Euſtachius Manfredius, in cujus acerbo obitu magnam nuper Italia, non modo Academia, fecit jacturam, huic præeſſet, eumque Cenſores conveniſſent; hæc Valſalvæ ſententia fuit: ſe quidem non dubitare, quin meas obſervationes qua conſueſſem, diligentia, & fide in perlectis Adverſariis ſcripſiſſem; ſed illud tamen non intelligere, qui ſibi eas liceret approbatione ſua confirmare, niſi ante, ſingulas per anatomen ad Partes ipſas exegiſſet, veraſque eſſe, comperiſſet; quæ res nec modici eſſet temporis, nec exigui laboris. Mirari hic Stancarius, obſtupeſcere Manfredius. Ille vero ſic ſum, inquit, ut videtis. Morgagnum diligo; ſed verum magis. Itaque mihi ſtat non approbare, niſi ſpatium detur per diſſectiones recognoſcendi. Quid verbis opus eſt? Vix ceſſit, vix dedit tandem permotus manus poſtquam ab utroque factus eſt certior, non illud a Cenſoribus leges Academiæ poſtulare; ſed hoc tantum, quod ultro fatebatur, non videri ſibi quidquam eſſe in eo libro quod aut falſum eſſe, ſciret, aut alienum ab Academiæ inſtitutis. Atque hoc Valſalvæ factum, Stancarii, ut oportuit, & Manfredii manu teſtatum, ſicut eo tempore prope ſubiratus, juvenili animo, tacite quidem, ſed non leviſſime tuli; ita nunc ſenex & probo, & laudibus effero: mentem enim unice oſtendit Viri, nihil, ſi opus fuiſſet, amicitiæ daturi, ſed huic verum, ut par eſt, conſtantiſſime antelaturi.

Cum hæc ita eſſent, diuque animum modo in hanc, modo in illam partem diſtraherent; vix tandem me ab ea ancipiti cogitandi cura expedivi ea ratione ut parti utrique ſatisfacerem; ſed magnum ipſe ſuſciperem ſcribendi onus: quod, etſi me annos jam multos preſſit, leve tamen exiſtimabo, ſi ab æquis & intelligentibus Viris meum hoc conſilium non improbatum eſſe, cognovero. Eſt autem hujuſmodi.

Primo loco *Tractatum de Aure Humana* non modo iiſdem archetypis Tabulis; quibus duæ poſteriores editiones caruerunt; ornatum; ſed talem omnino damus, qualis a Valſalva editus fuerat; niſi quod voculas aliquas, ſalva ſententia, interdum mutavimus, quæ contra ejus voluntatem, nobis longo uſu hac in parte probe cognitam, irrepſerant, quaſque adeo per ſe ipſe fuerat mutaturus. Sic etiam in contextum accepimus adnotatiunculam quandam ad num. VIII. Cap. V. jam tunc poſtquam hoc Caput a typographis deſcriptum fuerat, ſub aſteriſco, quando aliter non poterat, ipſo jubente, in ora additam. Sic denique ſiquid præterea ab iiſdem operis manifeſto peccatum fuerat, emendare non omiſimus.

Tractatui poſthumas *Diſſertationes* ſubjecimus. In his ſententiam nunquam, at verba ſæpius, nec raro verborum quoque circuitum ea ratione commutavimus, quam vel olim Valſalvæ ipſi maxime placere in conficiendo Tractatu, cognoveramus (*q*), perſpicuam magis, quam cultam, orationem, nec tamen omnino incultam, probanti. Nihil addidimus, nihil prætermiſimus; ſi quiddam excipias ſub finem tertiæ Diſſertationis, idque non de noſtra tantum, ſed etiam de utriuſque Amicorum, hominum doctiſſimorum, ſententia: erat enim cogitatum inexplicabile, &, quod conſequitur, plane inutile. Contra, in Diſſertatione eadem quoſdam locos ita reſtituimus, quemadmodum ipſum cognovimus ex charta de qua ante dictum eſt, per ſe facere decreviſſe. Inſuper unamquamque Diſſertationem in plures quaſi articulos diſtribuimus, ſinguliſque articulis & ſuum numerum præſcripſimus, & ad oras ſummulam adſcripſimus eorum quæ in quoque articulo traduntur: non quod harum rerum in ejus chartis ulla nobis inventa ſit; ſed quod in Tractatu illas omnes voluiſſe, memineramus; ut non videatur in Diſſertationum editione fuiſſe omiſſurus.

Denique cura acceſſit conficiendarum Tabularum, earumque Explicationum. Reliquerat ille quidem Figuras novem, omnes ad Diſſertationem primam attinentes; ſed aliam fere in alia charta, non collectas in Tabulas, non adſcriptis numeris, non inſcriptis litteris diſtinctas, non adjectis Explicationibus illuſtratas. In uno dumtaxat folio quid in illarum quibuſdam pingendum curaſſet, preſſe & continuata oratione, quaſi memoriæ cauſa, adnotaverat. Nos igitur in tres, quas Diſſertationibus interjectas edimus, novas Tabulas diſtribuimus, numeris, & litteris diſtinximus, hiſque reſpondentibus Explicationibus ad ejus mentem declaravimus. Atque ut ille ab eodem quo ad Tractatus Figuras uſus fuerat, egregio Pictore Angelo Michaele Cavazzono pari & hujus, & ſua diligentia atque induſtria has quoque delineandas curaverat; ita & nos ut ab eodem a quo primæ, laudato Scalptore Franciſco M. Francia in ære inſculperentur anno CIↃ IↃↃ XXV. curavimus, nullis neque ſumptibus, neque precibus, neque monitis parcentes, ut ſcalptura omni ex parte, ſummaque cum fide picturam ſequeretur: cujus certe voti, excepto uno aut altero, de quo in Explicationibus admonemus, loco, compotes fuimus.

Hactenus quo conſilio ſatis a nobis factum ſit primis illis rationibus, expoſitum eſt: nunc, quomodo alteris, indicabimus. Duodeviginti Epiſtolas ſcripſimus, quarum undecim ad Tractatum attinent; reliquæ ad Diſſertationes. In utraſque autem conjecimus tum quidquid ad ſingula ex ordine capita, & rerum argumenta, in Valſalvæ chartis ſpectare, deprehendimus, quod bono in lumine collocavimus; tum quidquid ex anatomicorum inventorum hiſtoria ad eaſdem res pertinere, intelleximus; tum quidquid de his iiſdem rebus aut ad eundem modum, aut ſecus ab Doctiſſimis Viris non modo olim, ſed ad hæc uſque ultima tempora ſcriptum eſſe, cognovimus. His omnibus noſtras, quales eæ cunque ſunt, non paucas certe, neque indiligenter habitas, obſervationes, & animad-

(*q*) Vid. ejuſd. Tractat. cap. 4. num. 8.

animadverſiones adjecimus. Secundum has, ubicunque id facere, & quatenus facere licitum fuit, ſimul verum, ſimul Valſalvam defendimus. Siquando autem credidimus, utrumque ſimul defendi non poſſe; idem quod ipſe ibi facturus fuiſſet, ingenue eſt a nobis factum, ut Valſalva excuſato, & quoad potuimus, laudato, verum tueremur.

Has autem Epiſtolas etſi una cum Valſalvæ Scriptis emittimus; non omnibus tamen ſcriptas volumus. Sunt enim ita cum iis conjunctæ, ut facile a Bibliopola ſejungi queant. Itaque ſiqui eam de Valſalva opinionem habent, quam ſi ullo de homine habere liceret, de ipſo in primis habendam faterer, nulla ut defenſione egere, nulli ut ſuſpicioni erroris obnoxium credant; ii poterunt in ejus Scriptis acquieſcere, ſecuri cæterorum. Qui autem illa eo ſunt animo in manus ſumpturi, ut ſiquid forte minus placeat, id reprehendant; hos vero etiam atque etiam rogatos volo, ut ſe tantiſper ab eo judicio ſuſtineant, dum illi Valſalvæ loco reſpondentem in meis Epiſtolis locum perlegant. Sæpius enim aut ita defenſum, aut ita excuſatum invenient, ut aut nulla reprehenſione opus eſſe, intelligant, aut ſiqua forte; ea certe, quæ cum aliqua tamen ſit laudatione conjuncta. Sicubi autem viderint, vero cogente, me ire in alia omnia; non continuo Valſalvam arguant; ſed ſic exiſtiment potius, idem illum facturum fuiſſe, ſi diutius vixiſſet, ſi ſpatio dato, plura obſervare, plura animadvertere, plura etiam legere potuiſſet; nam quamvis magnus illa tempeſtate Anatomicus fuerit; non ei tamen licebat quid a poſteris inveniendum eſſet, divinare. Simul eorum quæ ſupra dicta ſunt, veniat in mentem, fuiſſe ipſi in animo mutare quædam in Scriptis ſuis, fortaſſe illos eoſdem locos. Ad extremum, quidquid diſpliceat; me potius, & conſilium meum; non animum; reprehendant. Siquid autem forte a me felicius alicubi aut obſervatum, aut animadverſum, aut conſtitutum eſſe, crediderint; non mihi illud, ſed Valſalvæ ipſi acceptum referant: qui niſi me olim adoleſcentulum ad hæc ſtudia inſtituiſſet, niſi quærendo præiviſſet, obſervando præluxiſſet; nihil a me horum ſuſceptum eſſet.

DE GENERE MORTIS CLEOPATRÆ EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

ILLUSTRISSIMO AC CELEBERRIMO VIRO

D. D. JOANNI MARIÆ LANCISIO

Ab intimo Cubiculo Pont. Max. & Archiatrorum Comiti Meritiſſimo

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

Quod ſæpe alias ab Deo Opt. Max. Tum precatus, ut Sanctiſſimo Pontifici tempora aliquando feliciora concederet, idem ſuperioribus diebus etiam, atque etiam optavi, cum Michaelis Mercati Volumen abs Te mihi redditum eſt. Nam quid Ipſe in ſecundo rerum omnium curſu ad bonarum artium incrementum, earumque cultorum commoda non conferret, qui in difficillimis, graviſſimiſque temporibus tantum conferat? Vix enim Euſtachii Tabulis exoptatiſſimis Anatomicos donaverat, cum de vulganda Mercati Metallotheca conſilium cepit non minus ab omnibus rerum naturæ ſtudioſis deſiderata. Quod etſi per ſe donum erat eximium, mirum tamen in modum auxit, cum a Te, Vir Doctiſſime, recenſeri, adnotationibus illuſtrari, ſupplementis inſtrui, cum elegantiſſimis typis deſcribi, cum & amiſſas, & novas etiam Tabulas a peritiſſimis Artificibus addi juſſit. Quas inter, ut plures ſunt, quibus Statuarii, Pictoreſque juvari poſſunt, ſic aliqua etiam eſt, quæ ab eruditis Hiſtoriæ cultoribus haud inutiliter aſpicietur, illudque cum primis Cleopatræ morientis ſimulacrum antiquo opere, & ſummo artificio perfectum, quod nominatim juſſu Principis, earum quoque artium, totiuſque eruditionis Patroni, cæteris eſſe interjectum mones. In ea enim ſtatua Aſpis eſt, non pectori admota (qua in re Pictores ſcilicet noſtri peccant, hiſtoriæ veritatem, ut Petrus Victorius animadvertit, deſerentes) ſed ita brachio alligata, ut ipſius vinculi conſtrictione irritari, & ad mordendum provocari videatur. Accedit in ſimulacro is corporis habitus, ut non tam morientem, quam placide dormientem ſpectare credas; quod pulchre nimirum cum iis conſentit, quæ a Plutarcho in Antonio traduntur: aſpidis morſum grato ſomno inducto ſine ullo dolore interimere; idque Cleopatram, facto in capite damnatis periculo, cognoviſſe, illudque propterea mortis genus potiſſimum elegiſſe. Quinimo Florus; ipſam *admotis ad venas ſerpentibus, ſic morte quaſi ſomno ſolutam* ſcribit. Neque alio habitu illam quoque Cleopatræ imaginem fuiſſe, crediderim, quam in Auguſti Triumpho geſtari Propertius vidit: *Brachia*, inquit, *ſpectavi ſacris* (Beroaldus autem legebat *fixis*) *admorſa colubris*,

Et trahere occultum membra ſoporis iter:

Non ignoro, quod Franciſcus Redius de imagine in triumpho geſtata, id de iſto quoque ſimulacro eos poſſe dicere, qui, ut Tu refers, non aſpidis ictu, ſed epoto veneno Reginam mortuam eſſe, contenderent, nimirum aſpidem a Sculptoribus additam, quod nulla alia ratione ſignificare melius poſſent, quo illa ſe mortis genere interemiſſet. Sed præterquamquod nullus antiqui Scriptoris locus mihi in præſentia ſuccurrit, quo illi ſuam de epoto veneno ſententiam poſſint tueri, & ſerpentis præſertim, cujus venenum *non guſtu, ſed in vulnere nocere*, vel ipſe olim Celſus docuerat; certe adverſatur iis Plutarchus tum alia ſcribens, quæ prætermitto, tum illud adjiciens: *brachium Cleopatræ ajunt duas notas habuiſſe leviter impreſſas, & humidas*; neque video, ſi locus ictus non apparuiſſet, quomodo Auguſtus, ut Dion, & Suetonius tradunt, admovere Pſyllos potuiſſet, qui *venenum, ac virus exſugerent*. Itaque Redius non hanc ſententiam, ſed aliam quandam ſecutus eſt Auctoris libri de Theriaca ad Piſonem, & ejus, quem ſupra memoravimus, Dionis narrationibus conſentientem: brachium ipſam ſibi momordiſſe, aut pupugiſſe, & venenum vulneri inſtillaſſe. Verum quas affert hujus ſententiæ rationes non ita difficile ſolvi poſſunt. Nam quod primum ait, unius aſpidis morſu non potuiſſe Cleopatram ſecundum ea, quæ ipſe in viperis expertus eſt, duas primum ancillas, tum poſtea ſe quoque ipſam interficere; ut mittam, ex Plutarchi narratione apparere,

rere, Reginam primum, deinde ancillas, harum quoque alteram non ita celeriter occubuiſſe, illud quæram modo, qua illi ratione unam, eadem cur plures aſpides habere non licuerit? Addit, quod Plutarchus idem fatetur, aſpidem ipſam ab nemine conſpectam eſſe. Sed omittit quod ille continuo ſubjicit: *tractus dumtaxat quoſdam in littore, qua domus ad mare ſpectabat, eſſe viſos*, indicio ſerpentes poſt ictus illatos, ab Ancillis projectos, ſe ſe illac ſubduxiſſe. Noviſſime pavidum natura fœminarum omnium animum memorat, ut ſerpentes ſine incredibili horrore non modo tractare, ſed ne aſpicere, quidem poſſint. Verum ſive ob eam, quæ, ut ab Æliano ſcriptum eſt, Egyptiis erat cum aſpidibus familiaritatem, habuit Cleopatra, cur minus expaveſceret, ſive potius atroci alioquin animo fœminæ deſperatione accedente, non magis ſerpentes horruit, quam paulo ante ferrum, quod ipſa ſibi, dum caperetur, intentaverat, horruiſſet; profecto ob hunc ipſum impavidum animum ab æquali fere Hiſtorico Vellejo commendata eſt, ubi *illata*, inquit, *aſpide, morſu ejus, ſane expers muliebris metus, ſpiritum reddidit*. Narrationibus autem Dionis, & Auctoris libri de Theriaca, eorumque omnium, qui aſpidis morſum in dubium traxere, teſtimonium oppono; quo neminem, quod ſciam, eſſe adhuc uſum, plurimum miror; nam Scriptoris eſt & omnium manibus tritiſſimi, & Auguſto perfamiliaris, & qui illud protulit iiſdem pene diebus, quibus Cleopatra mortua eſt, ut nec verum ignoraviſſe, neque Sculptorum licentiæ, aut aliorum ſcriptorum auctoritati ſervire potuiſſe credendus ſit. Is ergo eſt Horatius Flaccus, qui in eo ipſo Carmine (*a*) quod ut ejus initium apertiſſime indicat, ſtatim ab allato de iis rebus nuncio lætabundus ſcripſit, hæc primus omnium de morte Cleopatræ poſteris tradidit:

Quæ generoſius
Perire quærens, nec muliebriter
Expavit enſem, nec latentes
Claſſe cita reparavit oras.
Auſa & jacentem viſere Regiam
Vultu ſereno fortis, & aſperas
Tractare ſerpentes, ut atrum
Corpore combiberet venenum,
Deliberata morte ferocior &c.

Neminis ergo narrationes, multoque minus dubitationes, & conjecturas ejuſmodi teſtimonio, quod perantiqua etiam ſimulacra, iſtudque in primis Vaticanum confirmant, facile præferendas eſſe, crediderim. Sed ut tandem aliquando eo redeam, unde me iſta ipſa ſtatua abduxerat; plurimum omnes, quicunque bonas artes colimus, Pontificis Optimi liberalitati, & Munificentiæ, multumque etiam Tibi, qui hæc nobis munera tum conſiliis Tuis impetras, tum doctrina, atque eruditione adauges, Illuſtriſſime Lanciſi, debemus; ego autem præ cæteris, qui ut aliis pridem ornamentis, ita ut hujus etiam Voluminis Dono a Maximo omnium Principe honeſtarer, curaviſti. Ad cujus ego ſanctiſſimos Pedes provolutus, dum Ipſi, atque adeo nobis, & Litteris fauſta omnia precor, illud prætermittere nullo pacto poſſum, ut Tu, qui Ejus valetudinem ſervas, recte, & diutiſſime valeas.

D. Patavii XVI. Kal. Majas M DCC XVII.

EPISTOLA II.

Ad Eundem.

CUm Tuæ mihi Litteræ gratæ, jucundæque ſemper fuerint, tum hæ, quas Tibure nuper ſcripſiſti, jucundiſſimæ fuerunt, ut quæ Te convaluiſſe, non nunciarunt modo, ſed & certiſſime comprobarunt. In his enim docte, ut ſoles, copioſeque oſtendis, quid Tibi de veneni genere, quo ſibi Cleopatra mortem conſcivit, videatur. Qua in re etſi longe aliter, atque ego, ſentis; id tamen mihi ingratum eſſe non poteſt, primum quod a Te eſt; deinde quod veri ſtudio diſſentis; noviſſime quod tuam ita ſententiam proponis, ut mihi meæ retinendæ locum relinquas: quanquam neque eo animo ſcripſi, ut vehementer tuerer, & id, quod Tibi, Vir Summe, non probari intelligo, nonniſi remiſſe, & dubitanter tueri poſſum.

Aſpidis morſu periiſſe Reginam, ſcripſi, non quod ignorarem, id Dioni quidem, & Plutarcho incertum videri; ſed quod in Romana Hiſtoria plus latinis, quam Græcis, & in re antiqua plus æqualibus, quam poſteris credendum exiſtimavi. At enim Horatius, qui, ut æqualis, Poeta tamen eſſet, veri tantum ſimilitudinem ſumma cum libertate eſt ſecutus. Qui credam, quando in reliquis, quæ de Cleopatra eodem loco tradit, ſumma cum fide verum ſequitur? Quid quod Vellejus & fere æqualis, & hiſtoricus idem confirmat? At Suetonius pro certo non tradit. Fateor. Sed Vellejo poſterior. Sed eo teſte non de morſu aſpidis, ſed de Pſyllis admotis, non ad probandum, ſed ad conjiciendum ſum uſus: ut neque ad illud probandum, ſed ad indicium, quale idcumque eſt, diſſimulatum a Redio, commemorandum, Plutarchi locum adduxi de tractibus in littore animadverſis. Horatio igitur, & Vellejo teſtibus potiſſimum uſus ſum. His Florum, & ſtatuas vetuſtiſſimas addidi. Quibus adductus, ſi non certum, at minus ſane incertum eſſe credidi, Cleopatram morſu aſpidis, quam alia ratione extinctam eſſe.

Id vero eſt, quod Tibi, Vir Ampliſſime, ne veriſimile quidem videtur. Nam plures, inquis, aſpides præſto fuiſſent, neceſſe foret. Ego vero, etſi ei dubitationi in priore Epiſtola etiam alia videor ratione ſatisfeciſſe, hic quæram, cujuſnam experimentis conſtet, aſpidem uno morſu omne exhaurire venenum oportere? Redius enim, qui hæc in viperis expertus eſt, contingere interdum vidit, ut non niſi tertio, alias non niſi quarto, aut ſexto morſu venenum omne exprimeretur. At enim a moribundis Ancillis occultari aſpides non potuiſſent. A moribundis fateor; a morſu ſtatim, quid prohibuit? Nam argumentis quidem a tenero, mollique fœminarum animo ductis jam pridem reſpondi. Quod autem addis: ictos a ſerpentibus neque ſtatim mori, neque ſine indiciis veneni, & in ſaucia parte, & in toto corpore manifeſtis; Aetius ſane aliud aſpidis genus intra horas ad ſummum tres, aliud præſentiſſima morte conficere tradit; maculas autem, vel alia iſtiuſmodi inter ſigna ejus veneni, quæ alioqui diligenter enumerat, minime ponit. Sed neque hæc ponit Actuarius. Ponit vero, *Aſpidis morſum* eſſe *acus punctura ſimilem, omnino exiguum ſine tumore*; quod quidem ſignum, atque adeo iſtam cum *punctura acus* ſimilitudinem ipſe olim Dioſcorides, quem Cleopatræ familiarem fuiſſe accepimus; litteris mandavit, Paulus deinde Ægineta, Avicennas, & quoſcunque de ictu aſpidis legiſſe memini, ad unum omnes inculcavere, præcipue autem idem Aetius, cujus in libris, quod Tu minime ignoras, plurimæ nobis Veterum nobilium Medicorum, eorumque etiam, quorum ſcripta interciderunt, obſervationes ſervatæ ſunt. Hic igitur *in iis, quos aſpides momorderunt*, non illud modo tradidit, *vulnera in demorſo loco, veluti ab acu puncta inveniri*; ſed hoc præterea ſubjecit, *bina quidem ex maſculi morſu, a quibus nihil effluit, niſi violentum animal ſit, quod morſum inflixit*: quæ omnia pulchre nimirum conveniunt cum duabus illis notis, quas Plutarchus memorat, exilibus videlicet, & ſubobſcuris; jam enim juvat Tuam potius, & Eruditiſſimi Aſſalti, quam Leonardi Aretini verſionem ſequi, præſertim quando græca Plutarchi exemplaria

(*a*) Carmin. l. 1. Ode 37.

plaria ad manum non habeo. Cæterum eundem Aretinum animadverto, unam Charmium inventam eſſe vivam, dicere: cui quare Pſylli non ſint admoti, & ſi ſint admoti, cur id hiſtorici litteris mandare neglexerint, etſi non difficile poteſt intelligi; mihi tamen ſatis eſt, ex Suetonii, & Dionis teſtimonio conſtare, Cleopatræ quidem fuiſſe Pſyllos admotos; hinc enim conſequitur, locum ictus apparuiſſe. Dabis ergo veniam, Humaniſſime Lancifi, quod Cleopatram morſu aſpidis occiſam eſſe, non modo a veri ſimilitudine non alienum, ſed veriſimilius adhuc cenſeam. Nam quod potius veneno quodam præſentiſſimo deguſtato mortem objerit, ut Tu erudite, ingenioſeque adſtruis, tute ipſe confiteris, nullo veteris ſcriptoris loco confirmari facile poſſe, quando Plutarchi verba producis, quæ de veneno inflictum in vulnus inſtillando explicari æque, ne dicam credibilius, poſſint, cum id in novacula geſtatum fuerit, & cum præterea apud Auctorem libri de Theriaca, & apud Dionem hujus generis venenum a Cleopatra ſervatum eſſe inveniamus; ejus autem generis, cujus Tu exiſtimas, non inveniamus. At vero epoti veneni narcotici, & in Regina, & in Ancillis indicia fuerunt. Non nego. Sed Tu viciſſim pro tua eximia eruditione, & candore non negabis, iſta ipſa indicia aſpidis etiam morſum conſequi, ut non modo Plutarchus, ſed celeberrimi quique, de quibus ſupra dictum eſt, Medici, in primiſque Aetius, luculentiſſime docuere.

Cum ergo ambigua ſigna habeamus, cur ab epoto a Cleopatra veneno, de quo apud Veteres Auctores nihil habemus, ea derivabimus; ab aſpidis autem morſu, quem contra tot habemus non modo memorantes, ut dubium, ſed affirmantes, ut certum, antiquos Scriptores, non derivabimus?

Hæc habui, Vir Doctiſſime, quæ ſtatim reſcriberem, cum & multis occupationibus diſtinerer, & corpore langu[illegible]em, non ut ſententiam tuerer meam, multoque minus, ut Tuæ adverſarer, ſed ne nihil viderer reſpondiſſe. Meæ enim ſententiæ arbitrium tuum eſto. Tua certe magno ſemper apud me in pretio erit; nam quod argumentis utcunque opponerem Tuis, invenire fortaſſe potui; quod auctoritati opponam Tuæ, quæ cum apud omnes, tum vero apud me ſumma eſt, atque ampliſſima, invenire profecto non poſſum. Vale.

Patavii IV. Nonas Junii M DCC XVII.

Ad Epiſtolas haſce duas plura alia nuper addita ſunt Epiſtolæ Anatomico - Medica LIX. ab artic. 37. ad finem uſque.

DE ORDINARIO FRONTINI CONSULATU EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS

DOCTISSIMO ORNATISSIMOQUE VIRO

JOANNI POLENO

Rei Mathematicæ Profeſſori Celeberrimo

S. P. D.

Etſi tuæ me litteræ invenerunt nihil minus, quam Faſtos cogitantem; morem tamen geſſi: Falloppium, & Euſtachium depoſui; Noriſium, & Pagium in manus ſumpſi. Ille in Epiſtola Conſulari (*a*), ubi quærit, anno *Æræ Chriſt.* 100. Fronto, an Frontinus Trajani III. Conſulis Collega fuerit ordinarius, cum plura quæ infra memorabuntur, erudite, ut ſolet, in medium affert, tum vero ut ad Frontinum potius inclinem, duabus efficit rationibus. Quarum altera a Faſtorum auctoritate, altera autem eſt a veterum Scriptorum teſtimoniis petita. Primum videlicet ut fatetur, Profperi Faſtos, ſed omnium vitioſiſſimos, itemque Caſſiodori, ſed Profperum deſcribentis, habere *Frontonem;* ita oſtendit, Faſtos Anonymi apud Cuſpinianum, qui omnium quidem procul dubio ſunt optimi, habere *Frontinum*. Deinde etſi paullo ante agnoverat, Profperi ſuffragatorem videri Dionem (*b*), cum de Frontone Conſule, rerum potiente Nerva, mentionem faciat; propterea quia is quo de quærimus, Conſul, Plinio in Panegyrico (*c*) auctore, *nuper conſulatum alterum geſſerat* a Nerva *datum*; viciſſim tamen producit qui vel clarius illi Cuſpiniani Anonymo ſuffragetur, Martialem ſcilicet; de cujus quidem teſtimonii vi mox videbimus.

Pagius autem in *Crit. Baron.* (*d*) & Frontonem ipſe retinet, & docet, *Noriſium nuper ad ſe ſcripſiſſe, M. Julium Frontonem probabilius Collegam Trajani poni*. Vir omnino fuit Noriſius non modo dignitate, atque eruditione, verum etiam moribus eminentiſſimus, quod intelligere plane licet vel ex iſta ingenua mutatione ſententiæ. Attamen quod ne ipſe quidem fecit, ut majorem ſui, quam veri rationem haberet, non puto ab reliquis eſſe faciendum; ſed novæ ipſius ſententiæ rationes eo animo eſſe excutiendas, ut ſi firmæ ſint, hæc probetur; ſin contra, prior illa retineatur. Excutiendi autem labor ipſe quidem meus; firmæ vero, an infirmæ ſint, tuum, Vir Doctiſſime, erit judicium, præſertim quando Scriptores nobiliſſimi Pagius (*e*), & Tillemontius (*f*) firmas jam videntur exiſtimaſſe.

Principio illud eſt animadvertendum, prioris ſententiæ rationem primam non modo a Noriſio, ut par erat, infirmatam non eſſe, ſed ne memoratam quidem; credo, quia facilius confirmari poterat, quam infirmari. Nam ut in Faſtis Idatianis (quod Noriſius (*g*) minime ignoravit) ſcriptum legimus: *Trajano III. & Pontino*; ita proclive admodum eſt aliis ex Faſtis ſuſpicari, iſtud *Pontini* nomen forte eſſe mendoſum,

(*a*) pag. 59. & ſeq. (*b*) in Nerva (*c*) cap. 61. (*d*) Tom. I. ad Ann. Chr. 100. n. 1. (*e*) Ibid.
(*f*) Hiſt. des Empereurs & cæt. Tom. II. Trajan. Art. 10. (*g*) pag. 59.

ſum, ac legendum eſſe *Frontino*. Id enim ſcripturæ vitium an facilius in *Frontino*, quam in *Frontone* ſcribendo oriri potuerit, etſi Tillemontius (*h*) in medio relinquit, haud tamen difficile eſt exiſtimare.

Sed quam Noriſius rationem non attigit, hanc, ſi tibi videtur, in præſentia ſeponamus: quas vero ad Pagium ſcripſit, eas omnes ex ordine attendamus. *Dio*, inquit, *in Nerva Frontonem tunc conſulem nominat*. Non modo hoc Noriſius cum ſcripſit Epiſtolam Conſularem (*i*), ut ſupra oſtendimus, non ignorabat, ſed ne illud quidem, Cuſpinianum vero *Frontinum* in Dione legendum putaſſe. Et ſane in Italorum nominibus perſæpe, & facile a Græcis Auctoribus, vel certe librariis peccatum eſſe, cum alii animadverterunt; tum præſertim Robortellus (*k*) admonuit, Plutarchum in Poplicola Λαέρτην (Κλάραν potius, vel Λάρον, ut notavit Sigonius (*l*)) ſcripſiſſe pro *Lartem*; in Cicerone autem Clodiam illam *Quadrantariam* vocaſſe Κυαδραντίαν: a Dionyſio (*m*) quoque A. Verginium appellatum eſſe Μοντανὸν, quem Latini dicebant *Cælimontanum*. Quid multis opus eſt? In ipſis de quibus loquimur, *Frontini*, & *Frontonis* nominibus permutandis lapſos eſſe librarios Æliani Tactica deſcribentes, facile eſt ex Sixti Arcerii in hæc Notis (*n*) intelligere. Cum enim primum, idque recte, ſcripſiſſent παρὰ Φροντίνῳ, alio deinde in loco perperam ſcripſere καὶ Φρόντωνι: quos ille cum reprehendere debuiſſet, in alium ſe errorem abripere paſſus eſt, ut unum atque eundem eſſe Virum, crederet, quem Ælianus, Martialis, Dio modo Frontinum, alias Frontonem vocaſſent. Sed facilior nimirum fuit Arcerius in iis quos diſtinguere oportebat, confundendis, velut ibidem cum illum quoque Frontinum, qui in Galeni libro ultimo Remediorum κατὰ τόπους ſemel, atque iterum nominatur, eundem ac noſtrum eſſe, cenſuit, haud animadvertens, Heram Medicum, cujus verba de Frontino iſchiadico profert Galenus (*o*), *natum eſſe ante Andromachum*, quod Galenus ſupra in VI. libro (*p*) teſtatur: qui quidem Andromachus, ſi dubites, ille ſenior fuerit, *inter Neronis*, ut idem Galenus alibi (*q*) docet, *Medicos primus*, an ejus filius; id unum præſtiterit attendiſſe, Cornelium quoque Celſum (*r*) Heræ medicamenta bis memoraſſe.

Verum nos Frontonem ponamus in Dione quidem eſſe legendum, & quando Noriſius illi hujus teſtimonio plus ponderis ineſſe, poſtea credidit; quale demum ſit, videamus. Etſi totus is locus ejuſmodi eſt, ut nonnulla habeat quæ aliter ab aliis intelligi poſſint; id tamen perſpicuum eſt, Frontonem conſulem inter ea memorari, quæ, ut Plinius (*ſ*) ad Quadratum ſcribit, *primis diebus redditæ libertatis acciderunt*, & prius certe, quam Nerva ipſe cum Virginio Rufo conſul narretur; ut permirum omnino eſſet, Panvinium in Commentariis in Faſtos (*t*) ſuis, ſcripſiſſe, Frontonem a Dione conſulem *anno poſt occiſum Domitianum fuiſſe referri*, niſi & id, & alia quæ ibidem peccat, facile eſſent in tanto & Scriptore, & Opere excuſanda. De ea re nullum certe verbum apud Dionem, multoque minus quod ille (*u*) Frontonis Conſulatus *ex Kal. Jul.* inceperit ejus de quo modo dictum eſt, anni: qui quidem dies illuxit præterlapſo jam medio dominationis Nervæ tempore; non inter hujus initia; inter quæ initia, video Tillemontium (*x*) quoque ipſum agnoſcere, Frontonem conſulem a Dione memorari. Quorſum hæc? inquies. Nondum eo dico, quod velim, Caſſiodori *Chronicon*, alioqui, ut dictum eſt, vitioſiſſimum, in eo verum eſſe, quod Domitianum occiſum tradit Frontone conſule ſic, ut hic conſulatum ſub Nerva quidem potuerit gerere; non tamen a Nerva *datum*. Sed eo dico, ut illud certe alterum intelligatur: qui inter initia dominatus Nervæ conſul fuerit, de illo accipienda minus videri, quæ de eo, de quo quærimus, Trajani Collegâ Plinius pariter in Paneg. (*y*) indicavit: ita nuper conſulatum a Nerva datum geſſiſſe, ut *adhuc oculis paulo ante dimiſſi faſces oberrarent &c.* itemque illa: *modo prætextam exuerat, modo lictores abire juſſerat, modo gratulantes amici receſſerant*: qui enim convenit *modo*, & *paulo ante*, ſi interceſſerat plane triennium?

Et rationem quidem primam ſatis excuſſimus petitam ex teſtimonio Dionis, vel potius (ut verum loquamur) Joannis Xiphilini, qui ſæculo XI. in epitomen contraxit Dionem. Nunc alteram videamus. Fronto, inquit, *erat Conſul II.* Hoc vero aut demonſtrandum, aut non attingendum omnino fuerat. Quantum enim ex ſæpius laudato Panegyrico (*z*) certum eſt, eum quo de quæritur, Collegam Trajani, *conſulatum alterum* antea geſſiſſe; tantum inter omnes liquet, neminem adhuc id oſtendere potuiſſe de Frontone; poſſe autem omnes de Frontino, & verbis quidem Auctoris, non uno, imo non decem fere poſt ſæculis ſcribentis, ſed illis ipſis temporibus Romæ viventis, ſcribentiſque, Martialis. Nam hic diſerte *bis Frontinum conſulem*, neque ita pridem fuiſſe, latiſſime indicat in eo Libro (*a*) cujus nonnulla Epigrammata anno 98. ſcripta eſſe, conſtat; ut hinc Noriſius in Epiſtola Conſulari (*b*) illud quoque alterum erui poſſe, crediderit, Frontinum Conſulem II. fuiſſe ſub Nerva. Verum ego quod, ob alias cauſas, non ſine controverſia inferri, oſtendique poſſet, remitto; illud autem quod negari non poteſt, urgeo: Frontonem bis Conſulem fuiſſe, nullius veteris Auctoris fide probari; Frontinum bis Conſulem fuiſſe, æqualis Scriptoris teſtimonio præclariſſimo demonſtrari.

Jam vero tertiam Noriſii rationem examinemus. Fronto, inquit, *erat vir togatus, non vero militaris, qualis Frontinus fuit*. Nimirum hic quoque ad Panegyricum Plinii reſpexit, qui de utroque in hunc annum Collega Trajani verba faciens, ſic ipſum alloquitur (*c*): Tertii Conſulatus decus *bellorum ſociis olim, periculorum conſortibus, parce tamen tribuebatur, quod tu ſingularibus viris, ac de te quidem bene ac fortiter præſtitiſti; ſed in toga meritis: utriuſque cura, utriuſque vigilantia obſtrictus es, Cæſar*: itemque infra: (*d*) *nempe enim hi ſunt, quos Senatus cum publicis ſumptibus minuendis optimum quemque præficeret, elegit quidem primos*. Ego tamen non video, quid tandem ex his omnibus non conveniat Frontino. Nam quod bellica laude plurimis ante annis floruerat, & Silurum gentem ſubegerat; num propterea inſequentibus, ſuos inter cives pacis artibus viciſſim excellere, & poſtremis denique annis, cura, ac vigilantia ſua bene, ac fortiter de Trajano mereri non potuit in toga? Non opinor, cum Plinius ad Severum (*e*) ſcripſit, ſe in Curiani cauſa *adhibuiſſe in conſilium duos quos tunc civitas ſpectatiſſimos habuit, Corellium, & Frontinum*, & ex eorum ſententia judicaſſe; vel cum ad Arrianum (*f*), *ſucceſſiſſe* ſe in Auguratu *Julio Frontino, principi viro*; non, inquam, opinor, tunc ſpectatiſſimum, & principem virum in ſago dixit, ſed in toga. Quid verbis opus eſt? Procuratio Aquarum (*g*), *res adminiſtrata per principes ſemper civitatis viros*, Officiumne erat, quod non a togato, ſed a militari omnino homine gereretur? Non contra vel ipſa Curatorum Tabula (*h*), a te, Vir Eruditiſſime, ut tot aliæ in tua iſta eximia Frontini editione, & diligenter concinnata, & docte illuſtrata, inter Curatores fuiſſe, oſtendit, qui Legum peritia, ſtudiiſque civilibus principem in civitate locum erant aſſecuti? Hanc autem Aquarum (*i*) Procurationem *ad uſum, tum ad ſalubritatem; atque etiam ſecuritatem Urbis pertinentem*, certe Frontinus, utpote ſibi a Nerva (*k*) injunctam, jam fere biennium geſſerat ſub Imperatore Trajano, eaque fide, ac ſolicitudine geſſerat, qua ex ipſius Commentario intelligitur, ut cum innumeras fraudes (*l*) vel *per of-*

fenſas

(*h*) Tom. cit. Not. 8. ſur Trajan. (*i*) pag. 61. (*k*) De Romanor. Nominib. (*l*) De Nominib. Romanor.
(*m*) Antiquit. Romanar. l. 6. (*n*) ad pag. 93. 94. 98. (*o*) lib. cit. c. 2. (*p*) c. 4. (*q*) De Antidot. l. 1. c. 1.
(*r*) De Medicina l. 5. c. 22. 3. & c. 28. 4. (*ſ*) l. 9. Epiſt. 13. (*t*) l. 2. ad Ann. U. 850.
(*u*) Panvin. Faſt. l. 2. ad Ann. cit. (*x*) Tom. & Not. cit. (*y*) cap. cit. (*z*) eod. cap. 61.
(*a*) l. 10. Epigr. 48. (*b*) pag. 62. (*c*) cap. 60. (*d*) cap. 62. (*e*) l. 5. Epiſt. 1. (*f*) l. 4. Epiſt. 8.
(*g*) Vid. Frontin. de Aquæd. Art. 1. (*h*) Tab. Q. Vid. etiam Not. Polen. ad Art. Frontin. 102.
(*i*) Frontin. Art. 1. (*k*) Ibid. & Art. 102. (*l*) Art. 76. & alibi.

ſenſas retexiſſet, magnoque cum Reipublicæ emolumento ſuſtuliſſet, videatur, ſi quis alius, tunc dignus fuiſſe, ut & a Senatu publicis ſumptibus minuendis in primis præficeretur, & cura ac vigilantia ſua bene ac fortiter in toga de Trajano meritus diceretur. Certe Trajano tantundem a Frontone tunc præſtitum fuiſſe in toga, non conſtat.

Quod ſi iſtud Plinii elogium Frontino ob eam cauſam non conveniret, quod olim militari munere functus eſſet; fortaſſe ne Frontoni quidem poſſet ob eandem cauſam convenire. Neque enim hic, pro quo diſputant, Fronto ille eſt M. Cornelius Fronto, Rhetor nobiliſſimus, quem haud ſemel Gellius (*m*), Capitolinus (*n*), Xiphilinus (*o*), nonnunquam etiam Eumenius (*p*), Macrobius (*q*), Auſonius (*r*), Hieronymus (*ſ*), aliique laudarunt, ut Catanæus (*t*), Panvinius (*u*), atque alii paſſim exiſtimabant, quorum opinionem ab Noriſio (*x*) & Tillemontio (*y*) firmiſſimis argumentis convulſam video. Neque item eſt Fronto Catius, Orator in Epiſtolis Plinii (*z*) laudatus, quem Catanæus (*a*), & Panvinius (*b*) eundem ac priorem credebant; Tillemontius (*c*) autem ne conſularem quidem ejuſmodi virum, ſed celebrem dumtaxat cauſarum patronum exiſtimat; ego vero non eum certe, quem quærimus, Conſulem fuiſſe, puto propterea quia cum in Senatu pro Mario Priſco cauſam dixit, eo ipſo tempore Conſul fuiſſet, ut ex alia Plinii Epiſtola ad Arrianum (*d*) proclive eſt intelligere, non fuiſſe tamen, ex Plinii ſilentio apparet, qui in ea Epiſtola cum Julium Ferocem, & Cornutum Tertullum ita nominet, ut *Conſulis deſignati* titulum ſingulorum nomini adjungat, multo minus videtur fuiſſe in Frontone Catio nominando Conſulis titulum præteriturus. Eſt ergo is pro quo propugnant adverſus hominem clariſſimum, a Tacito, Plinio, Martiale, Æliano celebratum, ac inter principes civitatis viros per ea tempora nemini ignotum, Frontinum, Fronto quidam, a Plinio in nulla, quod ſciam, ex tot Epiſtolis nominatus, a Martiale autem, & Tacito (nam de Æliano dictum eſt ſupra) vel non memoratus; quod vix de ſummo Viro, & III. ut contendunt, Conſule credibile eſt; vel ita memoratus, ut militarem hominem contra atque ponitur, fuiſſe, conſtet. Nam Martialis in Libri I. Epigrammate 56. ad Frontonem ſcripto, ſic ipſum, laudans alloquitur:

Clarum militiæ, Fronto, togæque decus:

quem quidem hunc ipſum eſſe poſſe quo de agitur, M. Julium Frontonem, in ſæpius laudata Epiſtola (*e*) ſuſpicatur Noriſius. Cornelius autem Tacitus in I. Hiſtor. (*f*) hæc ſcribit: *Exauctorati per eos dies* (Galbæ ſcilicet extremos) *Tribuni, e prætorio Antonius Taurus, & Antonius Naſo: ex urbanis cohortibus Æmylius Pacenſis: e vigiliis Julius Fronto*: itemque in proximo Libro (*g*): *Vinctus* (a Vitellianis) *præfectus caſtrorum Julius Gratus, tanquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret, cum fratrem ejus Julium Frontonem tribunum Othoniani ſub eodem crimine vinxiſſent*. Et Raderus (*h*) quidem, a quo primus de duobus hiſce locis producitur, non dubitavit, illum ipſum Julium Frontonem, & eum ad quem ſcripſit Martialis, & hunc III. ut putant, Conſulem, unum eundemque fuiſſe: ſed & Juvenalem in I. Satyra (*i*) de hoc eodem locutum eſſe, cenſuit: quibus fere omnibus in rebus & præeuntem habuit Calderinum (*k*), & adſtipulantes Farnabium (*l*), atque Schrevelium (*m*). Quid? quod non alium eſſe illum quoque credidit, quem Joſephus libro VII. de Bello Judaico inter Titi Duces, Conſiliarios, Amicos bis memoravit, Frontonem. Verum ego, ut Titi Libertum (ſic enim idem Joſephus altero in loco vocat) ad conſulatum provectum eſſe, animum inducere non poſſum ut credam; ita ſuperiora illa reliqua ſatis eſſe puto, ut intelligatur, iſtum quo de ajunt, Frontonem vel obſcurum apud æquales fere omnes Scriptores fuiſſe, vel in militaribus etiam officiis contra atque urgent, fuiſſe verſatum.

Qua in re oſtendenda eam ob cauſam longior fui, quod quidquid deinde Pagius ait, ad ſe ſcripſiſſe Noriſium, non eo pertinet, ut Frontonem illo præſertim ipſo, quo quærimus, tempore fuiſſe Conſulem, ſed ut togatum fuiſſe virum, non militarem, credamus. *In Lib.* inquit 48. *Digeſt. L.* 5. *De pœnis recitatur reſcriptum Trajani ad Julium Frontonem. Ejus filius fuit Præfectus claſſis ſub Hadriano, Gruteri pag.* 573. Ad quæ ne illud quidem dicam, Catanæum (*n*), qui jam olim verba illa legis animadverterat, ſic legiſſe: *Divus Adrianus Julio Frontoni reſcripſit*, quod ego quoque in nonnullis vidi editionibus, cum aliæ tamen, eæque (ut verum fatear) laudatiores habeant, *Divus Trajanus*. Neque item dicam, cautius Tillemontium (*o*) facere, qui Julium Frontonem claſſis præfectum, prioris filium non affirmat fuiſſe, ſed tantummodo eſſe potuiſſe. Hæc, inquam, atque alia præterea omittam. Nam quanquam id, quod minime planum faciunt, ultro concederem, Frontonem, de quo ſermo eſt, ſic ſemper in toga floruiſſe, ut nullam unquam militaris officii partem attigiſſet; non tamen propterea ſequeretur, in Frontinum quoque non cadere laudes iſtas, quæ in Plinii Panegyrico illi, de quo quærimus, Conſuli tribuuntur, velut antea probatum eſt.

Quam ob cauſam de illa pariter Inſcriptione apud Gruterum (*p*), a Tillemontio (*q*) (ſed tamen poſt Noriſium in Conſulari Epiſtola (*r*)) animadverſa nihil adjiciam, niſi hoc unum: non apparere ex eo lapide, M. Julium Frontonem IIIIVirum viis curandis fuiſſe anno 103. quod Tillemontius (*ſ*) affirmat. Quod enim Trajanus ibi COS. V. ſcribatur, hinc illud tantum effici poteſt, non ante annum 103. Inſcriptionem inciſam eſſe: in quo tamen repugnat adſcripta TRIBUNIC. POTEST. V. quæ annum deſignat 102. vel etiam duos menſes ultimos anni 101. Itaque mirum non eſt, Reineſium legiſſe TRIBUNIC. POTEST. VIII. i. e. A. V. 858. ut in altera Gruteri Editione indicatur, vel potius, ut in Syntagmate (*t*) illius invenio, TRIB. POT. VIIII. A. V. 855. Veruntamen ut hoc in anno 855. apertiſſimum Typographi errorem omittam; reſpondet enim A. Chr. 102. cum reſpondere debeat A. 105. vel 106., certe ſi exemplari ſtandum eſt, quod emendatum ex Gudii, qui bis contulerat, codice in memorata Gruteri Editione habemus; non poſt numerum V. qui extremum ſiniſtrum occupat marginem, ſed potius ante, cum juſto aliquanto majus intervallum inter POTEST. & V. relinquatur, videtur eſſe ſupplendi locus. Accedit cognomen PARTHICI, quod in hoc etiam lapide adſcribi, non animadvertit Reineſius, mox (*u*) docens, Trajano haud ante Tribun. Poteſtatem XII. tributum eſſe, in hoc quoque a Fabretto (*x*) reprehenſus, negante (*y*), *in ullo vel marmore, vel nummo non ſuſpecto titulum* PARTHICI *ante* XIX. *Trib.* (Trajani) *Pot. reperiri*. Quam ego litem hic quidem non faciam meam, ut neque illam alteram, V. Trajani Conſulatum non in 103. (quod Tillemontio, & pleriſque aliis paulo ante negare nolui) ſed in annum, ut Fabrettus (*z*) contendit, 104. incidiſſe. Hæc eo tantummodo attigi, ut intelligeretur, quænam aut ſuſpiciones in iſtum lapidem, aut dubitationes in iſtum annum poſſint cadere 103. qui illo dicitur indicari; præſertim cum ipſe Tillemontius alio in loco (*a*) ponat, anno primum 107. Parthici cognomen Trajanum mereri potuiſſe, quod ſibi anno demum 115. magis magiſque confirmavit. Quid? quod idem Tillemontius alibi (*b*) cenſuit, ad annum uſque 111. iſtius lapidis tempus poſſe produci. Et mihi quidem omnia, quæ hic memoravimus, reputanti ſic omnino viſum eſt, aut PARTHI-

(*m*) Noct. Attic. l. 2. c. 26. l. 19. c. 8. & 10. (*n*) in M. Antonin. & in Vero. (*o*) in Adriano, & in M. Antonino. (*p*) Paneg. Conſtantii. c. 14. (*q*) Saturnal. l. 5. c. 1. (*r*) Paneg. c. 14. (*ſ*) ad Ann. 163. (*t*) in Plin. l. 2. Epiſt. 11. (*u*) Comment. in l. 2. Faſt. ad A. V. 850. & 853. (*x*) Epiſt. Conſul. pag. 59. & ſeq. (*y*) Not. VIII. ſur Trajan. (*z*) l. 6. Epiſt. 14. l. 2. Epiſt. 11. (*a*) loc. cit. (*b*) Ibid. ad A. V. 853. (*c*) in ead. Not. (*d*) l. 2. Epiſt. 11. (*e*) pag. 61. (*f*) cap. 20. (*g*) l. 2. Hiſt. c. 26. (*h*) Comment. in cit. Epigr. Martial. (*i*) verſ. 12. (*k*), (*l*), (*m*) in id. Martial. Epigr. (*n*) loc. cit. (*o*) Tom. cit. Trajan. Art. 10. (*p*) pag. 199. (*q*) Not. 8. ſur Trajan. (*r*) pag. 61. (*ſ*) Ibid. (*t*) Claſſ. II. 80. (*u*) Ibid. (*x*) De Columna Trajan. c. 9. pag. 294. C. (*y*) Ibid. p. 292. D. (*z*) Ibid. p. 282. B. C. & cæt. (*a*) Trajan. Art. 29. (*b*) Ibid. Art. 18.

CI cognomen eſſe inducendum ; augendumque numerum Tribun. Poteſt. aut ſi retinere illud liceat ſic tamen, ut hic maxime augeatur ; neque Gruteri exemplar, ut oſtenſum eſt, neque notam COS. V. ullo modo pati ut ultra XV. augere poſſimus: quod ſi fiat; non annus 103. ſed poſtremi duo menſes anni 111. indicabuntur. Poſt quorum; non amplius; duorum menſium intervallum cum Trajanus Conſulatum inierit VI. hinc eſt, ut minus illa me moveant, quæ Virum Eruditiſſimum Joannem Maſſonium (*c*) permoverunt, ut hoc in lapide non modo Trib. Poteſtatis, quam ipſe quoque XV. legendam exiſtimat, ſed etiam Conſulatus numerum cenſeret eſſe mutandum, & pro V. legendum VI. Verum hæc ἐν παρόδῳ.

Jam enim ſupra ſatis mihi præſtitiſſe videor, quod receperam, ut Noriſii rationes excuterem. Quæ tamen firmæ, an infirmæ ſint, ut, Vir Doctiſſime, pro eo quo polles, acri judicio exiſtimabis; ego vel firmiſſimas exiſtimanti pro eo, quo unice moveor, veri ſtudio facile aſſentiar. Hoc enim veri ſtudium ita mihi animos addidit ad Summorum Virorum huic tertio Frontini Conſulatui adverſantium rationes agitandas, ut tamen ipſe qui eſſem, & qui contra illi, non oblivîſcerer. Idem veri ſtudium ne illud quidem diſſimulare me, ſinit, quod altera ex parte nunc demum venit in mentem, videlicet tertio iſti Frontini Conſulatui obſtare facile poſſe illud idem Martialis Epigramma (*d*), quo demonſtratur ſecundus. Verſus enim extremi quatuor haud obſcure videntur oſtendere, Epigramma nondum reddita libertate, id eſt Domitiano adhuc rerum potiente, ſcriptum fuiſſe, & quod conſequitur, alterum Frontino Conſulatum ab Nerva quidem, ut oporteret, datum non eſſe. *Accedent*, inquit Martialis,

Accedent ſine felle joci, nec mane timenda
Libertas: & nil quod tacuiſſe velis.
De Praſino conviva meus, Venetoque loquatur,
Nec facient quemquam pocula noſtra reum.

Permirum eſt, in hac controverſia neminem, quod ſciam, verſus hoſce attendiſſe, qui illam videlicet de altero Frontini Conſulatu mentionem, & continuo quidem, ſequuntur; niſi forte in aliam omnino partem accipiendos crediderunt, ut Poeta hoc diceret: ſub civili, mitique Nervarum imperio jam non eſſe timendam, ut ſuperiore tempore ſub Domitiano, ſermonum ac jocorum libertatem vel in ipſam Venetam, Praſinamve Factionem. Huc autem pertinet, quod *de Factionibus aurigatorum, & ſtudiis Principis* in hunc locum adnotavit Farnabius: *periculoſum erat ſub Nerone, Vitellio, & Domitiano iis favere, a quibus alieni Principes. Praſinæ autem, & Venetæ maxime favebant*. Eodemque trahere fortaſſe quis malit ultima verba explicationis Raderi: *nullus erit, qui noſtros jocos inſidioſe excipiat, & deferat ad Cæſarem, noſque reos faciat, ut Domitiani temporibus contingebat*. Sed quanquam in priorem illam interpretationem propenſiorem eſſe me, fateor; tu tamen, Vir Præſtantiſſime, hoc etiam diſpicies, & quid ſit veri ſimilius, conſtitues. Vale, & me, quod facis, redama.

Patavii XIII. Kal. Quinctiles. CIↃIↃCCXXII.

DE ORDINARIO FRONTINI CONSULATU
EPISTOLA II.

CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

PETRO PLUVENIO

E SOCIETATE JESU.

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

Mirabar quid eſſet, quod quæ de Ordinario Frontini Conſulatu, Anatomicus ad Mathematicum, luſeram potius, quam ſcripſeram, ea Doctiſſimo Viro Joanni Poleno, Collegæ meo, editione, Sapientiſſimis *Actorum Eruditorum* Scriptoribus laude, Tibi denique, Vir Clariſſime, atque Eruditiſſime, Tua, neque illa brevi, conſideratione in tam gravi præſertim, illuſtrique Opere, non indigna viderentur. Sed cum hanc in ipſo Volumine (*a*), quo me liberaliter donaviſti, perlegerem; quod de illis ſuſpicabar, de Te perſpicue cognovi, hæc me omnia veſtræ debere humanitati, quæ non uno loco ex Tuis erga me perbenignis verbis elucet. Quod enim ad rem ipſam attinet; pro veri ſtudio, & publicæ utilitatis amore non obſcure a meis opinionibus, inſtitutoque diſſentis. Quæ utinam in mea illa Epiſtola ſatis exponere potuiſſem; fortaſſe Tibi Æquiſſimo Viro aliquanto aliter viſum eſſet.

Nam principio ſic habeas velim, optaſſe me ſemper primum ne opinione ab ullo, ſi fieri poſſet, homine diſcreparem, deinde ne diſſenſum nominatim proferre cogerer. Sed Amicus ſummus tum rogando omnino cogebat; tum omnia, quæcunque rei declinandæ cauſa dicerem, vel tollendo, vel infirmando.

Dicebam, ſi mea Epiſtola vulgaretur, me pluribus viſum iri Noriſii ſententiæ adverſantem. At ſimul, reſpondebat ille, pro altera Noriſii ſententia ſtantem. Sed pro ſententia, ajebam, ab ipſo deſerta, & pro qua nihil facile mihi venire in mentem potuerit, quod ipſi non venerit, idemque inane viſum fuerit. Ille vero negabat, poſteriores curas neceſſario ſemper eſſe ſapientiores: confirmabat, non Pictoriam modo, atque Poeticam Protogenes, & Torquatos, ſed cæteras Facultates omnes, excellentes interdum homines habuiſſe *quibus nimia diligentia nocuerit* (*b*), & quorum poſterior labor ad prioris laudem non pervenerit: nonnulla præterea a me certe fuiſſe interjecta, quæ Noriſius non illa quidem ignoraviſſe, ſed non ſatis fortaſſe animadvertiſſe videretur. Cum autem me, meæ tenuitatis conſcius, abjicerem, & quod in Epiſtola diſerte ſcripſeram, qui eſſem ipſe, & qui contra Noriſius, inculcarem; tum vero is graviter referre Tulliana illa (*c*) *non tam auctores in diſputando, quam rationis momenta quærenda eſſe: quin etiam obeſſe plerumque iis qui diſcere volunt, auctoritatem eorum qui ſe docere profitentur; deſinere enim ſuum judicium adhibere, id habentes ratum quod ab eo quem probant, judicatum vident*; ad hæc illud addere, quantam

tam

(*c*) Not. in calce Gruter. pag. 324. (*d*) l. 10. Epigr. 48. (*a*) I Ceſari raccolti nel Muſeo Farneſe Tom. X. Tav. 3. Medagl. 8.
(*b*) Plin. Nat. Hiſt. l. 35. c. 10. (*c*) De Nat. Deor. l. 1.

tam bonis Artibus, & quam diuturnam calamitatem tunc *opinio præjudicata* attulerit, *cum etiam ſine ratione valebat auctoritas*. (d)

Etſi hæc me, atque alia id genus urgebant; tamen ſimpliciter illud fatebor, unde plane quo revera animo ſim, Vir Clariſſime, cognoſcas. Si Noriſius mutationem ſententiæ ſuæ, nulla addita ratione, propoſuiſſet; fortaſſe multo apud me magis tanti Viri auctoritas, quam quas produxit, rationes, valuiſſet. Tunc enim novum aliquid, magnique momenti inveniſſe hominem, exiſtimare potuiſſem, quo ad ſententiæ mutationem compulſus eſſet. Nunc vero cum ſuam ne ipſe quidem auctoritatem a nobis ſuſpici, ſed rationes attendi, voluerit, quibus in ſententiam hanc novam traductus ſit; quid aliud facere potui quam quod in Epiſtola feci, ut novas haſce rationes; non antiquas; ex ordine perpenderem, aut ſi etiam antiquas; ut cum his novas compararem? Nec ſane quidquam erat cauſæ, cur primam ſuam ab Noriſio ſententiam deſertam eſſe, ægre ferrem, aut cur pro ipſa propugnator ſubirem, aut denique cur rem jam ſatis definitam in controverſiam revocarem, qui nunquam antea pro ſententia prima ſtetiſſem, qui novam quandam adverſus eandem, dubitationem in extrema Epiſtola pro veri ſtudio proponerem, qui tandem nulla ſatis certa momenta rationum animadverterem, quibus aliquis rem obſcuram adhuc, & incompertam extra omnem juſtæ dubitationis aleam revera ponere, & pro certo conſtituere potuiſſet; quando ne ipſe quidem Noriſius aliud denique pronunciavit, *quam Frontonem probabilius Collegam Trajani poni*. Hoc mihi igitur in ea Epiſtola propoſitum, hoc inſtitutum fuit, non ut quidquam ego de re hac, imo nec de novis ipſis Noriſii rationibus ſtatuerem; ſed has ut tantum perpenderem; judicium aliorum facerem.

In iis rationibus nulla erat ex Faſtis petita, nec vero eſſe poterat, quando Noriſius non vulgares, qui Frontonem habent, ſed illos Anonymi cenſebat eſſe *omnium optimos*, qui habent Frontinum. Erat autem hæc, *Conſulem II.* jam fuiſſe Frontonem. Verum id cum nullius veteris Scriptoris fide probetur, de Frontino autem conſtet; hinc mihi illud conſequi viſum eſt, non jam Frontonem non fuiſſe, aut omnino eſſe non potuiſſe, ſed precario dictum eſſe a Noriſio fuiſſe Conſulem II. qui Frontinum quidem fuiſſe Conſulem II. non precario in priore ſententia affirmaverat: eaque de cauſa quanto firmior eſſet ejuſmodi ratio ad illam ſententiam, tanto infirmiorem eſſe ad hanc novam.

At enim in Faſtis, a Goltzio, & Panvinio compoſitis, tempus adnotari videmus alterius Conſulatus Frontonis. Nihil hic mihi neceſſe eſt, quod ad Goltzium attinet, quam ſuſpecta ſæpe ejus ſive fides, ſive diligentia fuerit, commemorare. Malo tibi credere, Vir Doctiſſime, qui non uno in loco adverſus aliorum ſuſpiciones hominis exiſtimationem tueris. Sed tamen Goltzius, & Panvinius jure, an precario id ſuis in Faſtis ſcripſerunt? Si precario; cur attenderem? Sin jure; quibus ipſi ex fontibus hauſiſſent, videndum erat. Et Panvinius quidem (nam Goltzius nullo prorſus ſui facti laudato Auctore, nihil ibi aliud agit, niſi ut Panvinium deſcribat) Panvinius, inquam, unde ſumpſerit, confitetur, quod in Faſtis anno poſt interfectum Domitianum *ex Kal. Jul. M. Cornelium Frontonem II.* Conſulem ſcripſit. *Domitii*, inquit, *Apollinaris, Fabricii Vejentonis & cæt. conſulum hoc anno ſuffectorum Plinius junior l. 9. Epiſt. ad Quadratum; M. vero Cornelii Frontonis Dio in Nerva, & Hadriano, & Julius Capitolinus in Marco meminerunt. Quos anno poſt occiſum Domitianum fuiſſe referunt.* Quinam? obſecro. Non Capitolinus certe in Marco, non Dio in Hadriano, quibus in locis nihil de Frontone hoc noſtro, nihil de his rebus. Unus igitur relinquitur Dionis, ſive, ut verius loquamur, Xiphilini locus in Nerva, is ſcilicet locus quem ſemel atque iterum perpendit Noriſius, & quem ego quoque ex inſtituto in Epiſtola examinavi. Num vero eo loco *referat* Dio, Frontonem *anno poſt occiſum*

Domitianum fuiſſe conſulem, & fuiſſe *ex Kal. Jul.* tu ipſe, Vir Eruditiſſime, ſatis oſtendis, qui cum eundem iſtum producas locum, non id referri ab Dione ſcribis; ſed pro Panvinii *aſſertione aliquam* dumtaxat *congruentiam* trahi ex eo loco *poſſe*, credis. Quod ſi conceſſero; hinc illud quidem conſequetur, Frontonem ex Kal. Jul. Conſulem eſſe potuiſſe: certe autem fuiſſe ſic ut in Faſtis ex Dionis auctoritate ſine ulla dubitatione *ex Kal. Jul.* Conſul ſcribendus fuerit, & ſtatuendus, non conſequetur. Id autem eſt quod mea in Panvinio ita notabat, ut tamen ſimul excuſaret, Epiſtola.

Et vero aliud eſt ad certiſſimam hiſtoriæ normam Faſtos conſcribere, aliud eſt eorum quæ ita eſſe, ut non eſſe, potuerint, conjecturas proferre. Quid enim prohibet quo minus Frontonem Conſulem ex Kal. Sept. fuiſſe, credamus non tam dico anno poſt occiſum Domitianum (quod nunc quibuſdam placere ſic video, ut in Faſtos retulerint) quam eo ipſo anno quo Domitianus occiſus eſt? Num forte ille Dionis locus? Quid, ſi non modo non prohibeat; ſed plurimum faveat? Decet autem, atque adeo oportet quæ iſtum de Frontone locum proxime antecedunt, & ſubſequuntur, diligenter attendere. Poſtquam igitur narravit Hiſtoricus, poſt cædem Domitiani Nervam eſſe Imperatorem deſignatum, & Deceſſoris ſtatuas ſublatas, triumphales arcus diſturbatos, poſt hæc, inquam, quæ ſtatim ab audita cæde Domitiani Romæ eſſe facta, de Suetonio (e) intelligimus; continuo illa ſubjicit, *Nerva autem eos qui rei facti erant impietatis, abſolvit, exuleſque reſtituit. Servos vero, ac libertos, qui inſidias dominis, patroniſve ſuis fecerant, omnes interfici, juſſit, cavitque, ne is liceret crimen ullius facinoris dominis inferre: neminem quoque impietatis, aut ritus Judaici accuſari permiſit. Tam multi enim per calumniam damnati fuerant, in quorum numero Seras philoſophus fuit, ob eamque rem ingens tumultus concitatus erat (omnes enim accuſabantur ab omnibus) ut ferant, Frontonem conſulem dixiſſe, malum quidem eſſe Imperatorem habere, ſub quo nemini licet quicquam facere: ſed multo pejus eſſe, cum omnia licent omnibus. Quibus cognitis rebus, Nerva talia fieri in reliquum tempus vetuit. Erat Nerva ſenectute, & languenti ſtomacho imbecillior*, aliiſque interjectis, tum demum hoc ſubdidit, *Virginium* Rufum, *qui ſæpe Imperator appellatus fuerat, non eſt gravatus collegam in conſulatu aſſumere* ex Kal. videlicet Januariis ejus qui Domitiani mortem inſecutus eſt, anni. Sed hæc, atque alia etiam quæ ſequuntur, in præſentia mittamus; illa quæ præcedunt, ſpectemus, & cum iis quæ Plinius is qui primis dominationis Nervæ diebus interfuit, de illis ipſis ad Quadratum ſcripſit (f), comparemus.

Primum quidem, *occiſo Domitiano*, cur Publicium Certum ſibi accuſandum ſtatuiſſet, oſtendit; tum vero cur non continuo feciſſet, hanc cauſam ſubjicit. *Ac primis quidem*, inquit, *diebus redditæ libertatis pro ſe quiſque inimicos ſuos, dumtaxat minores, incondito turbidoque clamore poſtulaverat ſimul, & oppreſſerat. Ego & modeſtius, & conſtantius arbitratus immaniſſimum reum non communi temporum invidia, ſed proprio crimine urgere, cum jam ſatis ille primus impetus deferbuiſſet, & languidior in dies ira ad juſtitiam rediiſſet, & cæt.* Quæ ergo Hiſtoricus dicit, *multos per calumniam damnatos fuiſſe, ob eamque rem ingentem tumultum concitatum eſſe*, cum *omnes accuſarentur ab omnibus*, eadem Plinius quoque his verbis indicat, *pro ſe quiſque inimicos ſuos --- incondito turbidoque clamore poſtulaverat ſimul, & oppreſſerat ---- communi temporum invidia*. At hæc, ait, *illo primo impetu*, & *primis diebus redditæ libertatis* contigiſſe; Hiſtoricus autem, cum ea contigerunt, *Frontonem conſulem* fuiſſe ſignificat. Igitur aut ego quidem plurimum fallor, aut Scriptore hoc utroque collato, intelligitur, primis illis diebus quibus per ipſam Domitiani mortem libertas reddita eſt, Conſulem fuiſſe Frontonem.

(d) Ibid. (e) in Domitiano c. 23. (f) l. 9. Epiſt. 13.

Sed videamus, quæſo, num Vir Doctiſſimus Jo. M. Catanæus rem aliter atque ego, perceperit? Sane ad iſta Plinii verba hæc *commentarii* loco appoſuit. *Dion ſcribit ingentem tumultum exortum, quod Nerva principe facto ſtatim omnes ſuos inimicos accuſarunt, unde ferunt, Frontinum* (ſic enim ipſe, non Frontonem, legebat) *dixiſſe, quod malum eſſet habere Imperatorem ſub quo nulli liceret aliquid facere, Domitianum ſane demonſtrans; ſed pejus ſub quo omnibus omnia*. Nec vero Tillemontius (*g*), Vir in Auctorum ſenſibus, rerumque temporibus inquirendis, ſi quis alius, diligentiſſimus, unquam aliter hos Dionis, Pliniique locos intellexit. Quin imo diſerte ſcripſit, ab Dione *inter initia* dominationis Nervæ Frontonem Conſulem memorari, a Plinio autem turbulentam illam communemque accuſationem accidiſſe narrari *primis diebus ex quo mors Domitiani* (*& electio Nervæ*) *libertatem reddiderant*.

Cum igitur ex Suetonio (*h*) conſtet, Domitianum *XIII. Kal. Octobris*, hoc eſt XVIII. Septembris die occiſum fuiſſe, neque dubium ſit, mox ei Nervam ſucceſſiſſe; ſi quis Frontonem ex Kal. Septembr. ejus anni, & quod conſequitur, tunc cum Domitianus cæſus eſt, & cum mox omnes primis redditæ libertatis diebus tumultuoſius accuſabantur ab omnibus, ſi quis, inquam, tunc Frontonem Conſulatum (num tamen II? certe autem ab Nerva non datum) geſſiſſe, fuerit; is Dionem non modo non adverſantem, verum etiam plurimum facientem habebit.

Atque hæc non ad defenſionem, ſed ad ampliorem eorum expoſitionem ſcripta ſunto, quæ preſſius in Epiſtola attigi, cum aliquam ex novis Noriſii rationibus perpenderem. Nam quæ de reliquis adjeceram, ſatis ibi expoſita credo; certe a te, Vir Clariſſime, prætérita video. Quod ſi nihilominus ea tibi ſententia fuerit, ſiquid a Noriſio, aut a Panvinio precario de Frontone traditum ſit, de illo amplius non eſſe quærendum; eo me animo eſſe, confirmo, ut facile poſſim exiſtimare, ea in re vidiſſe aliquid tantos Viros, quod mihi videre non licuerit. Sed cum id ſiluerint ipſi; in eam partem meas dubitationes accipias velim, quaſi alios, & te in primis, cujus Ingenium, & Eruditionem ſuſpicio, & colo, etiam atque etiam rogem, ut quod illi reticuerunt, vos me, hominem veri ſtudioſiſſimum, & per illorum, veſtroſque labores, miſſis controverſiis omnibus, proficiendi cupidiſſimum, doceatis. Cum enim vos alibi animadvertam, ubi iidem non ſatis firma propoſuerint, aperte diſſentire; neceſſe eſt ſuſpicer, hac una in re de qua ipſe dubitavi, ſubeſſe aliquid fortaſſe quod me quidem fugiat, a cæteris autem non ignoretur. Vale, Vir Doctiſſime, & mihi, quod facis, favere perge.

D. Patavii IV. Kal. Septembr. CIↃ IↃCC XXVIII.

DE QUADAM LIBRORUM M. VARRONIS PARTICULA UT LEGITUR IN VETERI CODICE

EPISTOLA.

ERUDITISSIMO AC PRÆSTANTISSIMO VIRO

JOANNI POLENO

Marchioni, Matheſeos Profeſſori Celeberrimo

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

QUæ in vetuſto Codice Bibliothecæ Caſſinenſis, Frontini Commentario de Aquæductibus, continuo, nulloque præfixo titulo, quaſi ejuſdem Auctoris eſſent, ſubjiciuntur, ut paulo attentius cœpi legere, ſtatim particulam eſſe agnovi libri IV. M. Varronis de Lingua Latina. Qua in particula ut loca Urbis plurima, ducto a Capitolio initio, diligenter indicantur, ſic mirum non eſt, hanc illi Frontini Opuſculo ſubjunctam eſſe, quod cum ad alia, tum vero *ad locorum Urbis notitiam valet*, ut vere Joannes quoque Ludovicus Vives (*a*) animadvertit. Neque enim aliud ſpectaſſe qui iſtud additamentum adſcripſit, hinc poteſt intelligi, quod illa, quæ proxime a Varrone ſunt tradita, ut pote alio pertinentia, omiſit, atque adeo in iſtis ipſis quæ deſcripſit, ob eandem, opinor, cauſſam, de induſtria prætermiſit nomina Junii, Nævii, Lucilii, Volumnii, quos ibi Varro laudat Auctores. Etſi vero & hæc nomina conſulto, & perpauca alia fortuito omiſſa ſunt, neque deſunt, ut in pleriſque omnibus calamo ſcriptis exemplaribus quæ diligentius deſcripta velles; tamen cum particula iſta, illa ipſa tum ſatis antiqua, tum in Frontino præ cæteris fideli a te, Vir Doctiſſime, agnita manu, ſcripta ſit; non erit (credo) inutile iis, qui de nobiliſſimi Scriptoris, & præſtantiſſimi Operis emendatione ſoliciti ſunt, hoc etiam exemplar inſpexiſſe. Quod quidem intelliges vel ex iis dumtaxat locis, quæ mihi licuit, homini (ut noſti) longe alia agenti, neque multis editionibus Varronis inſtructo, his ſubſecivis horis ſeligere.

Antiqui Oppidi Saturniæ tertium illud (inquit Varro) etiam nunc manet veſtigium, *quod poſt ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes poſtici muri ſunt ſcripti*.

De iſtis Legibus ædificiorum non modo ſilent Varronis Interpretes, quotquot memini legiſſe, verum ne in eo quidem Indice quem Henricus Stephanus addidit Scriptorum, & Legum quoque in his Varronianis libris memoratarum ulla mentio eſt, ut neque de lege prædiorum urbanorum, cujus verba paulo ſupra poſita ſunt. Credibile eſt, illas ad eundem fere modum fuiſſe, ad quem ex tabula marmorea P. Rutilio, Cn. Manlio Coſſ. ſcripta legitur apud Gruterum (*b*) *Operum. Lex. II. Parieti. Faciundo. in. Area. Quæ. eſt. ante. Ædem. Serapi. & cæt.* niſi quod leges quas Varro commemorat, non publicæ erant ſed privatæ, ſi Codici Caſſinenſi credimus, in quo ita ſcriptum eſt: *in ædificiorum legibus privatis*. Quod quidem ultimum verbum etſi in meis editis libris deeſt; non deerat tamen in iis pervetuſtis membranis quibus utebatur Turnebus (*c*).

Aventinum Montem olim paludibus fuiſſe ab reliquis diſcluſum ſic, ut ratibus adiri debuerit, ex iis quæ Tibullus (*d*), Propertius, (*e*), Ovidius (*f*) ſcri-

---

(*g*) Tom. 2. P. 3. Not. 8. ſur Trajan, & Tom. 2. P. 1. (*h*) l. cit. c. 17. (*a*) De trad. diſcipl. l. 5.
(*b*) pag. 208. (*c*) Adverſ. l. 20. c. 30. (*d*) l. 2. Eleg. 5. (*e*) l. 4. Eleg. 9. (*f*) Faſt. l. 6.

ſcribunt, intelligi ex parte licet. Ejus rei Varro hæc ait eſſe veſtigia, *quod qua tum itur Velabrum, & unde aſcendebant ad Rumam nova via locus ſacellum Labrum*. Sic Manutii. Henricus autem Stephanus, & qui Stephanum in iis quoque locis omnibus ſequitur, qui poſt proferentur, Dionyſius Gothofredus ad hunc modum: *quod ea, qua tum itur Velabrum, & unde aſcendebant ad Rumam nova via lucus eſt, & ſacellum larum*. Verum Joſephus Scaliger (*g*) ita hunc locum legendum eſſe cenſuit, nulla pene (quod ipſe ait) licentia: *quod qua nunc itur, Velabrum: & unde aſcendebant ad Rumiam, Nova Via: ubi lucus & ſacellum Larum*. Quem ita ſecutus eſt Auſonius Popma, ut in hunc ipſum fere modum ediderit. Non negaverim, ſic planam atque perſpicuam reddi Varronis ſententiam iis præſertim, qui horum Virorum interpretationem ſimul attenderint. Attamen cum in exemplari noſtro lego: *quod ea qua tum dicitur Velabrum. & unde aſcendebant ad ſimam novam viam, locus eſt qui dicitur Sacellum Labrum*; cumque animadverto in veteri etiam Turnebi (*b*) libro hanc fuiſſe ſcripturam: *quod ea qua tum dicitur Velabrum*: & mox *ad infimam novam viam locus Sacellus Labrum*, & huc illam quoque pertinere ſcripturam, quam Henr. Stephanus in ora adnotavit: *deſcendebant ad imam novam viam*; cum, inquam, hæc omnia attendo, ut in hiſce antiquis exemplaribus menda eſſe non nego, ita propoſita emendatio an undique probanda ſit, dubito. Equidem Rumiam, ſeu Ruminam, ut Varro noſter (*i*) alibi vocat, apud Romanos Deam fuiſſe cui facientes mulieres, non vino, ſed lacte hoſtias ſpargerent, de Plutarcho (*k*), & Nonio (*l*) didici, imo ex ipſo Varrone (*m*) ſcio huic Deæ ſacellum fuiſſe, apud quod *a Paſtoribus ſata ficus*. Num tamen id ſacellum in Urbe fuerit, vel ſi in Urbe, eo in loco, me adhuc fateor ignorare. Nam quod Ædicula Matris Rumæ in Regione VIII. a Panvinio (*n*), atque adeo ab Sexto Rufo (*o*) ſecundum exemplar a Panvinio editum collocatur; nempe hic exemplar id ſequitur, cujus de auctoritate quid habendum ſit, non obſcure docet Nardinus (*p*): nec fortaſſe a vero longiſſime abſit, qui ex hoc uno, cujus de vera ſcriptura quærimus, Varronis loco iſtam Matris Rumæ Ædiculam in illud exemplar irrepſiſſe, ſuſpicetur. Contra, ſi *infimam novam viam* legamus; quin hæc certus eſſet Urbis locus, & in ea quidem vicinia agnoſcendus, dubitare nemo poſſit. Nam vel noſter Varro in divinarum libris ut teſtatur Gellius (*q*), *Ajus*, inquit, *Deus appellatur, araque ei ſtatuta eſt in infima nova via, quod eo in loco divinitus vox edita erat*. Hanc autem vocem de qua Livius (*r*) quoque ter meminit, *exauditam eſſe a luco Veſtæ, qui a Palatii radice in novam viam devexus erat*: aramque propterea Ajo loquenti, *adverſus eum locum conſecratam eſſe*, teſtem locupletem habemus Tullium (*ſ*). Atque utinam ut ex his cognoſcimus, ubi eſſet infima nova via, ita etiam ubi ſumma nova via fuerit, ſic intelligere poſſemus, ut locum illum Solini (*t*), *Habitavit . . . Tarquinius Priſcus ad Mugoniam Portam ſupra ſummam novam viam* ab aliis veterum Scriptorum locis non ita fortaſſis diſcrepare, confiteremur. Sed hoc alii viderint; nos ad Varronem revertamur.

Reliqua, inquit, *Urbis loca olim diſcreta, cum argeorum Sacraria in ſeptem & XX. partes urbis loca ſint diſpoſita*. Sic Manutii. Henr. Stephanus, *ut Argeorum Sacraria in ſeptem & viginti partes urbis ſunt diſpoſita*. Auſon. Popma, *ſint diſpoſita*; cætera ut Stephanus, niſi quod in Notis, *partes urbis ſint* eſſe cenſet *gloſſema*, eoque inducendum. Turnebi (*u*) vetus liber, *tum Argeorum Sacraria, in ſeptem & viginti partes, ubi ſunt diſpoſita*. Codex autem Caſſinenſis; *Reliqua Urbis loca olim diſcreta cum Argeorum Sacraria in ſeptem & viginti partes Urbis ſunt diſpoſita* ſinceriore (ut opinor) certe faciliore, & planiore Scriptura, ut videlicet intelligamus tunc loca illa diſcreta fuiſſe, cum Sacraria hæc fuere diſpoſita.

In Regione Eſquilina, *lucus fagutatalis, & larium. Querquetulanum Sacellum & lucum Martis, & Junonis Lucinæ, quorum anguſti fines: non mirum. Jamdiu enim late avaritia nunc eſt*. Sic editiones Manutiorum. At Stephanus, *lucus fagutalis; & lucus Mephitis, & lucus Junonis Lucinæ: quorum anguſti fines: non mirum. Jamdiu enim late avaritia una eſt. Item lucus Larum. Querquetulanum Sacellum*. Popma, *lucus Fagutalis, & Lanum* (leg. *Larum*; imo ex Notis in quibus Joſ. Scaligerum innominatum, ut ſæpe ſolet, ſequitur, *Virarum*) *Querquetulanum Sacellum, & lucus Martis, & Junonis Lucinæ: quorum anguſti fines non mirum: jamdiu enim late avaritia una eſt*. Turnebus (*x*) legit, *lucus dicitur fagutalis, & larum Querquetulanum Sacellum, & lucus Mephitis*, & mox: *jamdiu enim latæ avaritiæ viæ eſt*; verum in hac emendatione non ſuam ſed antiqui libri fidem obſtrictam eſſe, vult. Illud etiam alibi (*y*) monet, libros veteres *meficis* habere, at ſe *Mephitis* rectum putare, ut ante emendaverat Auguſtinus, & agnoverat Scaliger (*z*). Nunc Scripturam Caſſinenſem producamus: *lacus dicitur Facutalis, & Larum querquetulanum eſt, Sacellum & lucus Meſitis, & Junonis Lucinæ, quorum anguſti fines, non mirum, jamdiu enim late avaritia eſt*. Non eſt negandum, menda hic quoque, & quidem apertiſſima, occurrere. Sunt tamen & quædam fortaſſe probanda, in quibus *Sacellum* illud, *& lucus Meſitis*. Nam qui *lucus Martis* edidere, non facile proferent antiquorum Scriptorum locos, quibus iſtam ſuam lectionem confirment. Publius quidem Victor (*a*) inter cæteros Romæ Lucos *Lucum* etiam *Mavortis* proponit, ſed in recentiori Epilogi additamento, quod primum editum eſt a Panvinio, de cujus editionis additamentis non aliter habendum eſſe, ac de ipſius Sex. Rufo indicatum eſt, haud immerito monet Nardinus (*b*). Quod ſi etiam utrique illorum credamus; tamen neque Victor, qua in regione is lucus eſſet, oſtendit, & Rufus in longe alia Regione, videlicet IX. *Lucum Mavortianum* conſtituit; non in V. in qua *Ædiculam* quidem *Martis* memorat, ſed ita, ut ignores, in Eſquiliis, an in Colle Viminali ſtatuat, ut apud ipſum ibi conjunctis, ſic a Varrone in hoc loco omnino ſejunctis. De Sacello autem Mephitis, quod in Eſquilina Regione, atque adeo qua in hujus parte eſſet, luculentum in promtu eſt Sex. Pompeii (*c*) teſtimonium. *Eam*, inquit, *partem Eſquiliarum, quæ jacet ad vicum Patricium verſus, in qua regione eſt ædis Meſitis*, Ciſpius Anagninus *tuitus eſt*. Quod ſi aliquid hac in parte tribuendum eſt illi Urbis topographiæ, quam majori in tabula edidit Marlianus (*d*); huic certe lateri Eſquiliarum, de quo Sextus loquitur, magis e directo reſpondebat, propiorque erat Eſquilinus Campus, ſive (ut Varro ſupra vocat) Puticulæ. *Extra oppida*, inquit, *a puteis Puticulæ, quod ibi in Puteis obruebantur homines: niſi potius, ut Ælius ſcribit, Puticulæ, quod puteſcebant ibi cadavera projecta*: *qui locus publicus ultra Eſquilias*: cui idem Feſtus (*e*), & Porphyrio Horatii interpres (*f*) adſtipulantur. Quamobrem proclive eſt cum Alexandro Donato (*g*) intelligere eo potiſſimum in loco fuiſſe cultam Mephitim, *Deam*, ut Servius (*h*) ait, *odoris graviſſimi*, ne ex tetro illo, & exitiali cadaverum puteſcentium odore homines detrimentum caperent: itaque alio translato *communi* iſto (ut Horatii (*i*) verbis loquar) *miſeræ plebis ſepulchro*, tum licuit, ut idem ait,

Eſquiliis habitare ſalubribus, atque
Aggere in aprico ſpatiari, quo modo triſtes
Albis informem ſpectabant oſſibus agrum.

Non me fugit, Nardinum (*k*), quem ut noviſſe hæc omnia

(*g*) Conjectan. in hos libr. Varron. (*h*) loc. cit. (*i*) apud Nonium de Propr. Serm. c. 2. in *Rumam*.
(*k*) Quæſt. Rom. 57. (*l*) loc. cit. (*m*) De Re Ruſt. l. 2. (*n*) Reip. Rom. Comm. l. 1.
(*o*) De Regionib. Urbis, (*p*) Rom. Ant. l. 2. c. 5. (*q*) Noct. Attic. l. 16. c. 17.
(*r*) Hiſtor. l. 5. c. 32. 50. & 52. (*ſ*) De Divin. lib. 1. (*t*) Polyhiſt. c. 1. (*u*) l. cit. c. 35.
(*x*) loc. cit. (*y*) Comment. in hos libr. Varr. (*z*) Conjectan. cit. (*a*) De Regionib. Urb. (*b*) loc. cit
(*c*) De Verb. Signif. l. 17. in *Septimontio*. (*d*) Topogr. Urb. Rom. c. 7. (*e*) Oper. cit. l. 14. in *Puticulos*.
(*f*) In od. 5. Epod. (*g*) Rom. Veter. l. 3. c. 10. (*h*) in l. 7. Æneid. v. 84. (*i*) l. 1. Sat. 8. v. 10. (*k*) Oper. cit. l. 4. c. 3.

omnia video, ſic verbi illius Horatiani *modo* vim ſatis attendiſſe, nonnihil dubito, tum de tempore, quo id ſepulchrum translatum eſt, tum de ejus loco aliter ac cæteri, exiſtimare: cui nos aſſentiri in præſentia nihil vetat, cum ipſe (*l*) quoque Donato in eo quod diximus, nihilominus aſſentiatur. Neque aliam fortaſſe ob cauſam Cremonenſe illud *Mephitis templum* de quo narrat Tacitus in III. libro Hiſtoriarum *ante mœnia* erat conſtitutum, niſi quod haud longe (*extra oppidum* videlicet, ut ait Varro) Cremonenſium erant Puticulæ. Quod ad Templum, vel ad ejus potius viciniam fieri poteſt, ut pertinuerit baſis illa marmorea, his verbis inſcripta.

MEFITI.
L. CAESIVS
ASIATICVS
VI. VIR. FLAVIALIS
ARAM. ET. MENSAM.
DEDIT. L. D. D. D.

Laude enim Pompeii, urbe nimirum Cremonæ vicina baſim hanc inſpectam fuiſſe, a Grutero (*m*) traditum eſt: quem ad locum Gruteri quicunque hæc adſcripſit; *Mephitis templum ante mœnia Cremeræ Tacit.* 13. *Hiſt.* ille, vel (ut credere par eſt) ipſius potius Amanuenſes, atque Typographi & in urbis nomine, & in libro Taciti indicando, manifeſtiſſime a vero aberrarunt. Sed neque prætermiſſionis culpa vacat Jo: Gulielmus Stuckius, qui *univerſæ* ſuperſtitionis ethnicæ ritus ceremoniaſque complectem in ſua *Sacrorum Sacrificiorumque Deſcriptione*, cum multo etiam ignobiliores Deos, eorumque cultum commemoret, de Mephiti ne verbum quidem facit, quam templa araſque habuiſſe, conſtat, & cui præterea peculiare fuiſſe alicubi litationis genus, haud difficile intelligitur ab iis qui cum Plinium (*n*) legerint memorantem *in Hirpinis Amſancti ad Mephitis Ædem lacum* (vel, ut legunt alii, *locum*) *quem qui intravere, moriuntur*, tum animadvertunt, Servium (*o*) de eodem Amſancti in Hirpinis loco, *aquas ſulphureas habente*, hæc tradere, *gravis odor juxta accedentes necat, adeo ut victimæ circa hunc locum non immolarentur, ſed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat litationis genus*. Num autem hæc Servii verba (ut Medicus eruditiſſimus, qui nonnulla iſtorum ante nos attigit, Leonardus a Capua (*p*), videtur exiſtimare) id ſignificent ut victimas *intra lacum ſinerent ſuffocari*, aquis nimirum ſubmerſas, alii diſpiciant; ego jam redeo ad Varronem.

Hæc paulo infra ex Sacris Argeorum adſcribit, *Septimus mons quinticepſos lucum Pœtilium*. Ita Manutii. Stephanus. *Septimus mons quinticepſos lucum Pœtilium*; in libri ora *Petillium*. Popma, *Septimus mons quinticeps lucum Poetilium*. Caſſinenſis codex, *Sceptius mons quinticeps lacum poetelium*. Equidem non *lacum*, ut ſolet in hoc Codice, ſcribendum fuiſſe, ſed *lucum*, non eſt cur dubitem; ſic enim Pub. Victoris vel antiquiora illa Panviniano exemplaria in hac V. Regione habent, *Lucus Petilinus*; imo Livii quoque liber ſextus (*q*), *in Petelinum lucum extra Portam Flumentanam* (Nardinus (*r*), mavult *Nomentanam*) *unde conſpectus in Capitolium non eſſet*; item liber ſeptimus (*ſ*) *in luco Petelino*. An tamen *Septimius mons quinticepſos* Scribendum fuerit, non *Sceptius mons quinticeps*, dubitari etiam atque etiam poteſt, nam primum Turnebus (*t*) quoque ad hunc locum hæc adnotarat, *Vetus liber* Sceptius mons: *quod verius puto*. Deinde Joſephus Scaliger (*u*), *frequens mendum hic inolevit. Nam male* quinticepſos, ſexticepſos *ſcriptum eſt* pro quinticeps, ſexticeps, etcæt. *Neque enim* primicepſos *dixit*, *ſed* primiceps. Igitur cum utroque codex hic facit in hoc quidem loco; nam & alicubi intelligitur cum illo Turnebi (*x*) codice antiquiſſimo convenire, in quo pro *Quarticeps*, vel *Quarticepſis* ſcriptum erat *Quarticepſois*.

Sed non ſic tamen in pleriſque eorum, quæ non multis interjectis, rurſus ex Argeorum Sacrificiis habet, in hunc modum, *Collis Quirinalis Salutaris Quarticeps adverſum eſt pilonarvis ædem Salutis*. *Collis Muccialis Quinticeps*, & mox; *ſexticeps in Vico in Stegano Summo apud Auradum etc.* Longum eſſet quæ ſinguli pro his ediderunt, aut edenda cenſuerunt, proferre, atque contendere. Non tamen reticebo, verbum *Quirinalis* ab omnibus quos ego viderim, omitti: etiam paulo ante, ſi excipias Manutios. Pro *Mucialis* vel *Mutialis* Scaligerum (*y*) ex Libro IX. (*z*) Dionyſii legendum cenſere *Martialis*, & ſic editum a Popma. Pro *vico in Stegano* Manutios *in ſtellario* (quod vetus etiam Turnebi (*a*) codex habebat) Stephanum autem, & Popmam, poſt Auguſtinum, *Muſtellario* edidiſſe. Denique pro *Auradum* Manutios, & Stephanum ſcripſiſſe *Turaculum*, Popmam *Auguraculum* ex Scaligeri (*b*) videlicet, ac Turnebi (*c*) conjectura, quorum ille in antiquitus excuſis, hic vero in calamo exaratis libris *Auraculum* legerat, quam ferme lectionem cum accuratiſſimum exemplum ſcripturæ attendo Caſſinenſis Codicis, a te, vir Doctiſſime, editum (*d*), in hoc pariter fortaſſe agnoſci poſſe, non nego. Hæ tamen omnes varietates ab emendatoribus Varronis eo diligentius ſunt penſitandæ, quod *Auguraculum*, exempli cauſa, a Publio quidem Victore illo antiquo in Regione X., idest in Palatio ſub *Auguratorii* nomine collocatur; non tamen aut hujus, aut alius veteris Auctoris locum produci video, a quo in Quirinalis montis parte, ſeu, ut Argeorum Sacra vocant, in Latiari Colle ponatur: imo ne in Capitolio quidem a Victore (quod Turnebus (*e*) pariter affirmat) ſtatui invenio. Ad eundemque modum de *Vico Muſtellario* teſtimonia Veterum proferri, non video; quamvis Panvinius (*f*) in Regione hac VI. addiderit, ut *Pilam* etiam *Honoris*. Quam ut ex *pilonoris* (verbo in hoc, quo de agimus, Varronis loco a Popma; non modo a Manutiis, edito) nonnulli fecerant, velut Scaligero (*g*), & Stephano (*h*) adnotatum eſt; ita cæteri quod precario factum videbant, abjecerunt, & meliora quæſiverunt. Itaque cum eſſet quibuſdam in libris *Pila naris*, ut diſerte Popma (*i*) teſtatur, ac Stephanus edidit, non defuerunt qui ſic legi poſſe crederent (*k*), Pilamque, Naris fluvii Statua ornatam intelligerent, precario hi quoque, non ſic tamen, ut convinci tam poſſent, quam conjectura illa a Turnebo (*l*) aliquando commodior exiſtimata, ut videlicet legeretur, *Pilam Horatiam*; hanc enim cum in foro fuiſſe ſciret, non erat cur crederet, *potuiſſe e regione eſſe Montis Salutaris*. Fuit etiam cum idem (*m*) legendum putaret *ædem Honoris*; quamquam denique (*n*) illam cæteris conjecturam prætulit, ut reſcriberetur *Apollinaris*, & *Apollinaris collis intelligeretur in quo Apollinis ædes erat*. Hanc conjecturam Turnebi non ſecutus quidem eſt Joſephus Scaliger (*o*), quod ſcribit Gothofredus (*p*) (quî enim ſequi potuiſſet illos Adverſariorum libros, qui poſt ſua edita Conjectanea prodiere?) ſed ita ipſam antevertit, ut tamen maluerit legere *Apolineris* antiquo declinatu pro *Apollinis*: quo in loco idem verbum intulit etiam in carmen Martii Vatis, non dubitans quin *hexametro in verſu vix facile locum habere poſſit nomen Apollinis*, & quin Livius (*q*) in eo carmine referendo *alienis verbis* uſus fuerit, *detorſo illo ſitu, & ſqualore vetuſtatis, ne ſimplex illa ruſticitas verſuum inquinaret delicias illas & lumen orationis ſuæ*. Quod quidem ſi Livio viſum eſſet faciendum; longe aliter (opinor) id carmen propoſuiſſet, non ad illud horridulum ut verum loquamur, & hiulcum exemplum, ad quod ferme etiam apud Macrobium (*r*) propoſitum eſt. Verum ut Scaliger in hoc divinaſſet; certe cum in Varrone *Apolineris ædem* legen-

---

(*l*) l. cit. c. 4. (*m*) pag. 96. 10. (*n*) Nat. Hiſt. l. 2. c. 93. (*o*) in l. 7. Æneid. v. 563.
(*p*) Lez. I. intorno alla nat. delle Mofete (*q*) c. 20. (*r*) Rom. Ant. l. 4. c. 4. (*ſ*) c. 41. (*t*) Comment. cit.
(*u*) Conjectan. cit. (*x*) Adverſar. l. 20. c. 35. (*y*) loc. cit. (*z*) Antiqu. Rom. ad An. 288.
(*a*) Comment. cit. (*b*) (*c*) loc. cit. (*d*) in Frontin. Tabula T. (*e*) Adverſar. loc. cit.
(*f*) Reip. Rom. Comment. l. 1. (*g*) loc. cit. (*h*) in marg. (*i*) in Notis cit. (*k*) Nardin. cit. l. 4. c. 6.
(*l*) Comment. cit. (*m*) Ibid. (*n*) & Adverſar. loc. cit. (*o*) Conjectan. cit. (*p*) Not. in Varron.
(*q*) Hiſtor. l. 25. c. 12. (*r*) Saturnal. l. 1. c. 17.

legendum cenſuit, non animadvertit, quod ipſe contra aliorum *ædem Honoris* objecerat, id contra ſuam *Apolineris ædem* multo magis objici poſſe. Sic enim ſcripſerat. *Subſtituerunt hic --- alii* Pila Honoris, *alii* Honoris ædem *majore imprudentia. Non enim, niſi fallor, antiquior fuit Honoris ædes, ea quæ vota eſt a Cl. Marcello bello Gallico ad Claſtidium. Alia autem a C. Mario ex Cimbricis manubiis dedicata fuit. Tantum vero abeſt, ut utravis harum hic intelligatur ut Libri Argeorum non minus 300. annis præcedant Cl. Marcellum*. Fugit revera eruditiſſimum alioquin hominem locus M. Tullii, quem locum eo quoque omnes fugiſſe miror, quos ſive de Romanis Honoris Templis, ſive de M. Cl. Marcello, ſive de Q. Fabio Maximo Verrucoſo ſcribentes, ad hunc diem memini legiſſe. *Vides* (inquit Cicero in II. de natura Deorum) *Virtutis Templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum, quod multis ante annis erat bello Liguſtico a Quinto Maximo dedicatum*. Hic tamen mitto locum hunc urgere Tullii adverſus Scaligerum. Multo etiam magis mitto quærere, anniſne dumtaxat ccc. Marcellum præceſſerint libri Argeorum. Illud unum dico, qui cenſuit, ſubſtitutam eſſe perperam *Honoris ædem* in iis libris, qui tot ante illam annis ſcripti fuiſſent, diſpicere eundem oportuiſſe, ne forte illam in Quirinali Colle ædem Apollinis quam in iis ipſis ſubſtituebat, multo pluribus annis libri Argeorum anteceſſiſſent. Quid enim, ſi ne ætate quidem L. Syllæ ulla adhuc in eo Colle Apollinis ædes conſtructa eſſet? Hoc autem videtur docere Aſconius Pedianus (ſ), qui *eam ſolam tum demum* (Sylla ſæviente) fuiſſe *Romæ Apollinis ædem* ſcribit, *quæ* erat *extra Portam Carmentalem, inter Forum Olitorium, & Circum Flaminium*, ut recentiores videantur, cum aliæ aliis in Regionibus ſitæ, tum nominatim ædes illa Apollinis, & Clatræ quam a Victore in Regione VI. poſitam eſſe, non ignoro. Nam Apollinis quidem Medici nominatam ab Livio ædem etſi alibi a cæteris ſtatui video; non tamen video, qui firmis argumentis oſtendat, haud eandem fuiſſe ac illam, quæ ab Aſconio extra portam Carmentalem, ac prope Forum Olitorium memoratur. Livius certe, qui *ædem Spei* (*t*) *extra Portam Carmentalem*, ac (*u*) *in Foro Olitorio* commemoraverat, cum de Porticibus quibuſdam narraret (*x*), *& poſt Spei*, inquit, *ad ædem Apollinis Medici*. Itaque Panvinius (*y*) has duas ædes nulla interjecta ſic propoſuit: *Ædes Spei in Foro Olitorio, Ædes Apollinis Medici*. Huc adde, cognomentum hoc ipſum *Medici* in illo potiſſimum Templo Apollini conveniſſe, quod huic graſſante peſtilentia, *pro valetudine populi votum eſſe*, Livius (*z*) eſt auctor; illud autem votum Apollini templum quicumque in Livii lectione ſunt verſati, & in his Nardinus (*a*), minime dubitant, non modo quin Romanorum omnium templorum Apollinis *antiquiſſimum* fuerit, verum etiam quin iſta ipſa ædes fuerit, quam ſolum tum Romæ habuiſſe Apollinem, teſtatur Pedianus. Quod ſi quis forte ex me quærat, cur unum igitur atque idem templum Livius uno dumtaxat in loco *ædem* vocaverit *Apollinis Medici*; in cæteris autem omnibus (*b*) *ædem Apollinis*, atque alia ejuſmodi paret quæ objiciat; ille vero ad extremum ſic habeat; una, an duæ ædes ſuerint, mihi demum perinde eſſe, illud quidem hic ſpectanti, ut oſtendam, aut hanc, aut rationem aliam aliquam excogitandam eſſe, qua Pediani teſtimonium tueamur, ſed hoc tamen potiſſimum agenti, ut intelligatur, ne id quidem Apollinis Medici templum in Quirinali Colle fuiſſe. Hoc autem ſi minus ex his, quæ pro Aſconio attigi, planum fiat; ſatis certe planum fieri ex eo poteſt, quod nemini adhuc, quod ſciam (ut ne mihi quidem) venit in mentem ut templum illud procul a Tiberi collocaret, propterea quia fere omnes in Livio ſic legunt: *& poſt Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici*. Quæ omnia cum ita ſint; etſi Turnebum ſecutus Auſonius Popma (*c*) magis in Varrone probat *Apollinaris*, collem intelligens, *in quo Apollinis ædes erant*; in eo tamen videtur aliquanto magis laudandus, quod *Pilomnaris* legi etiam poſſe conjecit, ut id cognomen eſſet Salutis hoſtes pellentis, quemadmodum ob hanc ipſam cauſam in Saliari Carmine *Pilomnoe poploe* de Romanis dictum eſſe, cenſuit Feſtus (*d*). Sed quoniam id precario conjecit Auſonius, idcirco tamdiu antiqui codices ſunt excutiendi, donec lectio aliqua eliciatur, quæ ſimul ab eorum ſcriptura non longe abſit, ſimul veterum auctoritate Scriptorum confirmetur. Qua vide, quæſo, Vir Doctiſſime, an conprobari forte poſſit quod ex Caſſinenſis Codicis ſcriptura *pilonarois* de *Pilumni areis* vel *aris* ſcribenti hæc mihi venit in mentem. Nam Pilumnus is, qui pluribus Virgilii verſibus (*e*), & in hos Servii Commentariis, imo duobus etiam Varronis noſtri adhuc extantibus locis celebratur, altero ex libro II. de Vita Populi Romani, altero ex libris Antiquit. Rer. Divin. & Jovis filius habitus eſt, & non modo a Piſtoribus, ſed ab aliis pariter eſt cultus inter Deos Conjugales, & fœtæ Mulieris cuſtodes. Ad ejuſque cultum magis, magiſque oſtendendum pertineret etiam Cumana Inſcriptio, ſi ut apud Gruterum (*f*) (non ut (*g*) apud Reineſium) legenda eſſet, videlicet,

PILVMNO. SANCTISSIMO
GENIO. MVNICIPI. SACRVM. & cæt.

Sed ut apud Rutulos, ſi Virgilio credimus, lucum, & vallem habuit ſibi *ſacrata*; ita apud Romanos (qui abnepti (*h*) certe ipſius Juturnæ Ædem (*i*) ſtatuerunt) aras, vel areas, & in Quirinali quidem colle, habuiſſe, non facile, quantum nunc memini, invenire poterimus, niſi de Pilumni ætate, atque origine, non quod Virgilius fortaſſe omnino confinxit, ſed quod docent Viri quidam eruditiſſimi ponamus.

Itaque Feſtum in duobus illis, quæ paulo ante ex Saliari Carmine produximus, verbis interpretandis hallucinatum eſſe, affirmat poſt Meurſium Andreas Dacerius (*k*), docentque ambo, accipienda illa eſſe de populo Pilumni ſic, ut Pilumnus ſit ipſe Romulus, quem ita Salii Pilumnum a pilo dixerint, ut Sabini a quiri (ideſt ab haſta) Quirinum. Hoc ſi poſuerimus; minus difficile erit ſuſpicionem meam (qualis ea cunque eſt) quadantenus comprobare. Nam primum a Livio (*l*) traditum eſt, *Regem* illum, ut Tullius (*m*) appellat, *doctiſſimum* Numam, qui Salios *canentes carmina* inſtituit, eundem (*n*) *Sacrificia locaque ſacris faciendis, quæ Argeos Pontifices vocant, dedicaviſſe*; ut non ſit mirandum, ſi quo nomine in *Saliari* (ut Horatius (*o*) loquitur) *Numæ carmine* appellatur Romulus, eodem quoque in Argeorum Sacrificiis aliquando appelletur. Romulum autem in Quirinali colle vel Numæ temporibus cultum fuiſſe, ex pluribus Veterum locis inter ſe collatis intelligi poteſt. Primum videlicet ex eorundem Sacrificiorum verbis mox producendis, in quibus notiore etiam nomine *Quirini Ædes* in hoc colle memoratur. Deinde ex Ovidii (*p*), & Plutarchi (*q*) teſtimoniis, quæ præclariſſime illuſtrat non modo Sex. Aurelius Victor (*r*), ſed Dionyſius quoque Halicarnaſſeus (ſ). Ille enim ſtatim ab Romuli exceſſu, *Ædem* ſcribit *in Colle Quirinali Romulo conſtitutam, ipſum pro Deo cultum, & Quirinum eſſe appellatum*. Hic vero, Numam ipſum voluiſſe, Romulum *templo, & alternis annis ſacrificio ſub Quirini cognomento coli*. Denique aras in Quirinali Monte habuiſſe Romulum, cum ex iſto ipſo ſacrificio conjici licet, tum ſatis aperte (ut mihi quidem videtur) oſtendit Varro, hæc poſt quatuor Quirinalis Collis partes ex Argeo-

(ſ) Comment. in Orat. Cicer. in toga cand. (*t*) l. 24. c. 47. l. 25. c. 7. (*u*) l. 23. c. 62.
(*x*) l. 40. c. 51. Vid. Edition. Jo. Dujarii (*y*) Reip. Rom. Comm. l. 1. (*z*) l. 4. c. 25. & 29. (*a*) l. 6. c. 2.
(*b*) l. 3. c. 63. l. 7. c. 20. l. 27. c. 37. l. 34. c. 43. l. 37. c. 50. l. 39. c. 4. l. 41. c. 21. & cæt. (*c*) Not. cit.
(*d*) De Verbor. Signific. l. 14. in *Pilumnoe* (*e*) Æneid. l. 10. v. 76. 618. & l. 9. v. 3. 4.
(*f*) Corp. Inſcript. pag. 96. 4. (*g*) Syntagm. Inſcript. Antiqu. Cl. 1. n. 296. (*h*) Virgil. Æneid. l. 10. v. 619.
(*i*) Ovid. Faſt. l. 1. v. 463. & P. Victor. Reg. IX. (*k*) Not. in Feſtum. (*l*) l. 1. c. 20. (*m*) De Orat. l. 3.
(*n*) Ibid. c. 21. (*o*) l. 2. Epiſt. 1. (*p*) Faſt. l. 2. (*q*) in Romulo. (*r*) De Viris Illuſtr. c. 2.
(ſ) Antiquit. Roman. l. 2.

georum Sacris, hic nominatas ſubjiciens: *Horum Deorum aræ, a quibus cognomina habent, in ejus regionis partibus ſunt*. De prima autem earum partium in illis Sacris ita erat ſcriptum, quantum ex Codicibus quos ſecuti ſunt Manutii, & ex noſtro habemus: *Collis Quirinalis terticepſos* (vel *terticepſois*) *Ædem Quirino* (vel *Quirini*). Atque hæc in loco difficillimo ſuſpicari auſus ſum: quæ ſi tu magis confirmaveris, tunc ego quoque probare incipiam; ſin minus, de vera illius Scriptura, quod quidem facio, fatebor amplius eſſe quærendum.

Sed ut hic locus facile emendationem deſiderat; ſic in alio fortaſſis ſupervacua eſt, quem corrigendum eſſe putavit Scaliger; præſertim ſi ut in Codice Caſſinenſi legatur. Manutii, aliique ſic propoſuerant, *Germalum a germanis Romulo, & Remo, quod ad ficum ruminalem & hi ibi inventi, quo aqua hyberna Tyberis eos detulerat in alveolo expoſitos*. Scaliger (*t*) autem hoc adnotavit: *Vera lectio quod ad ficum Ruminalem e Tyberi invecti*. At ſi hanc veram lectionem eſſe cenſuit, cur non illud quoque addidit: quæ ſequuntur *gloſſema* eſſe, ideoque inducenda? Nam ſi legendum *e Tybri invecti*; quid ſubjicere continuo oportet, *quo aqua hyberna Tyberis eos detulerat in alveolo expoſitos*? Hæc tamen in nullis (quod ſciam) aut impreſſis, aut ſcriptis libris omiſſa ſunt; certe in Caſſinenſi inveniuntur; quando illa contra, *& hi ibi*, unde Scaliger fecit *e Tybri* non ſunt pariter in omnibus. Nam Stephanus quidem ita edidit, *& hi inventi*, Popma *hi inventi*, Caſſinenſis Codex habet, *ibi inventi*: quam ego lectionem valde probandam eſſe, exiſtimo. Nam hoc ait Varro, illum Urbis locum Germalum eſſe dictum, quod *ibi* germani Romulus, & Remus inventi ſunt.

Denique extrema hujus particulæ verba Stephanus, & Popma in hunc modum propoſuere: *Ab hoc quoque quatuor partes Urbis Tribus dictæ: & ab locis Suburaria, Eſquilina, Collina, Palatina: quinta quod ſub Roma, Romilia. Sic reliquæ tribus ab iis rebus, de quibus in Tribuum libris ſcripſi*. Melius profecto, quam Manutii, a quibus (ut priora omittam) poſtrema ita propoſita fuerant, *ſic reliquæ tribus ab his, ut in tribuum libris ſcripſi*. Multoque etiam melius, quam in Codice Caſſinenſi, in quo hæc ita ſcripta ſunt: *Sic reliqua trita ab his rebus, quibus in Tribum libros ſcripſi*. Hæc tamen ſcriptura in ſuis ipſis mendis veſtigia fortaſſis ſervat verioris ſcripturæ. Nam in illo *trita* facile reliquiæ ſunt verbi *triginta* ſic, ut Varro poſtquam de quinque dixerat, reliquas triginta tribus complexus fuerit. Certe Turnebus (*u*), cujus cum antiquis Varronis exemplaribus ſæpius hoc noſtrum convenire, ſupra oſtenſum eſt, in libris *vetuſtate carioſis* ita ſe legiſſe, teſtatur: *Sic reliquæ triginta diebus ab his, quibus in tribuum libris dixi*. In illis autem *libros ſcripſi*, ſi quis veterum librariorum frequentiſſimum in primis errorem, hujuſque cauſam attendat; is ſuſpicari facile poſſit, latere hanc lectionem *libro ſcripſi*; niſi forte ex aliquo alio qui me adhuc fugit, aut Varronis ipſius, aut alterius priſci Scriptoris loco omnino conſtet, ab illo non librum, ſed libros Tribuum ſcriptos fuiſſe.

Qui tamen locus, aliique ejuſmodi, quos me requirere, ſupra indicavi, ſi tibi, Vir Eruditiſſime, in promtu fuerint, eo gratius erit intelligere, quod ita Manutiis, Stephano, Popmæ, Scaligero, aliiſque ſummis Varronis emendatoribus, a quibus ſine erroris mei ſuſpicione diſſentire nunquam poſſim, libenter) ut ſoleo) adſtipulabor. Vale.

Patavii prid. Kal. Quinctil. CIƆ IƆCC XXII.

IN VITRUVII LOCUM, AD TEMPUS QUO SCRIPSIT, ATTINENTEM, ET IN ALTERUM VETERIS AUCTORIS COMPENDII ARCHITECTURÆ

EPISTOLA.

Ad eundem Marchionem Polenum.

HÆreo, niſi Tu forte, Vir Clariſſime, aliter legis in Vitruvio. Dices, ubi? Libro 2. cap. 9. Ibi enim poſtquam alnum, ſcripſit, *in paluſtribus locis infra fundamenta ædificiorum palationibus crebre fixam, --- permanere immortalem ad æternitatem, & ſuſtinere immania pondera ſtructuræ, & ſine vitiis conſervare, &c.*, tum hæc ſubjicit. *Eſt autem maxime id conſiderare Ravennæ, quod ibi omnia opera & publica, & privata ſub fundamentis ejus generis habeant palos*. Quæ cum lego, & Strabonis ſimul venit in mentem, qui Tiberii ævo de eadem Urbe longe alia edidit libro 5.; ſic hærere me, fateor, ut propemodum ſuſpicari incipiam, aut ea quæ modo de Ravenna deſcripſi, non eſſe a Vitruvio, aut ſi forte ſint, non hunc libros ſuos Auguſto, ſed, contra ac plerique, nec ſine multiplici ratione, creditis, alicui obtuliſſe poſteriorum Imperatorum. Nam ſi, ut ſummus ille Geographus poſt Auguſti obitum mandavit litteris, *intra paludes urbs maxima Ravenna poſita, erat* adhuc *tota ligneis compacta ædificiis* (ξυλοπαγὴς ὅλη) quî fieri poteſt, ut in ea, vivente Auguſto, *omnia opera & publica, & privata* ejuſmodi eſſent palis, fundamentiſque ſuffulta, quæ non modo *ſuſtinerent immania pondera ſtructuræ*; ſed (quod diu antea ex ædificata opera ſignificat) *ſine vitiis* etiam *conſervarent*? Exemplum igitur ad confirmandam Vitruvii ſententiam ab Ravenna *maxime* petitum, non Scriptorem Auguſto coævum, ſed aliquem potius videtur indicare, qui poſtquam Claudius amplam illam, & marmoribus ornatiſſimam Portam, quam Auream vocabant poſteri, muroſque Ravennæ dederat, tunc demum viveret, ſive is Vitruvius, quod alii ejus librorum loci minus credibile mihi faciunt, ſive alius fuerit qui Ravennæ exemplum in ora addiderit codicis ſui, unde poſtea ſit inter Vitruvii verba translatum. Cujus ſi tu, Vir ſolertiſſime, libros aliis interpolatos locis agnoveris; idem hic quoque accidiſſe, facilius credam.

Quod ſi forte quædam animadverteris a librariis inter deſcribendum non ſolum fuiſſe in Vitruvio addita, ſed interdum etiam omiſſa; pondus aliquod acceſſiſſe, putabo, alteri, leviculæ alioquin, dubitationi meæ: quam ubi perpaucis adſcripſero; has litterulas obſignabo.

Priſcus ille anonymus Scriptor Compendii Architecturæ, quod, cum rarius eſſet, nec ſine erroribus edi-

(*t*) Conjectan. cit. (*u*) Adverſar. l. 20. c. 36.

editum, in tuis nunc Vitruvianis Secundis Exercitationibus diligenter ex collatione etiam antiquorum codicum multo emendatius habemus, articulo 27. cum ceruſſæ conficiendæ rationem proponit, *Sarmenta*, inquit, *vitioſa vineæ, infuſo aceto in dolio ſub tabulis plumbeis deponantur*. Hic primum abs te peto, ut mecum reputes, an pro iſtis vocibus *Sarmenta vitioſa vineæ*, Anonymus forte ſcripſerit *Sarmenta vitis amineæ*. Hujus enim ſcripturæ veſtigia mihi videor internoſcere in iis quæ fideliter ad hunc Anonymi locum profers cum ex Codice Romano I. *vitioſa mineæ*, tum præſertim ex Vaſcoſani Editione *vitio amineæ*. Amineæ autem vitis, ejuſque uvæ, & vini creberrima, ut noſti, apud Veteres mentio eſt non tam Græcos ut Dioſcoridem, Galenum, Heſychium, quam Latinos, Catonem dico, Varronem, Virgilium, Celſum, Scribonium, Plinium, Columellam, Samonicum, Palladium, & ſi quos alios Rhodius ad Scribonium, Keuchenius ad Samonicum, & Cl. Geſnerus ad Rei Ruſticæ Scriptores commemorarunt, quorum locos minime opus eſt a me tibi Viro Eruditiſſimo ſingillatim indicari. Quam ſi de vite aminea conjecturam non improbas; tum hanc dubitationem expende meam, fortaſſe & Vitruvium, quem ſæpius, hic autem certe Anonymus ſequitur, in deſcribenda ceruſſæ confectione libro 7. cap. 12. ut ſarmenta ponit, ſic vitem quoque ex qua ſumi ſarmenta, vellet, poſuiſſe. Neque enim videtur quod Compendii Scriptor preſſe quantum poterat, ut ejus inſtituti poſtulabat ratio, non omiſit: id Auctor qui fuſius ſcriberet, prætermittere debuiſſe.

Hæc igitur omnia acerrimo perpendas velim judicio tuo. Nam ſi forte aliquid hic eſſe, cenſeas, quod probes, vel ſaltem quod ad meliora cogitanda excitet; per mihi jucundum erit illi non omnino diſplicuiſſe cujus præclaris adnotationibus alterum de duobus iſtis Scriptoribus illuſtratum habemus, alterum propediem expectamus. Sin contra; non ægre feram, ſi tecum dixeris, Amicus meus hodie cum ab ſuis feſſus occupationibus ſolatium quæreret, nec prorſus tamen otiari vellet, fecit quod in Cranio olim Diogenes; verſavit dolium. Vale, & me, quod facis, redama.

Pridie Idus Novembres CIↃ IↃCC LXI.

AB JO. BAPTISTA MORGAGNO

Laudationes habitæ olim, cum Gymnaſiarchas, alioſve Doctoris Inſignibus exornaret.

QUi ſibi proponi ad laudandum malunt plenam potius, & uberem, quam tenuem, jejunamque materiam, næ illi cito ſententiam mutarent, ſi in quo nunc ego, in eo ipſi loco verſarentur. In tuam enim laudationem, Vir Illuſtriſſime ac Generoſiſſime, nuper in hoc Gymnaſio Profyndice meritiſſime, in tuam, inquam, laudationem, tanquam in viam latam quandam, atque patentem ingreſſuro, ab initio ſtatim hujus, hinc atque hinc aliæ, ac porro aliæ occurrunt viæ, ut quam potiſſimum inſiſtere, quam relinquere ſine reprehenſione poſſim, quo magis cogito, eo magis incertus ſim.

Nam principio illa tria ſe offerunt quaſi capita laudum tuarum, te optime tibi, te optime Nationi tuæ, te optime huic demum Academiæ præfuiſſe.

Jam vero ſi illud primum arripiam, & de te adhuc privato dicere ingrediar; vide, quot in partes meam orationem diducant multæ, eæque ſpectatæ omnibus, virtutes tuæ, hinc pietas, hinc temperantia, hinc manſuetudo, hinc humanitas, hinc candidus, & gratus animus, &, quod difficilius eſt, cum præclaro ingenio, acrique judicio incredibilis conjuncta modeſtia. Quid de illo dicam tuo inexplebili ſtudio, atque amore veritatis? a cujus perveſtigatione nullo te unquam tempore aut otium abſtraxit, aut voluptas avocavit, aut denique ſomnus retardavit. Quin etiam inſtar refectionis exiſtimans mutationem laboris, ab utriuſque Partis Medicinæ conſideratione ad ægros ipſos inviſendos, ab his rurſus ad rem botanicam, ad anatomicam, ad mathematicam, ab hac iterum ad Theoricam noſtram Medicinam redibas; redibas autem? quem ſi dicam, quotieſcunque ego ſive in Gymnaſio, ſive domi de illa per totos tres hoſce annos verba feci, toties affuiſſe; nihil tuæ ſim diligentiæ additurus, & latine ſim, non oratorie, locuturus. Nam quantos in eo ſtudio progreſſus habeas, & viderer mihi gratificari, ſi dicerem, neque ita cito tranſire poſſem ad laudum tuarum alterum caput quo me dudum tua vocat Inclyta Natio, cui egregie adeo præfuiſti.

Quanquam & hic pariter tuorum numero impedior ornamentorum, atque virtutum. Nam primum memini, non te læta, & proſpera tempore illius Muneris; ſed aſpera, & dura ad id capeſſendum impuliſſe: tuis conſiliis, animique conſtantia, quam Ampliſſimorum hujus tum Gymnaſii, tum Urbis Moderatorum auctoritas confirmavit, veſtrum iſtum Cœtum ad priſtinam integritatem, ſplendoremque rediiſſe: te mox ab ejuſmodi Cœtu, Ampliſſimis iiſdem Viris inde innuentibus, hinc, quod contigerat antea nemini, ſuffragia recenſentibus, incredibili conſenſu præfectum cæteris fuiſſe. In quo quidem non tam accepiſti beneficium, quam dediſti. Quippe rem communem egregie procuraſti, auxiſti bibliothecam, & tuos (quod caput eſt) Germanos in optimis ſtudiis, cæteriſque virtutibus tui ſimiles aut ſervaſti, aut effeciſti. Dum te enim imitari, te ſubſequi ſtudent, ideo omnes mores eoſdem, quia omnes tuos habent. Quo uno factum eſt, ut cum & ipſis, & omnibus ſis cariſſimus, æternumque deſiderandus; non tamen, etſi Munere te abdicaſti, aut ab illis, aut ab hoc Gymnaſio deſidereris.

Cujus tu Magiſtratum (quod de tribus caput erat poſtremum) ut merueris, ut ceperis, ut geſſeris, quis poſſit digne oratione complecti? Ego ſane, cui ſicut ab initio dixi, tuæ laudationis difficilius eſt exitum, quam principium, invenire, ſatis habebo hæc quoque carptim, breviterque perſtringere, hic etiam commemorantis, quod vix poſſum, quam laudantis, quod pro meritis nullo modo poſſum, ſimilior. Magiſtratum ſic geſſiſti, ut unus ex Veteribus illis, & Priſcis, conſilio, diligentia, integritate, & difficillimis temporibus prudentia, ac dexteritate ſingulari. Magiſtratum ſic cepiſti, ut in novo Honore nihil præter nomen, & inſignia novum fuerit. Primus tu titulis, & faſcibus; at modeſtia, ſtudio, & erga Profeſſores tum ſingulos, tum univerſos reverentia par cæteris: & hoc tantum cæteris major, quod melior.

Magiſtratum denique ſic meruiſti, ut qui maxime. Nam ſi, ut Plinius inquit, tunc veriſſime judicatur, meruerit quis Honorem, necne, cum adeptus eſt; quanto de te facilius judicium homines fecerunt, cum geſſeris! Fecerunt autem honeſtiſſimum de te judicium cum cæteri omnes, tum non ita pridem Viri Gra-

Graviſſimi, Ampliſſimique hujus Gymnaſii Moderatores, hodie vero Celeberrimum hoc, Sapientiſſimumque Collegium. Illorum igitur perhonorificis Litteris, horum autem cunctis ſuffragiis, ceu auſpiciis optimis præeuntibus, injuncto mihi extra ordinem munere nunc fungor, & *Doctor. Vileo &c.*

Quod reliquum eſt, Deum O. M. veneror; ut te ſemper tui eſſe ſimilem, velit, utque his præclaris initiis reliquæ tuæ vitæ partes reſpondeant. Hoc majus precari nihil poſſum.

Quæ ab Deo O. M. diu multumque duo ſum precatus, alterum, ut Germanorum Inclyta Natio, quæ Academiæ huic noſtræ magno ſemper ornamento fuit, priſtinum ad numerum, ſplendoremque rediret, alterum, ut quorum ego amore, atque officiis auctus ornatuſque eſſem, iis aliquam referre gratiam poſſem; ejus utriuſque voti cum me eſſe compotem factum, vehementer gaudeo, tum vero per te eſſe factum, Illuſtriſſime, ac Generoſiſſime Proſyndice, magis gaudeo, & incredibilem in modum lætor.

Quod enim hoc anno Cœtus iſte veſter nobiliſſimus frequentia lectiſſimorum Adoleſcentum, huc ex omnibus Germaniæ partibus confluentium, tanta floruerit, quantam intra plures annos fuiſſe, non memini; id nimirum non tam Magiſtratus tui felicitati, quam aſſiduitati, diligentiæ, nomini, cæteriſque virtutibus, & ornamentis tuis acceptum eſt referendum.

Dici enim non poteſt, ad illam rem quam utile fuerit, te nunquam hinc ſive commodi, ſive negotii cauſa receſſiſſe; contra aſſidue diligenterque præſto ſemper fuiſſe iis qui advenirent, benigne excipiendis, qui prætergreſſuri fortaſſe erant, blande retinendis, utriſque pariter fovendis, protegendis, juvandis.

Neque dubium eſt, quin huc aliquos ipſa tui nominis notitia adduxerit. Multi enim te noverint, neceſſe eſt, qui in Herbipolitana, Ingolſtadienſi, aliiſque Germaniæ Academiis tuæ iſtius indolis, quæ ſane eſt magna, & ingenii, quod erectum, atque acerrimum obtigit, ſpecimina edideris.

Aliis autem quibus minus forte per te ipſe notus eſſes, Amici, Affineſque tui Viri Ornatiſſimi, & non una in Civitate Spectatiſſimi, ignotum eſſe, non ſinebant.

His cum tu curis, atque ornamentis veſtrum iſtum Inclytum Cœtum ad priſtinam frequentiam, ſplendoremque revocaveris, cumque ego Germanos tuos, atque adeo noſtros cum cæteris virtutibus præditos, tum vero in primis gratiſſimos expertus ſim; non eſt mihi dubitandum, quin ita ipſi omnes ſentiant, nihil ſibi jucundius, nihil optatius a me fieri in præſentia potuiſſe, quam ut laudibus tuis reliquis ſepoſitis, in hac una inſiſterem, & hanc præ cæteris celebrarem.

Id ipſum autem ut poſſem, a te mihi datum eſt, quando Honorum, tibi ab Sapientiſſimis hiſce, Graviſſimiſque Patribus ſummo conſenſu decretorum, Inſignia a me potiſſimum (quæ tua in me ſemper fuit Humanitas) tradi, concupiſti, Ampliſſimi autem, Præſtantiſſimique Rei Litterariæ Triumviri, ut tibi bene, & ex eorum ſententia geſti Magiſtratus teſtimonium darent, juſſerunt.

Injuncto ergo extra ordinem munere jam fungens, *Doctor. Vileo &c.* Faxit Deus, ut cujus opera tam bene de me merita Natio rurſus floruit, is ingenio, exiſtimatione, honoribus florere nunquam deſinat.

Quod poſui in ea Oratione quam in Florentiſſimo hoc Gymnaſio primam habui, non poſſe hominem, in Juris Prudentia rudem prorſus ac peregrinum, non poſſe, inquam, in Medica Facultate undique perfectum, & abſolutum exiſtere; id confirmatum nunc eſſe auctoritate, judicio, exemploque tuo, maxime lætor, Illuſtriſſime, & Generoſiſſime Prorector, & Syndice. Etſi enim de legitimo partus tempore, de notis virginitatis, de ictibus, & vulneribus, de veneficiis, de morbis vel ſimulatis, vel redhibitioni locum facientibus, vel tormenta quæſtioneſque prohibentibus, de aliiſque hujuſmodi ſexcentis & perſæpe Medicos a Magiſtratibus conſuli, & multo aptius, atque prudentius reſpondere eos qui Legum non ſint ignari; etſi, inquam, id ita eſt per ſe certum, ut quod certiſſimum; nihil tamen novo iſto exemplo tuo accidere aut opportunius poterat ad commonendum, aut efficacius ad perſuadendum, aut denique illuſtrius ad excitandum.

Nam primum Itali quidem Medici illi Veteres, & Avorum noſtrorum æquales, in hac ipſa re ſibi eſſe elaborandum, exiſtimabant. Hinc Fortunati Fidelis de Relationibus Medicorum, hinc Baptiſtæ Codronchii, & Pauli Zacchiæ Methodus Teſtificandi, & Quæſtiones Medico-Legales extitere. Noſtra autem, & Patrum ætate hujus generis exempla ferme extra veſtram Litteratiſſimam Germaniam non reperio. Veſter enim Medicus fuit Joannes Daniel Horſtius, qui Zacchiæ Quæſtiones adauxit, veſter eſt Michael Bernardus Valentinus, qui Pandectas Medico-Legales collegit, veſter eſt denique Joannes Bohnius, qui non ſolum de Vulnerum Renunciatione poſt veſtros Corbæum, Svevum, Sebizium egregie ſcripſit, ſed & omne Medici Forenſe officium complexus eſt.

Hoc tu uſus Præceptore ita Rei Medicæ operam dediſti, ut Juris Scientiam non prætermiſeris. Cui rei teſtimonio eſt primum typis edita Diſputatio Medico-Legalis, quam in Celeberrima Lipſienſi Academia ante hos tres annos habuiſti, doctrinæ, & æquitatis pleniſſimam, deinde inter eos qui in hac noſtra Legum ſtudiis operam navant, ita geſtus a te Magiſtratus, ut magis Juris Prudentiam, an Medicam Facultatem amares, omnibus quidem dubium fuerit; quin utriuſque Inſignia tibi merito deberentur, nemo dubitaverit.

Quod ſi hoc exemplo per alium quemcunque hominem ex Germania, quo de Italia olim migraverat, tam opportune reducto æquos rerum æſtimatores permoveri conveniret; quanto magis permoveri convenit, te reducente! Cum enim tu iſto excellenti ingenio, iſto acri judicio, iſta ſingulari prudentia, iſta præclara eruditione inſtructus, domeſtica, atque adeo paterna inſtitutione expolitus, in Celebri non una Germaniæ Schola verſatus, exiſtimaveris tamen, eorum quæ in Medicum cadunt, officiorum te mancam quodammodo atque imperfectam cognitionem habiturum, cui Legum ſcientiam non adjunxiſſes; quiſnam in poſterum putet, ſe numeris omnibus abſolutum Medicum fore, qui omnem Juris notitiam neglexerit?

Eſt autem exemplum hoc tuum eo etiam magis efficax, quod illuſtrius. Nam primum in libera, & præſtantiſſima Urbe, nobili genere es natus, Patre Viro Clariſſimo, Doctiſſimoque, qui Rem Phyſicam, atque Poeticam magna cum laude in eo Gymnaſio profitetur, Conſanguineis Viris Ampliſſimis ac Ornatiſſimis ex eorum Ordine qui Rem veſtram Publicam adminiſtrant. Quo niſi te loco natum ſcirem;

ſem; ex moribus tamen facile agnoſcerem. Ea enim humanitate, manſuetudine, gravitate, conſtantia, liberalitate, fide, innocentia Magiſtratum geſſiſti, ut te ad has Virtutes non doctum, ſed factum, non inſtitutum, ſed generatum eſſe, patefeceris. Itaque pluſne ornamenti Illuſtri huic Muneri attuleris, an acceperis, dubium reliquiſti. Illud vero eſt certiſſimum, te omnium de te opinioni ita reſpondiſſe, ut ſi unquam alias Gymnaſium hoc exoptavit, licere, ut olim, bene de ſe meritis Prorectoribus ſtatuas ponere; nunc præſertim exoptet: ut Ampliſſimum hoc, Graviſſimumque Collegium nunquam libentius, nunquam majori conſenſu ſuffragia tulerit: ut Illuſtriſſimi atque Excellentiſſimi Rei Litterariæ Triumviri in iis quibus modo paremus, Litteris honeſtiſſimum de te judicium fecerint: ut denique Illuſtriſſimi atque Excellentiſſimi hujus Inclytæ Civitatis Moderatores cum pro eorum ſummo utilitatis publicæ ſtudio tuas alias omnes actiones probaverint, tum hodiernam hanc præſentia ſua honeſtare voluerint. Qui bus etiam benigne annuentibus, atque auſpicia iſta ſu ſemper fauſta, ac felicia præbentibus, injuncto extra ordinem munere jam fungor, *&* *Doctor. Vilco &c.*

Deus O. M. qui cum Vir Clariſſimus Parens tuus iiſdem his Philoſophicis, & Medicis Inſignibus hoc ipſo loco ornaretur, Majorum noſtrorum votis annuit, is noſtra modo rata habeat, atque adeo faxit, ut ex te nova ſæpius tam opportuna, tam efficacia, tam illuſtria exempla proveniant.

Si quantum & locus hic ad laudandum ornatus, & tu laude dignus es, Vir Nobilis, atque ex Ampliſſimo hoc Collegio jam pridem Philoſophiæ, nunc etiam Medicinæ Doctor Meritiſſime; tantum mihi temporis ad commentandam laudationem dediſſes; hinc non pro meritis quidem laudatus, attamen haud omnino illaudatus diſcederes.

Sed cum nihil ex hoc loco, & nihil item de tuis laudibus, niſi aut perfectum ingenio, aut elaboratum induſtria dici conveniat, ego vero ſi quid in dicendo poſſum, non ingenio, ſed diligentia poſſim, hæc autem, niſi tempus datum ſit, nihil valeat; de tuis laudibus invitus ſileam, neceſſe eſt.

Neque hæc eo dico, quod verear, ne forte ægre hoc feras ſilentium meum, qui contra ſic exiſtimem, me idcirco a tua modeſtia in has anguſtias temporis eſſe concluſum, ne quidquam huc afferre ad laudandum poſſem, niſi laudandi voluntatem.

Sed eo dico, ut omnes intelligant, quid ſit quod ſilentio cogar prætermittere tuam iſtam ſingularem humanitatem, cæteroſque optimos ac probatiſſimos mores, ſtudia a puero in præſtantiſſimis diſciplinis, ipſaque in primis Philoſophia collocata, & cætera ornamenta omnia, ob quæ ante hos tres annos in hoc Ampliſſimum Collegium es cooptatus, eam ipſam denique operam, quam Rei Medicæ ſtudio dediſti, quæ quanta, & quam felix fuerit, vel hoc hodiernum horum omnium Doctiſſimorum Patrum honeſtiſſimum de te judicium ſatis oſtendit.

Nunc quando laudatione minime poſſum, at his ſaltem quibus poſſum, quibuſque adeo ſummo quodam, atque incredibili Sapientiſſimi hujus Cœtus conſenſu jubeor, te Medicæ Facultatis Inſignibus exornabo, &c.

JO. BAPT. MORGAGNI
IN SCRIPTORES REI RUSTICÆ
EPISTOLÆ QUATUOR.

EPISTOLA I.

AD CELEBERRIMUM ET DOCTISSIMUM VIRUM
JACOBUM FACCIOLATUM
JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

QUæris ex me, Vir Doctiſſime, pluribus de locis Columellæ, ut in pleriſque hujus editionibus proponuntur, quid ſentiam. Ego vero & de iis, & de Palladii quibuſdam, & de nonnullis etiam Varronis quid ſuſpicer, ita ſcribam, ut judicium non interponam meum, ſed exquiram tuum. Neque enim in Re Anatomica, aut Medica, in quibus ob aſſiduum, opinor, ſtudium, ſuſceptoſque a puero labores uſum aliquem habere videor, ſed in media Philologia verſabimur, in qua ut pene adhuc hoſpitem, aut certe tironem eſſe me, fateor; ſic te eſſe principem, atque ſigniferum, negare non potes. Huc illud accedit, me præter ſex, ſeptemve illas, quas memorabo, eorum Auctorum editiones, aliam præterea vidiſſe nullam, cum tu in veſtra iſta ampliſſima Bibliotheca, quam utriuſque noſtrum Patronus Beneficentiſſimus Georgius Cardinalis Cornelius, ad ſcientias, bonaſque omnes artes fovendas, promovendas, ornandaſque natus, inſigni nuper acceſſione locupletavit, multo plures facile habeas. Sed illud inprimis etiam inculcem neceſſe eſt, me nunquam hos Rei Ruſticæ Auctores in manus ſumſiſſe, ut emendarem; ſed cum aliud in alio inquirerem, ſubinde in certis, in quos incideram, locis hæſiſſe, itaque nunquid forte vitii, & quid ſubeſſet, ſic inter legendum quæſiviſſe, quod viſum fuerat, nonnunquam, ut fit, adnotaviſſe. Hæc igitur quæ ne relecturus quidem fueram, niſi tu pro tua humaniſſima de me opinione petiiſſes, nunc tibi ex ordine deſcribam, non alicujus adſciſcendæ laudis gratia, ſed tuæ ſententiæ requirendæ.

Et primum Columella (ab hoc enim incipiam de quo tu potiſſimum quæſiviſti: ejus autem verba, ut cæterorum quoque, adſcribam fere ſecundum Gryphianam editionem A. 1548.; hac enim, ut multo frequentiore, contigit ut initio uterer (*)) §. 1. Col. 1, 8, 8 & 11, 1, 21. Columella igitur poſtquam libro I. cap. 8, *Villicus*, inquit, *exhortandus eſt ad inſtrumentorum, ferramentorumque curam, ut duplicia, quam numerus ſervorum exigit, refecta, & repoſita cuſtodiat, ne quid a vicino petendum ſit*; continuo hujus rei cauſam ita ſubjicit: *quia plus in operis ſervorum, quam in pretio rerum ejuſmodi conſumitur*. Quibus in verbis fieri poteſt ut nihil deſit; ſi cui tamen ſententia videretur paulo obſcurior, quam ferat perſpicui alioqui ſcriptoris conſuetudo; animadverti unde petere verbum poſſet quo ſuppleret, illuſtraretque ſententiam ex lib. videlicet XI. cap. 1. Ibi enim Columella ejuſdem præcepti eandem cauſam ita proponit: *quia plus in operis ſervorum avocandis, quam in pretio rerum ejuſmodi dependitur*. Cum autem utrobique continuo addat, quibus veſtibus adverſus frigora, & imbres familia munienda ſit, ſcribatque primo in loco: *pellibus manicatis, centonibus confectis, vel ſagis cucullis*; in altero *pellibus manicatis, & ſagatis cucullis*; ſcire ex te velim, utram magis probes ſcripturam, an utraque repudiata iis adſtipuleris qui ſic videntur legiſſe, *ſagis, aut cucullis*, vel potius Ferrario noſtro (de Re Veſt. Part. 2. lib. I. c. 22.), qui malebat, *ſagis cucullatis*. §. 2. Col. 1, 8, 19. Nam haud longe a fine ejuſdem capitis, ubi ſcriptum eſt: *Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in ſobole certus fuerit numerus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus*; non dubito quin concedas aliquid aut addendum eſſe, ut exempli cauſa particulam *ſi* ante *fuerit*, aut delendum, velut iſtud ipſum *fuerit*, quod quidem in Juntina editione non invenio, cum meæ reliquæ conſtanter ſic habeant, ut deſcripſi.

§. 3. Col. 2, 4, 9. Libro II. cap. 4. ubi præcipitur, quibus temporibus iterum, tertioque arare oporteat colles pinguis ſoli, cum ita legam; *de Aprili medio uſque in ſolſtitium iterandi, tertiandique. Septembri, circa æquinoctium, ac totidem operis, quot uliginoſi campi, excolitur jugerum talis agri*: fateor non videre me, qui fieri potuerit, ut neque Jucundus Veronenſis, neque is qui ab hoc emendatos Rei Ruſticæ Auctores Venetiis (Anno 1514.) edidit, Aldus Manutius, neque Nicolaus Angelius, cujus emendationem in iiſdem Auctoribus Florentiæ (An. 1521.) vulgandis ſecuti ſunt Hæredes Philippi Juntæ, neque Coloniæ (A. 1536.) Joannes Gymnicus, neque Pariſiis (A. 1543.) Robertus Stephanus, neque ſemel, iterumque Lugduni (A. 1537. & A. 1548.) Sebaſtianus Gryphius (horum enim utor Columellæ editionibus) fateor, inquam, non videre me, qui potuerit fieri, ut ne unus quidem horum tot, tamque exercitatorum hominum animadverterit, niſi illa diſtinctionis nota quæ ante vocem *Septembri* eſt poſt *æquinoctium* transferretur, duas Columellæ depravari ſententias; quod non te modo, ſed quicunque in ejus, ac Palladii lectione vel mediocriter verſati ſint, ſtatim perſpecturos eſſe, confido. §. 4. Col. 2, 8, 5. Sed ea tantum, quæ ſunt ad finem capitis 8, legiſſe ſatis eſt, ut intelligatur in iſto loco: *Tremellius quidem aſſeverat priuſquam impleverit, ab avibus aut formicis ſata edi, ubi æſtivis ſerenitatibus ager aret*; non *impleverit* cum aliis quos modo nominavi, ſed *impluerit* cum Angelio, eſſe ſcribendum. §. 5. Col. 2, 11, 5. Verum

(*) *Loci Columellæ hic, & deinceps indicantur, ut cæterorum quoque Scriptorum Rei Ruſticæ, quemadmodum illi diſpoſiti ſunt in elegantiſſima horum Editione Lipſienſi Ann. 1735.*

Verum ne hic quidem ſatis diligens fuit in eo loco de Medica herba deſcribendo quem habemus cap. 11. *Tardius meſſem primam ejus facere oportebit, cum jam ſeminum aliquam partem ejecerit. Poſteaquam voles teneram, cum proſiluerit, deſeces licet, & jumentis præbeas.* Nam, ut cæteri, duo illa verba *Poſtea quam* in unum compulit non ſine ſententiæ obſcuritate. Id enim voluit Columella quod is, qui ipſum plerumque exſcripſit, cum idem præciperet de Medica, litteris mandavit, Palladius (de Re Ruſt. l. 5. tit. 1. ſ. 3.): *Prima meſſis ejus tardius fiet, ut aliquantum ſemen excutiat. Cæteræ vero meſſes quam volueris cito peragantur, & jumentis præbeantur.*

§. 6. Col. 3, 2, 18. Libro autem III cap. 2, ubi de uvis apianis hæc legimus: *vini dulcis, ſed capiti, nervis, veniſque non aptæ, niſi mature lectæ: pluviis, ventiſque, & apibus afferant prædam*; major iſta diſtinctionis nota, quæ ante *pluviis* eſt, ante *niſi* videtur transferenda. Nam cum vina ob acida præſertim corpuſcula nervis officere credantur, acidiora autem ſint, quo maturius leguntur uvæ; non apparet, nervis apianas non eſſe aptas, niſi mature legantur: contra autem præclare intelligitur, eaſdem pluviis, ventis, apibus eſſe obnoxias, niſi mature ſint lectæ, propterea quia ſunt *præcoquis fructus*, quod modo ab Autore dictum fuerat. §. 7. Col. 3, 10, 17. Sed hæc planiora; illud difficilius, quo emendari modo poſſit decimum caput, quod me fateor haud ſemel legiſſe cum propter alia, tum vero ob hæc, quæ ſane ſunt dicta & pulcherrime, & vere ſ. 9. *Videmus hominibus inſpiratam velut aurigam rectricemque membrorum animam, ſenſuſque injectos ad ea diſcernenda, quæ tactu, naribus, auribuſque, & oculis indagantur.*

Linguam videlicet omiſit non oſcitanter, ſed perite, quod ejus munus multo manifeſtius, quam narium, aurium, & oculorum, in tactu quodam conſiſtat, quod noſtris temporibus per ipſam quoque Anatomen eſt comprobatum. Et paulo poſt: *Nec generandi quidem data eſt facultas manibus, aut plantis, ſed quod hominibus ignotum voluit eſſe genitor univerſi ventre protexit, ut divina præditus ratione rerum æternus opifex quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atque operto ſacra illa ſpiritus elementa cum terrenis primordiis miſceret, atque hanc animantis machinæ ſpeciem effingeret.* Jam vides, opinor, quæ me hominem philoſophum res induxerint ad Columellam pervolutandum; ſed & alias poſtea memorabo.

Nunc mendum, quod huic capiti in meis quidem cunctis inſedit editionibus, videamus. Eos Autor jubet in terram deponi malleolos, quos uvarum feraciſſimos eſſe, conſtet, *tanto*, inquit ſ. 17, *magis quod compertum habeamus, naturali quadam malignitate deſciſcere interdum, quamvis diligenter prolata ſemina, idque nobis poeta velut ſurdis veritatis indulget dicendo*: „ Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
„ Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
„ Maxima quæque manu legeret, ſic omnia fatis
„ In pejus ruere ac retro ſublapſa referri. „
Quod non tantum de ſeminibus leguminum, ſed in totam agricolationis rationem dictum eſſe intelligendum eſt. Quid tandem, obſecro te, iſtis in verſibus *indulget* nobis Virgilius? atque adeo *ſurdis veritatis* quid eſt indulgendum? Non contra potius inclamandi hi ſunt, & clare, diſerteque admonendi? Quod quidem & facere Virgilium conſtat, & Columellam ſignificare credendum eſt. Itaque niſi tu, Vir Doctiſſime, diſſentis, ipſum non *indulget*, ſcripſiſſe, arbitror, ſed *inculcet*; quæ vox, ut vides, cum facile depravari ſic potuit, tum non ſolum toti iſti ſententiæ, ſed & modo quo iſtic Columella utitur, non indicativo, ut Grammatici loquuntur, ſed ſubjunctivo præclare convenit: Quin etiam fortaſſe eo verbo voluit quodammodo indicare, ſibi minime excidiſſe, in ſuperiore quoque libro (cap. 9. ſ. 12.) eandem ab ſe curam in eligendis ſeminibus commendatam, eoſdemque verſus quatuor eſſe propoſitos. §. 8. Col. 3, 11, 4. In proximo autem capite 11 aliquid deeſſe apparet iis in verbis: *totum ſolum ſicco fimo, aut ſi id non ſit, alterius generis quam recentiſſimo ſtercorari.* Etſi enim cum in libro 4. cap. 8. (ſect. 3.) hæc legimus: *aliquid fimi, vel ſi eſt commodius, columbini ſtercoris*; intelligere videmur, fimi nomine certum aliquod vel genus vel diſcrimen ſtercoris a Columella ſignificari; cum tamen priora illa omnia verba relegimus, ſententiam nihilominus imperfectam deprehendimus, niſi cujus animantis ſiccum illud fimum eſſe debeat, adjiciatur. §. 9. Col. 3, 21, 4. Etſi vero in cap. etiam 21 deſiderari quidpiam videtur in eo loco: *Nam & paterfamilias libentius ad ſpectaculum rei ſuæ, quanto eſt ea luculentior, deſcendit, & quod de ſacro numine poeta dicit, Et quocumque Deus circum caput egit honeſtum. Verum quocumque domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte majorem in modum fructus exuberat*; tamen velim conſideres, poſſintne omnia videri integra, ſi ne una quidem litterula adjecta, ita ſcribamus, diſtinguamuſque: *honeſtum, verum; quocumque domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte &c.* aut etiam ſic. *honeſtum; verum quocumque domini præſentis oculi frequenter acceſſere; in ea parte &c.* nam poſt *verum* ſatis facile *eſt*, aut *eſt etiam, & enim* ante *parte* intelligitur.

§. 10. Col. 4, 10, 3. In Libro IV. cap. 10. ubi legimus: *Sed nec utique verno omnibus regionibus melior putatio eſt: nam ubi cœlum frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Ubi vero aprica loca ſunt, molleſque hyemes, optima & maxime naturalis eſt autumnalis*; equidem non modo pertinaciter non negaverim, ſcriptum a Columella eſſe *verna*, ſed etiam hanc melius reſpondere agnoſcam voci quæ conſequitur, *autumnalis*. Attamen *verno* ſcribi nullo modo potuiſſe, non antea concedam, quam dilucide oſtenſum mihi ſit, perperam ſcriptum eſſe a Palladio (lib. 3. tit. 12. ſ. 7) *ubi multæ ſunt vineæ dividantur, & pars earum, quæ Septentrionem reſpiciet, verno putetur alia pars adverſa clementioribus plagis, recidatur autumno.* Nimirum videtur hic intellexiſſe *tempore* quod vel ibi fecit Columella, vel paucis quoque ante verſibus, ubi legitur: *Nobis neque anguſta putatione coercenda ſemina videntur, niſi ſi admodum invalida ſunt, neque utique verno recidenda*; pro *verno* reſcribendum eſt *verna*; nam vox quidem *tempora* longius abeſt, quam ut putem ad eam reſpexiſſe.

§. 11. Col. 4, 25, 1 Capiti autem 25 ſubjecta vinitoriæ falcis figura in pleriſque editionibus formæ non reſpondet, quæ in eo capite deſcripta eſt. *Securim* namque (ut hoc unum attingam) ita pingunt, non ut *ſemiformis lunæ ſpeciem*, ſed ut triangulum repræſentet. Una ad deſcriptionem videtur accedere Juntina; Aldina enim etſi non quantum aliæ ab Juntinæ forma diſcrepat; in eo tamen loco *ſecurim* addit, ut hæc *roſtro* nullo modo *ſuperpoſita*, ſed omnino ſuppoſita ſit. §. 12. Col. 4, 32, 5 Sed in extremo etiam capite 32 eadem Juntina cæteris videtur eſſe anteponenda. Neque enim de arundineto ſic verba illa exhibet: *cæditur deinde poſt brumam. Nam uſque in id tempus incrementum capit, ac tum compeſcitur, cum obrigant hiberno frigore. Fodiendum quoties & vineta*; ſed ad hunc modum: *cum obriguit hiberno frigore. Fodiendum* &c. qua poſtrema diſtinctionis nota Robertum quoque Stephanum uti video.

§. 13. Col. 5, 7, 3. Etſi vero in Libro V, qui me loci, nec pauci ii quidem, morati ſunt, eodem omnes modo in meis cunctis editionibus leguntur; vix tamen dubito, quin plerique ſaltem eorum ſint aliter ſcribendi, velut hic capite 7. *Cætera ſimili ratione, atque in arbuſto Italico adminiſtrantur, ut vites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atque in ramis deducatur*; ſic potius *curentur, atque in ramos diducantur*, quem videlicet ad modum cum *de Italico arbuſto præciperet*, paulo ante (cap. 6. pag. 190) dixerat: *vitem in ramos diducere*. §. 14. Col. 5, 8, 3 ſq. Longe difficilior mihi eſt alter locus ex cap. 8. *Olearum, ſicut vitium plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modo pervenerunt, Pauſia, algiana, Liciniana, Sergia, Nevia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca jucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quam oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregii, dum viride eſt, vetuſtate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad eſcam, quam in liquorem ſtringitur. Oleum*

opti-

optimum Licinia dat, plurimum Sergia: omniſque olea & major fere ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Primum quæro an iſtud ultimum & inducendum ſit. Quæro deinde, cur *radius* inter decem illa genera non memoretur. Nam num forte ſcriptura vitiata ſit, & pro *radius* legendum ſit *regia*, ne ſuſpicari quidem poſſumus, tum quia de *regia* id iterare non oportebat, quod modo traditum fuerat, tum quia *radium* inter oleas non modo Cato (de Re Ruſt. cap. 6. ſ. 1.), Virgilius (Georgic. l. 2. verſ. 85.), Plinius (Natur. Hiſt. l. 15. c. 3.) Palladius (l. 3, 18, ſ. 4.) ſed & Columella ipſe diſerte numerat libro de Arboribus cap. 17. (ſ. 3.). *Optima eſt*, inquit, *olea Liciniana, pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. Sunt & regiæ & radii, quæ neque ſpecie neque oleo ſunt tam gratæ, quam quas ſupra diximus.* Vides ut dilucide *regiam* ab *radio* diſtinguat. Itaque ne ſolertem alioqui ſcriptorem uſque adeo immemori ingenio fuiſſe cogitemus, ut tanquam Curio ille pater cum decem modo propoſuiſſet genera, undecimum addere potuiſſet; relinquitur, ut horum alterutrum ſuſpicemur: ſcilicet aut inter illa decem genera Columella poſuit radium, ſed alio quodam nomine, ut puta algianæ, vel Neviæ; nam circitis quidem, & fortaſſe etiam murteæ eam eſſe figuram, vocabula ipſa indicant, ut idem ac radius eſſe non poſſint; reliqua autem ſex genera memini ſimul cum *radio* legiſſe memorata, ſic ut *radium* ab ipſis differre intelligeretur; Aut in eorum decem generum enumeratione genus aliud aliquod perperam a librariis duplicatum eſt, & ſic radii nomen (quod a Virgilio, Plinio, Palladio, Columella ipſo continuo poſt Orchitem ſubjici ſolet) ut denarius ille numerus conſtaret temere expunctum. Cujus ſuſpicionis anſam dant quæ Dalechampius notavit ad Plinii caput 3. lib. 15. *Columellæ*, inquit, *olivarum decem genera, Pauſia, Licinia, Sergia, ſive Regia, Radius, Nevia, Culminia, Corninia Plinio, Orchites, Algiana, Murtea, Circites, Contia Plinio.* Quod autem non ſine ulla ratione ſcripſerit *Sergia*, ſive *Regia*, oſtendunt hæc in eodem capite verba Plinii; *Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant.* Num tamen Sergia, quam Sabini regiam vocabant, a cæteris etiam, ac præſertim a Columella eodem nomine appellaretur, plurimum dubito, quando hanc quidem inter *minimas* recenſet Plinius (loc. cit.), qui non multo poſt *grandiſſimas* eſſe, dicit, quæ regiæ vocantur, *ab aliis majorinæ, ab aliis phauliæ.* Denique illud potiſſimum quæro, quomodo locus is, quem ex libro de Arboribus protuli, ita diſcrepet a ſuperioris ſententia, ut quod in hoc genus eſſe omnium ſpecioſiſſimum dictum eſt, in eo *ſpeciei* ipſius gratia ſpectata, tribus generibus poſtponatur. Num quod Columella, non baccarum, ut in priore, ſed ipſius arboris ſpeciem, pulchritudinemque reſpexerit? An quod irrepſerit mendum aliquod? An quod liber is de Arboribus non ſit Columellæ? qua de re nimirum ambigitur in illa ipſius vita, quæ a Gryphio, & Stephano cum ejus ſcriptis edita eſt. In qua tamen de eo viciſſim non ambigitur, quod multo minus certum eſt, Columellam videlicet ſcripſiſſe librum luſtrationum ſacrificiorumque priſcorum pro frugibus, quem tantummodo conſtat promiſiſſe (lib. 2. in fine) (2, 22, 5 & 6). Sed quanquam etiam Aldus major illa ipſa de re dubitaverit (Epiſt. ad Lector. ante Auctores Rei Ruſt.), neque ego audeam quidquam certi proponere; eo tamen facilius videor animum inclinare, ut ſuſpicer, ſcriptum principio fuiſſe hunc librum de Arboribus a Columella, ut eum locum obtineret, unde ipſum non immerito amovit Jucundus: deinde vero cum rem totam ornatius, pleniuſque tractandam exiſtimaſſet, pro illo uno hunc quem modo appellamus tertium, & quartum præterea, quintumque ſcripſiſſe. Quod quidem credibilius videbitur iis, qui libri ſecundi, nec non quarti & quinti, præſertim vero undecimi initio perlecto, plane intelligent, non ſimul univerſum hoc opus, ſed per ſingulos pene libros a Columella fuiſſe vulgatum, ſic ut lectorum judiciis, & poſtulationibus, ſuoque inſuper indulgens propoſito totius Rei Ruſticæ diſciplinæ, quoad ejus fieri poſſet, cumulatiſſime abſolvendæ, ſæpe in poſterioribus diſerte tueretur, nonnunquam etiam iteraret, illuſtraret, augeret, perficeret, quæ in ſuperioribus præceperat voluminibus. Verum ſive liber is Columellæ eſt fuſius reſcribere meditantis, ſive alterius qui hujus præceptiones fere deſcribere, & ſtrictim ſæpe, nonnunquam aliquanto pluribus verbis tradere inſtituerit; ſane cum pleraque præcepta atque adeo verba in eo libro, atque in hoc præſertim quinto, eadem eſſe, animadvertam; haud inutile fore, cenſeo, ut loci omnes qui ſibi in utroque reſpondeant, inter ſe comparentur, deturque opera, ut quæ forte alterutro in libro vitiata ſint, alterius ope reſtituantur. Ego aliquot exempla proferam; tu pro tua prudentia, quid ſit faciendum, conſtitues.

§. 15. Col. 5, 10, 7 In libro hoc quinto cap. 10. ſic legimus: *Sed antequam arbuſculas transferas, nota quibus ventis antea fuerant conſtitutæ, poſtea manus admoveto, ut de clivo & ſicco in humidum agrum transferas.* Quo in loco ſi qui ſint qui exiſtiment, *clivo*, & *ſicco* non ſatis *humidum* agrum reſpondere, quærantque ideo quid deeſſe poſſit; inſpiciant hi comparem locum in lib. de Arboribus cap. 20. (ſ. 2.) *Priuſquam arbuſculas transferas, rubrica, vel alia qualibet re ſignato, ut iiſdem ventis, quibus ante ſteterunt, conſtituas eas, curamque adhibeto, ut ab ſuperiore & ſicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas.* Sane etiam Palladius, qui plurimum, ut ſupra dictum eſt, ſequi Columellam ſolet, ita de re hac ſcripſit (lib. 3. tit. 19. ſ. 2.): *Plantas ſimiliter notabimus, ut ipſis, quibus ſteterant cardinibus opponamus. De clivo, ſicco, & exili in planum, pinguem, & humidum transferemus*: quibus tamen in verbis an vox *agrum*, aut alia ejuſmodi deſideretur, videndum eſt. §. 16. Col. 5, 10, 12 Sed multo magis videndum eſt, quæ in eodem Columellæ cap. 10. non multo poſt habentur: *Nucem Græcam ſerito circa Cal. Februar. quæ prima gemmaſcit: agrum durum, calidum, ſiccum deſiderat;* non modo an aliter diſtinguenda ſint, verum etiam, idque maxime, an ex iis ſint emendanda, vel potius eſſe uſui debeant in iis emendandis, quæ libro de Arborib. leguntur cap. 22. (ſ. 1.) *Nucem Græcam ſerito Arcturi ſigno, vel circa Calend. Febr. quæ pruinam neſcit. Agrum calidum, durum, & ſiccum deſiderat.* Nam alterutro in loco ob literarum ſimilitudinem videntur librarii aut ex *pruinam neſcit* effeciſſe, *prima gemmaſcit*, vel ex *prima gemmaſcit*, *pruinam neſcit*. §. 17. Col. 5, 10, 13 In his autem verbis quæ paucis poſt verſibus utroque in loco ſequuntur, in primo quidem ſic: *Omnis autem nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix pervenit, duritia humi coercita recurvatur, & ex ſummo duum ramorum ambas radices emittit;* in altero autem ad hunc modum: *Omnis nux unam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepit. Cum ad ſcrobis ſolum radix pervenit, duritia humi coercita recurvatur, & extenſa in modum ramorum alias radices emittit.* Vix dubitare poſſe videor, quin hæc; *extenſa in modum ramorum alias*, ita a librariis priore in loco vitiata ſint, ut nata videlicet ſint iſta: *ex ſummo duum ramorum ambas*.

§. 18. Col. 5, 10, 15 Eodemque in loco cum paulo infra de malis punicis ſic legam: *nos exiguum admodum laſeris vino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma oblevimus. Ea res emendabit acrorem malorum*, eo facilius crediderim, legendum eſſe *emendavit*, quod in libro de Arboribus cap. 23, ſ. 1 eadem omnino verba comperio, niſi quod pro *emendabit* revera ſcriptum eſt *emendavit*; & pro *laſeris*, *laſer Cyrenaicum*. §. 19. Col. 5, 10, 17 In iis tamen, quæ mox ſubjiciuntur de piro, primo quidem in loco ſic: *juxta ipſam radicem truncum findito, & fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito*; in libro autem de Arborib. cap. 24. paulo aliter: *juxta ipſam radicem truncum findito, & in fiſſuram cuneum pineum tedæ adjicito, & ibi relinquito*; vide an aliquid ex utroque loco ſumendo, utrumque præſtet ita reſcribere: *& in fiſſuram cuneum tedæ pineæ adigito.*

§. 20. Col. 5, 10, 19 Nam quod priore in loco paulo poſt ſequitur: *mala, ſorba, pruna poſt mediam meſſem uſque in Idus Febr. ſerito*, emendandum omnino eſſe ex libro de Arborib. cap. 25, 1. *Mala æſtiva, cydonea, ſorba, pruna, poſt mediam hiemem uſ-*

que

que in Idus Febr. ſerito, eo credibilius eſt, quod Palladius (Jan. 15, 1 Febr. 25, 13 Sept. 14, 1 Nov. 7, 13) etſi pro alia locorum temperie alios etiam menſes memorat, quibus ſorba, mala, pruna ſerantur; id tamen tempus, quo meſſis habetur, aut ipſi proximum memorat nunquam. Quod ſi haud inutilem fuiſſe exiſtimas inter ſuperiores locos utriuſque libri comparationem inſtitutam; multo utiliorem fortaſſe exiſtimabis, quam inter duos, qui proxime conſequuntur, inſtituemus. §. 21. Col. 5, 11, 5 In ejuſdem enim libri 5 capite 11 ſcriptum eſt ad hunc modum:

Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos ſic inſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore extent, ſupra deinde muſcum imponito, & ita ligato, ne pluvia dilabatur. Locus autem, qui in lib. de Arborib. cap. 26, ſ. 4 huic ipſi, ut ſuperiora etiam, ac conſequentia manifeſto commonſtrant, loco reſpondet, ſic habet: *Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, vel vimine arborem aſtringito: poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſque eo, ut duobus digitis inſita extent: ſupra lutum muſcum imponito, & ita obligato, ne pluvia dilabatur.* Vides ut plura in hoc altero quam in priore loco tradantur: quæ ne conſulto ab Auctore omiſſa, ſed potius ab oſcitantibus librariis negligenter prætermiſſa eſſe, putemus, cum res ipſæ per ſe docent, tum vero id commonet, quo nihil facilius eſt factu, ut videlicet ab illo primo *extent* ad hoc ſecundum *extent* temere, ut fit, in deſcribendo delapſi, plures interjectos verſus iiſdem, aut fere iiſdem verbis eadem præcepta continentes, tranſilire, primo illo in loco potuerint. Sane in idem ferme erroris genus eoſdem incidiſſe in libri etiam XI. capite 2 deſcribendo, ex vetuſtis codicibus intellexit Robertus Stephanus (in fine Oper. Columell.) ſed ne longius a propoſito loco deflectamus; Palladius quoque, Columellam, ut ſæpe diximus, plurimum ſequens, cum de hoc eodem inſitionis genere præciperet, hæc minime prætermiſit: (lib. 3. tit. 17 ſect. 2 ſq.)

--- *ſtatim ſurculum mergimus una parte deciſum ſalva medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex vel octo digitis emineat. Duos vel tres vel plures ſurculos pro trunci qualitate conſtituimus: quaternis digitis* (an *quaternos digitos?*) *vel amplius inter eos ſpatium relinquimus: tunc junco, aut ulmo: aut vimine ſtringimus, & ſupra lutum muſco tectum ponemus, ac ligabimus &c.* Illud unum diſſimulare non poſſum, dubitaſſe me an integrum ſit verbum illud ultimum *dilabatur*. Cum enim veniebat in mentem, Columellam lib. IV. cap. 29 ſ. 8 de vitis inſitione ſcripſiſſe: *fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atque ſuperpoſito muſco ligatur, quod & calores & pluvias arceat*, non *dilabatur*, ſed *illabatur* ſcribendum eſſe, ſuſpicabar, præſertim cum etiam Cato poſt peractas inſitiones ſic præcipiat: (cap. 41 ſ. 4.) *inſuper lingua bubula obtegito, ſi pluat, ne aqua in librum permanet.* Cum autem de eadem re in lib. de Arborib. cap. 8 ſ. 2 hæc legerem; *quidquid inſerueris viti, diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato illinito, operitoque plagam, & ita alligato, ne aqua, ventuſve penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito & ita religato: ea res præbet humorem nec inareſcere ſinit*; tum vero qua ratione ſervari quadantenus poſſet vulgata ſcriptura, intelligebam. Sed de hoc tu, Vir Cl. conſtitues, ut de his quoque duobus locis, quos cum inter ſe utroque in libro comparaverimus, protinus ad VI. librum tranſibimus. Hæc igitur in V. §. 22 Col. 5, 11, 7 Paulo poſt conſequuntur: *medium truncum acuto ſcalpello permodice findito, ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea: deinde cuneum, quo diducatur, inſerito.* At quanto melius in libro de Arborib. cap. 26 ſ. 6: *medium truncum acuto ſcalpro modice findito, ita ut fiſſura trium digitorum ſit. In eam deinde cuneum, quoad patietur, inſerito.* Pariter primi, atque alterius generis inſitionis deſcriptione abſoluta, cum de tertio nondum fieri cœpta ſint verba, illic quidem ita ſcriptum eſt: *Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum idoneum eſt*; hic vero omiſſa, ut decebat, prima illa vocula: (ibid.) *Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum* &c.

§. 23. Col. 6, 2, 8 Libro VI. cap. 2 *curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam niſi hæc caveantur, nunquam ejuſmodi vitia, quamvis ſubacta, eximi poterunt.* Suſpicor legendum eſſe, *quamvis ſubacto*, hoc eſt domito; hic enim, ut eſt perſpicuum, docet quomodo juvencos, qui de grege feri comprehenduntur, *ſubigi* conveniat (ſ. 1.) §. 24. Col. 6, 5, 3 Videndum autem cenſeo, an unum, & fortaſſe etiam alterum verbum inducendum, aut quid aliud faciendum ſit in eo loco capitis 5. *Tum paribus caſiæ, myrrhæque, & thuris ponderibus, ac tantundem ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cum vini veteris ſextariis tribus, & ita per nares infunditur.* Atque utinam Vegetius, qui plura, ut noſti, ex Columella deſcripſit, non hæc diviſiſſet (Artis Veterin. l. 3 c. 2) facile ex illo conjiceremus, quid in his verbis agendum eſſet, ut certe conjicio quid agendum ſit in iis quæ proxime conſequuntur: *Sed ipſum medicamentum ponderis ſex unciæ diviſum, portione æqua per triduum cum vino dediſſe ſat erit.* Cum enim Vegetius de ſanguine marinæ teſtudinis cum *vino per os dando ſcripſiſſet*, hæc ſubjecit (ibid.) *Pulverem & caſſiæ fiſtulæ, nec non etiam thuris pro æqua parte admiſces, ex eo unam ſemis unciam cum ſextario vini veteris in die per nares bovis infundis. Quod medicamentum per triduum facies*; unde proclive eſt colligere, ita ſcriptum eſſe a Columella vel numerorum notis indicatum: *pond. ſeſcunciæ.* §. 25. Col. 6, 6, 4 Capite autem inſequenti voculam deeſſe ſuſpicor eo in loco: *Ubi nec medicina proceſſit.* Nam cum paulo etiam ſupra medicina alia propoſita ſit, deinde, nonnullis de chirurgico auxilio interjectis, hæc altera medicina, & poſt hanc porro tertia imperetur, videtur fuiſſe ſcriptum fortaſſis: *Ubi nec hæc medicina proceſſit.*

Neque enim iſtarum minus profecto gratum duarum vocularum concurſum declinare voluiſſe credendus eſt, qui modo ſcripſerat: *Si nec hæc profuit res*, atque alibi etiam (l. 12 c. 1 ſ. 2): *ſed nec hæc tantum* &c. (lib. 12 c. 52 ſ. 1) *ſi nec hæc fuerit* &c. Illud accedit, verba quæ apud Vegetium illis Columellæ reſpondent, hæc eſſe (ib. c. 3) *ſi iſta non valent*: Vides, ut poſt illos ſuperiores hunc etiam aditum aperire coner ad Columellam emendandum. Neque enim inficior, verum eſſe quod Reineſius ad Daumium ſcripſit (ep. 121): *Vegetium Columellæ exſcriptorem eſſe, & ad eum eſſe exigendum*; imo cum hæc ponam, illud adjicio, eſſe tamen, ubi viciſſim Columella ad Vegetium exigi poſſit, quod fortaſſe in aliis capitibus luculentius oſtendam. §. 26. Col. 6, 6, 5. Nam quæ in hoc ipſo 6 capite legimus: *Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, tribus heminis vini tres unciæ pinſiti allii permiſcentur, & poſt eam potionem* (bos) *currere cogitur. Vel ſalis ſextans cum cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto* &c. apud Vegetium quidem ita propoſita inveniuntur (loc. cit.): *Ante detractionem tamen ſanguinis adhibentur iſta remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti olei permiſcentur, poſtque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ ſalis cum decem unciis ceparum atteruntur: mel quoque decoctum admiſcetur* &c. Ego vero ita hic Vegetium ad Columellam exigendum eſſe, non dubito, ut pro *contriti olei*, *contriti allii* reponatur; imo etſi aliquos exiſtere poſſe video, qui viciſſim quærant, an apud Columellam non *cum cepis decem* ſed *cum ceparum dextante* legendum ſit, librariis videlicet in numerorum notis intelligendis facile deceptis; ego tamen re ipſa, & verbis quæ apud Vegetium conſequuntur, perpenſis, hunc potius ex Columella emendandum in hac quoque parte, exiſtimaverim, ut plerisque præterea in locis, quos collatis utriuſque tum his, tum inſequentibus paginis, nullo negotio proferre poſſem, niſi emendatos

jam

jam putarem ab his, qui Vegetium poſt A. 1528, (ejus enim anni tantummodo exemplar habeo) typographis tradidere. Itaque nunc tantum de Columella emaculando videamus. Quem ſi in iis tot locis, quos ſupra ex lib. V & VI produxi, quamvis in meis omnibus editionibus ad eundem modum ſcriptis mendis tamen inquinatum eſſe, credidi; quanto magis eſſe credam in extremo capite 8. (quod me fateor non intelligere) *Sed hæc his ſolum faſtidium eſt*; cum Juntina editio non *eſt* hic habeat, ſed *tollunt?* §. 27. Col. 6, 10, 2. Minuſque pariter dubitabo, quin capite 10, ubi legimus: *Porri etiam ſuccum oleo, vel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt*; reſcribendum ſit: *ſuccus cum oleo*, quando Rob. Stephanus ita ſcripſit; *ſuccus oleo*, præſertim cum Vegetius quoque hæc ita verba deſcripſerit (ibid. c. 4) *Porri etiam ſuccus expreſſus cum oleo & ipſi febri cum hordeacea farina remedium præſtant*: quo etiam ex loco erunt fortaſſe, qui cogitent, an alia in Columella emendanda ſint; ſed his ego non ita facile adſtipulabor. §. 28. Col. 6, 17, 1 Contra autem menda quæ initio capitis 17 in meis omnibus libris inſedere, experiar an poſſim tollere Vegetio adjutore. Id caput ſic incipit: *Eſt etiam mortifer iis* (bobus) *ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium virus: nam & vipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Græci* σκυτάλην *appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam partem molitur.* Hæc ita Vegetius (ibid.) *Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera & celicia cum in paſcuis bos improvide ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt.*

Araneus quoque, quem Græci migaltem appellant, parvi quidem corporis non parvam ſolet inferre perniciem. Hic ſi Vegetium ad Columellam rite exigere velimus; unum emendabimus verbum & pro *celicia* ſcribemus *cæcilia*. At ſi Columellam ad Vegetium; duo facile corrigemus. Nam pro *magnorum* reponemus *minorum*; neque enim magnum ullum hoc in capite virulentum animal memoratur: & pro σκυτάλην, quod quidem apud Græcos, non muris aranei, ſed ſerpentis nomen eſſe, ſcio, μυγάλην, quod apud ipſos, ut præclare noſti, muris aranei nomen eſt, vetuſtis inſuper libris, ut Rob. Stephanus obſervavit (in fine Oper. Columellæ) auctoribus, reſcribemus.

Præter quæ an *in paſcua* ſic itidem mutare oporteat, *in paſcuis*, videndum eſt. §. 29. Col. 6, 17, 3 Sed & paulo infra juvat utriuſque Auctoris verba comparare. Columella; *Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folio cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta, & lævigata cum vino dantur potanda.* Vegetius (loc. cit.): *Hujus herbæ ſuccus cum vino faucibus infundatur, atque ipſa folia cum ſale trita imponantur in plagam. Quod ſi viridem minime reperiunt, ſemina ejus collecta & trita dantur ad potandum cum vino.* An *folio* -- *intenditur* (Gymnicus ſcripſit *foliis*, cæteri, in quibus Gryphius etiam ipſe in priore editione, *folia* -- *intenditur*) omnino mutandum ſit in *folia intenduntur*, quæri poteſt; certe *vivo*, quod Aldi, Gymnici, Stephani, & Gryphii poſtremum quidem exemplar proponit, in *vino* mutandum eſt. §. 30. Col. 6, 17, 5 Mox etiam hæc Columella: *Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit injuriam dentium* (muris aranei) *cuminum conteritur, eique adjicitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commovet. Vel ſi antequam tumor diſcutiatur, in ſuppurationem convertitur, optimum eſt ignea lamina converſionem reſecare, & quidquid vitioſi eſt, inurere* &c. Sic autem Vegetius (ibid.) *Quod ſi non fuerit contritum ciminum cum picula & axungia, ut ſimilitudinem malagmæ habeat, impoſitum plagæ perniciem ſubmovet. Quod ſi antequam tumor diſcutiatur, ſuppuratio fuerit generata, optimum eſt ignea lamina vel cauterio collectionem aperire, quidquid vitioſum eſt, inurere* &c. Hic quæro abs te, Vir Doctiſſime, non illud, an Columellæ ſcriptura utcumque defendi poſſit? ſed illud tantum, maliſne credere, ſcriptum eſſe a Columella, *perniciem commovet*, quam *perniciem ſubmovet*: *converſionem reſecare*, quam *collectionem* (hæc enim vox tumorem etiam, ut noſti, ac vomicam Latinis ſcriptoribus ſignificat) *reſecare?* Sane Gymnicus; credo, quod ibi vocem iſtam *converſionem* haud probaret; quod reſecandum eſſet, intelligi maluit, quam ponere, ſcripſitque ideo, *lamina reſecare*. Eſt etiam aliquid, quod etſi a Vegetio non indicatur, minus tamen rectum eſſe, ſuſpicor in primis ipſis Columellæ noſtri verbis: *Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit injuriam dentium;* videtur enim legendum, *tumorque oſtendit*, tum quia id conſequitur: *antequam tumor diſcutiatur*; tum quia hæc antecedunt: *Cæciliæ* morſus *tumorem, ſuppurationemque molitur. Idem facit etiam muris aranei.* §. 31. Col. 6, 24, 2 Levius eſt quod in capite 24 notavimus; ſed & ſententiam magis corrumpit, & mirandum magis eſt, ne id quidem ab ullo eorum qui editiones has noſtras procurarunt, eſſe animadverſum, videlicet hæc verba: *quod ſi aut fœmina recuſat, aut non appetit taurus eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus.*

Elicitur cupiditas &c. ad hunc modum eſſe diſtinguenda: -- *præcipiemus, elicitur cupiditas* &c. §. 32. Col. 6, 26, 2 & 3 Cum autem ſæpius legerim capitis 26 illam partem: *apprehendere teſtium nervos, quos Græci* κρεμαστῆρας *ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus comprehenſis ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur juvencus, nec in totum effœminatur ademta omni virilitate, formaque ſervata maris generandi vim depoſuit, quam tamen ipſam non protinus amittit.*

Nam ſi patiaris eum a recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. Sed minime id permittendum, ne profluvio ſanguinis intereat: verum vulnera ejus ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma linenda ſunt, abſtinenduſque eo die ab humore &c.; cum ergo ſæpius hæc legerim, dubitare cœpi, non *a recenti curatione*, ſed *a recenti caſtratione* eſſe legendum, cum ob alia quæ vel nota ſunt, vel ex verbis conſequentibus apparent, tum quia Palladius, qui, ut alibi etiam diximus, fere ſolet Columellam exſcribere, illa eadem priora proponens, hæc ſubdit (l. 6. tit. 7. ſ. 2) *nec admittendum eſt, quod plerique faciunt, ut ſtatim caſtratos coire compellant, nam certum eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. Vulnera vero caſtraturæ cinere ſarmentorum, & ſpuma linentur argenti* -- *Caſtratus abſtineatur a potu* &c. Sed & M. Varro (de Re Ruſt. l. 2. c. 5. ſ. 14.) *exemtis*, inquit, *teſticulis, ſi ſtatim admiſeris, concipere*. Quod ſi forte quæras, cur ſæpius illa, ut dixi, relegerim; memoria repete, quantum me Anatomes, & Chirurgiæ delectet hiſtoria, cujus videlicet gratia non hæc modo, quæ qualiacunque ſunt, inſtituto tamen ſubſerviunt meo, verum alia quoque magna cum voluptate apud Columellam me legiſſe confiteor, velut hæc proximo libro VII cap. 9. (ſ. 5) *Fœminis quoque* (Scrofis) *vulvæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales*; capite autem 11 (ſ. 2) alteram illam ſpecioſiorem, ſed magis periculoſam caſtrationis ſuum rationem: *cum virilem partem unam ferro reſectam detraxeris, per impreſſum vulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cutem, quæ intervenit duobus membris genitalibus reſcindito; atque uncis digitis alterum quoque teſticulum educito, ſic fiet una cicatrix* &c. Vides, ut jam tum noſceret membranam inter utrumque teſtem in modum ſive communis ſepti, ut Recentiorum Anatomicorum quidam contendunt, ſive peculiaris ſacculi, ut alii docent, trajectam. Sed neque ignorabat peculiarem illam quam Chymici inculcant ad præparanda medicamenta fimi vim atque utilitatem: nam libro eodem capite 5 hæc ſcripſit (ſ. 8) *oblitum vas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum, mox promitur; tepefactumque medicamentum linitur* &c. Neque tandem cum in hoc ipſo libro VI cap. 16 ſcripſiſſet (ſ. 2) *ſolere neglecta ulcera ſcatere vermibus*, illud præcipere omiſit, quænam circum ulcera adhibenda ſint medicamenta, *ne infeſtentur a muſcis, quæ ubi*, inquit, *ulceribus*

inſe-

inſederunt, *vermes creant*. Sed nunc quidem, hiſce præteritis, ſuſpectos locos memorare pergamus.

§. 33. Col. 6, 27, 10 Capite 27 *ignobilis quoque vulgaris elicit cupiditatem* &c. Videtur *&* deeſſe, aut alia ejuſmodi vocula, quæ videlicet duo illa adjectiva colliget, ut cap. 37 (ſ. 9) *degener*, *& vulgaris aſellus* itemque initio Libri VII *vilis hic vulgariſque aſellus*. §. 34. Col. 6, 30, 6 Capite 30 *& ne plus juſto exinaniatur, ſtercus ipſius jumenti fluentibus venis ad motum faſciis obligetur*. Etiamſi Vegetius (l. 2 c. 45) hunc ipſum locum non ſic deſcripſiſſet: *quod ſi plus profluat* (ſanguis) *quam neceſſe ſit*, *ſtercus ipſius jumenti fluentibus imponitur venis & faſciis alligatur*; tamen mirum fuiſſet, neminem eorum qui mea Columellæ exemplaria edidere; ſi Rob. Stephanum excipias; animadvertiſſe, ſcribendum eſſe *admotum*. Sed tamen magis mirum eſt quod protinus notabitur.

§. 35. Col. 7, 1, 2 Libro enim VII cap. 1 in his verbis: *Hujus animalis tam exiguæ tutelæ plurima & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent, tum & facilem terram qualis in Bætica totaque Lybie ſit, levibus aratris proſcindat, & non nimio pondere vehicula trahat. Sæpe etiam* &c. ne Stephanus quidem animadvertit, non *tum & facilem*; ſed *cum & facilem* eſſe legendum. §. 36. Col. 7, 3, 3 Neque item cap. 3 in iis, quæ de maxime probato ariete conſcribuntur: *intortis cornibus, non quia magis hic ſit utilis (nam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent. Intorta potius, quam ſurrecta & patula cornua, quibuſdam tamen regionibus* &c. niſi quid aliud inſit vitii, hanc diſtinctionem convenire: --- *quia minime nocent intorta potius, quam ſurrecta, & patula cornua*. §. 37. Col. 7, 3, 4 Paulo autem infra, ubi ſcriptum eſt; --- *mutilum probabimus marem, quoniam eſt illud incommodum in cornuto, quid cum ſentiat ſe velut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit*; mendum certe ineſt: quod qua ratione tollendum eſſet, difficile foret divinare, niſi Cl. Drackenborchius (ad Silii Italici Punic. lib. 7 verſ. 566) nuper monuiſſet, in veteri codice ita ſcriptum eſſe: *quodam naturali telo capitis armatum* &c. §. 38. Col. 7, 3, 15 Porro in eodem 3 capite deeſſe aliquid crediderim, ubi agitur de gregis numero ſupplendo. Quod ut melius poſſit intelligi, totus deſcribendus eſt locus: *nec committi debet, ut totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat: cum præſertim boni paſtoris vel prima cura ſit, annis omnibus in demortuarum vitioſarumque ovium locum totidem, vel etiam plura capita ſubſtituere, quoniam ſæpe frigoris atque hiemis ſævitia paſtorem decipit, & eas oves interimit, quas ille tempore autumni, ratus adhuc eſſe tolerabiles, non ſubmoverat: quo magis etiam propter hos caſus, niſi validiſſima, quæ non comprehendatur hieme, novaque progenie repletur numerus, quod qui faciet* &c. Scilicet deeſſe videtur particula *non* legendumque *non niſi validiſſima*. §. 38. Col. 7, 6, 7

Fidentius vero in his capitis 6 verbis: *Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. Peſſima eſt fœtura, cum matres bimæ ternos hœdos efficiunt*; hic, inquam, fidentius non *bimæ*, ſed *binæ* ſcribendum eſſe, aſſeruerim, quod etſi quinque reliquæ editiones repugnent, at illam ſaltem mecum facere invenio, quæ ab Joanne Gymnico eſt procurata. §. 39. Col. 7, 6, 9

Illud tamen, quod in hac & ceteris paulo infra neglectum eſt, leve ſit licet, omittendum non putaverim, videlicet ut in iis, quæ de magiſtro caprini pecoris præcipiuntur: *per rupes, per ſolitudines, per vepres facile vadat, & non ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerumque ut antecedat gregem*; nota aliqua diſtinctionis collocetur inter *paſtores* & *ſequatur*. §. 40. Col. 7, 8, 7 & 7, 12, 12 Sed in extremo capite 8. *Eſt etiam* (caſeus) *non ingrati ſaporis muria perduratus, atque ita maligni ligni, vel culmi fumo coloratus*; cum Juntinum exemplar, non *maligni* habeat, ſed *malini*, quæro ex te, utrum hanc omnino cenſeas accipiendam eſſe Scripturam. In hoc autem loco ex cap. 12 *ſemper & lac, & ſpiritus maternus longe magis ingenii, atque incrementa corporis auget*; putas ne omnia recta eſſe, & ne ullum quidem verbum in non ſuam ſedem eſſe tranſpoſitum?

§. 41. Col. 8, 2, 10 VIII Libri capite 2 *Vaſta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robuſta crura, nec longa* &c. Permirum eſt, in nullo meorum exemplarium ſcriptum eſſe *femina*; *fœmina* enim modo deſcripta, nunc qualem gallinaceum marem probet Auctor oſtendit, Varronem ſecutus, cujus hæc ſunt (de Re Ruſt. l. 3 c. 9 ſ. 5); *feminibus piloſis*, *cruribus brevibus*. Res ita perſpicua eſt, ut quocunque modo ſcripta vox illa neminem morari poſſe videatur. Sed tamen Philippus Beroaldus ob ejuſmodi ſcripturæ incurſam in Apuleii, Scriptoris alioqui nocturna, diurnaque manu ab ipſo verſati, loco quodam proponendo incredibilem in modum deceptus eſt in ſuis Columellæ enarrationibus (ad vocem *Glaber*.) *Glabella*, inquit, *fœmina decenter dicitur Apulejo*, cujus *corpus eſt lævigatum*, *politum*, *nulloque pilo hiſpidum*; cum Apulejum (Metamorph. l. 2) quidem non *glabella fœmina*, ut in Juntino (A. 1522 Florentiæ) etiam exemplari eſt, ſed *glabella femina* ſcripſiſſe, ex proximis verbis intelligatur, ut non Photidem, ſed ejus femina, vel id potius, qui fœmina erat, glabellum dixerit; quamobrem Elmenhorſtius (Emendation. ad l. 2. Metamorph. Apul. pag. 122 v. 11) non conjecturam modo Lipſii, ſed & Florentini codicis auctoritatem ſequi ſe poſſe, exiſtimavit, & *glabellum* ibi *feminal* ſcribere. §. 42. Col. 8, 4, 1 & 8, 5, 5 ſq. Capite 4 *excreta tritici minute commode dantur*; An Juntinam ſequi editionem præſtat, & reponere *minuta*? Capite 5 *gallinæ incubare cupiunt, ab Idibus Januariis, quod facere non omnibus permittendum eſt, quoniam quidem novellæ magis edendis, quam excubandis ovis utiliores ſunt*: & mox iterum:

Aliæ melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant. At e contrario quædam & ſua & aliena ova comminuunt. An *incubandis* & *incubant* reſcribendum eſt? §. 43. Col. 8, 17, 4 Capite 17 quo loco agitur de marina aqua tum in piſcinam inducenda, tum ſubmovenda: *Nec dubium, quin quanto magis imo mari venit unda, tanto ſit frigidior, quod eſt aptiſſimum nantibus. Sin autem locus ubi vivarium conſtituere cenſemus, pari libra cum æquore maris eſt, in pedes novem defodiatur piſcina, & infra duos a ſumma parte cuniculus rivi perducatur, curandumque eſt, ut quam largiſſime veniant, quoniam modus ille aquæ jacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quam ſi major recentis freti vis inceſſerit*, legemuſne: *ut quam largiſſime veniat*?

§. 44. Col. 9, 3, 2 Libro IX cap. 3 Columella memorat *nonnullas* (apes) *minimas*, *graciliſque*, *& acuti alvei ex aureolo*, *varias* &c. Videtur antiquo more ſcribendum, *acuti alvi*, *ex aureolo varias* &c.

& tamen noſtri omnes, præter Stephanum, ita diſtinguunt, ut primo propoſuimus; *alvei* vel ipſe Stephanus ſcribit. §. 45. Col. 9, 4, 4 Cap. 4 *At in hortenſi lira conſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoja, tum punicæ roſæ, luteolæque, & Sarranæ violæ, nec minus cæleſtis numinis hyacinthus*; quid ſi legamus, *cæleſtis luminis*? videtur enim hic Columella florum tantummodo colores ſpectare, idemque in libro inſequenti ſcribit (10, 97): *Candida leucoja, & flaventia lumina calthæ*, & mox (v. 100): *Nec non vel niveos, vel cæruleos hyacinthos*. §. 46. Col. 9, 7, 2 Cap. 7 *Singula* (alvearia) *binis parietibus anguſtis contineantur, liberæque frontes utrinque ſint. Nam & qua procedunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis a tergo, quia ſubinde curantur examina*.

Suſpicor legendum eſſe, *qua ſubinde*; nam cap. 15 (ſ. 5) docet, quid faciendum ſit favos demeſſuro, *ubi a poſteriore parte nullum veſtibulum patefactum habuerit alveare*, tum hæc addit (ſ. 11):

Caſtratæ deinde alvi, ſi quæ tranſverſos favos in aditu habebunt, convertendæ erunt, ut alterna vice poſteriores partes veſtibula fiant: Sic enim proxime cum caſtrabuntur, veteres potius favi, quam novi eximentur, ceræque novabuntur, quæ tanto deteriores ſunt, quanto vetuſtiores. Quodſi forte alvearia circumſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modo a poſteriore, modo a priore parte

caſtrentur; §. 47. Col. 9, 8, 8 Capite 8 *Primum quam longe ſint* (apes) *explorandum eſt, præparandumque in hanc rem liquida rubrica, qua cum feſtucis illitis contigeris apum terga fontem libantium* &c. Hic operæ pretium facturos nos arbitror, ſi Palladium hunc ipſum locum deſcribentem (L. 5. tit. 8 ſ. 2) inſpexerimus. *Ac primo*, inquit, *quam longe ſint, exploremus, aut proxime rubricam liquidam brevi vaſculo infuſam geramus, & obſervemus fontes, aut aquas vicinas: tunc dorſa apum bibentium tangamus illo liquore tincta feſtucula* &c. Fortaſſe hæc Palladii verba ad hunc modum ſunt emendanda: *Ac primo ut quam longe ſint, exploremus, aut proxime; rubricam* &c. Fortaſſe omiſſa etiam particula *ut*, ſatis eſt aut ita, ut diſtinximus, legere, aut ſic --- *proxime. Rubricam.* Verum utcumque hoc eſt, illud ex iiſdem verbis ſuſpicari proclive eſt, deeſſe in Columella unam, aut alteram vocem, legendumque in hunc fere modum: *præparandumque in hanc rem vaſculum liquida rubrica*, aut *cum liquida rubrica*. §. 48. Col. 9, 9, 3 Capite autem 9 in his quidem verbis: *quod ne fiat* (hoc eſt ne apes peregrinam regionem petant) *boni curatoris eſt, vernis temporibus obſervare alveos in octavam fere diei horam, poſtquam non temere ſe nova proripiunt agmina*; etſi ſatis per ſe apparet, reſcribendum eſſe *poſt quam*, id eſt horam, juvabit tamen & Palladii (Jun. 7, 5) reſpondentem huic locum tranſcribere: *Obſervabit autem cuſtos aſſiduus uſque in octavam, vel nonam horam, quia poſt hæc tempora non facile fugere conſueverunt.* §. 49. Col. 9, 9, 7 Paulo autem infra videas velim, deceatne vulgatam in Columella ſervare ſcripturam; *Itaque ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem ſæpius aciem dimicanteis notaveris, duces ſeditionum interficere curabis*; an contra oporteat, *acie dimicanteis*, vel *acies dimicanteis* reſcribere. §. 50. Col. 9, 12, 2 Capite 12 *Crepitaculis æreis --- terreatur fugiens juventus. Eaque quæ vel pavida cum repetierit alvum maternam, & in ejus aditu glomerata pependerit, vel ſtativo ſe ad proximam frondem contulerit, protinus cuſtos novum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis: deinde guttis mellis reſperſum admoveat.* Credisne legendum, *eique*, an potius, *æque pavida cum vel repetierit* &c. §. 51. Col. 9, 13, 9 & 14 Capite 13 *Prodeſſe etiam putat apibus vetuſtate corruptis examen novum contribuere, quamvis periculum ſit, ne ſeditione conſumentur.* Legendum videtur *conſumantur*. Ad extremum vero ejuſdem capitis, ubi apibus ob maximam florum copiam, magis mellificio, quam reparandæ ſoboli operam dantibus, *utiliſſimum eſſe* dicitur *tertio quoque die alveorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſunt apes exire, ut ab opere mellifico evocatæ, quoniam ſe non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant*, aut eſt ſcribendum *avocatæ*, aut etiam in iis Tullii exemplaribus (Tuſculan. 1) in quibus legimus: *a negotio omni evocamus animum*, minime neceſſe eſt reponere *avocamus*, vel *ſevocamus*. §. 52. Col. 9, 14, 6 Denique cap. 14 poſtquam rationem attigit Columella reparandi apes juvenco peremto, *Quam rationem*, inquit, *diligentius perſequi ſupervacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut ſic requirendum ſit.* Hic vero ego in eadem opinione eſſe me, fateor, quam & alibi (Epiſt. in Corn. Cel.) indicavi, nimirum non *admitti*, ſed *amitti* eſſe legendum.

§. 53. Col. 10, 21 ſq. Libro autem X, non minus quam in iis locis, de quibus hactenus dictum eſt, meas omnes editiones peccare video in his verſibus: *Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque*
Terga rubi, ſpiniſque ferat paliuron acutis;
niſi quod Juntina habet *æqua*: quod ut probandum videtur, ſic *miteis*, vel *mites* pro *mitis* reponendum. In his quoque *Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro. Ponatur viola*; vix editio eadem: *Tum*; Stephani vero *Tunc* exhibet.

§. 54. Col. 10, 121 Sed omnes iterum ſunt mendoſæ in hoc verſu: *Rutaque Palladiæ baccæ victura ſaporem*: quem propterea ita interpretatus eſt Junius Pompo. Fortunatus (comment. in hunc librum X Columellæ) ut Palladiæ baccæ nomine oleum ſignificari, doceret, atque ita rem, ſi Diis placet, declarari poſſe, crederet: *Rutæ manipulus ſi liquamen, vel oleum deſierit, admixtus dapibus, & liquaminis, & olei vicem præſtat, ac eſcam ſapidiorem facit.* Vetus autem Codex a Cl. Drackenborchio (ad Silii Italici Punicor. l. 7 verſ. 354) memoratus, non *victura* in eo verſu habet, ſed *jutura*, quem videlicet ad modum Palladium (l. 4 tit. 10 ſ. 36) quoque ſcripſiſſe video, *humoribus juti*; ut ſententia ſit, Rutam ad juvandum, id eſt meliorem efficiendum olivarum ſaporem utilem eſſe.

Quam ego ſcripturam eo magis probandam exiſtimo, quo magis ſententiam hanc confirmare poſſum, non modo ejuſdem Palladii, aut Catonis, ſed ipſius etiam Columellæ auctoritate. Mitto igitur Palladium (l. 12 tit. 22 ſ. 5) qui ſic condire olivas docuit: *lectas baccas ex arbore ſtatim condias, rutam, & petroſelinum ſternes inter ſpatia ſtructionis, & ſubinde comminuti ſalis aſperſione cumulabis* &c. Mitto Catonem (cap. 119), qui Epityrum (id eſt conditurae olivarum genus, ut Columella noſter (l. 12 c. 47 ſ. 9) docet, quod in Civitatibus Græcis plerumque uſurpabant) ſic faciendum præcepit: *Ex oleis albis, nigris, variiſque nucleos ejicito. Sic condito. Concidito ipſas. addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, fœniculum, rutam, mentam* &c.

Certe ipſe Columella (ibid.) cum Epityrum deſcribit, *in ſingulos*, inquit, *modios olivæ triti ſalis cocti ſingulos ſextarios infundimus: itemque lentiſci ſemen, rutæque, ac fœniculi folia* &c.; & in nigræ olivæ conditura (cap. 48 ſ. 5) *olivam*, inquit, *in urceum, aut cacabum novum mittito ſubſtrato apio, & modica ruta*; & alio in loco (c. 47 ſ. 5) qui huc potiſſimum pertinet: *At hæc oliva per ſe parum jucunda eſt, ſed ad eas condituras, quæ lautioribus menſis adhibentur, idonea maxime eſt: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contuſa recipit quamcunque volueris condituram. Plerique tamen ſectivum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentam minute concidunt, & contuſis olivis miſcent* &c.

§. 55. Col. 10, 125 ſq. Proximi ſunt hi verſus: --- *& lactis guſtum quæ condiat herba Dejectura quidem fronti data ſigna fucarum, Vimque ſuam idcirco profitetur nomine Grajo.* In quibus ut Georgio Alexandrino (enarration. priſcar. voc. in libr. de Re Ruſt. ad vocem *Lactis* &c.) concedam, de Lepidio verba fieri, hujuſque vi cutis ſquamas, maculas, cicatrices, aliaque id genus vitia emendari etiam poſſe; non tamen iſtic *fucarum* quid ſit, intelligam. Nam quod Fortunatus (comment. cit.) aſſerit, eſſe hanc Columellæ ſententiam, *quod lepidium dejiciat ſigna & ulcera quæ mulieres ſibi ex fucis fecerunt*, videturque propterea *fucorum* legere; nempe is ſyllabarum naturam, legeſque iſtiuſmodi carminis non attendit. Tu igitur, Vir Doctiſſime, hac etiam de re fac ſciam quid ſentias. §. 56. Col. 10, 230 ſq. Sed Fortunatus cum aliis in verſibus haud multum vidit, tum vero in his: *Quare age quod ſequitur, parvo diſcrimine ſulci Spargantur cæcis naſturtia dira colubris, Indomito male ſana cibo quas educat alvos, Et ſatureja thymi referens, thymbræque ſaporem*; in his, inquam, interpretandis (ibid.) tam cæcus fuit, quam ſerpentes illi, quos humiditate fere cæcos erumpere, ait, de terra; illis enim, aſſeruit, Columellam hic docere *naſturtium adverſari; ſaturejam autem eſſe male ſanam alvis quas alvos educat.* Scilicet non vidit, ſaturejam ad ſuperiorem verſum nihil attinere, in eoque *alvos* pro *alvus* ſcriptum eſſe, ut *equos*, *avos* ſæpe in antiquis monimentis nominandi caſu, quanquam in vetuſtis aliquibus Columellæ exemplaribus hic legi revera *alvus*, teſtatur Ro. Stephanus (in fine Oper. Columellæ). Itaque Victorius (Caſtigation. in Columellam l. 10 ſive Hortulum pag. 141) cum illud animadvertiſſet, reſcripſit *alvus*, & *cæcas colubras* interpretatus egregie eſt ventris lumbricos, quos etiam naſturtio pelli ab Dioſcoride (de Mat. Med. l. 2 c. 149) traditum eſſe, non ignorabat. Illud addi poteſt, idcirco hos dixiſſe Columellam ab alvo educari male ſana, *indomito cibo*, quia probe ſciret, quod etiam

ſupra

ſupra (l. 6 c. 25 p. 230) docuerat, *lumbricos fere naſci cruditatibus*. §. 57. Col. 10, 248 ſq. Denique in his verſibus: *Quæque tuas audax imitatur Nyſie viteis, Nec metuit ſenteis, nam vepribus improba ſurgens Achrados, indomitaſque bionias alligat alnos*. mihi quidem *bryonias* videtur potius eſſe legendum, quod in antiquis etiam codicibus ab Stephano (loc. cit.) inventum eſſe ſcio.

§. 58. Liber XI inſcribendus erat *Villicus*, quemadmodum duodecimus inſcriptus eſt *Villica*. Docet id ejuſdem libri duodecimi caput 18 (pag. 421) ſic enim incipit: *Quamvis priore libro, qui inſcribitur Villicus*. §. 59 Col. 11. 2, 94 Cap. 2 *Nono Calendas Januarias Brumale ſolſtitium (ſicut Chaldæi obſervant) ſignificat*. Hic deſiderari puto quod ſignificatur. Neque enim ſic iſta verba accipienda eſſe, quaſi Columella, ipſe confirmaret, id ſignificari quod tradunt Chaldæi, cum illud indicat quod ſuperiore capite (pag. 364) ſcripſit, ſe Aſtrologorum *obſervationes*, *improbiſſimaſque Chaldæorum pollicitationes* alio opere confutaviſſe, tum hæc commonſtrant quæ duobus ante verſibus ſcripta ſunt, ſi cum eo loco, de quo agimus, comparentur: *Sexto decimo Calendas Januarii ſol in Capricornum tranſitum facit, brumale ſolſtitium, ut Hipparcho placet, itaque tempeſtatem ſæpe ſignificat*. §. 60. Col. 11, 3, 37 Capit. 3 Poſtquam & locum, & rationem culturæ docuit atri oleris, *feritur*, inquit, *a Vulcanalibus uſque in Calendas Septembris, ſed etiam menſe Januario menta dulcem deſiderat uliginem, quam ob cauſam juxta fontem menſe Martio recte ponitur*. Videntur hæc verba melius diſtingui in editione Juntina, ſic videlicet --- *menſe Januario*. *Menta* &c. Niſi ita fiat; quo tempore atrum olus ſeri oporteat, Auctor præter morem, inſtitutumque ſuum omiſiſſe credendus eſt. §. 61. Col. 11, 3, 39 Magis etiam apparet paulo poſt, verba aliter eſſe diſtinguenda: *Thymum & tranſmarina cunila, & ſerpillum, ſicut priore libro jam retuli, magis alvearia curantibus, quam olitoribus ſtudioſe conſeruntur*. *Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt quibuſdam eſculentis aptiſſima)* non alienum putamus etiam *in hortis habere locum neque pinguem, neque ſtercoratum, ſed apricum* deſiderant. Et tamen vix in Editione Stephani invenimus iſta diſtincta --- *etiam in hortis habere locum* &c. §. 62. Col. 11, 3, 43 Contra ſunt diſtincta in omnibus multo magis, quam oporteret, hæc verba: *Ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo poſt Idus Februarias ſic obrueris, ut quantum tres digiti ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas*. *Fere poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur;* perſpicuum namque eſt, ſic eſſe ſcribenda --- *deponas, fere poſt* &c. §. 63. Col. 11, 3, 64 In extremo denique hoc libro cum hæc legamus: *omnium librorum meorum argumenta ſubjeci, ut cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoque quærendum, & qualiter quidque faciendum ſit*; non illud modo dubium eſt, ſcripſeritne Columella aliquanto aliter, ut puta *reperiri poſſet* &c. *faciendum eſſet;* verum hoc inſuper certum eſt, & illa argumenta periiſſe, & feciſſe hic ipſum ad eundem quadantenus modum, ad quem A. Gellius, qui noctes ſuas hac clauſula abſolvit: *Capita rerum, quæ cuique commentario inſunt, expoſuimus hic univerſa, ut jam ſtatim declaretur, quid, quove in libro quæri, inveniriquе poſſit:* & continuo ſingulorum capitum argumenta ex ordine ſubjecit. Non ignoro, poſſe aliquos credere, iſta omnia ab aliis fuiſſe iis Noctibus adjecta, permotos auctoritate Th. Bartholini, qui in Diſſert. VI de legendis libris, *Capitum*, inquit, *ſeu ſectionum index nec novus eſt, nec antiquus. In primis editionibus tantum comparet. Neque enim antiquorum libri per capita fuerunt diſtincti, ſed Voluminibus. Ita Plinius, Herodotus, Thucydides, Livius, Salluſtius, & alii Græci pariter, & Latini Auctores totum opus ſine diſtinctione capitum pari tenore perſcripſerunt*. Sed velim, ut mihi reſpondeant, ſcripſeritne Celſus lib. VI cap. 12. *Linguæ quoque ulcera non aliis medicamentis egent, quam quæ prima parte ſuperioris capitis expoſita ſunt*; itemque lib. VIII cap. 9. *Medicamentis vero iiſdem opus eſt, quæ prima parte hujus capitis expoſita ſunt*; & hæc Celſi verba an utrobique res ipſa comprobet? Quæ cum urgeo, non propterea tamen contendo, aut pleroſque ſcriptores veteres idem feciſſe, aut aliena eſſe a vero, quæ porro ſubjicit Bartholinus: *cum a poſterioribus ſcribis per capita, & ſectiones Libri Auctorum dividerentur, ſæpe ſine cura, & conſilio, conjuncta fuiſſe ſeparata, & vice verſa, quod non raro lectorem in lectione turbat*. Quinimo fateor, id alicubi vel Celſi ipſius ſcriptis; non modo Columellæ; accidiſſe. Et de Celſo quidem alibi (epiſt. in Corn. Celſum) oſtendi. Columella autem ſive libros ſuos indiviſos reliquit, ſive in majores quaſdam partes, ſi non in capita, ipſe diſtribuit, ut illa in extremo ſexto videntur indicare: *ſicut prioribus hujus voluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equorumque continent;* certe nullo modo potuit ſic dividere, ut nunc habemus.

Quidquid enim aut libri quarti initio in primum atque alterum caput diviſum videmus, aut initio ſecundi primum caput inſcribi, aut initio quinti, octavi, undecimi primum caput inchoare; vel præfationis loco ipſe reliquiſſet, vel ſi capitibus accenſere voluiſſet, ſexti quoque & noni, & duodecimi libri exordia pariter accenſuiſſet. Neque item in eodem libro duodecimo caput 15 a 14; multoque minus tertii initium a fine ſecundi ſive eo in libro, ſive etiam in ſeptimo divulſiſſet. Neque facile in libri ſexti caput 17, in quo de ſerpentibus, aliorumque noxiorum animalium ictibus agi videmus, quæ ad oculorum vitia pertinent, compegiſſet: quam etiam partem quoties relego, excipique protinus animadverto capite 18, in quo iterum de noxio animalculo (hirudine videlicet, boum faucibus, ſtomacho, vel inteſtinis adhærente) verba fiunt; toties ſuſpicor, a librariis alicunde avulſam, huc temere fuiſſe conjectam, nec tamen nuper; cum eundem locum tenere videam apud Vegetium (lib. 3 cap. 4) ubi plura ex ſexto Columellæ volumine deſcripta ſunt.

Sed quod aliter hæc tamen apud Vegetium, aliter apud Columellam in capita ſunt diviſa, id quoque videlicet indicio eſt, non hanc quam habemus, diviſionem a Columella fuiſſe inſtitutam. Quid? quod hæc ipſa aliter in aliis editionibus occurrit.

Ut enim illa omittam, quæ operarum potius negligentiam demonſtrant, ut in Aldina libri ſexti non modo octavum, ſed & nonum caput, iterum octavum; quinti autem libri non modo quintum, ſed & ſextum, iterum quintum; in editione item Gymnici, libri ejuſdem non modo ſextum, ſed & ſeptimum, iterum ſextum inſcribi, ſic ut omnia, quæ illa conſequuntur capita non ſuo propterea numero inſcripta ſint; ut, inquam, hæc prætermittam; Juntina certe editio librum ipſum primum in tredecim capita habet diſtributum, quem poſteriores, quibus utor, reliquæ habent in novem. Huc illud accedit, quod quæ non præcepta modo, ſed verba libro quinto in unum caput decimum collecta ſunt, eadem fere libro de Arboribus in octo capita ſunt tributa, ut præclare intelliget quicunque duodeviceſimum, & ſeptem, quæ inſequuntur, capita cum illo uno decimo comparaverit. Quod cum fecerit, minus, opinor, mirabitur eorundem librariorum aut inconſtantiam, aut imperitiam, qui cum tot alios paſſim verſus, quemadmodum in more poſitum eſt, ſcripſerint, ſic ut verſus eſſe, vel oculorum judicio continuo quilibet agnoſcat; hos tamen (l. 2. c. 2 ſ. 18. Ibid. c. 8 ſ. 3. l. 5 c. 5 ſ. 7. l. 7 c. 3 ſ. 10. lib. 9 c. 3 ſ. 2. Ibid. c. 8 ſ. 13) *& picis in morem ad digitos lenteſcit habendo*. *dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent*. *& quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet*. *cum tonſis illotus adhæſit ſudor: & hirſutis ſecuerunt corpora vepres*. - *ardentes auro, & paribus lita corpora guttis*. *trita meliphylla, & cærinthe ignobile gramen*; hos, inquam, quaſi vero verſus non eſſent, omnes, ut hic deſcripſimus, cæteris cum verbis Columellæ permixtos, confuſoſque exhibuere. Sed jam his, atque aliis ejuſmodi prætermiſſis, nunc quod facere inſtituimus, eorundem in ſingulis verbis deſcribendis hallucinationes notemus.

§. 64. Col. 12, 4, 5 Libro igitur XII verbum aliquod Librarios in extremo quarto capite omiſiſſe potius crediderim, quam Columellam, quæ ait de

aceti,

aceti, & duræ muriæ uſu, ea cum ſuperioribus connectere voluiſſe, perinde quaſi ſex ſeptemve verſus, qui nexum aut diſſolvunt, aut certe plurimum infirmant, non intercederent. §. 65. Col. 12, 7, 1 Sub initium autem capitis 7, ubi *colligi, & reponi jubet cymam, caulem, capparim --- item ferulæ cum coliculo ſilentes*, aut *flores* deeſſe ſuſpicor; nam mox addit, *ſilentem florem vitis albæ & aſparagi;* aut ſicut Juntinum habet exemplar, legendum eſſe *ferulas*.

§. 66. Col. 12, 17, 2 Ad finem vero capitis 17, *poſtea in junceis fiſcellis, vel ſparteis ſaccis percolant;* legendum videtur *percolent*; non modo enim hæc antecedunt: *ſunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant* &c. verum & hæc continuo ſequuntur: *ligatumque acetum infervefaciant* &c.

§. 67. Col. 12, 19, 2 Sed quod legimus cap. 19. *Quæcunque vini nota ſine condimento valet perennari;* etſi ita rarum eſt, ut in amplioribus Lexicis ne memoratum quidem inveniam, non tamen facile mutandum crediderim ab iis præſertim, qui in calce etiam 20 capitis (ſ. 8) hæc animadverterint: *marmoris, vel gypſi, quod flos appellatur, uncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit; ea res etiamſi non in totum perennat, certe uſque in alteram vindemiam plerumque vini ſaporem ſervat*. §. 68. Col. 12, 20, 2 Contra etſi in eodem vigeſimo capite mea omnia, ſi Juntinum demas, exemplaria ſic habeant: *Deinde ſi natura tenue muſtum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis ſubtrahendus eſt, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod ſi fecerimus, nihilominus defrutum infra tertiam partem vaſis conſedit;* tamen, ut in Juntino, legendum videtur *conſidet*.

§. 69. Col. 12, 20, 5 Aliquanto infra: *Ad prædictum autem modum muſti adjici debent ii odores, nardi folium, iris illyrica,* &c. *quorum ſingulorum libræ ſatisfacient. Item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ libram. Hæc, ut dixi, arida contuſa, & cribrata debent adjici,* &c. Hic velim videas, an librarii numerorum notas verbis reddentes in eo peccaverint, quod *libram*, & *ſelibram* ſcripſerint pro *libra* & *ſelibra*.

§. 70. Col. 12, 24, 1 Itemque cap. 24 in his verbis: *quæ cum in tantum refrixerit, quantum ne contacta corpus urat, partem aliquam ejus, quæ ſatis videbitur prædictæ pici immiſcemus, & diligenter lignea ſpatha, vel etiam manu peragitabimus;* vide an legendum potius ſit *immiſcebimus*.

§. 71. Col. 12, 25, 3 Pariter cap. 25 ubi hæc ſcribuntur: *deinde cum refrixerit, tum quantumcunque humoris eſt, tantum in amphoram muſti portionem adjici;* an *tantam* ſcribendum ſit. §. 72, Col. 12, 48, 3 Capite autem 48 cum de olivarum conditura hæc traduntur: *Plerique tamen tres partes defruti, aut mellis, & unam miſcent aceti, & eo, quo condiunt, jure. Quidam* &c. legendum crediderim, *& eo condiunt jure*, aut *coque condiunt jure*; jus enim eſt iſtud ipſum quod iiſdem verbis deſcribit; neque enim neceſſe eſt, ut jus *liquor* eorum ſit, quæ coquuntur; ſic capite ſuperiore 46 ſ. 2 *taleolas*, inquit, *radicum inulæ in umbra triduo, vel etiam quatriduo ſiccato: deinde ſiccatas in vaſis* (an *in vaſa*) *ſine pice, interjecta cunila, conjicito, cunila impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, ut hoc jure macerentur taleolæ, donec quam minimum amaritudinis reſipiant*. §. 73. Col. 12, 55, 1 & 2 Sic capite etiam 55 quem locum aliam quoque ob cauſam huc tranſcribemus: *album acre acetum* (ſinapi) *adjicito*, & *piſtillo permiſceto, colatoque. Hoc jus ad rapa condienda optime facit. Cæterum, ſi velis ad uſum conviviorum præparare, cum exaniveris ſinapi, nucleos pineos quam recentiſſimos, & amygdalum adjicito* &c. Hic ego legendum crediderim, non *exaniveris*, ſed *exaniaveris*, ſive *exſaniaveris*, hoc eſt noxium humorem expreſſeris, aut abſtuleris; modo enim dixerat *manibus expreſſum --- comprimito manu plana --- aquam nitratam ſuffundito, ut omnem amaritudinem ejus* (ſinapis) *& pallorem exaniet*. Sed & capite 47 ſ. 9) de oliva hæc ſcripſerat: *prælo ſupponitur, vehementerque premitur, ut exudet quantulumcunque habet amurcæ. Patimur autem nonnunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam baccam velut exaniari:* & cap. 53 (ſ. 2) *largum ſalem infarcito, compoſitiſque ſupra tabulatum tergoribus, aut fruſtis* (carnis ſuillæ) *vaſta pondera imponito, ut exanietur*. §. 74. Col. 12, 57, 5 Denique inſpicias velim poſtremi capitis verba extrema: *quod ſi etiam cum laſer non habueris, pro ſilphio mellis adjicies pondo ſemunciam;* videaſque, an quidpiam in his quoque verbis a librariis peccatum ſit.

§. 75. Col. Arb. 10 lem. Reſtat Liber de Arboribus. In hoc caput X ita inſcriptum eſt. *Vindemiam quomodo putes;* cum inſcribendum, opinor, fuiſſet: *Poſt vindemiam quomodo putes;* hoc enim ejus capitis initium eſt: *Vindemia facta ſtatim putare incipito ferramentis quam optimis, & acutiſſimis, ita plagæ leves fient*. Verum ut impoſitas a librariis inſcriptiones prætermittentes, verba ipſa Auctoris conſideremus; in hoc ipſo loco non credo *leves* ſcribendum eſſe, ſed *læves*; hæc enim continuo ſequuntur: *neque in vite aqua conſiſtere poterit, quæ ſimulatque immorata eſt, corrumpit vitem,* &c. Sed & libro IV cap. 24 (ſ. 21 ſq.) cum iſtiuſmodi ferramentis putatorem uti juberet, inter alias eandem hujus præcepti cauſam ita propoſuit, quod ſi mollis, aut retuſa, & craſſa falx ſit, *plagæ aſperæ atque inæquales vites lacerent, unde fit, ut vitis laniata, ſcabrataque putreſcat humoribus, nec plagæ conſanentur*. Cæterum hanc ego (ut alias ejuſmodi) animadverſionem omiſiſſem, niſi aut meæ omnes editiones in eo peccaſſent, aut hoc ad plures alios locos pertinuiſſet, quales ſunt libro IV cap. 24 (ſ. 4) *ferroque allevanda eſt, ut hibernas aquas reſpuat. Nam præſtat ex vulnere ſobolem repulleſcentem vellere, quam nodoſam & ſcabram plagam relinquere*. Libro V cap. 6 (ſ. 13) *ſerra deſecari, & plagam falce allevari*, cap. 9 (ſ. 3) *earum plagæ utraque parte falce leventur*; atque ut multos alios locos ſciens omittam, cap. 11 (ſ. 7) *plagam diligenter levato:* quod & infra iteratur cap. 26 (ſ. 6) in hoc ipſo libro de Arboribus. §. 76. Col. A. 26, 7 Quocum libro, quoniam ſupra nobis utile fuit quintum comparare: nunc viciſſim experiamur, an utile ſit ipſum conferre cum quinto. Igitur quod hoc ipſo capite 26 ob unum fortaſſe omiſſum verbum ſubobſcurius videri poteſt: *Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi idoneum eſt: ET fere eæ recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſucceſumque, & validum librum habent;* id in V Lib. cap. 11 (ſ. 8) admodum perſpicue dictum eſt: *Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum idoneum eſt*, SED *fere recipiunt talem inſitionem, quæ humidum* &c.

§. 77. Col. A. 26, 8 Porro in ipſa quæ ſubſequitur hujus tertii generis deſcriptione hic quidem poſtquam traditum eſt, quomodo gemma ex una arbore ſit detrahenda, hæc ſubduntur. *deinde ex qua arbore inſerere voles, in ea nitidiſſimum ramum eligito, & ejuſdem ſpatii corticem circumcidito, & materiem delibrato, & in eam partem, quam nudaveras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumſeras, aptato ita ut emplaſtrum circumciſæ parti conveniat*. Hic vero *nudaveris* pro *nudaveras*, & potiſſimum *in qua arbore*, pro *ex qua arbore* eſſe reſcribendum, cum inde intelligitur quod paulo ante dictum fuerat: *Ex qua arbore inſerere voles*, & abſoluto de illa ſermone, nunc de ea, in qua inſerendum eſt, verba fiunt; tum ex lib. V (cap. 11 ſ. 10) confirmatur, in quo iſta eadem res ſic proponitur. *poſtea item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimum ramum eligito, & ejuſdem ſpatii corticem circumcidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem quam nudaveris, præparatum emplaſtrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conveniat*. Sic enim Palladius (l. 7 tit. 5 ſ. 3) idem docens, *Item*, inquit, *ex ea arbore, cui velimus inſerere, ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrum, nitido tamen, atque uberi loco*. §. 78. Col. Ar. 28, 2 Sed & quæ capite 28 habentur: *Mulieres quidem ſi lactis inopia premuntur, cythiſum aridum in*

aquam

aquam macerari oportet , cum tota nocte permaduerit : poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas permiſceri modico vino , atque ita potandum dari ; ſi hæc , inquam, cum iis comparentur, quæ libri V capite ultimo (12, 2) ſcripta ſunt; multo proclivius erit cognoſcere, poſt *oportet*, facili omiſſione voculam *&* eſſe prætermiſſam, atque totum locum ita ut ibi (pag. 204) legitur , eſſe reſcribendum. *Mulieres quidem , ſi lactis inopia premuntur , cythiſum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, poſtero die* &c. §. 79. Col. Arb. 30, 1 & 2 . Atque utinam in libro V ut de cythiſo , ita etiam de viola , & roſa Columella ſcripſiſſet ; longe facilius eſſet conjicere , quid duobus de locis capitis 30 ſit ſtatuendum. Alter in ipſo eſt initio: *Violam qui facturus eſt.* Quæro enim, oporteatne Scripturam hanc retinere, an potius *ſaturus* reponere, cum hæc ſequantur: *terram ſtercoratam & repaſtinatam minimum alte pedem in pulvinos redigat. Atque ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Cal. Mart. diſpoſitas habeat.* Alter locus eſt paulo infra: *Roſam fruticibus ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales convenit per idem tempus quo & viola*; ubi ego ſcribendum crediderim non per *ſurculos pedales* , ſed aut per *ſcrobiculos pedales* , ut paulo ante de Viola dictum eſt , aut potius , ut aliis quoque ante me viſum eſſe ſcio, per *ſulculos pedales*; certe Palladius (l. 3. tit. 21. pr.), qui ſolebat Columellam reſpicere: *roſaria*, inquit, *conſeremus , quæ ſulco breviſſimo aut ſcrobibus ponenda ſunt, vel virgultis , vel etiam ſemine.*

§. 80. Pall. 1, 24, 2 & 3 Hactenus de Columella: in quo cum plura , quam ab initio exiſtimabam, notata ſint ; ideo non multa in Palladio notabuntur, quæ forte in ipſo, dum Columellæ penitus intelligendi cauſa inſpicerem , ſic aliud agens animadverti . Lib. I tit. 24 *A muſtellis tutæ fient* (columbæ) *ſi inter eas frutex -- projiciatur --, non pereunt. Et neque locum deſerunt , ſi per omnes feneſtras* &c. An ſic potius diſtinguendum -- *Non pereunt, neque* &c. Ibidem : *Inducunt alias , ſi cumino paſcantur aſſidue , vel ſ.toſi hirci alarum balſami liquore tangantur.* Si Palladium ſic revera ſcripſiſſe putamus: num ita intelligemus, ut *ſetoſi illi hirci* partes quædam ſint alarum balſami liquore tangendæ?

Quod autem mox bis *herbum* pro *ervum* , ut ex Columella (l. 8. c. 8. ſ. 6.) & Varrone (l. 3 c. 7 ſ. 8) intelligitur, poſuit , an fecit, quod potius ab ὄροβος cum Feſto (De verb. ver. ſignific. l. 5) quam ab eruendo, cum aliis , dictum ervum arbitraretur ? §. 81. Pall. 1, 32 Tit. 32. *Fœni , palearum , ligni , cannarum repoſitiones nil refert , in qua parte fiant , dummodo ſiccæ ſint , atque perflabiles , & longe removeantur a villa propter caſum ſurripientis incendii*, an *ſurrepentis incendii?*

§. 82. Pall. Febr. 9, 8 Libro III tit. 9. *Caput ſarmenti, cum deponitur, torquendum non eſt, nec aliquo modo vexandum , nec demerſa penitus fœcundiore parte, quod ſterili proximum eſt , ſupra terram relinquatur.* Legendum videtur , *ne demerſa*. Sequitur enim: *deinde quoniam ipſa tortura vexatio eſt, & pars ea , de qua radix futura præſumitur, injuriæ nulli ſubjicienda eſt, cum qua contendere cogatur ante , quam teneat*; itaque cum hæc ratio altera ſit , altera anteceſſerit, neceſſe eſt ; ſane præceptum non eſſe , ſed rationem, quod de fœcundiore parte dicitur, luculentiſſime oſtendit Columellæ caput quod hic ſpectavit Palladius , duodeviceſimum Libri III (ſ. 4) demonſtrat enim, qui ſarmenti caput contorquet, ea duplicatione conſequi , ut omnis fœcundior ejus pars obruatur, conſumaturque. §. 83. Pall. Febr. 15, 1 & 2 Tit. 15 *Novellam vitem Columella dicit a primo anno ad unam materiam eſſe formandam, nec recidendam totam, ſicut Italiæ conſuetudo eſt. Anno ſecundo expleto, quia vel intereant vites in totum reciſæ, vel infœcunda ſarmenta producant.* Hic vero ſic verba eſſe diſtinguenda, *nec recidendam totam , ſicut Italiæ conſuetudo eſt , anno ſecundo expleto , quia* &c. Locus quoque oſtendit, quem Palladius indicat ipſius Columellæ (l. 4 c. 11 ſ. 1) in quo Virgilium, Saſernam, Stolones, Catones *non ſolum in eo erraviſſe*, ait , *quod primi anni capillamenta ſeminum* (vitis) *intacta patiebantur, ſed & poſt biennium cum viviradix recidenda erat , omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus*, &c. Deinde eaſdem, quas hic Palladius, affert rationes. §. 84. Pall. Febr. 24, 3 Tit. 24. *Hoc etiam menſe cepullas ſeris , ſed conſtat & vere, & autumno eſſe ſeminandas. Si ſemen ejus ſeveris, in caput creſcit* &c. videtur legendum, *ſemen earum*: videturque pariter legendum eſſe *ſemen eorum* , uti in proximo libro IV tit. 9 (ſ. 6) hæc habentur: *ſemina ejus mulſo, & lacte per triduum maceranda ſunt* ; illa enim antecedunt: *Nunc melones ſerendi rarius*; hæc autem ſequantur: *hinc ſuaves efficientur* §. 85. Pall. Feb. 24, 8 Infra eodem titulo 24. *Mihi etiam illud utile videtur , ac diligens, ut aſparagi agreſtis radices plurimas in unum locum congeramus cultum, vel certe ſaxoſum.* Scribendum crediderim *incultum*, præſertim cum id continuo ſequatur: *quæ ſtatim fructum dent ex loco , qui aliud nihil alebat*, §. 86. Feb. 25, 4 Tit. 25. *Si languida arbor eſt piri , vel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum de primis, vel* &c. Sane hic perſpicuum eſt , ſcribendum eſſe *deprimis* , neque tamen ſcriptum video , niſi in editione Juntarum.

§. 87. Mart. 9. 3 . Libro IV tit. 9. *Singulis ſane annis a codice auferendæ ſunt plantæ , ut nec matres fatigentur, & ſoboles per alia ſpatia digerantur : cum aliqua tamen radices parte vellendæ ſunt.* Hic etiam , ſi Juntinam excipias , meas omnes editiones peccare exiſtimo , ſcribendumque *radicis*. Titulo autem 10 (ſ. 20) ubi de Meſpilo : *ſi putatur, hinc arbor ſterilis fieri, fimus, & cinis vitium ſimul ſi radicibus infundantur, fertilem reddunt;* peſſime erratur non modo in Aldi , ſed & in Juntarum editione ; ſic enim ſcribitur: *fieri. fimus ;* quaſi vero Palladius diceret , arborem a putatione ſterilem fieri , cum hoc dicat , ſi ab adhibita viva calce de qua modo ſermo fuerat , timetur , ne arbor ſterileſcat , ideoque ita verba diſtinguenda ſint, uti a Rob. Stephano factum eſt : *ſi putatur hinc arbor ſterilis fieri, fimus* &c.

§. 88. Pall. Mai. 1, 1 Sed quid eſſe manifeſtius poteſt, quam in ipſo Lib. VI initio: *Majo menſe locis frigidis , & humectis panicum ſeremus , & nullum more, quo dixi*; non ſcribendum eſſe *nullum*, ſed *milium*, quando ejus capitis inſcriptio hæc eſt ; *De panico, & milio* , &c.; & tamen cum in Juntino exemplari eſſet *milium*, cæteri , qui Palladium poſtea edidere , ſcripſerunt *nullum*; quinimo Seb. Gryphius cum in priore quidem editione ſcripſiſſet milium, in altera reſcripſit *nullum*.

§. 89. Pall. Jun. 7, 2. Libro VII tit. 7. *Fumus admovetur ex Galbano , & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus convenit excitare.* Columella ſic (l. 9. c. 15. ſ. 5) *fumum admovebimus factum galbano, vel arido fimo. Ea porro vaſe fictili prunis immiſta conduntur* : quæ verba cum confero , ſuſpicor, Palladium ſcripſiſſe , *miſtis carbonibus*, aut *in pultarium jactis carbonibus* ; nam illud *factis* minus placet. §. 90. Pall. Jun. 7, 7 Sed utilius fortaſſe erit , quæ infra ſcribuntur de apum regibus, comparare cum alio Columellæ loco ; Palladius ſic : *pulchri coloris , & nitidi , leves ſine pilo, niſi forte pleniores quaſi capillum gerunt in ventre, quo tamen non utuntur ad vulnus.* Columella (l. 9. pag. 327) autem ſic : *pulchri coloris , & nitidi , leveſque, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi quis forte pleniorem quaſi capillum , quem in ventre gerunt , aculeum putet, quo & ipſo tamen ad nocendum non utuntur;* quibus ex verbis facile eſt conjicere , nonnulla fortaſſe verba Palladii librariorum incuria eſſe prætermiſſa , aut ſaltem *pleniorem* ſcribendum eſſe pro *pleniores*.

§. 91. Pall. Sept. 13, 2 Libro X tit. 13 ubi capparim ſeri juſſit *ſolo ſicco , & gracili* , continuo hæc addit; *herbas ſponte perſequitur;* ſcribendum ſuſpicor: *herba ſponte perſequitur*. Neque enim id vult quod Columella (l. 11. c. 3. ſ. 55) cum illam *noxium virus habere* docuit , *ſuccoque ſuo ſterile ſolum reddere*; nam hoc Palladius paulo ante dixerat iis verbis, *ſucco ſuo terris nocet*. ſed id facile vult, quod Columella (ibid.) pariter ad hunc modum tradidit:

cultu

cultu aut nullo, aut leviſſimo contenta eſt. Quippe quæ res etiam in deſertis agris citra ruſtici operam convaleſcit. ſcilicet hoc opponit Palladius iis, quæ de origano proxime ſcripſit: *Nunc circa æquinoctium ſeres origanum: ſtercorari, ac rigari donec convaleſcat, appetit*; Capparim autem ſeras modo; ſponte ipſa proveniet, ac convaleſcet.

§. 92. Oct. 5, 1   Libro XI tit. 5 non minus fortaſſe proderit Columellam inſpicere, quem ſæpe adeo reſpiciebat Palladius. Ipſe igitur Palladius ſic: *Sed hæ radiculæ* (vitis) *non ad ſiccum debent recidi, ne aut plures inde naſcantur, aut &c.* Quid obſecro te, eſſe dicemus in hoc loco *recidere ad ſiccum*? Neque enim ſiccum illud eſt, unde ſi amputentur radiculæ, renaſci plures poſſunt: neque ſiccæ ſunt ipſæ, quæ præcidi debent, radiculæ; nam ideo præcidendæ ſunt, ne *ſi convaluerint*, ut duobus ante verſibus dictum eſt, *inferiores* radices faciant *interire*. An illud ergo relinquitur, ut non *ad ſiccum* ſcribamus, ſed *ad truncum*, quod Columella (l. 4 c. 8 ſ. 2) videtur indicare eadem præcipiens hiſce verbis: *minime applicandum eſt ferramentum ipſi matri, quoniam ſi juxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut &c.*   §. 93. Pall. Oct. 19, 1 Tit. 19 *paſſum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa ſuevit univerſa conficere pingue, atque jucundum, & quoad conditum, ſi utaris mellis vice, ab inflatione te vindices.* Traditur deinde ratio paſſi conficiendi, & ſic denique ſermo abſolvitur: *Hinc paſſum eſt quidquid effluxerit, & conditum vaſculo, mellis more ſervatur.* Quæro itaque, an legendum ſit: *& quod conditum, ſi utaris mellis vice, ab inflatione te vindicet*, aut etiam: *& quod conditum ſi utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*; nam memini & Plautum, & Q. Scævolam, & M. Varronem, & alios verbum *utor* cum accuſandi caſu junxiſſe.

§. 94. Pall. Nov. 13, 2   Libro XII tit. 13 quæro ex te, Vir Clar. quid deeſſe aut quid vitii eſſe cenſeas in iis verbis: *Qui* (agni) *donec firmentur, intra ſtabulum furfuribus, vel medica herba, vel (ſi eſt copia) farina hordei paſcantur ingeſta, donec conceptum pauliſper robur ætatis, paſcuum matribus poſſint habere commune.* Legemus ne -- *concepto pauliſper robore ætatis*; aut nullo verbo mutato, tantummodo voculam *&* ante *paſcuum* addemus?

§. 95. Pall. Inſ. 158 ſq.   Multo autem magis quæro, in Lib. XIV ſive de Inſitionibus, ubi de Piſtaciis ſermo eſt, quomodo emendandum cenſeas verbum, quod nec ſententiæ convenit, & carminis legibus repugnat in horum verſuum altero:

Quin & amygdalios ſubeunt piſtacia ramos,
Et debitum majus de brevitate petunt.

Num pro *debitum* reponendum *pretium*? Nam ſupra quidem, ubi agitur de pomo, vix dubito, quin iis in verſibus: (v. 87. 88.)

Robora thyrſigero platani concordia Baccho.
Fœtibus inſtituit plena rubore novis;

pro *rubore* legendum cenſeas *rubere*, præſertim cum ante (v. 61 ſq.) de piro dictum ſit: *Phyllida quin etiam grandi miteſcere fructu Inſtituens.* -- Atque hæc in Palladio nunc habui, quæ notarem; nam ſupra alia etiam aliquot in eodem, cum de Columella ſcriberem, animadverti.   §. 96. Varro 1, 55, 4 In Varrone autem, quem eaſdem ob cauſas ſubinde in manus ſumſi, rogo te, ut perpauca hæc mecum velis diligenter perpendere.

Libro I cap. 55   *Olea, ut uva, per idem bivium redit in villam, alia ad cibum eligitur, alia ut eliqueſcat.* Hic Victorius (Explication. ſuarum Caſtigat. in Varron. pag. 68): *Alia ad cibum eligitur. Maculam habet optimus codex. Lædatur enim hic ſcriptum eſt. Quomodo ex vetere lectione locus corrigi debeat, ſi pervulgata mendum continet, docti viri cogitabunt.* Tu igitur, Doctiſſime Vir, cogita, ſit ne pro *eligitur* reſcribendum *laudatur*.

§. 97. Varro 2, 2, 20   Libro II cap. 2. locus eſt, de quo miror, neminem adhuc, quod ſciam, dubitaſſe: *De ſanitate ſunt multa, ſed ea (ut dixi) in libro ſcripta magiſter pecoris habet.* Mihi vero ſcribendum videtur non, *ut dixi*, ſed *ut dixiſti*, vel ſi quis minus velit a vulgata ſcriptura recedere, *ut dixti*. Neque enim hic loquitur ſcriptor, ſed is, quem induxit, Atticus, neque Atticus illud dixerat; ſed Scrofa (L. 2, 1, 21), *Quarta pars eſt de ſanitate*; eamque partem his verbis abſolverat (ſ. 23)

Item ad alios morbos aliæ cauſæ, etiam alia ſigna in omni pecore, quæ ſcripta habere oportet magiſtrum pecoris. Itaque aut octogenarium iſtum ſenem Varronem multo magis obliviosum, ſuique inſtituti immemorem credamus neceſſe eſt, quam hi ipſi libri ſumma eruditione ac diligentia ſcripti patiuntur; aut potius cenſeamus, Atticum, qui ut Scrofæ roganti ſatisfaceret, ſuum hunc ſermonem ita inceperat, ut ipſi reſponderet (2, 2, 2): *Ego, opinor, incipiam primus, quoniam in me videre conjeciſſe oculos*; ubi ad eam partem, quam Scrofa ſatis tractaverat, de ſanitate, pervenit, ipſum potiſſimum intuentem, alloquentemque, ſic ut indicavimus, loquentem induci: *De ſanitate ſunt multa, ſed ea, ut dixiſti, in libro ſcripta magiſter pecoris habet.*

§. 98. Varro 2, 4, 8   Cap. 4. *Verris octo menſium incipit ſalire: permanet, ut id recte facere poſſit, ad primum, deinde it retro, quoad perveniat ad lanium.* Sic Victorius antiquis libris auctoribus, emendavit. Sed ut fatetur, in his ſcriptum fuiſſe, *id retro*, & tamen ſe ſcripſiſſe *it retro*; ſic decebat ipſum pariter dubitare, num integra eſſet vox illa *primum*; quid enim ibi eſt *permanet ad primum*? Nam quod ipſe *annum* intellexit, vereor ne fecerit precario. Quid? quod res præterea repugnat. Nam Victorius ipſe Plinii verba profert, *non ultra trimatum generare verres*, docentis: quæ etſi conatur eludere ad hunc modum, *quamvis autem uſque ad trimatum generent, ad primum annum facere id recte poſſunt, ut credidit Varro: poſtea languidiores fiunt, nec tam bene munere illo funguntur*; tamen Columella (l. 7. c. 9. ſ. 2) hoc tollit effugium, diſerte affirmans, *verres ab annicula ætate commode progenerare, dum quadrimatum agant.* Hæc dum ſcriberem, & qua ratione prorſus reſtitui hic locus poſſet, mecum ipſe cogitarem; ecce Vir Cl. Pontedera meus, atque adeo noſter, diu a me quæſitam Varronis editionem mittit, quam Auſonius Popma procuravit. In hac non *ad primum* lego, ſed *ad trimum*, idque, ut opinor, recte; ad eundem enim modum, fortaſſe huc reſpiciens, ſcripſit Palladius (l. 3. tit. 26);

verres uſque ad quadrimos inire fœminas poſſunt; ut Varronis (qui & infra cap. 7. ſ. 13. ait *poſt trimum*) loquendi modum, Columellæ autem ſententiam exprimeret; quæ tamen a Varronis ſententia multo propius abeſt, quam illa Victorii; niſi forte omnino conciliari etiam poteſt.   §. 99. Varro 2. Fruſtra autem quæſivi, quid infra ſenſerit idem Auſonius in eo loco: *Hujus ſuis (Æneæ) ac porcorum etiamnum veſtigia apparent Lavinii.* ſcilicet ad hunc ipſum modum ſcripſit, atque adeo deſcripſit Victorium: qui etſi confitetur, vetuſtam ſcripturam hanc fuiſſe, *apparent jamne*; tamen cum *oppidum ſignificari debere depravata illa voce*, intelligeret, *Lavinii* maluit ex ingenio reſcribere, quam litterarum veſtigiis firmius inhærendo, alicujus alterius oppidi nomen, ut puta *Interamnæ* eruditis Viris proponere, quod videlicet, ut abs te peto, perpenderent, atque in hiſtoriæ latinæ monumentis, an huc pertinere poſſet, inquirerent. Quod ſi minus litteras ſequi volebat; at certe cogitare illud poterat, non magis *Lavinii* in ea voce veſtigia eſſe, quam *Romæ*.   §. 100. Varro 2, 9, 4   Capite 9 vide, an forte verbum aliquod deſideretur in Canum deſcriptione. Quo enim modo hæc ſatis intelligam: *colore potiſſimum albo, quod in tenebris ſpecie leonina?* Quod ſi quidpiam deeſſe putes juvabit Columellam (l. 7. c. 12. ſ. 3) inſpicere, qui cum in deſcriptione eadem, ad Varronem, ut haud raro ſolebat, reſpiceret, *paſtor*, inquit, *album* colorem in cane *probat, quoniam eſt feræ diſſimilis, magnoque opus interdum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane, vel etiam crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat.*

§. 101. Varro 3, 5, 9   Lib. III cap. 5 *ubi confluit altera amnis*, ſic enim Rob. Stephanus, Seb. Gryphius, Auſonius Popma ſcribere malunt, quam *alter amnis*, uti in Juntarum, Aldi, Gymnici exemplaribus, imo in priore etiam ipſius Gryphii ſcri-

ptum

ptum fuerat. Auctorem illi habent Victorium qui *amnis*, inquit; *hic muliebri genere appellatur in fideliſſimis libris, quemadmodum ſæpe a vetuſtis auctoribus appellatam Nonius docet, qui etiam Varronis ipſius hoc exemplum adducit, περὶ πλούτου libro primo: In hac civitate agros colunt arenoſos: propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam.* Popma (Not. ad hunc locum Varronis) Victorio, niſi quod Libri Varroniani inſcriptionem corrigit, ſic aſtipulatur: *ubi confluebat altera amnis. Sic enim Varro loquitur, ut Periplo lib. I. Propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam.* Equidem nihil ego eorum negaverim, quæ ab his duobus eruditiſſimis viris obſervata ſunt. *Altera amnis* ſcriptum erat in fideliſſimis libris. Credo; ſed nihil librariis ſæpius accidit, præſertim dictante aliquo, ut plerumque ſolebant, codices antiquos deſcribentibus, quam ut inſequentis vocis litteras primas cum prioris extremis confunderent, & ſic aliquam interdum omitterent, alias duplicarent. *Amnem* ſæpe a vetuſtis auctoribus muliebri genere appellatam eſſe, Nonius (de Propriet. Serm. ubi de Indiſc. Gener.) docet. Fateor; ſed tamen a poetis; Nam Plautum, Nævium Accium, auctores laudat. At enim iis hunc quoque addit, de quo agitur, Varronem. Non inficior; neque tamen vereor, ne me audacem putes, ſi contra atque Auſonius, Victorius, Nonius ipſe ſine ulla dubitatione arbitrati ſunt, contendam, ex eo, quem producunt, Varronis loco minime conſtare, hunc *amnem* fœmineo genere dixiſſe. Quid enim? Num quia ſcriptum eſt a Salluſtio: *eſt locus in carcere, quod Tullianum appellant*; a Cicerone autem: *domicilia conjuncta, quas urbes dicimus*; denique (ne, ſi plura congeram, ad te præſertim ſcribens, ineptus videar) a Livio: *Anxur fuit, quæ nunc ſunt Terracinæ, urbs prona in paludem*, num, inquam, propterea Salluſtius *carcerem* neutro, & Cicero *domicilium*, aut Livius *Anxur* muliebri genere appellaviſſe dicendi ſunt?

Habes Vir Doctiſſime, de locis plurimis Columellæ, de quibuſdam Palladii, de nonnullis etiam Varronis, non quid ego ſtatuam, ſed quid ſuſpicer, atque adeo quid ex te quæram. Cum reſponderis, tum demum aliquid conſtituam. Geſtum enim feci, quod ajunt, præſente Roſcio, non ut apud Roſcium me jactarem, ſed ut per Roſcium proficerem. Vale.

Patavii ipſis Kalendis Quinctil. M DCC XXI.

E P I S T O L A II.

CLARISSIMO ET ERUDITISSIMO

VIRO

JULIO PONTEDERÆ

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

S. P. D.

QUÆ in Auctores rei ruſticæ ſcripſi ad Amicum, & collegam noſtrum Clariſſimum Jacobum Facciolatum, non ut ipſe aliquid conſtituerem, ſed ut Doctiſſimi Viri ſententiam elicerem, eorum exemplum ad Te mitto, non modo ut eliciam tuam, verum inſuper ut annotationes exprimam, quas te bene multas in eoſdem illos auctores meditari, jamdudum ſcio. Quo enim modo ceſſare tu poteris, qui ad rei herbariæ excellentem ſcientiam, non mediocrem agriculturæ notitiam adjungis, cum me, unum ex Anatomicis, ſucciſivas aliquot horas tuis Auctoribus & dediſſe, & dare intellexeris? Quod ut planius cognoſcas, quæ poſt eam ſcriptam epiſtolam ad plura ex iis, quæ tunc attigi, loca adnotavi, tum aliis de quibus poſt dicemus ſubſidiis, tum quatuor uſus editionibus, quibus eo tempore carebam, Veneta quam Nicolaus Jenſon procuravit anno 1472, duabus Regienſibus anno 1496 & 1499 ac denique Heidelbergenſi illa a Clariſſ. Do. Alberto Fabricio (Biblioth. Lat. l. 2 c. 7) celebrata anno 1595 ex typographia Hieronymi Commelini.

§. I. Col. I, 8, 8 Et primum in Columellæ lib. I cap. 8 haud procul a fine de quatuor editionibus quas modo memoravi, priores tres, in extremo autem capite 32 lib. 4 & ipſas & Commelinianam cum Juntina, & mecum facere, deprehendi. Sed vinitoriæ falcis figuram fruſtra in venuſtioribus illis quæſivi. Nimirum ejuſmodi imagines non ab ipſo Columella ſunt, niſi forte geometricas quaſdam formas excipias, de quarum una ſcripſit (lib. 5 c. 2 ſ. 6): *ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager, tanquam in ſubjecta forma, quæ habet rectum angulum.* Sed ut in aliarum quoque diſciplinarum libris plerumque contigit, addita ſunt ab junioribus, haud inutili ſane conſilio, modo rebus, quæ ab Auctoribus deſcribuntur, ſatis reſpondeant. Atque utinam ad ea quoque capita Columellæ, in quibus de certis vitium aut arborum partibus, aliiſque ejuſmodi verba facit, eruditi, iidemque rei ruſticæ periti Viri imagines adjunxiſſent; ego certe, ut de me ipſe confitear, non paucis præterea illius locis, quæ vitiata eſſe, ſubſentio, auſus eſſem medicas manus admovere, quæ nunc agriculationis ignarus, vobis in ea doctrina verſatis cogor omnia relinquere.

§. 2. Col. 5, 8, 3 ſq. Libr. 5 cap. 8 Cum in decem illis olearum generibus radium non inveni-rem, alterutrum ſuſpicatus ſum, aut poſitum quidem eſſe, ſed alio quodam nomine deſignatum, aut in eo loco deſcribendo librarios peccaviſſe. Revera utrumque accidit. Nam hi cum græcis litteris κερκίτις ſcribere debuiſſent, *circites* ſcripſere, quæ vox apud latinæ linguæ idoneos auctores M. Terentium Varronem (de lingua lat. lib. 5) & Sex. Pompejum Feſtum (de verbo. ver. ſignific. lib 3) non eam formam ſignificat, quam Columella ſpectaverat. Scripſerat enim κερκίτις, ut τῆς κερκίδος, id eſt radii ſimilitudinem ſignificaret. Auctore hæc ajo Fr. Sylburgio, qui in eo indice, quem in calce editionis Commelinianæ habemus, hoc poſuit: *Circitis olea, rectius* κερκίτις, *radius.* Nec plura in hanc rem addo, quod nuper cum tecum ſermonem haberem de oleis, probe ſenſi, te conjectura in iſtam ipſam emendationem incurrere, quæ a Sylburgio propoſita eſt. Illud potius ex te quæro, quid cenſeas ſuper illa repugnantia, quam inter locum, quo de agimus, atque alterum ex cap. 17 libri de Arboribus animadverti. In primo, *bacca jucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ &c.* In altero; *ſunt & regiæ, ut radii, quæ neque ſpecie, neque oleo ſunt tam gratæ, quam quas ſupra diximus.* Mihi quidem vel mendum aliquod ſubeſſe, vel Columella nunc baccæ, alias arboris magnitudinem attendiſſe videbatur. Num hic quoque ſaltem de mendo divinavimus? Certe aliter uterque locus in tribus illis vetuſtioribus editionibus habetur: *bacca jucundiſſima eſt pauſia: ſpecioſiſſima eſt regia, etiam virga: quæ &c.*

& : *Sunt*

& : *Sunt & regiæ, & radii non ſine ſpecie neque oleo, neque ſunt tam gratæ, quam quas ſupra diximus.* Rectene undequaque? non affirmo. Aliter certe. §. 3. Col. 5, 11, 8 In eo autem loco, quem poſtremum expendimus in cap. 11 libri ejuſdem 5 equidem ſine ulla dubitatione affirmavero, illas ipſas editiones a vera ſcriptura aberrare; ſic enim habent : *Nos tertium genus inſitionis invenimus : quod cum ſit ſubtiliſſimum* &c. Neque Columella hoc tertium inſitionis genus, quod fit per emplaſtrum, ſed quarti, quod fit per terebram, novam tantummodo rationem invenit : quæ res perlegenti, vel iſtud ipſum caput, vel 26 & 8 libri de arboribus, itemque libri 4 caput 29 tam aperta eſt, quam quod apertiſſimum. Attamen & ipſa ſcripturæ varietas non injuria ſuſpectum mihi fuiſſe locum, oſtendit. §. 4. Ille autem inter hæc loca Libri de arboribus, & quæ modo ex Libris 4 & 5 indicavimus, conſenſus tantus ut gallicam terebram ab eodem appareat ad inſerendum eſſe translatam, qui omnia illa loca conſcripſit, non leviter ſane confirmat, eundem quem librum 4 & 5 ſcripſiſſe liquet, Columellam librum quoque de Arboribus confeciſſe : qua de re nimirum doctiſſimi homines dubitaverant. De libris etiam quos ſe ſcripſiſſe Columella teſtatur, *de generibus ſurculorum*, an editi fuerint, an extent, & quinam ſint, ambigere adhuc nonnullos ſcio; etſi V. Cl. Jo. Albertus Fabricius (*) recte monuerit, haud diverſos eſſe videri a libro tertio, quarto, & quinto hujus ipſius de agricultura operis. Itaque placet Eruditiſſimi Viri judicium ex hoc ipſo quinto libro confirmare. Nam Columella qui lib. 2 cap. 11 pr. hæc ſcripſerat: *cætera pabula neque enumerare, ac minus ſerere dignamur, excepta tamen cythiſo, de qua dicemus in iis libris, quos de generibus ſurculorum conſcripſimus*; ſatis ipſe, quinam hi ſint libri, oſtendit in extremo capite 11 libri quinti. *At prius*, inquit, *quam finem libri faciamus, quoniam fere ſpecies ſurculorum omnium perſecuti ſumus prioribus libris, de cythiſo dicere nunc tempeſtivum eſt*, & continuo addit noviſſimum caput de Cythiſo.

§. 4. In hoc libro 5 plura eſſe, præterea animadverteram, quæ haud inutiliter cum libro de arboribus conferrentur, & viciſſim. Idem animadverteram in libro 6, ſi cum P. Vegetio compararemus: Verum illud ſtudiis gravioribus diſtentus, ipſe perficere non potui, quod quidem ſi quid forte otii tibi eſt, a te fieri, etiam atque etiam velim. Sed Vegetium ita contendi cum Columella, ut quædam in hoc, plurima in illo emendanda eſſe, deprehenderim. Ea omnia (uſque adeo & multa & gravia ſunt) in altera, ſi voles, epiſtola ſeorſum perſequar.

§. 5. Col. 7, 1, 2 &c. Nunc ad 7 librum veniamus. In capite 1 & 6 mecum faciunt tres illæ veteres editiones. In illo enim habent, *cum & facilem*; in hoc, *matres binæ*. Quod autem ad octavum attinet extremum caput, illæ quidem *malinis lignis*, Commeliniana autem habet, *malini ligni*.

Lib. 8 cap. 2 vix una Commeliniana inter corrigenda admonet, non *fœmina*, ſed *femina* eſſe legendum. Eadem pariter, ſed in Sylburgii indice, alteram animadverſionem confirmat meam in caput 5, ubi *de excubandis ovis*. Hæc enim adnotat : *excubandis* rectius *excludendis*, vet. ed. *vel incubandis*. Re tamen vera meæ quoque veteres editiones *excludendis* habent, & *excludant* : quem ad modum etiam paulo antea eodem capite, item ſemel atque iterum 11 & 14 locutum eſſe Columellam invenio.

§. 6. Libro etiam 9 Commelinus, uti Stephanus, & ego, verba diſtinguit, quæ ex 3 capite propoſui. In 4 autem capite quo loco cœleſtis numinis *hyacinthus* in cunctis ſcribitur editionibus, legi nuper Salmaſium (Plinian. exercit. in Solin. ad hujus pag. 62 E) reſcribentem *nominis*, nec tam grave fuit multis modis intelligere, minus feliciter veniſſe mihi in mentem, qui mederi poſſem, quam gratum, me tamen morbum, & medendi genus vidiſſe. Fuit quoque in cap. 8, cur ſuſpectus mihi eſſet locus iſte. *Præparandumque in hanc rem liquida rubrica*, quando antiquæ tres editiones habent, *præparandaque*, quod etiam Commeliniana ex vetere alia editione inter emendationes proponit. Illa autem Palladii verba, quæ his & proximis Columellæ reſpondent, ad eundem omnino modum eæ omnes quatuor editiones diſtinguunt, ad quem a nobis ſecundo loco diſtincta ſunt. §. 7. Col. 9, 9, 3 ſq. Cap. 9 tres priores editiones ſic habent : *in octavam fere diei : poſt quam horam*. Pariter cap. 13 noſtram emendationem confirmant; habent enim; *conſumatur*. Imo Commelinus, inter corrigenda, probat *conſumantur*.

§. 8. Col. 10, v. 101. Libro 10 in eo verſu. *Tu quæ pallet humi, quæ frondens purpurat auro*, Commeliniana id habet, quod in Juntina, tres reliquæ, quod in Stephani editione probavimus. Illum autem verſum (121): *Rutaque Palladiæ baccæ victura ſaporem*, cum in omnibus ſummo conſenſu ad hunc ipſum modum proponi, animadverterem; videndum aliquando putavi, an hac ipſa ſervata ſcriptura, interpretari ita poſſemus, ut ruta eſſe utilis diceretur in olivarum conditione ad eum quem ante hanc habent, ſaporem demendum, minuendumve. Quæ hoc minus diſplicebat interpretatio, quod Columellam hic quoque potuiſſe in animo habere Virgilium ſuum videbam, cujus illa ſunt, & quidem in eo Poemate, quod hoc in libro noſter imitatur, perſequitur, & ut ipſe loquitur (in præfat. ad hunc librum 10) explet (Georgic. l. 4 v. 101): *Dulcia mella premes : nec tantum dulcia, quantum Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.* Attamen cum ad eam ſcripturam quam in veteri codice Cl. Drackenborgium inveniſſe, commemoraveram, proxime accedere audiam codicem celeberrimæ Bibliothecæ Divi Marci, tuum, mi Juli eruditiſſime, de utraque cum lectione, tum interpretatione judicium eſto. §. 9. Col. 10, 125 Proximis verſibus: -- *& lactis guſtum quæ condiat herba Dejectura quidem fronti data ſigna fucarum Vimque ſuam idcirco profitetur nomine Grajo.* eo libentius fateor, lepidium ſignificari, quod Joannes Ruellius (de natura Stirp. l. 2 c. 104) admonet, Columellam, ubi oxygalæ faciendæ rationem propoſuit, docuiſſe, *alios recentia folia lepidii cum dulci lacte in olla miſcere*, alios autem ſiccata, & quidem *ſine condimentis* : quæ verba ſunt lib. 12 cap. 8. Sed cum ipſe quoque *fucarum* legit, me nihil hic fateor intelligere. Plinii quidem de lepidio verba agnoſco, quæ inter ſua, ut ſolet, profert Ruellius : *ſic in facie cutim emendat exulcerando, ut tamen cera, & roſaceo facile ſanetur : ſic lepras & pſoras tollit ſemper facile, & cicatricum ulcera* (alii *ulcerum cicatrices*) videoque hac ratione ad delenda etiam ſtigmata in fronte impreſſa, adhiberi potuiſſe, præſertim cum ſimiles tollendi hæc modos apud Scribonium (compoſ. med. 231.) Paulum (de re med. l. 4 c. 7) Aetium (Tetrab. 2 Serm. 4 c. 12) Actuarium (Meth. med. l. 6 c. 8) alioſque legam, ſic ut a vi deſquamandi cutem, ſive maculoſam, ſive a morbo, a vulnere, ab uſtione cicatricoſam, græco nomine λεπίδιον appellari potuerit. Hæc tamen omnia cum intelligam; *fucarum* quid iſtic ſit, non intelligo. Quod autem in quibuſdam editionibus *furcarum* eſt ſcriptum, nimirum id nimis aperte carminis legibus repugnat. Viderat hoc, qui in veteri codice, ab Joſepho Scaligero inſpecto, ita ſcripſerat, ut refert Rhodius (not. ad Scribon. Compoſ. 174) *Deletura quidem furcæ fronti data ſigna*. Juſto autem Lipſio; quod Rhodius pariter memorat, placuit, ut pro *fucarum* reſcriberetur *focorum* : cujus ergo emendationis auctorem, & probante quidem Turnebo (Adverſar. lib. 13 cap. 22) Guilielmum Peliſſerium fuiſſe, video. Attamen ut cætera omittam, multo propius a magis communi ſcriptura emendatio abeſt reponentium, *fugarum* : quam quidem ejuſdem Rhodii, ut ab ipſo proponitur; eſſe credidi, donec & in Dalechampii commentariis in Plinium (l. c.) & inter ea inveni quæ Johannes Wowerius olim adnotaverat ad Petronium (Satyric.) *notum*

(*) Supplem. ad Biblioth. Lat. l. 2. c. 7. p. 474.

notum fugitivorum epigramma memorantem, indicia videlicet, ut Cajus (Epitom. inſtit. t. 1) loquitur, *aut igne aut ferro (in facie) impreſſa*, per quæ, ſi iterum fugerent, dignoſci, & deprehendi poſſent, exempli gratia hæc quam Rhodius alibi (Not. cit. ad Compoſ. 231) commemorat, litterarum ſpecies F. H. E. L. T. quod eſt: *Fugitivus hic eſt Lucii Titii.* Idem nominat, ac mecum refellit, qui legendum eſſe *fucorum*, cum Fortunato contendebant.

Qui etſi in eo quoque interpretando, quem continuo poſt hunc expendimus, de alvi colubris, id eſt, lumbricis eſt lapſus; noſtræ tamen fidei eſt, te admonere, ipſius verba in Regienſi editione anno 1499 ſic proponi; (v. 232) *aliis quas alvos educat*, ut intelligatur, nonnullam errorum quos ipſi adſcripſimus partem, inſcitiæ, incuriæque operarum eſſe aſſignandam. Cæterum ibi in Columella *alvus* legit Commelinus, & infra *bryonius*: quas nos lectiones probaveramus.

§. 10. Col. 11, 3, 37 & 39 ſqq. Sed in libro etiam 11, quæ prima ex 3 capite duo loca propoſuimus, & ipſe, & qui tres antiquiores editiones curaverunt, ita diſtincta exhibuerant, ut nos indicavimus.

Nec in extremo capite 17 lib. 12 ſine ratione aliquid mutandum eſſe, putavi, quando hæ omnes quatuor editiones non ut cæteræ habent, *infervefaciant*, ſed *infervefaciunt*; aut in capite 55 (ſ. 2) pro *exaniveris*, legendum eſſe *exaniaveris*, quando hoc habet Commeliniana. In libro etiam, qui reliquus eſt, *de Arboribus*, illa ipſa editio, inter *corrigenda*, ita emendaverat 10 capitis inſcriptionem, ut nos emendavimus. In iis autem verbis, quæ ex cap. 26 (ſ. 8) ſecundo loco protulimus, tres veteres editiones non modo ut nos, habent *nudaveris*; verum inſuper commonſtrant, non immerito illa nobis diſplicuiſſe: *ex qua arbore inſerere voles*, cum ſic habeant: *quam arborem inſerere voles*. Sane etiam paulo ſupra ad eundem modum, itemque libro 5 cap. 11 (ſ. 3) ſcriptum eſt: *Arborem quam inſerere voles*. Sed nimirum hic dum conſtantem cæterarum omnium editionum ſcripturam eſſe antiquam, putavi, in ejuſque propterea veſtigiis ſcrupuloſius omnino inſiſtendum; ab antiquæ non ſententia quidem, ſed locutionis genere aberrare coactus ſum.

§. 11. Col. Arb. 30, 2 Quod mihi ut aliis nonnullis in locis, ſic in poſtremo quoque accidit, quem ex Columella propoſui: *Roſam fruticibus, ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales convenit*. Etſi enim non unam indicavi rationem, cur *ſulculos* pro *ſurculos* ſcribendum putarem; ubi tamen animadverti, non modo in Commeliniana, ſed & in duabus vetuſtioribus editionibus eſſe *ſulcos*, in tertia autem harum, quæ videlicet ex ipſis recentior eſt, *ſurcos*, cœpi ſuſpicari, ex hoc fortuito typographi errore natum fortaſſe eſſe *ſurculos* in poſterioribus editionibus. Quod qui in *ſulculos* mutandum eſſe ante me, cenſuerunt, illi quidem Columellæ ſententiam procul dubio reſtituerunt, verbum autem an reſtituerint ita dubium eſt, ut vox *ſulculus*, quam hujus unius loci auctoritate in latina Lexica intulerunt, niſi productis aliis ſcriptorum exemplis confirmetur, ipſa quoque dubia & incerta eſſe videatur. Illud hoc in loco non eſt omittendum, Jenſonianum exemplar non habere *fruticibus*, ſed *fructibus*: quæ ſcriptura ex iis quæ Palladius huc, ut ſolebat, reſpiciens tradidit, fortaſſe poſſet confirmari. Nam roſaria conferenda ac ponenda eſſe, docuit *vel virgultis vel etiam ſemine, quippe quæ baccas nutriant in breviſſimi piri ſimilitudinem, plenas ſeminibus*. Non negaverim: *fruticibus* in Columella reſpondere *virgultis* in Palladio. Attamen nihil in illo de *ſemine*: & quod de *ſurculis* dixit, fortaſſe etiam virgulta complectitur. Neque enim ſurculus, ut vulgo credunt, id tantummodo eſt, quod *in ramis oritur*, ſed interdum etiam eſt frutex, ac virgultum, auctore ipſo, ni fallor, Columella (lib. 3 c. 11 ſ. 5) ubi negat, *eſſe ullum tamdiu viduum ſolum virgultis, ut non aliquos ſurculos progeneret, tanquam piros ſylveſtres, & prunos, vel rubos certe*. Sed hæc tu melius.

§. 12. Palladius ſequitur, cujus nos loca non cum illis tantum editionibus quatuor, quas ſæpius commemoravimus, ſed cum libris inſuper Petri Creſcentienſis tum Latina tum noſtra hac lingua editis, & Palladii interpretatione quadam vernacula, atque calamo exarata, ac perantiqua, nuper contulimus. Petrus enim Creſcentienſis, ſive ut vulgo a noſtris appellatur, Creſcentius, qui ante annos trecentos ſcripſit de agricultura, non alius auctoris verbis ſæpius utitur, quam Palladii, ut cum, etiam ubi non nominat, ipſum haud raro deſcribat, manifeſta quæ in Creſcentium menda irrepſerunt, Palladii ope tollenda ſint, & viciſſim; id quod te jam pridem & animadvertiſſe, & facere inſtituiſſe, non ignoro. Vernacula autem illa Palladii interpretatio ab homine Florentino; quod ex Januario cap. 4 & aliunde planum eſt; ſcripta, quam antiqua ſit, ex ipſis verbis intelligimus.

Hanc V. Clariſs. Doctiſſimuſque Salvinus Salvinius anno ſuperiore ad Cajetanum Vulpium miſerat, qui ejus mihi copiam fecit, ſingulari homo in juvandis litteris ſtudio, ac diligentia. Quin etiam Apicii de arte coquinaria libros inſpexi: ſed ut nonnulla quæ pariter in Palladio ſunt, in ipſis agnoverim, nihil tamen invenerim, quod magnopere ad eum pertineret. §. 13. Pall. 1, 24, 2 & 3 Iis igitur novis ſubſidiis inſtructus, inprimis quæ ex Palladio lib. 1 tit. 24 propoſueram, locis, in quibus agitur de columbis, cœpi vehementer ſuſpicari, aliena eſſe verba illa: *frutex virgoſus ſine foliis aſper*, *vel*, & mox, *ſetoſi*. Nam primum verba hæc omnia in Jenſoniana; ſuperiora vero etiam in duabus aliis vetuſtis editionibus deſiderantur, in Commeliniana autem, quæ ad veteres membranas, quod ad Palladium attinet, exacta eſt, omnia hæc uncis ſunt interclusa. Sed ne in vernaculis quidem Palladii, & Creſcentii interpretationibus ullum eorum veſtigium eſt. In illa tamen *hirci alarum*, reddita ſunt *ſumma alarum* (*le ſommitadi dell' ale*) quæ Palladii verba an ita eſſent reſcribenda, *cirri alarum* interdum quidem dubitavi, nunquam tamen quidquam certi conſtitui.

§. 14. Pall. Feb. 15, 1 &c. Libro 3 initium tit. 15, ita ut ego cenſueram, diſtinctum inveni, cum apud Creſcentium (lib. 4 c. 14) tum in vernacula interpretatione Palladii. Neque tit. 25 ſ. 4 editiones illæ quatuor aliter habent atque ego in Juntina probaveram.

Libro 4. tit. 9 (ſ. 3) cum Juntina pariter mecumque eædem faciunt editiones, & ea de qua ſæpius dixi, interpretatio. Verum tit. 10 (ſ. 20) ubi de Meſpilo, etſi hæ omnes, & præterea Creſcentius (l. 5 c. 16) in eo quod præcipuum eſt, a me non diſſentiunt, in reliquis tamen vernacula quidem interpretatio, & Commeliniana editio conſentiunt; cæteræ autem ſic habent, ut legiſſe etiam ex parte videtur Creſcentius: *ſed putatur hinc arbor ſterilis fieri. Fimus* & cæt.

§. 15. Pall. Maj. 1, 1 &c. Libri 6 initio in iis omnibus (ſi Creſcentium demas, in quo locum non inveni, qui huic admodum reſponderet) ſcriptum eſt *milium*.

Libro autem 7 tit. 7 (ſ. 2) fruſtra in his omnibus quæſivi, quid pro *factis carbonibus* ſit reſcribendum. Editiones enim hæc ipſa habent; Interpretatio ne carbones quidem memorat; Creſcentius (lib. 9 c. 103) denique hunc locum tam negligenter deſcribit, ut pro *in pultario factis carbonibus*, habeat, *in pulmentario ſiccis carbonibus*. Quod tamen ἐπίθετον, ſi modo veſtigia ſervat ſcripturæ Palladii, permovere aliquem poſſit, ut conjiciat, ſcripſiſſe hunc, *in pultario ſitis carbonibus*. §. 16. Pall. Jun. 7, 7 Neque diligentius exſcripſit, quæ Palladius de Apum Regibus ſubjecit, ſic enim habet (lib. 9 c. 102). *Leves abſque pilo, niſi fronte pleniores, quaſi capillum gerunt in ventre*; itaque ex *forte*; quod a Columella Palladius deſcripſerat, factum eſt *fronte*: quos ſive Creſcentii, ſive operarum potius errores, ut eſſe veteres, intelligamus, is etiam ſervavit, qui ejus libros olim in vulgarem hanc linguam tranſtulit. Hic quæres fortaſſe, quemadmodum verba hæc Palladii Florentinus interpres reddiderit. Sic autem reddidit; *morbide ſenza pelo. & anno un capello, quaſi nel ventre di fuori come aguglione.*

ne. Nempe hic in vertendo quædam omittit, qui alibi, plura intruſit de ſuo; & præſertim libro 1, ubi agitur de aquæ ſalubritate agnoſcenda, quæ certe nec Palladii eſſe, nec eſſe potuiſſe, proclive eſt demonſtrare. Cæterum etſi hoc verum eſt, etſi præterea haud paucis in locis Auctoris ſententiam non eſt aſſecutus, eſt viciſſim ubi non inutile prorſus ſit hanc quoque interpretationem conſulere.

§. 17. Pall. Sept. 13, 2 &c. Quod in libro 10 ſuſpicatus eram, id velim etiam atque etiam conſideres. Nam ne mihi quidem ipſi undequaque nunc placet. Præterea illa interpretatio, atque editiones vetuſtæ adverſantur. §. 18. Pall. Oct. 5, 1 Contra lib. 11 tit. 5 non dubito quin pro ipſa ſteterim Palladii ſententia, cum iis in verbis: *Sed hæ radiculæ (vitis) non ad ſiccum debent recidi*, malle me, oſtendi, *truncum* legere, quam *ſiccum*. Ecce etiam Creſcentius (lib. 4 c. 15) ubi hæc ipſa verba exſcribit, eandem ſententiam confirmat, quanquam verbum aliud proponit: Sed *hæ radiculæ non ad ſtipitem recidi debent*. Vernacula autem Palladii interpretatio ſic idem docet, ut quo tamen verbo ſit ipſe uſus, *trunci* (quo ſæpius de vite loquens Columella) an vero *ſtipitis*, incertum relinquat; niſi forte *vitem* ſcripſiſſe indicet. Sic enim habet: *non tagliandole raſente la vite*. §. 19. Pall. Oct. 19, 1 Tit. 19 Minus placent quæ conjeceram ad illa verba: *Paſſum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa ſuevit univerſa conficere pingue, atque jucundum, & quoad conditum, ſi utaris ab inflatione te vindices*. Multo ſimplicius emendabimus, ſi nulla detracta, aut mutata littera legemus (ut in una, ſi probe memini, editione eſt Gymnici.) *quo ad conditum ſi utaris*, ſed media ſyllaba in *conditum* producta, non, ut mox in *conditum vaſculo*, correpta. Sic autem interpretabimur: quo paſſo ſi pro melle utaris ad vinum condiendum, non ſic inflcris, ut a melle. Mel enim, ut noſti, *alvum inflare*, cum Dioſcoride (de Med. Mat. l. 2 c. 75) Medici admonent. Quod autem cum Palladius ſcripſit, *ad conditum*, & proprio verbo, & id quod ego interpretor, ſignificante uſus ſit, te latere non poteſt. Nam latini cum dicebant *conditum*, Græci autem juniores, latinæ hujus vocis uſurpatione, κονδῖτον, vinum intelligebant, aromatum, imprimiſque piperis, & præterea mellis additamento confectum. Talia ſunt apud Apicium (de art. coquin. lib. 1 c. 1, 2.) *Conditum Paradoxum*, & *Conditum Melizomum*: & quanquam eo tempore jam multa addiderat aliorum & Heliogabali (vid. Lamprid. Heliogab.) præſertim luxuria; talia certe, & hoc quidem ipſo *Conditi* nomine appellata, tam longo ante tempore in uſu fuerant, ut hæc ejus vocis ſignificatio, in uberrimis latinis lexicis prætermiſſa vix uni Gloſſario Caroli du Freſne relinqui non debuerit. Major enim Plinius (Nat. Hiſt. l. 14 c. 16) poſtquam plurium vinorum aromatitum compoſitiones indicavit, *Qualia*, inquit, (vina) *nunc quoque fiunt, pipere, & melle addito, quæ alii condita, alii piperata appellant*. Et de his fortaſſe verba etiam ſunt accipienda Corn. Celſi (de Medicina l. 1. c. 2) *condita omnia duabus de cauſis inutilia ſunt, quoniam, & plus propter dulcedinem aſſumitur, & quod modo par eſt, tamen ægrius concoquitur*; neque enim iſta *dulcedo* condimentis omnibus de quibus ſic univerſe interpretantur Pantinus (Comment. in Celſ.) & Rubeus (Annot. in Cel.) ita conveniebat, ut *Conditis*, quorum cum varias compoſitiones ad quinquaginta apud Apicium (lib. citat. 1 c. 1 & ſeqq.) Paulum (de Re med. l. 7 c. 11) Oribaſium (medicin. collect. l. 5 c. 33) Aetium (Tetrab. 1 ſerm. 3 c. 62 & ſeqq. & Tetrab. 4 ſerm. 4 cap. 117 & ſeqq.) Nicolaum Myrepſum (de compoſ. medicam. ſect. 1 c. 194 & ſect. 27 c. 33 & ſeqq.) alioſque legerim; nullam memini legiſſe, in qua non ſatis mellis admiſceatur. Scilicet conditum omnino erat mulſi quoddam genus, ut Cælius Aurelianus (Morb. Chron. l. 5 c. 1) ſcripſerit: *probat conditum bibendum, quod plerique latini mulſum vocant*. Ipſe etiam Palladius, qui libro 3 (t. 32) *Conditum vel abſinthiatum, vel roſatum vel violatum* memoraverat, ubi roſatum vel ſexto (t. 17) vel hoc ipſo libro (t. 15) conficere docuit, utrobique mel adjecit. Non tamen ſemper inter conficiendum conditum, & nominatim roſatum, aut violatum, mel admiſcebant; ſed aliquando (id quod conſtat ex Apicio lib. cit. cap. 4) eo tantum tempore, quo erant bibituri; videlicet ut liberum eſſet ſingulis convivis pro arbitrio plus minuſve addere. Quem ad morem hic Palladium reſpexiſſe crediderim, propterea quia paſſum iſtud, *quo ad conditum ſi utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*, docuit, *conditum vaſculo, mellis more, ſervari*. Porro ut Palladius pro melle paſſum, ita Nicolaus Myrepſus (ſect. 27 c. 40 & 43) ſaccharum aliquando poſſe adjici Conditis, monuit. Martialis (Xenior. 106) autem paſſi, & mellis magnam, ut ſic dicam, propinquitatem ſignificavit in diſticho de paſſo: *Gnoſſia Minoæ genuit vindemia Cretæ, Hoc tibi, quod mulſum pauperis eſſe ſolet*. neque reticuerat Plinius (nat. hiſt. lib. 14 c. 9) qui paſſum ait in adulterium mellis excogitatum. Sed eam ſæpius oſtenderat Celſus (de Medic. l. 2 c. 20, 22. 30. 32. 29, 18. 25. 28) qui etſi inter ea, quæ boni ſucci ſunt, & quæ lenia, & quæ alvum adſtringunt, paſſum numeravit, cum mel inter ea, quæ acria ſunt, numeret, idemque crudum, ut mulſum quoque movere alvum, doceat, tamen pariter & valentiſſimæ eſſe materiæ, & aliena ſtomacho; & facile intus corrumpi paſſum, & mulſum pronuntiavit. Certe etiam Dioſcorides (de med. Mat. l. 5 c. 7) iſtud ipſum paſſum Creticum de quo Martialis, & cui Plinius (loc. citat.) primatum dedit, *inflare tamen, & ſtomacho adverſari*, docuit. Africum vero de quo verba facit Palladius, an hæc non faceret, aut minus quam mel faceret, meum non eſt in præſentia decernere; neque enim Palladii hallucinationes, ſi quæ forte eſſent, defendere, ſed verba tantum exponere inſtitui. §. 20. Veg. 1, 56 Quibus ita expoſitis haud difficile fuerit unum, aut alterum non modo intelligere, verum etiam reſtituere P. Vegetii locum. Libro enim 1. Artis Veterin. cap. 56 (ſ. 22) *ſi hiems*, inquit, *fuerit; condita, cum ſemiuncia apii ſeminis triti, & olei tribus unciis calefacta per os ipſius* (equi) *oportet infundi. Si æſtas fuerit; abſinthium vel roſatum cum quatuor ſcrupulis croci, & duabus unciis olei frigidum per os ſimiliter debet accipere. Quorum ſi non ſuppetit copia, vinum ſimpliciter convenit præberi cum cæteris*.

Hic Sambucus ex ſuis codicibus pro *vinum* in libri ora reponit *unum*, repugnante Vegetio, cujus hæc ſententia eſt: cum apii ſemine, & oleo, vel cum croco & oleo vinum ſimplex ab eo eſſe dandum, cui condita nulla ſint hieme, æſtate autem neque ſit abſinthiatum, neque roſatum: *abſinthiatum* enim eſſe legendum, indicant, quæ commemoravimus, Palladii verba: *Conditum vel abſinthiatum, vel roſatum*. Quibus addi poſſunt & illa Lampridii (in Heliogab.) *condito piſcinas, & ſolia temperavit, & roſato atque abſinthiato vulgus ad bibendum invitavit*. §. 21. Veg. 4, 8 Pariter libro Vegetii ultimo cap. 8, ubi editum eſt: *poſt curſum, ſive poſt laborem conditi bene piperati heminam adjicies, æſtate roris vel abſinthii tantundem, & per os dabis ad cornu*; legendum crediderim, *æſtate roſati vel abſinthiati tantundem*; non modo quia in illo priore loco ſine ulla controverſia eſt: *ſi æſtas fuerit, roſatum* convenire, ſed etiam quia in hoc ipſo loco Sambuci codices pro *roris*, habent *olei roſati*; ut mihi aliquando hiſce ambobus locis collatis in mentem venerit, hic eſſe ſcribendum *olei & roſati*. Etſi vero iidem, aliique Codices pro *conditi bene piperati* habent, *conditi bene præparati*, nihil tamen (quod ad hoc attinet) eſſe facile mutandum, oſtendunt, quæ ſupra de pipere memoravimus uſque adeo conditis adjecto, ut hæc etiam *piperata* vocitarentur, quod non inficiabimur a Celſo (de Medicin. l. 4 cap. 19) eſſe factum, ubi malum punicum *in piperatum conjici*, juſſit. Cæterum an de pluribus Vegetii locis in quibus *vinum candidum* ſcriptum eſt, nonnulla ſaltem ſic oporteat emendare, ut alibi *vinum calidum* alibi *vinum conditum* legamus, ipſe conſtitues; ego jam tranſeo ad Varronem. §. 22. Varro 2, 4, 8 De Varrone, ad ea quæ ſcripſeram, nihil hoc tempore eſt, quod addam, niſi quam ob rem in lib. 2. cap. 4 Auſonium Popmam laudaveram eam rem fuiſſe

fuiſſe ante ab Joſepho Scaligero (conjectan. in Varron.) non animadverſam modo, ſed etiam probatam. Quod autem ſupra in extremo capite 2 oſtenderam, non bene ſcriptum eſſe, *ut dixi*, cum ſcribendum videlicet fuiſſet, *ut dixiſti*, id vero ſic a te accipi, velim, ut ſiquis Varronem malit, quam librarios erraviſſe, ipſe acrius non repugnem. Illud enim mihi propoſitum fuit, ut errorem ab aliis non animadverſum retegerem, ejuſque, ſi librariorum crederetur, emendationem proponerem. Equidem hos longe facilius, quam Varronem; hunc tamen falli ipſum quoque potuiſſe, confiteor, in re præſertim ejuſmodi, in qua ſi quis dicat, Marci etiam Tullii diligentiam aliquando deſiderari; illum ego refellere magis cupiam fortaſſe, quam poſſim. Hæſi nimirum, ne tecum quidquam, mi Juli, diſſimulem; cum in libro 5 de finibus cap. 8 hæc nuper relegerem: *quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honeſtate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone eſt diſputatum* &c. Quæ ſi ab ipſo Tullio dicerentur, aut certe ab aliquo, qui duabus illis ſuperioribus diſputationibus interfuiſſet; res plana eſſet atque expedita. Dicuntur autem a M. Piſone, qui non modo ipſe non interfuerat, ſed eas neque legiſſe quidem poterat, quippe quem epiſtolæ ad Atticum (lib. 13. epiſt. 19) docent, antequam diſputationes illæ conficerentur, deceſſiſſe; ne ipſas dicam ſatis docere, nondum habitas confingi eo tempore, quo eas M. Piſo commemorabat. Neque minus hæreo, cum aut in 2 libro de natura Deorum ſic loquens, cum Vellejo inducitur Balbus: *velut a te ipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicam* πρόνοιαν *a Stoicis induci*; aut cum in tertio ſic Cotta cum Balbo: *omniaque quæ a te nudius tertius dicta ſunt, cum docere velles, Deos eſſe &c.* quaſi vero non id Vellejus in primo, neque hæc in ſecundo libro Balbus dixiſſet, & hi tres libri (quod ſingulorum oſtendunt initia) non unius diei ſermones complecterentur. Quid ergo eſt? Num cuique (id quod Tullius in Bruto fatetur) *difficile eſt in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut ſibi ipſi non conveniat*, præſertim aliud alio tempore ſuis in ſcriptis mutanti, quod Ciceronem maxime in Dialogis feciſſe conſtat. Nam certe (vid. Epiſt. ad Atticum lib. 13 epiſt. 13, 15, 19) Quæſtiones Academicas a Catulo, Lucullo, Hortenſio, ad Varronem tranſtulit, & ex duobus libris in quatuor contulit. Num igitur offenſus prolixitudine diſputationis, de Natura Deorum, cum quod in ea de Legibus (vid. fin. lib. 2. de Legib. & lib. 3) fecit, facere hic nequiret aut nollet, ut diei longitudinem inculcaret; habuit in animo aliquando id facere quod in libris de oratore, aliiſque, ut eos ſermones in plures diſtribueret dies, neque tamen publicis occupationibus, & calamitatibus impeditus, perfecit. Num pariter libros de Finibus ſic primum informaverat, ut quemadmodum in iis de officiis, unus ipſe doceret, tractaretque omnia, quæ deinde cum in Dialogos conferret, illa obvenerint dicenda M. Piſoni, quæ ipſum dixiſſe Ciceronem dicebat? Quæ ſi ad hunc, aut alium aliquem non abſimilem modum contigiſſe arbitremur; videlicet Varro etiam poterat eam primum omnem orationem aut Scrofæ aut Attico tribuiſſe, quam inter utrumque diviſerit poſtea. Certe nobiles quoque ex noſtris Poetæ, & in his Ludovicus Arioſtus, & Torquatus Taſſus, cum hic certam quandam rem deleviſſet, ille vero unum aut alterum verbum mutaſſet, obliti reſpondentia etiam alia tollere, ac commutare, verſus præſertim duos (G. Liberata Cant. 16 St. 35 v. 4. O. Furioſo Cant. 23. St. 107. v. 8) reliquere, quorum alterum non ſatis intelligi, alterius verba cum ſuperioris verbis minime cohærere, vel ſtudioſiſſimi eorum homines confitentur. Quod ſi idem Tullio, aut Varroni accidiſſe, nullo pacto fateri quis audeat; Varronem quidem, ut tueri poſſit, docuimus, ut Tullium, ipſe viderit. Nobis enim non modo his diutius hic immorari non licet; hæc epiſtola eſt concludenda. Summa ergo eſt, primum, ut inter legendum, quas ad Facciolatum ſcripſimus litteras, has quoque identidem inſpicias, neque propterea quod iis omnibus in locis, de quibus (ne fruſtra longi eſſemus) ſiluimus, cunctæ nobis editiones adverſantur, conjecturas noſtras continuo abjicias, immo ſi neceſſariæ videantur, hoc ipſas magis quantulæcunque ſunt, probes, quod labeculas indicent ſub tot exemplarium auctoritate facile deliteſcentes. Deinde fac, illud memineris: ſi hæc noſtra erga tuos Auctores ſedulitas grata eſt, ſi ab hac porro alia atque alia expectas; unam hanc in poſterum tibi fore & ſenſum tuum oſtendendi, & noſtra eliciendi facultatem, ſi tuas viciſſim ad illos annotationes perſcripſeris, & nobiſcum tandem aliquando communicaveris. Vale.

Patavii Poſtrid. Idus Mart. MDCCXXIII.

EPISTOLA III.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS JULIO PONTEDERÆ S. P. D.

Etsi ex meis ad Rei Ruſticæ Auctores Adnotationibus nulla unquam alia eorum Studioſis exiſtet utilitas; hanc tamen, quod expreſſerint tuas, tantam eſſe, exiſtimabunt, ut non vulgarem ex meis cepiſſe ſe fructum, fateantur. Quo magis ea præſtare me, decet, quæ ſuperiore Epiſtola pollicitus ſum, ut neque tu, qua es modeſtia, ſuſpiceris, non ſatis mihi fortaſſe, quas adhuc miſeris, placuiſſe, & illi intelligant, quod alias atque alias addideris, id quoque huic noſtro, qualecunque eſt, exemplo, & adhortationibus ſe debere. Cum Pub. Vegetius in ſuos de Arte Veterinaria libros non pauca tranſtulit e ſexto libro Columellæ, tum ex hujus ſexto, & tredecim quæ inſequuntur, capitibus, tertii ſui libri tertium, & quartum caput evidentiſſime confecit. In hæc ego cum plurima paſſim menda Librariorum imperitia ſocordiaque irrepſiſſe, animadverterem, ſic ut haud paucis in locis aut alieniſſima ab re legantur, aut quæ nullo modo intelligi queant; vitia hæc exiſtimabam propria eſſe principis Editionis, non alterius etiam communia, quam anno 1574 procuravit Joannes Sambucus Vir Doctiſſimus, & pervetuſtis Codicibus ſane inſtructiſſimus. Superioribus tandem menſibus hujus mihi Editionis copia facta eſt. Quid quæris? Codicum, nonnunquam, ut verum fatear; haud inutilium ſæpius tamen in graviſſimis apertiſſimiſque mendis mirifice conſentientium, ratio habetur; Columella autem, unde illa ipſa capita certe fuerant primum deſcripta, ne memoratur quidem. Non me fugit, quantum vetuſtorum Codicum auctoritati, atque conſenſui, quantum etiam Vegetii ipſius arbitrio, ætati, & in ſcribendo conſuetudini tribuendum ſit. Hic tamen ſæpe menda ſunt ita evidentia; emendationes autem occurrunt ita faciles, & neceſſariæ, ut niſi Vegetii ipſius αὐτόγραφον producatur, nemo ſit, qui perſuadere poſſit, Codices non eſſe corruptos, neque ea quæ a Columella præmonſtratur, ratione emendandos. Quid

ergo eſt? Num in Vegetio relinquendum eſt nihil, niſi quod in Columella inveniatur? Imo plura ſunt fortaſſe etiam mendoſa, quæ tamen in præſentia quidem tentare non auſim. Nonnulla quoque ejuſmodi ſunt, ut Columellæ viciſſim emendando præclare inſerviant, de quo nunc potiſſimum laboramus. Quæ cum ita ſint, operæ pretium arbitror me eſſe facturum, ſi locos ſingulos, quorum alter alterius ope indiget, inter ſe conferam, atque ita ante oculos ſtatuam, ut Vegetii primum verba; tum Columellæ, quemadmodum edita ſunt, deinde utriuſque, quomodo alterum ex altero emendandum credam, uno obtutu conſpici poſſint. Ubi emendationem confirmare deceat, ei rei argumenta ſubjiciam. Incipiemus autem ab iis duobus, de quibus eſt dictum, capitibus. Tum ſi prætérea alii erunt loci, quos comparare haud inutile ſit, eos quoque ad eundem modum ſubdemus.

§. 1.

Vegetii 3, 3, 1.	*Columellæ* 6, 6, 1.	*Vegetius* emendatus.
Cruditas plurimum nocet, cujus hæc ſunt ſigna: crebri ructus, cibi faſtidium, ſonitus ventris. (1) intenſiones nervorum, oculi hebetes: propter quæ nec bos ruminat, neque linguam detergit, ut ſolet. Prodeſt itaque (2) ut duos congios (3) ubi bibi poſſit digerere per fauces. Poſt quos ſtatim braſſicas triginta caules modicas decoques, & ex aceto dabis.	Cruditatis ſigna ſunt crebri ructus, ac ventris ſonitus, faſtidia cibi, nervorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neque lingua ſe deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congii, & mox triginta braſſicæ caules modice cocti, & ex aceto dati.	nec bos ruminat, neque *lingua ſe* detergit, ut ſolet. *Proderit aqua calidæ, ut* bibi poſſit, duos congios digerere per fauces. Poſt quos ſtatim *braſſicæ* triginta caules *modice* decoques, & ex aceto dabis.

Sambucus ex Codicib. in marg.
(1) *Contractiones* (2) *calide*. (3) *ut* Idem *braſſice* habet, non *braſſicas*.

Calidæ ut bibi poſſit, non aliter eſt accipiendum, quam ſi dixiſſet, ita calidæ, ut tamen bibi poſſit, quemadmodum fere dixit altero hujus libri capite 3 *calidum ita, ut manus pati poſſit*. Hanc emendationem, ut vides, Sambuci codicibus ex parte debemus: Columellæ autem reliquas.

Cæterum velim propoſita cruditatis ſigna attendas, & ſi pleraque ejuſmodi eſſe, videas, non ut inde effici, ſed ut iis adjici potius queant illa duo, quæ continuo ſubjiciuntur, intermiſſa videlicet ruminatio, & ea quæ fit per linguam, deterſio; tum vero cogites, oporteatne in utroque Auctore reſcribere *præter quæ*, ubi legitur ab omnibus *propter quæ*.

§. 2.

Veget. 3, 3, 2 & 3.	*Colum.* 6, 6, 2 & 3.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
(1) Præterea lentiſci & oleaſtri cacuminum pondera 4 deterunt, & cum lib. mellis atque aquæ congio miſcent (& paulo infra) ab alio quoque cibo vel potione prohibentur. Nam ſi neglecta fuerit cruditas, ventris inflatio inteſtinorumque ſubſequitur, exprimit gemitus, ciboſque capere non ſinit, nec in loco conſiſtere, decumbere, & volutare cogit, caudamque frequenter commovet.	Tum lentiſci, oleaſtrique cacuminum pondo IV, & libra mellis una trita permiſcent aquæ congio (& infra) aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio ventris, & inteſtinorum major dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoque ſtare non patitur, ſæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere.	decumbere & *volutari* cogit, caudamque frequenter commovete.	Tum lentiſci, oleaſtrique cacuminum pondo IV & *libram* mellis, una trita, permiſcent aquæ congio (& infra) aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri *debet*, dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio ventris, & inteſtinorum major dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoque ſtare non patitur, ſæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere *cogit*.

(1) *quibus lentiſci* Samb. in marg. ex Cod. Idem non habet *aquæ*.

Hic noli mirari, quod omnia in Vegetio non correxerim. Equidem nonnulla facile deeſſe, & quænam deſint, agnoſco; ſed quibus potiſſimum verbis reponenda ſint, pro certo non video. Quæ emendavi, ea minus dubia erant.

Pariter in Columella minus dubitavi reſcribere *libram mellis*, reputans quam facile librarii de duabus proximis literis *m* una omiſſa, *libra* ſcribere potuerint perperam. Poſt *fieri* addidimus *debet*; nam & verbum ejuſcemodi deſiderabatur, & Columella hoc uti ſolet, velut cap. 9. *Quæ medicina ſub tecto fieri debet*. & lib. 7 c. 5 *quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cenſemus* &c. ad extremum etiam addidimus *cogit*, verbum non minus ibi deſideratum, & a Vegetio facile ex Columella deſcriptum, & præterea ab non recenti manu additum (ex ingenio an ex Codicibus?) in uno ex tuis Columellæ exemplaribus, in quo etiam ante *gemitus* conjunctio *&* ſatis eleganter eſt interjecta.

§. 3.

Veget. 3, 3, 4.	*Colum.* 6, 6, 4.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Si tardius proficit, tres partes lauri diu conteruntur, & cum duplici aquæ calidæ dantur. (1) Si iſta non valent, mirtæ foliorum ſylveſtris duæ lib. tunduntur in pila, & (2) duæ ex calida aqua miſcentur, ac per vas ligneum faucibus infunduntur.	Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Ubi nec medicina proceſſit, myrti ſylveſtris foliorum duæ libræ deligantur, totidemque ſextarii calidæ aquæ miſti per vas ligneum faucibus infunduntur.	Si iſta non valent, *myrtæ ſylveſtris foliorum* duæ libræ tunduntur in pila &c.	Ubi nec *hæc* medicina proceſſit, myrti ſylveſtris foliorum duæ libræ *læviganttur*, totidemque &c.

(1) *ſi laurus non adeſt*. (2) *duo* ſextarii, Samb. in marg. ex Cod.

Hic quoque intelligo, alia inſuper in alterutro Auctore eſſe poſſe depravata, præſertim ſi quæ Sambucus ex Codicibus adnotavit, ſic legenda cenſeas, *duo ſextarii*, eaque illuc pertinere, ut pro *duæ ex calida aqua*, intelligamus Vegetium ſcripſiſſe, *duo ſextarii ex calida aqua*: quæ cum Columella omnino conſentirent. Sed quoniam ſuo uti judicio atque arbitrio Vegetius potuit; idcirco in ipſo ne *myrtæ* quidem mutavimus, cum libro etiam 2 cap. 12 *mirtam aridam conterendam* ſcripſerit, aut veteres ſecutus, qui pro myrto *murta* dixere, aut ſuæ vel tempeſtatis, vel regionis conſuetudine quadam abreptus, nam a ſuis quoque Gallis myrtum vocitari *murtam*, Joannes Ruellius (de natura Stirp. lib. 1 c. 100) teſtatus eſt.

In Columella cur addiderimus voculam *hæc* noſtra ad Cl. Facciolatum Epiſtola oſtendit. Certe etiam Luca-

Lucano non uſque adeo ingratus viſus eſt harum vocularum concurſus, *nec hæc*, ut non ſcripſerit (Pharſal. lib. 3) *nec hæc alius committat prælia miles*; neque Varroni (de re ruſtica 1, 55, 3) qui *nec hæc*, inquit, *non minima cauſa*.

Quod autem pro *deligantur* ſubſtituerimus *læventur*, duæ fuerunt cauſæ, altera quod *deligantur* ab ſententia alienum eſt, altera quod *lævigantur* a Vegetio indicatur; *tunduntur*, inquit, *in pila*. Sic alibi etiam loquitur Columella (lib. 6 cap. 17) *ſemina ejus collecta, & lævigata cum vino dantur potanda*, pro quibus hæc habet Vegetius (lib. 4 cap. 4) *ſemina ejus collecta, & trita dantur ad potandum cum vino*. item (lib. 7 c. 5) *galla cum auſtero vino lævigata*: (lib. 9 c. 13) *omnia eadem æquis ponderibus in unum lævigata*; & (lib. 12 c. 41) *quæ in collo ſubſiderunt, diligenter contrita lævigantur*. Quæ loca ſunt eo diligentius attendenda, quod in ampliſſimis Lexicis latinis hic verbi *lævigo* ſignificatus omittitur, qui hodieque, ut noſti, apud Medicos in uſu eſt, cum aliquid imperant non modo conteri, ſed ut ipſorum verbis (Amalth. Caſtello-Brunon. in *Lævis*) utar, inſuper redigi *in pulverem impalpabilem exquiſitiſſimæ lævitatis, qui & Alcool a quibuſdam dicitur*, *& fit quidem manu, vel tritura ſuper marmore cum porphyrite, vel in mortario cum piſtillo, ita ut quod contritum eſt, excutiatur per ſetaceum, vel linteum*. Ita verbum *lævigo*, reſpondet græcis λεαίνω & λειαίνω, quibus non tantum complanare, & polire, verum etiam terere, molere, comminuere, & ex aſperis ac duris in lævem pulverem redigere ſignificabant, ut Ariſtoteles lib. 2 anim.

§. 4.

***Veget.* 3, 3, 5.**
Ante detractionem tamen ſanguinis adhibentur iſta remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti (1) olei permiſcentur, poſtque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ ſalis cum decem unciis ceparum atteruntur: mel quoque decoctum admiſcetur, ex quo facta collyria longiora non parum valida immittunt in anum, ut ventrem reſolvant.
(1) *allii* Samb. in marg. ex Cod. qui non habet *iſta*.

***Colum.* 6, 6, 5.**
Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, tribus heminis vini tres unciæ pinſiti allii permiſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans cum cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto collyria immittuntur alvo.

***Veget.* emend.**
Ante detractionem tamen ſanguinis adhibentur iſta remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti *allii* permiſcentur, poſtque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ ſalis cum *decem cepis* atteruntur &c.

Ut ad Facciolatum noſtrum ſcripſi, ita hic Vegetium ex Columella duobus in locis emendo. Primam emendationem, & res ipſa, & Sambuci codices firmant. Alteram neceſſariam eſſe intelligent, quicunque iſta collyria & pro bove, & *longiora*, & *non parum valida* eſſe, attenderint; neque enim ſatis craſſa, & longa e dextante fient ceparum, ſaliſque ſextante, niſi multo inſuper melle adjecto, multo autem addito melle, qui eſſe poterunt *non parum valida*, cum acrem videlicet ceparum vim, ſaliſque ſtimulum nimia mellis copia obruet atque infringet. Quod ſiquis forte *valida* hic dictum accipiat, non ut lib. 4 c. 10 *confectio non minus valida*; ſed ut dura ſignificet, quando lib. 1 c. 42 hæc ſcribuntur: *Sal bene tritum, & mel coques, paſtilloſque longos; & duros facies, & in anum jumenti interius immittes*. is libri hujus tertii inſpiciat caput 57. hæc nimirum, & in ejuſdem modi quidem morbo propoſita, inveniet; *cepas decem veteres, ficus ſiccæ* ℈ 8 (Samb. Cod. *uncias quatuor*) *nitri ſcrupulos quinque, ſtercoris columbini ſcrupulos quatuor, ex quibus addita urina collyria facies, & bina vel terna in anum immittes*.

§. 5.

***Veget.* 3, 3, 7 & 8.**
Sed interdum in (1) illa medicina convenit, ſequiturq; (2) omnium vitium, quorum ſignum eſt, ſi exuentum †mutoſumque ventrem ediderit, ſingulare remedium eſt (3) cupreſſinæ quindecim, verbenæ quindecim gallæ diligentiſſime tritæ, quantum utræque ponderantur tanti ponderis vetuſtiſſimus caſeus, quibus pariter detritis admiſcentur vini auſteri ſextarii 4, & in potu dantur, ita ut lentiſco mixtaque oleaſtri cacumina præbeantur. Si venter cœperit fluere, (4) & videris egere corpus, & vires † capito plerumque inutilem reddit, quia ex cibariis ad medelam bovis nil pervenit, quod ſic videris per ventrem projicit quam quod manducaverit. Quæ cum acciderint, &c.

***Colum.* 6, 7, 1 & 2.**
Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum vitium, quorum ſignum eſt cruenta & mucoſa ventris proluvies. Remedia ſunt cupreſſini quindecim coni, totidemque gallæ, & utrorumque ponderum vetuſtiſſimus caſeus, quibus in unum tunſis admiſcentur auſteri vini quatuor ſextarii, qui pari menſura per quatriduum diſpenſati dantur: nec deſint lentiſci, myrtique, & oleaſtri cacumina viridis. Alvus corpus, ac vires carpit, operique inutilem reddit: quæ cum accident &c.

***Veget.* emend.**
Sed interdum *nulla* medicina convenit, ſequiturque *torminum* vitium, quorum ſignum eſt, ſi *cruentum mucoſumque* ventrem ediderit. Singulare remedium eſt cupreſſinæ quindecim verbenæ, & quindecim gallæ diligentiſſime tritæ, & quantum utræque ponderantur, tanti ponderis vetuſtiſſimus caſeus; quibus pariter detritis admiſcentur vini auſteri ſextarii 4 & in potu dantur, ita ut *lentiſci, myrtique* & oleaſtri cacumina præbeantur. Si venter cœperit fluere *viridis, & quale manducant egerere* corpus & vires *carpit*, *operique* inutilem reddit, quia ex cibariis ad *medullas* bovis nil pervenit.

***Colum.* emend.**
Remedio ſunt cupreſſini quindecim coni, totidemque gallæ, & utrorumque *ponderis* vetuſtiſſimus caſeus, quibus &c.

(1) *nulla* (2) *torminum*. (3) *cupreſſi baccas, & Gaubræ ana XV bene tritas, & tantundem vetuſtiſſimi caſei*. (4) *viridis quale manducant*. Samb. in marg. ex Cod.

Etſi plura menda ex Vegetio ſuſtulimus, & in his duo illa obelo notata, quæ pro deſperatis in prima Editione relicta erant, non tamen omnia ſublata eſſe, exiſtimamus. Fortaſſe ubi de torminibus ſermo incipit, ibi oratio prorſus eſt a ſuperiore disjungenda; nam in ipſo etiam Columella, inde hoc caput 7 videtur fuiſſe inchoandum, aut ille ex Vegetio emendandus, atque ita ambo intelligendi, ut dicant, adverſus cruditatem, & inteſtinorum dolores nullam interdum medicinam proficere, indeque tormina conſequi. Fortaſſe Vegetius paulo poſt ſcripſit, *ventre reddiderit* non *ventrem ediderit*. Fortaſſe medicamentum in quatriduum eſſe partiendum, non omiſit. Fortaſſe ut alia prætercam, extrema verba, quæ emendare, a Columella, & Codicibus deſtituti, auſi non ſumus, aut ad hunc fere modum ſcripſerat: *quod ſic videris; plus enim per ventrem projicit, quam quod manducaverit*; aut ad hunc alterum: *quod ſic viride per ventrem projicit, quam quod manducaverit*; neque enim, puto, in Vegetio te offenderit, *ſic viride --- quam*, memoria tenentem, ſcriptum eſſe a Propertio (lib. 2 Eleg. 5 al. 4) *non ita --- variant --- quam*. Eorum autem quæ emendando reſcripſimus, partim ita eviden-

tia

tia ſunt, nulla ut egeant probatione, partim confirmari poſſunt facillime, velut hoc: *Si venter cœperit fluere viridis, & quale manducant, egerere.* Nam ſimul Editionum, ſimul Codicum veſtigia obſervavimus, ad eundemque modum locutum eſſe Celſum (de Medic. lib. 2 c. 8) meminimus: *ſi nigra alvus profluxit, & nigra alvus ſanguini atro ſimilis;* ut ſuſpicati interdum ſimus, legendum eſſe in Columella, non *viridis.* *Alvus*; ſed *Viridis alvus*, præſertim cum in ſuperiore capite, lentiſci pariter, oleaſtrique cacumina imperans, *viridis* non adjecerit. Utcunque eſt; in Vegetio *venter viridis* ita intelligendus eſt, ut addita a nobis ex Sambuci Codicibus verba demonſtrant; & commentarii loco eſſe potetit initium ejus Celſi capitis (lib. 4 c. 16) quod tractationem lævitatis inteſtinorum cum tractatione connectit torminum: *Ex torminibus interdum inteſtinorum lævitas oritur, quæ continere nihil poſſunt, & quidquid aſſumtum eſt, imperfectum protinus reddunt* &c. Quod vero non *ad medelam bovis* ſcripſerim, ſed *ad medullas bovis*, in cauſa fuit non modo ſic aptior ſententia, verum etiam Vegetii ipſius alter locus (lib. 3 c. 55) huic mirum in modum reſpondens: *Animalia*, inquit, *ſtomachico* morbo affecta, *multum manducantia fame moriuntur. Omnis enim eſca quam ſumſerint, ad ſtercus, & omnis potus convertitur in urinam, nullus ex his ſuccus, nullum alimentum pervenit ad medullas.* Hæ emendationum cauſæ. Contra: *quod cupreſſinæ quindecim verbenæ* non mutaverim, Celſi locus (lib. 2 c. 33) effecit de his, quæ reprimunt: *verbenarum contuſa cum teneris caulibus folia, cujus generis ſunt olea, cupreſſus* &c. Potuit enim Vegetius verbenis uti malle, quam conis. Quod ſi tibi ſecus videatur; prompta eſt ex Codicibus emendatio, *cupreſſi baccæ*; nam Scribonius (Compoſ. med. 53, 233) quoque, & Plinius (Nat. Hiſtor. lib. 16 c. 33) cupreſſi conos, *cupreſſi baccas* vocarunt.

In Columella, quod duo mutavimus, non modo fecimus frequentiore ejus loquendi conſuetudine impulſi, ſed Jenſonianæ etiam Editionis auctoritate permoti, quæ hoc in loco & *Remedio* habet, & *ponderis*.

§. 6.

Veget.	*Colum.* 6, 7, 3 & 4.	*Veget.* emend.
Pabulaque ſuperius præbent. Aliqui vero 2 lib. ex (1) vinaceis ad focum torrent & conterunt, & cum ſextario vini auſteris ad bibendum dant, & cum merata ſæpius cacumina objiciunt (1) *binanceis*, Samb. in marg. ex Cod. qui pro *ſuperius* habet *ſæpius*.	Eademque pabula, ut ſupra diximus, objiciant. Quidam vinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem ſextariis vini auſteri, potandum medicamentum præbent, omnique alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum objiciunt.	Pabulaque, *quæ* ſuperius, præbent. Aliqui vero duas libras ex vinaceis, ad focum torrent, & conterunt, & cum 2 *ſextariis* vini *auſteri* ad bibendum dant, & *commemorata* ſæpius cacumina objiciunt.

Hic, ut opinor, haud miraberis, vel quod ad ſententiam perficiendam *quæ* addiderim; noſti enim quam facile Librariis fuerit de duabus proxime iteratis voculis unam tranſilire; vel quod pro *ſextario* reſcripſerim 2 *ſextariis*; vides enim ex duabus vinaceorum libris, & vini unciis non amplius viginti ſpiſſam nimis potionem confici. Sane & Columella hic duos addit vini ſextarios, & Vegetius modo ad lauri & abrotani libras duas, non minus totidem ſextariis addiderat.

§. 7.

Veget.	*Colum.* 6, 7, 4.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Quod ſi neque proluvies ventris erit, neque inteſtinorum dolor, recuſat tamen cibos, & prægravato capite erit: lachrymæ quoque oculis & pituita naribus currit, uſque ad oſſa frons media uratur, auresque ferro diſcindantur, ſed uſturæ igneæ factæ, ut ſaneſcant &c.	Quod ſi neque ventris reſtiterit citata proluvies, neque inteſtinorum, ac ventris dolor, ciboſque reſpuet, & prægravato capite, ſi ſæpius quam conſuevit, lachrymæ ab oculis, & pituita a naribus profluent, uſque ad oſſa frons media uratur, aureſque ferro ſcindantur. Sed vulnera facta igne, dum ſaneſcunt &c.	Quod ſi neque proluvies ventris erit, neque inteſtinorum dolor, recuſat tamen cibos, & prægravato capite *eſt*, lachrymæ quoque oculis, & pituita naribus currit, uſque ad oſſa frons media uratur, aureſque ferro diſcindantur. Sed uſturæ *igne* factæ, ut ſaneſcant &c.	Quod ſi neque ventris *erit* citata proluvies, neque &c.

Vocat hic Vegetius *uſturas*, quas alibi *uſtiones*, ut Scribonius, aut *uſta*, ut Celſus, vocaverat (lib. 2 c. 14. 48. 49. 36) & Celſus quidem *aduſta*, ſæpius dixit; aliquando (l. 5 c. 9) tamen dixit *igne aduſta*, ut minus miremur, Vegetium ſcripſiſſe, *uſturæ igne factæ*. Sunt enim etiam medicamenta, quæ adurant, & *cruſtas ulceribus tanquam igne aduſtis inducant*. Etiam Celſus etſi aduſta appellare *ulcera* conſuevit; nonnunquam tamen (id quod alii etiam fecerunt medici) *vulnera* appellavit, ut ubi (l. 5 c. 28 ſect. 1) carbunculum docuit adurere. *Finis*, inquit, *adurendi eſt, dum ex omni parte ſenſus doloris eſt. Tum deinde vulnus*, ſicut cætera aduſta, curandum eſt; unde intelligitur, licuiſſe etiam Columellæ ſcribere, *vulnera facta igne*. In Columella tamen illud præcipuum mihi fuit, ut verbum iſtud *reſtiterit*, quod non ſatis mihi unquam placuit eo in loco, diligentius conſiderarem. Vidi nuper, Jenſonianam Editionem habere *creverit* pro *reſtiterit*, id quod meam de hoc verbo ſuſpicionem adauxit. Tum animadverti in proximo capite tranſitionem ſimilem: *Si neque ranæ fuerint, neque alvus citata, & nihilominus cibos non appetet.* Itaque in eam opinionem adductus ſum, ut cenſerem, abſoluto ſermone de torminibus, tranſire hic Columellam ad alium morbum, adverſus quem uſtionem videlicet frontis uſque ad oſſa imperet. auxilium certe in dyſenteria ab nemine, quod ſciam, propoſitum. His de cauſis verbum *erit*, quod facile ex Columella Vegetius deſcripſit, mihi placuit reſcribere; jure, an ſecus, ipſe arbitraberis. Hæc quoque diſpicias velim in principio, & fine inſequentis capitis, quæ non eſt, ut cum Vegetio ſatis conferre poſſimus: *Solent etiam faſtidia cibo afferre vitioſa incrementa linguæ.* Hic mihi videtur legendum *cibi* vel *ciborum*. Item: *ſed hæc his ſolum faſtidium eſt.* Hæc vero ſic fortaſſe ſunt reſcribenda: *Sed hæc, ſi ſolum faſtidium eſt*; ut ſententia ſit quæ ei loco maxime convenit: Sed hæc proderunt, ſi neque ranæ, neque alvus citata, ſed ſolum cibi faſtidium fuerit. Eandem ſententiam videtur ſpectaſſe, qui in Juntina Editione ſic emendaverat: *Sed hæc his ſolum faſtidium tollunt.* Verum neque id verbi in ulla præterea editione eſt, & *his* non cohæret cum proximo verbo appetet.

§. 8.

Veget. 3, 4, 1	*Colum.* 6, 9, 1.	*Veget.* emend.
Interpoſita hora trigeſima (1) parvos aculeos decoques, & ex oleo ac liquamine per os digeres, eamque eſcam per dies quinque jejuno dabis. Præterea cacumina (2) lentium, vel olivarum, vel tenerrimum quemque frondem, ac pampinos, ſi eodem tempore ſunt, præbebis in cibo. Labra quoque ejus deterges ad (3) ſpongiam.	Interpoſita hora, modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo & garo ſalviati more demitti (convenit) eamque eſcam per quinque dies jejuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, vel tenerrimam quamque frondem, aut pampinos vitis objici, tum etiam ſpongia labra detergeri.	Interpoſita hora, *triginta* parvos *coliculos* decoques, & ex oleo, ac liquamine per os digeres, eamq; eſcam per dies quinque jejuno dabis. Præterea cacumina *lentiſci*, vel olivarum, vel *tenerrimam quamque* frondem, ac pampinos, ſi eodem tempore ſunt, præbebis in cibo. Labra quoque ejus deterges ad ſpongiam.

(1) *Strignum ex ol. ac liq. coquas, & per* (2) *lentiſci*, (3) *ſpongia*. Samb. in marg. ex Cod.

Hoc in loco non cur cætera emendaverim (per ſe enim id liquet) ſed potius cur *ad ſpongiam* non emendaverim, dicendum eſt, præſertim cum in Codicibus Sambuci eſſet *ſpongia*. Nimirum idem eſſe Vegetio *ad ſpongiam*, & *ſpongia*, plura ejus commonſtrant loca. Sic in ſuperiore capite 3 etiam ſcripſit, *ad acutam cannam exceces ranulam*, pro *acuta canna*, in ſecundo autem, *ad acum* vel acutum cuprinum pars auriculæ ſignatur pro *acu*, vel acuto cuprino, & paulo poſt, *perforas ad acum* pro *perforas acu* &c.

§. 9.

Veget. 3, 4, 4.	*Colum.* 6, 10, 1.
Si recens fuerit (tuſſis) ſextarius farinæ hordeaceæ, cum uno ovo crudo, & hemina paſſi per os datur jejuno: gramen quoque conciſum tunſumque admixta farina fabæ frixæ, & pollinis lentis (1) ſextario aquæ calidæ miſcetur.	Recens tuſſis optime ſalviato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & his admiſta freſa faba. Lentes quoque valvulis exemtæ, & minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ ſextarii duo.

(1) *ſine cortice ſextariis duobus aquæ* Samb. in marg. ex Cod.

Fabæ frixæ apud Galenum (de Alim. Facult. l. 1 c. 19) quidem, Oribaſium (Euporiſt. lib. 1 c. 19) alioſque veteres mentionem invenio. Sed qui fabam frixam adverſus tuſſim laudaverit, aut in farinam redigi, ſcripſerit, non memini inveniſſe. Plinius (Nat. Hiſt. l. 22 c. 25) quoque, cum utrumque memorat, freſſam ad tuſſim laudat; non frixam. *Faba*, inquit, *ſolida fricta fervenſque in acre acetum conjecta, torminibus medetur. In cibo freſſa, & cum allio cocta, contra deploratas tuſſes, ſuppurationeſque pectorum quotidiano cibo ſumitur.* Quoniam tamen non modo Columella mox proponit *hordeum torrefactum, molitum*, adverſus tuſſim; ſed ad hanc ipſam capite 65 hujus libri laudat Vegetius *farinam fabæ frixæ*, capite autem 69 *lentem* ac *fœni græci, & lini ſemen frigere ſeparatim, & pulverem facere* profuturum tuſſientibus, jubet; idcirco, etſi in Sambuci Cod. erat *terere* pro *frigere*, in præſentia tamen nihil in his verbis mutare volui. Inſequentia pariter conſulto non attigi, cum dubitarem, eſſentne omnia ſecundum Sambuci Codices reſtituenda, & ad Columellam exigenda, an vero contra in Columella etiam ſcribendum eſſet *ſextario* pro *ſextarii duo*: quod ni fiat; certe aliter verba ſunt diſtinguenda, ut ſcribamus *minute molitæ*. *Miſcentur*. Fuit etiam cum ſuſpicarer, pro *ſalviato farinæ hordeaceæ*, legendum eſſe ex Vegetio *ſextario farinæ hordeaceæ*. Sed de *Salviato* paulo infra.

§. 10.

Veget. 3, 4, 5.	*Colum.* 6, 10, 1.	*Veget.* emend.
Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi maceratæ ex aquæ ſextariis tribus, quod infuſum teritur, & cum duabus partibus (1) farinæ miſcetur, & per os datur, ſuper quod aqua hyſſopi, in (2) aqua decoctum, infuſum, decoctumque (3) etiam propinatur ad cornu.	Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextariis aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextariis quatuor more ſalviati datur, ac poſtea aqua hyſſopi per cornu infunditur.	Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi maceratæ ex aquæ ſextariis tribus, quod infuſum teritur, & cum duabus partibus farinæ *lentis* miſcetur, & per os datur, ſuper quod aqua hyſſopi, in *qua videlicet* infuſum, decoctumque etiam *eſt* propinatur ad cornu.

(1) *lentis* (2) *qua*. (3) *eſt* Samb. in marg. ex Cod.

Declarat Vegetius, quid nomine *aquæ hyſſopi* intelligendum ſit, eamque ipſam eſſe, dicit, ex qua hyſſopum juſſit macerari, & ex qua, ſi placet, coqui etiam poteſt. Igitur cum perperam vox *decoctum* iteretur; videas velim, num primo loco delere ipſam deceat, an mutare, quod feci, in *videlicet* an forte in, *ut dictum*, quod ut ab ipſa ſcriptura propius abeſt, ita repoſuiſſem, ſi decoquendum eſſe, ſupra dixiſſet. Quod autem ſcribit infundendam eſſe non *per cornu*, ut infra, atque alibi etiam, ſed *ad cornu*; nimirum ita loqui ſæpius ſolet, ut lib. 2 c. 28. lib. 3 c. 12. 45. 54. 65. 67. 78 &c.

§. 11.

Veget. 3, 4, 6.	*Colum.* 6, 10, 2.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Porri etiam ſuccus expreſſus cum oleo & ipſi febri cum hordeacea farina remedium præſtant (& mox). Idem præſtat ervum, ſi in pabulis cum ptiſana hordei mollitum, & cum aqua tepida vel mulſa in fauces ſalivanti ore dimiſſum.	Porri etiam ſuccum oleo, vel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt (& mox). Facit idem pari menſura ervum ſine valvulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſalviati more in fauces demiſſum.	Porri etiam ſuccus expreſſus cum oleo, & *ipſa fibra* cum hordeacea farina remedium præſtant (& mox). Idem præſtat ervum *ſine valvulis* cum ptiſana hordei *molitum*, & cum aqua tepida, vel mulſa in fauces *ſalivati more* demiſſum.	Porri etiam ſuccus cum oleo &c.

Porrum ipſum quod & alii Auctores faciunt, capite hujus libri 65 ad tuſſim commendat Vegetius, quod viciſſim ad febrem commendare non memini. Quo minus dubitandum eſt, quin jure *ipſi febri*, de qua ſermo eſt ſupra abſolutus, in *ipſa fibra* mutaverimus, non ignari etiam Catonem (de Re Ruſt. c. 70) ita eſſe locutum, *porri fibras III.* Quod autem & hic ervum, & paulo ante lens molenda eſſe dicuntur *ſine valvulis*, idcirco hoc fuit addendum, quia etiam cum valvulis molebant, teſte Scribonio (compoſ. med. 168) qui ad *podagram caldam* imperat *fabam molitam cum ſuis valvulis*. Propterea Vegetius *ptiſanam hordei* hic ſcripſit, id eſt, hordeum tunſum, & decorticatum; hoc enim proprie ſigni-

ſignificat *πτισάνη*. Cæterum *ſalivati more* reſcripſi, non *ſalviati*, ut minimum ab hac ſcriptura recederem, *ſalivanti*: quæ hic nimirum confirmat quod Victorius (annotat. ad c. 9 Columellæ) docuit, in antiquis Columellæ exemplaribus ſcriptum eſſe *ſalivati*, ubi Editiones habent *ſalviati*. Et quanquam capite etiam 24 libri hujus habent *ſalviatum*; relictum eſt tamen capite 5 *ſalivandum* & 37 *ſalivandus*; imo Commelinus aliis quoque in locis reſcripſit *ſalivati*, quod Robertus etiam Stephanus faciendum monuerat.

Quorum uterque cum hoc loco pro *ſuccum oleo* ediderit, *ſuccus oleo*, eo facilius veterem meam ex Vegetio Columellæ emendationem confirmavi, *ſuccus cum oleo*.

§. 12.

Veget. 3, 7, 4 ſq.	*Colum.* 6, 11, 1.	*Veget.* emend.
Sinus ipſe, qui eam (ſuppurationem) continebat, urina bubulina calida lavatur, ac linamentis, ac ſtuppis, ſive linteolis pice liquida & oleo infuſis curatur. Quod ſi colligari ea pars, ubi eſt ulcus, non poteſt, lana candente ſepum caprinum, aut bubulinum ſtillatur. (1) Aliquanti cum vitioſam partem inunxerint, tunc urina veteri humana lavant, atque ita æquis ponderibus pice liquida cum vetere axungia incoquunt & liniunt.	Sinus ipſe, qui eam (ſuppurationem) continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars non poteſt lamina candenti ſevum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam cum vitioſam partem inuſſerunt, urina vetere eluunt, atque ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum vetere axungia linunt.	Sinus ipſe, qui eam (ſuppurationem) continebat, urina bubulina calida lavatur, ac linamentis, ac ſtuppis, ſive linteolis pice liquida, & oleo infuſis curatur. Quod ſi *collui* ea pars, ubi eſt ulcus, non poteſt, *lamina* candente ſepum caprinum aut bubulinum ſtillatur. *Quidam vero* cum vitioſam partem *inuſſerint*, tunc urina veteri humana lavant, atque ita æquis ponderibus, *picem liquidam* cum veteri axungia incoquunt, & liniunt.

(1) *Quidam vero* Samb. in marg. ex Cod.

Ut minime dubito, quin, ita ſententia poſtulante, recte Vegetium ex Columella emendaverim, reponens *collui* pro *colligari*; ſic contra non liquet, ſitne ex Vegetio Columella emendandus, ſcribendo *curatur* pro *colligatur*. Hinc enim linamenta, id eſt, penicilli, minime idonea videntur ad colligandum, & Columella ipſe huc reſpiciens in proximo cap. 12, *cum*, inquit, *maturuerit ſuppuratio reſcinditur ferro, eaque emiſſa, ut ſupra docuimus, linamentis curatur*. In eodem tamen capite hæc etiam ſunt: *linamentis pes involutus ſpartea munitur*; nec deſunt, qui linamenta interdum quoque pro linteolis, quamvis non complicatis, accipienda eſſe, opinentur; denique vox *colligari* in Vegetio pariter, quanquam perperam, & certe non ſuo loco, hic legitur. Itaque etſi ſuſpicabar, addendam fortaſſe aliam aliquam vocem, ut *applicitis*, *demiſſis*, *impoſitis*; ob has tamen cauſas nihil adhuc mutare auſus ſum. Sed in Vegetio, etiam reliqua viſa ſunt neceſſario emendanda, præſertim vero *lana*, atque *inunxerint*. Quorum hoc neque ſententiæ, neque Columellæ, neque tandem reſpondet Vegetio (cap. 3) qui paulo ante, non poſt inunctiones, ſed poſt ipſas *uſturas* veterem urinam adhiberi, imperaverat. Illud vero ejuſmodi eſt, ut quanquam capite etiam 55 ſuperioris libri ad eundem modum occurrat, nihilo tamen minus utrobique omnino ſit mutandum in *lamina*, pro qua mox dicet Vegetius, *ferro candenti*; ſic videlicet: *axungia veteri, & ſepo hircino, pari pondere ferro candenti ſtillantibus*. Quod autem *urina bubulina*, & *ſepum bubulinum* reliquerim, ea fuit cauſa, quod pro *bubulum*, ſolet Vegetius ſæpius ſcribere *bubulinum*, ut infra hoc ipſo capite, & lib. 1 c. 13. lib. 2 c. 28. lib. 3 c. 8 & 47. lib. 4 c. 27.

§. 13.

Veget.	*Colum.* 6, 12, 1 & 2.	*Veget.* emend.
Sed ſi ſanguis adhuc ſuper ungulas in cruribus eſt, ad triduum triti ſalis perfricatione diſcutitur. Quod ſi tantum in ungues deſcenderit, cultello leniter inter duas ungues aperies, & mundabis deintus, & poſtea ſtuppam ſale atque aceto infuſam applicabis ad ſolum, ſparta opere calceatur, maxime quæ datur operantibus, & in aquam non mittat pedem, ſed ubi ſiccum eſt, ambulet.	Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur, vel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi jam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leviter aperies. Poſtea linamenta ſale, atque aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeque datur opera, ne in aquam pedem mittat, & ut ſicce ſtabuletur.	Sed ſi ſanguis adhuc ſuper ungulas in cruribus eſt, ad triduum triti ſalis perfricatione diſcutitur. Quod ſi *jam* in ungues deſcenderit, cultello *leviter* inter *duos* ungues aperies, & mundabis deintus, & poſtea ſtuppam ſale atque aceto infuſam applicabis: *ac ſolea ſpartea pes* calceatur, *maximeque* datur *opera*, *bos*, *ut* in aquam *ne* mittat pedem, ſed *ut ſicce ſtabuletur*.

Plura quidem hoc loco in Vegetio emendavi, neque tamen pro certo affirmaverim, ſic menda omnia ſublata eſſe. Poteſt enim *ad triduum*, depravatio eſſe vocis *aſſidua* Columellæ. Poſſunt & quædam quæ apud hunc ſequuntur, verba in Vegetii exemplaribus intercidiſſe, & viciſſim poſſunt apud Columellam nunc deeſſe duæ illæ voculæ *triti ſalis*; ſolebat enim Columella frictiones ita imperare, ut medicamentum aliquod affricaretur. Sic jubet paulo poſt (ſ. 3), *oleo, & ſale genua confricari*; ſic capite inſequenti (ſ. 1) extenuari ſcabiem *trito allio defricto*, ſic 15, 2 ſuffragines *veteres axungia defricari*, imperat, ſic 31, 2 impetigines *aceto & alumine defricari*; ſic præſertim 32, 1 intertriginem *trito ſale cum adipe defricari*. Quin etiam ea ipſa, quæ in Vegetio emendavi, rectene omnia emendata eſſent, nonnunquam dubitavi, & potiſſimum *ad ſolum*, & *ambulet*. Neque enim ignorabam *ſolum* poſſe interdum ſoleam, alias infimam pedis partem ſignificare, imo ſciebam, Vegetium alibi (lib. 1 c. 26. lib. 2 c. 55, 56) *ſolum ungulæ*, & *ſolum calcis* ſcripſiſſe; ut hic ſi *ſolo ſparteo* legere nollem, & *applicabis ad ſolum*, poſſem. Neque me fugiebat, ut *ambulet*, improbarem, nimirum ſic læſo pede; propius tamen ab hac ſcriptura abeſſe *ſtabulet*, quam *ſtabuletur*, certe autem Virgilium (Æneid. l. 6 v. 286) dixiſſe: *Centauri in foribus ſtabulant*. Attamen ſuccurrebat, Vegetium ſæpe (lib. 1 c. 29, 56. l. 2 c. 58. lib. 3 c. 41, 43) *ſtabuletur* ſcripſiſſe; *ſtabulet*, quod meminiſſem, vix ſemel (lib. 1 c. 12.) tum vero ſive *ſolo ſparteo*, ſive *applicabis ad ſolum*, legiſſem; alia relinquebantur vel in litterarum veſtigiis, vel in ſententia, quæ minus placerent. Ob has cauſas Vegetium ad ea, quæ deſcripſerat, Columellæ verba exigere, hic multo denique tutius eſt viſum.

§. 14.

§. 14.

Veget. 3, 4, 11 ſq.
Qui ſanguis niſi emiſſus fuerit (1) ſaniem creabit. Quo ſuppuratio etiam (2) curabitur. Nam primo ferro circumciſus expurgatur ad vivum. Deinde pannis aceto, & oleo, & ſale madefactis impletur, mox axungia veteri & ſepo hircino pari pondere ferro candenti ſtillantibus curatur, & perducitur ad ſanitatem. Si ſanguis in interiori parte ungulæ eſt, nec aperturam facit, & tantum claudicat animal, extrema ipſius ungulæ ad vinum reſecantur, & ita remittitur.
(1) *ramicem*. (2) *tarde* Samb. in marg. ex Cod.

Colum. 6, 12, 2 & 3.
Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit, qui ſi ſuppuraverit, tarde procurabitur: ac primo ferro circumciſus, & expurgatus, deinde pannis aceto, & ſale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia vetere, & ſevo hircino pari pondere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt, extrema pars ipſius unguis ad vivum reſecatur, & ita emittitur.

Si crederem, hic nihil aliud in Columella eſſe vitii, niſi forte *procurabitur* pro *percurabitur*, & *inferiore* pro *interiore*, Vegetium corrigere hic quoque conarer. At qui credam? Cum de ſanguine certe hæc dici non poſſint, *ferro circumciſus --- ad ſanitatem perducitur*, ut neque illa, *expurgatur ad vivum*, & *pannis aceto*, & *oleo*, & *ſale madefactis impletur*: quæ nimirum tumori potius cuidam, & ſinui videntur convenire. Sambuci Codices pro *ſaniem* habent *ramicem*: qua voce Nonius (de Propr. Serm.) pulmonem ſignificari, docuit in eo quidem Plauti (Mercator. Act. 1 Sc. 2) verſu: *Tua cauſa rupi ramices, jamdudum ſputo ſanguinem*; ut notiorem ramicis ſignificatum, & huc minus pertinentem omittam. Quaſi vero, inquies, pulmo huc magis attineret. Fateor. Tu tamen vide Vegetii caput 56 lib. 2 quod eſt de *pulmunculo* ad ungulas *facto*. Hæc invenies: *Ungulam ſubradis, deinde --- ubicunque pulmunculus fuerit, radis ad vivum, & adjicies lanamentum* (lege *linamentum*, ut infra quoque & cap. 57) *ex oleo, & aceto, & ſale* &c. Capite etiam ejuſdem libri 61 *pulmunculum natum in dorſo, ſi parvulus fuerit*, docet, *aperire, ut ſanies, quam collegerat, egeratur, vel decuſſatim ferro ſecare & eximere, & oleum, acetum, & ſalem continuo addere in plagam*. Huc adde lib. 4 c. 19 tradere compoſitionem medicamenti traumatici, quod *abſumta putredine, vivam carnem ad ſanitatem reducit, quo*, inquit, *ad cancromatas plagas, ad famicem, & cicatrices reducendas uteris*; quibus ex verbis, ut alia aliter emendanda, ſic *famicem* fortaſſe in *ramicem* eſſe mutandum, ſuſpicaberis, eo magis quod in pulmunculi etiam ad ungulam nati curationem traumaticum medicamentum fuerat a Vegetio laudatum. Legemuſne igitur, inquies, pro *ſaniem*, *ramicem* & pro *Quo ſuppuratio*, *Quojus ſuppuratio*, id eſt, cujus ramicis ſuppuratio? Ego vero non ut quidquam affirmarem, ſed ut te ad quærendum incitarem, hæc ſcripſi.

§. 15.

Veget. 3, 4, 13.
Si claudicat ex dolore nervorum, oleo, & ſale, genua poplites que, & crura confricanda ſunt, calido aceto, & lini ſemen aut milium detritum infuſumque aqua mulſa imponendum eſt.

Colum. 6, 12, 3 & 4.
Si dolore nervorum claudicat, oleo, & ſale genua, poplitesque, & crura confricanda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fovenda ſunt, & lini ſemen, aut milium detritum, conſperſumque aqua mulſa imponendum.

Excidiſſe apud Vegetium verba, quæ his reſpondebant: *Si genua intumuerint --- fovenda ſunt*. tam certum videtur, quam quod certiſſimum.

§. 16.

Veget. 3, 4, 15.
Poteſt etiam radix lilii vel ſquilla cum ſale, vel herba ſanguinalis (quam palaganon græci appellant) vel marrubium ferro aperta ſanare. Omnis autem corporis dolor, ſi ſine vulnere eſt, recens fomentis (1) mellinis diſcutitur. Vetus autem uritur. Et ſupra vulnus vel butyrum, vel caprina inſtillatur axungia.
(1) *melius* Samb. in marg. ex Cod.

Colum. 6, 12, 5.
Poſſunt etiam (ut Cornelius Celſus præcipit) lilii radix, aut ſcylla cum ſale, vel ſanguinalis herba, quam πολύγονον Græci appellant, vel marrubium ferro recluſa ſanare. Fere autem omnis dolor corporis, ſi ſine vulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur: vetus uritur, & ſupra uſtum, butyrum, vel caprinus inſtillatur adeps.

Veget. emend.
Poteſt etiam radix lilii vel ſquilla cum ſale, vel herba ſanguinalis (quam *polygonon* græci appellant) vel marrubium ferro aperta ſanare. Omnis autem corporis dolor, ſi ſine vulnere eſt, recens fomentis *melius* diſcutitur &c.

Hic vero quæ deſunt, Vegetii ipſius arbitrio potuerunt omitti: quem pariter potuiſſe ſcribere *vulnus* pro *uſtum*, ex iis, quæ ſupra ad Columellæ caput 7 adnotata ſunt, intelligitur.

§. 17.

Veget. 3, 4, 16.
Scabies (1) anatis trita oleo defricata: Eodemque remedio rabioſi canis ſanatur morbus vel lupini vulnus illatum. Vetus quoque ſalſamentum utramque perhibetur plagam curare. Ad ſcabiem quoque præſentior medicina iſta eſt: ſi cumulam † bubulam ſulphurque conteritur, admixtaque myrrha cum oleo atque aceto decoquitur, & cum tepeſcere cœperit, alumen ſciſſum tritum inſpergitur (2) quod medicamentum candentis olei illinitum prodeſt.

Colum. 6, 13, 1.
Scabies extenuatur trito allio defricto: eodemque remedio curatur rabioſæ canis, vel lupi morſus qui tamen & ipſe impoſito vulneri vetere ſalſamento, æque bene ſanatur, & ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt, cunila bubula, & ſulphur conteruntur, admiſtaque amurca cum oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis ſciſſum alumen tritum ſpargitur. Id medicamentum candente ſole illitum maxime prodeſt.

Veget. emend.
Scabies *ſanatur trito allio* defricata: eodemque remedio rabioſi canis ſanatur *morſus*, vel lupini vulnus illatum. Vetus quoque ſalſamentum utramque perhibetur plagam curare. Ad ſcabiem quoque præſentior medicina iſta eſt: ſi *cunila bubula*, ſulphurque conteritur, admixtaque myrrha cum oleo atque aceto decoquitur, & cum tepeſcere cœperit, alumen ſciſſum tritum inſpergitur, quod medicamentum *candente ſole* illinitum prodeſt.

(1) *Scabioſa trita cum*. Samb. in marg. ex Cod. qui hæc ad (2) inter uncos interponit (*quo ungatur ad ſolem fortiter*).

Si forte videor timidius feciſſe, quod *morſus lupini vulnus illatum* non mutaverim; vide an libentius legas *lupi*, aut *lupinum vulnus illatum*, aut etiam *lupi vulnus*. *Tamen*. Nam quod ſervaverim *oleo*, *atque aceto* pro *oleo*, *aqua*, *aceto*, non modo feci, quia Vegetius hic aquam potuit non probare; verum etiam quia librarii in his Columellæ ipſius verbis deſcribendis labi facile potuerunt. *Myrrha* quoque pro *amurca* ſervata eſt; nam quamvis amurca iterum a Columella (7, 5, 7) adverſus ovium, a Cornelio autem Celſo (lib. 5 c. 28 ſect. 16) adverſus & pecorum, & hominum ſcabiem proponatur; hic tamen etiam myrrham commendat, Dioſcorides (lib. 1 c. 67) autem, & Scribonius (Compoſ. 254) myrrham ex aceto ad impetigines, ſcabiemque, impoſitam laudant. Equidem fateor, longe parabilius præſertim ad pecora medicamentum eſſe amurcam; Vegetius (lib. 4 c. 27) tamen vel ſynchriſmata pro his habet ex myrrha compoſita. Verum, ut in hiſce timidior fuerim; nihil certe in cæteris dubitavi, & præſertim in *candentis olei*, & candente ſole mutandis. Non modo enim Columella hoc requirit capite etiam 31 & 32; Sed Vegetius ipſe (qui alibi lib. 3 c. 24 aere candente dixit) uno in capite 71 hujus libri, quod de ſcabie eſt, ſæpius diligenter inculcat. Quo in capite mendum eſt ex hoc loco corrigendum; ubi enim legitur *aluminis ſpiſſi*, legendum eſt *aluminis ſciſſi*; ſic enim etiam alibi tum Vegetius (lib. 1 c. 56. lib. 3 c. 7. lib. 4 c. 27) tum Columella (lib. 6 c. 31 ſ. 2) id alumen vocant, quod Celſus (lib. 5 c. 2. c. 18 ſect. 11. c. 19 ſect. 6, 15. c. 20 ſect. 1, 2, 3, 4. c. 22 ſect. 2, 3) *ſciſſile*, Scribonius (Compoſ. 4 aliiſque paſſim) autem *fiſſum* appellat. Eodem in capite pro *faſciculus aricuſæ*, legendum crediderim, *faſciculus anchuſæ*, herbæ videlicet, ut tu egregie noſti, a Dioſcoride (de Med. Mat. lib. 4 c. 23) & Plinio (Nat. Hiſt. lib. 22 c. 20) ad lepras, & ulcera commendatæ: itemque *papulis* pro *pabulis* iis in verbis: *Cum ſpinam, vel lumbos, aut coxas pabulis æſtuans contagio perraſerit* &c. denique *cedriæ* pro *cedrinæ*: quas duas poſtremas emendationes Columella confirmat in iis ipſis duobus capitibus, quæ paulo ante indicavimus.

§. 18.

Veget. 3, 4, 17.	*Colum.* 6, 13, 2.	*Veget.* emend.
(1) Infeſta peſtis eſt bubulum pecori (quam * maginium ruſtici vocant) cum pellis ita dorſo hæret, & apprehenſa manibus deduci non poſſit a coſtis: quæ res non aliter accidit, quam ſi bos ex languore aliquo ad maciem deductus eſt, aut ſudans in (2) corpore faciente refriguit, aut ſi lapſus ſub onere vehementer eſt infuſus in pluvia: quæ (3) quandoque pernicioſa ſunt: cuſtodire debemus, ut cum ab opere redierint boves adhuc æſtuantes, anhelanteſque vino aſpergantur, & offula panis vino infuſa faucibus eorum inferatur.	Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus deduci a coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, quam ſi bos aut ex languore aliquo ad maciem productus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluvia madefactus eſt. Quæ quoniam pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, ut cum ab opere boves redierint, adhuc æſtuantes, anhelanteſque vino aſpergantur, & offæ adipis faucibus eorum inſerantur.	Infeſta peſtis eſt *bubulo* pecori (quam *coriaginem* ruſtici vocant) cum pellis ita dorſo hæret, ut apprehenſa manibus deduci non poſſit a coſtis: quæ res non aliter accidit, quam ſi bos ex languore aliquo ad maciem deductus eſt, aut ſudans in *opere faciendo* refriguit, aut ſi lapſus ſub onere vehementer eſt infuſus in pluvia. Quæ *quoniam* pernicioſa ſunt, cuſtodire debemus, ut cum ab opere redierint boves adhuc æſtuantes, anhelanteſque vino aſpergantur, & offula panis vino infuſa faucibus eorum *inſeratur*.

(1) *peſſima*. (2) *opere*. (3) *quoniam* Samb. in marg. ex Cod.

Monſtrum illud verbi *maginium*, quod, ut deſperatæ emendationis, aſteriſco appoſito ediderant, Matthias autem Martinius nihilominus in ſuum lexicon receperat, Columellæ ope emendavimus. Affecta hoc morbo animalia *coriaginoſa* alibi (lib. 1 c. 44. lib. 2 c. 6) appellat Vegetius, qui etiam caput hujus libri 54, de *Coriagine* conſcribit. Secundum ipſum Columellam reſcripſimus *quoniam* pro *quandoque*, Sambuci codicibus aſſentientibus; quod niſi fuiſſet, reſcripturi eramus *quandoquidem*. Quod ſi iidem Codices conſenſiſſent; libenter quoque illam vocem *lapſus* induxiſſem, aut in *laſſus* mutaviſſem, & pro *offula panis* repoſuiſſem *offula adipis*, nam etſi adjectum eſt *vino infuſa*; ſunt tamen etiam capite 70 offæ ex butyro & axungia confectæ, quæ dentur *in paſſo intinctæ*.

§. 19.

Veget. 3, 4, 19.	*Colum.* 6, 13 extr.	*Veget.* emend.
(1) Aliquanti feces vini & axungiæ commiſcent.	Quidam fraces vino & adipe commiſcent.	Aliquanti *fraces vino*, & axungia commiſcent.

(1) *M. S. non habet*. Ita Samb. in marg.

Non eſt dubium, quin ignorantes Librarii, quid eſſent *fraces*, & quam huc convenirent, ubi oleum, adepſque laudantur, ex *fraces vino* fecerint ipſi *feces vini*. Hæc autem verba non eſſe ſuppoſititia, cum princeps Editio oſtendit; quæ ex *pervetuſto codice* eſt, tum Columella, cujus ductum Vegetius ſequitur, aperte confirmat.

§. 20.

Veget. 3, 4, 20.	*Colum.* 6, 14, 1.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
(1) Et cum gravis pernicies, ut cum pulmones exulcerantur, unde tuſſis & macies, ad ultimum vero phtiſis invadit, quæ mortem afferant, (2) radix conſiliginis, ſuccus porri, omnium hemina per menſuram olei miſcetur, & bibendi ſunt, cum vini ſextario per dies plurimos.	Eſt etiam illa gravis pernicies cum pulmones exulcerantur, inde tuſſis, & macies, & ad ultimum phthiſis invadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta, ita ut ſupra docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cum vini ſextario potandus datur diebus compluribus.	Eſt *etiam* gravis pernicies cum pulmones exulcerantur, unde tuſſis, & macies ad ultimum vero phthiſis invadit. Quæ *ne* mortem afferant, radix conſiliginis —— —— —— —— —— —— —— ſuccus porri *inſtar heminæ pari menſuræ olei* miſcetur, & bibenda ſunt cum vini ſextario per dies plurimos.	Eſt etiam illa gravis pernicies, cum pulmones exulcerantur; inde tuſſis & macies, & ad ultimum phthiſis invadit. Quæ ne mortem afferant, radix *conſiliginis* ita ut ſupra docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur &c.

(1) *Eſt etiam gravis pern.* Samb. in marg. ex Cod. qui ad (2) inter uncos interponit (*Cui.*)

Hic quoque cum verba aliquot Vegetii, quorum ſententia ex Columella cognoſcitur, a vetuſtioribus Librariis oſcitanter omiſſa eſſent; ab recentioribus *radix conſiliginis*, & ſuccus porri conjuncta ſunt perinde quaſi illa quoque ex oleo bibenda eſſet. Verum ita etiam lacer truncuſque Vegetius nos admonet, graviſſimum mendum in omnibus, quas ad hoc tempus vidimus, Columellæ Editionibus inhæſiſſe; ſiquidem *radix conſiliginis*, in *radix coryli inuſta* eo turpius mutata eſt, quod Columella, qui ſe ſu-

ſe ſupra id docuiſſe teſtatur, nuſquam de coryli radice, ſed de radice conſiliginis, eaque minime inulta, perforatæ auriculæ inferenda præcepit hujus libri capite 5, ſ. 3 & 4 idque adverſus peſtilentiam. Laudatque rurſus, ut hoc in loco, in proximi libri capitibus 5, 14 & 10, 7 & adſtipulante quidem Plinio (Nat. Hiſt. l. 26 c. 7) in pulmonariis etiam ovibus & ſuibus: quamobrem nonnulli Vegetii temporibus (lib. 3 c. 2) hanc herbam *pulmonariam* (non *pulmonaceam*, ut lib. 1 c. 12) vocabant, quam Columellæ lib. 6 c. 5 ſ. 3 & Plinii loc. cit. & lib. 25 c. 8. ætate, qua inventa eſt, *Paſtores & Veterinarii conſiliginem* dicebant. Noſtro autem hoc ævo quod habeat nomen, niſi tu, mi Juli, conſtituas, non video inter rei herbariæ ſcriptores, quorum alii aliam fuiſſe exiſtimant, facile convenire.

§. 21.

Veget. 3, 4, 21.	*Colum.* 6, 14, 2.
Nonnunquam & tumor palati ciborum faſtidium facit, crebrumque ſuſpirium. Prodeſt palatum ferro aperire &c.	Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumque ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere videatur, ferro palatum opus eſt ſauciare &c.

Vereor ne hic Columella minus integer Vegetio ſit. Neque id eo potiſſimum dico, quod Columellæ Editiones inter ſe non conſentiant, cum Jenſoniana habeat, *tumor palati*, & *bos lætus pendere*; ſed quod verba illa: *& hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere videatur*, neque intelligitur, de quo dicantur, & videntur aliquanto magis ad ea, quæ paulo poſt conſequuntur, pertinere: *Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus quam in partem declinet*, ut fortaſſe eo rejicienda ſint, legendumque: *Si cervix mota, & dejecta eſt, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere videatur, conſiderabimus quam in partem declinet.* Nam illa etiam ſubſequuntur: *Quod ſi cervix in neutram partem dejecta eſt.*

§. 22.

Veget. 3, 4, 22.	*Colum.* 6, 14, 3.	*Veget.* emend.
(1) Si in operibus contuderit collum, præſtantiſſimum remedium eſt, ſanguis ab aure emiſſus. At ſi id totum in tempore quæ vocatur † amati amati cum ſale tantum & imponito.	Si in opere collum contuſum erit, præſtantiſſimum eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut ſi id factum non erit, herba quæ vocatur avia, cum ſale trita & impoſita.	Si *in opere bos* contuderit collum, præſtantiſſimum remedium eſt ſanguis ab aure emiſſus: *aut*, ſi id *factum non erit*, *herba* quæ vocatur *avia cum* ſale *trita & impoſita*.

(1) *M. S. non habet*, Ita Samb. in marg.

Vegetius in hoc ipſo capite, *operis*, *in opere*, & *ab opere* ſcripſit; non *operum*, & in *operibus*, cum idem, quod hic, vellet ſignificare. Itaque hoc exegi ad Columellam, ut ea quoque *in tempore* quæ facta videntur ex pleriſque litteris earum vocum quas repoſui. Quod ſi has credideris penitus intercidiſſe, retinere poteris *in tempore*; potuit enim Vegetius hoc addere, atque ita ſcribere: *At ſi id factum in tempore non erit*, ut Celſus (de Medicina l. 7 c. 12 ſect. 1): *Quod ſi factum ſtatim non eſt*. Sed hæc leviora, illud gravius, quod pro *amati amati*, verbis in prima Editione obelo confixis, *avia* repoſuerim ex Columella, qua tamen de herba nihil memini legiſſe. Sed de hac etiam infra erit dicendi locus.

§. 23.

Veget. 3, 4, 23 ſq.	*Colum.* 6, 14, 3 & 4.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus in quam declinet, & ex diverſa parte ſanguinem detrahimus ex ea vena, quæ in aure videtur ampliſſima, quæ (1) ſarcocaia prius verberanda eſt, & cum intumuerit, ferro aperiatur, effuſoque ſanguine poſtero die ex eo loco emittitur cruor, & biduo vacatio operis datur. Tertio vero die levis injungitur labor, & paulatim ad operis conſuetudinem revocatur.	Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus, quam in partem declinet, & ex diverſa auricula ſanguinem detrahemus. Ea porro vena, quæ in aure videtur eſſe ampliſſima, ſarmento prius verberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſolvitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die levius injungitur labor, & paulatim ad juſta perducitur.	Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus, in quam *partem* declinet, & ex diverſa ſanguinem *detrahemus* ex ea vena, quæ in aure videtur ampliſſima, quæ *ſarmento* prius verberanda eſt &c.	ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die *levis* injungitur labor, & paulatim ad juſta perducitur.

(1) *ſarmento* Samb. in marg. ex Cod.

Ut in Columella pro *levius* reſcriberem *levis*, & ſententia poſtulabat, & impellebat Vegetius, cum Jenſonii denique permovit Editio, quæ *levis* habet non *levius*.

§. 24.

Veget. 3, 4, 25.	*Colum.* 6, 14, 5.	*Veget.* emend.
Tali vitio comperimus aptum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, hircino ſepo, & axungia veteri, oleo quoque veteri æquis ponderibus (1) impoſitum concoquitur, quo utendum eſt cum bos ab opere disjungitur, & in piſcina (2) in quolibet tumore cervix lavatur, confricaturque diligenter prædicto medicamento, deterſaque diluitur.	Tali vitio comperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſevo, & veteri oleo æquis ponderibus compoſitum, atque incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cum disjungitur ab opere, in ea piſcina, ex qua bibit, tumor cervicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoque medicamento defricatur & illinitur.	Tali vitio comperimus aptum eſſe medicamentum, *quod* ex pice liquida, & bubula medulla, hircino ſepo, & axungia veteri, oleo quoque veteri æquis ponderibus *compoſitum, incoquitur*: quo utendum eſt, cum bos ab opere disjungitur; in piſcina *in qua bibit*, tumor cervicis lavatur.

(1) *compoſitum*, (2) *qua bibit* Samb. in marg. ex Cod.

Poſtrema Vegetii verba ſic fere eſſe legenda, conjicio *deterſuſque confricatur diligenter prædicto medicamento, & illinitur.* Columellam quoque ſuſpicor ad hunc fere modum ſcripſiſſe: *hircino ſevo, & vetere axungia atque oleo.* In primis etiam ipſius verbis, *aureum*, an *aptum* legendum ſit, dubitavi, præ-

præſertim cum Jenſonii Editio non *aureum* habeat, ſed *autem*. *Aureum* tamen hic videtur idem eſſe, ac optimum, ſive ut Celſus (de Med. l. 5 c. 27 ſect 5) dixit, pulcherrimum medicamentum; *Scorpio ipſe ſibi pulcherrimum medicamentum eſt.*

§. 25.

Veget. 3, 4, 26.

Celſus quidem (1) jumenti cervici herbam quæ vocatur (2) ama (ut ſupra dixi) contundi & imponi jubet. Quæ (3) cervicem infeſtant minor eſt cura. Nam facile ſanantur per ardentem lucernam oleo inſtillato. Melius tamen eſt cuſtodire ne naſcantur. Etiam colla calveſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore aut pluvia cervix madefacta eſt in opere. Quod ſi acciderit, pulvere lateritio trito priuſquam dejungatur, bovis colla conſpergi oportet. Et cum exſiccati fuerint, exinde oleo iterum infundi.

Colum. 6, 14, 6 & 7.

Celſus quidem tumenti cervici herbam, quæ vocatur avia, ut ſupra dixi, contundi, & imponi jubet. Clavorum, qui fere cervicem infeſtant, minor moleſtia eſt: nam facile operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt, cuſtodiendi, ne naſcantur, neve colla calveſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluvia cervix in opere madefacta eſt: itaque cum id accidit, veteri lateri later conteritur, eoque intrito priuſquam disjungantur, colla conſpergi oportet: deinde cum id ſiccum erit, ſubinde oleo imbui.

Veget. emend.

Celſus quidem *tumenti* cervici herbam, quæ vocatur *avia*, (ut ſupra dixi) contundi, & imponi jubet. *Clavorum*, qui cervicem infeſtant, minor eſt cura. Nam facile ſanantur per ardentem lucernam oleo inſtillato. Melius tamen eſt cuſtodire, ne naſcantur, *neve* etiam colla calveſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluvia cervix in opere madefacta eſt. Quod ſi acciderit, pulvere lateritio trito priuſquam *disjungantur boves*, colla conſpergi oportet. Et cum *ſiccati* fuerint, *ſubinde* oleo infundi.

(1) *tumenti* (2) *avena* Samb. in marg. ex Cod. qui ad (3) hoc adnotat; *M. S. non habet.*

Audacior fortaſſis hoc in loco tibi videar, niſi in memoriam redeas, communicaſſe te mecum litteras Humaniſſimi ac Solertiſſimi Viri Georgii noſtri, in quibus ex vetuſtiſſimo Codice Florentino hæc Vegetii particula deſcripta erat. Eas ſi relegas, continuo agnoſces, quod verba alia in meliorem ſedem reſtituerim, alia mutaverim, unum vero etiam deleverim, ejus codicis auctoritate eſſe factum cum Columella, cum Vegetio, cum re ipſa conſentientis. Non diffiteor, habere, ut ſolent Codices, etiam quæ diſcrepent, velut in extremis verbis, *cum ſiccati fuerint, vino & oleo infundi.* Et vero, quanquam ſuperius caput cum hoc comparantibus non diſplicere fortaſſe poſſit hæc ipſa ſcriptura; tamen ut vides, nolui huic uni Codici tantum tribuere in eo, in quo a cæteris, & a Columella diſſidebat, ut *vino* in Vegetio ſcriberem. Sed contra, quod hic Codex *iterum* omittit, voce caret, quæ non modo in Columella non eſt, verum in ipſo, aut in Vegetio ne eſſe quidem poteſt, neuter enim ante dixerat, bobus ſudore, aut pluvia madentibus adhibendum eſſe oleum, ut hic *iterum* imperare liceat. Atque utinam ex eo Codice intelligi poſſet verum ejus herbæ nomen, quæ ut editum eſt in Vegetio, appellatur *ama*, ut eſt in Sambuci exemplaribus, *avena*; ut in Commeliniana Editione Columellæ, *habia*; ut vulgatior ejuſdem Auctoris ſcriptura fert, *avia*, quam ego, non quod haberem, cur hanc magis probarem, ſed ne in re incertiſſima a pleriſque diſſentirem, in præſentia ſecutus ſum. Sed tu pro tua in Re Herbaria doctrina atque eruditione id videris. Illud quoque me in Columella dubium facit, quod iis verbis, *nam facile operanti lucerna inſtillatur*, neque ſatis reſpondent illa, quibus eſt uſus Vegetius, neque ſatis video quæ ſubſit ſententia, niſi forte apponi credam iis quæ anteceſſerunt: *ſi ex toto propter cervicis tumorem jugum recuſet*, aut ex Vegetio ita reſcribi poſſe, cenſeam: *nam facile ſanantur lucerna inſtillata.*

§. 26.

Veget. 3, 4, 28 ſq.

Si talum vel ungulam vomer læſerit, picem duram & axungiam cum ſulphure & lana ſuccida involvito, & candente ferro ſupra vulnus imponito (1) & ungito: quod remedium optimum facit, ſi clavum calcaverit, aut acuta vel teſta lapide ungula pertunditur: quæ tamen ſi altius vulnerata eſt, latius ferro circumciditur, ita inuritur, ut ſupra præcepi. Deinde ex parte calceata, per triduum aceto ſuffuſo curatur. Quod ſi (2) vomer intraverit, lactuca marina, quam Græci (3) cyniolam vocant, admixto ſale imponitur.

Colum. 6, 15, 2.

Si talum & ungulam vomer læſerit, picem duram & axungiam cum ſulphure, & lana ſuccida involutam candente ferro ſupra vulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exemta ſtirpe, ſi forte ſurculum calcaverit, aut acuta teſta, vel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen, ſi altius vulnerata eſt, latius ferro circumciditur, & ita inuritur, ut ſupra præcepi: deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi vomer crus ſauciarit, marina lactuca, quam Græci τιθύμαλλον vocant, admiſto ſale imponitur.

Veget. emend.

Si talum, vel ungulam vomer læſerit, picem duram, & axungiam cum ſulphure, & lana ſuccida involvito, & candente ferro ſupra vulnus imponito, & *inurito*. Quod remedium *optime* facit, ſi clavum calcaverit, aut acuta teſta vel lapide ungula pertunditur: quæ tamen ſi altius vulnerata eſt, latius ferro circumciditur, & ita inuritur, ut ſupra præcepi. Deinde *ſpartea* calceata, per triduum aceto ſuffuſo curatur. Quod ſi vomer *crus vulneravit*, lactuca marina, quam Græci *tithymallum* vocant, admixto ſale imponitur.

(1) *& ure* (2) *crus vulneraverit* (3) *tithimallum* Samb. in marg. ex Cod.

Hanc ultimam emendationem Celſi (lib. 5 c. 7) etiam locus confirmat: *lac caprifici, vel lactucæ marinæ*, quæ τιθύμαλλος a Græcis nominatur.

§. 27.

Veget. 3, 4, 29.

Subtriti etiam pedes eluuntur calefacta bubulina urina. Deinde favilla ſarmentorum fervente calcare compellitur, & pice liquida cum oleo vel axungia(1) cornua ejus unguntur. Minus tamen claudicant, ſi ab opere disjunctis frigida pedes laventur.

(1) *ſuperpone* Samb. in marg. ex Cod.

Colum. 6, 15, 2.

Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum jam ignis in favillam recidit, ferventibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, vel axungia cornua ejus linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere disjunctis multa frigida laventur pedes.

Veget. emend.

Subtriti etiam pedes eluuntur calefacta bubulina urina. Deinde *favillam* ſarmentorum *ferventem* calcare compellitur &c.

Colum. emend.

Minus tamen claudicabunt armenta, ſi *ab* opere disjunctis multa frigida laventur pedes.

In Vegetio, an Librarii extremis in verbis, armenta omiſerint, dubium eſt. Columellam vero non *opere disjunctis*, ut omnes, quantum memini, habent Editiones, ſed *ab opere disjunctis*, ut aliis in locis, ita in hoc quoque ſcripſiſſe, non videtur dubitandum. Illud in utroque auctore dubitationem affert legentibus;

bus; quod ſubtritis pedibus, eſſe *cornua* linenda dicuntur. Fuit cum ſuſpicarer, præſertim Sambuci Codicibus hic variantibus, non *cornua* fortaſſe, ſed *coronæ* eſſe legendum, de quibus videlicet continuo a Columella (& totidem fere verbis a Vegetio quoque) mentio fit: *& deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quo diviſa eſt bovis ungula, vetere axungia defricetur.* Mentio quoque de iiſdem eſt in Columellæ capite hujus libri 29, ubi equum probat *duris ungulis, & altis, & concavis, rotundiſque, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt*; ut mirum ſit, in latinis, etiam ampliſſimis lexicis hanc coronarum ſignificationem prorſus deſiderari, niſi quod Martinius ſic attigit, quaſi in bobus dumtaxat, neque Columella, ſed Vegetio Auctore, dicerentur. Et Vegetius quidem multo pluribus in locis (lib. 1 c. 13. 25. 26. 38. 56. lib. 2. c. 55. 58. lib. 3. c. 22.) hoc ſignificatu *coronas*, & *coronam* memorat, & in iis lib. 2 cap. 54 quod in caput ſemel atque iterum mendum irrepſit perſimile ejus, quod hic ſubeſſe ſuſpicabar. Nam jumentis, quæ *contractionem nervorum patiuntur in pedibus*, ſic ut *planas ungulas in terram ponere non poſſint*, cataplaſma imponendum dicitur *in omnibus cruribus, ante acopo perunctis ab auriculis uſque ad genua*, eoque non proficiente, malagma *auriculis eſſe imponendum*, quod, inquit, *impones in alutam per dies plurimos omnibus pedibus*. Nimirum evidens eſt, Librarios oſcitantes a pedibus ad caput tranſcendiſſe, & pro *articulis* (quo nomine peculiariter Vegetius lib. 4 c. 1. 2 crurum partes deſignat, genua inter, & ungulas poſitas, & ab his uncias 4 diſtantes) *auriculis* ſcripſiſſe. Verum ne hic quoque a *coronis* ad *cornua* eoſdem temere tranſiiſſe, affirmarem, verba fecerunt Catonis (de re ruſt. c. 72); quæ tamen quemadmodum accipienda ſint, ipſe videris: *Boves ne pedes ſubterant, priuſquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima ungito*; nam cornua, præſertim infima, ipſæ fortaſſe ſunt ungulæ: quod Palladii, aliorumque locis illuſtrari poſſe non ignoras.

§. 28.

Veget. 3, 4, 30.	*Colum.* 6, 16, 1.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Frequenter etiam vel ab aſperitate itineris, vel in proſcindendo duritiam ſoli, aut obviis radicibus, obvolutatus convellit armos. Quod cum acciderit, ex prioribus cruribus ſanguis emittitur, ſi dextram ex ſiniſtro. Et ſi vehementius utramque vitiaverit, etiam in anterioribus cruribus venæ ſolvuntur.	Sæpe etiam vel gravitate longioris, vel cum in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obviæ radici obluctatus, convellit armos. Quod cum accidit, e prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt: ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro: ſi lævum, in dextro: ſi vehementius utrumque vitiavit, item in poſterioribus cruribus venæ ſolventur.	Frequenter etiam vel ab aſperitate itineris, vel in proſcindendo, *duritia* ſoli, aut obviis radicibus *obluctatus*, convellit armos. Quod cum acciderit, ex prioribus cruribus ſanguis emittitur: ſi *dextrum armum* . . . ex ſiniſtro: ſi . . . . Et ſi vehementius *utrumque* vitiaverit, etiam in *poſterioribus* cruribus venæ ſolvuntur.	Sæpe etiam *bos* vel gravitate *longi laboris*, vel in proſcindendo, duriori ſolo, aut obviæ radici obluctatus, convellit armos &c.

Etſi ex Columella præclare intelligitur quid deſit apud Vegetium; tamen quia eadem potuit non iiſdem verbis dicere, idcirco lacunas malui conſulto relinquere, quam temere ſupplere, præſertim cum Sambuci Codices nihil adjuvarent. ex quibus ad finem uſque hujus Vegetii capitis ne unum quidem verbum in ora adſcriptum eſt. Attamen pro *anterioribus* cruribus non dubitavi reponere *poſterioribus*, cum jam de *prioribus* dictum eſſet, ex tota autem hac ſententia liqueret, in neutro eorum crurum quæ læſis armis ſubjiciuntur, venæ ſectionem permitti; Cum autem prima hæc Columellæ verba ita, ut priore loco propoſui, in cæteris, quas inſpexiſſe memini, Editionibus depravata ſint, niſi quod in Jenſoniana *longiore* eſt pro *longioris*; una autem Juntina emendatior hic eſſe videatur; hanc potius in emendatione placuit repræſentare, quam conjecturis meis indulgere. Hoc unum ex cæteris retinui, *obluctatus*, pro quo in Juntina eſt *obluctando*, cum apud Vegetium illius, non hujus veſtigia in *obvolutatus* animadverterem.

§. 29.

Veget. 3, 4, 31.	*Colum.* 6, 16, 2.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Perfractis vero cornibus, linteola ſale, atque aceto & oleo imbuta ponuntur, ſuperligatiſque per triduum eadem infunduntur. Quarta die tantum axungia cum pice arida & cortice pini pari pondere imponitur, & ad ultimum cum jam cicatricem producunt, ſubito infricatur.	Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, levigatoque imponitur. Et ad ultimum cum jam cicatricem ducunt, fuligo infricatur.	& ad ultimum cum jam cicatricem producunt, *fuligo* infricatur.	Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſque per triduum eadem infunduntur. *Quarto* demum *die* axungia pari pondere cum pice liquida & cortice pineo *levigato* imponitur, & &c.

Quod in Columellæ editionibus deerat, ex Vegetio addidimus, *die*; redundans autem *que* induximus, præſertim cum in Juntina legatur, & *cortici pineo levigato lita*. Quæ ſcriptura cæteroqui, ſi quid judico, ab Auctoris mente aliena eſt, id quod Vegetius quoque monſtrat. Neque enim Columella hoc dicit, axungiam, & picem, exceptas ſolido pini cortice, eſſe imponendas, ſed axungiam, picem, eumque corticem pari pondere commixta. *Lævigatum* enim hic non eſt *politum*, ſed, ut ſupra oſtenſum eſt, *diligentius contritum, & in tenuiſſimum pulverem redactum*. Tritum autem corticem pineum & in uſu fuiſſe, & prodeſſe ad cicatricem inducendam, auctor eſt Dioſcorides (de med. mat. l. 1 c. 74) & alibi (l. 2 c. 62) quoque confirmat Vegetius. Libenter præterea mutaſſem *Præfractis* in *Perfractis* ex Vegetio, & in hoc viciſſim ex Columella *pice arida* in *pice liquida*; ſed nolui nimis fortaſſe audere.

§. 30.

Veget. 3, 4, 33.	*Colum.* 6, 17, 1.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera & celicia cum in paſcuis bos improvide ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt. Araneus, quoque quem Græci migaltem appellant, parvi quidem corporis, non parvam ſolet inferre perniciem.	Eſt etiam mortifer iis ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium virus: nam & vipera & cæcilia cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Greci σκυτάλην appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur.	Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera, & *cæcilia*, cum in paſcuis bos improvide ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt. *Mus* araneus quoque, quem Græci *mygalen* appellant, parvi quidem corporis non parvam ſolet inferre perniciem.	Eſt etiam *mortiferus* ſerpentis ictus, eſt & *minorum* animalium noxium virus: nam & vipera, & cæcilia cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Græci μυγαλῆν appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur.

De

De hiſce emendationibus ſatis a me ſcriptum eſt ad Cl. Facciolatum, niſi quod neſcio quo pacto non addiderim Rob. Stephano Petrum Victorium, (Annot. ad Colum.) qui ante ipſum, in veteribus Columellæ exemplaribus ſcriptum eſſe μυγαλὴν, animadvertit, hancque eſſe veram ſcripturam, oſtendit. Commeliniana quoque editio, quam eo tempore nondum videramus, ſic habet. Cæterum in tribus illis, quas poſtea conſuluimus, vetuſtioribus editionibus pro *mortifer iis* eſt *mortiferus*, quod & Vegetius retinuit. Sic ſane magis placet, neque illud *iis* erat quo referres. His de cauſis repoſitum eſt a nobis *mortiferus*.

§. 31.

Veget. 3, 4, 33 ſq.	*Colum.* 6, 17, 1 & 2.	*Veget.* emend.
Verum viperæ venenum depellit, ſupra tumorem, qui inflatur ex ictu, ſcarificatio ferro facta, ita ut herba quam perſonariam vocant, imponatur trita cum ſale. Creditur radix ſi contuſa conatur, vel ſiler montanum reperiatur, & trifolium ſimonianum, quod fragoſis locis efficaciſſimum naſcitur, odoris gravis, bitumini ſimilis, propter quod a Græcis aſphalton appellatur, noſtri autem propter figuram acutum triſolium vocant.	Venena viperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam vocant perſonatam, trita & cum ſale impoſita. Plus etiam ejuſdem radix contuſa prodeſt: vel ſymonianum trifolium, quod invenitur confragoſis locis efficaciſſimum traditur, odoris gravis, neque abſimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figuram vocant acutum trifolium.	Verum viperæ venenum depellit ſupra tumorem, qui inflatur ex ictu, ſcarificatio ferro facta, ita ut herba, quam *perſonatam* vocant, imponatur trita cum ſale. Creditur radix —— —— —— ſi contuſa *ponatur*, vel ſiler montanum reperiatur, & trifolium *ſymonianum*, quod fragoſis locis efficaciſſimum naſcitur, odoris gravis, bitumini ſimilis, propter quod a Græcis *aſphaltion* appellatur, noſtri autem propter figuram acutum trifolium vocant.

In Vegetio malui intelligi quid deeſſet, quam aliis fortaſſe ac ipſe ſcripſerat, verbis ſupplere. Non poſſum tamen animum inducere, ut credam, ita reliqua ſcripta eſſe a Vegetio, ut ego, exigens ad Columellam, reſcripſi. Nam ne ipſum quidem Columellam integrum hoc in loco eſſe, exiſtimo. Primum verba, ut nunc quidem diſtincta ſunt, inter ſe non cohærent. Sed fac, ita nos diſtinguere, *prodeſt. Vel ſymonianum trifolium, quod*, aut etiam ſic, *prodeſt, vel ſymonianum trifolium. Quod.* Jam quæro, *ſymonianum* iſtud quid ſit? nomenne quo id trifolium a Latinis appellabatur? Hi vero, ut mox ſubjicitur, & Scribonius (Compoſ. med. 163. 165) ſuo ipſe exemplo confirmat, *acutum* vocabant, Græcos ſecuti, qui ut docet Dioſcorides (de med. mat. l. 3 c. 106) aut certe idem Scribonius, ὀξυτρίφυλλον etiam dicebant. At enim, ut apud Græcos, ſic quoque apud Latinos, plura potuit habere nomina, & fortaſſe (quæ conjectura eſt Rhodii Not. ad Scribon. Compoſ. 163) a Syme inſula, Straboni (de ſitu orb. l. 14) & Plinio (Nat. Hiſtor. l. 5 c. 31) non ignota, Symonianum eſt nuncupatum. Quaſi vero conſtaret, in ea inſula plurimum proveniſſe, aut ejus facultates ibi primum eſſe animadverſas. Quæ duo quando penitus ignorabantur, & ejus origo nominis ſic cujuſquemodi ratione quærebatur: mirum eſt, non fuiſſe pariter repetitam, aut ab inventore aliquo Simone, aut ab eo Galilææ vico, quem Simoniada, ut auctor eſt Joſephus, (in vita ſua) dicebant, præſertim cum in Commeliniana editione ita ſit ſcriptum, *Simonianum*, aut denique a Simo illo Medico, quem cum ſæpe auctorem libro primo laudat Plinius, tum vero libro 21 cap. 21, de trifolio nominatim quædam indicat tradidiſſe; niſi forte ibi pro *Simus quoque medicus*, legendum eſt, *Scimus quoque ex Medicis*; certe alios qui, *ex Medicis*, alios qui, *e Medicis* legerent, fuiſſe, video. Quodſi conjecturis eſt indulgendum; vide, quæſo, an Columella ſcribere ad hunc modum potuerit: *Plus etiam ejuſdem radix contuſa prodeſt, vel ſiler montanum. Trifolium, quod invenitur confragoſis locis, efficaciſſimum traditur*, &c. Certe hic verborum ordo lectorem non moratur; quod autem *ſimonianum* reſolvatur in *ſiler montanum*, hæ ſunt cauſæ. Primum ſic eſſe viſum accipio (vid. Martinii Lexic. Philol.) etiam Hadriano Junio eruditiſſimo viro. Deinde apud Vegetium, hunc ipſum Columellæ locum exſcribentem, eſt *ſiler montanum*. Denique *ſiler montanum*, auctore Dioſcoride (l. 3 c. 51) prodeſt *contra ſerpentium ictus*, ſi modo λιγυστικὸν Dioſcoridis idem eſt quod ſiler montanum. Sed quoniam cum pleriſque Rei Herbariæ Doctoribus hoc potes negare, imo cum Joanne Ruellio (de nat. ſtirp. P. 2 c. 146. l. 3 c. 42) fortaſſis contendere, hoc nomen ipſum, *ſiler montanum* non ante natum, quam aliqui ſeſeli Maſſilienſe a *molli* Virgilii (Georg. l. 2 v. 12) *ſilere* diſtinguere voluerunt, quod *arboris genus* eſſe, tradidit Servius (in locum cit.); idcirco vide, præſtetne *ſil*, aut *ſile montanum* reſcribere. Silis enim mentionem faciunt inter alias, quas *aromaticas* noſtri vocant, herbas tum Scribonius (comp. med. 126), tum Celſus (de medic. l. 5 c. 25. Sect. 3 c. 23. Sect. 1 & 3), & hic quidem ſemel, atque iterum in Antidotis, quanquam in Antidoto Mithridatis Almeloveenius ediderit *Sileris*; ut Plinium (Nat. Hiſt. l. 24 c. 19) reticeam, qui *ſemen ſilis* ſecundum vulgatam quidem lectionem, & Feſtum (de verb. vet. ſignif. l. 17), qui *vinum ſili conditum* memoravit.

Sed prætermittere non poſſum Apicium (de arte coquin. l. 4 c. 4. l. 5 c. 5. l. 1 c. 34. l. 3 c. 5), in quo non modo *ſil frictum*, & *ſilis gallici*, ſed & diſerte *ſil montanum*, *ſilphium*, *mentham ſiccam* legunt Humelbergius, atque Liſterus. Huc adde Vegetium noſtrum hoc ipſo libro (c. 27 & 40) *radicem panacis*, *ſil gallicum*, in medicaminibus ponentem, vel pariter *daucii*, *ſilis gallici*, *abrotani*, *ſpicæ nardi*, *ſinoantis* (fortaſſe *Schoenianthi*, ut ex cap. 59 lib. 1 ubi *ſcinoanthos*) mentionem facientem, alibi (lib. 4 in fin.) etiam *porri ſectivi*, *porcla*, (leg. ex l. 1 c. 57 *portulacæ*) *ſil gallici*, *thus*, *apium*; ut eſt editum; ſcribentem. Illud conjecturæ noſtræ huic videtur repugnare, quod in Vegetio ita ſcriptum eſt, *vel ſiler montanum reperiatur, vel trifolium ſimonianum*; ut ſi in Columella *ſil montanum* deeſſe, contendere velimus, aliquid fortaſſe agamus; ſi vero *ſimonianum* in *ſil montanum* eſſe mutandum, hunc laborem fruſtra ſumamus. Equidem librarios ſcio haud raro voces paulo ante ſcriptas perperam iteraſſe, quas deinde alii cum haud fruſtra poſitas crederent, eaſdem tamen eſſe non poſſe, intelligerent, mirandum in modum corruperunt. Id hic quoque accidere potuiſſe, dicerem, vel potius aliquem ex jam depravatis Columellæ exemplaribus in ora adſcripſiſſe *ſimonianum*, quod deinde inter ipſa Vegetii verba receptum ſit; hoc, inquam, dicerem, niſi conjecturam nollem alia conjectura confirmare. Itaque hæc omnia in eam partem accipias, qua ad veri ſimilitudinem magis accedere, exiſtimaveris. Vel potius ut ſcientiæ herbariæ es conſultiſſimus; ediſſere mihi quid iſtud ſit trifolium ſymonianum. Id ubi intellexero, continuo omnes conjecturas quam libenter abjiciam,

§. 32.

Veget. 3, 4, 35.

Hujus herbæ ſuccus cum vino ſaucibus infundatur, atque ipſa folia cum ſale trita imponantur in plagam. Quod ſi viridem minime reperiunt, ſemina ejus collecta & trita dantur ad potandum cum vino. Radices quoque ejus cum ſucco caulis tritæ, addita hordeacea farina & ſale, cum aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur.

Colum. 6, 17, 3.

Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folio, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta & lævigata cum vino dantur potanda, radiceſque cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale commiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur.

Colum. emend.

Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa *folia* cum ſale trita malagmatis more ſcarificationi *intenduntur*: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta, & lævigata cum *vino* dantur potanda.

Suſpicari licet, reſcribendum eſſe in Vegetio pro *ſucco caulis* id quod in Columella eſt, *ſuo caule*, præſertim ſi recte apud hunc ſcriptum eſt *radiceſque*, ut hæc videlicet omnia tunc imperari intelligamus, cum *hanc herbam viridem tempus anni negat*. In Columella quoque an deſit *hordeacea*, dubium eſt. Sane Celſus (de Medic. l. 5 c. 27 ſect. 8) in Cherſydri & Ceraſtis ictu, hordeaceam farinam vulneri imponit, eandemque Paulus (de Re Med. l. 5 c. 12) in ipſo de quo ſermo hic eſt, viperæ ictu, quod & Vegetius noſter iterum facit libri hujus capite 79, ubi pro *ſphalangii* (ut etiam cap. 77) eſt legendum *phalangii*, quem errorem ex capite quidem 81 Sambuci Codices ſuſtulerunt. Cæterum quæ emendavimus in noſtris ad Facciolatum literis memorantur. Pleræque, & in his vetuſtiores Editiones, ac Commeliniana, *folia* habent; hæ quoque, ſed cum paucioribus, *vino*; Jenſoniana, & vetuſtiores aliæ, *incendunt*, ut vel ipſa literarum veſtigia confirment *intenduntur*.

§. 33.

Veget. 3, 4, 36.

Eſt etiam præſens remedium ſi fraxini cacumina tenera conteras cum ſextariis vini quatuor vel olei, expreſſumque ſuccum ſaucibus infundas. Itemque cacumina ejuſdem arboris cum ſale trita læſis naribus ſuperponas. Celiciæ enim morſus tumorem, ſuppuratumque generat. Idemque facit muris aranei.

Colum. 6, 17, 4.

Eſt etiam præſens remedium ſi conteras fraxini tenera cacumina quinque librarum cum totidem vini, & duobus ſextariis olei, expreſſumque ſuccum faucibus infundas. Itemque cacumina ejuſdem arboris cum ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem ſuppurationemque molitur. Idem facit etiam muris aranei.

Veget. emend.

Itemque cacumina ejuſdem arboris cum ſale trita læſis *partibus* ſuperponas. *Cæciliæ* morſus &c.

Et quæ mutavimus, & quod delevimus, verbum, ſententia ipſa Vegetii, & Columellæ comparatio mutanda, delendumque oſtenderunt. Comparatio hæc ipſa ſuſpicionem injicit, alia eſſe in Vegetio partim mutanda, partim addenda. Fieri etiam poteſt, ut in Columella ſit legendum; *cacumina pond. quinque librarum*. Sed de his nihil in præſenti conſtituimus.

§. 34.

Veget. 3, 4, 36 ſq.

Sed celiciæ morſus ſanatur, ſi acu ærea locum læſum compungas, & creta cimolea ex aceto oblinis. Muris vero pernicies, ſi animal ipſum oleo merſum neces, & plagam dentium ex eodem confrices. Quod ſi non fuerit, contritum ciminum cum picula & axungia, ut ſimilitudinem malagmæ habeat, impoſitum plagæ perniciem ſubmovet. Quod ſi antequam tumor diſcutiatur ſuppuratio fuerit generata, optimum eſt ignea lamina vel cauterio collectionem aperire, quidquid vitioſum eſt, inurere, atque ita cum liquida pice & oleo inlinere. Quidam vivum murem araneum creta figulari circumdant, & colla boum ſuſpendunt, morſuſque ipſius beſtiæ ſubmovent.

Colum. 6, 17, 4, 5 & 6.

Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compungas, cretaque cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit: nam animal ipſum oleo merſum necatur, & cum imputruit, conteritur, eoque medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit injuriam dentium, cuminum conteritur, eique adjicitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commovet. Vel ſi antequam tumor diſcutiatur, in ſuppurationem convertitur, optimum eſt ignea lamina converſionem reſecare, & quidquid vitioſi eſt, inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire: ſolet etiam ipſum animal vivum creta figulari circumdari: quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur: ea res innoxium pecus a morſu muris aranei præbet.

Veget. emend.

Sed *cæciliæ* morſus ſanatur, ſi acu ærea locum læſum compungas, & creta *cimolia* ex aceto *oblinas*; Muris vero pernicies, ſi animal ipſum oleo merſum neces, & plagam dentium ex eodem confrices. Quod ſi non fuerit, contritum cyminum cum *pice liquida*, & axungia &c.

Sæpius malo, timidum me tibi, quam audacem videri, velut hic. Nihil enim adhuc mutare me vides in Columella, etſi ex mea ad Facciolatum epiſtola intelligis, me illuc ferri ut credam, pro *humorque oſtendit*, legendum eſſe, *tumorque oſtendit*; pro *perniciem commovet*, *perniciem ſubmovet*; pro *converſionem reſecare*, *collectionem reſecare*. Quid in Vegetio? Num cenſes, quæ non attigi, ea mihi omnia probari? Ipſe non ſinit Vegetius. Nam capite hujus libri 82, cum hæc adverſus murem araneum medicamenta ſic iteraverit, ut id, atque alia pariter iiſdem de rebus eodem in libro capita me interdum ſubdubitare coegerint, an hæc priora, de quibus agimus, Vegetii ſint; cum igitur hæc medicamenta iteraverit; primum docet, murem in eo oleo quo merſus eſt, *in putredinem verti* oportere; ut conjicere proclive ſit, neque id hoc in loco omiſiſſe, ubi apertius deſcribebat Columellam. Tum jubet, *cyminum tritum cum pice liquida axungiaque miſceri*, & *ad ſpiſſitudinem malagmatis coqui*, ut hic quoque ſuſpicari liceat, *ſimilitudinem malagmæ* in *ſpiſſitudinem malagmatis*, quam Columella vocat *lentorem*, eſſe mutanda: attamen Vegetius cum aliis libris (l. 2 c. 50. 51. l. 3 c. 20. 21) tum quarto (c. 15. 17. 20. 21. 23. 24. 27) ſæpe *malagmæ*, item (l. 4 c. 27) *malagmam cocticam* ſcribit, ubi *coctam* videtur legendum; nam ſupra (l. 4 c. 17. 23) alias propoſuerat *crudas*. *Pice* autem *liquida* minus dubitavi reſcribere pro *picula*, & *cimolia* pro *cimolea*; ſæpius enim alibi (l. 1 c. 13. l. 2 c. 8. 29. 32. l. 3 c. 8) ſic recte

recte ſcribit, ut emendavi; itaque etiam in ſuperiore capite, ubi editum eſt: *Aures vero ſciſſæ picula oleoque curantur*; non modo *pice liquida* reponendum arbitror, verum etiam in reſpondentibus verbis Columellæ (l. 6 c. 7): *At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur*, ſuſpicor, *liquida* eſſe addendum; eademque illa emendatione utendum in quatuor præterea aliis Vegetii locis (l. 2 c. 24 46. l. 3 c. 70. 71) in quibus ſcriptum eſt *picula*. Deinde eodem illo capite 82 ſuppurationem *lamina ferrea candenti aperiendam eſſe*, ſcribit; ut hic videantur *ignea lamina*, *vel cauterio* non eſſe ſine *gloſſemate*. Denique cretam *ſuſpendendam in collum* dicit; ut niſi hic *collo boum* ad Columellæ exemplum reſcribere placeat, legi minus vitioſe poſſit *in colla boum*, ubi *colla boum* vitioſiſſime legitur, neque res ſic plane, ut a Columella, traditur, cum ibi contra deſideres nihil.

§. 35.

Veget. 3, 4, 39 ſq.
Oculorum vitia plurima in illis ſanantur. Nam ſive intumuerunt, aqua mulſa triticea farina conſpergitur & imponitur, ſive album in oculo eſt, ſalis foſſilis Hiſpani, vel armeniaci, vel cum melle permixti vitium extenuant. Idem præſtat tritæ ſepiæ teſta, & per fiſtulam oculo ter in die inſufflata. Prodeſt etiam radix, quam Græci ſilpion vocant, noſtri autem laſerpitium, hujuſmodi quantum volueris ponderis cum decima parte ſalis armeniaci, & cum fiſtula oculo inſufflas. Quæ radix tunſa & cum oleo lentiſci mixta vitium expurgat. Si genæ humorem profundunt, lacrymiſque viſus confunditur (quam epiphoram vocant) polenta ex hordeo mulſæ aquæ conſperſa ſuper genas ſuperciliaque impoſita reprimit humorem. Paſtinaca quoque agreſtis, quam armoneaceam vocant, cum melle trita oculorum ſedat dolorem.

Colum. 6, 17, 7 & 8.
Oculorum vitia plerumque melle ſanantur: Nam ſive intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farinæ conſpergitur, & imponitur, ſive album in oculo eſt, montanus ſal Hiſpanus, vel Ammoniacus, vel etiam Cappadocus minute tritus, & immiſtus melli vitium extenuat: facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον vocant, vulgus autem noſtra conſuetudine laſerpitium appellat: hujus quantocunque ponderi decem partes ſalis ammoniaci adjiciuntur, eaque pariter trita oculo ſimiliter infunduntur, vel eadem radix contuſa, & cum oleo lentiſci inuncta vitium expurgat: epiphoram ſupprimit polenta conſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia, genaſque impoſita, paſtinacæque agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum ſedat dolorem.

Veget. emend.
Oculorum vitia plurima in illis *melle* ſanantur. Nam ſive intumuerunt, aqua mulſa triticea farina conſpergitur, & imponitur: ſive album in oculo eſt, ſalis foſſilis Hiſpani, vel armeniaci, vel *Cappadocis* cum melle *permixti* . . . . vitium extenuant. Idem præſtat *trita* ſepiæ teſta, & per fiſtulam oculo ter in die inſufflata. Prodeſt etiam radix, quam Græci *Silphion* vocant, noſtri autem laſerpitium: hujuſmodi quantum volueris ponderis cum decima parte ſalis armeniaci . . . & . . cum fiſtula oculo inſufflas. Quæ radix tunſa, & cum oleo lentiſci mixta, vitium expurgat. Si genæ humorem profundunt, lachrymiſque viſus confunditur (quam epiphoram vocant) polenta ex hordeo *mulſa aqua* conſperſa, ſuper genas, ſuperciliaque impoſita, reprimit humorem. Paſtinaca quoque agreſtis, . . . quam *Armoraceam* vocant cum melle trita, oculorum ſedat dolorem.

Hic quoque in Vegetio præſtare credidi, quæ deſiderentur, per lacunas indicare, quam audacter ſupplere. Quod *ſalis armeniaci* pro *ammoniaci* reliqui; conſulto feci, ne *ſalis armoniaci*; ſic enim ſæpius apud Vegetium eſt ſcriptum; reponerem, mendum videlicet pro mendo ſubſtituens. Prima inter verba *melle* addidi, quod flagitabat ſententia, quanquam pertinaciter non negaverim, quod nunc *in illis* ſcriptum eſt, ſcriptum fortaſſe ſic fuiſſe *vi mellis*. In proximis adjeci id quod manifeſto deſiderabatur, *Cappadocis*, ſcripturus *Cappadoci*, niſi Vegetius alibi (l. 1 c. 20) ſcripſiſſet *ſalis capadoces*, vel potius *cappadocis*, ut a Sambuco editum eſt. Poſtrema autem inter verba lacunam reliqui propterea quia ut pro ſuo arbitrio Vegetius non omnia quæ Columella, tradere ad eundem modum voluerit; certe uſque adeo diſſentire in re manifeſta non potuit, ut paſtinacam agreſtem, quam ille ut ab *armoracea* diverſam poſuerat, *armoraceam* vocari, diceret; quando ſylveſtrem, non paſtinacam, ſed raphanum, tum Dioſcorides (de Med. Mat. l. 2 c. 106) tum Plinius (Nat. Hiſt. l. 19 c. 5) ipſe, *armoraciam* ab Romanis appellari, teſtantur. Neque minus diſerte Palladius (de re ruſt. l. 11 c. 11 ſ. 4) *armoraceam*, inquit, *transferemus ad culta, ut melior fiat, nam hæc agreſtis eſt raphanus*. Itaque ſi nolimus, Vegetium omnino ad Columellam exigere; at illud tamen conjicere, æquum eſt, ipſum, *Paſtinaca quoque agreſtis, vel quam armoraceam vocant*, aut alia hujuſmodi ratione ſcripſiſſe, qua videlicet paſtinacam ab armoracea ſe diſcernere, oſtenderet.

In Columella fortaſſis *plerumque* eſt mutandum in *pleraque*. Fortaſſe & *decem partes ſalis ammoniaci adjiciuntur* in *decima pars ſalis ammoniaci adjicitur*. Certe Aetius (Tetrab. 2 Serm. 3 c. 38) cum adverſus albugines plura commemoraſſet, ad extremum, ſal ammoniacum, tanquam *fortiſſimum pharmacum*, poſuit; Vegetius autem utramque hanc emendationem præmonſtrat.

§. 36.

Veget. 3, 4, 43.
Odor quoque cimini ſuper carbones impoſiti ubi ſanguiſugam afflaverit, evellet a vulnere.

Colum. 6, 18, 2.
Poteſt etiam per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fiſtula uſque ad hirudinem perfert, iſque nidor depellit hærentem.

Veget. emend.
Odor quoque *cimicis* ſuper carbones impoſiti, ubi ſanguiſugam afflaverit, evellet a vulnere.

Ut de cymino nihil iſtiuſmodi legiſſe memini, ſic viciſſim Dioſcoridem (l. 2 c. 33), Plinium (l. 29 c. 4), Galenum (de Simpl. med. Facult. l. 11), Avicennam (Canon. l. 2 tr. 2 c. 270. & l. 3. fen. 9 c. 7) ſcio vim cimicum contra devoratas hirudines memorare, imo Avicennam, & Auctorem libri tertii de medicamentis quæ ad manum ſunt, cap. 103. laudare cimicum fumum ad ſanguiſugam hærentem gutturi, ut hic Columella, & Vegetius ponunt, excutiendam.

Veget. 3, 4, 44.

Machina quoque deſcribenda eſt fabrica, qua concluſa cujuſvis generis jumenta boveſque curantur, ut & tutus ad pecudem medendum acceſſus ſit, nec luctando quadrupes aut membra conuxet, ac ſic remedia deſpuet. Roboreas affes conſtringis, ſolium, quod in longitudine novem pedes debet habere, in altitudinem pars poſterior duos ſemipedem: Pars vero quæ ad priora animalium pertinet quatuor pedes: texuntur ita ut velum in caudam ductum non poſſit exire. Sed a parte poſteriori paululum latiorem, a priore ſtrictiorem machinam compingi oportet. Cui tranſverſum trigillum ad modum jugi confirmandum eſt, ad quod equorum capita vel boum cornua religantur. Nam reliquum corpus ad temones ſocios vel funibus alligetur, ut juvamentum præſtetur ad medentis arbitrium.

§. 37.

Colum. 6, 19.

Sed & machina fabricanda eſt, qua clauſa jumenta boveſque curentur, ut & propior acceſſus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat: eſt autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes novem, & in latitudinem pars prior dupondium ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes: huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab utroque latere quaterni applicantur: ii autem in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omneſque tranſverſis ſex temonibus quaſi vacerræ inter ſe ligantur, ita ut a poſteriore parte quæ latior eſt, velut in caveam quadrupes poſſit induci, nec exire alia parte prohibentibus adverſis axiculis: primis autem duobus ſtatuminibus imponitur firmum jugum, ad quod jumenta capiſtrantur, vel boum cornua religantur, ubi poſſunt etiam numelli fabricari, ut inſerto capite deſcendentibus per foramina regulis cervix teneatur: cæterum corpus laqueatum & diſtentum temonibus obligatur, ſicque immotum animal medentis arbitrio eſt expoſitum.

Veget. emend.

Machina quoque deſcribenda eſt fabrica, qua concluſa cujuſvis generis jumenta, boveſque curantur, ut & tutus ad pecudem medendum acceſſus ſit, nec luctando quadrupes aut membra *convexet*, *aut* remedia *reſpuat*. *Roboreis aſſibus compingit ſolum*, quod in *longitudinem* novem pedes debet habere, in *latitudinem* pars *prior* duos, ſemipedem, pars vero quæ ad *poſteriora* animalium pertinet, quatuor pedes - texuntur ita, ut *velut* in *caveam* ductum, non poſſit exire. Sed a parte poſteriori paululum *altiorem*, ut a priore ſtrictiorem machinam compingi oportet. Cui tranſverſum *tigillum* ad modum jugi &c.

Sicubi in emendando Vegetio audax fui, hic certe fui. Quamobrem acrius hæc omnia perpendas velim, antequam probes. Et primum quod *compingendum*, vel, ſi mavis ex alio Columellæ loco in capite hujus libri triceſimo, *conſternendum* ajebat *ſolum*, *quod in longitudinem novem pedes debet habere*, *in altitudinem pars poſterior duos*, *ſemipedem*, *pars vero quæ ad priora animalium pertinet*, *quatuor pedes*, conferas, quæſo, cum Columella ſic definiente: *quod habet in longitudinem pedes novem*, *& in latitudinem pars prior dupondium ſemiſſem*, *pars poſterior quatuor pedes*. Continuo intelliges, quæ apud hunc de latitudine, apud illum de altitudine, & quæ apud hunc de priore parte, apud illum de poſteriore conſcribi. Eædem enim ſunt utrobique menſuræ; nam *dupondium* etiamſi cum Jenſoniana editione hic mutare nolis in *dipondium*, noſti a Columella pro duobus pedibus uſurpari non modo, libro 4 cap. 1 ſ. 3 & lib. 3 cap. 13 ſ. 5 ut a Beroaldo (Enarrat. in Columell.), & Turnebo (Adverſ. lib. 3 cap. 18) adnotatum eſt, verum etiam alibi, & præſertim haud ſemel lib. 11 cap. 2, nec mirum, quando libro 5 cap. 1 utitur paſſim quibuslibet aſſis partibus in geometricis dimenſionibus. Quæ cum ita ſint; aut Columella ad Vegetium, aut hic ad illum eſt exigendus. Sed Columellam, cujus ſcripta multo integriora quam Vegetii, ad nos pervenere, ad hunc exigere, par non eſt, niſi ubi res ipſa, & apertiſſima menda flagitant: quod in hoc quidem loco minime accidit. Agitur enim de ſoli conſternendi menſuris, ut poſt longitudinem, latitudinem definire neceſſe ſit; non altitudinem, quæ hic non ad ſolum, ſed ad totam pertinet machinam, & paulo poſt a Columella definitur per ſtipites ſeptenum pedum: quæ deſcriptionis pars ibi in Vegetio deſideratur, ubi nos lacunam reliquimus, in qua & de iis ſtipitibus, & de temonibus, qui infra commemorantur, opportunus fuit dicendi locus.

Præterea fac, quæ Vegetii propoſuimus verba, ea emendationis non egere; quæro, ſatiſne alta machina ſit quæ a poſteriore parte ne ad tres quidem pedes extollatur? Certe Columella (7, 9, 10), non jam de bobus, ſed de ſuibus ſermonem habens, *haras conſtruendas eſſe*, docuit *in altitudinem pedum quatuor*, *ne ſus tranſilire ſepta queat*. At enim de latitudine verba infra facit Vegetius. Ea videlicet, quæ (niſi ut a nobis, aut alia aliqua ejuſmodi ratione emendentur) tolli præſtet, quam relinqui. Neque enim ſatis menſuram definiunt; niſi forte ſic intelligas, ut machinam *paululum* quatuor pedibus ut a tergo *latiorem*, ſic a fronte *ſtrictiorem* ſignificent: quod num Columellæ, atque adeo Vegetii ſententiæ ſatisfaciat, tu videris. Cæterum poſtrema verba conſulto non attigi. Nam pro *ſocios vel funibus* reſcribere *locis*, *vel funibus* (ut eſt cap. 18 *lorum*, *vel funes*) non ita neceſſe eſt, ut eſt *ſocios* pro mendo agnoſcere. Fortaſſe etiam pro *juvamentum* reponendum eſt *jumentum*, vel *immotum*, vel utrumque.

In Columella crediderim pro *numelli* eſſe legendum *numellæ*; nam neque aliter ſe legere hic oſtenderunt Adrianus Turnebus (Adverſar. lib. 23 cap. 21), & Georgius Alexandrinus (Enarrat. priſcar. voc. Auctor. R. R.), neque alium præterea locum proferri video, quo vox *numelli* confirmetur. Non ignoro, in Baſilii Fabri Theſauro caput quoque 8 libri 7 ſ. 6 Columellæ ſic indicari, ut videri poſſit in eo pariter ſcriptum eſſe *numelli*. Verum ita ibi ſcriptum eſt: *Nonnulli antequam pecus numellis inducant*, *virides pineas nuces in mulctram demittunt* &c.

Hactenus Vegetii tertium & quartum caput libri tertii cum ſexto, & tredecim inſequentibus libri ſexti Columellæ comparavimus. Nunc age, cum parte etiam triceſimi initium quadrageſimi quinti libri ſecundi comparemus.

Veget. 2, 45, 1.

Si (1) armus læſus erit, in medio crure (2) utræque ſolventur venæ, & pulverem thuris cum eo qui profluit ſanguine copioſiſſime immiſto armi lineantur. Quodſi plus prolluet quam neceſſe ſit, ſtercus ipſius jumenti fluentibus imponitur venis & faſciis alligatur.

§. 38.

Colum. 6, 30, 6.

Si armos læſerit, aut ſanguinem demiſerit, medio fere in utroque crure venæ ſolvantur, & thuris polline cum eo, qui profluit, ſanguine immiſto armi linantur, & ne plus juſto exinaniatur, ſtercus ipſius jumenti fluentibus venis ad motum faſciis obligetur.

Veget. emend.

Si *armos læſerit*, in medio crure *utroque ſolvantur* venæ, & *pulvere* thuris cum eo qui profluit, ſanguine, copioſiſſime immiſto armi *liniantur* &c.

Colum. emend.

& ne plus juſto exinaniatur, ſtercus ipſius jumenti fluentibus venis *admotum* faſciis obligetur.

(1) *armos læſerit* (2) *utriuſque* Samb. in marg. ex Cod.

Secundam Vegetii emendationem illud etiam comprobat quod, ipſum cum 16 capite Columellæ conferentes, ſupra vidimus, ſecandas videlicet eſſe venas non in crure, ſed in cruribus, ubi non alter armus, ſed ambo læſi ſunt; quanquam id ibi in poſterioribus cruribus imperatur. Columellæ autem, alias etiam indicata a nobis, emendatio uſque adeo neceſſaria, atque evidens eſt, ut minime opus ſit ejus confirmandæ gratia ad Rob. Stephani Editionem trium præterea antiquarum, & Commelinianæ quoque auctoritatem adjungere.

§. 39.

Veget. 2, 45, 2.	*Colum.* 6, 30, 7.	*Veget.* emend.
Poſtero quoque die quaſi apoſereſis fit, & ex eiſdem locis ſanguis detrahitur (1) atque ſimilis in omnibus cura procedit. Ab hordeo abſtinebitur, fœno ſuſtentabitur exiguo per triduum. Deinde (2) porri tres cyathos olei heminam miſcebis, & per cornu faucibus infundes. Poſt 3) ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, mittatur in piſcinam vel flumen aut mare, ut natet, cum ſparcia & pannis vincto pede.	Poſtero quoque die ex iiſdem ſanguis detrahatur, eodemque modo curetur, ordeoque abſtineatur exiguo fœno dato. Poſtridie deinde uſque in diem ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, in piſcinam demitti, cum conveniet, ita ut natet.	Poſtero quoque die quaſi *apophæreſis* fit, & ex iiſdem locis ſanguis detrahitur, atque ſimilis in omnibus cura procedit. Ab hordeo abſtinebitur, fœno ſuſtentabitur exiguo per triduum. Deinde *ſucci* porri tres cyathos, olei heminam miſcebis, & per cornu faucibus infundes. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, mittatur in piſcinam, vel flumen, aut mare, ut natet, cum *ſpartea*, & pannis vincto pede.

Ubi (2) ibi habet (*ſucci*) ſic inter uncos Editio Sambuci, qui notat in margine ad (1) & (3) *M. S. non habet*.

Vegetius libro etiam tertio capite 25 ſ. 4 ita uti hoc in loco eſt locutus. Nam ubi hydropico *periconium* (leg. peritonæum) *ipſum pungere*, & per fiſtulam humoris partem extrahere juſſit, tum hæc ſubjicit: *Alia vel tertia die apoſoreſim* (Samb. Cod. *apophæreſim*) *quaſi facturus, denuo fiſtulam appones, humorem ejicies, donec partes totas exiccet*, vel per *partes totum exiccetur*, ut Sambuci habent Codices.

Cæterum dubitari licet, ſitne Vegetius ex Columella, an vero hic ex illo emendandus, ubi Vegetius habet: *fœno ſuſtentabitur exiguo per triduum. Deinde;* Columella autem ſic: *exiguo fœno dato. Poſtridie deinde*; Jenſoniana Editio, & Juntina ad hunc modum: *dato. Poſt triduum deinde.* Quæ Columella in hoc capite adjungit, ea Vegetius non perſequitur. Hoc ſi faceret, haud inutile fortaſſe eſſet hæc verba comparare: *Manus uncta inſeritur alvo, & obſeſſi naturales exitus adaperiuntur, exemtoque ſtercore poſita cunila bubula, & herba pedicularis cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atque ita facta collyria ſubjiciuntur.* Hic ego pro *poſita* arbitror *poſtea* eſſe reſcribendum.

Cum autem Vegetius in ſecundo capite libri tertii etſi non omnia, haud pauca tamen ex Columella deſcripſerit; duo hujus generis loca, quorum alterum Columella ex Catone (de Re Ruſt. c. 103), alterum ex Celſo aſſumſit, conferamus.

§. 40.

Veget. 3, 2, 11.	*Colum.* 6, 4, 4.	*Veget.* emend.
Ad interna autem curanda præcipue amurca creditur ſalutaris, ſi tantundem aquæ miſceas, & animal bibere conſueſcat. Sed quia licet ſitiat, potum faſtidiat ignotum, primo cibi aſperguntur, deinde aqua exigua potio medicatur, ad ultimum pro menſura miſcetur, & uſque ad ſaturitatem ſitientibus datur.	Maxime tamen habetur ſalutaris amurca, ſi tantundem aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas: quæ protinus dari non poteſt: ſed primo cibi aſperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.	Ad interna autem curanda præcipue amurca creditur ſalutaris, ſi tantundem aquæ miſceas, & animal bibere conſueſcat. Sed quia licet ſitiat, potum *faſtidit* ignotum; primo cibi aſperguntur, deinde aqua exigua *portione* medicatur, ad ultimum *pari* menſura miſcetur, & uſque ad ſaturitatem ſitientibus datur.

§. 41.

Veget. 3, 2, 29.	*Colum.* 6, 5, 5.	*Veget.* emend.
Uſci folia cum vino trita defunduntur in nares.	Cornelius Celſus etiam viſci folia cum vino trita per nares infundere jubet.	*Viſci* folia cum vino trita defunduntur in nares.

§. 42.

Locum pariter quem Columella libro eodem ſexto capite 29 ſ. 4 ſq. ex Varrone (de Re Ruſt. lib. 2 c. 7 ſ. 2 & 3) Varro autem ex Ariſtotele (de Hiſt. Animal. lib. 6 cap. 22), Plinius (Nat. Hiſt. lib. 11 c. 37) deinde fortaſſe ex his omnibus, Palladius (de Re Ruſt. l. 4 tit. 13 ſ. 9) denique ex Columella ita ſumſit, ut haud inutile eſſet hos omnes ſcriptores inter ſe comparare; cum Vegetius quoque libro quarto capite 5 ex Columella deſcripſerit; hos ſaltem duos inter ſe conferamus.

Veget. lib. 4 cap. 5.	*Colum.* 6, 29, 4.	*Veget.* emend.
Manifeſtum eſt autem notas corporis cum ætate mutari. Pullis enim bimis & ſex menſium medii dentes ſuperiores cadunt, quos lactantes vocant. Cum autem quartum annum agere cœperint, decidentibus his qui canini appellantur, alios ſupponent. Deinde intra ſextum annum molares cadunt. Sexto anno quos primo mutavit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos habere incipiunt dentes, &c.	Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & ſex menſium eſt, medii dentes ſuperiores, & inferiores cadunt; cum quartum agit annum, iis, qui canini appellantur, dejectis, alios affert: intra ſextum deinde annum molares ſuperiores cadunt. Sexto anno quos primo mutavit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos gerit &c.	Manifeſtum eſt autem, notas *ætatis* cum *corpore* mutari. Pullis enim bimis & ſex menſium medii dentes ſuperiores cadunt, quos *lactentes* vocant. Cum autem quartum annum agere cœperint, decidentibus his qui canini appellantur, alios ſupponent. Deinde intra ſextum annum molares cadunt. Sexto anno quos primo *mutaverunt*, *exæquant*. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos habere incipiunt dentes, &c.

Etſi

Etſi minime ignorabam, in Vegetii libro 1 cap. 17 *catulum lactantem* legi; tamen ut ibi *lactentem* eſſe legendum, non dubito, ita hic quoque *lactentes* repoſui pro *lactantes*; nam in ipſo etiam Celſo (de Medic. lib. 2 cap. 28, 29) memini *lactentia* pro *lactantia* Viros Doctiſſimos repoſuiſſe. Quod nihil addiderim, hæc cauſa fuit. Sciebam, Varronem (loc. cit.) Ariſtotelem ſecutum, ſcripſiſſe: *equus triginta menſium primum dentes medios dicitur amittere, duos ſuperiores, & totidem inferiores*. Sed viciſſim non ignorabam, Palladium (loc. cit.) facere cum Vegetio: *Bimo*, inquit, *& ſex menſium dentes medii ſuperiores cadunt*. Nimirum ita Palladius, & Vegetius Columellam deſcripſere, ut ſuo tamen interdum arbitrio uti potuerint, & quidpiam, ſi id licere videretur, omittere. In eo tamen Palladius Columellam prorſus ſequitur quod ait: *infra*, ſeu mavis, *intra ſextum annum molares ſuperiores cadunt*; Vegetius quod ad *ſuperiores* attinet, haud ſequitur, judicio proprio, an Librariorum incuria, illi arbitrari melius poterunt qui hæc callebunt; ſemper autem, quod ſupra etiam dicebam, reſpondentes hoſce diverſorum Auctorum locos utile erit comparare. Atque utinam Magonis extarent octo & viginti illa volumina ex S. C. in latinum ſermonem converſa (vid. Columell. lib. 1 cap. 1 ſ. 13), unde Columella, ut tot alios, ſic illum pariter accepit locum quem alias aliam ob cauſam expendi, aut ſaltem hunc quoque ex Columella ut Palladius, ita & Vegetius deſcripſiſſet; fortaſſe id ſubſidii quod conferendo cum Palladio, non poſſum, poſſem, conferendo cum Vegetio, nanciſci, ut novam quandam ſuſpicionem meam aut prorſus abjicerem, aut ſatis firmarem. In Vitulorum caſtratione hæc, de Magonis ſententia, ſexto hoc libro (c. 26 ſ. 2) Columella præcepit: *prius, quam ferrum admoveas, duabus anguſtis ligneis regulis (veluti forcipibus) apprehendere teſtium nervos ---, quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur*. Hæc Palladius (lib. 6 tit. 7 ſ. 1 & 2) ita deſcribit: *duabus anguſtis regulis ſtagneis* (an *fagineis*, an *ligneis*, ut infra) *ſicut forcipibus ipſos nervos apprehendunt ---. His comprehenſis, tentos teſticulos ferro reſecant, & ita recidunt, ut aliquid de his, capitibus nervorum ſuorum dimittatur hærere*:

Mihi tamen cum utriuſque Auctoris verborum ſeriem, tum rem ipſam attendenti ſuſpicio incidit, in Columella pro *reſecare* legendum eſſe *reſerare*, in Palladio autem pro *reſecant* pariter *reſerant*. Sed quoniam me Vegetius noſter in hoc, atque aliis Columellæ, ut viciſſim Columella in pluribus aliis Vegetii locis emendandis deſtituit, hic ego, niſi tu aliter cenſes, finem audiendi, & ſcribendi faciam. Vale.

Patavii Pridie Kal. April. MDCCXXIII.

E P I S T O L A IV.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS JULIO PONTEDERÆ S. P. D.

NEgas, mi Juli, videri æquum, in eos Auctores me finem facere ſcribendi, in quos te horter ut pergas ſcribere, neque dubitas, poſſe me iterum Columellam, & Vegetium in iis quoque locis emendare, in quibus alter alteri lucem non afferat. Ego vero ut alias fortaſſe poſſem, nunc certe vix poſſum, cum ſim, ut noſti, occupatiſſimus. Experiar tamen; ne hoc negare tibi videar; ſed ita experiar, ut in uno, eoque breviſſimo, Columellæ capite, in iis autem quæ verbis fere quam pauciſſimis expediri queant, Vegetii locis omnis hæc verſetur epiſtola.

Sed ne forte credas, hæc me duntaxat polliceri eo conſilio, ut facillima quæque perſequar, difficiliora declinem, id nimirum Columellæ caput expendam, in quo, ut omnes quidem a me inſpectæ habent Editiones, quædam ſunt quæ non ego modo, ſed Doctiſſimi etiam Viri intelligere ſe poſſe, negent.
Eſt autem libri duodecimi caput 34. quod operæ pretium eſt videre an revera mendoſum ſit, & qua ratione emendari aptius poſſit. Primum autem id caput huc tranſcribamus.

§. 1. Col. 12, 34 *De aceto Scyllitico*. *Qui Scylliticum acetum facere volunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas, aut ſi non dulce muſtum, ad tertias diſpumetur: ſed muſtum deſubmaſſa, & limpidum ſit*.

Cum plura ſunt in his pauciſſimis verbis, quæ negotium faceſſunt legentibus, tum duo potiſſimum ſunt intellectu difficillima, *bambatæ*, & *deſubmaſſa*: itaque meminiſſe potes, Virum totius latinæ linguæ ſi quis alius, peritiſſimum Facciolatum noſtrum, cum forte vobiſcum in eum ſermonem veniſſem, ut duas eſſe in Columella obſcuriſſimas, & niſi fallerer, depravatiſſimas voces, dicerem, continuo ipſum quibus de loquerer, divinaſſe, & iſtas ipſas pronunciaſſe. Nos tamen quæ de iis ſcripta ſint, videamus. Ph. Beroaldus (Enarrat. in Columell.) *lego*, inquit, *bambatas, vel bammatas, hoc eſt ſcyllas decem liquefactas, rectaſque ad intinctum, vel ſalſuram, quod Græca voce dicitur βάμμα*. Adrianus Turnebus (Adverſ. lib. 17 cap. 13) *Bambatarum nomine intelliguntur ſcyllæ, quæ aliquo intinctu conditæ ſunt. Romani autem cum Syracuſanorum ſermone hac in re, ut & in multis aliis, uterentur, potius* bambatas *quam* bammatas *nominant: quod Siculi βάμβα pro βάμμα dicere ſolerent*. In hujns ſententiam pedibus ivit Matthias Martinius (Lexic. Philol.), quem ii deſcripſere, a quibus poſt Paſſeratium, olim Calepini Lexicon auctum eſt; Heſychii tantummodo addidit teſtimonium, quo intelligeretur, βάμβα Syracuſis dictum eſſe, quod alibi ἔμβαμμα dicebatur. Ego vero neque ſic locutos eſſe Syracuſanos, negaverim, & libens conceſſerim, βάμματα idem quoque ſignificare quod ἐμβάμματα, id eſt, *liquamina multiformia, quibus intingimus buccellas eſcarum, gulæ prorſus irritamenta, vulgo* ſapores *appellant, Plinius autem intinctus vocabat*, ut Beroaldus poſt Georgium Alexandrinum (Enarration. priſcar. voc. Auct. de R. R.) adnotavit ad verba illa capitis 55 hujus libri Columellæ: *Cæterum ſi velis* (ſinapi) *ad uſum conviviorum præparare, cum exaniaveris ſinapi, nucleos pineos quam recentiſſimos, & amygdalum adjicito, diligenterque conterito, infuſo aceto*.

Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo uteris: nam eſt candoris eximii, ſi ſit curioſe factum. Verum hæc omnia ubi conceſſero; non tamen intelligam, qui *bambatæ* latine dici potuerint, & ſcyllas potius quam res quaſcunque alias intinctu conditas ſignificare. Huc adde, neque Dioſcoridem (de Med. Mat. l. 5 c. 21), neque Plinium (Nat. Hiſt. l. 20 c. 9), neque Paulum (de Re med. l. 7 c. 11), neque Aetium (Tetrab. 3 ſerm. 1 c. 27), neque Actuarium (de Meth. Med. l. 5 c. 7),

neque Nicolaum Myrepſum (de Compoſ. Medicam. ſect. 37 c. 13, 14, 15), neque Marcellum (de Medicam. c. 20), neque Auctores alterius libri de Dynamidiis (tit. de præcordior. paſſionib.), & tertii de medicamentis facile parandis (num. 205) neque vero ipſum qui ſequi Columellam ſolet, Palladium (l. 8 tit. 8) ad acetum ſcylliticum conficiendum ſcyllas requirere *aliquo intinctu conditas*, niſi quis forte Aetii, & Nicolai, eo in loco Aetium deſcribentis, verba illa; *Squillæ repurgatæ, & diſſolutæ*, aliud ſignificare putet, atque aliorum: *Scyllæ repurgatæ & conciſæ*, ſive ut Columella noſter paulo ante eſt locutus, *ſectæ quam tenuiſſime*. Has igitur omnes ob cauſas factum credo, ut Mercurialis (Var. Lect. l. 1 c. 14) negaverit, adſtipulari ſe poſſe Turnebo, *Bambatæ vocem non mutandam levibus quibuſdam rationibus contendenti*; Salmaſius (Plinian. Exercit. in Solin. ad hujus pag. 39 B.) autem omnino *corrigendum in hac voce Columellam* cenſuerit. *Lege*, inquit, *qui ſcylliticum acetum facere volunt ad embammata. In tres amphoras muſti mittis aceti acris congium.* Tum hæc ſubjicit: *Scyllino aceto ad embammata utebantur. Sic loquitur* Columella *infra: vinum myrtiten ad tormina. Vinum ſcylliten ad coquendum, & corpus reficiendum.* Equidem fateor, ſic aliquid incipere me in hoc loco intelligere. Optandum tamen fuiſſet, ut tria a Viro Doctiſſimo omiſſa ne eſſent. Primum ut doceret, qui hæc cohæreant: *Qui ſcylliticum acetum facere volunt ad embammata. In tres amphoras muſti mittis* &c. Alterum, ut qua erat eruditione, demonſtraret, vere antiquos *ſcyllino aceto ad embammata uſos fuiſſe*. Rhodius (Not. ad Scribon. compoſ. 76) enim, etſi locum hunc ingenioſe correctum a Salmaſio affirmat; non obſcure tamen indicat, haud ſatis probari ſibi, acetum Scylliticum *inter embammata reponi*, quod medicamenti loco Veteres quoque habere conſueverint; niſi forte ejuſmodi embammata iis parata eſſe, putemus, quibus valetudinis cauſa aceto ſcyllite opus eſſet. Nam ut ego animadverti, & Paulus (loc. cit.), & Nicolaus (loc. cit.) quandam etiam aceti ſcyllitici compoſitionem (ab hac tamen longe diſcrepantem) proponunt, quo *auxilio* uti *ſolitos*, Paulus ſcribit, *& cum cibo ad intinctus*; Nicolaus autem docet, potuiſſe *uti pro arbitrio ut intincto, aut ut ſapa*. Tertium denique illud præſtari ab Salmaſio oportuiſſet, ut oſtenderet, re ipſa Columellam, facere ſcyllinum acetum, in hoc capite docere, in quo Scyllas ne memorat quidem, aceti autem exiguam omnino portionem magna cum muſti copia admiſcet; certe in tot ſcyllitici aceti compoſitionibus quot ſupra me vidiſſe, indicavi, qui muſto uteretur, vidi neminem. Paulus modo ad acetum mel, & ſapam addidit in ea compoſitione de qua noviſſime indicatum eſt, uſui *& cum cibo ad intinctus* fuiſſe, quam *acetum mulſum ſcylliticum* appellabat. Hæcque eo magis præſtare omnia Salmaſium decebat, quod ignorare haud poterat, fuiſſe qui crederent, in hoc capite non aceti ſcyllitici, ſed embammatis conficiendi modum a Columella eſſe propoſitum: idque non ſine magna, ut opinor, ratione. Nam illud præterea animadverto, extremam capitis ſuperioris particulam vel ſecundum vulgatam lectionem, vel etiam ſecundum Salmaſii emendationem, cum cæteris quæ eodem capite traduntur, non congruere. Rationes enim primum traduntur duæ vini ſcyllitis conficiendi (id quod ejus capitis inſcriptio poſtulat: *Vinum ſcylliten*) ſcylla videlicet aut minore, aut majore pondere in muſtum adjecta; qui ergo convenit quaſi tertiam quandam rationem, eam extremo loco ſubjicere, quam ſi ſequaris, ſcylla non in muſtum, ſed in acetum conjecta, non vinum conficias, ſed acetum?

Igitur longe alia opus eſt emendatione, qua adhibita, omnia congruant, nihilque ſuperſit quod objicias. Primum omnium, ſuperiori capiti non peculiare, ut nunc eſt, ſed commune hoc argumentum cenſeo præſcribi oportere: quomodo condias *Vinum, & Acetum Scylliten*. Deinde, Latino Latinio, & Hieronymo Mercuriale (loc. cit.) auctoribus, extrema ejuſdem capitis verba, prima autem ejus de quo agimus, hunc in modum diſtinguenda eſſe, atque emendanda: *Alii hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſupra dixi, in aceti duas urnas adjiciunt, & per XL dies ineſſe patiuntur, qui ſcylliticum acetum facere volunt.*

De Embammate Cap. XXXIV. *In tres amphoras muſti mittis aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam quæ* &c. Vides quam facili emendatione omnia explicata & plana fiant, habitaque multo etiam majore quam a Salmaſio, tum rerum, tum ſcripturæ ipſius ratione, monſtrum illud verbi tollatur, quod ab non intellecto a Librariis, & cum verbis a ſuperiore capite diſtractis confuſo hujus argumento ortum erat, *decem bambatæ*. Illud a Salmaſio, quod ipſe facile a Turnebo, ſumimus, ut pro *mitis* ſcribamus *mittis*, ne verbum deſit ſententiæ, ac proximæ etiam locutioni congruens: & quanquam ea quæ ſequuntur, *aut ſi non dulce muſtum*, videantur *mitis* poſtulare; re tamen vera non flagitant. Unum video poſſe ex me quæri: cenſeamne, ſatis hujus capitis verba naturæ embammatis convenire, multiformis, ut ſupra dictum eſt, rei, & ad quam alibi Columella ipſe ſinapi adjungit. Ego vero uſitatius hic, & a Villica parabilius embamma proponi, credo; non omnia. Certe aceto ſolitos eſſe antiquos uti ad embammata, tum ex Nicandri Scholiaſte intelligitur tradente, βάμμα, ſi ſolum ſcribatur, ſignificare acetum, tum ex iis Lexicis Græcis in quibus *bammon* eſſe dicitur vaſculum aceti appoſitum ad intingendum in menſa, tum vero ex Apicio (de Arte Coquin. l. 8 c. 2), qui jus quoddam, cui acetum addit, vocat *embamma*, tum denique ex Ulpiano docente, *embamma fuiſſe loco aceti*, ut refert Mercurialis (loc. cit.): quæ res, inquit, *valde deſcriptioni Embammatis Columellæ quadrat, cui magna aceti portio admiſcetur*. Verum ego, quanquam aceti id quod ſatis eſt, admiſceri, video; *magnam* tamen ejus *portionem* admiſceri, non video; nam muſti quatuor & viginti partibus adjicitur una aut altera aceti: *In tres amphoras muſti mittis aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre*.

§. 2. Col. 12, 34. Nunc verba reliqua conſideremus: *& in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas, aut ſi non dulce muſtum, ad tertias diſpumetur*. Primum hoc verbum *diſpumetur* disjungi oportere ab reliquis, ut recte in Commeliniana Editione factum eſt, perſpicient omnes qui attenderint, illa *ad tertias* eſſe ad *decoquis* referenda. Cum autem *decoquere ad tertias*; qua locutione aliis quoque in locis utitur Columella; decoquere interdum ad unius, alias ad duarum de tribus partibus conſumtionem ſignificet, ut ab Rhodio (Lexic. Scribonian.) adnotatum eſt; hic certe priore modo eſt accipiendum propterea quia aliter accipere non ſinunt quæ de dulci, ideoque minus coquendo muſto antecedunt, *& in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas*. Quæ ipſa verba cum diligentius attendo, illud præterea intelligo, ſatis cauſæ non eſſe, cur in amphorarum numero mendum aliquod ſubeſſe, credamus. Etſi enim *tres amphoras muſti, & aceti congium, aut duplum* decoquere in *olla* ſimul uno tempore non poſſimus, *quæ fert amphoras tres*, non amplius; tamen; ut omittam, neque *non amplius*, neque *ſimul uno tempore* Columellam addidiſſe; certe minime neceſſe eſt verbis illis hoc dictum intelligi, ut in ejuſmodi olla id omne quod dixit, decoquamus, ſed illud potius, ut ſciamus, ſatis id eſſe decoctum, ſi in olla, exempli cauſa, quæ ferat amphoras tres, humor ad palmum decreverit. Igitur ut exemplo, & ratione facili tum ad æſtimandum, tum ad vaſis etiam aliquanto majoribus proportione accommodandum, verbo autem minime ambiguo Villicæ ad intelligendum uteretur, ſcripſiſſe, credibile eſt, *in ollam, quæ fert amphoras tres decoquis ad palmum*. Hic velim videas, ſcripſeritne *in ollam*, ut hoc ipſum quod ego exiſtimo, manifeſtius ſignificaret, non ita fortaſſis abſimili ratione ac Cato (de Re Ruſt. cap. 114) *in vinum muſtum veratri atri manipulum conjicito in amphoram*, & Plinius (Nat. Hiſt. lib. 14 c. 16), *manipu-*

nipu-

nipulos binos tundunt in cadum muſti, & (ibid) *in XL ſextarios muſti abſinthii Pontici libra decocta ad tertias partes* ; quanquam hæc duo Plinii loca non omnes ad eundem modum legunt. Hoc, inquam, videas velim; an potius id Librariorum incuriæ ſit tribuendum, qui *in olla* ſcribere debuiſſent; niſi forte reapſe Auctor ſcriptum reliquit *in ollam* pro *in olla*, ut Plautus (Amphitr. A. 1 S 1) *mihi in mentem fuit*, & Cicero (Pro lege Manil.) ut eſt apud Gellium (Noct. Attic. l. 1 c. 7), *in prædonum fuiſſe poteſtatem* pro *in mente* & *in poteſtate* : quod contra Ovidius (Metamorph. l. 2), *utinamque oculos in pectore poſſes inſerere*, & (Faſt. lib. 4) *Venerem gradibus multis in gente receptam* pro *in pectus*, & *in gentem* ; niſi tamen primo loco legendum *in pectora*, alter vero eſt aliter exponendus. Quæ atque alia ejuſmodi cum mecum reputo, & revoco in memoriam *antiquam* illam *circa communes præpoſitiones licentiam*, de qua Servius admonet ad illud Virgilii (*Æneid.* l. 1), *rapuitque in fomite flammam*; neque in hoc Columellæ loco aliquid pro certo audeo conſtituere, neque in ſimilibus aliis, quorum aliquot attigi in Epiſtola ad V. Cl. Facciolatum, ut (l. 6 c. 17) *in paſcua ſupereubuit*, ut (l. 12 c. 46) *in vaſis conjicito*, ut (ibid. c. 21) *conjicitur in urceo fictili*, & ſi qua ſunt alia ejuſmodi (qualia quoque ſunt apud Scribonium Compoſ. med. 157, 220, 271) multoque etiam minus ubi ſemel atque iterum ſcriptum eſt (l. 6 c. 12 & l. de Arb. c. 28): *cythiſum in aquam macerari oportet*, fortaſſe ad imitandum Catonem (de Re Ruſt. c. 156), qui *braſſicam*, inquit, *in aquam macerari oportet*. Quibus in verbis utriuſque Auctoris excipiendis etſi video quam facile Librarii *m* litteram geminare, & ex *aqua* facere *aquam* potuerint ; tamen ob ea quæ modo dicebam, ego quidem mutare nihil auſim.

§. 3. Col. 12, 34. Sed ab his levioribus ad illud denique alterum veniamus quod initio dixi eſſe in hoc capite difficillimum, Turnebus (Adverſ. l. 17 c. 13) autem *monſtrum eſſe in ultimas terras deportandum*, pronunciavit. *Diſpumetur* : *ſed muſtum deſubmaſſa*, & *limpidum ſit*. Et ipſe quidem legendum credidit : *ſed muſtum deſpuma*, *ut limpidum ſit*. Non inconcinne ; ſi id tamen addidiſſet, quid illo verbo *Diſpumetur* faciamus. Nam ſi retineas; bis idem ſcriptum fatearis, neceſſe eſt. Sin autem inducas; nimium fortaſſe a Codicum atque Editionum ſcriptura recedas. Quid ergo eſt? Nullo, ſi fieri poteſt, verbo ſublato, videndum eſt, liceatne aliter illud unum emendare *deſubmaſſa*, vel, ut quædam habent Editiones, *de ſubmaſſa*. Neque enim eſt, cur putemus, poſſe ullo modo retineri. Nam verbum *maſſo*, quod tanquam Lucretii (de Rer. Nat. l. 1. v 667.) auctoritate in latina Lexica receptum erat, in Lucretio certe ab eruditiſſimis hominibus non agnoſcitur, qui in eo videlicet legunt, *mutareque corpus*, non *maſſareque corpus*. Quod vero Theodorus Priſcianus eodem verbo uſus dicitur; neque ſic accepit, ut pertinere huc poſſit, & nihil is ſcriptor ad Columellam. *Maſſas* autem *ferri* candentes, ut in vinum vapidum, quo acetum fieret, demitti, in quinto hujus libri capite Columella docuerat; ita fortaſſe in muſtum quoque immiſſas fuiſſe, & de ejuſmodi muſto hic verba fieri, Amico quidem noſtro doctiſſimo in mentem venerat, ſic tamen, ut mecum confiteretur, non eſſe Columellam ejus generis Auctorem, ut, quemadmodum P. Vegetius (Art. Veterin. l. 2 c. 19, 41, 53), *de ſub oculo*, *de ſub cirro*, *de ſub ipſis dolorum locis* potuiſſe ſcribere videatur. Quamobrem etſi capite etiam 38 in vini myrtitis confectione in ipſum *muſtum demitti* imperavit *maſſulas* quaſdam ex myrti baccis confectas, quinimo etſi Palladius (de Re Ruſt. l. 11 tit. 21), ubi de *fermento muſtorum ſervando* verba fecit, hæc ſua illa ætate ſcribere non dubitavit : *ex muſto de ſub pedibus rapto*; &, quod mirabilius eſt, Florus (lib. 2. c. 3): *de ſub Alpibus*, *id eſt*, *de ſub ipſis Italiæ faucibus*; non tamen hæc memoro, ut aliud oſtendam quam illud, quæſiviſſe, & tentaſſe me omnia, ſi forte id verbum ab omni prorſus mendæ ſuſpicione liberare poſſem, aut in ſententiam aliquam idoneam detorquere, neque ta-

men inveniſſe. Quæ cum ita ſint, neque is ego ſim (quod tu præ cæteris noſti) qui in emendando multum audeam; facerem quod in deſperatis ægris Medici ſolemus, ut quod vitium tollere me poſſe diffiderem, huic manum ne admoverem; niſi in G. Joſephi Georgii datis ad te litteris aliquid nuper inveniſſem, quod ſi tibi non diſpliceret, mihi quidem, ut in re ejuſmodi, placere poſſet. Scribit enim Vir ille humanitate, diligentia, ingenioque ornatiſſimus, cum in duobus Columellæ Codicibus Florentinis manu exaratis legatur *de ſubmaſſa*, tertium tamen eſſe in *Laurentiana* illa Bibliotheca, eumque membranaceum, ante annos circiter ducentos & ſeptuaginta ſcriptum, & qui (id quod in Columella minime omittendum eſt) Poggii fuit, quo in Codice legitur *de ſummo*. Igitur ſi hujus Codicis auctoritatem ſecuti, ſcribamus: *Deſpumetur* : *ſed muſtum de ſummo*, *& limpidum ſit*; exiſtet, opinor, neque obſcura, neque ab re aliena ſententia, qua videlicet moneatur quidem Villica, ut in Embammate decoquendo, *omnem*, ut alibi Auctor loquitur, *ſpurcitiem* ſupernatantem ſubinde expurget; hujus tamen ipſius multo minus fore, ſi muſtum ex quo Embamma factura eſt, & de ſumma parte hauſerit, & poſtquam fæces ita ſubſederint, ut limpidum ſit.

§. 4. Veg. 1, 10, 4. In unum Columellæ caput, ſicut opus fuit, plura ſcripſimus. Nunc in plurima Vegetii loca, quam pauciſſima ſcribamus, de induſtria prætermittentes non modo quæ in ſingulis ſuperioribus epiſtolis emendare conati ſumus, verum etiam quæ Viri eruditiſſimi Sambucus, & Rhodius jam ſatis emendavere.

Lib. 1 c. 10 *Radicem quoque laſeris tonſam*. Lego *tunſam*, ut alibi recte ſcriptum eſt: quod etiam comprobant quæ continuo ſequuntur: *& per fiſtulam vento naribus inſitam*, *ut ſternutum provocet*. Ad eundem modum emendanda, cap. 13 (ſ. 4) *toudes diligenter*, & lib. 2 cap. 57 (ſ. 3) *contonde*, & lib. 3 cap. 3 *contondes*, denique cap. 65 (ſ. 12.) *herba paretaria* (leg. *parietaria*) *bene tonſa*.

§. 5. Veg. 1, 16, 5. Cap. 16 *Mirræ trigonitis*, vel ex Sambuci Codicibus *troglitæ*. Scribendum, *Myrrhæ troglodytis*, ut capite etiam 68. lib. 3. ubi *myrrhæ triglodites*.

Mox, *tenſedoni uncias 6*. Si conferas hanc compoſitionem cum ea quæ lib. 4 cap. 11 proponitur ; intelliges, eandem eſſe, & cum de aliis fortaſſe alterutro in loco mutandis dubitabis, tum præclare videbis, pro monſtro illo vocis *tenſedoni* ſcribendum eſſe *peucedani* : id quod ea quoque non abſimilis potio confirmat quæ hujus libri c. 13 conſcripta eſt. Me non præterit, Sambuci Codices hic habere *peucedeni*. Tamen cum hi ſæpe mendoſiſſimi ſint, Vir autem Doctiſſimus Matthias Martinius nihilominus dubitaverit, nec niſi ut conjecturam id propoſuerit; majus addere pondus volui ſimilium collatione locorum ex qua diu ante inſpectam Sambuci Editionem & Martinii Lexicon hoc didiceram. Sic in proximo quoque capite 19 non *Origanum*, *aſium*, ſed *Origanum*, *allium* ſcribi oportere, collato extremo capite ſecundo libri 3 cognoveram.

§. 6. Veg. 1, 17, 13 Cap. 17. *Yringii radices --- (yringion autem herba --- cardo ſylveſtri pene ſimilis.)* Legendum eſſe *eryngii*, *eryngion*, *carduo*, manifeſtius eſt, quam ut ex eodem 2 capite libri 3 confirmari oporteat, ubi hæc eadem, & melius quidem, ſunt ſcripta.

§. 7. Veg. 1, 20. Cap. 20 Compoſitio habetur *ſuffimentorum* eadem quæ lib. 4 cap. 12, niſi quod ſunt quædam diſcrimina, quæ utile erit inter ſe comparare, hæc præſertim: Primum, *yreos crudi ana uncias 6*. Lib. 4 *ciceris* (vel ut ex Cod. eſt in ora, *æris*) *crudi ſelibram*. Tum, *lapidis gagatis maſculi*, *lapidis gagatis fœminæ ana uncias 3*. Libro 4 *gagatis fœminæ unc. 3*, *lapidis gagatis unc. 3*, melius ex Cod. Samb. *lapidis gagatis fœminæ & maris ana unc. 3*.

Item, *caballiones marinos numero ſeptem*, *caudas marinas*. Lib. 4 *caballiones marinos 7*, *ſtellas marinas 4*, *pallas marinas 7*, *caudas marinas*. Videntur

Librarii primo loco a *ſeptem* ad *ſeptem*, interjectis verbis omiſſis, tranſcurriſſe.

Denique, *medullæ cervinæ, cedrei, picis liquidæ ana pondera tria*. Libro 4 *medullæ tedæ pineæ pondera 3, cedriæ pond. 3, picis liquidæ pondera 3*. Ex his videtur, primo loco *cedri*, vel potius *cedriæ* (ſic enim a Scribonio compoſ. Med. 58, 267, Columella l. 6 c. 32, Plinio Nat. Hiſt. l. 24 c. 5, aliiſque Græcos ſecutis, vocatur *reſina cedri*) eſſe legendum. Attamen hæc extant apud Vitruvium de Archit. l. 2 cap. 9 *quemadmodum ex cupreſſu, & penu reſina, ſic ex cedro oleum quod cedreum dicitur, naſcitur*; & Plinius (l. 16 c. 11) *primus*, inquit, tædæ in furnis ferventis *ſudor aquæ modo fluit in canali: hoc in Syria Cedrium vocatur*.

§. 8. Veg. 1, 22, 13. Cap. 22 *Vino quoque, & oleo in ſole perungendi ſunt diligenter, & confricandi, ut corpora eorum calefacta aut repellant, aut perferant perfricationis injuriam*. Lego, non ut in Samb. Cod. *perſtrictionis*, ſed, ut ſententia poſtulat, *perfrictionis injuriam*, qua nimirum voce (ne de Plinio hic quæram) certe & ipſe Vegetius alibi (l. 1 c. 10, 42, 56 l. 3 c. 15, 28, 33, 63), & Cælius Aurelianus (Acut. Morb. l. 2 c. 13 l. 3 c. 4, 17. Chron. l. 1 c. 1 l. 2 c. 7 l. 5 c. 1), & Scribonius Largus (Compoſ. 57, 257, 268, 270, 271) nocivam refrigerationem ſignificant. Ad eundem modum neceſſe eſt emendare Vegetium cap. 35, 38 atque etiam 40, quo in capite legitur *præſtrictione*; nam etſi Sambucus ex ſuis Codicibus plerumque, etiam ubi *perfrictione* recte legitur, reſcribat ad oram *perfocatione*, aut *præfocatione*; repugnat tamen ſententia Auctoris, & flagitat *perfrictione*.

§. 9. Veg. 1, 26, 3. Cap. 26 *Spartiam calciare curabis*. Samb. Cod. *Spatio*, lego *Spartio*. Attamen quomodo hunc locum, atque item alterum lib. 2 cap. 57 ſ. 3, ubi ediderunt *ſpartiam veterem*, corrigamus, oſtendit alibi Vegetius, ut libro 3 cap. 18 ſ. 2 quo in loco ſcripſit, *ſpartea calceabis*.

§. 10. Veg. 1, 27, 3. Cap. 27 *Venas medias ſagitta percuties, poſt decurſionem ſanguinis cretam impones, ſed caute, propter vicinam miſturam nervorum*. Reſcribo: *venas medias ſagitta percuties, ſed caute, propter vicinam miſturam nervorum: poſt decurſionem ſanguis cretam impones*. Cum ipſa rerum natura hunc ordinem flagitat, tum ipſum mox obſervat Vegetius: *quas*, inquit, venas *medias propter vicinam mixturam nervorum caute tranſverſo phlebotomo percuties, & poſt decurſionem faſciola ligabis*.

§. 11. Veg. 1, 29, 1. Cap. 29 *Quæcunque paſſiones plus jumentis periculi inferre conſueverunt, & difficilioribus obſcurioribuſque indigent curis, has primo amplectimur libro, ut & facilius reperiantur quæ in exordiis ipſis occurrent, & legentibus faſtidium non poſſint adferre. De curis quæ prima ſunt. Febrientibus itaque animalibus quam primum convenit ſubvenire*. Sic diſtinguo: *& legentibus faſtidium non poſſint adferre de curis quæ prima ſunt. Febrientibus* &c.

Cap. 38 ſ. 5 *Ideo autem ſigna paſſionum cauſaſque diviſimus, ne ingratus error noceret, & facilius evidens doctrina curaret*. Non *ingratus* lego, (quid enim huc *ingratus*?) ſed *ignoratus error noceret*, cui reſpondet, *evidens doctrina curaret*.

§. 12. Veg. 1, 38, ext. In extremo hoc capite: *mollia de ſiccato ſtercore vel de paleis ſtrata præbere*. Samb. Cod. *& ſupponere ei mollia, ut paleam*. Verum capite etiam 56 ſ. 11 hæc ſunt: *locum arido ſtercore, vel paleis mollibus adopertum, in quo ante potum animalia volutentur*. & lib. 2 c. 9 ſ. 4 *ſubſternes etiam ſtercora ſicca vel paleas, ut provocet ipſa mollities ad cubandum*. & c. 12 ſ. 7 *obrui ſtercore, ut ſudent, & dormiant*. Fieri poteſt, ut fallar; ſed tamen libentius legerem *ſtramine*, & *ſtramina*. Sic Columella ægris jumentis *vetus fœnum, vel molle ſtramentum ſubſterni*, jubet.

§. 13. Veg. 1, 42, 5. Cap. 42 *Clyſteriabis*, vel, ut Samb. Cod., *clyſterizabis etiam ex aqua calida, & oleo, quod cum ſale, & melle afro, & nitro, ovoque miſcebis*. De *melle afro* non memini alibi apud Vegetium legiſſe; ſed libro quidem 3 capite altero, 3 & 24 & 48 & lib. 4 cap. 27 uti ipſum memini *afro nitro*; imo proximo cap. 52 pariter ut hic in graviſſimo ventris dolore, hæc ſcribere: *clyſterizabis cum calida, & afronitro, & ſale*. Igitur hic quoque lego: *cum ſale, & melle, & aphronitro*.

§. 14. Veg. 1, 54. Cap. 54 *Succum itaque viridis coriandri, vel ſi defuerit, porri ſativi*. Hæc verba ſi in hoc capite ſervanda ſunt; lego, *porri ſectivi*. Sic enim eadem in ſequenti ſunt ſcripta; & præterea libro 3 cap. 4, & libro item extremo quarto *porri ſectivi* mentionem invenio, non ſativi.

§. 15. Veg. 2, 15, pr. Libro II, cap. 15 *Quodcunque jumentum in oculis tritiacem patietur, id eſt, ut pili aliam palpebram urentes, lachrymas moveant*. Hic vero manifeſtius eſt quam ut egeat confirmatione, ſcribendum eſſe, non *tritiacem*, neque ex Samb. Cod. *tyriacem*, ſed *trichiaſim*. Vocat id vitii Scribonius (Compoſ. Med. 230) *palpebram piloſam*, vel potius ſic vocat alterum de duobus quæ Celſus (de Medic. l. 7 c. 7 ſeu 8), propoſuit, ejus generibus, quorum primi (φαλάγγωσιν Paulus de Re Med. l. 6 c. 8, & Aetius Tetrab. 2 ſerm. 3 c. 66 appellant) tres curationes tradit Vegetius, duas in hoc capite, tertiam, ut ego animadverti, in ſequenti, quo videlicet temere Librariorum contruſit incuria. Cum enim de tribus in eo agat generibus Suffuſionis; nihil ad hæc pertinent, quæ inter primi, atque alterius tractationem leguntur: *Adverſus infeſtantes pilos tertia cura eſt* &c.; quæ contra ſi ad finem capitis 15 adjiciantur, tam ibi conveniunt quam quod maxime.

§. 16. Veg. 2, 22, 9 ſq. Cap. 22 *Sandaricæ unciæ* 2. An hic, & cap. 67 ſ. 3 libri 3 ubi ſcriptum eſt *Sandarici uncias* 3, ſcribendum ſit *Sandarachæ*, videndum eſt. Sed multo magis videndum eſt, an quæ mox ſequitur, Collyrii nardini compoſitio ex altera ſit emendanda quæ extat libro 4 cap. 27 ſ. 4. Prima ſic habet: *opopanacis ſcrupulos* 2, *violæ uncias* 2, *ſpicæ nardi, caſſiæ, marrubii ana ſemiunciam, croci ſiculi unciam ſemis, olei ſemiunciam, & ſcrupulos* 4, *piperis albi uncias* (Samb. Cod. *ſcrupulos*) *ſex, gummi ſcrupulos* 5. Altera autem ſic; *Violæ unc.* 1, *ſpicæ nardi uncia ſemis, caſſiæ, myrrhæ unc.* 3, *croci unc.* 3, *olei cyprini unc.* 6, *piperis albi unc.* 2, *cymini unc.* 3, Mihi quidem altera ex altera videtur invicem corrigenda; ut alia omittam; in *oleo*, in *marrubio*, in *cymino*. *Oleo* Scribonius (Compoſ. 37) in collyrii compoſitione quadam utitur, ſed *veteri*: quod ipſum Vegetius alibi (lib. 3 c. 47 ſ. 10) oleo *cyprino* ſubſtituit: *cum oleo*, inquit, *cyprino, vel communi, ſed veteri*. Credibile ergo eſt, in prima etiam compoſitione ſcribendum eſſe *olei cyprini*. De *marrubio* autem, & *cymino* equidem non ignoro, hoc adverſus oculorum epiphoras, illius ſuccum ad ipſorum acuendam aciem laudari cum ab aliis, tum a Ruellio (de Nat. ſtirp. l. 3 c. 44, 58). Attamen in collyrio nardino non memini poſita, etſi plures hujus compoſitiones perlegerim, quarum alias ex aliis Auctoribus deſcripſit Aetius (Tetrab. 2 ſerm. 4 c. 113). Contra in his omnibus & myrrha, & gummi ponuntur, quæ duo in Collyriis quoque cæteris frequentiſſima ſunt; & *gummi* præſertim cur addi ſoleat, Cornelius Celſus (de Medic. l. 6 c. 6 ſect. 3) oſtendit. Quin etiam Scribonius (compoſ. 36) in eo collyrio quod huic conſimillimum habet ex croco, nardi ſpica, caſia, pipere albo, neque *myrrhæ* obliviſcitur, neque *commis*; ſic enim Græcam ſcripturam ſecutus, ſcribere ſolet pro *cummis*, vel *gummis*, qua ex ſcriptura *cummis*, ut in Celſo Librarios perperam feciſſe *cumini*, arbitratur Rhodius (Lexic. Scribon. ad *Commis*) ita ego in Vegetio idem fere accidiſſe, ſuſpicor. In hujus igitur prima compoſitione pro *marrubii* ſcribendum *myrrhæ*, in altera pro *cymini* ſcribendum *gummis* eſſe, puto; puto tamen, non cenſeo.

§. 17. Veg. 2, 24, extr. & 2, 25, 2. Cap. 24 aut ego quidem plurimum fallor, aut Librarii idem commiſere quod capite 15, ut quæ ad ejus finem pertinebant, intruderent in caput proximum 25.

In hoc enim cum de collectione agatur oris maturanda, ſcalpelloque aperienda; non video quem locum illa habeant: *Plerique etiam cum ferro exemtæ fuerint glan-*

glandulæ, *propter ſanguinis fluxum loca uri debere, præcipiunt*, &c. quæ viciſſim ubi cum extremo hoc capite 24 conjungantur, ſuam in ſedem videntur eſſe reſtituta. Sic enim hoc caput nunc finitur: *Plerique urenda* (loca videlicet glandularum, vel potius, ut quæ continuo ſequuntur, verba flagitant, ipſas glandulas, ut malim legere *urendas*) *Plerique urendas dixerunt. Sed ſi parvæ ſint prodeſt, cæterum majores execandæ ſunt ferro.*

§. 18. Veg. 2, 26, 3. Cap. 26 *Fiſtulare autem collyrium hac ratione conficies: aniſi unciam* 1, *ferulæ unciam* 1, *æruginis æris unciam* 1, *battituræ calcetis unciam* 1, *cimini ſemis unciam* 1, *teres cum aceto* &c. Hoc in loco & plura ſubeſſe vitia, & un. de pleriſque medicina quæri poſſit, animadvertimus, nimirum ex cap. 16 lib. 4, ubi Collyrium fiſtulare iterum proponitur ad hunc modum. *Miſi libram, ferulæ lib. æruginis lib. calcitis libram, cymini uncias ſex, teres cum aceto* &c. Primum igitur pro vegetabili metallicum repono medicamentum, pro *aniſi* videlicet *myſi*, vel potius *myſis*, quod in alterum quoque collyrium fiſtulare recipitur, eodem cap. 16 ſubjunctum: *Miſi*, *æruginis*, *calcitis* &c. Tum pro *ferulæ* lego *feculæ*, de qua erudite, ut ſolet, Rhodius loquitur in Lexico Scriboniano. Sequuntur illa: *æruginis æris unciam* 1, *battituræ calcetis unciam* 1. Si verbum *battituræ* a Vegetio eſſet; ſatis doceret Lexicon Medicum, quid ſignificaret: *Battitura i. e. ſquama v. g. Battitura æris*. Tum legerem ad hunc modum: *æruginis unciam* 1, *æris battituræ unciam* 1, *chalcitis unciam* 1. Sic neque ſupervacuo hic ſcriberemus *æruginis æris* (quanquam ſic alibi lib. 2 c. 22 etiam apud hunc Auctorem invenio) & propius tum ad alia duo propoſita ejuſdem loca, tum ad totidem Celſi (l. 5 c. 28 ſect. 12 l. eod. c. 6 & 7) accederemus, in quorum altero, collyrio adverſus fiſtulas addit *vel ſquamam æris*, *vel æruginem*; in altero autem *ærugo*, *chalcitis*, *miſy*, *ſquama æris* inter rodentia, ut mox etiam inter exedentia reponuntur. Denique pro *cimini ſemis* (ut Sambucus edidit *ſeminis*) *unciam* 1, lego, ut ratio ponderum compoſitionis ſecundæ monſtrat, *cymini ſemiunciam*; ſi tamen hic magis cuminum retinendum eſt quam aniſum, pro cumino autem quid fortaſſe poſſet reſcribi, oſtendunt ea quæ ad caput 22 adnotavimus.

Ex hiſce omnibus mendis unum Rhodius (Not. ad Scribon. compoſ. 82 vel potius in Auctorum Catalogo) animadverterat, *ferulæ*, quocum ut libens hic facio; ſic adſtipulari nequeo, ubi (Not. ad compoſ. 142) in extremo ſuperiore capite 23: *fiſtula ſi evenerit, ut ſupra demonſtratum eſt, papyro & collyrio poterit perſanari*, legendum conjicit, *collyrio ex papyro*. Nam primum papyrum, deinde exemta papyro, collyrium, quale hic deſcribitur, immitti in fiſtulas Vegetium jubere, non modo ex hoc, aliiſque indicatis ab Rhodio ipſo capitibus, verum ex eodem quoque capite 23 ſatis poterat intelligere, atque adeo ex verbis ipſis quæ emendanda eſſe, conjiciebat.

Hæc enim, ut modo propoſuimus, ita ſe habent: *fiſtula ſi evenerit, ut ſupra demonſtratum eſt, papyro & collyrio poterit perſanari*; demonſtratum autem id fuerat capite 13, ubi papyro prius fiſtulam dilatandam, deinde papyri loco, collyrium indendum eſſe *ex fiſtulari medicamento*, traditum fuerat.

§. 19. Veg. 2, 17, 2 Cap. 27 *Alii enim ſcalpello* (fiſtulam) *reſecari & aperiri jubent*, *& ſtringotomio decarnari*. Niſi ex Sambuci Cod. legendum ſit *cum raſorio*; & vox *ſtringotomio* alicubi inter hæc verba ſervanda ſit, ex ipſis litteris apparet, reſcribendum eſſe *ſyringotomo*; ſic enim cum Galeno (Meth. Med. l. 6. c. 4) Græce vocant cultellum incidendis fiſtulis accommodatum, συριγγοτόμον.

§. 20. Veg. 28, 5. Cap. 28 *& fuſte tranſverſum, ut apertum os habeat, debet acccipere*. Ita manifeſtum eſt, legendum eſſe *fuſtem*, ut tanquam fortuitum errorem operarum fuiſſem præteriturus, niſi in Sambuci Editione ad illum eundem modum legiſſem, in qua ne hi quidem errores emendati ſunt cap. 6 *polygreſto*, pro *polychreſto*, & libro ſuperiore cap. 59 *glicericæ* pro *glycyrrhizæ*, paſſim vero *ariſtologiæ* pro *ariſtolochiæ* &c.

§. 21. Veg, 30. Cap. 30 *Stechatoma eſt tuber quod in ſe adipem vel pinguedinem continet. Aneutriſma eſt tuber in quo ſanguis &c. Acteroma &c.* Quanquam Sambuci Codices habent *Staphiloma*, & *Aneveſma*; nihil tamen eſt dubii, quin ſit reponendum, *Steatoma*, *Ancuryſma*, *Atheroma*.

§. 22. Veg. 2, 43, 3. Cap. 43 *quo* (medicamento) *uteris ad conſumtionem medelæ*. Legendum crediderim, ad *conſummationem*. Sic enim videtur dici ut cap. 48 *donec ſanetur*, & lib. 3 c. 21 *uſque dum ſanetur*, & c. 8 *quouſque ſanitas ſubſequatur*, & c. 9 *donec liberetur* &c.

§. 23. Veg. 2, 47, 3. Cap. 47 *Primo fracturam recompones, & faſcies, mundis ſciſſilibus infuſis ex vino & oleo conligatis*. Videtur legendum, *& faſciis mundis*.

§. 24. Veg. 2, 48, 3. Cap. 48 *Præterea locum, quem curare volueris, inducto philotro decalvas*. Lego *pſilothro*. Mox: *& phlegmon effundi, licineo quoque intorto cum axungia, & aceto, & oleo loca, de quibus muſcus ejectus fuerit, ſatiare*. Vide an pro *muſcus* ſcribamus *mucus*; certe pro *licineo* ſcribendum *licinio*. ſic cap. 22 *aceto & oleo linteolis vel licinio addito, locum ipſum comples*.

Cap. 53. *atramenti ſutoricii*. Samb. Cod. *veteris*. Manifeſtum eſt, eſſe reſcribendum *ſutorii*, ut ſcriptum eſt cap. 49.

§. 25. Veg. 3, pr. 4. Lib. III. Prolog. *Quid de diverſorum onerum comparatione referamus*. Videtur legendum *comportatione*; verba enim fiunt de boum utilitatibus, & in his etiam de ea quam præſtant vehiculis trahendis, & gravioribus oneribus ea ratione quocunque volumus, adducendis.

Paulo infra: *Poſtremo ut ad providentiſſimorum virorum ſcripta redeamus, quorum firmatur auctoritas, juſticiam jumentorum cæde violenta derelictis terris ad ſyderum remeaſſe conſortem. Quid poteſt laudabilius reperiri, quam ut nomen æquiſſimum, boum fugaretur interitu? quod dum homicidia fierent, permanebat in terris*. Num ita emendabimus: *horum firmatur auctoritate, Juſtitiam -- ad ſyderum remeaſſe conſortium*. Certe pro *nomen æquiſſimum* legendum eſt *numen æquiſſimum*.

§. 26. Veg. 3, 1, 10. Cap. 1 *Aquam quidem iſtius generis animal non requirit nitidiſſimam &c. Sed tamen bubulci diligentius eſt procurare, ut mundam ſemper & optimam bibant*. Sambuci Codices pro *diligentius* habent *diligentiſſime*. Magis tamen mihi placeret *diligentis*.

§. 27. Veg. 3, 2, 4. Cap. 2 *tres ſemis uncias ſquillæ minutatim conciſas, præterea radices teneræ popinum effoſſas & diligenter lotas contondes in pila, & tria ex his pondera addito ſextario ſalis in vini ſeptem ſextarios mittes*. Haud inutile eſt conferre hæc cum iis quæ cap. 75 ejuſdem rei gratia proponuntur: *Radix ſcyllæ, radices populi, quæ Græce appellatur rhamnos (nam eſt fuſcior & nubellula) & ſales communes quantum ſufficit mittes in aquam*. Non inficior, eſſe utroque in loco alia quæ emendationem deſiderent, tamen ex ſecundo intelligitur, recte in primo Sambuci Codices habere *populi* pro *popinum*, qui tamen Codices in ſecundo ſibi non conſtant. Viciſſim ex primo ſubit, in ſecundo eſſe pro *ſales communes* legendum *ſalis communis*. Cæterum *nubellula* facile videtur mutandum in *rubella*.

§. 28. Veg. 3, 2, 12 & c. 85. Eodem capite 2 quædam ſunt cum poſtremo hujus libri capite comparanda; utroque enim in loco agitur de remediis adverſus ſumtum inter pabula, gallinæ fimum, & tormina hinc orta. Primo igitur in loco habemus hæc: *Apii ſeminis uncias 3, cimini ſextarium ſemis, & duas libras mellis commiſces, & tepidum per os iufundes*. In altero autem hæc: *apii ſeminis deteris uncias 2, & cum vini veteris ſextario, & hemina mellis temperas, & per os defundis*. Me non præterit, cuminum ad tormina a Dioſcoride (l. 3 c. 59) laudari; ne tamen hic quoque, ut alibi indicavimus, *cimini* ſcriptum ſit mendoſe, videndum eſt; *vini* enim *veteris* in altero eſt loco. Mox primo in loco hæc ſequuntur: *Giſni quoque cum vino deterere, & per os dare creditur ſalutare remedium. Lixivium quoque ex arbore ulmi, vel cujuſcunque generis ligni cinerem, dummodo bene coctum, cum oleo miſcebis*, &c.

Qui-

Quibus in altero illa reſpondent. *Tres pilulas gipſi cum vino veteri deterere, & tepidum per os dare, eadem optime ſanare firmatur. Lixivium quoque de arbore ulmi, vel cujuſcunque generis ligni cinerem, dummodo bene cretum cum oleo miſcere.* Equidem *giſni* quid ſit, ignoro; ſed illud ſcio, gypſum ingeſtum vel interficere, ut ſuo confirmavit exemplo C. Proculejus (Plin. Nat. Hiſt. l. 36 c. 24), vel dolorem ventris, ut Scribonius (compoſ. 162) docet, aliaque etiam graviora mala afferre, itemque Scribonium, & Dioſcoridem (l. 6 c. 24) adverſus gypſum, ejuſdem generis auxilium laudare, cujus generis poſt gypſum, quaſi idem poſſet, hic ſubdit Vegetius, videlicet lixivium e cinere ſarmentorum. Itaque *gypſi* non facile quidem legerim, præſertim cum pilulas (ut cupreſſi poſt Plinium Nat. Hiſt. l. 17 c. 10 l. 24 c. 5 ſolet) non videam qua ratione gypſi dicere Vegetius potuerit. Idem lib. 4 c. 8 ad *jumenta a morbis vindicanda, & cuſtodienda* inter cætera proponit *giſni reſoluti paſtillum unum.* Aliquando fuit, cum ſuſpicarer, Librarios pro *gith* ſcripſiſſe *githi* vel *githui*, aut ipſum quoque Vegetium ſcriptum reliquiſſe *gicti* (nam *vulgo*, ut Soſipater Inſtit. Gramm. l. 1 auctor eſt, *hoc gicti dicebant*) & pro hujus pilulis melanthii capitula ſeminibus fœta eſſe intelligenda. Sed tu melius, cui non modo loca omnia perſpecta ſunt Celſi, Scribonii, Columellæ, Plinii, Palladii, Marcelli, & ſi qui alii Latinorum de ſuo Gith, ſive Git mentionem fecere, verum etiam alia quæ huc fortaſſe magis pertinent, pro tua Rei botanicæ, & pharmaceuticæ ſingulari ſcientia, ſunt longe notiſſima. Quod autem primo loco *cinerem, dummodo bene coctum*, ſecundo autem *dummodo bene cretum, cum oleo miſcendum* legimus; facile primo etiam loco *bene cretum* legere oportet, præſertim cum Sambuci Codices utrobique habeant *bene cribratum*, & cap. 46 hæc, conſentientibus Codicibus, edita ſint: *Lixivium quoque cineris diligentiſſime cretum cum oleo optimo temperabis.*

§. 29. Veg. 3, 2. 21. Porro quæ infra leguntur: *Panacem ſupplaſſariis comparas*, fortaſſe ita legenda ſunt: *Panacem de ſeplaſiariis comparas.* Denique in illis: *Sed & totum* (animal) *ſuffimentare percommodum eſt, ut ab eodem morbo pernicies expellatur*; videtur ſcribendum, *morbi pernicies expellatur.*

§. 30. Veg. 3, 8, 2. Cap. 8 *Alii Authores aqua calida teſtes cum dolent fovendos eſſe duxerunt, ſuffumigandos etiam viridibus foliis, cypreſſique arboris ſpecialiter mederi teſtibus creditur. Sed ſi defuerit teſtes ardentes nihilominus in aqua calida mitti, & inde ſuffumigari.* Hic vero, ut cætera nunc omittam; aut *tædas ardentes*, aut *teſtas candentes* reſcribendum eſſe, arbitror. Sic a Columella (l. 7 c. 5) *vetus hominis urina teſtis candentibus inuſta* proponitur. Sic ipſe Vegetius *teſta candenti* ſcripſit libr. 2 cap. 55; capite autem 28 *candentes lapides*, ut & hujus libri capite 49 adhibet haud abſimili ratione ad ſuffumigia; quin ipſo capite ſuperiore hæc habet: *lotium vetus & putridum in vaſe ſupponitur, & lapides molares ferventes mittuntur, animal ſagis diligentiſſime uſque ad ungulas operiatur, ut vapore lotii venæ teſtium ſudent.*

§. 31. Veg. 3, 9. Cap 9 *Potiones dabis, ſtercus ſuillum quotidie ex vino, aut in aqua dulci, donec liberetur.* Si extrinſecus adhibendum juberet ſtercus ſuillum; nihil mirarer; ſic enim imperat cap. 77. Per os autem dare qui poſſit, præſertim *quotidie*, cum poſt Columellam (l. 6 c. 5) adeo pernicioſam bobus eſſe docuerit capite 2, diſerteque dixerit (ſ. 14): *ſi porcinum ſtercus bos devoraverit, ſtatim peſtilentiam contagionis illius mallei ſuſtinere morbi.* Legemuſne igitur *ſtercus ovillum?* Hujus certe vel libram ingerit, capite 16.

§. 32. Veg. 3, 10, 1. Cap. 10 *Aphodilli herbæ* in *Aſphodeli herbæ* mutare facile eſt; at *taſcedeas* emendare, difficile. *Super renes*, inquit, *hoc anacollima oportet imponi; bulbos taſcedeas vivas contuſas, allia quinque, anagallici libram, quæ omnia pariter bene trita commiſcis.* Sic enim Librarii capite etiam 15 perperam ſcripſerunt: *& commiſcis boni vini cotylas quatuor* pro *commiſces.* Simile anacollema proponitur cap. 18 quod juvat inſpicere: *Bulbos rufos triginta, cochleas vivas triginta, anagallici libram 1, &c.* Non ignoro, hic Codices Sambuci pro *cochleas vivas* habere *cochlearia vini*; vitioſe tamen, ut puto. Nam anacollema quoque Abſyrti, de quo libr. 4 cap. 22 habet *cochleas contuſas X, bulbos XX.* Sed & potio libr. 1 cap. 56 tradita, libro autem 4 cap. 8 repetita, & ad Chironem Auctorem relata, primo quidem loco habet *hyſſopi faſces duas* (leg. *duos*) *cochleas germanas XV, bulbos XV*; ſecundo autem *hyſſopi faſces duos, cochleas germanas purgatas quindecim, bulbos quindecim.* Quæ cum ita ſint; facile adducor ut credam, ubi *taſcedeas* legitur, *cochleas* eſſe reſcribendum. Fortaſſe etiam in tribus prioribus ejus verbi litteris numerorum veſtigia relicta ſunt; ut legendum ſit, exempli cauſa, *bulbos triginta, 5 cochleas vivas contuſas* &c.

§. 33. Veg. 3, 12, 1. Cap. 12 *Animalibus otioſis & pigris contingit expletura ſanguinem mingere.* Reſcribendum eſt, *contingit ex plethora.* Soliti autem ſunt Vegetii Librarii ſcribere *pletura* pro *plethora*, ut lib. 1 c. 25, 26 lib. 2 c. 29 l. 3 c. 44 &c. ut contra *ſtoracis* pro *ſtyracis*; ſed hic magis etiam perperam ſcripſerunt *ſteracis.*

§. 34. Veg. 3, 15, 2 ſq. Cap. 15 *Et ſi difficulter mingit, dyſuria appellatur. Sed quando guttas per veretrum mittit cum labore, ſtranguria dicitur. Quum in totum non poteſt mingere, dyſuria appellatur.* Manifeſtum eſt, in poſtremis verbis mendum eſſe, & *iſchuria* pro *dyſuria* reponendum.

Cui hac ratione ſuccurris: de pectore venas pungis, & ſanguinem quantum videbitur detrahis, & ſic accipitur lavamentum. Præterea manum tepidam cum oleo in anum mittis, & ſi qua ſtercora inveneris intus, quia impedimentum præſtant, attrahis. Videtur ſcribendum *levamentum*, & *extrahis.* Sic cap. 65 *ex qua compoſitione recens cauſa ſanabitur, vetus ſentiet levamentum*; & cap. 59 *manum unctam in anum mittes, & ſtercus extrahes*, & libr. 1 c. 35 *per anum injecta manu ſtercus extrahatur.*

Beſtiolæ quæ appellantur vulpeſtres, araniæ ſimiles, cum devoratæ fuerint, animal præfocant. Cum hæc inter ea recenſeantur quæ ſumta urinam ſupprimunt; proclive eſt cum Matthia Martinio (Lexic. Philolog.) intelligere, ſcribendum eſſe *bupreſtes*, præſertim cum Sambuci Codices habeant *bulpreſtræ.* Melius iidem Codices habent *bupreſtem* in capitis 78 inſcriptione, ubi editum fuerat; quemadmodum initio quoque ejuſdem capitis inemendatum extat; *buſtrepem.* Quod autem bupreſtes ſcribuntur eſſe *araniæ*, ſeu potius *araneæ* ſimiles, reſcribendum alicui fortaſſe videatur *cantharidis.* Sed ego nimirum nolo nimis audere.

§. 35. Veg. 3, 16, 2. Cap. 16 *ceræ uncias 2, lardi libram unam, piperis unciam ſemis, piculæ ſemunciam diligentiſſime tundes.* Hoc in loco pro *piculæ* legere, ut in aliis fecimus, *picis liquidæ* vel id videtur prohibere quod diligentiſſime tundenda dicitur. Quid ergo legemus? Animadverti ad ſolutam alvum adſtringendam, cujus rei gratia hæc imperantur, Vegetium lib. 2 c. 6 ſemel, atque iterum lenticulam commendare: quod ante fecerat Corn. Celſus (de Medic. l. 4 c. 19). Itaque haud multum ab eo abſum, ut legam *lenticulæ.*

§. 36. Veg. 3, 17. Cap. 17 *lino ſubtili conſtringuntur ipſæ Verrucæ, in cauſticum crudum imponitur & ſponte decidunt.* Videtur legendum, *hinc cauſticum.*

§. 37. Veg. 3, 18, 3 & 5. Cap. 18 *in criſma etiam perunges in ſole.* Reſcribo, *Synchriſma etiam.* Vid. libr. 4 c. 27 & 18 quod ita inſcribitur: *Compoſitio ſynchriſmæ.*

Tunc animal (claudum) *capiſtro trahunt, & ſenſim currunt, alius lorum vel funes tenet, laſſius ſequitur, & ſubito dum animal currit, recta ad ſe coxas ipſe cum impetu trahit, ſi ſonuerit, ſcias loco ſuo rediſſe.* Conjicio, ſic eſſe emendandum: *alius lorum, vel funes tenens laxos, ſequitur.*

§. 38. Veg. 3, 23, 2. Cap. 23 *Malleus* (morbus vocatur) *quod peſtilentiæ internocivum contagium facit.* Etſi in Sambuci Cod. eſt *internæ cauſa cibi*, tamen nihilominus videtur legendum *internecinum.*

Po-

Potionem componis hujuſmodi : Gallici lib. unam , hyſopi libram 1, *abrotani libram ſemis , ariſtologiæ rotundæ lib. ſemis , mannæ ſuccari uncias* 3, *trixaginis uncias* 3. Vix dubitandum videtur quin ante *Gallici* vox aliqua interciderit ; quænam autem ea fuerit , difficile eſt divinare . *Silis Gallici* , ut alias ad te ſcripſimus, alibi invenitur mentio apud Vegetium. *Nardi* autem *Gallici* (Scribonius Compoſ. Med. 177 nardum celticam vocat) apud Celſum (l. 5 c. 25 ſect. 6) , Columellam (l. 12 c. 20) , Plinium (Nat. Hiſt. l. 12 c. 12 l. 21 c. 20) , alioſque eſt mentio. Ad hunc locum tamen videtur id magis pertinere, quod proximo cap. 24 cum iiſdem fere legitur medicaminibus quæ hic leguntur : *agallici , caſtorei , abrotani uncias ſingulas , trixaginis uncias duas , mannæ croci unciam unam , ſuccari unciam , hyſſopi unciam unam .* Illud perincommode accidit, ut *agallici* ſcriptura non integra eſſe videatur. Quid enim , quæſo , *Agallicum* eſt ? Venit aliquando in mentem ut legerem *agarici*, vel potius *agallochi*.
Verum ; ut alia mittam; cum Sambuci Codices in eo quo de quærimus , loco capitis 23 habeant *Anagallici* ; hic quoque proclive eſt credere ſcriptum fuiſſe *anagallici* : quæ tamen vox, ut apud Vegetium frequentiſſima eſt, ita quid ſignificet , eſt uſque adeo obſcurum, ut credibile ſit , ipſam quoque mendo non vacare . Certe loca quædam ſunt in quibus *anagallici* legere maluiſſem , niſi in Rhodium (Not. in Scribon. Compoſ. 83) incidiſſem , qui docte , ut ſolet , *ali gallici* legendum oſtendit capite quidem 54 & 56 libri primi. Et ſane iis in locis convenit radix ſymphiti, quam *alum gallicum* a quibuſdam vocari , docet Scribonius (Comp. 83) : idque confirmare animadverto Sambuci Codices qui in primo eorum locorum pro *anagallici* habent *conſolidi majoris* , capite autem 11 ejuſdem libri *alligalici*. Equidem ad eundem modum emendari oportere , crediderim , libri 2 caput 6 & fortaſſe etiam 9 ; item libri 3 capita 10, 18, 65, 69, 70, & facile inſuper 68, neque minus libri 4 capita 9, 27 & 8 præſertim cum in hoc, ut etiam in 69 libri 3 Sambuci Exemplaria habeant *ſymphiti*. In hiſce enim omnibus locis *ali gallici* idoneus eſſe uſus poteſt, quemadmodum etiam in libri 3 capite 67 in quo Editio princeps habet *argallico*, eodem nempe errore quo apud Cælium Aurelianum (Morb. Chron. l. 5 c. 2 & l. 2. c. 12) legitur *admixta radice argallici , quod Græci σύμφυτον vocant* , itemque *argallici radicem , atque foliorum ejus ſuccum*, videlicet pro *ali gallici* , ut Viri Doctiſſimi eſſe emendandum, admonuerunt . (*) Sed cum hæc fatear ; illud viciſſim a te peto, ut etiam atque etiam videas, num aliis nonnullis Vegetii locis , in quibus pariter *anagallicum* legitur, eadem conveniat emendatio.
Atque ut omittam non modo libri 1 caput 43, verum etiam ipſum caput 49 libri tertii , videas in primis velim loca duo , de quibus hic potiſſimum agimus , capitis videlicet 23, ubi Sambuci Codices habent , ut dictum eſt, *anagallici*, & capitis 24, ubi idem videri poteſt eſſe legendum . Num hic quoque probabimus *ali gallici* an aliud aliquid eorum quæ venerant mihi in mentem , an vero legemus *allii gallici* ? Nam , ut Rhodio aſſentiamur recte arbitranti , in Marcelli (de Medicam.) capite 17 non *allium gallicum* ſed *alum gallicum* eſſe ſcribendum , nimirum ubi Marcellus Scribonii verba deſcribit; non tamen video neceſſe eſſe, ut nuſquam *allium gallicum* ſcribi poſſe, credamus . Neque hoc tantum dico ob alium locum Marcelli capite 20; verum etiam , idque potiſſimum, ob Vegetii caput 18 lib. 1, cujus capitis hoc eſt initium : *Pro phyſico autem & anniverſario remedio tradidit* (Chiron) *ulpicum beticum vel allium majus, quod quidam gallicum vocant, capitella ſingula* &c.

§. 39. Veg. 3, 27, 5. Cap. 27 quod eſt *de tympaniticis : Præterea hyſſopi uncias* 4, *alei viridis manum plenam* . Videtur legendum *allii viridis* ; quemadmodum cap. 43 pro *alei purgati grana viginti & unum*, reſcribendum *allii* ; nam Plinius quoque Valerianus (de Re Med. l. 1 c. 8) ita eſt locutus, *tria grana allii* . An vero capite etiam 50 pro *altei uncias* 2, legere oporteat *allii uncias* 2, diligentius videndum eſt.

§. 40. Veg. 3, 28, 4. Cap. 28 *medullæ cervinæ libram unam , mannæ thuris uncias quatuor, depli uncias tres* &c. Hic *bdellii uncias tres* facile eſſe reſcribendum iis omnibus videbitur , qui cum hunc omnem locum inſpexerint, tum vero cum libri 4 capitibus 14, 15, 20, 23 atque aliis in quibus bdellium inter ejuſdemmodi remedia proponitur, vel perfunctorie comparaverint.

§. 41. Veg. 3, 38. Cap. 38 *Quod ſi permanſerit bulimus , ſimilæ heminas cum ſextario vini infundes , & per cornu digeres . Quod iter agerit* (Samb. Cod. egerit) *inciderit bulimus , ubi neceſſaria deſunt , terram faucibus infundes* &c. Vel deeſt ſimilæ heminarum numerus, vel, ut Sambucus edidit , eſt reſcribendum heminam. Cætera ſic malim reſcribere : *Quod ſi iter agenti inciderit bulimus* &c. *vel ſi iter egerit , & inciderit bulimus* .

§. 42. Veg. 3, 48, 2. Cap. 48 *camomillam illyricam (idem nos trace) & herbam artemiſiam in aqua decoquis* , &c. Reſcriberem , *chamomillam illyricam , item noſtratem* ; ſi chamæmelum illyricum a Medicis interdum laudari, meminiſſem , ut irim illyricam ſæpiſſime, memini. Quod ſi quæras, cur igitur ita non emendem : *chamomillam , illyricam iridem & noſtratem* ; id nimirum obſtat quod hæc potio lethargico jumento paratur ; omnes autem irides ſomnum accerſunt, non auferunt : quod tute ſcis Dioſcoridem (de Med. Mat. l. 1 c. 1) , alioſque docuiſſe. Verum ut alia ſunt in hoc capite quæ emendationem deſiderant ; ita mirum non eſſet , ſi quod alibi accidiſſe haud ſemel, oſtendimus, illud hic quoque contigiſſet , ut Librarii quidpiam ad ſuperiora pertinens capita , in hoc oſcitanter contruſiſſent .

§. 43. Veg. 3, 55, 8. Cap. 55 *cum ſucco ptiſanæ in qua (atro) decoctum eſt* . In ora adſcriptum eſt : alias (acyo) Facile ſic emendandum crediderim: *in qua acron decoctus eſt*. Nam lib. 1 cap. 56 (ſ. 18) cum ptiſanæ ſextario aliiſque *acronem ſalſum porci pinguis , vel longanonem , vel ſi porcina defuerint , caput hædinum depilatum cum pedibus ſuis* &c. *decoqui* jubet *in aqua ciſternina , donec acron ille , vel certe caput hædi liqueſcat , & diſſolvatur ab oſſibus* : quod iterat lib. 4 cap. 8. Libro etiam hoc tertio cap. 66 *pinguis* , inquit, *porcinus acro decoquitur, donec omnis caro ſolvatur , abjectiſque oſſibus univerſis* &c. In Hippiatria, ἄκρων χοίρειος· Apud Celſum (de Medic. l. 2 c. 20 l. 4 c. 7), *trunculique ſuum , & ſumma trunculorum* .

§. 44. Veg. 3, 64, Cap. 64 *Poſt alumen , axungiam , ſalem in vino conteres , offas facies & ex melle dejicies , ita ut aqua calida (fomentetur) & ſi facultas ſuppetit , cum ejus decocto aſſidue fomentare non deſinas* . Ita Sambuci codices. Ego vero malim quomodo primum editum fuerat , *ita ut aqua calida , & ſi facultas ſuppetit , cum eviſco decocta aſſidue fomentare non deſinas* . Quid enim hic eſt *ejus decoctum* ? Eviſcum autem (etſi ita frequens herba eſt , ut mirum ſit de hac dici, *ſi facultas ſuppetit*) certe aliis quoque locis, ut libr. 4. cap. 14 & 27 ; memoratur a Vegetio, qui videlicet maluit Galenum (de Simpl. Fac. l. 6) alioſve Græcos imitari ſcribentes ἰβίσκος , quam cum Latinis ſcribere *hibiſcum* : quanquam non modo Scribonius (Compoſ. Med. 80, 82) *ebiſcum* ſed & Plinius Valerianus , & qui Macri nomine circumfertur, Verſificator , *eviſcum* dixere , ut ab Rhodio (Not. in Scribon. comp. 80) quem miror hæc verſatiſſimi ab ipſo Auctoris Vegetii loca omiſiſſe, adnotatum eſt. Non negaverim tamen , lib. 4 cap. 14 extr. pro *eviſci uncias* 3, legendum fortaſſe *viſci uncias* 3 ; cum illo ipſo capite *viſci italici uncias* 3, & *viſci pondera* 2 diſerte editum habeamus.

§. 45. Veg. 3, 66, 1. Cap. 66 *radicis tracontiæ unciam* 1, *gentianæ unciam* 1, *centaureæ unciam* 1. Sambuci Codices habent *radicis tragonteæ* : Lego , *radicis dracontiæ*. Cujus nomine *radicis draconteæ , & dra-*

(*) Add. quod 3, 23, 4 in Corbejenſi fuit *ſal Gallicum* .

dracontii (Samb. Cod. *draguntea*) pariter cum gentiana, & centaurea mentionem facit Vegetius lib. 1 c. 59 & 60. Adderem etiam II; niſi ibi Sambuci Codices haberent *draganti* pro *dracontii*.

§. 46. Veg. 3, 84, 3. Cap. 84 *Hac enim ſola ratione nec hydrophobus fiet, & imminens crimen evadet.* Reſcribendum *imminens diſcrimen*, præſertim cum ea antecedant: *Canis rabioſi morſus & jumentis, & hominibus exitium inferre conſuevit*; & alibi (l. 3 c. 15) ſcriptum ſit: *Veſicæ indignatio urinæ difficultatem, immo præſens diſcrimen importat.*

Samſuci quoque grana, vel ſuccum de foliis, aut de cortice exprimes, & cum vino veteri dabis in potu. Sed tunc efficax eſt hæc potio, ſi de eo ſamſuco dederis, quæ non in terra, ſed in alia arbore fuerit innata. Sambucos innatas ſalicibus vidiſſe te, ſcio; quo magis credo aſſenſurum mihi ſic emendanti, *Sambuci quoque grana, & de ea Sambuco*. Dioſcorides (l. 4 c. 168) quoque, & Plinius (Nat. Hiſt. l. 24 c. 8) adverſus canum morſus commendant ſambucum: neque video qui poſſit de ſampſuchi cortice ſuccus exprimi, ſive parthenium, ſive marum, ſive amaracum ſampſuchi nomine intelligamus, aut etiam; ut cætera omittam; qui *in alia* enaſci *arbore*, quaſi ipſæ quoque arbuſculæ eſſent, humiles iſtiuſmodi herbæ dicerentur.

§. 47. Veg. 4, 6, 7. Lib. IV, cap. 6 Perſici equi *ſolius ambulaturæ quadam gratia diſcernuntur a cæteris, gradus eſt minutus & creber, & qui ſedentem delectet & erigat, nec arte doceatur, ſed naturæ veluti jure præſtetur. Inter colatorios enim, & eos quos totonarios vulgus appellat, ambulatura eorum media eſt, & cum neutri ſint ſimiles, habere aliquid creduntur ab utriſque.* Certum eſt, legendum hic eſſe, *cum neutris ſint ſimiles*, an autem *colatorios*, & *totonarios* emendare neceſſe ſit, & potiſſimum qua ratione emendare deceat, incertum eſt. Primam tamen harum vocum facile crederem mutandam eſſe in *tolutarios*, modo hi a totonariis ſic ſatis differrent. De hac altera videndum eſt caput 56 libri primi; ſi tamen is locus integer eſt: Parthi *ipſos equos, quos vulgo Trepidiarios, militari verbo Tottonarios vocant, ita edomant ad levitatem, & quædam blandimenta vecturæ, ut Aſturconibus ſimiles videantur.* Hic Carolus du Freſne (Gloſſar.) *Trepidarios* legit, recte, ut opinor; deinde conjicit legendum eſſe *Trottonarios*, vel *Trotarios*, qua de re amplius videndum eſt.

§. 48. Veg. 4, 9, 6. Cap. 9 *Præterea fœni græci ſextarium bene purgatum fervere facies, primamque aquam inter initia fervores effundes, addeſque aquæ ſextarios V.* Apparet, ſcribendum omnino eſſe, *inter initia ferveris*. Eadem libro 3 cap. 70 ſic traduntur: *Præterea fœni græci ſextarium ſeparatim mittis in cacabum, & cum fervere cœperit, primum aquam fundes, poſt addis aquæ ſextar. V.*

§. 49. Veg. 4, 10, 2. Cap. 10 *vini tenetani vel alterius auſteri ſextarios* 2. Vinum eo nomine, quod meminerim, nunquam legi. Hæc legi quidem apud Galenum (Meth. Med. l. 7 c. 6) *Nobile* (vinum) *voco, quod auſterum eſt, non Sabinum modo, verum etiam Adrianum, & Albanum, & Arſinium, & Titaçazenum, omniaque id genus.* Sed Titacazenum hic reponendum non affirmaverim. Litteris quidem huc tria magis accedunt, quæ a Martiale (Epigr. l. 1, 106 l. 10, 48 l. 13, 119 l. 1, 27 l. 7, 52 l. 2, 53 l. 3, 49), aliiſque memorantur, Nomentanum, Laletanum, Vejentanum; an vero horum aliquod vi etiam, atque natura, in præſentia non decerno.

§. 50. Veg. 4, 11, 1. Cap. 11 *cathimiæ butrotis ſelibram, reſinæ uſtæ ſelibram.* Videntur hæc ad eam quæ hic proponitur, *confectionem* non attinere. Certe lib. 1 c. 16 ubi eadem confectio tradita eſt, non reperiuntur. Verum quocunque ea pertineant; non *cathimiæ butrotis*, neque, ut Sambuci Codices habent, *caſmiæ, butyri*, ſed facile *cadmiæ botryitidis* legendum eſt, ut nunc eſt apud Celſum (l. 6 c. 6 ſect. 6), vel *botryodis*, ut olim erat, vel *botryitidos*, ut alicubi apud Scribonium (Comp. Med. 24). Hæc illa eſt quæ judicio Dioſcoridis (l. 5 c. 46), Plinii (Nat. Hiſt. l. 34 c. 10), Aetii (Tetrab. 1 Serm. 2 c. 57) optima exiſtimatur.

§. 51. Veg. 4, 13, 3. Cap. 13 *ſcieni, piperis nigri, piperis longi, mannæ croci, betonicæ, catiæ nigræ.* Cum alia ſunt in hoc capite quæ emendationem deſiderant; tum vero hæc ſunt, in quibus pro *ſcieni* lego *ſcœni*, quod cum aliis aromatibus quæ ad hunc quoque pulverem requiruntur, memoratur a Columella (l. 12 c. 20). Pro *catiæ* autem *nigræ* lego *caſiæ nigræ*, vel potius *acaciæ nigræ* quæ videlicet ex maturo conficitur ſemine, ut Dioſcorides (l. 1 c. 115) etiam adnotavit. Vegetius *acaciam nigram* libro quoque 2 memorat cap. 34; & nonnulla alia quæ cum acacia ſatis congruunt, in aliis etiam hujus Quadrigarii Pulveris deſcriptionibus reperiuntur.

§. 52. Veg. 4, 14, 1. Cap. 14 *humectata ſiccat, laxata conſtringit, luxata parat, læſa confirmat.* Scribo, *luxata reparat*.

In Cauſtico Pelagonii, bituminis libram, armonici uncias 6, coſti uncias 6. Legendum *armoniaci* (id eſt ammoniaci) *uncias 6*. Hæc enim continuo ſequuntur: *Verum cætera decoquis in cacabo fictili novo, qui cum refrixerit, addis aſphaltum, & armoniacum, & coſtum pro menſura qua ſcriptum eſt.* Sic cap. 27, ubi Synchriſma primum deſcribitur, pro *armoniæ pond.* 3, lego *armoniaci*, vel *guttæ armoniacæ*, ſive *armeniacæ* (rectius *ammoniacæ*) pond. 3. Nam *guttæ armoniacæ* editum eſt apud Vegetium hoc ipſo cap. 14, & *guttæ armeniacæ* l. 3 c. 68 &c. *Guttam* autem *ammoniacam*, vel *ammoniaci* Scribonius Largus, Plinius Valerianus, Theodorus Priſcianus, aliique Medici Scriptores Latini ſæpenumero vocarunt id quod major Plinius (l. 12 c. 23 l. 24 c. 6) *Hammoniaci lacrymam*, vulgo autem Ammoniacum, vel Gummi Ammoniacum appellitant.

Mox in Pelagonii ejuſdem Malagmate (ſ. 4) *viſci pondera 2, glutis uncias 3.* Reſcribendum videtur *glutinis uncias 3.* Nam libro etiam 3 cap. 66 cum eſſet ſcriptum: *in cacabum mittis glutis taurini ſemunciam, aceti acerrimi hemina dimidia conjungitur, & fervet ut quilon* (fortaſſe *chylos*) *fiat*; Joannes Rhodius (Lexic. Scribon. ad *Gluten*) emendavit, *glutinis taurini*, ut eſt apud Scribonium: quanquam Celſus (lib. 5 c. 2 &c.) (id quod neque Rhodium fugit, & magis huc pertinet) *gluten* ſimpliciter ſcripſit. Non ſum neſcius, Matthiam Martinium, & qui olim in Calepini Lexico augendo Martinium exſcripſere, hæc ex Soſipatro producere: *Hæc glus glutis, alii gluten dixerunt.* Quæ ſi certa ſunt, neque Rhodii neque noſtra emendatio neceſſaria eſt. Omnes tamen a nobis inſpectæ Soſipatri Editiones, videlicet princeps Neapolitana, Baſileenſis, & Hanovienſis, *glus glutinis* habent, non *glus glutis*.

§. 53. Veg. 4. 17. Cap. 17 *Calcis vivæ libras 2, ſinopidis Alexandrini libram, ficus ſiccæ uncias 6, axungiæ quantum ſufficit.* Lego *ſinapis Alexandrini* in hoc malagmate, quemadmodum in alio, quod ſemel atque iterum eſt apud Galenum (de Compoſ. Medic. Local. l. 9 c. 2) invenio, *ſinapis Alexandrini, naſturtii, utriuſque ſextantem.* Plinius (l. 19 c. 8 l. 12 c. 7) quoque *ſinapis ſemen optimum Ægyptium* dicit, qui etiam diſerte de *Alexandrino ſinapi* loquitur. Sed & apud Vegetium noſtrum idem memorari video libro 3 cap. 46 & præſertim hoc libro 4 cap. 27 in Traumatico *ad flegmonas tollendas*, in quo ponit, *ſinapis Alexandrini unc. 6, fici afræ unc. 3, axungiæ veteris uncias 6, aceti ſcrup. 3*; ut libro 2 cap. 49 ab ipſo adhibentur *ficus ſiccæ cum ſinapi contuſæ mixto aceto*, ſolemni videlicet, atque antiqua Medicorum conſuetudine ab Dioſcoride (l. 2 c. 48) etiam, Plinioque (l. 20 c. 22) inculcata. Eſt viciſſim ubi pro *ſinapis* facile *ſinopidis* legendum ſit, ut libro 3 cap. 6 ſ. 2 Quod enim ibi legitur *ſinapis pontici*, videtur ſcriptum eſſe a Vegetio *ſinopidis ponticæ*, de qua Plinius (l. 35 c. 5) *ſinopis inventa eſt primum in Ponto: inde nomen a Sinope urbe*, & de qua ipſe etiam Vegetius lib. 4 cap. 10 ubi *ſinopidis pontici paſtillos tres* addit potioni contra vermes, quod egregie conſentit cum iis quæ ab Aetio (Tetrab. 1 ſerm. 2 c. 5) traduntur: *Lumbricos etiam pota detrahit* (rubrica) *Primas omnium habet Sinopica appellata.* Præterea libro quoque 1 cap. 44 duabus potionibus adverſus lumbricos, alteri *ſinopidis pontici*

paſtil-

paſtillos totidem, alteri unciam Vegetius addiderat, quo in capite ut recte indicavit Rhodius (Not. ad Scribon. Compoſ. 42) *ſinopidis ponticæ* eſſe legendum, ita in capite etiam 10 libri 4 faciendum eſt.

§. 54. Veg. 4, 22, 2. Cap. 22 *propulei unc. 3, olei veteris uncias 6, axungiæ veteris libram, olei ſavirenſis lib. Olei ſavirenſis* mentionem apud alios; quod meminerim; inveni nunquam; *ſabini* ſæpiſſime. Num Vegetius ſcripſit *ſavinenſis*? certe ſcribere ſolet *ſavinæ*, ut lib. 1 c. 17 lib. 3 c. 2 lib. 4 c. 13 & 27. Cæterum non *propulei* legendum hic eſſe, ſed *propoleos*, indicio etiam ſunt Codices Sambuci, in quibus capite 14 non eſt, ut in Editionibus, *propulei*, ſed *propoleos*, quomodo legendum eſſe etiam capite 27 & ſemel atque iterum capite 23; quanquam in hoc Sambuci editio habet *populei*; non multum credo dubitaturos qui loca hæc omnia inter ſe comparaverint.

§. 55. Veg. 4, 27, 9. Cap. 27 *Aliud iterum verumque commonentes, ut diligenti cura paſſionum occurratur exordiis. Nam etiam incurabiles ægritudines, ſi præſentes fuerint vi, medentis arte vincuntur. Inveteratas cauſas etiam faciles, curari ſæpe non poſſe legi.* Videtur reſcribendum, *ſi recentes fuerint*. Facile etiam pro *Aliud iterum verumque commonentes*, legendum ſit, *Illud iterum iterumque commonentes*. Sic Quintilianus (Inſtit. Orat. l. 2 c. 13) *id maxime præcipiam, ac repetens iterum iterumque monebo*; imo ſic Virgilius (Æneid. l. 3 v. 435): *Unum illud tibi, nate Dea, præque omnibus unum Prædicam & repetens iterumque iterumque monebo.*

§. 56. Veg. 4, 28, 19. *Cauſticum ad nervorum dolores* conficiunt etiam *picis britiæ pond.* 1 *& ſemis, vini (inei) pond.* 1 *ſemis*. Legendum *picis brutiæ*, &; niſi plurimum fallor; *vini amminei*. Sambuci Codices cap. 14 ſ. 1, 15, 23 ſ. 2, 25. quibus omnibus in locis *picis britæ* editum eſt, recte habent *picis brutiæ* a Scribonio, Columella, Plinio, Dioſcoride, Galeno memoratæ. Iidem Codices lib. 2 cap. 22 ubi editum eſt, *vini amenii veteris ſextarii tres*, habent *vini aminæi*, qua ratione ſcriptum eſt apud Celſum lib. 6 c. 6 (ſect. 21), aliiſque in locis a Rhodio (Not. in Scribon. Compoſ. 257) adnotatis, in quibus ipſe ſcribendum cenſet *aminei*, ut pariter in Scribonio, ubi editum erat *aminæi*. Contra Keuchenius (Not. ad Samonici caput de ſolut. ventris) ex græcis latiniſque monumentis plura profert quibus, improbata a Rhodio, ſcriptura ſervetur. Sed cum utramque probari poſſe, Turnebus (Adverſ. l. 29 c. 26) oſtenderit, videlicet *aminæi*, & *amminei*; nos qui hujus veſtigia in propoſito loco invenimus, eandem hic nobis ſervandam exiſtimavimus.

Malagma ad nervos claudos. Sepi hircini libram, mollicidenæ ſelibram, reſinæ libram, æruginis ſelibram. Lego *molibdænæ*, ſive *molybdænæ*.

Erant alia plura verborum monſtra, nedum leviora errata, quæ in Vegetio emendari poſſent. Sed hæc mihi ob occupationes properanti in præſentia ſatis; utinam tibi nimium multa. Vale.

Patavii XI. Kal. Majas M DCC XXIII.

PARTIS SECUNDÆ FINIS.

Lectores poterunt hæc ſaltem ſic emendare:

pag. 10. l. penult. (*b*) Monument. = (*b*) Marcheſ. Monument. p. 11. c. 1. l. 34. innunctione = inunctione p. 13. c. 2. l. 52. diis - dis p. 22. c. 1. l. 16. fœminæ - fœmina p. 24. c. 2. l. 22. latiſſi- - clariſſi. p. 26. c. 1. l. 17. ut - tu p. 27. c. 2. l. 33. is - eis p. 30. c. 1. l. 31. complectem - complectens c. 2. l. 6. *pilonarnis* - *pilonarois* p. 31. c. 1. l. 12. eo - eos p. 32. c. 1. l. 58. gis in - gis, in c. 2. l. 57. ex ædi- - exædi- p. 33. c. 2. l. 40. tempore - tempora p. 35. c. 2. l. 5. ſu - ſua p. 39. c. 1. l. 35. plures, - plures p. 47. c. 1. l. 71. venuſtioribus - vetuſtioribus p. 48. c. 2. l. 71. ergo - ego p. 51. c. 2. l. 12. dicebat - decebat p. 65. c. 2. l. 48. *locis* - *loris* p. 67. c. 2. l. 47. *rectaſque* - *redactaſque* p. 70. c. 1. l. 12. *penu* - *pinu* l. 45. *ſanguis* - *ſanguinis* p. 72. c. 1. l. 69. perniciioſam - pernicioſum p. 74. c. 2. l. 5. *ſcœni* - *ſchœni* p. 75. c. 2. l. 28. utinam - utinam ne

JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI
P. P. P. P.

OPUSCULORUM
MISCELLANEORUM
PARS TERTIA.

VENETIIS,

MDCCLXIII.

Ex Typographia Remondiniana.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

— vade, liber: ſi veneris unde, requirent;
Æmiliæ, dices, de Regione viæ.

Martial. lib. 3. Epigr. 4.

ILLUSTRISSIMIS ET NOBILISSIMIS VIRIS

VEXILLIFERO

AC CÆTERIS FOROLIVII

CONSERVATORIBUS

OMNIQUE

SENATUI FOROLIVIENSI

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

QUOD in extrema illa Epiſtola poſui, qua Adverſaria Anatomica Sexta Veſtris, PATRES ILLUSTRISSIMI, Deceſſoribus ante hos tres & quadraginta annos dedicavi, ſi bonorum omnium largitor DEUS vitam mihi, vireſque ſuffeciſſet, futurum fortaſſe olim qui me, nullis aliis ſubſidiis, quam labore, & diligentia, inſtructum, nonnihil tamen in Re Anatomica egiſſe, nec fuiſſe omnium poſtremum, exiſtimaret; id nunc relegens, gratus quidem agnoſco, ab Divina Beneficentia datum eſſe mihi virium ſatis, vitæ autem vel plus quam ſatis; an aliquid tamen dignum Civitate noſtra adhuc præſtiterim, neque ſcio, nec, ſi ſciam, dicere auſim. Hoc ſcio, nihil me unquam ne ſubſecivis quidem horis ab Anatomes ſtudio abſtraxiſſe, niſi forte aut Eruditis Amicis, alia interdum ex me quærentibus, non reſpondere non poſſem, aut fervida æſtas a cadaveribus perſcrutandis avocaret. Quo anni tempore cum haud ſemel iſtuc ſecederem; ipſe me cariſſimæ Patriæ, & vicinarum Urbium aſpectus hortari videbatur, ut quidquid daretur otii in ulteriori earum rerum inveſtigatione conſumerem, quibus de rebus jam duas Patavii Epiſtolas ſcripſeram. Itaque duodecim alias apud Vos ſcripſi, vel potius fudi, ſperans, datum iri tempus recenſendi, ſiquando, uti conſtitueram, ad Vos redirem, ut ubi primos egiſſem annos, ibi poſtremos abſolverem. Nunc vero cum me, præter jam ſummam ſenectam, affectamque valetudinem, haud una, minime Vobis ignota, cauſa conſilium mutare coegerit; pro me Epiſtolas ſaltem ipſas ad Vos remitto, quales eæ cunque ſunt. Nam, præter unam, aut alteram, non relegi qui ſcirem, niſi iſtic perfici non poſſe, alia videlicet, atque alia, in quibus hæſitabam, cum de proximis, tum de noſtra præſertim Urbe perquirendo, & ſciſcitando. Sed Docti, & hiſtoriarum, ac loco-

rum periti tum noſtrates, tum ex reliqua Æmilia Viri quod mihi non licuit, ipſi præſtabunt tanto, opinor, libentius, quod me cognoſcent nuſquam plus Patriæ, quam vero, quantum mihi notum eſſe potuit, tribuiſſe. Neque enim falſas laudes, ſed veras tribuere, ea demum germana in Patriam pietas eſt. Quam ſi in aliis etiam, quibuſcunque permiſſum eſt, rebus me & præſentem, & abſentem præſtitiſſe, perſpectum habetis; quæſo a Vobis, PATRES ILLUSTRISSIMI, ut extremum hoc grati, obſequioſique erga Vos animi teſtimonium, benigne accipere, & qua me ſemper Humanitate, eadem meos quoque poſteros complecti velitis. Valete.

D. Patavii Poſtridie Idus Octobris CIↃ IↃCC LXII.

Epiſtolæ hæ quatuordecim Hiſtorico-Criticæ nunc primum prodeunt, Æmilianæ dictæ, non modo quia pleræque olim ſcriptæ fuerant in Æmilia; ſed & quia omnes ad Antiquitates, & Geographiam attinent partis non modicæ illius Provinciæ, ſicuti ſubjecta hic ſingularum argumenta, & ſumma capita ſtatim oſtendent.

I. N*OVUS Accuſator Flavii Blondi ſuper Patria Cornelii Galli refellitur. artic.* 1. & *ſeqq. Accuſatoris errores oſtenduntur.* 10. & *ſeqq. Inter hæc, de verſibus agitur, Gallo ſuppoſitis.* 12. & *ſeqq. Quo Lycoris tempore Antonium in Galliam ſecuta ſit.* 15. *Quo anno Gallus ſit natus.* 16. *Et cur Forojulienſis eſſe non potuiſſe videatur.* 17. *Lycoris quæ fuerit.* 18. & *ſeq. De ea Ciceronis loci, & Plutarchi adverſus Interpretes quoſdam illuſtrantur.* 19. & *ſeqq. Galli genus quale.* 24.

II. *Scribendi hanc Epiſtolam cauſa.* 1. *Errant qui Bedeſim, & Vitim eundem amnem fuiſſe, putant.* 2. *De duobus Forolivienſium fluminibus uter Bedeſis fuerit, quomodo inquirendum.* 3. *Nec Polentani, nec Veneti Ravennam his fluviis cinxerunt.* 4. *Neque horum infra Ravennam confluentes Plinii tempore, & pluribus inſequentibus ſæculis eſſe potuerunt. Ibid.* & *ſeqq. Inter hæc, Agnelli Ravennatis duo loci emendandi, & errores quidam Cluverii indicantur.* 6. *Montonum fuiſſe Bedeſim Plinio, Ronchum autem Vitim, conjicitur.* 7. *Et circa hunc hallucinationes Alberti, Ferrarii, Baudrandi oſtenduntur. Ibid. Cur Plinius Montonum omiſiſſe videri poſſit.* 8. *Ronchum ipſi fuiſſe Vitim, confirmatur.* 9. & *ſeqq. Quæ inter, error Cluverii, & Aſſeclarum de antiqua Solona evidentiſſime retegitur.* 10. *Geographi plerique, & eorum Tabulæ in duobus illis fluviis graviter peccant.* 11. *Vitis in Plinio ſit legendum, an Utis.* 12. & *ſeq. Quod art.* 7. *conjectum fuerat, confirmatur.* 14. & *ſeq.*

III. *Hujus, & ſequentium Epiſtolarum argumentum.* 1. & *ſeq. De quinque fluviis in Ravennæ æſtuaria olim influentibus primum Padus conſideratur. Unus de Padi alveis per mediam Ravennam ferebatur, non tamen, ut quidam Interpretes Dantis credunt, hujus ætate.* 3. *Unde is alveus inciperet, & Auguſta, non anguſta, Foſſa dicendus.* 4. *Hujus amplitudo quomodo contracta, ut nulla jam ſit, non ſine errore Geographorum.* 5. 6. *Agnelli de hac Foſſa loci illuſtrantur.* 7. & *ſeqq. Inter hæc, quædam de porphyretico Theoderici ſepulchro ab Agnello tradita, cum poſterorum autem Scriptis difficile concilianda, attinguntur.* 10. *Et Butrium ubi fuerit, conjicitur.* 12.

IV. *De ſecundo, & tertio flumine agitur, Anemone, & Bedeſi. De Anemone errores quidam Geographorum indicantur.* 2. *Errant qui italice* Amone *credunt, non* Lamone *eſſe dicendum, & quomodo vox illa prima nata ſit.* 3. 4. & *unde alia Anemonis nomina. Ibid. Circa ejus finem errores Geographorum.* 5. *Bedeſis. In duobus amniculis ex quibus oritur, error in Dante intelligendo: tum errores alii in Tabulis Geographicis.* 6. *Quo primum tempore ſupra urbem fuerint unum in alveum corrivati.* 7. & *ſeqq. Et quales huic, & quando pontes impoſiti.* 10. *De antiqua utriuſque amniculi per urbem via, & quæ hinc conſequantur.* 11.

Agnel-

Agnelli loci qui ad Bedeſim videntur ſpectare, conſiderati. 12. 13. *Alia de Bedeſi.* 14.

V. *De quarto, & quincto flumine, Viti, & Sapi. Vitis nomen confirmatur.* 1. *Ronchi nomen ab Roncho caſtello deductum: de ponte alio alio tempore illi impoſito: & vetus Inſcriptio ad pontem quomodo legenda.* 2. *Unde Aquæductus ſit etiam vocatus, inquiritur: ubi de Templo, & rure ejuſdem nominis.* 3. *An ab Aquæductu Theoderici.* 4. *aut Romanorum potius: ubi alia de Aquæductu Ravennate.* 5. *Quæ Galeatæ ad Theoderici Palatium, & Aquæductum ſpectare poſſent, quæſita.* 6. *In marmoribus ad Templum de quo art. 3, & haud ita procul ſitis, fruſtra quæ ad Aquæductum ſpectarent, quæſita: ubi & de columella ad illud Templum conſpicienda agitur, indicaturque quid fuerit, & cur gemina Inſcriptione litteris inter ſe adverſis inſculpta.* 7. *Boccaccii de Fluminibus locus expenditur, indeque aliquid contra Cluverium deducitur.* 8. *Aliorum errores in aliis Ronchi nominibus.* 9. *Sapis. De hoc recentium Geographorum errata, an ob verſum Lucani.* 10. *De eo verſu plura. Ibid. & ſeqq. Inter hæc aliæ aliorum hallucinationes notatæ.* 11. 12: *ubi & de Cruſtumio oppido, apud Anaſtaſium Bibliothecarium memorato. Sapis quo tempore a Claſſenſi portu, ſi unquam tamen in eum influxit, averſus fuiſſe videatur.* 14. *& ſeqq.*

VI. *Ravennæ æſtuaria quibus limitibus circumſcriberentur ad mare præſertim, & primum orientem verſus.* 1. *Claſſenſis portus amplitudo, & auctor.* 2. *Num Plinius, ut plurimi ajunt, ſcripſerit, Pharum portus hujus fuiſſe maximum omnium Rom. Imperii: & num ſacra turris S. Mariæ in Portu is Pharus fuerit: cujus Templi qui conditores credantur, & quo tempore.* 3. *Claſſenſis Phari fundamenta, quæ alibi reperta dicuntur.* 4. *Muſivum opus, in quo is Pharus repræſentari creditus eſt, deſcribitur. Claſſis oppidi, & Cæſareæ limites indicantur.* 5. *Claſſis oppidum cur exſtructum: & quod uſque ad tempus apud illud fuerit claſſis Romanorum.* 6. *& ſeqq. Inter hæc quæritur, ad quem de tribus Valentinianis Vegetius libros miſerit de Re Militari; niſi potius ad Theodoſium II. miſit.* 7. *Claſſenſe oppidum ad quod uſque tempus perſtiterit.* 9. *De Cæſarea & via, & oppido.* 10. *De ponte Candiani, & num fluvius ullus fuerit eo nomine, iſque aquis præſertim copioſiſſimis.* 11. *& ſeqq. Inter hæc, errores notantur Geographorum, aliorumque.* 12. 13. *Quis fluvius in veteri Inſcriptione videatur intelligendus nomine Badrini.* 14. *& ſeqq. De Vatreno flumine, & quomodo legendus, accipienduſque ſit Martialis locus.* 15. 16. *De Vatreni influxu in Padum non ſemel mutato.* 17.

VII. *De littore Ravennate ad occidentem.* 1. 2. *Conſiderantur quidam Agnelli loci.* 3. *& ſeqq. De portu Ravennate.* 6. *& ſeqq. Qualis locus ubi Ravenna primum condita eſt: & quomodo, & qua de cauſa non ipſa a mari; ſed mare ab ipſa receſſerit.* 8. *& ſeqq. & quibus ſæculis.* 11. *Cauſæ mutationum portuum Ravennæ. Ibid. & ſeqq. Qualis Ravennam miſſa fuerit Inſcriptio quæ ſub Pontificis Statua inſculperetur.* 18.

VIII. *Argumentum ſequentium Epiſtolarum.* 1. *In Padi primis duobus alveis errores Geographorum.* 2. *& in Vatreno.* 3. *& in Silva Lucana.* 4. *De Cotignolæ oppidi Conditoribus. Ibid. Errata Geographorum in Anemone fluvio.* 5. *Mutiliana an Caſtrum Mutilum Livii.* 6. *& ſeqq. Antiqua Solona ubi perperam quæſita.* 9. *Ubi fortaſſe quærenda ſit.* 10. *Errores Geographorum in fluviis Forolivienſibus.* 11.

IX. *Forum Livii quando conditum.* 1. *Neque obſtat Strabonis, & Melæ ſilentium.* 2. *Quatenus Livia dictum ſit, ubi de duabus Inſcriptionibus.* 3. *Cur paucæ ſuperſint. In his duæ celebres ob adſcripta Conſulum nomina.* 4. *Conditum Fo-*

rum inter amniculos duos. 5. Ejus antiqua tum longitudo, tum latitudo modica; ditio autem olim ampla. 6. 7. Cur ejus viæ quatuor majores vocentur Suburbia. 8. De pontibus, alteri amniculorum impoſitis, & reſtitutis cum Inſcriptione, quæ quomodo legenda. 9. Peculiarium nominum quibus ſingula Suburbia, & Portæ appellantur, cauſæ inquiruntur. 10. Portæ olim plures quatuor. Muri, foſſæ, & tres Arces quibus urbs muniretur, quando incipi, aut reſtitui potuiſſe videantur. 11. De urbis foro antiquo, & novo, hujuſque ornamentis, & de multis in urbe turribus. 12. Cœnobia quædam quo tempore exædificata. 13. Epiſcoporum quatuor Forolivienſium nomina indicantur, Epiſcoporum Catalogo, in quo deſunt, addenda. 14. Quomodo eorum Chronologia reddi exactior poſſit. 15. & Prætorum Forolivienſium ſæculo XIII. nomina ad duodecim noſci queant. Ibid. Cauſæ recenſentur, quare antiquiora Civitatis Documenta interciderint, incendia præſertim, quorum maxima ſuo quodque tempore indicantur. Ibid.

X. *De Cornelio Gallo Poeta, & primo Ægypti Præfecto rurſus agitur, & primum quomodo diſtinguendus ab aliis qui cum eo confuſi fuerant. 1. 2. Geſta aliorum, perperam ipſi tributa, & vera ipſius diſtinguuntur. 3. & ſeqq. Credibilior ejus mortis cauſa. 6. & modus certus. 7. Ejus Scripta quæ ſuppoſita, quæ dubia, quæ certa, & hæc quod uſque ad tempus ſervata. 8. 9. Quo in pretio fuerit apud alios Poetas. Ibid. & 10. Ad ea quæ de Cytheride, & de tempore quo Antonium ſecuta ſit, in I. Epiſtola ſcripta ſunt, adjungenda. 11. Alia de Gallo tum dubia, tum certa. 12. In ejus Patria definienda difficultates. 13. Eorum qui Forojulienſem fuiſſe, contendunt, rationes, & ad has reſponſio. 14. & ſeqq. Inter hæc, de multiplici vocis Forojulienſis ſignificatione. 17. & 18. 19. plura de Foro Julii Narbonenſi. Ratio, cur Forolivienſis potius credendus ſit Gallus. 20. 21.*

XI. *De Blondo primum agitur: ejuſque nomen Flavium fuiſſe, confirmatur, & quod nomen Avo fuerit, oſtenditur, unde quædam deducuntur. 1. Blondi probitas: & quidpiam quod in Recineti Epiſcopum dixit, de Deceſſore, non de optimo ejus Succeſſore Nicolao Haſteo, omnino eſſe intelligendum. 2. Scriptum quoddam Blondi, quod ineditum Oxonii extare dicitur, eſſe Italiam ejus Illuſtratam videri: Hujus, & Romæ Inſtauratæ libri quam difficiles ſcriptu, & quam utiles eo tempore. Ibid. Quot occupationibus diſtentus, illos, & Hiſtorias ſcripſerit: Quanti, & a quibus ejus Scripta, & diligentia fierent; non pari tamen æquitate ab aliis quibuſdam. 3. 4. Patriam non plus quam æquum eſſe videretur, amaſſe oſtenditur. 5. Ejus fides in illa quoque Inſcriptione defenditur, quæ attinet ad Rubiconem. 6. 7. Quid cenſendum ſit, quæritur de tegula quadam Forolivienſi, ad Sextum Rufum Hiſtoricum ſpectare credita. 8. & ſeqq. De Hieronymi Mercurialis Vita, Meritis, & Scriptis editis, & ineditis plura, & circa hæc, illamve non paucæ quorundam hallucinationes notatæ. 11. & ſeqq. De Jacobo a Turre, aliiſque Forolivienſibus Philoſophis, Medicis, &c. 16. & ſeqq. De Cardinalibus, & Epiſcopis. 12.*

XII. *Reditur ad fluvios Forolivienſes. Agitur de Viti, oppidiſque ipſi adiacentibus, notatis erroribus Geographorum. 1. 2. Galeatæ varia nomina, quam fuiſſe olim Municipium, Mevaniolam dictum, confirmatur. Ibid. & ſeqq. Errata Geographorum. 6. 7. Arcis Meldulenſis Inſcriptiones tum editæ notatis erroribus, tum ineditæ cum adnotationibus proponuntur. 7. & ſeqq.*

XIII. *Primum de Pineto Ravennate, tum de Foro Popilii, & Bertinorio verba fiunt, erroribus ſive Geographorum, ſive aliorum adnotatis. 1. & ſeqq. Inter hæc, de poſitu illius Fori, & vicinarum urbium ſcribitur. 3. & de antiqui Raven-*

na-

natis Anonymi Coſmographia. 4. tum de Inſcriptione, perperam ad Forum Popilii ſpectare credita. 5. Bertinorii priſcum nomen aliter ab aliis propoſitum. 7. 8. Nomen Petræ Honorii, illi datum, in quam gravem errorem quoſdam olim, & nuper induxerit. 9. & ſeqq.

XIV. Denique de Sapi fluvio, adjectiſque ipſi urbibus ſermo habetur, & primum de Sarſina. 1. & ſeqq. ubi errata notantur tum in ejus nomine ſcribendo, tum in ipſo, & Bobio intelligendo. Quid Sapinia Tribus. 5. Cæſenæ nomen, erroreſque circa ipſum. 6. Cur dicta Curva, & Flavia Papia. 7. 8. De vinis Cæſenatibus. 9. Cervia nec pervetuſta, nec tamen valde recens urbs eſt. 11. 12. Quid locus fuerit dictus Ad Novas, & de vico ad portum Cæſenatem. 13. & ſeqq. Ubi & dubitationes quædam ſuper controverſia de vero Antiquorum Rubicone. 15. & ſeqq.

EPISTOLA ÆMILIANA I.

Joannes Baptiſta Morgagnus Georgio Viviano Marcheſio Equiti, Viro Clariſſimo atque Eruditiſſimo S. P. D.

Expectanti mihi jam diu certum hominem, per quem *Eruditas* E. M. A. G. *Epiſtolas*, ut Amici Auctoris a me petierant, ejus nomine ad Te mitterem, ſero, atque adeo tertio ante hunc factum eſt die, ut librum ipſum in faſciculum complicanti in oculos forte incurreret nomen, quod in illarum poſtrema crebro repetitum eſt, noſtræ Civitatis. Chartas explico, attente inſpicio, paginam unam, aut alteram perlego. Quid quæris? Dicam grandem invenio impactam Blondo noſtro, quod in iis qui *Italiæ Illuſtratæ* inſcribuntur, libris Cornelium Gallum fuiſſe docuerit Forolivienſem. Ea me res tamen vix mediocriter affeciſſet, niſi iis verbis actam vidiſſem, quæ non opinionem, ſed fidem Blondi, tanquam in manifeſta fraude, atque fallaciis deprehenſi, vehementer etiam atque etiam incuſarent. Nam civis noſter fuerit, an non fuerit Gallus, vos Hiſtorici videritis; nos in re iſtiuſmodi, nec primum modo, aut nudiuſtertius controverſa, utrum ſtatueritis, haud ita ægre laturi ſumus. Blondum vero, quem noſtrum fuiſſe quiſquam, quod ſciam, nec unquam negavit, neque ullo modo negare poteſt, quis eripi nobis, æquo animo patiatur? Eripitur autem, cum ſciens in hiſtoriis eſſe mentitus, cum fucum omnibus facere voluiſſe, cum dolo malo codices Bibliothecæ Vaticanæ corrupiſſe dicitur, ut fallacias iſtas ſuas, atque mendacia comprobaret. Quis enim, obſecro, eſt Blondus? Hiſtoricus certe eſt, Hiſtoriæque Inſtaurator nobiliſſimus. Quis eſt autem Hiſtoricus? Nonne is, cui ſi fidem adimas, nihil omnino, niſi infamiam, relinquas? *Mendaci* enim *homini*, quod ait Tullius (*a*), *ne verum quidem dicenti credere ſolemus*. Nobis igitur Blondum eripit qui talia de Blondo affirmare, atque inculcare non dubitat. Neque modo ſummi Hiſtorici gloriam eripit; mendacis, & flagitioſi nebulonis, ſi Superis placet, ignominiam relinquit.

2. Multa ſane, ac varia de Blondo multorum judicia collegit Blountius (*b*). In iis tamen nemo unus eſt, qui fallacem hominis animum diſerte arguat, & iſtiuſmodi facinora objiciat. Non *deſunt*, inquit, quod te non fugit, Sabinus, *qui ab eo veritatis fidem multis in locis requirant*. Num ab ſciente, & per fraudem ſimulante? Nihil ejuſmodi. Imo qui libere ſe loqui, profitetur, Giſanius *Omnia*, inquit, *ut libere dicam quæ ſentio, meliore fide tradidit, quam eventu: ut pote is, qui nonnulla, quibus ea perquirenda dederat, temere crediderit. Nam per ſe omnia videre potuiſſe, abſurdum eſt credere: cum nec ex autore uno, ſed pene innumeris, atque illis ipſis ambiguis & variantibus, multa quærenda eſſent*.

3. At enim Euſebii codices minime variant; ſed *omnes*, quod ſe oſtendiſſe, ait Epiſtolæ Auctor, *omnes*, inquam, ſive typis, ſive calamo exarati in eo conveniunt, ut *Forojulienſem* Gallum habeant. Impoſuit igitur nobis Blondus, cum *Forolivienſem* Euſebio dici, affirmavit. Verum, ut typis exſcriptos Euſebii codices, quos Blondus (id quod oſtendemus infra (*)) videre non potuit, ſeponamus; qua tandem ratione demonſtrare Accuſator queat, in nullo eorum qui calamo ſcripti ſunt, *Forolivienſem* legi? cum tu, Vir Cl. (*c*), in optimo illo qui Cæſenæ in celeberrima, vetuſtaque Bibliotheca aſſervatur, inveneris *Forolivien.* idemque luculenter ſcriptum viderit Parens tuus Vir Præſtantiſſimus, & de patria hiſtoria non ſecus ac tu, egregie meritus (*d*), in aliis præterea duodecim, antiquis omnibus, aliis alio tempore, ab aliiſque Scriptoribus exaratis, quos Romæ inſpexit, ſex quidem in Bibliotheca Vaticana, duos in Urbinate, quatuor in Palatina, præter eos quos in Pariſienſi, in aliiſque ſcriptos extare, indicaverat Præſul, & J. C. Eruditiſſimus Peregrinus Maſerius (*e*). Quorum codicum etſi nullus extaret; non tamen hinc fieret, quin eorum qui Blondi temporibus extare potuerunt, & quibus ipſe potiſſimum uſus ſit, plures ad iſtum ipſum modum ſe habuerint. Quinimo ſi omnes aliter ſe habuiſſent; tunc rogatus Blondus eſſet ab Doctis omnibus, ut exemplaria proferret quorum auctoritate id docuiſſet; ipſi vero nullum quod oſtenderet, in promptu fuiſſet: quod Virum prudentiſſimum non vidiſſe, aut ſi ipſe non vidiſſet, ne Doctos quidem cæteros homines jam tum continuo viſuros fuiſſe, quis adduci poſſit, ut credat?

4. Quid? quod indicia minime deſunt, Eruditos homines ante Blondum noſtrum in Euſebii ſcriptis idem legiſſe. Ne longius quæram; bina in tuis probatiſſimis Libris (*f*) invenio. Alterum, a Franciſco Petrarcha, ut tute in emendatiſſima ejus Editione animadvertiſti, Gallum dictum eſſe *Forolivienſem*. Alterum, *Forolivienſem* quoque fuiſſe appellatum in Chronico quod Ferrariæ extat, Auctore quidem incognito, ſed anno 1304. ſcribendi finem faciente. Tertium vero indicium

(*a*) De Divinat. l. 2. (*b*) Cenſura Cel. Author. pag. 465. (*) n. 7.
(*c*) Vit. Viror. Illuſtr. Foroliv. l. 2. c. 5. (*d*) Supplem. Iſtor. di Forlì l. 1. (*e*) Ibid.
(*f*) Vit. cit. c. eod. 5.

cium ipſe nobis Accuſator ſuggerit, *Forolivienſem* item legi in Guilelmi Paſtrengi libello, Venetiis quidem typis edito, ſed Petrarchæ temporibus ſcripto. Nam quod ille ſubjicit, nullam ei libello habendam fidem propterea quia graviſſimis ſcateat mendis; profecto id minime efficit, ut is ipſe, de quo diſceptatur, locus in mendo cubet.

5. Sed faciamus (quod facile tamen non eſt faciendum) faciamus, inquam, eorum culpa qui ſive typis, ſive calamo Paſtrengum, Petrarcham, & incognitum illum Auctorem deſcripſere, *Forolivienſem* eſſe ſcriptum qui ſcribi debuerat *Forojulienſis*, perfacili ſane, ſed in utramque tamen partem, errore, quem haud ſemel accidiſſe, non unus animadvertit, & Accuſator non ignorat; num forte ante Blondi ætatem eundem homines errorem admittere non potuerunt? At ſi potuerunt; qui fieri igitur poſſit, ut conſtet, omnes Blondi tempeſtate Euſebii codices *Forojulienſem* habuiſſe? Hoc vero niſi liquido conſtet; neque illud ſane conſtare poteſt, Blondum quidem ſic inveniſſe; ſed *primum*; quod Accuſator affirmat, ex *Forojulienſi Forolivienſem* Gallum feciſſe, in eumque finem Euſebii ſcripturam manifeſto adulteraviſſe.

6. Sed tam gravis in talem Virum editæ accuſationis, atque adeo condemnationis quænam præterea ſunt argumenta? Enimvero hæc, tanquam ejus *fraudis indicia* certiſſima, ſive, ut diſerte vocantur, *infallibilia*, adjiciuntur. Romæ in Ottoboni Cardinalis Ampliſſimi Bibliotheca calamo exaratos Euſebii codices habere *Forojulienſis*; quoſdam autem in Vaticana qui poſt Blondi ætatem ſunt ſcripti, binoſque item antiquiores habere *Forolivienſis*, in quibus tamen perſpicue apparet, vocem abraſam fuiſſe *Foroiulienſis*, ut littera L alium in locum transferretur, & *Forolivienſis* legeretur. Hoc vero, inquit Accuſator, a Blondo, ut qui apud Pium II. Pontificem gratia florebat, *malitioſe* factum eſt; infeliciter tamen: nam qui ut omnibus imponeret, omnia Euſebii ſive typis, ſive calamo ſcripta exemplaria corrumpere magna cum cura debuiſſet; is ne in paucis quidem codicibus adulterandis ea uti potuit induſtria, ut in his ipſis *pravæ ſuæ voluntatis, auſique minime laudandi* veſtigia non relinqueret.

7. Permirum tibi videri, non dubito, hæc Erudito Viro excidiſſe. Neque id eo dico, quod nihil attinebat typis exſcripta Euſebiani codicis exemplaria hoc loco memorare, quæ non niſi circa annum 1475. (hoc eſt a Blondi obitu qui in annum incidit 1463. (g), duodecimum) primum exiiſſe, Vir docet cum in aliis, tum præſertim in rebus ejuſmodi verſatiſſimus Joannes Albertus Fabricius (h). Neque vero dico propterea quod a veri ſimilitudine alienum eſt, Blondo qui jam diu apud tres Pii Deceſſores eodem loco fuiſſet, non niſi poſtremis iis annis in mentem veniſſe, ut Pontificios vitiaret codices, nec potius ante, quam ex auctoritate Euſebii ſcriberet *Italiæ Illuſtratæ Regione VI.* Gallum fuiſſe Forolivienſem: hoc enim octo annis ante ſcripſiſſe, quam Pius Pontifex crearetur, qui anno eſt creatus 1458. non unus ejuſdem *Italiæ Illuſtratæ* locus indicat, ſed hi in primis duo, quorum alter *Regione III.* eſt, alter IX. Hic Veneti, inquit, *Veronam annos jam XLV. obtinent*, qua quidem anno 1405. eſſe potitos, ex ipſis Venetorum Hiſtoriis conſtat. In illo autem altero loco, *quartum præſenti anno celebratur Jubileus*, quem nemo neſcit anno 1450. fuiſſe celebratum. Quid ergo potiſſimum mirandum eſt? Illud nimirum, quod in ejuſmodi in tantum præſertim Virum criminatione nihil penſi videtur habuiſſe Accuſator, ut quæreret; certe nihil habuit, ut lectores doceret; præter illos, quos dixit, duos, num ſint alii in Bibliotheca Vaticana Euſebii codices Blondo antiquiores, & qua in his ratione locus quo de agitur, ſcriptus ſit: num duo illi, Blondi ætate, qua Bibliotheca Vaticana longe minus libris inſtructa erat, in ea fuerint; an poſtea, cum magnæ factæ ſunt acceſſiones, & unde illati: num ea tantum vox in iis codicibus, an aliæ quoque; hæc autem eodem, an alio modo reſcriptæ inveniantur: præſertim vero ea mutatio num Blondi ætate recentior, an vetuſtior eſſe videatur: quod poſtremum ſi haud facile conſtitui poſſe, exiſtimet; multo difficilius eſſe, fateatur, id conſtituere quod ipſe tamen ſine ulla dubitatione conſtituit, illam ſive doctæ manus emendationem, ſive imperitæ depravationem, Blondi malitioſæ calliditati eſſe imputandam: quanquam cujus fuiſſet calliditatis flagitium tantum ſic admittere, ut qua re inauditum antea, ut Accuſator contendit, mendacium ſtatim atque propoſitum foret, tuendum eſſet, ea ipſa re mendacium magis eo quidem tempore ſe proderet?

8. Nam quod ait, ingenioſiſſimos, præſtantiſſimoſque homines facile ſuperbia obcæcari, ut nonnunquam audeant quæ nemo præter ipſos auderet, idque ad Blondum transferre non dubitat; in hoc vero cogor perſpectam alibi ejus æquitatem deſiderare. Cum enim ex eo quem libello adjecit, Indice ſupra defendiſſe Triſſinum viderem; inſpicere placuit, num ſuis æque ac alienis, infenſus foret. Hæc igitur inter alia inveni, Triſſinum quiddam, ſi minime verum eſſet, ſcripturum non fuiſſe; neque enim tantum Virum decere potuiſſe id ſcribere in quo mendacii convinci poſſet: aliquot autem ante paginis, *præſumptionibus non eſſe judicandum, ſed clariſſimis argumentis, & probationibus l. fin. C. de probat.* Merito quidem, & recte hæc omnia. Illud non recte, quod pro Vicetino valeant; pro Forolivienſi non valeant: pro illo valeant, ne cujuſdam inventi laudem amittat; pro hoc non valeant, ut flagitii turpiſſimi, & ab ejus genere, dignitate, moribus omnino abhorrentis, damnetur.

9. Quid enim magis alienum ab homine (i) vetuſta atque inclyta ſtirpe nato, & cujus fidem ita Patria ſpectatam habebat, ut adoleſcentem adhuc Mediolanum ad publica tractanda negotia legaverit; ita autem Prudentiſſima Venetorum Reſpublica, ut ſuos inter cives, atque Adminiſtros retulerit; ita Eugenius IV. Pont. Max. ut ad eandem, & Florentinam Rempublicam graviſſimis de rebus legatum miſerit, & ſibi ad vitæ uſque exitum a ſecretis habuerit; ita porro deinceps Nicolaus V. Calliſtus III. Pius II. ut hoc idem omnes tantum, & tam circumſpiciendum Munus eidem concredere non dubitaverint; ita demum quicunque cum eo vixerant, ejuſque integerrimos perſpexerant mores, ut eo jam mortuo, tum videlicet cum liberiora hominum ſunt judicia, vitam ejus Campanus vitæ Catonis eſſe crediderit comparandam. Quid, inquam, magis alienum ab ejuſmodi homine qui toto longiſſimæ vitæ ſpatio tot, tam variis, tamque perſpicacibus Dominis in ejus generis officiis, atque negotiis fidem ſemper probavit ſuam, quam per fraudem, atque fallacias univerſis hominibus in hiſtoria imponere, ejuſque rei gratia ſanctiſſimæ Bibliothecæ codices adulterare?

10. Quid ergo eſt? Accuſatorem, qui non minori hæc aſſeveratione affirmat, & toties inculcat, ac ſi intimis Blondi cogitationibus interfuiſſet, codiceſque adulterantem vidiſſet, ipſum, inquam, Accuſatorem facile ſenſurum fuiſſe, exiſtimo, quantum hæc ejus criminatio a veri ſimilitudine abhorreret, & quanto gravioribus opus fuiſſet argumentis ad talis tantique Viri famam, exiſtimationemque honeſtiſſimam labefactandam, ſi aliquanto magis quam videtur feciſſe, ad ea quæ in iſtam conjiciebat Epiſtolam, attendere animum voluiſſet. Quod ne temere, aut remaledicendi voluntate, a qua longiſſime abſum, dixiſſe me, putes; quæſo a te, ut ſaltem Dionem Caſſium graviſſimum Hiſtoricum in manus ſumas, & quæ de Cornelio Gallo ſcripſit, attente relegas, tum vero cum his ea quæ de eodem Gallo in iſta affirmantur Epiſtola, conferas.

11. Hunc igitur ſe interemiſſe *tertio & quadrageſimo ſuæ ætatis anno*, affirmatur traditum *etiam ab Dione, & Ammiano Marcellino*. Verum cur neutrius teſtimonia proferuntur, aut loci indicantur? præſertim cum Voſſii, cum Gyraldi, cum Criniti, cum Jacobi Philip-

(g) Ibid. c. 4. (h) Confer Biblioth. Græc. Tom. 6. & Biblioth. Eccleſiaſt. in cap. 81. Hieron. de Vir. Illuſtr.
(i) Vit. Supra laud. l. 2. c. 4.

Philippi Bergomenſis, cum Joannis Jacobi Hoffmanni ſolicite indicentur, & proferantur, qui ætate, & auctoritate tanto inferiores ſunt Marcellino, multoque magis Dione, qui Euſebium ipſum anteceſſit, quem tamen Auctorem hi juniores, fere omnes, ad Galli annos *hiſtoriarum lumine illuſtrandos* producti, unum videntur exſcripſiſſe. Quid quæris? Nihil quidquam de Galli annis invenio, mitto apud Marcellinum, qui ejus mortem ſic in tranſitu attingit (*k*), ſed ne apud Dionem quidem, ex inſtituto de hac ſcribentem (*l*). Quid ergo Auctori Epiſtolæ impoſuit? Quantum ex iis quæ alio in loco affert, conjicio, verba impoſuerunt Lil. Greg. Gyraldi, in eandem ſententiam tradentis, Gallum *tertio & quadrageſimo ſuæ ætatis anno ſua ſibimet manu, teſte Dione, Euſebio, & Ammiano, mortem acceſſiſſe*. Verum hos quos ipſe quoque laudare voluit Auctores, ſi attente, ut par erat, diligenterque inſpexiſſet; Gallum ſibi quidem manus attuliſſe, ab his omnibus traditum vidiſſet, quo autem vitæ anno, hoc vero neque ab Dione, neque ab Ammiano traditum inveniſſet, gravemque hunc Gyraldi errorem (ſi tamen ipſius Gyraldi eſt; neque enim ſic legitur in nitidiſſima, eademque accuratiſſima ejus Editione) convincere multo facilius potuiſſet, quam aliquanto leviorem alterum, quem paulo infra convincere magno labore conatus eſt.

12. Nimirum Gyraldus *a pleriſque credi*, ſcripſerat; non ipſe affirmate aſſeveraverat; credi, inquam, Galli id epigramma, quod *de Virgilii morte ad Auguſtum legitur*,

Temporibus lætis triſtamur, maxime Caſar,
Hoc uno amiſſo, quem fleo, Virgilium &c.

Auctor vero Epiſtolæ, ut Galli non eſſe, evincat, ſibi chronologicis accurate ſubductis rationibus conſtituendum exiſtimat, quo Virgilius anno, & quo item Gallus deſierint vivere. Sed ut quærere omittam, utrum in poſtremo hoc anno conſtituendo ſibi ſatis ipſe conſtiterit, qui infra conjici tantum, non conſtitui hunc poſſe, fateatur propterea quod ob variantes Chronologorum opiniones incertus ſit; ſane multo expeditius fuiſſet commemorare, Dionem (*m*), qui Galli mortem proponit *Auguſto VIII. Statilio Tauro Conſulibus*, eundem triennio poſt, ſive *Auguſto XI. Conſule cum Calpurnio Piſone*, mortem proponere, & nobile funus Marcelli, Octaviæ filii, quarum rerum Virgilium (*n*) quoque luculentam videmus mentionem feciſſe, & quod conſequitur, Gallo ſuperſtitem fuiſſe. Aut ſi ne hoc quidem ſatis expeditum videretur; mirum certe eſt, multo expeditiſſimam ejus epigrammatis Gallo abjudicandi rationem Auctorem Epiſtolæ non attendiſſe, qui ſemel, iterum, ſæpius ex multorum, ſed ex Donati præſertim auctoritate, cui Servii (*o*) quoque auctoritas addi potuiſſet, inculcaverit, quartum Georgicorum librum, quà a medio uſque ad finem laudes Galli continebat, jubente poſtea Auguſto, fuiſſe a Virgilio in Ariſtæi fabulam commutatum. Cur enim id juſſit Auguſtus? Nimirum quia Gallo, ut Veteres illi indicant, & Auctor fatetur, Auguſtus ex amico jam factus erat inimicus, quæ & mox Gallo cauſa moriendi fuerat. Quid igitur aut jam mortuus de Virgilii obitu, aut inter inimicos habitus, amice ad Auguſtum ſcribere potuiſſet, ac cætera quidem læta, id ſibi unum triſte accidiſſe, ſignificare, quod Virgilius migraſſet e vita?

13. In ea quoque Elegia quæ nomine inſcripta Cornelii Galli ab juniore Aldo edita eſt, perlegenda, & cum Dione, aliiſque Hiſtoricis conferenda ſi paulum modo attentum animum adhibuiſſet; Galli eſſe illam poſſe, nullo modo judicaſſet. Nam primum omnium, ipſum Elegiæ repugnat initium, quod ne exſcribere quidem poſſum, quin continuo fucum ſentiam, & alterius, unde ſumptum eſt, initii, Epiſtolæ videlicet M. Cœlii (*p*), veniat in mentem. Sic enim ea incipit Epiſtola, *Tanti non fuit Arſacen capere, Seleuciam expugnare;* Elegia autem ſic,

Non fuit Arſacidum tanti expugnare Seleucen,
Italaque ultori ſigna referre Jovi:

At vero annis aliquot poſt Galli mortem interjectis, hoc eſt *M. Apulejo, P. Silio Conſulibus*, tum demum a Dione (*g*) de ſignis ſcribitur a Parthis ad Auguſtum remiſſis; remiſſis, inquam, non per bellum unquam, aut *expugnationem* relatis; imo Parthorum Rege *verito, ne bello ab Auguſto impeteretur*, Auguſto autem *hanc rem magnæ ſibi laudi ducente, quod præliis prius amiſſas res citra ullum certamen recepiſſet*.

14. Neque magis cætera conveniunt quæ in eadem Elegia memorantur,

Pingit & Euphratis currentes mollius undas,
Victriceſque Aquilas ſub Duce Ventidio.
Qui nunc Craſſorum manes, direptaque ſigna
Vindicat Auguſti Cæſaris auſpiciis.
Parthe tumens animis, & noſtra clade ſuperbe,
Hic quoque Romano ſtratus ab hoſte jaces.

Quæro hic, ecquando Ventidius *Auguſti auſpiciis* Parthos profligaverit? Neque enim tum dici poteſt, cum aut Labieno, aut Pharnapate, aut Pacoro ipſos cientibus, aut ducentibus, profligavit. Nam tunc Ventidius, homo Antonianarum ſemper partium, ideoque cum M. Antonio a Cicerone (quem Romæ comprehendere voluiſſe, docet Appianus (*r*)) in Philippicis (*ſ*) proſciſſus, & ab Senatu hoſtis eo tempore judicatus (*t*), deinde vero auſus Cæſaris, tunc Triumviri, milites Alpium tranſitu prohibere (*u*), & a Planco deſertos Antonianos poſt Peruſiam captam colligere (*x*), tum, inquam, in Antonii ejuſdem provincia, atque adeo, ut diſerte in Liviana Epitome (*y*), & L. Flori (*z*) libris, & Appiani (*a*) poſitum eſt, *Antonii legatus*, hujus, non Cæſaris, auſpiciis Parthos ſuperavit; quamobrem Antonio, non Cæſari, ob eas Ventidii victorias, decretas eſſe ſupplicationes, & triumphum, ab Dione (*b*) traditum eſt. Reliquum eſt igitur, ut quis dicat, mortuo Antonio, Cæſare autem (quod verſus iſte ſignificat) Auguſti appellatione ornato, novam hanc Ventidium, Seleucia expugnata, relatiſque Craſſi, & Antonii ſignis de Parthis victoriam reportaſſe. Verum, ut Dione etiam ſepoſito, Paterculum (*c*), Plutarchum (*d*) Juſtinum (*e*), Appianum (*f*), A. Gellium (*g*), Julium Frontinum (*h*), L. Florum (*i*), Sext. Ruffum (*k*), Oroſium (*l*), Eutropium (*m*), atque alios, quos ſciens prætereo, inſpiciamus qui de Ventidio mentionem fecere, ut prima illa prælia commemorari videmus, ſic de hoc poſtremo nihil invenimus; ſed ne invenire quidem poſſumus, cum de ſignis ab Rege Parthorum, non vi, & præliis, imo potius belli metu compulſo, ad Auguſtum remiſſis, ab Dione cæteri, quos nos quidem legiſſe meminimus, Hiſtorici non diſſentiant.

Quod ſi id inveniri etiam poſſet; nihil tamen ad Gallum Elegia iſta pertineret, quippe qui ab Antonii morte Ægypto præfuit; non ſub Ventidio militavit, quod de ſe indicat, vel potius fingit quicumque Elegiæ auctor eſt, parum, ni peſſime fallor, in Romana Hiſtoria verſatus, qui iſtam Gallo Elegiam ſuppoſuit.

15. Et tamen hæc quæ de Ventidio in iſta attinguntur, non dubitat Epiſtolæ Auctor iis ipſis convenire temporibus quibus Gallus Lycoridem maxime deperibat: quæ tempora cum ea nimirum ſint quæ Virgilius X. Ecloga deſignavit,

--- *indigno cum Gallus amore periret;*

certe ſi eam ipſe attente Eclogam perlegiſſet; non id facile cenſuiſſet. Non etſi ejus initium, & finis Eclogæ poſt alias omnes, atque ideo poſt C. Aſinii Pollionis Conſulatum, cujus quarta meminit, ſcriptam ſignificant; tamen quibus de temporibus in ipſa agatur, ſatis illa erudito homini indicant,

(*k*) Rer. Geſtar. l. 17. (*l*) Rom. Hiſt. l. 53. (*m*) Ibid. (*n*) Æneid. l. 6.
(*o*) Comment. in Bucol. Virgil. Eclog. 10. (*p*) inter Familiar. Cicer. l. 8. Epiſt. 14. (*q*) Rom. Hiſt. l. 54.
(*r*) De Bell. Civ. l. 3. (*ſ*) XII. XIII. XIV. (*t*) Vid. A. Gell. Noct. Attic. l. 15. c. 4.
(*u*) Vid. Dion. l. 48. (*x*) Vid. Appian. de Bell. Civ. l. 5. (*y*) l. 127. & 128. (*z*) De Geſt. Rom. l. 4. c. 9.
(*a*) l. de Bell. Parth. (*b*) l. 48. & 49. (*c*) Hiſt. l. 2. c. 78. (*d*) in Anton. (*e*) Epit. l. 42. c. 4. (*f*) l. cit.
(*g*) c. 4. cit. (*h*) Strategm. l. 1. c. 1. & l. 2. c. 2. & 5. (*i*) c. cit. (*k*) De Hiſt. Rom. (*l*) Hiſt. l. 6. c. 16.
(*m*) Hiſt. Rom. l. 7.

Galle, quid inſanis? inquit, tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt,

itemque illa, quæ cum proximis *verſus Galli eſſe de ipſius translatos carminibus*, in Commentario Servius docet,

Alpinas ah dura nives, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides: ah te ne frigora lædant.
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas.

Quæ ſicuti cum proximis verſibus poeticum ſimul & amatorium Galli ingenium longe melius, fideliuſque nobis exhibent, quam quæ ſub ejus nomine circumferuntur; ita iis temporibus oſtendunt (mitto, num Lycoris, quod Elegia iſta obtrudit, *deſiderio*, *curaque* Galli ægrotaret) num quidquam negotii Parthis cum Ventidio eſſe poſſet. Cum enim iſtum *alium*, de quo Virgilius, teſtetur Servius, fuiſſe *Antonium euntem ad Gallias*; nullum poterit iſti rei tempus aptius inveniri, quam cum Antonius Quæſtor creatus, ad Julium Cæſarem in Galliam ulteriorem ab Urbe reverſus eſt: quo de reditu hæc in Ciceronis Philippica II. *Quæſtor es factus: deinde continuo ſine S. C. ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti: id enim unum in terris egeſtati, æri alieno, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe, ducebas.* Nam quo primum tempore in Galliam Antonius ad Cæſarem iverat, non ex Urbe, ſed *ex Ægypto* (quod eadem Philippica docet) profectus erat. Ex quo autem Romam venerat e Gallia ad Quæſturam petendam, hujuſque voti compos factus, ad Cæſarem redierat, inde Romam niſi confecto bello Gallico, reverſum non eſſe, ex duobus poſtremis de Bello hoc libris intelligitur, ex quibus cum in Aleſiæ obſidione, tum deinceps in proximis hibernis, annoque inſequenti in vaſtandis Eburonum finibus, in Bellovacis in officio continendis, denique rurſus in hibernis uſque ad Comii Atrebatis deditionem, quod ultimum Gallici belli opus fuit, fideli, & aſſidua Antonii opera eſſe uſum Cæſarem, cognoſcimus. Porro annus in quem incidit Aleſiæ obſidio, is fuit, quod libri VII. initium oſtendit, quo propter P. Clodii cædem Cn. Pompejus Magnus Conſul III. creatus eſt: paulo autem ante eam cædem Antonium Romæ Quæſturam petiiſſe, ex laudatæ Philippicæ duobus locis perſpicue apparet, ſi cum ejus Orationis loco quam Tullius edidit pro Milone, conjungantur. In hac enim legimus, *nuper* a M. Antonio eundem quem Milo tunc occiderat, Clodium *nuper*, inquam, eo compulſum fuiſſe, ut *ſe*, *fugiens*, *in ſcalarum tenebras abderet*. In illa vero, *cum tu*, M. Antoni, Clodium *in foro*, *ſpectante populo R. gladio ſtricto inſecutus es, negotiumque tranſegiſſes, niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet*: deinde, aliquot interjectis paginis, *tu a me obſervatus in petitione quæſturæ: quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo R. in foro es conatus occidere.*

16. Noli mirari quod fuſius hæc perſequar, Vir Cl. Neque enim eo dumtaxat pertinent, ut intelligatur, ubi fuerit, & quid egerit Antonius iſto temporis intervallo quod Plutarchus in ejus Vita tranſilivit, aut (quod ad ſuſceptum ſermonem attinet) quo Gallus tempore maxime Lycoridem deperibat, eo tempore nihil Ventidio cum Parthis fuiſſe, quorum hi tunc ferme Craſſos ceciderunt, & Romana ſigna ademerunt, Ventidius autem, ut Gellius (*n*) docet, cum Julio Cæſare in Galliis eſt verſatus. Sed eo etiam pertinent, ut magis magiſque ſuſpicemur, Gallum, cum ſe ipſe interfecit, aliquanto majorem natu fuiſſe, quam plerique exiſtimant, & Epiſtolæ Auctor contendit. Ab eo namque anno quo Pompejus Conſul III. fuit, numerandi initio facto, fine autem in eo quo Conſul VIII. fuit Auguſtus, quo nimirum tempore Galli mortem ab Dione proponi, ſupra memoratum eſt; anni certe ſunt ſeptem & viginti. Hos igitur ſi de tribus & quadraginta, quam Gallo ætatem tribuunt, detrahamus; relinquetur nempe, ut natus annos circiter ſexdecim, non modo jam totus eſſet in amoribus, horumque cauſa uſque adeo inſaniret; ſed, quod multo minus credibile eſt, tantum poeticis ſtudiis jam excelleret, ut *divinus poeta* a Virgilio ipſo vocari poſſet, atque Apollo induci qui cum illo colloqueretur. Quæ, atque alia ejuſdemmodi ſiquis forte malit ſic intelligere, ut illi conveniant tempori quo Virgilius ſcripſit, non tempori iſti de quo ſcripſit; haud ſatis ſcio, quantum in omnibus id liceat, præſertim cum Gallus iſto ipſo tempore ſic loquens inducatur,

Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor avena.

Verum hæc ſatis ſit attigiſſe, cum Veterum nemo, ut ſupra oſtendimus, proferatur qui Galli ætatem definiverit præter Euſebium; hujus autem exemplaria, quod Auctor Epiſtolæ confitetur, inter ſe non conſentiant, eaque fortaſſe cauſa fuerit, quod alii XLIIII. alii LXIII. plerique XLIII. annos tribuant: quibus tamen in numeris deſcribendis quam facile potuerint librarii peccare, frequentiſſimi eorum in ejuſmodi rebus errores demonſtrant.

17. Quanquam ſive major, ſive minor placeat iſtorum numerorum, cum major eo nos ducat, ut Cn. Pompejo Strabone, L. Porcio Catone Coſſ. minor vero, ut Q. Hortenſio, Q. Cæcilio Metello Coſſ. natum Gallum inveniamus, Julius autem Cæſar non niſi poſt Conſulatum ſuum Primum, hoc eſt undecimo poſt hos, uno & triceſimo poſt illos Conſules anno, in Galliis, & Illyrico cum imperio fuerit; apparet certe, planius fuiſſe declarandum ab iis qui Corn. Gallum, non *Foroliovienſem*, ſed *Forojulienſem* maluerunt, quid ſibi vellent, aut qua ratione rem intelligerent; ab iis, inquam, qui cum Auctore Epiſtolæ confitentur, *utrumque Forum Julii ab Julio Cæſare fuiſſe fundatum*. Sed hæc tu melius perſequi poteris, Vir Cl. atque item quærere, an *Gallus Cornelius*, quem Aſinius Pollio, in litteris ad M. Tullium (*o*), *familiarem ſuum* dicit, & quem Sebaſtianus Corradus, ac Bernardinus Rutilius Cornelium Gallum fuiſſe, putant (*p*) de quo Aſinius idem in litteris ſuperioribus, *quod familiarem meum in tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius eſt: invideo illi tamen, quod ambulat, & jocatur tecum*; quærere, inquam, poteris, an Poeta is fuerit, de quo in præſentia ſermo eſt: certe nec tempora prohibent, & doctiſſimis hominibus ejuſmodi Virorum amicitiæ conveniunt.

18. Jam enim mihi, his omiſſis, illud viciſſim oſtendendum eſt, quam alia, atque alia in propoſita Elegia ei non conveniant Lycoridi quam Gallus adamabat. Nam hæc certe, quod Servius docet ſuis tum in laudatam Virgilii Eclogam X. tum in VI. Commentariis, in Theatro cantabat, nec ſecus atque Origo, & Arbuſcula, quæ nobiles eodem tempore meretrices erant, & mimæ, ipſa quoque ſcortum, & mima erat, Cytheridis cognomine in Urbe, & per Italiam notiſſima. Erat eadem præterea, quod ibidem tradidit Servius, Volumnii liberta, illius, opinor, Volumnii, ad quem, & de quo nonnullæ extant Ciceronis Epiſtolæ, illa in primis quæ huc maxime pertinet, ad Papirium Pætum (*q*). *Accubueram hora nona. Dices ubi? Apud Volumnium Eutrapelum: & quidem ſupra me Atticus, infra Verrius, familiares mei. Miraris, tam exhilaratam eſſe ſeveritatem noſtram? --- Audi reliqua. Infra Eutrapelum Cytheris accubuit. In eo igitur, inquis, convivio Cicero ille, Quem adſpectabant, cujus ob os Graii ora obvertebant ſua? Non mehercule ſuſpicatus eram, illam affore: ſed tamen ne Ariſtippus quidem ille Socraticus erubuit, quum eſſet objectum, habere eum Laida. Habeo, inquit, non habeor a Laide.* Hunc Volumnium ipſum quoque mimum fuiſſe, inveniemus, ſi cum Petro Victorio (*r*) eundem eſſe, cenſebimus, quem in Philippis captum in Antonii, & Cæſaris caſtris, Bruti milites occiderunt. Sic enim de eo Plutarchus (*ſ*), *Inter hos viri quidam erant Volumnius mimus, & Sacculio hiſtrio captivi.* Sane intimum fuiſſe Antonio, cum propter Cytheridem veriſimile eſt, tum vero ex M. Tullio ſatis conſtat ſive in Philippicis, ut mox apparebit, ſive ubi ad Atticum ſcribit (*t*), *Quod autem aditus* ad Antonium *difficilior eſſe dicitur; ſcripſi*

ad

(*n*) ſupra cit. l. 15. c. 4. (*o*) in Epiſt. Famil. Cicer. l. 10. Epiſt. 32. (*p*) Adnot. in ejuſd. l. Epiſt. 31.
(*q*) l. 9. Epiſt. 26. (*r*) In l. 7. Epiſt. 33. (*ſ*) in M. Bruto. (*t*) l. 15. Epiſt. 8.

ad Eutrapelum, ut is ei meas litteras redderet. Neque eſt cur miretur aliquis, M. Tullium apud mimum accubuiſſe, aut ad mimum ejuſmodi epiſtolas, quales in extremo libro ſeptimo (*u*) videmus, ſcripſiſſe. Nam & mimus eſſe potuit litteris inſtructus, ſalibus vero etiam magis debuit, & iis temporibus quibus id factum, ſcriptumque in parte per ſe ipſæ Epiſtolæ oſtendunt, Volumnii Amicis qui tum ſane plurimum poterant, ipſique propterea Volumnio Cicero blandiebatur, aliter poſt cædem Julii Cæſaris, & in illa rerum Antonii inclinatione ſentiens, alioque in numero hominem habens, ut in Philippica XIII. *Addite illa naufragia Cæſaris amicorum Barbas, Caſſios, Barbatios, Polliones: addite Antonii colluſores, & ſodales, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Craſſicium, Tironem, Muſtelam, Petiſſium, comitatum relinquo: duces nomino.* Erat autem *præfectus fabrum Antonii* P. Volumnius (ſi modo hic Eutrapelus eſt) quem Cornelius Nepos in Vita Attici iterum, ac tertio memoravit, & quantum familiaritate ac potentia Antonii (id quod timuerat Cicero) in proſcriptione abuſus ſit, exemplo oſtendit L. Julii Calidii, quem *multo elegantiſſimum poetam, --- neque minus virum bonum, optimiſque artibus eruditum, --- propter magnas ejus Africanas poſſeſſiones, in proſcriptorum numerum* P. Volumnius *abſentem retulit.*

19. Cæterum ſive Volumnii Eutrapeli, mimi videlicet mima, Cytheris liberta fuit, ſive conliberta; profecto cum Volumnii alicujus liberta fuerit; nomen illi ab nomine patroni Volumniam fuiſſe, de eaque illud intelligendum cenſeo, quod in II. Philippica exprobratur Antonio, *aperta lectica, Mima portabatur: quam ex oppidis municipales homines honeſti, obviam neceſſario prodeuntes, non noto illo, & mimico nomine* (id eſt Cytheridem) *ſed Volumniam conſalutabant: ſequebatur rheda cum lenonibus, comites nequiſſimi: rejecta Mater amicam impuri filii, tanquam nurum, ſequebatur.* Quin imo ſic eſſe omnino intelligendum, Ciceronis optimus interpres ipſe Cicero docet, hæc ſcribens ad Atticum (*x*), *Hic tamen Cytheridem ſecum lectica aperta portat: altera uxorem. Septem præterea conjunctæ lecticæ amicarum; hæ ſunt amicorum. Vide quam turpi letho pereamus!* Eodemque pertinent quæ ad eundem in Epiſtolis proximis (*y*) *Tu Antonii leones pertimeſcas, cave. Nihil eſt illo homine jucundius:* & (*z*) *Hoc quidem melius, quam collega noſter* (in Auguratu videlicet) *Antonius: cujus inter lictores lectica Mima portatur.*

20. Nec vero eſt (ut quando cœpimus, nonnullos Ciceronis locos de Antonii vita, & Cytheridis conditione magis illuſtremus) non eſt, inquam, cur in eo multum hæreamus, quod in Philippica *mater*, in Epiſtolis *uxor*; in illa *lenones*, in his *leones* commemorentur. Neque enim hæc ejuſmodi ſunt, ut alterum ab altero excludatur: eſſe una omnia potuere; modo uxorem intelligamus, non Fulviam P. Clodii (ut Paulus Manutius (*a*)) cujus nimirum alter vir Curio etiamtum vivebat, & quæ cum Cleopatram abſentem non tulerit, multo minus Cytheridem præſentem pellicem tuliſſet; ſed faciliorem aliam aliquam de prioribus Antonii uxoribus, ſive Fadiam (*b*) ex qua liberos ſuſcepit, Q. Fadii libertini hominis filiam, ſive Antoniam illam de qua in II. Philippica, *filiam ejus* (id eſt *patrui* tui) *ſororem* tuam ejeciſti, alia conditione quæſita, & ante *perſpecta*: quem ad locum haud ſatis video cur hæc adnotaverit Lambinus „ ſororem tuam) *immo* uxorem tuam *legendum*, „ *Octaviam ſcilicet, quam exegit Antonius, Fulvia* „ *domum intromiſſa* „ nam ſi filia patrui; ſoror igitur patruelis: itaque mox iterum de eadem Cicero, *ſorori & uxori tuæ*: item ſi filia patrui; filia igitur alterius Antonii; Antonia igitur certe: num vero etiam Octavia appellata? quam vereor, ne quis Lambinum, pereruditum alioquin hominem, ſuſpicetur, uxores Antonii, & tempora confudiſſe! Nam certe Antonius Octaviam exegit; ſed C. Octavii, non C. Antonii patrui, filiam, neque ut Fulviam domum intromitteret, qua videlicet jam mortua, aut, quod nonnulli tradunt, dimiſſa, Octaviam duxerat (*c*).

Fuit tamen aliquando cum ita cogitarem, poſſe aliquem fortaſſis prima illa ex Epiſtolis verba ad hunc modum legere, *Cytheridem ſecum lectica aperta portat alteram uxorem;* ut perinde ſit, ac ſi uxor eſſet, aut loco uxoris, quomodo alibi idem ſcripſit non tantum (*d*) *me --- ſicut alterum parentem --- obſervat*, verum etiam (*e*) *qui alterum ſe Verrem --- putaret*, &, *dixiſſet, --- non ſe decumanum eſſe Apronium, ſed Verrem alterum.* Eam autem lectionem videbantur commendare quæ II. Philippica non objicit ſolum, ut eo quem produximus, loco, *Mater amicam impuri filii, tanquam nurum, ſequebatur;* verum etiam exaggerat, ut his, *aliquid enim ſalis ab uxore Mima trahere potuiſti: & frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere, juſſit: ex duodecim tabulis cauſam addidit: exegit. Quam porro ſpectatus civis, quam probatus, cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quam quod cum Mima fecit divortium.* Huc illud addebam, qui id in Philippica de Matre exprobraſſet, eum multo minus de Uxore ſuam ipſa pellicem ſequi coacta, ibi fuiſſe taciturum.

21. Quod vero ad *leones* attinet; non me fugit, ex eo Epiſtolarum loco ſuſpicatum eſſe Petrum Victorium (*f*) id quod poſtea adverſus Hieronymum Ferrarium defendit (*g*), etiam in Philippica II. legendum eſſe *rhedam cum leonibus*. Illud miror, cum ei defenſioni duo Veterum Scriptorum teſtimonia obſtare viderentur, alterum Plinii majoris, Plutarchi alterum; hujus Virum Doctiſſimum non meminiſſe, illi vero in hunc modum ſatisfeciſſe ut diceret, *id negligentiæ illius ſcriptoris aſſignandum, qui in temporibus lapſus ſit, ut in multis aliis rebus ſæpe peccat: & certe majorem fidem Ciceroni habendam eſſe rerum, quæ ipſius ætate factæ ſunt, quam Plinio, qui multis poſtea ſæculis vixit;* quaſi vero non conſtaret ex Suetonio (*h*), & Xiphilino (*hh*), eam Veſevi montis conflagrationem, qua Plinius, ut Sororis Filius (*i*) docet, ſex & quinquaginta annos natus occubuit, ſub Tito contigiſſe, Ciceronem vero eodem quo Panſa, atque Hirtius Conſules, anno interfectum fuiſſe, ex Dione (*k*), aliiſque non liqueret: ex quibus intelligi poſſet, inter Ciceronis finem, & Plinii vivendi initium ne ſeptuaginta quidem annos interceſſiſſe. Sed *multa, multa*, inquam, *ſæcula* num ſic forte ibi accepiſſe Victorium putabimus, ut in II. de Officiis (*l*) (neque id, ſi recte legamus, neceſſario) accipiebat (*) Muretus? Cæterum hæc Plinii (*m*) erant verba, poſterius, quam is Philippicæ locus ferat, tempus deſignantia. *Jugo ſubdidit leones, primuſque Romæ ad currum junxit M. Antonius, & quidem civili bello, cum dimicatum eſſet in Pharſalicis campis, non ſine quodam oſtento temporum, generoſos ſpiritus jugum ſubire illo prodigio ſignificante; nam quod ita vectus eſt cum mima Cytheride, ſupra monſtra etiam illarum calamitatum fuit.* Plutarchus quoque (*n*) non niſi poſt Pharſalicam pugnam hæc narrat de Antonio: cujus Auctoris verba primo loco proferam, ut latine ab Leonardo Aretino reddita ſunt, qui ut vitioſiſſimis uteretur Plutarchi codicibus; tamen vel ex Cicerone intelligere poterat, quam falleretur ſic vertens. *Erat inter maxime familiares* Antonii *Sergius mimus, & Citheris quidam ex eadem palæſtra mulierculam amans. Hoc comitatu Antonius peragrabat Italiam lectica delatus, quam haud pauciores quam matris ejus comitati ſequebantur. --- Ducebantur & leones ad rhedam ligati.* Quanto melius qui poſtea (*o*) ſic reddidere. *Erat Sergius mimus unus ex iis qui plurimum apud* Antonium *poterant, & Cytheris ex eadem palæſtra, quam mulierculam adamabat. Hanc, urbes peragrans, circumducebat lectica. Lecticam ejus non minor comitatus, quam matris ipſius, ſequebatur. --- Leonibus*

(*u*) Epiſt. Famil. cit. 33. & prox. præced. (*x*) l. 10. Epiſt. 12. (*y*) Epiſt. 15. (*z*) Epiſt. 18.
(*a*) Comment. in hunc locum. (*b*) Philippic. II. III. XIII.
(*c*) Vid. Plutarch. in Anton; Dion. l. 48. & 50; & Livian. Epit. l. 127. (*d*) l. 5. Epiſt. Famil. Epiſt. 8.
(*e*) In Verr. l. 5. & 3. (*f*) Explic. ſuar. in Cicer. Caſtig. in l. 10. Epiſt. ad Attic. (*g*) Variar. Lect. l. 16. c. 3.
(*h*) (*hh*) In Tito. (*i*) l. 3. Epiſt. 5. & l. 6. Epiſt. 16. (*k*) l. 47. (*l*) c. 17. (*) Var. Lect. l. 10. c. 8.
(*m*) Nat. Hiſt. l. 8. c. 16. (*n*) In Antonio. (*o*) Ex Edit. Xylandri, & Cruſei.

nibus juncti currus. Jam vero ſiquis malit Victorio quadantenus adſtipulari; per me licet, ſic tamen ut Plinium non plus dicere concedamus, quam dicat. Scilicet hoc ait quidem, poſt Pharſalicum prælium id primum Antonium feciſſe Romæ; at extra Urbem tamen idem feciſſe, aut certe attentaſſe anno ante, neque ipſe, neque vero Plutarchus negat. Cicero viciſſim, ut id factum indicat anno ante; ſic poſt Pharſalicam pugnam non modo iterum factum non negat; ſed dat nobis tanquam anſam ad idem conjiciendum, cum in Philippica II. poſtquam illam ſuperioris anni itinerum Antonii cum Cytheride peragrationem deſcripſit, quam pauciſſimis interjectis verſibus, in quibus pugnam illam deſignat, hæc ſubjicit. *Victor e Theſſalia Brundiſium cum legionibus reverti∫ti. --- Veniſti Brundiſium, in ſinum quidem, & in complexum tuæ Mimulæ.* --- Italiæ rurſus percurſatio, eadem comite *Mima;* ut cætera quæ paulo antea, atque adeo modo dixerat, etſi ipſe faſtidii vitandi cauſa fortaſſe reticeat, nobis tamen proclive ſit ſuſpicari.

22. Cæterum illas Antonii cum Cytheride percurſationes primas cum inter ea poſuerit Tullius, *quæ notiora omnibus eſſent, qui in Italia tum fuere, quam ſibi, qui non fuit;* fuerit tamen & ipſe, ut Epiſtolæ ad Atticum oſtendunt, cum menſe Majo ejus anni qui annus prælium Pharſalicum anteceſſit, per Campaniam fierent; hinc licet intelligi, reliquis menſibus per cæteras Italiæ regiones productas eſſe; ut revera Antonius *horum flagitiorum veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſerit*. Alteræ autem percurſationes, aut certe famoſæ Antonii cum iſta meretricula volutationes non ante deſiere, quam (*p*) ab Julio Cæſare, a bello Africano in Urbem reverſo, caſtigatus, tandem aliquando *turpi* iſta *vita relicta*, *uxorem accepit Fulviam*, cui, diſerte narrat Plutarchus, per ludum ſervili ipſum veſte litteras illas amatorias reddidiſſe, quæ in II. Philippica exagitantur, quarum erat litterarum caput, *ſibi cum illa Mima poſthac nihil futurum: omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe*: quanquam fidem non religioſiſſime præſtitiſſe, ſignificare videtur Cicero, qui poſt Cæſaris cædem cum ad Atticum fictis, ut ſæpius ſolet, nominibus ſcribit (*q*) *Hic autem noſter Cytherius, niſi victorem, neminem victurum*; a Petro quidem Victorio cum aliqua, a Paulo autem Manutio ſine ulla dubitatione dicitur (*r*) ſic *a Cytheride mima Antonium appellare*.

23. Quorſum a nobis hæc omnia ſatis ſuperque de Cytheride congeſta ſunt? Nimirum ut tanto clarius appareat, num iſti ultimæ ſortis, & inquinatiſſimæ fœminæ ullo modo conveniant quæ in ſuppoſita Gallo Elegia quaſi de ingenua puella, & Auguſto jam rerum potito, adhuc intacta, pudicaque ſcribuntur,

Æqua tamen matris cauſa eſt; cupit illa paternam
Impleat ut pulchra filia proba domum.

& infra,

Quid loquor ah demens? roſeæ nec flore juventæ,
Nec capitur miſſis lux mea muneribus.

Et tamen Lycoridem cum meretricem, tum certe Volumnii fuiſſe libertam, Epiſtolæ Auctor non ignorabat. Sed ut parum attente Elegiam iſtam legerit, illud quoque indicio eſt, quod in ipſa de Lycoride eſſe dictum, non dubitat, quod de lena, ut proxime ſuperiora cætera, tam aperte dictum eſt, quam quod apertiſſime,

Multa quoque affingit, mentitur & omnia.

Sed nimis multa de verſibus.

24. Nunc quæ de Galli tum genere, tum Præfectura, tum criminibus ſcribit, ex parte ſaltem aliqua cum vetuſtis Hiſtoricis, præſertim vero cum Dione conferamus. Igitur etſi apud Petrum Crinitum legerat, *fortuna* Gallum *tenui fuiſſe, peneque infima*; nihilo tamen minus *nobiliſſimum* cenſet, nonnullis ductus argumentis, quæ hic expendere longius foret. Mihi vero Suetonii verba, ex quo Crinitum ſumpſiſſe id video, cum Dione conferenti, non levis hæret dubitatio. Siquidem cum ille hæc ſcripſerit (*ſ*), Auguſtus *Salvidienum Rufum ad conſulatum uſque, & Cornelium Gallum ad præfecturam Ægypti, ex infima utrumque fortuna provexerat*; Dio, in Salvidieno quid *infima fortuna* fuerit, his verbis oſtendit (*t*). *Salvidieno, obſcuriſſimo genere nato, paſcenti gregem, flamma e capite emicuit.*

25. Verum de Galli genere cum certiora non ſuppetant; de Præfectura videamus. Quærit Epiſtolæ Auctor, cur Auguſtus Corn. Gallum neque Conſularem, neque Prætorium Virum, neque adeo Senatorem Ægypto præfecerit. Cujus exempli ut novitatem animadverſam, ita cauſam indicatam ab ſummo Noriſii Cardinalis ingenio fuiſſe, arbitratus, Viri hujus longe Eruditiſſimi verba profert, eique adſtipulans plaudit. Verum ſi de Gallo ſcripturus, eum Hiſtoricum ex quo plura, eaque certiora de Gallo habemus, ſibi paulo attentius inſpiciendum exiſtimaſſet; alibi, & jure quidem meritoque, peracre Noriſii ingenium laudaſſet, hic autem ſatis ſibi eſſe, credidiſſet, Dionem, cujus Noriſius ipſa fere verba, non modo ſententiam ſequitur, hæc ſcribentem (*u*) producere. *Ægypto autem tributariæ factæ Cornelium Gallum* Auguſtus *præfecit. Multitudo ſane hominum, urbium, ac agrorum, ac mores ejus gentis leves, tum copia annonæ, & pecuniæ efficiebant, ut non modo committere provinciam Senatori nulli auderet, ſed & proficiſcendi in Ægyptum poteſtatem, niſi ipſe nominatim alicui permiſiſſet, omnibus adimebat: adeo enim ſuſpectos Ægyptios ſtudii novarum rerum habebat, &c.*

26. Attamen hic recte credidit Noriſio. Quid? ubi male de Galli criminibus Gyraldo credidit, illa affirmanti: *ſcribit & Dion hiſtoricus lib. LIII. Proculejum, cum aliquando Cornelio Gallo occurreret, naſum & os manu compreſſiſſe, id ſcilicet ſignificantem, non alicui tutum eſſe, illo præſente nec loqui, nec reſpirare; tantæ namque fuit Gallus inſolentiæ. Alius quoque, licet ignotus, ad eum cum teſtibus quibuſdam acceſſit, &c.* Profecto neque hæc Epiſtolæ Auctor inter Galli crimina retuliſſet, neque ad ejus *ambitionem* pertinere, exiſtimaſſet, neque hinc argumenta trahi poſſe, cenſuiſſet, e quibus intelligeretur, Gallum ex ulteriore Gallia fuiſſe; ſi laudatum a Gyraldo Hiſtoricum potius, quam Gyraldum, hunc perperam deſcribentem, ſibi legendum, atque attendendum putaſſet. Nam apud Dionem tantum abeſt, ut illa de Gallo ſcripta ſint; de proditore, & accuſatore Galli Valerio Largo ob iſtam ipſam Galli ſocii, & convictoris ſui delationem ſcribuntur (*x*). Ea enim Largi adverſus Gallum perfidia expoſita, hæc ab Dione ſubjiciuntur. *Certe Proculejus ita de Largo ſenſit, ut obviam eo forte facto, nares ſuas, oſque manu compreſſerit, iis qui ſecum erant, ſignificans, ne reſpirare quidem, Largo præſente, quenquam tuto poſſe. Alius quidam Largum accedens, adhibitis arbitris, Largo ipſe ignotus, percontatus eſt, notuſne ei eſſet, & abnegante id Largo, rem in tabulis adſignavit: quaſi vero homo improbus non poſſit etiam ignotum calumniis impetere.*

27. Erant alia quæ iſtam curſim legens Epiſtolam, animadverteram, unde conſtaret, minus diligenter, minuſque attente ſcriptam eſſe, ut ubi Joannem Gobellinum Auctor redarguit, quaſi Blondi mortem quinquennio maturius poſuiſſet, quando eo reapſe anno quo mortuus eſt, 1463. poſuiſſe, adverſus Voſſium admonuerant Viri Eruditiſſimi a quibus *Litteratorum Italiæ* Ephemerides (*y*) conſcribuntur: vel ubi ex eo quod Henricus Palladius Corn. Gallum ſine ulla dubitatione Aquilejenſem fecerit, ex eo, inquam, continuo infert, *recte eos ſcripſiſſe qui* Gallum *Forojulienſem; perperam qui Vicetinum, Forolivienſem, aut Tuſcum vocarint*, præſertim cum ipſe mox neget, hanc ſe *probare Palladii opinionem poſſe nullius veteris Scriptoris auctoritate ſubnixam*: aut ubi ex Q. Æmiliani Cimbriaci facto qui Forijulii Civitatem quam vulgo appellant, ipſe *Julium* appellabat, *indicium evidens* eſſe, pronunciat, *Forumjulii nihil eſſe aliud quam iſtam ipſam Civitatem*; cum tamen continuo hoc addat, *ſe vero Julium, & Forumjulium diverſas eſſe urbes*

(*p*) Vid. Philippic. II. & Plutarch. Vit. cit. (*q*) l. 15. Epiſt. 22. (*r*) Explic. & Comment. cit. in hunc locum.
(*ſ*) in Auguſto c. 66. (*t*) l. 48. (*u*) l. 51. (*x*) l. 53. (*y*) Tom. 12. pag. 277.

urbes cenſere: ex quo intelligitur, dicendum fuiſſe, illud Æmiliano ſic eſſe viſum; non ſic eſſe. Erant hæc, atque ejuſdemmodi alia, quæ a me prætcrita ſunt libenter, cum temporis anguſtiæ plura perſequi prohiberent, & ea quæ attigi, ſatis eſſent mihi in primis, non inſectandi cauſa hæc proferenti, ſed dumtaxat demonſtrandi, non ea animi attentione iſtam ab Erudito Viro conſcriptam Epiſtolam fuiſſe, ut mirari plurimum oporteat, quod in Blondi noſtri exiſtimationem, & fidem nonnulla exciderint, quæ, ſi ſe ipſe collegiſſet, ſi in quem ſcriberet, quid ſcriberet, quibus argumentis ſcriberet, ſecum reputare voluiſſet; nunquam facile, iſta præſertim ratione fuiſſet ſcripturus. Teſtatur hoc probus Viri animus, & honeſte ac liberaliter inſtitutus, eaque in primis modeſtia, atque docilitas teſtantur, quibus finem ita facit Epiſtolæ ſuæ, ut ſiquid humani in ea ſcribenda paſſus ſit, non id ſe pertinaciter defenſurum, imo libenter verum, ſiquis forte oſtendat, agniturum profiteatur. Ego vero, ut ipſi de eruditione, cæteriſque ornamentis omnibus concedam; in eo certe me ab ipſo vinci nunquam patiar, quod ad honeſtiſſimum veri ſtudium, & facilem demonſtrati erroris confeſſionem attinebit. Quamobrem tibi, Vir Cl. tuique ſimilibus Viris de his quæ, ut potui, properanter dictavi, cum judicium libenter permitto, tum polliceor, quod a vobis judicatum fuerit, eo me libentiſſime ſtaturum. Vale.

D. Patavii VII. Kal. Jun. CIↃ IↃCC XXVIII.

EPISTOLA ÆMILIANA II.

Joannes Baptiſta Morgagnus Simoni Mariæ Poggio e Soc. Jeſ. Viro Clariſſimo Eruditiſſimoque S. P. D.

SUperiore autumno cum forte eſſem Forolivii, meque inde ſecum JULIUS ALBERONIUS Cardinalis Ampliſſimus, Flaminiæ Legatus, Ravennam duxiſſet, novumque illorum Fluminum alveum, Cataractam, Pontem, & navigabilem Foſſam mihi ipſe (quæ ſumma ejus eſt benignitas) commonſtraſſet; primum quidem tanta ſubiit admiratio, quantam utique hinc tot Operum magnitudo, hinc temporis quo præſertim Pons ejuſcemodi perfectus fuerat, brevitas incredibilis poſtulabat. Ut vero admirationem illam non ſuſtulit quidem, ſed minuit ejus qui curaverat, Legati eximia ſolertia, providentia, mentiſque præſtantia in multo maximis rebus ſpectata; alio paulatim, ut fit, atque alio animum cœpi & cogitationem convertere, interque hæc ad fluviorum quibus erat Pons impoſitus, antiqua nomina, quæ ſtatutis nuper ad caput utrumque Pontis marmoribus inſcripta legebam, *Bedeſis*, & *Vitis*. Eorum enim veniebat in mentem, quæ multa, & varia, atque adeo inter ſe pugnantia de illorum vocabulis perſæpe in Scriptorum monumentis jam olim, cum aliud agerem, animadvertiſſe mihi videbar: pigebatque eo tempore, ac propemodum ſubpudebat, longe aliis, quibus diſtentus ſemper fueram, occupationibus factum eſſe, ut, ſiquis forte ex me quæreret, necdum reſpondere pro certo poſſem, quemadmodum Latini eos appellare amnes conſueſſent, quos ego primos omnium aſpexiſſem, ut qui meam quoque Patriam, ut probe noſti, quamvis laxius in parte, quam Ravennam, intercipiunt. Quæ me cura magis ſolicitum habuit, cum mox Patavium redeunti negotium ab Legato Ampliſſimo datum eſt, ut quoniam CLEMENTI XII. P. M. tot, tantorumque, de quibus ſupra dictum eſt, Operum Auctori Munificentiſſimo Statua quamprimum Ravennæ in foro ponenda erat, de verbis ei Statuæ ſubſcribendis cogitarem, ageremque etiam; ſi mihi videretur; cum Joanne Poleno Marchione, & Jacobo Facciolato Viris Clariſſimis, mihique & publice docendi officio, & amicitia conjunctiſſimis. Hæ fuerunt cauſæ, cur meorum Anatomicorum libris pauliſper ſepoſitis, Geographos, & Hiſtoricos in manus ſumpſerim, hiſque diligenter inſpectis, plura quidem, commodius olim, & cum plus otii fuerit examinanda (*), in medio reliquerim; nonnulla autem de priſcis memoratorum fluminum appellationibus, quantum quidem licuit per anguſtias temporis, quantumque eſſet rei præſenti ſatis, conſtituerim. Quæ quando abs te, Vir Eruditiſſime, atque Humaniſſime, requiri, certior fio, protinus, qualia ea cunque ſunt, ſimul inſerviendi, ſimul tui exquirendi judicii cauſa, libentiſſime exponam.

2. Apud Græcos Scriptores fruſtra nomina quæſivi noſtrorum amnium. Ex Latinis autem qui utrumque nominaverit, præter Plinium reperio neminem. Ejus hæc verba ſunt (*a*). *Ab eo* (Rubicone) *Sapis*, & *Vitis*, & *Anemo*; *Ravenna Sabinorum oppidum cum amne Bedeſe*. Quibus ex verbis illud contra quorundam opinionem, plane efficitur, de quo a te ſcio primo loco eſſe quæſitum, alium Vitim eſſe, alium Bedeſim.

3. Uter autem, quod ſecundo loco quærebas, is ſit quem nunc *Ronchum*, uter quem *Montonum* vocitamus, id vero longe difficilius mihi quidem videtur poſſe conſtitui. Neque enim locus eſt ullus, quod ſciam, Latinorum Scriptorum, unde alterutrum perſpicue appareat: quo fit, ut minus ſit nobis mirandum, poſterorum alios in alias, atque inter ſe adverſas, iviſſe ſententias. Siquid tamen video; in hac tanta difficultate is omnium optimus conjector fuerit, qui invenire poſſit, Ronchus, an Montonus Plinii ætate propius Ravennam affiueret. Qui enim tunc propius affluebat, eum Bedeſim a Plinio vocatum eſſe, intelligitur.

4. Non me fugit, Blondo civi meo longe aliam de Bedeſi ſententiam fuiſſe. *Cingunt*, inquit (*b*), *Ravennam amnes duo Bediſum facientes: quorum qui ad dexteram, Montonus: qui ad ſiniſtram, olim Vitis, nunc Aquæductus dicitur*: & alio in loco (*c*), *amnem, quem juncti ſub urbis mœnibus ii torrentes efficiunt, Bedeſum veteres appellant Scriptores*. Quibus ex verbis duo conſequuntur, quorum ut alterum probari, ſic alterum facile improbari non poteſt. Nam ſi primi omnium Polentani; quod poſtremo a te quærebatur, aut Veneti iis fluviis Ravennam cinxiſſent; Blondus certe, qui intra centeſimum annum ex quo primi imperare cœperant Ravennatibus, in vicina urbe natus erat, Venetis autem imperantibus, ſcribebat, rem adeo ignorare non potuiſſet, ut vel Plinii tempore ad eundem modum ſe habuiſſe, exiſtimaret. Verum ut in illo errare non facile poterat, ita in hoc erraviſſe, complura indicant, quæ hic a nobis haud unam ob cauſam attendi juvat.

5. Primum quidem cum Strabonis ætate (id quod minime ignoras) (*d*) *intra paludes* ita *Ravenna poſita eſſet*, ut *aquis diffuſa*, *pontibus*, *ac lembis peragraretur*; veri non eſt ſimile, intra ſeptuaginta circiter annos rerum faciem uſque adeo fuiſſe mutatam, ut non modo fluviorum alveis duobus, ut nunc, cingeretur, ſed & tertius infra urbem extaret alveus in quem uterque confluerent, & ſic ad mare, ut adhuc conſpicimus, pervenirent, quando, Strabone quidem ſcribente (*e*), *cum a mari fierent inundationes*, non *medio-*

(*) Videantur nunc Epiſtolæ ſequentes. (*a*) Natur. Hiſt. l. 3. c. 15. (*b*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*c*) Hiſtor. Dec. 3. l. 8. (*d*) De Situ Orbis l. 5. (*e*) Ibid.

mediocrem urbs ipſa *acciperet maris partem, adeo ut univerſa cœnoſitas, hinc fluctu marino, hinc fluminibus alluentibus, tetrum medicaretur odorem.* Certe is qui paulo poſt Plinium, Ravennæ fuit, Martialis non ita locorum mutatam faciem ſignificat, cum & *æquoream* Ravennam vocat (*f*), & dulcis illic aquæ penuriam non uno joco ſatis indicat (*g*). Sed neque is qui anno prope quadringenteſimo a Plinii morte, Ravenna tranſiens, Sidonius reticuit (*h*) *ſe ſe hinc ſalſum portis pelagus impingens, hinc cloacalem pultem foſſarum,* ut *in medio undarum ſitiret: quia nuſquam vel aquæductuum liquor integer, vel ciſterna defæcabilis, vel fons irriguus, vel puteus inlimis.* Porro inſequenti etiam ſæculo & Caſſiodorus, & Procopius, quorum hic ſe Ravennæ cum Beliſario fuiſſe, teſtatur (*i*), ille autem ibi & natus eſt, & diu vixit, haud multo aliter urbis ejus ſitum propoſuerunt. Caſſiodorus enim, quantum ex Jornande intelligimus, qui ejus *Chronica de Gothis* in compendium redegit (*k*), urbem illam *inter paludes & pelagus* deſcripſit (*l*) *in modum inſulæ, influentium aquarum redundatione concluſam.* Procopius autem ab illa, inquit (*m*), *pedeſtrem exercitum excludunt aquæ, quibus Padus amnis, quem & Eridanum vocant, e montibus Gallicis eo decurrens, aliique fluvii navigabiles, & lacus urbem illam undique ambiunt;* tum illas quotidianas marini æſtus reciprocationes deſcribit, quas antea Claudianus (*n*) indicaverat, utque *acceſſum maris expectarent* qui *res vitæ uſibus accommodatas* e mari *in urbem commercii gratia, aliamve ob cauſam inferre volebant.*

6. Quæ ſi omnia diligenter attenderimus; fluvios quidem in æſtuaria, ſive, ut Silius (*o*) loquitur, in *ſtagna paludoſæ Ravennæ* ſe ſe effudiſſe, intelligemus; certos autem, ut nunc, alveos habuiſſe, quibus ejus cingerent mœnia, & tertium præterea infra urbem, in quem, ut adhuc videmus, confluentes, ad mare tenderent, qui Bedeſis vocaretur, non facile exiſtimabimus (**), præſertim cum Padus accederet, iſque, ſi quis alius, proxime Ravennam ambiret. Audi enim Sidonium (*p*). Ravennæ *oppidum duplex pars interluit Padi, cætera pars alluit: Qui ab alveo principali molium publicarum diſcerptus objectu, & per eaſdem, derivatis tramitibus exhauſtus, ſic dividua fluenta partitur, ut præbeant, mœnibus circumfuſa, præſidium, infuſa commercium.* Padum autem, hoc eſt Padi aquarum certam partem etiam eo quo Plinius ſcribebat, tempore Ravennam perveniſſe, hæc ejuſdem verba docent (*q*). Padus *Auguſta foſſa Ravennam trahitur, ubi Paduſa vocatur, quondam Meſſanicus appellatus* (***). Quibus in verbis etſi quædam ſunt ab aliis aliter & deſcripta, & intellecta, aliis in hac Foſſa, & circumjectis ſtagnis, aliis in eo unde hæc deducebatur, Spinetico Padi alveo Paduſam agnoſcentibus, de qua Virgilius (*r*), & Servius (*ſ*), & apud hunc Valgius, tum etiam Vibius Sequeſter (*t*), Claudianus (*u*), aliique meminerunt; tamen quod nobis hic ſatis eſt, ab nemine video in controverſiam vocari, præſertim cum Padum Ravennam perveniſſe, & alii poſtea, quos ſupra laudavimus, ſuis ipſi oculis conſpexerint, & Jornandes ex Caſſiodoro idem vel fuſius doceat (*x*), cujus verba operæ pretium fuerit perpendiſſe. Nam primum *a ſeptemtrionali plaga,* inquit, *ramus illi* (Ravennæ urbi) *ex Pado eſt, qui foſſa vocatur Aſconis.* Unde corrigendus, aut certe explicandus fuerat, ab Rubeo (*y*) etiam dico, duplex Ravennatis Agnelli locus (*z*), videlicet *extra portam S. Victoris non longe a fluvio, qui vocatur Foſſa-Sconti: & extra civitatem in loco, qui dicitur Foſſa-Sconii, juxta fluvium.* Deinde Jornandes continuo hæc ſubjicit. *A meridie idem ipſe Padus, quem ſolum fluviorum regem dicunt, cognomento Eridanus, ab Auguſto Imperatore altiſſima,* ſive, ut alii habent codices, *latiſſima foſſa demiſſus, qui ſeptima ſui alvei parte mediam influit civitatem. Ad oſtia ſua amœniſſimum portum præbens, claſſem CCXL,* ſive, ut in aliis libris, *CCL. navium, Dione referente, tutiſſima dudum credebatur recipere ſtatione.* Non ego quidem, ut Cluverius (*a*), Jornandem, vel potius Caſſiodorum, Virum doctiſſimum, quaſi *barbarum, & omnis abſtruſioris antiquitatis ignarum,* hic reprehenderim. Neque enim, ut Cluverius, intelligo inducentem Padum in urbem a meridie; ſed poſtquam eam interluerat, jam a meridie ſpectandum proponentem in ea videlicet Foſſa, quam Cluverius ipſe (*b*), fretus pervulgato ab ea ferme plaga *Fluminis veteris* cognomento, ab Auguſto conjicit in Claſſenſem uſque Portum fuiſſe productam. Itaque (niſi quid præterea a librariis forte peccatum eſt) paulo aliter Jornandis verba interpungerem; unde is facilius, quem propoſui, intellectus exiſteret. Inducto autem a ſeptemtrionibus in urbem Pado, in oppoſitam autem plagam uſque ad Claſſem perducto eâ aquarum copiâ quæ tanto Portui eſſet utilis, non video ſane, quî per Padum traduci exiguæ præſertim, ut perſæpe ſunt, aquæ, alveique noſtrorum fluminum poſſent, ut Ravennam primum, quod nunc faciunt, a ſeptemtrionibus, & a meridie ambirent, deinde in communem alveum coirent, qui Bedeſis appellaretur; nedum qui *portum conſtitueret*, ut Rubeus (*c*) loquitur, *quem Plinius Beſedum appellavit:* Quanquam nec *Beſedum* in optimis quidem exemplaribus, ſed *Bedeſim*, & hunc non portum, ſed *amnem* Plinius memoravit: & qui ante Auguſtum ad Ravennam, neque exiguus, fuerat portus, is aut commune univerſi illius ſtagni, non peculiare certi amnis, oſtium fuit, aut ſi certi amnis, cur fuiſſe eorum fluminum potius, quæ ſæpenumero, ut torrentes ſolent, nullam propemodum aquam convehunt, quam illius Foſſæ cenſebitur, quæ multo, ut credunt, Auguſto antiquior, apud Plinium tamen Auguſtæ Foſſæ nomen tulit? Hæc enim, ſive, ut pleriſque placet, pro oſtio primo Padi a Plinio propoſita fuit, ſive non fuit; certe aquam jugiter, quippe ex Pado acceptam, vehebat. Cæterum in tanta rerum vetuſtate, ac tot mutationibus illius oræ, per mihi mirum videtur, non dubitaſſe Cluverium tradere (*d*), vel *IƆC. annis ante Chriſtum natum*, imo etiam prius, *oſtium* eam *Foſſam habuiſſe idem, quod Montonem & Ronchum amneis apud Ravennam in mare effundebat: qui nunc*, inquit, *Ravennatium dicitur portus, vulgo porto di Ravenna:* quando ex Rubeo (*e*) ſcire poterat, anno 1563. id eſt annis ante vix LX *cum portus Ravennas ad Orientem hibernum poſitus, oblimatus arena, naves non exciperet, alio facto Viti, Montonique fluminibus alveo, ad Orientem æſtivum traductum eſſe*: tantum abeſt, ut quod ante duo & viginti ſæcula fuiſſet, pro certo poſſet conſtituere! Mihi vero ea omnia quæ diximus, perpendenti, ne Plinii quidem ætate hæc videntur flumina ſuum ſibi communem alveum infra urbem, oſtiumve habere potuiſſe.

7. Quem ergo, inquis, fluvium deſignare voluit Plinius, cum ſcripſit *Ravenna cum amne Bedeſe?* Illum videlicet, ut ſupra dixi, qui de fluviis duobus noſtris in paludes propius Ravennam tunc influebat. Uter autem eo tempore propius influeret Montonus, an Ronchus, quædam poſſunt conjecturæ indicare. Mitto illam quæ ex Rubeo capi fortaſſe poteſt, ſcribente (*f*), *primum* Ravennæ *baptiſmatis fontem in ea urbis parte conſtitutum ferri, quæ ad Arietem dicebatur, a fluvio, cui proxime accedit, nomen ſortita: quem nunc fluvium vulgari vocabulo Montonem appellamus.* Mitto alias, quæ ab Ronchi longe majori, quam Montoni, Ronchi, inquam, & Claſſenſis Portus, in quem aquam inferre oportebat, vicinitate trahi conjecturæ poſſunt, ut illuc potius quam Ravennam deflexiſſe Ronchum, putemus: & ſane Deſiderius Spretus (*g*) qui in ea Civitate ante extremum ſæculum

lum

(*f*) l. 13. Epigr. 21. (*g*) l. 3. Epigr. 55. 56. (*h*) l. 1. Epiſt. 5. (*i*) De Bello Goth. l. 2. c. 29.
(*k*) Præf. ad Hiſt. de Reb. Goth. (*l*) c. 29. (*m*) l. 1. c. 1. (*n*) Panegyr. de VI. Conſul. Honor.
(*o*) De Bello Punic. Sec. l. 8. (**) Videri nunc poteſt etiam Epiſt. IV. n. 14. (*p*) Epiſt. cit. 5.
(*q*) l. 3. c. 16. (***) De hac Foſſa videri nunc poteſt Epiſt. III. (*r*) Æneid. l. 11. (*ſ*) in eum locum.
(*t*) De Flumin. (*u*) Panegyr. cit. (*x*) c. 29. cit. (*y*) Hiſtor. Ravenn. l. 3.
(*z*) Libr. Pontific. P. 2. in Vita S. Maximiani c. 1. & 5. (*a*) Ital. Antiq. l. 1. c. 35. (*b*) Ibid. c. 28.
(*c*) Hiſt. cit. l. 1. (*d*) c. 35. cit. (*e*) Hiſt. cit. l. 10. (*f*) Ibid. l. 1. (*g*) De Urbis Raven. amplitud. l. 1.

lum XV. florebat , cum de Claſſenſi Portu vel ſuo tempore jam prorſus inutili , atque adeo nullo verba faceret , hujuſque rei cauſam , de qua in parte amplius videndum eſt (*) , Blondum (h) ſecutus, fuiſſe , non dubitaret , *Sapis fluvii , & aliorum qui portum illum facere conſueverant , averſionem ; nam aliud*, inquit , *in mare oſtium, quod Gervaſium dicitur multis ante ſæculis ſibi Sapis fluvius effecit : alii vero ad Urbem declinantes , Adriaticum mare aliud per oſtium influunt* ; his quidem verbis etſi Ronchum pariter, Montonumque indicare voluit ; qui tamen curſum utriuſque per ſuperiora loca perſpectum habeat , is intelliget, olim Montonum Ravennæ propiorem , quam Ronchum, fuiſſe. Sed his, aliiſque præteritis , ea potius conjectura in præſentia utemur , quam *Aquæductus* nomen ſuppeditat , quo Ronchum accolæ , non Montonum, vocitarunt . Nam etſi Leander Albertus, qui , ut plures alii , mirum in modum quæ hos ad fluvios attinent, confundit , utrumque Aquæductum appellari , ſcribit (i) ; tamen & Blondus (k), & Rubeus (l), qui, non de alienis, ut illi, ſed de propriis loquebantur fluminibus, ut Forolivienſes quoque Hiſtorici (m) , oſtenderunt , id nomen Roncho fuiſſe peculiare . Itaque vel Albertus ipſe , non de Montono , ſed de Roncho diſerte hæc tradidit, quæ latine hic reddam . *Apud ipſum Ronchum (quem Ravennates Aquæductum appellant propterea quia hic ejuſdem fluminis alveus artificum manu factus fuit ad multa paſſuum millia, ſicuti etiam perſpicue apparet) tribus a Ravenna mill. paſſ. aſpera illa & cruenta contigit pugna ſacratiſſimo die Paſchatis Reſurrectionis Chriſti anno* 1522. (ſic) *inter Gallos & Hiſpanos &c.* Certum eſt , apud Ronchum anno 1512. (non apud Montonum anno 1513. ut ſcribunt (n) Ferrarius , & Baudrandus, qui in anno tamen non errat) pugnam illam eſſe pugnatam . Haud equidem inficias iverim, Montonum olim *per Gattinellam villam ſecundo ferme ab urbe* Ravenna *lapide , in paludes influxiſſe*, quando Rubeus (o) *ejus rei cum vetuſta ipſa monumenta ſane multa fidem facere*, teſtatus eſt, *quæ* ipſe *anno a partu Virginis MCCLIIII. ſcripta, in Divi Vitalis Tabulario legit , tum fluminis ſepta , & molas frumentarias , juxta Divi Michaelis viam , ſecundo ab urbe milliario , dum ad coquendos lateres fornax ab illis Monachis effoderetur , repertas* . Non ideo tamen neceſſe eſt , ut fluvius , cujus violentiam ex Forolivienſibus Hiſtoriis (p) ſcimus, alias etiam, & nominatim anno 1461. ruptis aggeribus , novum ſibi alveum feciſſe , agroſque vel prope Ravennam inundaſſe ; non , inquam , neceſſe eſt , ut quo monumenta illa indicant , eodem antea quoque influxerit , totus præſertim ; neque enim facile Blondus , ut ſupra a nobis poſitum eſt, novum tantæ deductionis opus ignorare potuiſſet : aut ſi eodem totus influxit ; non ei tamen alveus *ad multa paſſuum millia* , ut Roncho , parari debuit , nec certe ipſe , ut hic, Aquæductus vocatus eſt . Hæc de utriuſque fluminis ad Ravennam antiquiore curſu, quæ etiam abs te quærebantur, mihi ad hoc tempus comperta , faciunt, ut Bedeſim Plinio Montonum potius , quam Ronchum , dictum fuiſſe, conjiciam . Quod ſi ille Bedeſis ; hic igitur Vitis Plinio fuerit .

8. Illud hoc loco me interrogari poſſe , ſcio , cur Plinius igitur, cum (**) *Sapim, & Vitim , & Anemonem* ordine memoraret , non Bedeſim Viti , & Anemoni interjecerit , quando Montonum inter hos duos fluere , neque ipſis minorem , videmus ; ſed a Viti continuo ad Anemonem; ab Anemone autem Ravennam , & ad Bedeſim tranſiliverit ? Ego vero id a Plinio ob eam rem eſſe factum , cenſeo , quæ ut Montono , non Roncho , peculiaris eſt , ita Montonum , non Ronchum , Bedeſim a Plinio nominatum eſſe , confirmat . Scire licet , Montonum fieri ex amniculis duobus , quorum nomina quæ apud Maginum (q) leguntur , neque vulgus, neque noſtri agnoſcunt Hiſtorici . Sed dexterum, Dantis (r) ætate, dictum *Acqua cheta* eſſe , conſtat ; ſiniſter , id eſt Roncho propior, olim *Acqua viva* appellatus eſt (ſ) : Hi non, ut modo videmus, ita & quondam ſupra Æmiliam viam , ſed infra hanc confluebant . Dexter enim dexterum , ſiniſter ſiniſtrum vetuſti Fori Livii perſtringebat latus ; unde videlicet factum eſt , ut quæ utrinque additæ ſunt poſtea , urbis partes Suburbia vocatæ ſint , hodieque vocitentur , alterum quidem *Sclavoniæ* , alterum *Gottognorum* , quarum appellationum cauſas , in vulgus editas , hic referri nihil attinet , præſertim cum minus ſint fortaſſe probandæ . Sed de his alias (***) : nunc ad amniculos redeamus . Quorum ſiniſtrum ſecundum dexterum latus olim fluxiſſe ejus campi , qui ampliſſimum nunc eſt urbis noſtræ Forum , cum Paulus Bonolus (t) oſtendit prolatis verbis ex antiquo *Sermone* qui ſub nomine S. Petri Damiani circumfertur , nempe S. Mercurialis corpus *ſepultum eſt non longe a Livienſi Urbe ultra Amnem in optimo Mauſolæo , ubi ad laudem ſui nominis Baſilica eſt conſtructa* ; tum illud idem ex vetuſtis monumentis conſtare , docuit Generoſus Eques , utrique , dum viveret, Minervæ deditus , Sigiſmundus Marcheſius (u), qui & unum produxit, unde non obſcure qui loca probe norunt , intelligant , eundem *fluvium tunc vocatum* fuiſſe *Befeze* , qua in voce antiquiſſimi nominis veſtigia mihi quidem apparere videntur , *Bedeſe*. Dexterum autem amniculum ea tranſiiſſe , qua depreſſus locus, & fortaſſe etiam nomen indicat Monaſterii S. Mariæ *della Ripa* , præclare pons demonſtrat antiqui operis, qui a proximis olim ædibus Gentis nobiliſſimæ, Moratinorum nomen ſervat , ab Romanis quondam , cum Æmiliam viam munirent , impoſitus, ut magni lapides , iique in vetuſtiſſimum fornicem commiſſi , oſtendunt, nunc, quamvis in eadem via , plane inutilis, aggeſtaque humo , & adjunctis ædificiis pene obrutus, ut vix nobis civibus ſit notus. Cum ergo priſcum Livii Forum inter amniculum utrumque non multo aliter ac uſque adhuc Ravennam vidimus inter duos amnes , jaceret; non ſecus ipſi ac Ravennæ , contigit, ut incolæ ab redundantibus utrinque aquis pericula ſubinde veriti , detrimenta aliquando experti , de utroque ſuperius conjungendo , amovendoque cogitarent . Itaque ergo qui antea infra Æmiliam viam confluebant , jam ſupra hanc unum in alveum, urbis portam quæ ad occidentem ſolem ſpectat , ut nunc videmus , prætergredientem ante aliquot ſæcula coacti ſunt, cujus facti memoriam ut olim ſupra urbem locus ſervabat , ab novo alveo *Flumen novum* , quod ex antiquis apparet monumentis , vocatus, ſic infra urbem locus qua ſiniſter amniculus antea ferebatur, hodieque retinet, quem *Flumen mortuum* appellitamus . Hæc cum ita ſint ; plane intelligis , qui Plinius , cum aliquanto majora flumina , quæcunque in eo tractu Æmiliam interſecabant viam, ordine memoraret ; duos illos , ut qui , ſi cum iis conferrentur, parvi erant amniculi , potuerit , ut ſolebat, omittere ; eoſdemque poſteaquam in unum , cæteris æqualem , amnem confluxerant , cum propius Ravennam in ea ſtagna influentes videret , ibi denique commemorare . Quod cum ita proprium Montoni fuerit , ut Roncho nunquam convenerit ; ſane & nobis hæc peculiaris cauſa eſt , cur Montonum potius , quam Ronchum , Bedeſis nomine a Plinio eſſe deſignatum , exiſtimemus . Quid vero Geographum eruditum Abrahamum Ortelium permoverit , ut conſtanter , ſiquis alius , in hac maneret ſententia , plane ignoramus . Sed certe ipſe cum diſerte ſcripſiſſet (x) , *Bedeſis fluvius prope Ravennam , Plinio* . Montone *H. Rubeus vocat* , cumque multis poſt annis , ſecundis curis (y) plura in perdifficili Opere mutaviſſet ; in his quidem verbis nihil mutavit .

9. Igitur ut Montonus Bedeſis , ita Ronchus Plinio Vitis fuerit , præſertim cum ad cæteras conjecturas accedat ſervatum apud ſuperiores Ronchi accolas Vi-

(*) Videri nunc poteſt Epiſt. V. n. 16. (h) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (i) Deſcrit. di tutta Italia Reg. 14. (k) Reg. cit. 6. (l) Hiſtor. Raven. l. 1. (m) Bonoli Iſtor. di Forlì l. 1. (n) Lexic. Geogr. ad vocem Vitis . (o) l. 1. cit. (p) Marcheſi Supplem. Iſtor. l. 8. (**) Vid. ſupra , n. 2. (q) Italia . Tav. 36. (r) Dante , Inferno Cant. 16. (ſ) Bonoli l. 1. cit. (***) Videri nunc poteſt Epiſt. IX. n. 10. (t) l. cod. 1. (u) Supplem. cit. l. 3. (x) Synonym. Geogr. ad vocem Bedeſis . (y) Theſaur. Geogr. ad cand. vocem.

Vitis nomen. Quod enim Bonolus (z) ſua ætate à Meldulenſibus etiam tum fieri, adnotavit, ut Ronchum ipſi Vitis nomine deſignarent, idem vel ulterioribus in locis hoc quoque tempore ſervari, ſum certior factus ab Joſepho Verlicchio, Docto Medico, meique amantiſſimo. Cum enim is in præſentia Galeatæ verſetur, quam Mevaniolam (*) Romanorum Municipium fuiſſe, non dubito, ad Ronchi ripam, neque ita procul ab ejus fontibus, poſitum; quærenti mihi per litteras, quibus vocabulis non modo ejus loci incolæ, ſed & agricolæ id ſoleant flumen appellare, continuo reſpondit, *vulgo vel ab agricolis ipſis vocari* Bidente, *&* Viti, *ab nonnullis autem Etruſcis* Ubbidiente. Cum vero *Bidentis* nomen & ipſi, & mihi inde ortum videatur, quod ad confluentes ejus fluminis fontium ſitum, atque adeo interjectum erat Bledæ oppidulum, de quo plura quæ hujus loci non ſunt, Forolivienſes Hiſtorici attigere, *Vieda*, aut *Bida* in communiore accolarum ſermone dictum; non eſt cur id vocabulum, aut alterum in quod eſt corruptum, hic nos moretur, in iis *Bedeſis*, quod plures faciunt, veſtigia incaſſum quærentes. Reliquum eſt igitur Vitis nomen, quod unde natum ſit apud agreſtes præſertim homines, niſi a vetuſta illa, quaſi per manus tradita, Vitis appellatione, haud facile reperies.

10. Sed ne forte credas, me hodiernis vocabulis plus æquo tribuere ad res antiquiſſimas inquirendas, non cogitantem fortaſſe, quam ſæpe ejuſmodi ratio minus cautos homines in errorem conjecerit; ſic habeas velim, non modo id me cogitare, ſed & vereri maximopere conſueviſſe ex quo animadverti, fucum inde eſſe factum Viris graviſſimis, & in Re Geographica exercitatiſſimis Cluverio (zz), Sanſonio (a), Cellario (b), & cæteris qui hos ſequuntur. Ne enim longius abeamus ab iis fluminibus de quibus nobis ſermo eſt; *Solona*, inquit Cluverius, *a qua oppidani* Solonates, *haud dubie id fuit oppidum, quod IIII. millia ſupra Forum Livii in ſiniſtra Montonis amnis ripa, vulgo hodie adpellatur* Città del Sole; *quidpe pleraque per Italiam oppida, quorum nomini vox* Città, *ſive* Cività, *id eſt* Civitas *adpoſita eſt, ea ipſa antiquitatis ſuæ indicium faciunt. Et fuiſſe hoc tractu* Solonam *circa Sarſinam, & Ariminum, antiquus quoque teſtatur lapis*. Teſtatur certe, ideoque a nobis propius has urbes quæſita eſt, ut alias dicemus (**); ibi vero ubi Cluverius, recenti nomine deceptus, *haud dubie* inveniſſe credidit, nullo modo quærenda fuit. Nam quod nos a Majoribus accepimus, idem confirmatum leges ab Hiſtorico non ignobili Scipione Admirato (c), qui ubi narrat, Coſmum Magnum Etruriæ Ducem anno 1565. conſtituiſſe novum ædificare oppidum, quod ſibi propugnaculi loco eſſet, prope Salſubium ad fines Agri Forolivienſis, hæc ſubjicit, quæ in latinum ſermonem vertam: *cujus oppidi cum primus lapis ſecundum conſuetos Eccleſiæ ritus a Sacerdote ponendus eſſet, repente autem cœlum undique nubibus eſſet opertum; ea tantum pars, ubi novum oppidum fundandum erat, Solis radiis aperta relicta eſt. Quod ſignum cum fauſti loco ominis haberetur; inde illa* Civitas Solis *eſt nuncupata*. Itaque oppidum non e ruinis excitatum, ſed in nudo agro tunc primum conditum annis vix quindecim antequam Cluverius naſceretur, tantum huic nominis fallaciâ impoſuit, ut pro vetuſtiſſima *Solona* habendum eſſe, non dubitaret. Quod minus tamen eſt mirum, quam ejuſmodi hallucinationem intra annos centum, & quod excurrit, necdum fuiſſe animadverſam, cum in Scriptis & Tabulis vel recentiſſimis Virorum alioqui Eruditiſſimorum retineri videamus: quos, & eos quos ſupra nominavi, ſilentium ſaltem admonere debuerat Leandri Alberti, & præſertim Blondi, qui ei loco adeo vicinus erat. Cum enim vel exigua quæque Italiæ oppidula, & ea in primis quæ antiquiora eſſe, ſuſpicabantur, cum alibi, tum in ea vicinia, ut Caſtrum Mutilum, de quo alias (**) fortaſſe videbimus, percenſerent; veri ſimile non erat, Solonam, ſiqua ejus rudera, aut ſi modo nomen ibi eorum ætate ſupereſſet, nedum ſi tunc Civitas iſta Solis extaret, fuiſſe omnino præterituros. At ſi in agnoſcenda Solona tantos Viros nominis decepit ſimilitudo; quanto magis mihi cavendum eſt, ne in antiquo Viti internoſcendo præſens mihi Vitis nomen imponat. Igitur ita aliquid tribuo præſenti nomini, ut cæteris conjecturis plus tribuam: quanquam multis ante ſæculis idem nomen eidem flumini datum video in Vita SS. Hilari, & Olybrii, Rubeo (d) nota. Hi enim Theoderici regis ætate prope Galigatam (nam ſic etiam aliquando ea quam ſupra memoravi, Galeata dicta eſt) vixiſſe ſcribuntur (e) *in excelſo atque edito monte, ſub quo Vitis amnis defluit, ab incolis, ut aliqui arbitrantur, Bidens adpellatus*. Non ſum neſcius, hæc a Cluverio (f) exagitari. *Haud procul inde*, inquit, *eſt fons fluvii, qui ſupra Æmiliam viam & oppidum Faventiam* (*Forum Livii* voluit ſcribere, ut ante me animadvertit Holſtenius (g)) *vulgo* Ronco, *infra vero* Bedeſo *vocatur. Hunc imperiti illi geographiæ antiquæ barbari* Bidentem *adpellarunt, eundemque opinati ſunt eſſe, qui apud Plinium vitiato jam tum vocabulo legebatur* Vitis: *quum diſertiſſimis verbis Plinius longe diverſum faciat ab hoc Bedeſim*. Quod ultimum ſicut ultro fateor; ita Ronchum *Bedeſo* ab accolis uſquam appellari, neſcio. Verum ut qui eam Vitam ſcripſerunt, barbari fuerint; non inde tamen conficitur, quin eo jam tempore ei flumini *Vitis* nomen tribueretur. Quod ſi illi barbari; num & Blondus (h), & Guicciardinus (hh), & Jovius (i), & Rubeus (k); ut plures alios ſciens prætercam a quibus idem factum eſt; imperiti, & barbari fuerunt? Cum his noſtri Hiſtorici ſummo conſenſu fecerunt, & faciunt: nec memini in doctum aliquem ex noſtratibus Virum incidiſſe, qui non idem cenſeret.

11. Nec tamen nego, fuiſſe ex Italis, atque Externis, ſed ex his præſertim, complures quibus contra ac nobis viſum ſit; ut Montonum Vitis, aut certe Ronchum Bedeſis nomine deſignaverint. Quorum plerorumque auctoritas ut in cæteris apud me habet, ita in hoc quoque magnum pondus haberet, ſi in his fluviis deſignandis, deſcribendis, delineandis eoſdem ſibi probe cognitos fuiſſe, oſtenderent. Verum ex quo Leander *in eorum deſcriptione*, ſi Rubei (l) verbis uti licet, *cæcutivit*, dici non poteſt in quanta plerique alii rerum confuſione verſentur, cum recentia ipſa, atque inter accolas certa, & pervulgata fluviorum vocabula, ac loca unde originem capiunt, aut qua fluunt, incredibilem in modum permiſceant, & pugnantia inter ſe loquantur (***). Quid vero de Tabulis dicam? quarum in aliis Ronchus, in aliis Montonus, in quibuſdam Anemo prorſus omittitur. Nempe ex harum inſpectione videtur factum, ut Vir cæteroquin Eruditiſſimus Montonum fuiſſe Anemonem crediderit, Ronchum-Bedeſim, ignobilem autem torrentem Vitim. Sunt qui Anemonem Ravennæ a meridie appingant: ſunt qui in Anemonem Montonum pingunt deſinentem: ſunt qui Sapim fuiſſe Vitim, exiſtimare videantur. Quidam Ronchum ſic delineant, ut ab oriente ſole perſtringat Bertinorium: quod ut Forum Druentinorum eſſe potuerit; ſic cum Procopii *Petra Pertuſa*, quam nunc *Furlo* vocitamus, in hac tanta Geographiæ luce, qua Leonardus Aretinus carebat, confundi poſſe (*), non putabam. Nonnulli, & Præſtantiſſimi quidem Viri, eundem proponunt Ronchum, Ravennam a ſeptemtrionibus alluentem. Neque minus Illuſtres ſunt, qui Montonum Ravennæ appingunt ad meridiem, non minori profecto hallucinatione, quam cum Vatrenum, & Anemonem ſuæ quemque urbi ab occidente ſole. Denique alii Ronchum adeo ad Forum Livii admovent, ut Sapim ad Cæſenam: alii idem Forum inter Ronchum. & Montonum pari intervallo medium faciunt; alii Montoni confluentes Solonæ illi commentitiæ propiores, quam ei Foro: ne quidquam de iis dicam, qui Forum ipſum Ravennæ, quam Faventiæ, vicinius delineant. Ab his ego, aut ab aliis qui eoſdem ſequuntur, alia omnia diligentius perveſtigata eſſe, credam quam antiqua nomina eorum fluminum, quorum præſentia vo-

cabu-

(z) l. 1. cit. (*) Vid. Epiſt. XII. n. 4. & ſeqq. (zz) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (a) Tab. inſcripta Italia Antiq. (b) Notitia Orbis Antiq. l. 2. c. 9. n. 89. (**) Videri nunc poteſt Epiſt. VIII. n. 9. & ſeq. (c) Iſtor. Fiorent. P. 2. l. 35. (d) Hiſt. Ravenn. l. 3. (e) apud Cluver. c. 28. cit. (f) Ibid. (g) Annotat. in Ital. Antiq. Cluverii ad hunc loc. (h) Ital. Illuſtr. Reg. 6. & Hiſt. Dec. 3. l. 5. (hh) Iſtor. d' Ital. l. 10. (i) Vit. Leon. X. l. 2. (k) Hiſt. Rav. l. 1. l. 8. &c. (l) l. eod. 1. (***) De his, & ſequentib. videri paſſim poterunt quæ ſequuntur Epiſtolæ. (*) Vid. Epiſt. XIII. n. 9. & ſeqq.

cabula, origines, curſum, poſitum uſque adeo intelligam negligenter eſſe quæſita, cum hæc tamen ſint in propatulo; illa jaceant in obſcuro: hæc ipſis auribus, atque oculis percipiantur; ad illa non niſi per conjecturas accedere poſſimus. Quarum ut noſtras accepiſti, ita ſi eorum viciſſim quæras; multum vereor, apud eorum quidem pleroſque, ullas ut poſſis invenire. Nam aut nullas proferunt, aut iis ferme videntur niti, quæ ex illis quæ ſupra dicta ſunt, facile convellantur.

12. Sed quoniam Philippus Cluverius eorum ſententiæ eſt conſtantiſſime patrocinatus, neque is in præſentibus rebus inquirendis eadem quam in pleriſque aliis notavimus, negligentia fuit; quid tandem proferat Geographus certe, ſiquis alius his poſtremis ſæculis, doctiſſimus, & in veteribus monumentis verſandis exercitatiſſimus, a quo dudum in hac controverſia pendent cæteri, præſertim qui ſunt inter ipſos doctiores, atque illuſtriores, videamus. Quod ita faciemus, ut ſimul vox *Vitis* ſitne in Plinio retinenda, an vero in *Utis*, ut Cluverio placet, mutanda, diſpiciamus. *Inter hunc amnem* (Anemonem) *& Sapin duo ſunt flumina memoratu digna* (inquit Cluverius (*m*); qui hæc ne relegiſſe quidem videri poteſt) *uno ore in mare exeuntes apud Ravennam, quam utrinque cingunt, ab occaſu, vulgari vocabulo* Montone, *ab ortu* Bedeſo; *ſed qui ſuperiore ſui parte* Ronco *vocatur. Hic quum ſit ille Plinii* Bedeſis; *ſine controverſia alter erit is, qui in omnibus exemplaribus hactenus vitiato vocabulo legitur* Vitis: *quod haud dubie ipſe Plinius ſcripſit* Utis: *unde obliquus caſus fiebat* Utentis; *ut in Bruto agro* Trais Traentis *erat, qui nunc eſt vulgo* Tronto; *& in Trojano Aſiæ agro Simois* Simoentis: *nempe Græca formatione*. Duo hic præcipua affirmat Cluverius, alterum, Ronchum eſſe Plinii *Bedeſim*; alterum, Plinium non ſcripſiſſe *Vitis*, ſed *Utis*. Ab hoc incipiamus.

13. Locus eſt Livii (*n*), ut præclare noſti, ubi Gallorum tranſitu aliorum alio tempore, in aliaſque inter Alpes, & Padum Italiæ partes expoſito, tum Bojorum Lingonumque, qui *cum jam inter Padum, atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruſcos modo, ſed etiam Umbros agro pepulere; intra Apenninum tamen ſe ſe tenuere*; ad extremum hæc in vulgatioribus libris addebantur. *Tum Senones, recentiſſimi advenarum, ab Uſente flumine uſque ad Atheſim fines habuere*. Cum duo hæc ultima fluviorum nomina cum iis minime convenirent, quæ cæteri Hiſtorici, neque cum his quæ Livius ipſe aut modo docuerat, aut mox erat traditurus; Sigonius (*o*) extitit qui id princeps animadverteret, profiteretur que, *ſibi dubium non eſſe, quin eſſet legendum pro* Atheſim, Æſim; hunc enim Senonum extremum fuiſſe terminum, Veteres Scriptores prodidiſſe. De altero autem flumine in quo Livius citeriores ſtatuit Senonum fines, hoc eſt inter ipſos, & Bojos Lingoneſque, qui jam Etruſcos, atque Umbros ultra Apenninum expulerant, ſic cenſuit Sigonius. *De Uſente in iis locis flumine nihil adhuc comperi. Veteres libri habent* Utente, *mira inter ſe conſenſione, ut* Vite *legendum eſſe videatur*. Vitis *autem amnis meminit Plinius in iis locis. Uſens eſt in Campania*. Neque in aliis præterea Scriptis, ſiquando hæc aut de Livii ſententia, aut de ſua attigit, aliter, quod ſciam, ſcribendum putavit. Nam & Livium docere, ait (*p*), Senones *ab Vite flumine uſque ad Æſim fines habuiſſe*, & ipſe ita ſcripſit (*q*), *Boii quidem a Tanaro amne uſque ad Vitim; Senones autem a Viti uſque ad Æſim*, & (*r*) *Ultra Æſim tenuerunt Galli Senones, ut opinor, uſque ad Vitim*. Igitur Sigonius quidem apud Livium potius *Utente* mutandum eſſe cenſuit in *Vite*, quam apud Plinium *Vitis* in *Utis*. Cluverius contra, *haud dubie ipſum Plinium ſcripſiſſe* Utis, affirmare non dubitat. Vidimus antea cum pariter affirmaret, Solonam *haud dubie* ibi fuiſſe, ubi nunquam fuit. At enim *antiqua Livii exemplaria mira conſenſione habent* ab Utente: quod præter Sigonium, & Cluverium, confirmat is qui Livium, *MSS. Codicum collatione recognitum* Oxonii edidit, Th. Hearnius. Ego vero cum id non omnino (**) diffitear; Plinii tamen Codices & vetuſtos, & recentes vel multo majori conſenſione habere *Vitis*, mihi contendere poſſe videor, quando præter Cluverii ipſius confeſſionem, *in omnibus exemplaribus* ita *legi*; non modo olim Dalecampius, qui *cum manuſcriptis codicibus attentiſſime* Plinium contulit, & Gelenius item, ac Pintianus, qui idem ſe feciſſe profeſſi ſunt, ſed neque Joannes Harduinus, incredibili Vir eruditione, & diligentia præditus, qui Plinium noſtra ætate accuratiſſime recenſuit, variantem ullam lectionem ad eam vocem adnotavit. Quin ne conjecturæ quidem Cluverii tantum tribuit, ut ipſam memoraret. Itaque neminem, quod ſciam, ad hoc tempus habemus, qui Plinium ediderit aliter, ac *Vitis* ſcribentem. At id vocabulum, inquit Cluverius, *in omnibus hactenus exemplaribus vitiatum eſt*. Sic tamen in longe etiam vetuſtiſſimis legebatur, quippe cum in perantiqua illa SS. Hilari, & Olybrii Vita ſupra viderimus diſerte fuiſſe ſcriptum, *monte, ſub quo Vitis amnis defluit*, indicio manifeſtiſſimo, quemadmodum apud Plinium vel iis ſæculis id vocabulum legeretur. *At apud Plinium vitiato jam tum vocabulo legebatur* Vitis. Hæ nimirum ſunt Cluverii reſponſiones, atque rationes, cur Plinianus *Vitis* in *Utis* mutandus ſit; quaſi vero nemini viciſſim liceret haud diſſimili ratione ſuſpicari, vitium fortaſſe in Liviano *Utente* deliteſcere, præſertim poſtquam Sigonius, non mediocri Vir judicio, ibi *Vite* eſſe legendum, exiſtimavit. Quid ergo eſt? Etſi cum Cluverio pro eo ac meretur, liberaliter agere mihi placet, ultroque hoc addere, multo facilius ab oſcitantibus librariis *Utis* in *Vitis*, quam *Vite* in *Utente* mutari potuiſſe; tamen ejus ſententiam ſi quis conjecturæ loco proponat; non improbabo: ſi ut monitum neceſſario ſervandum; non acquieſcam. Nam quid Plinius ipſe haud dubie ſcripſerit, neſcio; quid in omnibus ejus codicibus legatur, video.

14. Nunc ad alterum, quod Cluverius pariter affirmat, veniamus, illum Plinii *Bedeſim* eſſe Ronchum. Quid ita? Quia Ronchus ad Ravennam vulgari vocabulo *Bedeſo* appellatur. Quod Cluverius ex Leandri Alberti Deſcriptione (*ſ*) videtur ſumpſiſſe. Rubeus (*t*) tamen, qui certe, ut dixi, Ravennas erat, neque ita multo poſt Leandrum ſcribebat, id ignorabat; nam *Ronchum* quidem, vel, ut ab aliis, *Aquæductum* vocari, dixit; *Bedeſum* non dixit: imo Leandrum ea in parte *cæcutiviſſe*, ut ante etiam retuli, pronunciavit. Verum fac, *Bedeſum*; quod nec ipſe tamen unquam audivi; ad Ravennam appellitari. Si quis propterea eſſe *Bedeſim* Plinii, affirmet; at ego ex contrario eſſe Plinii *Vitim*, contendam propterea quia ab ſuperioribus accolis revera, ut oſtenſum eſt ſupra, dicitur *Viti*. Igitur cum iſta Cluverii ratio facile concidat, qua una, ut videtur, permotus, Ronchum eſſe Plinii *Bedeſim*, affirmavit; ſimul & hoc concidit, & illud quod hinc colligebat, alterum flumen eſſe Vitim, ſive, ut ipſe malebat, Utentem illum, quo a Boiis Senones dividebantur: niſi forte ex hoc ipſo poſſe alteram duci rationem multo firmiorem, putabat, cur Montonus Vitis, &, quod conſequeretur, Ronchus eſſet Bedeſis exiſtimandus. Ego vero ut Livii Utentem fateor Bojos a Senonibus diviſiſſe; ita ex hoc non video ſequi, Utentem in Montono potius, quam in Roncho, eſſe agnoſcendum. Quin veri ſimilius putaverim, quando quidem nihil eſt in Veterum Scriptorum locis quod aliter hic rem ſe habuiſſe, præclare oſtendat; veri ſimilius, inquam, putaverim, fuiſſe ejuſmodi fines ex conventione inter amicam utramque gentem conſtitutos in paulo majori flumine, quale eſt Ronchus, quam in minori, quale videlicet magna ex parte eſt, fuitque Montonus, quippe ab oſtio ad confluentes uſque par Roncho, inde vero ad ſummum uſque Apennini jugum in duos illos amniculos diviſus. At enim ſi in Roncho eos fines conſtituimus; Ravennam Boiis, eumque agrum in quo Forum Livii eſt, aſſignabimus quæ Cluverius adjudicavit Senonibus. Nos vero, ſi non

(*m*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*n*) Hiſtor. Dec. 1. l. 5. (*o*) in Scholiis ad eum Livii locum.
(*p*) De antiquo Jure Ital. l. 1. c. 16. (*q*) Hiſt. Bonon. l. 1. (*r*) De ant. Jure Ital. c. cit.
(**) Vid. Epiſt. V. n. 8. in fin. (*ſ*) Deſcritione di tutta Italia Reg. 14. (*t*) Hiſt. Raven. l. ..

Cluverium ; at Ptolemæum fortaſſis ſequemur , tanto clariorem Geographum, tantoque vetuſtiorem , quem Cluverius ipſe (*u*) fatetur , *hæc ex Veterum monumentis deſumpſiſſe* , videlicet *Senonum ; Æſis fluminis oſtium*, *Sena Gallica*, *Fanum Fortunæ*, *Piſaurum*, *Ariminum*. *Bojorum Gallorum ; Rubiconis amnis oſtium*, *Ravenna* , *Padi fluminis oſtium* . Quo in loco ſi Ptolemæus illos Bojorum fines ſpectavit, qui, deletis Senonibus, fuerunt; non inde tamen liquet , Ravennam quoque non ad Bojos antea, ſed ad Senones attinuiſſe ; quando Livius , cujus verba produximus ſupra , ante Senonum adventum, docuit, Bojos Lingoneſque, *Pado ratibus trajecto* , *non Etruſcos modo* , *ſed etiam Umbros*, quorum fuiſſe Ravennam conſtat, *agro pepuliſſe*. Sin Ptolemæus eos attendit Bojorum terminos , qui, florentibus Senonibus , fuerant , quod potius ejus ſermone videtur ſignificari ; tum vero Livianum Utentem propius Rubiconem eſſe quærendum , apparet de Ptolemæi quidem ſententia ; qua ſane quicunque ſtandum cenſeret , is minime probaret, ſi Cluverio plus æquo obſequentes , ex fluvii nomine qui ab Ravenna longius abeſſet , de Ravennatium fluviorum nominibus ita , ut ipſe , ſtatuiſſemus ; aut in Plinio cenſuiſſemus, haud dubie *Vitis* in *Utis* eſſe mutandum: Quanquam ſi Ravennam , & Forum Livii Boiis potius, quam Senonibus, tribuerimus ; non Ptolemæum tantummodo , verum etiam ipſum Cluverium ſequemur . Neque enim hic ſemper in contraria videtur perſtitiſſe ſententia, quippe qui alibi (*x*) Boiis , non Senonibus, *Forum Livii* diſerte attribuit, Senoneſque non ſemel ait (*y*) *inter Ravennam & Anconam urbes incoluiſſe*.

15. In hac tanta rerum antiquitate, atque obſcuritate non imprudenter ab Italis Doctiſſimis factum cenſeo , ut poſtquam Cluverium perlegiſſent, in noſtris tamen fluviis latine appellandis eam quam a Majoribus quaſi per manus acceperant , conſuetudinem non deſererent, aut ſi forte novitate capti , deſeruiſſent , ad eandem poſtmodum ſe referrent . Sic Cæſenatum Hiſtoricus , Vir in primis doctus atque eruditus , Scipio Claramontius , qui Montonum *Vitim* , Ronchum *Bedeſim* in quibuſdam quidem Scriptis (*z*), contra autem in aliis (*a*) , ut nos ſolemus , nominaverat , Simeoni filio procul dubio auctor fuit , ut in Apologia quadam pro ſe ſcribenda (*b*) conſuetudinem Rubei , Ronchum cum Blondo *Vitim* vocitantis, non improbaret. Sic ; ut alios prætercam ; Vir ætate hac noſtra ſingulari eruditione, doctrinaque ornatiſſimus Benedictus Bacchinius , cum in iis quæ ad Agnellum Ravennatem adnotavit (*c*) , Ronchi meminiſſet, Rubeumque laudaſſet , ſine ulla addita animadverſione, Ronchus, inquit, *qui Vitis Antiquorum creditur*.

16. Hæc igitur omnia cum ita eſſent; mihi, atque his quos in conſilium adhibui, Clariſſimis Viris præſtare viſum eſt, ut quid Cluverius cenſuiſſet, Iis quidem quibus par erat, commemoraretur , at ſub Statua tamen quæ Ravennæ in Foro ponenda erat, ita , ſi Iiſdem videretur , utriuſque fluminis nomina perſcriberentur , ut communior apud noſtrates ſententia fert , utque jam gemino in lapide ad Pontis capita legebantur, ne forte qui alia in Foro , alia ad Pontem animadverteret , non de iiſdem utrobique fluminibus agi , exiſtimaret. Tu vero , Vir Eruditiſſime, ſi præter ea de quibus quæſiveras, multo plura in his Litteris invenies ; pro tua Humanitate ſic reputabis, me propter occupationes cæteras , & anguſtias temporis non ſatis ſpatii habuiſſe, ut, ſeligendo, brevior eſſem , tum illud ſpectaſſe , ut qua es Prudentia , & Eruditione , quanto plura eſſent quæ tecum communicarem , tanto plura forent, de quibus judicium acciperem tuum. Vale.

D. Patavii XVIII. Kal. Quinctiles CIↃ IↃCC XXXVIII.

EPISTOLA ÆMILIANA III.

AD AMICUM.

ÆGre tuli , te qui ſæpius in Patria eſſe ſoleas , hoc potiſſimum tempore abeſſe. Huc enim veneram ea mente , ut ſuper iis rebus longos ſermones conferremus quas annis ab hinc quatuor nunquam ex me quærere deſtitiſti . Ex quo enim me inter Academicos noſtros hic differentem audiveras ſecundum ea quæ duabus Epiſtolis, tecum poſtmodum communicatis, altera ad Marcheſium (*a*), altera autem ad Poggium (*b*) ſcripſeram ; primum coram , tum deinde per litteras ſæpenumero petiiſti , ut quidquid in ſingulis prætermittens , in aliud tempus rejeciſſem , id tecum omne communicarem. Igitur quod gravioribus aſſidue diſtentus occupationibus, facere antea non potui, habebam in animo nunc facere, cum hic videlicet otii aliquid futurum eſſet , tuaque me doctrina , & eruditio non mediocriter in ejuſmodi perquiſitionibus, ſicuti ſperabam, juvare poſſet. Verum quando ſic accidit , ut quæ per colloquia non liceat , ea per epiſtolas ſint tractanda ; noli tu committere , ut ſi meis ipſe partibus non defuero , tu deſis tuis ; ſed poſtquam omnia perſcripſero , tu viciſſim de ſingulis quid ſentias, candide, ut ſoles , diligenterque reſcribito .

2. In Epiſtola ad Poggium ; in ea enim præſertim ſunt plura , quæ fuſius alias examinanda reliquimus ; illud præcipue occurrit cum per ſe dignum quod inquiratur, tum ad cætera ordine perſequenda ſatis commodum, quæ olim facies rerum eſſet late undique circum Ravennam . Etſi enim in illa Epiſtola attigimus quæ tunc propoſito ſatis eſſent; tamen & quædam accuratius poterant , & ſingula fuſius perquiri . Igitur cum recte ab Rubeo (*c*) ſcriptum ſit , fuiſſe eam urbem *inter marinas undas*, *& in æſtuariis ſitam*, *& quinque fluminibus*, *Pado ſcilicet*, *Anemone*, *Montone*, *Viti*, *& Sapi*, *circa eam olim confluentibus*, *cinctam*; nunc juvabit hæc ſingula expendere, & a fluminibus, atque adeo a Pado initium ducere.

3. Plinius (*d*) ubi illud ſcripſit, Padus, *quia largius vomit*, *ſeptem maria dictus facere* ; ibi continuo, quaſi ejus ſeptem oſtia enumeraturus , hæc ſubjicit . *Auguſta foſſa Ravennam trahitur* , *ubi Padusa vocatur*, *quondam Meſſanicus appellatus*. *Proximum inde oſtium magnitudinem portus habet* , *qui Vatreni dicitur*. --- *Hoc ante Eridanum oſtium dictum eſt* , *aliis Spineticum ab urbe Spina*, *quæ fuit juxta*. --- *Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Forocornelienſi agro*. *Proximum inde oſtium Capraſiæ*, *dein Sagis* , *dein Volane*. --- *Inde oſtia plena* , *Carbonaria* , *ac foſſiones Philiſtinæ*, *quod alii Tartharum vocant*. Niſi in ea voce *plena*, de qua nonnunquam dubitavi, ſubeſſe mendum, ſuſpicemur , ſexti oſtii nomine ſic depravato; neceſſe eſt , ut, ſicuti indicavit Sabellicus (*e*), & diſertius Volaterranus (*f*) , unum Padi oſtium fuiſſe agnoſcamus ad Ravennam, quo ſeptem illorum oſtiorum conſtet numerus.

(*u*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*x*) Introduct. in Geograph. l. 3. c. 25. (*y*) Ital. Ant. l. 1. c. 17. & 18.
(*z*) Cæſen. Hiſt. l. 8. & 12. & 14. (*a*) Apparat. Hiſt. P. 2. (*b*) Content. Apolog. de Cæſena Triumph. l. 1.
(*c*) Obſervat. ad Vitam S. Apollinar. (*a*) Epiſt. I. (*b*) Epiſt. II. (*c*) Hiſt. Raven. l. 1.
(*d*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 16. (*e*) Rer. Venet. Dec. 4. l. 1.
(*f*) Comment. Urban. l. 4. Reg. Tranſpad.

ſus. Hæc ſententia poſtea Hondii (g) fuit, & ante hunc Cluverii (h), qui huc traxit non modo quod in Itinerario eſt, Antonino adſcripto, *ab Arimino recto itinere Ravennam M. P. XXXIII. Inde navigantur ſeptem maria*, ſed & illa quæ in Epiſtola ad Poggium (i) produximus, Jornandis verba, de Ravenna loquentis, *Padus SEPTIMA ſui alvei parte mediam influit civitatem*. Quin etiam ii qui apud Rubeum (k) indicantur, verſuum Dantis Interpretes, quibus verſibus Franciſcam illam Guidonis Polentani, Ravennæ domini, filiam, ſuam Patriam ſic deſcribentem induxit (l).

Siede la terra, dove nata fui,
Sù la marina dove il Pò diſcende,
Per aver pace, co' ſeguaci ſui,

plerique exiſtimabant, *Dantem ſequutum fuiſſe veterem curſum, quo Ravennam circumdabat, atque interfluebat Padus:* quanquam, ut facile videre potes, minus neceſſaria hæc erat interpretatio, nec Franciſcæ conveniens, cum hujus ætate Dantes, quippe Ravennæ verſatus, ibique, non multo pluribus, quam triginta, annis poſt ipſam mortuus, egregie ſciret, non amplius Padum Ravennam interfluxiſſe; Montonum enim, ut alias ad te ſcribentes (m) demonſtrabimus, non in Padum eo tempore, ſed in mare influxiſſe, Dantis alii verſus oſtendunt. Neque tamen vel priſcis temporibus neceſſarium eſt, ampliorem quandam, ſi cum cæteris Padi conferas, hujus partem illuc ſe inferentem intelligere; quando Plinius haud aliud ſcripſit, quam Padum *Auguſta foſſa Ravennam trahi*. Quæ primum foſſa quanta fuerit, deinde vero quanto contractior facta ſit, ac demum ut nulla, videamus.

4. Ex Spinetico, qui diu fuit omnium maximus, Padi alveo foſſam de qua Plinius loquitur, initium cepiſſe infra Vatreni fluminis confluentes, ex ipſo propoſito (n) Plinii loco manifeſtum eſt. Ille enim alveus ordine erat ex ſex reliquis Ravennæ propior, augebaturque Vaterno amne ex Forocornelienſi agro, quod minime fieri potuiſſet, ſi foſſam poneres ſupra confluxum incepiſſe ejuſdem amnis. Neque enim amplius ei confluxui fuiſſet locus, interjecta hac inter Vatrenum, & Padum foſſa. Itaque in ſtagna, non in Padum, influxiſſet Vatrenus haud ſecus ac proximi, quas poſtea memorabimus, fluvii ex Faventino agro, & Forolivienſi: quos quidem in Padum haud confluxiſſe, non modo ſilentium Plinii indicat, de Vatreno fluvio, non adeo his majori, cæteroquin loquentis, imo illius alvei Padi oſtium *portum Vatreni dictum* eſſe, ſcribentis; ſed etiam Forolivienſis agri longior ab eo alveo diſtantia, & declivior in ſtagna Ravennatia ſitus confirmant. Inde igitur, unde indicavimus, deducta foſſa Ravennam fuit; non *a Ferraria uſque*, unde, niſi benignius interpreteris, deducere videtur Philippus Ferrarius (o). *Paduſa*, inquit, *Padoa Polybio*, Canal di S. Alberto, *foſſa Padi, quæ & Meſſanicus fluvius, & Foſſa anguſta, teſte Plinio, vocatur, qua a Ferraria Ravennam uſque navigatur*. Et alia ſunt in his verbis quæ aliter dicta vellem; ſed illud præſertim, quod hic perpendendum eſt, *Foſſa anguſta*. Nam qualis ea cunque fuerit ante Auguſtum; tamen ne ducentis quidem ante hunc annis anguſta eſſe potuit, ſi vel tunc pro uno Padi alveo, & oſtio acceptam fuiſſe, recte conjicit Cluverius (p). At Plinii tempore, quod cum Ferrario ſpectamus, pro ejuſmodi alveo, & oſtio acceptam, *largius* certe *vomuiſſe*, & unum ex *ſeptem* illis *maribus* fuiſſe, intelligis: quo igitur modo *anguſta* fuerit, ſive ad Ravennam in Adriaticum Sinum ſe effunderet, ſive potius ſecundum Cluverii conjecturam ex Jornandis loco, a nobis alias (q) deſcripto, ad Claſſenſem illum ampliſſimum portum efficiendum ab Auguſto producta eſſet? Ab hujus igitur nomine totam fuiſſe deinde Foſſam *Auguſtam* vocatam, nec niſi oſcitantia librariorum mutata aliquando in Plinio litterula, *anguſtam* ſcribi cœptam eſſe, multo veri ſimilius eſt, præſertim cum ignorarent illi, quam latos alveos effoſſos Latini ſæpe foſſarum nomine deſignaſſent, ut alibi cum *Foſſam Marianam, Druſianam, Papirianam, Clodiam* dixere; imo hic etiam in Padi alveis, cum unum, qui nunc eſt omnium maximus, *Foſſiones Philiſtinas*, ut propoſitus Plinii oſtendit locus, vocarunt. Cæterum plures Docti etiam Viri, qui ſæculo ſcripſere huic noſtro propioribus, *anguſtam* legere perrexerunt, iis quas ipſi videbant, & ego infra commemorabo, hujus Foſſæ anguſtiis, ut opinor, in errorem inducti.

5. Igitur neque rem incredibilem in modum amplifico, ut Foſſam hanc unum quendam ex latiſſimis Padi alveis fuiſſe, credam, neque contra uſque adeo extenuo, ut cum Rubeo (r) ipſis Virgilii, Pliniique temporibus fuiſſe cenſeam *modicum rivum, & foſſam, atque amniculum, quo Padi aqua Ravennam derivabatur, olim Meſſanicum appellatum*, ſic ut; quod etiam ſcribit (ſ); *neque ea in mare foſſa influeret, ſed per paludem, in qua ſita Ravenna --- erat, funderetur, diſpergereturque*. Scilicet quid priſcis illis eſſet, fieretque temporibus, minime ex iis erat quæ deinceps acciderunt, exiſtimandum. Limus enim ſimul cum aqua tum ex Spinetico Padi alveo, tum ex Anemone demum, & Bedeſi in foſſam hanc ſenſim quidem, ſed per ſæcula invectus, primum fecit qualem Rubeus, vel initio fuiſſe, credidit, pro uno ex ſeptem Padi alveis non agnoſcendam, tum deinde ſæculis aliis additis, effecit denique ineptam illi navigationi, cujus tandiu præbuerat uſum. Nam certe ſub ipſa ferme Auguſti tempora hæc ab Strabone (t) ſcripta ſunt. *Ex Placentia Ravennam per Padum navigatio eſt dierum duorum, noctiumque totidem.* Sæculo autem V. quo Sidonius (u) navigationem pariter per Padum deſcripſit ſuam, etſi ex certo hujus verbo, de quo diſputare hic nolo, viſa eſt Rubeo (x) illa arctior foſſa, & fortaſſe in parte facta jam erat; tamen & Padum ea ratione qua a me alibi (y) ſcriptum eſt, memoravit, qui interlueret, allueretque Ravennam, & quam expedito itinere ad hanc appulerit, non obſcure oſtendit. *Brixillum oppidum*, inquit, *dum ſuccedenti Æmiliano nautæ decedit Venetus remex, tantum ut exiremus, intravimus, Ravennam paulopoſt curſu dexteriore ſubeuntes*. Sub initium quidem Sæculi IX. foſſam hanc Rubeo (z) crediderim jam *navigari niſi minoribus navigiis*, non potuiſſe, ſic tamen ut rurſus *multo quam eſſet antea*, ſæculis videlicet proximis, *navigabilior* facta ſit. Certe Liutprandum (a) ſæculo X. ſcripſiſſe, video, Othonem I. Cæſarem *Papiæ navim conſcendiſſe, ac per Eridani alveum Ravennam uſque perveniſſe*. Sed non ſic facile eidem Rubeo (b) credam, ſæculo XIV. *oſtium* hujus foſſæ, *in quod Padus influebat, obſtructum* fuiſſe, & jam tum *alveum remanſiſſe paluſtris aquæ plenum, quod & nunc*, inquit, *cernimus*. Namque ut minime hic quæram, num id revera ſignificent verba, quibus nititur, Joannis Boccaccii in libello de Fluminibus, neque iis alia opponam ex ejuſdem Philocopo (c) ubi Phileni iter narrans, Ravenna, ait, per Padum Mantuam veniſſe; Blondus (d) utique, & Spretus (e), quorum alter poſt medium ſæculum XV. eſt mortuus, alter ante extremum idem ſæculum Ravennæ florebat, Rubeo non obſcure adverſantur, cum Blondus hanc foſſam *in Padum* tunc ſcripſerit *navigia perferre*, Spretus autem *in fluvium Eridanum derivare*.

6. Cæterum jam ante Blondi ætatem non negavero tum limo uſque & uſque convecto, tum ob aquarum in Spinetico alveo imminutionem, aquæ etiam quæ in foſſam hanc influebat, copia magis magiſque imminuta, foſſæ & altitudinem, & latitudinem uſque adeo decreviſſe, ut pro uno Padi alveo amplius agnoſci non potuerit. Nec tamen propterea ab eodem Blondo (f) ſcriptum oportuit, conſtare, *a Pado ſemper duodecimo milliario abfuiſſe* Ravennam, & hoc nomine arguendum Procopium, quod eam urbem tradiderit *a Pado mediam fuiſſe diviſam*. Nam neque is,

ſed

(g) Ital. hodiern. Deſcript. (h) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. & 35. (i) n. 4. (k) Hiſt. cit. l. 6. ad A. 128.
(l) Inferno Cant. 5. (m) Epiſt. IV. n. 6. (n) ſupra, n. 3. (o) Lexic. Geogr. ad vocem Paduſa.
(p) Ital. Ant. c. 35. cit. (q) Epiſt. II. n. 6. (r) Hiſt. cit. l. 1. (ſ) l. 6. (t) De Situ Orb. l. 5.
(u) l. 1. Epiſt. 5. (x) l. 6. cit. (y) Epiſt. II. n. 6. (z) Hiſt. cit. l. 5. (a) Hiſt. l. 6. c. 6.
(b) Hiſt. cit. l. 1. (c) l. 4. (d) Hiſtor. Dec. 3. l. 8. (e) De Urb. Ravenn. amplit. &c. l. 1.
(f) Hiſt. Dec. 1. l. 4.

ſed ut alias (*g*) utriuſque prolatis verbis oſtendimus, Sidonius, & Jornandes hoc tradiderunt, & vere quidem: nec cum Procopius (*h*) Ravennam decurrere Padum, ſcripſit; aliud quam quod ipſe, & tot veteres Auctores conſpexerant, ſcripſit; quamvis Blondus ob tantam rerum mutationem nec videre amplius poſſet, neque agnoſcere. Hujus tamen ætate *Ravennæ mœnia ſecus Montonum amnem* illa etiamtum foſſa *attingebat* (*i*): quo poſt initium quoque ſeculi XVI. propemodum perveniſſe, ex ipſo Rubeo (*k*) apparet. Tunc enim cum Ravenna immeritiſſimo direpta eſt, *ad Hadrianam ferme urbis portam* fuiſſe *Ferrarienſes naves*, commemorat, *quæ a Pado per Foſſam Meſſaniam commeatum Gallo exercitui Ferraria devehebant*; ut ne tum quidem Padum obſtructum fuiſſe ad Padum ejus foſſæ oſtium videatur. Idemque *ad eandem illam portam ſub ætate eam foſſam perveniſſe*, confirmat (*l*) quæ tamen tunc cum ſcriberet, jam *diſtabat ſecundo ferme ab urbe lapide*. Verum ante medium illud ſæculum XVI. cum eadem foſſa *ob cœnum fundo inhærens, jam eſſet navigationi inepta, --- per foſſam percolam --- uſque ad D. Petri in armentario, inde per --- paludes breviore via novam* fuiſſe *perductam*, idem Rubeus (*m*) docuit. Quem ſi diligenter ii qui ab eo tempore ad hunc diem ſcripſerunt, Geographi perlegiſſent Ortelius (*n*), Merula (*o*), Cluverius (*p*), Hondius (*q*), Ferrarius (*r*), Baudrandus (*ſ*), Cellarius (*t*): ut alios, & in his recentiſſimos præſertim omittam; haud commiſiſſent, ut qua via, ſua quiſque ætate *Canalem S. Alberti* duci, cernebant, eadem quoque ductam illam vetuſtiſſimam Foſſam credidiſſe viderentur. Sed & is Canalis, quem jam *ſtagnantem*, *vadoſum*, *arctumque* adeo, ut *remis non pateret locus*, nonnulli eorum conſpexerant, is, inquam, obſtructo ad Padum oſtio, denique eo redactus eſt, ut ne ipſe quidem, etſi ab recentiſſimis ponitur, occurrat amplius, vix aliquo ſui, ut ſuperiore menſe vidi, alicubi veſtigio relicto.

7. Miraris fortaſſe, me ſuper hac Foſſa nullum produxiſſe locum Ravennatis Auctoris, qui IX. ſcribebat ſæculo, eamque Foſſam, nec ſemel, commemoravit, ut a me in alia Epiſtola (*u*) indicatum eſt. Ego vero de induſtria huc diſtuli, ne ſeriem temporum longius abrumperem, ſi antea locos illius proferrem, hoſque illuſtrare, quo ad ejus poſſem, conarer. Is fuit Abbas S. Mariæ ad Blachernas, cujus Liber Pontificalis a Viro Doctiſſimo ætate noſtra editus, & Præfationibus, atque Obſervationibus ornatus eſt; Agnellus, qui & Andreas appellatus. Nam & ipſe de ſe in Vita S. Maximini ſcripſit, *nomine Agnellus, qui Andreas vocabatur*, & Scholaſticus quidam in verſibus ei libro præfixis,

nomine dictus
A puero Agnellus fuit, Andreaſque juventa.

Quod ne factum credas cum in ſacram Monachorum Familiam adſcriberetur; animadverte quod de ipſo Viri Eruditiſſimi tradiderunt, *fuiſſe Ravennatem, & Preſbyterum, non Monachum, etſi Abbatis titulum geſſit*. Vide igitur, num attinere id forte poſſit ad aliquam Ravennatis Eccleſiæ conſuetudinem; non ad eam tamen quam ex ſæpius laudato Rubeo (*x*) didici ad ſua uſque tempora viguiſſe, ut *alterum infanti nomen imponeretur, cum ſacro tingebatur lavacro ---, altero nomine appellaretur, cum inducebatur in templum, adhuc ante fores exiſtens: ſic ut omnibus eſſent Ravennatibus duo nomina, cum tamen eo deinde ſolo uterentur, quo appellabantur ad baptiſmatis lavacrum. Hoc ritu me*, inquit Rubeus, *qui dum Divino beneficio ſacro fonte ablueret, Hieronymi nomine ſum vocatus, ad ipſas templi fores, Euſebii --- nomine appellarunt.* Nunc quando is vetus Scriptor quis fuerit, vidimus; quid de fluviis ſcripſerit Ravennæ proximis, videamus. Plura ſunt in Vita Felicis (*y*), in quibus ante hoc decennium Cl. Weſſelingius (*z*) non illaudabilem operam poſuit. Illa cum Blondus (*a*) olim legiſſet, recte quidem in parte cenſuit, *magnam oſtendere fluviorum, populorum, & locorum regionis mutationem*; ſed illud in primis non recte, *Padum Bononiæ tunc propinquum ea Agnelli deſcriptione plane oſtendi*. Scilicet Blondum illa in errorem adduxerunt verba, *Coriandri campos, & loca omnia circa phalanges armatæ, Bononienſes tranſmiſſo Eridano parte Lionis ſervant*, ſive, ut cum Weſſelingio malumus legere, *portum*, de quo alibi (*b*), *Leonis*. Apparet autem minime neceſſe eſſe, ut propterea Padus tunc eſſet Bononiæ vicinior, quando & Sarſinates, procul diſſita in montibus civitas, paulo ante juſſi fuerant ad *littora & portus*, ſive ad *Cerviam*, ut Weſſelingius mavult, urbem maritimam, *excubare*. Contra apparet ex aliis etiam Agnelli verbis in eo capite, & proximo ſuperiore, Padum fuiſſe non procul Ravenna: ad cujus defenſionem tot populi acciti fuerant adverſus Theodorum patricium, & Siculæ claſſis præfectum, ut vel ex Blondo eodem (*c*) conſtat, & Bernardo Juſtiniano (*d*). Hunc Theodorum, *ignotum quendam* ex ſilentio, opinor, Agnelli, hujus Editor, alioquin Eruditiſſimus, vocat (*e*). Qui egregie huc adnotat (*f*), ex memoratis ab Agnello excubiis omnibus *fortaſſis agnoſci poſſe, qui per ea tempora* (poſt initium ſcilicet ſæculi VIII.) *eſſent Exarchatus fines, a Sarſina videlicet Ravennam uſque. Faciem præterea circumpoſiti Ravennatis agri agnoſcere proclive, & Eridanum non longe ab urbe fluxiſſe intermedio campo, quem Coriandri vocabant, ad cujus fluminis Oſtia Portum extitiſſe, ubi merces, militeſque exponi ſolebant*. Sed de his, & de aliis quæ in Felicis Vita ſunt, alibi (*g*) erit opportunior ſcribendi locus.

8. Nunc quæ in Joannis, qui Felici ſucceſſit, Vita (*h*) ab Agnello ſcripta ſunt, diligentius expendamus. Simul enim quædam ex modo indicatis, ſimul plura alia illuſtrabuntur, ad propoſitum attinentia. Primo capite mentio fit *Portæ, quæ dicitur Vicus ſalutaris, quæ erat juxta fluvium Pantheum*, mox vero & alterius *Portæ, quæ pergit ad Vicum Leproſum, ubi eſt pons ex baſibus factivis*, ſive, ut habet Codex, *factus*. Altero autem capite hæc, a nobis magis attendenda; ſcribit Agnellus. *Ravenniani egreſſi ſunt ad eum* (Ducem quendam Græcum) *more præliandi in campum Coriandri. Qui ſimulata fuga terga dantes, cum perveniſſent ad ſtadium Tabulæ, ubi pro ſigno terminus lapideus fixus eſt, reverſi &c.* Tum narrat, ut Græci revera ipſi *cœperint fugere, infra dromonibus putantes ſe liberare. Tunc* noſtri, inquit, *circumdederunt eos cum cymbis & carabis, & irruentes ſuper Byzantios, omnes interfecerunt, & corpora eorum in Eridanum præcipitaverunt; & ſic fuit, ut per annos VI. ex Patheremo* (vel ut Codex habet, *Pathereno*) *nullus inde unquam piſcem comederet*. Unus, an plures, & qui fluvii utroque capite ſint ab Agnello deſignati, & prope, an procul Ravenna, & ad quam plagam hæc quæ narrantur, acciderint, tunc conjiciemus, cum prius quid huc adnotaverit Doctiſſimus Editor (*i*), modeſte, & pro veri dumtaxat ſtudio in rebus perobſcuris expenderimus. *Fluvius*, inquit, *qui hic non longe a Padi oſtiis fluxiſſe indicatur, primum quidem Pantheon corrupte, ſecundo Pateremus dicitur. Foſſam fuiſſe cenſeo ex vicino Paduſæ ſtagno fluentem, quæ piſcoſa Ravennatibus, uti Paduſa ipſa, de qua Virgilius ,, piſcoſove amne Paduſæ. ,,*

9. Quam ad plagam eſſet fluvius Pantheus, a Porta juxta quam erat, intelligendum eſt. Ea duxiſſe videtur ad Vicum Salutarem, ut altera, ubi pons erat, ducebat ad Vicum Leproſum, ſeu Leproſorum. Agnelli Editor non ignoravit, *dubitaviſſe notarum marginalium* (in Codice) *Auctorem an* ea quæ ibi dicuntur, *intelligi deberent de Civitate Claſſis, quæ*

per

(*g*) Epiſt. II. n. 5. 6. (*h*) De Bello Goth. l. 4. c. 1. (*i*) Italiæ Illuſt. Reg. 6. (*k*) Hiſt. Ravenn. l. 8.
(*l*) l. 1. (*m*) l. 9. (*n*) Synon. Geogr. in Paduſa (*o*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 11.
(*p*) Ital. Illuſtr. l. 1. c. 35. (*q*) Ital. univerſal. Deſcript. (*r*) (*ſ*) Lexic. Geogr. in Paduſa &c.
(*t*) Notit. Orb. ant. l. 2. c. 9. n. 126. (*u*) II. n. 6. (*x*) Hiſt. Raven. l. 11. (*y*) P. 2. c. 3.
(*z*) Adnot. ad Veter. Rom. Itinerar. ad Iter ab Urbe Mediol. (*a*) Hiſt. Dec. 1. l. 10. (*b*) Epiſt. VII. n. 7.
(*c*) l. modo cit. (*d*) De Orig. Urb. Venet. & c. l. 9. (*e*) Obſ. ad Felic. Vit. n. 3. (*f*) Ibid. n. 4.
(*g*) Epiſt. VII. n. 7. (*h*) P. 2. (*i*) Obſ. ad Johan. Vit. n. 5.

per eam occaſionem ſubverſa ſit; ob id fortaſſis, quod porta Vicus Leproſi ad Claſſenſem urbem ingreſſum *præberet*, nec Editor negat, *potuiſſe tum Claſſem primum occupari*; Ravennam deinde. Ego vero etſi ex Agnelli contextu video, duas illas Portas unius fuiſſe ejuſdemque urbis; nam dum omnes cives concurrerent ad defendendam primam illam Portam quæ ad Vicum ſpectabat Salutarem, alteram quæ ducebat ad Vicum Leproſorum, aperuit proditor; tamen in hoc arguendo non immorabor; imo duos illos Vicos ad urbem Claſſenſem attinuiſſe, comprobabo. Nam primum hæc apud Rubeum (*k*) lego, *ſe ad Claſſenſe oppidum conferret, in vicum, cui Leproſorum cognomentum erat*, tum illa quoque (*l*) *Sepultus* (S. Severus) *eſt in Claſſe oppido, haud procul a regione, quam ſalutarem vocabant, quo loco --- inſequentibus temporibus ejus nomini erectum templum eſt*. Ipſe autem Agnellus in Vita S. Severi (*m*) hujus *Eccleſiam* memorat *ſitam in civitate dudum Claſſis, non longe a regione quæ dicitur Salutaris uſque in præſentem diem*, ſive, ut alio in loco (*n*) *in regione, quæ vocatur Vico Salutaris*. Itaque ex his qui producti ſunt, Rubei, atque adeo Agnelli locis ſatis comprobatum vides, illas quas ex ipſo memoravimus, Portas, &, quod conſequitur, fluvium Pantheum, quem juxta alteram eſſe, dixit, ad eam ſpectaſſe plagam a qua Claſſenſe oppidum poſitum erat. Igitur ſi Patheremum, locumque pugnæ, ab Agnello indicatum, ad diverſam plagam fuiſſe, oſtendero; dubitabis continuo, num ex corrupta Patheremi voce factus ſit Pantheus, & num uterque unus idemque fuerit fluvius.

10. Id vero ex aliquot conficiam Agnelli locis, cum eo de quo hic quærimus, collatis, in quibus, veluti in eo, *Coriandri campus*, & *ſtadium Tabulæ* memorentur, ſimul autem indicetur Porta, aut Ædes aliqua, aut fluvius denique, cujus poſitum ad diverſam fuiſſe Ravennæ partem, non ignoremus. Igitur cum in Vita S. Liberii III. (*o*) legamus *extra Portam Artemetoris non longe ad ſtadium Tabulæ prope campum Corianthri*; patet, id quod quærimus, planum fore, ſi conſtet, quo Porta illa pertineret. Conſtabit autem ex Vita S. Johannis I. (*p*). In hac enim poſtquam Agnellus de Theoderico rege multa narravit, quæ hujus loci non ſunt, in iiſque quod *ejus temporibus a parte Aquilonis ab omnibus viſum fuerit cælum ardere*, quæ Borealis, ut opinor, Aurora videſis num inter cæteras connumeretur, ex hiſtoriis non ita pridem collectas; tum illud ſubjicit, *ſepultum eſſe in Mauſolæum, quod ipſe ædificare juſſit extra portas Artemetoris, quod uſque hodie vocamus ad Farum, ubi eſt Monaſterium S. Mariæ, quæ dicitur ad memoriam Regis Theuderici*. Igitur liquet, portam Artemetoris ad tam diverſam a Claſſenſi urbe partem ſpectaſſe, quam illa diverſa eſt, ubi Ædem ſacram videmus Rotundam vulgo appellatam, illam videlicet cui pro tecto ſaxum unum impoſitum eſt ea amplitudine, & craſſitudine, ut quamvis in ejus dimenſionibus recentes Scriptores non mediocriter inter ſe diſcrepare, animadvertamus; mirum tamen omnibus ſit, illuc attolli potuiſſe. Ex iiſdem Scriptoribus etiam eſt qui „ credibile eſſe, ajat, hanc Ædem fuiſſe „ olim Mauſolæum, & probabiliter Theodorici „ an oblitus, id pro certo eſſe ab Agnello traditum? an huic fidem non adhibens? quem tamen antiquum Auctorem rudem quidem, ſed diligentem, ac fidelem, in patriis præſertim rebus, ab Eruditis hominibus haberi, conſtat. Ille idem quoque cenſuit recens Scriptor, magnum illud vas porphyraticum quod apud Ravennates habitum ſemper eſt, hodieque habetur pro loculo in quo ejus Regis corpus conditum fuerit „ non „ ſatis firma ratione pro eo haberi; cum perſimile „ labri ſit cujuſdam fontis „. De hoc tamen vaſe poſt ea quæ paulo ante deſcripſimus, continuo hæc ſubjecit Agnellus. *Sed, ut mihi videtur eſſe, ſepulchro projectus eſt* Theudericus, *& ipſa urna, ubi jacuit, ex lapide porphyretico valde mirabilis, ante ipſius Monaſterii aditum poſita eſt*. Quod ego tum factum crederem, cum Mauſolæo illo pro ſacra Æde Catholici uti voluerunt, ſepulchro videlicet impii hominis extra ipſam aſportato; ut minus intelligam, a quibus, aut quando poſt Agnelli tempora, imo poſt annum 1286. quo vivebat Auctor *Chronicæ*, Agnello adjectæ, quippe eadem quæ Agnellus, de loco ubi tunc erat id ſepulchrum, confirmans; a quibus, inquam, evectum id fuerit in ſummum verticem ejuſdem Ædis, præſertim cum in eo vertice ne antea quidem Agnellus fuiſſe dicat. Et tamen non modo Rubeus (*q*), ab Agnelli Editore (*r*) propterea notatus, ſcripſit, anno 1509. tormenti ictu ex eo vertice dejectum eſſe; ſed & Thomajus (*ſ*), Rubeo ætate major, id „ ſuo propemodum tempore „ accidiſſe, teſtatus eſt, in hoc uno diſcrepans, quod ille caſu, hic militum avaritia factum, ajat, & æris, quo illud affabre elaborato opertum erat, cupiditate. Addit hic ſepulchri dimenſiones, docetque, a quibus, cum ibi jaceret humi, in forum poſtea tranſlatum ſit. Nunc autem haud procul a S. Apollinaris Templo quod in urbe eſt, ſpectatur ad imam veteris cujuſdam palatii partem quod Theoderici ipſius fuiſſe, dictitant, adjecta eadem Inſcriptione quam Thomajus, cum primus eſſet inter ſuæ Civitatis *Sapientes*, de horum conſilio in marmore inſculpendam curaverat. Sed omnes, quas ſic in tranſitu attigi, de ſepulchro Theoderici dubitationes, tibi diſcutiendas relinquo, & cæteris qui forte Rubeum, a quo certe Agnellus perlectus fuerat, nihilominus tueri velint.

11. Portam autem (ut illuc redeam) Artemetoris circa eum locum fuiſſe, liquet, ubi fuit, & adhuc eſt Porta Anaſtaſia. Hæc enim apud Spretum (*t*) lego. *In Mariæ, ut appellant, in rotundo, eidem portæ Anaſtaſiæ ſatis propinquo*. Hanc Hadrianæ, ſive (ut idem (*u*) mavult dictam ab antiqua Familia) Andrianæ portæ proximam, poſtea, ut nunc etiam, *Clauſam*; tametſi iterum recluſit Julius II. Pont. Max. unde Julia quoque dicta eſt, vocitatam eſſe, ſcio (*x*). Sed num in voce *Artemetoris* mendum latet, legendumque eſt *S. Victoris?* Suſpicionem hanc mihi ingerit ad primum propoſitum maxime faciens Agnelli locus (*y*) *morabatur extra portam S. Victoris non longe a fluvio, qui vocatur Foſſa Sconti in Baſilica B. Euſebii in Epiſcopio, quod Vvimundus Epiſcopus temporibus Theodorici Regis ædificavit*. Ædes autem hæc B. Euſebii erat prope eum quem ſupra memoravimus, Coriandri Campum: itaque in Litteris Pontific. A. 1262. inter cæteras ad Ravennatem Eccleſiam ſpectantes hæc quoque ita nominata eſt *S. Euſebii prope Campum Coriandri*, ut apud Rubeum (*z*) legiſſe memini. Quam ne aliam forte eſſe credas, quam quæ modo ex Agnello memorata eſt; hæc ejuſdem cum prioribus verba confer (*a*) *Eccleſiam S. Euſebii ---, quæ ſita eſt non longe a Campo Coriandri extra urbem ---, quam ædificavit Vvimundus Epiſcopus anno 23. Theodorici regis*. Sed non tam laboro de porta *Artemetoris* fortaſſe in *S. Victoris* mutanda, quam de fluvio qui vocabatur *Foſſa-Sconti* pro *Foſſa Aſconis*, ut indicavi alias (*b*), accipiendo, aut etiam in hanc commutando, præſertim cum alter Agnelli locus (*c*), quamvis aliqua fortaſſe verborum mutilatione, aut tranſpoſitione vitiatus, in eo certe quo de agimus, magis ad propoſitam a me lectionem accedat: *hæreticos ejecerunt extra civitatem* (Ravennæ) *in loco, qui dicitur Foſſa-Sconii, juxta fluvium, lapidibus obruerunt &c.* Foſſa autem illa, Auguſta olim apud Plinium vocata, cujus gratia tot Agnelli verba perpendenda ſuſcepimus, poſtea dicta etiam eſt Foſſa Aſconis, ut primum, quantum novimus, ex eo apparet Jornandis loco quem alibi (*d*) produximus. Quod nomen a Geographis creberrime uſurpatum, ſervare malumus, quam ex noviſſime prolatis Agnelli verbis conjicere in *Foſſa Aſconii* eſſe mutandum, aut quam ſuſpi-

(*k*) Hiſt. Ravenn. l. 1. (*l*) l. 2. (*m*) P. 1. c. 2. (*n*) in Vita Petri Sen. P. 2. c. 1. (*o*) P. 1.
(*p*) Ibid. c. 3. (*q*) Hiſt. Rav. l. 8. (*r*) Obſ. ad Vit. S. Joh. I. (*ſ*) Hiſt. di Ravenna P. 2. c. 1.
(*t*) De Urbis Ravenn. Amplit. l. 2. (*u*) Ibid. (*x*) ex Rubeo Hiſt. Rav. l. 7.
(*y*) P. 2. in Vita S. Maximian. c. 1. (*z*) Hiſt. cit. l. 6. (*a*) P. 2. in Vita S. Agnelli c. 2. (*b*) Epiſt. 2. n. 6.
(*c*) in cit. Vita S. Maxim. c. 5. (*d*) Epiſt. 2. n. eod. 6.

ſuſpicari, factum eſſe ex corrupta apud eos qui Plinium quondam deſcripſerint, voce *Meſſanicus*. Scripſit enim, ut initio (*e*) poſuimus; Padus *Auguſta foſſa Ravennam trahitur, ubi Paduſa vocatur, quondam Meſſanicus appellatus*: ſive autem hoc nomen Spinetico Padi alveo tribuit, ut contendit Cluverius (*f*), ſive Auguſtæ eidem foſſæ, ut plures intellexerant, hodieque intelligunt; nihil prohibet quo minus credamus, ut hi alteri ſequioribus ſæculis, ita alios ſuperioribus accipere, & librarios poſtea vitiare potuiſſe. Sed hæc tu videris: nos hic, ut diximus, maxime uſitatum nomen ſervare malumus Foſſæ Aſconis; quanquam Foſſa iſta, quocunque modo apud Jornandem, & Agnellum legamus, eadem videtur eſſe apud utrumque cum ob ſcripturam non ita abſimilem, tum ob locum præſertim in quo ab utroque deſignatur. Jornandes enim ſic indicat, *A ſeptentrionali plaga ramus illi* (Ravennæ) *ex Pado eſt, qui foſſa vocatur Aſconis*. Agnellus autem ponit, ut vidimus, *non longe a campo Coriandri*, quem, ut *ſtadium Tabulæ*, fuiſſe *extra portam artemetoris*, hanc autem eodem quo illa quæ nunc *Clauſa* dicitur, & quod conſequitur, ad ſeptem triones ſpectaſſe, oſtendimus.

12. Itaque & locus pugnæ illius quæ ab Agnello narrata eſt (*g*), ad eandem attinebat plagam. Nam Ravennates egreſſi ſunt ad præliandum in *campum Coriandri*, & mox, ſimulata fuga, *ad ſtadium Tabulæ* pervenerunt. Quem igitur fluvium ibi dicemus illum fuiſſe, quem Patheremum Agnellus vocavit? Editor *foſſam fuiſſe* cenſet *ex vicino Paduſæ ſtagno*, & quidem *non longe a Padi oſtiis, fluentem*. Quam ego conjecturam minime video cum Agnelli narratione conſentire. Ravennates enim ait a ſtadio Tabulæ reverſos, in hoſtes irruiſſe, omneſque interfeciſſe, & *corpora eorum in Eridanum præcipitaviſſe, & ſic fuiſſe, ut per annos VI. ex Patheremo nullus inde uſquam piſcem comederet*. Si corpora dixiſſet in Paduſæ ſtagnum, aut in foſſam ex hoc deductam præcipitaſſe; pateret utique, cur piſces in hac captos abominarentur. Sed præcipitaſſe in Eridanum, dixit; igitur abominatio illa in piſces cadit, qui in Eridano caperentur. Itaque ne diutius te morer; Foſſam ego Auguſtam, ſive Aſconis, quam in iſto loco fuiſſe, vidimus, tum *Eridanum*, tum *Patheremum* ab Agnello hic dictam eſſe, credo, Eridanum quidem; nam Padi erat alveus, ut ſupra (*h*) demonſtratum eſt; Patheremum autem, ſive, ut in Codice eſt, Patherenum, ut voce uteretur, apud Ravennates ſuos magis tunc nota, ut opinor, atque uſitata, certe nunc quoque haud omnino obſoleta, cum in recentiſſima topographica ipſorum Tabula (*i*) hujus Foſſæ veſtigia inſcripta videam utroque nomine *Foſſa Auguſta, & Badareno*. In hac autem voce erunt fortaſſe qui tum Padi, tum Ravennæ, quæ Zoſimo auctore (*k*) *Rhene* dicta eſt, utrumque vocabulum ſibi videantur invenire, *Paderhenum* quaſi Padum Ravennatem interpretantes; aut ſi *Paderemum* legas, quaſi Padum per eremum traductum. Nam & templum V. an VI. ab Ravenna lapide S. Petro ædificatum ſæculo IV. ideo *in Eremitario* dictum fuit, ut Rubeus (*l*) ſcribit, quod *locus ille --- prope foſſam*, qua de loquimur, *Meſſaniam, ſolitudo, & eremus quidam eſt*. Nec tamen eremum ſemper fuiſſe, oſtenderunt urnæ ſepulchrales viginti duæ, & antiquæ Inſcriptiones amplius ſexdecim, quas ſuo tempore, anno videlicet 1665. haud ita procul ab loco ubi ſacra illa Ædes fuerat, effoſſas ſcribit Seraphinus Paſolinus (*m*), tum luculentius demonſtraverant *multa ibi marmorum veſtigia, pontiumque, & intercolumniorum ſub aquis* ab Rubeo (*n*) *olim conſpecta, unde a pene immemorabili ævo ſubmerſam illic regionem populoſiſſimam* credebat ſignificari. Quem Rubei locum ſi Cluverius (*o*) animadvertiſſet; hæc fortaſſe attinere exiſtimaſſet ad Butrium: quod ut fretus ipſe Tabula Itineraria, ibi ponit VI. ab Ravenna lapide, & ad Aſconis Foſſam appingit; ſic velim ſcire, quibus Auctoribus recentiſſimus Scriptor nitatur, qui „ etiamnum Butrium illud extare „ contendit, oppidulum agri Ravennatis. „ Unum igitur fluvium; ut illuc revertamur; in loco prælii, ab Agnello narrati, fuiſſe, diximus, & quo nomine, & quam ad Ravennæ plagam; ut nihil reſtet aliud, niſi ut procul, an prope urbem fuerit, conjiciamus. Non procul autem fuiſſe, credimus primum ex duobus illis Agnelli locis (*p*) inter ſe comparatis, altero de Theodorici Mauſolæo *extra portam Artemetoris*, altero de ſtadio tabulæ prope Campum Coriandri *extra portam Artemetoris*: nam ſi eadem utrobique locutione uſus, *extra portam* in primo ſignificat Mauſolæum portæ vicinum; cur in altero illud ſtadium, & illum Campum procul diſſita ſignificaverit? Deinde cum dixit in prælii narratione *ad ſtadium Tabulæ, ubi pro ſigno terminus lapideus fixus eſt*, ſive ſeptem hæc ultima verba ab Agnello ipſo ſcripta ſunt, ſive ex codicis ora in qua olim, explicationis cauſa, adjecta eſſent, in textum irrepſerunt; mihi videtur ſtadii unius ab urbe intervallum ſignificaſſe: in eoque, & in illo alio loco ubi *ad ſtadium Tabulæ* nunc legimus, malim legere *ad ſtadii Tabulam*, hoc eſt ad marmoream tabulam, ſtadium (ut lapides in viis ſolebant millia paſſuum) indicantem.

13. Nunc illud abs te interrogari me poſſe, ſcio, fluvius ille Pantheus, quem Agnelli Editor (*q*) ab hac ipſa parte fuiſſe, cenſuit, nos autem ab omnino diverſa, id eſt a Claſſis parte, fuiſſe, oſtendimus, quis igitur eſſe videatur? Nempe idem fortaſſe, ſicut ille credidit, Patherenus, cujus nomen librariorum culpa in *Pantheus*, ſi ita velis, mutatum ſit; ſed non ea tamen ſui alvei parte prope quam prælium, & victoria Ravennatum ab Agnello deſcripta ſunt, imo illa ulteriore alvei parte qua, poſtquam per mediam urbem fluvius traductus fuerat, ad diverſam omnino plagam pergebat, quemadmodum ſupra (*r*) a nobis commemoratum, alia autem Epiſtola (*ſ*) Sidonio, & Jornande auctoribus, oſtenſum eſt. Qui fluminis per urbem tranſitus Agnelli quoque auctoritate videtur poſſe confirmari, ubi in Vita S. Neonis (*t*) deſcribens triclinium *infra* (hoc eſt, ut intelligere ſolet *intra*) *Epiſcopium Urſianæ Eccleſiæ*, ait, *in pariete, parte Eccleſiæ pingere juſſit, & in alio pariete ſuper amnem poſito &c.* Eodemque fortaſſe attinet quod in Vita legimus S. Barbatiani Confeſſoris Ravennatis, cum Agnello ex antiquo *Lectionario* edita, *non longe a fluminis ponte*. Adibat autem tunc Barbatianus illud Templum quod ipſius *rogatu*, *Placidia D. Joanni Baptiſtæ --- juxta domum ſuam, extruendum curaverat*, ut Rubeus (*u*) ad annum 438. idem factum paulo aliter narrans, ſignificat. Verum quia etiam S. Neonis obitus tribus ante ſæculis accidit, quam id acciderit cujus occaſione fluvius ille Pantheus eſt ab Agnello memoratus, & ſæculis pariter fere tribus antea Sidonius Ravenna tranſierat, ante duo autem, ut creditur, Jornandes ſcripſerat; idcirco ad interrogationem tuam dubitanter reſpondi. Nam quod alicui videri poteſt huc attinere Rubei locus (*x*). Anno 1208. *urbis Ravennæ fluvios defodientes, atque expurgantes, illum præſertim, qui ante ædes, quæ fuerant Joannis Ducis, ad pontem Caurellum, ante domum Bonhomi erat, uſque ad portæ Urſicinæ Gatulum*; vereor, ne malint alii hæc de Bedeſi, Vitique accipere, qui, magis magiſque tot ſæculorum intervallo æſtuariis ac ſtagnis quæ circum erant, imminutis, jam producti eſſent ad Ravennam intercipiendam, & quibuſdam etiam locis, ab additis poſtea ſuburbiis, aut ſuburbanis ædibus ſejungendam.

14. Sequitur, ut de Anemone, cæteriſque amnibus, olim in ea ſtagna influentibus, ſermonem habeamus. Hunc vero in proximas Litteras rejiciemus. Vale.

EPI-

(*e*) n. 3. (*f*) Ital. Antiq. l. 1. c. 35. (*g*) Vid. ſupra, n. 8. (*h*) n. 3. & ſeq.
(*i*) Ragguaglio Iſtor. delle Diverſ. de due Fiumi Tav. 1. (*k*) apud Rubeum Hiſt. Ravenn. l. 1. (*l*) Ibid. l. 2.
(*m*) Luſtri Ravennati P. 6. (*n*) Hiſt. cit. l. 5. (*o*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*p*) Vid. ſupra, n. 9.
(*q*) Vid. ſupra, n. 8. & 9. (*r*) n. 4. & 6. (*ſ*) II. n. 4. (*t*) P. 1. c. 1. (*u*) Hiſt. Ravenn. l. 2. (*x*) Ibid. l. 6.

EPISTOLA ÆMILIANA IV.

DE quinque fluminibus , ſuperioris Epiſtolæ initio propoſitis , quæ priſcis temporibus circa Ravennam confluebant , primo , quod ex Pado erat, eadem Epiſtola , quo ad ejus licuit , expoſito , proximum eſt, ut de Anemone , Montono , Roncho , & Sapi verba faciamus.

2. Anemonis Tullium meminiſſe libro III. de Natura Deorum , ſcripſit Ortelius (a) , quod ad oram quoque Lexici Geographici Philippi Ferrarii (b) adſcriptum video: ſed in Tullio non invenio. Sic cum Leander (c) Anemonem affirmaſſet Antonino dictum; Paulus quidem Merula (d) confirmavit , nec tamen in Itinerario quod vulgo Antonini vocitant ; ſed in Tabula Itineraria *Animo* legitur. Plinius (e) poſt Sapim , & Vitim, revera Anemonem memoravit . Sed non omnes , ut nos , & plerique , pro Faventino ; quidam certe pro Foroliovienſi amne acceperunt , eo videlicet quem *Montone* appellitamus , ſive quod Pliniani vocabuli Anemonis veſtigia ſibi in ea Italica voce invenire videantur , quaſi non magis extarent in hac altera *Lamone* , qua Faventinum fluvium vocamus ; ſive quod in nonnullis Tabulis veterem Italiam repræſentantibus , ut in quadam Ortelii (f), in aliaque a P. Bertio (g) edita Cluverii nomine nullum ad Faventiam appictum flumen conſpexerint ; ſive tandem quod alius alium, & Exteri præſertim hac in re Italos ſequuntur. Sic Jo. Harduinus (h) Vir cæteroquin Eruditiſſimus, credere potuit Coronellio (i), hic autem Malateſtæ Portæ (k) : quem tamen jure meritoque ob id fuiſſe reprehenſum a Scipione Claramontio (l), nihil poteſt magis oſtendere, quam inepta, ut in manifeſtis defendendis erroribus neceſſario accidit, Jacobi Villanii (m) reſponſio ad illam Claramontii reprehenſionem. Hunc autem ideo manifeſtis erroribus accenſeo, quia ſi id ponas; conſequatur neceſſe eſt, a Plinio amnem cæteris quos ibi nominat, haud minorem, Faventinum videlicet , omiſſum eſſe. Quæ una poterat animadverſio recentiſſimo Scriptori dubitationem eximere, nihil, ut videtur, inter propoſitam paucorum opinionem, & eam quæ pleriſque communis eſt, ſtatuenti.

3. Sed ut plerique Plinianum Anemonem agnoſcere in Faventino fluvio non dubitant ; ſic eorum qui in utralibet ſententia ſunt , alii quidem italicum nomen ejuſdem fluminis eſſe *Lamone* , ſine ulla hæſitatione cenſent ; alii vero , & præſertim ; id quod in vocabulo mireris noſtro ; Externi ſentiunt aliter , & *Amone* omnino eſſe , contendunt . Quorum pleriſque impoſuiſſe credo majorem vocis hujus, & Anemonis ſimilitudinem ; ut L litteram non ad ipſam , ſed ad italicum ſpectare articulum, exiſtimarent. Verum ea littera, quantum video , longe aliam ob cauſam addita eſt. Scilicet ſequioribus ſæculis regionis hujus homines pro Anemone dicere cœperunt *Alamonem* . Conſtat id ex Faventinorum , & Forolivienſium *Chronicis* manu exaratis. Nam in una illarum, ad ſæculum XIII. attinente, hæc verba produci video a Franc. M. Salicto (n) *fecit ædificare unum aliud caſtrum ab alia parte fluminis Alamonis*: in altera autem, quæ ex noſtris eſt , & ob Auctorem vulgo appellitatur *Chronica Moratina* , inter ea quæ ad illud idem ſæculum ſpectant, hæc lego; *Cluſa Communis Faventiæ, quæ erat in flumine Alamonis*, & rurſus infra , *fluminis Alamonis* . Vides igitur , ut ex corrupta latina facta ſit ab noſtratibus vox *Lamone*. Quod cum dico, non illud nego , me in eadem Moratina Chronica mox legiſſe *in valle amonis*, & Julium Cæſarem Tondutium (o) tradere , Jo. Galeatium *primum ex Manfredis Comitem Vallis Amonis, & Faventiæ Vicarium inſcribi cœpiſſe*. At ſimul ajo , eundem Tondutium (p) docere , in latine exaratis Faventinorum monumentis pro *Anemo* ſcriptum eſſe per compendium , aut ſyncopen *Amo* : neque propterea in communi uſu fuiſſe video, ut italice dicerent *Valle d'Amone* , ſed *Val di Lamone* (q) : quin eos video qui e re finitimorum eſſe exiſtimarunt, ut hæc Vallis primo potius, quam altero, nomine vocaretur, non illud ab Anemone fluvio, ſed ab Lybico , ſi Superis placet, Hamone repetendum eſſe, contendiſſe (r).

4. Cæterum hujus fluvii apud nos vocabulum ſiquis forte Italis nonnullis credidit eſſe *Amone;* is minime attendit, Ferrarium (ſ), Maginum (t), Coronellium (u), & ſi quis eſt alius ejuſcemodi, ſua, quod haud inficior, laude dignus ; eum tamen neque ſingulari linguæ noſtræ, neque peculiari hujus, hujus, inquam, Italiæ partis notitia, neque auctoritate, cum his qui *Lamone* ſcripſerunt, eſſe comparandum. Princeps eſt Dantes, Vir ſuo ſæculo doctiſſimus , & linguæ noſtræ in primis parens , & in hac regione verſatus, cujus verſus ita ſcriptus eſt , ut ſuſpicari non poſſis, operarum culpa articulum voci temere adhæſiſſe (x)

La città di Lamone, e di Santerno,

pariterque ſcripta eſt præclari ejus Interpretis Chriſtophori Landini expoſitio , *Intende Faenza, appreſſo della quale corre il fiume Lamone: & Imola, ove corre Santerno*: nec aliter ſcripſit Interpres alter Alexander Vellutellius. Quod ſi Geographos quæris ; Raphaelem Volaterranum (y) lege , ac Leandrum Albertum (z); & vide, num, quod aliquis videtur obtrudere, *Amone* ſcriperint, an potius *Lamone:* quos cum Abr. Ortelius (a), & Paulus Merula (b) ſecuti ſint; Cluverius (c) quoque, & Cellarius (d), & his recentiores Exteri ſequi potuiſſent ; non ſcribere , Anemonem *vulgo nunc Armone* , *Ammone* , & *Amone* dici. Hiſtorici denique noſtrates, & ii præſertim, quibus in his maxime ſtandum eſt, Faventini Cavina (e), & Tondutius (f) non alio paſſim eum amnem appellant nomine , quam *Lamone* . Quos ſi Cluverius, quippe poſteriores , vidiſſe non poterat ; at Rubeum poterat , gravem ſane vicinæ Civitatis , & totius pene Æmiliæ Hiſtoricum. Hic autem diſerte ſcripſit (g) *Anemo, quem Fantinum, Lamonem , Rafanarium , & Santernum vocant* . Unus eſſe error primum videtur in ultimo nomine, ut omnes jamdiu ſuſpicari vel ex iis potuerunt , quæ apud Dantem , ejuſque Interpretes legi, diximus. Cætera nomina ſine ulla dubitatione vera ſunt , alterum, uti oſtendimus, in regione univerſa notum , duo reliqua in agro potiſſimum in quem is amnis defluit , Ravennate , primum quidem, quaſi Faventinum per ſyncopen dicerent, tertium autem a Rafanaria , ut opinor , de-

(a) Theſaur. Geogr. (b) ad *Anemo*. (c) Deſcr. d'Ital. Reg. 14. (d) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 23.
(e) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (f) in Theatr. Orb. (g) Theatr. Geogr. veter. T. 2. (h) ad cit. Plin. loc. not. 12.
(i) Teatro delle Città &c. Tav. intitol. Pianta di Ravenna colle propoſ. &c. (k) Epiſt. ad Clementin.
(l) Apparat. Hiſt. P. 2. (m) Ariminen. Rubic. (n) Neoter. Hiſt. Favent. Scripr. Confut.
(o) Favent. Hiſt. Breviar. (p) Hiſt. di Faenza. (q) Vid. Repliche del Cavina in difeſa &c.
(r) Vid. Salict. cit. (ſ) Lexic. Geogr. cit. (t) Italia. Tav. Romagna.
(u) Corſo Geogr. Univerſ. Tav. Territor. di Ravenna. (x) Inferno Canto 27. dell' ediz. dell' Accad. della Cruſca.
(y) Comment. Urban. l. 4. (z) Deſcriz. d' Ital. Reg. 14. (a) Synon. Geogr. & Theſaur.
(b) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 23. (c) Ital. Ant. l. 1. c. 28. & 36. (d) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 92.
(e) (f) locis cit. (g) Hiſt. Rav. l. 1.

ductum, caſtello Ravennatum proximo finibus Faventinorum, quod non ſemel ab his captum, & incenſum, ab illis autem reſtitutum, & ab his denique dirutum Tondutius (*h*) memorat ſæculo XI. & XII. Id caſtellum ad Anemonem fuiſſe, indicat Blondus (*i*), cum, *trajecerat*, inquit, *Anemonis vada, quæ vocant Raſanaria, ſexto* (a Zagonaria) *milliario diſtantia*, ab Ravenna autem decimo. Nam & Rubeus ipſe (*k*) *Anemonem fluvium*, ait, *eo loco Raſanarii nomen accipere*, qui eſt *decimum circiter lapidem ab urbe* (Ravenna) *remotus*. Ad idem autem exemplum opinari licet, factum eſſe Anemoni ultimum nomen in ea ſaltem parte agri Ravennatis, qua rus præterfluebat *Santerna* dictum. Id rus in Magini Tabula (*) indicatum videbis.

5. In ſtagna autem quæ erant circa Ravennam, influxiſſe Anemonem Plinii tempore, ſuperiore Epiſtola (*l*) mihi videor oſtendiſſe, Secunda autem (*m*) propoſitum de hoc & proximis amnibus Plinii locum ſic illuſtraſſe, ut cum jam liqueat, cur ipſe Bedeſim non inter alios, ſed ſeorſum memoraverit ad Ravennam; credere non poſſim, te Cluverio (*n*) adſtipulaturum, qui eum locum cenſuit *paullo incurioſius a Plinio conſignatum*, multoque minus cauſam, quam protulit indicii ſui, probaturum, nimirum quod *Anemo non in mare Hadriaticum inter Ariminum, & Ravennam, ut reliqua iſta flumina, ſed ultra Ravennam in Padum defluat*. Scilicet quid fieret Plinii ætate, ex eo exiſtimabat, quod fieri videbat ſua, non ſecus ac quia Anemo noſtro tempore in mare influit, non defuerunt Viri Docti qui, ſeneſcente Romano Imperio, in mare pinxerint defluentem. Ille vero etiam Blondi (*o*) temporibus *nec Adriaticum mare, nec Padum attingens, in eam primus delabebatur paludem*, quæ ſupra Auguſtam Ravennatem Foſſam incipiebat: & vix denique *avorum* Rubei (*p*) *ætate in Padum eſt traductus*. Atque ut intelligas quo ipſum loci natura ferret; vel poſtea ruptis aggeribus, in eandem iterum paludem effluxit, unde *paulo ante* Rubei ipſius (*q*) *tempora denuo* in ſuum alveum, & in Padum retrahendus *fuit*. Quin denique natura vicit, Padoque prorſus relicto, Anemo ubi paludes fuerant, illac ad mare via facta, in hoc influxit, & adhuc influit oſtio antea paulo minus, nunc autem, idque Artis opera (*r*), magis a Ravenna diſſito; ut ſi Dantes ad nos rediret, id quod ceu peculiare Montoni ſcripſerat (*ſ*), ſibi intelligeret eſſe mutandum, & ad Anemonem transferendum.

6. Ejus enim tempore jam per ſe in mare contendebat Montonus, quod non petiiſſe cum Plinius viveret, ſed Bedeſis nomine in ſtagna influxiſſe, & propius quidem urbem Ravennam quam fluvios cæteros, proxime ante ipſum ab eodem Plinio memoratos, non hic a nobis eſt repetendum. Confirmanda potius ea ſunt, & magis magiſque illuſtranda quæ de hujus amnis duplici origine, & ſingularum nominibus ac progreſſu, & in unum alveum tum vetere, tum recentiore confluxu, de aliiſque ejuſcemodi Secunda Epiſtola poſita ſunt. Quorum aliqua tametſi per ſe ipſa leviora videri poſſunt, non ſunt tamen cum a Forolivienſi ad Forolivienſem ſcribantur, patriarum antiquitatum ſtudioſum. Igitur verſus, quos paulo ante indicabamus, Dantis hi ſunt. (*t*)

Come quel fiume c' hà proprio camino
Prima da monte Veſo in ver levante
Dalla ſiniſtra coſta d' Apennino,
Che ſi chiama Acqua cheta ſuſo avante
Che ſi divalli giù nel baſſo letto,
Et a Forlì di quel nome è vacante,
Rimbomba là ſopra San Benedetto
Dell' Alpe, per cadere ad una ſceſa;

& quæ ſequuntur. Quibus in verſibus cum quidquam quod improbarent, nec Guicciardinus (*u*), nec Bonolus (*x*), nec alii, quod ſciam, offenderint, haud ſatis intelligo, præſertim poſtquam ne quis hoc loco ſic erraret olim admonuerat Landinus (*y*); haud ſatis, inquam, intelligo, qui Viro, alioquin Docto, veri diſſimilitudo, atque adeo falſitas ineſſe viſa ſit, quaſi Dantes hujus originem fluminis poneret in monte Veſo, id eſt Veſulo, qui mons ultra Auguſtam Taurinorum eſt; cum aliud non ſignificat, niſi hoc unum, ſi quis ab eo monte incipiens, ſpectare pergat fluvios omnes, quicunque inde ad nos uſque ex ſiniſtro Apennini latere naſcuntur, fore ut inveniat, hunc de quo loquimur, primum eſſe qui non per Padum, neque per Paduſam, ſed proprio alveo ferretur in mare, Dantis quidem tempore. Hic igitur fluvius, qui ſuperiore illa parte, haud procul a montano olim S. Benedicti Cœnobio, *Acqua cheta*, facile per ironiam, ut ex productis verſibus mihi videtur, appellatus, cum ad urbem noſtram acceſſerat, non eodem amplius, ſed alio, Montoni videlicet, nomine deſignabatur. Infra hanc autem cum altero olim confluebat, quem *Acqua viva* dictum fuiſſe, ab noſtris Hiſtoricis (*z*) traditum eſt, & tum denique ex duobus iſtis amniculis juſtum flumen efficiebatur. Nunc vero eorum ſingulis alia eſſe nomina, primo quidem *Fagnone*, alteri *Fiumana*, ut Magini quidem Tabula (*a*) indicat, Geographos video non dubitare. Sic Cluverius (*b*), ſic Baudrandus (*c*), ſic alii præterea utuntur altero eorum nominum. Sic recentiſſimus Scriptor utroque utitur, diſerte Maginum ſequens. Nobis vero unde hic ea vocabula acceperit, ignotum eſt, quando neque Majoribus ex eorum ſcriptis, neque montanis accolis ex ipſorum reſponſionibus cognita eſſe, nedum uſitata, deprehendimus. Quæ de *Fagnone* potiſſimum dicta volumus. Nam *Fiumana* vici ſaltem eſſe nomen, propter quem primus labitur amniculus, nemo ignorat Forolivienſium. Quem ad vicum an olim caſtellum, ſive oppidum attineret, quod in tabulis teſtamenti nobilis Dynaſtæ Franciſci Pauluccii (*d*) ſic memoratur *Salti di fiumana di Raibi*, tu videris. In iis enim tabulis ſequuntur *Flumanæ* proxima Caſtella *S. Caſſiano in Pennino*, *Pietra d' Appio*, *&c.*, ſimulque videris, num forte conjici inde liceat, quid eſſet *aqua Rabi*, amniculus videlicet de quo loquimur, an potius canalis ex eo deductus, in quo uno excipitur, anno 1212. a Prætore, & Senatu Forolivienſi, ne frumentariæ molæ ponantur a Monachis S. Mercurialis (*e*). Bini enim Canales, ut noſti, ſinguli ex ſingulis illis amniculis molendi potiſſimum cauſa a Forolivienſibus deducti ſunt, alter, iſque multo longior, ut per urbem traductus, ad Ronchum uſque flumen pertineat ab *Aqua viva*, alter vero brevis ab *Aqua cheta* in Montonum derivatus: quorum hunc etſi Alexander Paduanius (*f*) inchoatum ajat anno 1443., tamen intelligere ex eodem (*g*) poſſis, tunc utiliorem potius redditum eſſe aqua altius deducta, & certe antea fuiſſe; cum anno 1356. ab Ægidio Cardinali ſcribat caſtra eſſe poſita inter eum Canalem, & flumen. Sed breviore hoc Canali ſepoſito, de altero dumtaxat longiore verba fieri, intelligito, cum infra, Canalem nominabimus. In quo recentiſſimus ille Geographus deceptus eſt, cum aquam accipere ſcripſit a duobus amniculis *Fagnone*, & *Fiumana*; ſed in his magis, cum poſtquam infra Civitatem Solis inter ſe communicarunt, ſe cedere iterum, ait, ut rurſus inter ſe accedant ad Forum Livii. Illi enim amniculi ſemel, haud amplius, inter ſe accedunt, communicant, & in unum confluunt, idque

(*h*) Hiſt. cit. (*i*) Hiſt. Dec. 3. l. 2. (*k*) Hiſt. cit. l. 7. (*) Tav. cit. (*l*) n. 4.
(*m*) n. 2. & ſeqq. (*n*) Ital. Ant. l. 1. c. 36. (*o*) Ital. Illuſtr. Reg. 6.
(*p*) Hiſt. Rav. l. 1. (*q*) Ibid. (*r*) Ragguaglio della Diverſ. dei due Fiumi.
(*ſ*) Vid. n. ſeq. (*t*) Inferno Canto 16. (*u*) Iſtor. di Italia l. 10. (*x*) Iſtor. di Forlì l. 1.
(*y*) Comm. ſopra queſto luogo di Dante. (*z*) Vid. Epiſt. II. n. 8. (*a*) Ital. Tav. 36.
(*b*) Ital. Ant. l. 2. c. 4. (*c*) Lexic. in Civit. Solis (*d*) Vid. Vecchiatzan. Hiſt. di Forlimpop. P. 2. l. 3.
(*e*) Vid. in eor. Codice *Gambero* p. 51. (*f*) Croniche di Forlì M. S.
(*g*) Supplem. alle ſteſſe.

idque paſſibus, ut noſti, ſupra hanc urbem circiter quingentis; non, ut in illa Magini Tabula, bis mille quingentis. Quæ Tabula cum eandem perperam & Canalis, & communis amniculorum alvei latitudinem proponat, alveus autem ad Canalem accedat; facile impoſuit, in eumque errorem adduxit, a quo veracior Coronellii Tabula (*h*), vel obiter inſpecta, opportune abducere potuiſſet.

7. In communem autem alveum, non illum dico, quem infra urbem antiquiſſimis temporibus fuiſſe alias (*i*) demonſtravi, ſed hunc quem videmus, ut artis opera corrivatos amniculos fuiſſe, conſtat; ſic quo tempore id factum ſit, repugnantibus inter ſe Majorum monumentis, non liquet. Nam Bonolus (*k*) quidem id factum ſcripſit ante annum 1057. a Scarpetta I. Ordelaffo, non Domino illo ſcilicet, ſed *Capitaneo* Forolivii, qui & Canalem eadem fere via qua fluviolus *Aquaviva* antea perrexerat, in civium commodum perduxerit, eique Canali pontes impoſuerit duos, alterum a Pane, alterum ab Equitibus nomen ferentes. Et ſane in antiquis Chronicis, quæ, cum hæc ſcriberem, in manibus habebam, ab ipſo Alexandro Paduanio deſcripta (*l*), eadem quæ tradidit Bonolus, illi Ordelaffo tribuuntur, niſi quod pontes ii duo ita memorantur, ut antea fuiſſe, & ſub ipſis flumen tranſiiſſe videatur. Cæterum in tabulis teſtamenti cujuſdam, ab eodem Bonolo (*m*) indicatis, mentio fit anno 1178. Fluminis novi, & Molendinorum *Calanchi*: & ipſe in Tabulario Reverendiſſim. Canonicorum Forolivienſium Documenta eſſe, ſcio, Canalem commemorantia A. 1193. & 1194. prope Molendinum, quod in urbe adhuc eſt, Ripæ nuncupatum. Sed his omnibus, atque aliis ejuſcemodi, quæ poſtea indicabuntur, plura ſunt quæ adverſari videantur. Primum in antiquis Cæſenæ Chronicis hæc legimus, *Anno Dom. MCCV. ductum eſt canale aquæ per medium Civitatis forlivii*. Quæ ſecutus eſt Claramontius (*n*): Alexander autem Paduanius (*o*) non modo aliis ex Chronicis hoc deſcripſerat, *A. Dom.* 1205. *derivatio ex flumine ducta per urbem forlivii*; ſed & in propriis Chronicis ſcripſerat, eo ipſo anno id factum, deducta aqua ex flumine *Calancho*, ſic videlicet eundem appellans amniculum, quem *Aquaviva* fuiſſe olim, diximus, & in collectis quoque ab eo Chronicis nuncupatum videmus. Sed præter hanc tantam, quam & Bonolus (*p*) animadvertit, & diſcutere conatus eſt, in Canalis deductione diſcrepantiam, plura extant Documenta quæ poſt annum illum 1057. in urbe fluvium commemorant, ut in Tabulario Monaſterii S. Mercurialis quoddam eſt quo anno 1092. mentio fit de *fluvio percurrente* a latere domus *poſitæ in hac Civit. Livi: quæ vocatur figline*: qua in ultima voce etſi tanto magis hæreo, quod & infra habetur, *in Civitate Figline quæ vocatur Livia*; tamen nullum eſt dubium, quin utroque loco ſit Forum Livii intelligendum: itemque alterum, quod anno 1202. diſerte memorat *duas* domos poſitas in Forlivio in Burgo noſtro ſuper flumen *conſtituto*. Mitto alia ſciens, quæ vel ſerius in urbe fluvium deſignant, ut teſtificationes, & ſententiam latam die 22. Octobris A. 1231. (*q*) ex quibus intelligas, tunc flumen haud ita procul fuiſſe diſſitum ab ſacra Æde, non S. Thomæ Apoſtoli, quemadmodum alter ex Hiſtoricis noſtris credidit, ſed, ut ibi diſerte ſcriptum eſt, *S. Thomæ Cantuarienſis*, condita circa A. 1208. a Tederico Malgenero, inſtaurata autem poſtea, ut nunc videmus, eodem illo urbis noſtræ loco. Quonam igitur modo credibile ſit, ante annos 174. illud ipſum flumen ſupra urbem fuiſſe alio corrivatum, quod flumen etiamtum per urbem flueret, ſuumque primum ſervaret alveum? cui, nec ſane plurimis ante illam ſententiam annis, novum pontem impoſuiſſet Prætor Forolivienſis; non ita dignum? ſi non flumini, ſed Canali fuiſſet impoſitus, marmoreo adjecto monumento, & iis quidem verbis, de quibus alias (*r*) ad te ſcribam.

8. In diſſidio tamen hoc tanto cum illud inter plures conſtet, quod paulo ante (*ſ*) indicatum eſt, Canalem fuiſſe, ſi non circa A. 1057. at certe A. 1205. per mediam, ut videmus, urbem perductum; ſatius eſt, ut conjecturis quæ in contrariam ſententiam rapiunt, minus tribuentes, inde illud primum eliciamus, flumen igitur abductum alio fuiſſe aut eodem anno 1205. aut antea potius; cur enim Canali opus eſſet in ea urbe per quam pergeret amnis fluere? aut quanam fieri ratione poſſet, ut eundem per hanc alveum & Canalis, & amnis haberent? Tum deinde videndum eſt, quo liceat modo diſſidium tollere, conciliatis inter ſe diſcrepantibus monumentis. Quid igitur, ſi dicamus, vel poſtquam abductum fuerat flumen, ei tamen unde abductum fuerat, loco, ob diuturnam conſuetudinem manſiſſe, ut ſit, nihilominus fluminis nomen? Quid, ſi Canalem ipſum fuiſſe nomine fluminis vocitatum? Sic animadverti, vicinum quondam noſtrum Matthæum Vecchiazzanum (*t*) in Documento quodam ſcripto anno 1214. quo ſuburbia, aliæque partes Fori Popilii deſcribuntur, verba hæc *juxta aquam fluminis, & uſque ad flumen* de canali eſſe interpretatum, non ſecus atque in Brevibus, ut vocant, Litteris Honorii Pontificis anno datis 1223. Quin etiam cum illam eandem ſententiam referat (*u*) quam in Forolivienſi Æde S. Thomæ latam diximus (*x*) anno 1231. non flumen ipſe memorat, ſed canalem.

9. Re igitur utro volueris modo explicata, facile diſſolves pleraque omnia, quæ me olim retinebant, ne amniculum *Acquaviva* crederem ante annum 1231. in alterum qui ſuperiore parte Danti fuit *Acqua cheta*, eſſe derivatum. Hoc vero factum eſſe ante annum 1205. ex iis quæ mox ſubjicientur, teſtimoniis intelliges, unde & quædam altera tolli poſſit dubitatio. Erit enim qui forte quærat, num fluvius hic in quem ſupra urbem fuerat corrivatus amniculus *Acquaviva* primis quidem poſt eam corrivationem temporibus eodem perrexerit alveo fluere, & ſub Romano ponte, quem Moratinorum vocant, ſubire; an continuo in novum effoſſum alveum, quem videlicet etiam nunc cernimus, exceptus, ab eoque ponte abductus fuerit. Dubitandi cauſam hinc affert Bonolus (*y*), qui olim quidem unum modo amniculum, poſtea autem utrumque ſub eo ponte fluxiſſe, affirmat; inde vero tollit illa ipſa ratio, quæ una movere potuit ad corrivationem alterius amniculi in alterum efficiendam, metus videlicet, ne in urbem aqua redundaret. Quod enim fuiſſet conſilium, quam metuerent duos in alveos diviſam, eam omnem, unum in alveum conjunctam, per urbem traducere? Accedit non facilis in urbe alvei dilatatio, nec ſana ſpes utriuſque fluvioli aquas poſſe tranſire ſub illo uno fornice, qui olim ab ſapientiſſimis hominibus conſtructus eſſet ad alterius tantummodo tranſmittendas. Certe ex ipſo Canali quem ab altero derivatum diximus, effuſa aqua anno 1595. omnem inundavit urbem (*z*): ex communi autem amniculi utriuſque alveo, extra ipſam quidem, ſed nimis prope ipſam perducto, nonnunquam adeo redundavit, ut per proximam urbis portam ingreſſa, plures uſque ad illum pontem diruerit domos anno 1384. (*a*) anno autem 1461. uſque ad ſacras Ædes pervenerit S. Hieronymi, & S. Blaſii. (*b*)

10. Igitur ex illo ipſo facto unde primam conjunctorum amniculorum notitiam habemus, alvei quoque habemus utrumque extra urbem perducentis. Anno 1201. inquit Rubeus (*c*), *ſe ſe Faventini magno impetu in Forolivianos pedem reſe-*

(*h*) Territor. di Forlì. (*i*) Epiſt. II. n. 8. (*k*) Iſtor. di Forlì l. 3. (*l*) Raccolta di Croniche &c.
(*m*) Iſtor. cit. l. 3. (*n*) Ceſen. Hiſt. l. 8. (*o*) Raccolta cit. (*p*) l. 3. cit.
(*q*) in Tabulario Canonicor. Foroliv. (*r*) Epiſt. IX. n. 9. (*ſ*) n. 7. (*t*) Hiſt. di Forlimpop. P. 1. l. 11.
(*u*) Ibid. l. 12. (*x*) n. 7. (*y*) Iſtor. cit. l. 1. (*z*) Marcheſ. Suppl. l. 11.
(*a*) Chronic. M. S. Paduan. (*b*) Marcheſi Supplem. cit. l. 8. (*c*) Hiſt. Rav. l. 6.

rentes ad amnem Montonem, *qui ante ſuburbium Sclavoniæ fluit*, *intulerunt*. Hoc autem factum cum referant non una vetera monumenta, ab Alexandro Paduanio collecta (*d*), & hic quoque in propriis Chronicis, & Claramontius (*e*), & Tondutius (*f*) in ſuis quiſque Hiſtoriis commemorent; nemo ipſorum eſt qui Montonum ibi non ponat anno illo eodem 1201. Eo igitur anno jam Montoni alveus extra urbem erat, ubi donec ſinguli amniculi ſuos intra urbem ſervarunt alveos, certe eſſe non potuerat. Antea igitur in unum corrivati fuerant alveum, & hic extra urbem perductus. Quod ſi pontibus opus fuerat qui ſingulis antea imponerentur; tanto magis ponte opus fuit qui utrique. Sed quo hic primum tempore exſtructus fuerit, non liquet. Illud tantum liquet, jam anno 1384. lateritium fuiſſe, cum tanta aquæ vis, quantam eo anno, Paduanio auctore, fuiſſe, diximus (*g*), lateritium Montoni pontem, ut idem ſcribit (*h*), dejecit. Pro eo autem ligneum pontem A. 1389. eſſe factum, confirmat. Qui cum ſæpe eadem cauſa abreptus, ut A. 1433. & A. 1483. & ſæpe quoque refectus eſſet; de lateritio rurſus exſtruendo cogitatum eſt ante A. 1513. Sed & hunc qui, uno fornice nixus, pulcherrimus, commodiſſimuſque perfectus fuerat, vis aquæ abſtulit A. 1557. Denique is quem nunc cernimus, magis fortaſſe pulcher, & commodus, trino autem fornice ſubnixus, architecto Cæſare Mengolo Ravennate, cum A. 1610 inchoatus fuiſſet, A. 1613. abſolutus eſt. Quæ ſingula ex eodem Paduanio (*i*) excerpere, & hic univerſa commemorare neque ab re alienum eſſe, & tibi certe pergratum fore viſum eſt.

11. Antequam hæc de qua diximus, utriuſque amniculi in unum alveum corrivatio ſupra urbem artis opera efficeretur, alter fuerat eorum confluxus, a natura, ut videtur, nec multo infra urbem, effectus. Jam enim in ipſa urbe alterum ad alterum valde convergere cœpiſſe, indicia ſunt, ſi hinc quidem paulo infra ampliſſimum urbis noſtræ forum Canalis flexum occaſum verſus ſpectemus, quem Canalem magna ex parte deductum ajunt qua amniculus *Aquaviva* defluxerat, inde vero ſitum illius pontis quem alteri amniculo ab Romanis fuiſſe impoſitum, cum Æmiliam munirent viam, Fabius Oliva (*k*), Alexander Paduanius (*l*), & quotquot ex noſtratibus inſpexerunt, nunquam dubitarunt. Quem ego pontem, quantum pars ſinit quæ adhuc extra humum exſtat, cum attente inſpicerem, magnoſque, ex quibus conſtructus eſt, lapides valde inter ſe diſpares cernerem, & minus affabre commiſſos, ſi latus pontis excipias quod ſpectat ad ſeptemtriones, animadverti, fornicem non recta, ſed valde oblique poſitum, eoque ſimul converſum, & alveum cui impoſitus fuerat, evidenter oſtendat ab occidente ſole ad orientem inclinaſſe, & quod conſequitur, non ante, ſed pone vetuſtam Ædem, quæ proxima eſt, Divinæ Triadi ſacratam, perrexiſſe. Qua ex animadverſione tria procline eſt deducere. Primum, cum Moratina, ut noſtrates appellant, Chronica hæc habeant, *ſepultus fuit* (S. Mercurialis primus Forolivienſium Epiſcopus) *in Eccleſia S. Trinitatis de Forolivio*, *quæ tunc erat Eccleſia Cathedralis*, *& extra ac juxta civitatem prope flumen*, *& ſtratam Flamineam*; contra autem Paduanius (*m*) ſcribat, amnem inter ſuburbium, & Templum illud Cathedrale fluxiſſe, ſicque id Templum intra antiquam urbem fuiſſe; videri in hoc diſſidio illis potius Chronicis, quam Paduanio, aſſentiendum. Alterum, quod ex primo ſequitur, Ædis S. Mariæ *Ripæ* appellationem, non a proxima, ut quondam ſuſpicabamur (*n*) ripa fluminis eſſe ortam, quippe quod ab ea vel magis diſtaret, quam a fronte vicini Sacroſanctæ Triadis Templi, ſed ut Paduanius (*o*) docet, illuc id nominis ſecum Moniales attuliſſe, quæ antea degerent ad Canalis ripam, ubi vel olim Ædes fuerat, S. Joannis, ut apud Marcheſium (*p*), *in flumine*, vel, ut in Canonicorum Tabulario eſt ad A. 1123. *ſuper flumine* quondam vocitata, ſive fluminis nomine Canalem accipias, ut ſupra (*q*) indicavimus, ſive amniculum, de quo loquimur; nam etſi ante A. 1205. ex plurium conſenſu deduximus, extra urbem fluxiſſe; tamen ſi cuidam ſingillatim monumento habere fidem velimus, nullum profecto extare novimus, quo freti id multo ante A. 1178. (*r*) indicari, affirmemus. Tertium eſt denique, eundem fluviolum, quantum ex memorato pontis ejus poſitu æſtimare licet, eam ipſam Ædem verſus, quam modo dicebam, S. Joannis contendiſſe; non, opinor, ut ibi cum altero conflueret; neque enim Canalis quem illuc ab oppoſita plaga ferri videmus, toto tractu ſecundum *Aquavivæ* amniculi alveum perductus dicitur; ſed dumtaxat ut ad hunc alterum convergeret, mox non ita multo infra urbem, ut inveteratum ibi nomen indicat, *fluminis mortui* (*ſ*) confluxurus.

12. Cum duo igitur amniculorum confluxus fuerint, priſcus infra urbem, novus autem ſupra, quem adhuc videmus; ab utro, an ab neutro ſit deductum Montoni nomen, videndum eſt. Paulus enim Bonolus (*t*) ex novo repetit, duobus videlicet amniculis, tanquam duobus arietis cornibus, in unum alveum convergentibus; quaſi vero non idem de priſco quoque confluxu dici poſſet, aut confluxus ejuſmodi non pluribus aliis quorum nullus ſic vocatur, amnibus communes forent, quando hæc videlicet cauſa fuit, ut Bonolus quidem exiſtimat, quamobrem Priſci pleroſque Fluvios bicornes finxerint. Mihi igitur id nomen ex neutro confluxu repetendum videtur, ex novo autem multo minus, ſi quidem hæc Agnelli (*u*) verba, S. Apollinaris *in Baſilica Beatæ Euphemiæ*, *quæ vocatur ad arietem*, *primitus baptiſmum fecit*, ſecundum ea ſint quæ Rubeus (*x*) ſcribit, intelligenda. *Primum baptiſmatis fontem*, inquit Rubeus, *in ea urbis parte conſtitutum ferunt*, *quæ ad Arietem dicebatur*: *a fluvio*, *cui proxime accedit*, *nomen ſortita*: *quem nunc fluvium vulgari vocabulo Montonem appellamus*, *in ipſius Tribuni domo*, *quam* S. Apollinaris *templum fecit ac conſecravit*; & infra, *Tribuni domum ad Arietem amnem*, *jam diu a ſe templum conſecratam*, *Divæ Euphemiæ* (Aquilejenſi) *dicavit*. — *Is autem locus extra urbem dicebatur*, *quod urbs ab ea parte nequaquam mœnibus erat circumdata*. Facile qui hæc cum iis conferant quæ de primo Forolivienſium Templo Divinæ Triadi ſacro paulo ante (*y*) dicta ſunt, extra urbem, & ad flumen exſtructo, tanto veriora exiſtimabunt, quod utrobique primos illos Epiſcopos cernent urbium frequentiam vitaſſe, fluminum autem vicinitatem, baptiſmatis ritui, qui tunc erat, maxime opportunam, eſſe ſecutos. Verum antea præſtat Eruditiſſimum Agnelli Interpretem (*z*) audire, qui adverſus Rubeum animadvertit, tunc S. Apollinarem latere oportuiſſe, itaque non templa, nec baſilicas extruxiſſe; ſed Agnellum *locum*, *ubi primum Fideles baptizati ſunt*, *exprimere*, *Eccleſiamque*, *quod ſolet*, *poſt evoluta tempora ibi erectam indicare intendiſſe*, *& nil præterea*. Quid igitur? ſi nos quoque, Doctiſſimi Interpretis exemplum ſecuti, animadvertamus, non ea quæ Rubeus habet, Agnellum ſcripſiſſe, nec de amne, prope eum locum, tempore S. Apollinaris, fluente, nec de nomine quod amni, aut ei loco eſſet illo quidem tempore; potuiſſe autem & flumen, quod tunc ſatis abſuiſſe, oſtendimus (*a*), propioribus Agnello temporibus ad eum locum accedere (quanquam ne id quidem Agnellus dicit) & id nominis utrumque accipere: itaque Agnellum, ut eum omnibus indicaret locum; non quo S. Apollinaris ætate, ſed quo ſua vocabatur, nomen poſuiſ-

(*d*) Raccolta di Croniche &c. (*e*) Cæſen. Hiſt. l. 8. (*f*) Hiſt. di Faenza P. 2.
(*g*) n. 9. (*h*) Chronic. cit. (*i*) Ibid. & Supplem. (*k*) Vita M. S. di Catterina Sforza.
(*l*) Chronic. M. S. cit. (*m*) Chron. cit. (*n*) Epiſt. II. n. 11. (*o*) Chron. cit. (*p*) Supplem. l. 9.
(*q*) n. 8. (*r*) Vid. ſupra, n. 7. (*ſ*) Vid. Bonol. Iſtor. di Forlì l. 2. (*t*) Ibid. l. 1.
(*u*) Lib. Pontif. P. 1. c. 1. (*x*) Hiſt. Rav. l. 1. (*y*) n. 11. (*z*) Obſ. ad cit. Agnelli locum n. 3. (*a*) Epiſt. II. n. 7.

poſuiſſe . Nec vero dicas , quo igitur modo ibi baptizabat , ſi id aberat flumen ? ideo enim aberat , quod alterius fluminis , id eſt Padi , aquæ tunc paſſim Ravennam circumfluebant (b) . Et ſane eum ipſum locum diu poſt ſæculum illud primum aquis fuiſſe circumfuſum , Agnellus indicat in Vita Martini (c) qui poſt initium vivebat ſæculi IX. *Munivit* , inquit , *hic Antiſtes Eccleſiam B. Euphemiæ , quæ vocatur ad Arietem , quam olim aqua dominabatur* . Quibus ex verbis *diſcimus* , inquit Agnelli Interpres (d), Eccleſiam hanc *antiquitus aquis circumfuſis inædificatam , quæ Martini ævo in ſicco erat , quod jam tum ex alluvionibus excreſcente ſolo mare diſtaret* . Sed huic mare fuiſſe vicinum , haud crediderim ; neque enim ut ab hac diſtinguerent alteram Beatæ Euphemiæ *Eccleſiam* , potuiſſent a mari diſcrimen accipere , ut factum videmus ex Vita S. Probi (e) : *juxta Ardicam Beatæ Euphemiæ , quæ vocatur ad mare* . Qua de altera Ædicula Rubeum (f) quoque video meminiſſe.

13. Sed gravior mihi oritur dubitatio ſuper interpretatione prioris illius Agnelli loci . Neque enim tantummodo *ad Arietem* , ſed & *in Bedente fluvio , & in mare* S. Apollinarem , ait , *multos baptizaviſſe*. Ibi autem Interpres duplici nomine unum eundemque fluvium non dubitat indicari ; *quod fere cum Montonis Italica ſignificatione & Arietis , & Bedentis , ſeu Bidentis vocabula conveniant* : quanquam ex Rubeo (g) ſciat , *Bidentem ab incolis dictum alterum fluvium , Ronchi nomine aliis indigitatum* . Verum ne hoc quidem animadvertit Vir alter Doctiſſimus , qui de Bedente alia Agnelli verba in Vita Felicis (h) interpretans , *Bedentem veterem amnem appellat* , inquit , *qui Plinio Bedeſis , Bidens recentioribus* : & infra , *Bidens eſt , quem vulgus Montonem nominat* ; *cur autem* „ *vetus amnis* ? „ *Arbitrer deficere vocem* „ *Utentem* „ : *quem enim medio ævo Bedentem , & dein Montonem , quod ejuſdem ſignificationis vocabulum , dicebant , eum veterem fuiſſe Utentem , a Sigonio & Cluverio felici opera Livio L. V. c. 35. redditum , exiſtimabant , ſicuti ex Actis S. Hilarii & Olybrii cognitiſſimum eſt* . Scilicet *Bedeſim* , & *Utentem* , quem in Plinio pro Viti contendit reponendum eſſe Cluverius (i), & quem tamen alium ac Bedeſim , recte ex Plinii ipſius verbis (quod & nos evidentiſſimum ducimus) eſſe , non dubitat , Bedeſim , inquam , & Utentem eundem , ſi Superis placet , fuiſſe amnem ponamus , neceſſe eſt , ſi Montonum Bidentem eſſe , & huc attinere Acta velimus Sanctorum illorum : in quibus nimirum ſic memoratur *Vitis amnis , ab incolis , ut aliqui arbitrantur* , & mox ab ipſo Actorum Scriptore *Bidens adpellatus* , ut nemini qui ſciat , quid *Galigata* ſit , quæ ibidem ei fluvio proxima dicitur , dubium eſſe poſſit , quin ibi Ronchus , non Montonus , ſignificetur . Sed & Blondus (k) Ronchum Bidentis nomine diſerte deſignavit , illum Scriptorem , aut potius montanos accolas ſecutus , quos propter vicinitatem vel magis quam Rubeus (l) , audiviſſe poterat utentes , ut etiamnunc , eo vocabulo , apud ipſos , ut opinor , nato ob eam facile cauſam quæ a me alias (m) indicata eſt . Quo ut quemquam non memini eſſe uſum cum iis Auctoribus ſive antiquitate , ſive auctoritate comparandum , ut Montonum ſignificaret ; ſic etiam quod Agnellus ait , S. Apollinarem *in Bedente fluvio baptizaſſe* , non de Montono ipſe quidem auſim intelligere ; ſed de Roncho potius , ut quem eo tempore Ravennam pedibus adiri potuiſſe , conjicio , ut alio loco (n) declarabo .

14. Montonum autem propius Ravennam quidem tunc defluxiſſe , ut Plinii Bedeſis fuerit , in ſtagna tamen exceptum , & per hæc ab urbe diviſum , & alias (o) oſtendimus , & continuo , ſcrupulis , ſiqui forte reſtant , exemptis , confirmabimus . Suſpicari enim fortaſſe potes , Montonum , & Ronchum , tametſi in æſtuaria influerent , Ravennæ circumjecta , ſuum vel per hæc alveum ſingulos , ſuumque iter ſervaſſe , non ſecus ac per Veneta æſtuaria Medoacus ; cujus fuiſſe alveum affirmant , qui magni Canalis nomine mediam Venetiarum urbem interfluit , ejuſque demum portum efficit : Sic igitur olim Ravennam quoque , ut annis ſuperioribus cernebamus , intercipi utroque amne potuiſſe , & infra illam ex utriuſque confluxu Bedeſim fieri , & vetuſtiſſimum Ravennæ portum , ut Blondus (p) opinabatur , adſtipulante magna ex parte Cluverio (q) ubi *oſtium* , ſcribit , *Aſconis foſſam habuiſſe idem , quod Utentem , & Bedentem amneis (vulgo nunc ſunt Montone & Ronco) apud Ravennam in mare effundebat* , aut ubi (r) hos fluvios in ipſis æſtuariis delineat in mare contendentes . Ego vero ut in Medoaco , aliiſque fluminibus perenni aquarum copia præditis id facile agnoſcam ; non idem tamen de illis dicam , quæ , ut noſtra hæc , torrentium in modum nonnunquam ſint plena , ſæpius autem , æſtate præſertim , perexilia , & pene ſicca ; ut arenæ , æſtu maris in ſtagna invectæ , ipſorum alveos prius oppleant , quam nova tandem aliquando a fluviis importata aquarum copia eandem queat per æſtuaria tenere viam . Quod ſi certos illos per æſtuaria alveos hi noſtri ſervaſſent Plinii tempore ; cur , quæſo , alterum dumtaxat ad Ravennam , non utrumque memoraſſet ? aut ſi Bedeſis nomine , ut Blondus cenſuit , neutrum , ſed cæcum quendam , & ſub æſtuariis latentem utriuſque alveum deſignavit , alveumque ejuſmodi , quod difficile creditu , *amnem* appellavit ; cur igitur inter Sapim , & Anemonem alterum tantummodo recenſuiſſet noſtrorum amnium ? Nec vero hoc factum putes propterea quod Montonus fortaſſe tunc influeret in Anemonem , quemadmodum Tabula quadam pingitur , hoc ſæculo edita , quæ Italiam *medii ævi* repræſentare dicitur , aut quod influeret in Spineticum Padi alveum , ut in ea Cellarii (ſ) Tabula quæ inſcribitur *Italia Propria* , delineatur . Hoc enim ſatis , ut opinor , a me ſupra (t) rejectum eſt ; illud vero nullius , quod ſciam , auctoritate Scriptoris , nulloque monumento nititur , quod noſtrates Hiſtorici , aut Faventini , aut Ravennates commemoraverint . Quin ne tunc quidem cum Forolivienſes A. 1217. (u) inimicitias , ut ſæpe olim , cum Faventinis exercentes , disjectis Montoni aggeribus , hujus curſum in hoſtium agrum avertiſſent , in Anemonem influxiſſe , reperio ; ſed ut declivitas ſoli ferebat , magnam ejus agri partem ſeptem ipſos annos late inundaſſe , & denique , ſi huc ſpectant , ut arbitror , multa illa monumenta quæ ſe Rubeus (x) legiſſe , ſcribit ; *per Gattimellam villam ſecundo ferme ab urbe* Ravenna *lapide , in paludes influxiſſe* . Sic etiam A. 1461. (y) cum ſibi ob ingentem aquæ vim novum alveum feciſſet ; multa , ferme Ravennam uſque , rura obruit , neque in Anemonem tamen deflexit . Igitur , ne Plinium ſine cauſa damnemus , reliquum eſt , ut ad illa redeamus , ſecundum quæ alias (z) oſtendimus , Montonum , propius Ravennam in æſtuaria excipiendum , Bedeſim ab ipſo fuiſſe nominatum .

15. Tunc autem ſimul oſtenſum eſt (a) , non eadem cadere in Ronchum , quem cæteroquin haud ignoramus a multis creditum eſſe Bedeſim , Montonum autem Vitim , ſive , ut alii malunt , Utentem , ſic tamen ut aliqui inconſtantia ipſa ſua dubitare videantur , in quibus præter Coronellium (b) , eum quoque invenies qui annis ſuperioribus *de vero Rubicone* librum emiſit , ſi quæ ſcribit nomina cap. 14. (c) & 17. (d) cum iis conferas quæ cap. 1. (e) & quæ ter habet cap. 20. (f) , & quæ in Tabula inſcripſit quam exhibet cap. 8. Scio quoque , inter illos haud deeſſe qui Ortelii (g) non ſcripturam , neque ſententiam ; utraque enim pro nobis eſt ; ſed tria quæ is habebat (h) , Plinii exemplaria ſecuti , *Beſedis*

(b) Ibid. n. 6. (c) P. 2. c. 1. (d) Obſ. ad Martin. Vit. n. 1. (e) P. 1. (f) l. cit. (g) Ibid.
(h) P. 2 c. 3. (i) Vid. Epiſt. noſtr. II. n. 12. & ſeqq. (k) Hiſt. Dec. 3. l. 1. (l) Hiſt. Rav. l. 3.
(m) Epiſt. II. n. 9. (n) Epiſt. V. n. 16. (o) Epiſt. II. n. 6. (p) Ibid. n. 4. (q) Ital. Ant. l. 1. c. 35.
(r) Tab. Gall. Circumpad. (ſ) Notitia Orb. Antiq. (t) n. 5. (u) Raccolta di Cron. M. S. &c.
(x) Hiſt. Rav. l. 1. (y) Cron. M. S. del Padovani : e Marcheſi Supplem. l. 8. (z) Epiſt. II. n. 7. (a) Ibid.
(b) Ravenna con le propoſte Diverſ. &c. e Deſcriz. di Forlì . (c) n. 4. (d) n. 11. (e) n. 7. (f) n. 13.
(g) Synonym. Geogr. (h) Theſaur.

ſedis ſcribant. Verum ut Cluverius, qui antea (*i*) ſcripſerat ad eundem modum, poſtea meliores, puto, codices nactus, *Bedeſis* paſſim (*k*) ſcriptum reliquit; ſic facere alios video fere omnes; ſunt enim adhuc qui Gaudentium Merulam (*l*) mendoſo, ut videtur, codice uſum, in Tabula ſequuntur non ita pridem vulgata *Italiæ Antiquæ*, Roncho nomen *Hedeſis* inſcribentes. Sed quæ ad Ronchum, & Sapim attinent, proximis Litteris habebis. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA V.

ETſi Ronchum flumen, de quo, & Sapi has tibi Litteras pollicitus ſum, a pluribus ſcio, & præſtantiſſimis quidem Viris, qui Montonum fuiſſe Vitim, exiſtimant, Bedeſim appellitari; cauſæ tamen quæ ſuperioribus Epiſtolis propoſitæ ſunt, illis me aſſentiri, non ſinunt. Itaque Bedeſis nomen, ut in proximis etiam extremis Litteris conſtituimus, Montono relinquentes; jam, quod conſequitur, Ronchum a Plinio vocatum fuiſſe Vitim, non dubitabimus, hac ipſa conſecutione, ac rationibus alias productis, & Illuſtrium etiam Virorum, quos videlicet, ſi opus ſit, illis opponamus, conſuetudine, & auctoritate permoti. Blondus enim, Jovius, Guicciardinus, Rubeus, Claramontius, Bacchinius in his fuere alias (*a*) a nobis laudati. Quibus ut præluxerat antiquus Actorum Scriptor Sanctorum Hilari, & Olybrii (*b*), ſic Blondo præterea aſtipulati ſunt ſuo quiſque tempore alii aut noſtræ, aut vicinarum Civitatum Hiſtorici, Fabius Oliva (*c*), Alexander Paduanius (*d*), Paulus Bonolus (*e*), Sigiſmundus Marcheſius (*f*) noſtrates, Ariminenſes autem Malateſta Porta (*g*), & Jacobus Villanius (*h*), & Foropopilienſis Matthæus Vecchiazzanus (*i*). Qui omnes, ut laudati Rubeus, & Claramontius, Ravennatum, & Cæſenatum Hiſtorici, tanto facilius, ut opinor, exemplum Forolivienſis Blondi ſecuti ſunt, quod & ipſi Ronchum ſcirent Galeatæ, & Meldulæ non ab oppidanis modo, ſed & ab agricolis *Vitim* appellari. Ut vero ſupra Galeatam monticolæ illi vel in Actis Publicis *Bidentem* vocant, ſic inde vulgo nominari *Vitim* etiamnunc, ſcio, non ſecus atque in agro Forolivienſi, & Ravennate, & in Civitate utraque nunc dicitur Ronchus, aut Ronchi flumen, Blondi (*k*) autem ætate, & poſtea quoque (*l*) Aquæductus vocitabatur.

2. Ronchi nomen Rubeus (*m*) ab oppido deductum tradit, quod is fluvius alluebat, ab rure autem ipſi attiguo Bonolus (*n*). Utrumlibet ego veri ſimilius exiſtimo, quam ipſum flumen ei ruri, aut oppido nomen dediſſe. Ipſum enim fluvium multo ſæpius noſtrates ſolent *flumen Ronchi* appellitare, quam Ronchum, quo nomine rus potius attiguum deſignant, aut tumulum terreum ſatis grandem, in quo ſacra Ædes ejus ruris exſtructa eſt, olim autem erat, non oppidum, quod ſciam, ſed militare caſtellum A. 1283. ut Marcheſius (*o*) ſcribit, ædificatum, quod ut apud ipſum, ita apud Alexandrum Paduanium (*p*) ad A. 1331. *la baſtia al ponte del Ronco* video nominari, parvam quidem arcem, ſed opportuno loco poſitam. Scilicet ibi ſecundo, ut noſti, ab urbe lapide is fluvius interſecat Æmiliam viam, ut ponte fuerit jungenda. Primam impoſiti pontis notitiam Chronicis antiquis deberemus Cæſenatibus, libro cum ad alia noſtratibus utili, tum ad multorum nomina cognoſcenda qui Forolivienſium *Capitanei* ſæculo XII. & duobus inſequentibus fuere; in iis enim, & in Prætoribus recenſendis minus ſolicitos Hiſtoricos fuiſſe noſtros, quam Faventinos, videor animadvertiſſe; huic igitur libro notitiam deberemus illius pontis exſtructi A. 1263; niſi lapis id docens, qui Paduanii (*q*) ætate latebat, rurſus exſtitiſſet antequam Bonoli prodirent Hiſtoriæ (*r*). Quæ ſcripta ſunt in eo lapide, ad te mitterem, niſi mallem, a te, cum in Patriam redieris, legi; in pariete enim extat contra illam ſacram Ædem, neque a me qui perattente olim, & nuper inſpexi, verbum ultimum lineæ ſextæ quæ de *Capitaneo* eſt populi Forolivienſis, viſum fuit eſſe, ut Bonolus habet, *Gratiani*, multoque minus, ut Chronica illa Cæſenatia, & ex iis Paduanius, Grardnnj; ſed evidenter GRAIDANI. Quod cum tu quoque perſpexeris; a te petam, ut ſiquid forte de illa nobili, ut opinor, Stirpe, aut de ejus Patria notum habeas, mihi ſignificare ne graveris. Cæterum eum tunc pontem lateritium fuiſſe, idem tradidit Paduanius (*ſ*), quod ex eo lapide non apparet. Quin Paduanius ipſe (*t*) ſcribit, A. 1432. lateritia pilarum fundamenta jacta eſſe, quibus pilis ligneus pons imponeretur: quod porro iterum factum eſſe, perhibet, A. 1584. (*) cum uſus defiit ratis qua tranſeuntes ultro citroque tranſvehebantur. Pons enim tum A. 1483. (*u*), tum A. 1491. (*x*), eoque anno bis, ut ligneum tunc fuiſſe, facilius credas, aquarum vi disjectum fuerat. Quod periculum cum A. 1619. immineret (*y*); Forolivienſes lateritium fecerunt, quo adhuc utimur, commodiſſimum, & prælongum pontem, quippe fornicibus ſeptem ſubnixum, quorum tres medii ampliſſimi ſunt. En tibi collecta quæ apud Hiſtoricos diſperſa legi ad pontem Ronchi attinentia; Ronchi, inquam; nam *Ronconis* nomen, quo appellari hunc amnem, Ortelius (*z*) prodidit, Forolivienſibus ignotum eſt.

3. *Aquæductum* vero, quod idem habet, Blondi temporibus fuiſſe vocatum, & certum eſt, & nos quoque diximus paulo ante (*a*). Sed quando, & quam ob cauſam ita cœperit appellari, operæ pretium eſt inquirere. Ante annum 897. ita fuiſſe nominatum, credat aliquis fortaſſe ex Documento Donationis Dominici Archiepiſcopi Ravennatis (*b*), in quo fundus quidam *a quarto latere* dicitur terminatus *Aquæducto* (ſic). Qua de re nobis pronunciare nihil licet, cum tres cæteri, qui nominantur, termini hoc tempore ſint ignoti. Nec minus, vel potius magis antiquum uſum ejus nominis alii exiſtimabunt, qui pervetus Templum ſciant, Roncho flumini ſatis propinquum, Sanctæ Mariæ *Aquæductus* a multis jam ſæculis vocitatum fuiſſe, hodieque cum toto illo rure, quod tertio circiter lapide ab urbe abeſt, Forolivienſibus vocitari. Nam in Canonicorum Tabulario præter Documenta plura quæ A. 1100. & 1101. id Templum ſub eo nomine commemorant, membranæ extant ſcriptæ quidem A. 1220. ſed in quibus Luttifredus Archipresbyter Plebis *Aquæductus* ſe Documenta *antiquiſſima* vidiſſe, teſtatur, quæ oſtenderent, annis amplius quingentis Plebem *Aquæductus* ad Canonicos ſpectaviſſe. Verum eſſe poſſunt qui Aquæductus appellationem, non a propinquo flumine, ſed aliunde ortam eſſe, contendant. Primum namque animadverto, Alexandrum Paduanium (*c*) iter deſcriben-

(*i*) in Tab. Ital. edita in Theatro Geogr. Vet. P. Bertii T. 2. (*k*) Ital. Antiq.
(*l*) De Gallor. Ciſalpin. Antiq. l. 2. c. 18. (*a*) Epiſt. II. n. 10. (*b*) Ibid. & n. 13.
(*c*) Vita M. S. di Catterina Sforza. (*d*) Supplem. alle Croniche M. S. (*e*) Iſtor. di Forlì l. 1.
(*f*) Supplem. delle ſteſſe l. 1. (*g*) Vid. Clementin. Raccolt. Iſtor. l. 1. (*h*) Ariminenſ. Rubic.
(*i*) Hiſt. di Forlimpop. P. 1. l. 2. (*k*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*l*) Epiſt. II. n. 7. (*m*) Hiſt. Ravenn. l. 1.
(*n*) Iſt. cit. l. 1. (*o*) Supplem. cit. l. 4. (*p*) Cron. M. S. (*q*) Ibid. (*r*) Iſt. cit. l. 4. (*ſ*) Cron. cit.
(*t*) Supplem. ejuſd. (*) Cron. cit. (*u*) (*x*) (*y*) Ibid. (*z*) Synonym. Geogr. (*a*) n. 1.
(*b*) in Tabulario S. Mercurial. (*c*) Cron. cit.

bentem Pontificii Exercitus paulo ante cladem Ravennatem, tradere, Forolivio digreſſum, caſtra metatum eſſe ad flumen Ronchi, qua „ rivus influit, „ dictus Aquæductus, indeque ad rus uſque Durazani „ ſe extendiſſe „ iterumque annis poſt quinque iter Ducis Urbinatis narrantem, ſcribere, „ motis caſtris „ trajeciſſe Ronchi flumen prope aquæductum „ & rus petiiſſe quod vocamus *Fornò*. Itaque ex narratione utraque patet, majorem quandam foſſam quæ in fluvium aquam infert ex ea parte ruris Aquæductus quæ ad extremam viam attinet quam *Baronzole* nuncupamus, Aquæductum vocitatam eſſe, & facile ei ruri nomen tunc dare potuiſſe, cum vel multo amplior fortaſſe, & profundior olim eſſet, quam nunc videamus. Sed & aliam eſſe video cauſam multo vetuſtiorem, multoque digniorem, unde iſta non ejus dumtaxat Templi, ſed & ipſius fluminis appellatio duci potuerit: in cujus cauſæ diſquiſitione ſi paulo fuſius, & diligentius hic morer; id tibi non modo non moleſtum, ſed gratum potius futurum ſpero.

4. Cluverius (*d*) ex Vita, ſæpius a nobis commemorata, Sanctorum Hilari, & Olybrii *confeſſorum*, ut inquit, *Ravennatium* hæc profert. *Præſidente Symmacho Romæ, Olybrius quidam Ravennas -- monachus factus, in Galigatenſi cœnobio vigebat: per hos enim dies adoleſcens Etruſcus, Hilarus nomine, diligentius Deo operam & ſtudium navaturus, paſſibus mille juxta Galigatam, Ravennatis diœceſis, in excelſo atque edito monte, ſub quo Vitis amnis defluit, ab incolis, ut aliqui arbitrantur, Bidens adpellatus, ſe ſe conſtituit.* Et infra. *Verum tanta ſolitudinis ab Hilaro atque Olybrio plurimum expetitæ quies ab Theoderico rege perturbata eſt: qui ad eas radices Apennini, unde, ut aliqui putant, Ravennam aquam adduxerat, juxta Bidentem amnem ædeis ſibi magnificas, quo ſuccedere (ſic) interdum ſolebat, conſtruxit: cœpit enim frequentari Hilari cœnobium.* Antiquum hoc ſane eſt cum rerum aliarum, tum aquæ a Theoderico Ravennam ductæ monumentum. Nam quod Cluverius, cujus opinionibus *Vitis* nomen hic refragatur, ex his ipſis verbis *apparere*, ait, *haud perinde antiquum eſſe auctorem, qui hæc conſcripſit: quippe qui diu poſt Theodericum regem fuerit*; non aliunde, opinor, hoc potuit arguere, niſi ex iis verbis, *ut aliqui putant*, diu poſt ea tempora ſcribentem ſignificantibus. Quid vero? ſi ea verba, ſicut illa quoque *ut aliqui arbitrantur*, diu poſtquam cætera ſcripta fuerant, ab aliquo ſecus opinante adſcripta, ex ora, ut fit, inter ipſa Auctoris verba translata ſint. Quæ ſi tibi ſuſpicio, propoſitum veteris hujus Scriptoris locum relegenti, non improbanda videatur; nihil jam hoc quidem loco prohibebit, quo minus eam Vitam a Paulo, Hilari diſcipulo, ſcriptam putes, ſicuti ab Rubeo (*e*) traditum eſt. Qui cum ſimul confirmet, anno 502. Theodericum *aquam Ravennam deduxiſſe, cujus formam (hoc nomine*, inquit, *aquæductum appellabant) ſuo ſumptu inſtauraſſet, quæ longis ante temporibus ſolo æquata fuerat*; nimirum nobis ad memoriam reducit vetuſtius hujus aquæductus teſtimonium, quippe Caſſiodori (*f*), vivente Theoderico, atque adeo, ut ex formula *D. N.* apparet, regnante, hæc ſcribentis. *His Coſſ.* (Avieno Jun. & Probo) *D. N. rex Theodericus aquam Ravennam perduxit, cujus formam ſumptu proprio inſtauravit, quæ longis ante fuerat ad ſolum redacta temporibus.*

5. Verum ſi hic aquæductum inſtauravit; quis antea Ravennam perduxerat? Auguſtus? an Tiberius Claudius? qui eam urbem muro cinxit, ut ex litteris ad portam auream inciſis Flavii Blondi (*g*), & Bernardi Juſtiniani (*h*) temporibus, & poſtea apparebat. Namque ut Ravenna ſtagnantibus circum aquis obſideretur; ea erat Romana potentia, eæ opes, ut vel per paludes fundamenta jacere fornicum non dubitarent, quibus niti aquæductus poſſent: quin priuſquam Julius Cæſar Rempublicam invaderet, via aliqua fuerit, neceſſe eſt, qua videlicet Ravenna ipſe diſcedens, *e convivio*, ut Appianus (*i*) ſcribit, & *curru* invectus, ſive *mulis*, quod ait Suetonius (*k*), *e proximo piſtrino ad vehiculum junctis* profectus eſt. Quod ſi illi, aut ſucceſſorum alius aquæductum Ravennam perduxerant; at hic Martialis ætate collapſus aliqua ex parte jam eſſet, oportet, illic non ſemel, ut alias (*l*) commemoravimus, dulcis aquæ penuriam ſignificantis. Sin eo tempore necdum aqua illuc fuerat deducta; at fuit certe inter illius, & Sidonii ævum, imo ante Sidonium diu, quippe qui Anthemio Romæ imperante; ut ex iis quæ de nuptiis Ricimeris attingit libro I. Epiſtola V. colligere proclive eſt; Ravenna tranſierat, hoc eſt ſex circiter luſtris priuſquam Theodericus aquæductum inſtauraret *longis* antea, ut dixi (*m*) collapſum *temporibus*. Et ſane quam Sidonius dulcis aquæ inopiam Ravennæ invenerit, eadem, alias quoque (*n*) a nobis laudata, oſtendit Epiſtola, & iis quidem verbis, quæ tunc male habitum poſſint aquæductum ſignificare. *Nuſquam*, inquit, *vel aquæductum liquor integer, vel ciſterna defæcabilis, vel fons irriguus, vel puteus illimis.* Sed poſt Theodericum quam diu aquæductus Ravennæ manſerit, aut rurſus inſtaurari potuerit, ex Inſcriptione intelligi poſſet Ravennate (*o*), ſi SMARAGDUM, cujus nomen in ea legitur, Smaragdum Exarchum fuiſſe, conſtaret, quod propter lapidis, in quo cæteroquin hæc ſunt AD NECESSARIAM INAQVÆ DVCTVM EJVSD. CIVI-, non unum ob temporis injurias defectum ſcire non licet. Animadverti quoque, ab Agnello (*p*) in cujuſdam funeris deſcriptione hæc narrari. Puer *mortuus eſt in villa, quæ dicitur Aureliacus, longe ab urbe* (Raven. na) *milliario XII. juxta Aquæductus prope Herculem. - Herculenſes antecedebant -- & ibant -- per viam Aquæductus --, & pervenerunt uſque ad pontem Odionis. --- Tunc exeuntes omnes de civitate &c. Tunc collo levatus virorum, perductus in Monaſterium S. Euphemiæ in S. Callinico, ibi ſepelierunt eum. Tunc ingreſſa in civitatem turba plorante &c.* Sed ubi eſſet *Aureliacus*, ubi *Hercules*, ubi *pons Odionis*, & ubi *Monaſterium* illud *S. Euphemiæ*, cum Interpres omnino ſileat, nec alii quos hactenus conſului, libri indicent; haud aliud mihi videor hinc poſſe diſcere quod ad rem facere queat, niſi illam Aquæductus partem XII. ſaltem lapide ab Ravenna fuiſſe diſſitam, & fuiſſe in Ravennate agro viam, Aquæductus nuncupatam. Quæ ſi ad propoſitum ſpectat, ut opinor; eo minus contemnenda ſunt, quod non modo hac noſtra, ſed & Blondi (*q*) ipſius ætate *nullum* Ravennatis Aquæductus *extabat veſtigium*, quod ſæculo IX. quo Agnellus ſcripſit, videtur extitiſſe, & ſi non a Galeata uſque, quod oppidum, ſi rectam lineam ducas, XXI. lapide ab Ravenna abeſt; certe ſatis longe ab hac urbe deductum fuiſſe.

6. Et ſane ſi a fonte aliquo; non a flumine; ducenda Ravennam aqua fuit; non eſt dubium, quin longo intervallo fuerit petenda: quæ enim montium radices ab Ravenna propius abſunt, eæ recta pariter linea ducta, lapide abſunt, minimum, XV. Quærenti autem mihi, an indicia ulla prope Galeatam extarent aquæ inde uſque deductæ, Verlicchius meus, jure meritoque in alia Epiſtola (*r*) laudatus, dum Medicum olim ibi ageret, cum alia reſpondit ad S. Hilari Cœnobium, & Theoderici Palatium juxta eum locum attinentia, tum præſertim plura, unde pronum ſit de aquæ illinc deductione exiſtimare. Eorum omnium ſumma huc redit. Galeatæ oppido mons imminet ad occidentem ſolem, in cujus vertice Templum eſt, S. Hilari dictum, cujus ibi corpus jacet. Sed Cœnobium nullum ſupereſt, inde olim fortaſſe ad radices ejus montis translatum meridiem verſus, ubi ſupra Galeatam locus eſt *Monaſterium* adhuc vocatus, unde marmora, columnæ, baſes, & ejuſmodi alia ædificii magni indicia eruta ſunt. Porro infra Galeatam ad ſeptemtriones locus eſt alius quem vocant *Sagittam*,

(*d*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*e*) Hiſt. Rav. l. 3. (*f*) Chronic. (*g*) Hiſt. Dec. 1. l. 3.
(*h*) De Orig. Venet. l. 5. (*i*) De Bell. Civil. Rom. l. 2. (*k*) De duodec. Cæſar. l. 1. (*l*) Epiſt. II. n. 5.
(*m*) n. 4. (*n*) Epiſt. II. n. 5. (*o*) Vid. Maffei Oſſerv. Letter. Tom. 4.
(*p*) Libr. Pontific. P. 2. in Vita Johannis VII. (*q*) Hiſt. Dec. 1. l. 3. (*r*) Epiſt. II. n. 9.

gittam, ex quo etiamnum inter craſſiſſima fundamenta, nobilium marmorum laminæ; & teſſelati operis fragmenta educuntur, quo loco nemo incolarum eſt, quin conſtanter ajat, Palatium fuiſſe Theoderici regis: & vero multo minus quam locus quem Monaſterium appellant, a Galeata diſtat, & ab Roncho fluvio, quem ibi Bidentem, aut Vitim vocitant; ab hoc enim, ad orientem ſolem adſito, centum circiter abeſt paſſibus, ab illa autem ducentis: quæ ſedes videlicet perbelle congruit cum iis quæ de eo Palatio in Vita S. Hilari, itemque in perantiquo lapide ſcripta ſunt, qui in ædicula viſitur, ab hujus Templo non multum diſſita, quo in lapide illud, quod REX THEODERICVS condidit PALATIUM IVXTA FLVVM (ſic) BIDENTEM GALIGATE (ſic) PARTIBVS, diſerte memoratur. In eo igitur loco quem *Sagittam* diximus appellitari, marmoreum non mediocris magnitudinis labrum, & plumbeos etiam tubos, ſed diametro ſenis circiter digitis tranſverſis non majori, annis ſuperioribus repererunt. Aquæ autem ductus, quali opus fuiſſet ad aquam Ravennam uſque deducendam, nulla aut ibi, aut circa ea loca extant veſtigia, nec unquam extitiſſe, meminerunt. Et plures quidem in iis regionibus ſcaturigines ſunt optimarum aquarum; ſed deductioni recto tramite Ravennam verſus ſaxei interjecti montes obſtant, per quos ſi forte immanibus ſumptibus via fuiſſet aquæ excavata; perdifficile foret, ne in longis adeo tractibus cuniculi, ſic diutiſſime duraturi, uſquam eſſent animadverſi. Quæ cum ita ſint; reliquum eſt, ut ſi Theodericus quas ſibi ſalubres Galeatæ aquas expertus erat, eas voluit Ravennam verſus deducere, & in veterem, ab ſe inſtauratum, Aquæductum inferre, eaſdem lateritio opere concluſas ſecundum declivem fluminis curſum ad priſcum uſque Aquæductus initium perduxerit, quod ad radices montium, ut diximus, eſſe oportuiſſe, manifeſtum eſt, ſi a fontibus ipſis aqua arceſſebatur. Nam ſi a fluvio; ne illud quidem opus erat, ut ad XII. ab Ravenna lapidem Aquæductus perveniret.

7. In hac tanta rei perantiquæ obſcuritate ſicuti quidquam pro certo affirmare non licet; ſic viciſſim liberum cuique eſt conjicere, Aquæductum ad magnos ſaltem tractus ſecundum Ronchi fluminis ripam, ubi magis recta eſt, protrahi potuiſſe, eoque murum craſſiſſimum fortaſſe attinuiſſe, quem in ejus ripa ſecundo, an tertio ab Ravenna lapide vi aquæ nuper eſſe retectum, accepimus. Conjicere quoque licet, inde huic nomen flumini Aquæductus eſſe factum: pariterque illi de quo ſupra (*ſ*) diximus, S. Mariæ Templo Aquæductus appellationem adjunctam fuiſſe, quod juxta illud aqua duceretur, aut in amplum quodpiam caſtellum, Aquæductui inſerviens, reciperetur. Quæ conjectura an forte comprobari poſſet inſpectis, lectiſque marmoribus quæ ibi, aut non ita procul extare audiveram, cum aliquando ſcire averem, & ea loca adiiſſem, etſi nihil ad illam rem deprehendi; tamen quæ viderim, hic tibi non reticebo. Apud Templum illud marmorea columna eſt; quam ſtatim ac conſpexi, inter milliares referri poſſe, exiſtimavi. Neque enim quod paſſuum numerus haud appareat, propterea non illarum ſimillima eſt: quia fuiſſe poteſt is numerus aut temporum, aut hominum injuriis ſublatus; utrarumque autem manifeſta non deſunt indicia; prætereaque inferior columnæ pars inter ſaxa abdita eſt, ut inſpici nequeat tota. Nec quia Imperatorum nomina inſculpta habuit, ideo non milliaris credenda eſt; imo vero ob id magis. Solebant enim ejus generis columnis eorum Imperatorum nomina inſcribere, qui aut illac tranſituri eſſent, aut vias inſtaurandas, aut collapſos vetuſtate milliares lapides reſtituendos, ut ex Antiquitatis monumentis conſtat, mandaſſent. Quod ſi noſtrates Hiſtorici, & ii qui ab ipſis laudantur, videre tot ejuſmodi lapides potuiſſent, quot ætate hac noſtra in publicum Veronenſe Muſeum importati ſunt, neutiquam mirati eſſent, cur in columna de qua loquor, ad ſingula extrema ſingulæ extarent Inſcriptiones litteris in altera alteri adverſis, ut quæ nunc inferior eſt, & Imperatoris Conſtantii nomen perſpicue adhuc inſculptum ſervat, non, ut ſuperior, recte poſitas litteras legenti offerat, ſed inverſas: neque id Sculptoris ludibundo ingenio, aut ſæculi ignorantiæ tribuiſſent: neque oblitteratum in ſuperiore Inſcriptione nomen idem fuiſſe, quod inferior habet, Conſtantii, exiſtimaſſent, imo alterius, & facile ejus qui ipſi, aut Magno Conſtantino patri inimicus fuiſſet, puta Magnentii, aut Maxentii. Scilicet victis qui antea regnabant, eorum nomina aut eradebantur e milliari lapide, aut hic ſaltem invertebatur, defoſſaque ea quæ ſuperior fuerat, parte, ut legi illa non poſſent, in oppoſita, quæ exſtabat, parte nomen inſcribebatur victoris. Sic in Muſeo Veronenſi columella ſpectatur quæ prius in Maxentii honorem ſculpta, converſa poſtea fuerat ad Criſpi, & Conſtantini gerenda nomina, quemadmodum legere poteris apud Virum Cl. Amicum meum Joſephum Bartolum (*t*) nunc Regium Auguſtæ Taurinorum Profeſſorem, qui ut de aliis ad illud Muſeum attinentibus, ſic pererudite de his quoque rebus ſcripſit. Tu cum in Patriam redieris, fac noſtram inſpicias columnam, ſi forte in tertio ejus, quæ nunc contra ac deberet, ſuperior eſt, Inſcriptionis verſu facilius ſit tibi, quam mihi fuit, LIBERTATIS legere, non LIBERALITATIS, quo in verbo, ſicuti & in columnæ longitudine, minus probo alterum noſtrorum Hiſtoricorum, quem in verbis aliis quibuſdam magis fortaſſe probare poſſim, in aliis neutrum. Hæc de columna. De marmoribus autem per Templi proximi pavimentum disjectis certior factus ſum, nullas uſquam in iis litteras apparere. Porro ſi flumen tranſgreſſus, rus adieris non paulo longius ab urbe noſtra diſſitum, S. Petri, ut appellant, *Quinti*; majores quidem columnas e græco marmore videbis, quæ hinc & hinc fores ornant ædium Nobilis Monſignanæ Gentis, quibus in ædibus menſas etiam ſpectavi, e craſſiſſimo porphyretico marmore non ita pridem exſectas, quod marmor antea non bene cognitum, ideoque impolitum, neglectumque in via jacebat, ut columnæ illæ quoque prope Templum jacuerant ejuſdem ruris. Sed nuſquam litterarum quidquam invenies, ne in Templi quidem limine eam C. CLODI PAVLINI ſepulchralem Inſcriptionem, quam apud Marcheſium (*t*) habemus. Ex quo enim ibi pridem conſpexeram, poſtea Ravennæ, quo translata fuerat, inter tot alias agnovi quæ parietes atrii cujuſdam ornant Palatii illius Archiepiſcopalis. Sed etſi marmora alia quædam ex eo rure Forum Livii translata eſſe novimus (*x*) ſub finem ſæculi XV. ex quibus in Cathedrali Templo ſacræ aquæ vaſa ab excellentibus Sculptoribus efformarentur; nulla tamen eorum, præter Clodianum illud, litterata ibi fuiſſe, ſcimus, & quod conſequitur, nihil inde erui a nobis potuiſſe, quo conjecturam illam noſtram confirmaremus.

8. Cæterum ea conjectura, de cauſa videlicet, unde Aquæductus nomen Roncho flumini impoſitum fuerit, non ea denique cenſenda eſt, ut facile ejuſmodi cauſa ſit illi cauſæ anteferenda, quam ab Ravennatibus, ut videtur, acceptam, Leander tanquam manifeſtam produxit, noſque alias (*y*) probavimus, & adhuc probamus, nimirum quia ejus *fluminis alveus artificum manu factus fuit ad multa paſſuum millia*, ſicuti etiam Leandri ipſius ætate *perſpicue apparebat*, idcirco Aquæductum eſſe appellatum. Alveum autem ideo parandum fuiſſe, credimus vel ut Ronchus a Claſſenſi portu averteretur, vel ut ſtagna, Ravennæ circumjecta, in quæ ſe antea effuderat, multo facilius ſiccarentur. In Montonum igitur deductus infra, ſed propius Ravennam, hinc cum eo diu ad mare defluxit donec minus urbi periculoſum creditum eſt, ſi longiore infra hanc intervallo confluerent: id quod anno 1647. præſtitum legimus (*z*). Nec vero ab his quæ modo ſcripſi, me illa retrahunt, quæ Amicorum aliquis interdum objecit, verba Joannis Boccacii (*a*). *Uſens fluvius eſt Galliæ ciſalpinæ: inter*

quem

(*ſ*) n. 3. (*t*) Diſſertaz. I. P. 2. (*u*) Supplem. Iſtor. l. 1. (*x*) Vid. Vecchiazzan. Hiſt. di Forlimpop. P. 2. l. 15.
(*y*) Epiſt. II. n. 7. (*z*) Ragguaglio della Diverſ. de' due Fiumi. (*a*) Tract. de Flumin.

quem & Atheſim fluvium biſeſones (ſic) *habitavere: qui Romanos apud Alliam expugnare* (ſic), *qui ex alpibus cadens fluit in Padum . Uſens alter a ſuperiori fluvius eſt Volſcorum haud longe a Terracina in Tyrrhenum defluens* . Quæ objiciens verba , ut minime obſcurum eſſe ex Livio , & Sigonio , in alia Epiſtola (*b*) a me laudatis, qua ratione videantur hæc emendanda ; ita ex illa Epiſtola eadem (*c*) conſtare , ajebat, Uſentem de quo Boccaccius primo loco dicit , Ronchum eſſe debere , aut , ſi cum Cluverio facias , Montonum : & , quod conſequitur , a Boccaccio dici, non in mare , non in circumjecta Ravennæ ſtagna , ſed *fluere in Padum* alterutrum noſtrorum fluminum , contra atque a me ſuperioribus etiam Litteris (*d*) ſtatutum eſſet . Hæc igitur objicienti ſic reſpondi : verba illa Boccaccii *qui ex alpibus cadens fluit in Padum*, ad Atheſim , ut illis temporibus , a me credi eſſe referenda : at ſi illi ſecus videretur ; me Boccaccii quidem auctoritatem ejuſmodi in rebus magni eſſe faciendam, non minus fateri , quam Rubeus (*e*) cum illum dixit *horum locorum fuiſſe maxime peritum, & frequentare conſueviſſe urbem Ravennæ*: Boccaccium tamen quis dicere auderet , harum rerum fuiſſe Dante peritiorem , qui Ravennæ domicilium conſtituit ? Dantem autem , ut demonſtraſſem (*f*) , Montonum recta & per ſe in mare influentem deſcripſiſſe . Quî fieri igitur poſſet, ut Boccaccii ætate , qui annis duobus & quinquaginta poſt Dantem eſt mortuus , adhuc in Padum Montonus flueret ? aut ſi in mare hic fluebat, qui inter Padum , & Ronchum eſt interjectus , quî fluere in Padum tunc poſſet Ronchus ? Cæterum etſi in producto Boccaccii loco, quod ad nomina attinet , quædam a librariis vitiata ſint , ut cum pro *Senones* ſcripſerunt *biſeſones* ; non ipſos tamen , ſed vetuſtos quibus ille utebatur , Livii codices culpandos eſſe, manifeſtum eſt , in quibus niſi pro *Æſim Atheſim* , & pro *Utente Uſente* legiſſet , non illa de Pado , neque illa de Volſcorum Uſente ſcripſiſſet . Cum enim ait *Uſens alter a ſuperiori* , ſuperius quoque *Uſens* dixerit, neceſſe eſt . Unde nimirum diſcamus licet , non omnes igitur antiquos Livii codices *ab Utente flumine* habuiſſe , ut illi ponunt qui miro eorum conſenſu freti , propterea in Plinio *Utis* , non *Vitis*, contendunt (*g*) eſſe legendum .

9. Sicuti autem vetuſtius id nomen *Vitis* apud Forolivienſes quidem , & Ravennates olim intercidit , ſic etiam alterum *Aquæductus* quacunque de cauſa , & quandocunque impoſitum fuerit , denique prorſus obſolevit ; ut jam diu ex his, aut illis nemo ſit qui alio quam recentiore vocabulo , Ronchi videlicet , non utatur. Itaque haud unam ob cauſam diſplicet Clementinii (*h*) locus , *Acquedotto , già chiamato Ronco , Fiume , e dagli Antichi Riſo* . A quibus enim, quæſo , *Riſum* unquam dictum eſſe , inveniſti ? aut a quo noſtratum ſuperiore etiam ſæculo *Aquæductum* potius , quam *Ronchum* ? Quod ſi ita Clementinius ; minus utique mirandum eſſet, quod ab externis Clariſſimis Viris hoc tempore ſcribatur „ vocari nunc „ *Fiume Acquedotto* „ niſi Auctorem laudarent Maginum (*i*) , qui certe in ea Tabula qua ipſi nituntur, inſcripta *Romagna* , huic ita flumini nomen adſcripſit *Bedeſe, o Ronco già fiume acquedotto* . Sed de Roncho, ut nunc quidem , ſatis .

10. De Sapi, qui poſtremus eſt quinque amnium , circa Ravennam olim , ut Rubeus (*k*) ſcripſit , confluentium , hæc nuper tradiderunt iidem Clariſſimi , quos modo indicabam, Viri „ . *Sapis* , Italiæ flumen „ prope urbem *Iſaurum* : nomen illius nunc eſt *Savio*, & quoniam hoc flumen Cæſenam tranſit , vo„ catur quoque *Rio di Ceſena* . „ Sed nulla præter Sarſinam, & Cæſenam urbs eſt prope quam hic amnis fluat: neque ulla in Italia urbs quæ Iſaurum appelletur. Quod ſi Piſaurum ſcribere voluerunt, cujus flumen, Piſaurum pariter nuncupatum, Iſaurum dictum legimus apud Lucanum (*l*) ; nimis longo ab ea urbe intervallo, pluribuſque interjectis fluviis , hic Sapis diſtat . Num fucum fecit vexatiſſimus ille ejus Poetæ verſus (*m*).

Cruſtumiumque rapax, & junctus Iſapis Iſauro?

Quo de verſu cum meam alias ſententiam quæſiveris; hic ita aperiam, ut quamvis nonnulla alio attinentia videri poſſim interjicere ; fere omnia tamen ad rei pleniorem explicationem faciant , pleraque autem ad Sapim ſpectent, de quo dicere inſtituimus . Iſapim pro Sapi apud Strabonem (*n*) legi , negari non poteſt . Dubium tamen eſt , num ita ille ſcripſerit , an potius I littera temere ab librariis præfixa ſit, uti videtur Caſaubono (*o*). Cluverius (*p*) certe dubitat, ut qui non modo in Itineraria Tabula *Sabim* legat, ſed neminem præterea Veterum videat qui *Sapim* non ſcripſerit . Sic enim Plinius (*q*) , Silius (*r*), Lucanus ipſe (*ſ*) . Nam in propoſito verſu non omnes Codices habent *Iſapis*, ſed aliquot *Sapis* , ut duo certe qui ab Hugone Grotio (*t*) laudantur, propterea non ita ut vulgo, quod aliqui videntur credere, ſed *juncto Sapis Iſauro* hic legente , & auribus quidem minus ægre ferentibus , quam *Iſapis Iſauro* ; minus, inquam ; nam in lectione etiam Grotii, aut Cluverii (*u*) *junctus Sapis Iſauro* , ingratus reſtat duarum ultimarum vocum concurſus non ſecus atque in ea quæ mox proferetur , Blondi , *junctus Idaſpis Iſauro*. Itaque; ut me prorſus aperiam tibi ; ſuſpicatus ſæpius ſum, deſcribentium culpa concurſum hunc natum eſſe , cum Lucanus fortaſſe ſcripſiſſet , ea tamen ratione , quam infra dicam , *Piſauro*. Hoc enim verum, & certum nomen eſt , non urbis modo , ſed & fluminis , ut paulo ante indicabam , urbem illam præterfluentis , quod ex Plinio , Vibio , & Siculo Flacco liquet, ab Ortelio (*x*) laudatis , itemque ex Aggeno, quem addit Cluverius (*y*) . Sed Iſaurum quoque dici, apud unum , quod ſciam, ex Antiquis eſt, Vibium (*z*), idque ex uno hoc Lucani loco : quem ne propterea ita ſcripſiſſe, contendas , tum adnotatio faciet Franciſci Heſſelii (*a*) admonentis , in membraneo optimo Vibii Codice, qui Revii fuerat, id ipſum deeſſe ; tum animadverſio inſuper noſtra , non alibi facile apud Vibium adeo interrumpi ſententiam, ut ibi , ſi id additamentum Auctoris ſit , non aliorum , a quibus hunc Heſſelius cenſet (*b*) multis eſſe in locis interpolatum . Quod ſi tu mecum ſuſpicaris, Lucanum *Piſauro* ſcripſiſſe, neque cum Cluverio (*c*), quem tamen aliqui ſequuntur, inducere in animum potes, *metri cauſa* dixiſſe Iſauro ; ſuſpiceris quoque neceſſe eſt , alium quam *Sapis* , aut *Iſapis* , aut *Idaſpis* , proxime ſcripſiſſe vocem , ut puta *& juncta Apruſa Piſauro*. Exempli gratia hoc dico ; non quod mihi exemplum hoc placeat (non una enim de cauſa diſplicet) ſed ut veri ſimiliora tu excogites . Namque hæc eo dumtaxat pertinent , ut vel magis quam apud alios hactenus fuerit , dubiam tibi reddant propoſiti verſus lectionem.

11. Veruntamen fac , certum eſſe , atque ita omnino , ut vulgo hic legitur , ſcripſiſſe Lucanum ; qua tandem ratione explicabis , cur disjunctos adeo conjungat fluvios Iſaurum , & Iſapim ? Neque enim hic circa Piſaurum eſt, nec *circa Ariminum*, quod Ortelio (*d*) excidit, propterea apud Ferrarium (*e*) notato ; ſed juxta Cæſenam : neque Iſaurus *haud longe a Cæſena* eſt, ut ſcripſit Boccaccius (*f*) ; ſed millia paſſuum circiter XXXV. quod ait Porta (*g*), vel potius aliquanto plura : ne XXXXV. cum Braſchio (*h*) dicamus; hæc flumina diſtant inter ſe ; & interjecta habent alia plura , nempe ut nulla niſi celebriora, & a Plinio (*i*) memorata ſpectemus, Rubiconem, Apruſam, Ariminum, & ipſum, quod Lucanus in eodem verſu recte disjungit, ut mox dicemus, Cruſtumium. Nec vero te ſatis mihi facere poſſe, exiſtima , ſi Lucanum dicas in fluviis nominandis qui in mare influunt ſive hoc ſuperum , ſive inferum , quaſi de induſtria, ut Poetam fere decet, ordinem quo natura diſpoſiti ſunt, neglexiſſe : Virgilium quoque , ut animadvertit ſummus alioquin ejus admirator

(*b*) II. n. 13. (*c*) Ibid. (*d*) IV. n. 6. (*e*) Hiſt. Rav. l. 1. (*f*) Epiſt. IV. n. 6. (*g*) Epiſt. II. n. 13.
(*h*) Raccolt. Hiſt. di Rimin. l. 5. (*i*) Italia. (*k*) Vid. Epiſt. III. n. 2. (*l*) Pharſal. l. 2. (*m*) Ibid. v. 406.
(*n*) De Situ Orb. l. 5. (*o*) apud Braſch. de vero Rubic. c. 2. (*p*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.
(*q*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*r*) De Bello Punico l. 8. (*ſ*) verſ. cit. (*t*) Not. in Lucan. (*u*) c. 28. cit.
(*x*) Theſaur. Geogr. (*y*) Ital. Ant. l. 2. c. 5. (*z*) De Fluminib. (*a*) ad hunc locum in ſua Vibii Edit.
(*b*) Ibid. in Præfat. (*c*) loc. cit. (*d*) Theſaur. cit. & Synonym. Geogr. (*e*) Lexic. Geogr. ad *Iſapis*.
(*f*) Tract. de Fluminib. (*g*) apud Clement. Raccol. cit. l. 1. (*h*) De vero Rubic. c. 11. n. 16. (*i*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15.

Macrobius (*k*), *nullum in commemorandis regionibus ordinem ſervaſſe , ſed locorum ſeriem ſaltibus laceraſſe*: quin illum pariter quem Vir Doctus excipit , Silium anxiæ iſtiuſmodi obſervationis ſecurum in iis ipſis fuiſſe verſibus (*l*) qui e contrario indicantur quaſi ex ordine flumina Umbrorum deſcribentes ; niſi forte cum ait, *Hos Æſis , Sapiſque lavant*, & mox interjectum Metaurum nominat , ordinem ſervaſſe credendus eſt, aut cum ab his ad ea quæ in Tyberim influunt, tranſgreſſus, ad Rubiconem redit , & hinc revertitur ad Tyberim. Nam ut vera hæc eſſe, fatear, mirumque propterea non eſſe , ſi Lucanus quoque ab illis Italiæ fluviis qui ſunt ad orientem ſolem , ad eos qui ad occidentem ſunt , interpoſitos tranſiliendo , decucurrerit , & mox ad eos quos diverſa omnino parte prætermiſerat , ad eos, inquam , quamvis non omnes , etiam haud ignobiles, reſiliverit ; illud tamen adhuc mirabor, & abs te quæram, cur in tanto numero non alios quam Iſapim , & Iſaurum *junctos* eſſe , diſerte ſcripſerit: qua voce ſi quod Porta (*m*) credidit , nihil aliud, niſi *etiam , pariter , ſimiliter , necnon* , ſignificare voluiſſet, hoc eſt non ſecus unum quam alterum , ex Apennino oriri , & in Hadriaticum mare deſcendere ; quærendum adhuc reſtaret , cur de his duobus potiſſimum id dixiſſet , quod commune eſt cæteris ad idem mare pertinentibus. Quæ omnia cum Blondus (*n*) , opinor , videret, in hoc autem verſu , ut diximus , *Idaſpis* legeret; hoc eſſe cenſuit torrentis nomen qui e regione Montis Abbatis *Iſauro* revera *jungitur*. Leander (*o*) vero ſententiam eandem ſecutus eſt , niſi quod cum *Sapis* legeret in Lucano , eum autem torrentem qui contra Montem Abbatis Iſaurum ſubit , *Albs* vocari audiret; huic quoque *Sapis* , non *Idaſpis* , fuiſſe nomen , commentus eſt , cum melius fortaſſe, quando aliquid comminiſci volebat , *Salbis* fuiſſe, aut *Salpis* dicere potuiſſet , idque a librariis in notius ſibi vocabulum *Sapis* poſtea mutatum. Verum utriuſque, & Leandri in primis opinionem vel nuper notatam fuiſſe, video ab aliis quidem propterea quod Sapis , qui Cæſenam alluit , non influit in Iſaurum , quaſi vero non de alio Sapi qui in eum influeret , Leander diceret ; ab aliis vero quia *flumen Maceratæ quod eſt Uſens* (Chiento *nunc*) *Sapim Lucani interpretetur* , quod non *intrat Iſaurum* , quaſi ea quam ibi , Leander nominat , Macerata urbs eſſet ad *Chientum* ſita; non oppidum , Macerata quidem & ipſum dictum, ſed , ut diſerte Leander loquitur, *Macerata montis Feretrani* . Ipſi vero fluvium qui in Iſaurum influat , *quærendum* eſſe , admonentes, *Amnis eſt* , inquiunt , *oriens ex monte , Urbinum prope , boream verſus excurrens , & Iſaurum ingrediens , ut in tabulis præſertim Magini 46. Ducat. Urbini . Anonymus eſt : cur non is antiquitus Sapis dictus , vel Iſapis?* Quid vero , ſi hic idem confluxus indicaretur, quem tanto antea Blondus, atque adeo reprehenſus ab ipſis Leander propoſuerant? Eundem autem eſſe , invenies , ſi in illa ipſa Tabula minorem fluviolum ſecutus qui prope Urbinum Hortenſe natus , inde Boream verſus deſcendit, animadvertas , quo loco in majus denique influat , & multo altius ortum flumen , Iſauri videlicet nomine infra deſignatum . Confluxus igitur locum eundem eſſe quem Blondus , & Leander indicaverant, eſſe, perſpicies, nempe contra Montem Abbatis , ut nominatim docet non ea modo , ſed & altera Magini Tabula, quæ inſcribitur Picenum.

Dixi autem Urbinum Hortenſe , ut latine id quod *Urbino* vulgo nunc vocant, ſignificarem; alterum enim fuit Metaurenſe, Hortenſi ſuperius ultra Metaurum : quod cave, ne tibi, ut Cellario (*p*), aliiſque , eſſe videatur *Caſtellum Durante* . Hoc enim Clementinius (*q*) docet, anno demum 1284. ædificari cœptum eſſe a Gulielmo Durante , quem Juriſconſulti *Speculatorem* appellant, ut eo traduceret incolas Caſtelli Riparum , quod ante biennium ab hoſtibus Pontificis Maximi dirutum fuerat.

12. Nolim tamen, quæ pro Leandro dixi, immerito accuſato, in eam partem accipias, quaſi ejus, aut Blondi ſententiam probarem. Cur enim Lucanus, qui nobiles Amnes, ut diximus , prætermiſiſſet , de torrente ejuſmodi , vel fluviolo ſolicitus eſſet? aut unum hunc Iſauro immiſſum indicaret , qui fluvios in majores alios influentes in omni iſta ipſorum enumeratione nuſquam memoraſſet? neque enim veri ſimile eſt , cum Rutubam poſuit, aliam quam Liguſticam, a Plinio (*r*) quoque commemoratam, quæ per ſe in mare delabitur, noluiſſe , quando altera quæ in Tyberim defluere credita eſt , uno , quod ſciam , inter Veteres auctore nititur Vibio, iſque ubi hanc *in Tyberim fluere*, ſi vulgatis libris credimus , ſcripſit, ibi a Simlero *in Tyrrhenum* legitur, quod ex Heſſelio (*ſ*) didici. Credas fortaſſe , Lucani Interpretes Sulpicium Verulanum, & Omnibonum Vicentinum aliquod lumen ad propoſitum verſum recte explicandum attuliſſe. Ego vero neutrum conſului , cum certior factus eſſem, Sapim primo fluvium credi Mitionem ab Auximo defluentem , alteri autem Cæſenæ flumen : eidemque Cruſtumium , unde is verſus incipit , *fluvium* dici, *qui præterlabitur Ariminum*. Hic vero non Cruſtumium eſt, ſed Ariminus . Cruſtumium autem non eſt quidem *inter Anconam, & Piſaurum* , ſicuti quodam loco Cluverio (*t*) excidit, ſed inter Piſaurum, & Ariminum , a quorum illo ſecundum Magini Tabulam (*u*) millia paſſuum abeſt circiter novem , ab hoc duodecim , & quemadmodum utrique huic urbi ſuum eſt flumen , ſingularum nomen retinens apud Latinos , ſic Cruſtumium quoque dicitur idem cum appoſito olim oppido habuiſſe nomen , nec latine ſolum, verum etiam italice, ut Concha utrumque appellaretur. Sed Cluverius (*x*) etſi Cruſtumium oppidum noverat a Vibio, & ab Sulpicio , de quo modo dictum eſt, diſerte poni , veretur tamen , ne iſta Piſauri , & Arimini ſimilitudine decepti , ex ſuſpicione id potius, quam ex vero, ſcripſerint, *quum nulla* , inquit, *hujus rei apud hiſtoricos , geographos , itinerarios , alioſve auctores ne leviſſima quidem extet ſuſpicio* . Veteres autem , opinor , intelligit . Nam Boccaccium (*y*) ; quanquam hic ſæpius deſcribere Vibium ſolet; Blondumque (*z*) , & Leandrum (*a*) illud agnoviſſe oppidum, non poterat ignorare : imo utrumque horum tradidiſſe , *abſorptum mari oppidum Concham eminentes aquis muros , turreſque per æquoris tranquillitatem oſtendere*: quæ Blondus cum ſcriberet, in Monte, ut mox ait, Scutolo degebat , ne decimo quidem lapide illinc diſſito ; ut vere , an ſecus hæc dicerentur , perfacile poſſet ſciſcitando cognoſcere. Omitto Franciſcum Berlinghierium , qui in Geographia ſua (*b*) etruſcis verſibus deſcripta , & anno, ſicut audio, edita 1470. hæc habet

Hor vedi Concha rio , che ſi dilegua ,
Il quale hà Concha ſommerſa nell' onde .

Omitto alios multo his recentiores , & nominatim Maginum (*c*) , qui Concham in mari proximo exſtantem paululum appinxit his adſcriptis verbis *Conca Città profondata* . Hoc autem is minus mirabitur qui aliis urbibus idem accidiſſe, non ignoret, neque Italis ſolum, ſed & exteris , ſicuti vel ex hoc apparet Ovidii loco (*d*)

Si quæris Helicen , & Buran Achæidas urbes ,
Invenies ſub aquis: & adhuc oſtendere nautæ
Inclinata ſolent cum mœnibus oppida merſis .

Sed ſi Cluverio, ut diximus , non ſatis antiquus auctor videbatur Blondus , cui extitiſſe id oppidum , crederet; at erat certe longe vetuſtior Blondo Anaſtaſius Bibliothecarius (*e*), qui *Ravennam , Ariminum, Piſaurum , Concam , Fanum* commemorat in optimis quidem Codicibus (*f*): quanquam & in iis qui habent (*g*) *Piſaurum, Concaſſano*, aut (*h*) *Penſaurum, Confanum*, aut ejuſmodi aliud , quid legendum ſit , ex prioribus obſcurum eſſe non poteſt. Qua autem ratione , & cauſa id oppidum , ſive priſcis , ſive , ut ex

Plinii

(*k*) Saturnal. l. 5. c. 15. (*l*) De Bello Punico l. 8. (*m*) loc. cit. (*n*) Ital. Illuſtr. Reg. 5.
(*o*) Deſcrit. di tutta Italia Reg. 13. (*p*) Notitia Orbis Antiq. l. 2. c. 9. n. 233. (*q*) Raccolt. Iſtor. cit. l. 3.
(*r*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 5. (*ſ*) in cit. Vibii Edit. Adnot. ad hunc locum (*t*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.
(*u*) Romagna . (*x*) Ibid. l. 2. c. 5. (*y*) Tract. de Flumin. (*z*) Ital. Illuſtr. Reg. 6.
(*a*) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*b*) l. 3. c. 4. (*c*) Tav. cit. Romagna . (*d*) Metamorph. l. 15.
(*e*) Vit. Pontif. in Stephano III. (*f*) Reg. Maz. & Thu. Ambroſian. 2. & 3. (*g*) Ambroſian. 4. (*h*) Ambroſian. 1.

Plinii ſilentio arguitur, ſequiore conditum ætate, ita aquis dirutum, & opertum ſit, nulla ut ejus veſtigia nunc maneant, incertum eſt. Mare enim, ut ad Ravennam patet, ſuperioribus ſaltem ſæculis ab littore potius receſſiſſe, veriſimile eſt, quam hoc, oppidumque occupaſſe; ut reliquum ſit, vel terræ magno aliquo motu littus ſubſediſſe, vel etiam incurrente fluminis vi oppidum ſenſim dejectum eſſe, atque abſumptum. Cruſtumium enim non ſine cauſa ab Lucano *rapax* dictum eſt, quippe ob multiplices, & ſæpe mutatos alveos latum, & tranſeuntibus periculoſum, quandocunque in ſubitum, & rapidiſſimum curſum imbribus incitatur, in vicinos, unde oritur, montes ſe effundentibus. Nec longius inde abeſt præaltus ille ampluſque mons, a Carpegno oppido, ut Blondus (*i*) ſcribit, nominatus, prope quod, ſed diverſa ex parte ſitum idem memorat *Monaſterium Sextini*, ubi quæ dicit *multa extare vetuſtatis monumenta*, ſcias velim, non omnia periiſſe, cum apud me videre poſſis tredecim latinarum Inſcriptionum exempla, non ita pridem ex marmoribus ejus oppiduli ſingulari diligentia deſcripta. Quæ ab Docto, & elegantis ingenii Medico Camillo Brunorio eo libentius accepi, quod cum Inſcriptionum illarum quædam ſub hujus initium ſæculi fuerint effoſſæ; non omnes adhuc eſſe editas, puto. Cæterum Carpegnum oppidum id fuit, unde Guido ille dictus eſt, quem nobilem, & liberalem Virum non „ Areoſtus quidem in ſuo XIV. de Pur- „ gatorio Cantu „ ut Externi quidam Viri Clariſſimi ſcribunt; ſed Dantes, Poematis ejus auctor, laudavit. Jam vero illuc revertamur.

13. Nam de flumine Cruſtumio, inquies, ſatis explicaſti Lucani verſum; de Iſapi autem, ſe cum Iſauro conjungente, necdum quid ſentias, aperuiſti. Ego vero cum oſtenderim, cur nulla mihi ejus conjunctionis placere poſſit expoſitio, eo redeam neceſſe eſt, ut in verſu quem ſatis incertæ lectionis ſupra (*k*) demonſtravi, non id ſcripſiſſe Lucanum, credam; aut ſi forte ſcripſit, idem hic illi accidiſſe, ajam, quod alio in fluvio, Timavo videlicet, accidiſſe, nunc inter doctiſſimos quoſque conſtat. Et ſane ſi quæ de Timavo hinc ab Hiſtoricis, & Geographis, inde vero a Poetis ſcriptum habemus, quorum pleraque omnia olim collegerat Leander (*l*), attente perpendamus; facile intelligemus, non ut Virgilium (*m*), ſic & Lucanum (*n*) explicari, & defendi poſſe, ut qui nimis diſerte cum Aponi fontibus Timavum conjunxit, C. mill. paſſ. intervallo disjunctum, non ſecus ac ſi proximus fuiſſet Medoacus: quibus in rebus alios poſt ſe tum Poetas, tum Geographos in errorem induxit, hos autem vel poſtquam admonuerat Boccaccius (*o*), id *falſum eſſe*. Quæ animadverſio cautiores facere debebat eos præſertim qui hinc „ Poetarum geographiam haud ſem- „ per eſſe valde exactam „ non ignorant, ne propter Lucanum facile Iſapim, & Iſaurum conjungerent, ſive Sapim tum prope Piſaurum, tum juxta Cæſenam fluere, exiſtimarent.

14. Nolim hic quidem expectes, ut de Sapis origine, & ſuperiore alveo, unde Sapiniæ Tribui nomen eſt ortum, aut de lateritio ponte, ipſi olim apud Cæſenam impoſito, ſermonem habeam; hæc enim in noſtris dumtaxat fluviis ſpectavimus. De Sapi igitur illud reliquum eſt, ut quo ipſe olim, & alii vicini amnes influerent, videamus. Sapim autem illuc olim influxiſſe, ut ampliſſimum illum, & celeberrimum faceret Claſſenſem portum, a Blondo noſtro traditum eſt. Cum enim hunc peranguſtum, & nullum propemodum ſua ætate factum videret; *hujus rei cauſam eſſe, non dubitabat, Sapis fluvii, qui illum facere conſueviſſet, averſionem*, quippe qui *decem ab eo portu paſſuum millia aliud in mare oſtium quod Gervaſium dicitur, multis ante ſæculis ſibi effeciſſet*, quemadmodum ſcripſit in Hiſtoriis (*p*). In Italia autem Illuſtrata (*q*) ſæculorum eorum numerum definivit,

Morgagni Opuſc.

cum Sapis, inquit, *ad annum nunc plus minus ſexcenteſimum ipſam illabebatur Candiani vallem, efficiebatque portum in primis Italiæ celeberrimum*. Quod volumen cum circa medium ſæculum XV. conſcripſerit, ut alias (*r*) demonſtravimus; apparet, annum indicaſſe circiter 850. ſive medium ſæculum IX. Quod tempus nimis amplificaverit, an potius contraxerit Blondus, videndum eſt.

15. Rideas procul dubio, ſi ſcribam, in aliquem me incidiſſe, qui de Sapis averſione a Candiani valle acciperet hunc Rubei (*ſ*) locum. Anno 1504. *Aloyſius Diedus Patricius Venetus deducto Sapi, qua Cervienſem, Ravennatemque agrum interfluit, moliſque frumentariis prope rus Canutium, pari civitatum, atque accolarum commodo, ſuo ſumptu extructis, ædem etiam pro tempore excitavit*. Manifeſtum eſt, de Sapis aqua in canalem deducta, qua molæ frumentariæ agerentur, hic verba fieri. Sapim enim ipſum inter Cervienſem, Ravennatemque agrum diu antea fluxiſſe, præter Blondi, aliorumque teſtimonium, vel Rubeus (*t*) indicare poterat, cum A. 1116. donatos memoravit *agros illos omnes* -- , *ubi D. Gervaſii Hoſpitium ædificatum erat, omniaque illa quæ cum eſſent juris Eccleſiæ Cervienſis* -- *a vado Buccamezzo ad portum fluminis Sapis* pertinebant, *termino horum prædiorum* -- *uſque ad medium Sapis* adſcripto. Sed hujus curſum a Candiani valle fuiſſe ad mare jam averſum vel prius quam Blondus ſtatuerit, ex Agnello probare me poſſe, credo. Hic enim cum in Vita Felicis (*u*) qui anno obiit 716. hæc juſſa ponat, *Popilienſes viri adhæreant Sapis portu* -- . *Coloni decumani ſpeculentur juxta portus Candiani*; profecto indicat, jam tunc alium Candiani, alium Sapis fuiſſe portum. Quod ſi ob hujus fluminis averſionem jam tum portus Claſſenſis tantum acceperat detrimenti; imo vero ſi circa medium ſæculum VI. vel potius ante ejus initium eo redactus erat, ut qui *aliquando portus fuerat, ſpatioſiſſimos hortos oſtenderet arboribus plenos, verum de quibus, ut Fabius ait, non penderent vela, ſed poma*; credendum videtur, jam tunc inde Sapim averſum fuiſſe, cum hæc ſcripta ſunt verba; ſcripta autem ſunt eo quo indicabam, tempore non tam ab Jornande (*x*), quam a Caſſiodoro, cujus Chronica de Gothis ſic ille in compendium redigebat. At ſi hæc quæ deſcripſimus, non a Caſſiodoro fuiſſe ſcripta, ſed ab Jornande interjecta, ſuſpicaris propterea quod apud Procopium (*y*) legeris, Beliſarium *claſſem frumento, aliiſque rebus ad victum commodis onuſtam celeriter navigare juſſiſſe ad portum Claſſis; ita autem Romanos vocare Ravennæ ſuburbia, ubi portus eſt*; animadvertas velim, inter annum 536. in quem is cadit Procopii locus, & annum 552. quo ſcripſiſſe Jornandem, cenſent, non ſatis quidem intervalli eſſe, ut credi poſſit, tantam illam rerum mutationem accidiſſe: itaque ad ejuſmodi locos qui ad annos etiam ſpectent non paulo poſteriores, ſatius fortaſſe dici poſſe, tantam etiamtum partem ampliſſimi ejus portus ſuperfuiſſe, ut claſſi mediocri excipiendæ par eſſet, etſi pars reliqua multo major poſt averſum alio Sapis curſum in hortos mutata eſſet. Ne vero hæc a me temere dicta putes; Itinerarium, quæſo, inſpice Hieroſolymitanum, ſive *iter Burdegala Hieroſolymam A. 333. factum deſcribens*, ut ex Cl. Ceillierio memoratur in Actis Eruditorum Lipſienſibus (*z*), ſive quod *ſcriptum videtur circa poſtremos Imperii M. Conſtantini annos*, quæ ſententia eſt Cl. Weſſelingii (*a*), ſatis ad priorem accedens; Magnus enim Conſtantinus anno obiit 337; in eo certe Itinerario hæc invenies. *Ravenna, Sapis XI. Ad Novas XI. Rubico fl. III.* Quæ ſi conferas cum recentiore Cluverii (*b*) per idem littus, *Ravenna, Claſſe III. Ponte di Savio VIII. Santa Maria del Pino III. Cervia II. Porto Ceſenatico V. Fiumicino III*; reperies nimirum, quinque ante quam Blondus poſuerit, ſæculis ibi Sapim fuiſſe ubi nunc videmus, & quod conſequitur jam tum a

E 2 Claſſis

(*i*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*k*) n. 10. (*l*) Deſcriz. cit. Reg. 18. (*m*) Æneid. l. 1. v. 244.
(*n*) Pharſal. l. 7. v. 192. & ſeqq. (*o*) Tract. de Flumin. (*p*) Dec. 1. l. 4. (*q*) Reg. 6.
(*r*) Epiſt. 1. n. 7. (*ſ*) Hiſt. Rav. l. 8. (*t*) Ibid. l. 5. (*u*) Lib. Pontif. P. 2. c. 3.
(*x*) Hiſt. de Reb. Getic. c. 29. (*y*) De Bello Goth. l. 2. c. 29. (*z*) Supplem. Nov. Tom. 2. Sect. 5.
(*a*) in Diſſert. illi Itinerario præfixa. (*b*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28.

Claſſis portu ad mare inter Claſſem, & Cerviam, ſeu locum mavis, ubi Cervia poſtea condita eſt, curſum avertiſſe.

16. Eo rem adduxiſſe videor, ut non modo fatearis, contractum nimis a Blondo fuiſſe tempus, ex quo Sapis deſierit in Candiani vallem influere, Claſſenſem portum facturus; verum etiam, ut fortaſſe ſuſpiceris, num unquam influxerit, & ad portum illum pertinuerit, præſertim cum ante Blondum id nemo, quod ſciamus, docuerit, diſtetque adeo ab illo portu ejus oſtium fluvii, tantumque abſit, ut ejus portus gratia illuc is fuerit deducendus, ut avertendus potius inde fuerit, ſi natura eo deſcendiſſet, quippe qui, ut ejuſmodi amnes, & proximi certe quique ſolent, arenæ terræque tantum invehere potuiſſet, ut portum denique totum oppleret. Nec tamen eæ ſunt hæ rationes, ut ſuſpicioni iſti plurimum credam tribuendum. Namque ut ab noviſſima incipiamus; innumera ſunt in rebus ejuſmodi, quæ utilia antea viſa, ob idque effecta, experientia demum inutilia, atque adeo noxia deprehenduntur. Itaque hujus etiam fluminis in illum portum deductio ex eo cenſu eſſe potuit, ut noxa, temporis decurſu dumtaxat agnita, poſteros permoverit, ut inde eum amnem averterent, quo decepta ſpes Majorum induxerat, &, quod conſequitur, non averſio, ut creditur, ſed inductio ejuſdem illum portum labefactarit. Quod vero nunc Sapis oſtium ab loco ubi is portus fuerat, intervallo tanto diſtet, minime licet inficiari; ſed perbreve intervallum eſt, nec paſſuum 1300. ſi Coronellii inſpicias Tabulam (c) qua Ravennatem agrum proponit, quo intervallo Sapis alveus a *Maſulli*, ut nunc appellant, Valle diſterminatur, in quam influeret, ſi eadem linea pergeret, nec mare verſus ſe ſe inflecteret; ejus autem Vallis extremum alterum a Templo S. Apollinaris in Claſſe 800. paſſibus non diſtat; ut pronum ſit intelligere, Sapim olim in ſtagna, Ravennæ circumjecta, facile influere, & per ea ad Claſſenſem portum deduci potuiſſe. Poſtremo quod ad Veterum attinet teſtimonia, nulla quidem produci video; ſed quondam tamen priſca non defuiſſe monumenta, arbitror, unde id didicerit Blondus, & quibus permoti ſint, ut cum eo facerent, tot Clari Viri, in quibus Volaterranus (d), & Leander (e) fuere, & ex Ravennatibus Thomajus (f), & hoc major Spretus (g), cujus verba ita Blondo adſtipulatum oſtendunt, ut inſuper docuerit, non *Sapim* dumtaxat *fluvium*, *ſed & alios portum Claſſenſem feciſſe*, ab hoc autem averſos peſſumdediſſe, *cum aliud in mare oſtium -- ſibi Sapis fluvius effecit, alii vero ad urbem declinantes, Adriaticum mare aliud per oſtium influere* cœperunt. Quod ego de Roncho potiſſimum dictum accipio, ut quem & propiorem Claſſi eſſe ſcimus, & ſi in laudata Coronellii Tabula ſpectemus, defluxurum fuiſſe, cernimus, juxta memoratum S. Apollinaris Templum, ſi eodem, quo ſuperius, curſu mare verſus perrexiſſet, neque inflexus per alveum, ut ſupra (h) dictum eſt, manu paratum, Ravennam deductus eſſet. Itaque ſi olim e re eſſe, crediderunt, ut Sapim in Claſſenſem portum inducerent; e re quoque credere debuerunt, ut & Ronchum in eundem immitterent: quem propterea, quippe per oppidum Claſſis; aut juxta illud traductum, Ravenna pedibus adiri potuiſſe, conjicimus. Neque ab hac conjectura abhorruiſſe videtur Ortelius (i), cum ei flumini quod Roncho reſpondet, ad Cæſaream, hoc eſt inter Claſſem, & Ravennam, impoſitum Candianum pontem indicavit. Quo de Ponte, quem alii Candiani fluminis fuiſſe, ajunt, ſimulque de cæteris quæ in illo eodem littore olim ſpectabantur, proximis Litteris videbimus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA VI.

De quinque Fluminibus quæ circa Ravennam olim confluebant, Epiſtolis tribus ſuperioribus tantum ſcripſimus, quantum tibi ſatis fore, exiſtimavimus. Stagna autem, & æſtuaria, in quæ ſe illa primis temporibus effundebant, & in quibus, interque ipſas marinas undas ea fuerat urbs condita, quibus limitibus continerentur ab ea quidem plaga quæ nunc Faventiam, Forum Livii, & Cæſenam ſpectaret, non eſt facile conſtituere; quanquam *tanto ſpatio, quantum expeditus viator uno die conficiat*, maris æſtu affluente, ſe extendiſſe tum etiam cum Procopius (a) ſcripſit; ni forte mendum aliquod ſubeſt, videantur. A plaga autem oppoſita, quæ ad mare videlicet converſa erat, etſi veri ſimile eſt, non multo aliter ſe rem habuiſſe, quam in iis littoribus quæ inter Veneta æſtuaria, & mare interjecta cernuntur; pauca tamen pro certo affirmari poſſunt, eaque ferme ad Cæſarum tempora, & quæ deinceps conſecuta ſunt, pertinentia. Sic proxima oſtenſum Epiſtola eſt (b), Julii Cæſaris ætate viam fuiſſe per quam curru vectus Ravenna diſcederet ad R. P. opprimendam. Quæ quoniam via ad Rubiconem ducebat; proclive eſt intelligere, per littus fuiſſe ductam, ubi Claſſis poſtea, & inter hanc, & Ravennam Cæſarea conditæ ſunt. De eo igitur littore quod inter mare, & eam ſtagni partem interjectum erat, quæ Sapi flumini erat propior, primum ut ſe haberet cum duobus illis oppidis, & celeberrimo portu ornatum eſt, deinde ut poſtea, & nunc ſe habeat, ſermonem inſtituemus; ut initio inde ſumpto, deinceps ad Ravennam ipſam, & ad illa quæ huic ab oppoſita plaga adjacebant, aut adjacent, tranſeamus.

2. Et primum de Claſſenſi portu, ut qui non modo ante duo illa oppida factus eſt, ſed cauſa fuit cur ipſa poſtea conderentur, verba facturus, principio illud pono quod ex Jornande (c) habemus, *Eridanum ab Auguſto Imperatore altiſſima*, ſive, ut in aliis eſt codicibus, *latiſſima foſſa demiſſum, qua ſeptima ſui alvei parte mediam influeret Ravennæ civitatem, ad oſtia ſua amœniſſimum portum præbuiſſe, claſſem CCXL.* ſive, ut alii habent codices, *CCL. navium, Dione referente tutiſſima dudum creditum recipere ſtatione*. Hæc autem cur Auguſtus, jam rerum potitus, fecerit, licet ex Suetonio (d) intelligere. *Claſſem Miſeni, & alteram Ravennæ*, inquit, *ad tutelam ſuperi & inferi maris, collocavit*. Nam etſi Cluverio (e) concederemus, quæ ipſe ex M. Tullio, Vegetio, & Tacito produxit, eam vim habere, ut adverſus Suetonium oſtenderent, non id primum ab Auguſto fuiſſe inſtitutum, ut claſſis in ſtatione eſſet apud Ravennam: etſi ipſi cum Rubeo (f) ex Appiano (g) addamus, Auguſtum, cum adhuc in eo eſſet, ut Sexto Pompejo obſiſteret a fœdere diſcedenti, *naves longas ex Ravennis* acceſſiviſſe; non inde tamen ſequeretur, aut hinc ſequitur, Ravennatum quoque veterem portum eum fuiſſe, ut poſſet tot ſimul, quot diximus navibus, quandocunque opus eſſet, aut ſi non tot, multis ſaltem, æque commodam, ac tutam ſtationem præbere. Et Lucas quidem Holſtenius (h) ubi Horatius (i) ſcripſit

De-

(c) Corſo Geogr. Univ. (d) Comment. Urb. l. 4. (e) Deſcrit. cit. Reg. 14. (f) Hiſt. di Rav. P. 1. c. 3.
(g) De Urb. Rav. Amplit. l. 1. (h) n. 8. (i) Theatr. Orb. Terr. in Tab. alias inſcripta Italia Gallica.
(a) De Bello Goth. l. 1. c. 1. (b) n. 5. (c) Hiſt. de Reb. Get. c. 29. (d) in Auguſt. c. 49.
(e) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (f) Hiſt. Rav. l. 1. (g) De Bello Civil. l. 5. (h) Annot. in Ital. Ant. Cluver.
(i) Art. Poet.

Debemur morti nos noſtraque, ſive receptus
Terra Neptunus claſſes aquilonibus arcet,

cenſuit, *ſine dubio intellexiſſe portum Ravennatium ab Auguſto extructum ad tutelam Claſſis Superi maris*, cum vetus Scholiaſtes Oſtienſem portum intellexiſſet, a Cluverio (*k*), ab ipſoque Holſtenio redargutus, ab illo quidem propterea quod Oſtienſis portus ab aliis poſt Auguſtum Imperatoribus exſtructus fuit; ab Holſtenio autem quod non aquilonibus, ſed auſtro potius objectus eſt, *Ravennas* vero *directe* oppoſitus eſt *ſeptemtrioni*. Verum, ut Holſtenio tamen reſpondere Scholiaſtes poſſet, aquilones Poetam pro quocunque vento dixiſſe; ita ſcire ex te aveo, an ſe pariter tueri iis liceat qui de Claſſenſi portu loquentes, nimis, quaſi Plinio auctore, id ædificium extollunt quod ad ejuſdem oſtia exſtructum fuerat ad ſalutem non eorum qui in portu erant, ſed illorum qui ipſum petebant.

3. Scilicet ex quo Blondo (*l*) excidit, nimis, ut opinor, fidenti memoriæ ſuæ, *ſcripſiſſe Plinium, in hujus portus oſtiis turrim fuiſſe phaream omnium maximam, quas Romanum ubique habuit Imperium*, idque in Hiſtoriis quoque (*m*) iteravit; hoc ipſum ex Plinii auctoritate Deſiderius Spretus (*n*), Bernardus Juſtinianus (*o*), Thomas Thomajus (*p*), Hieronymus Rubeus (*q*), aliique confirmarunt; ut noſtro etiam tempore non deſuerint qui affirmarent, *ſuperaſſe ergo* hanc turrim *Pharum Alexandriæ, cui locus fuit inter ſeptem mirabilia Orbis terrarum*. Nunc tu ſi de Pharo hoc Ravennate quidpiam in Plinio eſſe, inveneris præter hæc (*r*) *Uſus ejus*, id eſt Phariæ turris, *nocturno navium curſui ignes oſtendere ad prænuncianda vada, portuſque introitum: ſicut jam tales complùribus locis flarant* (an *flagrant*) *ut Puteolis, ac Ravennæ*; fac ſciam. Sed Rubeus cum denique in Hiſtoriarum ſuarum Indice (*ſ*) hæc ſcripſit; *Pharos ad Candiani ſocem quomodo eſſet exſtructa, cognoſci ex Herodiano poteſt*: illudque addidit, *cum ſacra turris D. Mariæ in portu Ravennati, ea fere ædificata ratione videatur, quam deſcribit Herodianus, facile adducor, ut conjiciam, Pharon eſſe potuiſſe*; tunc ſane videtur oblitus, ſe iiſdem in Hiſtoriis (*t*) Plinium de Pharea turri ad ejuſdem portus oſtia teſtem laudaſſe, tanta videlicet *ut majorem ullam Imperium Romanum non haberet*. Quid enim turris ejus Templi ad illam Alexandriæ, cujus magnitudo ab Luciani Scholiaſte (*u*) cum Ægypti pyramidibus comparatur, eaque fuiſſe dicitur, ut cum incredibili eſſet altitudine, inferioris tamen partis latitudinem haberet, quæ dimidium altitudinis æquaret? Videſis hanc ſacram turrim a Coronellio (*x*) delineatam, qui & ipſe; ut recentiores alios omittam;„ ad antiquiſſi„ mum Pharon refert ab Romanis ad portus Candiani „ oſtia exſtructum, ſicut Herodianus deſcribit „ intelliges ſane ubi ejus magnitudinem turris ex appicto Templo æſtimaveris, haud eſſe dignam, non dico quæ cum Alexandrina illa conferatur, ſed quæ ad celeberrimum Claſſenſem portum attinuiſſe exiſtimetur. Certe ne illius quidem proportionem dimenſionum oſtendit, quæ proportio modo commemorata eſt. At enim ad Pharorum formam accedit, ab Herodiano (*y*) deſcriptam, qualem in pleriſque nummis conſpicimus ad Cæſarum conſecrationem attinentibus, ut imo ſuggeſto ampliori alia deinceps, atque alia imponantur eo anguſtiora ſemper, quo ſuperiora. Accedat ſane; quanquam ex duobus, haud amplius, ſuggeſtis id ſatis æſtimari non poteſt; & Pharos quoque, ſi vis, fuerit. Sed num Claſſenſis? an ejus potius ad quem Templum illud exſtructum eſt, portus, unde ipſum videlicet cum adjuncto Cœnobio *Portuenſis* nomen accepit? Utrumque autem, nimirum & Cœnobium, & Templum circa initium ſæculi XII. ædificatum eſſe *in portu Ravennati*, ex Rubeo (*z*) conſtat, qui Petri conditoris obitum ponit A. 1119. hunc a S. Petro Damiani R. E. Cardinali diſtinguens contra, ac fecerat Thomajus (*a*), Dantem (*b*), ſed non omnino, ſecutus: cujus Poetæ interpretes Landinus, & Vellutellius obliti videntur, non ſemel *peccatoris* cognomen virtutis cauſa ſibi ſanctiſſimos Viros ſumpſiſſe. Num idem quod Thomajus, voluiſſet antea Spretus (*c*), cum *Templum Mariæ in portu* ſcripſit *Petrum quendam peccatorem Romanæ Eccleſiæ Cardinalem erexiſſe*, an quod poſtea Hieronymus Fabbri (*d*) qui Petrum de Honeſtis conditorem hujus Templi poſuit, *a Petrarcha* (quod ipſe ait, ego in iis quæ hic laudat, *de Vita Solitaria* Scriptis invenire necdum potui) *etiam celebrati*, denique an minori ibi extructa ædicula Andreas Septemcaſtellius Sancto illi Cardinali, quod Thomajus ſcribit, præiverit, an cum Petro de Honeſtis, quod ajunt alii, ſe *peccatorem* nominante, majorem Ædem inchoaverit, non hic mihi neceſſe eſt quærere, cum de tempore quod indicavi, nemo repugnet, quod ſciam, Thomajus autem aperte conveniat. Quo ſane tempore Claſſenſem portum eo demum redactum fuiſſe, ut portus nomine poſito, minime ipſe intelligeretur, cum ex iis conjici poteſt quæ Litteris ſuperioribus (*e*) ſcripta ſunt, tum ex iis magis poterit quæ his ipſis (*f*) ſcribentur.

4. Huc illud accedit, alium hujus portus qui Templo de quo dicebamus, nomen dedit (*g*), alium fuiſſe Claſſenſis locum. Itaque Blondus (*h*), & Juſtinianus (*i*) Phari Claſſenſis *nulla fundamenta, nullas reliquias extare, ſed cum omnibus veſtigiis interiiſſe*, ſcripſerunt, cum eo videlicet loco quærerent, ubi eum fuiſſe oportebat. Quo loco tamen Deſiderius Spretus (*k*) ejus Phari *fundamenta nuper reperta* memoravit, quemadmodum & *molem quandam* etiamtum conſpici, affirmabat *miræ magnitudinis, ac ſtructuræ*, quæ, ut apparebat, pro portu olim *aquarum fluctibus objecta fuerat*. Quæ etſi, ut optandum fuerat, minime docuit, quo intervallo a S. Apollinaris Templo, & quam ad plagam diſtarent; tamen fuiſſe *in claſſenſi loco*, ſignificavit, confirmavitque cum de muſivo antiquo opere quod Ravennæ in S. Martini in cælo aureo nunc etiam viſitur, ſermonem habens, in eo, ſimul cum Claſſis oppido, & portu, maximam illam turrim pharεam *evidentiſſime oſtendi*, non dubitavit (*l*). Quam etſi ego non facile, ad indicatam autem ab Herodiano formam, ibi nullam prorſus agnoſco; tamen haud ita procul a Claſſenſi oppido ab Spreto fuiſſe intellectum, manifeſtum eſt.

5. Nunc quando in muſivi hujus operis mentionem incidimus, non a Spreto dumtaxat, ſed a Blondo quoque (*m*) tantopere laudati, ut *elegantiſſimum omnium veterum, aut novorum in Italia* eſſe, dicat; quale haud ita pridem ſpectaverim, non reticebo, cum ad Claſſis portum, de quo loquor, & oppidum, de quo ſum mox locuturus, attinere exiſtimetur; ut quorum nulla veſtigia nunc extant, imagines ſaltem eorum, tunc cum utrumque extabat, deſcriptas, non neglexiſſe videamur. Igitur id quod noviſſime dixi, Templum, quod nunc S. Apollinaris in urbe vocant, ingreſſis, & ad lævam ſuſpicientibus occurrit ſtatim illud quod dicebam, muſivum opus, ſane pervetus, ſed coloribus, aureo præſertim, ſatis vividis. Portam a ſiniſtris altam exprimit, parallelogrammi forma, quaſi auro clauſam. Attigua ei portæ a dextris ſunt mœnia oppidi, ut videtur, cujuſdam, & ad horum dexteram eſt mare, non valde patens in latitudinem, quippe quod inter illa mœnia, & columnam, vel potius pilam quaſi quandam apparet, qua picturæ latus dexterum abſolvitur. Eam pilam, etſi ab longi temporis injuriis nonnihil detrimenti retulit, ad lineam tamen vides aſcendere, nec quodquam oſtendere indicium Phari, pro quo, ut opinor a Spreto accepta eſt. Cæterum in mari illo tres oblongæ naves in tranſverſum poſitæ ſpectantur; *dromones*, & *triremes* appellat Blon-

(*k*) Ital. Ant. l. 3. c. 3. (*l*) Ital. Ill. Reg. 6. (*m*) Dec. 1. l. 4. (*n*) De Urb. Rav. Amplit. l. 1.
(*o*) De orig. Urb. Vener. l. 5. (*p*) Hiſt. di Raven. P. 1. c. 3. (*q*) Hiſt. cit. l. 1.
(*r*) Nat. Hiſtor. l. 36. c. 12. (*ſ*) ad vocem Pharos. (*t*) l. cit. (*u*) M. S. cit. ab Jo. Voſſio ad Pomp. Mel.
(*x*) Ravenna Ant. e Mod. (*y*) Hiſt. l. 4. (*z*) Hiſt. cit. Rav. l. 5. (*a*) Hiſt. cit. P. 1. c. 4.
(*b*) Paradiſo C. 21. (*c*) l. 1. cit. (*d*) Sagre Memorie di Ravenna. (*e*) n. 15. (*f*) n. 12.
(*g*) Vid. Epiſt. VII. n. 12. (*h*) (*i*) Hiſtor. loc. cit. (*k*) l. 1. cit. (*l*) l. cit.
(*m*) Hiſt. l. 4. cit.

Blondus quas in portu pictura indicet, qua *& Claſſenſe oppidum quale fuerit* indicetur, idque *tantis*, ut idem ait, *ædificiis ornatum*, *ut ſtupendum ſit*, *nulla ipſius fundamenta*, *nullam partem præter ædem S. Apollinaris*, *quæ adhuc extat*, *inſignis*, *alicubi* nunc *inveniri*: quanquam hanc S. Apollinaris Ædem, de qua, ceu de Claſſis parte, Leander (*n*), Cluverius (*o*), Baudrandus (*p*), aliique paſſim ad eundem modum loquuntur, extra muros Claſſis fuiſſe, ex Rubeo, qui & corpus S. Apollinaris docuit (*q*) extra eoſdem muros ſepultum eſſe, intelligi poteſt, ut contra, S. Severi corpus conditum eſſe, ejuſque Templum exſtructum intra Claſſis muros, vel ex iis patet, quæ in alia Epiſtola (*r*) a nobis producta ſunt. Quod S. Severi Templum cum diſtare videamus (*ſ*) a Templo S. Apollinaris *perticis* Ravennatibus circiter trecentis; hinc licet intelligere ſimul ubi certa pars Claſſis eſſet, ſimul quam ad plagam pars reliqua extenderetur ejuſdem oppidi, ſcilicet meridiem verſus, cum ejus ſpatii quod ad oppoſitam plagam inter Ædem S. Severi, & Ravennam intereſt, videlicet quingentarum perticarum, magna pars relinquenda Cæſareæ ſit, quam inter Claſſem, & Ravennam fuiſſe, conſtat. Sed de Cæſarea dicemus poſtea.

6. Jam vero ut cætera quæ ad oppidum Claſſis attinent, abſolvamus, porta, & mœnibus inſtructum fuiſſe, cum muſicum illud opus oſtendit, tum cauſa propter quam exſtructum fuit, confirmat. *Caſtra* enim *hiberna Claſſiariorum*, ut Pighius (*t*) loquitur, paranda fuerant in perpetuum tempus; itaque & tutelæ, & diſciplinæ cauſa muro cingenda. Nec dubito, quin Navalia etiam fuerint muro comprehenſa, eaque, ut pro tanta claſſe, non modica, quo videlicet & infirmæ naves ſubduci, ac refici, & novæ conſtrui, & ubi armamenta parari, & ſervari poſſent. Ad naves autem conſtruendas opportuna adeo erat Pineti vicinitas, ut tunc primum aut conſitum, aut excultum fuiſſe credi poſſit: qua de re videbimus alias (*u*). Ad milites igitur, ad turmas, ad ſocios navales, ad fabros maximæ claſſis excipiendos, locumque his præbendum idoneum quo ſuum exercerent munus, iis caſtris opus fuit quæ oppidi magnitudinem æquarent. Fuiſſe autem *apud Miſenum*, *& Ravennam* cum claſſibus *ſingulas legiones*, *& ad præfectum claſſis Ravennatium* quot *tribuni*, & *navarchi* pertinerent, atque ut hi aſſidui eſſent *in gubernatoribus*, *atque remigibus*, *& militibus exercendis*, Vegetius (*x*) docet: extantque Inſcriptiones adhuc multæ ad claſſem Ravennatem, & ad eos qui in ipſa militabant, aut munera gerebant, ſpectantes, quemadmodum quæ ad Miſeni claſſem attinent, apud Capaccium (*y*) leguntur. Sed illarum, cum eſſem Ravennæ, non paucas vidiſſe memini, ſi cum iis conferas, quas Spretus (*z*) edidit non diligenter deſcriptas, ut puta quæ L. Licinii memoriam ſervat, in qua ut mendas omittam cæteras, exempli gratia ut qui vixerit *Ann* XXXV. idem militaverit *Ann.* XXV., certe *Tr. Claſſ. Patr. Raven.* fuiſſe non poteſt, qui continuo natione Dalmata dicatur, ſed Claſſis Prætoriæ Ravennatis; ut facile ſcriptum fuerit quod in alia vidi CLASS. PR. Sed de Ravennatibus hujus generis Inſcriptionibus ſi plura cupis, Maffeii Litterarias Obſervationes (*a*) lege. Porro ut Miſenatum, ſic & Ravennatum militum caſtra fuiſſe etiam Romæ, ſive ut in Urbem aliqua de cauſa venientes haberent ubi diſciplinam ſervarent, ſive ut tironibus, ad ſupplendam alterutram claſſem conſcriptis, præſto eſſet locus in quo degerent, donec Miſenum, aut Ravennam mitterentur, invenies unde credas apud Famianum Nardinum (*b*). Cæterum de claſſe ipſa Ravennate cum ſæpius meminerit Corn. Tacitus (*c*); hic juvat unum, aut alterum ex ultimis duntaxat locis proferre. *Lucilius Baſſus claſſis Ravennatis præfectus*, *ambiguos militum animos*, *quod magna pars Dalmatæ*, *Pannoniique erant*; *quæ provinciæ Veſpaſiano tenebantur*, *partibus ejus aggregaverat*: & mox, *Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt*, *&c.* Denique poſt multa ac varia interjecta, *Ad has copias e claſſicis Ravennatibus legionariam* pro Veſpaſiano *militiam poſcentibus optimus quiſque adſciti Claſſem Dalmatæ ſupplevere*. A tempore autem Veſpaſiani ad Severi uſque ætatem minime dubium eſt, quin ibidem claſſis fuerit, hæc ſcribente Spartiano (*d*), *dum hæc egit Julianus*, *Severus claſſem Ravennatem occupat*. Sed ab eo anno, qui fuit 193. ad quem uſque annum perſtiterit, minus facile dixero, quam ante annum 455. jam prorſus deſiiſſe. Quod ut oſtendam, quo tempore libros de Re Militari Vegetius ſcripſerit, mihi antea videndum eſt.

7. Cum enim hos miſerit ad *Valentianum* Auguſtum, hoc eſt ad Valentinianum (Valentianus enim Auguſtus nullus eſt) Valentiniani autem tres fuerint, quorum primus anno eſt mortuus 375. alter anno 392. tertius anno 455.; mentionem autem Vegetius (*e*) faciat *Divi Gratiani*, mortui videlicet, hujus autem mors contigerit circa annum 383. recte propterea cum Callario (*f*) negant, Valentiniano primo ſcripſiſſe Vegetium. Sed *alteri*, ajunt, eoque ponunt ante annum 400. Mihi vero conjecturæ ſunt, non alteri ſcripſiſſe, ſed tertio, qui anno imperare cœpit 425. Nam ſi ſecundo ſcripſiſſet; non ejuſmodi in loco (*g*) Gratianum nominaſſet, quippe hujus fratrem; erant enim eodem Valentiniano I. patre, alia matre; ſed nomine Gratiani omiſſo, tempus, vel potius rem dumtaxat indicaſſet; oſtendit enim, quanto detrimento a Gratiano id peditibus quod poſtulabant, indultum ſit, ut ferreos thoraces, galeaſque deponerent; nam ſic *congreſſi contra Gothos*, *multitudine ſagittariorum* fuerant, ut ait, *ſæpe deleti*, & *tot clades* contigerant, *quæ uſque ad tantarum urbium excidia pervenerant*. Non videtur autem illud militibus a Gratiano permiſſum, niſi poſt annum 378. quando Valente patruo, quocum imperaverat, mortuo, ipſe cum Valentiniano II. tum ſeptenni, Imperator eſſe perrexit. Valente enim imperante, milites in ejus exercitu *armorum gravatos ſarcinis* oſtendit Ammianus Marcellinus (*h*), eundemque exercitum *vallo*, *ſudibus foſſaque firmato*. Quibus ex rebus duabus indicia duo exiſtunt, ad Valentinianum II. minime ſcripſiſſe Vegetium, ut qui ajat (*i*), *multos annos eſſe quibus nullus foſſa*, *vel aggere*, *valloque manſurum circumdet exercitum*, & infra, hæc *ex libris diſcenda* quæ *uſu antea ſervabantur*, *ſed omiſſa diu nemo quæſivit*. Vide enim, num hæc illi narrare poſſet qui anno ſit mortuus 392. Alterum autem indicium petendum eſt ex illis *tot cladibus* exercituum, & *tantarum urbium excidiis* per Gothos illatis, quæ ſi ab anno 378. ad annum 392. accidiſſe, non legis, legis autem poſtea ſub Honorii imperio quæ Radagaiſus, quæ Alaricus, quæ Athaulfus, Gothorum reges, Italiæ, & Romæ detrimenta, clades, excidia attulerint; nimirum intelligis, ſignificari a Vegetio non quæ ante Valentiniani II. mortem, ſed quæ ante Valentiniani III. imperium fuere. Huc illud accedit, poſt Gratiani mortem, nihil fere de Valentiniano II. legi, niſi fugam, reſtitutionem, & necem; ad III. autem Valentiniani imperium, ut gravia quædam, ſic læta etiam ſpectare, ut præſertim victoriam de Attila Hunnorum rege in bello adverſus hunc primo, aliaque in Italia, in Gallia, in Perſia proſpere geſta. Utrum igitur a Vegetio (*k*) dictum credemus *continuis victoriis ac triumphis* --- *domitorem omnium gentium barbararum*, & (*l*) *cunctos Imperatores felicitate* --- *præcellere* Valentinianum II. an III.? Ut enim aliquid adulandi conſuetudini datum velis; tantum tamen datum eſſe, non credes, ut mendaciis apertiſſimis

(*n*) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*o*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*p*) Lexic. Geogr. in Claſſ. (*q*) Hiſt. Rav. l. 4.
(*r*) III. n. 9. (*ſ*) Ragguaglio della Diverſ. dei due Fiumi Tav. 1. (*t*) Hercul. Prodic. (*u*) Epiſt. XIII. n. 12.
(*x*) De Re Milit. l. 5. c. 1. & 2. (*y*) cit. ab Holſten. in Annot. ad Ital. Ant. Cluver.
(*z*) cum libris de Ravenn. Amplit. (*a*) Tom. 2. (*b*) Roma Antica l. 3. c. 10. & l. 7. c. 11.
(*c*) Annal. l. 4. l. 18. l. 19. (*d*) in Didio Juliano. (*e*) l. 1. c. 20. (*f*) Prolegom. ad Cur. Poſt. de Barbariſm.
(*g*) c. cit. (*h*) Geſtar. rerum l. 31. (*i*) l. 3. c. 10. (*k*) Prolog. l. 2. (*l*) Prolog. l. 4.

mis rideri potius Imperator videretur, quam laudari. Quin ego, ne tecum quidquam diſſimulem; cum præter *felicitatem*, præcellentem *moderationem*, *caſtimoniam*, *indulgentiam*, *ſtudiorum amorem* illi ad quem ſcribitur, tribui (*m*) videam; ſuſpicatus interdum ſum, an non potius allocutus Vegetius ſit Theodoſium II. qui cum Valentiniano III. annos imperavit viginti quinque, laudemque promeritus eſt clementiæ, religionis, ſapientiæ, ſacræque doctrinæ. Et ſane P. Scriverius (*n*) teſtatur, Palatinum Vegetii codicem optimæ notæ habere, non *ad Valentinianum*, ſed *ad Theodoſium*. Ad quem ſi malles Vegetium ſcripſiſſe; non tamen id primis illis factum eſſe temporibus crederes, cum anno 408. cœpit cum Honorio imperare, ſed annis poſterioribus, in quos magis ea cadunt omnia quæ commemorata ſunt. Igitur, ut concludam denique; ad utrumlibet Vegetius ſcripſerit, non ante annum ſcripſiſſe videtur 400. ſed annis potius poſt id tempus non ita paucis, nec tot tamen, ut ultra Martium excurratur anni 455. quo menſe Valentinianus, quinto poſt Theodoſium anno, mortuus eſt.

8. Vegetius autem non modo illud ſcripſit (*) *de navalis belli artibus ideo pauciora dicenda ſunt, quia jamdudum pacato mari, cum barbaris nationibus agitur terreſtre certamen*; ſed hoc etiam (*o*) vel magis a nobis attendendum, *Apud Miſenum ergo, & Ravennam ſingulæ legiones cum claſſibus ſtabant*. Cur enim non dixiſſet *ſtant*, ſed *ſtabant*, niſi jam ſtare deſiiſſent? deſierant autem, quia *jamdudum pacato mari*, in promptu habere expeditas claſſes, & diligenter exercitatas non erat opus. Itaque & cætera quæ ad naves ſpectabant, quibus præerant præfecti utriuſque claſſis, ſic poſuit omnia, ut dixerit (*p*) *pertinebant*, *erant*, *habebant*, *exhibebant*; ut appareat, non quæ tum eſſent, ſed quæ antea fuiſſent, memoraſſe. Quando autem eſſe deſiiſſent, pro certo non conſtat; etſi producta Vegetii verba jam diu indicant deſiiſſe ante Valentiniani III. tempora; nam quid paulo dumtaxat ante hujus ætatem fieri conſueſſet, non opus alioquin fuiſſet ſignificare. Sed quandocunque deſierint; ab eo uſque tempore veri ſimile eſt in conſervando portu, & ſive amnium, ſive Auguſtæ Foſſæ ad eum pertinentium influxu minorem adhiberi curam & diligentiam cœptam eſſe, ut ſenſim minus capax claſſium fieret, & denique eo redigeretur, ut Blondi (*q*) ætate *nec ſcapham piſcatoriam, lembumve perferret*. Quamvis autem ante initium ſæculi VI. ut alibi oſtendimus (*r*), magna portus ejus pars videatur *in ſpatioſiſſimos hortos* fuiſſe mutata; ibidem tamen indicatum eſt, tantam ejus ſuperfuiſſe partem, ut eo ipſo ſæculo, ſi non ingentes, aliquas tamen claſſes, ut a Beliſario miſſam, exciperet: quod & muſivum confirmat opus de quo ſupra (*ſ*) dictum eſt, triremes, & dromones, ut Blondus (*t*) loquitur, in Claſſenſi portu oſtendens, ſi *factum* quidem eſt, ſicut idem tradit, & Spretus (*u*) conjicit, *tempore Theodati regis Gotthorum, adverſus quem a Juſtiniano Beliſarius eſt miſſus*. Nam Thomajus (*x*) ipſum, in quo eſt, Templum ab Juſtiniano conditum ſcribit, cujus imaginem ſupra Templi portam interius ad ingredientium dexteram, Uxoris autem ad ſiniſtram, muſivo pariter opere expreſſam memorat, ſed vel tum brevi, ut verebatur, perituram: Juſtiniani tamen faciem adhuc extare, certior factus ſum, cernique poſſe ab iis qui podium Muſicorum, ſupra eandem portam nunc conſtructum, aſcendant. Idem quoque Thomajus fuiſſe indicat, qui ſacram illam Ædem a Theoderico Gotthorum rege ædificatam cenſerent; quibuſcum ipſe facere non videtur. Ego in re incerta nihil definio, niſi quod ob Juſtiniani, & Uxoris imagines, muſivo pariter opere effictas, minus longe a veri ſimilitudine abire credo qui in proximo pariete, eodem picturæ genere expreſſum Claſſenſe oppidum quoque, & portum, Juſtiniano imperante, fuiſſe ajat, Siqui tamen eſſe malint, aut poſt hujus tempora additum; aut Theoderico regnante, pictum; ut hi in tempus non multo anterius retrahent, ideſt ante ſæculi VI. initium, ſic illi retrahent in tanto poſterius eo quod cum Blondo diximus, quanto magis ab Juſtiniani ætate ad inferiorem accedent.

9. Claſſenſis tamen oppidi imaginem ex vero deſcribi poſt annum 722. non potuiſſe, certum eſt. Manſit illud quidem vel poſtea quam Romana claſſis in eo portu ſtare deſiit. Quin etſi hujus claſſis cauſa, ut ſupra (*y*) indicavi, oppidum portui additum eſſe, non dubito; tamen, ut verum fatear, nullum, quod meminerim, apud veteres Scriptores de oppido teſtimonium extat, donec Romani in eo portu claſſem habuerunt. Nam quod nonnulli Clariſſimi Viri, Ortelium (*z*) ſecuti, Spartianum laudant, quaſi in Didii Juliani Vita id oppidum memoraſſet; profecto Spartiani verba, quæ ſuperius quoque (*a*) producta ſunt, Severum *Claſſem Ravennatem occupaſſe*, non oppidum, ſed naves ſignificant: neque enim ita oppidi unius occupatio ad ſummam rerum attinebat, ut in tanta brevitate a Spartiano, qui urbes ibi, provinciaſque omnes ſilet a Severo occupatas (*b*), commemorari debuiſſet. Sed poſt illa tempora, manentis oppidi plures meminerunt. Sic Rubeus (*c*) Auctores habuit, ut ſcriberet, Alaricum initio ſæculi V. inter Ravennam, & Claſſem oppidum caſtra locaſſe. Sic Procopius, cujus locum ſuperiore Epiſtola (*d*) protulimus, ſæculo VI. *Claſſem vocari*, dixit, *Ravennæ ſuburbia ubi portus eſt*. Eodemque ſæculo Jornandes ſcribens (*e*), de tribus tum manentibus Ravennæ partibus ultimam eſſe *Claſſem*, docuit. Agathius (*f*) autem quæ illo ipſo contigerant ſæculo deſcribens, Aligernum *ad Claſſes caſtellum in Ravennati agro ſitum, ubi Narſetem morari, didicerat*, venientem proponit. Poſtea vero, ſed eodem ſæculo, a Clephi, Longobardorum rege, Claſſenſe oppidum captum, & majori ex parte ſpoliatum, ut ea gens tenuerit vel poſt Clephis mortem duce Feroaldo, memorat Blondus (*g*), qui & Claſſem ſcripſit (*h*) *cum antea, tum maxime beati Gregorii temporibus* Epiſcopum habuiſſe. Eodemque auctore (*i*) novimus, alterum Feroaldum, Spoletanorum ducem, idem oppidum furto cepiſſe, Liuthprandi autem juſſu illæſum dimiſiſſe. Sed poſtea (*k*) Liuthprandum ipſum aggreſſum oppidum Claſſenſe, civium inter ſe diſſidentium proditione occupaſſe, diripuiſſe, & diruiſſe. Id vero factum eſſe A. 722. Cluverius (*l*) agnoſcit, apud quem laudatos non uno loco Auctores invenies, unde ſua acceperat Blondus, cui in præſentia maluimus credere, quam illos pervolutare. Illuc tamen & Anaſtaſii (*m*), ſi recte legatur, locus attinet. *Luitprandus --- Ravennam progreſſus --- caſtrum pervadens claſſes captas abſtulit plures*: ubi Cl. Veſſelingius (*n*) legendum cenſet *Claſſe capta*; ſed quid, ſi ſic, *caſtrum pervadens Claſſis, captos abſtulit plures*. Quin etiam vox illa *pervadens* ex alia aliqua male deſcripta nata eſſe credenda eſt, ut puta *pervertens*, quando cum iis quos laudavimus, non dubitamus tunc evertiſſe. Itaque Guido Presbyter Ravennas, aut quicunque is fuit qui *Geographiam* illam conſarcinavit, quæ nunc ſub Anonymi Ravennatis nomine circumfertur, vel revera ſcripſit ſæculo VII. vel ſi IX. aut poſt IX. ut aliis videtur, alienis additamentis corruptus eſt, cum quaſi ſuo tempore extantes ponat (*o*) *Civitatem Cæſaream*, & *Claſſis*. Agnellus enim, qui ſæculo ſcripſit IX. *væ tibi*, inquit (*p*) *Ravenna miſera vicina deſtructæ Claſſis*, idemque ſignificans, ait (*q*) *in civitate dudum Claſſis*.

10. Ab eodem autem Liuthprando peſſundata eodem tempore Cæſarea eſt, ſicuti tradit Thomajus (*r*). Quam ut *Civitatem* ab Anonymo fuiſſe poſitam, modo dicebamus. *De hac*, inquit Rubeus (*ſ*) *magnum invenio apud omnes ſcriptores ſilentium*. Antiquiſſimos, opi-

(*m*) Ibid. (*n*) Animadv. 1. ad Vegetium. (*) Prolog. l. 5. (*o*) l. 5. c. 1. (*p*) Ibid. c. 2.
(*q*) Hiſtor. Dec. 1. l. 4. (*r*) Epiſt. V. n. 15. (*ſ*) n. 5. (*t*) l. cit. (*u*) De Rav. Amplit. l. 1.
(*x*) Hiſt. di Rav. P. 1. c. 4. (*y*) n. 6. (*z*) Synonym. Geogr. (*a*) n. 6.
(*b*) Vid. eund. Spartianum in Severo. (*c*) Hiſt. Rav. l. 2. (*d*) n. 15. (*e*) Hiſt. de Reb. Get. c. 29.
(*f*) De Bello Goth. l. 1. (*g*) Hiſt. Dec. 1. l. 8. (*h*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*i*) Dec. 1. cit. l. 10. (*k*) Ibid.
(*l*) Ital. Ant. l. 1. c. 48. (*m*) Vit. Pontif. in Gregor. II. (*n*) Adnot. in Itinerar. ubi de Ravenna.
(*o*) l. 4. (*p*) Lib. Pontific. P. 1. in Vita S. Severi. (*q*) Ibid. (*r*) Hiſt. di Rav. P. 1. c. 3. (*ſ*) Hiſt. Rav. l. 4.

opinor, intelligit. Sed nec eos qui Claſſenſe oppidum memorarunt, antiquiſſimos fuiſſe, oſtendimus (t). Quin Sidonius, qui ante Procopium, & Jornandem ſcripſerat, cum de Ravenna loquens, ait (u) *veterem civitatem, novumque portum*, hoc eſt Claſſenſem, *media via Cæſaris, ambigas utrum connectat, an ſeparet*; ideo videtur mihi verbo uſus illo *connectat*, quod non via nuda eſſet, ſed crebris utrinque in urbis modum ædibus ornata. Certe pro Ravennæ urbis parte Cæſaream poſuit Jornandes (x). *Trino*, inquit, *urbs ipſa vocabulo gloriatur, trigeminaque poſitione exultat, ideſt, prima Ravenna, ultima Claſſis, media Cæſarea*. Nec vero in hoc hallucinari potuit, ut Ortelius (y) cenſuit, quod *ex tribus unicam faceret*; *hæc enim potius* Ravennæ *ſuburbia fuiſſe*. Nam Caſſiodorum deſcribebat Ravennatem: quanquam id nobis ſatis eſt quod dat Ortelius, ſuburbium fuiſſe; ſuburbium enim via profecto nuda non eſt. Sed nec diu nuda eſſe utique potuit, cum domus, tabernæque haud procul a Claſſenſi portu, & oppido parandæ fuerint, quibus exciperentur ſuis cum mercibus mercatores incolæ, advenæque, & qui victui opportuna militibus venditarent; neque enim propolis, & mercatoribus in Romanorum caſtris, ſed extra ipſa erat locus. Porro Cæſaream a Longino Exarcho fuiſſe *foſſa, valloque ſeptam*, ex Blondi auctoritate Pighius (z) ſcripſit, tunc opinor, cum ſub rege Clephi Longobardi, ut diximus, Claſſenſe oppidum tenentes, Exarchum, ut Blondus (a) ait, *in prope contigua civitate Cæſarea --- dies noctesque agitabant*: quam & Feroaldo duce agitare perrexerunt. Deſiderius autem Spretus (b) Ravennates ſcribit Cæſareum *caſtellum, parum ab urbe diſtans, condidiſſe*: *quod poſtea etiam muris cinxerunt, quorum adhuc fundamenta viſuntur*. Certe cum Alberonius Cardinalis Ampliſſimus annis ſuperioribus novo amnium alveo inter Ravennam, & Claſſem ducto pontem imponendum curaret, jaciendiſque fundamentis altius humus effoderetur, ſaxeum ſtratum inventum eſt quaſi antiquæ cujuſdam viæ, Cæſareæ fortaſſis illius, de qua Sidonii verba produximus. Minus autem dubitaremus, ſi eadem omnibus de ejus, & Cæſarei oppidi loco ſententia eſſet. At Pighius (c), ut Claſſenſe oppidum fuiſſe, cenſet, *in ſuperiore portus ac faucium cornu a regione Ravennæ*, ita *in medio portus vertice verſus mediterranea Cæſaream oppidulum; ut continuis fere trium oppidorum ædificiis ſemicirculari forma portus* Claſſenſis *locupletiſſime coronaretur*. Blondus vero, & Leander, ſi Ortelio (d) credimus, & Rubeus quoque, ſi Ortelio, & Ferrario (e), Cæſaream fuiſſe, ajunt, ubi nunc S. Maria in *Portico*, nimirum S. Maria in *Portu*; in *Portico* enim apud Leandrum eſt per errorem, quem Ortelius, & Ferrarius, & Maginus (f) retinuerunt. De Cæſarea autem Cellarius mentionem non fecit, quod viderim.

11. Nunc quando de Claſſenſi portu, & de oppidis duobus quæ in littore erant ad eum portum attinente, ſatis dictum eſt; de fluminibus quæ ad idem littus pertinebant, nonnulla adjiciamus. De Sapi autem & de Roncho, & de foſſa a Pado in portum illum producta, cum ſatis jam videamur dixiſſe (g); reliquum eſt, ut de aliis qui in eo littore ponuntur, omnibus verba faciamus. Et pontem quidem in littore illo fuiſſe a pluribus memoratum Scriptoribus, certum eſt. Eorum primus eſt Caſſiodorus (h), qui Odoacrem *cum Erulis Ravenna egreſſum nocturnis horis ad pontem Candidum* a Theoderico memorabili certamine ſuperatum eſſe, tradidit. Sed Jornandes (i) etſi poſt illum ſcripſit; cum tamen pontem fuiſſe ante annos octoginta, ideſt initio ſæculi V. indicavit, cum Alaricum *nullo penitus obſiſtente, ad pontem*, ait, *applicuiſſe Candidiani, qui tertio milliario ab urbe aberat Ravennæ*. De eodem ponte utrumque locutum eſſe, non videtur dubitandum ob aliquam nominis varietatem. Librariorum enim culpa factum eſt, ut aliis in exemplis aliter legamus, ut & *Candidum* in Caſſiodoro, & *Condiniani* in Jornande. Certe Rubeus (k) qui hanc ſcripturæ varietatem animadvertit, eundem eſſe pontem, non dubitavit, *inter Ravennam, & Claſſem oppidum*. Blondus autem (l) de iiſdem rebus loquens, eundem locum deſignaverat, Halaricum videlicet *Ravennam inter, & Claſſem oppidum in loco qui dicitur Candianum, conſediſſe*, pariterque (m) Theodericum *in patentibus Candiani campis bis prælio* Odoacrem *ſuperaſſe*, & paulo ante, Theoderici caſtra *ſecundum littus ad orientalem plagam* fuiſſe *in loco cui Candiano eſt, eratque tunc nomen*. Et ſane vel nunc idem nomen ſervat locus, & ſæculo ſaltem IX. haud aliter vocatum eſſe, ex Agnello (n) conſtat, qui Theodericum memorat *in campo, qui vocatur Candiani*, & alibi (o) nominat *portus Candiani*; ut evidens mendum ſit apud Ortelium (p), Ferrarium (q), & recentiſſimos quoſdam, ſcribentes ex vitioſo aliquo Blondi exemplari *Cardiano* pro *Candiano*. Quæ cum ita ſint; facile ego quidem Cluverio (r) dabo, Caſſiodorum quoque ſcripſiſſe *Candianum*, Jornandem autem *Candiani*. Sed non propterea aut illi, aut aliis continuo aſſentiar, Candianum fuiſſe fluvium, indeque Pontem, & Portum, & Campum Candiani dictum. Nam Candianum ut eſt, ſic Blondo auctore, etiam erat, non fluvius, ſed locus: quem autem *campum* dicimus aut Padi, aut Tiberis, aut alterius fluminis? Portum vero ſæpius a loco, & pontem quoque aliquando nominamus. Itaque & quod ex portu Claſſenſi ſupererat, Candiani portum, & pontem qui aut Sapi, aut Roncho, aut Auguſtæ Foſſæ prope Claſſem eſſet impoſitus, Candiani pontem dicere potuerunt.

12. At enim *fluvius hodieque apud Claſſem*, inquit Cluverius (ſ) *vulgo vocatur Candiano, aquis copioſiſſimis, non tam e fonte ſuo, quam e circumjectis paludibus collectis, in portum Auguſti defluens*. Permirum eſſet, ſi portus Auguſti, quem Blondi temporibus jam nullum fuiſſe, vidimus (t), centeſimo & quinquageſimo poſt anno iterum per ſe extitiſſet, ut videri a Cluverio poſſet, itemque cum Blondus (u) *parva Candiani ſive vallis, ſive ſtagni oſtia* eſſe, dixerit, in eamque vallem *influere parvos torrentes, Avellam* (ſive, ut paulo infra, *Avexam*) *& Bevanum appellatos*, hoſque parvos eſſe, Leander quoque (x), & Rubeus (y), & quicunque viderunt, ſumma, ut in re evidentiſſima, conſenſione affirmaverint; Cluverium tamen ibi flumen *aquis copioſiſſimis* conſpexiſſe. Quid? quod Avexa, ſive ut vulgo appellitant, Aveſa illuc non pervenit. Deſcendens enim ex agro Bertinorienſi, Æmiliam quidem viam, ut recte Blondus (z) indicat, & Leander (a) diſerte tradit, interſecat, Forum Popilii ad orientem ſolem perſtringens; inde vero contra atque ipſi docuere, ne paſſus quidem ter mille emenſa, in Ronchum influit duodecim, minimum, paſſ. mill. ſupra Candianum, ut vel melius a Coronellio (b), quam a Magino (c) oſtenditur, qui tamen & ipſe in Ronchum, ſed paulo inferius, immittit. Male igitur hac etiam de cauſa quis credat Paulo Merulæ (d) ſic oram illam maritimam deſcribenti, *Candiani Amnis, nunc Paludis, oſtium ſequitur. Inde Torrens eſt Aveſa, mox Bedeſis fluvius*, aut Jodoco Hondio (e) qui ſic, *Candianus, Aveſa, Bedeſis*. Unde vero Blondi errorem extitiſſe, dicemus? Ex eo fortaſſe, quod de duobus parvis torrentibus quos in Candiani vallem videbat influere, cum alterum Avellam ab accolis vocari, audiret, hunc, nominis ſimilitudine, ut fit, deceptus, haud alium eſſe, quam notam ſibi in Æmilia via Aveſam exiſtimaverit. Ravennatem Rubeum (f) audiamus. *Candiani palus*, inquit, *ſenſim ipſa quoque in continentem degene-*

(t) n. 9. (u) l. 1. Epiſt. 5. (x) Hiſt. de Reb. Get. c. 29. (y) Synonym. Geogr. (z) Hercul. Prodic.
(a) Hiſt. Dec. 1. l. 8. (b) De Ravenn. Amplitud. l. 1. (c) l. cit. (d) Synonym. cit. (e) Lexic. Geogr.
(f) Italia, Tav. Romagna. (g) Epiſt. V. n. 14. & ſeqq. & ſupra, n. 2. & Epiſt. III. (h) Chronic.
(i) Hiſt. de reb. Get. c. 29. (k) Hiſt. Rav. l. 2. & 3. (l) Hiſt. Dec. 1. l. 1. (m) l. 3.
(n) Lib. Pontif. P. 1. in Vita S. Jo. I. c. 3. (o) P. 2. in Vita Felic. c. 3. (p) Theſaur. Geogr. in Claſſis.
(q) Lexic. cit. in Claſſis. (r) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (ſ) Ibid. (t) ſupra, n. 8. (u) Ital. Illuſtr. Reg. 6.
(x) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14. (y) Hiſt. Rav. l. 1. (z) (a) locis cit.
(b) Corſo Geogr. Univ. Tav. Territ. di Forlì, (c) Italia. Tav. Romagna. (d) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 11.
(e) Ital. hodiern. Deſcr. (f) Hiſt. cit. l. 1.

generat. *Quanquam enim Bevanus*, & *Avella*, *ſeu*, *ut ajunt*, *Bevanella*, *parvi torrentes*, *aliquot aliis in ſe exceptis torrentibus*, *in hanc confluant*, & *vicini in eam agri aquas emittant* ---; *tamen* --- *exigua palus reliqua eſt*, *quæ in dies minuitur*, ſemperque magis minuta eſt. Quod certe, ſi *copioſiſſime*, ut brevi poſt Rubeum tempore ſcripſit Cluverius, per eam *aquæ* defluerent, non facile accidere potuiſſet. Vides præterea, nullum ab Rubeo Candianum fluvium, qui illac tranſeat, memorari, nullum a Coronellio (*g*) appingi; ſed *Bevanum* tantummodo, & *Bevanellam*. Quin hanc animadvertes a Coronellio *Foſſo*, illum *Condotto* nominari; quanquam Maginus (*h*), qui ex parte aquarum utriuſque Candianum fecit; omnibus *ſ* litteram, quaſi fluvii eſſent, adſcripſit. Sed cum Bevanus ipſe torrens ſit parvulus; quid Bevanellam eſſe, credes?

13. Verum cum littera illa *ſ*, a Magino adſcripta, facile impoſuerit Joanni Harduino Viro quidem Eruditiſſimo, ſed regionum harum non ſatis perito, ut cum Plinium (*i*) explicaturus, quæreret (*k*), quis poſt Sapim verſus occidentem ſolem fluvius proxime ſequatur, apud Maginum autem forte videret proximum a Sapi Bevanum pro fluvio propoſitum; ſcribere non dubitaverit *Vitis eſt Bevano*. Quam ejus opinionem cum ab recentiſſimis Scriptoribus referri, videam; non expendi; operæ pretium eſſe, duco, ut tibi quod æque ac mihi, nec ſemel, perſpectum fuerit, ad memoriam revocem. Scilicet Bevanus ex agro Bertinorienſi, non ſecus atque Aveſa, ortus, ſed hac anguſtior, & plerumque etiam ſiccior, minorique ponticulo obductus qua Æmiliam ſecat viam, ſcrobis potius paulo grandioris, quam torrentis in modum, ſe offert iis qui Foro Popilii a tergo relicto, Cæſenam verſus contendunt; ut niſi quis admoneatur, ne attendat quidem; tantum abſit, ut a Plinio qui Aveſam proximam, aliquanto majorem neglexerit, pro eo flumine propoſitum cenſeat, quod Utentis nomine apud Livium a Boiis Senones dividebat.

14. Igitur ſi Bevanus, & multo magis, ut conſequitur, Bevanella parvi adeo torrentes, neque tamen a Blondo, Leandro, Rubeo ſunt omiſſi; quanto minus fluvium, ſiquis fuiſſet, *copioſiſſimis aquis* Candianum eodem in littore prætermiſiſſent! Et tamen, ſi Cluverium (*l*) audimus, ibi præter Candianum, fluvius erat inſuper, & eſt alter, neque is mediocris. *In Candianum*, inquit, *confluebat Badrinus amnis*; *qui* & *ipſe uberrimis aquis*, *Claſſem monaſterium præfluens*, *vulgo nunc adpellatur* Foſſato grande; *atque in oſtium Candiani protinus infra Claſſem influit*. Ego vero, ſi forte hujus foſſæ ſub alio nomine illi meminerint quos modo nominavi; quantula fuerit, jam dixi. Sin alia, ut apud Maginum (*m*), res eſt; hoc ipſum, quod ab illis omiſſa eſt, non antiquam eſſe, oſtendit, aut ſi forte antiqua, minoris quam duo torrentes quos nominarunt, faciendam. At enim antiqua res eſt, inquit Cluverius. In ea enim foſſa, ſive potius in eo amne, quem *Badrinum* tunc appellabant, circa annum 580. Droctulfus claſſe cum Langobardis confligens, magno adjumento fuit, ut hi ex Claſſenſi oppido pellerentur. Quod ex Paulo Diacono (*n*) conſtare, ait, & præſertim ex Droctulfi epitaphio,

Inde etiam, *retinet dum Claſſem fraude Faroaldus*,
Vindicet ut Claſſem, *claſſibus arma parat*.
Puppibus exiguis decertans amne Badrino,
Bardorum innumeras vicit & *ipſe manus*.

Pro vero quidem Cluverius contenderet, ſi Langobardorum, qui tunc Claſſem oppidum retinebant, vires nulla alia pugna frangi potuiſſent, niſi quæ in amne ſieret prope illud oppidum fluente. Sed cum fluvii qui in ea vicinia ſunt noti, alio omnes nomine, quam Badrini, vocarentur, alios autem comminiſci, ut eſt a me oſtenſum, non liceat; mihi ſane ex quo illud epitaphium legi, certum fuit, non prope Claſſem id flumen, ſed diverſa in parte eſſe quærendum.

15. Itaque in mentem veniebat quærere, an pro *Badrino* legendum eſſet *Butrino*, an *Bodinco*: ut ſi primum legerem, Aſconis Foſſam intelligerem, quam Poeta qua Butrium olim (*o*) præterfluebat, amnem Butrinum vocaſſet; nam & Butrii incolas *Butrinos* eſſe dictos ex Stephani Epitome oſtendit Cluverius (*p*): ſin *Bodinco* legerem, ipſum intelligerem Padum, eo quoque nomine, ut apud Plinium (*q*) eſt, appellatum. Verum cum Auctorem quærerem, quo alterutram conjecturam firmarem; in Blondi (*r*) locum incidi, quo ſimul Droctulſi illius, Suevi ducis, quem ipſe Dotrulam appellitat, navalem illam pugnam cum Feroaldo, & Longobardis deſcribit, ſimul flumen indicat in quo pugnatum; unde veriorem elicere illius conjecturam nominis proclive eſt. Narrat enim, Dotrulam, cum Brexillo oppido, quod ſuis conſervaverat copiis, ſecundo Pado claſſem duceret, & ad Spineticum hujus oſtium properaret, obvium habuiſſe ſua cum claſſe Feroaldum, qua tunc Vatrenus amnis in Padum influebat. Qui cum ſe ad Vatreni oſtium continens, quotidie prælio decertaret, hoc multo ſuperior, quod dromonibus vehebatur, cum ſuos Dotrula *lintribus ſcaphiſque impoſuiſſet*; *obtinuit tamen in Vatreno* Dotrula, repulſumque Feroaldum mari ad Claſſenſe oppidum, cujus deinde facta eſt deditio, perſecutus eſt. Sed & Rubeus (*ſ*) de hoc duce verba faciens qui auxilium tulit Zmaragdo Exarcho, Claſſis oppidum obſidenti, & mox navibus qui mari alluebatur, admotis recuperanti, navale illius prælium cum Longobardis attingit ad Spineticum Padi oſtium: quanquam epitaphium longe aliter ſe habens producit, in quo nulla fluminis mentio eſt, mire hic variantibus Pauli Diaconi codicibus, ut alii habeant ſicut Rubeus protulit, in aliis pro *Badrino* legatur manifeſto errore *Brandino*, alii autem quos Lindenbrogii editio repræſentat, ita omnino habeant, ut ſupra cum Cluverio deſcripſimus. Verum quando in neminem incidi qui hoc tempore ajat id ſe epitaphium vidiſſe, quod Ravennæ olim ante limina Templi S. Vitalis poſitum fuerat, ut quid revera in eo legatur, ſcire poſſimus; alterutrum, ſi vis, ponamus, aut nullam in eo fluminis fuiſſe mentionem, ſicque non erit Cluverio cauſa, ut hinc amnem comminiſcatur Badrinum, qui in Candianum influeret, aut revera in eo epitaphio fuiſſe, ut Cluverius ponit, *amne Badrino*, ſicque tam ex Blondi, quam ex Rubei narratione longe alibi id flumen ſtatuemus, legentes videlicet, aut certe ob facilem apud Veteres V in B, T in D, E in I mutationem intelligentes *amne Vatreno*. Quod facientes, ſimul quandam Cluverii (*t*) ſuſpicionem magis infirmari, animadvertemus. Cum enim in antiqua Tabula Itineraria *Saternus* legatur pro *Vatrenus*; hanc in Plinio (*u*) vocem corruptam ſuſpicabatur, idque eo magis quod vel nunc Itali Vatrenum appellamus *Santerno*. Sed quæcunque cauſa fuerit, cur in ea Tabula legatur *Saternus*, quod forte ab recentiore manu eſt; certe ſi VI. ſæculo, ut latine Vatrenum ſcriberent, *Badrinum* ſcribebant; num Saternum, an Vatrenum illa haberent, quibus tum utebantur, id eſt vetuſtiſſima, Plinii exemplaria, manifeſtum eſt. Cluverius tamen ipſe eam ſibi ſuſpicionem magna ex parte exemerat Martialis verſibus: quos quoniam ea explicatione illuſtravit, quæ ad propoſitam Blondi narrationem tuendam fortaſſe conducat, nos quoque hoc loco recenſebimus.

16. In eo libro quem Martialis in Gallia noſtra Togata ab ſe ſcriptum fuiſſe, diſerte monet (*x*), indeque, ideſt Foro Cornelii (*y*) ubi ſcripſerat, Romam miſſum, ut plura ſunt quæ ad urbem Ravennam attinent (*z*), ubi etiam *nuper* (*a*) fuerat eo tempore, ſic quoque Epigramma (*b*) eſt, quod, ſi non ſecus ac Cluverius, legamus, viam oſtendat per quam Poeta ex Forocornelienſi agro tranſibat Ravennam. Nautas enim quibus utebatur, dicit

Vatreno, *Eridanoque pigriores*,
Quorum per vada tarda navigantes,
Lentos ſigerent *ad celeuma remos*,

& ſicuti mox pergit,

tam placidas vagi per undas
Tota luderent *otium carina*.

(*g*) Corſo cit. Tav. Territ. di Ravenna. (*h*) Tav. cit. (*i*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*k*) Ad hunc loc. Not. 12.
(*l*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*m*) Tav. cit. (*n*) Langobard. rer. l. 3. c. 19. (*o*) Vid. Epiſt. III. n. 12.
(*p*) c. 28. cit. (*q*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 16. (*r*) Hiſt. Dec. 1. l. 8. (*ſ*) Hiſt. Rav. l. 4. & 6.
(*t*) Ital. Ant. l. 1. c. 35. (*u*) Nat. Hiſt. l. 1. c. 16. (*x*) l. 3. Epigr. 1. (*y*) Epigr. 4. (*z*) Epigr. 5. 6. 90.
(*a*) Epigr. 6. (*b*) Epigr. 66.

Verum quidem eſt, vitiatos eſſe in his verſibus antiquos codices, præſertim autem pro *Vatreno*, *Eridanoque* habere *Veterno*, *reſinaque*. Sed verum quoque eſt, verba hæc metro ipſi, nedum ſententiæ repugnare, cui certe illa etiam repugnant, quæ Viri Doctiſſimi (*c*) ſubſtituenda olim cenſuerant, *Vejentone*, *aſinaque*, haud animadvertentes, ſequi hæc *Quorum per vada tarda navigantes*; nam quod in codicibus quibuſdam *Quorſum* legatur, non *Quorum*, ſic neque ſententia perſpicua eſt, & in eo quem ante oculos habeo, vetuſto, & manu exarato libro planiſſime ſcriptum eſt *Quorum*. Illud vero animadverterunt alii, qui aut *Aternoque*, *Sapique*, aut *Aternoque*, *Vitique* maluerunt. Sed ut bene fluviorum nomina viderunt hic eſſe reponenda; ſic illud non bene, quod iſti neque omnes ſunt navigabiles, & ſiqui ſint, non uno tamen, ut Epigramma requirit, eodemque die ſunt navigabiles propter immanem inter Aternum, & alterutrum reliquorum diſtantiam, denique ſiquando ob auctam aquarum copiam navigabiles ſint, non tardo, lentoque ſunt motu, nec *tam placida* lenitate. Horum autem omnium cum objici nihil poſſit iis qui cum Cluverio reſcribendum cenſeant *Vatreno*, *Eridanoque*, imo iidem illis quoque adjuventur codicibus, in quibus *Vatro*, aut *Vatrina*, aut *Vaterno* legebatur; cur non propoſitam lectionem ſequamur? convenientem præſertim locis in quibus tunc verſabatur Martialis, neque, ob velociorem, ſicuti verentur aliqui, Vatreni, aut Eridani curſum, Epigrammatis ſententiæ repugnantem. Neque enim Martialis propius Forum Cornelii navem conſcenderit, neceſſe eſt, ubi Vatreni aqua concitatiore fertur motu, quippe quæ montibus unde is amnis deſcendit, adhuc propinquior, eoque minus ut plurimum alta eſt; ſed juſto infra illud Forum interjecto ſpatio, ubi videlicet tum lentior, tum altior eſſet. Neque Eridani vox hic ferme aliter accipienda eſt atque Epiſtola III. (*d*) expoſuimus, ubi de Auguſta Foſſa verba fecimus, id eſt de primo illo Padi alveo Ravennam ducto quem Liutprandi temporibus, quemadmodum ibi (*e*) dictum eſt, etiamtum ſic deſignabant, ut Ottonem I. ſcripſerit *per Eridani alveum Ravennam uſque perveniſſe*. Nec tamen Paduſæ quoque nomine indicare deſtiterant, quam Valgius, ut Cluverius ait, non alia ac Martialis in iſto Epigrammate, voce uſus, *placidam* vocabat.

17. Igitur cum ex Martialis verſibus ita ut legendi videntur, lectis, explicatiſque intelligatur, olim per Vatrenum lintribus, & ſcaphis navigari conſueviſſe; mirum accidere non debet, ſi eo in fluvio Dotrulæ milites, ejuſmodi naviculis impoſiti, adverſus Longobardos pugnaverint, eoſque in fugam conjecerint, ut a Blondo (*f*) narratum eſt. Quod ſi forte id minus veri ſimile videatur propterea quia dromones quibus Longobardos invectos dixit, Vatrenum ſubire non potuerint; aut ſic intelligas in Vatreno pugnatum, ut in hujus oſtio, ubi ob Padi confluxum altiores aquæ erant, majores naves conſtiterint, aut etiam Vatreni nomine dictum accipies ipſum Spineticum Padi oſtium, quod nunc Primarium vocitant; ut ibi prælium conſertum ſit, ubi Rubeus (*g*) indicavit. Plinius ſane, ut alias (*h*) vidimus, poſtquam Auguſtæ Foſſæ oſtium propoſuerat, alia Padi oſtia ordine recenſens, *proximum inde oſtium*, inquit, *magnitudinem portus habet, qui Vatreni dicitur*, & mox, quaſi ejus nominis rationem prolaturus, hæc ſubjicit. *Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Forocornelienſi agro*. Scilicet hæc cauſa fuit, cur poſt Vitim, & Anemonem, proximum ex non minoribus quidem fluviis Vatrenum ſuperiore capite (*i*) non memoraverit, quippe non eo quo illi, ſed in Padum influentem. In hunc autem ad illud ipſum oſtium influxiſſe, Blondus quidem (*k*) ob ea Plinii verba non dubitabat; ut ſic minus ejus narratio ab Rubei narratione diſtaret; quanquam ſuo tempore fatebatur, Vatrenum *averſo pene viginti mill. curſu novi nominis oſtia in paduſam, & Padum habere, Zaniolum appellata*. Sed me illa quæ alibi (*l*) indicata eſt, cauſa credere omnino cogit, inter Spineticum Padi oſtium, & confluxum Vatreni, intervallum aliquod fuiſſe jam Plinii tempore, qui ubi illa ſcripſit, & Padum ſcripſit *Auguſta foſſa Ravennam trahi*; ut quod dixit *ibi*, non in oſtio ſignificare cenſeam, ſed propius oſtium quam nunc putemus. Et in oſtium quidem ipſum longe antiquiſſimis temporibus influxiſſe Vatrenum, eoque nomen *Vatreni portus* attuliſſe, non negaverim, qui advecto uſque, & uſque limo, & arena, Padi alveum ſibi ſemper ulteriores ripas in mare produxiſſe, eoque oſtium a Vatreni confluente abduxiſſe facile exiſtimem. Sed & Vatrenum ab oſtio receſſiſſe ipſum quoque, putaverim, ſive obſtaculo aliquo objecto, ſibi viam ſuperius in Padi alveum paraverit, ſive homines fecerint; qui nunc contra ut inferius confluat, effecerunt. Cum enim Blondi ævo tantum a Padi oſtio diſtaret, quantum paulo ante dictum eſt, nec Magini (*m*) ætate is mutatus eſſet confluxus locus; nunc certe cum per eum Padi alveum ſuperioribus menſibus navigaremus, oſtium quo annis proximis Vatrenus in Padum influxerat, multo inferius quam in Tabula Magini, fuiſſe vidimus, novum autem quo nunc influit, vel inferius aliquanto apertum ſpectavimus. Sed de antiquo Vatreni portu hæc attigiſſe ſatis ſit. Jam vero de portu Ravennate ſcribendum eſt, Quod proximis Litteris faciemus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA VII.

BAdrinus amnis, quem Cluverius Claſſenſi oppido proximum credidit, nos autem in extremo ad oſtium Spineticum Padi alveo, aut in Vatreno flumine, illuc, aut non multo ſuperius influente agnoſcendum eſſe, oſtendimus, a Claſſenſi littore, & ab huic proxima Ravenna nos ad diverſam omnino plagam abduxit. Quamobrem juvat de eo primum littore verba facere quod ab illo Padi alveo Ravennam verſus ſe extendens, ſtagna atque æſtuaria ex ea quidem parte a mari dividebat; ut denique in portu Ravennate, inter Claſſenſe, & hoc littus comprehenſo ſcribendi finem faciamus.

2. Pauca autem de hoc littore nobis attingere licebit propterea quod illa quæ in ipſo, aut prope ipſum fuerunt, fere omnia a nobis ſunt antea conſiderata, Butrium videlicet, de quo conjecturam propoſuimus noſtram (*a*), & Auguſta Foſſa de qua bene multa ad te ſcripſimus (*b*), ſimul de Coriandri Campo, & de ſtadio Tabulæ (*c*), ab Agnello memoratis, verba facientes. Reliquum eſt igitur, ut de Theoderici Palatio, & de Æde S. Mariæ ad Blachernas nonnulla ſcribamus eo diligentius, quod utriuſque loci cognitio videri poteſt utilis ad ea quæ de portu ſequuntur, accuratius diſquirenda.

3. Vir Doctiſſimus a quo Agnelli primam editionem habemus, ſcripſit (*d*), *Eccleſiam S. Mariæ ad Blachernas extra Ravennæ Pomœrium fuiſſe eo loci, ubi cum Palatium non admodum ingens Odoacris regis extitiſſet, Palatioli vocabulum uſque in recentiora tempora perduravit*. Quæ ſi ita ſunt; ſatis eſt alterius noviſſe locum, ut amborum ſciamus. Verum ſi ea perlegantur quæ de utroque ſcri-

(*c*) Vid. apud Farnab. in Comm. ad hoc Epigr. (*d*) n. 3. & ſeqq. (*e*) n. 5. (*f*) ſupra, n. 15. (*g*) Vid. ibid. (*h*) Epiſt. III. n. 3. (*i*) c. 15. l. 3. (*k*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*l*) Epiſt. III. n. 4. (*m*) Italia Tav. Romagna. (*a*) Epiſt. III. n. 12 (*b*) Ibid. n. 3. & ſeqq. (*c*) Ibid. n. 12. (*d*) in Præfat. n. 10.

ſcripta ſunt ab Agnello , qui , ut alias (*e*) dixi , Abbas fuit , & quidem , ut mox confirmabitur, S. Mariæ ad Blachernas; vereor , ne aliud alio loco fuiſſe , opinemur. De eo enim palatio hæc tradidit (*f*), *& abiit ad Ariminum, & venit exinde cum Dromonibus in Portu Lione , ubi poſtea palatium modicum ædificare juſſit in Inſula non longe a littore Maris, ubi nunc Monaſterium S. Mariæ eſſe videtur infra balneum non longe ab Ravenna milliario VI.* Quæ etſi de Odoacre dicta eſſe , ſcripturam magis quam ſententiam attendentibus videri poſſunt; tamen de Theoderico accipienda eſſe, adeo certum eſt , ut non Blondus modo (*g*), & Rubeus (*h*), & Weſſelingius (*i*) ſic intellexerint, ſed & ipſe Agnelli Editor (*k*), quaſi eorum oblitus quæ ſupra poſuerat. De Templo autem S. Mariæ ad Blachernas hæc ab Agnello indicata ſunt (*l*). *Dum in Monaſterio meo Beatæ & ſemper Virginis Mariæ, quæ vocatur ad Blachernas, reſiderem, quod eſt fundatum non longe a Guandelaria.* Confer, quæſo, utrumque locum, & num de uno eodemque Monaſterio loquatur, exiſtima. Huc adde alterum ipſius locum (*m*). Exarchus *quotidie concurrebat ad Monaſterium S. Mariæ , quod vocatur ad Blachernas.* Nonne quotidiana hæc ventitatio ſuburbanum potius indicat Templum, quam diſſitum pluribus paſſuum millibus? Nonne idem confirmatur quadantenus ipſo Blachernarum nomine quo Græci hoc Templum vocabant ad illius exemplum, quod, ut apud Procopium alioſque legiſſe videor, prope mœnia Conſtantinopolis in littore maris Juſtinianus Deiparæ extruxerat eo loco quem Blachernas dicebant. Denique idem oſtendunt antiqui de Agnello verſus, ipſius libro præfixi.

Talis & iſte ſedens tectis nimiumque ſuperbis
Quæ Genitor procerus ceſſit ſibi jure paterno
Sede ſuburbanis Ravennæ, quæ vocitatur
Antiquo Blacherna locis de nomine ſtructa,
In Genitricis honore Dei, Dominique Mariæ.

Quos ad verſus facilius intelligendos vide, an faciant quæ Agnellus poſt primum illum quem produximus, locum, in quo ſermo eſt de Theoderici palatio, continuo ſubjecit. *Et nunc in noſtris temporibus prædictum palatium ſervos meos demolire juſſi, & Ravennam perduxi in ædificio domus meæ, quam a fundamentis ædificavi jure materno.* Reſcriberem fortaſſe *paterno*, ut ſecundi verſus ſcriptura, & lex carminis indicant. Viderem quoque, num vox proxima, quæ tertio in verſu prima eſt , *Sede*, an *Æde* legenda ſit. Hæc, inquam, facerem, niſi incertum mihi eſſet, ad idem, an ad aliud ædificium Agnelli verba, & verſus illi ſpectarent. Sed quocunque ſpectent; ii ſane verſus Blachernarum locum *ſuburbanum* fuiſſe, oſtendunt.

4. Veruntamen Eruditiſſimum Agnelli Editorem iſta fortaſſe illius verba permoverunt, ut S. Mariam de Palatiolo, & S. Mariam ad Blachernas idem Monaſterium fuiſſe, crederet, quod Agnello, niſi Abbas illius fuiſſet, ut certe hujus fuit, non facile licuiſſet, quod reſtabat de proximo Theoderici palatio demoliri, ejuſque ruderibus uti ad propriam domum ædificandam. Itaque S. Mariam de Palatiolo, quam *ſæculo X. fuiſſe juris*, ſcripſit (*n*), *Abbatis S. Pauli de Urbe*, nunc autem (*o*) *S. Vitalis Caſinenſium Monaſterio unitam, haud magno ſpatio Ravenna diſtantem*, non dubitavit fuiſſe S. Mariam ad Blachernas, idque haud obſcure ex Johannis Angeloptis Vita indicaſſe Agnellum ipſum cap. 3. Sed quod ad illam palatii demoliendi facultatem attinet, eam potuit ab iis qui tum Ravennæ imperitabant, obtinere: quod vero ad illum quo nititur, Agnelli locum; relegeſis; idem enim eſt quem primo loco (*p*) produxi; & *non longe* quidem *ab Ravenna* fuiſſe illud S. Mariæ Monaſterium, videbis, *milliario* tamen *VI.* num ergo ſuburbano, ut illud S. Mariæ ad Blachernas fuiſſe, oſtendimus, erat loco? At tu duplex forſan mendum in iis Agnelli verbis latere, ſuſpicaberis, alterum ubi legimus *infra balneum* fortaſſis pro eo quod ſcriptum fuerit, *in Blachernis*, alterum in numero illo *VI.* qui multo minor fortaſſe fuerit ab Agnello adſcriptus, nimirum *IV.* Neque tamen, numerum vel ad hunc modum reſcribendo, efficeres, ut S. Maria in Palatiolo eadem fuiſſet quæ S. Maria ad Blachernas. Quid ita? inquies. Nempe quia Palatiolum non eſt ſuburbanum. Neque enim magna attentione digna ſunt quæ de ipſo apud recentiſſimos quoſdam Scriptores leguntur, hoc eſt „ Palatiolum nunc eſſe Ravennæ ſuburbium ingenti amplitudine „ quod ita cum vero convenit, ut cum eo ipſo quod modo dixerant „ Cæſaream, Claſſem, & Palatiolum bellorum „ injuriis eſſe deſtructa. „ Palatiolum quidem deſtructum fuit, ſed non ab hoſtibus, idque Agnelli tempore, ut paulo ante (*q*) dictum eſt: & Templum quoque S. Mariæ in Palatiolo, ipſum quidem vi belli, dirutum fuiſſe a Piccinino, ex Hieronymo Fabbri (*r*) diſcimus, tunc videlicet cum ille anno 1438. in eam Inſulam quam a Palatiolo & Fabbri, & Rubeus (*ſ*) Palatiolam vocant, tranſivit ea ratione quam hic, & Blondus (*t*) expoſuere. Sed loci tamen ubi illa in Inſula ea eſſet ſacra Ædes, ita adhuc memoria ſupereſt, ut Coronellius (*u*) hanc diſerte adſcripto nomine *S. Maria in Palazzolo* deſignaverit quarto circiter ab Ravenna lapide. Igitur etſi in propoſitis Agnelli verbis pro *milliario VI.* facili errore in unius ſiglæ tranſpoſitione legendum, ut ſupra dixi, crederes *IV.*, non tamen conficeres, Ædem hanc adeo ſuburbanam fuiſſe, ut fuiſſe alteram S. Mariæ ad Blachernas, oſtenſum eſt.

5. Nunc ut intelligas, quantum hujus utriuſque Ædis locum noviſſe proſit ad ea quæ de portu Ravennate diſquirenda reſtant; ille eſt a nobis locus Agnelli (*x*) proferendus, cujus particulas quaſdam Epiſtolis ſuperioribus (*y*) conſideravimus. *Sint tuta*, inquit, *littora, & per omnes vigiliæ portus. Sarxena excubet, Cervia æquoris ad novas Papia armis Flavia. Inflet, quæ curva vocatur, Cæſena. Popilienſes viri adhæreant Sapis portu juxta conſcendunt fluctus marinos. Coloni decumani ſpeculentur juxta portus Candiani. Livienſes accolæ inſtent in littore curvo. Bedente vetere amne caſtra Faventina ſcrutentur poſt Lachernum portum, & Eridani ora. Cornelienſis acies luſtret Coriandri campos & loca omnia circa phalanges armatæ. Bononienſes tranſmiſſo Eridano parte Lionis ſervent.* Hic eſt locus univerſus: in quo ut evidens eſt, littora de quibus agimus, omneſque portus eodem ordine quem ſecuti hactenus ſumus, commemorari; ſic & menda eſſe complura, manifeſtum eſt. Et horum quidem aliqua tolli poſſe, propemodum deſpero. Nonnulla tamen egregie ſuſtulit Cl. Weſſelingius (*z*), qui ut probabiliter, ſicut alibi (*a*) dictum eſt, reſcripſit *Sarxena excubet Cerviæ*, ſic optime emendavit quod ſequitur, legens videlicet *Æquoris ad Novas Papia armis Flavia.* Quibus tamen cum verbis continuarem ipſe *inflet, quæ curva vocatur, Cæſena.* Sic enim & ſententia abſolvitur, & ab ſuis adjunctis cognominibus Cæſena non disjungitur: quod oſtenderem (*b*), ſi nunc vacaret a propoſito longius divertere: quamobrem nec quæram hic (*c*), quis locus ille eſſet *ad Novas* dictus. Sequuntur illa quæ cum de Sapi, & Claſſenſi portu, & Candiano ſcriberem (*d*), ſatis jam attigi: & probabiliter a Weſſelingio leguntur *Popilienſes viri adhæreant Sapis portui, juxtaque conſcendant fluctus marinos. Coloni decumani ſpeculentur juxta portus Candiani.* In his tamen vocibus, quas minime ille explicat, *Coloni decumani* ſubeſſe mendum, ſuſpicor: quas ego antequam vitiarentur, ut fit, deſcribentium inſcitia, aut incuria, ad incolas Comacli attinuiſſe, ex eo conjecerim, quod, ſi illas excipias, non facile alias invenias in hoc univerſo Agnel-

(*e*) Epiſt. III. n. 7. (*f*) Lib. Pontif. P. 1. in Vita S. Jo. I. c. 3. (*g*) Hiſt. Dec. 1. l. 3. (*h*) Hiſt. Rav. l. 5.
(*i*) in Adnot. ad Itinerar. ab Urbe Mediolanum. (*k*) in Obſerv. ad cit. Vitam n. 7.
(*l*) Ibid. in Vita S. Petri I. c. 2. (*m*) Ibid. P. 2. in Vita S. Theod. c. 2. (*n*) in Præfat. n. cit.
(*o*) in Obſerv. ad Vitam Mauri Schiſm. n. 2. (*p*) n. 3. (*q*) Ibid. (*r*) Sagre Memor. di Rav. (*ſ*) Hiſt. Rav. l. 7.
(*t*) Hiſt. Dec. 3. l. 8. (*u*) Corſo Geogr. Univ. Tav. Territor. di Rav. (*x*) P. 2. in Vita Felic. c. 3.
(*y*) Epiſt. III. n. 7. Ep. IV. n. 13. Ep. V. n. 15. Ep. VI. n. 11. (*z*) Adnot. ad Itinerar. (*a*) Epiſt. III. n. 7.
(*b*) Vid. Epiſt. XIV. n. 7. & ſeq. (*c*) Vid. ibid. n. 13. & ſeqq. (*d*) Epiſt. VI.

Agnelli loco; quæ ad eos ſpectare potuerint; ſpectaſſe autem aliquas, apparet ex Blondi (*e*), Juſtiniani (*f*), Thomaii (*g*), & Rubei (*h*) lectione, qui, Ravennatum adjutores in eo ipſo periculo de quo Agnellus hic loquitur, memorantes, magno omnes conſenſu Comaclenſes diſerte connumerant. Quin Blondus apertiſſime oſtendit, ſe hunc quem conſideramus, Agnelli locum in iis nominandis eſſe ſecutum. Hæc enim, inquit, *deſcriptio ab Agnello, qui propinquus illis temporibus fuit, accuratiſſime facta, magnam oſtendit fluviorum, populorum, & locorum regionis mutationem. Cervienſes enim, & Comaclenſes, nunc pene nulli, copioſæ fuerunt manus.* Quæ cum de Cervienſibus etiam lego, Cerviamque a tribus præterea quos laudavi, Hiſtoricis inter eas quæ Ravennatibus auxilio fuerunt, civitates primo pariter loco memoratam animadverto; facile adducor ut credam, aliquid ibi deeſſe, ubi ſupra Weſſelingius legit, *Sarxena excubet Cerviæ*, probabiliter quidem, ut dixi, ſi alios quam codices ab Doctiſſimo Editore Agnelli repræſentatos, non ſpectemus. Sed Hiſtorici illi aliter ſcriptis, & fidelioribus, ut puto, codicibus utebantur. Quos inter is, facile vetuſtiſſimus, fuit quem perlegiſſe, & quæ e re ſua eſſent, inde excerpſiſſe videtur Rubeus (*i*), & quem poſtea queſtus eſt, *ſuperioribus annis ab* Ravenn. *Archiepiſcopatus Bibliotheca ſublatum, nullibi inveniri*.

Quæ de noſtratibus proxima ſunt apud Agnellum, *Livienſes accolæ inſtent* in littore *curvo*, nec Weſſelingio, nec mihi ea eſſe videntur, ut mutationem requirant. Secus quæ de Faventinis ſequuntur. Hæc ille ita reſcribenda eſſe, cenſuit, *Bedentem veterem Utentem amnem caſtra Faventina ſcrutentur.* Quæ ſi de Roncho dicta accipias; poſſim fortaſſe non improbare: non poſſim autem, ſi de Montono, ut fuſius alibi (*k*) indicatum eſt. Hactenus hæc, quæ, ut vides, ad littus attinent quod ſuperiore Epiſtola ſpectavimus: ideo autem hic attigimus, ut luculentius appareret, eodem quo nos, ordine Agnellum hinc ad diverſam plagam tranſiliiſſe; ab ea autem per littus alterum ad Ravennatem demum portum veniſſe. Attendas igitur quæ porro adjecit de littore hoc altero; ea enim ſunt quæ ad portus attinent reliquos, & ad quæ recte intelligenda utile eſt noviſſe ubi duæ illæ eſſent Ædes ſacræ, S. Mariæ ad Blanchernas, & S. Mariæ in Palatiolo.

6. Ea autem ad hunc modum legenda eſſe, cenſuit Weſſelingius. *Poſt, Saternum portum, & Eridani ora Cornelienſis acies luſtret. Corianari campos, & loca omnia circa phalanges armatæ, Bononienſes Eridano tranſmiſſo portum Lionis ſervent.* Mihi vero magis placeret, ſi inter duas illas voces *circa*, & *phalanges* majori diſtinctionis nota interpoſita, minori autem inter *luſtret*, & *Coriandri*, aciei Cornelienſi præter Vatreni portum, & Auguſtæ Foſſæ initium luſtrandos inſuper daremus in proximo littore Coriandri campos, & loca omnia circa; phalangibus autem Bononienſibus, trans Auguſtam Foſſam traductis, locum præcipuæ curæ ſervandum aſſignaremus, portum Ravennatem. Sed Weſſelingius, cui *Saternum*, id eſt Vatreni portum primo quidem placuerat hic legere pro *Lachernum*, maluit poſtea *Blachernum* reſcribere, ſive *Blachernarum*, qui videlicet portus cognomen traxiſſet a Sacrario Virginis Mariæ ad Blachernas. Et negari quidem non poteſt, ſic minus a voce quæ legebatur, *Lachernum* receſſiſſe. Sed ut Vatrenus, ſeu Vatreni portus notiſſimus eſt (*l*); ſic *Blachernus* omnino ignotus: qui ſi quis fuit, cum haud minus quam Blachernæ, ſuburbanus fuerit; non videtur a portu Ravennate aut diverſus fuiſſe, aut longe abfuiſſe, ut puta ſi forte eas Foſſæ Auguſtæ oras quæ Ravennam attingebant, uſu dumtaxat ſpectato, portum vocaſſent minus propria ſignificatione, ſed vulgari conſuetudine, ut nunc Romani ripas Tiberis duobus in Urbe locis portus vocitant. Vides quo deſcendam, ut ratione aliqua tuear Viri Clariſſimi cogitatum. Namque ab Ravennate portu; ut propoſita requirit partitio, non diverſum fuiſſe qui crederem, cum alterum Blachernum portum, alterum autem portum Leonis in iſta una, eademque enumeratione dictum ab Agnello viderem, & alterius cuſtodiam Cornelienſibus, alterius Bononienſibus aſſignatam! Non puto autem, a te illud ex me requiri, ut portum Leonis eundem ac portum Ravennatem fuiſſe, oſtendam. Satis id ex Rubeo, cum Agnello, aliiſque Hiſtoricis collato, omnibus, tibique in primis eſſe manifeſtum, cenſeo. Noſti enim, Rubeum (*m*) ubi Odoacrem narrat a Theoderico Ravennæ obſeſſum, hunc ſcribere *Arimino naves aliquot caſtellis munitas, Dromones Græci vocant, advehi in Ravennatem portum imperaviſſe, quo ab ea etiam parte obſidio acrius inſtrueretur.* Hoc autem illud ipſum eſt quod Agnellus, ut initio diximus (*n*), de Theoderico narravit; *& abiit ad Ariminum*, inquit, *& venit exinde cum Dromonibus in Portu Lione.* Neque obſtant quæ continuo ſubjecit, *ubi poſtea palatium modicum ædificare juſſit in Inſula non longe a littore maris, ubi nunc Monaſterium S. Mariæ eſſe videtur infra balneum non longe ab Ravenna milliario VI.* Nam etſi hæc a nobis de Palatiolo, & de Æde S. Mariæ in Palatiolo ita ut par erat, explicata ſunt (*o*), utrumque autem multo majori ab Ravenna intervallo diſtare, oſtenſum eſt, quam tunc portus Ravennas diſtare poſſet; tamen illa Agnelli vox *ubi* ſi quod a primo videtur, ſignificaret, in ipſo portu indicaret fuiſſe palatium ædificatum, quod nec veri ſimile eſſet, & Agnello repugnaret ibidem *in Inſula* ædificatum dicenti, quam Rubeus (*p*) deſcribit, ubi etjam, ut dictum eſt (*q*), Palatiolam vocat.

7. Sed quoniam Vir Cl. Agnelli Editor (*r*) ad propoſita illius verba adnotavit, *loci faciem adeo immutatam eſſe, ut difficillime conjici poſſit, ubi Palatium Theodorici, Portuſve Leonis fuerit*; me quoque juvat admonere, non illum ipſum locum in quo utrumque fuit, digito indicari nunc poſſe; ſed tamen ſatis eſſe, ſi palatium prope Ædem S. Mariæ in Palatiolo fuiſſe dicatur, Portus autem Leonis ibi, ubi tunc Ravennæ erat portus: quem urbi proximum fuiſſe exiſtimo Theoderici temporibus, nec fortaſſe ita procul ab ejus Mauſolæo, Rotunda nunc vocitato, ſi in verbis quidem Agnelli, alias (*ſ*) a nobis de eo productis, *quod ipſe ædificare juſſit extra portas Artemetoris, quod uſque hodie vocamus ad Farum*, ſi, inquam, duo iſta ultima verba *ad Farum* ſic accipienda credis, quaſi turrim quandam Phaream ſignificarent. Utcunque id eſt; ſatis, ut dixi, in præſentia eſt, Portum Leonis illum tunc fuiſſe, ex quo uno urbs, alioquin undique obſeſſa, advectam mari annonam accipere potuiſſet, niſi dromonibus fuiſſet clauſus. Itaque Blondus (*t*) quanta id factum rerum in urbe penuria conſecuta ſit, narrat, ſimulque *Ravennatem* portum *tunc portellionem* fuiſſe *dictum; nam apud Claſſem urbem tunc erat major portus*; ut apud Agnellum, quem in ea narratione auctorem laudat, non legiſſe *Portu Lione*, aut *parte Lionis*, vitiato ibi, ut opinor, codice, videatur: quanquam unde id Lionis nomen provenerit, & num tuto nunc reſcribatur *Leonis*, pro certo dicere non auſim. Vides interim, unde Blondus Portellionem tunc appellatum crediderit: quod, aut Portilii nomen, ab illo acceptum Leander (*u*), & deinceps alii, inter quos Rubeus (*x*), & Coronellius (*y*) iterarunt. Sed Paulus Merula (*z*) cum Ravennatem portum affirmat vel *nunc Portellionem vulgo dici --- quod* Claſſenſi *illo multo minor*, æque vera tradit, ac cum ibidem, Sidonii verbis abuſus, alibi (*a*) a nobis deſcriptis, Claſſenſem fuiſſe, ait, veterem portum, *novum* autem hunc Ravennatem; quaſi vero hic ante Claſſenſem, ſi non tantis claſſibus, at alicui certe ſtationem, ut in aliis polui Litteris (*b*), non præbuiſſet.

8. Cum vero hunc Ravennatem portum dico; cave, aliter a me dictum credas, ac paulo ante declaravi.

(*e*) Hiſt. Dec. 1. l. 10. (*f*) De Orig. Venet. l. 9. (*g*) Hiſt. di Rav. P. 1. c. 8. (*h*) Hiſt. Rav. l. 4.
(*i*) Ibid. l. 5. (*k*) Epiſt. IV. n. 13. (*l*) Vid. Epiſt. III. n. 3. & Epiſt. VI. n. 17. (*m*) Hiſt. Rav. l. 3.
(*n*) ſupra, n. 3. (*o*) Ibid. & n. 4. (*p*) Hiſt. cit. l. 7. (*q*) ſupra, n. 4.
(*r*) in Obſerv. ad Vit. S. Jo. I. n. 7. (*ſ*) Epiſt. III. n. 10. (*t*) Hiſt. Dec. 1. l. 3.
(*u*) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*x*) Hiſt. cit. l. 1. (*y*) Ravenna Ant. (*z*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 25.
(*a*) Epiſt. VI. n. 10. (*b*) Ibid. n. 2.

ravi. Qua utinam declaratione Cluverius (*c*), aliique uſi eſſent, qui cum de vetere loquuntur Ravennæ portu, ibi videntur ubi ſequioribus fuit ſæculis, indicare, quaſi tunc obliti eſſent, eam urbem primum inter marinas undas, & æſtuaria conditam, a mari autem deinde magis magiſque recedente remotam, portum primo propiorem, mox ſemper magis atque magis diſſitum habuiſſe. Nam quodcunque fuerit tempus quo Ravenna eſſe cœpit, & quicunque populi qui eam condiderint, quarum controverſiarum neutram hic a me agitari, neceſſe eſt; illud certe inter omnes conſtat, antiquiſſimis conditam fuiſſe temporibus: locus autem in quo condita eſt, *in mediis undis* videlicet, *cœnoſoque fundo, ac rerum omnium egeno*, quemadmodum Tondutius (*d*) loquitur, ut *neceſſitatis potius fuiſſe* videtur, *quam electionis*, ita conditores ſignificat, libertatis, ac vitæ amore impulſos, cum cederent numero ſive Etruſcorum, ſive novi alicujus populi, ſuas in ſedes irruentis, illuc confugiſſe, ibique tutam ſibi ſedem paraviſſe qua parvæ inſulæ inter undas nonnihil exſtabant; ſiquidem vel Procopii (*e*) tempore animadverto, Ravennam etiamtum *clementer edito ſitam fuiſſe loco*. Qualis autem primis temporibus fuiſſet, ex ea licet deſcriptione conjicere, quæ Tiberii ævo edita eſt. *Intra paludes*, inquit Strabo (*f*), *urbs maxima Ravenna poſita eſt, tota ligneis compacta ædificiis, aquis diffuſa, pontibuſque, ac lembis peragrata. Cum a mari fiunt inundationes, non mediocrem accipit maris partem.* Quod ſi vel tunc erat ad iſtum modum; ſane intelligis, haud in eo laudandum eſſe Cluverium (*g*), quod in Tabula qua *Umbriæ Antiquæ Deſcriptionem* propoſuit, terræ aliquid inter Ravennam, & mare interjectæ appinxit. Serius omnino hoc accidit, ut Sidonii, Procopii, Jornandis deſcriptiones oſtendunt. Sidonius enim; ut alios ejus locos omittam; ea de urbe ſermonem habet in hunc modum (*h*), *in qua palude indeſinenter rerum omnium lege perverſa, muri cadunt, aquæ ſtant: turres fluunt, naves ſedent: -- ſitiunt vivi, natant ſepulti*: quæ poſtrema duo verba, cum in omnibus quæ præcedunt, & ſubſequuntur, contraria poni, animadverterem, aliquando ſuſpicatus ſum ita eſſe legenda *potant ſepulti*. At certe anno 467. ſuum illac iter ſerio deſcribens (*i*), *ſe ſe hinc ſalſum portis pelagus impingens* memoravit. Procopius autem ut ſe res haberent anno 536. proponens (*k*), *ſtadiis duobus interpolatam* Ravennam ait, *quo minus maritima eſſet* (id eſt, ut Rubeus (*l*) explicat, fuiſſe *a mari procul circiter* 250. *paſſus*) & nihilominus (*m*) *quotidie -- diluculo mare, in morem fluminis, tanto ſpatio, quantum expeditus viator uno die conficiat, in terram effundere ſe ſe, & naves pati in media continente*: itaque navigia ad urbem ipſam perferri. Jornandes denique (*n*) cum anno, ut credendum videtur, 552. Ravennæ ſitum deſcriberet (neque hunc *ex Dionis deperdito loco*, quod Cellario (*o*) excidit, forte ut fit in longis Operibus, minus attendenti, de Claſſenſi dumtaxat portu Dionem ab Jornande laudari) urbem illam dixit *inter paludes, & pelagus, interque Padi fluenta uno tantum patere acceſſu: -- ſuper mare Jonium conſtitutam, in modum inſulæ influentium aquarum redundatione concludi: habere ab oriente mare, -- ab occidente vero habere paludes, per quas unus anguſtiſſimus introitus, ut porta, relictus eſt*; lego enim ex parte, ut in Ambroſ. Cod. ex parte, ut Cluverio (*p*) quoque legendum eſſe viſum eſt. Cernis, ut hoc primum tempore de uno tantum introitu, eoque anguſtiſſimo, per paludes ad occidentem ſolem relicto, verba fiant. Procopius (*q*) certe *pedeſtrem exercitum*, inquit, ab Ravenna *excludunt aquæ, quibus Padus amnis, e montibus Gallicis eo decurrens, aliique fluvii navigabiles, & lacus, urbem illam undique ambiunt*.

9. Unde autem factum dicemus, ut anguſtiſſimus ille trames per medias paludes apparere inceperit, & mare quoque ad 250. paſſus ab urbe removeri? Scilicet flumina quæ in eas diximus paludes confluere, limo ſenſim, ſed ſemper invecto, partem tandem ſoli aliquam minus profundam extulerant. Eadem quoque in mare denique limum importantia, illius oras longius protulerunt, & mare ipſum, procellis præſertim agitatum, dum ad eaſdem arenam impulit, magis magiſque littus extulit, ipſumque ulterius produxit. His potiſſimum de cauſis accidit quod Pythagoras ſe quoque vidiſſe ajebat apud Ovidium (*r*).

vidi factas ex æquore terras. --

Eque paludoſa ſiccis humus aret arenis.

Sic Herodotus (*ſ*) Ægyptum eſſe dicebat Nili donum. Atque, ut ad maria redeamus Italica, ſic Lanciſius (*t*) intra annos non totos 150. littus ad Tiberis oſtium *paſſibus plus mille* in mare ſe produxiſſe, certa obſervatione demonſtrat: & ne longius ab Adriatico noſtro abeamus, & pervetuſta exempla Patavinæ oræ omittamus adeo auctæ, ut *vicus* oſtendit (*u*), *qui nunc corrupto nomine Auriacus appellatur, dictus a majoribus ora lacus, quod ad eum uſque locum -- paludes ſtagnarent*; Braſchius (*x*) teſtatur, non modo *antiquam Turrim* vicini *Portus Cæſenatici, quæ anno* 1302. *-- conſtructa fuit ad ejuſdem tutelam in margine littoris maris, ab hoc jam nunc diſtare fere per mille paſſus*; ſed & (*y*) *Turrim alteram, poſtea excitatam, & ipſam jam diſtare ab oſtio Portus* 400. *fere paſſus*. Quod ſi quo propiora ſunt magnorum fluminum oſtia, eo plus littoribus additur limi; animadvertas velim, oræ maris Ravennati proximum fuiſſe Spineticum Padi oſtium, id eſt, ut non ſemel diximus, illius alvei qui inter cæteros Padi longo ſæculorum ſpatio maximus fuit, eamque convexit limi copiam, ut ſi verum Strabonis (*z*) ætate tradebatur, Spina, quam olim urbem ad illius oſtium alvei conſtructam *unda maris alluerat*, tunc *XC. a mari ſtad. diſtans, in mediterranea jaceret*. Fac igitur cogites, limi ab eo alveo advecti partem eo motu Ravennam verſus fuiſſe compulſam, quo perſpectum eſt, Adriatici Sinus aquas, ſecundum littora Illyrica ab oriente occaſum verſus tendentes, in reditu ſecundum Italiæ littora ab occaſu ferri orientem verſus. Sed ut limum nullum præter eum ſpectemus quem Montonus, & Ronchus ſequioribus ſæculis importarunt, quid ei acceptum ferendum ſit, & Magini, & cæterorum deinceps Tabulæ præclare oſtendunt, quarum pleræque ad commune utriuſque oſtium, aut contra ipſum & brevia, & tumulos, nonnullæ quoſdam etiam quaſi aggeres utrinque in mare longius productos commonſtrant. Denique his omnibus ſi redundantium fluviorum alluviones addantur, quæ crebro iiſdem ſæculis circa Ravennam contigere, ſatis multæ erunt cauſæ unde intelligamus, non productum modo ulterius in mare littus, ſed ita ſolum fuiſſe altius factum, ut quod in urbe anno 536. etiamtum, ut dixi (*a*), paulo magis quam circumjectum, exſtabat, annis ſuperioribus effodiendo inventum ſit (*b*) *unum circiter Bononienſem pedem depreſſius ſuperficie maris in mediocri & quotidiano æſtu*, quod vetuſtius pavimentum planiſſime oſtendit Metropolitanæ Baſilicæ, circa annum 400. ædificatæ. Et quamvis urbanum ſolum ruderibus ſubinde per tot ſæcula ſuperjectis multo altius hanc præſertim ob cauſam fieri debuiſſe, non negem; tamen & urbi circumjectum ſolum tanto magis quam olim fuerat ſe extuliſſe, manifeſtum eſt, quanto minus hoc tempore eſt ſpatium quod in quotidiano maris æſtu aquæ occupant, quam illud eſſet, quod Procopii tempore diximus (*c*) occupaſſe.

10. Igitur uti eæ quæ propoſitæ ſunt, cauſæ ſenſim quidem, ſed aliæ interdum, aliæ ſemper, aliæ minus, aliæ magis ſuas vires exeruere, ita ſenſim ſem-

(*c*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. & 35. (*d*) Favent. Hiſt. Breviar. (*e*) De Bello Goth. l. 1. c. 1.
(*f*) De Situ Orb. l. 5. (*g*) Ital. Ant. (*h*) l. 1. Epiſt. 8. (*i*) l. cit. Epiſt. 5. (*k*) c. cit.
(*l*) Hiſt. Rav. l. 3. (*m*) ſecund. verſ. Maltreti. (*n*) Hiſt. de Reb. Get. c. 29.
(*o*) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 90. (*p*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*q*) c. cit. (*r*) Metamorph. l. 15.
(*ſ*) in Euterpe. (*t*) Animad. in Plin. Villam. (*u*) Vid. Juſtinian. de Orig. Venet. l. 4.
(*x*) De vero Rubic. c. 14. n. 19. (*y*) c. 6. n. 10. (*z*) De Situ Orb. l. 5. (*a*) n. 8.
(*b*) Acad. Inſt. Sc. Bonon. T. 2. P. 2. Opuſc. 1. (*c*) n. 8.

ſemper, ſed nonnunquam tardius, alias citius mare viſum eſt ab urbe recedere donec revera tanto intervallo diſtare cœpit, ut crediderint aliqui, non mare ab ipſa, ſed ipſam, aut certe magnam ejus partem a mari receſſiſſe, introrſum videlicet, nova, ut non paucis contigit urbibus, ædificatione retractam. Quorum opinionem a vero eſſe prorſus alienam, perfacile eſt demonſtrare. Porta enim illa quam ob operis magnificentiam, & marmorum nobilitatem Auream dicebant (nam (*d*) ex duabus maximis conſtabat portis, quibus minores utrinque adſtabant, marmoribus autem ornabatur ejuſmodi, ut multa ob pretium, & raritatem Federicus II. Cæſar digna crediderit quæ, inde abſtracta, Panormum mitterentur (*e*)) illa igitur Porta, quam eandem eſſe quæ a Tiberio Claudio anno æræ, cujus eſt mihi uſus, vulgar. 42. Ravennæ cum muris data fuerat, inſcriptæ litteræ teſtabantur, præclare omnibus oſtendit ad annum uſque quo penitus diruta ea Porta eſt, 1582. non alio urbem translatam eſſe. Cluverius autem (*f*) cum duo poneret, alterum, Foſſam Auguſtam mediam Ravennam diviſiſſe, alterum, ejus Foſſæ alveum ibi fuiſſe ubi nomen adhuc ſuperſit *Fluminis veteris*; ex his *adparere*, non dubitabat, *magnam tum urbis partem ab orientali fuiſſe prædicti Fluminis veteris parte infra confluenteis nunc Bedeſis & Utentis: quo etiam illud Procopii jam recte congruat, ubi tradit, eam „ duum ſtadiorum intervallo remotam fuiſſe, quo minus eſſet „ littorea „*. Verum, ne hic quæramus, num quod Jornandes (*g*) dixerat, Padum *mediam civitatem influere*, Sidonius autem (*h*) *interluere*, ſignificet in duas æquales partes dividere, numve qua nomen ſupereſt Fluminis veteris, illac Foſſa Auguſta tranſiiſſet; magnæ iſtius, quam tanto propius mare fuiſſe, Cluverius dicit, Ravennæ partis, & portionis item illius non parvæ, quam inter eas confluentes duorum fluminum, & præſentem urbem ponat, neceſſe eſt, cur ædificium, imo veſtigium ſuperfuit nullum, cum alia diu ſuperfuerint, & quædam adhuc ſuperſint quæ aut multo ante Sidonii, & Jornandis tempora, aut paulo poſt ipſa in præſenti urbe, aut extra ipſam condita fuerant, ut puta Porta, de qua dictum eſt, Aurea, Ædes S. Martini in cœlo aureo, Ædes S. Vitalis, Mauſolæum Theoderici, Claſſenſis Ædes S. Apollinaris, & alia id genus? Illud præterea quo Cluverius credit opinionem confirmari ſuam, hanc, ſi recte attendamus, omnino convellit. Si veterem urbem eo perveniſſe, ponamus; intervallum inter eum locum, & mare idem eſt, inquit, quod erat Procopii tempore. Ego vero ajo, ſi Cæſenas littus, Ravennæ proximum, intra quatuor ſæcula tantum excrevit, & in mare productum eſt, quantum ſuperius (*i*) oſtendimus; credi non poſſe, Ravennæ littus intra decem ſæcula; tantum enim, imo plus temporis inter Procopii, & Cluverii ætatem interceſſit; nihil omnino creviſſe: neque credi igitur poſſe, Ravennam eo perveniſſe Procopii tempore, quo nimirum ſi perveniſſet, nihil omnino intra decem ſæcula littus creviſſet.

11. Cum igitur conſtet, Ravennam ubi nunc videmus, ibi etiam olim fuiſſe, & quæ, Tiberio imperante, aquis diffuſa, pontibus lembiſque peragrabatur, ſub Juſtiniani imperio jam mare diſſitum habuiſſe ad paſſus 250. nunc autem habere ad paſſus amplius 4000; ex me quæres, extentne Majorum teſtimonia, unde ſcire liceat, a Tiberio ad Juſtinianum, & ab Juſtiniano ad hanc ætatem quæ littoris acceſſiones, & quæ portus mutationes quo tempore ad Ravennam ſint factæ. Mihi vero alia quidem incerta ſunt; alia certa. Incertum exempli gratia eſt quod ſcribit Claramontius (*k*), Honorio imperante (imperavit autem ab anno 395. ad 421.) Ravennam fuiſſe *inſtar Venetiarum nunc, totam lembis, & pontibus (ut dicit Suetonius) peragratam*. Undecunque id hauſerit Claramontius; Suetonius certe nihil habet horum, nec habere quidquam potuit de Honorii temporibus is qui anno floreret 117. At enim hæc de Ravenna tradiderat Strabo. Vero: & nos hujus locum ſupra (*l*) produximus. Sed creditu difficile eſt, qui ſtatus Ravennæ fuerat ſub Tiberio, eundem fuiſſe ſub Honorio; præſertim cum Ulpiani, imo Celſi J. C. ætate jam in ea urbe hortos haberent homines etiam neque prædivites, neque primarii. Conſtat enim ex *Digeſtorum* libro 17. (*m*), referente Ulpiano, Celſum reſpondiſſe ſuper ædificiis, quæ, mandante Aurelio Quieto, *hoſpes* hujus *Medicus* fecerat *in hortis*, *quos* Medicus ipſe *habebat Ravennæ*, *in quos omnibus annis* valetudinis cauſa *ſecedere ſolebat* Aurelius. Quod ſi forte dubitas, an is Celſus fuerit P. Juventius Celſus, quem ſub Trajano, & Hadriano alii floruiſſe docent, alii autem multo juniorem faciunt fortaſſe quia Spartianus (*n*) non illum, ſed *Julium Celſum* nominat inter Juriſconſultos qui in conſilio ab Hadriano habebantur; ſatis eſt ponas id quod manifeſtum eſt, illud ejus reſponſum ab Ulpiano fuiſſe relatum, cujus eximii Juriſconſulti ignorari ætas non poteſt. Etſi enim anno 221. quod Viris excidit alioquin Eruditiſſimis, occiſus non eſt a Caracalla, qui anno 217. ipſe occiſus fuerat, imo ab ejus ſucceſſore Alexandro tanti factus eſt, ut, quod Lampridius (*o*) ſcripſit, *ideo ſummus Imperator fuerit, quod ejus conſiliis præcipue rempublicam rexit*; tamen ſi vel Alexandro ſuperſtes fuit, qui eum *ſæpe a militum ira objectu purpuræ ſummæ defenderat*; non videtur mox effugere potuiſſe Maximini crudeles manus, *qui*, teſte Capitolino (*p*), *omnes Alexandri miniſtros variis modis interemit*; ut ad annum 236. quo Maximinus trucidatus eſt, non perveniſſe putem Ulpianum. Et certum quidem eſt quod ex producto conſequitur loco gravis hujus Auctoris. Attamen longo poſt ea tempora intervallo illud quoque certum eſt, *omnibus Venetis monumentis teſtantibus* apud Bernardum Juſtinianum (*q*), ſimul Paulum Exarchum Ravennam a terra oppugnaſſe, ſimul Venetorum claſſem a mari adortam, & *ad urbis mœnia applicitam* eſſe, ut *majorum navium mali, atque antennæ armatis oneratæ, muriſque pontibus injectis incubuerint*. Quod, Rubeo (*r*) pariter confirmante, cum anno acciderit 725. non ſatis poteſt cum Procopii (*ſ*) deſcriptionibus conciliari, niſi effoſſum poſt annum 536. amplum, profundumque a portu ad ipſa uſque urbis mœnia canalem dicas, per quem graviſſimæ naves tuto poſſent ad hæc uſque perduci, &, ſi res poſceret, inde reduci. Veri autem ſimile eſt, ejuſmodi canalem illum ipſum alveum fuiſſe qui aquam Foſſæ Auguſtæ per urbem traductæ vel omnem olim, vel ex parte ſaltem aliqua, ex quo ea Foſſa ad Claſſenſem portum producta fuerat, ad Ravennatem portum perducere ſolebat, Procopii tempore fortaſſe oblimatus. Honorio enim, de quo paulo ante diximus, VI. Conſule, id eſt Anno 404. ejus iter Ravenna Romam ſic deſcribere incepit Claudianus (*t*)

> *antiquæ muros egreſſa Ravennæ*
> *Signa movet, jamque ora Padi, portuſque relinquit*
> *Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus*
> *Æſtuat, & pronas puppes nunc amne ſecundo,*
> *Nunc redeunte vehit, nudataque littora fluctu*
> *Deſerit, Oceani lunaribus æmula damnis;*
> *Lætior hinc Fano recipit fortuna vetuſto.*

Quæ certe commodius non poſſis explicare, quam ſi ponas, primum illum Padi alveum, videlicet eam Auguſtam Foſſam in qua primum Padi oſtium agnovimus (*u*), etiam tum portibus inſervientem, Ravenna egreſſis, & pedeſtri itinere Romam verſus tendentibus occurriſſe. Veri quoque ſimile eſt, poſteaquam eadem Foſſa ad illam tandem aquæ inopiam redacta eſt, ut neutri jam inſerviret portui, ſed naviculas dumtaxat ex Spinetico Padi alveo Ravennam uſque perferret, tunc in reliquum ejus Foſſæ alveum, qui

(*d*) Vid. Rubei Hiſt. Rav. l. 11. (*e*) Ragguaglio della Diverſ. de' due Fiumi. (*f*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.
(*g*) Hiſt. de Reb. Get. c. 29. (*h*) l. 1. Epiſt. 5. (*i*) n. 9. (*k*) Cæſen. Hiſt. l. 4. (*l*) n. 8.
(*m*) tit. 1. lege 16. (*n*) in Hadriano. (*o*) in Alexandro Severo. (*p*) in Maximinis.
(*q*) De Orig. Venet. l. 10. (*r*) Hiſt. Rav. l. 4. (*ſ*) De Bello Goth. l. 1. c. 1. (*t*) De VI. Honor. Conſul.
(*u*) Epiſt. III. n. 3.

qui videlicet inter Ravennam, & mare interjiciebatur, hinc Montoni , inde Ronchi aquam fuiſſe inductam ea ſpe , ut circumjecta urbi ſtagna , in quæ illa antea effundebatur, ſiccarentur, ut quod munimentum urbi adimeretur ſtagnis exſiccatis , circumductis circa mœnia amnibus ſuppleretur , denique ut ſuus Ravennæ portus, hujuſque cum urbe communicatio aliqua conſervaretur.

12. Sed quo hæc tempore facta ſint , æque incertum eſt , ac quo primum tempore turris illa pharea ; ſi pharea tamen fuit ; ad Ravennatem portum exſtructa ſit , quam ſacræ turris uſum Ædi S. Mariæ , *in portu* dictæ , nunc præbere , alibi (*x*) memoravimus . Ea ſacra Ædes ab urbe abeſt perticis Ravennatibus quingentis viginti , a mari autem quingentis ; ut cum circa initium ſæculi XII. ſicut oſtendimus (*y*) condita ſit ; ubi tunc eſſet Ravennæ portus , ex ejuſdem Ædis cognomento præclare appareat . Quod ut certum eſt , ita certum quoque eſſet , aliquot ante ſæculis ibidem illum fuiſſe portum , ſi turrim illam revera phaream fuiſſe , conſtaret. Neque enim exſtructa eſſet poſtea quam Ravennæ antiqua dignitas, frequentia , mercatura jam valde erant imminutæ . Illa enim quæ lignea , ut diximus (*z*) , tota fuerat Tiberii temporibus , a Claudio poſtea muris & marmorea ſpecioſiſſima Porta , a Galla autem Placidia , & ejus filio Valentiniano, a Theoderico, ab Exarchis , aliiſque Græcis , magnificis Templis , Ædibuſque , atque auro in iis , & non uno celebri muſivo opere , ac marmoreis præſertim quantivis pretii columnis ornata , quas Blondus (*a*) Conſtantinopoli , & Roma ex palatio Pinciano advectas fuiſſe , tradit , eadem ex quo neque Imperatoribus neque Regibus, neque Exarchis ſedem amplius præbere cœpit , ornamenta quidem illa retinuit , ſed non hominum frequentiam illam tantam, quæ navigationi aſſiduæ, & mercaturæ occaſionem afferebat , præſertim cum auctæ interea Venetiæ *ad ſe rem nauticam fere omnem* , ut Rubei ipſius (*b*) verbis utar , *& mercaturam* , *navigationemque traduxiſſent* , quippe ad emporium multo commodius tum *ad transvehenda Orientis aromata in Pannonias , Germaniamve*, tum ad accipienda ; neque enim *brevibus* , *quæ* circa Ravennæ littus , Procopio auctore (*c*) *in mare ad XXX. ſaltem procurrunt ſtadia* , majores a Veneto littore arcentur naves , neque poſtquam portum ſubiere , quo minus in mediam pergant urbem prohibentur , quod Ravennæ poſt imminutam aquarum profunditatem amplius non licebat ; ne quid de aeris minori tunc facta certis præſertim anni temporibus ſalubritate dicam poſtquam maris æſtus ob auctam littoris altitudinem ad circumjecta urbi ſtagna haud amplius perveniebat , neque *fluxu aquarum* , *ac refluxu agitabatur aer* , *atque expurgabatur* , nec *quidquid erat corruptius* , *in mare procul aſportabatur* , ut antea fieri conſueverat , quemadmodum, de Vitruvii ſententia , loquitur Rubeus (*d*) , qui inſuper *maris ſalſedinem* addit , quæ quid Venetiis præſtet , Ludovicus Teſtius (*e*) Amicus , dum viveret , noſter oſtendit . Ob has igitur aut omnes , aut pleraſque cauſas cum Ravennæ opes , & mercatura decreſcere cœpiſſent circa annum 816. ut idem fatetur Rubeus (*f*) , turris pharea neque tunc potuit , neque poſtea , ſed ſuperioribus temporibus omnino debuit ædificari.

13. Ravennatis portus quæ olim fuerit ab urbe diſtantia , ex antiquis Scriptoribus , & monumentis clarius oſtendere non licuit , quam hactenus facere conatus ſum . Nec vero id mirum adeo in tanta rerum antiquitate . Illud mirum, ubi ad propiora nobis ſæcula ventum eſt , de ea diſtantia videri neque inter Auctores convenire, neque interdum unum , eundemque ſatis ſecum conſentire Scriptorem. Nam Blondus (*g*) cum circa annum ſcriberet , ut alibi (*h*) oſtendimus, 1450. *diſtare* a portu *ſecundo milliario Ravennam*, tradidit . Bernardus autem Juſtinianus (*i*) qui Hiſtoriam non ita multis poſt annis condebat ſuam , quippe ipſa necdum abſoluta anno mortuus 1489. hanc urbem ait *ab aquis recedere paſſuum plus quam tribus millibus* . Rubeus denique cum ſuas Ravennates Hiſtorias iterum anno ederet 1589. *diſtare* , ait (*k*) , *altero tunc fere milliario Ravennam a mari* ; *ſuorum* autem *patrum ætate multo minus* fuiſſe *diſtantem* . Alio autem loco (*l*) ſupra dixerat , *eam* tunc *a mari* , *qua parte Septemtriones reſpicit* , *bina paſſuum millia* ; *ad Orientem vero hibernum* , *quatuor abeſſe* ; verum mox *abeſſe* , inquit , *a mari ſupero quod ad Orientem Solem ſpectat* , *millia paſſuum duo* . Scilicet videndum eſt , an intelligere hic potuerit ad Orientem æſtivum ; Blondus autem , & Juſtinianus an alius aliam ſpectaverint plagam ; multo enim magis in mare producitur littus qua ab urbe ad mare lineam contra Orientem æquinoctialem ſic ducas , ut neque ad dexteram , neque ad ſiniſtram partem obliqua feratur , quam ſi utrolibet , & præſertim ad Orientem æſtivum , magis aliquanto inclinetur . Quod non accideret , ſi littus ipſum parallelam Ravennæ lineam ſervaret ; illud vero diu convectis a communi Ronchi , & Montoni alveo arenis , ibi quo lineam ducendam dixi , in duos quaſi aggeres ulterius procurrit , de quibus ſupra quoque (*m*) memoratum eſt . Itaque ibi nunc extrema ora ab urbe diſtat mille , & quadringentas circiter perticas Ravennates , quarum ducentas quinquaginta æquare paſſus mille facile intelliges libro inſpecto qui *Ragguaglio Iſtorico* inſcribitur *della Diverſione dei due Fiumi il Ronco , ed il Montone dalla Città di Ravenna* (*n*) .

14. Quod ſi arenæ , ab duobus illis amnibus importatæ , ſemper omnes ad latera in eos aggeres ita ſeceſſiſſent ut & ſatis ſpatii relictum eſſet ad naves excipiendas, nec arenis ipſis ad fundum labentibus hic altior fuiſſet factus ; ſane eorum nihil accidiſſet quæ homines denique coegere , ut alium ad veteris latus alveum, portumque effoderent ; ut confluxus utriuſque amnis mutarent locum ; ut ab urbe ad mare pararent Foſſam mercibus tranſvehendis ; poſtremo ut amnium alveos tum peculiares , tum communem longius ab Ravennæ muris amoverent . Quibus de ſingulis rebus cum pauca ſubjecero ; finem continuo ſcribendi faciam . Igitur vetus Ravennæ portus ſi non eam capacitatem ſervaverat , ob quam anno 1177. (*o*) de claſſe Friderici Imperatoris a Venetis victa *triremes quatuor in portum ſe Ravennatem recepere* ; at is ſaltem erat etiamtum anno 1512. (*p*) ut duæ naves poſt infandam illam Ravennæ direptionem *ſpoliis nobilioribus onuſtæ --- dum e Ravennati portu enavigare contenderent una cum ceboce remorum quadraginta* , a Venetis duabus navibus caperentur : quod Petrus Bembus (*q*) , quem Rubeus laudat auctorem , factum ait *in Ravennæ portu* . Sed poſtea hic idem portus, qui *ad Orientem hibernum poſitus* erat , *cum oblimatus arena* (ſicut Rubeus (*r*) tradit) *naves non exciperet*, *alio facto Viti Montonique fluminibus alveo* , *ad Orientem æſtivum traductus eſt anno 1563*.

15. Verum limo arenaque ſenſim quidem , ſed crebro depoſitis cum fundus hujus quoque novi portus , & alvei altior factus eſſet ; accidit denique miſeranda illa Ravennæ inundatio ſub finem Maii A. 1636. Cumque inter cætera ad ejuſmodi infortunium in poſterum præcavendum auxilia , confluxus utriuſque amnis mutatio propoſita eſſet ; hæc anno 1647. ut alias (*ſ*) diximus , perfecta eſt . Scilicet ex quo illi ad cingenda utrinque urbis mœnia perducti fuerant ; *ſub* ipſis *mœnibus* , ut Blondus (*t*) loquitur , ſive *paulo infra urbem* , ut ait Rubeus (*u*) , *jungebantur* . Tunc autem Montoni alveus longius ab Ravenna productus , bis mille propemodum paſſuum ab hac intervallo in communem cum Roncho alveum deductus eſt .

16. Ut

(*x*) Epiſt. VI. n. 3. (*y*) Ibid. (*z*) ſupra , n. 8. (*a*) Hiſt. Dec. 1. l. 3. (*b*) Hiſt. Rav. l. 5.
(*c*) c. 1. cit. (*d*) Hiſt. cit. l. 1. (*e*) Diſinganni int. all' aria di Venez. (*f*) Hiſt. cit. l. 5.
(*g*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*h*) Epiſt. I. n. 7. (*i*) De Orig. Venet. l. 1. (*k*) l. 6. (*l*) l. 1.
(*m*) n. 9. (*n*) pag. 75. Vid. & Tab. 1. (*o*) Vid. Rub. Hiſt. Rav. l. 6. (*p*) Ibid. l. 8.
(*q*) Hiſt. Venet. l. 12. (*r*) Hiſt. Rav. l. 10. (*ſ*) Epiſt. V. n. 8. (*t*) Hiſt. Dec. 3. l. 8.
(*u*) Hiſt. cit. l. 1.

16. Ut vero portus qualiſcunque Ravennæ conſervaretur, ſimulque via minoribus navigiis pateret qua a portu ad urbem traherentur; anno 1654. (*x*) Foſſa ducta eſt, quæ ab Ravenna ad portum Candiani pertineret, Panfilius Canalis ab Innocentii X. qui tunc erat Pontifex Maximus, cognomine appellata. Is portus qui jam Blondi tempore (*y*) ex tanta illa amplitudine eo redactus fuerat, ut *nec ſcapham piſcatoriam, lembumve perferret*, a Magino (*z*) autem, nec immerito, prorſus omiſſus, tunc iterum, ut ſunt rerum viciſſitudines, portus nomen recuperaſſe viſus eſt.

17. Sed cum remotus ab Ravenna Montoni, & Ronchi confluxus novæ inundationis metum, qui ſæpenumero intentabatur, nequaquam arceret, Candiani autem portus qualiſcunque, arena aggeſta minus in dies, minuſque utilis redderetur; aliud in rem utramque auxilium quæri cœptum eſt. Itaque cum vel poſtquam anno 1721. communis utriuſque fluminis alveus brevior aliquanto redditus fuerat, periculum nihilominus inundationum urgeret; ad illud tandem auxilium quod olim anno 1563. (*a*), & ſæpius deinde agitatum fuerat, Ravennates redierunt, ut fluvii procul a mœnibus averterentur. Igitur nihil ſpei amplius, ut antea, poſitum eſt aut in confluentis infra urbem, aut in communis alvei mutatione, qui a confluente ad mare pertinens, Blondo, & nonnullis qui aquarum, undique Ravennam olim cingentium, immemores, ſecuti ipſum fuerant, Plinianus Bedeſis videbatur (*b*). Sed ſupra urbem inchoato opere, Euſtachio Manfredio, & Bernardino Zendrino Mathematicis Præſtantiſſimis docentibus, novus alveus effoſſus eſt, qui primum per firmiſſimam Cataractam omnes Montoni aquas, præter eas quæ in canalem derivarentur ad frumentarias molas agitandas; tum deinde omnes quoque Ronchi aquas excipiens, urbe procul a ſiniſtris relicta, eo pergeret, ut inter veterem, & Candiani portus in mare influeret. Qui quoniam alveus tum Romanam viam, tum Panfiliam Foſſam, minus alioqui, ut dictum eſt, utilem factam, interſecaret; Romanæ quidem viæ proſpectum eſt lateritio Ponte, ſeptem fornicibus nixo, incredibili celeritate perfecto; pro Foſſa autem Panfilia, nova Foſſa denique excavata eſt quæ ab urbis mœnibus incipiens, & a ſiniſtris alvei fluminum veteris ad mare perducta, mercibus ultro citroque tranſvehendis inſerviret, ad oſtium autem ſuum neceſſariam portus utilitatem præberet, ut in præſenti rerum ſtatu, non contemnendam; ſi cum antiquo conferas, modicam. Hinc enim olim fuerat Claſſenſis ille ampliſſimus portus, inde autem Vatreni, uterque per Auguſtam Foſſam cum Ravenna conjunctus, medius quoque inter utrumque Ravennas antiquus portus, quem eadem pariter Auguſta Foſſa cum urbe jungebat. Nunc vero hinc Candiani portus, inde Pirotoli, exiguus uterque, & ab Ravenna disjunctus, ut niſi media inter utrumque hæc nova Foſſa urbem cum mari conjungeret; Ravenna tot olim, tantiſque portubus prædita, ne tenue quidem hoc cum mari commercium eſſet habitura.

18. Hæc de portu Ravennate habui quæ ad te ſcriberem. Inter quæ ea quoque commemoravi, quæ omnibus, non modo tibi, notiſſima annis ſuperioribus accidere. Neque enim prorſus omittere illa debui, quæ mihi primam tot Litteras ſcribendi occaſionem præbuerunt. Scilicet cum latina quærerem nomina Montoni, & Ronchi, quæ Ravennæ in foro ſub Pontificis beneficentiſſimi ſtatua ſcriberentur; in plura alia incidi quæ ad fluvios illos, alioſque proximos, & ad urbes ſingulis adſitas, Ravennam in primis, & Forum quoque Livii attinerent, nec viderentur pleraque prorſus indigna de quibus ad Amicos Doctiſſimos ſcriberem, ut in obſcuris propter vetuſtatem, dubiiſque rebus ſuo me, quandocunque poſſent, judicio adjuvarent: id quod a te præſertim & quæſivi, & expecto, alia quæ ſuperſunt, ſi id non negaveris, fortaſſe additurus. Nunc vero quæ ex me quæris, verba ſubjiciam qualia tunc miſi Ravennam Pontificiæ ſtatuæ ſubſcribenda: faciamque id tanto libentius quod omnia quæ noviſſime commemoravimus, ita comprehendunt, ut novi alvei, & Foſſæ longitudinem (quippe in utroque, & in alveo præſertim M. P. VII. majorem) non omittendam fuiſſe, indicent, eamque per ſiglas uſitatiore apud Latinos more ſignificandam; non inſcitiæ Sculptorum quæ non ea tantum in re ſe prodidit omnibus, relinquendam. Hoc quoque nolui neſcires. Vale.

(*x*) Bonoli Iſt. di Forlì l. 12. (*y*) Vid. Epiſt. VI. n. 8. (*z*) Italia Tav. Romagna.
(*a*) Rubei Hiſt. cit. l. 10. (*b*) Vid. Epiſt. II. n. 6. & IV. n. 14.

CLE-

CLEMENTI XI. PONT. M.

QVOD AD AVERTENDAS AB RAVENNA EIVSQ. AGRO INVNDATIONES
BEDESIM FLVVIVM CATARACTA MVLTIPLICIS VSVS EXSTRVCTA
IN NOVVM ALVEVM M. P. . . . .
DEDVXIT
IN EVMDEMQ. VITIM
IMMISIT
QVOD ROMANAM VIAM EO ALVEO INTERRVPTAM MAGNIFICI
OPERIS PONTE
COMMISIT
QVOD AB VRBE AD MARE PER M. P. : . . . . : FOSSAM
PERDVXIT
IN EAMQ. CORRIVATIS AQVIS FACILIORI MERCIVM TRANSVECTIONI
PROSPEXIT
S. P. Q. R.
PROVIDENTISSIMI PRINCIPIS MVNIFICENTIAE DEVOTVS
STATVAM P.
A. S. CIↃ IↃCC XXXVIII.

INCHOATA CATARACTA ET ALVEVS BARTH. MASSAEO
ABSOLVTA OMNIA IVLIO ALBERONIO
S. R. E. CARDINALIB. FLAMINIAE LEGATIS.

EPISTOLA ÆMILIANA VIII.

QUod ſcribis, eorum quæ hactenus ad te miſi, alia eſſe ejuſmodi, ut addi nihil poſſit, alia, de quibus amplius quærendum putes; in altero tuam agnoſco humanitatem, in altero ingenuitatem; & cum de utroque gratias agam; ago, mihi crede, de hoc majores, acturus maximas, ſi me ut dubitantem laudas, ita adjuves quærentem. Hac ſpe mittam cætera quæ requiris, inde initio ducto, unde cepi Epiſtola III. a Pado videlicet, ac Paduſa, ut proximos ordine Æmiliæ fluvios deinceps ſequens, ab iis qui occidenti ſoli propiores ſunt, ad eos perveniam qui orienti ſunt viciniores ex iis quidem de quibus ad te ſcribens egi, aut certe non multo plutibus. Sic enim de urbibus quoque, & oppidis quæ eorum pleriſque adjacent, potero ex ordine tantum dicere, nihil ut ferme reliquum ſit in iis quas ad Poggium, & ad Marcheſium, & ad te quoque Epiſtolas ſcripſi, quod pro mea hac mediocritate, & rerum magna ſæpe difficultate, ſæpe obſcuritate non illuſtraverim.

2. Padi alveum quem olim omnium fuiſſe maximum, conſtat, mirum eſt, in ea Cellarii (*a*) Tabula, quæ inſcribitur *Italia Antiqua*, in aliiſque non pleniorem pingi cæteris alveis. De eo alveo loquor cui nunc Primarii nomen eſt, & quem Cellarius adſcriptis litteris *Paduſam* ! *s. Spineticum* vocat. Non leviorem, quamvis in re minoris momenti, Magini Tabulæ (*b*) errorem habent, vicum S. Alberti ad illam ejuſdem alvei oram proponentes, quæ a Comacli parte eſt, niſi forte, ut aliquando inaudivimus, ibi tunc erat: nunc certe ad oram oppoſitam, ad quam bene Coronellius (*c*) exhibet, eſſe videmus illum vicum, a nobis, aliiſque memoratum, cum de Auguſta Foſſa, inde Ravennam perducta verba fierent (*d*). Hanc Foſſam, ſive hunc Plinio, ut oſtendimus (*e*), primum de ſeptem Padi alveum, omitti video in illa Cellarii Tabula qua antiqua oſtenditur *Gallia Ciſalpina*. In ea autem quæ hac ætate vulgata eſt Tabula, Italiæ faciem exhibente, ut inclinante ſe Romano Imperio, fuiſſe creditur, neutrum quidem eorum deeſt quæ apud Cellarium deſiderantur. Nam & Padi alveus qui in Spineticum oſtium deſinit, maximus eſt pictus, & Foſſa addita, quamvis nullo adſcripto nomine, quæ ab eo alveo Ravennam pertinet. Sed circa hanc urbem nullum apparet ſtagnum, nulla æſtuaria, contra atque rem etiamtum ſe habuiſſe, alias (*f*) a nobis oſtenſum eſt.

3. De Vatreno aliis Litteris (*g*) ſatis mihi videor ſcripſiſſe, niſi quod Geographorum quoſdam in eo lapſus qua Cornelii Forum præterfluit, aperte non indicavi. In illa igitur Cellarii Tabula quam ſecundo loco (*h*) memoravi, flumen ei Foro nullum appingitur. In ea autem qua Vir Cl. de l'Isle præſentem expreſſit Italiæ faciem, appictum Imolæ cernimus, non, ut eſt, ad orientem ſolem, ſed ad occidentem; ut omittam, non denique in Padum, ut debebat, ſed in paludem quandam induci. Geographi autem alii recentiſſimi, ut recte illud fecerunt quod de ejus altiore in Padum influxu viſi ſunt diffidere Magini Tabulis, ſic utinam quem hæ delineant, Imolæ canalem non pro altero duorum in quos ſe Vatrenus divideret, alveo accepiſſent, cum foſſa tenuis ſit, manu facta, in quam Forocornelienſes tantum aquæ ex flumine derivant, quantum ſatis ſit ad frumentarias molas agitandas. Sic enim verior eorum deſcriptio eſſet: nec aliquis facile ſcripſiſſet, Imolam in parva eſſe inſula, quam inſulam faciat Vatrenus.

4. Ab illis vero iiſdem Geographis minus mirum eſt fuiſſe minoris proximi amnis ſuo loco mentionem omiſſam, quando Vatrenum ipſum in Cellarii Tabula omnino præteritum eſſe, vidimus (*i*). Is tamen minor amnis in vetuſta Peutingeriana Tabula, in qua Vatrenus deſideratur, non eſt prætermiſſus, cum inter Forum Cornelii, & Faventiam *Sinnum* ſit *flumen* indicatum. Senium alii vocant cum noſtratibus. Circa hujus finem Paulus Merula (*k*) *Silvam* eſſe, ait, *Lucanam*, deinde & *Padaneas Silvas*, de quibus *videndus* eſt, inquit, *Solinus in Polyhiſt. cap.* 23. Sed eo capite Solinus agit de tranſalpina Gallia, non de ciſpadana, nec ibi quidquam de iis ſilvis, ut neque capite 7. quo de Italia verba facit. Verum tamen eſt, haud ita procul a Senio eſſe Luci, ſive, ut nunc vocitant Lugi oppidum non ignobile. Ad ipſam autem Senii oram quæ ab occidentis parte eſt, oppidulum eſt, *Cotignola* dictum, unde Sfortiæ illi extiterunt, qui militari virtute inclyti, poſt Vicecomites Mediolanenſibus imperarunt. Id oppidulum A. 1276. conditum fuiſſe a Forolivienſibus, ſicque a Forolivienſi Cotoniorum Suburbio appellatum, Hiſtorici ajunt noſtri; negant Faventini, freti Documentis, ut Kavina (*l*) loquitur, antiquiſſimis, fundum in quo illud poſtea ædificatum eſt, eodem nomine deſignantibus, itemque Chronicis, a Toloſano ſuo ad A. uſque 1226. quo mortuus eſt, perſcriptis, in quibus ad A. 1217. inter oppida, & loca a Faventinis munita Cotignola quoque nominatur. Huc illud inſuper accedere, animadverti, quod in Monumentis Hiſtoricis legi Alidoſiæ Gentis (*m*), Joannem Antonium Flaminium in Forocornelienſium Annalibus, manu exaratis, memoriæ mandaſſe, cum circa A. 1260. ab Ravennatibus, & Faventinis Cotignola obſideretur, Silvium Alidoſium, ſuorum auxiliis in eam partem ductis, obſidionem ſolviſſe. Quæ etſi ita ſint, aliamque inſuper ejus nominis cauſam fuiſſe, oſtendant; non tamen ſatis fortaſſe convincunt, ante A. 1276. oppidum illud extitiſſe, cum Toloſanus non oppida ſolum, ſed & loca memoret opportuna, quæ tunc munierint Faventini, potueritque, ut illis temporibus, turris aliqua paucis adjectis munimentis & defendi, & obſideri. Quo ſpectare quædam videntur verba quæ in Collectione Hiſtoriarum, manu Alexandri Paduanii conſcripta, legiſſe memini ex vetuſtis Chronicis excerpta, in hanc ſententiam. A. 1277. aliis 1276. Faventinorum, & Forolivienſium exercitum ſubſtitiſſe rure Cotignolæ (*nella villa di Cotignola*) ibique aggeribus, & foſſis locum egregie muniviſſe. Ut ut eſt; non oportuit, a Kavina (*n*) vicinos inſimulari, quaſi illa in re *fabulas* ipſi *confinxiſſent*, a Tondutio autem (*o*) nominatim Bonolum accuſari. Leander enim Albertus (*p*) tanto antea diſerte tradiderat, Cotignolam „ ædificatam eſſe A. 1276. „ a Forolivienſibus, & Faventinis. „ Hieronymus autem Rubeus (*q*) *Forolivianam Rempublicam*, ſcripſit, *extrui oppidum Cotignolam juſſiſſe A.* 1276. Atque; ut alios ſciens omittam; Matthæus Vecchiazzanus (*r*) Forolivienſes ait „ Faventinis id petentibus, oppidum „ ædificaſſe, & incolis impleviſſe Forolivio miſſis, „ iiſque majori ex parte e ſuburbio Cotoniorum, „ unde Cotoniolæ nomen. „ Quorum certe Hiſtoricorum nemo fuit Forolivienſis, omnes autem ante Bonolum ſcripſerunt, qui non plura dixit, quam Vecchiazzanus. Sed ut magis magiſque intelligas, non hæc Bonolum eſſe commentum; ſcias licet, in Chronicis Jacobi Moratini, antiquo charactere ſcriptis, & ab A. 1058. ad A. 1473. perductis hæc me legiſſe ad A. pertinentia MCCLXXVI. *Dominus Guido de Mon-*

(*a*) Notit. Orb. Ant. (*b*) Italia Tav. Romagna, e Duc. di Ferrara. (*c*) Corſo Geogr. Tav. Territ. di Ravenna. (*d*) Epiſt. III. (*e*) Ibid n. 3. (*f*) Epiſt. VII. n. 8. (*g*) Epiſt. VI. n. 15. & ſeqq. (*h*) ſupra, n. 2. (*i*) ſupra, n. 3. (*k*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 8. (*l*) Repliche in difeſa &c. XXVIII. (*m*) Memorie Stor. della Famiglia Alidoſi. n. 23. (*n*) Replic. cit. (*o*) Prelud. alle Hiſt. di Faenza. (*p*) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*q*) Hiſt. Rav. l. 6. (*r*) Hiſt. di Forlimpop. P. 1. l. 14.

Monteſeltro, & Comes Rogerius, & Commune Forlivii, & Faventini -- obſident Bagnacavallum, & juſſu Communis Forlivii, & Comitis Guidonis præfati conſtruitur oppidum Cotignolæ ad injuriam illorum de bagnacavallo, & defenſionem diſtrictus Faventini: quas cauſas etiam Leander attigerat. Alexander autem Paduanius, qui cum plura inſpexiſſet, excerpſiſſetque Majorum Scripta, Chronica propria ante Bonolum confecerat, cum ad eum annum perveniſſet, non ea tantum ſcripſit quæ modo retuli, ſed hæc inſuper, quæ latine reddita adſcribam „ Comes Guido præſidio oppidi reliquit Petrum de Farris, militum du„ cem Forolivienſem, qui cum domum haberet ſuam „ non ſecus ac multi ex præcipuis ejus militibus in „ Cotoniorum Suburbio, idcirco oppidum appellavit „ Cotignolam. „ Sed de his ut volueris, ipſe exiſtimabis.

5. Nunc a Senio ad flumen Anemonem tranſeunti, qui ab ea parte unde ſol oritur, Faventiam perſtringens, ipſam ab adjecto ſuburbio dividit, prætereundum non videtur, perperam igitur ad oppoſitam plagam Faventiæ appingi in iis quas ſupra (ſ) memoravi, Tabulis Cellarii, & de l'Isle. Quod vero idem flumen in Tabula quæ, inſcripta *Italiæ Veteris* Specimen, in Ortelii Theatro proponitur Orbis Terrarum, eo perductum ſit, ut ab Oriente perſtringat Ravennam, id abſurdum eſt adeo, ut verbis ſatis non poſſit exprimi. Verum; ut ad Cellarium redeam; illud quoque in ejus pictura deſideres, fluminis originem multo altius fuiſſe delineatam; non in planitie, procul a montibus, & Faventiam propius. Et quoniam de diſtantiis mentionem injecimus; hoc quoque improbabis, Faventiam pingi multo magis diſſitam a Foro Livii, quam a Foro Cornelii, mirum in eo qui (t) ex Antonini Itinerario hæc ponat, *Forum Livii Faventiam M. P. X. Forum Cornelii M. P. X.* quæ etſi plerique ajant; noſtratibus tamen, quibus ut tota ea via frequentior eſt, ſic proclivius eſt intervallum utrumque inter ſe comparare, aliquanto illud videtur brevius quod inter Patriam noſtram, & Faventiam intereſt, quam quod inter hanc, & Cornelii Forum; ut inter Faventiam, & Forum Livii ne tota quidem M. P. X. eſſe, agnoſcamus; tantum abeſt ut recentiſſimos probemus Geographos qui M. P. circiter XI. eſſe, referunt. Quos etiam miramur in verbo *Faventia* nullam de Hiſpanorum Faventia mentionem injicere, cum tamen veteres Inſcriptiones in quibus Faventini commemorantur, ſæpius ad Hiſpanos illos ſpectent, quam ad hos Italos.

6. Indicatum eſt paulo ante, Anemonem ex Apenninis montibus alte oriri, unde Anemonem aucturus Martianus quoque torrens defluit, prope quem Mutiliana eſt, quemadmodum ad Anemonem eſt Marradium, utrumque oppidum ad orientem ſolem, utrumque ad montes pertinens, ſed multo altius ſecundum, de quo obiter mentio fiet; cum ob quoſdam Livii locos, aliaſque aliorum opiniones non pauca ſint facienda verba de primo. Hoc a nuperrimis Geographis urbs parva dicitur duodecimo circiter a Faventia lapide. Sed decimo, non duodecimo, neque urbem, ſed oppidum, ut eſt, nobile, & antiquum eſſe ſcribitur ab Hiſtorico Faventino Tondutio (u). Antiquum dicit, reſpiciens ad Livii 31. librum, & 33. in quibus *caſtrum* Bojorum *Mutilum* memoratur, quod alii Mutilianam ipſam fuiſſe, credunt, aliis ex illius ruinis Mutilianam exſtructam putantibus. In primis invenio Flavium Blondum (x), Raphaelem Volaterranum (y), Leandrum Albertum (z), & qui ante hos duos, paulo videlicet poſt Blondum, ſcripſit, Franciſcum Berlinghierium (a), cujus rudes quantumvis verſus ob id etiam tibi deſcribam, ut vera eſſe quæ de Italica Anemonis appellatione alias (b) ad te ſcripſi, ex his pariter intelligatur.

Vedeſi Modigliana, al tempo antico
Detta Mutillo, poſia nella valle
Morgagni Opuſc.

Che Anemon face, & Lamone hor l'eſplico.
Quel divide Faenza.

Ad eoſdem acceſſit Abrahamus Ortelius (c), Paulus Merula (d), Scipio Claramontius (e), Philippus Ferrarius (f), a quo diſſentire non videtur Baudrandus (g), denique; ut alios omittam; Anonymus Mediolanenſis (h). Ex iis autem qui in ſecunda fuerunt ſententia, ſatis eſt nominare Philippum Antoninium (i), cujus hæc ſunt verba, latine reddita: „ Mutiliana, prope quam Mutilum fuit antiquus lo„ cus. „ Contra alter Faventinorum Hiſtoricus Petrus M. Kavina (k) Mutilianam fuiſſe Mutilum, negat, quia ne anno quidem 1195. erat Mutilum in via quæ juxta Mutilianam ducta in Etruriam tendebat, ut neque olim ex Antonini Itinerario. In hoc enim ſub lemmate *Iter a Faventia Lucam*, tantummodo ad M. P. XXV. *Caſtellum* occurrit. Sic enim Iter illud incipit *In Caſtellum M. P. XXV. Annejanum M. P. XXV. Florentiam M. P. XX.* Utrum tandem vult Kavina, ſub finem ſæculi XII. Mutilianam necdum extitiſſe? an extitiſſe? Si extitiſſe; ea nempe olim Mutilum fuiſſe potuit. Si non extitiſſe; oblivifcitur teſtimoniorum ex quibus conſtat, Mutilianam jam ſæculo fuiſſe X. Blondus (l) enim docuit, Mutilianam *fuiſſe ante quingentos annos*, id autem, ut alias (m) oſtendi, anno ſcribebat 1450; *fuiſſe*, inquam, *nobilis familiæ Comitem, qui Guido cognomine per Flaminiam & Etruriam floruerunt.* Claramontius (n) autem *in primo*, inquit, *Othonis adventu* (incidit hic in annum 951.) *inter ejus proceres, imo propinquos fuit Vido illi affinitate junctus. Hic ab Othone Mutilianæ comitatu donatus -- in Italia conſedit familiæ -- Guidiorum author.* Quin Rubeus (o) non modo ad A. 967. ſcripſit, Widonem *Mutilianæ Comitem* fuiſſe ab Othone confirmatum; ſed & circa A. 923. *Mutilianum* oppidum memoravit: & ne quæ Rubei de eo oppido ſententia fuerit, dubitemus; ad A. 1166. ad hunc modum locutus eſt (p) *in Flaminia prope Mutilum, Comitis Guidonis oppidum.* Ipſe denique Tondutius (q) agnoſcit, A. 925. Mutilianam in Guidiorum poteſtatem veniſſe. Quod vero ad Itinerarium attinet, Antonini dictum, quod ea in parte vitiis non carere, Cluverio (r) certum eſt; non quæram, an *Caſtellum* illud, quod Kavinæ fortaſſe Caſtrum Mutilum fuiſſe videbatur, *fuerit id oppidum, quod fere in ruinis jacens, vulgo dicitur Marradi*, ut opinabatur idem Cluverius; certe Marradium, nunc in ruinis minime jacens, M. P. XX. eſt ſupra Faventiam; multoque minus an fuerit *Caſtellenſe municipium*, quod a Frontino de Coloniis memoratum, cum hoc *Caſtello* componit Goeſius *haud ſane bene*, ut cenſuit Cl. Weſſelingius (ſ), qui in Piceno illud municipium fuiſſe, oſtendit. Illud potius dicam, cum ea Itinerarii pars ſcripta eſt, tunc Caſtrum Mutilum aut in vicum eſſe potuiſſe redactum, aut in ipſa via non eſſe. Certe Livius neque non exiguum, neque in via illiuſmodi fuiſſe, indicavit: ut plane indicavit, ad illud patuiſſe iter per Tribum Sapiniam, quam in valle per quam Sapis fluit, extitiſſe, nemo negat, & nos cum de Sapi amne locus erit verba faciendi (t), hac de Tribu iterum dicemus.

7. Qua ex re ſumi ratio poteſt qua Cluverio (u) fortaſſe ſatis fiat, qui Mutilum, non in Mutiliam, ſed in Medolo, oppido in montibus ſupra Mutinam ſito, ſibi ponendum exiſtimavit, aſtipulantibus Cellario (x), & recentiſſimis Geographis, qui eum quoque locum in Italiæ urbem mutarunt. Quod ſi nominum ſpectantes ſimilitudinem, illud fecerunt, facilius certe fuerat Mutilum in Mutiliana, quam in Medolo, invenire, ut fuiſſet quoque in caſtro quodam Mutilene, ſi forte noviſſent, in agro proximo Regii Lepidi caſtrum hoc nomine extitiſſe initio ſæculi XII. (y). Sed alia illi magis ſpectarunt, ut puta in his Livii (z) verbis de L. Furio conſule, *per tribum Sapiniam in*

(ſ) n. 3. (t) l. 2. c. 9. n. 89. (u) Prelud. cit. (x) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (y) Comment. Urb. l. 3.
(z) Reg. cit. 14. (a) Geograf. in terza rima l. 3. c. 9. (b) Epiſt. IV. n. 3. & ſeq. (c) Synonym. Geogr.
(d) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 23. (e) Cæſen. Hiſt. l. 3. (f) (g) Lexic. Geogr.
(h) Diſſert. de Ital. med. ævi Sect. 16. n. 83. (i) Delle Antich. di Sarſina Diſc. 1. (k) Faventia Rediviva.
(l) Ital. Reg. 6. cit. (m) Epiſt. I. n. 7. (n) Hiſt. cit. l. 5. (o) Hiſt. Rav. l. 5. (p) l. 6. (q) Prelud. cit.
(r) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (ſ) in Adnot. ad vetera Roman. Itinerar. (t) Epiſt. XIV. n. 5. (u) c. 28. cit.
(x) Notit. Orb. Ant. l. 1. c. 9. n. 81. (y) Vid. Affaroſi Mem. del Monaſt. di S. Proſp. di Reggio P. 1. n. 38. (z) l. 33.

in Bojos venit : Jam caſtro Mutilo appropinquabat, cum veritus, ne intercluderetur ſimul a Boiis, Liguribuſque, eadem via qua adduxerat, reduxit; ſpectarunt, inquam, Ligurum vicinitatem; nam alioquin non eſſet veritus Conſul, ne ab Liguribus intercluderetur; quaſi vero Ligurum fines, vel ipſis fatentibus, non uſque ad Arnum extenderentur, poſſentque ideo Ligures per viam de qua paulo ante (*a*) dictum eſt per Anemonis vallem Mutilianam verſus deſcendere. Spectanda vero ſimul erat Sapinia Tribus per quam venerat in Bojos Conſul, via multo Mutilianæ, quam Medolo, propiore: ſpectandumque ſimul, num tuto ut Mutilianæ, ita Medolo appropinquare Conſul poſſet, quando Bononia, inter hoc, & Sapiniam Tribum interjecta, a Boiis adhuc tenebatur, ut ea oſtendunt quæ Livius continuo ſubjicit, conjunctos mox utriuſque Conſulis exercitus *primum Bojorum agrum uſque ad Felſinam oppidum populantes peragraviſſe : eamque urbem, cæteraque caſtella, & Bojos fere omnes --- in deditionem veniſſe*. Sed hæc tu melius, atque alia quæ Cluverius congerit, examinabis: neque enim mihi, quamvis non omnia quæ ponit, facile probanti, tempus nunc eſt ea perſequendi, præſertim cum de Mutilo illo Bojorum Caſtro diſputare etiamnum malim, quam aliquid pro certo conſtituere.

8. Illud potius ſtatuam, Mutilam neque cum Medolo, neque cum Mutiliana, quacum a quibuſdam confuſam video, ullo modo poſſe confundi. Nam quæ Mutila mons eſt in Sabinis, uti ex Frontino de qual. agr. adnotavit Holſtenius (*b*), ut ad neutrum illorum referri poſſit, ſatis per ſe patet. Idem vero patet de Mutila, quod Iſtriæ oppidum fuiſſe, mox oſtendemus: quamvis Ortelius (*c*) id de quo diximus, *Flaminiæ in Italia oppidum* Mutilianam, ſive ut noſtratum vulgus appellitat, Modianam, eſſe *Mutilam Obſequenti*, non dubitat, ut neque Ferrarius (*d*), neque Merula (*e*), idem repetentes. Sed Julius Obſequens nullam, quod ſciam, de Mutila facit mentionem. Facit vero Conr. Lycoſthenes, qui de Prodigiis ea ſupplevit quæ deerant apud Obſequentem, Dionyſium, Eutropium, Oroſium, alioſque, & in his Livium ſecutus, quanquam non omnia ex hoc excerpſit quæ poterat, & quæ, qualiacunque revera eſſent, ejus poſtulabat inſtitutum, ut puta cap. 31. ubi de Romanorum ad Thraſymenum cæde prodigia omittuntur Flaminio Conſuli inter movendum facta, in primiſque in ſigno quod evelli non poterat. Cum igitur Lycoſthenes ſcribat (*e*), *Mutilam, & Faveriam vi captas, & deletas*; nollem, qui Lycoſthenem ab Obſequente non diſtinxere, pro Faveria, ut fit, inter celeriter legendum, Faventiam forte legiſſent. Verum præterquam quod ibi de Iſtris a Lycoſthene verba fiunt; perſpicuum eſt ex iis quæ nominat, & oppidis, & Conſulibus, eum locum ex Livio (*f*) excerpſiſſe, cujus ipſe contextus oſtendit, Mutilam, ſive ut ipſe vocat, Mutiliam *vi captam, & deletam* a C. Claudio Pulchro Conſule fuiſſe in Iſtria: quod & ea Livii verba aperte confirmant, ubi poſt narratam Neſactii, & Mutiliæ, & Faveriæ expugnationem, *Iſtria tota*, inquit, *trium oppidorum excidio, & morte regis pacata eſt*. Bene igitur Cellarius (*g*), & ante ipſum Cluverius (*h*), qui Mutilam in Iſtria ponunt, ſed incerta ſede: quanquam Cluverius, cum ſcripſerit, *quibus locis* (Mutila, & Faveria in Iſtria) *fuerint, plane ignoro ; niſi oppidum* Medolino Mutilæ -- *vocabulum ferre credas*, mirandi occaſionem dedit, cur igitur Mutilam mediam fere inter Polam & Neſactium in ipſa Iſtriæ ora maritima delineaverit (*i*). Geographi recentiſſimi ne memorant quidem. Cellarius in Tabulis non Mutilam modo, ſed utrumque etiam de quo dictum eſt, Mutilum omittit: cum Mutinenſe Cluverius, & Sanſonius poſuerint, alter in Tabula Galliæ Circumpadanæ, alter in Tabula Italiæ Antiquæ, prætermiſſum ab iis qui Tabulam qua facies refertur Italiæ ſub inclinationem Romani Imperii, propoſuerunt. Sed hi eam ſunt, in qua erant ſententiam ſecuti, Mutilum noſtrum, non Mutinenſe, Livii Mutilum fuiſſe. Itaque noſtrum dumtaxat pinxerunt, ſed medium, quod ſatis probare nequeas, inter Montonum, & Anemonem, *apud quem* ut non ſit, veluti Ferrarius (*k*) ſcribit, Anemoni certe eſt, quam Montono, propior; minus tamen improbandi, quam Cluverius, ſi ejus Tabula eſt quæ inter *Geographiæ Veteris Tabulas aliquot* Abrahami Ortelii, illius fert nomen. In hac enim ut Faventiæ nullus appingitur fluvius, ſic denique ſupra originem Ronchi, qui ibi perperam vocatur Beſedis, Mutilum ponitur.

9. Sed in illa alia quam modo memorabamus, Tabula non modo Mutilum, ſed & Solonæ oppidum medium locatur inter Anemonem, & Montonum, ut in Sanſoniana quoque, in hac tamen ſic, ut Montono magis aliquanto ſit propinquum, cum omnino ponendum eſſet ad hujus ripam, quemadmodum ab Anonymo Mediolanenſi pictum eſt, a Cluverio (*l*) autem, Cellarioque (*m*) deſcriptum. Vocant hi, non Solonium, ut ille, neque, ut Sanſonius, Soloniam; ſed cum pleriſque Solonam; quippe veterem, de qua mox dicetur, Inſcriptionem reſpicientes, in qua *Curatori* legebatur *Solonatium*, ut aliqui reſpiciunt etiam Plinii (*n*) locum, *Regienſes a Lepido, Solonates, ſaltuſque Galliani*: quibus in verbis ut ſint quæ aliter, & recte, ſicut alias (*o*) videbimus, ab aliis legantur; tamen niſi quod Baudrandus (*p*) legit *Solinates*, cæteri legunt *Solonates*, nemo, quod ſciam, *Soloniates*. Et ſane huc nihil attinet Solonium urbs Etruſcorum, ex qua validum miſſum eſſe Romulo auxilium, Dionyſius ſcribit Halicarnaſſæus (*q*), neque Solonius, qui, ut Cicero (*r*) explicat, erat *campus agri Lanuvini*, neque demum σολώνιον urbs Allobrogum Dioni (*ſ*), quanquam eadem in Epitome Livii (*t*) Solon appellatur; longius enim abſunt hæc omnia ab eo de quo ſcribimus, tractu. In quo tamen nec illi fuiſſe videntur, ut verum fateamur, Plinii Solonates, ſi quos inter populos ipſe memoret, attendamus. Inſcriptio autem ad populos multo propiores ei de qua hic agimus, regioni attinere non modo viſa eſt Cluverio, aliiſque, ſed & omnibus videbitur quicunque & fuiſſe Arimini ſciant, & ſic habuiſſe.

C. GALERIO C. F. ANI. IVLIANO
EQ. R. QVAESTORI DVVMVIRO
CVRATORI SASSINATIVM
CVRATORI SOLONATIVM
FLAMINI PATR. COL. AVG
ARIMIN. ADVOC. PVBLIC
AMANTISSIMO DECVRION
AMANTISSIMO CIVIVM
SPLENDIDISSIMVS ORDO ARI
MINENSIVM MERITIS FIDEI
BONITATIS INNOCEN
TIAEQVE EIVS.

Deſcripſi autem qualem Antoninius (*u*) Vir diligens propoſuit, ut ab Ariminenſibus Illuſtribus uno, itemque altero, accuratiſſimo antiquitatum Obſervatore, acceperat; namque ut poſtea a Clementinio (*x*), & a Garuffio (*y*) exhibita eſt, mancam eſſe, animadverti, nedum, quod ultro apparet, ut a Cluverio (*z*). Qui tamen cum Saſſinates non omiſerit; Solonates haud ita procul a Saſſinatibus, & Ariminenſibus quæſivit, ut in hoc laudandus, ſic laude majori dignus, ſi vel propius utriſque eorum, Solonates quæſiviſſet. Verum fallaci quadam nominis ſimilitudine deceptus, non ſatis acceſſit. Ad ripam enim ſubſtitit noſtri fluminis Montoni, ſive, ut proprie loquamur, ſiniſtri de duobus amniculis qui confluunt in Montonum, ad eamque ripam infra Salſubium, non dubitavit, ſe inveniſſe Solonam. Salſubium dictum fuiſſe olim oppidum quod nunc appellant *Caſtrum Carum*, poſt Blon-

(*a*) n. 6. (*b*) Adnot. in Theſaur. Geogr. Ortel. (*c*) Theſaur. Geogr. (*d*) Lexic. Geogr.
(*e*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 23. (*e*) c. 63. (*f*) l. 41. (*g*) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 155.
(*h*) Ital. Ant. l. 1. c. 21. (*i*) Ibid. Tab. Venet. Hiſtr. &c. (*k*) Lexic. Geogr. (*l*) l. 1. cit. c. 28.
(*m*) c. 9. cit. n. 89. (*n*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*o*) Epiſt. XII. n. 2. (*p*) Lexic. Geogr. (*q*) Orig. l. 2.
(*r*) De Divinat. l. 1. (*ſ*) Rom. Hiſt. l. 37. (*t*) l. 103. (*u*) Delle Antich. di Saſſina Diſc. 1. P. 1. c. 5. in fin.
(*x*) Raccolt. Iſtor. di Rimin. l. 1. (*y*) Lucern. Lapidar. c. 1. (*z*) c. 28. cit.

Blondum (*a*) tradunt Berlingherius (*b*), Leander (*c*), aliique plures, idque a ſalſis aquis ibi, aut in vicinia exiſtentibus: ego Salſubii nomen, niſi quod Holſtenius (*d*) Ligorium indicat, ex lapide veteri id proferentem, legiſſe non memini apud antiquiorem Anaſtaſio Bibliothecario (*e*), ſi tamen emendatione ſtandum eſt in ora Regii Codicis adnotata; legere enim ſolent *Forum Pompilii*, *Forum Livii*, *cum caſtro Suſſubio*; ut lectiones omittam alias, *Saſſuſio*, *Saſſubrio*, *Suſubio*, *Sulubrio*. Ut ut eſt, Caſtrum Carum, ſive, ut Claramontius (*f*) vocat, Caſtrocarium oppidum eſt quod cum Bonifacius IX. pretio XI. mill. florenorum ſub finem ſæculi XIV. vendidiſſet Florentinis, hi tamen tunc quidem habere non potuerunt, obſiſtentibus, cum Bononienſibus, Forolivienſibus noſtris, quorum agri erat, & a quorum mœnibus non diſtat ſex, ut recentes ſcribunt Geographi paſſ. millibus, quando recte iidem diſtare ad quatuor Forolivio docent Civitatem Solis, quæ arx eſt infra Caſtrum Carum poſita intervallo paſſuum vix octingentorum. Arx hæc ſicuti Civitatis vocabulo, præter rem, meritumque impoſito (parvo enim ſemper fuit, & adhuc eſt ambitu, neque incolas inquilinoſque habuit, cum ſcribebat Cluverius, quadringentos, nunc autem vix plures habet ducentis, neque Epiſcopum habet proprium, ut quæ ſemper noſtro ſubjecta fuerit) ſicuti, inquam, Civitatis vocabulo Baudrandum (*g*), alioſque decepit, qui *urbem Italiæ* eſſe, ſcripſerunt, ita appellatione *Solis* appoſita in errorem traxit Cluverium, qui veterem Solonam eſſe, non dubitavit. Hic ſi verum conjeciſſet, ut præter alios Præſtantiſſimos Viros quos in Epiſtola ad Poggium (*h*) nominavi, ipſe quoque credidit Harduinus (*i*), nedum Anonymus Mediolanenſis (*k*), atque alii recentes Scriptores; omnino erat, ut diximus, in eorum Tabulis qui in eadem fuerunt ſententia, ad amnis quem memoravimus, ripam Solonæ oppidum appingendum. Sed quando in Epiſtola illa (*l*) perſpicue demonſtravimus, Civitatem Solis nec antiquam eſſe, & Solis vocabulo appellatam ab eo quod forte accidit dum conderetur anno 1565. & quod conſequitur, veterem Solonam eſſe non poſſe; videndum eſt porro, num hujus ſedem conjicere liceat alio potius loco qui cum Inſcriptione illa magis conveniat.

10. Philippus Antoninius (*m*), quem ſupra laudavimus, Vir doctus, & regionum harum de quibus loquimur, peritiſſimus, ſuſpicatus eſt, Solonates fortaſſis ibi fuiſſe, ubi nunc Solianum eſt, nobile, cum ipſe ſcriberet, oppidum Malateſtarum, in finibus ſitum Diœceſis Ariminenſis. Videbis in iis Magini Tabulis (*n*) quibus aut Romandiola, aut Urbini Ditio propoſita eſt, in montibus pictum qui inter Sarſinam, & Ariminum interjiciuntur; ut ſi rectam lineam ab illa ad hanc urbem ducas, inter utramque medium invenias. Nec dubitari quidem poteſt, quin cum Inſcriptione illa in qua Solonates ſimul cum Sarſinatibus, & Ariminenſibus memorantur, id oppidum valde conveniat quod inter hos medium ſit. Et ſi idem poterat, ſicuti Antoninius ait, plurium ſimul Civitatum eſſe Curator; quanto magis poterat vicinarum inter ſe? Nec vero quod in Civitate Solis, id in Soliano objici poteſt, recens eſſe oppidum, & ab recenti caſu aliquo eam appellationem nactum. Non valde quidem antiqua eſt ejus inſtauratio. Cum enim eſſet *oppidum & ipſum per ſe inſigne, & præaltis turribus, & prætorio egregie munitum* A. 1312. *ſolo æquatum eſt*; ut verbis utar Rubei (*o*), apud quem pro *Soliano* ſcriptum eſſe *Salianum* errore operarum eo diligentius cavendo, quod & Salianum, longe aliud oppidum, in Cæſenate agro ab ipſo alibi (*p*) memoratur, Hiſtorici alii oſtendunt, idem excidium narrantes, in quibus ſunt Claramontius (*q*), & productus ab ipſo Auctor Chronici Cæſenatis, & Cæſar Clementinius (*r*); hi enim omnes diſerte; non de Saliano, ſed de Soliano id referunt; quamvis ultimus anno proponat 1311. A quo tempore cum eſſet inſtauratum, anno iterum 1358. idem, aut maximum certe detrimentum retulit a Comitis Landi militibus, quod a Tritemio Abbate traditum eſſe, in Collectaneis legi de Cæſenæ Civitate, manu ſcriptis Antonii Ragoneſii; ut mirum non ſit, cum A. 1312. capax eſſet domuum trecentarum, aut eo amplius, ut eſt apud Clementinium patrem (*ſ*), poſtea in deſcriptione oppidorum Ariminenſium, quam Clementinius filius (*t*) exhibet inſtitutam ante A. 1384, domos non haberet plures una & ſeptuaginta. Vel ſic tamen ad A. 1495. ab Rubeo (*u*) hoc oppidum, imo ad A. 1498. etiam a Bembo (*x*) cum ejus agro memoratum eſt Solliani nomine. Verum ut ejus inſtauratio non ſit pervetuſta, nec antiquiora de ipſo inveniam teſtimonia, quam apud Clementinium patrem (*y*) qui ſub A. 1186. Documentum commemorat in quo Solianum nominatur, anno autem 1215. ex Chronicorum omnium conſenſu refert, Soliani Dominam Joanni Malateſtæ nupſiſſe, ex eoque tempore Solianum fuiſſe Malateſtarum; tamen ob id ipſum quod anteriora de hoc oppido ignoramus, nihil prohibet perantiquum ejus initium, nomenque ſuſpicari: certe donec quiſpiam nobis felicior ſit in anno quo conditum fuerit, & in cauſa alia nominis reperienda, ut veterem Solonam fuiſſe, pro certo non affirmabimus, ſic neque cogemur Antoninii conjecturam prorſus abjicere, ubi hoc oppidum nunc eſt, ibi olim forſitan fuiſſe Solonates.

11. Nunc a Soliano, quo nos traduxerat Solonatium perquiſitio, ad Civitatem Solis, ſive ad ſiniſtrum de duobus amniculis qui in Montonum confluunt, redeuntibus, perpauca de hoc addenda reſtant ad ea quæ fuſe alias (*z*) de iis amniculis, de eorumque antiquo confluxus loco, & de Montoni ipſius reliquo alveo ſcripta accepiſti. Sunt igitur errores præterea aliquot in Geographorum Tabulis indicandi, ut in Cluverianis (*a*) duobus, quarum altera inſcribitur *Umbriæ Antiquæ Deſcriptio*, altera *Galliæ Circumpadanæ*, Montoni origo non ex amniculis binis, ſed ſimplex, cum duplex Anemonis in eadem ſecunda Tabula non omittatur: ut in Ravinæ (*b*), & Braſchii (*c*) Tabulis amniculorum confluxus non modo ſupra urbem noſtram, ſed vel multo ſuperius quam nunc ſit; nedum quam antiquis ſæculis, cum ſupra eſſet nullus; mirum in iis Scriptoribus qui Foro Livii adeo vicini fuerint; ut in Tabula Italiæ Medii Ævi ab Anonymo Mediolanenſi propoſita, Montoni alveus Faventiæ propior, quam noſtro, quod perſtringere ad occidentem ſolem deberet Foro, aliquanto graviori errato quam in Sanſonii Tabula quæ inſcribitur *Italia Antiqua*, ubi idem Forum pingitur medium inter Montonum, & Ronchum. Non unus vero notandus eſt error in illa Ortelii Tabula qua *Italia Gallica ſive Gallia Ciſalpina* deſcribitur. Nam præterquam quod Forum ipſum Livii vicinius ponitur Ravennæ, quam Faventiæ, & hæc longe propior Foro Cornelii, quam Foro Livii, Forum hoc ultimum Montonus perſtringit ab oriente ſole. Bis quoque in fluminibus noſtris Tabula peccat, qua Vir Cl. de l' Isle Italiæ faciem, ut ſuo erat tempore, delineandam ſuſcepit. Neque enim Ronchum uſquam ponit, quaſi in rerum natura non eſſet, Montonum autem eo perducit, ut non ad illud ad quod debebat, ſed ad oppoſitum demum fluat Ravennæ latus. De Montoni autem origine, & fine quæ Ferrarius (*d*) memorat, niſi æquos inveniant Lectores, longius a vero aberrare videri poſſunt. *Ex Apennini mont. radicibus emiſſus. In Theſ. Ling. Lat. fluv. Sabinorum longiſſime hinc diſtantium ſcribitur*. Sed in Theſauro illo fluvii finis ſpectari potuit ſecundum ea Plinii (*e*) verba, *Ravenna Sabinorum oppidum cum amne*

Bede-

(*a*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*b*) Geogr. l. 3. c. 9. (*c*) Deſcrit. di tutta Italia Reg. 14.
(*d*) Annot. in Theſ. Geogr. Ortelii. (*e*) Vit. Pontif. in Steph. III. (*f*) Cæſen. Hiſt. l. 15. (*g*) Lexic. Geogr.
(*h*) Epiſt. II. n. 10. (*i*) ad Plin. l. 3. c. 15. not. 26. (*k*) Diſſert. de Italia med. ævi Sect. 16. n. 83.
(*l*) n. eod. 10. (*m*) Delle Antich. di Sarſ. Diſc. 1. P. 1. c. 6. (*n*) Italia. (*o*) Hiſt. Rav. l. 6.
(*p*) Vid. in car. fin. Indic. Scripturar. (*q*) Cæſen. Hiſt. l. 12. (*r*) Raccolt. Iſtor. di Rimin. l. 5. (*ſ*) Ibid.
(*t*) l. 6. (*u*) Hiſt. cit. l. 7. (*x*) Hiſt. Rer. Venet. l. 4. (*y*) Raccolt. cit. l. 4. (*z*) Epiſt. IV. n. 6. & ſeqq.
(*a*) Ital. Antiq. (*b*) Faventia Rediviva. (*c*) De vero Rubic. Tab. cap. 8. (*d*) Lexic. Geogr. in Bedeſis.
(*e*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15.

Bedeſe. Necdum enim Cluverius (*f*) opinionem propoſuerat ſuam, legendum ibi eſſe *Theſſalorum*, non *Sabinorum*: quanquam ut qui Ravennam condiderint, incertum eſt, ſic contra non unius ſemper fuiſſe olim populi oppidum, ſed modo hujus, modo illius, ut alius alium pervicerat, ejeceratque, negare poterit nemo. Quod vero dicatur Montonus *ex Apennini radicibus emiſſus*, cum revera ex altiori ejus parte utramque originem ducat, id ita fortaſſe tueri licet, ut de alveo in quem bini fluvioli confluunt, dictum putemus; neque enim ab eo confluxu permagno nunc intervallo diſtant Apennini radices; non de altiſſimo fluviolorum initio. De quorum ſiniſtro cum ſatis ſcripſerimus, ſi quid autem de altero addendum ſupereſt, id ad antiquum Livii pertineat Forum; propterea in Epiſtolam proximam, qua de Foro ipſo videndum eſt, differemus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA IX.

FOrum Livii ſuo ipſum nomine a quo ſit conditum, oſtendit, ab Livio nimirum aliquo, ut Forum Lepidi, Forum Sempronii, & ne longius ab noſtro abeamus, Forum Cornelii, & Forum Popilii a Lepido, a Sempronio, a Cornelio, a Popilio quopiam condita ſunt, a Viris, inquam, inter Romanos illuſtribus, dum Conſulis, Proconſulis, aut alterius poteſtatis nomine cum imperio ibi degerent, ubi ea Fora condiderunt. Ex iis Viris nonnulli qui fuerint, & quod conſequitur, quo ſæculo ea eſſe Fora inceperint, ſatis conſtat; de reliquis non item; ſed per conjecturam eſt inquirendum. Itaque cum Galliæ noſtræ qui Livii cum imperio præfuerint, præter Salinatores duos, Marcum videlicet, & Cajum, nuſquam appareat, quorum alteri anno ante æram vulgarem 207. alteri 188. in Conſulatu provinciam obtigiſſe Galliam, ex certiſſimis liquet Hiſtoriarum monumentis (*a*); ab alterutro hoc conditum fuiſſe Forum, & præſertim a Cajo, ſub quo provincia quieta fuit, videtur eſſe conjiciendum.

2. Nec vero conjecturæ huic obſtat Strabonis (*b*) ſilentium, cum Foro Cornelii, Faventia, Cæſena minime Forum quoque Livii commemorantis, etſi inchoata jam æra vulgari, quippe ſub Tiberio, ſcriberet. Scilicet non id ſibi propoſuerat Strabo, quemadmodum ejus libros verſantibus proclive eſt animadvertere, ut ſingula nominaret loca, non Orbis dico, ſed Italiæ. Certe non ita diſſitum a nobis Piſaurum ne ibi quidem, ubi Ariminum, Senam, & Fanum Fortunæ, memorat. Piſaurum tamen, ut luculentus auctor Livius (*c*) memoriæ prodidit, anno ante æram vulgarem 184. colonia deducta jam fuerat. Sic multo minus illius qui paucis poſt Strabonem luſtris Italiam deſcripſit, Pomponii Melæ (*d*) ſilentium obſtat, ut qui tametſi loca enumeret quamplurima, tamen in littoribus ferme ſubſiſtens, adeo in mediterraneis preſſus eſt, ut de Æmilia noſtra quidquid inter parvum Rhenum, & Ariminum fluvios intercedit, præter Bononiam; nam Ravenna ipſi in maritimis eſt; prorſus omittat. Quod ſi non modo quo tempore hic floruit, nimirum Claudio imperante, ſed vel diu antea Forum Livii non extitiſſet; qui fieri mox potuiſſet, ut ſub Claudii Succeſſore Nerone ſcribens (*e*) M. Valerius Probus (*f*) haberet has notas FR. L. & I. FO. L. earumque alteram interpretaretur *Forum Livium*, alteram vero *In Foro Livii*? Apparet igitur, Strabonem, ſi Italus fuiſſet, non ſecus ac Plinius (*g*), fuiſſe ſcripturum *Cæſena*, *Claterna*, *Forum Clodii*, *Livii*, *Popilii*, *Truentinorum*, *Cornelii*, *Licinii*, *Faventini &c.* nec vel in tanta ſua brevitate de octo quatuor; ſi tamen quatuor, ut Forum Livii, tunc erant; præteriturum.

3. Hactenus, ut vides, a Forolivienſibus Scriptoribus non receſſi. Quibuſcum in iis quoque libenter facerem quæ de Livia quaſi altero noſtræ urbis, aut partis ipſius nomine tradiderunt. Sed antiquiſſimis temporibus id nomen fuiſſe in uſu, nec ipſi probant, neque ego apud idoneos Auctores invenio. Ab iis tamen non diſſentio, qui a Poetis, etiam olim, eſſe illam appellationem uſurpatam interdum, ajunt, ſaltem adjectivi inſtar, velut in antiquo eo lapide quem ab Aldo in *Orthographiæ Ratione* (*h*) laudatum, Galeatæ adhuc in majori Templo extantem, me petente, non ſemel inſpexit, & diligenter deſcripſit Verlicchius meus. Sub tympano, ut vocant, ad cujus lateta ſingula ſinguli ſunt ſculpti delphini, & in quo ſolemnes illæ ſiglæ extant D. M. grandibus, & pulchris litteris leguntur nomen, & cognomen Rubriæ Tertullæ, anni, menſes, dies quos Juvenis illa vixit, tum prænomen, nomen, cognomen mariti, qui lapidem poſuit, quanquam prænomen dubium reddiderunt injuriæ temporis. Sequuntur denique, ſed minoribus litteris, hendecaſyllabi ſex verſus, quorum penultimi initium non apparet quomodo legerint *Et tantum*, cum *Inanium*, perperam quidem, ſed unde verior a te excogitetur ſcriptura, inſculptum eſſe vel repetita inſpectione videatur. Habet autem idem verſus, non, ut minus bene ediderunt, *linquit*, ſed *liquit*. Cæterum quod ad propoſitum noſtrum attinet, verſus primus ſine ulla dubitatione ſic legitur

Livia me tellus aluit, geminamque ſororem.

Hic me fortaſſe interpellares, quærendo, cur non illam potius Inſcriptionem memoraverim, in agro Forolivienſi circa A. 1678. effoſſam, quæ in ſtylobate, cujus in altero latere patera, in altero quædam quaſi tabella apparebat, ſculpta erat in hunc prorſus modum

D. M. LIVIA. PO
LA. SEX. F. D
O. LIV. PAR
CABVS. M
E

quæ ſic interpretatus dicitur Vir harum rerum peritiſſimus, *Diis Manibus Livia Pola Sexti Filia Domo Livia Parcabus Monumentum Erexit*. Ego vero cur non memoraverim dicam, cum tu mihi dixeris primum, an valde probes illud *Parcabus*, quod in nulla memini Inſcriptione vidiſſe, qui in multis certe viderim *Parcis*, deinde hoc potius, quomodo, ſi interpretationem iſtam ſequaris, ſiglas duas primas cum poſtremis duabus, utraſque autem cum *Parcabus* ipſis concilies, demum, idque multo magis, an ipſe inſpexeris, & hoc ſaltem, nihil inter deſcribendum in littera aliqua peccatum eſſe, confirmaveris.

4. Sed ut ſint dubitationes hæ, atque aliæ inanes meæ; certe nullum præter hæc duo ſervatum antiquum marmor eſſe, ſcio, quod ad noſtræ urbis appellationem attinere viſum ſit. Minus autem id mirum eſſet, ſi ex locis Caſſiodori a Kavina (*i*) indicatis, liqueret, ut ipſe exiſtimabat, quadratos inutiliter Faventiæ jacentes lapides, Theoderici juſſu, ad Ravennæ ædificia conſtruenda fuiſſe tranſvectos; cur enim non item qui apud nos jacerent? Verum ſi eos Caſſiodori locos (*k*), quod nos fecimus, inſpicias; ne unum

(*f*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*a*) Liv. Hiſt. l. 27. & l. 38. (*b*) De Situ Orbis l. 5. (*c*) Hiſt. l. 39.
(*d*) De Situ Orbis l. 2. c. 2. (*e*) Vid. Euſeb. in Chronic. (*f*) De Not. Roman.
(*g*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*h*) ad vocem Genitrix. (*i*) Faventia Rediviva.
(*k*) Variar. l. 2. Epiſt. 7. l. 3. Epiſt. 9. & 10. & l. 5. Epiſt. 8.

unum quidem reperies, qui ex vicinis Ravennæ urbibus tranſvectos ſignificet, ſed contra, non unum qui diſerte ex longe diſſitis, & per mare deportandos, imo & aliquem, non ad Ravennatia, ſed ad Tridentinæ regionis ædificia ſpectantem. Temporum igitur, & minus eruditorum ſæculorum viciſſitudines culpandas credo, ſi alia marmora ruinis, & humo obruta, alia in fundamentis defoſſa, aut intra parietes abſcondita, alia in alios uſus converſa nos lateant, caſu aliquo feris nepotibus revelanda, ſicuti plura, apud proavos occulta, avis noſtris, & parentibus ſe ſe obtulerunt, quæ omnia tandem noſtrates Hiſtorici, & præſertim Sigiſm. Marcheſius (*l*) vulgarunt, nonnulla in urbe, cætera in agro adinventa. Ex quibus Numina quæ hic ethnicorum tempore colebantur, & gentium aliquot nomina ſive indigenarum, ſive inter Romanas nobilium, quæ traductæ huc fuerant, cognoſcuntur, quamvis ad earum libertos, aut ſervos, ut pleraque etiam alibi ſolent, nonnulla attinent, ut ſiglæ, aut verba ipſa oſtendunt, velut in eo quod hominum, & temporum injuriis male habitum, vix amplius legi poteſt, integrius fortaſſe cum olim ab Smetio (*m*) inſpectum eſt; nam ſive, ut ab ipſo, ſive ut ab noſtratibus proponitur, ſpectes; *Felicitati a Contubernal.* poſitum fuiſſe, non dubites, conſervæ igitur. Duo vero inter cætera præſtant, cum habeant illorum nomina qui Conſules erant eo tempore, unde annum, ut in altero etiam diem, ſcire liceat quo poſita ſunt. Hoc *Materno & Bradua*, Primum vero *M. Cornelio Caetego C. Erucio Claro Coſ.* Quorum marmorum utrumque, & præſertim hoc Primum quanti faceret præclarus veterum Inſcriptionum Judex Sertorius Urſatus, ex Poſthumo ejuſdem Opere (*n*) ſatis perſpicitur. Quin ad Vulgares Faſtos emendandos ad A. Chriſti 170. poſt Urſatum uſus eſt Doctiſſimus Cardinalis Noriſius (*o*) diſerte citata hac *Inſcriptione Forolivienſi*, cujus ope ad alias etiam circa eorum Collegium Conſulum dubitationes tollendas proceſſit, ex ea reſcribens *M. Cornelius Cethegus. C. Erucius Clarus*. Sed a Pagio quoque eandem hanc Inſcriptionem fuiſſe laudatam, adnotavit Eruditus Caſinenſis Abbas, Collega, dum viveret, meus Jo. Antonius Urſatus ad Opus, quod modo indicabamus, Avi ſui. De aliis autem marmoribus vetuſtis Forolivienſibus mox loquendi occaſionem habebimus.

5. Etſi ex antiquis Civitatis noſtræ Chronicis apparet, Majores non dubitaſſe, quin magna ad Livii Forum acceſſio facta ab iis eſſet qui olim incoluiſſent locum paſſibus ſupra hoc mille quingentis ad meridiem videlicet, ſimulque ad occidentem ſolem, ut ibi retecta ſæpe fundamenta priſca murorum, ſepulchra, & templorum ruinæ indicare videbantur (quanquam, ne de ſepulchris hic quidquam dicam, templa quorundam Numinum Ethnici in agro potius, quam intra urbes, ædificabant) ab nemine tamen, quod meminerim, negatum legi, Forum ipſum Livii inter amniculos duos fuiſſe conditum, quos Epiſtola II. (*p*) & IV. (*q*) italis vocabulis *Acqua cheta*, & *Acqua viva*, ſingulorum veterem deſcribens curſum, memoravi. Inter illum igitur, ſive ſiniſtrum ad occidentem ſolem, & inter hunc, ſive dexterum ad orientem Romani illi ſapientes Viri Forum conſtruxerunt, ſalubritatem aeris, & munditiem a præterfluente utrinque aqua, & hujus optimæ copiam, & naturalis cujuſdam adverſus hoſtium irruptiones munimentis opportunitatem ſecuti. Ibi autem conſtruxiſſe, marmora indicant vetuſta, quibus in nulla urbis noſtræ parte majora, eademque magis ornata, ſunt effoſſa, quam in ea quæ inter amniculos illos duos erat interjecta. Effoſſa ea ſunt patrum noſtrorum ætate, & multa quoque ſimul erant quæ effodi potuiſſent, niſi ædium fundamenta, illis impoſita, prohibuiſſent. Candida ſunt, & affabre elaborata duo quæ ex iis marmoribus in publico extant, alterum epiſtylium, alterum arcus portio, utrumque ea magnitudine, arcus autem portio in tanta magnitudine ea curvaturæ parvitate, ut immanis arcus, & ampliſſimi ædificii partes cuncti qui inſpiciant, fuiſſe agnoſcant. Haud ita procul reperta eſt a foſſoribus Inſcriptio, in qua verbum AEDIF. legitur, ſed dimidiata, ſic tamen dimidiata, ut Aurelio Antonino, & Lucio Vero Imperatoribus, id eſt anno æræ vulgaris ſecundum diligentes Chronologos, ut tardiſſime, 169. eorumque juſſu a Præfecto, aut Milite aliquo *Legionis XXII. Primigeniæ* Ædificium fuiſſe exſtructum, ut ab noſtratibus (*r*) explicatum eſt, non difficulter intelligatur. Num vero ad eandem quæ hic diutius conſederit, an ad aliam Legionem ſpectent marmora duo ſepulchralia, quæ ut noviſſime tunc reperta, in Supplementi ſui calce Marcheſius propoſuit, alterum ad juniorem militem, natione Dalmatam, alterum, magnitudine, & ornamentis inſigne, ad Primipilum Legionis pertinens, cum Legionis in neutro numerus, aut nomen appareat, divinare nemo poteſt. Sed horum alterum in agro, alterum extra antiqui, de quo loquimur, Fori terminos inventum fuit, nimirum ubi Monaſterium eſt Sanctæ Claræ.

6. Quamvis enim legamus, priuſquam urbis noſtræ proferretur pomerium, foſſam olim, & mœnia fuiſſe ubi Templum nunc eſt Sancti Blaſii, ab oppoſita autem plaga ubi Sacram modo videmus Ædem Sancti Antonii in Ravaldino, quæ antea fuerat Sanctæ Mariæ Majoris; tamen fortaſſe ne illuc quidem priſcis temporibus Fori perveniebat latitudo, a ſeptemtrionibus videlicet ad meridiem. Ab occidente autem ad orientem ſolem terminos duo illi quos ſupra (*ſ*) nominavi, definiebant amniculi. Cum enim dexter per latus ſiniſtrum flueret ejus campi, qui nunc urbis Forum eſt, & adverſo in latere Templum habet in quo corpus S. Epiſcopi Mercurialis, facile II. conditum eſt; in antiquo Sermone cujus verba Epiſtola II. (*t*) retulimus, ſacrum illud corpus *ſepultum eſſe* dicitur *non longe a Livienſi Urbe ultra Amnem*; igitur extra urbem. Siniſter autem amniculus ab oppoſita plaga urbem terminabat. Etenim cum ſicuti oſtenſum eſt Epiſtola IV. (*u*) pone ſacram Ædem flueret, Triadi Sanctiſſimæ dicatam, quæ Ædes Cathedralis tunc erat, & in qua propterea corpus S. Mercurialis I. Forolivienſium Epiſcopi primum fuerat ſepulturæ mandatum; cum igitur pone illam Ædem flueret, ipſa Ædes in vetuſtis, quæ ibidem laudavimus, Chronicis fuiſſe dicitur *extra, ac juxta civitatem prope flumen*.

7. Dum vero de antiquis urbis noſtræ terminis tum in latitudinem, tum in longitudinem hæc ſcribo, me abs te non puto reprehenſum iri, quaſi inter nimis anguſtos fines ipſam coarctarem. Neque enim ignoras quod Dionyſius tradidit Halicarnaſſæus (*x*), *urbes parvas morem fuiſſe condendi Priſcis*; credo, quia multo eſſent publici dominii, quam propriæ quiſque domus, & quod conſequitur, urbis amplificandæ cupidiores, ut quam tanto facilius adverſus hoſtem tueri poſſent, quanto arctiore haberent gyro comprehenſam. Noſtri autem cives ut ditionem extenderint ſuam ſive per ſe, cum Rei Publicæ formam ſervarent, ſive per eos ex ſuis fere civibus qui ipſis præfuerunt, & quinque olim, aut ſex urbibus, oppidis autem amplius quadraginta imperitaverint, cum Tabula oſtendat, Bonoli Hiſtoriis id confirmantibus, præfixa; hic commemorare non eſt opus. Sed potius quibus denique additamentis parvam olim urbem amplificaverint, videndum eſt.

8. Igitur cum ejus longitudo duobus, ut dixi, amniculis definiretur, id eſt non major eſſet, quam illa pars Æmiliæ viæ, quæ inter pontes duos interjicitur, quorum alter a Moratinis, alter a Pane accepit nomen, ſinguli ſingulis impoſiti amniculis, tam celebrem viam interſecantibus; adjectum utrinque magnum eſt additamentum. Scilicet hinc præter illum, quem paulo ante (*y*) diximus, campum, nunc Forum non modo urbis noſtræ, ſed totius propemodum Italiæ ampliſſimum, quidquid ad Portam uſque extenditur quæ orientem ſpectat; inde vero quidquid ad Portam uſque

(*l*) Supplem. Iſtor. l. 1. e l' Aggiunta in fine. (*m*) apud Gruter. p. 975. 4. (*n*) Marmi Erud. Lett. 6.
(*o*) Epiſt. Conſular. (*p*) n. 8. (*q*) n. 6. & ſeqq. (*r*) Vid. Supplem. cit. l. 2.
(*ſ*) n. 5. (*t*) n. 8. (*u*) n. 11. (*x*) Origin. ſive Antiqu. Roman. l. 1.
(*y*) n. 6.

uſque pertinet occaſum reſpicientem, veteri urbi paulatim additum eſt. Unde cauſa apparet, quare ædificia quæ a ſingulis iis pontibus ad ſingulas illas Portas Æmiliam continent viam, Suburbia dicta fuerint, & adhuc dicantur. Ad horumque ſimilitudinem, quæ duas alias ipſas quoque bene amplas longaſque vias comprehendunt, a Foro ad totidem Portas ducentes, quæ videlicet ad meridiem eſt, & quæ ad ſeptemtriones converſa, Suburbia a Forolivienſibus vocantur; quando alia via, Equitum olim dicta, quamvis a Foro ipſa pariter incipiat, &, ſiqua alia, ampla ſit, nec minus longa, quam Æmiliæ pars illa, ipſi ferme parallela, quam dixi inter duos pontes contineri, nunquam Suburbium appellata eſt, aut appellatur, nimirum quia non addita fuit veteri urbi, ſed ab eadem fuerat comprehenſa.

9. Nunc priuſquam cauſas peculiarium nominum Suburbiorum quatuor perquiram; de altero quem paulo ante memorabam, amniculorum ponte nonnulla ex me quæri poſſe, ſcio. Nam qui alias (z) de altero illo ſatis ſcripſerim, & ab Romanis, cum Æmiliam munirent viam, impoſitum eſſe, confirmaverim; cur non ab iiſdem eodem tempore, eandemque ob cauſam hunc quoque alterum impoſitum fuiſſe putem? Ego vero id quidem puto, nec tamen pro certo affirmo, ut qui neque ullis in manu exaratis Chronicis, nedum per typos editis libris ejus rei mentionem, aut indicium offenderim, neque cum paulo ante ætatem meam ad Pontem hunc ipſum Panis illud exſtructum ſit Publici Palatii latus quod meridiem ſpectat, ab iis qui tunc vivebant, & mecum diu vixerunt poſtea, audivi unquam, in jaciendis altis ejus ædificii fundamentis lapides repertos eſſe, quales, ut in altero illo Ponte videmus, procul dubio debuiſſent, ſi pons, aut fundamenta pontis, ab Romanis conſtructi, ibi olim ſubfuiſſent. Quin legere potes apud Bonolum (*a*), Pontem Panis ab Scarpetta illo I. Ordelaffo ædificatum; & alveo amniculi tunc videlicet cum in Canalem converſus fuerat (vel potius antea) impoſitum, corruiſſe, itaque A. 1214. a Forolivienſi Prætore eſſe reſtitutum, ut lapis oſtendit Palatii proximo parieti affixus. Qui tametſi id factum doceat *ad honorem & publicam* Civitatis *utilitatem*, non tamen marmoreum pontem fuiſſe, perhibet, nec vero credibile eſt, ſed veriſimilius lateritium tum quando ab Ordelaffo fuit ædificatum, tum quando poſtquam corruerat, a Prætore eſt reſtitutus; ut omnibus, & conditione in primis eorum temporum penſitatis, ligneum ante Ordelaffum fuiſſe, credam. Porro in eo lapide ſculpta Inſcriptio cum uti a Bonolo (*b*) deſcripta eſt, Prætorem illum ſic proponeret, ut qua ex domo eſſet, intelligeret nemo; denique cum huc ſeceſſiſſem æſtate anni 1742. & alia quærerem, forte accidit, ut in hunc lapidem conjicerem oculos, & cum propter antiquam litterarum formam, verborumque compendia fieri non poſſe perſpicerem, ut ſiglas notaſque in lapide altius poſito ſatis dignoſcerem; ectypum mihi exemplum molli gypſo appreſſo, & mox ſiccato parandum curarem. Quid quæris? Vix inſpexeram, cum præclare cognovi, Prætorem illum *Guarinum*, ut legerant, *de Scovicale*, fuiſſe legendum *de Sancto Vitale*, id eſt de nobiliſſima Gente quæ etiamnum Parmæ ornamentis omnibus conſpicua floret, cognomento italico *Sanvitali*. Quod autem mihi, idem cunctis viſum eſt Litteratis tum qui ſimul aderant, Amicis, tum qui poſtea apud me inſpexerunt; ut propterea mirabundi in libello quodam, hic perpaucis poſt annis edito, traditum viderint, ad illud uſque tempus quo is libellus prodiit, perperam noſtrates in eo lapide legiſſe *de Scovicale*, cum legere *de Sancto Vitale* (id nimirum quod ſe mecum antea legiſſe, & pervulgaſſe, ſciebant) debuiſſent. Verum ne propter iſtiuſmodi nugas a propoſito digrediamur; tu, cum redieris, exemplum, quod dixi, meis in ædibus aſſervatum, fac inſpicias, & ſiquid præterea quod me fugerit, qua es peritia, & diligentia, animadverteris, me doceas. Tunc etiam videas, velim, an recte cenſeam, Pontem de quo loquimur, lateritium tunc fuiſſe, ut lateritium illum quoque alterum fuiſſe, non eſt cur dubitem, quem olim eidem amniculi alveo ibi impoſuerunt; ubi a Foro initium capit Equitum via, Equitum propterea Pontem in Chronicis appellatum, in Documento autem, ad annum 1294. ſpectante, quod in Tabulario extat Monaſterii S. Mercurialis, *Arcum* etiam *Fluminis* dictum; Bonamicus enim quidam nominatur *contratæ S. Thomæ Apoſtoli prope Arcum Fluminis*, cujus Apoſtoli Templum, nunc S. Caroli ſcis vocari, & quam proximum eſſe illius initio viæ. Arcum igitur, ſeu Pontem hunc lateritium fuiſſe, commonſtrare videtur fornicata illa quaſi ſubſtructio, ex lateribus conſtans, cui paries impoſitus eſt dexter ad initium ipſum ejuſdem viæ. Veri enim ſimile eſt, huic quoque Ponti, aut magnæ ſaltem ejus parti idem quod alteri, longo temporis decurſu accidiſſe, ut corrueret, nec tamen iis qui reſtituerunt, viſum eſſe in priſtinam altitudinem reſtituendum, tum quia operæ pretium non eſſet, tum ne hic, ut in Panis Ponte reſtituendo contigerat, via acclivis fieret, & ſe in minime neceſſarium culmen attolleret.

10. De Suburbiorum autem, Portarumque ad quas ſingula eorum pertinent, appellationibus ſic exiſtimo, duarum cauſas paulo facilius credi poſſe, quam reliquarum. Nam qui Ravaldini Portam, &, quod conſequitur Suburbium ſic dicta velint quod ad Ravaldinum caſtellum ducerent, haud diſſimilem apud alias quoque Civitates in ſuis quibuſdam Portis appellandis conſuetudinem ſpectare videbuntur. Et Suburbium S. Petri ſiquis forte id nominis traxiſſe, mecum ſuſpicaretur, ab adſito S. Petri Templo quod vocant in Scoto; noli propterea quod nunc Ædiculam eſſe, videas, minus credere ejuſmodi ſuſpicioni. Ex antiquis enim Documentis (*c*) conſtat, anno 1170. cum aliis Templis *Parochialibus* fuiſſe recenſitum, quin ejus, ut videtur, Rectorem nomen ſuum ad hunc modum olim adſcripſiſſe, *Presbyter Tedericus baſilicæ S. Petri in Scoti interfui, & ſubſcripſi*. Non me fugit, Viros in perantiquis Chartis verſandis exercitatiſſimos animadvertiſſe, in iis *ſplendidum baſilicæ nomen nonnunquam tenuibus quoque fanis tribui*. Quod etſi quis contenderet in iſto quoque accidiſſe; non ille tamen certa inficiari ratione poſſet, *Parochiali* dignitate quam ad annum uſque retinuit 1464. (*d*), vel iis temporibus fuiſſe præditum circa quæ contigerit, ut Suburbium illud urbi adderetur, & ab ipſo quo nullum propius tunc habebat, Templo nomen acciperet. Sed quas cauſas proferunt, cur Sclavoniæ, & Gottognorum Suburbia ad hunc modum ſint appellata, quanam ratione tueamur, ſi quis forte ajat, videri ſibi non eas eſſe quæ pari facilitate admittantur propterea quod primæ ad retruſa adeo pertineant tempora, ut nullius æqualis Scriptoris teſtimonio, nullo idoneo veterum Documentorum indicio poſſint comprobari; alteræ autem cum aliæ ab aliis adducantur, vel ob hanc ipſam varietatem dubiæ fiant? Et ſane; ut primas libentiſſimi ſeponamus, nihil ex ea in qua ſunt, opinione detrahentes, & ſecundas tantummodo perpendamus; ſi noſtrates eam appellationem inde eſſe ortam volunt quod Gothorum pars locum illum incoluerint, tunc videlicet cum Ravennæ degebant eorum Reges, & fuiſſe ab eo uſque tempore, id eſt a ſæculo V. aut VI. ad noſtra ſervatam, & propterea *Gottognorum* Suburbium ſcribunt; non poſſunt iidem cum de Cotignolæ ædificatione agitur, id oppidum, ut alias (*e*) retulimus, dicere, ſic fuiſſe nominatum, quia Forolivienſes illuc miſſi anno 1276. ex ſuburbio hoc eſſent, quod ubi ea de re loquuntur, ſcribunt *Cotognorum*. Sed & hæc extra controverſiam non eſſe, tunc pro veri ſtudio falſi ſumus, ut illam a Gothis denominationem *Gottognorum* per tot ſæcula conſervatam eſſe, ex vetuſtioribus tabulis non apparere, aut nobis certe, in iis quærentibus, nuſquam occurriſſe, ingenue fatemur. Illud occurrit potius quod mihi occaſionem præbuit longe aliam ſuſpicandi originem nominis Cotognorum. Quam ſuſpicionem, qualis ea cunque eſt, ut pridem cum Academicis noſtris, ſic tecum modo communicabo, ſperans, non minus facilem, ſimplicemque, &, quod conſequitur, veriſimilem tibi fortaſſe videri poſſe, quam paulo ante com-

(z) Epiſt. II. n. 8. & Epiſt. IV. n. 11. (*a*) Iſtor. di Forlì l. 3. (*b*) Ibid.
(*c*) Marcheſi Supplem. l. 3. & l. 2. in fin. (*d*) Ibid. l. 8. (*e*) Epiſt. VIII. n. 4.

communicatam, ut cum illis pariter, de cauſa nominis Suburbii S. Petri. Scilicet Documenta extant plura, in quibus mentio fit de *fundo*, *qui vocatur Cotonieto*, de *fundo dicto Cotogneto*, vel *Cotogneti*, & de *Codigneto*. Tria leges in Marcheſii Supplemento (*f*) quorum primum ad annum attinet 962. alterum ad 1160. tertium ad 1189. Et erat quidem is fundus extra urbem; ſed extra eam campus etiam erat qui nunc eſt Forum, nedum qui non ita procul ab eo campo ſiti erant fundi ad eam plagam de qua nunc loquimur, nempe ad orientem ſolem. Quos inter fundos cum eum quoque fuiſſe, conſtet, qui dicebatur *Plegadicius*, intra urbem poſtea concluſus, ut Templum olim, & Xenodochium ſignificabant dicta S. Mariæ *in fundo Plegadicio* (*g*), & vel magis quod ipſe in antiquis Chartis legiſſe memini, *S. Maria de Pace fundi Plegadizi*, huic autem fundo contiguum fuiſſe fundum *Cotonietum*, ex primo illorum quæ indicavi, Documentorum appareat; proclive eſt ſuſpicari, ab hoc fundo intra urbem ſimul comprehenſo, & fortaſſe magnam novi Suburbii partem faciente, Suburbii nomen eſſe ortum *Cotognorum*, ut italice cydonias malos, quarum plurimis ille fundus eſſet conſitus, appellamus, & quemadmodum *cotonea* mala, Plinio teſtante (*h*) Latini vocabant, ita nos quoque *cotogni* vocamus earum poma.

11. Verum ut Suburbia hæc quatuor neque omnia, cum veteri ſunt urbi addita, eodem tempore ad eam quam nunc videmus, longitudinem producta ſunt, nec quæ inter Suburbium & Suburbium comprehenſæ ſunt areæ ſimul, ſed deinceps, domuum, Templorumque ædificationibus excoli potuerunt; ſic alius alio tempore ambitus eſſe debuit totius urbis. Attamen cum anguſtiore fuit ambitu, pluribus inſtructa erat Portis, quam cum, ut modo eſt, ampliore. Etſi enim Merloniam quam vocabant Portam non adnumeres, quippe quam, cum Ravaldini Suburbium in longitudinem auctum eſt, in Ravaldiniam Portam mutarunt; Valeriana tamen, & quæ Sancti Blaſii primum, deinde cum ampla quæ ad eam pertinebat, via producta, & ipſa ulterius tranſlata eſt, Sanctæ Claræ dicta (ut de alia ſileam, quæ *della Rotta* appellabatur) occluſæ poſtea ſunt, ut ne veſtigium quidem ſuperſit. Qui vero muri, aut quod vallum, & foſſa urbem ad ſeptemtriones, & ad meridiem tunc munirent, cum amniculi ad orientem, & occidentem ſolem muniebant, incertum eſt. Vix memini in Documentis ad annum ſpectantibus 1189. hæc legiſſe, *ab uno muro Civitatis uſque ad alium, ſicut Civitas antiquitus fuit conſtructa*, in aliis autem mentionem *Foſſati Veteris*. Poſtea vero quam abductis alio amniculis urbs amplificata eſt, & muris cinctam, & perducta extra hos foſſa inſtructam fuiſſe, conſtat. Neque enim niſi hæc omnia jam fuiſſent; certe muri dirui, vallum demi, foſſæ expleri ante finem ſæculi XIII. jubente Pontifice, qui Italus haud erat, non potuiſſent: quam calamitatem Cæſena quoque (*i*) tum ferre coacta eſt. Et Forolivienſes quidem ineunte ſæculo XIV. reſtituere muros cœperunt. Sed aut alio ex alio impedimento ſuborto, non perfecerunt, aut, quod credibilius eſt, eorum partem ſic diruerunt longi temporis injuriæ, ut anno 1472. cum ex dimidio circiter deeſſent, a Pino Ordelaffo, additis inſuper propugnaculis refecti ſint: quanquam ne tunc quidem ab omni parte perfecti eſſe credendi ſunt, ſi poſt duos & viginti annos refici ad æqualem, ne dicam ad majorem, tractum, & pinnis inſtrui debuerunt; utrumque enim lego in libris Chronicis. Pinus autem Arcem Ravaldiniam, a Petro Cardinali Bituricenſe ante centum annos jam inchoatam, ſicut Bonolus quidem (*k*) ſcripſerat (nam quomodo idem confirmare Marcheſius (*l*) potuerit, minime video, qui tradiderat (*m*), ab Ægidio Cardinali Sabinenſe duodecim ante annis non inchoatam, ſed & impenſis non modicis fuiſſe perfectam) eam, inquam, Arcem Pinus ſic amplificavit, & longe magis quam erat, munitam reddidit, ut inter primas Pontificiæ ditionis iis temporibus cenſeretur. Antea vero quam illa inchoaretur, Arx jam erat altera ad Portam S. Petri, cum Ægidio Cardinali, Pontificis Legato, ſe Foroliivienſes dediderunt A. 1359. Tertiam autem poſtea ad Sclavoniæ Portam ædificavit Balthaſar Cardinalis Coſſa A. 1407. His duabus Arcibus partim hominum, partim etiam temporis injuriæ; Ravaldiniæ vero non niſi temporis obfuere intra hos annos ducentos quinquaginta. Quam ob rem, & ob ejus amplitudinem factum eſt, ut ab illis vel Arcis nomine amiſſo, hanc unam Arcis vocabulo adhuc appellemus.

12. Priuſquam urbs amplificaretur, & magna murorum corona, atque Arcibus muniretur, forum quidem habuit amplum, quod nunc campum vocitant Cathedralis Baſilicæ: quo in campo fuiſſe Prætoris Palatium vel anno 1276. ex ſummo Chronicorum librorum conſenſu liquet. Sed multo amplius, quo nunc utimur, Forum extra urbem, ut ſupra (*n*) indicatum eſt, in modum patebat agreſtis campi, qui dicebatur Vinea Abbatis propterea quod ad Monaſterium attinebat S. Mercurialis, cujus Præſul ſive Monachis præeſſet, ut ante finem IX. ſæculi ex vetuſtiſſimo Documento præfuiſſe conſtat, iiſque Cluniacenſibus, ſive, ut diu poſtea priuſquam ibi conviverent Vallis Umbroſæ Monachi, non præeſſet, Abbas ſemper eſt appellatus. Itaque Sacra ejus Monaſterii Baſilica, huicque addita circa annum 1180. ea Turris quæ non ob ſummam dumtaxat altitudinem, verum etiam ob externæ, internæque ſtructuræ elegantiam vel his temporibus ſpectabilis eſt, ut campum antea, ſic poſtea Forum exornarunt. Cui ab oppoſito latere ornamento fuit Palatium Publicum, ab Ordelaffis præſertim exædificatum ſæculo XV. non ſine altis porticibus, quarum columnæ ut lateritiæ ſint, artificio tamen commendantur. Palatii turrim quis primus extruxerit, legiſſe, in præſentia non memini. Sed ante ea tempora extiterit, neceſſe eſt, ſi anno 1385. ut in Paduanii Chronicis vidi, & confirmat Bonolus (*o*), horologium in ea collocatum fuit. Turribus præterea, nonnullis etiam præaltis, domus quoque potentium civium paſſim inſtructæ, ſiqua in alia, in noſtra urbe olim conſpiciebantur, nedum Sacræ Ædes. Harum vero Turres ſuo quæque elaborato in coni modum pinnaculo ornabantur, ut in paulo vetuſtioribus adhuc videmus. Nam quod in quibuſdam nunc deſit, caſu aliquo factum eſt, qualem de ſua ad A. 1433. in Chronicis indicavit Magiſter Hieronymus de Burſellis ex Prædicatorum Familia.

13. Præter maximum de quo dictum eſt, Forum, areas urbs noſtra habuit, habetque complures. Nam præter eam quam ad Cathedrale Templum commemoravi, alias adhuc, & præſertim quatuor ante Cœnobia totidem, a ſæculo uſque XIII. patentes, videmus. Cœnobia ea ſunt Eremitarum S. Auguſtini, Servorum S. Mariæ Virginis, & Familiarum tum S. Franciſci, tum S. Dominici: quanquam Eremitæ illi exeunte eo ſæculo, & quas poſt illos nominavi, haud multis, quod ſciam, ante luſtris urbem incoluerunt, cum ex Familiis quos poſtremo dixi, altera eodem ſæculo non ita multum progreſſo, altera autem, id eſt S. Franciſci, medium facile prætergreſſo in urbe fuerint. Sic autem loquor propterea quia etſi Breves quas vocant Litteras, eaſque autographas, legerim Innocentii IV. datas Lugduni XII. Kal. Maii Pontificatus anno VII. quibus Litteris facultatem ei Familiæ confirmat jam antea ab Apoſtolico Legato conceſſam, *habitationem*, quæ *extra* Civitatem *Foroliivienſem* erat, *transferendi intra Civitatem eandem*; tamen cum authenticum Documentum attendo, a Marcheſio (*p*) memoratum, ex quo apparet, anno 1266. necdum fuiſſe id Cœnobium exædificatum; non difficile intelligo, jure a Bonolo (*q*) diſſentire Marcheſium, cum longe aliud ſit poſſe, aliud efficere. Cæterum quod in areis quæ ante Cœnobia ſunt Familiarum iſtarum, deeſt, in reliquis minime deſideratur, ut Palatiis denique, ſicut aliæ plures urbis partes, & magnificis Ædibus ſint exornatæ.

14. Sed inter majores areas quæ intra amplificata

(*f*) l. 3. (*g*) Vid. Supplem. cit. l. 4. ad A. 1294. & l. 11. ad A. 1541. (*h*) Nat. Hiſt. l. 15. c. 11.
(*i*) Marcheſ. Supplem. cit. l. 4. (*k*) Iſtor. di Forlì l. 7. (*l*) Supplem. cit. l. 6. ad A. 1372.
(*m*) l. 5. ad A. 1360. (*n*) n. 6. (*o*) Iſtor. cit. l. 7. (*p*) Supplem. cit. l. 4. (*q*) Iſtor. cit. l. 5.

mœnia relictæ fuerant; non omittenda eſt quæ Epiſcopi Vinea olim dicebatur, ubi Epiſcopales Ædes, quas alibi alio tempore fuiſſe, legimus, denique, ut adhuc videmus, exſtructæ ſunt. Verum præ his quæ in Canonicorum Tabulario, in aliiſque poteris invenire, dignum illud quod inquiras exiſtimabis; neque enim ego niſi in Excerptis quibuſdam ex eo Tabulario vidi; ſcilicet in Documento ad annum ſpectante 1193. mentionem fieri trium Forolivii Epiſcoporum, quorum nomina in horum Catalogo ante Alexandrum I. qui poſt eos extitit, nuſquam reperiuntur; ſunt autem Rainerius, Tedericus, & Oddo. Cujus Oddonis, & quidem ut Foroliviensis Epiſcopi, A. 1021. nomen in Excerptis aliis video ex Tabulario Archiepiſcopalis Eccleſiæ Ravennatis (*r*). Quin etiam in iiſdem (*ſ*) Rodulphum legi Forolivii Epiſcopum qui Ravennati interfuit Synodo ſub Arnaldo Archiepiſcopo A. 1016. Nunc ſi in Epiſcoporum noſtrorum Catalogo, quem Marcheſius exhibet in calce Supplementi ſui, mecum animadverteris, inter Ubertum qui A. 962. & Joannem qui A. 1072. Eccleſiæ noſtræ præerant, neminem ſcribi; facile intelliges, Rodulphum, & Oddonem in longo illo intervallo eſſe addendos: num vero etiam Rainerium, & Tedericum, in medio relinquo. Sunt enim & alia intervalla ſupra Ubertum, & infra Joannem ad Alexandrum uſque, ad quæ referri ab iis poſſint qui ſciant, quo anno Epiſcopi fuerint; nam fuiſſe, prima Excerpta oſtendunt; intervalla autem ut alia interdum breviora eſſe poſſint, alia longiora, & ratio monſtrat, & res ipſa confirmat: vides enim in Catalogi ea parte perlegenda quæ ad propiora nobis attinet ſæcula, eoque minus erroribus obnoxia eſt, accidiſſe, ut modo tres intra annos, imo intra duos, Epiſcopos tres haberemus, alias ut eundem ad triginta annos, aut eo amplius. Quod ſi Deus noſtrum omnium annuat votis; multo ſerius nos deſeret is qui Foroliviensi Eccleſiæ nunc præeſt (*t*) ea probitate, eaque ſimul Prudentia quæ ex doctrina exiſtit, & ex prævia in graviſſimis rebus exercitatione, ornatus, ut cum jam diutius, quam Deceſſorum, quod ſciamus, quiſquam, præfuerit, nemo tamen ſit cui videatur ſatis longo tempore præfuiſſe.

15. Excerpta illa Ravennatia, quæ ſummæ erga me Humanitati debeo Caſinenſis Præſulis Eruditiſſimi Zinannii, non illud ſolum quod ad Epiſcopos eos noſtros attinet, me docuerunt, cum Catalogo de quo dixi, eorum nomina, & tempora conferentem, verum etiam quædam unde Catalogi chronologia fortaſſe poſſet exactior reddi. Huc adde, Prætorum nomina Foroliviensium, in quibus perquirendis minus ſoliciti fuiſſe videntur noſtrates, me ad duodecim in iiſdem Excerptis animadvertiſſe omnia inter annum primum, & nonageſimum ſecundum ſæculi XIII. ſuo quodque anno adnotata: quæ tibi alias, ſi volueris, libenter ſingula deſcribam. Sed noſtratibus, mihique adeo ipſi ignoſcendum eſt, ſi propter plura urbis, nonnunquam pene totius, incendia, pleraque abſumpta Majorum monumenta ad Hiſtoricos noſtros, multoque minus ad me pervenire non potuerunt. Namque ut illud omittam incendium quod A. 1089. creditur accidiſſe; aliud ex vetuſtis Documentis contigiſſe intelligitur A. 1126. aliudque A. 1383. Memorabile autem præ cæteris fuit quod inter hæc duo, anno videlicet 1173. impiorum hominum ſcelere excitatum, adeo ſe extendit, ut Templa ferme omnia, nedum proximas domus comprehenderit, &, quod ad propoſitum noſtrum vel magis attinet, Epiſcopi Ædes, & Monaſterium S. Mercurialis, ut Chartas antiquiſſimas, quæ utrobique, & in Monaſterio præſertim, aſſervabantur, conſumpſerit. Sed anno quoque 1276. igne ab Ordelaffis, & Orgogliofis injecto, Publicum Prætoris Palatium conflagravit. Quin poſteaquam Ordelaffi, qui jam tum Civitatis imperium aucupabantur, eo denique potiti eſſent, inſequenti ſæculo cum Franciſcus ex ea Gente dominaretur, tabulas quas poſt graviſſimum illud incendium Monaſterium, ut potuit, rurſus coegerat, rurſus ipſe combuſſit; ut, quod Paduanius in Chronicis ad A. 1359. adnotavit, Legatus Pontificis, recepta Civitate, mox cogere debuerit, ſiqui forte aliquarum ex iis tabulis exempla haberent, ut ii Monaſterio traderent.

Ad incendia caſus acceſſerunt prope innumeri, cum cives alii aliis partibus addicti, eoque inter ſe diu, ac ſæpius dimicantes, modo has, modo illas domus funditus evertebant, modo alio emigrabant: vel cum tabellionum hæredes quas diligenter ſervare debuiſſent tabulas aut inſcitia, aut dolo, aut longi temporis oblivione intercidere ſinebant; neque enim ante annum denique 1588. Tabularium Publicum inſtitutum eſt, quo tabulæ omnes inferrentur. Itaque jam diu ſublatis cauſis fere omnibus propter quas antiquiores Chartæ perierunt, multo facilius erit Poſteris ea cognoſcere quæ his poſtremis ſæculis acciderint, quam ſuperioribus fuerit Hiſtoricis noſtratibus illa reperire quæ vetuſtiſſimis temporibus hic contigerunt. Quorum utrumque in ſcribendis ad te propediem Litteris experiar, de quibuſdam excellentibus noſtris Civibus tum magis, tum minus antiquis nonnulla additurus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA X.

NUnc Epiſtolam (*a*), quam ad Marcheſium Equitem, Sigiſmundi Equitis, & Hiſtorici filium, anno miſi 1729. in manum ſumens, & quæ de Cornelio Gallo, & de Flavio Blondo, te audiente, inter Academicos noſtros non ſemel diſſerui, memoria repetens, accipe quæ de utroque ad eam Epiſtolam ſum additurus. Quod tanto preſſius faciam, quanto plura eorum quæ tunc ſcripſi, aut diſſerui, interea contigit, ut a Viris Eruditiſſimis confirmarentur.

2. Primum omnium, ut quo de Gallo in Academia verba facerem, omnes intelligerent, dedi operam, ut cum Galli circa eadem tempora plures fuerint ab Antiquis Scriptoribus memorati, cæteri ab noſtro, qui Poeta eximius, & primus Ægypti Præfectus fuit, non difficile internoſcerentur. Viri enim Doctiſſimi nominis ſimilitudine decepti ſunt. In quibus eſſet primo loco ponendus Servius, ſi, de noſtro loquens, hæc verba in Eclogam X. Virgilii ſcripſiſſet, *Hic eſt Cajus Aſinius orator, Aſinii Pollionis filius*. Sex enim hæc poſtrema verba eo libentius credidero, ab imperita manu in Servii contextum fuiſſe intruſa, quod Voſſius (*b*) in ſuo exemplari defuiſſe, teſtatur. Nec ſane Servius is erat, qui aliam eſſe Corneliam Gentem, aliam Aſiniam, poſſet ignorare, & Aſinium hunc, non Auguſto, ſed Tiberio imperante, ut eſt apud Tacitum (*c*), mortem obiiſſe. Contra autem Paſſeratius, cum de Cornelio quodam Gallo quem in Peruſino bello periiſſe ſciebat, interpretaretur Propertium (*d*), neſcio quomodo verſus & ejuſdem Poetæ, & Ovidii, manifeſto ad noſtrum pertinentes, ita protulerit, quaſi ad illum mortuum in Peruſino bello attinerent; quando, ut alia omittamus, conſtat, Peruſinum bellum decem annis ante quam Ægypti potiretur Auguſtus, eique Gallum præficeret, contigiſſe. Neque magis ſcio, quomodo ibidem cum de Gallo Ægypti Præfecto Servium laudaſſet, hæc continuo ſubjecerit, *Fuit & alter Gallus Cornelius Ægypti præfectus*, & de hoc eadem retulerit quæ Servius de ſuo. Nonne hic de uno duos, ut paulo ante de duobus Corneliis Gallis unum, videtur feciſſe? Niſi enim quem Propertius ibi, & quem Servius nominant, pro uno accepiſſet; non potuiſſet illud continuo adjicere, *fuiſſe & alterum Gallum*, id eſt ſecundum; nam mox cum alium proponat, *Tertium* dicit. Cum hæc igitur ne quis cum Paſſeratio falleretur, attigiſſem; tum alia addidi ne

(*r*) N. 3243. (*ſ*) F. 2333. (*t*) Thomas Taurellus Foroliviensis. (*a*) Epiſt. I.
(*b*) De Hiſtoric. Græc. l. 2. (*c*) Annal. l. 5. (*d*) in Eleg. 21. l. 1.

ne quem Caſauboni auctoritas in errorem traheret, qui in ſuis tum in Strabonem, tum in Suetonium Adnotationibus de duobus pariter, id eſt de noſtro Cornelio Gallo, & de Ælio Gallo unum fecerat eo faciliori errore, quod uterque Ægypti Præfectus fuit; ſed Cornelius Gallus omnium primus, Ælius vero Gallus tertius, cum ſecundus fuerit inter eos interjectus Petronius. Quæ ſeries ipſa, cum peculiaribus ſingulorum geſtis, a Strabone (*e*) uno eodemque loco propoſita, ſi ab eo Strabonis Interprete paulo attentius fuiſſet inſpecta, Cornelium, & Ælium unum eundemque non crediſſet, ut neque alii Claro Scriptori in mentem veniſſet ſuſpicari, ab iis qui Strabonem olim deſcripſerant, forte, aut incaute truncatum Cornelii nomen in Ælii nomen tranſiiſſe. Cur enim tot aliis locis qui ad Ælium attinent, cum truncaſſent; illo uno qui revera ad Cornelium ſpectat, integrum deſcripſiſſent? Imo cur librarii cæteri in iis qui pertinent ad Cornelium, nunquam mutilaſſent; in iis autem qui ad Ælium ſive apud Plinium (*f*) latine, ſive apud Joſephum (*g*), & Dionem (*h*) græce, ſemper Ælius, Αἴλιος ſcripſiſſent? Quæ cum attendo, non miror, præter unum Jo. Albertum Fabricium (*i*), alium neminem, quod meminerim, Doctorum Virorum qui poſt Caſaubonum res has attigerunt, ipſi eſſe adſtipulatum: quin Voſſius ipſe, qui rem primum (*k*) in medio reliquerat, a Caſaubono poſtea (*l*) non obſcure diſſenſit. Apertiſſime autem diſſenſere Henricus Valeſius, uterque Gronovius, Scherpezeelius, Spanhemius, Grævius, Burmannus, alii, quorum tunc libros ſingulorum diſerte indicavi.

3. Sic Gallo noſtro ab iis quibuſcum facilius confundi poterat, aut confuſus fuerat, ſejuncto (quis enim qui illius exitum ſciat, aut a Gallo Luperci fratre (*m*), aut ab illo Plinii (*n*) Cornelio Gallo, quorum alter in caſtris cecidit, alter vero in venere obiit, non continuo diſtinguet?) proclive deinde fuit quæ perperam noſtro, aut quæ recte tribuerentur, demonſtrare. Tributum autem fuerat, quod primus Romana arma in Arabiam intuliſſet, & quod primum ejus auſpiciis, aut certe eo Ægyptiis præfecto, ex Muris portu centum & viginti mercatoriæ naves ad Indiæ tractus enavigarint. Hæc autem ad Ælium Gallum, non ad Cornelium, referenda eſſe, ex Strabone (*o*) liquet: quin etiam quod ad Arabicam illam Ælii Galli expeditionem attinet, ex Plinio (*p*) quidem, & Dione (*q*) confirmare licet; nam quod ex Galeni quoque libro de Antidotis addebat Valeſius (*r*), majorem Viri Doctiſſimi diligentiam deſidero, cum in eo libro (*ſ*) Galenus utique *antidotum* deſcribat *Ælii Galli, qua Cæſarem liberavit*; ſed cujus Ælii, non modo an illius qui Arabiam primus invaſerit, toto eo libro ne verbum quidem. Contra vero jure meritoque Cornelio Gallo tribuitur quod *Heroum urbem quæ defecerat, cum paucis* copiis ipſe *receperit*, & quod *in Thebaide ſeditionem, propter tributa, exortam facile compeſcuerit*; utrumque enim Stabo (*t*) diſerte teſtatur. Cujus hæc verba ultima ut minime favent iis qui Thebas illas, unde Thebaidis nomen eſt ortum, ab eodem Gallo funditus everſas eſſe, non dubitant, ſic neque alia tantum favent, quantum putant, ubi paulo ſuperius, tunc *vicatim habitari* eam urbem (Thebas) dixit, & *nonnulla ejus veſtigia ſervari*; continuo enim addit quæ magnitudinem declarant, *longitudinem quidem LXXX. fere ſtadiorum, & eſſe in ea templa quam plurima, magna ex parte a Cambyſe mutilata*. Cur enim qui antiquius excidium memorat, recentius omiſiſſet? & ſi, Cornelio præfecto, immani iſta fuiſſet amplitudine, quæ olim, ut eſt apud Tacitum (*u*) ſeptingentis millibus hominum qui arma ferre poſſent, conveniebat; quomodo tam facile diruta eſſet? Malim igitur Strabonem ſecundum ea quæ Ammianus (*x*) ſcripſit, interpretari, a Pœnis primum oppreſſam, deinde poſtquam reparata fuerat, a Cambyſe (quod vel melius mox oſtendam ex Plinio) peſſumdatam, antiquiſſimæ ſuæ magnitudinis veſtigia quidem ſervaſſe, cives autem inter hæc, & circum, longe minori ſemper numero, quaſi per vicos habitaviſſe, itaque ipſos magis fortunis, quam urbem ædibus, everſos fuiſſe a Cornelio Gallo, quem proprie ibi locutus Ammianus *exhauſiſſe*, ait, *civitatem, plurimis* (ſi credere hoc tamen licet (*y*)) *interceptis*; ut propterea *furtorum arceſſeretur*. Ad Cambyſem igitur refero quod alii ad Gallum ex Juvenale (*z*)

Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis;

ad Gallum vero quod iidem ex Pauſania (*a*) ita proferunt, quaſi ſcripſiſſet, Thebas *ad nihilum redactas*; cum ego ex Loeſcheri interpretatione ſic legam, *Quæ vero opibus olim valebant, Thebæ Ægyptiæ, & Minya, tum Orchomenus, jam minus habent ad felicitatem, quam qui re eſt mediocri homo privatus*.

4. Nec vero facilius crediderim quod Cornelio Gallo tributum legi ab nonnullis ſequiorum ſæculorum Scriptoribus, obeliſcos everſarum Thebarum ab eo Romam eſſe miſſos. Proclivius eſſet aſſentiri, niſi Strabonis ipſius, id eſt Tiberii ætate inter vetera *Thebarum magna veſtigia manſiſſent ſtructis molibus litteræ Ægyptiæ*, ſicut a Tacito, Germanici iter deſcribente (*b*), traditum eſt. Quin manebant etiam Veſpaſiani tempore, cum Plinius (*c*) de obeliſcis verba faciens, a Thebaicis initium duxit. *Obeliſcus eſt Thebis*, inquit; ſequor enim libentius qui ſic legerunt, lectionem comprobante quod paulo poſt dicit, *Sunt & alii duo*, & quod de primo ait, *admiratione* ejus *effectum eſſe, ut cum oppidum id expugnaret Cambyſes rex, ventumque eſſet incendio ad crepidines obeliſci, extingui ignem juberet molis reverentia, qui urbis nullam habuerat*. Ammianus (*d*) autem, qui ſæculo, ut noſti, ſcribebat IV. ſe Thebis *obeliſcos vidiſſe plures*, teſtatur, *alioſque jacentes, & comminutos*. Quod ſi præter eos quos memoravimus, alii, ut in tanta urbe, fuiſſent, qui a Gallo miſſi eſſent Romam; vix credi poſſet, Plinium, de obeliſcis qui jam tum Romæ erant, ita ſcribentem (*e*) ut a quo, & unde advecti eſſent fere ſinguli, non omitteret, ipſumque Ammianum ferme idem facientem, & maximum omnium, ſuo tempore importatum, addentem, & Thebas, ut diximus, & Gallum eodem loco, nec verbis pauciſſimis, commemorantem, nullam mittentis Galli, nullam a Thebarum urbe avecti obeliſci injecturos fuiſſe mentionem.

5. Contra vero ſunt quæ Cornelio Gallo negare poſſit nemo, ut quod accepto a Pinario Scarpo exercitu Parætonium ſubito occupaverit: quod M. Antonium ad Parætonii murum accedentem cum magnis & navalibus, & terreſtribus copiis primum ne ſuos blanda oratione corrumperet, tubarum cantu opportune imperato, ut Antonium audire nemo poſſet, deinde eruptione facta, inde repulerit; quod illius naves in portum illexerit, moxque per latentes antea ſub aquis, attractas catenas intra portum concluſerit, ibique partim incenderit, partem ſubmerſerit. Hæc certe omnia quemadmodum ut Auguſtus pervinceret, maximo adjumento fuerunt, ſic diſerte ab Dione (*f*) tradita ſunt. Nec Plutarchus (*g*) reticet, quomodo partitis cum Proculejo officiis effecerit, ut Cleopatra ſuis cum theſauris viva in Auguſti, id ſummopere cupientis, poteſtatem veniret.

6. Et hæc quidem fortis, ſagaciſque ducis pro Imperatore ſuo facta ita certa ſunt, ut quæ maxime. Qua autem potiſſimum culpa in ejuſdem offenſionem inciderit, cum poſt vulgatam Auguſti indignationem, multæ, ut fit, & Dio (*h*) commemorat, in Gallum conjectæ fuerint, incertum eſt. Illam tamen credere malim quæ una poſt ejus mortem ab Ovidio (*i*) ad Auguſtum ipſum ſcribente, memorata eſt, nempe quod *linguam nimio non tenuerit mero*. Dignior enim ejuſmodi culpa fuit ea commiſeratione ob quam Auguſtus, re melius poſtquam Gallus a Senatu damnatus, ſe occiderat, penſitata, *& illacrymaverit, & vicem ſuam conqueſtus ſit, quod ſibi ſoli non liceret amicis, quatenus vellet, iraſci*, ſicut ab Suetonio (*k*) traditum eſt. Quod autem non Suetonius modo, & Servius in Eclogam Virgilii X. Gal-

(*e*) De Situ Orbis l. 17. (*f*) Nat. Hiſt. l. 6. c. 28. (*g*) Antiquit. Judaic. l. 15. (*h*) Rom. Hiſt. l. 53.
(*i*) Biblioth. Lat. l. 1. c. 14. (*k*) l. 2. cit. c. 6. (*l*) De Poetis Latinis. (*m*) apud Propert.
(*n*) Hiſt. cit. l. 7. c. 55. (*o*) l. cit. 17. & 2. (*p*) Hiſt. cit. l. 6. c. 28. (*q*) l. cit. 53.
(*r*) apud Gronov. ad Amm. Marcellin. l. 17. c. 4. (*ſ*) c. 1. (*t*) l. cit. 17. (*u*) Annal. l. 2.
(*x*) Geſtar. Rer. l. 17. (*y*) Vid. infra, n. 6. (*z*) Satyr. 15. (*a*) De tota Græcia l. 8. (*b*) l. 2. cit.
(*c*) Nat. Hiſt. l. 36. c. 9. (*d*) l. 17. cit. (*e*) c. cit. 9. & 11. (*f*) Rom. Hiſt. l. 51. (*g*) in Antonio.
(*h*) l. 53. (*i*) Triſt. l. 2. (*k*) in Auguſto c. 67.

lum in Auguſti *amicis*, ſed Auguſtus ipſe, cujus verba iſta refert Suetonius, diſerte poſuerit, confirmare nos debet in laudabili Ovidiani loci (*l*) interpretatione retinenda,

Tu quoque, ſi falſum eſt temerati crimen amici,
Sanguinis, atque animæ prodige Galle tuæ.

Cum enim tum Largus, qui temulenti Galli verba, tanquam ingrati, & malevoli in Auguſtum animi indicia, ad hunc detulerat (*m*), tum Auguſtus in Galli amicis fuerint, vocem illam *temerati* num ad Largum potius proditæ amicitiæ ſcelere pollutum, quam ad Auguſtum, ſi vera fuiſſet Largi delatio, a Gallo violatum referemus? Nempe, ſi frequentiorem reſpiciamus Latinorum conſuetudinem, ad Auguſtum. *Temeratum* enim de eo fere cui injuria illata ſit, non de eo qui intulerit, quantumvis ſceleſto temeratore, dictum invenimus. Sic Livius (*n*) *ſepulcra majorum temerata & violata*. Sic Virgilius (*o*) *templa & temerata Minervæ*. Sic ille quem hic interpretamur, Ovidius (*p*) *hoſpitii temerata ſacra*. Quod tanto minus improbabis, ſi Auguſto, tanquam ſacro, *aras* adhuc *præſenti* fuiſſe *poſitas* (*q*) memineris.

7. Ille autem alter Ovidii verſus

Sanguinis, atque animæ prodige Galle tuæ,

quippe a contemporaneo Poeta ſcriptus, ſupervacaneam reddit ad eos reſponſionem, qui videntur Gallum credere ab alio potius, quam ab ſe ipſo, interfectum fuiſſe. An vero uno ſe vulnere interemerit, quod Ammianus (*r*) ſignificat iis verbis, *ſtricto incubuit ferro*, antiquioris, imo Galli æqualis, & paulo poſt ejus mortem ſcribentis Auctoris Propertii dubitationem injiciunt hi verſus duo (*ſ*)

Et modo formoſa quam multa Lycoride Gallus
Mortuus inferna vulnera lavit aqua;

niſi forte, ut Poeta, de multis loquitur vulneribus Galli animo ab amata Lycoride inflictis: quanquam in hoc diſticho, ſive hac, ſive alia ratione explicato, mihi ſemper aliquid deſiderari poſſe viſum eſt, unde dilucidius fiat.

8. Hactenus quæ Gallus revera geſſerit, aut pertulerit, præcipua attigimus. Nunc quæ ſcripſerit, videamus, a certis pariter incerta, & multo magis ſuppoſita ſecernentes. Neque enim dubium eſt amplius, quin omnia quæ Cornelii Galli inſcripto nomine circumferuntur, ſuppoſita ipſi fuerint, ſive illa amatoria ſint carmina, ſive alterius ſint argumenti, ut de Elegiis præſertim, & de illo in Virgilii obitum Epigrammate a nobis quoque ad Marchetium ſcribentibus (*t*) peculiari non una ratione demonſtratum eſt. Sed incerta ſunt alia, etiam quæ nonnullis videntur certa, ut Ciris, Virgilio alioquin a pleriſque adſcriptum Poema, & in Pollionem Oratio, de qua miror eſſe qui non dubitent, quando is unus, qui ex Veteribus eam memoravit, Quinctilianus (*u*) non obſcure dubitabat. Sic enim ait, *in Oratione Labieni, ſive illa Cornelii Galli eſt, in Pollionem*. At quæ certo ſcimus a Gallo fuiſſe ſcripta, a longo jam tempore interciderunt. Nam præter unum verſiculum, a Vibio Sequeſtre (*x*) nobis ſervatum, & verſus illos quos in Virgilii Ecloga X. indicavit Servius *Galli eſſe, de ipſius translatos carminibus*, cum alios habeamus nullos; fieri non poſſe videtur, quin ſi poſt Vibii, & Servii ætatem paulo diutius Galli Scripta ſuperfuiſſent, de tot qui conſecuti ſunt, Auctoribus aliquis ſe eximium Poetam legiſſe, ſignificaſſet, ejus verſu, aut ſententia ſaltem quapiam producta. Diu autem eſt ex quo uterque illorum extiterunt. Nam Servium illum ipſum contemporaneum fuiſſe Macrobii, ſatis ex hujus Saturnaliorum libris Pancratius Maſvicius (*y*) oſtendit. Macrobio autem, qui ſæculo floruit IV. poſterior non videtur fuiſſe Vibius, ut qui juniorem Lucano Poetam non citet, quemadmodum adnotavit Heſſelius (*z*). Illum autem Galli verſum de Hypane flumine Vibium ex aliquo de ejus libris Amorum ſumpſiſſe non æque affirmaverim, ac Virgilium illos quos indicat Servius, teneros adeo & patheticos, ut inde quod ſcripſit Fabius (*a*), in Elegiis Tibullo, & Propertio Gallum fuiſſe *duriorem*, de verſuum ſtructura potius, quam de teneris affectibus, intelligendum videatur.

9. Porro eodem Auctore Servio (*b*) pro certo ſcimus, Gallum *& Euphorionem tranſtuliſſe in Latinum ſermonem, & Amorum ſuorum de Cytheride ſcripſiſſe libros quatuor*. Ad translatum autem Euphorionem non modo, judice etiam Quinctiliano (*c*), ea ſpectant quæ Gallus in illa X. Virgilii Ecloga dicens inducitur,

Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor avena;

Sed & alia in Ecloga VI. ad quæ hæc adnotavit Servius, *Hoc autem Euphorionis continent carmina, quæ Gallus tranſtulit in ſermonem Latinum*. Quod quidem non ita accepturum te ſcio, quaſi verbum verbo reddidiſſet, ſed potius ut Euphorionem, eadem fere argumenta tractando, & ſcribentis *colorem*, ut loquitur Probus Grammaticus, ſequendo, non magis imitatus ſit, quam æmulatus. Neque enim, niſi ita eſſet; eam ibi translationem ſpectans Virgilius, laudes in Gallum contuliſſet illas quæ ſummo conveniunt Poetæ, cui *Phœbi chorus adſurrexerit omnis*, id eſt omnes Muſæ. Sed & Amorum libros quanti faceret, Virgilius oſtendit, cum ex iis verſus in ſuam, ut diximus, tranſtulit Eclogam. De aliis autem non modo qui centum poſt annis floruerunt, Poetis, ut puta Martialis (*d*), ſed & qui eodem quo ille, vixerunt tempore, nihil attinet dicere, præſertim cum de Propertio ſupra indicatum ſit, Ovidii autem tot extent loci quibus eos libros dilaudavit, ut propterea fortaſſe Blondo (*e*) acciderit, inter eos qui de Gallo mentionem fecerunt, cum Ovidium in animo haberet, Horatium nominare. Nam præter locos quos ex Triſtium libro II. & ex Amorum III. ſupra attulimus, ſunt alii, ut bini libro III. de Arte Amandi, tertius libro II. de Remedio Amoris, quartus Amorum libro I. quintus Triſtium libro IV. in quorum pleriſque cum Galli amatorias Elegias aut laudaverit, aut per univerſum terrarum orbem celebres dixerit; in poſtremo præluxiſſe illum cæteris ejuſmodi carminum Latinis Scriptoribus, oſtendit. Nam cum de Tibullo verba faciens, dixiſſet,

Succeſſor fuit hic tibi, Galle,

hæc ſubjecit,

Propertius illi,
Quartus ab his ſerie temporis ipſe fui.

Quæ omnia tanto pluris facienda ſunt, quod Ovidius, & Propertius poſt Galli mortem, & Auguſto dominante, ſcripſerunt: de cujus intimis animi ſenſibus, niſi magni quidam eodem tempore alii Poetæ cautius forſitan dubitaſſent; credibile eſt, ipſos quoque Gallum laudaturos fuiſſe. Quæ potius cauſa reddenda fuerat, cur Græcus quidam Scriptor, Auguſti æqualis, inter cæteros Poetas Gallum omiſerit, quam, ut nuper vidi, excogitanda altera a vero prorſus abhorrens, quod necdum ejus carmina, quippe adhuc viventis, & Ægypto præfecti, innotuiſſent; certe enim tunc vivebat, neque adhuc ab Auguſto provectus fuerat, cum ejus carmina in manibus erant omnium, & Virgilii Eclogis inſerta.

10. Quod ſi necdum innotuiſſent, vivente Gallo; num credimus, Parthenium, Græcum ipſum quoque Scriptorem, illi, ut Jo. Albertus Fabricius (*f*) commemoravit, *Erotica ſua inſcripturum fuiſſe*? Intelligo *Elegias* ſuas *in Venerem*, de quibus Suidas (*g*) inter multa alia a Parthenio ſcripta, fecit mentionem, cum ipſum tradidit, debellato Mithridate, a Cinna captum, & *poſtea manumiſſum propter doctrinam, vixiſſe uſque ad Tiberium Cæſarem*; ut permirum ſit, ab Doctis Viris qui hoc minime ignorarent, videri cum Parthenio illo confuſum, de quo, cum eſſet cubiculo Domitiani præpoſitus (*h*), Epigramma extat Martialis (*i*). Pertinet autem ad Cornelii noſtri laudem ſcire, quæ eſſet Parthenii poetæ exiſtimatio. Hæc autem non vulgaris fuerit, oportet. Neque enim Tiberius, qui, ut ab Suetonio (*k*) traditum eſt, *artes liberales utriuſque generis*

ſtudio-

(*l*) Amor. l. 3. Eleg. 8. aliis 9. (*m*) Dion. l. cit. 55. (*n*) Hiſt. l. 16. (*o*) Æneid. l. 6. v. 841.
(*p*) Heroid. 17. v. 3. (*q*) Horat. Epiſt. l. 2. Epiſt. 1. v. 15. (*r*) l. 17. cit. (*ſ*) l. 2. Eleg. 23.
(*t*) Epiſt. I. n. 12. & ſeqq. (*u*) Inſtit. Orat. l. 1. c. 5. (*x*) De Fluminib. ad Hypanis.
(*y*) Præfat. ad ſuam Virgil. Edition. (*z*) in ſua Vibii Edit. (*a*) Inſtit. cit. l. 10. c. 1.
(*b*) in Eclog. Virgil. 10. (*c*) Inſtit. c. 1. cit. (*d*) l. 9. Epigr. 73. (*e*) Ital. Illuſt. Reg. 6.
(*f*) Biblioth. Lat. l. 1. c. 14. (*g*) Hiſtoric. in Parthenius. (*h*) Vid. Sueton. in Domitiano c. 16.
(*i*) l. 4. Epigr. 45. (*k*) in Tiberio c. 70.

ſtudioſiſſime coluit , & *fecit Græca poemata* , non ſolum in his *imitatus eſſet Euphorionem* , de quo ſupra diximus, *&* *Rhianum*, de quo Suidas (*l*), *&* hunc de quo loquimur, *Parthenium ;* verum etiam horum Poetarum *ſcripta* , *& imagines* , *publicis bibliothecis inter veteres & præcipuos auctores* non *dedicaſſet*. Quin idem Parthenius, ſi de hoc melius, quam illud Martialis Epigramma , Viri Docti locum Macrobii (*m*) indicarunt ; videri poteſt præceptor Virgilii ipſius fuiſſe . Macrobius enim hujus verſum cum græco quodam altero conferens, hic *verſus eſt* , inquit , *Parthenii* , *quo grammatico in Græcis Vergilius uſus eſt*.

11. De Cytheride autem, quam Lycoridis nomine, in Amorum libris celebravit Cornelius, cum ad Marchefium plura ſcripſerimus (*n*); pauca ſuperſunt quæ in eorum confirmationem addamus . Igitur quod in illa Ciceronis Epiſtola ad Atticum (*o*) pro *altera uxore* legere malebam (*p*) *alteram uxorem* , nunc magis placet , cum in Lipſii inciderim locum (*q*) ubi eandem Paulo Manutio lectionem propoſuit, ſed VIII. ex librariorum, opinor, errore Epiſtolam indicans, & vix ullam ſic legendi rationem afferens ; ut non unam me haud pœniteat protuliſſe . Pariter nec me prorſus pœnitet, tempus quo Cytherides , relicto Gallo, M. Antonium in Galliam ſecuta eſt, non poſt Mutinenſem Octaviani victoriam, ſed paulo ante Clodii cædem ſtatuiſſe (*r*) . Video quidem , ſic a me Gallum, annis, ſi non ita multis , at certe pluribus ante quam plerique credant , jam natum eſſe ponendum . Sed & alii ſunt qui antea natum exiſtimaverint , & in deſcribendis numerorum ſiglis tum facile peccari poteſt , tum ſæpe alias peccatum eſt , & qui ſecus putant, non videntur ſatis attendiſſe , de duobus illis temporibus quibus Cytherides Antonium potuit in Galliam ſequi, utrum credibilius ſit. Num quando apud Mutinam *proſtrato*, *fuſo*, *occiſo* illius exercitu, *cum admodum paucis*, *nocte tectus*, *metu perterritus*, ut Tullius loquitur (*ſ*), *fugit*, neque in Galliam illam penitiſſimam, quam hæc ſignificant ex Galli carminibus (*t*)

frigora Rheni
Me ſine ſola vides ;

ſed in Galliæ partes, Italiæ proximas , ambigua ſpe, ſi Lepidus, & Plancus, ibi cum legionibus degentes, quod Patriæ debebant, præſtare vellent , iiſque præterea incommodis, quæ Plutarchus (*u*) narrat, graviſſimis conflictatus , quippe in *turpi ac nuda fuga* , ut Paterculus (*x*) eam vocat . Et ſi tunc a Mutinenſibus caſtris fugientem ſecuta eſt ; ecquando in illa veniſſe , dicemus ? Num forte cum Antonius Roma proficiſcens ad D. Brutum e provincia expellendum , in hanc venit, eumque , ſe Mutinæ tuentem muris , obſedit ? an poſtea ? Utrumlibet dicamus; non tamen ea provincia erat Gallia quam Cornelii producta carmina indicant; ſed hæc citerior : neque ad obſidentem tranſire poterat, Conſulum, & Octaviani copiis inter Mutinam, Romamque interjectis : & ſiqua tranſiiſſet; nec quod Cornelius ſciebat, & in Elegiis querebatur , id Fulviam latere potuiſſet , quæ , ut zelotypa uxor erat, nequaquam eo ipſo tempore pro Antonii indemnitate aſſiduis precibus Senatores fatigaſſet , *ad eorumque pedes cum fletu* , *& ejulatibus*, ut narrat Appianus (*y*) *ſe proſternere* voluiſſet. Contra vero , ſi mecum ponas, Antonium paulo ante quam Clodius a Milone occideretur , in Galliam redeuntem , ſecutam eſſe Cytheridem ; nihil quidquam ex illis obſtat . Tranſalpina Gallia, ex qua iterum ut in Germaniam tranſiret , Cæſar pontem circa ea tempora flumini Rheno impoſuerat , ab Antonio illius Quæſtore adibatur. Nihil eunti impedimento erat, ne Fulvia quidem : necdum enim uxorem hanc duxerat. Hæc fecerunt olim , & adhuc faciunt , ut Galli querimoniæ de Cytheride Antonium ſecuta , in hoc quod modo indicabam , tempus aptius cadere mihi quidem videantur, & , quod conſequitur , de Galli ætate fortaſſis aliter, quam plerique credunt, exiſtimandum . Certe autem hallucinati ſunt ii qui cum Cytheride fugiſſe Antonium in Galliam ſcribunt L. Antonio , & P. Servilio Iſaurico Coſſ. Eodem enim anno quo Panſa , & Hirtius Coſſ. obierunt , & profugit , & Triumvir mox factus eſt M. Antonius; Lucius autem, ejus frater, non modo inſequenti anno quo Plancus , & Lepidus Conſulatum geſſere , Conſul non fuit , ut neque Servilius Iſauricus ; ſed anno poſt hos proximo.

12. Cæterum Cornelium noſtrum fuiſſe Gallum illum Cornelium, quem, ut familiarem ſuum , Aſinius Pollio, ſicut ad Marcheſium ſcribens (*z*) memoravi, Ciceroni commendaſſe videtur , eo mihi credibilius fit , quod etiam poſtea cum Pollione illum conjunctum invenio ad eam quæ Triumvirum juſſu veteranis ſiebat militibus agrorum diviſionem , ut in Virgilii ea quæ Donato tribuitur, Vita legitur, ſive, ut ait Servius (*a*) *ad exigendas pecunias ab his municipiis, quorum agri in Tranſpadana regione non dividebantur* . Ad utrumlibet enim munus a Pollione , qui apud Triumviros plurimum poterat , commendatum eſſe , non difficile conjici poteſt . Et fieri quoque poteſt, ut chartæ quædam ſpecies ideo vocaretur Corneliana, quod noſtro Gallo Ægypti præfecto, ibi primum confecta ſit , ut Iſidorus tradit apud Fabricium (*b*) ; nam etſi Plinius (*c*) ubi tot alia memorat chartarum genera, id nomen ſilet , potuit eandem alio vocabulo deſignaſſe. Prænomen Cornelii Cajus , an Cneus fuerit , cum alii hoc, alii illud voluerint, ſicut adnotavit Fabricius (*d*) , & facilis in ejuſmodi prænominibus deſcribendis error ſit ; plerique tamen Cajus maluerunt. Cognomen autem Gallus ab regione in qua ortus , an aliunde traxerit , dubitantes ſatis eſt animadvertant, ſi a patria regione traxiſſet , cum id cognomen multis adeo in utravis Gallia natis eſſet commune ; futurum non fuiſſe, ut Poetæ eo uno vocabulo , tanquam ipſius peculiari , ad Cornelium hunc ſignicandum uterentur. Sed ubi ubi natus ſit; qua de re mox videbimus ; credemuſne illis qui ex perperam intellecto Propertio , Gallo Majores tribuunt antiqua nobilitate præſtantes? an aliis qui , id rejicientes , ex equeſtri tamen ordine Gallum fuiſſe , oſtendi poſſe, contendunt Dione , & Tacito auctoribus, ubi de Ægypti Præfectis loquuntur ? Ego certe in Dione (*e*) legiſſe memini , ſicut alibi (*f*) etiam ſcripſi , Auguſtum, qui Ægypti Præfectos inſtituit , id lege caviſſe, necui Senatori , imo, ut lego in Tacito (*g*), necui Equiti Romano illuſtri liceret, niſi permiſſu , Alexandriam introire : tantum abeſt, ut Equites vellet eſſe Præfectos. Quod ſi voluiſſet ; poterat tamen Gallum, non equeſtri loco natum , jubere Equitem fieri , ut Ovidius (*h*) loquitur , *fortunæ munere* , quando ad officium illud ampliſſimum provehebat, & *ex infima* quidem *fortuna* , non ſecus ac Salvidienum , qui *obſcuriſſimo genere natus* , *paverat gregem* , quorum illud ſcis ex Suetonio (*i*), hoc autem ex Dione (*k*) me alia Epiſtola (*l*) oſtendiſſe.

13. Sed tamen hic ſive per Majores , ſive , quod apud Sapientes præſtantius eſt , per ſe nobilis Cornelius quam urbem ortu nobilitavit ſuo ? Multæ ſane , graveſque ſunt cauſæ, cur id perdifficile ſit conſtituere. Illa prima : cum ex Antiquis nemo præter Euſebium proferatur qui de ejus Patria quidquam ſcripſerit ; ſintne revera ex Euſebio (*m*) hæc *Cornelius Gallus Forolivienſis poeta &c.* Dubitandi autem cauſa eſt, quod in græco Euſebii textu , ab Scaligero vulgato, vox illa quæ ad Patriam attinet , omnino deeſt. At ſi illam non habet Euſebii textus ; habet, inquis , Sancti Hieronymi latina verſio , ſive in ejus græco extaret Codice, ſive ab ipſo addita ſit ; admonuit

(*l*) Hiſtoric. cit. in Rhianus. (*m*) Saturnal. l. 5. c. 17. (*n*) Epiſt. I. n. 18. & ſeqq. (*o*) l. 10. Epiſt. 12.
(*p*) n. 20. (*q*) Epiſtolic. Quæſt. l. 4. Epiſt. 11. in fin. (*r*) n. 15. & ſeqq. (*ſ*) Philippic. 14.
(*t*) in Ecloga Virgil. 10. (*u*) in Antonio. (*x*) Hiſt. Rom. l. 2. c. 61. (*y*) De Civil. Rom. Bell. l. 5.
(*z*) Epiſt. I. n. 17. (*a*) ad Eclog. Virgil. 6. (*b*) Biblioth. Lat. Supplem. P. 1. l. 1. c. 14.
(*c*) Nat. Hiſt. l. 13. c. 12. (*d*) Bibl. Lat. l. 1. c. 14. (*e*) Rom. Hiſt. l. 51. (*f*) Epiſt. I. n. 25.
(*g*) Annal. l. 2. (*h*) Triſt. l. 4. Eleg. 10. (*i*) in Auguſto c. 66. (*k*) Hiſt. cit. l. 48. (*l*) I. n. 24.
(*m*) Chronic.

nuit enim in Præfatione ad verſionem hanc ſuam, plurima ſe addidiſſe quæ intermiſſa videbantur, in Romana maxime hiſtoria, in qua cum eſſet ipſe quoque verſatus, & poſt Euſebium quidem, ſed eodem tamen ſæculo ſcriberet; perinde eſt ac ſi ab Euſebio haberemus quod ab S. Hieronymo additum ſit.

Verum altera eſt dubitandi cauſa, num *Forolivienſis* Sanctus Vir ſcripſerit, an *Forojulienſis*? facilis enim in altera voce pro altera deſcribenda librariorum lapſus: & ſane alia in aliis codicibus occurrit, nec ſi omnes codices eandem haberent; inter Forojulienſes, & noſtrates controverſia de Galli Patria eſſet exorta. Quid igitur primi ajant, primum attendamus.

14. Is qui fuſius quam cæteri ex illis ſuper hac controverſia ſcripſit Præſul Eruditiſſimus, cujus librum anno poſt ejus mortem ſexto Romæ editum, id eſt anno 1742. modo acceptum ab Amicis, legebam, negat, ullum Euſebii extare codicem qui ante medium ſæculi XV. ſive ante Blondi Italiam Illuſtratam ſcriptus ſit, nec habeat *Forojulienſis*, idemque negat de optimis quæ e typographorum officinis prodire tandem cœperunt editionibus, tum de præſtantioribus, qui ante id quod diximus tempus, aut poſtea quidpiam circa hanc rem attigerunt, Scriptoribus. Quin videri, ait, non potuiſſe S. Hieronymum ſcribere *Forolivienſis* propterea quia vox hæc ad ſignificandos Forolivii cives tunc erat ignota, cum hi ad ſæcula uſque Blondo proxima *Livienſes* dicerentur.

15. Verum ut ab hoc quod poſtremo retulimus, incipiamus; quidquid ſequioribus ſæculis fieri cœperit, efficiet nunquam, ut quod melioribus fiebat Sanctus ille Vir, latinæ linguæ ſcientiſſimus, facere non debuerit. Neque enim ignorabat, cum Latini, ut ex Plinio ſatis conſtat, Forocornelienſes, Foroſempronienſes, Foropopulienſes, Forovibienſes, Foroneronienſes, Forojulienſes dixiſſent, ad eandem normam Forolivienſes quoque eſſe dicendos. Scripſerit, exempli cauſa, ſuo IX. ſæculo Agnellus (*n*) *Livienſes accolæ inſtent in littore curvo*, & mox *Cornelienſis acies luſtret Coriandri campos*. Nunc certe ſiquis meliora imitari vellet ſæcula, ut *Forocornelienſis*, ita ſcribere deberet *Forolivienſes*. De Scriptoribus autem qui ſive priuſquam Blondus primus, quod illi ajunt, in Euſebio legeret *Forolivienſis*, anno videlicet 1450. ſive poſt eum annum hanc rem attingendi occaſionem habuerunt, plures quidem ſecum facientes producunt. At certe nec ſibi defuerunt noſtrates, Petrarcham, Paſtrengum, Bergomatem, & alios, atque alios pro ſe adducentes: eſſe autem qui his poſſint adjici, vel ipſi fatentur qui ſecus ſentiunt; ut nos pariter fatemur, & alios eſſe qui addi poſſint pro ipſis. Quin de editionibus quoque, imo & de codicibus hæc eadem dicimus, ad quos denique veniendum eſt; nam ex codicibus editiones, & aſſenſus, aut diſſenſus hac in re Doctorum hominum pendet. Ut enim quiſque legit, ita ejuſmodi quidem in re & judicat, & edit; facillimus autem eſt, ut ante diximus, & per ſe patet, & ſæpius reapſe contigit, hac in voce deſcribentium error, iſque in utramque partem. At enim univerſi codices, ante annum 1450. ſcripti, habent *Forojulienſis*. Sed quid ſi in vetuſtiſſimum aliquem codicem, ex quo, ut non raro accidit, cæteri deſcripti ſint, ſe jam is error intruſiſſet? aut potius quid, ſi in plures quidem, ſed non in omnes? Fatentur enim denique, eſſe & Romæ, & alibi ad duodecim, in quibus legitur *Forolivienſis*. At illud addunt, eſſe eos omnes poſt id tempus quod diximus, ſcriptos. Unum enim deſcriptum fuiſſe A. 1448. alterum eſſe ejuſdem ætatis, reliquos ex ſcripturæ judicio eſſe poſteriores. Quam vereor, ne judicium iſtiuſmodi nonnullos aliquando fallat: ſane codices qui annum habere adſcriptum dicuntur, deſcripti non fuerant poſtquam Blondus Italiam ediderat ſuam, ut quam A. 1450. ut alibi (*o*) demonſtravi, adhuc ſcribebat, in eaque ſuam hanc Euſebii lectionem. Huc adde, Vaticanis, quos octo eſſe fatentur, codicibus Amicum noſtrum, qui nuper inſpexit, duos præterea quos illi inter num. 242. & 246. prætermiſerunt, eſſe adjiciendos, animadvertiſſe. Extare enim n. 243. & n. 245. membraneos codices qui certe habent *Forolivienſis*, in calce vero hæc adſcripta alter quidem *Tranſcripta, & completa ſumma diligentia pridie Kal. April. An. Dom.* 1441. primus autem *Antonius Marii Florentinus Civis, & Notarius tranſcripſit Florentiæ Anno Domini* 1435. 13. *Kal. Decembr.* Quem Antonium eſſe eundem illum *Antonium Marii filium Florentinum*, a quo deſcriptum codicem fuiſſe, dicunt, A. 1448. etſi dubitandum non videtur, & de his quæ mihi conferre non licuit, liberum tibi ſit, ut volueris, exiſtimare; tamen ubi omnia penſitaveris, dubium mihi non eſt, quin ſaltem interea, cautius locutum eſſe, dicas, Præſulem alterum, prioris illius civem, & ipſum quoque Eruditiſſimum, cum Euſebii codices *Forojulienſis* habere, affirmavit, non omnes quidem, ſed eos quos ut magnæ auctoritatis laudabat. Sed & noſtrates ſi multos verſandi antiquos codices facultatem, longa itinera ſuſcipiendo, ſibi compararent; fortaſſe alios non imparis auctoritatis codices qui pro ſe facerent, invenirent: & præter alios quos produxerunt, non eſt, opinor, Chronicum illud contemnendum, Ferrariæ extans, cujus verba protulit Marcheſius filius (*p*), ut ipſe alibi (*q*), ſed nimis preſſe, memoravi. Cum enim ab Orbe condito incipiens, non ultra annum perveniat 1324. & cætera quæ Euſebius habet de Gallo referens, hunc Forolivienſem faciat; certe diu ante Blondum ſic in Euſebio videtur lectum fuiſſe.

16. Non alienum hic fuerit animadvertere, qua ratione iſti qui ab noſtratibus diſſentiunt, factum credant, ut librarii, & typographi ſæpe adeo peccaverint *Forolivienſem* pro *Forojulienſi* ſcribendo. Credere autem ſe, dicunt, id factum, quia ab ſuo illo magis, quam ab noſtro Foro diſſiti, & hoc Viris ornatiſſimo non tam dignitate, quam litterarum copia illuſtribus, ad hoc potius, quam ad illud certa quædam inter deſcribendum ſpectare, exiſtimarint. Eſt ſic loquentium Humanitati (qua utinam erga noſtrates quoſdam mortuos uti voluiſſent) eſt, inquam, habenda gratia, imo etiam referenda; nam & ipſorum, aliorumque tum dignitate, tum eruditione perornatum eſt Julii Forum; ut non immerito fortaſſe alio loco dicant, ſuum inter cætera omnia quæ ab Julio habent nomen, celeberrimum eſſe, ac notiſſimum. Sed hoc ipſum (ut omittamus, ampliſſimam certe Forojulienſem Regionem vel typographis longe magis eſſe notam, quam unam urbem Forolivienſem, debere) hoc ipſum igitur quod dicunt, hic pro Forolivienſibus facit. Sic enim librarii; ut pro centenis, quæ in promptu ſunt, bina, haud amplius, afferamus exempla; ſic, inquam, librarii, cum eum deſcriberent Jornandis (*r*) locum in quo Ataulfum narrat uxorem duxiſſe Placidiam Forolivii, non dubitarunt in Codice Ambroſiano ſcribere *Forojulii*, tametſi evidens eſſet error; Jornandis enim verba ſunt hæc *in Forolivii Æmiliæ civitate*; ut potuerit quidem Garetius, quemadmodum ipſi viſum eſt, reſcribere *Forocornelii*; ſed *Forojulii* nemo poſſit. Sic quoque in Itinerario quod Antonino adſcribitur, etſi manifeſtum eſt, inter Ariminum, & Derthonam Livii quidem eſſe Forum, Julii autem eſſe non poſſe; librarii tamen (*ſ*) *Foro Julii* ſcripſerant (*t*). Quod ſi ubi Auctorum verba ipſa, & propoſitum admonere debebant, ne ſic in Civitatem noſtram peccarent, abrepti alterius celebri nomine peccarunt; quanto facilius in Euſebio, cujus verbis convinci nequirent, idem facere potuerint, non eſt dubitandum.

17. Sed fac pauliſper, quod necdum conſtat eſſe faciendum, fac, inquam, in Euſebio non peccaſſe, & legendum eſſe *Forojulienſis*; num liquet continuo quod quærimus, nempe qua in urbe natus ſit Gallus? Non liquet ſane. Primum enim animo occurrunt populi quos Plinius (*u*) nominat *Forojulienſes Tranſpadanos*.

(*n*) Lib. Pontific. P. 2. in Vita S. Felicis c. 3. (*o*) Epiſt. I. n. 8. (*p*) Vit. Viror. Illuſtr. Foroliv. l. 2. c. 5. (*q*) Epiſt. I. n. 4. (*r*) De Reb. Getic. c. 31. cum Notis Garetii (*ſ*) ſub titulo Iter ab Arimino Derthonam. (*t*) Vid. Weſſeling. ad hunc locum. (*u*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 19.

ſus ? Quis ſi pro iis omnibus accipiamus qui Regionem quam nunc Forojulienſem dicimus, late incolerent; cui potiſſimum eorum aut urbi, aut oppido Gallum tribuamus, addubitantes, num Aquilejæ negare omnino, præciſeque poterimus ? Jam Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello Coſſ. (*x*) eo colonia deducta fuerat, non civium quidem Romanorum, ſed Latina, at Corneliam tamen Gentem ibi floruiſſe, conſtare dicitur ex antiquis lapidibus; tametſi quo ſæculo, non dicatur, & alii non deſint lapides in Æmilia quoque, unde & ibi probari idem poſſit. Mirari igitur non oportet, quod Viri Docti haud defuerint qui Aquilejæ quoque Gallum attribuerent. Quibuſcum etiam qui faciant, vellem animadvertiſſet is qui pro Foro ſuo contra noſtrates fuſiùs, quam contra quoſque alios, diſputans, Tondutium (*y*) potius, & Kavinam laudat, quaſi emunctæ naris judices, quippe vicinis Forolivienſibus Gallum negantes. Utriuſque autem, etſi neutrum contemno, ut ne hic cæteros errores arguam, ſatis eſt duos indicare, illius quidem ubi Horatii damnat Interpretes, quod in Staberii cujuſdam (*z*) (quem eundem fuiſſe, exiſtimat ac Staberium qui in quodam antiquo marmore ex cognomine ipſi videtur Faventinus fuiſſe) in Staberii igitur teſtamento perperam expoſuerint

Frumenti quantum metit Africa,

minime cogitantes, ab nemine id dari poſſe; ſed poſſe, & ſic exponendum fuiſſe, quantum metitur in fundo quodam, Faventinæ urbi proximo qui Africa nuncupatur; quaſi vero non per eandem manifeſtam hyperbolem id Horatius dixiſſet per quam alibi (*a*)

Quidquid de Lybicis verritur areis.

Kavina autem (*b*) ut Municipium quoddam Flaminium fuiſſe, probet, ad vetuſtum marmor provocat Foroſempronienſe, poſitum C. Hedio Vero: quo in marmore cum inter cæteros Hedii titulos hi quoque legantur *Patrono. Municipi. Flamini*, quaſi quid Flamen eſſet, oblitus, ex Hedii ſacra dignitate nomen fecit Municipii. Quo de errore, ut ab noſtratibus jam redarguto, hic alia non addo. Sed illuc redeo. Ut Gallum Tondutius Aquilejenſibus tribuit, ſic Kavina generatim Forojulienſibus; ut Regioni univerſæ, an Civitati aſſignaverit, incertum ſit.

18. Sed etſi Civitati aſſignaſſet; eſſet tamen dubium, quam Civitatem intellexiſſet non modo in tota ea Regione, ſed & extra ipſam. Nam, ut Aquilejam ſeponamus, & Julium Carnorum, cujus a Plinio (*c*) indicati oppidi, olim nobilis, nunc vici, & locum, & antiqua, nec ſpernenda, veſtigia videtur primus, cum ipſe quæreret, agnoviſſe æque generoſus, ac doctus Hiſtoricus Bernardus Juſtinianus (*d*); ut hæc igitur ſeponamus, & ea tantum quæ Fora vocantur Julii, ſpectemus; Plinius non modo extra Forojulienſem Regionem, ſed & extra Italiam commemorat. Extra illam Regionem, cum inter Umbros enumerat (*e*) *Forojulienſes cognomine Concubienſes*. Extra Italiam vero, cum in Narbonenſis provinciæ ora (*f*) *Forum Julii* proponit, *Octavanorum coloniam, quæ Pacenſis appellatur, & claſſica*. Quem Plinii locum æqualis propemodum Scriptor illuſtrat Tacitus (*g*), ubi Italiæ *proximum*, *Galliæ littus roſtratas naves præſediſſe*, ſcribit, *quas Actiaca victoria captas Auguſtus in oppidum Forojulienſe miſerat, valido cum remige*; ut Auguſto auctore, & victoriæ illius ſpectato tempore, jure meritoque in Vita Cn. Julii Agricolæ, ſoceri ſui, dicere hunc potuerit *vetere, & illuſtri Forojulienſium colonia ortum*. Pomponius Mela (*h*) an ad Auguſtum reſpiciens, ſcripſerit *Octavianorum*, an ad Legionem VIII. Pacenſem, *Octavanorum*, mihi quidem incertum eſt. At certe *Forum Julii* ſcripſit; ut anno ab Julii Cæſaris morte circiter nonageſimo idem quod poſtea, ut diximus, & Plinius, & Tacitus, & Gallia ad hoc uſque tempus, nomen retineret Julio Cæſare vivente impoſitum, ut ex Munatii Planci unis & alteris ad Ciceronem Epiſtolis (*i*) intelligitur, altero ab illius obitu anno datis. Antea autem quam illud conderetur Forum, ibi aliud, alio fortaſſe nomine, oppidum nullum fuiſſe, ex Scriptorum, & præſertim ex Cæſaris ipſius ſilentio apparet, ſive ubi de Bello Gallico, ſive ubi de Maſſiliæ oppugnatione verba faciens, non unam ejuſmodi loci commemorandi occaſionem habuiſſet. Verum ut ad Italiæ Regionem Forojulienſem revertamur; illud præcipue in ea Forum ſpectandum eſt, quod præ cæteris ad ſe Gallum pertinere, contendit, & de ſe Euſebium, aut hujus Interpretem, non de ullo alio Julii Foro, locutum eſſe, non dubitat propterea quia ſi de alio aliquo eſſet locutus, diſcriminis aliquam notam appoſuiſſet; *Urbes enim minus claræ, ne cum clarioribus ejuſdem nominis miſceantur, diſtinctis cognominibus indigent: non perinde clariores, quæ ſplendore ſuo minorum nomina obruunt*. Non ad me, ſed ad alia, de quibus dictum eſt, Julii Fora, & præſertim ad Narbonenſe attinet, videre, an quando Euſebii Chronicon ſcriptum, aut latine redditum fuit, id eſt antequam inſequentibus ſæculis Aquileja a barbaris dirueretur, videre, inquam, an tunc in Carnis hoc Julii Forum cætera ejuſdem nominis obrueret ſplendore ſuo. Meum eſt tantummodo animadvertere, necdum mihi accidiſſe, ut certum de Foro hoc teſtimonium antiquius legerem, quam quod VIII. denique ſæculo perhibuit Paulus Diaconus (*k*) hiſce verbis. *Hujus Venetiæ Aquileja civitas extitit caput, pro qua nunc Forum Julii, ita dictum, quod Julius Cæſar negotiationis forum ibi ſtatuerat, habetur*.

19. Cum igitur plura ſint Julii Fora; certum eſſe non poſſet, cui Gallum, etſi *Forojulienſis* in Euſebii Chronico legendus eſſet, tribueremus. Quantumvis obſcurum illud ſit Concubienſe; obſcuris etiam ex locis Viri poſſunt Clariſſimi exiſtere, cujus rei non pauca produci poſſent exempla. Sed tamen ſi obſcuro placeat illuſtrem locum præferre; num jure licet, ut Concubienſe, ita Narbonenſe Forum deſpicere? primum *illuſtre*, ut paulo ante cum Tacito dicebamus, deinde in quo, ut Julia erat, ſic & Cornelia Gens eſſe poterat, denique aptum adeo ad alendos Viros & militari virtute, & litterarum cultu, qualem fuiſſe Gallum, conſtat, longe excellentes; ut tantum ducem, quantus Agricola erat, & tam diſertum Scriptorem, quam Agricolæ filius fuit Julius Græcinus, produxerit. Colonia enim illuc miſſa fuerat militaris, & Foro illi proxima erat Maſſilia, græcis florens ſtudiis, ibique propterea, ut Agricolam ſcimus Philoſophiæ, ita Græcinum quoque eloquentiæ operam dediſſe, conjicimus. Noli putare, hæc a me dici, ut Gallum Italiæ eripiam; cum haud aliam ob cauſam dicam, niſi ut oſtendam quod ſuſceperam, ſi Gallum Forojulienſem eſſe, credamus; in graves nos dubitationes incidere de certa ejus Patria ſtatuenda.

20. Contra ſi in Euſebio Forolivienſis legatur; non modo populus; civitas eſt nulla, quod ſciam, præter noſtram, quæ Forum Livii dicta ſit, aut dicatur. Nullo hic adjuncto eſt opus, ut Forum a Foro diſtinguatur: nulla hic concertatione, utrum ſit alteri alterum præponendum. Quid? quod jam anno 1729. in Litteris ad Marcheſium (*l*) argumentum illud propoſui, quod noſtros inter Academicos poſtea, ut res tulit, me repetentem audiviſti, nempe cum in Euſebio legere non liceat *Forojulienſis*; reliquum eſſe, ut legatur *Forolivienſis*. Illud autem non licere, demonſtravi propterea quod ſi vel minorem illam quam plerique ponunt, Gallo cum ſe interemit, ætatem, nedum ſi majorem tribuamus, & ſi Julii Cæſaris ætatem, ac Munerum quæ idem geſſit locum, tempuſque ſpectemus, fieri non poſſe, patebit, ut ullum, cum Gallus eſt natus, Forum uſquam eſſet, cui Julii nomen impoſitum foret, & quod conſequitur,

(*x*) Livii Hiſt. l. 39. verſ. fin. (*y*) Hiſt. di Faenza P. 1. (*z*) Horat. Serm. l. 2. Sat. 3.
(*a*) Carmin. l. 1. Ode 1. (*b*) Faventia Rediv. (*c*) c. 19. cit. (*d*) De Orig. Urb. Venet. l. 7.
(*e*) l. 3. c. 14. (*f*) Ibid. c. 4. (*g*) Annal. l. 4. (*h*) De Situ Orb. l. 2. c. 3.
(*i*) inter Epiſtolas Cicer. ad Familiar. l. 10. Epiſt. 15. & 17. (*k*) De Geſtis Langobardor. l. 2. c. 14.
(*l*) Epiſt. I. n. 17.

tur; unde ex Patria Gallus dici poſſet *Forojulienſis*.

21. Cujus argumenti vim eo majorem eſſe, fateberis, ſi ſcias, quid, ut illam effugerent qui ab noſtratibus diſſentiunt, coacti ſint excogitare. *Livius*, inquiunt, *lib. XXIX. cap. XLV. A. V. DLXIX. M.* Claudio Marcello, & *Q. Fabio Labeone Coſſ. L. Julio Prætori creato Galliam* (ciſalpinam ſcilicet) *eveniſſe, tradit, ad quam juſſus eſt maturare, quum Galli tranſalpini per ſaltus ignotæ antea viæ in Italiam tranſgreſſi, oppidum in agro, qui nunc Aquilejenſis eſt, ædificarent: Gallia ergo tunc regio hæc noſtra appellabatur: inque hac Forum ab ſe dictum prætor L. Julius anno ante Chriſtum natum 183. condidit; quumque poſtea C. Julius Cæſar præ L. Julio clarus alia Fora condiderit, hujuſce conditor vulgo habitus eſt*. Quis hæc legens ſine ulla hæſitatione aſſeveranter prolata, credere poſſet, de Foro ab L. Julio prætore condito Livium ne unum quidem verbum habere? Sed tu Livium inſpice, non libro quidem XXIX. (ſic enim, aliiſque in numeris deſignandis ſæpicule peccant) ſed XXXIX. nec ſolum capite XLV. pro quo alios indicare video XXX. verum etiam propius libri finem, ubi ad Gallos illos Auctor redit in Italiam tranſgreſſos. Neutro loco diſerte ſcribitur, L. Julium revera in eam regionem perveniſſe; nedum ibi Forum condidiſſe, ullo modo indicatur. Cum ſic eſſe ut dico, inveneris; miraturum te, ſcio, id ab iis eſſe affirmatum, qui non ſemel hæc inculcaverint, quidquid juniores *antiquis Scriptoribus indictum produnt, id omne comminiſci, & de rebus antiquis, nullo antiquorum teſtimonio prolato, differentes a viris emunctæ naris contemni*: mitto cætera quæ nonnunquam ad elevandam aliorum fidem pronunciarunt. Sed ego illud præterea miror, pro C. Julio Cæſare, in Re & Bellica, & Litteraria immortalis nominis Viro, ſui Fori conditorem maluiſſe L. quendam Julium, de quo nihil aliud, niſi prætorem creatum, & ſortis beneficio in Galliam miſſum fuiſſe, ſcimus. Nimirum comminiſci aliquid oportuit, ut quo anno Gallus natus eſt, Forum iſtud Julii extitiſſe videretur.

22. Hæc de Gallo habui quæ ad te ſcriberem, ſi quid forte in rebus adeo antiquis hallucinatus ſim, non minus errores, quorum convincar, nunc agniturus, quam olim in extrema ad Marcheſium Epiſtolá (*m*) ſpopondi. In illa enim id mihi potiſſimum propoſueram (*n*) ut Blondi fidem, non ut Gallum civem fuiſſe noſtrum, defenderem. Quid ergo, inquis, tot de Gallo & tunc, & hoc tempore ſcripſiſti? Ego vero ſcripſi, quia ſive ex hac, ſive ex alia Patria fuerit, dignus certe eſt de cujus & veris, & falſis tum geſtis, tum carminibus quid ſentiendum ſit, inquiratur. Neque enim Forojulienſes illos imitari velim, qui ſuum Gallum fuiſſe civem, *dubitari poſſe, non credunt*. Sed eoſdem in pleriſque laudo quæ de illo copioſe erudite que ſcripſerunt. Laudo etiam vel magis, quod Blondum vitiaſſe Euſebianos codices, nuſquam diſerte affirmarunt. Quo de Viro, ſicut initio pollicitus ſum, de aliiſque nonnullis qui inter noſtrates præſtiterunt, cum quædam in proximis Litteris attigero; ad ea revertar quæ noſtrarum ſolent Epiſtolarum eſſe argumentum. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA XI.

FLavio Blondo, a quo propter ejus mentionem ſuperioribus Litteris non ſemel injectam, has juvat incipere, idem apud Voſſium (*a*) accidit quod ipſe Cornelio Gallo in Euſebii Chronico non dubitabat accidiſſe, nimirum ut deſcribentium culpa ex Forolivienſi perſæpe fieret Forojulienſis; adeo facilis hic error eſt; ſed ex Blondi ipſius Scriptis faciliime emendandus. Ex quibus tamen cum pariter haud difficile eſſet rationem petere componendi ortam de ejus nomine controverſiam; nihilominus diu plerique contra ac verum fuerat, non Flavium, ſed Blondum ejus eſſe nomen, exiſtimarunt; quaſi ipſe id quod vix tandem animadverſum in hanc rem eſt, non ſcripſiſſet (*b*) *in quinque Blondis natis noſtris, qui litteris omnes pro ætate ſunt pleni*, itemque *Abbas Matthæus Blondus, nobis frater germanus*. Quin illud quoque ab nemine, quod ſciam, antea adnotatum, cum inter Academicos noſtros publice ſermonem haberem, audiviſſe memineris, mihi ejus Hiſtorias (*c*) verſanti hæc verba occurriſſe, *Avumque ego meum Gaſparem Blondum ſæpenumero dicentem audivi*. Quæ ideo verba hic repeto, quia non modo ad id confirmandum quod dicebam, verum etiam ad cognoſcendum valent, quam a vero aliena eſſet Viri olim Eruditiſſimi (*d*) conjectura credentis, eſſe hoc potuiſſe Blondi nomen *Flavio di Antonio di Biondo Ravaldini*. Namque, ut Patri nomen Antonio fuerit, quod ex quadam apparere accepi Blondi ſubſcriptione in Concilio, opinor, Florentino; Avo certe, non Blondo, ſed Gaſpari fuit, quem eundem eſſe, puto qui ad A. 1385. in quodam catalogo apud Bonolum (*e*) *Gaſparinus Blondus* nominatur. Sed amplius quam aliqui ex noſtratibus credunt, quærendum putaverim, num Blondorum Gens ad Ravaldiniam attineret. Nam quod in altera hac Gente unus quidam exriterit qui Blondus Ravaldinius vocaretur, ſic vocari potuit, etſi nihil ei cum Blondis eſſet: certe autem cum is viveret (*f*) anno 1423; Familiæ originem præbere non potuit Blondi noſtri, cujus Avus anno circiter 1345. ſeptennis erat, ut ex Hiſtoriis Nepotis (*g*) proclive eſt intelligere. Quod ſi in Chronicis Alexandri Paduanii ad A. 1493. itemque in Collectione aliorum Chronicorum, manu ejuſdem Alexandri ſcripta, Præſul ille diu in Romana Aula verſatus, & dum Cæſena Romam rediret, interemptus, vocatur Caſpar quondam Blondi de Ravaldiniis Foroliviensis; videndum tamen eſt, an non potius quam Flavii noſtri, filius fuerit Blondi illius Ravaldinii, quem vixiſſe diximus anno 1423. præſertim cum Paduanius in Supplemento ad ſua Chronica ſæpe Blondum noſtrum memorans ad A. 1434. & inſequentem, Blondum ſemper nominet nullo alio adjuncto cognomine, & honorifico quidem, ſed minus honorifico quam quo Blondum illum de Ravaldiniis præfixo titulo ſemel atque iterum nominavit. Fieri tamen poſſe, fateor, ut ex aliis quæ ipſe non viderim, Chronicis mea hæc dubitatio tolli queat. Verum ego non alia mente hæc ſcripſi, niſi ut rationes appareant ob quas mihi interea videri dixerim hac de re amplius eſſe quærendum.

2. Nec tamen propterea quidquam de Flavii noſtri prænobili genere, quod aliunde cognoſcimus, detractum volo. Sed quantumvis antea illuſtre fuerit, multo illuſtrius ſuis ipſe tum moribus, tum ſcriptis fecit. Quorum de utriſque, aut certe de illis cum alias (*h*) preſſe quidem, ſed plura ſcripſerimus; ſatis hic erit nonnulla adjeciſſe. Qua fide in primis, & qua in graviſſimis rebus prudentia fuerit, cum Munera a tot continenter Pontificibus Maximis ipſi concredita, & commiſſæ ab illis, nedum a Patria, legationes oſtendant; de harum una, quam Eugenio IV. mandante, geſſit ſimul cum Epiſcopo *Recanatenſi*, eſt quod admonendum cenſeam. Scilicet ne quis iterum fallatur, Epiſcopi ejus loco Nicolaum Haſteum intelligens; animadvertendum eſt, Haſteum non modo ut civem,

(*m*) Ibid. n. 27. (*n*) n. 1. (*a*) De Hiſtoric. Lat. l. 3. (*b*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*c*) Dec. 2. l. 10. (*d*) Diſſert. Voſſian. 5. (*e*) Iſtor. di Forlì l. 7. (*f*) Marcheſi Suppl. l. 6. all' A. 1423. (*g*) l. 10. cit. (*h*) Epiſt. I. n. 9.

civem, verum etiam ut affinem a *litteris*, *moribus*, *& bonitate conſpicuum*, non ſemel a Blondo (*i*) jure meritoque laudatum, Recineti quidem fuiſſe Epiſcopum, ſed non eo tempore quo illa fuit geſta legatio. Necdum enim Eugenius Florentiam venerat ubi Haſteum Recineti, & Maceratæ creavit Epiſcopum anno 1440. cum ea ad Florentinos ab Deceſſore quodam Haſtei legatio ſuſcepta eſt, Succeſſoris adeo diſſimili, ut de illo cum loqueretur Blondus ſcripſerit (*k*) *ut attollit indignos fortuna*. Ex Blondi autem Scriptis quæ inedita adhuc creduntur, cum videam illud quod Oxonii eſſe dicitur calamo exaratum, inſcriptumque *de Coſmographia Italiæ* memorari; ſuſpicionem tibi aperire auſim meam, an forte exemplar quoddam ſit, antequam typographia inſtitueretur, deſcriptum, Operis quod ipſe Auctor edidit, omneſque habemus, *Italiæ Illuſtratæ*. Hujus enim *regiones*, *urbes*, *oppida*, *lacus*, *flumina*, *monteſque* ſecundum priſca ſingulorum nomina, id quod ibi Blondus facit, recenſere; quid aliud eſt quam hujus Orbis partem deſcribere? Sic etiam *de Roma Inſtaurata* libri ab aliquo inſcribi poterant *Topographia Romæ*. Utcunque id eſt; quanti laboris, & quantæ ſimul utilitatis ea Blondi Scripta fuerint eo tempore, haud facile eſt niſi illis exiſtimare qui cogitent, neque ipſi alios qui idem tentaſſent per ea ſæcula præluxiſſe, neque antiquos intelligi potuiſſe Scriptores, niſi traderetur, quibus nominibus quas Italiæ partes, & quæ Urbis loca deſignaſſent. Quotus autem quiſque tum fuiſſet qui poſſet intermortuam Hiſtoriam reſtituere, & ab inclinatione Romani Imperii ad ætatem uſque ſuam, quod ille præſtitit per unum & triginta libros, deducere?

3. Nunc ſi hos, alioſque libros ab homine, ſiquis alius, ab adoleſcentia uſque ut plurimum occupatiſſimo editos eſſe, cogitabimus; tanto major erit admiratio. Modo Mediolani, modo Romæ, modo Venetiis, modo Florentiæ, modo Ferrariæ, modo alibi graviſſimis negotiis diſtrictus, alias etiam Arcibus pro Eugenio recipiendis, aut conſilio militum Ductoribus adjuvandis intentus (*l*), nonnunquam adverſus hoſtiles incurſiones e munitis locis egreſſus, ut Brixiæ (*m*) cum Petrum Lauretanum, Virum artibus belli, paciſque clariſſimum, repentino hoſtium incurſu audito, e porta, ut erat inermis, erumpentem, impavide eſt comitatus, homo igitur ejuſmodi quanam ratione dare interea operam lectioni, & ſtudiis poterat, ut cum tandem aliquando otii aliquid nactus eſſet, ſecederet ad libros conſcribendos? Et tamen ita dabat, ut neſcias, magiſne propter libros, an propter integerrimos ſemper mores gratia floruerit magnorum Principum, & amicitiis ſummorum Virorum.

4. Sed ut de Scriptis dumtaxat dicamus; quid de ejus *Italia Illuſtrata* Franciſcus Barbarus, ea Vir doctrina, & exiſtimatione, quid autem de *Hiſtoriis* Doctiſſimus Pontifex Pius II. judicaret, inde manifeſtum eſt, quod ille (*n*) Præfationem ſcriptam reliquit in Italiam Illuſtratam ad Neapolitanum Regem Alphonſum, cujus illam juſſu Blondus ſcripſerat; Pius autem ipſe Blondi Hiſtorias, ut notum eſt, in compendium redegit. Poſt hæc ſupervacuum eſſe puto Blondi Operum editiones, & e latina in italicam linguam verſionem commemorare. At enim aliqui majorem in eo diligentiam, aliqui id quod graviſſimum eſt, fidem deſiderarunt. Quorum utriſque reſpondendum eſt. Primi igitur, ſi ut æquum fuerat, animadvertiſſent, quot, ut ſupra dicebamus, & quam variis diſtentus occupationibus, quot, & quo tempore edidiſſet; *plura* enim *in Hiſtoria ſcripſit*, ut Gifanius (*o*) ait, *quam recentiorum quiſquam*, *omnemque nobis*, ut laudatus Ponrifex (*p*) loquitur, *vetuſtatem aperuit*, idque illo *rudi adhuc ſæculo*, quod merito addit Jovius (*q*); ſi hæc, inquam, animadvertiſſent; Blondi potius diligentiam laudaſſent; quam inevitabiles occupatiſſimo homini quoſdam lapſus, eo potiſſimum tempore, & in tanto quærendarum ejuſmodi rerum numero, mirati eſſent. Negligentiam certe ſi in illo offendiſſent peritiſſimi Hiſtoriarum Auctores; nunquam Bernardus Juſtinianus (*r*) ſcripſiſſet, *Blondus olim familiaris meus*, *ſcriptor ſane cætera diligens*, neque M. Antonius Sabellicus (*ſ*) *Blondum diligentiſſimum temporum computatorem* dixiſſet. Verum his, aliiſque opponunt duos, quorum alterius Annales, ſi operæ pretium fuiſſet edere, a Blondi ætate ad hanc uſque in pluteis non laterent; alterius autem edita ſuperiore ſæculo Defenſio Procopii rariſſima eſt; ut neque illos, neque hanc inſpicere poſſimus. Bonolus tamen noſter (*t*) & Defenſionem hanc viderat, & reſponſionem promiſerat: quanquam ei qui Blondum legerit, an Procopii librum, an hujus in latinum verſionem culpare oporteret, aperte, candideque ambigentem (*u*), nulla pro ipſo reſponſio neceſſaria videri poſſit.

5. Attamen ſi duobus iis libris errores quidam Blondi, vel potius temporis (quales interdum agnovimus nos ipſi quoque) accuſari dicerentur; minus graviter, imo facile id eſſet ferendum, neque propterea dubitandum eſſet, jure, an ſecus ab Hieronymo Rubeo (*x*), qui judex in hiſtoria ſane erat idoneus, Flavius noſter ornatus fuerit nomine *graviſſimi hiſtoriarum ſcriptoris*. Verum ad ejus elevandam fidem libris illis niti aliqui ſe poſſe, credunt, quaſi non ſolum quæ conficta eſſent ab aliis, retuliſſet, ſed & ipſe confinxiſſet. Enimvero non ſunt ejuſmodi accuſationes in Illuſtres præſertim Viros ſine evidentiſſimis probationibus intentandæ. Cujuſmodi probationes afferri non potuiſſe ab eo qui Blondum vitiaſſe Euſebii Codices, ut Gallum fingeret Forolivienſem, aſſeverabat, ego olim in Epiſtola oſtendi ad Marcheſium miſſa (*y*): oſtendique ſimul id quod nec raro incautis accuſatoribus ſolet accidere, quot ipſe errores inter accuſandum admiſiſſet. Sic etiam nuper cum alterum quendam legerem diſerte, & ſine ulla dubitatione ſcribentem, Blondum voluiſſe Patriam ſuam illuſtrare corrupto Euſebii loco; pro argumentis quo crimen iſtud convinceretur, errores offendi, in his illum, Servium in Virgilium tradidiſſe, Gallum fuiſſe Forojulienſem. Nimirum ibi memoria incautum accuſatorem fefellit: nec tamen id valde miratus ſum, cum recordarer, eundem alibi, dum pariter accuſaret, adeo memoria lapſum eſſe, ut Amicum & meum, & ſuum Dominicum Gulielminum, qui, ut norunt omnes e Bononienſi Gymnaſio Patavium conceſſerat, ubi & vivendi finem fecit, ipſe qui alio in libro hæc quæ dico, ſcripſerat, contra ajat, poſtquam Patavii Matheſim, & Medicinam docuerat, ad Matheſim tradendam Bononiam tranſiviſſe. Sed ad Blondum redeo, a Patriæ amore tranſverſum actum ad corrumpendos, ſi Superis placet, Euſebii Codices. Scilicet ut falſum Patriæ honorem adderet, verum ſibi dedecus parere voluiſſet! Ut ingenuus erat, noluiſſe; ut prudentiſſimus, etiamſi vellet, id ſibi ſuccedere non poſſe, perſpexiſſe, alias (*z*) a me ſatis oſtenſum eſt. Quod ſi in ſcribendo ad augendam Patriam Illuſtrium Virorum Natalibus fuiſſet intentus; neque in Italia Illuſtrata (*a*) Pontificem Romanum Paſchalem II. (ſic enim, non I. legere oportet) Bledæ, quæ prope Sutrium in Etruria eſt, tribuiſſet, neque in Hiſtoriis (*b*) *Paulum Diaconum*, *Aquilejenſem*, neque Berengarium I. Imperatorem, Ducem Forojulienſem, *Roma oriundum* ſcripſiſſet; ſed alienam horum trium originem ſaltem, quod poterat, ſiluiſſet. Ut enim de duobus tantum, illo videlicet Pontifice, & hoc Imperatore, nihil ipſe pronuncians, dicam; ignorare non poterat Blondus quæ de hoc, ut

(*i*) Ital. Illuſtr. Reg. 5. & 6. (*k*) Hiſt. Dec. 3. l. 6. (*l*) Hiſtor. Dec. 3. l. 5. (*m*) Ibid. l. 5.
(*n*) Vid. Diatrib. Card. Quirini ad Barbari Epiſt. (*o*) Obſerv. in Lingu. Lat. (*p*) in Europæ Hiſt.
(*q*) in Viror. Illuſtr. Elog. (*r*) De Orig. Urbis Venet. l. 15. (*ſ*) Hiſtor. Rer. Venet. Dec. 1. l. 10.
(*t*) Iſtor. di Forlì l. 9. (*u*) Hiſt. Dec. 1. l. 4. (*x*) Hiſt. Ravenn. l. 7.
(*y*) Epiſt. I. (*z*) Ibid. (*a*) Reg. 2.
(*b*) Dec. 2. l. 2.

cive ſuo, Forolivienſes ex vetuſtiſſimarum tabularum teſtimonio, aſſentientibus inſuper quibuſdam exteris Scriptoribus, vel olim contenderent: De Paſchali autem idem expectarent quod ipſe de Plauto, & Camaldulenſi Ambroſio ſcripſit (*c*), eum quoque Pontificem in vetuſto Patriæ noſtræ agro fuiſſe genitum, Bledæ videlicet, in Etruriæ quidem finibus, ſed non prope Sutrium, imo prope Galeatam quærendæ: neque enim, niſi ex veteribus Documentis, indicatum videri Panvinio, & Ciaconio fuiſſe, ut de Paſchali hoc II. ſcribentes, ea traderent quæ apud Marcheſium filium (*d*) legeris, Panvinius quidem, *Bledenſis Tuſcus, alias ex vico Provinciæ Flaminiæ Galleata*, Ciaconius vero, *In Tuſcia natus, alias Flaminia, quod Galliatæ Comitatus oppidum eſt*, Bledæ videlicet. Ex cujus oppidi veſtigiis, ad fontium Vitis, ut ad Poggium (*e*) ſcripſi, confluentes adhuc agnoſcendis, & vel magis ex tabulis quas idem Marcheſius (*f*) diſerte indicat, non diu antequam Blondus naſceretur, imo ex parte eodem ferme quo natus eſt, anno obſignatis Bledam hanc & revera extitiſſe, & ipſi ignotam eſſe non potuiſſe, manifeſtum eſt.

6. Quod ſi Blondus alia quæ ejus animum magis fortaſſe moverent, ut veri amantes Hiſtorici debent, ſecutus, ne hæc quidem, etſi poſtea ab Exteris etiam quibuſdam non improbata eſſe, vidimus, opinioni ſuæ Civitatis conceſſit; credemuſne, quidquam, ut aliis faveret Civitatibus, confinxiſſe? Intelligis, me de vexatiſſima illa ad Rubiconem Inſcriptione jam loqui. Blondus Forolivienſis, inquiunt, & quaſi ad ejus exiſtimationem imminuendam Patria faceret! Blondus, mox iterum inquiunt, Forolivienſis, ut primus Scriptor eſt qui hanc edidit Inſcriptionem, ita continuo dubium oritur, an non ab ipſo conficta ſit. Væ poſthac Scriptori cuique a quo primum aliquod antiquum, de quo poſteri ambigant, referatur monumentum; ſi iſtiuſmodi inferendi ratio pro legitima admittatur. Equidem nec ſcio, nec ſcire cupio, a quo primum iſta prolata fuerit dubitatio. Quæ ſi cum Blondus viveret, orta eſſet; proclive ipſi fuerat ubi id vidiſſet marmor, dicere; nam *etiam nunc*, inquit (*g*), *viſitur*. Sed certe non ſine injuria ſuſpiciones in mortuum conjiciuntur, qui ſe non poteſt defendere. Barbara, inepta, ab Auctoribus qui de Cæſare trajiciente Rubiconem ſcripſerunt, non memorata, in cæteris provinciarum limitibus inuſitata, denique omnino ſpuria ſit illa Inſcriptio, ut Cluverius cenſuit Italiæ Antiquæ libro 1. capite non 18. ſed 28; ex ipſo enim hæc repeti video: & ex Auguſtinii, & Gruteri judicio, quorum pariter cenſuram recoquunt, quantum volunt falſa & conficta ſit: num propterea confinxit Blondus? num alius confinxiſſe, & marmori inſculpendam curaſſe non potuit, quod Blondus vidit? De hujus enim fide, & probitate hic agimus; non de exacto iis temporibus in veris a falſis monumentis internoſcendis judicio. Quamobrem non hic quæremus, an alii hoc ipſo tam illuſtri ſæculo in ejuſmodi rebus, in aliiſque ad hoc, ut putant, propoſitum attinentibus, interdum non fallantur, imo, ut demonſtrare facile poſſemus, in Suetonii verbis quæ ad Cæſarem pertinent, & M. Tullii quæ ad eundem pertinere credunt, ſententiis intelligendis. Sed alia potius de Inſcriptione hac ſine cujuſquam offenſione animadvertemus.

7. Non videtur ad amnem Piſatellum fuiſſe, cum Blondus inſpexit, id marmor; nam *loco motum* dicit (*h*), *in quo ab initio fuerat poſitum*. Certe autem non erat, cum centeſimo anno poſtquam Italiam Illuſtratam ſcripſerat Blondus, ſuam Italiæ Deſcriptionem edidit Leander Albertus (*i*), qui cum illac ſæpe tranſiiſſet, & diligenter quæſiviſſet, nunquam tamen videre potuiſſe, teſtatur, ideoque conjicit, aut alio translatam, aut humo fuiſſe obrutam. Quo magis mirum eſt, ſi Jo. Sulpitius, & Phil. Beroaldus Comm. in Lucanum marmor adverterint, pauciora quidem verba, ſed eandem quam illa Inſcriptio, ſententiam habens, ad Luſi fluminis ripas, qua pariter Leander, Beroaldi utriuſque ætate vivens, tranſierat; ſed nullam de eo marmore mentionem fecit. Hujus alterius marmoris verba profert idem qui ab duobus illis animadverſum dicit, Ariminenſis Bibliothecæ Cuſtos Joſephus Malateſta Garuffius (*k*). Quin etiam addit, olim in Palatio publico extitiſſe Inſcriptionem multo longiorem, neque eandem modo ſententiam, ſed perpaucis mutatis, aut omiſſis, eadem verba (quæ deſcripta exhibet) continentem quæ in illa altera ad Piſatellum ut barbara, ineptaque reprehenduntur. Garuffii liber paulo ante finem prodiit ſæculi ſuperioris. Itaque facile nanciſci poteris, & quomodo hæc omnia ita uti ſcribit, eſſe potuerint; ſi tanti hæc facis; inquirere, nec minus ubi, & quando illa quæ nunc ad Piſatellum Inſcriptio eſt, neque ab Leandro videri potuit, reperta fuerit. Ego enim ad aliam tranſeo, de qua aliquid fortaſſe a me expectas.

8. Scilicet non ignoras, Hiſtoricos noſtros ſepulchralem Inſcriptionem producere, haud procul ab urbe ad Montonum flumen effoſſam, hæc tantummodo habentem

T. PAPIR. ET S. R. HISTORICO

nec dubitare, quin Gentis inter Romanas nobiliſſimæ Papiriæ ſoboles aliquando inter nos fuerit, Sextus autem Rufus; ſic enim ſiglas illas duas S. R. interpretantur; ſi Forolivienſis non fuerit, ſaltem Forolivii ſit mortuus. Nimirum vox illa *Hiſtorico* permovere homines potuit ad duas eas ſiglas ita, ut dixi, intelligendas. Etſi enim ſcirent, ut opinor, apud eos qui de Notis Romanorum ſcripſerunt, ejus prænominis, & nominis ex ſimplici R. & S. interpretationem facile non inveniri; tamen cum inter Hiſtoricos referri ſcirent Sextum Rufum, Virum Conſularem, cujus ad Valentinianum Auguſtum Epitome extat Romanæ Hiſtoriæ; ad eum ſpectare ſiglas, quas dixi, cenſuerunt. Cum Bonolus (*l*) inventum hunc lapidem ſcribat, dum pons Montono impoſitus ædificaretur (id quod fieri cœptum eſt, ut alibi (*m*) indicavi, anno 1610.) retectis in fluminis ripa veſtigiis parvi templi, itemque urna cum cineribus, eoque lapide, horum autem utrumque in bibliotheca Paduaniorum ſervari; hæc legenti mihi ſubiit bibliothecam illam adire, & quidquid huc faceret, diligenter inſpicere. Fictilem quidem urnam ſepulchralem vidi, nullis in labro, ut ſolent aliquæ, notis, aut litteris inſcriptam; ſed pro lapide tegulam antiquam, non parvam, ejuſque in parte ſimilem, quam Urſatus (*n*) exhibet figuli nomine inſculpto, non impreſſo, L. BLAN. In ea autem de qua loquor, antequam fornaci committeretur, impreſſæ fuerant litteræ per ſigillum oblongum (cujuſmodi, ſed breviora, idem quem modo laudabam, habet Urſatus (*o*) regulæ inſtar quæ latitudine eſſet circiter pollicis: itaque ex impreſſo cavo modice extant litteræ ſic ſatis pulchræ, quamvis aliæ de induſtria aliis longiores, nullo, ſi cautius inſpicias, puncto, ſed certis tantummodo locis per intervalla in ſiglas potius, & notas, quam in verba, diſtinctæ. Et nullum quidem eſt dubium quin legendum ſit T PAPIR, &, ſi vis, etiam ET. Sed deinde ſequitur ſigla S, & poſt hanc intervallum ſine cujuſquam litteræ quæ olim ibi fuerit, indicio ullo, tum nota ſequitur quæ a primo ex litteris XH conſtare videatur; reapſe tamen, ſi attentius inſpexeris, non eſſe X cognoſces, quippe cum ſiniſtra deſit hujus litteræ pars ſuperior, & nihil in ipſa nota ſit quod eam ſuppleat partem, ſicuti nihil eſt quod faciat ut ſi non X, litteram R repræſentet. Denique poſt intervallum, notam hanc ab inſequentibus omnino disjungens, legitur IST, vix apparentibus in tegula, oblique ibi olim fracta, ſupremis partibus litterarum proximarum, quæ ut OR eſſe potuerint, ſic etiam non eſſe potuerunt. Itaque intelligis, num in tegula hac legere *Sexto Rufo Hiſtorico* nobis liceat.

9. Quæ

(*c*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*d*) Vit. Viror. Illuſtr. Foroliv. l. 1. c. 4. (*e*) Epiſt. II. n. 9. (*f*) c. 4. cit.
(*g*) Ital. Reg. 6. cit. (*h*) Ibid. (*i*) Region. 14. ubi de via Æmilia (*k*) Lucerna Lapidar. c. 2.
(*l*) Iſt. di Forlì l. 1. (*m*) Epiſt. IV. n. 10. (*n*) Monum. Patav. l. 1. S. 4. (*o*) Ibid.

9. Quæ cum ita eſſent, & tanto minus ad Rufum illum Hiſtoricum Inſcriptionem hanc ſpectare poſſe, animadverterem, ſi, quod Fabricius (p), aliique malunt, Epitomes Auctor non Sextus Rufus vocatus eſſet, ſed Rufus Feſtus, cujus nominis in ea tegula nullum prorſus extaret veſtigium; cogitare cœpi, an iſtæ litteræ ad nomen potius attinerent Figuli, aut Figlinæ in qua tegula fuiſſet facta. Imprimi enim ſolita fuiſſe ejuſmodi nomina, neque una de cauſa & lateribus, & tegulis, legiſſe memineram in erudita Octavii Falconerii ad Carolum Datum Epiſtola (q), & in ſæpius a me laudatis Patavinis Sertorii Urſati Monumentis. Sed prima illa verba *T Tapir.* cum ad Figulum non magis ſpectaſſe, ſuſpicarer, quam vox *Servilia* in tegula quadam apud Urſatum (r), nec cætera ad Figlinam deſignandam facere viderentur; tegulam, præſertim cum ejuſmodi urna conjunctam, eodem referri poſſe, cogitabam, quo ſuam iſtam Urſatus, ad ſepulchri videlicet locum, & conditi in eo nomen indicandum. Neque illud obſtabat quod non videretur e re Figuli ſigillum faciendum curaſſe ad unam tegulam inſcribendam; nam Serviliæ quoque nomen, cum ejus tegulam attente conſidero, per ſigillum fuiſſe impreſſum, agnoſco; & ad ſepulchrorum quorundam tectum non paucis tegulis opus fuiſſe, credibile eſt, aut fieri etiam poteſt, ut ſervus qui Familiæ cuſtodiret majora quædam ſigilla, ad Figulum cum his mitteretur, ut molles adhuc tegulas obſignaret.

10. Cum primum quidem hæc, atque alia in mentem veniſſent; illud mox ſubiit, ut Paduaniorum ſcripta verſarem, ſi forte, ut tegulam, urnamque erant nacti, ita aliquid adnotatum de his reliquiſſent. Non pœnituit illa verſaſſe. Nam primum de Sexto Rufo nihil quidquam; ut videantur, quod & ego facio, voluiſſe, liberum eſſe omnibus ita ut quiſque melius crederet, Inſcriptionem hanc legere, atque explicare. Deinde etſi neque de T. Papirio quidquam dicunt; ea tamen narrant, per quæ hallucinationem Bonoli, quod ad hanc Inſcriptionem attinet, primum de medio tollamus, tum alia quæ in conjiciendo ſpectari hic poſſint, adjiciamus. Alexander igitur Paduanius ſuis in Chronicis refert, cum forte Montoni ripa certo quem indicat, loco octingentis circiter ab urbe paſſibus corruiſſet; in ruinis tegulam de qua ſermo eſt, repertam eſſe, & cum ea urnas duas, cineres continentes, quarum altera tunc fracta ſtimulum ferreum in fundo habebat, altera autem integra vigeſimo quincto poſt anno ab eo qui invenerat, Alexandro ipſi donata eſt, ut tegula Patri ſuo, qui in bibliotheca locavit, ab eodem antea donata fuerat. Idem autem Alexander, qui anno vivebat 1636. occaſionem habuit quæ modo diximus, narrandi ab re perſimili, de qua in Chronicis iiſdem ſuis ſcribebat, ad XV. ſæculum pertinente. Scilicet anno 1461. cum alte fodiendum eſſet prope ipſa urbis mœnia, & fluvium Montonum, nec tamen in hujus ripa, foſſores multas antiquitatis reliquias inveniſſe, interque eas templi pavimentum, muſivo opere elegantiſſime factum, ad hæc, ſepulchra complura ſuis cum Inſcriptionibus, ibidemque numiſmata magno numero aurea, argentea, ærea, ab egregiis magiſtris perfecta. Inter eas autem Inſcriptiones fuiſſe quæ iſtam ipſam ſcripturam haberet quam altera cum duobus illis urnis ex ripa ejuſdem fluminis, ſed alio & loco, & ſæculo, fortuito, ut dixi, delapſa. Vides igitur, nec tempus, nec locum recte a Bonolo (ſ) fuiſſe inventæ hujus Inſcriptionis propoſitum, & cum binæ eodem prorſus exemplo repertæ ſint, unam eſſe memoratam. Atque utinam ex Documentis unde Alexander didicit, primum illam fuiſſe conſpectam, ſimul didiciſſet, aut certe deſcripſiſſet, in marmore eſſet ſculpta, an lateri impreſſa; ne de cæteris dicam quæ multæ cum illa erant; quanquam pavimenti, & numiſmatum elegantia ſatis indicat, ad perantiqua ſæcula attinuiſſe. Optandum tamen fuerat, ut illud ſaltem quod modo dicebam, adnotare potuiſſet. Nam eadem inſculpta marmori Inſcriptio illam de Figuli nomine in tegula ſuſpicionem exemiſſet; at pariter impreſſa tegulæ auxiſſet, eoque magis quod ejuſdem hominis eſſe duo ſepulchra non poſſunt. Quod ſi dicas, alterum fortaſſe patris fuiſſe, alterum filii; eodem enim & prænomine, & nomine utrumque eſſe, nihil prohibet, imo & cognomine, ut, exempli cauſa, hæc tria eadem in M. Tullio Cicerone tum parente, tum filio fuerunt; id, inquam, ſi dicas; continuo quæram, cætera quæ poſt *T. Tapir.* ſequuntur, aut alterum ſimul hominem conditum, aut alia quædam ſignificantia, quomodo & patris, & filii ſepulchris potuerint eſſe communia? Nempe ad commenta confugiamus, neceſſe eſt: ad quæ tamen, aliqua ſaltem ex parte, etſi altera in marmore, altera in tegula fuiſſet Inſcriptio, nihilominus erat, ut video, confugiendum. Quapropter in tegula utramque fuiſſe, tu facile, credo, exiſtimabis, & ad figulos potius, quam ad ſepultos, attinuiſſe. Qua de re ut melius conjicias, ſi forte conferre quidquam poſſit; quomodo Inſcriptio in Paduaniorum Collectione, & Chronicis ſit deſcripta, cognoſcere; utrobique enim deſcripta eſt; ſic habeto, eam partem in qua legenda incerti eſſe poſſumus (ut ex iis quæ perattente inſpiciens ſupra (t) adnotavi, proclive eſt intelligere) ſic ab illis repræſentari S. X. HISTOR. Et de hac Inſcriptione hactenus. Nunc ad eos qui certe & noſtri excellentes fuerunt cives, & propiores nobis tempore, jam redeamus.

11. Hieronymi Mercurialis eximia de Re tum Medica, tum Litteraria merita Patriam, non ſolum dum ipſe viveret, ſed etiam longo adeo ab ejus obitu annorum ſpatio illuſtrarunt, illuſtrabuntque donec in pretio erunt optimæ Litteræ. Erant hæ quidem, cum ipſe eſt natus, extra eas tenebras, in quibus invenerat Blondus; ſed tamen iis adhuc magna ex parte carebant homines ſubſidiis, quibus nunc abundant ad quodcunque velint antiquitatis, & ſive humaniorum, ſive graviorum ſtudiorum genus facile excolendum. Itaque fuerunt Mercuriali ſingula propemodum per ſe veſtiganda, quæ in Græcorum, Latinorumque monumentis erant diſperſa, ut immortalibus, præſertim Artis Gymnaſticæ, & Variarum Lectionum, editis libris Medicos, Eruditoſque omnes juvaret. Quapropter non modo inter Italos, ſed inter Exteros quoque multi Viri non minus grati, quam docti, extiterunt qui de Mercurialis Vita, & Scriptis, alii alio tempore, plura tradiderint, atque adeo ætate hac noſtra præ cæteris duo, alter Gallus, alter Germanus. Ille Cl. Niceronius eſt, qui ut de Viris aliis Illuſtribus, ſic de Mercuriali Commentariolum (u) Pariſiis edidit anno 1734; hic vero Fridericus Boernerus Profeſſor Vitembergenſis meritiſſimus, qui anno 1751. Brunſuigæ emiſit ſingularem *Commentationem de Vita, Moribus, Meritis, & Scriptis Hieronymi Mercurialis Forolivienſis*. Horum ego utrique, ut de noſtro Inclyto Cive egregie ſunt meriti, non mediocriter obſtrictum me ſentio, & quando nihil eſt per quod eorum benefactis reſpondeam, niſi pauca quædam indicando, quæ, ſi forte rurſus ſua illa ſcripta ſint edituri, adjicere libenter poſſint; tu interea videas, velim, an hæc quæ continuo ſubjiciam, non indigna ſint quæ, ubi mittendi occaſio detur, ad ipſos mittantur; mihi certe ad perficiendam quam propoſuerunt, hiſtoriam videntur attinere.

12. Cl. Boernerus (hujus enim Commentatio in manibus eſt; Niceronii autem libri jam diu eſt cum fuerunt) primum omnium rogandus eſt, ut ſiquando alias ſcripturus ſit *Forum Livii ſatis celebrem in Umbria urbem*, pro Umbria Æmiliam ſubſtituat; deinde vero ut quæ ab Italis hoc ſæculo de Mercuriali ſunt edita (quæ facile ob locorum diſtantiam ipſi nota eſſe non poterant) pleraque inſpiciat. Edita

(p) Bibliot. Lat. (q) Lettera ſopra l' Iſcriz. d' un mattone &c. (r) l. 1. cit. S. 5. (ſ) Vid. ſupra, n. 8. (t) Ibid. (u) Memoires pour ſervir à l' Hiſt. des hommes illuſtr. T. 26.

autem fuerant quædam anno 1726. ab duobus quorum neuter alterum potuerat legere, Collega meo Papadopolo in Hiſtoria Gymnaſii Patavini (*x*), & Cive meo Marcheſio filio in Vitis Virorum Illuſtrium Forolivienſium (*y*), tum nonnulla a me quoque ſcripta, alioque miſſa Aprili menſe anni ejuſdem priuſquam legere eos poſſem, quamvis non ante annum 1728. Lugduni Batavorum vulgata, in Epiſtola Anatomica Prima (*z*), denique etiam illa quæ a Collega, eodemque Amico meo ſummo tradita ſunt, Marchione Celeberrimo Joanne Poleno in Præfatione (*a*) ad nova Supplementa utriuſque Theſauri Antiquitatum Romanarum, Græcarumque. His igitur Scriptis Italorum inſpectis, Mercurialem Philoſophiæ, & Medicinæ Doctorem eſſe creatum, idque die 18. Aprilis A. 1555. non Patavii, ut præeunte Tomaſino (*b*) crediſiſſe omnes videntur, ſed Venetiis in Almo illo Medicorum Phyſicorum Collegio, ex Marcheſio, qui primus omnium, quod ſciam, id ſcriptis mandavit inſpecto *Privilegio* ejus *Doctorali*, cognoſcet: quod confirmare, ſi opus ſit, ipſe poſſum, quocum pridem, quippe ab anno uſque 1718. in idem Collegium perbenigne cooptato, Acta illa communicavit is qui ex eodem eſt, ejuſque ſimul Tabularius, Vir Doctus Nicolaus Pollarolus. Sic ubi ab Ampliſſimo Venetorum Senatu huc vocatus Mercurialis ſcribitur anno 1569. ut in prima Medicinæ Practicæ Schola Trincavellio ſuccederet, an Fracantiano, die autem 21. Octobris id munus eſſe auſpicatus; ex Papadopolo ſcire licebit, vocatum, ut ſuccederet Fracantiano, quanquam antea par erat credere Antonio Riccobono (*c*) collegæ Mercurialis, & Tomaſino (*d*), qui conſtanter non uno loco idem ſcripſit, nec ſibi repugnaſſe, crediderim, cum primo loco annum adſcripſit 1569. altero autem annum 1570. Secundo enim loco de tempore quo docere incepit; primo autem de tempore quo conductus eſt, mihi videtur eſſe locutus. In eo potius typographi, quam ejus, errorem eſſe, exiſtimo, quod primo loco legamus 1569. 21. Octobris, cum S. C. extet eo quidem anno, ſed 5. Octobris, nec Senatus cogi ſoleat 21. Octobris, nec veri ſimile ſit, eum qui Romæ eſſet, cito adeo de S. C. certiorem fieri, ſe ad longum iter parare, & hoc conficere, & pauliſper quieſcere potuiſſe, ut docere Patavii inciperet 21. Octobris die. Utinam ad eundem modum & ibidem, & in Elogiis excuſare poſſem Tomaſinum. Namque ibidem ait, Mercurialem ad ſanandum Maximilianum II. Imperatorem iviſſe anno 1583. qui annus erat ſeptimus a Maximiliani morte! Pro illo igitur anno, ut recte cenſuit Boernerus, ſcribendum fuiſſe 1573. vel ex Cæſareo conſtat Diplomate, quod cum magnis præmiis Mercurialis retulit, anno hoc, non illo, Viennæ datum 10. Octobris, ut teſtatur Marcheſius. Culpa tamen in Tomaſini typographum non poteſt conjici, quæ potius in operas cadit Riccoboni, cum hic ignorare non poſſet, Collegam ſuum anno 1583. quem annum ejus expreſſit typographus, illud iter non ſuſcepiſſe. Operarum igitur error, ut fit, in Tomaſini librum octogeſimo poſt anno ſcribentis, facile tranſivit, ex eoque libro in alios plures, & nominatim etiam in Papadopoli Hiſtoriam. Sed neque in Elogiis facile eſt a Tomaſino culpam omnem in operas rejicere, cum dies quo vivere Mercurialis deſiit, ad hunc modum indicatur *anno CIↃ. IↃ. CVI. XIII. Idibus Novembris*. Quis enim ejus quidem anni, & menſis diem IX. ſive mavis V. Idus intelligat? aut quomodo calamo, vel typis deſcribentes pervertere adeo potuerint? Scilicet non videtur Auctor relegiſſe. Cui parcendum, ſi alios nobis, & noſtratibus parcere velimus. Quorum alicui id excidit, quod nollemus, & a nobis tamen ſatius eſt, quam ab Exteris, ut de illo factum eſt, emendari. Bononiæ *annos duodecim commoratus* certe non eſt Mercurialis, neque inde *an.* 1599. *Piſas conductus eſt*. Satis erat; ut alios prætercam; Alidoſium (*e*) inſpexiſſe, qui Externos recenſens Bononienſis Gymnaſii Profeſſores, & quamdiu in eo docuerint, adnotans, Mercurialem incepiſſe, tradit anno 1587. & ad annum uſque 1593. perrexiſſe. De anno autem quo Piſas tranſierit, magis mirum eſt, nonnullos jam antea eundem errorem erraviſſe. Qui cum inter Hieronymi Mercurialis Opera *Prælectiones Piſanas*, a Cornacchino, ejus per illos annos auditore, recenſerent; vel hinc intelligere debebant, quam a vero alienum eſſet quod affirmabant, *tandem anno* 1599. Auctorem *contuliſſe ſe Piſas*.

13. Sed ad Boernerum ut redeam, qui & de hoc, & de Hieronymi obitu meliores eſt Auctores ſecutus; ex Marcheſio qui plura de eodem ſcripſit ab aliis omiſſa, ſcire potuiſſet, quæ hujus conjux, quot filii, & filiæ, quæ tabulæ teſtamenti fuerint, alia id genus; præſertim vero quod ad ejus edita, aut inedita Scripta attinet. Ineditum Codicem extare, Marcheſius indicat, Ravennæ in Camaldulenſium Monachorum Bibliotheca, Hieronymi ipſius manu ſcriptum, continentem *Problemata quædam Plutarchi e græco in latinum ab illo converſa*, hiſque *Appendicis loco* annexam *Conſtitutionem Anni MDLVII. incipientem a Vere circa æquinoctium uſque ad Aprilem menſem ſequentis Anni MDLVIII. cum peſtis deſæviret Patavii*, ubi Mercurialis Conſtitutionem *dietim* ſcripſit. Manifeſtum eſt, inter deſcribendum, errores in annorum numeros irrepſiſſe, cum Mercurialem iis annis Patavii fuiſſe, non modo non conſtet; imo vel ex ipſius de Peſtilentia Lectionibus conſtet, hunc morbum anno 1576. Patavii maxime ſæviiſſe. Quod vero inter illa quæ ab ipſo edita ſunt, ponere videtur Marcheſius quam Jacobus Gronovius (*f*) tradiderit a Mercuriali eſſe elucubratam *de Potionibus, & Eduliis Antiquorum Mantiſſam*; credo equidem, illi qui Marcheſio id retulit, fucum eſſe factum ab aliquo librorum Indice. Gronovius enim Mantiſſam illam, ut diſerte fatetur, ipſe compoſuit *ex Variis* Mercurialis *Lectionibus*. Scilicet quatuordecim capita ex I. II. IV. & VI. earum Lectionum libris ſelegit, eaque, ut ſibi liberum erat, interdum ne ordine quidem librorum, nedum capitum, ſervato, diſpoſuit. Sed an certo Gronovius ordine diſpoſuerit, an omnia quæ ad propoſitum ſibi argumentum attinerent in libris illis, acceperit, & contra an caput aliquod, minus ad eam rem pertinens, ſumpſerit, non eſt hic quærendi locus. Satis eſt indicaſſe, iſta omnia a Mercuriali olim fuiſſe edita. Qui libellum ante iſta etiam vulgaverat; imo priuſquam duos & viginti annos exegiſſet, cum Patavii litterarum ſtudiis operam daret, libellum, inquam, vulgaverat paginarum omnino triginta, inſcriptum *Nomothelaſmus, ſeu Ratio lactandi Infantes Authore Hieronymo Mercuriali Forolivienſi. Patavii M. D. LII.* præfixa Epiſtola, data ibidem, eodemque anno *ſexta Auguſti die*, ſicuti alias (*g*) ſcripſi, rariſſimum hoc opuſculum in bibliotheca mea aſſervari, dicens, ex qua Marcheſius, & Polenus citarunt. Eſt forma, ut vocant, octava: & typographi quidem nomine, ſed non ſigno carens, ex quo *Typographiam* agnoſcamus. In libro enim medico Gaſparis Gabrielii Patavini *in Quæſtionem Hieron. Boniperti* ſub eodem ſigno hæc verba inveni *Patavii In Officina Fabriana Jacobus Excudebat M. D. L.* Quæ addere huc volui, non quod hoc Mercurialis opuſculum cum iis ſit quæ poſtea edidit, comparandum; ſed quod primi omnium, & raritatis gratiam habeat, propter quam non eſt, cur miremur, a Majoribus nullo modo, a Boernero autem ſic eſſe memoratum, ut inter Auctoris *Opera affecta vel incerta* reponeret his verbis, *Ratio lactandi infantes. Vid. Schenck. cujus teſtimonio extat MS. in Bibliotheca Martiana*.

14. Sed neque calamo, neque typis deſcriptum Mercurialis *Galenum Græco-Latinum ad veterum librorum fidem reſtitutum, ac notis illuſtratum* uſquam extare, magis crediderim, quam Boernerus, qui hæc Erythræi verba de Mercurialis Hippocrate acci-

(*x*) l. 3. S. 2. c. 22. n. 104. (*y*) l. 2. c. 3. (*z*) n. 81. (*a*) n. 36. (*b*) Elog. Viror. Illuſtr. T. 1.
(*c*) Comment. de Gymnaſ. Patav. l. 2. c. 30. (*d*) Gymnaſ. Patav. l. 3. c. 10. & l. 4. ad A. 1570.
(*e*) Li Dottori Foreſt. che in Bologna hanno letto Filoſ. &c. (*f*) Theſaur. Antiquit. Græcar. Edit. Venet. T. 9.
(*g*) Epiſt. Anat. I. n. 81.

accipienda eſſe, non dubitat, pro quo Galenum is ſcripſerit. Sic tamen cum intelligere non poſſem Riccobonum, qui inter edita a Mercuriali cum recte ponat *Hippocratis Opera omnia Græce, & Latine*, eaque *Scholiis illuſtrata*; continuo hæc adjicit *Galeni opera latine converſa, ab eodem emendata*; quærere inceperam, an aliquot Galeni Opera, jam ab aliis latine reddita, ipſe quoque, ut Gadaldinus, aliique Medici fecerunt, emendaſſet, cum in Petrum Caſtellanum (*h*) incidi, qui ſequi ſe Riccobonum profeſſus, hunc ita deſcripſit *Galeni opera Latine converſa, & emendata*: neque aliter in Elogiis habet Tomaſinus: quin Papadopolus ante cætera Hieronymi Scripta diſerte hæc ponit *Galeni Opera omnia latine reddita, & emendata*. Mihi vero cum Juntarum illam Galeni Editionem, quæ præcedentium omnium abſolutiſſima cenſetur, nonam verſarem, vix hæc contigit animadvertere quæ ad Mercurialem pertinerent, in Prolegomenis quidem *Epiſtolam ad Lucam Antonium Juntam, in qua de Ordine Librorum Galeni*, in Claſſe autem Quincta *Judicium de Libro Theriaces ad Piſonem*, denique in Fragmentis hoc unum quod ad rem proprie faceret, *Fragmentum Comm.* Galeni *in II. Lib. Epidem. Hippocratis, Hieronymo Mercuriali interprete*. Quæ ſi quis velit ad cætera hujus Scripta addere; per me licet: Sin ad ea probanda quæ paulo antea nominati retulerunt; neſcio adhuc, qui poſſint aſtipulari.

15. Cæterum præter ea quæ Eruditi Viri, & in his Boernerus, ex Lindenio adnotarunt, an alia Mercurialis ſuperſint inedita, ſi forte ex me quæras; inficiari non auſim. Oſtendit enim mihi Petrus Scanellius, Forolivienſis Patricius optimarum litterarum ſtudiis deditus, eoque etiam nomine utriuſque noſtrum amiciſſimus, Conſilia Medica, latina alia, alia italica, Mercurialis manu ſcripta, gemino Volumine comprehenſa, ex quibus nulla eſſe quæ non ſint edita, ſine diligenti examine aſſeverare non poſſem. Hoc memini, dum curſim verſarem, in Epiſtolam incidiſſe; qua venenum, &, quod conſequitur, peſtem non poſſe per epiſtolas communicari, adverſus communiorem, &, ſi vere loquendum eſt, tutiorem ſententiam contendit. Hoc etiam memini ab Amico altero non ſemel audiviſſe, Forolivii in Tabulario Monachorum Vallis Umbroſæ librum extare ſignatum littera R, quo Index contineatur Bibliothecæ Hieronymi Mercurialis. Denique cum duo videam de Summo hoc Viro eſſe vulgata, alterum a Papadopolo, alterum ab Erythræo, quæ ut illi perhonorifica ſint, cum vero tamen, quod unice in hiſtoria ſpectandum eſt, non omnino conveniant, mihi haud reticenda eſſe, cenſeo. Papadopolus ſcribit, *plurimum impendiſſe* Hieronymum *in extruendo baſilice templo Divi Mercurialis*, memoria videlicet lapſus, ut ea quæ legerat de *Sacello qua picturis, qua ſtatuis exornato* ad Sancti illius Epiſcopi honorem ab Hieronymi pietate, & liberalitate magnifice extructo, ad peramplam totam Baſilicam S. Mercurialis transferret, qua Sacellum illud continetur, priuſquam Hieronymus exiſteret, ædificatam. Erythræus autem cum ejus Elogium his verbis concluſit, *mortuo cives ſui ſtatuam faciendam locavere; qui honor habitus eſt ante ipſum nemini*; id ſaltem audiverat, quod ita verum eſt, ut Bonolus (*i*) ſuas in Hiſtorias retulerit, nempe ad illum inviſendum, cum inſuperabili morbo detineretur, ipſos Patriæ Magiſtratus adiiſſe, ejuſque ſtatuam in Foro ponendi facultatem detuliſſe: qui certe honor propter excellentiam in litteris, civium ulli neque ante, neque poſt ipſum eſt habitus. Attamen hæredes ſive negligentia, ſive, quod malim credere, modeſtia, ſive alia (certe non anguſtiæ rei familiaris, quam ille mirifice amplificaverat) cauſa prohibiti, ea facultate non ſunt uſi.

16. Statuæ injecta mentio alterum ad memoriam revocat de duobus Forolivienſibus, qui ſæculo XIV. non Patavium dumtaxat, ubi docebant, ſed Europam omnem fama ſui nominis impleverunt, Raynerio Arſendo J. C. Bartoli Magiſtro, & Jacobo a Turre Philoſopho, & Medico, qui anno demum obiens 1413. tantum ei Gymnaſio ingenii ſui deſiderium reliquit, ut lege juſſum ſit, ut publice a Profeſſoribus non modo *ordo* ejus *Quæſtionum* (*k*) in Medica Galeni Arte interpretanda ſervaretur, ſed etiam (*l*) *Expoſitio* ipſa Jacobi *cum Quæſtionibus* prælegeretur. Jacobi igitur hujus, cum ſuperiora illa ſciberem, venit in mentem, cujus ut noſtrates Hiſtorici, ſic etiam Salomonius in *Urbis Patavinæ Inſcriptionibus* memoravit *magnificum ſepulchrum cum ſtatua marmorea e ſuggeſtu legentis*. Quæ ſi, ut illi ajunt, facienda curavit Paulus cognomento Venetus is qui excellenti Philoſophiæ, & Theologiæ ſcientia Ordinem illuſtravit Eremitarum S. Auguſtini; non ſine animi dolore nunc miraretur, ei monumento quo Amicum, & fortaſſe Magiſtrum, ſuum honeſtaſſet, contra accidiſſe quam ipſe ſperabat, cum Ciceronem (*m*) ſcribentem legeret, *ut cætera extingui ſolent, ſic ſepulchra fieri ſanctiora vetuſtate*. Monumentum autem quod ſibi ſuis ipſe ſcriptis Jacobus conſtruxit, tot locis, & toties poſt ejus mortem recuſis, durat adhuc, & quando, ut mortalia omnia, ipſum quoque interierit; tamen vel poſtea ejus nomen in libris diu ſuperſtes erit diligentium Virorum, qui aliquam ſaltem Jacobi obſervationem litteris commendarunt. Videſis, exempli cauſa, Marcellum Donatum (*n*) inter cæteros qui calculos olim conſpexerunt ſub lingua concretos, hunc noſtrum laudantem. *Jacobus de Forlivio*, inquit, *& ipſe affirmat, ſe vidiſſe ſub lingua lapidem genitum in quodam D. Nicolao de ſumma Ripa*. Scilicet Obſervationes diutius quam cætera, in Medicorum, Phyſicorumque Scriptis ſervantur. Sic apud eundem Marcellum (*o*) nomen vivit Joannis Juliani Medici Forolivienſis, qui annis minimum centum priuſquam Jacobus decederet, lapidem quem alibi fortaſſe deſcribam, vomitu ejectum vidit.

17. Quod ſi alii ex noſtratibus Medicis, aut Philoſophis peculiare aliquid ab ſe pariter animadverſum, aut viſum (quod non uni eorum non accidiſſe vix poteſt) ſive cum aliis, ut Joannes ille, communicaſſent qui litteris prodidiſſent, ſive ipſi per ſe ſcripſiſſent; non dubito quin de illorum pluribus honorifica ad hoc tempus extaret mentio, quemadmodum eorum extat, quos aut hac, aut alia olim Epiſtola (*p*) merito laudavi. Nam multos præterea, & doctos quidem, Patria noſtra habuit vel XIV. & XV. ſæculo, quorum vix nomen ſcimus, ut in Bononienſi dumtaxat Gymnaſio cum undeviginti nominet Alidoſius (*q*) noſtrates Liberalium Artium Profeſſores; ſi Jacobum a Turre, & Mercurialem excipias, & duobus hiſce interjectum Nicolaum Haſteum, qui poſtea, ut de Blondo agentes ſcripſimus (*r*), Epiſcopus fuit; cæteri quid præterea egerint, ignoremus; & plerique tamen Philoſophica, aut Medica docuerunt. Sic enim, ob temporis longinquitatem, fere nominantur, ut Profeſſor ille in Hiſtoria Ferrarienſis Gymnaſii (*ſ*) ad annum 1494. *Franciſcus de Forolivio, Phil. & Med. Doctor*.

18. Quam Hiſtoriam cum haud ita pridem verſarem, in eum locum forte incidi (*t*) quo inſignis Pictor Marcus *delli Ambroſi, Melozzo* dictus, non Forolivienſis, ut *communiter* appellatur, ſed Ferrarienſis fuiſſe ſcribitur teſtimonio unius Leonardi Piſaurenſis, quaſi, ut ejuſdem ætatis, facile hallucinari non potuerit, præſertim cum *parum Piſaurum Forolivio diſtet*. Non eſt opus dicere, Piſaurum inter, & Forum Livii millia paſſuum eſſe ad ſexaginta, & Ariminum, ac Cæſenam interjici, quando extat præter cætera a Marcheſio (*u*) indicata, ſepulchri titulus, qui eximium hunc Pictorem Melocium Forolivienſem fuiſſe, apertiſſime commonſtrat. Quæ Vir Eruditus, ut Marcheſii librum in ſua non ſemel laudat Hiſtoria, ſic vellem antea perpendiſſet, quam Piſaurenſi illo uno teſte niteretur.

19. Non miraberis, opinor, de Pictore hic me feciſſe

(*h*) Vit. Illuſt. Medicor. (*i*) Iſtor. di Forlì l. 12. (*k*) Statut. Artiſt. l. 4. c. 18. (*l*) l. 2. c. 16.
(*m*) Philipp. 9. (*n*) De Medic. Hiſt. Mirab. l. 4. c. 30. (*o*) Ibid. (*p*) Epiſt. præfixa Adverſ. Anat. VI.
(*q*) Li Dottori Foreſt. che in Bologna hanno letto Filoſ. &c. (*r*) ſupra, n. 2. (*ſ*) P. 2. l. 1.
(*t*) Ibid. l. 5. (*u*) Vit. Viror. Illuſt. Forol. l. 2. c. 7.

ciſſe mentionem; cum excellentes in ea quoque Arte Viros merito poſuerim in iis Litteris, quibus, omnes aut ſingillatim, aut generatim complexus ſeu pacis, ſeu belli Artibus egregie de Patria meritos Cives, Patriæ ipſi Anatomica Adverſaria Sexta dedicavi. Sed ut eo tempore ex iis qui viverent, fere neminem, niſi qui S. R. E. Cardinales, aut qui eſſent Epiſcopi, nominavi, ita nunc pro certo habeas, velim, ſi aliquando a me iterum (id quod facile accidere poteſt) idem forte eſſet faciendum, nihil mihi gratius fore, quam de cæteris dicere tum quos interea, dignos ſingulari laude, amiſimus, tum præſertim quos diutiſſime ad decus magis magiſque augendum Civitatis noſtræ ſervari, optamus CAMILLUM PAULUCCIUM, & LUDOVICUM MERLINUM eximiis utrumque meritis inter Cardinales relatum, Epiſcopos autem Guidonem Urſellum, poſt noſtratem pariter Joannem Baptiſtam Urſium, Cæſenati Eccleſiæ, Franciſcum Columbanum Bertinorienſi, & Franciſcum Caſtellinum Tiburtinæ præfectos. Sed longe aliud mihi in hac Epiſtola propoſitum fuit, nempe ut ſiqua de noſtris Majoribus tradita occurriſſent minus cum hiſtorica veritate congruentia, ea tibi ſignificarem. Quod ut potui, hactenus præſtiti, alias, ſi in alia incidero, his additurus. Quin continuo accipe, quale id cunque eſt, quod facta modo Cardinalium mentio in memoriam reduxit. Volumina hoc tempore omnium manibus verſantur Geographica, & Critica; in quibus ut ut digna laude ſint, quoſdam non ſemel errores indicavimus. Iis hunc adjice. Chriſtophorus Cardinalis Numajus, qui Patriam noſtram magnis ſuis tum virtutibus, tum dignitatibus illuſtravit, fuiſſe ſcribitur ſub Urbano VIII. ſcilicet anno propemodum poſtquam objerat, centeſimo! Ab Leone enim X. purpura ornatus anno 1517. deceſſit anno 1528. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA XII.

FInem tandem de Patria, Civibuſque noſtris ſcribendi faciamus. Foro igitur Livii egreſſis, & Orientem verſus pergentibus primum omnium Ronchus fluvius occurrit. Ejus fluvii fontes amniculi ſunt duo, qui pluribus capitibus ex altiore Apennino orti, poſtquam inde alter quatuordecim, alter undecim millia paſſuum obliquo decurſu emenſi, Bledam, ſuperiore Epiſtola (*a*) memoratam, olim oppidulum, an viculum, nunc Piedam dictum, & vix modo unam Ædem ſacram, unamque, haud amplius, domum obtinentem, denique pervenerunt, eumque interceperunt, in unum confluunt alveum, & flumen efficiunt, quod accolæ, ut alias (*b*) ſcripſi, Bidentem ibi, & paulo infra etiam, Vitini appellitant; ego, cum idem ſit quod noſtratibus Ronchus dicitur, perſpicuitatis gratia Ronchum vocabo. Infra eum confluxum, ad occidentalem fluminis ripam Maginus (*c*) oppida hæc omnia ex ordine poſuit Sanctam Sophiam, Galeatam, Civitellam, Meldulam; cum tamen primum, & tertium, in quo & Bonoli Tabella (*d*) peccat, ad oppoſitam ripam ſint; Galeata autem dumtaxat, & Meldula ad occidentalem. Quibus de oppidis duobus antiquitatis ſtudium quædam ad te ſcribere hortatur, & primum de primo.

2. Galeatæ, vel potius Galigatæ vocabulum, ita præſertim ut noſtratum vulgus pronunciat, in *Galliatæ*, imo *Galliadæ* mutatum, eo plures olim Eruditorum adduxerat, ut *Gallianos*, aut *Galliani*, ſicut in Plinio (*e*) legebant, *Saltus* ibi fuiſſe, exiſtimarent, Leandro, nec ſolo, præeunte (*f*), Paulo autem Merula (*g*), Ferrario (*h*), & Abrahamo Ortelio (*i*) ſequentibus, aut certe non repugnantibus. Leander autem, quod Ortelius memorat, huc duos alios, a Galeata non ita diſſitos, adjecerat pagos, ſeu mavis oppidula, Civitellam, & Cuſerculum. Sed Cluverius (*k*) in ea Tabula quam *Galliæ* inſcripſit *Circumpadanæ*, ſupra Mutinam tranſtulit, poſuitque ad Gabelli orientalem ripam oppidum adſcripto hoc nomine *Saltus Gallianus*. *Saltus* quoque *Galliani* ſupra Mutinam leguntur in Tabula, quam Sanſonius edidit *Italiæ Antiquæ*: ut ibidem in alia, quæ eodem titulo prodiit ætate hac noſtra, legitur *Saltus Gallianus*, fruſtra admonente Cellario (*l*) *Cluverium quidem ad Gabellum ponere* Saltum Gallianum, *quaſi oppidum a Plinio lib. 3. cap. 15. notatum: verum Harduinum e MSS. legere* Saltes Galliani, qui cognominantur Aquinates; *non enim oppidorum ibi, aut nemorum, ſed populorum nomina recenſeri*. Quibus in verbis illud unum poteſt deſiderari, ut quemadmodum Cluverii Tabula notata eſt, ita ejuſdem ſententia laudata eſſet, qua eodem in Opere (*m*) eundem Plinii locum ita e quibuſdam exemplaribus emendandum, & ex Auctoris propoſito accipiendum cenſuerat, ut poſtea agnovit Vir Doctiſſimus Harduinus: quamvis huic recentiſſimi quoque Geographi idem tribuant quod Cellarius, Cluverii, ut videtur, obliti. Mihi vero de Gallianis Saltibus minus ſolicito eſſe licet, quando vetuſtiſſimum oppidi, ſeu mavis, ut nunc eſt, pagi Galeatæ nomen longe aliud olim fuiſſe, credo, quam ut ex ipſo Galliani Saltes in mentem debeant venire.

3. Namque, ut a minus veteribus ad antiquiſſimam illius appellationem procedamus; invenio apud Rubeum (*n*) in Litteris Honorii III. Pont. Max. anno 1224. *Monaſterium Galliatenſe*, & in Litteris Gelaſii II. anno 1119. (*o*) *Monaſterium S. Hilari in Galliata*, & in duobus Teſtamentis (*p*), altero, anno 1052. altero, anno 1039. *Civitella de Galliada, & totum quod habemus in Galliada reſtituatur Sancto Hilaro*: anno autem 996. (*q*) in Litteris Gregorii V. *Cœnobium D. Hilari in agro, cognomento Gallicata*: qua ex voce emendatio repetenda videri poteſt loci cujuſdam (*r*) Agnelli Ravennatis, qui, ut ſcis, IX. ſcribebat ſæculo, *de valle, quæ dicitur Calle Collata, quæ ruſtico more Galliata dicitur*. Ibi enim facile pro *Galligata* librarii ineptiſſimi ſcripſerint *Calle Collata*; quando etiam in Vita S. Hilari, a Paulo ejus diſcipulo, ut ajunt, litteris tradita ſæculo VI. habemus *in Galigatenſi Cœnobio, & juxta vicum Galigatam*. Ex his quæ retro pergentes, ad ſæculum uſque VI. perduximus, necdum quidem ad antiquiſſimum nomen perventum eſt; duo tamen colligi poſſunt, alterum, etſi noviſſime a Præclaris Geographis ſcriptum eſt „ Galliatam nomen eſſe Latinum *Abbatiæ* cujuſdam Italiæ ad Æmiliæ fines „ tamen neque *Abbatiam*, ſed pagum juxta quem *Abbatia* erat, ſignificare, neque latinum eſſe nomen, quia *Galigata*, qua ex voce ruſtici Galliatam fecere, ne ipſa quidem latina eſt: alterum, etſi Blondus (*ſ*), Rubeus (*t*), Doctique alii Viri *Galeatam* ipſi quidem ſcribere conſueverunt, quaſi latinum hoc nomen in *Galliatam* converſum eſſet; tamen ubi ad ſæculum X. & proxima ſuperiora retrocedimus: non *Galliatæ*, ſed *Gallicatæ*, aut *Galigatæ* vocabulum inveniri, quod ſiqua ex voce latina detortum eſt, ex *Caligata* detortum eſſe videri poſſit, quæcunque ejus nominis cauſa fuerit, ut puta ſi inſignis aliqua ſtatua, *caligis* inſtructa, in eo quondam loco viſeretur.

4. Sunt

(*a*) n. 5. (*b*) Epiſt. II. n. 9. (*c*) Italia Tav. Romagna. (*d*) præfixa ejus Hiſtoriis.
(*e*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*f*) Deſcrit. di tutta Italia Reg. 14. (*g*) Coſmogr. P. 2. l. 4. (*h*) Lexic. Geogr.
(*i*) Synonym. & Theſaur. Geogr. (*k*) Ital. Antiq. (*l*) Notit. Orb. Antiq. l. 2. c. 9. n. 81.
(*m*) l. 1. c. 28. (*n*) Hiſt. Rav. l. 6. (*o*) Ibid. l. 5. (*p*) Ibid. (*q*) Ibid.
(*r*) Libr. Pontific. in Vita Sergii c. 3. (*ſ*) Hiſtor. Dec. 3. l. 6. & Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*t*) Hiſt. cit. l. 9.

4. Sunt autem adhuc tum ibi, tum in vicinia non obſcura indicia locatarum olim vel grandiorum ſtatuarum. Cum enim de his quærerem ex eo quem merito alias laudavi, Verlicchio quo tempore Medicum agebat Galeatenſium; reſcripſit is, non ſolum in pago, paſſus illinc diſſito circiter octingentos, Planetum vocant, ſed & Galeatæ marmoreas baſes ſupereſſe, magnitudine ſua ſtatuarum quæ impoſitæ olim fuerant, magnitudinem oſtendentes. Nam quæ baſis Galeatæ eſt in præcipua ſacra Æde, Baptiſmi fontem nunc ſuffulciens, altitudine propemodum æquat ulnas grandiores duas, craſſitudine autem dimidium ſuperat altitudinis. Baſis altera, quæ Planeti eſt in Templo S. Martini, priorem ſuperat craſſitudine, etſi ea minus alta eſt digitos circiter quatuor. Utraque ſtatuæ, ut ſatis apparet, ſubjecta fuerat. Sed cui ſtatuæ, ex ſecunda quidem ſcire non licet, cum eam faciem quæ litteras gerere debuerat, poſteri altius excavaverint: ex priore autem non ſolum diſcitur, cujus ſtatuam haberet impoſitam, verum etiam id quod quærimus, vetuſtiſſimum loci nomen, ejuſque ſimul dignitas, id eſt Mevaniolæ Municipium. Inſcriptio enim quæ ea in baſi legitur, illa eſt quam Cluverius (u), & Harduinus (x) commemorarunt, poſita cum *ſtatua* Q. Velcennæ Decurioni *Mevaniolæ*, Patrono C. C. M̄. M̄, hoc eſt Collegii Centonariorum *Municipii Mevaniolæ*. Quæ quoniam Inſcriptio ut apud Urſatum (y) legitur, & fortaſſe ut apud eos quoque unde ille ſumpſit, non ſatis tum diſpoſitione, tum litteris cum ea convenit, quam ex ipſo marmore, perattente, nec ſemel inſpecto, Verlicchius deſcripſit; operam non perditurum me credidi, ſi quomodo ſe habet, ſic tibi exhiberem.

Q. VELCENNAE
L. F. STEL
PROCVLO DECVRIONI
MEVANIOLAE
C. C. M̄. M̄. PATRONO
HONORE CONTENTVS
IMPENDIVM REMISIT. ET
DEDICATIONE STATVAE
NVMER. COLL. IPSORVM
SPORTVL. DEDIT
SINGVL. DENARIOS BINOS
L. D. D. D

5. Nos igitur Cluverio aſſentimur, ex hac Inſcriptione Mevaniolam ibi fuiſſe, cenſenti. Nam quod objicere aliquis poſſet, aliunde eſſe illuc fortaſſe advectam, adnotata a nobis marmoris magnitudo, &, quod conſequitur, pondus ſatis repugnant. Loca enim circum ſunt montoſa, & anguſtarum viarum; ut non ſine magno impendio, & ſingulari cauſa ex longinquo illuc trahi potuerit. Nec tamen hodiernis Galeatæ terminis vetus illud Municipium circumſcribo. Nam etſi Mevaniolæ appellatio parvum fuiſſe indicet, ſi cum Mevania conferretur; tamen quæ antiquitatis monumenta ex contiguis locis eruta dixi Epiſtola alia (z), ex loco videlicet quem Monaſterium vocitant, & ex altero quem Sagittam, quorum ille inter Planetum, & Galeatam eſt interjectus, hic infra Galeatam eſt ad paſſus ducentos, eo me facile adducunt, ut intra Mevaniolam credam utrumque locum fuiſſe.

Cæterum qui præter Mevaniam extitiſſe etiam Mevaniolam, ſciunt, iis proclive eſt Cluverio aſſentiri in Plinii loco (a), ut erat olim in manu ſcriptis codicibus, intelligendo, & ſimul fortaſſe emendando, *Mevanates*, *Mevanionenſes*, *Matelicates &c.* mutata una in ſecunda voce litterula, ut *Mevaniolenſes* legatur. Qui enim *Mevanienſes* potius legendum credunt, iis non tam *Mevanienſes* dici poſſe, quod Holſtenio (b) facile annuimus, oſtendendum eſt, quam Mevanienſes alios eſſe, quod Holſtenius idem negat, ac modo dicti Mevanates. Harduinus tamen (c), qui nihil horum ignorabat, maluit in Plinio nihil mutatam veterem ſcripturam retinere, his adnotatis, *Mevanionenſes a Mevanione, ſeu minore Mevania*; neque enim *auſus eſt*, ut fatetur, propoſitam *Inſcriptionem ſequi*, in qua illæ voces ſunt *Decurioni Mevaniolæ*, an quod commentitiam crederet? illa vero, ut diximus, reapſe ibi extat, neque ullam habet notam, cur non pro vetere, legitimaque accipiatur. Utinam ſicuti *Mevaniolæ* nomen in ea legimus, ita alia proferretur Inſcriptio, aut vetus aliquis liber in quo legeremus *Mevanionis*.

6. Neutrum vocabulum apud Baudrandum, Cellariumve, aut apud eos qui nuper Geographiam univerſam multis Voluminibus ſunt complexi, mihi adhuc licuit invenire. Sed Mevaniolam Sanſonius pinxerat in Tabula inſcripta *Italia Antiqua*: cujus tamen bina inſpiciens exempla, neutrubi ejus ſedem ſatis accurate indicatam offendi. In altero enim indicatur nimis alte ad Ronchi initia; in altero infra hæc quidem ſatis, ſed diſſita adeo ab ejus ripa, ut inter ipſam, & Montonum fluvium media conſpiciatur. Melius alii qui eodem titulo Tabulam annis ſuperioribus vulgavere. Ferrario (d) Mevaniola pro Galeata quidem habetur; ſed Galeata eſſe dicitur *in agro Forolivienſi, Meldulæ oppido, & Civitellæ oppidulo ad 2. mill. paſſ. vicina*. Erant certe olim hæc omnia, & multo plura alia in agro, aut in ditione Forolivienſi: nunc Galeata eſt in Etruſca, Civitella autem, & Meldula in Pontificia quidem ſunt; ſed alia ad alios attinet: alia autem alio intervallo diſtat a Galeata, Civitella videlicet millia paſſuum III. Meldula autem XIII. quæ ut non ſit ſupra Forum Livii ad millia paſſuum X. ut recentiſſimi ajunt Geographi; eſt tamen ad VII. Non abeſt igitur Galeata, ut Ferrarius idem ait, *a Foro Livii* 10. *m. paſſ.*, ſed 20.

7. De Meldula non ignobili oppido, quod ab Italo quodam Geographo rus dici, miror, nihil haberem quod antiquitatis ſtudio, ut ſum pollicitus, ad te ſcriberem, niſi Arx illius priſcis Inſcriptionibus abundaret. Harum plures; ne omnes dicam; non ante illuc importatas crediderim, quam Leo X. P. M. ut Paulus Merula (e) tradit, *conceſſiſſet Alberto Pio Comiti Carpenſi* Meldulam, unaque, ut apud Leandrum (f) legimus, Sarſinam. Ejus rei illud mihi indicio eſt, quod in earum non paucis *Carpi* alicujus nomen legitur; ut eo vocabulo quod ſuam Carpum referret, Comites illi delectati, eo intuliſſe videantur. Sed has, aliaſque unde unde acceperint; nonnullas certe aut ipſi, aut alii Meldulæ ſimul, & Sarſinæ Domini Sarſina advexere. Antoninius (g) de tribus diſerte id docuit, quas etiam protulit, Gigeniæ Verecundæ, M. Valerii Fauſti, L. Deſtimi Epigoni. In his ſi Antoninium ſecutus eſſet Gruterus (h), neque ſecundam omiſiſſet, putans fortaſſe, eandem eſſe, ac Romanam illam quam pag. 1145. 8. deſcripſit; in illa enim *Valeria Donata* eſt, in Meldulenſi vero eſt *Vetilia Euterpe* quæ eam *M. Valerio Fauſto* poſuit *Conjugi Optumo*: neque primam, & tertiam quemadmodum dedit, protuliſſet. Primam enim cum dediſſet pag. 416. 5. ſatis, ſi unam excipias litteram, fideliter deſcriptam, non iteraſſet poſtea pag. 872. 14. iis ſubtus additis verbis *Heu Mors Invida*, neque ſub his quædam exhibuiſſet quaſi veſtigia lineolæ duplicis craſæ, quarum rerum neutram unquam fuiſſe, mecum qui id marmor ſæpius inſpexi, omnes aſſeverabunt qui viderint. In poſtrema autem, quam pag. edidit 402. 2. non *L. Deſtinio*, ſed *L. Deſtimi* ſcripſiſſet, ut ſuperior, quæ adhuc ſupereſt, Inſcriptionis pars perſpicue habet. Neque inſuper adnotaſſet, aliam, quam ab eodem Lucio poſitam filio puero profert pag. 680. 8. eam quoque, Sarſina translatam, in Arce eſſe Meldulenſi. Spectabilem enim ob tria quæ in ſummo habet, carmina Inſcriptionem Antoninius non omiſiſſet, neque ea me in quocunque Arcis illius angulo ſemel, iterum, ſæpius quærentem, & quærendam curan-

(u) Ital. Antiq. l. 2. c. 6. & 7. (x) loco mox indicando. (y) De Not. Rom. ad C. C. M̄. M̄.
(z) V. n. 6. (a) Nat. Hiſt. l. 3. c. 14. (b) Annot. in hunc Cluverii locum.
(c) ad Plinii hunc locum n. 27. Vid. in fin. l. 3. n. LXXV. (d) Lexic. Geogr. in Mevaniola, & Galliani Saltus.
(e) Coſmogr. p. 2. l. 4. c. 12. (f) Deſcrit. di tutta Italia Reg. 14. (g) Delle Antichità di Sarſina Diſc. 1. c. 5.
(h) Inſcript. Antiq.

curantem fugere omnino potuiſſet. Nam fruſtra per laudatum alias (*i*) Meldulenſem Medicum Camillum Brunorium, fruſtra per Arcis incolas nullo non loco indagatam, fruſtra ipſe quoque perquiſivi, cum haud ſemel ibi apud Nobiles Viros Comites Columbanios, qui pro Principe multos jam annos Meldulæ præſunt, ob eorum erga me comitatem, meamque cum eorum Fratribus affinitatem verſarer.

8. Sed non fruſtra eodem tempore lapides cæteros quibus Arx ornatur, perlegi. Nam præter eos quos modo adnotabam, animadverti eſſe plures, eoſque nec apud Antoninium, nec apud Gruterum, nec apud Reineſium, quantum memini, a me viſos. Eos tibi hic omnes propterea deſcriptos dabo, quia ſi forte quoſdam ſaltem nec ab illis, nec ab aliis adhuc editos eſſe, comperias, id tibi pergratum fore, ſcio.

D. M
L. SCRIBONIO SECVND
ET SCRIBONIAEVHODIA
EFL.SCRIBONIOPIO.ERA
L. SCRIBONIVSFRONTIN
ET. SCRIBONIAFVSTA
PARENTIBVSPIENTISSIMIS
FEC

Minime dubium eſt, quin ad tot alia Scriboniæ Gentis hoc monumentum addendum ſit. Sed ad bene intelligendum, præter alias, difficultas accedit in legendo. Vitiatum enim eſt marmor injuriis temporis nonnullis locis, ut in ultima etiam littera quarti verſus, & quincti. Et quanquam alibi nimia vicinitas, alibi ambigua forma litterarum, cum parvitate ferme ubique conjuncta, ad ſuſpicandum moveant tum alicubi alia, tum in verſus quarti fine legendumne ſit FRA, in ſexto autem IVSTA; nam FAVSTA, aut FVSCA ſculptum non fuiſſe, evidens eſt; illa tamen ſupereſt dubitatio, quomodo hæc Scribonia, & Scribonius Frontinus ejus frater, ſi Scribonio etiam Pio Fratri hoc monumentum feciſſent, abſcribere potuiſſent *Parentibus*; aut ſi ille non frater, ſed parens fuit, tres Parentes habuiſſent; niſi forte exiſtimas, Scriboniam quidem illam primam utriuſque horum qui fecerunt, fuiſſe matrem, Scribonii autem Frontini fuiſſe patrem Scribonium Secundum, & ſororis Frontini Scribonium Pium.

9. Verum ad planiora veniamus, quale monumentum eſt quod parens Voluſius filiæ poſuit nondum ſexenni,

CLODIAE
PRIMIGENIAE
V. A. V. M. VI
L. VOLVSIVS
ANTIGONVS. F
CARISSIMAE
FECIT

aut hoc quod Vir Vxori,

D. M
T. FL. CHRE
SIMVS FE
CITRVTILI
AESECVN
DAE CON
IVGIRARIS
SIMAEBEN
MERENTI
FECIT

Socordiam Sculptoris tantam alias animadvertiſſe, non memini, ut FECIT bis poneret in lapidis præſertim ſpatio; ut tibi vel coarctatio litterarum oſtendit, angulto. Si quid diſcrepent in lapidibus T. & TI. cogitaveris; non idem hic ſignificari videbitur *Ti. Fl. Chreſimo*, qui Flaviæ libertæ monumentum poſuit, ut eſt apud Gruterum pag. 1151. 3. etiamſi non addas, quid differant *Chreſimo*, & *Chreſimus*, & Hiſpania, ubi illud eſt, & Italia. Ad Chreſimum alterum, at ſervum, hoc marmor attinet in Arce eadem,

CHRESIMVS | CAPTVS
ATRIENS | A. CORINTHIS

Quænam *Atrienſis* inter Servos eſſent officia, æque ac ego, ex Latinis Scriptoribus noſti, & ex eorum Interpretibus, & Eruditis aliis Viris, in primiſque ex Pignorio (*k*), & Pitiſco (*l*). Sed & alia legeris marmora ad Atrienſes ſpectantia tum apud Reineſium (*m*), tum apud Gruterum, qui pag. 579. 5. in eodem lapide proponit cum Batonio *Atrienſi* Lajum *a Corinthis* non diſſimili modo ac in noſtro factum vides. Sic autem qui Corinthia vaſa aſſervabant, deſignabantur, ut legeris apud laudatum Pignorium (*n*), qui illam, aliamque Inſcriptionem habet extantem apud Gruterum. Hic inter cæteras illam quoque habet ibidem n. 10. quam hanc Meldulenſem omnino eſſe, crederes, niſi & Romæ eſſe diceretur, nec *Captus* haberet, ſed *C. Aptus*. Sed quanquam Gruterus plures *Aptos* profert, nullum *Captum*; proferri ab aliis fortaſſe poteſt, & certe in lapide hoc Meldulenſi nec ullum veſtigium puncti eſt, nec ſpatiolum ullum inter C & A. Haud procul eſt aliud marmor huic ſimile, & ſimili ſubobſcura interjecta lineola inter libertos duos, ſubdiviſum,

L. CORNELIVS | L. CORNELIVS
CALLISTVS | GETA

Libertos dixi; certe a L. Cornelio manumiſſum utrumque fuiſſe, prænomen, & nomen Patroni indicat utrique commune; proprium autem quod antea, cum ſervi eſſent, nomen erat, cognomen nunc factum, Calliſtus videlicet, & Geta; ſervile autem utrumque hoc nomen fuiſſe, & Veterum libri, & Inſcriptiones crebræ confirmant. Ad Libertum quoque, & ad Cajæ Libertas lapis attinet,

P. OCTAVIVS. CHRYSEROS
OSTORIAE. Ɔ.L. AVXINI
CONIVGI. SVAE. ET
OSTORIAE. Ɔ.L. CHIAE

Harum pariter Libertarum alteri nomen fuerat *Auxini*, quod aliis in lapidibus legiſſe, non memini, alteri autem *Chiæ*, quod in quibuſdam legi. Neque unus modo occurrit, aut alter cui cognomen fuerit Chryſeros. Multi vero Hermetes, & Sympheruſæ, quæ nomina erant Conſervis de quibus hoc marmor Meldulenſe,

MERMETICONSER
SVO BENEMEREN
SYMPHERVSA
FECIT

10. Denique ad eos lapides in quibus diximus *Carpi* nomen inſculptum eſſe, veniamus. Id nomen ſervile fuiſſe, vel ea oſtendunt quæ de ſervo obſoniorum ſciſſore apud Petronium (*o*) legeris in cœna Trimalcionis. *Vides*, inquit, *illum qui obſonium carpit? Carpus vocatur; itaque quotieſcunque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat, & imperat*. Inſcriptiones autem plures profert Gruterus, in quibus aut diſerte ſcriptum eſt *Carpus Aug. Lib.* & *Carpus Cæſaris Lib.* aut ſigla L ſubjungitur, aut ſi prænomina, & nomina Gentium nobilium cognomini *Carpi* præpoſita attendas, adjectave alia conſideres; manumiſſos eos Carpos fuiſſe, facile intelliges. Hujuſmodi unam Romæ extantem indicat idem pag. 775. 7. *in Palat. Carpenſi* ob eandem fortaſſe cauſam propter quam tot Meldulæ quoque conſpici, ſupra a nobis dictum eſt. Quarum una ſic habet,

FLO-

(*i*) Epiſt. V. n. 12. (*k*) Comment. de Servis Edit. 2. pag. 221. & ſeqq. (*l*) in Atrienſis.
(*m*) Cl. XI. n. 39. (*n*) pag. 104. (*o*) Satyric.

FLORAE
L. LAELIO. CARPO
TERPSIS. MATRI. ET. VIRO
SVIS PIISSIMIS. POSVIT

Altera autem ſic,

CARPVS. LAINI
SORORI. ET
SALVIO. PIST

Sororis nomen ita uti vides, ſcriptum eſt. Num ut aliquando AI pro AE poſitum videmus, puta in *Aimilio* pro *Aemilio*, hic legemus LAENI? Invenitur certe in lapidibus LAENIA quædam. In ſuperiore vero marmore ne ſuſpiceris, litteram deeſſe propterea quia apud Gruterum pag. 787. 6. ſcriptum videris *Geminiæ Therpſidi*; in noſtro certe eſt, ut deſcripſimus, TERPSIS. Cæterum *Salvius Piſtor* fortaſſe Carpi erat conſervus, ut in eo lapide quem habet Reineſius Cl. XI. n. 31. ab Elaphione poſitum *ſibi, & Primo Conſervo ſuo Piſtori Marcellæ*. De Servis autem Piſtoribus nonnulla attigit Pignorius (p). Et ad Piſtores Inſcriptiones ſpectantes produxit Gruterus, quibus & modo deſcriptam adjunges. Cogitabis autem, quomodo legendus ſit verſus ſecundus in hac tertia.

CARPVS
SOCIOR.VICENS
SIBI. ET. HERACLAE
FRATRI FECIT

Num *Sextum*? num *Sexies* non dico *Cenſorem*, aut *Cenſitorem*; ſed num *Cenſualem Sociorum*? Neque intelligo ut in libris Juriſconſultorum; ſed ut inter Servos aliquid indicat ubi de Diſpenſatore agit (q) ſæpe laudatus Pignorius. Quo ſenſu num legemus *Sociorum Sex*? Verum nolo ineptire. Divinare quoque oporteret, ſi quis ſupplere vellet Inſcriptionem quartam, cujus nimirum dimidia, aut tertia pars deeſt.

M
CARPVS
-CARPO
NTISSIMOFECIT
IC LA. LOCO SIBI
ET GEMINIAEPAN
M. LVCCEIΩHER

Lapis hic ſepulchralis Carpo quidem poſitus fuiſſe videtur. Nec difficile eſt conjicere, initium quarti verſus fuiſſe fortaſſe *Filio*, aut *Fratri Innocentiſſimo*, aut *Pientiſſimo*. Videntur autem verſus reliqui non ad illum Carpum, ſed ad alios pertinuiſſe, ut puta ſi qui, empto *loco*, *fecit* monumentum, hoc *ſibi* quoque, aliiſque ſervaſſet, & in his *Geminiæ Pannychi*, ſi placet ita ſupplere, fortaſſe uxori, & *M. Lucceio Heredi*, cujus nominis ultima littera a Sculptore pro latina ſic græca poſita eſt. Nec tamen hæc, aliaque conſtant, multoque minus prænomina, & nomina utriuſque Carpi quæ fuerint; imo neque hoc ipſum cognomen ejus qui fecit, fuiſſe Carpum. Fuiſſe enim dicerem, ſpectato filii cognomine; ſi tamen is & filius, & Carpus fuit; ſed cum verſuum initia deſint; pro certo non ſcio, fueritne uterque Carpus, an Eucarpus. Nam & Eucarpi in marmoribus quæ Gruterus exhibet, plures leguntur. Quin ultimum quod in Meldulenſi Arce ſpectavi, cæteris & grandius, & ornatius, ad Eucarpum attinet. Hæc enim habet,

D. M
C. MARIO. EV
CARPO. FECI
T. CYPRESSEN
A.SERVANDA.COIV

Nomen quidem *Servandæ* in lapidibus non ſemel legi; Cypreſſenæ vero non recordor. Eſt autem in hoc lapide non unum indicium jam inclinantium bonarum artium, ut litterarum forma, & magis ipſa, quam vides, earum diſtributio in marmoris mole alioquin, ut dixi, grandiori, ſed cujus modica pars inſcribendis verbis eſt data, multo maxima ornamentis, his quoque non ſatis affabre ſculptis. Quæ tamen ſint, dicam. In tympano, ut vocant, aves ſunt duæ, an turtures? quarum altera demiſſo capite videtur paſci. Infra tympanum, ab ſingulis Inſcriptionis lateribus ſingula prominent bovis, an capri cornuta capita. Ab his utrinque incipiens, magnus deorſum pendet, quaſi ex hederæ foliis, bacciſque lemniſcus: quem inter, & Inſcriptionem imaguncula apparet tanquam nudæ fœminæ in tranſverſum porrectæ, quæ velum, deſuper in tranſverſum pariter ductum, ita manibus arripiat, ut velle caput operire videatur. Denique ad ſingulos inferiores marmoris angulos aves aliæ ſingulæ ſpectantur, ſuperioribus majores, & quas, ſi ex roſtro judices; de rapacium genere eſſe, credas.

11. Ex his omnibus quas deſcripſi, aut commemoravi, Inſcriptionibus nullas pulchrioribus, meliuſque diſtributis litteris eſſe, ſcias, quam ex deſcriptis Clodianam, ex commemoratis autem Valerianam, & quod ex Deſtimiana reſtat. Ne vero in his tanto poſt tempore tibi affirmandis falli poſſem, non tam memoria, adnotationeſque fecerunt meæ ex quo primum inſpexi, aut poſtea contuli, quam ejus quem tibi merito laudavi, & laudo, Meldulenſis Medici Camilli Brunorii ſumma erga me humanitas, & incredibilis diligentia, qua, ut ante oculos habere etiamnum poſſem jam ab anno uſque 1722. ita uti eſſe videram, & poſtea etiam vidi anno 1728. & 1733. deſcripta marmora hæc omnia, litterarum forma, & diſpoſitione ſervata, & proprio cujuſque loco, ac dimenſionibus adjectis, ad me miſit. Proximis Litteris e diverticulo, tibi, ut opinor, minime injucundo, in viam redibimus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA XIII.

IIs quæ Roncho adjacent ab occidente ſole, expeditis, priuſquam ad ea aggrediar quæ ab oriente appoſita ſunt, aliquid de nobili, quam illud denique flumen interfluit, pinea Silva attingendum eſt. Medicus Ravennas Thomajus (a) cum memorat „ pulchram ſilvam duorum Pinetorum „ an ad fluvium hunc, intercurrentem, eoque in duas dividentem, reſpexit? Qui cum interfluat a longo jam tempore Montono conjunctus; error irrepſerit, neceſſe eſt, in libros Geographi recentiſſimi, ubi Pinetum „ inter „ duo flumina „ videtur deſcribi „ Montonum videlicet, ac Ronchum ;„ Nec leviter in eo quoque peccatum eſt, quod in Pineti deſcriptione, magnum eſſe tractum refertur „ inter Ravennam, & Ferrariam, „ qui pinis totus conſitus ſit „ idque admiratione magis dignum eſt, cum eodem in Opere Pinetum dicatur „ ab Anemone ad Sapim uſque fluvium ex„ tendi prope maris Adriatici littus ;„ Quod aut verum, aut propemodum verum eſt. Namque & ante oſtium Anemonis, ut nunc ſe habent res, incipit, & ultra Sapim ad tria paſſuum millia a Cluverio (b) producitur ad Templum uſque vulgo propterea dictum *S. Maria del Pino*. Interea autem idem Cluverius ut a Claſſenſi portu illuc uſque Pinetum extendit, ſic oblitus videtur alterius partis quæ ad Anemonem, aut ultra Anemonem pertinet, Paulumque Merulam (c) ſecutus, qui *nemore hoc vaſtiſſimo, pinis miræ altitudinis frequenti*, a Sapi Raven-

(p) Commentar. cit. de Servis pag. 45. & 248. (q) Ibid. pag. 155. (a) Hiſt. di Ravenna P. 1. c. 1.
(b) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (c) Coſmogr. c. 10. & 12.

nam verſus deſcripto, ſemel, iterumque ad hunc modum pergit, *Extra Pinetum, Candiani Amnis, nunc Paludis, oſtium ſequitur*.

2. Pinetum olim tractum illum omnem, quem nunc, occupaſſe, nemo dixerit, qui Ravennam mare perveniſſe, non ignoret. Eam tamen littoris partem, quæ hinc ultra Claſſenſem portum, inde vero inter mare, & Auguſtam Foſſam extendebatur, tenere potuiſſe, non inficiabitur. Ibi vero ab Romanis conſitum fuiſſe (quæ nonnullorum opinio eſt) ut materiam conſtruendis ad claſſem navigiis in promptu a poſteris haberetur, a veri ſimilitudine non adeo alienum eſt, ut Faventini putant Hiſtorici Kavina (*d*), & Tondutius (*e*). Nam quod Silius (*f*), qui ſub Trajano vivebat, ſcripſerit,

undique ſolers
Arva coronantem nutrire Faventia pinum,

de Ravenna autem

Quique gravi remo limoſis ſegniter undis
Lenta paludoſæ perſcindunt ſtagna Ravennæ;

certe neque ſtagna ibi etiamtum fuiſſe, ſignificat, ubi hinc & hinc propter littus pinos conſeri potuiſſe, diximus, & ex proximo Faventino agro in quo arbores illæ frequentiſſimæ erant eo tempore, facultatem ſummam fuiſſe, indicat, accipiendi aut nuces pineas, quotquot vellent, aut teneras adhuc pinos, in idque littus transferendi. Huc adde rem Silium potuiſſe; ne dicam debuiſſe; ſpectare, non ut erat, cum ſcriberet, ſed ut fuiſſe, audiverat, cum bellum Punicum ſecundum, cujus repræſentabat tempora, gereretur: nec denique (*g*) ſilentium ipſius, aut aliorum qui ante Odoacris, & Theoderici pugnas ſcripſerunt, firmum apud Criticos argumentum eſſe, ut ea quæ illi reticuerint, putemus non extitiſſe. Quod ſi cum Odoacris, & Theoderici caſtra prope Ravennam poſita memorantur, ibi Jornandes (*h*), Paulus Diaconus (*i*), ut plerique credunt, aliique *Pineta*, aut *Pinetum* hoc fuiſſe tunc, ſcribunt, ea autem contigerunt ante finem ſæculi V. nec poteſt, niſi longiſſimo tempore, ejuſmodi pinea ſilva procreſcere; jam ſatis vides, num recte exiſtimaverit Tondutius (*k*), Pinetum Ravennas adeo antiquum non eſſe, ut fuerit priuſquam ethnici eſſe deſinerent. Quod cum dico, non tamen judico, quid de Inſcriptione cenſendum ſit, vetuſta, ut Rubeus (*l*) ſcribit, & Romæ effoſſa, qua *ſylvam hanc Claſſis Ravennatis* Neptuno, & Iſidi ſacraſſe legebatur L. Antidius Ferox L. F. Præfectus illius Claſſis: multoque minus aſtipulor Vecchiazzano (*m*), precariis rationibus ſtatuenti, Ferocem illum, Oliæ Tertullæ Foropopilienſis maritum fuiſſe, primumque ei Claſſi Præfectum ab Auguſto datum, Pinetum continuo ſeviſſe. Sed ut hæc nullo certo fundamento ſunt nixa; ita illud extra dubitationem poſitum eſt, ex quo Pinetum eſſe cœpit, viguiſſe adeo, ut quamvis anno 1224. quemadmodum tradit Rubeus (*n*), ſive anno 1234. quemadmodum Clementinius (*o*), præ inſolita immanique vi frigoris totum, aut maximam partem exaruerit; redivivum convaluerit poſtea, exindeque ad hoc uſque tempus perennaverit.

3. Nunc age, ad ea tranſeamus quæ Ronchum flumen tranſgreſſis, & ad orientem ſolem pergentibus occurrunt, alterum in Æmilia via, alterum aliquanto ſuperius, Forum Popilii, & Bertinorium. Abeſt utrunque ab Roncho illud ad millia paſſuum duo, hoc totidem, aut aliquanto amplius. Neque alius eſt amnis qui inter illa, & Livii Forum defluat præter Ronchum, qui ab hoc Foro, ut noſti, millia paſſuum diſtat duo. Ex his proclive eſt intelligere, quot errores in Tabulas plurium Geographorum irrepſerint. Nam ſi Vir Cl. de l'Isle, ut in alia Epiſtola (*p*) adnotatum eſt, nullum omnino Ronchum, qui tamen non ita parvus eſt fluvius, delineavit; contra Ortelius (*q*), & Cluverius (*r*) pro uno duos amnes pinxerunt. Nam præter unum, qui ab oriente (id quod omnino falſum eſt) Livii Forum perſtringit, alter eſt apud Cluverium perſtringens ab occidente Forum Popilii, apud Ortelium autem ab oppoſita plaga perſtringens Bertinorium; Forum enim Popilii pingitur, ſi Superis placet, ultra Rubiconem. Cellarius (*ſ*) unum quidem proponit; ſed non modo procul ab Apennino in planitie ortum, noſtroque adſitum Foro ab oriente, Ravennæ autem ab occidente; ſed ita ductum, ut Bertinorium medium ferme ſit inter illum, & Sapim, Forum autem Popilii magis quidem ab hoc, quam ab illo, diſſitum; ſed Ravennæ multo vicinius, quam Forum Livii. Quod minus in eo mirandum eſt, qui (*t*) ab hoc Foro docuit *ad mare vergere Forum Popilii*. Equidem in recenti Braſchii Præſulis Tabula (*u*) viam Æmiliam video ab noſtro Foro vergentem oblique mare verſus ſecundum lineam quæ producta incideret propemodum in Cæſenatem portum, itaque Forum Popilii magis, quam Livii, & multo magis Cæſenam, quam Forum Popilii, mari vicinam delineari. Quin etiam alia in Tabula quæ præfixa eſt Diſſertationi *de Italia medii ævi* pictum video *Forum Pupillu*; ſic enim inſcribitur; longe propius mare, quam Cæſenam, &, quod non levius erratum eſt, in eadem in qua hanc, ripa Sapis orientali. Nos maris quidem littus quo longius ab noſtro Foro pergimus Cæſenam verſus, propius ſenſim fieri Apennini radicibus, non negamus ſic, ut minus a mari Cæſena diſtet, quam Forum Livii, ſed & quam Popilii. Hæc tamen ita accipi, nolumus, quaſi illa magis quam hæc Fora, in boream vergeret. Cum enim turrim quæ in urbe noſtra omnium altiſſima eſt, aliquando conſcendiſſemus, & hinc Forum Popilii, & Cæſenam, inde autem Faventiam ſpectaremus, perattente ſingulorum poſitum conſiderantes, in recta quidem eadem linea Faventiam, Forum Livii, ac Popilii eſſe, perſpeximus, ſic tamen ut Faventia magis in boream, Forum Livii magis in auſtrum, & vel hoc magis vergeret Forum Popilii, & aliquanto magis quam hoc, Cæſena; ut ſi hanc ultimam urbem excipias, noſtra obſervatio ſatis cum Cl. Viri de l'Isle delineatione (*x*) conveniat.

4. Etſi Barbarus (*y*) aſſeverat, in bonis Plinii codicibus legi *Forum Pompilii*, in nonnulliſque horum *Forum Popillii*, nec deſunt qui, ut Ortelius (*z*), & Ferrarius (*a*), inter utrumque nomen ambigant; Blondus tamen in Hiſtoriis (*b*) ſcribere maluerat *Foropopilli*, & *Foropopilio*, & Sigonius (*c*) *Foro Popillii*, & Cluverius (*d*) denique, ac Cellarius (*e*) ſcripſerunt *Forum Popilii*. Sed & ante hos duos Paulus Merula (*f*) eodem inclinare ſe, oſtendit, idque ob vulgarem appellationem *Forlimpopoli*. Hanc autem multis jam ſæculis alia præceſſerat, quæ pariter ex Popilii potius quam Pompilii, corrupto nomine videtur initium duxiſſe, *Forum Populi*. Apud Clementinium (*g*) tam in Litteris Valentiniani A. 426. quam in Litteris Gregorii Magni A. 595. *Forumpopuli* memini legiſſe. Produci etiam poſſent Tabula Peutingeriana, & Iter Hieroſolymitanum, in quibus *Foro populi* ſcriptum videmus, niſi cum Cluverio (*h*) dubitaremus, ea librariorum eſſe peccata; nec mirum, cum in ipſis locorum intervallis deſignandis ibi apertiſſime erraverint. Quorum vel manifeſtior inſcitia eſt in Ravennatis Anonymi Coſmographia, ubi (*i*) ſcripſerunt, *Foro Corneli*, *Faventia*, *Forum Julii*, *Forum Populi*, *& deſuper Beſania*, *Ceſina*, *& deſuper Seſena*, *Monte Feletre*, *Orbino &c.* Ut enim Anonymus iſte, quem *Guidonem* Blondus (*k*) aliique nominant *Presbyterum Ravennatem*, ſe *idiotam* prædicet (*l*); tamen cum ibidem Ravennatem ſe dicat, quis cenſeat, ignorare potuiſſe proximæ urbis nomen haud eſſe *Forum Julii*, ſed Forum Livii, aut ſcribere *Ceſina* pro Cæſena, & *Monte Feletre* pro Mons Feretranus; niſi malis, ibi reſcriptum fuiſſe a quopiam italice *Monte Feltro*: quæ ſcripturæ menda tam certa miror, ne in recenti quidem Editione (*m*) fuiſſe notata. Quin etiam ſuſpicor, illa *deſuper Beſania*, quam vocem ibi non intelligere me, fateor, & *deſuper Seſena*, irrepſiſſe in textum ex libri

(*d*) Faventia Rediviva. (*e*) Hiſtor. di Faenza, Prelud. (*f*) De Bello Punico l. 8. (*g*) Vid. Tonduz. Hiſt. P. r.
(*h*) Hiſt. de Reb. Getic. c. 57. (*i*) Hiſt. Miſcel. l. 15. (*k*) P. 1. cit. (*l*) Hiſt. Raven. l. 3.
(*m*) Hiſt. di Forlimpop. P. 1. l. 3. (*n*) Hiſt. cit. l. 6. (*o*) Raccolto Iſtor. di Rimino l. 4. (*p*) VIII. n. 11.
(*q*) Tabula inſcripta Italia Gallica. (*r*) Tabula quæ inter Ortelii Geogr. Vet. Tabulas Italiam repræſentat.
(*ſ*) Notit. Orb. Ant. Tabula inſcr. Gallia Ciſalpina (*t*) Ibid. l. 2. c. 9. n. 89. (*u*) De vero Rubic. c. 9.
(*x*) Tab. inſcr. l'Italie. (*y*) Correct. Plin. (*z*) Theſaur. Geogr. (*a*) Lexic. Geogr. (*b*) Dec. 3. l. 1.
(*c*) Hiſt. Bonon. l. 1. (*d*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*e*) n. 89. cit. (*f*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 12.
(*g*) Raccolto Iſtor. di Rimin. l. 2. (*h*) c. 28. cit. (*i*) l. 4. n. 33. (*k*) Ital. Illuſtr. Reg. 1. (*l*) n. 31. (*m*) Lugd. Bat. 1722.

libri ora, in quam alii cautiores librarii, deſcribentes, quid ſupra *Forum Populi*, & *Ceſina* ab aliquo inter lineas ſcriptum eſſet, addita, ut hoc ſignificarent, voce *deſuper*, recte olim tranſtuliſſent. Sed ſi Presbyter is Ravennas IX. ſæculo; nam alii VII. alii poſt IX. ſcripſiſſe, malunt; *Forum Populi*, quod ſuperiores quoque feciſſe, vidimus, non *Forum Popilii* nominabat; tanto magis laudandus in eo eſt Ravennas Abbas Agnellus, IX. ſæculi ſcriptor, quod (*n*) inter Cæſenates, & Livienſes, *Popilienſes viros* nominaverit, cives videlicet Fori non Pompilii, ſed *Popilii*: quod Cl. Weſſelingius (*o*) poterat ad hunc, quem produxit, Agnelli locum adnotare. Cæterum etſi non Agnellus dumtaxat, ſed & Paulus Diaconus non ita multo antea, ut mox indicabitur (*p*), haud aliter locutus fuerat; ſæculo tamen XII. ad conſuetudinem redierant ſæculi V. & VI. Itaque ipſa Ravennas Eccleſia, ſicut in Documento eſt, quod in hoc Tabulario Monaſterii S. Mercurialis ſervatur, ad annum ſpectante 1165. non *Popilienſis*, ſed *Populienſis* ſcribebat, inter cæteros, qui aderant, vicinos Epiſcopos mentionem faciens *Henrici*, *Populienſis Eccleſiæ Epiſcopi*.

5. Fora alia ſimili, vel potius, ſi Cluverium (*q*) ſequimur, eodem cognomento, longe alibi ſita, occaſionem Geographis, aliiſque dedere hoc noſtrum cum illis confundendi. Ortelius, qui in Theſauro, eorum plura commemoravit, antea in Synonymia Geographica hoc a Campano illo Halicarnaſſæi non diſcreverat. Sed in Theſauro *Foropopulicnſes*, tanquam Plinio dictos, memorat, & *Forum Populi numeratum a Frontino inter Colonias Romanas*, in eo laudandus, quod hoc, & illos ab iis ſejunxit de quibus hic loquimur; ſecus in eo quod ſcripſit *Foropopulienſes*, & *Forum Populi*. Ferrarius autem (*r*) cum bene ſcripſerit *Populi Foropopilienſes Plinio*, qui tamen haud ſatis ſcio, an eorum injiciat mentionem; ſe credere, oſtendit, non alios eſſe, ac Popilienſes noſtros. Cujus in ſententiam pedibus ivit nuperrime Cl. Geographus, ſine ulla dubitatione affirmans „ eſſe hoc *Forum Popilii*, quod no„ men dederat Populis *Foropopilienſibus* Plinii. „ Forum autem illud Popilii, quod apud Frontinum legitur, ut dixi, corrupto vocabulo *Forum Populi*, neque a Cluverio aliud cenſetur, quam Campanum, de quo paulo ante indicatum eſt, anſam præbuit Vecchiazzano Popilienſium noſtrorum Hiſtorico (*ſ*), non modo idem ac ſuum fuiſſe, credendi; verum inſuper, ut id confirmaret, in apertiſſimum errorem labendi. Cum enim locum Frontini proferat in quo de Foro illo Populi locutus, *Pedes XV. limitibus Auguſti* aſſignat, huc omnino pertinere cenſet marmor, quod apud ſuos extat ad Publici Palatii portam, ſic inſcriptum, ut ipſe quidem refert,

M A T R I
I N F O R. P. X V.
I N A G R. P. X V.

Quæ cum legerem; continuo ſenſi, a ſepulchrali Inſcriptione, cujus ea verba pars olim fuiſſent, fucum homini eſſe factum, neque ad Forum, ſed ad ſepulchri frontem, id eſt ad proximam anteriorem aream, neque ad Matrem Magnam quam colerent Popilienſes, ſed ad ejus Matrem, qui poſuerat, illa ſpectare. Itaque cum a Vincentio Galbanio, Cive, & Auditore olim meo ſtudioſiſſimo, qui tunc ibi medicinam, merito conductus, faciebat, petiiſſem, ut marmor diligenter inſpiceret; reſcripſit is, quod expectabam, non IN FOR. legi; ſed IN FRO. Vix reſcripſerat, cum in Ravinæ (*t*) locum incidi, ex quo cognovi, idem quod ego, ipſum quoque *diu ſuſpicatum*, ſuis *tandem oculis* non aliter, quam Galbanius, *vidiſſe*.

6. A quo Popilio conditum fuerit hoc Forum, Sigonio ipſo (*u*) fatente, incertum eſt. Qua autem amplitudine, quibuſve ornamentis, magis procul dubio conſtaret, ni tantas clades ſemel, atque iterum perpeſſum eſſet. Nam primum Grimoaldus *Forum Popilii* invadens, maxima ſtrage facta, ſic *eandem urbem dejecit, ut uſque hodie pauciſſimi in ea commaneant habitatores*. Verbis utor Pauli Diaconi (*x*), qui mortuus cenſetur extremo ſæculo VIII. Ea autem clades illata fuerat anno 674. ut annos ipſos tercentum ſeptuaginta urbs jacuerit in ruinis; ſi non niſi anno 1045. a Forolivienſibus inſtaurata eſt, ut in Patriæ noſtræ Chronicis legitur, manu exaratis Alexandri Paduanii. Multo quidem breviori tempore iterum jacuit, cum exciſa ab Ægidio Cardinali anno 1359. ab Sinibaldo Ordelaffo, Forolivii Domino, rurſus ædificata eſt anno 1380. ut in iiſdem habetur Chronicis. Sed nunquam tamen in priſtinum decus eſt reſtituta. Nam neque ſacrum recuperavit corpus S. Ruſilli, primi ejus Epiſcopi, quod anno 1367. e ruinis illis fuerat in urbem noſtram translatum, neque Epiſcopalis ſedis honorem, quæ, Ægidio jubente, Bertinorium traducta fuerat.

7. De Bertinorio igitur perperam hoc ſcripſit Cluverius (*y*), *epiſcopalis dignitas loci antiquitatem indicat*, mirum in eo qui dixerit, eſſe oppidum *nunc* epiſcopale. Nec tamen ſcite contra ejus antiquitatem prolata hæc ſunt ab Liceto (*z*), *Forum Truentinorum*, *vulgo* Bertinoro, *tempeſtate Landini*, *caſtrum fuit*, *& obſervatu Leandri recens Urbis nomen aſſumpſit anno Domini MCCCLXX. ab Ægidio Carilla &c. Nec ævo Strabonis, aut Ptolemæi Truentinorum ulla mentio fuit*. Nam Plinius (*a*), qui ante Ptolemæum certe floruerat, in Regione hac noſtra ſic habet, *Forum Clodii*, *Livii*, *Popilii*, *Truentinorum*, *Cornelii*. Landinus autem, qui centum, aut eo amplius, annis ſcripſit poſtquam Bertinorium (id quod Licetus agnovit) Urbis nomen aſſumpſerat, equidem neſcio, quomodo illa ſua loquendi ratione aptum præbere eodem Liceto argumentum potuerit. Ad paulo ſuperiora ſæcula redire oportebat. Sic enim apud Rubeum (*b*), exempli cauſa, Documentum repertum eſſet anno 1142. memorans *Caſtrum Britonorii*, anno autem 1052. Teſtamentum Girardi *Comitis Caſtri Britonorii*. Ex Britonorio deinde factum eſt *Brettinorium*, quamobrem Dantes (*c*), ut in vetuſtis ejus Editionibus, & manu exarato Codice vidimus, dixit, *O Brettinoro*, & *Bretenorium*, ut apud Blondum (*d*) eſt, & *Brectonorum*, ut apud Volaterranum (*e*). Nonnullis, ut Blondo, vetus nomen dici *Britanorum*, ajunt Paulus Merula (*f*), & Abrahamus Ortelius (*g*), ſuſpicantes, ex vulgari appellatione latinam illos eſſe commentos. Ego vero, Blondum in Italia Illuſtrata (*h*) video ſcripſiſſe, a Plinio *inter quatuor Fora enumerari* hoc *Forum Brintanorum*; non *Britanorum*; nam id nomen repetit ab Umbriæ apud Ravennam ultimo oppido, quod modo ab eodem Plinio *Brintum* vocatum eſſe, dixerat, *Brintum* autem illud Forum Brintanorum, hoc eſt Bertinorium, Plinio fuiſſe. Itaque apparet, optimum virum a peſſimis Plinii codicibus eſſe deceptum, quod Ortelius quoque in verbo *Brintum* accidiſſe veretur. Mihi vero, quid imponere potuerit, cogitanti credibile fit, *Brintum* ibi in Blondi codice Pliniano per incuriam ſcriptum fuiſſe, ubi nunc legimus (*i*), *nec procul a mari*, *Umbrorum Butrium*, de quo inter Ravennam, & Spineticum Padi alveum agnoſcendo Epiſtola alia (*k*) ſatis dictum eſt: ubi autem loco ſuperius producto, cum Volaterrano, Leandro, (*l*), Ortelio (*m*), P. Merula (*n*), Cluverio (*o*), Liceto (*p*), Harduino (*q*) inter Fora illa alia Forum legimus *Truentinorum*, ibi a Blondo inventum eſſe *Brintanorum*. Quod quidem minus mirum eſt, quando non modo ſub Blondi tempus Berlinghierius (*r*) idem oſtendit, ſe inveniſſe; verum noſtra quoque ætate non defuit qui in tribus codicibus, *Truentinorum* non invenerit; ſed *Brentanorum*. Nec vero inficias iverim, Plinium memorare *Forobrentanos*. Sed primum dixerim, id facere capite ſuperiore 14. non hoc, de cujus agimus loco, 15. Deinde dixerim, Blondum ipſum non ſemper legiſſe *Brintanorum*; ſed aliquando *Trienniorum*. Hæc enim habet Hiſtoriar. Dec. I. lib. I. *Eſtque is Pollentiæ vicus*

(*n*) Lib. Pontific. P. 2. c. 3. (*o*) in Not. ad Vet. Rom. Itiner. ubi de Itin. ab Urbe Mediolan. (*p*) n. 6.
(*q*) c. 28. cit. (*r*) Lexic. Geogr. (*ſ*) Hiſt. di Forlimpop. P. 1. l. 1. e La Verità difeſa contra Bertinoro.
(*t*) Faventia Rediviva. (*u*) Hiſt. Bonon. l. 1. cit. (*x*) De Geſtis Longobardor. (*y*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28.
(*z*) Apolog. pro Cæſen. Antiqu. (*a*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*b*) Hiſt. Raven. l. 5. (*c*) Purgat. c. 14.
(*d*) Ital. Illuſtr. Reg. 6 & Hiſt. Dec. 1. l. 1. & Dec. 3. l. 1. (*e*) Comment. Urb. l. 2. (*f*) Coſmogr. P. 2. c. 12.
(*g*) Theſaur. Geogr. (*h*) Reg. 6. cit. (*i*) c. 15. cit. (*k*) III. n. 12. (*l*) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14.
(*m*) Theſ. cit. (*n*) c. 12. cit. (*o*) c. 28. cit. (*p*) Apolog. cit. (*q*) in ſua Plinii Edit.
(*r*) Geogr. in terza rima l. 3. c. 6.

vicus vetuſto Trienniorum Foro, quod nunc dicitur Bretenorium, ad paſſus II. mill. propinquus. Utraque hac Blondi lectione *Brintanorum*, & *Trienniorum* mirifice abuſus eſt Gaudentius Merula (*ſ*). Primum namque cum alteram Blondus in altero Opere ſecutus eſſet, ut Scriptori licet, tempore, & novis perquiſitionibus interjectis, ſententiam mutare; utramque Merula lectionem in uno eodemque Opere ita retinuit, ut ſummæ aut inconſtantiæ, aut oblivionis notam effugere nequeat. Ad hæc utroque loco errores admiſit non ferendos. Ubi enim ſcribit (*t*), *In Apennini colle, Brintanorum Forum viſitur: quod alii Forum Pompilii nominant, nunc Bretonorium vulgus appellat. --- Hanc noviſſime urbem Longobardi vaſtarunt*; vides, ut Forum Pompilii, & Bertinorium non diſcernat. Quod cum hic vocet Forum *Brintanorum*; oblitus eſt ſane, fuiſſe ſuperius ab ſe ſcriptum (*u*), *A Pollentia abeſt duob. fere mill. paſſ. vetuſtiſſimum Triennorum forum: quod hac ætate Bertinorium vocamus*. Sed gravius in eo peccat, quod Pollentiam quam eſſe, fatetur, inter Alexandriam, & Aſtam, Bertinorio dicit eſſe vicinam; qui enim illud ajat; quonam is modo inducere in animum poſſit, non differre Pollentiam illam ab hoc vico, cujus nomen Blondo impoſuerat? Eſt ſane Bertinorio proximus collis, cujus ſummum reliquiæ tenent oppidi olim exigui, quod Polentam adhuc appellant, unde originem, nomenque traxere Polentani illi qui Ravennæ centum quinquaginta annos imperarunt. Sed quid hoc ad oppidum illud prope Tanarum amnem ſitum?

8. Cæterum cum reliqui, a me ſupra (*x*) laudati ſine ulla hæſitatione in Plinio legant *Truentinorum*, cum iiſque ita faciat Kavina (*y*), ut in cunctis quos inſpexit, codicibus haud aliter ab ſe inventum affirmet; credibile eſt, in illa ipſa voce *Triennorum* veſtigia latere corruptæ vocis legitimæ *Truentinorum*. Sed Kavina, & Ferrarius (*z*), alius alia ratione adducti, non credunt tamen, Forum Truentinorum eſſe Bertinorium. Et Kavina quidem hoc objicit, Truentum a Plinio, non in hac noſtra, ſed in quincta Regione collocari. Quod non modo non negamus; ſed ea inſuper agnoſcimus quæ Cluverius (*a*), & Harduinus (*b*) ex Epiſtola apud Ciceronem, Strabone, & Mela de caſtro memorant, aut oppido Truentino. At Truentinum tamen Forum, aut Forum Truentinorum ibi non memorant. Quod ſiquis adhuc ſcrupulus reſtat, iis eximi facilius poteſt, qui ex vetuſto lapide ab Ortelio, Paulo Merula, Cluverio, Harduino, ubi de Bertinorio hos agere diximus, commemorato, in quo legitur CUR. REIP. FORODR. non ſecus ac in altero PATR. MUNICIPIORUM FORODRUENT. &c. arguant cum Cellario (*c*) *veriorem* Truentinorum, de quibus loquimur, *orthographiam* eſſe per D. qua ratione hos a Truentinis illis Regionis quinctæ ſatis differre, intelligatur. Quæres fortaſſe, ubi extet uterque lapis, ſuſpicans, ad Truentinos illos alios ſpectare, aut ad Forum aliquod propter flumen Druentiam ſitum, eoque dictum Druentinorum. Sed hanc ſecundam ſuſpicionem deponito. Neuter enim lapis in Gallia eſt, neque Fori ullius eo nomine apud Druentiam notitiam habemus. Quin in quadam, ab eodem Cellario (*d*) indicata quæ ad Druentiam attinet, Inſcriptione poſitum videmus PATRONO NAUTARUM DRUENTICORUM; non DRUENTINORUM. Cæterum alter lapis non ita diſſitus erat a Bertinorio: alter, ut longe abſit; tamen multo longius abeſt a Truento, quam a Bertinorio. Eſt Parmæ, & ad Parmenſem quoque Coloniam ſpectat (*e*): Arimini autem extabat alter, ſimulque ad Arimini Coloniam attinebat, Vicoſque ejus ſeptem; aliud autem Coloniam Ariminenſem fuiſſe, aliud Vicos eos ſeptem, in quos diſtributam ipſam urbem fuiſſe Cluverius (*f*) credidit, cum in agro potius aliis extitiſſe videantur, Inſcriptio iſta ipſa oſtendit, Coloniam, Vicoſque illos aperte diſtinguens *Cur. Reip. Forodr. Patr. Col. Arim. Item que Vicanorum Vicorum VII.* Aliter autem ac Kavina, ab iis quæ propoſita ſunt, diſſentit Ferrarius (*g*). Neque enim hic negat, Forum Truentinorum in hac Regione extitiſſe; at ipſum fuiſſe Bertinorium, negat. *Forum Truentinorum*, inquit, *oppidum Æmiliæ exciſum, apud Britinorium, & Forum Popilii, ab eo 3. mill. paſſ. diſtans, a Britinorio* 1. *Cujus locus adhuc* Tro *incolis nominatur*. Equidem quo auctore hæc dicat, ignoro. Illud ſcio, partem illam agrorum, quam *Trò* appellitant, ab Roncho fluvio non totos mille paſſus diſſitam, nulla prorſus antiquitatis, aut ruinarum ſervare veſtigia, nec antea, quod loci periti, interrogati a me, noſſent, ullum ejuſmodi rerum indicium exhibuiſſe. Num igitur leviſſimæ iſti ſuſpicioni, quæ ab nomine *Trò* videtur pendere, multoque inſuper levior fit, ſi ejus Fori nomen ab littera D, non T, incipiebat, tantum tribuemus, ut adverſus notiorem plerorumque hominum Doctorum ſententiam, in iis potius agris, quam in Bertinorio, vetus illud Forum agnoſcamus? Certe nec Clariſſimis Viris qui nuper Geographiam pertractantes, Ferrarii opinionem primo loco propoſuerunt, huic aſſentiendum viſum eſt, cum ſententiam oppoſitam continuo ſubjicientes, nihil in utramlibet pronunciarint. Illi autem qui annis ſuperioribus *Italiæ Antiquæ Tabulam* ediderunt, quid ſenſerint, ex eorum quidem Tabula diſci non poteſt, cum in iis ſedibus nihil ſcripſerint, in quorum alterutra Forum Truentinorum, aut ſiquod aliud magis placebat, nomen fuerat adnotandum.

9. Non valde quidem vetus, ſed vetus tamen ea videtur appellatio, quæ quo primum tempore, quo auctore, & qua de cauſa impoſita Bertinorio fuerit, incertum eſt, *Petra Honorii*, quam Ferrarius (*h*), Baudrandus (*i*), ac his recentiores commemorant. Illud certum eſt, hoc *Petræ* nomen tum olim, tum hac quoque ætate Viros cæteroquin Doctos in errorem graviſſimum impuliſſe. Leonardus Aretinus (*) primus fuit qui Totilam ſcriberet *Cæſenam, & Petram oppidum quod hodie corrupto in vulgus nomine Bretinorium appellant, obſediſſe*, nunquam ſcripturus, ſi Procopii integros codices nactus eſſet. Hunc enim potiſſimum Auctorem, quamvis eorum ex quibus ſumpſit, diſſimulaverit nomina, ſibi deſcribendum propoſuiſſe, & res indicat, & æqualis Blondus (**) confirmat: ex quo ſimul intelliges, non ex aliis ipſum quoque Blondum codicibus ea quæ ex Procopio in ſuas tranſtulit Hiſtorias, hauſiſſe, mutilis videlicet ſupra quam poſſit is credere qui eorum libros cum Procopii integrioribus libris non contenderit, jam diu autem eſt ex quo Rhenanus (*k*), laudatuſque ab hoc Egnatius ſuſpicati erant, in manca Procopii græca exemplaria Interpretem Belli Gothici incidiſſe. Aretinus igitur cum illud quidem ſciret, quod eſt ex Procopio (*l*) *Totilam Cæſenam, ac Petram caſtella cepiſſe*; quæ autem alibi de hac Petra Auctor ſcripſiſſet, ignoraret; illa duo, ut ſimul nominantur, inter ſe proxima fuiſſe, credens, Bertinorium, Cæſenæ vicinum, Petram fuiſſe, eo facilius exiſtimavit, quod illud Petræ Honorii nomine vocari, ſciret. Sed Procopius; ut alia prætercam; jam antea (*m*) ſuam illam Petram ita deſcripſerat, ut nemini cui Bertinorii natura, & ſedes paululum modo ſint cognitæ, venire unquam poſſit in mentem, eam Bertinorio deſcriptionem convenire. Petræ enim proxima *via admodum præceps, a dextera alluebatur fluvio ita rapido, ut eum nemo tranſire poſſet; a læva vicinam habebat rupem præruptam, editamque adeo, ut ſi qui forte in vertice ſtetiſſent, iis qui ab imo ſuſpicerent, non excedere viderentur minutiſſimarum avium magnitudinem*. Bertinorio autem proxima via neque præceps eſt, neque habet imminentem altiſſimam rupem, eamque præruptam, neque alluitur altera ex parte fluvio ullo, nedum ita rapido, ut eum tranſire poſſit nemo. Nam etſi non prorſus vera ſint quæ recentiſſimi ſcripſere Geographi, ſitum eſſe Bertinorium „ apud parvum Ronchi amnem „, neque enim anguſtus eſt Ronchi alveus; tamen rapidus non eſt fluvius, nec, niſi cum aquis præter conſuetudinem tumet, perfacile tranſiri a quovis pedite non poteſt: & quod maxime attendendum eſt, a Bertinorio abeſt ad duo paſſuum millia,

(*ſ*) De Gallor. Ciſalp. Antiqu. (*t*) l. 2. c. 18. (*u*) l. 1. c. 2. (*x*) n. 7. (*y*) Faventia Rediv.
(*z*) Lexic. Geogr. (*a*) Ital. Antiqu. l. 1. c. 11. (*b*) ad id Plinii caput. (*c*) Notit. Orbis Antiq. l. 2. c. 9. n. 89.
(*d*) Ibid. (*e*) Vid. Cluver. Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*f*) l. 2. c. 5. (*g*) (*h*) (*i*) Lexic. Geogr.
(*) De Bello Ital. adv. Goth. l. 3. (**) Hiſtor. Dec. 1. l. 4. (*k*) Præfat. ad Procop. Edit. Baſil. 1531.
(*l*) De Bello Gotthico l. 3. c. 6. (*m*) l. 2. c. 11.

lia, aut certe non multo minus, ab eoque tum valle, per quam Aveſa fertur parvus torrens, & ſæpe ſiccus, tum collibus fructiferis qui eam claudunt vallem, ſeparatur; tantum abeſt, ut quod Procopius addit de ſua Petra, prærupta illa altiſſima rupes *ad ipſum unquam pertigerit fluminis alveum*. Huc illud accedit, quod Petra erat *in Piceno*, interque Ariminum, & Romam, ut recenſita a Procopio exercituum oſtendunt itinera; Bertinorium autem nec in Piceno, & citra Ariminum, imo citra Cæſenam eſt, quippe cum in monte ſit ad auſtrum Foro Popilii, huicque propemodum reſpondens intervallo paſſuum bis mille; ut melius ſcripſerit Cluverius (*n*), *haud procul* eſſe *a Foro Popilii verſus meridiem*, quam Cellarius (*o*) *inter Cæſenam, & Forum Popilii in occaſum vergere*.

10. Quæ de Bertinorio cum ignorare pleraque ob vicinitatem non poſſet Scipio Claramontius; mirum eſt, ipſum quoque (*p*) tradidiſſe, *ſcribere Procopium, Cæſenam, & Petram (nunc* Bertinoro*) loca munita capta*. Sed fortaſſe ne hic quidem illius Petræ deſcriptionem viderat, aut non diligenter attenderat. At Diſſertationis Auctor *de Italia medii ævi* quomodo excuſari poſſit, non video. Qui de *Petra Honorii*, *Lexicographis Bertinoro*, verba faciens, (*q*) hæc habet, *exacte deſcribit hunc locum Petræ Procopius B. Gotth. l. 2. cap. 11. ſub finem*. Quid? quod in ea Procopii deſcriptione illud additur quod ſatis eſſe debuerat omnibus qui illam perpenderent, non modo ne Bertinorium deſcribi crederent, verum etiam ut qui locus revera deſcriberetur, continuo intelligerent. Per viam, Petræ proximam, *progredienti*, inquit Procopius, *nullus olim patebat tranſitus; quoniam extrema rupes ad ipſum pertingebat fluminis alveum, eo deductis impervia. Quare Veteres, ea ibi perfoſſa, exiguam portam moliti ſunt, &c.* Sane cum hæc primum legi; de Forulo, ideſt ut nunc loquuntur, *del Furlo* hæc verba ſtatim accepi, loco ob viam per ſaxeum montem ſcalpris apertam, a tot Auctoribus memorato, quorum nomina, & locos Cluverius (*r*) ea diligentia protulit, ut Cellario, aliiſque inſequentibus fere deſcribendi potius, quam quidquam addendi facultatem reliquerit. Idem menſuras Operis, Veſpaſiano digni, & alteram de duabus quæ ibi olim fuerant, Inſcriptionibus adhuc ſuperſtitem ſatis accurate protulit, unde intelligitur, quo tempore is Imperator rupem excavandam curaverit, ſi tertium videlicet Inſcriptionis verſum perpendamus; nam quod nonnulli quartum attendentes, id curaſſe, ajunt, dum eſſet Cenſor, nihilo plus docent, quam ſi ex ſecundo verſu dicerent, dum eſſet Pontifex Maximus. Utraque enim hæc dignitas, ut probe noſti, ex quo Auguſti nomen, ac jus quis habebat, in omnes quoad viveret, annos perſtabat. Denique idem Cluverius vetera ejuſdem loci vocabula non reticuerat, nempe *Interciſa*, id eſt Saxa, & *Petra Pertuſa* ex re ipſa, & operis difficultate impoſita, non ſine maximis impendiis in publicum commodum perfecti; ut pro dignitate non reſpondeat recentiſſima Foruli deſcriptio „ antiquus Italiæ locus in „ Urbini Ducatu Foruli conſpicitur profunda caverna „ in ſaxo exciſa. „ Sed ad Procopium ut redeam, quem merito inter Veteres, qui Petram hanc celebrarunt, Cluverius, & cæteri ponunt; ne ſcrupulus ullus vel tenuiſſimus reſtitet, num hanc deſignaverit: minime reticendum eſt, cum eam nominavit libro quarto (*ſ*), ipſo *Petræ Pertuſæ* nomine uſum eſſe; nam Πέτρας τῆς Περτούσης καλουμένας ſcripſit. Quæ cum ita ſint; permirum eſt, Paulum Merulam (*t*), & Ortelium (*u*) quid de Procopii Petra Leonardo Aretino viſum ſit, retuliſſe, neque tamen refutaſſe, cum Bertinorium ſcirent non eſſe *in Piceno*, ubi contra eſſe *Petram Pertuſam*, ignorare non poterant, quod neque Auctor Diſſertationis *de Italia medii ævi* ignorabat.

11. Hæc cum ſcripſiſſem, & forte verſarem Fori Popilii Hiſtoriam, a Matthæo Vecchiazzano italice ſcriptam, ubi minus putabam, ibi (*x*) inveni, fuiſſe qui ante me hunc ſibi laborem ſumpſerit. Is fuit Bernardinus Baldus, cujus etſi ego librum in quo id agat, non legi; tamen ea inde Vecchiazzanus profert, ut credere debeam: nec me pœnitet hæc ad te fuſius ſcripſiſſe, tum quia eo Baldi libro te quoque carere ſcio, tum quia Baldi labore perfici potuiſſe, non video, ne iterum noſtra ætate id erroris in ſcripta irreperet hominum Eruditorum. Quibus ſi forte ex eo fucus eſſet factus, quod ut Procopianum Petræ caſtellum fuiſſe ſciebant permunitum, ita Bertinorii arcem legiſſent fuiſſe munitiſſimam; nullo negotio eam ſibi poterant hallucinationem diſcutere quærendo, num arx illa extaret Procopii tempore. Inveniſſent enim ex noſtratibus qui referrent id quod ego ex Forolivienſibus Chronicis didici Alexandri Paduanii, Almericum, Romandiolæ pro Romana Eccleſia Comitem „ anno „ 1319. ædificaſſe admirabilem Bertinorii arcem „ admirabilem quidem iis temporibus; his enim noſtris ſcribi, miramur, Bertinorium „ Urbem eſſe cum Arce „ bona „ quando hæc ne muro quidem undique cingitur, & jam diu eſt ex quo, arcis nomine non uſu, ſervato, in Epiſcopi Ædes converſa eſt. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA XIV.

A Spinetico Padi alveo ad Senium, Anemonem, Bedeſim, & Vitim progreſſis, iiſque urbibus, ac oppidis quæ ſingulis illis fluviis appoſita, aut interjecta ſunt, quo ad propoſiti noſtri fuit, peragratis, unus reſtat Sapis, ad cujus utrumque latus cum poſitas urbes ſpectaverimus, ſcribendi finem faciemus.

2. Ad illud igitur Sapis fluminis latus quod Vitim, ſive occidentem ſolem reſpicit, urbs locata eſt exigua nunc, & infrequens, temporibus autem antiquiſſimis ampla, & civibus abundans Sarſina, ut longo tractu latus fluminis utrumque occuparet, quemadmodum ex ædificiis, ruderibus, & inter hæc obrutis marmoribus intelligi, docuit Antoninius (*a*). Cum ſit inter montes poſita haud multo diſſitos ab ſummo Apennini vertice; mirum eſt, apud Geographos recentiſſimos legi, urbem hanc „ ad pedem eſſe Apennini, & milliariis „ aliquot ab Arimino diſtare „ maritima urbe, & longo præterea millium paſſuum quinque circiter & viginti intervallo non modo in ſeptemtriones, ſed etiam ad orientem ſolem disjuncta a Sarſina: quam ibidem miror, ſemel atque iterum *Sarcinam* dici, quaſi hoc tempore ſic vocaremus, quo certe ab noſtratum nemine aliter quam *Sarſina* appellatur; ut neque alteri eximio Viro relata fuerint veriora, ſcribenti, *nunc etiam Saſſinam* nominari. Antiquiſſimis ſane temporibus hoc erat verum hujus urbis nomen, ut tot marmora & ibi eruta, & alibi extantia præclare docent, Capitolina præſertim, apud Antoninium, & Geographos eruditiores videnda, quæ triumphos memorant *de Saſſinatibus*. Neque enim in marmoribus ita corrumpi ſcriptura potuit, ut in Græcorum, Latinorumque codicibus, Polybii dico, & Strabonis, tum Plauti, Plinii, Silii, Martialis, Feſti, quorum loci cum apud Geo-

(*n*) c. 28. cit. (*o*) n. 89. cit. (*p*) Cæſen. Hiſt. l. 4. (*q*) Sect. 16. (*r*) Ital. Ant. l. 2. c. 6.
(*ſ*) c. 28. (*t*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 12. (*u*) Synonym. & Theſaur. Geograph. (*x*) l. 5.
(*a*) Delle Antich. di Sarſina Diſc. 1. c. 1.

Geographos eoſdem occurrant, non eſt cur hic a me repetantur. Scilicet poſtquam accidit Saſſinæ idem quod Maſſiliæ nomini, ut pro prima S littera poneretur R, uti Marſiliam, ita & Sarſinam dicere homines aſſueverunt adeo, ut librarii quoque ipſi crederent quaſi errorem in codicibus emendare, ſi pro *Saſſina* ſcriberent *Sarſina*. Quod tamen ut in uno quidem epigrammate (*b*) Martialis fecerint; in altero (*c*) facere obliti ſunt; certe editio quæ in manibus eſt, veterem ſcripturam ſervat, quam planiſſime in meo quoque, antiqua manu exarato, codice reperio, *ſaſſinate de ſilva*; in illo autem alio loco idem codex ſcriptum habet *ſaxcina*, qua de ſcriptura mox dicam. Interim enim ſatis eſt, ut vel hinc arguas, quam parum hic liceat codicibus fidere, cum unus idemque codex in eodem vocabulo inconſtans ſit. Nec dicas, marmorum quoque ſcripturam eſſe inconſtantem, illud mihi objiciens quod a Geographis memoratum videris, in quo legitur CVRATORI SARSINATIVM. Si enim idem, ut puto, eſt quod, cum ſermo eſſet de Solonatibus, alia tibi Epiſtola (*d*) exhibui, indicans, a quibus fuerit, & qua diligentia deſcriptum; fac relegas, & SASSINATIVM invenies; non SARSINATIUM. Fuit & tempus inter hujus noſtri Italici ſermonis initia, cum exiſtimantes noſtrates populi, nomen Saſſinæ a ſaxeis in quibus illa eſt locis fuiſſe deductum, quæ *ſaſſi* appellamus, facile in temporum eorum tenebris *Saxenam* dicendam eſſe, putarunt, aut *Saxinam*. Et *Saxenatis* quidem, aut *Saxxenatis* exempla in Documentis, & Sigillis apud Antoninium habentur ab XI. ſæculi initio ad initium ſæculi XV: *Saxinæ* autem in vetuſta Hiſtoriarum Blondi (*e*) Editione eſt, ubi *Saxinam* legimus *Plauti Comici patriam*, *Forolivii ad ſextumdecimum lapidem vicinam*. Cum enim Blondus in Sarſinæ ſcribendo nomine antiqua marmora ſequeretur, quod locus oſtendit *Italiæ* ab ipſo *Illuſtratæ* (*f*), quo loco inter oppida *vetuſti Patriæ noſtræ agri*, *jus a Forolivienſi Prætore patrum ſuorum memoria petere ſoliti*, ponit *Saſſinam*; typographi hanc in Blondi Hiſtoriis vocem ab ſe emendari crediderunt *Saxinam* ſcribendo. Itaque proclive jam eſt intelligere, cur in altero illo Martialis loco meus quidem codex eam habeat ſcripturam quæ ad hanc accedit, *Saxcina*. Sed de vero, & antiquiſſimo hujus urbis nomine, quam Sarſinam uſitato nunc more in hac Epiſtola vocare pergemus, nihil addendum ſupereſſet, niſi de illius, & quarundam aliarum ejus appellationum origine aliquid, ut opinor, hic expectares.

3. *Saſſinæ* igitur vocabuli originem ab Umbris, an a Gallis repetendam putabimus? In eum enim tractum, ut multo inferius quoque, ſe extenderant Umbri priuſquam a Gallis pellerentur: qui tractus ad eoſdem illos rurſus attinuit poſtquam hi a Romanis expulſi ſunt. Itaque S. Hieronymus (*g*) ad Olympiadem 145. hæc ſcripſit, *Plautus ex Umbria Sarſinas Romæ moritur*. Quin etiam Feſtus (*h*), *Poeta Accius, quia Umber Sarſinas erat, a pedum planitie initio Plotus, poſtea Plautus eſt dictus*. Mitto Plauti ipſius jocum in Moſtellaria (*i*), quo ad Patriam reſpexiſſe videtur ſuam; & quæ dicimus, confirmaſſe, quando hæc omnia; ut Martialis quoque, & Silii verſus, & Strabonis locus Sarſinam Umbris diſerte tribuentis, notiſſima ſunt. Ab Umbris igitur potius, quippe eum tractum prius, & diutius incolentibus, ſic eam urbem appellatam crediderim, quam a Gallis, quos in Italiam tranſgreſſos, Polybius (*k*) tradidit, *habitaviſſe vicatim ſine muris*. De duobus autem nominibus quæ eidem tractui conſtat fuiſſe impoſita, *Bobium* videlicet, & *Sapinia Tribus*, ſi primum diceres a Boiis Gallis aut datum, aut poſtea deductum; non unum conjecturæ, qualis ea cunque ſit, laudare poſſes auctorem, Blondum puta, Leandrum, Antoninium, alios, quibus ea ſcriptura favet, qua Blondus ipſe, & noſtrates alii olim utebantur, nimirum *Bobi*; ſic enim in Chronicis quoque, nec ſemel, legi, Alexandri Paduanii manu ſcriptis, ſive ubi inter multa loca, Forolivienſibus quondam ſubjecta, recenſet *Sarſina*, *S. Arcangelo*, *il Boibo*, ſive ubi ad annum 1433. mentionem injicit *d' un caſtelletto in Boibo*, *chiamato Turrite*.

4. Num ergo aliud, inquis, Sarſina erat, aliud Bobium? Utique; ſed non ſecus ac aliud pars eſt, aliud totum. Indicavit id Blondus, cum ſcripſit (*l*), *Fuerunt quoque oppida Boibi numero ad viginti a Boiis olim dicta*, *quorum Sarſina*, *Plauti patria*, *eſt caput*. Secuti ſunt Antoninius, aliique, & in his Archiepiſcopus Niſibenus Jo. Baptiſta Braſchius (*m*), cujus, ut proximi, quippe Cæſenatis, & nuper ſcribentis, verba hic proferenda ſunt. *Eum regionis tractum*, qui, ut ante dixerat, Sapi interſecante, pluſquam centum caſtra complectitur, in circuitu Sarſinæ poſita, *eum* igitur *tractum*, *una cum civitate* Sarſinæ *nunc vulgo Bobium vocant*, *tamquam Bojum*, *ſeu Bojorum agrum*. Sed pluribus negotium faceſſunt Litteræ illæ Caroli Magni, a Rubeo (*n*) productæ, in quibus Epiſcopatus *Sarſenæ*, *Bobii*, *Cæſenatenſis* memorantur; ut Sarſina non poſſe accipi pro Bobii parte videatur: itaque Rubeus (***) extare modo Bobium, negavit, propterea a Cæſare Clementinio (*o*) redargutus, qui Bobium idem ac Sarſinam eſſe, non dubitans, haud multum Litteris illis tribuebat. Quas alios quoque nuper legi qui ſpurias eſſe, ſuſpicarentur, judicium tamen cohibentes donec Antoninium quem necdum reperire potuerant, tandem invenirent; erat enim priuſquam Lugduni Batavorum recuderetur, ejus liber rarior, ut ne Sertorius quidem Urſatus (*p*) apud ſe haberet. Verum Antoninius pariter legitimas crediſſe non videtur, minime alioquin diſſimulaturus; neque enim credibile eſt, Rubeum, alicubi certe ab ipſo laudatum, non perlegiſſe qui in urbe haud adeo diſſita paucis ante luſtris Hiſtorias ſcripſerat, ad noſtram omnem Regionem, &, quod conſequitur, ad Antoninii quoque propoſitum attinentes. Niſi igitur ſpurias credis has Litteras; at mecum ſaltem ſuſpicare, vocem illam *Sarſenæ* ex ora irrepſiſſe, in qua tunc addita fuerit, cum Bobio alteri quod in finibus eſt Inſubriæ, & Liguriæ, Epiſcopus datus eſt, poteratque ideo alterum pro altero ab iis qui legerent, perperam accipi. Vetuſtiore autem ævo cum id accidere non poſſet; qui Sarſinæ erat Epiſcopus, is ſæpe *Bobienſis*, aut Bobii dicebatur Epiſcopus, ut ex nominibus apparet quæ Romanis adſcripta ſunt Synodis apud Cl. Auctorem legenda Diſſertationis de Italia medii ævi (*q*), qui Acta quoque memorat S. Vicinii, Bobii Epiſcopi, cujus reliquias ſcimus Sarſinæ coli, docentia, tempore S. Silveſtri PP. veniſſe *ad Urbem Saſſinatem*, *vulgo Bobium vocatam*, quippe, ut paulo ante cum Blondo explicavimus, Bobii caput. Nec reticet Laurentium, cujus nomen in Synodis Romanis V. & VI. ſub Pontifice Symmacho coactis legitur, ut *Epiſcopi Bobienſis*, in I. ſub eodem Pontifice legi, ut *Bojanenſis*, creditque propterea, Bobium vocatum etiam eſſe *Bojanum*: quod ſi ponis; illam quæ de origine vocis Bobii ſupra (*r*) indicata eſt, conjecturam magis aliquanto comprobabis. Sed de altero etiam illo nomine, id eſt *Tribus Sapiniæ*, aliquid attingamus.

5. Braſchius Archiepiſcopus, de quo paulo ſupra dictum eſt, Sarſinæ Epiſcopos, ſcribit, (*ſ*) fuiſſe olim non modo *Bobienſes*, verum etiam interdum *Sapinenſes* appellatos, ut Joannes ille Epiſcopus *Sapinenſis*, quem a Luitprando, ait, Hiſt. l. *6.* c. *6.* memorari in conventu Vaticano. Nec dubitat quin Sapinenſis diceretur a Tribu Sapinia, quo tractu *Diœceſis Sarſinas*, *& Comitatus Bobii* continetur. Sapiniam autem ab interfluente Sapi flumine dictam eſſe, vix quenquam reperi qui negaret. Quo poſito, cum evidens ſit, Sapiniam, non *Sappiniam* eſſe ſcribendum; evidens quoque eſt, attinere huc non poſſe, ut noſtra-

(*b*) 59. l. IX. (*c*) 57. l. III. (*d*) VIII. n. 9. (*e*) Dec. 3. l. 1. (*f*) Reg. *6.* (*g*) Chronic.
(*h*) De verbor. ſignific. l. 14. (*i*) Act. 3. Sc. 2. v. 83. (*k*) Hiſtoriar. l. 2. (*l*) Hiſt. Dec. 2. l. 1.
(*m*) De vero Rubicone c. 30. n. 7. (*n*) Hiſt. Raven. l. 5. (***) Ibid. l. 3.
(*o*) Racc. Iſtor. di Rimino l. 2. (*p*) Epiſt. ad Tondutium in hujus Breviario Favent. Hiſt.
(*q*) Sect. 16. n. 82. (*r*) n. 3. (*ſ*) c. cit. 30. n. 8.

noſtratum aliquis cenſuit, fragmentum lapidis haud ita procul Foro Livii repertum, & ſic, ut ille quidem edidit, inſcriptum

BONO
C. SAPPINIVS C. LI........
SAPPINIO FAVSTINO.....

An vero alter attineat lapis quem ex Fabretto producit Braſchius (*t*), bis habentem L. F. SAPINA, ſecundum quam ſcripturam intelligis, potuiſſe *Sapinenſem*, ut modo retulimus, Epiſcopum ſcribi pro Sapinienſi, malim, te inquirere, quam ipſe conſtituere, ne controverſia impliçer, in qua Eruditorum alii Tribum iſtam fuiſſe, ſcripſerunt, unam ex 120. Tribubus Gallorum Bojorum; alii autem, qui multo plures ſunt, inter Romanas Tribus referendam eſſe, exiſtimarunt, quæ aut nomen poſtea mutaverint, aut non uno appellarentur nomine, aut ad ferenda ſuffragia ſimul cum aliqua magis notarum admitterentur. Igitur cum pro ea Tribu intelligi poſſint tam populi, qui ab Silio ſunt ſecundo loco deſignati (*u*)

cavis venientes montibus Umbri.
Hos Æſis, Sapiſque lavant,

quam tractus ipſe quem incolebant; hunc mihi ſcire ſatis eſt a Priſcis Scriptoribus Sapiniam Tribum fuiſſe vocatum. Sic Livius (*x*), P. Ælius Conſul in Gallia C. Oppium præfectum *tumultuaria manu per Umbriam* (*quam Tribum Sapiniam vocant*) *agrum Bojorum invadere juſſit*. Sic idem (*y*), L. Furius Purpureo Conſul *per Tribum Sapiniam in Bojos venit*. Sed hæc alias quoque (*z*) cum ageretur de Caſtro Mutilo, memoravimus. A Sapinia autem Tribu nomen accepiſſe caſtrum quod in agro Sarſinate vocant *Sapigno*, Sarſinæ ipſi quam proximum, eique, interfluente Sapi, reſpondens, ſuſpicatus eſt Antoninius (*a*), quem alii deinceps ſecuti ſunt. Erat Antoninius Sarſinas, in eaque urbe Epiſcopi vice functus erat, & cum ea ſcriberet, duodecim jam annos peculiariter illi eidem caſtro, quod *Sapinium*, inquit, dicunt, in Sacris præfuerat. Ex Collectaneis autem Cæſenatibus, Antonii Ragoneſii manu ſcriptis, ut Cæſenæ portam in colle Garampæ fuiſſe, didici, quæ vocabatur *di Sapigni*; ſic an inde illi impoſitum eſſet id nomen, quod Sapinium ſpectaret, illucque duceret, quæri poſſe, credo: certe ab eodem Sapis latere a quo ſuperius Sapinium, inferius Cæſena poſita eſt. Qua de urbe nunc pauca dicam.

6. Abrahamus Ortelius (*b*) tametſi ipſe *Cæſæna* ſcribit, & græce καίσαινα; admonet tamen, docere Aldum, *Cæſenam* eſſe ſcribendum, quin etiam (*c*) antiquum ibi marmor extitiſſe, in quo *Ceſena* legebatur. Docti autem Viri Cæſenates Claramontius, Faccinus Brixii interpres, & qui ſub Elchrei Dinundæ anagrammate latere voluit, Amicus, & Collega meus deſideratiſſimus Hercules Dandinus ſummo omnes conſenſu Aldi orthographiam ſequuntur. Cur autem Cæſena dicta ſit, fuiſſe ſcio qui exiſtimaverint (*d*), quod *exiguo intus amne cæſa, hoc eſt diviſa ſit*: & ſane torrente intercisa eſt quem *Ceſola* vocant, parvo quidem, ſed tanta aliquando aquarum copia tumido, ut exundans, magna, nec ſemel, attulerit detrimenta, quemadmodum ab Ragoneſio (*e*) memoriæ mandatum eſt. Verum cum Cæſenæ vocabulum antiquum ſit, ut apud Q. Ciceronem (*f*) occurrat, Cæſena autem primis temporibus, quemadmodum ex vetuſtis Annalibus proclive eſt intelligere, in colle Garampæ ſita fuerit, ut torrente illo interſcindi non poſſet; apparet, nomen Cæſenæ aliunde eſſe repetendum. Quod vero Paulus Merula (*g*) urbem hanc, ſcribit, *hodie pleriſque* Cæſenam *dici*, *aliis* Ceſnadigo, *tertiis denique* Ceſnam *diſſyllabicòs*; nempe hæc omnia ſunt ex Ortelio (*h*), qui cum addit, tertiam hanc apud accolas appellationem ſe *non ſemel ipſo in loco obſervaſſe*; inde facile deceptus videtur, quod *Ceſna* dici debere, non dubitaret ab iis quos *Ceſnadigo* dicentes audiret. Sed ut hoc vulgo, ſic illud ab accolarum nemine pronunciatum audivi unquam: neque tamen vox *Ceſnadigo* urbem, ut ipſe tradidit, ſed vicum procul ad mare diſſitum illis ſignificat, de quo poſtea. Nunc ad veteres Cæſenæ appellationes redeamus.

7. *Curvam Cæſenam* ad ſæculum uſque XII. vocatam eſſe, ex Vita liquet Sancti ejus Epiſcopi Mauri, ſi hanc cum Claramontio (*i*) tribuamus Sancto Petro Damiani. Idemque in uſu fuiſſe IX. ſæculo, ex Agnello nos alibi (*k*) memoravimus. Fuitque etiam ſæculo VI. ſi priſco Auctori credimus Vitæ Sancti alterius Epiſcopi Cæſenatis Severi, quam produxit Claramontius (*l*). Conſtaretque, ſæculo quoque II. eam uſitatam fuiſſe appellationem, ſi Itinerarium quod Antonino Auguſto tribui ſolet, ejuſdem eſſe, aut interpolatum non fuiſſe, certum eſſet. In eo enim (*m*), ut in Peutingeriana etiam Tabula, *Curvam* legimus *Cæſenam*. Hanc tamen appellationem ex quo inſtitui cœpiſſe, ponunt, neque omnibus, nec ſemper in uſu fuiſſe, manifeſtum eſt ſive Procopium (*n*), ſive illud ipſum quod modo diximus, Itinerarium (*o*) verſantibus. Unde autem iſta petita ſit appellatio, cum ignorare ſe, fateantur Cluverius (*p*), & Cellarius (*q*); Cæſenatibus quos ſupra laudavimus, viſum eſt, ab ſuæ urbis ſitu, adſtipulante Fortunio Liceto (*r*), præmonſtrante autem quadantenus Dante (*ſ*), cujus de ipſa verſum latine ſic reddidit Faccinus,

Ut pars illius jacet, ac pars ſurgit in altum.

Nimirum ut nunc civium pauciſſimi Garampæ montem incolunt, cæterorum domus in adſita planitie ſunt; ita olim hanc, illumque occupabant, ut tota urbs curvam, gibbamve referret formam: ex qua Dandinus (*t*) Sidonii jocum interpretabatur, Candidianum vocantis (*u*) *Cæſenatis furni potius, quam oppidi, vernam*. In eandem cauſam nominis *Curvæ*, in eandemque joci Sidonii interpretationem videbis incidiſſe poſtea Cl. Weſſelingium (*x*). Quæ ut ego non improbem; haud ſatis tamen intelligo, cur epitheton illud *Curvæ* ad Cæſenæ appellationem addere neceſſe fuerit. Nam & aliæ urbes, ad eundem, aliumve modum curvæ, non propterea iſto nominis additamento in communi quidem ſermone auctæ ſunt. Sic Brundiſium, quo exemplo utitur Weſſelingius, a poeta quidem Lucano (*y*) dici potuit curvum,

curvique tenens Minoia tecta
Brundiſi;

neque tamen in Itinerariis, aliiſve ejuſmodi Scriptis *Curvi* appellatione deſignatum eſt: & ſimplici Cæſenæ nomine tum antea apud Q. Ciceronem, Strabonem, Plinium, alioſque etiam poſtquam *Curva* dici cœpta erat, certe non ſecus ac modo, ſatis Cæſena intelligebatur. Recentiſſimis autem Geographis venit in mentem ſuſpicari, pro una quam modo videmus, duas olim inter ſe proximas fuiſſe Cæſenas, veterem nimirum, & novam, quarum ut alteram ab altera diſtinguerent, eam quæ curva forma eſſet, *Curvam Cæſenam* vocaſſe. Quam ſuſpicionem confirmari putant Anonymi Ravennatis Coſmographia (*z*), ubi nunc legitur *Ceſina*, & *deſuper Seſena*, illam in planitie, hanc autem in monte poſitam intelligentes. Verum & ſuperiore Epiſtola (*a*) indicatum eſt, videri iſtum Anonymi locum ab librariis vitiatum eſſe, interlineare gloſſema in textum, ut ſæpius ſolebant facere, inferentibus, neque in Cæſenatum recentibus Scriptis, aut vetuſtis, quæ verſavi, Collectaneis ullum extat indicium, duas unquam fuiſſe Cæſenas, cum eadem urbs & colli, & planitiei inſidens agnoſcatur: ne illud quoque dicam, etſi duæ fuiſſent urbes; non tamen fuiſſe neceſſarium in Itinerariis alteram ab altera diſtinguere, cum intervalla, quorum deſignandorum cauſa ii libelli inſtituti ſunt, eadem futura fuiſſent inter Cæſenam, urbeſque ipſi proximas, ſive illa una eſſet,
ſive

(*t*) Ibid. n. 5. (*u*) De Bello Punic. l. 8. v. 449. (*x*) Hiſt. l. 31. (*y*) l. 33. (*z*) Epiſt. VIII. n. 7.
(*a*) Diſc. cit. 1. c. 2. (*b*) Synonym. Geogr. (*c*) Theſaur. Geogr. (*d*) Vid. Sipontin. Cornucop.
(*e*) Collectan. M. S. (*f*) l. Epiſt. 16. (*g*) Coſmograph. P. 2. l. 4. c. 12.
(*h*) Vid. cit. Synonym. & Theſaur. (*i*) Hiſt. Cæſen. l. 4. (*k*) Epiſt. VII. n. 5.
(*l*) in fin. cit. l. 4. (*m*) Iter ab Arimino Derton. (*n*) De Bello Goth. l. 3. c. 6. (*o*) Iter a Mediol. per Picen.
(*p*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*q*) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 89. (*r*) Apolog. pro Cæſen. Antiq. (*ſ*) Inf. C. 27.
(*t*) Adnot. XI. in Brixii Deſcript. Cæſen. (*u*) l. 1. Epiſt. 8. (*x*) Adnot. ad Itiner. Antonin. loc. cit.
(*y*) Pharſal. l. 5. v. 406. (*z*) l. 4. c. 33. (*a*) n. 4.

ſive duplex, ſed altera alteri adeo propinqua. Quod ſicui forte placeat Curvæ epitheton Cæſenæ datum conjicere, ut a Cæſena altera diſtingueretur, non propinqua, ſed in longe diſſita alia aliqua regione poſita; is non modo indicare debet ubi extiterit, ſed etiam ſecum reputare, tractum ipſum per quem iter quodque conficiendum proponitur, ſatis per ſe docere, non poſſe ibi urbem intelligi, quæ ut ſit eodem nomine prædita, ſedem tamen in longe alia regione habeat.

8. Sed num æque incertas cauſas quoque illas eſſe, credemus, quare Cæſena non ſolum *Curva*, verum etiam *Flavia Curva Papia* vocata ſit? Ita enim legitur in Vita illa S. Severi, quem Claramontius (*b*) mortuum dicit anno 571. Cum ille Cæſenam venit, hæc *alio tunc vocabatur nomine Flavia Curva Papia*: atque ut alia ejuſmodi Documenta omittamus; certe ſic habet Agnellus (*c*) *Sarxena excubet, Cervia æquoris ad novas Papia armis Flavia, Inſtet, quæ curva vocatur, Cæſena*. Quæ verba niſi ita reſcribas *Papia armis Flavia inſtet, quæ curva vocatur, Cæſena*; Agnelli ſententia, ut alibi (*d*) admonui, non intelligitur. Unde autem *Flaviam Papiam* dictam putant? Ut commentum mittamus, quod ita Claramontius (*e*) refert, ut ſuam non oppignoret fidem, nempe de Colonia Cæſenam miſſa a Flavio Papio Tuſcorum Rege, & ad ſequiora veniamus tempora, quibus Cæſenæ addita cognomenta iſta fuiſſe, apparet; non improbabilis videtur Brixii (*f*) conjectura, *Flaviam eo forſan tempore dictam fuiſſe, quo Longobardorum Reges ipſam obtinebant, qui cognomento Flavii dicebantur*. Nam primum Longobardis ſubjectam fuiſſe Cæſenam, & Luithprandrum, *cum cætera de Æmilia, & de Ravennatibus capta redderet, tertiam Cæſenatis oppidi partem excepiſſe, quam editiori in tumulo ſitam in arcis præſidiique locum ſibi reſervavit*, vel ex noſtro Blondo (*g*) licet cognoſcere. Ex Paulo autem Diacono (*h*), cum Langobardi Autharim Clephonis filium regem ſibi ſtatuerunt, eum *etiam ob dignitatem Flavium appellaviſſe, quo prænomine*, inquit, *omnes, qui poſtea fuerunt, Langobardorum reges feliciter uſi ſunt*. Porro ab aliis quidem antea, ut puta a Veſpaſiano, ejuſque Filiis Gentis ſuæ Flaviæ nomen, a Valerio autem Conſtantio, magni Conſtantini parente, deincepſque a Conſtantino ipſo, & qui eidem in Imperio ſucceſſere, non modo ad Theodoſios ipſos uſque, ſed & poſtea ſæpe eſt Flavii prænomen uſurpatum, indeque urbes quædam, & nominatim a Flavio Theodoſio, Theodoſii filio, dictæ ſunt Flaviæ, ſed Cæſenam jam eorum tempore *Flaviam* cognominatam eſſe, non conſtat: & ſi fuiſſet; tamen cur *Papia* quoque ſimul diceretur, non appareret: imo appareret, non potuiſſe ſive quos memorat Gaudentius Merula (*i*), ſequi placeat, qui Papiæ urbis nomen ab Regina quadam Langobardorum deducunt, ſive qui non ante annum 476. impoſitum perhibent. At ſi *Flaviam* ab Langobardorum Regibus vocatam eſſe Cæſenam, credas; ſimul cur *Papiam* dixerint, facile ſuſpicaberis, qui videlicet Papiæ ſedem habere conſueſſent, quaſi alteram Papiam Cæſenam ſibi fore, ſignificarent. Sed hæc quibus Brixii conjecturam de *Flaviæ* cognomento illuſtrare viſum eſt, meamque ſimul de *Papiæ* addere, tanti facies, quanti volueris non ſecus ac quod de vinis agri Cæſenatis continuo ſubjiciam.

9. Plinius (*k*) de vinis generoſis verba faciens, memoravit *a ſupero mari Prætutia, atque Ancone naſcentia. In mediterraneo vero Cæſenatia, ac Mecœnatiana. In Veronenſi item Rhætica*. Docti, quos ſupra laudavi, ex Cæſena Viri non dubitant, quin eadem ſint Mecœnatiana, & Cæſenatia. Ego vero, ſi licet ab illis omnibus diſſentire, nunquam iſtum relego Plinii locum, quin duabus iſtis vocibus duo videar intelligere vina laudari Cæſenatia, & Mecœnatiana: neque ita ſcripturum fuiſſe Plinium, ſi eadem eſſe voluiſſet, ſed ad alium modum; ut puta *Cæſenatia quæ vocant Mecœnatiana*. Quod cum dico, nihil vinis Cæſenatibus detractum volo, ut neque ſi dixero, Varronis locum (*l*); in quo tamen de uberi dumtaxat uvarum proventu verba fiunt; non ita fortaſſe legendum, ut Baccius (*m*) produxit, *Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim Cæſenatibus datus eſt*; quando vetuſti etiam codices ſunt qui pro *Cæſenatibus* habent *vel a Cæſare*, aut, ſicuti nunc editum (*n*) video, *cis Ariminum*. Cæſenæ igitur vina quæ Plinius, & Baccius merito celebrant, ſi quis cum Cæſenatibus non generoſa modo, ſed delicata adeo eſſe, dicat, ut Mecœnatem exquiſiti palati hominem delectare potuerint, & quod ei gratiſſima eſſent, ab ejus nomine appellationem referre; minime adverſabor. Sed non propterea Mecœnatiana apud Plinium eadem ac Cæſenatia eſſe, fatebor. Quin etiam num Plinius *Mecœnatiana* ſcripſerit, dubitabo. Primum namque iſtam vocem neque apud Plinium alibi, neque apud alium idoneum linguæ Latinæ Auctorem legiſſe memini: & Gyraldus (*o*) vina *Mecœnatica* dicta ait, quibus Mecœnas delectaretur. Porro cum Plinii locum perpendo, & vinorum vocabula non ab homine, ſed ab regione paſſim deſumpta animadverto; poſt *Cæſenatia* aliam vocem, ac *Mecœnatiana*, poſitam fuiſſe, ſuſpicor. Denique Harduinum ipſum video hic inter *Mecœnatiana*, & *Mevanatiana* ambigentem. Ego, qui nihil huc attinens in Plinio inveniam, niſi (*q*) *Irtiola vitis Umbriæ*, *Mevanatique*, *& Piceno agro peculiaris eſt*, nihil definio, dumtaxat dubito.

10. Antequam de Sapi, & Cæſena, quæ occidentali ejus ripæ attigua eſt, verba facere deſinamus, nolumus ſilentio quaſi probare hallucinationes Geographorum quorundam in Tabulis apparandis. In illa igitur quam Cellarius propoſuit inſcriptam *Italia Media*, *ſive Propria*, Sapis qui ab occidente ſole, ut modo indicavi, Cæſenam perſtringere deberet, perſtringit ab oriente. In ea autem *Italiæ Antiquæ Tabula*, quæ Mediolani prodiit non ita pridem, cum tanto majorem diligentiam expectes, quod illius Auctores Cellarium, & quem is fere ſequebatur, Cluverium minus diligentes in mediterraneis deſcribendis regionibus fuiſſe, pronunciaverant, aut omiſſus videtur Sapis, aut cum Utente; ſic enim ad originem inſcribunt; confuſus; ſed cum eo Utente, quem nuſquam invenias, nempe a quo non minori intervallo Cæſena diſtet, quam a flumine, ut Cæſenates intelligunt, Rubicone. Denique in Tabula quam Ortelius edidit ſub titulo *Italiæ Gallicæ*, *ſive Galliæ Ciſalpinæ*, nullus omnino Sapis eſt; Rubiconi autem, inter quem, & Forum Popilii Sapis deberet interponi, illud ipſum aſſidet Forum, idque non ab occidente ſole, ſed ab oriente. Verum his miſſis, de parva urbe Cervia, quæ propter mare inter Sapim interjicitur, & Rubiconem, aliquid attingamus, mox de Rubicone iterum, cum de Cæſenate Portu dicemus, nonnulla fortaſſe additur.

11. Cerviam & qui pervetuſtam, & qui recentiorem eſſe urbem tradiderunt, a vero pariter aberrarunt. Primos enim græcum ejus nomen Phycocle non ſatis adjuvat, quod ſi ipſi a Theſſalis illis, ſive Pelaſgis repeterent, quos ut Dionyſius Halicarnaſſæus (*r*) in loca Ravennæ proxima tranſgreſſos docuit, ita Strabonem (*ſ*) ſecuti, & Cluverium (*t*), Ravennam condidiſſe, arbitrantur; poſſent alii majore veri ſimilitudine tunc denique a Græcis nomen illud impoſitum Cerviæ exiſtimare (id quod diſerte a pluribus factum video) cum ab anno 568. ad annum uſque 752. Ravennæ, & vicinæ regioni imperarunt: quanquam Cluverius Sigonium, imo Anaſtaſium reſpiciens, quorum alter legit *Ficoclæ*, alter habet *Ficuclas*, non græco, ſed barbaro vocabulo Cerviam ſic eſſe dictam, autumat. Sed neque hanc urbem tunc extitiſſe, cum Gallia Ciſalpina Rubicone finiebatur, ex Appiano liquere, cenſet, qui poſtremam ejus Galliæ urbem

(*b*) l. 4. cit. (*c*) Lib. Pontif. P. 2. in Vita Felic. c. 3. (*d*) Epiſt. VII. n. 5. (*e*) l. 4. cit.
(*f*) Urbis Cæſen. Deſcript. (*g*) Hiſtor. Dec. 1. l. 10. (*h*) De Geſtis Langobard.
(*i*) De Gallor. Antiquit. l. 1. c. 8. (*k*) Nat. Hiſt. l. 14. c. 6. (*l*) De Re Ruſt. l. 1. c. 2.
(*m*) De Vinis Ital. l. 5. (*n*) in Lipſienſi Edit. Geſneri (*o*) De Poet. Dial. 4. (*q*) l. 14. c. 3.
(*r*) Originum &c. l. 1. (*ſ*) De Situ Orbis l. 5. (*t*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.

urbem ſcripſit fuiſſe Ravennam. Reliquum eſt igitur, ut primi illi ſententiam quadantenus tueri conentur ſuam Inſcriptione quam ex Ligorio deſcripſit Rubeus (*u*), ut in Fori Trajani ruinis repertam, unde ejus ſaltem Imperatoris ætate fuiſſe Cerviam, oſtendant. Illi enim Principi Inſcriptionem poſuerunt *Ravennati, Caereviani, Caeſennati Cur. Viar. Tra.* Verum quis Trajani ævo non concidiſſe adeo Latinam linguam, ignoret, ut Ravennates, Cæſenateſque ſua recte inſcribere nomina, jam neſcirent? Itaque merito Inſcriptionem iſtam abjicit Weſſelingius (*x*): & fuiſſe mirarer qui nuper ea uteretur ad viam *Trajanalem* confirmandam, quam tres iſti populi muniendam curaſſent; niſi crederem ab eo exemplum aliquod aliud lectum, quod qui deſcripſiſſent, ut veri ſimilius redderent, ſic refinxiſſent, ut ipſe indicat, *Ravennates, Cæſenates, & Cerviani*. Sed nihilominus ipſum Cerviæ nomen recentius multo eſt, quam ut eſſe in uſu poſſet eo tempore, ſicuti vel ex ſententiæ eorum examine qui in aliud cucurrerunt extremum, continuo intelliges.

12. Paulus enim Merula (*y*) antiquam eſſe Cerviam negat, *quum primus omnium, ni fallitur, mentionem ejus faciat Blondus lib. X. Hiſt.* Blondus tamen eo libro (Decad. videlicet I.) laudat Agnellum, qui IX. ſæculo ſcribens, Cerviam memoraverat, quemadmodum ex ejus verbis ſemel iterumque a me productis (*z*) cognoſcere potuiſti, & in re quidem, ut Doctiſſimus Agnelli Editor (*a*) cenſet, quæ non multo poſt annum acciderat 710. ut tunc urbs illa, ſeu Cerviam appellarent, ſeu Phycoclen, extiterit, neceſſe ſit. At quanto, inquis, antea condita? Certe non ſero adeo, ut Cluverius (*b*) credidit ex verbis Anaſtaſii, *pervenerunt juxta civitatem Ravennatem, in locum qui dicitur Ficuclas, duodecimo milliario a civitate.* Non urbem, inquit, ſed *ſimpliciter locum tantummodo adpellat*, idque *in Vita Theodori, qui Papa factus eſt anno Jeſu Chriſti* 641; imo cum ipſe qui ſcribit, *circa annum Chriſti viveret* 869; tamen utitur verbo *dicitur*, non *dicebatur*. Verum jam ſæculo VII. imo & VI. & V. jam urbem fuiſſe, hæc oſtendunt. Privilegium, ut vocant, quod ex Rubeo, & Ughellio refert Tondutius (*c*), in quo S. Gregorius Magnus ſic loquitur. *Confirmamus Epiſcopatus totius Æmiliæ Provinciæ, & Civitatum omnium Deo amabilium Epiſcoporum creationes, & conſecrationes, ideſt Saſſinatis, Cæſenatis, Foripopilii, Forolivii, Faventiæ, Fori Cornelii, Bononiæ, Mutinæ, Regii, Parmæ, Placentiæ, Brixilli, Vicohabentiæ, Adrienſis, Comaclenſis, Ficoclenſis.* Tum idem Pontifex, ut animadvertit Holſtenius (*d*), Ravennatem Eccleſiam vacantem *Ficulino* (in M. S. Vatic. *Ficuclino*) *Epiſcopo* commendavit libro 4. Epiſtola 20. cujus Epiſcopi etiam ſequenti Epiſtola 21. meminit. Epiſtola autem illa 20. S. Gregorii, adnotante Cl. Agnelli Editore (*e*), ad annum ſpectat 595. Denique Rubeus (*f*) ad ultimum ſæculi V. annum, in iis, inquit, *Geruntius Ficoclenſis, quem nunc Cervienſem dicimus*, Epiſcopis *fuit, haud ita diu poſt ob Chriſti Dei fidem, capitali ſupplicio affectus*. Trecentis igitur & ſexaginta annis priuſquam Cluverius putabat, urbem fuiſſe Cerviam, vides. Sed num etiam antea? Non toto, opinor, ſæculo. Privilegium enim Clementinius (*g*) memorat Valentiniani (nimirum Tertii; datum eſt enim anno 426.) quo in Privilegio cum inter cæteras Eccleſias Ravennati ſubjectas Ficoclenſis non nominetur; proclive eſt intelligere, inter eum annum, & annum 500. quo Epiſcopum habuiſſe, vidimus, Cerviam eſſe urbem factam. Nec pluribus ante ſæculis cœpiſſe ibi eſſe oppiduli, aut vici inſtar, licebit tibi ex eadem altera animadverſione arguere, ex qua Cluverius (*h*) recte confecit, pervetuſtam urbem non fuiſſe. Itinerarium enim illud vetus quod circa poſtremos annos Magni Conſtantini, id eſt circa annum 337. abſolutum eſſe, alibi (*i*) indicavimus, Ficoclem non habet inter Sapim, & Rubiconem, cum habeat in eodem tractu locum, *Ad Novas* dictum: quem ne Cerviam fuiſſe ſuſpiceris, intervallum vetat inter ipſum, & Ravennam adſcriptum, nempe duo & viginti millia paſſuum. Intra annos igitur illos 163. qui inter annum 337. & annum 500. intercedunt, initia Cerviæ fuiſſe, apparet, ſuique oblitum eſſe Cluverium, cum in Tabula, ſi recte memini, Umbriæ Antiquæ, Ficoclas poſuit. Cæterum quod, illac tranſeunte S. Baſſiano, factum eſſe, refert idem Cluverius (*k*), Rubeus autem (*l*) propoſuerat circa annum 384. ea quidem parte accipere licet, qua Phycocle tunc fuiſſe dicitur; ſed non ea qua fuiſſe dicitur urbs pervetuſta, nec qua poſt factum illud traditur, ut jam deinde non amplius Phycocle vocaretur, ſed Cervia. Hoc enim vocabulum non inveniri ante annum 710. ſupra oſtenſum eſt. Quin etiam poſtquam Cervia dici cœpta eſt, diu promiſcue utrumque nomen uſurpatum reperies. Sic exempli gratia, apud Rubeum (*) Documentum memorari videas A. 1116. quo nominatur *Eccleſia Cervienſis*, & apud eundem A. 1119. Litteras Gelaſii II. Pont. Max. quibus Epiſcopatus *Ficoclii* inter cæteros Æmiliæ recenſetur, nec ipſe ignoro, in hoc Monaſterii S. Mercurialis Tabulario ſub A. 1165. ſententiam legi, quæ lata eſt præſentibus Epiſcopis quatuor, in hiſque *Alberto Ficoclenſis Eccleſiæ Epiſcopo*.

13. Quæres fortaſſe, quis locus ille eſſet, quem in Itinerario appellari, diximus, *Ad Novas*, in iſto quidem tractu; nam extra Italiam loca alia, atque adeo urbes fuiſſe, quæ Novæ aut ad Novas dicerentur, ex Itinerario conſtat, & ex recentiſſimis quoque Geographis, qui has noſtras tamen non memorant. Poſt Itinerarium illud, unus, quod ſciam, ex Veteribus eſt qui mentionem hujus loci fecerit, Agnellus. Hic igitur quid fuerit, docet (*m*). Egreſſus Ravenna, inquit, *ut properaret Romam, & veniens non longe a Ravenna quaſi milliarios* (Cl. Weſſelingius (*n*) legit *milliario*) *XV. ad Novas, ubi olim fuit civitas nunc dirupta, infra Eccleſiam B. Stephani per dies XV. ibi commoratus eſt.* Hanc tamen urbem non fuiſſe perantiquam, licet indidem cognoſcere, unde perantiquam non fuiſſe Cerviam, intelleximus (*o*), nempe ex Appiano, quem ſecutus Sulpicius, Lucani interpres, *ultima Italiæ urbs Ariminum eſt*, inquit, *prima Galliæ Ravenna*. Ne vero urbem iſtam *diruptam*, ſive dirutam, Phycoclem fuiſſe, ſuſpiceris, locus alter faciet Agnelli ſic, uti & ſupra (*p*), & alias (*q*) indicatum eſt a nobis, legendus, *Sarxena excubet Cerviæ. Æquoris ad Novas Papia armis Flavia inſtet, quæ Curva vocatur, Cæſena*. Cur enim Agnellus eandem urbem quam modo Cerviæ nomine memoraſſet, continuo iterum memoraret? Erat igitur urbs, vel potius oppidulum (neque enim ejus Epiſcopos uſquam legiſſe nunc memini) quæ dicebatur *Ad Novas*, erat, inquam, ut Itineraria docent, ſæculo IV. & videtur etiam ſæculis poſtea duobus fortaſſe, aut tribus, ſed non pluribus extitiſſe, ex illo altero Agnelli loco, qui cum ajat, *olim* fuiſſe, apparet, jam ante ſæculum quo ipſe ſcribebat, IX. fuiſſe dirutam. Quamvis autem in iſta ſua littoralium Locorum commemoratione ab oriente pergat ad occidentem ſolem; continuo enim ſubjicit Sapim, Candianum, Bedentem amnem, Lachernum portum, & Eridani ora, & quod conſequitur, oppidulum quo de loquimur, indicare videatur, paulo quam Cerviam, Ravennæ fuiſſe vicinius, & ab hac non plus abſuiſſe, dixerit, quam millia paſſuum *quaſi XV.* quando in Itinerario ſic habemus, *Ravenna, Sabis XI. Ad Novas XI. Rubico fl. III. Arimino XI.*; tamen Itinerarium potius ſequi me juvat, cum alias (*r*) oſtenderim, quam verear, ne Agnelli vetuſtiſſimus codex ab recentioribus hoc loco diſcrepet, præter ea quæ in eodem emendata ſunt.

14. Locum igitur *Ad Novas*, ſi Itinerarium, & Cluverium (*ſ*) ſequamur, ibi nimirum fuiſſe, credemus, ubi nunc *Cæſenaticum vicum*, ut Bembus (*t*) loquitur, eſſe conſpicimus, eum videlicet qui adjacet Cæſe-

(*u*) Hiſt. Ravenn. l. 2. (*x*) Adnot. ad Veter. Itinerar. (*y*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 12.
(*z*) ſupra, n. 8. & Epiſt. VIII. n. 5. (*a*) Obſerv. ad Vit. S. Felic. (*b*) c. 28. cit.
(*c*) Prelud. all' Hiſt. di Faenza (*d*) Adnot. in Theſ. Geogr. Ortel. & in Ital. Ant. Cluver.
(*e*) Obſerv. ad Vitam Mariniani. (*f*) Hiſt. cit. l. 3. (*g*) Raccolto Iſtor. di Rimin. l. 2. (*h*) c. 28. cit.
(*i*) Epiſt. V. n. 15. (*k*) c. cit. (*l*) Hiſt. cit. l. 2. (*) Ibid. l. 5. (*m*) Lib. Pontif. in Vita Martini c. 1.
(*n*) Adnot. ad Veter. Itinerar. (*o*) ſupra, n. 11. (*p*) n. 8. (*q*) Epiſt. VII. n. 5. (*r*) Ibid.
(*ſ*) c. 28. cit. (*t*) Rer. Venet. Hiſt. l. 11.

Cæſenæ portui, de quo etiam aliquid ſcribere polliciti ſumus. Hic enim vicus hinc ab Ravenna, & hinc ab Rubicone tantundem diſtat, quantum in Itinerario utrinque diſtat locus *Ad Novas* inſcriptus. Nam quod ab illa is vicus diſtare nunc dicitur XXI. paſſuum millia, non ſicuti Itinerarium indicat, XXII; admonet Cluverius, longiora eſſe adeo millia iſta XXI. ut merito pro XXII. haberi poſſint: ab Rubicone autem, ut Cæſenates intelligunt, non abeſſe amplius III. inter omnes convenit. Noli tamen credere, hæc a nobis ita dici, quaſi Cæſenates cum oppidulum iſtud novum extruxere, vetus illud inſtauraſſent. Neque enim Hiſtorici noſtrates, cum iſtud extructum, portumque effoſſum eſſe, ſcribunt, ſive anno id fuerit 1302. ſive, ut alii, 1314. ullam dirutorum olim ædificiorum mentionem injiciunt, quibus Cæſenates uſi ſint, muros, & propugnacula ædificantes, in quibus turrim quoque illam fuiſſe, non dubitat Braſchius (*u*), quæ in ipſo littore extructa anno 1302. nunc paſſus illinc diſtat, ſicut alias (*x*) memoravimus, propemodum mille: quanquam Claramontius (*y*) tradiderat, cum poſt eum annum dirutum fuiſſet oppidulum, Cæſenates iterum anno 1314. ædificaſſe, & licet nullis mœnibus, foſſaque cinxerint, *antiqua tamen arce, & nova turri eſſe munitum*: ſed Braſchius fortaſſe turrim hanc novam pro altera accepit, quam *poſtea excitatam* eſſe, dicit (*), jamque & *ipſam diſtare ab oſtio portus* 400. *fere paſſus*: alii autem (*z*) tum everſionem illam, & nominatim turris quoque, tum inſtaurationem ad annum retulerunt 1328.

15. Sed neque credas velim, quod Cluverium ſequentes diximus, id a nobis ſatis firmum putari. Ut enim illud ſeponamus quod ipſe vidit, non idem hoc tempore inter vicum Cæſenaticum, & Ravennam intervallum poni, quod inter hanc, & locum Ad Novas olim ponebatur; alia ſunt quæ minus animadvertit, neque animadvertere ex parte potuit. Scilicet latebant Agnelli Scripta, quæ, ut paulo ante (*a*) indicatum eſt, neque locorum ordine, & ſerie, neque intervallis cum Itinerarii hac parte conveniunt. Sed non latebant Blondi libri, quem Cluverius (*b*) cum errorum, quos hic non vacat examinare, complurium arguat, hujus præſertim arguit, quod ſcripſerit (*c*), *ubi Rubico mare ingreditur, eſſe Caſenæ portum*. Credo autem ideo arguiſſe, quod videret, non poſſe igitur locum qui Ad Novas appellabatur, vicum eſſe Cæſenaticum, ſi ad hunc eſſet Rubicon, quem Itinerarium ab loco illo diſſitum ponebat III. millia paſſuum. Verum non ſatis animadvertit, minime eſſe veri ſimile, Blondum, cujus Patriam haud multum ab Rubicone abfuiſſe, adeo non ignorabat, ut hinc occaſionem tanto magis redarguendi caperet, Blondum, inquam, neſciviſſe quo loco is fluvius in mare influeret, aut ſi forte ille id neſciviſſet, Cæſenates quoque ipſos ignoraſſe: quorum ſilentium argumento eſſe Cluverio, oportebat, ea in re Blondum a vero non receſſiſſe. Certe autem eorum qui tunc vivebant poſteri tantum abeſt ut a Majoribus acceperint, in eo eſſe Blondum hallucinatum, ut Claramontius, & Braſchius ejus hac in re teſtimonio utantur, idemque confirment. Ille enim (*d*), Rubicon *antea*, inquit, *oſtio ipſe ſuo in mare excurrebat, ut ex Statuto noſtro elicitur, & tempeſtate id ſua accidiſſe, memorat Blondus, in eoque tum oſtio Portum fuiſſe noſtrum, aſſeverat*. Braſchius autem (*e*) ad Blondi verba Documenta addit certiſſima annis 1473. & 1475. perſcripta, quibus inſpectis, & teſtibus auditis ante finem XVI. ſæculi Romani duodecim Judices univerſi pronunciarunt, non poſſe in dubium revocari, quin olim is fluvius ad mare defluxerit *prope Tagliatam*, &, quod conſequitur, prope Cæſenæ Portum: perinde autem eſſe, quantum ad ſuſceptum ſermonem attinet, ſive per Portum, ſive prope Portum, in mare influeret, manifeſtum eſt. Inſuper ut magis magiſque res comprobetur, cauſam Braſchius adjicit, quamobrem inde Rubicon averſus fuerit, videlicet crebras antea ex illo inundationes, quibus ſalis confectio vitiabatur: itaque Cæſenates ære ſuo novum alveum paraviſſe, veterem autem finitimorum agrorum dominis vendidiſſe. Nec Documenta indicare omittit, unde hæc pro certo cognoſci queant. Utinam autem ſua illi pariter indicaſſent, qui aliorum ære, non Cæſenatum, alveum novum paratum dicunt, cum Rubicon antea in paludem ſupra Cæſenaticum vicum influeret: quanquam cum iis quæ de crebris inundationibus modo attigimus, componi facile poſſunt quæ iſti tradunt de palude: & quod hic præcipuum eſt, alvei mutationem hi quoque ponunt. Quæ mutatio quo tempore facta ſit, intelligi ex comparatione licet eorum quæ Blondus (*f*) circa medium ſæculum XV. ſcripſit, cum iis quæ Sabellicus, ut legimus apud Claramontium (*g*), ad finem ejuſdem ſæculi teſtatus eſt. Cum enim ambo, ut res ſe haberet ſuo quiſque tempore tradiderint; ille Rubiconem ad Cæſenæ Portum in mare, hic vero, ut nunc videmus, in flumen alterum influentem proponit, cujus oſtium III. ab eo Portu paſſuum millibus in mare patet. Quæ cum ita ſint, conſtare, vides, Rubiconem ante medium ſæculi XV. proximum vico Cæſenatico fuiſſe, itaque hunc eſſe non potuiſſe oppidulum, ab Rubicone diſtans III. paſſuum millia, quod Ad Novas dicebatur, ut Cluverius cenſuit, & qui ipſi aſtipulatur, Braſchius (*h*). Quem miror, cum ea quæ modo ſunt dicta, non ignoraret, imo ipſe proferret, confirmaretque, non attendiſſe quam repugnarent Cluverii ſententiæ, & ſuæ, neque pro hac tuenda ſuſpicionem ſaltem aliquam injeciſſe, an eo tempore quo Itinerarium illud perſcriptum eſt, Rubicon longe ab eo loco, ferme ut nunc videmus, in mare influeret. Igitur ad cætera illa quæ ſupra indicavimus, hoc quoque accedit, ut eam ſententiam non ſatis firmam credamus, ad quam retinendam tot conjecturis opus ſit.

16. Etſi vero me extrema hac Epiſtola nolim controverſia illa nec facili, nec brevi implicare, quæ Cæſenates inter, & Ariminenſes diu, multumque agitata eſt, an Rubicon Veterum id ſit de quo hactenus locutus ſum, flumen, *Piſatellum* nunc vocitatum, an quod, vel magis ab Ravenna diſſitum, nunc *Luſum* nominant; tamen quæ de antiquo oppidulo Ad Novas ſupra memorata ſunt, eo me ducunt, ut de controverſia illa, non pronuncianti, ſed dubitanti ſimilior, aliquid attingam. Si enim priſci Itinerarii Rubicon III. paſſuum millia ab eo oppidulo diſtabat, hoc autem ab Ravenna, ſi Itinerarium illud attendas, XXII; tu ipſe cogita, num intervallum haud amplius paſſuum XXV. millibus inter Rubiconem, & Ravennam melius Luſo, magis diſſito, an propiori Piſatello conveniat, præſertim cum Agnellus, ut vidimus (*i*), vel eo minus intervallum proponat, & locum Ad Novas Cerviæ proximum fuiſſe, ſignificet. Vide jam cæteros, & vetuſtiores quidem Auctores, qui de Rubicone aliquid attigerunt. Strabo (*k*), Cæſena, inquit, *Iſapi fluvio propinqua, & Rubiconi*. Sapis (primam enim litteram temere ab librariis additam eſſe, etiam Caſaubono, ut alias (*l*) ſcripſimus, viſum eſt) quam prope Cæſenam ſit, conſtat. Num ergo Rubiconem, qui ſimul Cæſenæ eſſe propinquus dicitur, Luſum potius eſſe, credes, qui XII. paſſuum millia diſtat, an Piſatellum, qui II? Lucanus (*m*) *parvum* dixit Rubiconem, & *fonte cadere modico, parviſque impelli undis*, & Cæſar apud Suetonium (*n*) pontem Rubiconis *ponticulum*, vocavit. Credemuſne igitur, Luſum, qui aliquanto uberior, ampliorque eſt fluvius, ipſum potius, quam exilem Piſatellum, fuiſſe Rubiconem? Ego quidem miror, Cluverium (*o*), qui cum vidiſſet, per hæc ſententiam confirmari ſuam, quæſiverit tamen quæ his repugnent, & ex confluxu duorum aliorum amnium paulo ſupra ejus de quo loquimur, oſtium, inde ſaltem contenderit, aquas eſſe *copioſiſſimas*, & *æſtate etiam ſatis copioſas*. At enim, inquis, idem Lucanus (*p*) Rubiconem dixit *alpinum*, itemque *puniceum*. Fateor. Sed num Luſus ipſe puniceus eſt? aut e ſummo Apennini vertice initium ducit? Nimirum poetæ ſatis eſt, naſci Rubi-

(*u*) De vero Rubic. c. 14. n. 19. (*x*) Epiſt. VII. n. 9. (*y*) Hiſt. Cæſen. l. 11. (*) c. 6. n. 13.
(*z*) Vedi Vecchiazzan. Hiſt. di Forlimpop. P. 1. l. 20. Padovani Supplem. alle Croniche di Forlì &c. (*a*) n. 13.
(*b*) c. 28. cit. (*c*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*d*) Apparat. Hiſt. P. 2. (*e*) c. 6. cit. n. 3. & ſeqq.
(*f*) Reg. 6. cit. (*g*) P. 2. cit. (*h*) c. 3. n. 9. & c. 6. n. 7. & ſeq. (*i*) ſupra, n. 13. (*k*) De Situ Orbis l. 5.
(*l*) Epiſt. V. n. 10. (*m*) Pharſal. l. 1. (*n*) in Cæſare c. 31. (*o*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*p*) l. 1. cit.

Rubiconem ex Apennino , quod utrique fluvio commune eſt, & nomine videri rubri aliquid ſignificare . At puniceum colorem, inquis, in ejus glareis agnovit Sidonius (*q*). *Ravenna progreſſis ad Rubiconem ventum: qui originem nomini de glarearum puniceo colore mutuatur*. Sic vero illo tempore fuiſſe, ſatis eſt: abſumique potuit longo ſæculorum curſu ea pars telluris adſitæ , unde ejuſmodi glareæ exiſtebant ; ut non ita neceſſarium fuerit eo colore glareas ad oſtium de quo dictum eſt , a Cluverio quæri , & inveniri . Multo autem minus neceſſe erat ibidem quærere arundinetum, quaſi, ni hoc fuiſſet ad Rubiconem , nemo ibi *arundine canere* (*r*) potuiſſet ; ſi tamen , Cæſare ibi hæſitante , revera aliquis cecinit, nec fabula id, aut præſtigia fuit, vel techna potius callide a Cæſare ante parata , ut jactare apud milites poſſet ſuum illud *Eatur quo Deorum oſtenta vocant*.

17. Pro Luſo autem illud certe præcipuum eſt , quod propius quam Piſatellus , ab Arimino abſit : quam Appianus (*ſ*) urbem *circa auroram*, Plutarchus autem (*t*) *nondum illuceſcente die occupatam* ait a Cæſare, cum Rubiconem tranſire non potuiſſet , niſi valde appropinquante jam die, ſi, quod cæteri præter Braſchium (*u*) ponunt , ſub ejuſdem noctis initia Ravenna exierat . Quem ad diſſolvendum nodum videas velim, an ſatis ſint quæ, præter illam qua Cæſar conficere omnia ſolitus erat, incredibilem celeritatem , Viri inter Cæſenates ingenioſiſſimi animadverterunt . Scilicet Claramontius (*x*) ex Cæſaris tum Commentariis , tum Epiſtolis quæ inter eas extant quas Cicero ad Atticum ſcripſit , ex hiſque ipſis Ciceronis, aliiſque Pompeii inter eaſdem ſervatis, apparere poſſe , cenſuit , diem quo Rubiconem trajecit Cæſar, in medium circiter Januarium incidiſſe. Non eſt mihi tempus inquirendi, an ratione habita, quam ſe habuiſſe , ait Claramontius , anni poſtea emendati, rem bene ipſe conſtituerit, ut neque obſtet quod Sulpicium, Lucani interpretem ſcripſiſſe, ajunt , cum is Rubiconis tranſitus accidit , *appropinquabat Januarii finis* , nec quod Plutarchum tradidiſſe , ipſe quidem Claramontius dicit , eo tempore, ſcilicet necdum anno emendato , ſolſtitium, id eſt brumam, circa eum diem fuiſſe . Certe & Lucanus (*y*) tunc hybernum tempus indicavit. *Tunc vires*, inquit, *præbebat hyems.* Attamen, ut dixi, hæc velim a te perpendi , quando Braſchio (*z*) ob anni correctiones viſum eſt , eum incidiſſe diem circa medium Novembrem : ſimulque illud attendas, velim, an eo poſito, quod Claramontius ſtatuit, anni tempore, *nox in hac regione fuerit*, ut ipſe ait, *horarum* 15. *& minut.* 20. *crepuſcula autem tum horæ unius , & minutorum quinquaginta* . Quod ſi huc acceſſiſſet ſolis eclipſis , quam Eruditus Vir memoria noſtra ex auctore Dione retulit , Rubiconem tranſeunte Cæſare, accidiſſe ; quanquam nec apud Dionem legiſſe id memini , ſed hoc dumtaxat apud Lucanum (*a*), qui, ut poeta , confingere potuit , exoriente mox die , *mœſtam tenuiſſe nubila lucem* ; aucta ea quoque ratione illius noctis longitudo videri potuiſſet . Sed iſta dumtaxat quam Claramontius indicavit, poſita & noctis, & crepuſculorum longitudine, Dandinus (*b*) ſatis componi inter ſe poſſe, cenſuit, tum quod Lucanus (*c*) de Cæſare ſuperato modo Rubicone ſcripſit, *Sic fatus , noctis tenebris* , tum quæ ab Appiano tradita diximus de Arimino *circa auroram* , a Plutarcho autem *nondum illuceſcente die*, occupato , tum quod difficilius eſt , ab Suetonio (*d*) autem ſcriptum de duce a quo Cæſar ad Rubiconem perduceretur, *tandem ad lucem reperto*, Præterea qui pro Cæſenatum Rubicone ſunt, alii alio loco trajectum a Cæſare eſſe , contendunt ; ut ejus tum ab Ravenna illuc , tum inde Ariminum itineris longitudo, &, quod conſequitur, etiam temporis minuatur.

18. Sed & alia proferri hic poſſent quæ pro alterutro flumine diſputantur , in iiſque ad Pliniani loci (*e*) interpretationem ſpectantia , qui locus initium octavæ Italiæ Regionis ad hunc modum proponit. *In ora fluvius Cruſtumium , Ariminum colonia cum amnibus Arimino, Apruſa. Fluvius hinc Rubico, quondam finis Italiæ . Ab eo Sapis , & Vitis, &c.* Nam Cæſenates hoc Plinii ordine ſpectato , poſt amnem Ariminum, nunc vulgo *Marecchia* dictum, Apruſam cum Blondo (*f*), & Leandro (*g*) in Luſo flumine ſtatuentes, hoc igitur eſſe non poſſe Rubiconem , contendunt . Ariminenſes vero , aſtipulante hac in parte Cluverio (*h*) , qui cæteroquin haud alium , quam Cæſenates, Rubiconem agnoſcit, Apruſam eſſe volunt *Auſam*, qua urbs ſua ita ab oriente ſole perſtringitur, ut *Marecchia* ab occidente : conſueviſſe enim Plinium, cum propinquos urbi cuipiam fluvios memoraret , ad eundem modum ad quem iſto loco, ſcribere, *Ravenna cum amne* , *Piſaurum cum amne* , *Truentum cum amne*: nec quod Apruſam poſt flumen Ariminum nominaverit , id aliam ob cauſam factum videri , quam quia hoc illa multo nobilius eſt . Verum etſi illud potius adnotari licebat, non ſemper a Plinio exacte ſervatum eſſe ordinem in fluviis nominandis , ut apparet ; ne longius abeamus ; ex capite (*i*) quod paululo præcedit locum de quo ſermo eſt ; ibi enim legimus *flumina Albulates*, *Suinum*, *Helvinum*, quando hoc in Cluverii Tabula Albulati continuo ſuccedit , tribuſque aliis interjectis, denique cernitur Suinum; tamen cum multo omnibus notius eſt, tum in hac ipſa noſtra octava Regione manifeſtiſſimum , a Plinio , ubi aliud peculiaris cauſa aliqua non requirat , ejuſmodi amniculos prætermitti, quos inter *Auſa* habet locum; niſi me hic forte memoria fallit ; interque torrentes ponenda eſt, quemadmodum *Auſæ* ponuntur, ſive *Aveſæ* aliæ duæ , quarum altera a me fuit juxta Popilii Forum memorata (*k*), altera autem Bononiam ſecat; ut ſæpe venerit mihi in mentem quærere, unde in Regione hac originem habuerit hoc *Auſæ* , ſive *Aveſæ* nomen , quod in eadem animadvertebam crebro adeo repetitum. Verum; ne a propoſito divertamus ; illud denique non eſt omittendum quod pro Luſo contra Piſatellum inculcari ſolet, parvo huic amni minus convenire, quam Luſo , fuiſſe limitem Gallorum , quos diu ab Italis diſterminavit. Hæc tamen licet animadvertere, primum non videri pacis conficiendæ , & diutiſſime ſervandæ cauſa fuiſſe hunc limitem electum ; ſed caſu potius , ut belli tulit fortuna , inter validas utrinque gentes relictum : deinde ex iis quæ ſupra (*l*) attigimus , ſatis conſtare , parvum fuiſſe Rubiconem ; ut minime liceat , quacunque is ratione limes fuerit , parvitatem objicere : noviſſime ut paucis præditus aquis fuerit ; tamen & ſatis altum initium, & proprium olim in mari finem , ſicut antea (*m*) oſtenſum eſt ; non cum aliis communem , neque in palude ; nam hoc quoque nonnulli objiciunt ; habuiſſe : quamquam palus obſtare non poterat ei de qua loquimur , terrarum diſterminationi .

19. Verum quæ de Rubicone curſim attigi, velim , ut initio (*n*) dixi , ſic accipias . Neque revera hic aliud feci, niſi ut ingenue faterer , in quibus hæſitaverim locis, cum pleraque utriuſque Partis Scripta legerem , ad hunc uſque annum edita

(*q*) l. 1. Epiſt. 5. (*r*) c. 32. (*ſ*) De Bellis Civilib. Roman. l. 2.
(*t*) in Cæſare (*u*) c. 9. (*x*) Apparat. Hiſt. P. 2. (*y*) l. 1. cit.
(*z*) c. 8. (*a*) l. 1. cit. (*b*) Adnot. 3. ad Brixii Deſcript. Cæſen.
(*c*) l. 1. cit. (*d*) in Cæſare c. 31. (*e*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15.
(*f*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*g*) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14.
(*h*) Ital. Ant. l. 2. c. 5. (*i*) l. 3. c. 13. (*k*) Epiſt. VI. n. 12.
(*l*) n. 16. (*m*) n. 15. (*n*) ſupra , n. 16.

edita 1744. (*o*). Fateor quoque, me non fugere, quot, & qui Viri cum Ariminenſibus faciant; tametſi aliqui ex recentiſſimis, quaſi ſui obliti, modo illis, modo Cæſenatibus aſtipulentur. Ego vero qui apud utroſque Amicos & habui, & habeo non minus quam ipſe, veritatis cultores, ſi quæ poſt hæc quæ utrinque jam diu inculcata ſunt, nova, ut fore audio, proferentur, in eam libenter ſententiam tranſibo, per quam planius tolli dubitationes, intelligam. Vale.

(*o*) *Ab eo anno otium Auctori occupatiſſimo non fuit, ut poſſet, quemadmodum optabat, non hanc modo, ſed & ſuperiores Epiſtolas tredecim, vix una, aut altera excepta, recenſere: id quod voluit hic adnotari.*

Lector emendare hæc poterit.

pag. 10. c. 1. l. ult. hæc - hæ p. 11. c. 2. l. 69. Non - Nam p. 14. c. 1. l. 56. *proba - prole* p. 21. c. 1. l. 44. quas - quos c. 2. l. 7. ſæculo - ſæculis p. 22. c. 1. l. 15. Padum dele l. 17. ſub - ſua l. 70. *abſteret* - ablueret c. 2. l. 10. *ſervant - ſervent* p. 23. c. 1. l. 68. porphyraticum - *porphyreticum* p. 26. c. 1. l. 25. indicii - judicii c. 2. l. 13. ſignificat - ſignificet p. 27. c. 1. l. 58. domos, & octo inſequentia verba curſivis litteris ſcripta intelligantur p. 28. c. 1. l. 58. & - ut p. 30. c. 2. l. 38. disjectum - disjectus p. 31. c. 2. l. 21. *aquæductum - aquæductuum* p. 31. c. 2. l. 54. XXI - XXVII. l. 60. XV - XVII. p. 32. c. 1. l. 63. quia - quin p. 34. c. 2. l. 11. noluiſſe - voluiſſe p. 37. c. 2. l. 48. intellectum - intellectam p. 38. c. 1. l. 27. muſicum - muſivum l. 60. PR - P̄R c. 2. l. 24. Callario - Cellario l. 44. *vallo* - A. 378. munitum *vallo* p. 40. c. 1. l. 45. *a - e* c. 2. l. 29. *pum - pim* vulgo p. 41. c. 2. l. 26. qui - qua p. 44. c. 1. l. 40. tranſiliſſe - tranſiliiſſe p. 47. c. 2. l. 50. *cebace - celoce* p. 50. c. 1. l. 43. alveo - alveo ad p. 51. c. 2. l. 27. *Comitem - Comitum* p. 54. c. 2. l. 42. interpellares - interpellabis p. 55. c. 1. l. 65. munimentis - munimenti p. 57. c. 1. l. 74. non - non modo c. 2. l. 57. quas - quos l. 59. quos - quas p. 59. c. 1. l. 56. Stabo - Strabo c. 2. l. 55. partem - partim p. 64. c. 1. l. 7. Claudio Marcello & - *Claudio Marcello, &* p. 72. c. 1. l. 40. abſcribere - adſcribere c. 2. l. 56. MERMETI - HERMETI pag. 75. c. 2. l. 33. eodem - eidem

EPISTOLARUM ÆMILIANARUM FINIS.